DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

48ste JAARGANG

1913.

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

's-GRAVENHAGE.

REDACTIE: STEPHENSONSTRAAT 92. — ADMINISTRATIE: REGENTESSELAAN 65.

REGISTER.

A.

Bladz.

Amerika en de Leipziger Tentoonstelling. . . . 2.
Amsterdam. (Intern. Tentoonstelling van Bouwkunst en aanverwante vakken te) . . . . . 3.
Asyl voor „daklooze" standbeelden. (Een) . . . 31.
Antiquarisme. . . . . 49, 50, 65, 81.
Antiek beeldhouwwerk of Nieuwe namaak. . . 70.
Actie van de Opzichters van den Waterstaat en B. O. W. in Ned.-Indië. . . . . 68, 73, 85, 91.
Abdij van Orval. (De) . . . . . 76.
Ambachtsman. (Beroepskeuze voor den) . . . . 99.
Afvalwater. (Een belangrijk rapport over zuivering van) . . . . . 115, 125.
Ambachtsschool te Haarlem. (Een nieuwe) . . . 137.
Antiquiteiten. (Vervalsching van) . 161, 177, 185, 233, 281.
Amsterdam. (De Watervoorziening van) . . . 164.
Amsterdamsche Stadion. (De plannen voor het) 178, 194.
Aan- en afvoer in onze woningen. (De water-) . . 269.
Architect. (De opleiding van den) . . . . . 276.
Amsterdam. (De verbetering der volkshuisvesting te) 300.
Antiquiteiten. . . . . 334.
Aarde. (Het spoorwegnet der) . . . . . 335.
Amsterdam. (De restauratie v. d. Nieuwe Kerk te) 358, 363.
Arbeiderswoningen. (Een dichter over) . . . . 395.
Apeldoornsche Prijsvraag? (De) . . . . . 409.

B.

Bazel. . . . . 9, 25, 26.
Bouwkunst-Tentoonstelling. . . . . 16.
Beton. (Gewapend) . . . . . 23.
Beroepsziektewet. . . . . 30.
Brouwer's Bouwaardewerk. . . . . 31.
Bouwkunst-Tentoonstelling. . . . . 32.
Brief. (Een Parijsche) . . . . . 33.
Beroemde Bouwmeesters. . . 41, 105, 113, 265, 273, 385.
Brieven van Piet van Diever. . 43, 89, 169, 257, 393.
Bouwkunst of bouwerij. . . . . 55.
Bouwvaktentoonstelling 1913. (De Leipziger) . . 99.
Beroepskeuze voor den ambachtsman. . . . . 99.
Brief. (Tweede Parijsche) . . . . . 121.
Boetseeren. (Examens Teekenen,) . . . . . 151.
Borg. . . . . 167.
Beton. (Mineraalolie in) . . . . . 168.
Bureau voor vakopleiding. . . . . 189, 195.

Bladz.

Bouwen? (Kunnen wij nog) . . . . . 224.
Bouwvak. (Stroomingen in het) . . . . . 241.
Pliksemafleiders. . . . . 244, 253.
Brandvrij hout. . . . . 287.
Beitsen. (Zwart) . . . . . 287.
Brabant te verwachten van de Kanalisatie van de Maas. (Waterbezwaar in) . . . . . 392, 399.
Bestratingen. . . . . 396.

C.

Cement-quaestie. (Een) . . . . . 229, 234.
Centrale Drinkwatervoorziening in de provincie Groningen. . . . . 405, 413.

D.

Dambebouwing. (De) . . . . . 23.
Doorwerth. . . . . 48.
Drenthe. (Oudheidkundige opgravingen in) . . . 64.
Dordrecht. (Opening eener Middelbaar Technische School te) . . . . . 112.
Dorpskerk. (Een merkwaardige) . . . . . 166.
Demping van het Rokin te Amsterdam. . . . . 295.
„Den tijd gekomen." . . . . . 305.
Dichter over Arbeiderswoningen. (Een) . . . . 395.
Diëngplateau. (Oudheidkundig onderzoek op het) . 407.

E.

Electrische stroom. (Gas en) . . . . . 82, 91.
Electrische verlichting van de torenklokken te Amsterdam. . . . . 223.
Electriciteit direct uit steenkool. . . . . 247.
Eikenhout. (Japansch) . . . . . 400.

F.

Frans Hals-Museum te Haarlem. . . . . 231.
Friesland en de Woningwet. . . . . 275.
Factor. (Een ontbrekende) . . . . . 289, 297.

G.

Gent in 1913. (De wereldtentoonst. te) . . . . 15, 35.
Gewapend beton. . . . . 23.

Bladz.

's Gravenhage. (Schouwburg-quaestie te) . . 44, 368.
Gas en electrische stroom. . . . . 82, 91.
Gothieke Paneelen. . . . . 103, 110.
's Gravenhage. . . . . 166.
Groningen. . . . . 192.
Groningen. (Vandalisme in) . . . . . 256.
Gewapend beton. (Versterking van werken, bestaande uit gegoten ijzer, door middel van) . . . . 268.
's Gravenhage. (Het uitbreidingsplan te) . . . 279.
Gezantschapsgebouw te Washington. . . . . 367.
Geldersche vallei. (Kanaal door de) . . . . 391.
Groningen. (Centrale Drinkwatervoorziening in de provincie) . . . . . 405, 413.

H.

Haagsch Museumvraagstuk. (Het) . . . . . 4.
's Hertogenbosch. (Tentoonst. van Kerkelijke kunst te) . . . . . 8, 96, 111.
Huis en Tuin. (Tentoonstelling van) . . 16, 146, 171.
Haagsche Vraagstukken. (De) . . . . . 17.
Haagsche Schouwburgvraagstuk. (Het) . . . . 52.
Haagsche Paleis-Raadhuis-quaestie. (De) . . . . 88.
Hofvijverkwestie. (De) . . . . . 104.
Hygiëen der Woning. (IVe Congres van) . . . 149.
Haagschen Schouwburg. (Een nieuw rapport over den) 226.
Haarlem. (Frans Hals-Museum te) . . . . . 231.
Het Loo. (Verbouw en bijbouw in en aan het Koninklijk zomerverblijf) . . . . . 279.
Hout. (Brandvrij) . . . . . 287.
Hofkapel gesloopt. (De) . . . . . 323.
Hervorming der Rotterdamsche Academie tot Middelbaar Technische School. . . . . 364.
Heemschut-Conferentie. (Tweede) . . . . . 373.

I.

Intern. Tentoonstelling van Bouwkunst en aanverwante vakken 1914 te Amsterdam. . . . . 3.
Indisch Huis. (Het) . . . . . 28.
Intern. Woningcongres. (Xe) 45, 284, 290, 298, 324, 332, 339, 347.
Intern. Congres van Hygiëen der Woning (IVe) . 149.
Indrukken van de Tentoonstelling der Rotterd. Raadhuisontwerpen. . . . . 193, 204, 209, 225.
Indische Spoor- en Tramwegen. (De) . . . . 196.
Indrukken uit Zuid-Engeland. 313, 322, 329, 345, 353, 361, 377.
Indisch Kopergietwerk. . . . . 375.

Ingezonden Stukken.

Over toepassing van de Woningwet door A. C. Degens. 118, 133
Over de prijsvraag der Nederlandsche Baksteenfabrikanten „School en Onderwijzerswoning" door eenige inzenders. . . . . 240.
Monument voor Rotterdam's Handel en Scheepvaart, door M. A van Wadenoyen. . . . . 366.

J.

Japansch eikenhout. . . . . 400.

K.

Kerkelijke Kunst te 's Hertogenbosch. (Tentoonstelling van) . . . . . 8, 96, 111.
Kunstenaarsreclame. . . . . 13.
Kunststeen. (Terrasit-bepleistering en) . . . . 18.
Kanalisatie van de Maas. . . . . 79.
Kalkzandsteen. . . . . 158.
Kwestie van Plagiaat. (Een) . . . . . 167.
Kopergietwerk. (Indisch) . . . . . 375.
Kanaal door de Geldersche vallei. . . . . 391.
Kloostergang van den Dom te Utrecht. (De) . 391, 404.

L.

Leipziger Tentoonstelling. (Amerika en de) . . . 2.
Lotgevallen van een schilderstuk. (De) . . . . 32.
Loevestein. (Slot) . . . . . 71.
Leipziger Bouwvaktentoonstelling 1913. (De) . . 99.
Linoleum. . . . . 280.
Logarithmen. (De uitvinder van de) . . . . 320.
Lüneburgerheide. . . . . 368.

M.

Museumvraagstuk. (Het Haagsch) . . . . . 4.
Moderne woningkunst. . . . . 10.
Moderne architecten. (Oude Steden en) . . . . 76.
Maas. (Kanalisatie van de) . . . . . 79.
Muiderslot. . . . . 112.
Middelbaar Technische School te Dordrecht. (Opening eener) . . . . . 112.
Middelbaar Technische School te Haarlem. . . 137.
Middelbaar Technisch Onderwijs. . 162, 174, 182, 186.
Mineraalolie in Beton. . . . . 168.
Maatschappij t. b. d. Bouwkunst (De Opzichters- en Teekenaarsbond en de) . . . . . 170, 252.
Moderne Parijs. (De Stichters van het) . . . 217.
Monopolie. (Het) . . . . . 403.

N.

„Nehalennia". (Het streven van) . . . . . 11.
Nijmegen. (Nieuwe Waalbrug te) . . . . . 18.
Nieuwe Namaak? (Antiek Beeldhouwwerk of) . . 70.
Nederland en Ned.-Indië op de tentoonstelling te San Francisco. . . . . 129, 141.
Nederlandsch Indië. (Uit) . . . . . 155.
Nederl. Paviljoen op de tentoonstelling te San Francisco. . . . . 219, 243.
Notre-Dame. . . . . 249.
Nieukerken. (J. J. van) . . . . . 321.
Nieuwe Kerk te Amsterdam. De restauratie van de) 358, 363.

O.

Oudejaarsavond-overpeinzing. (1913. Een) . . . 1.
Oud-Stavoren. . . . . 24.
Oudheidkundige opgravingen in Drenthe. . . . 64.
Opzichters van den Waterstaat en B. O. W. in Ned.-Indië. (Actie van de) . . . . 68, 73, 85, 93.
Oude Steden en moderne Architecten. . . . . 76.
Orval. (De abdy van) . . . . . 77.
Opzichters en Onderopzichters bij de Staatsspoorwegen in Ned.-Indië. . . . . 151.
Ontslag. (Een raadselachtig) . . . . . 153.
Onderwijs. (Middelbaar Technisch) . 162, 174, 182, 186.
Opzichters- en Teekenaarsbond en de Maatsch. t. b. d. Bouwkunst. (De) . . . . . 170, 252.
Opleiding van den Architect. (De) . . . . . 276.
Oude grafzerken te Weerselo. . . . . 287.
Ontbrekende factor. (Een) . . . . . 289, 297.
Opgravingen in Zuid-Limburg. . . . . 296.
Oudheid. (De papierfabricage der) . . . . . 335.
Onafhankelijkheid. . . . . 369.
Oudheden. . . . . 384.
Oudheidkundig onderzoek op het Diengplateau. . 407.

P.

Panamakanaal. (De sluizen van het) . . . . . 7.
Parijsche brief. (Een) . . . . . 33.
Piet van Diever. (Brieven van) . 43, 89, 169, 257, 393.
Paleis-Raadhuis-kwestie. (De Haagsche) . . . 88.
Paneelen. (Gothieke) 103, 110
Praeadvies gebruik van loodwithoudende verven. . 119.
Parijsche brief. (Tweede) . . . . . 121.
Parodie. (Een) . . . . . 134.
Plagiaat. (Een kwestie van) 167
Plannen voor het Amsterd. Stadion. (De) . 178, 194.
Prae-historisch grafveld te Well bij Venlo. . . 215.
Portland-Cementindustrie. (De) . . . 259, 267.
Papierfabricage in de oudheid. (De) . . . . 335.
Paleis-Raadhuis-quaestie. (De) . . . . . 378.
Panamakanaal-Tentoonstelling. . . . . 387.
Paleis-Raadhuis. . . . . 391.
Paleis-Raadhuisvraagstuk in den doofpot. (De) . 401.
Prijsvraag? (De Apeldoornsche) . . . . . 409.

Prijsvragen.

Bouwkunst en Vriendschap 1912. Rapport der Jury. 5.
1913 Programma. . . 338.
Technische Hoogeschool. . . . . 29, 220.
Tentoonstelling „Huis en Tuin". School en Onderwijzerswoning. 39, 51, 62, 77, 94, 115, 188, 215, 220, 238, 294.
Bond van Meubelfabrikanten. . . . . 51.
Hoofd Bouwkundig Bijblad, Algemeen Nederlandsch Advertentieblad. 60, 77, 94, 147, 156
Architectura et Amicitia.
Genootschapsprijsvragen 1912. Jury-rapporten. 62, 123.
„ 1913. Programma's. 66, 254.
Eere-Prijsvraag 1914. Programma. . . . 263, 327.
Genootschapsprijsvragen 1911. Jury-rapport. . . 355.
Zuid-Hollandsche Vereeniging tot bevordering der Volkskunst. . . . . 77.
Vereeniging Vreemdelingenverkeer 's-Gravenhage, Reclameplaat. . . . . 94.
Eerste Gevelwedstrijd Leiden 1911—1912, Jury-rapport. 101, 326.
Schoonheidswedstrijd op Vredehof te Rotterdam. . 109.
Internationale Prijskamp Olie-moteurs voor den landbouw. . . . . 115.
Stadhuis te Rotterdam. . . 115, 172, 197, 204, 210, 220.
Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging. . 132, 303, 310, 317, 326.
Uithangborden. . . . . 132, 271.
Noordbrabantsche Boerderijen. . . . . 188.
Plafondversiering. . . . . 188.
Hollandsch Paviljoen, Tentoonstelling San Francisco. . 214.
Bevaarbaarmaking van den Rijn van Bazel tot de Bodensee. . . . . 215.
Oude mannen- en vrouwenhuis te Hilversum. . . 238.
Sociaal Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten, Ontwerp van een Tuinstadwijk. . . . . 277, 319, 331, 373, 413.
Vijfde Gevelwedstrijd te Haarlem en Omstreken. 366, 389.
Permanente Prijsvraag-Commissie. Jaarverslag 1912—1913. . . . . 412.

R.

Rotterdamsche Academie. (Eerste wintervoordracht in) . 22.
Rott. Academie. (Voordrachten in de) 27, 36, 51, 58, 66, 92, 106, 114.
Rotterdam. (Prijsvraag Stadhuis te) . . . . . 47.
Rapport over zuivering van afvalwater. (Een belangrijk) . . . . . 115, 125.
Rotterdam. (Het nieuwe stadhuis te) . . . 192, 323.
Rotterd Raadhuisontwerpen. (Indrukken van de tentoonstelling der) . . . . . 193, 204, 209, 225.
Rapport over den Haagschen Schouwburg (Een nieuw) 226.
Rotterdamsche Volkshuisvesting. (De) . . . . 292.
Rokin te Amsterdam. (Demping van het) . . . 215.
Rideau. . . . . 315.
Rotterdamsche tuindorp. (Het eerste) . . . 352, 360.
Rotterdamsche Academie tot Middelbaar Technische School. (Hervorming der). . . . . 364.

S.

Sluizen van het Panamakanaal. (De) . . . . . 7.
Streven van „Nehalennia". (Het) . . . . . 11.
Standbeelden. (Een asyl voor „daklooze") . . . 31.
Schilderstuk. (De lotgevallen van een) . . . . 32.
Schouwburgkwestie te 's-Gravenhage. (De) . . 44, 368.
Stadhuis te Rotterdam. (Prijsvraag) . . . . . 47.
Schouwburgvraagstuk. (Het Haagsche) . . . . 52.
Schetsen. . . . . 59.
Slot Loevestein. . . . . 71.
Schrijfkunst. . . . . 78.
Smaak en onsmaak in onze omgeving. (Tentoonstelling van) . . . . . 119.
San Francisco. (Nederland en Ned.-Indië op de tentoonstelling te) . . . . . 129, 141.
St Jcaobstoren te Vlissingen. (De) . . . 145, 296.
Statsspoorawegen in Ned.-Indië. (Opzichters en Onderopzichters bij de) . . . . . 151.
Stadhuisbouw te Zwolle. (De) . . . . . 160.
Schillaard. (Toren te) . . . . . 160.
Stadhuis te Rotterdam. (Het nieuwe) . . . 192, 323.
Spoor- en Tramwegen. (De Indische) . . . . 196.
Schinx. (De) . . . . . 201.
Stichters van het moderne Parijs. (De) . . . . 217.
San Francisco. (Het Ned. paviljoen op de tentoonstelling te) . . . . . 219, 243.
Stroomingen in het Bouwvak. . . . . 241.
Steenkool. (Electriciteit direct uit) . . . . . 247.
Straatklinkers. (Onze) . . . . . 300, 309.
Spoorwegnet der aarde. (Het) . . . . . 335.
Sanders. (L. A.) . . . . . 342.
Staatsbegrooting voor 1914. (Uittreksel uit de) 350, 357.
Scoriae-bricks. . . . . 370.
Steenhouwerswet en hare gevolgen. (De) . . . 372.
Schouwburg-quaestie. (De Utrechtsche) . . . . 379.
Staatsbegrooting voor 1914. . . . . 381.

T.

Tentoonstelling van Huis en Tuin. . . . 16, 146, 171.
Terrasit-Bepleistering en Kunststeen. . . . . 18.
Terpentijn. (Het winnen van) . . . . . 22.
Tentoonstelling „De Vrouw". . . . . 95, 102.
Fuinstadbeweging. . . . . 97.
Tentoonstelling van smaak en onsmaak in onze omgeving. . . . . 119.
Teekenen, Boetseeren. (Examens) . . . . . 151.
Toren te Schillaard. . . . . 160.
Torenklokken te Amsterdam. (Electrische verlichting van de) . . . . . 223.
Tentoonst. op gebied van Volkshuisvesting. . . . 276.

Bladz.

Tijd gekomen." („Den) . . . . . 305.
Tuindorp. (Het eerste Rotterdamsche) . . . 352, 360.
Tweede Kamer. 's-Gravenhage. (Verbouwing) . . 408.

U.

Uitbreidingsplan te 's-Gravenhage. (Het) . . . 279.
Uitvinder der Logarithmen. (De) . . . . . 320.
Uittreksel uit de Staatsbegrooting voor 1914. . 350, 357.
Utrechtsche Schouwburg-quaestie. (De) . . . . 379.
Utrecht. (Kloostergang van den Dom te) . . 391, 404.

V.

Vraagstukken. (De Haagsche) . . . . . 17.
Voordrachten in de Rotterdamsche Academie. 27, 36, 51, 58, 66, 92, 106, 114.
Vrouw". (Tentoonstelling „De) . . . . . 95, 102.
Vlissingen. (De St. Jacobstoren te) . . . . . 145, 296.
Volkskunst . . . . . 135, 158, 166, 175, 183, 191, 200.
Vervalsching van Antiquiteiten. . 161, 177, 185, 233, 281.
Vakopleiding. (Bureau voor) . . . . . 189, 195.
Vandalisme in Groningen. . . . . 256.
Verrsterking van werken, bestaande uit gegoten ijzer, door middel van gewapend beton. . . . . 268.
Volkshuisvesting. (Tentoonst. op gebied van) . . 276.
Verbouw en bijbouw in en aan het Koninklijk zomerverblijf Het Loo. . . . . 279.
Voorhistorische verbrandingsplaats. (Een) . . . 280.
Volkshuisvesting. (De Rotterdamsche) . . . . 292.
Verbetering der Volkshuisvesting te A'dam. (De) . 300.
Victor Ilde Stuers. . . . . 337.
Voordrachten. . . . . 388.
Verbouwing Tweede Kamer. 's-Gravenhage. . . 408.

Vereenigingen.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Adres aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal 22 Januari 1913. . . . . 37.
Examens Bouwkundig Opzichter, enz. 1913. 38, 123, 389.
Algemeene Meivergadering. 27 en 28 Mei 1913 te Amsterdam. . . . . 179.
Algemeene Septembervergadering-Excursie te Haarlem 16 en 17 September 1913. . . . . 316.

Architectura et Amicitia.

Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht. 283.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Adres aan den Gemeenteraad van Rotterdam, 7 Maart 1913. . . . . 84, 408 (bijblad 3).

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Vergadering van 17 Januari 1913. . . . . 29.
„ „ 21 Maart „ . . . . . 117.

Bond von Technici.

Algemeene Vergadering. 30 April en 1 Mei te Utrecht. 156.

Bladz.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs . . . . . 388.

Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond.

Open brief aan het Hoofdbestuur der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst. . . . . 398.

Maatschappij van Nijverheid.

Koloniaal Museum. . . . . 13.
„Nijverheid" te Leeuwarden. . . . . 411.

Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Leiden . 14.

Friesch Genootschap te Leeuwarden.

Het Openlucht-Museum, lezing van F. A. Hoefer.

Algemeen Kunstenaars-Congres Amsterdam 27 Maart 1913 . . . . . 108.

„Nehalennia" . . . . . 236.

Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

Adressen aan B. en W. van Rotterdam en aan den Directeur van het Ned. Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam. . . . . 406.

10e Internationaal Woning-Congres te Scheveningen 8-13 September 1913, Programma . . . . . 284.

Bond van Vereenigingen van Fabrikanten en Handelaren in materialen voor het Bouwbedrijf . . . . . 293.

W

Woningkunst. (Moderne) . . . . . 10.
Wereldtentoonstelling te Gent in 1913. (De) . 15, 35.
Waalbrug te Nijmegen. (Nieuwe) . . . . . 18.
Worm, die ijzer vernielt. (Een) . . . . . 21.
Wintervoordracht in de Rotterd. Academie. (Eerste) 22.
Winnen van terpentijn. (Het) . . . . . 22.
Woningcongres. (Xe Internationale) 45, 284, 290, 298, 324, 332, 339.
Watervoorziening van Amsterdam. (De) . . . 164.
Well bij Venlo. (Prae-historisch grafveld te) . . 215.
Water aan- en afvoer in onze woningen. (De) . . 269.
Woningwet. (Friesland en de) . . . . . 275.
Weerselo. (Oude grafzerken te) . . . . . 288.
Washington. (Gezantschapsgebouw te) . . . . 367.
Waterstaatskaart. (Onze) . . . . . 391.
Waterbezwaar in Brabant te verwachten van de Kanalisatie van de Maas. . . . . 392, 399.

Z.

Zwolle. (De stadhuisbouw te) . . . . . 160.
Zwart beitsen. . . . . 287.
Zuidelijk Limburg. (Opgravingen in) . . . . 296.
Zuid-Engeland. (Indrukken uit) 313, 322, 329, 345, 353, 361, 377.
Zuiderzee. (Droogmaking van de) . . . . . 368.
Zuiderzeeplan. . . . . 374, 383.

PLATEN EN TEKSTFIGUREN.

Bladz.

*De Munsterkerk Bazel 9
*Noorderportaal van de Munsterkerk Bazel 25
Kerk te Bruchem (Gelderland). 60
Detail van de kerk te Stedum (Gr.) 61
*De Koepel der Invaliden Parijs. 121
Schetsenontwerp Middelb. Technische School en Ambachtsschool te Haarlem 137
Plan begane grond. 139
Plan 1e verdieping. 139
Plan 2e verdieping. 140
Prijsvraag Stadhuis Rotterdam. 189
Prijsvraag Stadhuis Rotterdam. 197
De groote Sphinx bij de Pyramide van Gizeh 203
Prijsvraag Stadhuis Rotterdam. 213
Bliksemafleiders. 246, 251, 252
Situatie van de Kathedraal van Canterbury en een gedeelte der bijgebouwen 314
*Canterbury Gedeelte der Kathedraalgebouwen. 313
Canterbury. Overdekt bordes bij Kingschool. 330
Hoofdingang van St. Augustine's abdij te Canterbury 346
Prijsvraagontwerp voor een dorpskerk 347

De losse platen zijn met een * aangeduid.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 4 JANUARI 1913. No. 1

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

1913.

Een Oudejaarsavond-overpeinzing.

Voor een groot deel van Europa is 1913 geen gewoon jaar, maar een jaar, dat velerlei historische herinneringen oproept en bij zijn nadering reeds opgeroepen heeft

Ook in Nederland was dit in niet geringe mate het geval en reeds geruimen tijd geleden maakte de pers zich op, om ons geheugen op te scherpen en ons eraan te doen denken, dat Nederland in 1913 zijn honderdjarig jubileum als onafhankelijke, ondeelbare staat zou vieren.

De pers deed hiermede een goed werk, want de menschen zijn of schijnen ten minste vergeetachtig. Laat ons het laatste aannemen, laat ons het toeschrijven aan de gejaagde levenswijs en de veranderde tijdsomstandigheden als verontschuldiging aanvoeren; immers indien wij, wat nogal eens voorkomt, een verjaardag vergeten hebben, weten wij ook spoedig genoeg een verontschuldiging te vinden. Maar gesteld eens, dat wij een zoo merkwaardig gedenkjaar als 1913, onopgemerkt lieten voorbijgaan, daarvoor zou geen verontschuldiging te vinden zijn. Voor zooiets heeft de pers ons intijds behoed en daarvoor moeten wij haar dankbaar zijn.

De natie heeft ook dankbaar de gegeven wenk aanvaard, het toongevend deel heeft dadelijk erkend, dat wij moeten feestvieren, en alom is men aan het plannenmaken gegaan, zooals wij dat in ons landje gewoon zijn, ieder in zijn eigen kringetje, hetgeen echter niet heeft belet, dat het volgzaam deel der natie bezaamd heeft, dat er feest behoort te worden gevierd en nu gezellig meepraat met de plannenmakers. Wij zouden immers heel ondankbaar zijn, wanneer wij niet feestvierden; tegenover wien, vraagt men. Wel dat is nog al duidelijk, tegenover onze voorvaderen, die met opoffering van goed en bloed, en wie weet wat al meer, gestreden hebben voor onze onafhankelijkheid. Het is immers bekend; een volk, dat zijn groote mannen niet eert, verdient geen menschwaardig bestaan, en daarop zijn wij in de eerste plaats gesteld.

Ergo, de bevrijding van het juk des dwingelands Napoleon zal in 1913 luisterrijk worden herdacht met tentoonstellingen en optochten en wad daar verder al zoo bijbehoort en bijgehaald kan worden. Tentoonstellingen en optochten zijn de hoofdschotels op de verschillende menu's, die reeds hier en daar gepubliceerd zijn. Bijzonder origineel zijn de denkbeelden niet, daarbij ontwikkeld. Het tegenwoordig geslacht is niet bijster origineel aangelegd, althans waar het betreft het organiseeren van feesten en ook in andere opzichten niet. De pessimisten brommen dan ook al, dat zij niet gelooven, dat er heel veel van al die feesten zal terechtkomen en het uiterst langzaam toevloeien van de vrijwillige bijdragen is koren op hun molen. Daar is die rampzalige Balkan-oorlog ook weer tusschen gekomen, die de papieren in bedenkelijke mate heeft doen dalen en bovendien groote offers gevorderd heeft en nog vorderen zal, om een klein deel van de verminkte strijders in het leven te houden. Gevoelden die Slavische volken van den Balkan dan niet, dat het oogenblik, om zich van het Turksche juk te bevrijden, al zeer ongelegen gekozen was voor het overig Europa, dat reeds bezig was

de maskeradepakjes voor het feest voor den dag te halen? Het ging hun niet aan, zal men zeggen, en met recht. Zij zijn nog bezig geschiedenis te maken en wij gaan straks de groote historische feiten van honderd jaren geleden herdenken. Het verschil is niet gering en wij gevoelen ons al heel wat verder op den weg der beschaving, dan die half-barbaarsche Bulgaren, Serviërs en Montenegrijnen. En het is een feit van beteekenis geweest, dat afschudden van het Fransche juk, alleen is het merkwaardig, dat wij in onze bouwkunst, daarna eerst recht Fransch zijn gaan doen en thans, als wij modern willen zijn, ons inrichten „Style Empire."

Vreemde tegenstelling, de stijl, die naar den eens zoo gehaten Keizer genoemd is, bewonderen wij om strijd zoo zeer, dat wij hem gaan toepassen op de gebouwen voor onze feestvoorstellingen; vreemde tegenspraak ook met den uitbundigen lof op den vooruitgang der wereld in de afgeloopen eeuw; in bouw- en meubelkunst toch staan wij, zou men zeggen, precies op hetzelfde punt als honderd jaren geleden. Maar neen, er is toch verschil; de toenmalige kunst was echt, het Empire van heden is namaak..... De eenige kunst, wij laten hier muziek en literatuur buiten beschouwing, waarin wij vorderingen hebben gemaakt, ja gerust kunnen beweren, een nimmer gekend meesterschap te hebben bereikt, is de kunst van namaken. Men heeft het daarin zoover gebracht, dat de meest bevoegd geachte kunstenaars er vaak dupe van worden. Hoe dit mogelijk is? In de eerste plaats door een ongekende ontwikkeling der techniek, waaronder ook de handvaardigheid begrepen moet worden, in de tweede plaats door de wijze, waarop men tegenwoordig een kunstwerk aankijkt. Het heeft er veel van of het thans levend geslacht niet meer vatbaar is voor indrukken van beeldende kunst, hoe zou het anders mogelijk zijn, dat kenners zich vergissen en voor goede munt aannemen een soort van werk, waaraan de kapitale factor „ziel" ontbreekt, terwijl zij daarbij onaandoenlijk zijn voor modern werk, waar wezenlijk ziel in zit.

In alle tijden, ook in die, welke men als perioden van diep verval pleegt aan te duiden, hebben kunstenaars geleefd, die zich met hart en ziel aan hun kunst hebben gewijd. De besten en ernstigsten traden soms het minst op den voorgrond en vonden nimmer gelegenheid hun talenten te ontplooien, maar niettemin hebben zij de traditie van echte kunst in het leven gehouden. En zoo zijn er ongetwijfeld onder het thans levend geslacht velen in wier binnenste het heilig vuur blijft doorgloeien, tot de tijd daar zal zijn, dat het weder lustig kan opvlammen. Al bemerken wij daarvan nu nog weinig, al hebben wij ook reeds vaak een dwaallicht voor het echte vuur aangezien, wij behoeven geenszins te wanhopen.

Groote vorderingen maakten wij niet in het afgeloopen jaar, maar dat komt daarvan, dat de bouwkunstenaars zich zoo weinig met bouwkunst bezig hielden en te veel tijd vermorsten met vergaderingen, adressen en andere demonstraties, waarbij de bouwkunst eigenlijk maar zijdelings betrokken was. Groote vorderingen zal de bouwkunst ook niet maken, wanneer niet de bouwmeesters zich weder terugtrekken in hun werkkamers en in de bouwhutten op het werk. Daar is hun plaats en niet in de vergaderzalen voor het natte laken, waarop lichtbeelden vertoond worden. Heel leerzaam en heel amusant kunnen die vertooningen zijn, wij erkennen het gaarne, maar wij gelooven toch, dat het beter zou zijn, wanneer deze demonstraties uitzondering bleven en geen regel werden. Onze Bouwkunst moet weder haar eigen taal leeren spreken op de plaatsen, waar zij dat behoort te doen, onder den vrijen hemel aan de straat, aan den weg, in het veld en ook in het interieur hetzij tempel, schouwburg of muziekzaal, hetzij intieme woningruimte, maar altijd daar en voortdurend, waar de menschen leven en arbeiden in hun dagelijksch bedrijf of verpoozing zoeken na moeizamen arbeid. Vooral zij het ook de eigen taal van eigen bodem. Men breke toch eindelijk eens met het eeuwig navolgen. Omdat Duitschland een „Heimschutz" had moesten wij een Heemschut hebben, met het gesloten stadsbeeld op den koop toe; omdat het Engelsche woonhuis een „hall" heeft, mag in een Hollandsche villa ook geen hal ontbreken; omdat men in Noorwegen een Openlucht-museum aantreft, kunnen wij er ook onmogelijk buiten.

Wij gelooven niet, dat 1913 ons de vervulling van de talrijke vrome wenschen brengen zal, al zoo menigmaal geuit, wanneer daartoe aanleiding was. Wij gaan feestvieren en zullen wellicht niet veel tijd overhouden voor wat anders, maar wanneer wij het herstel van Neerland's onafhankelijkheid met passenden geestdrift zullen hebben herdacht, dan moge bij ons het besef verlevendigd zijn, dat wij ook werkelijk onafhankelijk zijn in die dingen vooral, waarin ook een klein volk onafhankelijk zijn kan en tot die dingen behoort ook de Bouwkunst.

Amerika en de Leipziger Tentoonstelling

Andermaal heeft het Comité voor de Leipziger Tentoonstelling zich genoopt gezien, den aanmeldingstermijn voor inzendingen te verlengen en wel tot eind Februari 1913, ofschoon thans reeds plaatsruimte verhuurd is voor een bedrag van 1,1 millioen Mark. Ongetwijfeld zou de deelname nog veel grooter zijn, wanneer de politieke toestand minder gedrukt ware, hetgeen zich allerwege in de industrie doet gevoelen. Vele fabrikanten zijn huiverig iets extra's te ondernemen of plannen te maken en de onzekerheid of de oorlogstoestand in het Oosten al dan niet zal voortduren, maakt dat men moeilijk tot een besluit kan komen. Of en op welke wijze de Nederlandsche industrie te Leipzig zal uitkomen, daarvan is ons nog niet veel bekend maar wij meenen, dat o.a. de Nederlandsche steenfabrikanten in hun laatste vergadering ook nog geneigd waren tot een afwachtende houding, ten einde te kunnen overwegen of van deelneming aan de tentoonstelling eenig profijt voor de industrie te verwachten zou zijn. Dit moet natuurlijk elk industrieel voor zichzelf weten en men vindt er, die niet gaarne op eenige tentoonstelling van beteekenis ontbreken, nevens anderen, die nooit in het strijdperk treden. Voor eerstbedoelden maakt het weinig uit of het Tokio dan wel Düsseldorf, St. Francisco dan wel Leipzig is, waar zij hun producten heenzenden. Düsseldorf is wel dicht bij onze grenzen en heeft misschien wat meer direct verkeer met ons land, dan het wat verder af gelegen Leipzig, maar wat de kansen op succes betreft, doet dit er al heel weinig toe, want Leipzig zal zijn bezoekers nu evengoed uit West-Duitschland zien toestroomen, als de Oost-Duitschers verleden jaar naar Düsseldorf getogen zijn. De afstand komt bij dergelijke gelegenheden hoe langer hoe minder in aanmerking en Amerika zal misschien beter vertegenwoordigd zijn, dan menige naburige Europeesche Staat, te meer daar het Tentoonstellingsbestuur blijk gegeven heeft de medewerking van Amerika op prijs te stellen, door de uitzending van den Berlijnschen Dr. Ingenieur Probst op een reis door de Vereenigde Staten, ten einde aldaar in het belang der tentoontselling werkzaam te zijn bij regeering, stadsbesturen, vereenigingen, industrieelen, enz.

In een voordracht, na zijn terugkeer van deze reis, te Leipzig gehouden, heeft Dr. Probst o. a. het volgende medegedeeld:

De regeering der V. S. betoonde zich sympathiek gezind tegenover de onderneming. De steden New-York, Chicago, Philadelphia, San Francisco, verder de American Bridge, Co (de oudste, en grootste bruggenbouw-firma van Amerika) en de Canadian Railway Co, zullen typische modellen en photografieën van wolkenkrabbers, bruggen, stedenplannen, scholen, waterwerken, enz. inzenden.

De eigenaardige geologische, klimatologische en verkeerstoestanden plaatsen den Amerikaanschen ingenieur dikwijls voor zeer ingewikkelde vraagstukken. In het tentoongestelde wil men nu een overzichtelijk beeld geven van de wijze waarop deze vraagstukken in het Oosten, in het midden en in het Westen der V. S. opgelost worden. Van zeer ingrijpende beteekenis voor de wijze van werken, de snelheid en de middelen van uitvoering waarmede in Amerika gebouwd wordt, zijn de buitengewoon hooge arbeidsloonen die wel eens 5 tot 6 Dollar per dag kunnen bedragen en verder het nagenoeg geheel ontbreken van bouwtoezicht en bouwpolitie-verordeningen. De hooge loonen hebben er toe geleid, waar dit slechts eenigszins kon menschenkracht door machines te vervangen, het ontbreken van bouwpolitie-voorschriften, of de gebrekkige toepassing daarvan, heeft op vele plaatsen den speculatiebouw krachtig in de hand gewerkt vaak ten koste van de veiligheid in de gebouwen. Dit kwam bijvoorbeeld helder aan het licht na de aardbeving te San Francisco, toen bij het onderzoek der fundamenten van vele ingestorte gebouwen geconstateerd werd dat deze op de lichtvaardigst denkbare wijze waren uitgevoerd. Met een verbazingwekkende energie is men toen echter aan het opbouwen eener nieuwe stad gegaan. Op de Internationale Tentoonstelling van het Bouwwezen zullen voorbeelden van moderne gebouwen uit deze fraaie, nieuwe stad te zien zijn.

Wat voorts den aanleg van sommige steden in de V. S. betreft, deed Dr. Probst met ingenomenheid uitkomen, hoe bijna overal een scheiding van bepaalde bedrijfs- en woonkwartieren valt op te merken, gelijk die in Europa, met uitzondering van Engeland, nog niet kan worden aangewezen. Maar geenszins navolgenswaard was, volgens den Spreker, de slordigheid, waarmede in de Amerikaansche steden de huizen van dertig en meer verdiepingen naast en tusschen gewone van vier of vijf verdiepingen geplaatst zijn. De groote Amerikaansche ingenieurs- vereenigingen beginnen evenwel in den laatsten tijd ook hun aandacht te schenken aan de aesthetische en hygiënische eischen, die tot dusver totaal verwaarloosd werden en daar deze punten op de tentoonstelling te Leipzig uitvoerig gedemonstreerd zullen worden, zijn vele Amerikaansche technici voornemens, daar een bezoek te brengen.

Als het meest toegepaste bouwmateriaal in Amerika noemde Dr. Probst het gewapend beton. Bijna overal bij grootere bouwwerken is een zeer vernuftige inrichting voor de toepassing van dit materiaal in gebruik, in den vorm van een toren in het midden van het bouwwerk, met een schuine naar beneden gerichte goot, die naar alle richtingen bewogen kan worden en waardoor men de betonspecie in de bekistingen laat vloeien.

Over Chicago deelde Dr. Probst belangrijke bijzonderheden mede. Men betreurt hier zeer het ontbreken van een directe verbinding te water met de zee. Er is echter een ontwerp voor een kanaal ter verbinding met de zee in bewerking, waarvan op de tentoonstelling een en ander te zien zal zijn.

Canada is door zijn vruchtbaarheid en natuurschoon een land dat veel belooft voor de toekomst. Ook de bouwtechniek zal daar weldra een ruim arbeidsveld kunnen vinden.

Ten slotte noemde Dr. Probst nog de namen van twee der meest beteekenende Amerikaansche ingenieurs Lindenthal en Hornbostel, die modellen hunner werken op de tentoonstelling zullen inzenden. Lindenthal is bekend als geniaal bruggenbouwer, Hornbostel is de architect van talrijke Carnegie-gestichten en heeft reeds voor een waarde van meer dan 30 millioen gulden aan bouwwerken voor Carnegie uitgevoerd.

Amerika zal dus waarschijnlijk goed vertegenwoordigd zijn en al is niet alles, wat men daar ziet, voorbeeldig en navolgenswaard te noemen, Europa kan van Amerika veel leeren en omgekeerd. Reeds kan het veel waard zijn, dat beiden elkander wederkeerig wat beter leeren kennen op het gebied van het bouwwezen, want slechts wanneer men elkander kent kan men elkander waardeeren.

Intern. Tentoonstelling van Bouwkunst en aanverwante vakken 1914 te Amsterdam. (*)

Aangaande deze aangelegenheid komt in het Bouwkundig Weekblad van 28 December 1912 de volgende mededeeling voor:

Zooals bekend is (zie B. Weekblad 1912, No. 32, blz. 380) hebben de drie bouwkundige leden van de Commissie van voorbereiding der Vierjaarlijksche te Amsterdam, na overleg gepleegd te hebben met het bestuur der vier bouwkundige vereenigingen, den Heer Burgemeester van Amsterdam medegedeeld, dat de architecten het niet wenschelijk achten, o. a. in verband met de Baufach Ausstellung te Leipzig, in 1913 een Intern. Bouwkunsttentoonstelling te houden te Amsterdam, maar deze in 1914 te doen plaats hebben. De Heer Burgemeester kon zich hiermede vereenigen, zeide steun toe, en verzoekt om een organisatieplan met begrooting.

Inzake de voorbereiding dezer tentoonstelling 1914 hebben de heeren K. P. C. de Bazel en H. P. Berlage te kennen gegeven, dat zij tot hun leedwezen door drukke werkzaamheden niet in staat zijn aan deze voorbereiding met voldoende kracht deel te nemen; de heer Salm, de eenige overblijvende van de drie, in hetzelfde geval verkeerend, wenschte natuurlijk genoemde voorbereiding niet alleen op zich te nemen en bracht het onderwerp ter sprake in de Hoofdbestuursvergadering op 11 December j.l. Het Hoofdbestuur vereenigde zich geheel met de meening van de vergadering van Voorzitters en Secretarissen der 4 bouwkundige vereenigingen, gehouden 3 Juli j.l. namelijk dat, wanneer de 3 genoemde leden van de Commissie voor de Vierjaarlijksche de voorbereiding der tentoonstelling niet op zich namen, aan de 4 bouwkundige vereenigingen de leiding moest worden toevertrouwd. Het Hoofdbestuur heeft daarop het initiatief genomen tot het houden eener bijeenkomst van Voorzitters en Secretarissen der 4 bouwkundige vereenigingen benevens van de Ver. van Ambachts- en Nijverheidskunst, welke bijeenkomst heeft plaats gehad 10 December j.l. en ook bijgewoond werd door den heer H. P. Berlage. Deze vergadering was van meening, dat, hoewel B. en W. van Amsterdam in de benoeming der drie genoemde heeren in de Commissie voor de Vierjaarlijksche een bijzonder gelukkige keuze had gedaan, toch

*) Het was het voornemen van het Hoofdbestuur om voorloopig betreffende de nadere voorbereiding dezer voorgenomen tentoonstelling niets te publiceeren, overeenkomstig het besluit van de vergadering der afgevaardigden van de 4 bouwkundige vereenigingen en van de Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst, gehouden 10 December j.l.

Waar echter het Genootschap Architectura et Amicitia in verband met zijn vergadering van 18 December j.l. betreffende dit onderwerp wel mededeelingen in het openbaar heeft gedaan, acht het Hoofdbestuur het wenschelijk, ook de leden der Maatschappij van het verhandelde in kennis te stellen.

in het algemeen de wenschelijkheid wordt gevoeld, dat dergelijke tentoonstellingen moeten staan onder leiding der betrokken Kunstenaarsvereenigingen, in dit geval bouwkundige vereenigingen en de V. A. N. K. En waar zich hier de omstandigheid voordeed, dat feitelijk de voorbereiding der Bouwkunsttentoonstelling 1914 niet meer kon uitgaan van de door B. en W. indertijd in de Commissie voor de Vierjaarlijksche benoemde 3 deskundigen, daar was hier een goede gelegenheid geboden te trachten de leiding aan bovengenoemde 5 vereenigingen te geven. De heeren Berlage en Salm konden zich hiermede volkomen vereenigen. Zoodat ten slotte de vergadering van meening was: dat de tentoonstelling moet uitgaan van de Gemeente; dat bouwkunst met kunstnijverheid en andere aanverwante kunsten moet worden tentoongesteld; en dat een Commissie van 5 leden, vertegenwoordigers der 5 vereenigingen, door die vereenigingen benoemd moet worden, welke Commissie met bekwamen spoed een globaal plan met kostenberekening zal maken, om dit aan den Heer Burgemeester over te leggen, zooals deze had verzocht.

Het Hoofdbestuur kon zich met dit besluit geheel vereenigen en benoemde de heer Salm als vertegenwoordiger der Maatschappij in genoemde Commissie.

Het Haagsche Museumvraagstuk.

„Het Vaderland" bevatte dezer dagen de navolgende mededeelingen over bovenstaand vraagstuk, dat, ofschoon niet actueel toch voor de Residentie van groot belang moet worden geacht en bovendien een algemeene zijde heeft, die het ook voor andere plaatsen niet onbelangrijk maakt, reden waarom wij het artikel hier in zijn geheel laten volgen:

Het rapport der commissie, benoemd door de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeente-belangen, over het Haagsche Museumvraagstuk, brengt deze quaestie opeens weer voor een korte wijle uit de bewaarplaatsen van het geduldige papier, over in de 'sfeer van het actieve leven. Voor een korte wijle, want als de belangstelling zich heeft geuit en zij die in dezen recht van medespreken hebben, het hunne over de zaak zullen hebben gezegd, zal zij weder worden bijgezet in de verblijven der bijlagen, praeadviezen en rapporten, en opnieuw tot de vergetelheid terugkeeren.

Het Museumrapport en de motie-Jurriaan Kok zijn geen vreemdelingen voor elkaar.

De motie werd 31 Januari 1910 ingediend, en beoogde een meer nabij liggend doel dan het nu ingediende rapport. Zij had een tweeledige strekking en wel te de geschied- en oudheidkundige voorwerpen uit het Gemeentemuseum te verwijderen en deze voorwerpen voorloopig ten toon te stellen in een ander gebouw; 2e. dat museum voorloopig alleen te bestemmen voor werken van kunst en kunstnijverheid.

B. en W. praeadviseerden op 16 Sept. d.a.v. afwijzend. De Commissie van Beheer over het Gemeentemuseum erkende de juistheid der overweging van den voorsteller, maar achtte 't hoogst moeilijk een gebouw te vinden, geschikt om er de aan de verzameling te onttrekken geschied- en oudheidkundige voorwerpen onder te brengen. Zij oordeelde stichting van een nieuw gebouw beter. Maar B. en W. meenden dat denkbeeld „waar voor het tegenwoordige en de allernaaste toekomst nog dringender zaken op afdoening wachten" niet te mogen overnemen. Doch zij beloofden aan het Museumvraagstuk hunne aandacht te zullen blijven wijden en gaarne te zijner tijd de noodige voorstellen te zullen doen.

Sedert verliepen twee jaren, en „Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen" had inmiddels hare commissie van onderzoek benoemd. Het belangrijk rapport dat zij uitbracht kan B. en W. tot voorlichting dienen bij het voorbereiden hunner voorstellen, die wij nog steeds wachtende zijn, en die — gelet op den toestand der financiën — naar wij vermoeden nog wel eenigen tijd zullen uitblijven, in afwachting van betere dagen.

Het beeld van den toestand der Haagsche musea, dat het rapport ons te aanschouwen geeft, is overigens ongunstig genoeg om tot spoed aan te manen.

De vier musea, die de commissie binnen den kring van haar onderzoek trok, zijn het Mauritshuis, het Penningkabinet, het Gemeentemuseum en het Museum voor Kunstnijverheid, omdat dit degene zijn, die voor wijziging vatbaar zijn. Met het Museum Mesdag is dat niet het geval ten gevolge van bepalingen in de schenkingsoorkonde en met het Museum Meermanno-Westreenianum niet ten gevolge van bepalingen in het testament van den erflater.

In de vier genoemde musea vond de commissie als gevolg van het feit, dat zij geen van alle voor museum zijn gebouwd, zonder onderscheid een toestand van onvoldoende verlichting en ongeschiktheid voor expositiedoeleinden, dan alleen op de best verlichte gedeelten van de gunstigst gelegen vertrekken; zij zijn geen van alle brandvrij of brandvrij te maken, ja zelfs niet op eenigszins toereikende wijze tegen brandgevaar beschermd; er heerscht overal gebrek aan ruimte, ten gevolge waarvan de tentoongestelde voorwerpen te dicht bijeen geplaatst of op ongunstigen stand geborgen moeten worden, terwijl giften en erflatingen stelselmatig geweigerd moeten worden als het aangebodene een beduidende ruimte noodig heeft; voor de in een museum noodige berg- en depôtruimten, werkplaats voor herstellingen, photographisch atelier enz. is geen plaats.

Behalve deze gebreken drong zich aan de commissie bij haar onderzoek natuurlijk ook de oude vraag op van splitsing der collecties en vereeniging van het gelijksoortige, en zij kwam bij het overwegen daarvan tot het volgende inderdaad rationeele en aanbevelenswaardige stelsel:

„Men voege bijeen wat bijeen behoort: kunst bij kunst (zoowel oude bij oude, als nieuwe bij nieuwe kunst), kunstnijverheid bij kunstnijverheid, geschiedkundige oudheden bij geschiedkundige oudheden."

Dit beginsel toepassende zooals de commissie zich dat voorstelt, zou men dan krijgen:

a. Oude kunst: de kern van het Mauritshuis vermeerderd met de oude schilderijen van het Gemeentemuseum die kunstwaarde bezitten.

b. Nieuwe kunst: in hoofdzaak de verzameling bijeengebracht door de Vereeniging „Museum voor moderne Kunst" (in het Gemeentemuseum n.l.).

c. Kunstnijverheid: het Museum van Kunstnijverheid en het Penningkabinet vermeerderd met de voorwerpen van kunstnijverheid van het Gemeentemuseum.

d. Oudheidkunde. De plaatselijke geschiedkundige schilderijen en andere voorwerpen van het Gemeente-museum, vermeerderd met de historische schilderijen van het Mauritshuis.

In sommige opzichten is de voorgestane indeeling wellicht wat al te rationeel, of misschien wel te radicaal. Van grensgeschillen, die uit den aard der zaak altijd zullen voorkomen bij splitsing en nieuwe indeeling van wat tot dusverre door de gewoonte bijeen bleef, spreken wij niet,

al zullen deze naar wij verwachten in de practijk zeer, zeer talrijk blijken. Maar dat het Penningkabinet onder de Kunstnijverheid wordt gebracht is wel eenigszins in strijd met het karakter van die kunstwerken en zeker met de soort van beheer die zij behoeven. Munten, penningen en gesneden steenen zijn voortbrengselen der kunstnijverheid; stellig! Maar een kunstnijveraar heeft daarom nog geen verstand van die voorwerpen, en een numismaticus niet van kunstnijverheid op ander gebied.

Maar stappen wij van dergelijke details af, en vragen wij wat de conclusie der commissie is.

Zij geeft er twee in plaats van één.

De eerste is een opportunistische. Zij luidt: De onder a genoemde oude kunst vinde haar plaats in het geschikter gemaakte Mauritshuis en voor de overige bestanddeelen worde een gebouwen-complex b.v. ter plaatse van het tegenwoordige stadhuis of den schouwburg geschikt gemaakt.

Deze conclusie voldoet begrijpelijkerwijze de commissie zelve niet, en daar zij (de conclusie) heen en weer huppelt tusschen den schouwburg en het raadhuis, is het moeilijk er bij stil te staan.

De tweede conclusie, die rationeeler is, luidt: voor alles te zamen (zie onder a, b, c en d) worde een nieuw gebouw of gebouwen-complex opgericht.

Op de eerste, beperkter en opportunistische conclusie past 't advies der Commissie van Beheer voor het gemeentemuseum in 1910: een geschikt tweede gebouw is zoo moeilijk te vinden, bouw liever een nieuw tweede museumgebouw, dat voldoet aan de eischen die gesteld mogen worden.

En het antwoord op de tweede, verder strekkende conclusie zal de commissie vinden in het praeadvies van B. en W. op de motie-Jurriaan Kok: vóór tot een zoo radicale oplossing van het Museum-vraagstuk mag worden overgegaan, vragen zooveel andere, dringender zaken om afdoening.

Daarbij zal het voorloopig wel blijven. Want wij vreezen, dat het zelfde antwoord de Commissie te wachten staat van de zijde van het Rijk, welks medewerking vereischt wordt, omdat het Mauritshuis en het Penningkabinet Rijksverzamelingen zijn.

Wij zeggen dit niet omdat wij de aangeboden oplossingen verwerpelijk achten, maar omdat wij niet zekerheid voorzien dat uitstel het lot daarvan zal zijn. Nòch bij het Rijk, nòch bij de gemeente 's-Gravenhage zijn thans de omstandigheden gunstig, om het even voor welke der bedoelde voorstellen.

Men zal dus dienen te wachten tot een gunstiger tijdstip, maar dit dan ook te baat moeten nemen en intusschen behooren toe te zien, dat de gemeente in financieel opzicht hare krachten niet versnippere.

De Commissie en de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeente-belangen, die haar in het leven riep, hebben intusschen een nuttig en in geenen deele overbodig werk gedaan. Het rapport der Commissie heeft den grondslag gelegd voor een goede oplossing van het Museumvraagstuk, en daarmede zal voortaan door ieder die zich met dit vraagstuk bezig houdt, allereerst dus door het Rijk en de gemeente, rekening moeten worden gehouden.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN
BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP 1912.
Rapport der Jury.

Aan het Bestuur der Vereeniging
„Bouwkunst en Vriendschap",
Alhier.

Rotterdam, 23 December 1912.

Mijne Heeren,

Ter voldoening aan Uwe vereerende uitnoodiging, om gezamenlijk de Jury te vormen voor de beoordeeling der op 1 December ingekomen antwoorden op de prijsvragen Uwer vereeniging in 1912, voor een Bioscooptheater, een Tramwachthuisje en eene Penteekening, naar een brok bestaand Bouwbeeldhouwwerk, kwamen de ondergeteekenden op Zaterdag den 7 December in een der zalen van het Hotel Coomans bijeen.

De heer H. A. J. Baanders, die door bezigheden was verhinderd, werd vervangen door den heer J. Herman de Roos.

Overigens was de Jury voltallig aanwezig.

Bij opening van de verpakkingen bleken ingezonden te zijn: voor het Bioscooptheater 30 antwoorden met de motto's: Etude, Feestgebouw, Rio, C' est ca, Veni, vidi ? Descartes, Humbug, Max, Rotterdam, Opus 17, Ecce, Tolo, Een ieder meent zijn uil een valk te zijn, Onesime, Allegonda, B. en V., Twee vierkanten waartusschen een cirkel (geteekend), Revanche, Capito, Mei, Ontspanning na Arbeid, B. en T., Apollo, Riek, B., 3 vierkanten in elkaar (geteekend), V. I. O. S., T., Rotterdam (met wapen) en Noen.

Voor het Tram-wachthuisje 28 antwoorden met de motto's: Ken uw tijd, Rival, Quo vadis, Na de dagtaak, Arbeid Adelt, Snippers, Studie, Kracht, Kievit, Uit den drup, Sinus, Snel, Juno, A. B., Radja, Wilkracht, Rie, J. J., Voila, Ondergaande zon (geteekend), Tr. Mij., Zooveel huisjes, zooveel kruisjes, L. in cirkel, Rendez vous, Stop, Binnen zijn de besten en Inactief en voor de Penteekening 12 antwoorden met de motto's: Schiedam, Rozelaerke, Heemschut, Behoudt goed oud, Pen en inkt, 't Is zoo, Suum cuique pulchrum est, Zutphen, Praeter sunt et imputantur, Anno 1574, Moederliefde, en C. J. E.

Reeds bij oppervlakkige beschouwing viel te constateeren, dat door de inzenders over t' algemeen zéér verdienstelijk werk was geleverd. Zelfs was in verband met de vrij groote moeilijkheden van constructieven en architectonischen aard, welke vooral de beantwoording van de te prijsvraag opleverde, menige goed geslaagde oplossing te prijzen. Ook het teekenwerk maakte een gunstigen indruk, terwijl bepaald slechte inzendingen tot de zeer weinige uitzonderingen behoorden.

Waar bovendien de prijsvragen Uwer vereeniging in hoofdzaak te beschouwen zijn als studie-prijsvragen voor de jongere architecten, meent de Jury dan ook eenstemmig een woord van lof aan de inzenders niet te mogen onthouden en Uw bestuur met het behaalde succes te mogen geluk wenschen.

Na deze opmerkingen van algemeenen aard overgaande tot de nadere beoordeeling van de ontwerpen van een Bioscooptheater, heeft de Jury de eer het navolgende als haar Rapport aan te bieden.

Bij eerste schifting bleek, dat een 16-tal ontwerpen met de motto's Humbug, Rio, Rotterdam met wapen, Etude, Descartes, Veni vidi ? B. T., vierkant met kruis, Onesime, Allegonde, B. en V., Ontspanning na Arbeid, Opus 17, T in cirkel, Capito en V. I. O. S. ter zijde gelegd konden worden. In hoofdzaak vielen daarbij het gemis aan logisch verband tusschen den beg. grond en eerste verdieping, het niet voldoen aan eischen van het programma, of wel de minder gelukkig geslaagde plan- en gevelopossingen in het oog.

Voor meer gedetailleerde beoordeelingen kwamen daarna in aanmerking de hieronder genoemde motto's, welke aanleiding gaven tot de achter elk motto vermelde aanmerkingen.

Mei. Vrij goede platte grond. De muren staan constructief boven elkaar. De toeging naar de feestzaal door de bar kan bedenkingen opleveren.

De plaatsing der gevelramen is wat verward, de boogopening is niet gelukkig. Ook de hoekoplossing mag niet geslaagd heeten.

Rotterdam. De toegangen naar de zaal zijn niet gelukkig geplaatst en onvoldoende. Ook de toelatten liggen niet gunstig. Overigens is het plan constructief goed bestudeerd.

In de zijgevels is de zaal niet voldoende tot uiting gebracht. Het teekenwerk is wat oppervlakkig.

Feestgebouw. De plattegrond is zeer verdienstelijk. Jammer dat de keldertoegang van uit de zaal is geprojecteerd.

De gevels hebben goede kwaliteiten. Het geheel is te veel verdeeld waardoor het silhouet onrustig wordt.

Riek. Het voorgedeelte van het plan geeft eene goede verdeeling, het achtergedeelte is constructief minder gelukkig. De vestibule door 2 verdiepingen is goed opgelost. De zitplaatsen langs den muur zijn niet aan te bevelen.

De gevels hebben wel karakter; beslist verwerpelijk is echter de schijnarchitectuur voor de open plaats aan het achtergedeelte van den zijgevel.

Een ieder meent zijn uil een valk te zijn. De beganegrond geeft een zeer goede indeeling. Tegen het maken van een tweeden rang op het entresol bestaan bedenkingen.

De architectuur valt zeer te prijzen, hoewel de feestzaal in den zijgevel wel wat te weinig tot uitdrukking is gebracht.

Noen. Een uitstekende, heldere platte grond, constructief juist en in verband met de eischen van het programma goed bestudeerd.

De architectuur is nobel en rustig; de feestzaal komt goed tot uiting en de nooduitgangen zijn zeer goed, opgelost.

De boven den voorbouw uitstekenden top met ventilatiekoker maakt in het frontaanzicht een minder gelukkig effect.

Apollo. De plattegrond heeft goede kwaliteiten, de de bergplaats voor films is minder gelukkig geplaatst.

Ook de hoekoplossing van den toren is niet fraai, terwijl deze zich niet logisch uit den plattegrond ontwikkelt.

Het teekenwerk is overigens verdienstelijk.

Cirkel met twee vierkanten. Het plan is niet onverdienstelijk; van uit de kassa is echter geen behoorlijk gezicht op de zaal mogelijk. Het tooneel met kleedkamers is goed gelegen, maar wat klein.

De architectuur is wel origineel maar geeft minder fraaie verhoudingen. De perspectief-teekening is flink uitgevoerd.

Tolo. Het plan is constructief goed doordacht; vanuit de kassa is het inzicht in de zaal onvoldoende.

De hoogte van het gebouw is overdreven en de contiergewoning neemt veel ruimte in. De architectuur mag niet fraai worden genoemd.

Max. Zeer goed plan waarin vooral gestreefd is naar een goede hoekoplossing.

De doorloopende daklijn in den zijgevel is constructief onlogisch. De gevelarchitectuur, hoewel wat uitheemsch, vertoont zeer goede kwaliteiten.

Revanche. De plattegrond vertoont goede eigenschappen; de oplossing van den hoofdingang is wat gewaagd. De architectuur is over 't geheel te veel onderverdeeld. Tegenover het goed rustig gehouden dakvlak doet de verbrokkelde contour van de gevels niet aangenaam aan. Het teekenwerk is zeer verdienstelijk.

B. Het plan is constructief goed bestudeerd. De dames-privaten zijn niet gunstig gelegen. De architectuur is vreemd en niet bekoorlijk. De hoektoren brengt zijn bestemming als trappenhuis niet tot uiting.

Ecce. Het plan heeft goede kwaliteiten. De uitbouw in de zaal is minder gunstig; ook zijn er tegen de constructie bedenkingen. De gevels geven veel orgineele details.

De ronde hoekoplossing is echter onlogisch en bevredigt het oog niet. Het teekenwerk valt te prijzen.

C' est ca. De vestibule is zeer goed opgelost. Het plan heeft eenige constructieve gebreken. De hoektopgevel is niet gelukkig; overigens zijn de gevels goed van opvatting.

In de tweede plaats werd overgegaan tot de beoordeeling van de ontwerpen voor een Wachthuisje voor de Tram.

Bij eerste schifting bleek, dat een 20-tal ontwerpen met de motto's: Quo Vadis? Kracht, Stop, Ken uw tijd, Kievit, Arbeid Adelt, Uit den drup, Studie, Wilskracht, Inactief, J. J., Snel, Rie, Juno, Sinus, Radja, Tr. Mij., L. in cirkel, J., en opgaande zon (geteekend), terzijde gelegd konden worden, in hoofdzaak wegens het niet voldoen aan de eischen van het programma wat materiaal betreft; de weinig bestudeerde opvatting, het minder geslaagde teekenwerk of wel de gebrekkige oplossing van het geheel.

Tot een meer gedetailleerde beoordeeling gaven de volgende motto's aanleiding:

Snippers. Het geheel is practisch opgevat; ook het teekenwerk is flink. Het dak drukt echter het gebouwtje te veel en het verschil in hellingen doet minder aangenaam aan.

Binnen zijn de besten. Een beschaafd en flink opgevat ontwerp met eenvoudigen kapvorm.

Het torentje is wat simpel van opvatting. De profileering der consôles kan beter worden bestudeerd.

Na de dagtaak. Een origineel gedacht ontwerp. Het geheel is echter te massaal en te grof gedetailleerd.

Ook is er bedenking tegen het plaatsen van het cementijzeren dak op den houten onderbouw.

Rival. Een origineel gedacht ontwerp.

De cirkelvormige oplossing van het bovengedeelte is te gecompliceerd en zal in werkelijkheid geen gelukkig effect opleveren. Het teekenwerk is goed.

Rendez-vous. Het geheel maakt wel een gunstigen indruk. De houtconstructie is eenvoudig en degelijk van opvatting.

Voila. Een goed begrepen en verdienstelijk opgevatte ijzerconstructie. De houten achterwand past minder bij het karakter van 't geheel. De behandeling van de hoofdstijlen als plaat is wat zwaar.

A. B. Een eenvoudig opgevat geheel. De klokketoren is wat groot en niet fraai van vorm en kon beter worden gemist.

Zooveel huisjes, zooveel kruisjes. Een beschaafd en goed opgevat ontwerp. Tegen de verbrokkelingen van de kap en onderdeelen is wellicht iets te zeggen. Ook de borstwering lijkt wat hoog. Het geheel maakt een zeer goeden indruk en toont veel smaak.

Bij de beoordeeling van de Penteekeningen naar een bestaand brok bouwbeeldhouwwerk bleken de motto's Zutphen en Schiedam, wat onderwerp en afmeting betreft, niet aan de bepalingen van het programma te beantwoorden. De overige inzendingen n.l. de motto's Heemschut, Suum cuique pulchrum est, Praeter sunt et imputantur, C. J. E., (3 Stuks), Anno 1573, Pen en inkt, Behoudt goed oud en Rozelaerke voldeden over 't algemeen als penteekening niet aan hooggestelde eischen.

Slechts de motto's Moederliefde en 't Is zoo, gaven teekenwerk, hetwelk voor bijzondere vermelding in aanmerking kon komen.

Bij de eindstemming over de toekenning der door Uw

Bestuur vastgestelde bekroningen kwam de Jury eenstemmig tot hare conclusie, en heeft zij de eer naar aanleiding hiervan U in overweging te moeten geven de prijzen te verdeelen als volgt:

Voor de te prijsvraag, een Bioscooptheater, de eerste prijs bestaande uit een zilveren medaille met getuigschrift der vereeniging benevens f 70 aan het motto Noen.

De 2e en 3e prijs, respectievelijk bestaande uit bronzen medaille met getuigschrift der vereeniging benevens f 30 en uit het getuigschrift der vereeniging niet als zoodanig toe te kennen, doch een bronzen medaille met getuigschrift, benevens f 10 toe te wijzen aan elk der motto's. Een ieder meent zijn uil een valk te zijn, Feestgebouw en Max.

Voor de 2e prijsvraag, een Tramwachthuisje de eerste prijs bestaande uit een zilveren medaille met getuigschrift der Vereeniging benevens f 35 aan het motto Zooveel huisjes zooveel kruisjes; de 2e prijs, bestaande uit bronzen medaille met getuigschrift der vereeniging benevens f 15 aan het motto Voila; de 3e prijs, bestaande uit getuigschrift der Vereeniging aan het motto Binnen zijn de besten.

Voor de 3e prijsvraag: Een Penteekening, de eerste prijs, bestaande uit bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging benevens f 15 aan het motto Moederliefde; 2e prijs, bestaande uit getuigschrift der Vereeniging benevens f 10 aan het motto 't Is zoo.

Met het bovenstaande acht de Jury aan de uitnoodiging van Uw bestuur naar haar beste weten en overtuiging te hebben voldaan en meent derhalve onder verwijzing naar hare in den aanhef van dit rapport gestelde opmerkingen betreffende het welslagen van deze prijsvragen hare aangename taak hiermede als geëindigd te mogen beschouwen.

De Jury voornoemd,

w. g. JOH. J. GORT.
D. B. LOGEMANN.
ALB. OTTEN.
J. HERMAN DE ROOS.
W. F. C. SCHAAP.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 52. Officieel Gedeelte, Intern Tentoonstelling van Bouwkunst en aanverwante vakken 1914 te Amsterdam.

Kroniek XLVII door J. Gratama. De verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken, met afbeeldingen en losse plaat.

Haagsche Woonhuis-Architectuur, door A. Versteeg (slot) met afbeeldingen.

Het Autersrecht op werken der Bouwkunst, door Mr. H. L. de Beaufort (slot).

Huiszwam, door W. Uijtenhoudt.

ARCHITECTURA No. 52. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het Binnenhof. Adres van den Ned. Ondheidk. Bond aan de Eerste Kamer der S. G.

Rijks-Academie van Beeldende Kunsten.

Verslag van den toestand en van de handelingen van het Genootschap Architectura et Amicitia, gedurende het jaar 1912, uitgebracht in de 57ste Algemeene Vergadering van 18 December 1912.

Jaarverslag betreffende het Weekblad «Architectura» over 1912.

Ingezonden Stukken. De Nationale Prijsvraag van het Centraalblad der Bouwbedrijven.

Over nieuwere systemen van Ventilatie, Verwarming en Koeling in openbare gebouwen, door E. B. Huijgen c. i.

DE BOUWWERELD No. 52. De uitvoering der Steenhouwerswet.

De Bouwverordening en het Woningvraagstuk, door D. E. Wentink (2de vervolg) III Over de groepeering der voorschriften.

Dubbele plaat Afbeelding uit «Landhäuser von Herman Muthesius.»

DE INGENIEUR No. 52. Economische verhoudingen van gasbedrijven en electriciteitsbedrijven, door F. Erens w. e. i.

Tinmijnbouw en de schatkist, door R. J. Baers m. i. hoofding. v. h. Mijnwezen op Banka, met afbeeldingen.

De Watervoorziening van Westelijk en Centraal Nederland, door J. van Hasselt c. i.

Jaarverslag over 1911 van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten.

Ingezonden stukken. Een spoorwegverbinding in Noord-Sumatra, door A. M. Hubregtse w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 52. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Iets over waterpas-instrumenten (slot) — Vragenbus. — Gemengd. —, Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 52. Nijverheidsconsulenten.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 26. Het Schmauchen en bakken in den ringoven. — Tariefwet. — Storingen bij gasmotoren. — Over de inwerking van zeewater op gewapend beton. — Vragenbus.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

De sluizen van het Panamakanaal.

De „Times" wijst op het eigenaardige feit, dat de sluizen van het nog niet eens voltooide Panamakanaal achtergebleven zijn bij de algemeene poging ter vergrooting van handels- en oorlogsschepen. Het gevaar bestaat, dat de nieuwste schepen met hun steeds grooter wordende afmetingen niet de sluizen van het Panamakanaal kunnen passeeren. De „Times" merkt ook op, dat de plannen voor het Noord-Oostzeekanaal jonger zijn dan die voor het Panamakanaal en dat de sluizen van het Kaiser Wilhelm-Kanaal veel grooter zijn dan de laatste. De lengte dezer sluizen bedraagt b.v. 304.80 M., terwijl die in het Duitsche kanaal 330 M. zijn. De breedte is bij de eersten 35.53 M. en bij de tweeden 45 M., de diepte in het eerste geval 12.19 M. en in het tweede 14 M. De ruimte van het Panamakanaal is 125.581 M3. tegen 207.900 M3. van het Duitsche kanaal.

Wij zijn momenteel buiten staat, de juistheid van de mededeelingen van de „Times" te controleeren, maar zoo zij waarheid bevatten, zou men er de gevolgtrekking uit kunnen maken, dat onze Nederlandsche ingenieurs niet de eenigen zijn, wien gebrek aan inzicht mag worden verweten, zooals wel eens geschied is ten opzichte van de sluizen van het Noordzeekanaal. Het is somtijds in onze eeuw niet mogelijk op de hoogte van zijn tijd te blijven, en alles vooruit te zien. Vooral bij een werk van zoo langen adem als het Panamakanaal kan het ons niet verwonderen, wanneer reeds tijdens de uitvoering, het project op sommige punten blijkt verouderd te zijn.

— Onlangs heeft de „Frankf. Ztg." een vergelijkende studie gegeven over de subsidies, welke de verschillende Duitsche steden aan hun schouwburgen geven. Het beste figuur in dit opzicht maken, naar we in „Toonkunst-Nieuws" lezen, de residenties: Wiesbaden geeft jaarlijks 114.316 mark, München 61,000 mark — dit bedrag alleen voor de „Festspiele" en het Prinz Regenten- en het Residenz-theater —; Stuttgart 50,000 mark. Bovendien heeft laatstgenoemde stad voor hare nieuwe schouwburgen een som ineens van 1.500.000 mark genoteerd. Hierbij dient opgemerkt, dat daarbij ook de hoven een groot aandeel in het budget hebben. De subsidiën van Darmstadt, Koburg en Weimar zijn meer bescheiden: resp. 30.000, 5000 en 2100 mark. Maar alle andere residenties, waaronder Berlijn, subsidieeren . . . . nihil.

Maar nu de theaters, welke niet door een vorst of door den Staat worden geëxploiteerd. Bovenaan staat Keulen, dat jaarlijks bijpast 659.900 mark; dan volgen Dusseldorf met 519.500 mark, München met 500.500 mark, Leipzig met 357.350 mark, Freiburg met 318.000 mark, Straatsburg met 289.645 mark, Chemnitz met 283.219 mark, Frankfort met 272.500 mark, Mainz met 207.000 mark, Elberfeld met 137.720 mark, Essen met 130.000 mark, Kiel met 126.700 mark en Dortmund met 109.000 mark.

Wat de inkomsten betreft, staat München er het gunstigst voor met 781.400 mark, dan Kiel met 638.230 mark en Freiburg met 384.000 mark. Men bedenke hierbij, dat Freiburg slechts 83.000 inwoners heeft.

Met deze cijfers voor oogen, leert men begrijpen, dat schouwburgenquaesties in het bijzonder in Nederland, steeds aanleiding geven tot een eindeloos geschaarrel. Het is ook hier de nervus rerum, die de mogelijkheid eener bevredigende oplossing beheerscht.

Het grootste orgel der wereld.

Volgens de «Bauwelt» is het grootste orgel der wereld te vinden in de pasgebouwde Michaeliskerk te Hamburg. Het is 17.5 M. hoog en heeft 12.173 pijpen, waarvan de grootste 11.28 M. hoog is en 55 m.M. diameter heeft, terwijl de kleinste slechts 25 m.M. lang is en een diameter van

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

6 m.M. heeft. Aan dit orgel is een bepaalde inrichting verbonden, waardoor het den toehoorders lijkt of de melodie uit de verte klinkt. Op vijf manualen, ieder van 61 toetsen en een pedaal met 32 toetsen, brengt het orgel 163 stemmen voort, welke door meer dan 100 koppelingen tot nieuwe klanken kunnen verbonden worden. Twee electrische machines elk van 5 P.K. leveren de noodige lucht (100 kub. M. per min.), welke in een groote ruimte verzameld wordt, van waaruit zij over 25 afdeelingen verspreid wordt. Het orgel heeft 207 registers en 800 druk- en combinatieknoppen. De organist van de Michaeliskerk, Alfred Sittard, heeft het plan voor dit orgel ontworpen.

BINNENLAND

Tentoonstelling van Kerkelijke kunst te 's-Hertogenbosch.

Het algemeen comité voor de tot stand koming eener nationale tentoonstelling van kerkelijke kunst te 's-Hertogenbosch in 1913 is tegen Vrijdag j.l. in de societeit Casino aldaar bijeengeroepen, teneinde de plannen voor deze tentoonstelling definitief vast te stellen. Aan het rapport, dat door het uitvoerend comité bij de convocatie is overgelegd, wordt het volgende ontleend:

De vroegere plannen zijn in zooverre vereenvoudigd, dat de kostbare, op de Paradeplaats op te richten gebouwen vervallen, zoodat nu het voornemen bestaat om' van 1 Juni tot begin September 1913 aldaar te houden een nationale tentoonstelling van o u d e kerkelijke kunst, onder te brengen in een daarvoor in te richten brandvrij rijksgebouw (manége), waarvan het gebruik voor genoemd tijdvak door den minister van oorlog is toegestaan. Aan deze tentoonstelling zullen worden verbonden herhaalde uitvoeringen van een oud Mariaspel (De Seventste Bliscap onser Vrouwen) hetwelk in de middeleeuwen meermalen op kosten der magistratuur te Brussel werd vertoond en in de eerste helft der 16e eeuw ook te 's Hertogenbosch herhaaldelijk is opgevoerd.

Om redenen van financieelen aard en wegens gebrek aan plaats is het voornemen, om ook een tentoonstelling van m o d e r n e kerkelijke kunst in te richten prijsgegeven, doch met het oog op de nu reeds verkregen toezeggingen, zoowel van openbare musea als van particuliere kunstverzamelingen, is het naar de meening van het uitvoerend comité aan geen twijfel meer onderhevig, dat de voorgenomen tentoonstelling van alleen oude kerkelijke kunstschatten in hooge mate belangstelling zal wekken.

Het comité herinnert er vervolgens aan, dat in het te vormen garantiefonds van f 25,000 door de gemeente 's Hertogenbosch voor f 10,000 is deelgenomen, terwijl Ged. Staten voorstellen om tot een bedrag van f 3000 te garandeeren. Voor een aanzienlijk bedrag is door ingezetenen van de gemeente reeds in het waarborgfonds geteekend, en het comité doet een beroep op de leden van het algemeen comité om ook financieelen steun te verleenen. De begrooting, sluitende in ontvangst en uitgaaf met een bedrag van f 39,500, vermeldt als inkomsten 650 entrées à gemiddeld f 1.50 — f 975, voor 20 uitvoeringen van het Mariaspel — f 19,500 en voor de tentoonstelling: 400 entrées per dag à f 0.50 — f 200, voor 100 dagen f 20,000.

Onder de uitgave komen o. a. voor:

tentoonstelling van oude kerkelijke kunst f 15,000, uitvoering van het Mariaspel f 12,000.

Uit bovenstaande mededeelingen, ontleend aan de N. Rott. Courant mag men opmaken, dat het totstandkomen der tentoonstelling verzekerd is, doch wij blijven het betreuren, dat de moderne kerkelijke kunst niet zal kunnen meedoen.

Daardoor zal de tentoonstelling o. i. een groote aantrekkelijkheid missen, want oude kunst krijgt men tegenwoordig zooveel te zien, dat bij velen de belangstelling daarvoor sterk aan het verminderen is.

Toenemende Woningnood in Amsterdam.

Bij de beoordeeling of er in een gemeente gebrek aan woningen bestaat neemt men aan, dat dit n i e t het geval is, als van het totaal aantal woningen minstens 3 % leegstaat. Dan is er nog voldoende voorschot voor woningzoekenden.

Amsterdam verkeert op dit oogenblik in zeer ongunstigen toestand. Van het totaal aantal huurwoningen (125.191) waren er — volgens een heden gepubliceerden staat van het Bouw- en Woningtoezicht — slechts 1555 onbewoond, of 1.24 %.

De staat loopt wel is waar tot einde Augustus, maar 't is niet aan te nemen, dat in de laatse drie maanden het tekort eenigszins zou zijn ingehaald. Bovendien is dat cijfer in de laatste jaren voortdurend teruggaande. Bedroeg in 1909 het aantal onbewoonde woningen te Amsterdam nog 5741, hetgeen boven den norm van 3 % was, in Mei 1911 was het gedaald tot 1956, in December 1911 tot 1675 en zooals gezegd thans is 't verminderd tot 1555.

Houdt men rekening met de verschillende huurprijzen, dan blijkt dat er slechts in de woningen van f 300 tot f 350 een beetje overschot is: het percentage der leegstaande huizen is voor die rubriek 3.93 %. In de rubriek van f 260 - f 300 is men precies aan het percentage van 3 %.

(Vervolg zie bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 11 JANUARI 1913. No. 2

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Basel.

Wanneer men een zekere mate van verbeeldingskracht bezit, kan men zich iets voorstellen, iets denken, dat niet, of nog niet bestaat; in sommige gevallen kost dit zelfs weinig moeite en menigmaal werd werkelijkheid, wat vroeger fantasie was. Veel moeilijker evenwel valt het ons, iets weg te denken, dat werkelijk bestaat, ons een denkbeeld te vormen van de wereld in een verleden, toen dit niet bestond en dat er niet was. Om ons een juiste voorstelling van het verleden te maken is zooveel studie noodig, dat het ons niet verwonderen kan, dat die voorstelling bij velen zoo onjuist is, zelfs van tijden, die nog niet eens zoo heel ver achter ons liggen. Laat ons als voorbeeld stellen den tijd, toen er nog geen spoorwegen in Europa waren. Het aantal personen, dat die tijd beleefd heeft, wordt steeds kleiner en zal binnen een zeker aantal jaren uitgestorven zijn; de toestanden, die zij gekend hebben zullen dan tot de geschiedenis behooren en wie er wat van weten wil moet geschiedenis gaan lezen.

Wanneer wij, om ons bij het gekozen voorbeeld te bepalen, eens trachten, de spoorwegen, of ruimer opgevat, de moderne verkeersmiddelen weg te denken, dan behoeven wij niet ver door te denken, om gewaar te worden, wat er alzoo, als daarmede in verband staande, mede weggedacht moet worden en dan eerst beginnen wij recht te gevoelen, welke ingrijpende in- en uitwendige veranderingen de verkeersmiddelen in de wereld hebben teweeggebracht. Stad en land beide zijn daaraan onderworpen geweest, het meest zichtbaar is de invloed in de steden, die meermalen geheel van aanzien en karakter en van beteekenis veranderd zijn.

Vooral merkbaar is dit in steden, die aan hare ligging van ouds een zeker karakter, een zekere beteekenis ontleenen en daartoe behoort o.a. Basel, eertijds beschouwd, en nog te beschouwen, als de poort van Zwitserland. Welk een onderneming een reis langs den Rijn, naar Zwitserland en Italië vroeger was, daarover behoeven wij hier niet uit te weiden. Basel was op die reis een voorname pleisterplaats, waar men gaarne eenige dagen vertoefde, om zich op den tocht door het bergland voor te bereiden. Het nog bestaande Hotel „Drei Könige" was toen reeds gerenommeerd bij de toeristen. In den Franschen tijd hield zelfs de door Napoleon onttroonde Koning van Zweden daar verblijf.

Thans evenwel heeft Basel een geheel andere beteekenis gekregen voor den reiziger. Wel is het nog in zekeren zin een pleisterplaats, maar men weet, hoe dit woord in het moderne spoorwegverkeer verstaan moet worden, wanneer men er tevens aan denkt, dat hier de visitatie der bagage plaats vindt. Het pleisteren voor den uit het Noorden aan het Badische Bahnhof aankomenden reiziger bestaat in een vervelend half uurtje en een kleine verfrisching aan het overigens uitstekend ingerichte station, om daarna de reis zoo spoedig mogelijk te vervolgen en bij het oversteken van den Rijn even een blik te slaan op stad en omgeving, welke men vervolgens liefst zoo spoedig mogelijk achter zich laat.

De meeste reizigers weten dus van Basel niet heel veel te vertellen en maken er zich dus maar af met te zeggen, dat er niet veel aan is. Dit is beslist onjuist. De ligging in een bocht aan de snelstroomende rivier is zeer mooi, wel vertoont zich hier nog niet de Alpennatuur in haar grootschheid, maar naar alle zijden is het zich hier vernauwend dal omzoomd door vriendelijke groene heuvelen en wat de stad zelf betreft, de Munsterkerk en het Museum, om van andere merkwaardige gebouwen niet te gewagen, zijn ten volle een langer oponthoud waard. De Munsterkerk is, zoo niet een der meest bekende, toch een der belangrijkste kerken aan den Bovenrijn, het Museum bevat een eenige verzameling werken van Hans Holbein, den jongere, en ook nieuwe kunst, waaronder veel van Böcklin.

De kerk is gebouwd op een plateau, dat zich een twintigtal Meters boven de rivier verheft, tusschen de oude en een der nieuwe bruggen, die het aan de Noordzijde gelegen deel der stad, het zoogenaamd Klein-Basel, met de eigenlijke stad verbinden. Men neemt aan, dat op ditzelfde plateau in den Romeinschen tijd een sterkte was aangelegd, van welker naam, Basilea, de naam der stad zou zijn afgeleid. Wanneer men overweegt met hoeveel overleg de Romeinen de plaatsen wisten uit te kiezen, die uit een strategisch oogpunt, voor den bouw van kasteelen in aanmerking kwamen, dan is de bovenstaande veronderstelling zeer aannemelijk en zij heeft in waarschijnlijkheid gewonnen door de ontdekking van Romeinsche oudheden en overblijfsels van metselwerken, reeds in 1786 en 1838. Het kan dus zeer goed zijn, dat de eerste kerk hier binnen de Romeinsche omwalling gebouwd is. De Munsterkerk staat met haar koor naar de rivier gericht. Wie Basel bezocht heeft, zal niet licht den indruk vergeten van het met kastanjeboomen beplante terras, dat zich achter het koor tot aan de Rijnkade uitstrekt en daar door zware muren gesteund wordt. Langs de borstweringen van dit terras zijn banken aangebracht, men overziet daar een groot deel der stad, de rivier met hare bruggen, Klein-Basel aan de overzijde en in het verschiet de bergen van het Schwarzwald. Op een warmen zomerdag is het een genot, zich hier te verpoozen, hetzij men van het wijde en levendige panorama genieten wil, hetzij men de architectuur van het koor wil bestudeeren, waarin op schilderachtige wijze een sobere Gothiek zich aansluit aan de rijkere motieven eener Romaansche periode, want het gebouw dagteekent uit verschillende tijdperken en ontleent daaraan voor een groot deel zijn belangrijkheid.

Van de oudste Christenkerk, die waarschijnlijk op dezelfde plaats gestaan heeft, is niets bekend. In de achtste eeuw wordt van de stad reeds melding gemaakt als zetel van een bisschop en een bischop zonder kathedraal is niet wel denkbaar. Die kathedraal zal echter ook in de negende eeuw nog wel bescheiden afmetingen hebben gehad, toen Hatto, abt van Reichenau, bekend als vriend van Karel den Groote, de bisschoppelijke waardigheid vervulde. Het bouwwerk, dat de kern vormt van den tegenwoordigen aanleg is afkomstig van bisschop Adalbero en werd met krachtigen steun van keizer Hendrik II van 1010—1019 uitgevoerd. Een brand vernielde dit bouwwerk in 1185, maar grooter en schooner herrees het als drieschepige basilica in overgangsstijl, terwijl met latere toevoegsels ook de Gothiek hier haar intrede deed. Tweemaal, in 1346 en in 1356 werd de kerk door aardbevingen geteisterd, bij de laatste stortte op St. Lucasdag het gewelf van het hoofdschip in en de bovenste gedeelten van het koor vielen in den Rijn. Bisschop Johann Senn van Münsingen begon met de herstelling en men zegt, dat de herstelling van het koor werd opgedragen aan meester Johannes von Gmünd. Tot het begin der zestiende eeuw werd er aan de kerk voortgebouwd. De beide torens dagteekenen uit verschillende tijden. De noordelijke of Georgstoren, de oudste, op Romaanschen onderbouw, werd in 1426 voltooid en is het werk van meester Böferlin. De zuidelijke of Martinstoren werd van 1489—1500 door meester Hans von Nussdorf gebouwd.

In den Georgstoren hangt de z.g. „Kaiser Heinrichsklok" en in den Martinstoren een klok, door Paus Felix V geschonken en naar hem genoemd.

Duidelijk is het verschil van opvatting der beide torenbouwmeesters, vooral in de helmen, maar beiden hebben zij aan de hoekribben der spitsen een lichte inbuiging naar binnen gegeven, waardoor zij zich ongemeen rijzig voordoen.

De hoofdgevel is zeer sober, maar maakt, ook door de kleur van de roode Vogezenzandsteen een massalen indruk, die versterkt wordt door de horizontale verdeelingen. Niet slechts boven het hoofdportaal vindt men een galerij met doorbroken balustrade, maar ter hoogte van de dakgoot van het hoofdschip, treft men andermaal een dergelijke galerij aan, die de beide torens omsluit en waarboven de top van den gevel zich verheft. Deze geveltop is versierd met het beeld eener troonende Maria boven het venster en daarnevens ter weerszijden de beelden van keizer Hendrik II en zijn gemalin Kunigunde.

De Georgstoren heeft ook nog beelden op de vier hoeken, maar overigens vindt men aan den gevel alleen nog beeldwerk aan het hoofdportaal en aan het ondergedeelte der torens. Daar bevinden zich namelijk, op uit den grond opgetrokken pilasters met fijnbewerkte kapiteelen, elk gedekt door een klein baldakijn, twee zeer merkwaardige ruiterbeelden. Aan den Georgstoren is het St. George, de geharnaste ridder, die met een lange lans den draak doorsteekt; aan den Martinstoren ziet men de bekende voorstelling van St. Maarten, zijn mantel deelende met den naakten bedelaar.

Zeer typisch zijn deze beelden, ook om de wijze, waarop zij tegen den gevel zijn aangebracht. De kapiteelen der pijlers, waarop zij staan bieden slechts weinig ruimte, daarom is de draak van St. George op een afzonderlijken kraagsteen geplaatst. Vroeger bevond zich onmiddellijk boven de St. George-groep een groote wijzerplaat met Renaissance-omlijsting. Bij de laatste restauratie van den gevel is deze wijzerplaat naar den Martinstoren overgebracht en de omlijsting weggelaten.

In 1880 was uit stedelijke middelen en particuliere bijdragen een groote som bijeengebracht voor de herstelling van de Munsterkerk. De daarmede belaste architecten G. Keltenborn en H. Reese hebben zich met groote bekwaamheid en voorzichtigheid van die taak gekweten, zoodat hier van een welgeslaagde restauratie gesproken mag worden en hetzelfde mag gezegd worden van de herstellingswerken, door Ch. Riggenbach in het inwendige verricht.

(Wordt vervolgd.)

Moderne woningkunst.

Van Alexander Koch's „Handbuch neuzeitlicher Wohnungskultur" is in het laatst van 1912 een tweede deel verschenen, getiteld „Herrenzimmer".

De heerenkamer, het eigenlijk domein van den heer des huizes, speelt, zooals de uitgever in een korte voorrede opmerkt, in het organisme der nieuwerwetsche woning een belangrijke rol. Juist door de opvoering van het zaken- en gezelschapsleven, dat tegenwoordig zulke hooge eischen

BASEL.

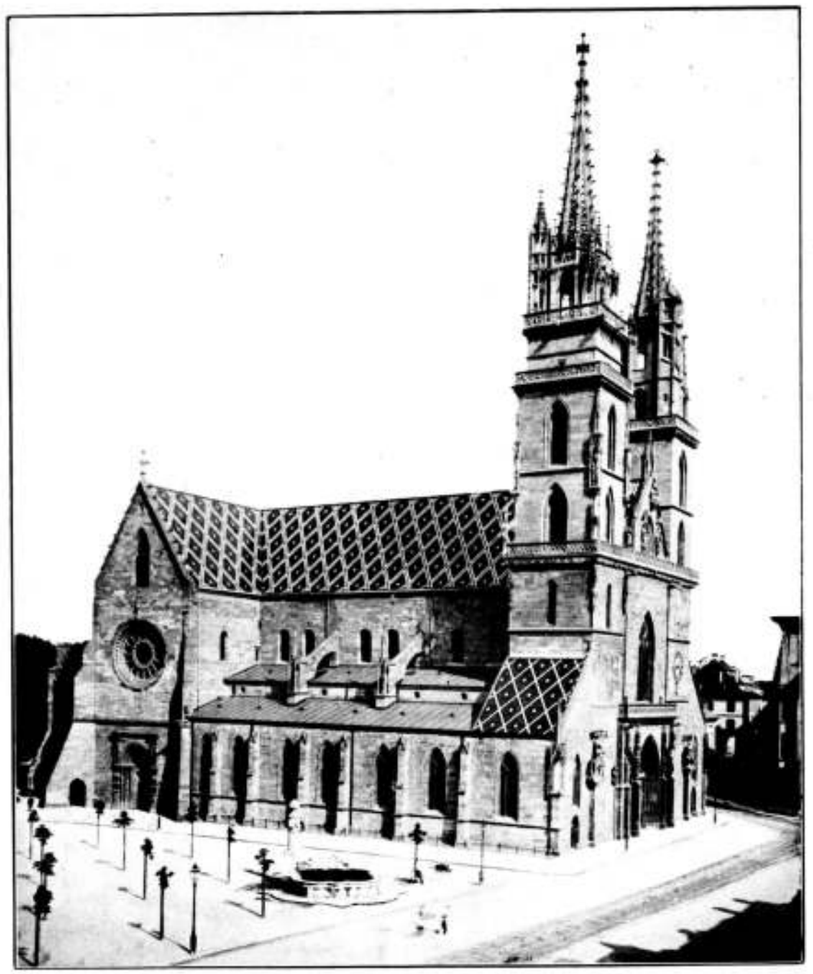

De Munsterkerk.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
48ste Jaargang No. 2.

stelt heeft de heer des huizes behoefte aan een verblijf buiten het onrustig familieleven, een ruimte voor rustigen arbeid of ongestoorde verpoozing. Met deze beide begrippen zijn tegelijkertijd de beide hoofdfuncties van de heerenkamer aangeduid. Een verdere onderscheiding voert tot de indeeling van de eerste categorie, de arbeidsruimten, in werkkamers, bibliotheekkamers, privébureaux en vergaderkamers, terwijl tot de tweede gerekend kunnen worden rookkamers, jachtkamers, biljart- en speelkamers, benevens de specifiek Duitsche „kneip"-kamers. Van al deze verschillende kamers worden afbeeldingen gegeven, verzameld uit de door Alexander Koch uitgegeven tijdschriften. Men kent de onberispelijke uitvoering van de platen in die tijdschriften, het kost betrekkelijk weinig moeite, daarvan een mooi prentenboek samen te stellen en wanneer dit met oordeel en smaak geschiedt dan is blijvende waarde aan zulk een verzameling niet te ontzeggen en vormt zij een sieraad voor de boekenkast, vooral wanneer zij, zooals hier, in een smaakvol kleed gestoken wordt. E. Margold ontwierp een eenvoudigen en mooien band voor dit werk.

Wij bespraken vroeger (in ons nummer van 15 Juli 1912) het eerst uitgekomen deel, waarin de slaapkamer behandeld werd. De algemeene beschouwing, die wij aan die bespreking vastknoopten, zou ook passen bij de verschijning van dit nieuwe deel, wij kunnen volstaan, daarnaar te verwijzen, maar den inhoud nauwkeuriger beschouwend komt men al spoedig tot de slotsom, dat het hier gegeven materiaal aantrekkelijker en dankbaarder is dan het vroeger behandelde. Van de heerenkamer in hare verschillende functies is meer te maken, dan van het slaapvertrek. De nachtrust stelt andere eischen dan de verpoozing bij dag of bij avond, de hygiëne heeft in het slaapvertrek meer te zeggen dan in bibliotheek of werkkamer. Het groote verschil is daarin gelegen, dat men in de heerenkamer leeft en werkt of speelt, én in elk geval geest en lichaam bezig houdt en inspant, terwijl de slaapkamer gewijd is aan de meest volkomen ontspanning van het lichaam, terwijl de geest hoogstens met droomen wordt beziggehouden. Wie zich verheugen mag in een gezonden slaap heeft daarbij niet veel noodig en aan hetgeen hij noodig heeft stelt hij geen hooge eischen. Weliswaar brengt jeder mensch zoo ongeveer een derde van zijn leven in zijn slaapkamer door, maar niemand in den regel verblijft er langer voor zijn genoegen. Uiterst sober is dan ook dikwijls de inrichting van het nachtverblijf, zelfs van vorstelijke personen, geleerden, kunstenaars, millionnairs en anderen die, hetzij ter oorzake van hun positie, hetzij uit eigen smaak en liefhebberij overigens hooge eischen aan de inrichting hunner woning stellen. Dat is in vroeger tijden ook zoo geweest, kan men zeggen, wanneer men den tijd buiten beschouwing laat, toen het interieur van de woning vrij algemeen verwaarloosd werd, een tijd, die nog niet zoo heel ver achter ons ligt, of eigenlijk nog niet voorbij is. In menige burgerwoning toch, in menig deftig huis zelfs, is dikwijls een totaal gemis aan goeden smaak op te merken en heeft de vaak welgestelde bewoner schijnbaar niets over voor een eenigszins gezellige inrichting. Somtijds komt dit voort uit het onjuiste begrip, dat een smaakvol interieur steeds schatten gelds moet kosten, maar dit is in het geheel niet noodig, om er een aangenaam, huiselijk karakter aan te geven, daar dit met eenvoudige middelen geschieden kan. Juist daar, waar het niet op geld aankomt, bestaat eerder gevaar voor overlading; menige salon kan daarvan tot afschrikwekkend voorbeeld strekken.

Merkwaardig is ook de onverschilligheid, waarmede langen tijd de werkkamer, het kantoor of bureau behandeld werd, waar men toch minstens even lang, gewoonlijk veel langer, vertoeft als in zijn slaapkamer en waar een groot deel van het leven, niet enkel doorgebracht, maar doorleefd wordt. Regeerings- en bestuurslichamen hebben hier dikwijls een zeer slecht voorbeeld gegeven en hun ambtenaren gehuisvest in lokalen, die zelfs niet aan matige eischen van gezondheid, gemak en welstand voldeden. Vele industrieele en handelsfirma's hebben het al niet beter gemaakt en jaar in jaar uit hun personeel opgesloten in donkere, slecht geventileerde hokken, waar somtijds fortunen verdiend zijn. De patroons gevoelden echter meer voor het interieur van hun brandkast, dan voor dat hunner kantoorlokalen en lieten die in den toestand, zooals zij waren totdat concurrentie met een jonger geslacht hen dwong ook daaraan eenige aandacht te schenken. De moderne wijze van zaken doen bracht nieuwe eischen van doelmatigheid mede en daarmede gepaard ging het inzicht, dat het oog ook wat wilde en dat er bovendien indirect voordeel te behalen was uit een fatsoenlijke en doelmatige inrichting.

De inrichting van werkkamer en kantoor is thans tot een afzonderlijke industrie gegroeid, welker beoefenaars met elkander wedijveren in het uitdenken van verbeteringen en verfraaiingen. Menige kantoorinrichting is daardoor geworden tot een voor onzen tijd zeer karakteristiek geheel, waaraan een zekere kunstwaarde moet worden toegekend. Wie dit nog niet beseft heeft kan het gewaar worden uit menige afbeelding in het voor ons liggend boek. Groote weelde is hier niet op haar plaats, toepassing van oude stijlvormen al evenmin, voor de nieuwe eischen zijn meerendeels nieuwe vormen uitgedacht; telefooncellen, schrijfmachinetafels, boekenmolens, actenkasten, kaartsystemen, kenden onze voorvaderen niet. Vandaar, dat zich op dit gebied de interieurkunst vrijer kon ontwikkelen en waar zich kunstenaars daarop toelegden is reeds veel goeds tot stand gebracht. Het kantoor heeft ook teruggewerkt op de inrichting van de particuliere werkkamer en bibliotheek en ook daar verbetering gebracht, en zoo ook verder op de heerenkamer in het algemeen.

Wij weten niet wat volgende deelen van Alexander Koch's „Handbuch" ons brengen zullen, maar wij veronderstellen, dat, wanneer de uitgave compleet is, het deel „Herrenzimmer" steeds een der waardevolste deelen zal blijven.

Het streven van „Nehalennia".

De Walchersche Vereeniging „Nehalennia", die zich, zooals bekend is, beijvert voor het behoud van de schoonheid van Zeeland en daardoor van Nederland heeft eenigen tijd geleden een goed werk gedaan met de uitgave van een vlugschriftje, getiteld: „Woningbouw ten plattelande", voornamelijk bestemd, om gelezen te worden door den dorpstimmerman en waaraan wij het volgende ontleenen:

Betrekkelijk weinige jaren geleden bouwde de dorpstimmerman op Walcheren nog volgens de oude beproefde traditie.

Eindelijk is echter de wansmaak der 19e eeuw ook tot dit eiland doorgedrongen. De timmerman versmaadt de hem gemeenzame, inheemsche vormen, wil zich op de hoogte van zijn tijd toonen, en begint de huizen te „versieren" met cementen banden, tegeltjes, pinakels enz.

Dakgootconsoles, die reliëf geven aan de daklijn, zijn afgeschaft; een stadskroonlijst is er voor in de plaats gekomen. De luiken aan de ramen, die op zeer gelukkige wijze de eentonigheid der muren breken, worden vervangen door blinden, aan de binnenzijde der woningen aangebracht, zoodat de gevel doodsch en kaal wordt.

De roode pannen, die zeer schoon kleuren met de blauwe

lucht en de groene omgeving, hebben afgedaan. Bijna alle nieuwe huizen worden de laatste jaren gedekt met pannen, wier kleur het midden houdt tusschen vuil-blauw en grijs, en die nòch contrasteeren met de omgeving, nòch met den hemel, al dan niet bewolkt.

Groote ruiten, ook wel schreeuwend geel of groen gekleurd „cathedraalglas", zijn in de lichtopeningen der huizen aangebracht.

Heeren dorpstimmerlieden!

Gij meent „met uw tijd mede te gaan", door het oude Walchersche woningtype te versmaden, en uwe huizen in te richten op de bovenomschreven wijze. In Middelburg en Vlissingen hebt gij de nieuwe stadswoningen gezien, getooid met hare rijk geprofileerde en met allerlei „ornamentwerk" versierde deuren, gekleurde tegeltjes, gekleurd glas, verglaasden steen, groote ruiten, bovendien meestal eentonig bruin of geel geschilderd. Gij meendet, dat deze huizen vertegenwoordigden den laatsten smaak op het gebied van woningbouw. Gij richt thans uwe huizen in naar dien stadstrant: gij meendet te moeten breken met het oude.

Het zij ons echter vergund er uwe aandacht op te vestigen, dat juist de oud-Walchersche huizen, zooals deze tot vóór korten tijd werden gebouwd, het meest nabij komen tot de moderne begrippen betrekkelijk woningbouw.

Deze begrippen zijn: Eenvoud; geen toepassing van vormen, die niet het gevolg zijn van de constructie; geen overtollige versierselen; het zooveel mogelijk zichtbaar laten van de gebezigde materialen.

De boven aangehaalde moderne begrippen zijn nog lang niet tot de „architecten" en timmerlieden doorgedrongen. De nieuwe woningen, die in Middelburg, en inzonderheid in Vlissingen verrijzen, zijn bijna alle smakeloos, opzichtig. Neemt deze niet tot voorbeeld. Het oude Walchersche woningtype zij uw leiddraad!

Heeren timmerlieden!

Natuurlijk hebt gij rekening te houden met de wenschen uwer lastgevers, doch voor het grootste gedeelte hebt gij den toekomstigen woningbouw in handen. Verleent ons dus uwe medewerking tot het behoud van Walcheren's schoonheid.

Brengt geen doellooze cementbanden aan onder de dakgoot of langs de gevels; laat de goot rusten op „klossen".

Dekt de daken met roode pannen.

Bevestigt de blinden aan de buitenzijde der woningen.

Past geen schreeuwend gekleurd glas toe; geen tegeltjes aan de buitenzijde der muren; geen pinakels of andere fabriekmatig vervaardigde opschik.

Bouwt geen schoorsteenen van gelen Ysselsteen, wanneer de woning is opgetrokken van rooden Waalsteen. Cement de huizen niet.

Toont U op de hoogte van uw tijd door geen groote, leelijke ruiten meer toe te passen, doch kruisramen of een andere onderverdeeling of roetjes, zooals de moderne architecten aanbrengen.

Ter verkrijging van een rustig geheel is het bovendien noodig, aan de woningen zooveel mogelijk de zelfde verhoudingen toe te passen.

Donkergroen (zooals het tot voor kort steeds aan de boerenwoningen werd toegepast), geel en wit, in combinatie, zijn de beste kleuren ter beschildering van het houtwerk.

Door uw huizen in te richten naar de boven aangegeven begrippen, gaat gij werkelijk met uw tijd mede.

Weest voorzichtig met het aanbrengen van „versierselen". Deze kunnen de schoonheid van een gebouw verhoogen, doch vooreerst moet de architectuur goed zijn. Het beste is het, zich niet op het glibberig pad der „versiering" te wagen. Wèl verdient het aanbeveling, ter verfraaiing der naakte muren, de hulp in te roepen van de Natuur, en de huizen te doen begroeien met klimop of zelfhechtende wingerd, die desverlangd gratis door ons verkrijgbaar worden gesteld. Klimplanten verminderen de vochtigheid der woningen, en beschermen de steenen tegen schadelijke weersinvloeden. Te voren moet echter worden nagekeken of het muurwerk geen scheuren vertoont, en of geen voegen zijn uitgevallen; zoo ja, dan dienen deze gebreken eerst te worden hersteld, daar anders de klimplanten in de openingen dringen en het verval van het muurwerk kunnen bevorderen. (Ervaring der meest bekende Nederlandsche architecten, bijv. Dr. P. J. H. Cuypers, Prof. J. A. v. d. Kloes, C. H. Peters.)

De bovenstaande opmerkingen gaan in het geschriftje vergezeld van een aantal illustraties, als voorbeelden en tegenvoorbeelden ter nadere toelichting en wanneer de heeren dorpstimmerlieden nu de gegeven wenken maar ter harte willen nemen, behoeft geen vrees te bestaan voor verdere ontsiering van Walcherens schoon landschap door smakelooze bouwsels? — Hier plaatsen wij een vraagteeken.

Men gelooft zoo gaarne, wat men innig wenscht, maar wij durven hier geen groote verwachtingen uit te spreken, hoezeer het ons ook verheugt, dat er buiten de vakkringen een poging gedaan wordt, om de vakmenschen een beteren weg aan te wijzen, dan die welken zij thans bewandelen.

Wij vreezen, dat de gegeven raad slechts door enkelen zal worden opgevolgd, omdat de meesten dergenen, voor wie hij eigenlijk bestemd is, niet goed zullen begrijpen, wat de raadgevers eigenlijk bedoelen. Wij vreezen dit te meer, omdat hetgeen zij den wansmaak der 19de eeuw noemen iets is, dat niet maar ineens ontstaan of op zekeren dag door een of anderen grappenmaker verzonnen is, maar een sociaal verschijnsel, dat beschouwd moet worden als het gevolg van de samenwerking van talrijke oorzaken. Tot die oorzaken behoort, hoe vreemd het ook moge klinken, in de eerste plaats de algemeene vooruitgang en de daaruit voortgevloeide meerdere welvaart. De bouwkunst heeft daarmede geen gelijken tred kunnen houden, heeft zich op allerlei dwaalwegen begeven; de kunstnijverheid en het ambacht zijn daardoor eveneens het spoor bijster geraakt. Vooral het ambacht heeft treurige dagen beleefd; daarin is de toestand eigenlijk het eerst aan het licht gekomen, de gebreken deden zich gevoelen in het dagelijksch leven. Toen is de beweging ontstaan tot verheffing van het ambacht, die, opmerkelijk genoeg, grootendeels is uitgegaan van belangstellende buitenstaanders. De meeningen over de te verwachten resultaten waren aanvankelijk zeer verdeeld, de ambachtsscholen hebben hier en daar een harden strijd om het bestaan te voeren gehad. Ten slotte hebben zij zich een eervolle plaats onder de inrichtingen van onderwijs weten te veroveren en thans wordt het groote nut der ambachtsscholen vrij algemeen erkend; tegenstanders van het ambachtsonderwijs zijn langzamerhand tot voorstanders bekeerd en in den loop der jaren zijn ook groote verbeteringen in dat onderwijs aangebracht.

Vreemd zullen sommigen er wellicht van hebben opgezien, dat een onzer vooraanstaande bouwmeesters, K. P. C. de Bazel, in de Heemschut-conferentie, verleden jaar te Amsterdam gehouden, aan het onderwijs der ambachtsscholen voor een deel de schuld gaf van de toestanden, waartegen thans door de vereeniging „Nehalennia" strijd gevoerd wordt, maar ongelijk had hij niet. Hij bedoelde natuurlijk niet, iets ten nadeele van het ambachtsonderwijs in het algemeen te zeggen, maar alleen er op te wijzen, dat dit onderwijs wel eens buiten zijn boekje gaat en dan meer kwaad dan goeds sticht. Dat gebeurt, wanneer sommige leerlingen, die de ambachtsschool verlaten, meenen, dat zij nu architecten zijn en, teruggekeerd in hun woonplaats, ook hun medeburgers in dien waan weten te brengen.

Of nu de ambachtsscholen alleen hier schuld hebben, of niet van andere inrichtingen van onderwijs hetzelfde gezegd kan worden, zullen wij niet trachten uit te maken, maar er moet iets verkeerd zijn in de leiding van ons elementair bouwkundig onderwijs en wel daar waar dit onderwijs zich begeeft op het glibberig pad der „versiering", zooals het hierboven genoemd wordt. Dit pad geheel te mijden is niet mogelijk en ook niet gewenscht; gezonde begrippen over vorm, verhouding, kleur, kunnen zeer goed op de ambachtsschool worden aangekweekt, maar men vergete niet, dat ook wanbegrippen bij den leerling gereedelijk ingang vinden. Daarom schijnt het zaak, dat het ambachtsonderwijs in dit opzicht onder bevoegde contrôle gesteld worde. Over de daartoe te nemen maatregelen wenschen wij thans niet in bijzonderheden te treden, maar wij meenen, dat zij zouden kunnen strekken, om het kwaad te bestrijden in zijn oorsprong en zouden daarom geneigd zijn, er meer van te verwachten dan van de overigens goed bedoelde pogingen der sympathieke vereeniging „Nehalennia".

P. H. S.

Kunstenaarsreclame.

In het weekblad „Architectura" ontvangt een onzer architecten een berisping over een ernstig feit. Onder het opschrift „Merkwaardige Vakopvatting" lezen wij:

„Tot onze verwondering zagen wij dezer dagen weer, dat er onder de architecten nog steeds een eigenaardige opvatting heerscht omtrent de wijze, om werk te bekomen, een wijze, die door het meerendeel der behoorlijke architecten beslist wordt afgekeurd en door den Bond van Nederl. Architecten aan zijn leden zelfs nadrukkelijk is verboden. Wij bedoelen hier nu eens speciaal het plaatsen van een foto als advertentie. Een voorbeeld hiervan geeft de heer Jan Stuivinga, die in een maandblad een door hem gebouwde villa te Zeist doet afdrukken en daaronder naam en kwaliteit vermeldt."

Het gewicht van het feit is uit het hier medegedeelde niet geheel te beoordeelen, omdat de naam van het maandblad niet genoemd wordt. Het maakt toch eenig verschil, waar men reclame maakt, doch de hoofdzaak is hoe men het doet. Daarin schijnt de heer S. wat onhandig te zijn geweest, want de geplaatste foto schijnt bepaaldelijk als advertentie te zijn geplaatst. Wij kunnen het feit dan ook niet anders verklaren, dat uit gebrek aan ervaring in het maken van reclame, waarvoor den architect zeer vele wegen openstaan, die uitermate doeltreffend zijn, weinig kosten en waarop maar zelden aanmerking gemaakt wordt.

Wil hij het absoluut doen met afbeeldingen zijner werken, zoo zijn er bladen genoeg, die gaarne een prentje opnemen in hun kolommen, wanneer er maar een twintigtal regels tekst bijgevoegd worden, liefst door een goeden vriend of bewonderaar. Reclame maken is een werk, dat men niet zelf moet doen, maar waarvoor men zijn menschen moet hebben. Velen onzer groote mannen zouden nooit groot geworden zijn, wanneer niet anderen zich met het slaan van de groote trom hadden belast. Een handig trommelslager weet dit zoo te doen, dat de bedoeling volstrekt niet in het oog loopt. Hij begint pianissimo en houdt niet te lang aan. Langzamerhand laat hij zich krachtiger hooren, om wanneer er zich eens een bijzondere aanleiding voordoet, tot een fortissimo over te gaan en dit zoolang aan te houden, dat iedereen het hooren moet. De belanghebbende kan inmiddels rustig aan den arbeid blijven en heeft maar te zorgen, dat hij de groote verwachtingen niet al te zeer beschaamt, hetgeen ook weder niet zoo heel moeilijk is voor iemand, die over eenig talent beschikt. Er zijn zelfs voorbeelden genoeg, dat het ook zonder noemenswaardig talent gaat, wanneer men slechts wat gevoelt voor excentriciteit en een zekere vrijmoedigheid bezit, die ook wel eens met het leelijke woord brutaliteit aangeduid wordt.

Een poging om reclame te maken door zijn werk en dan op de hier gesignaleerde, onbeholpen wijze, is werkelijk in den architect te misprijzen.

Laat hem zich liever spiegelen aan andere kunstenaars, schilders en musici; de weinige beeldhouwers, die wij kunnen aanwijzen, verstaan de kunst der reclame nog in het geheel niet. De musici evenwel hebben het er ver in gebracht en doen voor de Amerikanen geenzins onder.

Wie toch heeft niet dezer dagen gelezen van de berooving onzer begaafde zangeres Mevrouw Julia Culp? De geheele wereld heeft het vernomen, dat zij thans in Engeland hare talenten tentoonspreidt; straks komt een schitterend aanbod uit Brazilië, waarmede de schade van de berooving, zoo die werkelijk heeft plaats gehad, ruimschoots gedekt wordt. Dat is nu eens handige reclame en wanneer de architecten het ook eens met dergelijke middelen beproefden, zouden zij op een minstens even groot succes kunnen rekenen, en niemand zou het wagen, zelfs „Architectura" niet, daar iets van te zeggen.

Ook „De Opmerker" zou zich stil houden, omdat hij paf zou staan.

Vereenigingen.

HET KOLONIAAL MUSEUM.

Te Haarlem — den zetel der Maatschappij van Nijverheid — is dezer dagen in de raadzaal van het Paviljoen het Koloniaal Museum dier Maatschappij overgedragen aan de Amsterdamsche vereeniging „Koloniaal Instituut".

De Minister van Koloniën, de Commissaris der Koningin in Noord-Holland, de burgemeesters van Amsterdam en Haarlem woonden de eenvoudige plechtigheid bij.

Van het hoofdbestuur der Maatschappij waren aanwezig de heeren: J. van Hasselt, voorzitter; G. S. de Clercq, algemeen secretaris; jhr. mr. H. Smissaert, P. H. van Groningen, J. C. Peereboom, mr. J. Pijnacker Hordijk, Wouter Cool en Adr. Dekker Jzn.

Van de commissie van beheer van het Koloniaal Museum de heeren: P. J. van Houten, voorzitter; dr. J. Dekker, secretaris (tevens directeur van het Museum); J. Mullemeister, penningmeester; mr. J. Bierens de Haan.

De raad van beheer van het Koloniaal Instituut was vertegenwoordigd door de heeren: J. T. Cremer, voorzitter; dr. H. F. R. Hubrecht, S. P. van Eeghen, dr. C. W. Janssen, M. Paul Voûte, prof. dr. F. A. F. C. Went.

Verder merkten wij nog op de heeren mr. J. C. L. Vlaanderen, voorzitter van het departement Haarlem; E. A. von Saher, directeur van het Museum van Kunstnijverheid en C. J. Gonnet, conservator van het Paviljoen, de ambtenaren en de beambten van het Koloniaal Museum en de zuster van wijlen dr. Greshoff met haren echtgenoot, den heer A. de Bloeme.

Aan de belangrijke rede van den heer J. van Hasselt ontleenen wij het volgende:

„Wij leven tegenwoordig een opgewekt leven op elk gebied van handel en nijverheid. Het is alsof de oud-Hollandsche geest, welke door een opvolging van omstandigheden zoo lang gesluimerd heeft, weder opgewekt is. Op alle gebied is een zoo krachtige opbloei aan te wijzen, als zeker in lange jaren niet is voorgekomen.

„En niet het minst is dit het geval met Nederlandsch Oost-Indië, dat zulk een groote rol speelt, ook waar sprake is van welvaart in Nederland.

„Dit hebben de mannen begrepen, die het denkbeeld hebben opgevat van de stichting van het Koloniaal Instituut.

„Ik behoef de namen Cremer en Hubrecht in dezen kring niet te noemen.

„En wat bedoelen dezen met dat Koloniaal Instituut? Ik kan dat niet beter zeggen dan gedaan is in de circulaire welke door het op instigatie van deze mannen opgerichte comité tot het publiek is gericht, nadat dit in beperkten kring reeds toezegging van het grootste gedeelte van de benoodigde gelden had verkregen.

„Met dit programma werd in beperkten kring toezegging verkregen voor bijdragen tot een bedrag van f 960.000; tengevolge van deze circulaire werd dit bedrag verhoogd tot f 1.300.000, terwijl een bijdrage van de gemeente Amsterdam de beschikbare middelen opvoerde tot een bedrag van f 1.600.000.

De gemeente Amsterdam gaf bovendien de beschikking over een terrein, waarop de gebouwen van het Instituut zullen worden gesticht en waarvoor gekozen is de voormalige Ooster-begraafplaats bij de Muiderpoort, en grenzende aan het Oosterpark. Waarlijk een waardige omgeving voor een zoo belangrijke instelling.

„Verder werden door de ministers van koloniën en binnenlandsche zaken op de begrooting voor 1912 memorieposten uitgetrokken met de uitgesproken bedoeling subsidies te verleenen, respectievelijk van f 50.000 en f 10.000 's jaars, terwijl nog de gemeente Amsterdam heeft toegezegd voor 25 pCt. in de kosten van exploitatie te zullen bijdragen tot een maximum van f 30.000 per jaar.

„Dit schitterende succes is wel het beste bewijs, hoe zeer de noodzakelijkheid en het groote nut van een inrichting als de hier bedoelde werd gevoeld.

„Ik ben geen Amsterdammer, maar ik heb daar 20 van de beste jaren van mijn leven gewerkt en de stad is mij lief geworden. En toen ik het eerste jaarverslag van de vereeniging in handen kreeg, was het mij een aangenaam gevoel te zien, dat van hen, die hebben medegewerkt om dit resultaat te bereiken, Amsterdam heeft geleverd 65 pCt., daarop volgt 's-Gravenhage met 19 pCt. en het verdere deel van Nederland met 16 pCt.

„Het gevolg hiervan is geweest, dat een overeenkomst tot stand kwam, waarbij het Koloniaal Museum op een nader te bepalen tijdstip zoude worden afgestaan aan het Koloniaal Instituut.

„Heeren leden van den raad van beheer van het Koloniaal Instituut, wanneer aanstonds het Koloniaal Museum aan U in eigendom zal zijn toevertrouwd, beveel ik deze met zooveel piëteit bijeengebrachte verzameling met aandrang, maar ook met vol vertrouwen in uwe goede zorgen aan en met evenveel aandrang en vertrouwen beveel ik U aan het lot van ambtenaren en beambten, die hunne beste krachten gewijd hebben aan dit museum.

„En hiermede, mijne heeren, draag ik in naam van de Maatschappij van Nijverheid het Koloniaal Museum aan U over."

De rede van den heer Van Hasselt werd beantwoord door den voorzitter van het Koloniaal Instituut, den heer J. T. Cremer, die met waardeering sprak over de belangstelling, welke de Maatschappij van Nijverheid van jongsaf getoond heeft in onze koloniën en hoe die belangstelling haar toppunt bereikte in de stichting van het Koloniaal Museum te Haarlem. Spreker herdacht vervolgens de groote verdiensten van de heeren Van Eeden en Greshoff, die deze verzameling met zooveel zorg hebben bestuurd.

Het Koloniaal Museum bewijst hoe een zaak op bescheiden wijze aangevangen en voortgezet met beperkte middelen, ondanks deze ongunstige omstandigheden zich kan ontwikkelen tot een instelling van den eersten rang. Toch hebben de ongunstige omstandigheden, zich vooral uitende in gebrek aan middelen en gebrek aan ruimte, zich in den loop der jaren steeds sterker doen gevoelen en moesten dezen een belemmerenden invloed oefenen op den bloei van het Museum.

Daarom heeft het Koloniaal Instituut de afwerking van het arbeidsprogramma dezer instelling op zich genomen, en is het voornemens daarbij de belemmerende invloeden uit den weg te ruimen. Er worden daarbij ook nieuwe banen geopend en wegen ingeslagen, tot nu toe niet betreden door de voormannen der Haarlemsche instelling. Maar toch acht het Koloniaal Instituut de verdere ontwikkeling van het Museum, waarvan dr. Dekker de directeur blijft, een zijner eerste plichten en acht het zich dus gelukkig hiertoe door de Maatschappij van Nijverheid in staat gesteld te zijn.

N. v. d. D.

VEREENIGING TOT BEV. DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Honderd-vier-en-twintigste vergadering, gehouden in het Nutsgebouw.

Aan deze vergadering ging vooraf een kunstbeschouwing van een fraai plaatwerk, wederom welwillend afgestaan door den heer J. v. Dam. Door omstandigheden van ziekte en anderszins werd deze vergadering gepresideerd door den oud-voorzitter, den heer J. A. Verhoog. De notulen werden ongewijzigd goedgekeurd. Jammer, zeer jammer, dat de heer P. H. J. v. Oerle niet aanwezig kon zijn. Immers, juist op diens initiatief had het bestuur gemeend voor dezen avond een spreker uit te noodigen, die, waar we op dit punt te Leiden nog wel eenigszins in 't duister verkeeren, bereid was, een voordracht te houden over „Middelbaar-technisch onderwijs". Het bestuur had daarom het oog doen vallen op den heer P. Doorn, directeur der Ambachtsschool te Haarlem, die, alhoewel hij meende, dat zulks meer op den weg lag van een directeur van een Middelb. techn. school, niet geaarzeld had deze uitnoodiging aan te nemen.

Spr. begon, met er op te wijzen, hoe reeds bij de ouden het onderwijs niet alleen gericht was op verstand en gemoed, doch zooals bij Grieken en Babyloniërs, ook zeer zeker op practisch onderricht.

Uitvoerig werd daarna behandeld het ontstaan der vakscholen en hoe het vakonderwijs wordt verdeeld in lager en middelbaar onderwijs, terwijl de technische scholen bij dezen een centrale plaats innemen. Alom in den lande is er een vraag naar Middelbaar Technisch Onderwijs; algemeen wordt er gewezen op urgentie in dezen, en dat er ook veel gedaan wordt met behulp der staatssubsidie, bewijzen reeds de bestaande en te openen M. T. S. te Utrecht, Amsterdam, Dordrecht, Leeuwarden, Rotterdam, 's-Hertogenbosch. Ieder dezer scholen werd door spreker in 't bijzonder behandeld, zoo wat betreft de bouwkosten, en schoolgelden, als de verdeeling der leerjaren in het aantal semesters, dat op die scholen nogal uiteenloopt. Er is in deze wel eenheid van doel, doch een groote veelvormigheid in de wegen, die tot dit doel leiden. Vooral de subsidieering maakte in deze een voornaam punt van bespreking uit, ook in verband met het standpunt, dat de Belgische regeering in deze inneemt. Ook wij willen, zoo zeide de heer v. Doorn, particulier initiatief voor het M. T. O. evenals voor de lagere technische scholen. Vanzelf kwam spreker er toe om meer in 't bijzonder de eischen van toelating en de vakken van onderwijs der M. T. S. te behandelen, er speciaal op wijzende, hoe er in deze verschillende stroomingen bestaan. Zoo wil de een voor de toelating een norm van kennis van 3 jaar H.B.S. plus een zekeren tijd practisch onderricht, een ander eindexamen Amb.school, plus aanvullende theorie. In ieder geval blijkt een voorbereidende cursus hierin noodzakelijk. Er is zeer zeker reeds een groote strijd gevoerd juist over die eischen van toelating, getuige de enquête van den Bond van Technici en wat er verder hiervan in geschriften enz. bekend is. Spreker zette zijn meening hierover duidelijk uiteen om ten slotte tot het cardinale punt te komen: „Een Middelbaar Technische School te Leiden." De Bond van Technici wenscht ook de vestiging van deze scholen in de centra van verkeer; Leiden heeft zijn Vereeniging tot bevordering van Bouwkunst; is als industriestad gelegen in het midden van Zuid-Holland; welnu: „Bouwkunst" neme het initiatief, maar dan vlug! Stelle zich in contact met den Bond van Technici en het begin is er van iets, dat zoovelen wenschen, een Middelbaar Technische School te Leiden, ook ten zegen van de volkrijke omgeving.

Van de pauze maakten velen gebruik om aan spreker nog inlichtingen te vragen omtrent den weg in te slaan om tot subsidie te komen; ook was er verschil van meening met sprekers opvatting in deze wat betreft het particulier initiatief enz., doch de algemeene wensch blijft bestaan. Een reuzencollectie lichtbeelden van bestaande scholen in Nederland, België, Frankrijk en vooral Duitschland sloot deze met groote aandacht gevolgde voordracht.

Waar de heer v. Doorn zoo meesterlijk de eischen enz. aan M. T. O. te stellen uiteenzette, en het recht van bestaan verdedigde, heeft het bestuur zich niet te beklagen gehad hem als spreker uit te noodigen. Een bijzonder woord van dank van den heer J. A. Verhoog uit naam der talrijk aanwezigen, was zeer op zijn plaats.

Als lid werd tot de Vereeniging toegelaten de firma v. d. Heyden en Ligtvoet, alhier, terwijl wederom eenige heeren hun verlangen kenbaar maakten, als lid toe te treden.

De tijdschriften voor 1913 werden geregeld.

De begrooting voor 1913, door den penningmeester den heer P. J. Verhoog ingediend, werd ongewijzigd goedgekeurd. De kasnazieners werden zooals gewoonlijk door den Voorzitter benoemd. En zoo behoorde deze laatste vergadering des jaars wederom tot het verleden en sloot de voorzitter deze vergadering.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 1. Het onderwijs in Steenbouw T. H. S. te Delft, door C. H. Schwagermann.

De Obelisk van Luxor, door M. B. N. Bolderman, met afbeeldingen.

Kroniek, door J. Gratama. Het afgeloopen jaar.

Mr. J. Nanninga Uitterdijk, archivaris van Kampen, door A. J. Reijers.

Torenbrand te Vlissingen.

De Examens der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, door W. E. Hoekstra Jr., Architect.

Huiszwam.

Losse plaat. Oud Romeinsch Stucadoorswerk uit: Het Stucadoorsvak voorheen en thans door A. W. Weissman.

ARCHITECTURA No. 1. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de Jaar- en Ledenvergadering van „de Club Utr. leden" van het Genootschap A et A.

Nieuw Justitiegebouw voor den Bosch.

Jaarverslagen.

Jury-rapport. Prijsvragen, Bouwkunst en Vriendschap 1912.

DE BOUWWERELD No. 1. 1912. Terugblik en gevolgtrekking. Het uitbreidingsplan in de praktijk, door J. van der Breggen c. i. Oud en nieuw.

DE INGENIEUR No. 1. De half-automatische telefooninrichting van Amsterdam-Zuid. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 28 September 1912, door W. A. J. van der Hurk, met afbeeldingen.

Het berekenen van oppervlak-Condensors, door Prof. P. Meijer met afbeeldingen.

Over den invloed van de scheepvaart op de waterbeweging in kanalen en op de aantasting van den kanaalbodem, door P. J. van Voorst Vader Jr. c. i.

Berekening van de centrifugaalpomp.

Ingezonden stukken. De electrostatische voltmeter als netvoltmeter, door Dr. W. Lulofs M. Sc. — Economische verhoudingen van gasbedrijven en electriciteitsbedrijven, door N. W. van Doesburgh c. i. —

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 1. Officieel gedeelte: 1912. — Regeling rechtspositie. — Kort verslag Bondsraadsvergadering. — Verslagen van vergaderingen. — Uit den Raad der gemeente Amsterdam. — Vragenbus. — Bericht. — Examens. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 53. 1912—1913.

Arbeidsinspectie.

Een Eeuwfeest.

Fransche Aannemersbond.

Afdeelingsverslagen. Groningen 24 December 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 27. Het teren van wegen. — Klinkers voor bestrating in steden. De nationale prijsvraag van het Centraalblad der Bouwbedrijven. — Mededeelingen. —

KLEI No 1. Officieele Mededeeling. Tentoonstelling van Huis en Tuin.

Het Modepaleis van Hirsch & Co. te Amsterdam door J. Gratama met afbeeldingen.

Ambtswoning voor den burgemeester van Enschede door Jhr. A. H. Op ten Noort, met afbeeldingen.

Baksteen en Beton door M. F. Oortgijzen I.

Brieven uit Amerika door F. S — I. Terracotta.

Het Steenbakkersbedrijf in Amerika (Nieuwe serie) I.

Nationale Prijsvraag van het Centraalblad der Bouwbedrijven.—

Gemengd Nieuws.

De wereldtentoonstelling te Gent in 1913.

Zaterdag 21 December had in het Muntgebouw te Amsterdam de constitueerende vergadering plaats van de Nederlandsche commissie voor de tentoonstelling te Gent.

De voorzitter, mr. Th. Stuart, deelde mee, dat de terreinen en gebouwen een grootschen indruk geven. Verreweg de meeste gebouwen zijn reeds afgewerkt. De tentoonstelling beslaat 120 hectaren en overtreft alle vorige tentoonstellingen in grootte en in schitterende afwerking.

Het Belgisch comité vat de zaken groot op, en de Nederlandsche deelneming wordt door de Vlamingen op den allerhoogsten prijs gesteld, het-

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

geen reeds blijkt uit het feit, dat voor Belgische rekening een afzonderlijk paviljoen (door den architect der tentoonstelling ontworpen) voor de Nederlandsche afdeeling in aanbouw is. Zooals uit de teekeningen blijkt vertoont het de vormen der 17e eeuwsche Hollandsche architectuur. O. m. is een toren ter hoogte van 22 meters, waarin een fraai klokkenspel zal worden aangebracht, ontworpen. De oppervlakte aan dit gebouw is 2000 M²., en heeft een bijzonder gunstige plaats aan de Avenue des Nations, in de nabijheid der machinegaleriien, en tegenover de Fransche en Duitsche afdeelingen.

De Avenue, 40 meters breed, wordt door bloemen en waterwerken rijk versierd.

Het inwendige van de Nederlandsche afdeeling is in plan gebracht door den architect A. Jacot, te Amsterdam, die ook reeds een ontwerp voor de inwendige versiering gereed heeft.

Bouwkunst-Tentoonstelling.

Te Utrecht hebben eenigen tijd geleden de leden der afdeeling aldaar van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en de club van Utrechtsche leden van het Genootschap Architectura et Amicitia besloten tot het houden van een tentoonstelling van het werk van architecten, bouwkundigen enz. woonachtig in de provincie Utrecht. In een dezer dagen gehouden commissie-vergadering, waarop ook de vertegenwoordigd was het Utrechtsche Kunstverbond, is besloten die tentoonstelling te houden te Utrecht in Maart 1913. Zij zal bestaan uit teekenwerk, foto's, werkstukken enz. betrekking hebbende op het bouwwerk en verdeeld in drie afdeelingen:

1e afdeeling: een overzicht van uitgevoerde werken van architecten door teekeningen, foto's, schetsen, werkstukken, enz.; 2de afdeeling: inzendingen van teekeningen, schetsen, studies (bij voorkeur gewasschen teekeningen) van onuitgevoerde werken van architecten; indien mogelijk ook inzendingen van werkstukken; 3de afdeeling: inzendingen van teekenwerk van uitgevoerde werken van bouwkundigen in 't algemeen, waardoor in deze afdeeling ook kan worden ingezonden door eigenbouwers.

Circulaires zullen binnenkort worden verzonden. Inmiddels zijn reeds inlichtingen te verkrijgen bij de secretarissen der bovengenoemde vereenigingen, de heeren M. E. Kuiler (Catharijnesingel 1) en C. J. de Haas (Lange Nieuwstraat 89) beiden te Utrecht.

Tentoonstelling van Huis en Tuin.

In het orgaan »Klei« treffen wij de volgende officieele mededeeling aan:

Nadat de Commissie voor deze Tentoonstelling zich constitueerde, zooals wij in het vorig nummer vermeldden, heeft het Dagelijksch Bestuur met kracht de voorbereiding ter hand genomen. Tot zijn groote voldoening mocht het Dag. Best. flinken steun en warme sympathie ontmoeten bij diegenen, die uit den aard der voorbereidende maatregelen bezocht werden.

Omtrent een en ander kan worden medegedeeld, dat de plannen aan het gemeentebestuur van Amsterdam zijn overgelegd en dat reeds namens de gemeente in uitzicht is gesteld, dat de beschikking over het gewenschte terrein zal kunnen worden verkregen niet alleen, doch verkregen op bijzonder gunstige voorwaarden. Ja, zelfs bleek een gratis in bruikleen verkrijgen van de benoodigde oppervlakte van ongeveer 1 H.A. niet onmogelijk te zijn.

Een tweede, tot opgewektheid stemmende omstandigheid is, dat van het Uitvoerend Comité der Centrale Commissie voor Plan 1913 eene toezegging van medewerking en van vermoedelijke opname van ons tentoonstellingsplan in het groote Plan 1913 mocht worden verkregen, en daarnaast tal van voor ons waardevolle inlichtingen en adviezen.

Nog kan, als bewijs van ongedachte en van groote belangstelling in ons streven, worden gewezen op het in kwaliteit vragen om zooveel mogelijke inlichtingen omtrent onze Tentoonstelling door den Consul-Generaal van Duitschland te Amsterdam.

De bedoeling van deze vraag bleek te zijn, te kunnen overwegen, in hoeverre deze Tentoonstelling belang kan hebben voor Duitschland, waar, zooals bekend is, de Regeering zich officieel voor tentoonstellingsbelangen interesseert. Dat belang is o. i. groot, evenals het voor onze bouwstoffentechniek groot is. Daarbij denke men aan machines voor de steenfabricage, voor hout- en metaalbewerking, transportinrichtingen e. d., en daarnevens aan bouwmaterialen als groefsteen, majolica tegels enz.

Voor het verkrijgen van inschrijvingen van inzenders wordt met begin Januari een acquisiteur aangesteld, zoowel te Amsterdam en te Rotterdam als te 's-Gravenhage, terwijl, om de talrijke inzendingen, die wij zullen verkrijgen, onder dak te kunnen brengen, gerekend wordt op flinke deelneming van de zijde der leden onzer Vereeniging.

Het wordt de hoogste tijd, dat deze laatsten zich decideeren en dat zij flink voor den dag komen met ons eigen product, dat in de eerste plaats ter tentoonstelling aanwezig dient te zijn in al zijn verscheidenheid.

Velen der Vereenigingsleden besloten reeds tot het inzenden op de tentoonstelling, maar nogmaals velen zullen niet mogen achterblijven, wil de architect, die aan de uitwerking zijner plannen is begonnen, die plannen kunnen doen worden tot een werkelijkheid, grootscher nog, dan wij allen ervan verwachten.

Zij mogen niet achterblijven om der wille van de Tentoonstelling, maar nog minder mogen zij dat op grond van hunne welbegrepen eigen belangen. J.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb. Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 18 JANUARI 1913. No. 3

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

De Haagsche Vraagstukken.

De Haagsche briefschrijver van het „Nieuws van den Dag," heeft een goeden kijk op de dingen in de Residentie; dit bleek weder uit zijn eersten brief van dit jaar, waarin hij o. a. het volgende schrijft.

Jaren geleden, 't moeten er vele zijn, deed het dag. bestuur bij een begrooting eens een aanvraag om geld voor een brug, die publ. werken bij de Waterpartij aan de grens der Boschjes over het Kanaal wilde bouwen. In het Nieuwe Park, bij de Witte Brug, was reeds een weg aangelegd naar de plaats, waar men dien nieuwen overgang dacht te maken. Maar de Raad weigerde het geld, om de zeer goede reden, dat er geen enkel motief voor de overbrugging was aan te voeren; en indien ik mij wel herinner werd eenigen tijd later een nieuwe poging gedaan, maar met denzelfden uitslag. Maar als de bureaux iets willen.... Menschengeslachten gaan voorbij, maar de bureaux zijn eeuwig; zij blijven en hebben den tijd en geduld; zij trekken zich terug en wachten hun tijd af. En.... nu is de brug over het Kanaal er. Behalve de wandelaars en de Scheveningsche schuitenvoerders heeft niemand er van geweten; onopgemerkt ging 't er nu in den Raad door, in verband met den aanleg van het terrein voor de Landbouwtentoonstelling; en publ. werken heeft zijn zin: de brug is er dus „lekker tòch". Er is nog altijd geen enkele bestaansreden voor, noch in de toekomst te voorzien; maar zij stond op het program, en dus is zij er gekomen. De wijze kiest zijn tijd.

Tactiek, dàt is het voornaamste strijdmiddel. En dat wordt blijkbaar ook ten aanzien van den schouwburg toegepast. Nadat eerst met den meest mogelijken spoed de kogel door de kerk werd geschoten en er geen dag en geen nacht te verliezen was met de opdracht — à f 50,000 — aan de firma Fellner und Helmer, is er, nu dat achter den rug is, eensklaps volkomen rust ingetreden. Belanghebbenden lijden zware verliezen; het publiek klaagt dat 't zich op onaangename wijze behelpen moet; maar de overheid heeft nu plotseling volstrekt geen haast meer.

Er zijn menschen, die dit raadselachtige verschijnsel verklaren met de kans, die zij onderstellen, op een overeenkomst met het rijk voor den bouw van een nieuw Koninklijk paleis, waardoor een uitmuntende plaats ook voor een schouwburg zou verkregen worden. En wie weet wat er gebeurt, indien, zooals beweerd wordt, de minister van waterstaat in dat jaar naar zijn zaken te Maastricht terugkeert; zijn opvolger zou inschikkelijker kunnen zijn dan de heer Regout voor onze gemeente is. Maar wie let op het volhardend verzet van Oorlog tegen het ontruimen van de kostbare kazerneterreinen, gelooft voorshands nog niet aan den afstand van den paleisgrond.

Veel waarschijnlijker komt 't me dan ook voor, dat we hier weer te doen hebben met de beproefde tactiek tegen opposities. Welke waarde men ook hechten moge aan de bezwaren, tegen het schouwburgplan op „Zorgvliet" aangevoerd, buiten twijfel is 't, dat deze niet in staat zijn om aan het herbouwplan der Weener architecten de voorkeur te doen geven, wanneer men de plannen tegenover elkaar stelt. Maar wanneer men er den tijd van neemt, eenige maanden over de kritiek laat heengaan, dan is de indruk daarvan bij de groote massa verflauwd, ook bij hen die te

beslissen hebben, en 't is veel gemakkelijker, zijn zin door te drijven.

Een krijgsman wint genoeg, al wint hij niet dan tijd, — nietwaar?

Zoo kan 't er dus nog wel naar toe drijven, dat ten slotte toch de nieuwe schouwburg komt op de oude plaats.

Deze uitkomst zou velen teleurstellen, anderen wellicht bevredigen. O.i. is hier echter vrij juist den toestand geschetst waarin de Haagsche vraagstukken thans verkeeren en kon de toestand wel eens keeren, dat de briefschrijver gelijk had.

Nieuwe Waalbrug te Nijmegen.

Naar de „N. R. Ct" mededeelde is in de zitting van Ged. Staten van Gelderland behandeld een adres van B. en W. van Nijmegen om een renteloos voorschot van f 400.000 ten behoeve van den bouw van een vaste brug over de Waal bij Nijmegen. Tevens kwamen in behandeling een adres van de heeren F. Dobbelman c.s. om voor de door B. en W. voorgestelde Belvedère-brug geen financieelen steun te verleenen, of althans dezen steun niet te verleenen, dan nadat door een nader in de stellen nauwkeurig en alle plannen omvattend onderzoek zal vaststaan, dat de bouw van deze brug met het oog op het plaatselijk en gewestelijk belang boven andere Waalbrugplannen de voorkeur verdient en de financieele lasten voor de gemeente waard is, en voorts tien adressen van adhaesie aan dit laatste adres.

Ingekomen is voorts een voorstel van zeven statenleden om de behandeling van de zaak voorloopig uit te stellen.

Verder was nog ingekomen een adres van de vereeniging Schuttevaer, waarin betreurd wordt, dat het voornemen bestaat een brug over de Waal te leggen, en nog meer, dat die brug zal gelegd worden bij de Belvedère. De vereeniging acht het 't beste, dat die brug kwam naast de bestaande spoorbrug, waardoor het scheepvaartverkeer niet nog meer bekommerd zou worden. Blijkt de plaats bij de spoorbrug niet goed, dan zou de brug uit een scheepvaartkundig oogpunt het minst hinderlijk zijn bij den Ganzenheuvel.

De heer Dobbelman betoogt, dat de Belvedère-brug niet samengaat met de belangen van de scheepvaart, dat zij het doorgaand verkeer om de stad heenleidt en dat men van alle plaatsen, vanwaar karren en wagens in de stad moeten komen, zal moeten klimmen tot 36 M. boven A.P., zoodat deze brug uit een provinciaal oogpunt ook niet de meest wenschelijke is.

Als verdere bezwaren wijst hij er op, dat door deze brug een groote omweg zal moeten gemaakt worden, dat daardoor het geheele benedengedeelte van het Valkhof zou worden bedorven, terwijl het Belvedère-plan als oeververbinding geheel ongeschikt is. Onder de onderteekenaars van de vele adressen vindt men, spreker wijst er met nadruk op, vijf ingenieurs en tal van intellectueele ingezetenen van Nijmegen. Juist de vertegenwoordigers van handel en nijverheid wenschen deze brug niet, terwijl er ook aesthetische bezwaren tegen geopperd worden. Een onderzoek van alle plannen acht spr. om al deze redenen hoogst noodig.

De heer Jurgens (Nijmegen) verdedigt het plan en wijst er daarbij op, dat de raad in dezen een zeer besliste houding heeft aangenomen. Uitstel van behandeling acht hij ongemotiveerd.

De heer de Wilde (Arnhem) betoogt, dat de Belvedèrebrug aan de eischen van het doorgaand verkeer voldoet en hij meent, dat het belang van de benedenstad aanleiding is geweest tot de oppositie. Daarom heen zijn langzamerhand andere bezwaren gegroepeerd en ten slotte is het gelukt dit alles voor te stellen als het provinciaal belang betreffende. Het komt spr. voor, dat aan de gemeente overgelaten kan worden de plaats van de brug te bepalen. De Prov. Staten hebben al dan niet subsidie te geven, maar moeten zich niet stellen op de plaats van den gemeenteraad, waardoor de autonomie der gemeente zou aangetast worden. In het gegeven geval zouden de Staten daarmede misschien de zaak, die door den raad van Nijmegen in betrekkelijk kort tijdsbestek en na ernstige overweging is tot stand gebracht, geheel in de war sturen.

De heer Dommer van Poldersveldt (Ged. St.) verdedigt eveneens het Belvedère-plan. Het plan-Ganzenheuvel kan buiten bespreking blijven, omdat de minister weigert daaraan subsidie te geven. Op verschillende gronden weerlegt hij de tegen het gunstig praeadvies van Ged. Staten aangevoerde bezwaren.

Verschillende sprekers voeren nog het woord, zoowel voor- als tegenstanders.

De voorzitter dringt er ten slotte op aan het voorstel òf aan te nemen òf te verwerpen, maar geen besluit tot uitstel te nemen, omdat men dan in Den Haag en Nijmegen niet voort kan gaan in zake de brug.

Met 36 tegen 16 stemmen wordt verworpen het voorstel en daarna met 35 tegen 17 stemmen het voorstel van Ged. Staten aangenomen, zoodat aan de gemeente Nijmegen een renteloos voorschot zal verstrekt worden van f 400.000, terug te betalen in ten hoogste 60 jaren en wel in de eerste 20 jaren f 10.000, in de volgende jaren f 5000 per jaar, te beginnen met het jaar, volgende op dat, waarin de brug voor het verkeer is opengesteld, met dien verstande, dat, indien op minder kostbare wijze een deugdelijke uitvoering aan het plan eener vaste overbrugging kan worden gegeven, het renteloos voorschot in verhouding tot die mindere kosten procentsgewijze zal worden verminderd.

Terrasit-Bepleistering en Kunststeen.

Langen tijd is het pleisteren van gevels bij de bouwmeesters in discrediet geweest, en wij hebben den tijd gekend, dat het algemeen veroordeeld werd o.a. in Noord-Duitschland en andere streken, waar de baksteenbouw een hooge vlucht heeft genomen. Thans beleven wij een tijd, waarin pleister weder als een e c h t m a t e r i a a l, ook bij monumentale bouwwerken wordt toegepast en, zonder bedekkende verflagen, zijn eigen structuur toont. Deze hernieuwde toepassing heeft niet slechts tot verbetering der pleistertechniek, wat betreft de wijze van aanbrengen en de behandeling der oppervlakte, gevoerd, maar ook wat betreft de materialen zelf, die er voor gebezigd worden en dit zoowel in practisch als aesthetisch opzicht, zoodat de pleisterbouw werkelijk tot een verdere ontwikkeling in modernen zin gekomen is en daarmede nieuwe effecten kunnen worden teweeggebracht.

In Zuid-Duitschland heeft deze beweging zich vroeger vertoond, in Noord-Duitschland wat meer aarzelend, maar ook daar is men van de veel toegepaste bepleistering met olieverfbeschildering meer en meer terug gekomen. De ouderwetsche kalkbepleistering in hare verschillende vormen van toepassing heeft hare rechten hernomen en, door

bewerking der oppervlakte en het toevoegen van kleurende bestanddeelen, heeft men een groote verscheidenheid in dit soort van werk weten te brengen. Talrijk zijn de gekleurde mortelsoorten, die fabriekmatig bereid, in gemalen toestand droog in den handel gebracht worden. Deze fabrikaten zijn niet allen even betrouwbaar, maar thans schijnt toch eindelijk een materiaal te worden vervaardigd, dat bij een oordeelkundige keuze der samenstellende grondstoffen en bij doeltreffende wijze van behandeling van het werk aan hooge eischen van vastheid, duurzaamheid en ooglijkheid van aanzien voldoet, zoodat teleurstelling voor den bouwmeester niet te vreezen is. In Noord-Duitschland en inzonderheid te Berlijn heeft de als „Terrasit" bekende gekleurde mortel, die gefabriceerd wordt door de maatschappij Terrasit-Industrie te Berlijn, Dessau en Mainz, reeds ruime toepassing gevonden en zijn de daarmede opgedane ervaringen zeer gunstig te noemen.

Het materiaal wordt volgens een gepatenteerde methode vervaardigd, daaromtrent en ook over de behandeling kunnen wij het volgende mededeelen.

Het bindmiddel van de Terrasitmortel wordt gevormd door hydraulische kalk, waaraan, tot het verkrijgen van verschillende kleurtinten, uitsluitend gemalen natuursteen wordt toegevoegd, die evenals het zand een vermageringsmiddel en dus een gewichtig bestanddeel van de mortel uitmaakt. De fabrikanten staan er voor in, dat geenerlei verfstoffen bijgemengd worden, die een ongunstigen invloed op de duurzaamheid en weerbestendigheid der bepleistering zouden kunnen uitoefenen of niet bestand zouden zijn tegen de inwerking van het bindmiddel of van de bestanddeelen der onderste pleisterlaag, die het doelmatigst samengesteld wordt uit kalkmortel met een toeslag van Portland-cement. Bij oordeelkundige keus en menging van het steenpoeder kan evenwel een groote verscheidenheid van tinten worden verkregen, die onveranderlijk blijven, wanneer ten minste de gevels niet door kolendamp of andere oorzaken vuil worden. Een voordeel bij het aanwenden dezer mortelsoorten is, dat de bepleistering, bij gebruik van gehouwen steen aan de gevels, in kleur goed met die van den steen harmonieert en dat het patina, dat de gehouwen steen door den tijd aanneemt, zich ook gelijkmatig ontwikkelt bij de bepleistering. Overigens is een latere reiniging der gevels gemakkelijk, wanneer de bepleistering met verdund zoutzuur goed en gelijkmatig wordt afgeborsteld en daarna met schoon water grondig nagewasschen.

Het materiaal wordt al naar het doel, dat men met de aanwending voorheeft in drie korrelgrootten, grof, middel en fijn geleverd. De fijne soort wordt voor glad pleisterwerk en fijngestokt werk aanbevolen, het grofkorrelig voor volgegooid, beraapt of grofgestokt werk. De mortel is, zooals zijn aangevoerd wordt, zonder ander toevoegsel dan water, dadelijk met den troffel te verwerken. Voor het trekken van lijsten bij grootere dikte van de pleisterlaag, zoomede bij boetseerwerk in de mortel wordt een toeslag van Romeinsch cement en voor de kern slappe cementmortel aanbevolen.

Het Terrasit is een langzaam bindende mortel, die poreus blijft. De fabrikanten verwerpen de aanwending van z.g. waterkeerende toevoegsels in de buitenste laag der bepleistering, daar deze schadelijk zijn voor de verharding der onderlaag, waartoe de atmosferische lucht moet kunnen toetreden. Wanneer men aan den weerkant een waterdichte bepleistering verlangt, dan kan men die verkrijgen door aan de mortel voor de onderlaag een dichtingsmiddel toe te voegen zooals b.v. Ceresit. Wanneer pleisterwerk van groote sterkte verlangd wordt, zooals b.v. aan plinten of basementen van gebouwen, dan wordt de aanwending van z.g. steenbepleistering aanbevolen, op een onderlaag van cementmortel. Na tien of veertien dagen kan dan de bepleistering als natuursteen bewerkt worden. De andere soorten van behandeling der oppervlakte als volgegooid, beraapt of gestokt werk zijn reeds boven genoemd. De gestokte bepleistering vereischt een bijzonder zorgvuldige behandeling moet goed gewreven en aangedrukt worden en kan dan reeds acht of twaalf uren later worden afgewerkt.

De fabrikanten maken er in hunne gebruiksaanwijzingen op opmerkzaam, dat de tijdruimte, die tusschen het aanbrengen van de mortel en het afwerken ligt, van invloed op de diepte van de kleur is. Raapwerk wordt op de gewone wijze met den troffel of met den bezem afgewerkt.

Ook boetseer- en stampwerk laten zich in Terrasit-materiaal uitvoeren, het laatste met mortel als vochtige aarde, die vast in den vorm gestampt wordt. De oppervlakte kan dan nog op verschillende wijze door etsen of bewerking met den beitel een fraaier aanzien verkrijgen. Voor vrijstaande of bijzonder aan den invloed van het weder blootgestelde onderdeelen, die niet afgedekt of beschermd kunnen worden, wordt een bijzonder Terrasit-kunststeenmateriaal vervaardigd.

Nog zij vermeld, dat Terrasit in zakken van 50 K.G. geleverd wordt en evenals cement op een droge plaats bewaard moet worden. Door zijn samenstelling kan men het echter gemakkelijk 6 tot 8 weken bewaren zonder dat het vochtig wordt. Materiaal, dat reeds lang bewaard geweest is, moet liefst niet meer voor de buitenste pleisterlaag worden gebruikt en in aangemaakten staat moet men natuurlijk de mortel niet langer laten liggen dan noodig is.

In de „Deutsche Bauzeitung", waaraan wij bovenstaande mededeelingen ontleenen, vindt men eenige afbeeldingen van gebouwen, waaraan het Terrasit met succes is toegepast, o.a. het Kreishaus te Saarbrücken, het Carolastift te Stettin, het Raadhuis te Wittenau (bij Berlijn) en een woonhuis te Charlottenburg.

De drie eerstgenoemde gebouwen zijn monumentale bouwwerken; in het Raadhuis te Wittenau is het geheele trappenhuis ook inwendig in Terrasit-kunststeen uitgevoerd. Het spreekt vanzelf, dat Terrasitbepleistering ook geschikt is tot bekleeding van constructies in gewapend beton, waarvoor het dan ook reeds hier en daar is gebruikt. Alleen behoort hier te worden vermeden, dat men aan de bepleistering het aanzien geeft van gehouwen steen en te worden gezorgd, dat het karakter der constructie ook naar buiten blijve spreken.

De toepassing van Terrasit geeft hier wel niet direct de oplossing aan de hand voor dit nog hangend vraagstuk, maar wellicht kan de daarmede opgedane ervaring mettertijd tot een bevredigende oplossing voeren.

Vereenigingen.

FRIESCH GENOOTSCHAP TE LEEUWARDEN.

Het Nederlandsch Openlucht-Museum.
Lezing van den Heer F. A. Hoefer.

Niets bestendigs hier beneden. Elke tijd heeft zoo zijn eigenaardigs, dat aan den dag treedt in zeden en gebruiken, de manier van bouwen, van tuin- en parkaanleg en in meer andere uitingen van den menschelijken geest, die, als alles op aarde, wisseling en verandering ondergaan. Zoo moet er veel, wat mooi, eigenaardig en eerbiedwaardig is, voor het nieuwe wijken. Maar velen onzer zien het met smart en weemoed verdwijnen, zijn er aan gehecht als aan de herinneringen hunner jeugd. Zooals het geschiedboek mooi en belangrijk is, omdat het de daden van het voorge-

slacht bewaart, zoo is elk plekje op aarde ons lief, waar stoffelijke dingen uit het verleden zijn blijven bestaan. Gebeurde dat vaak door het toeval, onze musea, tal van monumenten en bouwwerken, zijn zoo vele bewijzen van opzettelijke bewaring, die zich in dezen tijd meer en meer uitbreidt, ook tot allerlei moois en merkwaardigs, dat niet tusschen vier muren kan en mag worden opgesloten.

En daarom gaat men openlucht-musea inrichten. Een geestdriftig en ijverig voorstander daarvan sprak er gisteravond over voor een vergadering van het Friesch Genootschap te Leeuwarden. Het was de heer F. A. Hoefer, directeur van het museum van oudheden te Zwolle, die bedoelde inrichtingen in het buitenland — want daar is men ons voor — heeft bezocht en er zich ter dege voor inspant om ook onzen geboortegrond met een openlucht-museum, dat dan te Arnhem zal komen, te verrijken. In het algemeen heeft men het zich voor te stellen, aldus vertelde hij, als een zeer groot terrein, waar men b.v. aantreft het Boerenhuis in verschillende typen niet alleen zooals het er van binnen uitziet, met den inboedel en de bedrijfswerktuigen, doch ook met het erf en wat daarop is; molens, dorpskerken, de arbeid van den handwerksman, kleederdrachten en nog veel meer, dat op het punt staat, om uit het dagelijksch leven te verdwijnen of al reeds tot het verleden behoort. M. a. w.: het platteland trekt u daar, zei de spreker, als het ware e n r e l i e f voorbij.

Hij deelde dan een en ander mee van zijne waarnemingen en indrukken bij het bezoeken der openlucht-musea in het Noorden (Denemarken en Scandinavië). Dat te Lyngby bij Kopenhagen kwam eerst aan de beurt. Het ligt op eenigen afstand van de stad, zooals het behoort, te midden van bloemen en boomgaarden. Men vindt er al de typen van het Deensche boerenhuis. Toen spreker daar, vijf jaar geleden, kwam, geraakte hij zoo onder den indruk van het schilderachtige, aan die plek eigen, dat zijn eerste uitroep was: zoo iets moeten we ook in Nederland hebben!

De kunstenaars weten het te waardeeren; een groot deel der bezoekers zijn schilders. En de Nederlander voelt er zich in zeker opzicht geheel thuis. Er is een kamer met voorwerpen uit Megleby, een plaatsje op het eiland Amager, waar in de 16e eeuw acht en twintig gezinnen uit ons land heen trokken, om er warmoezerijen aan te leggen. Dat huisraad herinnert den toeschouwer nog aan hun verblijf evenals ook vele huizen en het kerkje met spitsen toren te Megleby zelf, waar in het begin der 19e eeuw de Hollandsche Statenbijbel,, nu mede in genoemde kamer te vinden, nog op den preekstoel lag. Het is wel een bijzonderheid, dat de Hollandsche kamer op de Parijsche tentoonstelling van 1878, die buitengewoon mooi werd gevonden, de oorzaak van het ontstaan der kamer te Lyngby, en daarmee van het openlucht-museum in die plaats, is geweest. Dit bevat o.m. nog een enorme hoeveelheid landbouwgereedschappen en zeer groote proefvelden, met alle planten en bloemen, die in Denemarken worden gekweekt.

Van dat land stapte de heer Hoefer over naar Lund, in Zweden, ook een stad met Nederlandsche herinneringen. Het heeft zijn museum in de onmiddellijke nabijheid, verbonden met de nijverheidsschool. De ruimte voor uitbreiding ontbreekt, waarom het eigenlijk den naam van openlucht-museum niet verdient.

Dan komt Stockholm heel wat beter voor den dag, met zijn schepping van Hasenius, het openlucht-museum bij uitnemendheid. Het denkbeeld van den stichter was een beeld te geven van de beschavingsgeschiedenis aller tijden en van alle standen in Zweden. De inrichting (te Skansen) beslaat een oppervlakte van 30 hectare en biedt een aanblik, die het panorama van Stockholm zelf evenaart. Alle typen der boerenwoningen met de bewoners in hunne nationale dracht, voorgesteld door 150 personen, zijn er vertegenwoordigd. Men heeft er een overzicht van de fauna, zeeleeuwen, ijsberen en rendieren inbegrepen. Het grootste gebouw is van die afmetingen, dat het rijksmuseum te Amsterdam er zich gemakkelijk in zou kunnen bewegen, als het in beweging ware te brengen. Daar wordt o. m. alles, wat betrekking heeft op Gustaaf Adolf, gesneuveld bij Lützen, bewaard. Des zomers worden in dat openluchtmuseum, op elk uur van den dag, voorstellingen (oude muziek en dans) gegeven. Er is een openlucht-theater voor allerlei spelen. De huizen zijn rijk aan bijzonderheden. Men ziet er b.v. tafels met deuken in het blad, die ontstaan zijn door de oud-Zweedsche gewoonte, dat de bruidegom te paard het vertrek der bruid binnen komt en het dier zoodanig met de sporen prikkelt, dat het in eens zijn voorpooten op de tafel slaat.

In het openlucht-museum bij Christiania, te Bichdu (Noorwegen) treft men o. m. aan alle kerkelijke schatten van 1550 af tot 1800 toe, prachtig geweven stoffen, kleederdrachten, meubelen, het geheele platteland met een echte boerenherberg, waar men het onvervalschte boerenkostje eet. Erg jammer, dat er in de nabijheid zooveel moderne villa's zijn gebouwd. Dat is weer een fout, waarvoor men een openlucht-museum moet bewaren. Bij het te Arnhem gekozen terrein is er rekening mee gehouden.

Als een der schoonste inrichtingen van dien aard staat die te Lillehammer bekend. De prachtige ligging maakt dat museum tot een klein paradijs.

Vraagt men ten slotte, waarvoor zij dienst moeten doen, dan kan het antwoord zijn: eigenlijk voor iedereen. De historicus, de kunstenaar, de bouwkundige, de landbouwer, de nijverheidsman, ja wie niet al! kunnen er zeer veel leeren. Wie ooit het voorrecht had, Pompeji en Kairo te bezoeken en den Nijl af te varen, peilt pas de diepte en leering, in zulk een museum opgesloten, zei spreker. Zelfs voor den eenvoudigen mensch is het een genot, er rond te gaan.

De vereeniging „Het Nederlandsch Openlucht-museum (bestuurslid voor Friesland mr. W. B. Buma te Huizum) heeft de zorgen voor het onze op zich genomen. Het werd tijd, dat we begonnen mee te doen. Veel ouds (boerenhuizen, bedrijven, molens, enz.) verdwijnt hier langzamerhand. Arnhem ligt als plaats voor het museum zeer geschikt. Afwisseling van hoog en laag, uitgebreid vreemdelingenverkeer, de landbouwschool te Wageningen en de Nederlandsche Heidemaatschappij niet ver af. De uitvoering van het plan is breed opgevat, betreft al de provinciën van ons land. Het terrein, 30 hectare groot, ligt aan den Schelmschen weg. De zes typen van het boerenhuis in ons land met al hun onderdeelen, geschiedenis, herkomst, en plaatsbenaming worden weergegeven. Met alle daarbij behoorende hoedanigheden van het omliggende terrein wordt rekening gehouden. Bloemen, planten, enz. in hare verscheidenheid zullen niet ontbreken. Er komt een onvervalschte boerenherberg met haar eigenaardig uithangbord, een kegelbaan, een schietbaan voor het schieten met pijl en boog. Verschillende soorten van molens zullen er te zien zijn, de karakteristieke, verdwijnende dorpskerk, de klokkenstoel, boomen voor het vogelschieten, de kruisen langs den weg, typen van Nederlandsche tuinen, te bijzondere afscheidingen van sommige erven (b.v. te Wageningen van boonestaken met boonen). In een groot gebouw worden alle landbouwgereedschappen en voertuigen bijeengebracht. Ook wordt er aan gedacht, de nationale kleederdrachten op te nemen, waarvoor men poppen zal moeten kiezen. De aanleg dient zóó te zijn, dat het een het ander niet in den weg staat. Het doel is, alleen vast te leggen, te bewaren, wat met ondergang bedreigd wordt. Aan feesten en spelen mag het niet ontbreken.

Over de bestrijding der kosten van deze inrichting maakte spreker zich niet ongerust. Men zal wel niet in eens het geheel tot stand kunnen brengen; maar langzamerhand zal de onderneming, met vertrouwen en geestdrift aangepakt, groeien en groot worden. Men kan lid worden voor f 50 tegelijk en f 2.50 per jaar. Als begunstiger betaalt men respectievelijk f 25 en f 1. (In beide gevallen het minste).

Beschermheer der Vereeniging is sinds eenige dagen Z. K. H. de Prins der Nederlanden.

Na de pauze liet spreker een groote verscheidenheid van lichtbeelden zien, om eenig denkbeeld te geven van den overvloed van bijzonderheden, die ook een Nederlandsch Openlucht-museum kan bevatten, waarna hij nogmaals de zaak met warmte in de belangstelling van het publiek aanbeval. (L. Ct.)

Leestafel.

DE BOUWWERELD No. 2. Het Stoeadoorsvak voorheen en thans, door A. W. Weissman. Boekbeschouwing met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 2. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Een waarschuwing tegen het gebruik van minderwaardige zandsteen. — Ingezonden. — Iets over de berekening van vloeijzeren kolommen. — Prijsvragen. — Vragenbus. — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 1. Arbeidsinspectie II (slot).

HET HUIS. OUD & NIEUW No. 12. Met dit nummer wordt de tiende jaargang van Eduard Cuyper's maandschrift afgesloten. Daarin beëindigt de heer F. A. Hoefer met No. IX zijne artikelen over Oud-Zwolle met den wensch, velen te hebben opgewekt tot liefde voor deze oude stad en iets te hebben bijgedragen tot het aankweeken van goeden smaak. In dit slotartikel worden nog verschillende gebouwen en onderdeelen daarvan beschreven en afgebeeld. Menigeen en ook hij, die de voornaamste monumenten van Zwolle wel kent, zal zich verwonderd hebben over het vele weinig of niet bekende, dat daar aanwezig is. In den schrijver heeft Zwolle wel juist den man gevonden, die tijd en gelegenheid had, dit alles op te sporen en te beschrijven.

Een volgend stukje van de hand van R. H. Herwig behandelt de bekende burcht te Wedde in Westerwolde. Zooals dit vriendelijk huis met zijn schilderachtig trapportaal er thans uitziet, zou men niet vermoeden te doen te hebben met het overblijfsel van een burcht, waar eertijds roofridders huisden.

De rubriek «Toelichting bij de platen» geeft afbeeldingen van een paar kantoorgebouwen in Nederlandsch Indië en aan het slot van het nummer valt ons oog op een bericht, waarin medegedeeld wordt, dat de uitgever dezen tienden jaargang wenscht te beschouwen als het slot van een bepaald tijdperk. De elfde jaargang zal in een geheel nieuw en waardiger kleed verschijnen, de zetspiegel vergroot, een fijner papiersoort gebezigd worden, kortom er zal van alle vorderingen der typographie gebruik gemaakt worden, om het reeds nu zoo goed verzorgde Maandelijksche Prentenboek aan de hoogste eischen te doen beantwoorden.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 104. Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau eines königlichen Opernhauses in Berlin (vervolg) met afbeeldingen.

«Terrasit» als Fassadenputz, met afbeeldingen.

Losse plaat. Schloss Rosenstein bei Stuttgart.

No. 104. Wohnhaus Finsterwalder in München, arch. Prof. K Hocheder, met afbeeldingen en losse plaats.

Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau eines königlichen Opernhauses in Berlin (slot)

Baugewerkschulfragen (slot).

Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Die Versuche des deutschen Industrie. met afbeeldingen. Schwimmbecken in Eisenbeton des Johannesstiftes in Spandau, met afbeeldingen.

XLVII jaargang No. 1–2. Die städtische Sparkasse zu Freiburg im Breisgau, arch. Max. & C. A. Meckel, met afbeeldingen en losse plaat. — Zur Frage der 40 jährigen Verjährungsfrist für Forderungen der Architekten und Bauingenieure gegen Bauherren. — Turmhelme- und Dachreiter-Konstruktionen, door arch. F. Gottlob, met afbeeldingen.

DEUTSCHE KUNST- UND DEKORATION No. Dit is het Januarinummer van Alexander Koch's maandschrift, waarvan de jaargang loopt van 1 Oct.—1 Oct. Het opent met een artikel over den decoratieschilder Hans Pellar te Darmstadt en bevat verder fraaie afbeeldingen van beeldwerk in majolica van prof. Bernhard Hoetger. Wat deze Europeesche kunstenaar beweegt, zich nu en dan te inspireeren op Aziatische kunst, is niet recht duidelijk. Hij behoeft het niet te doen om de aandacht te trekken, dat bewijzen andere werken voldoende, maar schijnt de neiging niet te hebben kunnen weerstaan met iets «apartes» voor den dag te komen. Niet gewoon zijn ook de schetsen op het gebied van balletkunst en costuum van Léon Batist te Parijs en van Heinrich Lefler te Weenen. Voor ons het belangrijkst is evenwel het werk van Albert Geszner. Met dezen door zijn Berlijnsche woonhuizen beroemde bouwmeester maken wij hier nader kennis in een paar uitgevoerde landhuisontwerpen en een serie interieurs, gedeeltelijk gemaakt voor een tentoonstelling. Op kunstnijverheidsgebied toont Herta Koch te Darmstadt zich een begaafd kunstenares in borduurwerken en ontwerpen voor gedrukte stoffen.

Varia.

EEN WORM, DIE IJZER VERNIELT.

Onder de meest gevaarlijke vernielende invloeden die op onze houten zeeweringen en zeilschepen werken, behoort ongetwijfeld de zg. paalworm, een 15—20 m.M. lang, wormvormig, slechts in zouthoudend water levend dier, dat zich in een naar achteren toe smaller wordend kalkbuisje zoodanig verschuilt, dat slechts de voelhorens en de van vele kleine zaagtanden voorziene, verlengde kaken daaruit te voorschijn komen. Met behulp van deze zaagtanden is de worm in staat zelfs de hardste houtsoorten als met een kleine zaag aan te tasten en cirkelronde gaten te doen ontstaan, waarin het dier zich langzamerhand geheel ingraaft. De paalworm werd reeds in de middeleeuwen uit de tropische zeeën door de scheepvaart naar de gematigde zone en dus ook naar ons land overgebracht, vermeerderde zich hier buitengewoon snel en richtte vervolgens niet alleen in de planken der schepen, maar ook in de bij havenwerken en zeeweringen gebruikte palen ontzettende verwoestingen aan. Met welke snelheid deze kleine dieren werken, kan door eenige voorbeelden aangetoond worden. In het voorjaar van 1822 werden aan de monding van de Schelde uitgebreide stukken van de oevers door middel van palen tegen het onderloopen beveiligd. Reeds in het winter van hetzelfde jaar was het grootste deel van de ingeheide palen onder den waterspiegel zoodanig door paalwormgaten doorboord, dat de palen bij den eersten den besten springvloed afbraken. Men probeerde nu, de voor dergelijke doeleinden gebruikte palen door het drenken met allerlei scherpe oplossingen bv. teer en kreosoot, meer bestand tegen dezen nadeeligen invloed te maken. Echter ook dit hielp slechts korten tijd. In den laatsten tijd beveiligt men dergelijke in zeewater staande palen ook tegen deze vernielende dieren door ze met buizen van aardewerk te omgeven. Echter ook dit pantser houdt de paalwormen niet tegen, daar ook de buizen van aardewerk op den duur niet bestand zijn tegen de zaagwerktuigen van deze wormen. Wel konden de palen, evenals dat bij houten zeeschepen met succes toegepast is, door een beslag met koper beschermd worden. Deze methode maakt echter de waterkeerings- en havenwerken zóó duur, dat ze moeilijk algemeen toe te passen is.

De ergste verwoestingen richtte echter de paalworm in vroeger tijden in de planken der zeeschepen aan. In het jaar 1482 schreef de stad Venetië een prijsvraag uit, waarbij aan den ontdekker van een afdoend beschermingsmiddel tegen paalwormen een voor de toenmalige tijden enorme som uitgekeerd zou worden. Reeds hieruit kan men nagaan, welk een ontzettende schade de kleine paalwormen aan de Venetiaansche vloot veroorzaakt moeten hebben. In den herfst van 1742 liep te Glasgow een groote driemaster, welke door een reederij in Hamburg besteld was, van stapel. Het schip werd echter niet naar Hamburg overgebracht, daar men het niet over den prijs eens kon worden. Acht maanden lang lag de driemaster daarop in Glasgow voor

anker, totdat er een ander kooper voor werd gevonden, die het schip liet uitrusten en het met een lading katoen naar Londen zond. Onderweg liep het schip op een zandbank vast, maar kwam echter zonder vreemde hulp weer los. Doch nauwelijks had de vrijgekomen driemaster weder eenige zeemijlen achter den rug, toen bleek, dat het water in het kielruim met groote snelheid steeg. Het schip had dus klaarblijkelijk bij het stooten op de zandbank een lek opgeloopen. Met moeite gelukte het nog aan den kapitein om een noodhaven binnen te loopen, waar toen bij het onderzoek van den bodem van het schip bleek, dat deze door paalwormen grootendeels vernield was en een groot bijzonder sterk doorboord stuk bij het vastloopen op de zandbank ingedrukt was. Dit vernielingswerk, waardoor gemakkelijk de geheele bemanning den dood had kunnen vinden, hadden de gevaarlijke dieren in de acht maanden veroorzaakt, toen het schip te Glasgow stil lag. Dergelijke gevallen van snel vernietigingswerk aan scheepsbodems zijn herhaaldelijk vooorgekomen. Zoo konden bijvoorbeeld de Engelsche, in Aziatische en Afrikaansche havens gestationeerde oorlogsschepen vroeger steeds slechts een jaar van huis blijven, daar in de Zuidelijke breedten de paalworm nog veelvuldiger voorkomt en er dan regelmatig grootere herstellingen aan de scheepsbodems noodzakelijk waren.

Toch paste men ter bescherming tegen de vernielers reeds in de zeventiende eeuw algemeen een bedekking met koperen platen toe, bereikte daarmede echter niet veel, daar het bij langere zeereizen niet te voorkomen was, dat sommige platen loswerkten en dan de onbeschermde plaatsen dus te sneller door de met zagen gewapende wormen aangetast werden. Eerst met de toepassing van dokken, waardoor de scheepsbodems herhaaldelijk nagezien konden worden en met de meer technische vervolmaking van de koperbekleeding werd aan de kleine vijanden ernstig het hoofd geboden. Doch ook voor de tegenwoordig voor het grootste gedeelte uit ijzeren platen geconstrueerde zeeschepen is een andere soort van boorworm zeer gevaarlijk geworden en wij willen er hier even de aandacht op vestigen, omdat door de meerdere toepassing van ijzer bij waterbouwkundige werken ook dit gevaar hier te lande mogelijk zal kunnen optreden. Men heeft dit dier, dat eveneens in een kalkbuisje huist en niet veel grooter dan een paalworm wordt, wegens zijn merkwaardig vermogen, zelfs ijzer te kunnen vernielen, den naam van ijzerworm gegeven. De ijzerworm werkt echter op een andere wijze als zijn soortgenoot; men zou bijna kunnen zeggen, dat hij met technische en chemische middelen werkt. Terwijl hij namelijk met zijn zaagkaken de oppervlakte van het ijzer tracht aan te tasten, scheidt hij tegelijkertijd aan de mondopening een bijzonder vocht af, hetwelk de eigenschap heeft ijzer te verteren. In de kringen der natuuronderzoekers heeft men geruimen tijd getracht te onderzoeken hoe het aan den ijzerworm mogelijk was, met zijn in vergelijking met het door hem aangeboorde metaal toch zeer zachte zaagtanden, hierin zulke diepe gaten met gladde wanden te boren. Eerst door de onderzoekingen van den Engelschen scheikundige Welster kwam het aan het licht, dat het hoofdzakelijk het uit de mondopening afgescheiden vocht was, dat het ijzer voor de bewerking door middel van de zaagtanden geschikt maakt. Zoo vond men een ijzeren drijvend droogdok, dat vijf jaar in de haven van Calcutta gelegen had, in zijn door het water voortdurend bespoelde deelen met ontelbare, dikwijls ¾ cM. diepe gaten bedekt, welke eruit zagen alsof zij met een 5 mM. dikke stalen boor veroorzaakt waren. Bovengenoemde scheikundige heeft door proefnemingen aan het licht gebracht, dat een ijzerworm in staat is een 1 cM. dikke ijzeren plaat in 1½ jaar te doorboren. De ingenieurs hebben thans aan dezen gevaarlijken ijzervernieler, welke tot dusver nog slechts in de Zuidelijke zeeën gevonden wordt, hun bijzondere aandacht geschonken en hopen ijzeren schepen, en in het algemeen onder water aanwezige schepen, en in het algemeen onder water aanwezige ijzerdeelen door een verflaag, welke een worm door hare bijzondere samenstelling vergiftigen moet, te beschermen. Of dit gelukken zal blijft echter een groote vraag. Indertijd stelde men zich ook veel voor van het bestrijken met teer en kreosoot van de door den paalworm gevaar loopende houtsoorten en toch ondervond men hier groote teleurstellingen.

EERSTE WINTERVOORDRACHT IN DE ROTTERDAMSCHE ACADEMIE.

De heer J. de Meester heeft j.l. Maandagnamiddag de eerste gehouden van de reeks namiddag-voordrachten der Academie. Zijn onderwerp was: Het buitensporige.

Iemand, die zijn weerzin tegen het futurisme en kubisme deelde, had het „buitensporig" genoemd. Toen was het spr. duidelijk geworden, dat hij het futurisme haatte, juist omdat hij zooveel houdt van buitensporigheid en dingen als van de futuristen hem die genegenheid zouden kunnen ontnemen. Hij had zich afgevraagd, of voor hem het „gefährliche Alter" gekomen was, waarin men, aan een zeker kunsttijdvak als vastgebonden, het werk van een later onverschillig en laatdunkend beschouwt. Doch een geestesspiegel had hem gerustgesteld.

Het begrip buitensporig staat niet in de gunst der openbare meening. Het woord is sprekend: „buiten het spoor". Gaat alle kunst niet buiten het spoor? Kunst is buitensporig in haar schijnbare overbodigheid. Buitensporig zijn vaak de eischen, door dit overbodige gesteld aan wie het te bezitten wenschen: — aan verzamelaars van kunstwerken, aan de bezitters in anderen zin: de kunstenaars. „Buiten het spoor" moet de kunstenaar. En zijn strijd tegen het spoor gaat voor..... „buitensporigheid" door. Een citaat uit Mr. Ritter's studie over Van Deyssel bracht spr. op het „buitensporige" van dezen leider uit ons kunstleven, waarna hij kwam op de Haagsche school: hoe deze „buitensporig" is gescholden.

Nu zijn er in den vreemde schilders en andere kunstenaars, en ze komen ook naar ons land, die speculeeren op de ervaring van leeken, dat nieuwe kunst den leek aanvankelijk buitensporig voorkomt.

Er is b.v. te Parijs een gewillige markt (hoofdzakelijk door niet-Franschen als koopers gefreguenteerd) voor het zonderlingste, voor opzettelijk-zonderling schilderwerk.

En uit Italië dringt het drukke gedoe der futuristen ook tot ons door. Door een vergelijking met toestanden uit De vreemde Heerschers, den roman der Scharten's, trachte spr. het doen dezer Italianen te verklaren. Men zou daarbij kunnen spreken van kinderspel, als het geen gevaarlijk spel was. Een internationaal gevaar — gelijk de tentoonstelling, te Amsterdam gehouden door den Modernen Kunstkring heeft aangetoond.

HET WINNEN VAN TERPENTIJN.

De grootste hoeveelheid terpentijn, die wij voor de fabricage aan verf, oliën, essences, en dergelijke plegen te gebruiken, is afkomstig uit Z.o. Frankrijk, n.l. Gasconge, dalen van Adour en Garonne, Over een oppervlakte van 800.000 H.A. strekken zich hier pijnboombosschen uit, die vroeger, voor de terpentijn-exploitatie, als woeste grond braak lag. Ook het ongezonde klimaat deed alle pogingen der regeering om door het steunen van landbouwers, dit land vruchtbaar te maken, falen. Na talrijke pogingen gelukte het eindelijk den Franschen ingenieur Chambrelent, den pijnboom exploitief te maken en zoo ontstond een nieuwe bron van inkomsten voor de bevolking. Niet alleen terpentijn, maar ook andere artikelen als kolophonium en pek leveren de wouden, terwijl het hout dienst kan doen als telegraafpalen, mijnstutten, drempels.

Voor het winnen maakt men met een soort bijl, kabchott, een insnede, quarre, in den boom, daarna maakt men met een spijker zonder kop een opening tot aan het merg, hangt tegen de insnede een geglazuurde pot, die na eenigen tijd, 1 à 2 maanden geledigd wordt. Voor het exploiteeren der boomen heeft men twee methoden: na elke aftapping laat men den boom weer op krachten komen, of wel men ontneemt den boom in korten tijd al zijn sappen, hakt hem dan om, en plant nieuwe aan.

Voor de insneden bestaat ook een bepaalde methode: de eerste quarre maakt men tegenovergesteld aan de meest heerschende windrichting

De hars, die aan de bast zit, wordt met „barrasquite" geregeld afgekrabd, dan in dekens, die op den grond uitgespreid liggen, verzameld en later als hars van minder kwaliteit verkocht. Kolophonium of vioolhars wordt aan droge destillatie onderworpen en levert dan verschillende lichte en zware oliën, als harsnaphtha, harsolie en andere op. Dit afvalproduct wordt gebruikt bij de fabricage van papier, van sommige zeepen, pek, drukinkt. De medicijnkast bevat harsbestanddeelen, pleisters, o.a. genezen onze wonden, door hun bezit van deze eigenaardige plantenzalf. (Gr. Ct.)

HET INDISCHE HUIS.

Onder den titel „Het Ned.-Indische Huis, oud en nieuw", is de eerste aflevering verschenen van een plaatwerk, dat voorloopig twee maal per jaar het licht zal zien en dat wordt uitgegeven door het architectenbureau E. Cuypers en Hulswit, te Weltevreden. Het is naar uiterlijk en inrichting zoo goed als een pendant van het bekende maandschrift „Het Huis, oud en nieuw", te Amsterdam verschijnende en uitgegeven door den architect Eduard Cuypers, die naar men ziet in Italië eveneens een bureau heeft gevestigd. Dat dit bureau bovendien ginds reeds belangrijke werken uitgevoerd of nog in voorbereiding heeft, wordt in deze aflevering aangetoond door fraai geïllustreerde beschrijvingen van nieuwe gebouwen voor de Javasche Bank te Batavia en haar agentschap te Medan, voor agentschappen in de Ned. Handel-Maatschappij te Weltevreden en The Hongkong and Shanghai Banking Corporation te Batavia.

Tot dusverre is sprake van moderne gebouwen voor Europeanen, beschreven in den soberen stijl van den architect. Voor het overige bevat de aflevering zeer belangwekkende artikelen van erkende specialiteiten over inheemsche architectuur en hare zeer uiteenloopende producten. J. G. Sinia, te Breda, geeft „Beschouwingen over enkele typen van huizen en tempels in onze Oost", waarbij vooral de prachtige, schilderachtige huizen in de Padangsche Bovenlanden, de „balei's" of vergaderzalen in de Bataksche streken en de onvergelijkelijke tempels op Bali met hun rijke sculptuur worden beschreven en afgebeeld. Een erkend deskundige op dit gebied, de Javaan Raden Mas Noto Soeroto geeft een bijdrage over inlandsche kunstnijverheid met afbeeldingen van kunstige voorwerpen, houtsnijwerk, metaaldrijfwerk enz. Van bijzondere ethnographische en tegelijk artistieke beteekenis is ten slotte een uitvoerig artikel over „De woning der Dajaks", waarin de Borneo-reiziger prof. dr. A. W. Nieuwenhuis aan de hand van het meer uitvoerige standaardwerk waarin hij de resultaten van zijn grooten tocht heeft neergelegd, een zeer interessant en rijk geïllustreerde beschrijving geeft van bouw en inrichting van woningen in de verwijderde binnenlanden van het groote eiland.

De uitvoering van deze aflevering is werkelijk in alle opzichten goed verzorgd, de mooie lichtdrukken zijn zeer aantrekkelijk. N. v. d. D.

GEWAPEND BETON.

De architect Baumann te Amsterdam, schrijft in het „Mbl. van Ingenieurs" over genoemd materiaal en den Vlissinger toren o. a.:

Vlissingen schijnt Kampen naar de kroon te willen steken. Heeft men onlangs ter eere van de nagedachtenis van het thans beruchte torentje de vlaggen niet halfstok uitgestoken?

Heeft men niet Jan Rap en z'n maat om advies gevraagd over de geschiktheid van het gewapend beton als materiaal van torenbouw?

Men diende toch te weten,. dat niemand gaarne openlijk voor z'n onkunde uitkomt.

En waarlijk! In dit geval hadden sommige „deskundigen" er zich niet voor behoeven te schamen.

Zoowel uit technisch als uit aesthetisch oogpunt beschouwd is men nog niet geheel in het wezen van het gewapend beton doorgedrongen.

Wel is men in staat alle „mogelijke" en „onmogelijke" vormen en constructies te berekenen, te maken en te versieren, doch een eigen vorm, afgeleid uit de karakteristieke eigenschappen van het materiaal, is thans nog niet ontstaan.

Veel slechter is het gesteld met de versiering! Niemand neemt natuurlijk genoegen met een sober versierde betonvlakte, omdat het begrip „monoliet" niet gevoeld wordt. Men is nog te zeer één met de steenconstructies en wil in de versiering van een betonconstructie die van steen toepassen. Het middel? Voegen! Steenverband!

Kan 't ongelukkiger? Lang is er reeds gestreden tegen dergelijke wanbegrippen. Menigeen legde, strijdensmoede, zijn pen neer, zuchtende:

't Is boter aan de galg gesmeerd."

Waar is de man, die als Berlage waarheid in de bouwkunst laat zien en die als vroeger Cuypers, waarheid predikt? (Gr. Ct.)

Personalia.

H. Waldorp. †

Te Parijs is overleden de ingenieur H. Waldorp, hoofdingenieur van de werken voor den Bagdadspoorweg. De heer Waldorp is een der leden van het Hollandsche ingenieurs- en aannemersgeslacht Waldorp, dat door belangrijke werken in het buitenland den goeden naam van de Hollandschen ingenieurs-wereld en der Hollandsche techniek in den vreemde heeft hoog gehouden. Vooral door ingenieurswerken in Zuid-Amerika en Klein-Azie (o.a. den aanleg van de spoorweghaven van Haider-Pasja, tegenover Konstantinopel) hebben de heeren Waldorp zich onderscheiden.

— Gedeputeerde Staten van Overijsel hebben naar de «Zw Ct.» meldt, aan de Prov. Staten ter benoeming tot hoofd-ingenieur van den prov. waterstaat de volgende alphabetische lijst van aanbeveling gericht: A. van Linden van den Heuvel, ingenieur bij den provincialen waterstaat in Overijsel; G. Redeker, ingenieur van den rijkswaterstaat te Leeuwarden.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Dambebouwing.

Thans is ook de bebouwing van het blok Vijgendam hoek Rokin verzekerd. De plannen voor dit gebouw, ontworpen door den architect Focke Kuipers, zijn door de Dam-Raadhuis-commissie goedgekeurd. Eerstdaags zal de voordracht tot goedkeuring aan den Raad worden voorgelegd.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Gelijk men weet zullen in het gebouw winkels met daarboven kantoorlokalen komen.

Een nieuw gedenkteeken op den Dam.

Het Amsterdamsche comité voor het „Plan 1913" heeft een sub-comité voor een gedenkteeken.

In de laatstgehouden vergadering van deze subcommissie is, volgens de „Tel.", besloten aan de algemeene vergadering der geheele commissie voor te stellen, binnenkort een prijsvraag uit te schrijven voor Nederlandsche kunstenaars, voor het ontwerp van een gedenkteeken op den Dam ter vervanging van het thans bestaande monument. Het nieuwe monument zou moeten voorstellen de historische ontwikkeling van Amsterdam gedurende de laatste honderd jaren.

Het denkbeeld werd met grootste instemming in bedoelde commissie ontvangen en algemeen wordt verwacht, dat het ook in de groote commissie sympathie zal ondervinden.

Uitbreiding „Kweekschool voor de Zeevaart" te Amsterdam.

Binnenkort zal deze oud-vaderlandsche instelling belangrijk worden uitgebreid.

Aangezien in de laatste jaren aan de groote vraag door de Stoomvaartmaatschappijen naar leerlingen dezer inrichting niet kon worden voldaan en ook de school niet voldoende ruimte hood om alle adspiranten, die zich aanmelden, te plaatsen, hebben commissarissen van het „Vaderlandsch fonds ter aanmoediging van 's lands Zeedienst", waartoe deze school behoort, besloten het bekende gebouw aan de Prins Hendrikkade, hoek Schippersgracht, aanmerkelijk te vergrooten.

De bedoeling is de school zoo in te richten, dat er aan ieder leerjaar van den 2-jarigen cursus nóg eene 3e parallel-afdeeling kan worden toegevoegd, zoodat iedere klasse 3 afdeelingen, elk van ca. 25 leerlingen zal kunnen bevatten, waardoor totaal ongeveer 150 kweekelingen zullen kunnen worden gehuisvest. Jaarlijks kunnen dan een 75-tal leerlingen aan de handelsvloot worden toegevoegd en evenveel nieuwelingen worden aangenomen.

De totale oppervlakte der Kweekschool zal na voltooiing pl.m. 3600 M². bedragen.

Boringen te Noordlaren, ten behoeve van eene centrale drinkwatervoorziening van de provincie Groningen.

In verband met de plannen voor vorenvermelde drinkwatervoorziening worden te Noordlaren in den Hondsrug een viertal boringen uitgevoerd, waarvan één ongeveer 200 M., de 3 overige ieder vermoedelijk, ongeveer 90 M. diep zullen worden.

De diepste boring werd midden September van het vorig jaar begonnen en was in de eerste helft van de vorige maand tot pl.m. 180 M. gevorderd op welke diepte een uiterst harde laag kiezelzandsteen werd aangetroffen, die naar de verwachting van den Rijksdienst tot opsporing van Delfstoffen de verharde bovenkorst der tertiaire aardlagen zal vormen en slechts van geringe dikte zal zijn.

De inmiddels getroffen maatregelen mogen doen verwachten, dat binnenkort het onderzoek ook beneden die steenachtige laag zal worden voorgezet.

De hooger geleden aardlagen werden onder eene ongeveer 2 M. dikke deklaag van zandige leem met Noorsche keien (keileem) nagenoeg uitsluitend gevormd door diluviale zanden van afwisselende korrelgrootte en vermoedelijk alle van zuidelijke herkomst. Hoewel meerendeels zuiver, werden de zandlagen op verschillende panten met leemige bijmengselen aangetroffen, terwijl ook twee leemlagen werden doorboord.

Op enkele diepten, onder anderen op pl.m. 110 M. werden stukjes hout opgebracht.

De watermonsters, op diepten regelmatig opklimmende met 25 M. opgepompt, werden door de welwillendheid van de directeur van het hygiënisch laboratorium der Rijk-Universiteit, prof. A. Klein, aan genoemd laboratorium onder zijne leiding geregeld onderzocht. Dit onderzoek leverde zeer gunstige resultaten.

Oud-Stavoren.

Stavoren is in het algemeen te oud, om er het oude nog te vinden. Toch treft men af en toe nog een spoor daarvan. Zoo ontdekten we in de stoep van een eenvoudig huis een grafsteen welke, afkomstig van het oude ontgraven kerkhof, wellicht oudheidkundige waarde heeft.

Het model vooreerst is ongewoon, 80 bij 40 c.M. naar schatting. De bewerking geeft duidelijk aan, dat de steen niet grooter is geweest. Onder het Anno in het hoofd leest men M C, dus dagteekenend uit het jaar 1100. Beneden duidelijk de letters W. D.

Het binnenvak wordt ingenomen door een adellijk wapen, bestaande uit schild met schuine balk en in den rechter bovenhoek een paardenkop, het schild gedekt door een helm, waarop zich mede het voorste gedeelte van een paard met de voorpooten verheft.

Het randschrift is onduidelijk, maar, naar 't ons voorkomt, met kennis en geduld nog wel te ontcijferen. (L. Ct.)

(Vervolg zie bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUWVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 25 JANUARI 1913. No. 4

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Basel.

Vervolg (zie bladz. 10 met een plaat.)

Het inwendige imponeert, niet zoozeer door reusachtige afmetingen dan wel door de fraaie ruimteverdeeling. De kerk behoort niet tot de grootste, die men aan den Rijn aantreft, maar het middenschip is ruim en hoog en met de dubbele zijbeuken aan weerskanten is de hoofdruimte 36 M. breed. Zich een goed denkbeeld te vormen van den oorspronkelijken aanleg van het gebouw en de latere uitbreidingen is moeilijk wegens de dooreenamenging van zuiver-Romaansche, Overgangs- en Gothische vormen en versieringen. De Romaansche Munsterkerk is ontwijfelbaar een drieschepige basilica geweest en bij den aanbouw der buitenste zijschepen zijn de binnenste waarschijnlijk tegelijkertijd verhoogd.

Van den oorspronkelijken bouw is nog over, boven de binnenste zijschepen, de overwelfde galerij, van het middenschip gescheiden door Romaansche boogstellingen, terwijl de spitsbogen daaronder reeds op overgang wijzen en blijkbaar later daaronder gebracht zijn. Wellicht heeft de kerk er vroeger ongeveer uitgezien als die te Andernach. De buitenmuur der genoemde galerij steekt slechts anderhalve Meter boven het dak van het buitenste zijschip uit en is voorzien van zeer kleine ronde raampjes met klaverbladvulling. Veel licht komt er niet door binnen, maar de bouwmeester, die de kerk restaureerde, heeft het toch de moeite waard geacht ter wille dezer raampjes de zijschepen, op zijn Engelsch, met zeer vlakke daken af te dekken. Voor de restauratie waren deze raampjes onder het dak van het buitenste zijschip verborgen en oorspronkelijk zijn zij waarschijnlijk grooter geweest. Deze afdekking contrasteert nogal sterk met die van het hoofdschip. Het hoofddak is steil en hoog en gedekt met vergiaasde groene, gele en rode leipannen. De groene kleur heeft de overhand en maakt een verrassend effect bij het diep rood der muren. Bij helderen zonneschijn is het contrast zelfs wel wat sterk en werkt het glazuur van het dak schier oogverblindend, terwijl men de met koper gedekte daken der zijschepen bijna niet ziet.

Het belangrijkst overblijfsel van den oorspronkelijken Romaanschen bouw is wel het Noorderportaal met het zich daarboven bevindend rosetvenster, wegens de kleine figuurtjes, die zich daaromheen bevinden, blijkbaar het rad van avontuur symboliseerend en ook als zoodanig bekend.

Het eigenlijk portaal, bekend als St. Galluspoort, moet gebouwd zijn naar het voorbeeld van een triomfboog te Besançon, met pilastervormige voorspringen ter weerszijden. Elk dezer pilasters bestaat uit een basement, waarboven in vijf verdiepingen fijn bewerkte zuilenstellingen opgebouwd zijn, aldus vijf nissen boven elkander vormend, waarin beeldhouwwerken geplaatst zijn. In den schuinen dag der deuropening zijn ter weerszijden drie slanke zuiltjes geplaatst, waartusschen vier levensgroote beelden der vier Evangelisten. De profileering van den deurboog is glad, daar-

entegen het kozijn met kalf en tympan rijk versierd. In het tympan is Christus voorgesteld als wereldrechter, geflankeerd door Petrus en Paulus; in het kalf ziet men de wijze en dwaze maagden. De groote beelden in de pilasters stellen voor Johannes den Dooper en Johannes den Evangelist. Boven deze beelden ontwaart men twee engelen op bazuinen blazend ter aankondiging van het laatste oordeel, daarnevens ziet men de dooden uit hun graven te voorschijn komen. In de zes overblijvende kleine nissen der pilasters zijn zes van de zeven werken van barmhartigheid in beeld gebracht. Ofschoon de figuren het naieve karakter vertoonen van het Romaansche werk, waarbij de verhoudingen wel wat te wenschen overlaten, zijn toch de beeldjes vol leven en uitdrukking en verraden compositie en techniek van het geheel een kunstenaar van den eersten rang. Bijzonder mooi is ook het plantornament waarmede het deurkozijn versierd is en dat, rijk gevarieerd, op de lijstwerken is aangebracht.

Ook het beeldhouwwerk aan de buitenzijde van het koor is vermeldenswaard: rijk bewerkte kapiteeltjes en kraagsteenen trekken hier in groote verscheidenheid de aandacht en niet minder een fries, waarin de wijnoogst is uitgebeeld. Bij een kortstondig verblijf kan men niet alles in bijzonderheden afzien, maar wij moeten toch nog gewag maken van het inwendig aanzicht van het koor, waarin de elk uit zeven zuilen bestaande bundelpijlers tusschen koorruimte en kooromgang, door hun rijke bewerking het oog boeien. Maar er is binnen nog meer te zien; een gebeeldhouwde achthoekige steenen doopvont van 1495, een kansel uit ongeveer denzelfden tijd, verscheidene grafmonumenten, waaronder dat van keizerin Gertrud, Anna gemalin van Rudolf van Habsburg en haar zoontje, een meesterwerk van zestiend-eeuwsche beeldhouwkunst. Voor het groote orgel, dat in 1858 geplaatst werd, heeft men op handige wijze als onderbouw gebruikt de fraaie Gothische koorafsluiting van 1380.

Ook zijn in het dwarsschip nog de vijftiend-eeuwsche koorbanken aanwezig met het karakteristieke snijwerk, waarin de toenmalige tuchteloosheid der geestelijkheid wordt aan de kaak gesteld.

Wij zouden ons aan een ernstig verzuim schuldig maken wanneer wij niet vermeldden, dat Erasmus van Rotterdam in deze kerk begraven is. In een steen van roodachtig marmer is de nagedachtenis van den beroemden Hollander door zijn vereerders vereeuwigd.

Aan de zuidzijde van de kerk sluit zich de open kloostergang aan, waardoor zij vroeger met het bisschoppelijk paleis in verbinding stond. Nog vier vakken van deze gang dagteekenen uit den Romaanschen tijd, overigens is zij in de veertiende en vijftiende eeuw gebouwd en zoodanig uitgebreid, dat zij twee grasvelden omsluit, die vroeger tot begraafplaatsen dienden. Vele altaren en beelden, die vroeger in deze gang stonden zijn verdwenen, maar toch zijn er nog talrijke epitaphieën aanwezig. Trouwens kerk, crypt en kloostergang bevatten een zoo groot aantal grafsteden, dat men hier gevoeglijk van een necropolis zou kunnen spreken.

Reeds in 1602 en in 1661 zijn er geleerden geweest die zich onledig hebben gehouden met het verzamelen der grafschriften. Er bestaan daarover van die jaren twee dikke latijnsche boeken, wellicht alleen aan oudheidkenners en geschiedvorschers bekend en getiteld: „Basiliensium monumentorum antigrapha A. Simone Grunaeo Ligio, Lignici 1602" en „Joh. Toujolae Basilea Sepulta, 40, 1661."

Wanneer men in aanmerking neemt, dat reeds in de zeventiende eeuw het nut werd ingezien van het verzamelen van grafschriften, dan betreurt men, hoewel dit voorbeeld ook in ons land navolging heeft gevonden en ook hier dergelijke verzamelingen bestaan, dat in Nederland op vele plaatsen toch nog zulk een schat van materiaal verwaarloosd ligt in de bevloering onzer oude kerken.

Waarschijnlijk heeft met alles wat in figuur of letterschrift in grafsteenen gebeiteld staat, even groote historische waarde en dit is wellicht ook van toepassing op veel, wat men in de bedoelde verzamelingen aantreft, maar dit mag geen reden zijn om het geheel te verwaarloozen.

Er worden heel wat documenten van minder waarde in de archieven bewaard en een enkele naam, een enkele datum, kan somtijds van het grootste gewicht zijn voor de historie. Bovendien zijn grafschriften betrouwbare documenten. Wel zijn de zerken dikwijls afgesleten, somtijds verhakt, maar opzettelijke vervalschingen komen daarin nog niet voor.

Voor de kerkgeschiedenis is de Munsterkerk van Basel een der belangrijkste monumenten. Hier toch begon in 1431 het bekende Concilie van Basel, bijeengeroepen naar aanleiding van het optreden der volgelingen van Johannes Huss. De kerkvergadering bestond uit meer dan 500 geestelijken en beoogde niet minder dan een radicale hervorming van de kerk in hoofd en leden. Jaren achtereen werd hierover gedisputeerd zonder eenig resultaat, ten slotte haalde de vergadering zich het misnoegen van Paus Eugenius IV op den hals, die haar formeel in den ban deed en in 1448 werden de zittingen opgeheven.

Het Concilie hield zijn bijeenkomsten in de kerk en wel hoofdzakelijk in het dwarsschip. Voor kleinere bijeenkomsten heeft ook de zoogenaamde Conciliezaal gediend, een vertrek gelegen boven een aan St. Nicolaas gewijde zijkapel. Dit vertrek was met een trap van uit het koor der kerk bereikbaar en maakte vroeger deel uit van het museum van Baselsche oudheden, dat in eenige nevenvertrekken van de kerk geplaatst was.

Dit museum is thans overgebracht naar de Barvoeterkerk, die langen tijd als entrepôt dienst heeft gedaan. Hier vindt men de laatste overblijfsels van de beroemde schilderwerken, terecht of ten onrechte aan Hans Holbein toegeschreven, en bekend als de Baseler Doodendans, die eertijds de muren versierde rondom het kerkhof van het voormalig Predikheerenklooster. De kerk van dit klooster is nu bij de Oud-Katholieken in gebruik. De figuren waaruit deze doodendans was samengesteld, waren levensgroot geschilderd, oorspronkelijk waarschijnlijk als fresco-schilderwerk in de kalk en later, bij meerdere ervaring in de olieverftechniek in olie overgeschilderd.

De schilder, wie hij dan geweest moge zijn, moet van de Predikheeren de opdracht hebben gekregen, den Doodendans uit de Klingelthaler kruisgang op de muren van hun kerkhof over te brengen, zoo althans vinden wij het vermeld. Of hier echter sprake is van feitelijk overbrengen, dan wel van een navolging van een bestaand werk is niet geheel duidelijk. Hoe dit zij, men neemt aan, dat het werk tusschen 1520 en 1526 geschilderd is. Teekening, houding en beweging der personen, de voorstelling van den dood en in het bijzonder ook de kleeding, spreken allen voor de vermoedelijke juistheid dezer veronderstelling. In 1568 werd de Doodendans door Hans Hug Kleiber gerestaureerd en in 1616 nog eens door een onbekend schilder. Toen maakte de bekende Mattheus Merian, de oude, er een teekening van, die hij zelf in het koper bracht. Behalve door Merian is in 1773 door een eerzaam meester bakker, Emanuel Büchel, een getrouwe afbeelding van den Doodendans gemaakt en uitgegeven. Reeds toenmaals was dit werk wereldbekend en geen vreemdeling, die Basel bezocht, verzuimde een bezoek aan het Predikheerenkerkhof te brengen. In 1806 is de muur van het kerkhof afgebroken en wat er van het schilderwerk is overgebleven, bestaat in de 18 tafereelen met figuren, thans in het museum aanwezig.

(Wordt vervolgd.)

BASEL.

Noorderportaal van de Munsterkerk.
(ST. GALLUSPFORTE.)

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
48ste Jaargang No. 1.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie

De tweede namiddagvoordracht in dit seizoen voor de leden en geïntroduceerden van de Academie te Rotterdam is verleden week gehouden door Dr. R. Jacobsen en handelde over de sculpturen van de kathedraal van Reims.

In een kort relaas van deze causerie vermeldde de „Nieuwe Rott. Courant" het volgende:

Na een kort overzicht van de ontwikkeling der Gotiek in Noord-Frankrijk in het algemeen, stond spreker een oogenblik stil bij de bouwgeschiedenis der kathedraal van Reims, om tot de conclusie te komen, dat het schip der kerk hoogstwaarschijnlijk nog vóór het einde der dertiende eeuw voltooid was. Vervolgens overgaande tot de figurale decoratie van het bouwwerk, wees hij op het groote middeleeuwsche verzamelwerk, het Speculum maius van Vincentius van Beauvais, op homiliënverzamelingen en de Legenda aurea als de bron van die kerkelijke iconographie in de 13e eeuw; schetste daarop de kathedraal als symbool van de zichtbare en geestelijke wereld volgens de toenmalige opvatting, om ten slotte in een reeks van lichtbeelden de voornaamste sculpturen van het monument na te gaan, waarbij ter toelichting van het karakter der beeldhouwkunst in Champagne ook een enkele blik geworpen werd op de oudere statuen van het West-portaal der kathedraal van Chartres.

Der voordracht van Dr. Jacobsen viel een druk bezoek ten deel.

* * *

De derde voordracht, deze week gehouden door Dr. J. J. G. Vürtheim was van meer belang. Wij treffen daarvan dan ook in hetzelfde blad een uitvoerig verslag aan, onder den titel:

ANTIEKE GRAFMONUMENTEN IN WOORD EN BEELD.

De eerste der fijngevoelde schetsen, die door de aan geen ontwikkeld bezoeker van Rome onbekende gravin Lovatelli aan de Eeuwige Stad zijn gewijd, draagt tot opschrift „Thanatos", „de Dood", en staat onder den somberen invloed van Iuvenalis' woord: „(dat) zelfs het graf niet door den dood wordt gespaard." "The very tombs now vanished like their dead," herhaalt de alleen gaande wandelaar langs de Via Appia, waarlangs Cicero kon gaan, terwijl zoovele monumenten aan dooden gewijd hèm herinnerden aan een grootsch verleden. Is het dan niet kiesch van eene, die den naam Caetani Lovatelli draagt, dat zij niet rept van een machtig grafmonument aan dienzelfden weg, eens door hare voorouders in de dertiende eeuw gemaakt tot een kasteel met tinnen, om er den strijd met naburen uit te vechten? Het was toch het bekende graf van Caecilia Metella, Crassus' schoondochter, dat door dit adellijke geslacht der Caetani werd veranderd in een hoofdtoren van den trotschen baronalen burcht, die hen tegen het geslacht Colonna moest verdedigen. Een graf tot fort gemaakt!

Waar bleef de rust voor de doode? Eenige mijlen verder bracht in 1485 eene wondere vondst heel Rome in beweging: uit een open gehakte sarcophaag kwam gaaf en soepel het lichaam te voorschijn van Julia Prisca Secunda, gedurende 12 eeuwen door balseming beschut; Rome was in vervoering over de schoone doode, die daar — doch slechts voor een paar dagen — Juvenalis' woorden scheen te komen weerleggen.

Doch wat kunnen dan monumenten d.i. herinneringsteekenen voor ons zijn, indien de dood zelf hen sloopte? Het staat er niet zoo treurig mede, als de satirendichter schreef. Wel is menige „steen geweken voor het hout voor den in het wild groeienden vijgeboom," doch men behoeft slechts door Rome's en Napels' musea te dwalen om te zien, dat het leven weder opbloeit uit den dood.

Met sprekende symboliek lieten de Ouden graan zaaien op de graven. Evenwel het volle licht is ook hier uit het Oosten opgegaan. Toen in het einde der 18de eeuw Goethe en Winckelmann hunne bewondering voor de antieke kunst op krachtig gewiekte woorden naar het Noorden zonden, bevatten de Italiaansche musea nog slechts een enkel grafrelief uit Griekenlands gouden eeuw.

Wie thans Athene's Nationaal museum binnengaat, vindt daar een breeden oogst van de fraaiste stèles. Waar werd deze schat in hoofdzaak gedolven? Toen Sulla Rome's leger voor Athene bracht, werd een zware aardmassa geworpen over het Atheensche kerkhof, buiten de wallen, opdat de belegermachines dichter de stad zouden kunnen naderen. Dank zij dezen maatregel der Romeinsche genie bleef het Dipylonkerkhof voldoende bewaard om naast vele monumenten aan ons over te leveren de ontwikkelingsgeschiedenis van het antieke graf. Doorloopen wij even de stadiën dier historie.

Het graf is òf een aardheuvel, òf een in den bodem, in rotswanden gehouwen kamer, òf een vrijstaand bouwwerk. Voorbeelden van het eerste bieden de zoogenaamde tumuli in Thracië en Klein-Azië. Nadat de doode is verbrand, verzamelt men het gebeente in lijnwaad, doet dit in een urn en plaatst deze omringd door de beenderen der offeranden in het midden van den neergebranden, gedoofden brandstapel. Thans wordt er aarde opgebracht en de afglijding dezer massa door een steenen omwalling verhinderd. Een steen er bovenop duidt de beteekenis van den heuvel aan. Deze door Homerus bekende wijze van ter aarde bestellen kwam, wellicht onder invloed van het heldenlied, omstreeks 600 ook in Griekenland zelf in zwang. Dat hier gelegenheid was elkander in naijver te overtreffen blijkt uit Solons bepaling, dat een graf niet hooger zijn mocht dan tien man in drie dagen konden opwerpen.

De doode wordt verbrand onder bijvoeging van welriekende oliën. De vazen, lekythen, die daarvoor werden aangevoerd, gingen, stukgeslagen, mede onder de aarde. Dan komt de gewoonte om deze lekythen ook buiten op het graf te plaatsen, waardoor zij, met linten omwonden, tot ornament worden. Kunstvolle beschildering dezer lekythen geeft aanleiding tot het ontstaan van een nieuwe nijverheid: de gekleurde afbeeldingen op witten ondergrond leveren bouwstof tot de kennis van het antieke doodenritueel. Ook de grafsteenen op den tumulus worden met eene zoogenaamde „Umrisszeichnung" van den doode voorzien. Deze teekening wordt beschilderd en draagt een onderschrift in roode letters. Gaat men nu om de teekening heen den achtergrond weghakken en zet dit voort tot de uiterste randen van den steen, terwijl men tevens in het middenvlak door uitbreiding en beschildering de figuur ontwikkelt, dan ontstaat het grafrelief, dat dus in techniek een samenhang met de schildertechniek vertoont. De afbeelding ligt als het ware tusschen het vlak van den achtergrond en dat van de oorspronkelijke oppervlakte van den steen, waardoor eene rustige voornaamheid tot stand komt. In de 4e eeuw beeldt men niet meer alleen den hoofdpersoon af, doch komt men tot familiegroepen.

De doode is voorgesteld als heros in goddelijke waardigheid (reliefs van Sparta), ook door grootte van menschen onderscheiden, òf als eenvoudig mensch, gedacht zooals hij eenmaal op aarde leefde: de vrouw te midden harer omgeving, met haar siradieën, de krijger in strijd, de jongeman als bezoeker der worstelschool met zijn hond, slaaf, olieflesch en strigilis. Hier geen scènes van afscheid of wederzien, geen gevouwen handen, doch een tooneel van herdenking. De verwanten staren droef naar den gestorvene; deze ziet met stillen ernst voor zich. Meer nog dan het gelaat drukken de houdingen de situatie uit. Men denkt aan de sante con-

versazioni der christelijke schilderkunst. Geen dezer reliefs zijn direct van een meester der kunst afkomstig; het is fabriekswerk. Dit hoogstaande handwerk geeft de norm der kunst in Hellas aan. Ook siert men het graf met eenvoudiger stèles uit blauwig hymettisch marmer, die anthemiën en akroteriën dragen. Na het einde der IVde eeuw houden op eenmaal de grafreliefs op tengevolge van een wet op graf-luxe uitgevaardigd door Demetrius Phalereus en van de verarming der bevolking. Men ziet daarna slechts eenvoudige zuiltjes en tafelvormige monumenten.

Een urn zonder bodem laat het plengoffer van melk, bloed, honing, direct tot den doode doordringen; want hij heeft daarbeneden voort. Wel zal na de verbranding van het lijk de schim niet weder in het oude omhulsel kunnen terugkeeren en liever rust zoeken daarbeneden, doch het is noodig door voortgezette offeranden haar van booze aanvallen op de levenden af te houden. Geeft men ook niet op den brandstapel aan een man wapenen, aan eene vrouw eene garderobe mede, viert men ook niet een lijkmaal, waarbij de doode als gastheer wordt gedacht en van wien men derhalve geen kwaad woord spreekt — de mortuis nil nisi bene! — ? Piëteit gebiedt den steen te komen zalven, boomen en bloemen te planten, waarin oorspronkelijk wel eene rustplaats voor de doodenschim (als vogel, vlinder) werd gedacht.

Niet op omheinde kerkhoven brengt men zijne dooden; aanvankelijk was het graf soms in het huis zelf, later bij het huis (Eleusis), dan buiten de stad, doch langs een hoofdweg, waar ronde banken (scholae) gelegenheid tot rustige overpeinzing geven. Slechts te Sparta mocht men gevallen krijgers en priesteressen in de stad, ja in tempels, begraven, wijl zulks opvoedende beteekenis had. Ongehuwden kregen bij den dood het symbool van het huwelijk mede: de vaas waarin het water voor het bruidsbed werd aangedragen, den lutrophoor. De gestorven maagd leunt op het grafrelief tegen den lutrophoor aan. Het graf is eene gewijde plek; dat Philips van Macedonië Griekse graven aan barbaren prijs gaf, was voldoende reden om hem den oorlog te verklaren.

Wil de doode het huis van den Onderwereldsgod, Hades, binnengaan, zoo moet hij de rivier, den poel, over die het omringt. Daarin helpt hem Charoon de veerman, die als loon een muntstuk vordert. Derhalve wordt den doode een obool (Charosgroschen) medegegeven.

Een bodemlooze plengurn (eschara) uit de 6e eeuw toont ons heel aardig de gevleugelde schimmen, die op zijn boot toevliegen. Onbegravenen weigert hij den overtocht. Uiteraard was lijkverbranding een kostbare zaak, slechts gefortuneerden konden zich haar veroorloven; kinderen verbrandde men nimmer in Griekenland. Bovendien was de verbranding uit het Oosten, wellicht uit Babylon, binnengedrongen. Van inheemschen oorsprong was het eigenlijke begraven.

Zoo komen wij tot de grafkamers in den bodem of in de rotsen gehouwen: in de eerste plaats tot de bekende Schachtgräber te Mycene, waarin de dooden rustten met kostbare versiering, o. a. met gezichtsmaskers, die denkelijk het levende beeld in herinnering hielden. Deze gezichtsmaskers werden elders (Egypte) uitgebreid tot eene afbeelding van geheel het lichaam, weergevende armen en voeten. Bracht men nu deze afbeelding over op een houten of steenen kist, die het lichaam omsloot, en die dus den lichaamsvorm imiteerde, dan ontstond de z.g. antropoide sarkofhaag, die ook wel rechtopgezet als statue dienst deed. In het gedolven graf legde men den doode, vaak met opgetrokken knieën (Hockergrab), weergevende de houding van het ongeboren kind.

De bodem was bestrooid met bladeren, vooral wingerdloof, zooals nog lang gebruikelijk was bij de Spartaansche koningen; later werden steenen platen aangebracht, die daksgewijze over den doode werden gelegd. Eene bepaalde, aluinbevattende leisoort uit Troas, of in het algemeen de poreuze aard van den Aziatischen kalksteen liet door opzuiging de verwordingsoverblijfselen van den doode spoedig verdwijnen: vandaar de naam Sarco-phaag voortlevende in ons woord „zerk."

De koepelgraven van Mycene, Archomenos, Pylos en elders, dienden wel tot verzamelplaats der aan den doode offerende geslachtsgenooten. Graven in de rotsen gehouwen toonen de Syracusaansche latomiën of steengroeven en de Lycische rotsgraven met versierde facade, alwaar in steen de houtbouw van balken, naar het model van den huizenbouw, kunstig werd geïmiteerd. De stijl, ionisch, toont duidelijk de hand van Griekse bouwmeesters. Te Cyrene, te Myra, waar een terrasvormige rotsgrond daartoe gelegenheid gaf, legde men de facades der rotsgraven boven elkander aan.

Gewoonlijk echter begraaft men in houten kisten; de grootste armoede heet het zulk eene kist niet te kunnen bekostigen. Kinderen, nog jonge, begroef men in amphoren. De kisten waren vaak van cederhout, wijl dit hout niet in den smaak van wormen valt. Versiering dezer kist was niet gebruikelijk; zij verdween dan ook uit het oog en de Oude vergeet uiterlijken praal, zoodra het oog er niets meer aan heeft.

Kisten, soroi, uit gebrande klei, badkuipvormig, waarin de doode met het gelaat naar het Oosten ligt, zijn uit vroege perioden bewaard gebleven; ook tegelkisten uit Attica, waarin b.v. naar de sage Dionysos en Ariadne hun zoon Keramos begroeven. Prachtsarcophagen zijn eigenlijk ongrieksch; zij komen voort uit de randgebieden van Griekenland, waar onmiddellijk Oostersche, Egyptische, Etrurische invloeden zich laten gelden. Egypte kende beschilderde houten kisten; thans heeft ook Creta een prachtstuk van beschilderde sarcophaag te Hagia Triada aan het licht doen komen. Voorts zijn nog over de beschilderde loemsarcophagen uit Clazomenae — met versiering uit de zesde eeuw — en die van Cervetri (het oude Caere) uit de Etrurische grafkamers, die zelf reeds historische kunstwaarde hebben wegens de beschilderde wanden. Eigenlijk Grieksch zou volgens sommigen slechts mogen heeten de rijkgebeeldhouwde Amazonensarcophaag te Weenen, doch uit Cyprus afkomstig; in 1567 werd zij door de Fuggers aangekocht, zoogenaamd uit Ephesos.

Zij stamt uit den hellenistischen tijd.

Eene bijzondere soort vormen de monumentale kalksteensarcophagen van Lycië, welker basis uit de levende rots gehouwen is, zoodat zij, hoewel beroofd, ter plaatse zijn gebleven. Zij vertoonen deze eigenaardigheid, dat zij voor meer dan een of twee personen, ja voor een geheel geslacht bestemd zijn. Dit verklaart de reusachtige grootte. In de benedenruimte was begraafplaats voor slaven en hoorigen; in de veel veiliger sarcophaag zelf kwamen de verwanten van den stichter te rusten, meest in dier voege, dat de kinderen bij de moeder bleven en de stichter zelf niet bij zijne vrouw, doch bij zijne moeder werd bijgezet. Een opschrift vermeldt het doel en bevat vaak heftige verwenschingen tegen degene, die het graf zou berooven.

Hoe roovers te werk zijn gegaan om het uiterst zware deksel te lichten, dat telkens door eene rondom gebouwde stellage met behulp van windassen moest worden getild, indien er een lijk in de sarcophaag werd neergelaten? Inbreken door het weghakken van wandstukken was veel minder bezwaarlijk: zóó zijn dan ook alle Toren-Sarcophagen uitgeplunderd. Een spitsboog-sarcophaag nabij Telmessos mist de verwenschingsformule, doch heeft het merkwaardige opschrift:

„Hier slaapt Boëthus de dichter den slaap der eeuwigheid, gelegen in zoeten honing." Wij kennen dezen Boëthus als dichter in de dagen van het ontstaan van het Romeinsche keizerrijk en zien dus, dat in Lycië omstreeks Christus' geboorte nog in zwang was de aloude gewoonte, ook bij Homerus vermeld, lijken te mummificeeren in honig, zoowel met het oog op later als op den langen tijd, dat lijken van aanzienlijken op een praalbed werden tentoongesteld.

Den grootsten schat leverden in 1887 de grafkamers der Vorsten van Sidoon in Phoenicië, waar door de goede zorgen van Hamdi bei voor de Keizerlijke musea te Constantinopel onder de grootste moeilijkheden een zestal reusachtige sarcophagen werd gered, die de Grieksche kunst voor oogen brengen vanaf de 6e eeuw tot de derde eeuw vóór Christus. Hetzij dat deze monumenten door roof van elders zijn gehaald, hetzij dat ter plaatse de vervaardiging geschiedde onder leiding van vreemde en Grieksche kunstenaars de vorsten hebben aan hun grafkamers een niet genoeg te waardeeren schat toevertrouwd.

Daar is ten eerste een Egyptische graniet sarcophaag gevonden naast een anthropoiden, beide van denzelfden tijd waaruit de marmers te Olympia stammen; voorts de z.g. Satrapensarcophaag, die uit de dagen even voor Phidias stamt; de lycische, welke kort na Phidias is te dateeren; die der klagende vrouwe uit het begin der vierde eeuw; ten slotte de Alexandersarcophaag.

De lycische toont den trots der adellijke geslachten, welke hune stamvaders zochten bij Homerus. De jongelingskoppen doen onmiddellijk aan die van het Parthenonfries denken: de maker steunde op attische traditie. Waarschijnlijk werd dit werk gemaakt op last van „den heer der Sidoniërs", die in 396 bij Knidos met Konon tegen Sparta streed. Die der 18 klagende vrouwen — ieder een nieuwe figuur — was wellicht bestemd voor Koning Stratoon van Sidoon, die na den opstand tegen den koning van Perzië door zijn eigene vrouw werd vermoord. — En dan de Alexandersarcophaag. Hare kleuren zijn thans aan het verbleeken, doch de pracht van het beeldwerk bleef ongerept.

Phoenicische werkmeesters onder leiding van een Griekschen meester hebben haar te Sidoon voltooid, er hunne phoenicische teekens in gehouwen. Zij sluit de rij der sarcophagen; tevens zal zij ook wel den laatste der Sidonische vorsten hebben geborgen. Toen toch na Stratoons dood de phoenicische staten door Perzië waren ten onder gebracht, kwam als verlosser opdagen Alexander de Groote, die een nakomeling der oude landvorsten op den troon verhief: Abdalonymos. Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze zijne krijgsdaden, aan Macedonische zijde medegestreden, leeuwenjachten in des grooten konings gezelschap medegemaakt, op de marmeren wanden van zijne laatste woning liet verceuwigen. Wij vergelijken de versiering met de z.g. Alexanderschacht, het mozaïek te Napels bewaard, en treffen menigvuldige gelijkenis.

Dit en dergelijk beeldhouwwerk (o. a. Niobiden-Lykomedessarcophaag) strekte den Romein tot navolging, o. a. in de om haar merkwaardige inscriptie vermaarde sarcophaag van L. Corn. Scipio Barbatus (298 v. Chr.). In haar eenvoud is zij een fraai specimen van naar Italiaanschen bodem overgeplante Helleensche kunst.

J. VÜRTHEIM.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de op 17 dezer gehouden vergadering van „de Friesche Bouwkring" werd o. a. medegedeeld, dat was toegetreden de vereeniging van timmerlieden- en metselaarspatroons te Franeker. Als vertegenwoordiger dier vereeniging werd in het bestuur gekozen de heer S. van Hulst te Harlingen. Voorts werden rapporten uitgebracht over een aantal vragen van technischen aard. Zoo was de vraag gesteld of er in Leeuwarden een bouwverordening is en zoo ja: Hoe werkt deze en wat zijn de resultaten? Dat er hier ter stede een bouw verordening is zal waar zijn. Zij is van 1908 en telt zelfs 63 pagina's druks. Daarenboven is er in 1910 nog een supplement op verschenen. Het resultaat van het debat was, dat men vrij algemeen de verordening als goed beschouwde, al had men dan tegen de uitvoering wel enkele kleine bezwaren.

Bij de rondvraag deed de heer Schoondermark, in zijn kwaliteit van voorzitter van Vreemdelingenverkeer, mededeeling, dat het in de bedoeling van genoemde vereeniging ligt om een prijsvraag over uithangborden uit te schrijven. Bij Burg. en Weth. komen elk oogenblik verzoeken in om uithangborden te mogen plaatsen. Maar heel zelden ziet men eens een mooi uithangbord. Meestentijds zijn ze afschuwelijk. De menschen, die een uithangbord behoeven, hebben dikwijls geen smaak, maar vaak ook beschikken zij niet over het noodige geld om een bekwaam deskundige op te dragen zoo'n bord te ontwerpen. Dit zal beter worden, als er een aantal goede ontwerpen beschikbaar zijn. Wat spreker nu wilde vragen was: of de Friesche Bouwkring in deze met de Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer wilde samenwerken. Eendracht maakt ook hier weer macht en ook uit een financieel oogpunt zou samenwerking haar voordeel hebben. De leiding van deze zaak zou natuurlijk in handen van den „Bouwkring" kunnen komen.

De vergadering ontving dit voorstel met ingenomenheid en droeg het bestuur op stappen in die richting te doen en eventueel met voorstellen te komen.

In de zaal was een gedeelte van de teekeningen geëxposeerd, ingekomen op de prijsvragen van de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Zij zullen later in het kunstzaaltje aan het Ruiterkwartier worden geëxposeerd.

(L. C.)

Prijsvragen.

TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

In de openbare vergadering van 8 Januari van den Senaat der Technische Hoogeschool, werd uitgebracht het verslag van de afdeeling der Algemeene Wetenschappen over de in 1911 door haar uitgeschreven 3 prijsvragen, welke luidden als volgt:

1. Een teekening van een interieur van een Nederlandsche kerk, gebouwd vóór 1500 uit te voeren als aquarel, pen-, potlood-, crayon- of pastelteekening, naar keuze van den inzender.

Voor het vervaardigen der perspectivische teekening mocht geen gebruik gemaakt worden van constructieve of photografische hulpmiddelen.

2. Een onderzoek of een gyroskoop van Foucault zoodanig gewijzigd en zoodanig opgesteld kan worden, dat zijn beweging ten opzichte van de bewegende aarde kan uitgedrukt worden in formules met uitsluitend algebraïsche of goniometrische functies; tevens voor dit geval of voor die gevallen de formules af te leiden.

De bewegingstoestand bij het begin is geheel willekeurig.

Bij dit onderzoek worde de aarde beschouwd als een lichaam, dat uit concentrische bolvormige, homogene lagen bestaat.

Geen andere grootheden mogen worden verwaarloosd dan de weerstand van de lucht, de wrijving van de assen in de tappen van elk der beide ringen.

3. Een verhandeling over het Rheinisch-Westfalische Kohlensyndikat, zijn invloed op de kolenprijzen en de arbeidsverhoudingen in het algemeen en op de mijnontginning en den kolenhandel van Nederland in het bijzonder.

Prof. Janssen van Raay bracht namens de afdeeling verslag uit, daar prof. Gips door ziekte verhinderd was. Hij deelde mede over prijsvraag 1, dat in de Senaatsvergadering van 12 Dec. 1912 met goud was bekroond de inzending no. 4, ingezonden onder motto Rust Roest, interieur der Groote Kerk (voormalige St. Laurens-kerk) te Rotterdam, vervaardigd door Henricus Anthonius van Meegeren, student in de bouwkunde aan de T. H.

Bovendien was aan de inzending onder motto Naarden's Roem (interieur ontleend aan de voormalige St. Vitus-kerk te Naarden), vervaardigd door den candidaat in de bouwkunde Hermanus Johannes van der Heyden, een eervolle vermelding toegekend.

Aan het op de tweede prijsvraag onder motto E pur si muove ingekomen antwoord, waarvan de schrijver was de heer Johannes Rijk Gerardus Isbrücker, electrotechnisch ingenieur, was in de Senaatsvergadering de gouden eerepenning toegekend.

Over dezen prijsvraag bracht prof. Barrau rapport uit, omdat prof. Schouten, eveneens door ziekte, verhinderd was.

Op de 3e prijsvraag was geen antwoord ingekomen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 2. Waar staan wij? naar het Duitsch van Hermann Muthesius.

Wat leert ons Vlissingen?

Sociale Hygiëne en -Techniek door J. L. B. Keurschot XXXVII Uit de kringen der bouwondernemers.

De groote Internationale Tentoonstelling te San Francisco, met afbeeldingen.

Opleiding in het stucadoorsbedrijf.

No. 3. De Torenbouw te Vlissingen door Dr. P. J. H. Cuijpers.

Antiquarisme en Open-lucht-Museum, door Dr. J. B. van Loghem b.i.

Platz und Monument, boekbeschouwing met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 2. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

DE BOUWWERELD No. 3. Staking der Typografen.

Loodwit-verbod.

DE INGENIEUR No. 2. VIde Congres van het Internationale Verband für die Materialprüfungen der Technick" te New-York, (vervolg).

Grondwaterbeweging in de nabijheid van bronnen, door Prof. Dr. H. A. Lorentz, met afbeeldingen.

De Rijksopsporing van delfstoffen in verband met de instelling van een algemeenen geologischen dienst in Ned. Indië, door N. Wing Easton m.i.

Nederlanders als Octrooi-aanvragers, door W. Moorrees c.i.

Ingezonden stukken. Economische verhoudingen van gasbedrijven en Electriciteits-bedrijven, door C. J. Saijders Jr. t. — Hetzelfde onderwerp, door U. J. K. André de La Porte A. I. M.

No. 3. J. M. F. Wellan c.i. Levensbericht, door P. H. Kemper c.i. met portret.

Over de zoogenaamde „forceerziekte" der metalen, door E. B. Wolff w.i.

De Technische Hoogeschool 1911—1912 uit de rede van Prof. Dr. J. Cardinaal w.i.

Ingezonden stukken. Mijningenieurs en geologen, door Jhr. Dr. C. G. S. Sandberg, geoloog. — Economische verhoudingen van gasbedrijven en electriciteitsbedrijven, door F. Erens.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 3.

Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Middelbaar Technisch Onderwijs. — Ingezonden. — Vragenbus. — Prijsvragen. — Bericht. — Correspondentie. — Gemengd. — Uit Technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 2. Arbeidsovereenkomst. — Dringende reden. — Arbitrage.

Gemeentebestekken.

No. 3. Beroepsziektewet.

De vrije Zaterdagnamiddag.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 28.

De fabrikatie van vuurvaste producten. — Verslag der door de Zuiderzee-Vereeniging benoemde gewapend-beton Commissie. — De Veiligheidswet — Een nieuwe vinding bij den gasmotor. — Vragen en antwoorden op rechtskundig gebied. — De Franert'sche stookdeksels en rookventielen. — De Ketelsteen. —

No. 29. De fabricatie van vuurvaste producten. — Het teren van wegen. — Verslag der door de Zuiderzee-Vereening benoemde gewapend-beton-Commissie. — Wereldtentoonstelling Gent 1913. — Boekbespreking. —

KLEI No. 2.

Officeele Mededeelingen.

Eenige proeven van moderne Nederlandsch-Indische bouwkunst. I. (Met 4 afbeeldingen).

De slib van onze rivieren. I.

Agentschapsgebouw der Honkong and Shanghai Banking Corporation te Batavia. (Met 1 afbeelding).

Baksteen en Beton. II.

Het Steenbakkersbedrijf in Amerika. II.

Varia.

BEROEPSZIEKTEWET.

Bij Kon. Boodschap van 27 Nov. 1912, is bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend het ontwerp van wet tot wettelijke verzekering van arbeiders tegen geldelijke gevolgen van beroepsziekten.

De regeling zal aansluiten aan het aanhangig ontwerp „Ziektewet".

Een overzicht van den inhoud volgt hieronder.

De wet heeft ten doel arbeiders, aan nader te noemen voorwaarden voldoende, te verzekeren tegen de geldelijke gevolgen van nader bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen ziekten — beroepsziekten —, wanneer deze ziekten het gevolg zijn van het in eene onderneming verrichten van bepaalde, bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen werkzaamheden. (Art. 1.)

Volgens de bepalingen van het ontwerp zijn verzekerd bij de ziekenkas van den Raad van Arbeid:

1. allen, die verzekerd zijn ingevolge de Ziektewet en in eene onderneming bepaalde werkzaamheden verrichten, aangewezen bij algemeenen maatregel van bestuur;

2. zij, die zoodanige werkzaamheden verrichten krachtens arbeidsovereenkomst, doch niet verzekerd zijn ingevolge de Ziektewet omdat zij geen arbeiders zijn in den zin dier wet of van de verzekering zijn vrijgesteld, omdat het dagloon minder is dan f 0.40, omdat zij lijden aan een sleepende ziekte of, indien het vrouwen betreft, omdat zij door zwangerschap bij den aanvang der verzekering ongeschikt waren tot werken;

3. zij, die jonger dan 21 jaar zijnde, voorbedoelde werkzaamheden verrichten en geen loon ontvangen;

4. zij, die in dienst van een publiekrechterlijk lichaam die werkzaamheden verrichten en verzekerd zouden zijn, indien zij die werkzaamheden in eene onderneming verrichten. (Art. 2.)

De schadeloosstelling bestaat:

a. uit eene ziekenrente, welke verleend wordt te rekenen van den eersten dag der zevende maand, over iederen dag, den Zondag uitgezonderd, indien de verzekerde tengevolge eener beroepsziekte langer dan zes maanden geheel of gedeeltelijk ongeschikt is tot werken. (Art. 3.)

b. begrafenisgeld en

c. rente aan de nagelaten betrekkingen,

indien de verzekerde aan eene beroepsziekte overlijdt. (Art. 8.)

De ziekenrente bedraagt bij geheele ongeschiktheid tot werken 70 % van het gemiddelde der loonklasse, waarnaar het ziekengeld was berekend of waartoe de verzekerde zou hebben behoord, indien hij volgens de Ziektewet verzekerd ware geweest; bij gedeeltelijke ongeschiktheid een deel van dit bedrag in verhouding tot de verloren geschiktheid.

Voor personen beneden 21 jaar en voor hen, die ouder zijn doch, in verband met hunne opleiding, nog geen loon of niet het loon van een volslagen arbeider ontvangen wordt de ziekenrente berekend naar geen lager bedrag dan het gemiddelde der loonklasse van den minst betaalden volslagen arbeider van hetzelfde geslacht in hetzelfde vak. (Art. 4.)

De ziekenrente kan worden verhoogd tot 100 % van het gemiddelde der loonklasse, indien de verzekerde niet alleen geheel ongeschikt is tot werken, maar bovendien in eenen althans voorloopig blijvenden toestand van hulpbehoevendheid is, die geregeld oppassing en verzorging noodig maakt en de rente niet voldoende is voor het onderhoud van den verzekerde. (Art. 5.)

De schadeloosstelling voor begrafeniskosten en de rente aan nagelaten betrekkingen worden verleend overeenkomstig de regelen in de Ongevallenwet 1901 gesteld, voor het geval van overlijden van een verzekerde tengevolge van een bedrijfsongeval. Als dagloon wordt voor de berekening dezer schadeloosstellingen beschouwd het bedrag waarnaar de ziekenrente was of zou zijn berekend. (Art. 8.)

Geen uitkeering wordt verleend indien bij den aanvang der verzekering de verzekerde leed aan de ziekte, waarvan ongeschiktheid tot werken of het overlijden een gevolg is, of indien de beroepsziekte een gevolg is van een ongeval, ter zake waarvan uitkeering krachtens de Ongevallenwet 1901 is verschuldigd.

De premiën der verzekering worden voor de verschillende werkzaamheden, waarvan beroepsziekten het gevolg kunnen zijn, binnen grenzen, die bij algemeenen maatregel van bestuur zullen worden bepaald, door het bestuur der Rijksverzekeringsbank vastgesteld en minstens eenmaal in de 5 jaren herzien. De Raad van Arbeid kan echter, behoudens goedkeuring van den Verzekeringsraad, deze premie binnen evenbedoelde grenzen verhoogen of verlagen, voor alle of voor sommige werkzaamheden.

De premiën worden door den Raad van Arbeid openbaar gemaakt. (Art. 11.)

Ook de Verzekeringsraad is in sommige gevallen bevoegd de premiën te verhoogen. De Raad van Arbeid heeft van zoodanige beslissing beroep op de Kroon. (Art. 12.)

Bovendien kan de Raad van Arbeid de premie tot het drievoud der door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank vastgestelde premie verhoogen voor een verzekerde, die arbeid verricht in eene onderneming die meer dan het gewone gevaar voor beroepsziekte oplevert. Levert de onderneming minder dan het gewone gevaar op, dan kan de Raad van Arbeid ambtshalve of op verzoek van den werkgever of den verzekerde de premie verlagen of vrijstelling van premiebetaling verleenen. (Art. 13.)

De premie komt geheel ten laste van den werkgever, die de uit deze wet voor hem voortvloeiende kosten noch geheel noch gedeeltelijk van het loon der verzekerden mag afhouden. (Art. 15.)

Voor de hiervoren onder 2, 3, 4 bedoelde verzekerden, (Art. 2,) is alleen premie verschuldigd, indien dit bij Algemeenen maatregel van bestuur is voorgeschreven. (Art. 16.)

Ter dekking van ¾ van het uit deze wet voortvloeiend risico, wordt een afzonderlijk fonds gevormd, dat beheerd wordt door het bestuur der Rijksverzekeringsbank, volgens door de Kroon te stellen voorschriften.

Ten laste van dit fonds komen een jaarlijks door de Kroon vast te stellen bedrag van onkosten en ¾ van de uitkeeringen, door den Raad van Arbeid krachtens deze wet gedaan. Ten bate van het fonds komt ¾ der premiën, zooals die door het Bestuur der Bank zijn vastgesteld en ¾ van hetgeen de Raad van Arbeid ontvangt krachtens art. 45 der Ziektewet.

De ziekenkas van den Raad van Arbeid houdt dus de beschikking over ¼ der premie en draagt voor ¾ de lasten. (Art. 17, 18.)

Verschillende strafbepalingen waken voorts voor de nakoming der uit de wet volgende verplichtingen.

Een aantal bepalingen der Ziektewet zijn op de in dit ontwerp vervatte regeling van toepassing verklaard.

BROUWER's BOUWAARDEWERK.

Hierover schrijft de N. R. Courant:

En dáárom schijnt ons het uitgangspunt van Brouwer voor zijn bouw-beeldhouwkunst zóó juist gekozen, omdat daarbij rekening is gehouden juist met onze omgeving, met hetgeen de plastiek in ons klimaat aan weerstandsvermogen moet bezitten en met den stijl, die voortvloeit uit de bestemming van het beeld; niet een op zich zelf staand en zelfstandig kunstwerk, maar een architectonisch complement. Het gestyliseerde en tegelijk decoratieve van Brouwer's kunst wijst haar voor het doel: het van een afstand werkend effect, dat er mee beoogd wordt, bij uitstek aan. Niet bestemd om door de loup bekeken of op een étagére te worden gezet — wordt bij het boetseeren kracht gezocht in breede contours en het sprekend relief van innerlijk sterk gevoelde, maar uiterlijk sterk beheerschte uitdrukking; in gebonden stijlvormen van een wel scherp realistisch, maar volkomen tegennaturalistisch karakter. En waar het de klei, de eigen vaderlandsche klei is, die Brouwer tot materiaal dient, mag — gelijk hij het verzekert — worden verwacht, dat de stof van zijn beelden meer dan het marmer en de zandsteen tegen de inwerking van onze regenvlagen en sterk wisselende temperatuursverschillen bestand zal blijken. Vooral om den stijl zal de bouw-plastiek, naar Brouwer's opvatting en gelijk zij trouwens reeds door anderen ten onzent, is voorgevoeld en aangekondigd, vooral om den stijl, die niet zijn kracht zoekt in detailleering en fijnbroze overgangen, maar in een machtig, sober samenvatten, een toekomst vinden in onze moderne architectuur, die immers zelve een kunst is van concentratie, wars van aangehangen praal en pronk, eene, die de zusterkunsten oproept niet tot vulling van het ledige en opsmukking der armelijkheid, maar om met haar een eenheid te scheppen, waarbij het eene met het andere samenstemt, het eene in het andere opgaat, het eene met het andere, niet maar een mengsel, maar een verbinding vormt!

EEN ASYL VOOR „DAKLOOZE" STANDBEELDEN.

De Fransche staat voelt zich verplicht steeds een aantal beeldhouwers door opdrachten te ondersteunen. Dat is ongetwijfeld zeer edel, maar het heeft toch het onaangename gevolg, dat de staat zich elk jaar weer in 't bezit van eenige dozijnen standbeelden bevindt, die allen een plaatsje moeten vinden. Vroeger bedacht men vooral de hoofdstad met deze kunstwerken. Nu zijn daar echter reeds lang genoeg van deze beelden ja, er is zelfs overvloed en nu worden deze overvloedige beelden naar de provinciën vervoerd. Maar daar zijn de inwoners niet zoo geduldig als in Parijs: in een klein stadje van Frankrijk toch kwam het onlangs tot een geregelden opstand en ondertusschen transporteerden de inwoners een pas uit Parijs aangekomen marmerbeeld in het water.

Het is dus wel noodig, dat er een tehuis komt, waar standbeelden, bij gebrek aan plaatsruimte, voorloopig kunnen worden geborgen.

Noodig, als men weet, dat er bijna geen straat, geen plaats, geen tuin of geen laan meer is, waarin zich niet een van deze gedenkteekens bevindt.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Nu heeft het ministerie voor „schoone kunsten" zich er in gemengd en is het den onderstaatssecretaris Léon Bérard gelukt een uitweg te vinden, die ten minste voor de eerstkomende jaren de moeilijkheden overwint. De kunstenaars krijgen, als voorheen, wel hun opdrachten, maar hun beelden worden niet meer voor het publiek tentoongesteld. Daarom heeft de heer Bérard een gebouw opgezocht, dat nog beschoeften aan beelden had en het is hem ook mogen gelukken zulk een huis te vinden, n.l. het paleis der Tuilerieën, in 't hartje van de Seinestad. In den noordelijken vleugel, die met de Rue Rivoli gelijk loopt, bevinden zich namelijk 54 nissen.

En nu voert de heer Bérard aan, dat in elk van die nissen een standbeeld moet komen te staan. Tot dusver waren slechts acht van zulk een versiering voorzien en wel met de afbeeldingen van Hoche en Kléber, Desaix en Marceau, Soult en Ney, Masséna en Lannes. Dus was er nog plaats voor 46 standbeelden! Nu wil de onder-secretaris er ook de andere helden uit den revolutietijd en die van het eerste keizerrijk in laten plaatsen. Daarop de standbeelden van de generaals, die zich in den oorlog van 1870 op 1871 onderscheiden. En zijn dan de 46 nissen nog altijd niet gevuld, dan krijgen ook de legeraanvoerders uit den Franschen kolonialen oorlog een plaatsje.

Het voorstel-Bérard houdt dus vele voordeelen in, o. a.: de kunstenaars behouden hun opdrachten, de Tuilerieën worden verfraaid, het aandenken van de dappere krijgers wordt geëerd en eindelijk — wat wel 't gewichtigste is — Parijs bergt eenige duizenden beelden op, die niemand, wiens hart er niet naar begeert, behoeft te aanschouwen en die het verkeer niet hinderlijk zijn.

Gemengd Nieuws.

Bouwkunst-Tentoonstelling.

Te Utrecht hebben eenigen tijd geleden de leden der Afdeeling aldaar van de «Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst» en de club van Utrechtsche leden van het Genootschap «Architectura et Amicitia» besloten tot het houden van een tentoonstelling van het werk van architecten, bouwkundigen enz., woonachtig in de provincie Utrecht. In een dezer dagen gehouden commissie-vergadering, waarin ook vertegenwoordigd was het Utrechtsche Kunstverbond, is besloten die tentoonstelling te houden te Utrecht in Maart 1913. Zij zal bestaan uit teekenwerk, foto's, werkstukken enz., betrekking hebbende op het bouwwerk en verdeeld in drie afdeelingen:

1e afdeeling: een overzicht van uitgevoerde werken van architecten door teekeningen, foto's, schetsen, werkstukken enz.; 2de afdeeling: inzendingen van teekeningen, schetsen, studies (bij voorkeur gewasschen teekeningen) van onuitgevoerde werken van architecten; indien mogelijk ook inzendingen van werkstukken; 3de afdeeling: inzendingen van teekenwerk van uitgevoerde en niet uitgevoerde werken van bouwkundigen in 't algemeen, waardoor in deze afdeeling ook kan worden ingezonden door eigenbouwers.

Circulaires zullen binnenkort worden verzonden. Inmiddels zijn reeds inlichtingen te verkrijgen bij de secretarissen der bovengenoemde drie vereenigingen, de heeren M. E. Kuiler (Catharijnesingel 1) en C. J. de Haas (Lange Nieuwstraat 89) beiden te Utrecht.

De lotgevallen van een schilderstuk.

Rafaëls Madonna della Quercia was zoek, het was verloren, en zie, nu is het wedergevonden. Het hangt. . . te Londen in het Hotel Cecil. Het wordt er door twee detectives bewaakt. . .

Vier figuren staan er op — de Moedermaagd, het Kindeke, Jozef en Johannes. Een overheerlijk landschap is erachter. Het werk is op hout geschilderd. Het heeft een edelman behoort, een Italiaanschen edelman, die, krachtens de wet Pacca, het niet verkoopen mocht naar den vreemde. Het Prado moet een kopij er van hebben. Voor een Medicis is het geschilderd en door dezen den Paus geschonken. Een der Pausen heeft het aan kardinaal Alaati van Pesard geschonken, in wiens geslacht het tot 1851 is gebleven. Napoleon heeft tevergeefs getracht het stuk te bemachtigen. . . De Italiaansche graaf Brazzi-Vatielli was de laatste eigenaar. In Juni 1911 heeft hij het aan een kunstkooper overgedaan. . . en nu, na anderhalf jaar is het opgedoken, werkelijk de grenzen over, te Londen ten toon gehangen, d. w. z. op weg naar de Nieuwe Wereld.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR M. J. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 384.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Te. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Drandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 1 FEBRUARI 1913. No 5.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Een Parijsche brief.

Parijs, welke stad ter wereld is met Parijs te vergelijken? Geen enkele, want waar vindt men zulk een aanleg, zulke gebouwen, zooveel kunstwerken aan de straat of in die gebouwen, zooveel dingen, die aan groote feiten uit de geschiedenis herinneren, zulk een industrie, zulk een verkeer, zooveel gelegenheden tot vermaak en verpoozing naar ieders smaak, zooveel schijn, zooveel werkelijkheid, kortom zulk een geheel, waar zich alles concentreert, wat er in de wereld te koop is?

Het is niet na te maken, al heeft men dit herhaaldelijk elders beproefd, het is hier op deze plaats geworden en gegroeid tot wat het is; het kon nergens anders zoo ontstaan, want dan ware dit gebeurd en het groeit nog altijd voort het metamorphoseert zich, maar ofschoon het een omvang bereikt heeft, waartoe geen enkele stad der oudheid het ooit heeft kunnen brengen, het blijft zichzelf, omdat het nu eenmaal Parijs is, het Parijs dat men kennen moet, om te weten wat leven, wat kunst is.

Zoo dacht ik toen ik weder van de Pont des Arts het onvergelijkelijk panorama aanschouwde, dat zijn bekoring nimmer verliest, hetzij de zon in het water schijnt, hetzij dreigende wolken het uitspansel verduisteren, of men het ziet met een decoratie van lentegroen of bij sneeuw, in de morgenschemering of bij maannacht, men blijft er steeds voor staan, het boeit altijd, als een meesterstuk van stedenbouwkunst evenals een meesterstuk van schilderkunst dit doen kan en men kan op deze brug, zonder levensgevaar altijd eenige oogenblikken stilstaan omdat zij uitsluitend voor voetgangers gereserveerd is. Te beschrijven is dit eenig mooie stadsgezicht niet, te ontleden nog moeilijker. De wiskunstig aangelegde aestheticus zou bij een poging tot ontbinding in factoren er zooveel krijgen en daarbij zooveel onbepaalde grootheden, dat hij de kluts zou kwijtraken. De natuur, de levenlooze, wanneer men haar zoo noemen mag en de levende, de menschelijke, hebben hier medegewerkt, met middelen, die men niet zoo direct kan aangeven en als in elk kunstwerk is hier veel, wat men gevoelen moet, en dat men niet analyseeren kan, maar het is juist deze bekoring, waarbij men niet vraagt, waarin zij haar oorzaken vindt, die indrukken teweegbrengt, welke men levenslang behoudt.

Wonderschoon noemt de Duitscher zoo iets en een wonder laat zich niet verklaren en toch zijn het de Duitschers die zich de meeste moeite hebben gegeven, om een definitie van de Schoonheid te vinden.

De omschrijving van Gottfried Semper, den nog niet overtroffen kunstphilosoof, is mij altijd bijgebleven.

„Der Zauber, der durch die Kunst in ihren verschiedensten Arten und Manifestationen auf das Gemüth wirkt, so dass dieses gänzlich durch das Kunstwerk eingenommen wird, heisst Schöne, die nicht sowohl Eigenschaft des letztern als vielmehr eine Wirkung ist, bei der die verschiedensten Momente innerhalb und ausserhalb des Objektes, dem das Prädikat der Schöne beigelegt wird, gleichzeitig thätig sind."

Ik weet niet of de Pont des Arts er al was, toen Semper als jong beoefenaar der bouwkunst in Parijs verblijf hield, maar het kan niet anders of dat verblijf moet van groote

invloed geweest zijn op zijn geestesontwikkeling en in het bijzonder op het universeele karakter daarvan, dat zich later in zijn werken zou openbaren.

Niet ten onrechte heeft men Parijs wel „la Capitale de l'Univers" genoemd. „La Capitale de l'Humanité" zou misschien nog juister zijn, want men kan niets menschelijks bedenken, goed of slecht, dat hier niet tot uitdrukking gekomen is en zijn hoogtepunt bereikt heeft.

Wandel de brug over, de Quai Conti langs in de richting van Nôtre-Dame, verlustig U eenige oogenblikken in den aanblik van een der schoonste kathedralen, treedt den tempel binnen, die Victor Hugo tot zijn meesterwerk inspireerde en waaraan Viollet le Duc een groot deel van zijn leven gewijd heeft. Wanneer gij andere kathedralen kent zal de eerste indruk U wellicht niet overweldigen, de streng-systematische architectuur U aanvankelijk koud laten, maar zijt gij tot het transsept genaderd en overziet gij het kruis, dan zal het interieur niet nalaten indruk te maken en verder doorwandelend zal de rijke koorontwikkeling U zeker boeien. Het is èf stil en tamelijk donker in de Nôtre-Dame maar niet zoo stil, dat men er, gelijk in de Westminster Abdij te Londen, de stilte hooren kan. Het Ile de la Cité, de oude kern van Parijs, is een vrij rustig eiland, anders zou men er ook het oudste ziekenhuis, het Hotel-Dieu, niet gelaten en geheel herbouwd hebben. Wel loopt de tamelijke drukke Rue de la Cité dwars over het eiland, maar op het voorplein van de kerk, de z.g. Place du Parvis, is altijd wel een plekje te vinden, waar men op zijn gemak den voorgevel kan bewonderen, terecht beroemd als een juweel van de Fransche Gothiek.

Wanneer men dan de trap van het meest nabijzijnd station van den Chemin de fer Métropolitain afdaalt en zich met dit nieuwste vervoermiddel, dit wonderwerk van techniek, in enkele minuten naar de Porte St. Denis laat vervoeren, bevindt men zich in werkelijken zin bij tooverslag verplaatst naar de groote boulevards, naar dat deel van Parijs, waar men een zekere training noodig heeft, om er zich met gemak te bewegen. Het verkeer hier ter plaatse wordt wellicht alleen door het Londensche overtroffen en waar het vroeger de typische omnibussen met drie paarden, altijd een wit in het midden, en verder fiakers en vehikels van de meest onderscheiden soort waren, zijn het thans in hoofdzaak logge autobussen en auto's, die in zes rijen, drie links en drie rechts, den geheelen rijweg vullen, zich voortbewegend zoo snel dit mogelijk is, maar telkens op den wenk van een politieagent stoppend, zoolang als noodig is, om voetgangers of voertuigen, die zich in dwarsrichting bewegen, doortocht te verleenen.

Dat het voor velen een genot is zich in die drukte te bewegen bewijst wel het feit, dat zoowel de Parijzenaar als de vreemdeling, op sommige uren van den dag de boulevard weer opzoekt, om er zijn vrienden te ontmoeten, het laatste nieuws te vernemen, te eten, zijn koffie of cassis te drinken, vandaar naar de Opera of naar een theater te gaan, of er te blijven rondslenteren, tot het tijd is om naar bed of naar een nachtcafé, of waarheen ook, te gaan.

Ja, er is een zekere bekoring in het zich bewegen in dit grootestadsleven, maar een bekoring van geheel anderen aard dan de straks omschrevene en ik zou wel eens een lid van Heemschut, een ijveraar tegen de ontsiering van stad en land, aan mijn zijde gehad willen hebben, om te vernemen, wat hij hier met zijn theorieën zou willen uitrichten. Elke schrede zou hem ergernis geven, want ofschoon telkens het opschrift „Défense d'afficher" de aandacht trekt en Monsieur Lépine, de bekende prefect van politie, elke reclame-maatregel, die aanleiding kan geven tot verstoring der orde of stremming van het verkeer met groote gestrengheid tegengaat, viert de reclame hier, avond aan avond, met alle denkbare hulpmiddelen feest op een wijze, die aan een helsche kermis doet denken. Het electrotechnisch vernuft gaat steeds voort zich uit te putten in nieuwe verzinsels, waarmede den een den ander overtroeft. Hier zijn het draaiende zonnen, die U naar een Cinéma lokken, ginds flikkerlichtjes, die de aandacht op een automatischen bar vestigen, daar weer bliksemstralen, die langs de gevels omhoog schieten. Op den hoek eener straat, heel in de hoogte, worden door 'n dagblad de jongste nieuwstijdingen in telegramstijl in vlammenschrift aangekondigd, elders een theaterbureau, dat op dezelfde wijze reclame maakt voor hetgeen in verschillende theaters gaande is; daarbij de schreeuwende camelots en die, welke U zwijgend allerlei papieren in de hand stoppen, het dreunend geroes der voertuigen, die ook allerlei aankondigingen in bonte afwisseling aan Uw oogen voorbijvoeren; het is een stoffeering, waarbij het stadsbeeld geheel in het niet verzinkt. Men bemerkt, dat men zich tusschen groote gebouwen bevindt, maar het oog vindt nergens een rustpunt, men loopt het groote paleis van het Crédit Lyonnais voorbij zonder het te zien en als men, westwaarts gaande, de Avenue de l'Opéra zich aan zijn linkerzijde ziet openen, ontwaart men rechts ziende een donkere plek. Verblind door het vele licht, ziet men eerst langzamenhand de imposante gevel van Garnier's Opera schemerachtig uit de duisternis te voorschijn treden. Eenzaam en verlaten staat het kunstwerk, er is „relâche", alsof het zich niet thuis gevoelt in de woelige omgeving, men kan zien, hoezeer het monument waarin de ziel van een groot kunstenaar voortleeft, zich daarboven verheven acht. En eenige honderden schreden verder treft men weder een donkere, plek aan, waar de Madeleine staat, en niet ver vandaar de matig verlichte Place Vendôme met Napoleons zegezuil. En zoo staan, wanneer het avond- en nachtleven op de boulevards en nabij de theaters in vollen gang is, alle monumenten van Parijs te droomen tot het straatrumoer verstomd, althans sterk verminderd is en de morgenschemering met haar eerste stralen den top van den Eyffeltoren en den koepel van de Sacré-Coeur op den Montmartre flauwtjes begint te verlichten. Daarna komen de torens van Notre-Dame, de koepels van het Instituut en van het Panthéon aan de beurt en als er een enkel zonnestraaltje door den morgennevel breekt wordt dit dadelijk door het goud van den Dôme des Invalides opgevangen en teruggeworpen om aan Parijs te verkondigen, dat een nieuwe dag is aangebroken.

Ik heb het ontwaken van Parijs meermalen gezien bij zomerdag en ook bij grauwe winternevels. Eigenlijk slaapt zulk een stad nooit, de nacht is er voor velen de werktijd, het leven in de Hallen vangt al weder aan, wanneer menig Parijzenaar er nog niet aan denkt zich ter ruste te begeven en vele openbare diensten vinden alleen 's nachts, of in den vroegen morgen, gelegenheid hun arbeid te verrichten. Dat geeft een eigenaardig vertier, waarvan men zich geen denkbeeld kan vormen, wanneer men het niet gezien heeft. Opvallend is het verschil tusschen Parijs in négligé, bezig met zijn huishoudelijke aangelegenheden, Parijs in de wandeluren en Parijs in avondtoilet en dag aan dag voltrekt zich deze metamorphose bij open doek, om een uitdrukking uit de tooneelwereld te gebruiken. Zij deed mij meermalen denken aan een schouwburg, waar men 's morgens komt als de machinisten en tooneelknechts bezig zijn het tooneel in orde te maken en repetitie wordt gehouden en 's avonds als de drie hamerslagen het sein voor halen hebben gegeven. Welk een verschil! zegt men dan en zoo is het ook, wanneer men Parijs ziet in den vroegen morgen of in den avond, al is het decoratief of ten minste het achterscherm hier altijd nagenoeg hetzelfde, d.w.z. het stadsbeeld, het milieu, waarin zich elken dag een bedrijf van het internationale leven afspeelt. Niet elk tooneel beschikt over een decoratief van zoo hooge waarde, waarvan zoovele stukken kunstwerken op zichzelf zijn en een be-

langrijke geschiedenis hebben. Het zijn de monumenten van Parijs, voor menig bezoeker niet meer dan het decoratief, maar voor den kunstbeoefenaar het voornaamste, de kern van het geheel. Over die monumenten zal ik niet schrijven, zoomin als over de kunstschatten die zij bevatten; dit alles is toch overbekend, maar wel kan het zijn, dat ik binnenkort nogmaals eenige algemeene indrukken ten papiere stel; over Parijs is men niet gauw uitgepraat, en dan zal ik waarschijnlijk toch over enkele monumenten wat meer in bijzonderheden afdalen dan ik thans deed. (X.)

Wereldtentoonstelling Gent 1913.

Dezer dagen, en dus zeker niet te vroeg, heeft de Nederlandsche Commissie voor de Gentsche tentoonstelling een circulaire verspreid, waarin zij den lezer kond doet, dat er van April tot October in dit jaar te Gent, de oude, mooie en nijvere hoofdstad van Oost-Vlaanderen, een Wereldtentoonstelling zal worden gehouden, waartoe door het Comité, dat zich ter voorbereiding en uitvoering der plannen vormde, onder protectoraat van den koning en de krachtdadige medewerking van regeering en overheden, de verschillende landen der wereld tot deelneming werden uitgenoodigd. Mocht men wellicht eerst vreezen, dat deze plannen voor een nieuwe wereldtentoonstelling in België, zoo kort na de groote Brusselsche tentoonstelling op touw gezet, niet op voldoenden steun zouden mogen rekenen, weldra bleek die vrees volkomen ongegrond. De Belgen, die hun land blijkbaar tot het tentoonstellingsland bij uitnemendheid willen maken, hebben er slag van zulke tentoonstellingen te organiseeren en er belangstelling in eigen land en in den vreemde voor te wekken. En nu de tentoonstelling wordt gehouden in de voornaame fabricks- en handelsstad Gent, die alreeds zoo talrijke betrekkingen met het buitenland onderhoudt, die als België's bloemenstad ook reeds in gewone omstandigheden duizenden vreemdelingen tot zich trekt, was er al een zeer belangrijke factor voor welslagen aanwezig.

Uit tal van landen kwam toezegging tot medewerking, vooral Frankrijk en Engeland schijnen te willen uitmunten. En die vrij algemeene belangstelling gaf ook hier in ons land aanleiding tot voorbereidende stappen om de deelneming van Nederland mogelijk te maken. De voorloopige pogingen werden hier met succes bekroond, er bleek onder onze handelaren en industriëelen eene krachtige overtuiging te bestaan, dat het zeer zeker gewenscht is, ook onzerzijds in Vlaanderen's hoofdstad aan den wedstrijd der naties deel te nemen en onze regeering, die overtuiging deelend, besloot aan de Staten-Generaal het verleenen van een subsidie aan de te vormen Commissie voor de totstandbrenging eener Nederlandsche Afdeeling, voor te stellen, en besloot tevens, haren steun te verleenen door de benoeming van een regeeringscommissaris toe te zeggen. Het subsidie is alreeds door de Tweede Kamer bewilligd, aan de goedkeuring der Eerste Kamer behoeft niet te worden getwijfeld. Is deze goedkeuring verkregen, dan zal officieël tot de benoeming van een regeeringscommissaris — waartoe de Heer Mr. Th. Stuart te Amsterdam is aangewezen — en van een Nederlandsche Tentoonstellings-Commissie, officieus reeds samengesteld, kunnen worden overgegaan.

De Belgen, die hunne plannen zeer grootsch hebben opgezet, zoodat deze tentoonstelling, die eene oppervlakte van ongeveer 120 H.A. in beslag zal nemen, en die naast de eigenlijke tentoonstellingsgebouwen ook allerlei aantrekkelijkheden — o. a. Oud-Vlaanderen — zal brengen, wellicht haar Brusselsche voorgangster in beteekenis nog zal overtreffen, bleken de medewerking van Nederland op zeer hoogen prijs te stellen. En om tot deze medewerking ook van hunne zijde allen mogelijken steun te verleenen, besloot het Belgische Tentoonstellingscomité ten behoeve van de Nederlandsche afdeeling op eigen kosten een afzonderlijk paviljoen te doen bouwen, dat ter beschikking van de te vormen Nederlandsche Commissie werd gesteld.

Van dit gebouw, in Oud-Hollandschen stijl opgetrokken, geeft een in de circulaire opgenomen afbeelding U een indruk.

Deze gewaardeerde tegemoetkoming van het Belgische Tentoonstellingscomité vergemakkelijkte ten zeerste de taak van hen, die zich de voorbereiding van Nederland's deelneming ten doel stelden. Natuurlijk zal de Nederlandsche Commissie nu voor de inwendige inrichting van het paviljoen hebben zorg te dragen. Hiertoe werd de medewerking verkregen van den architect A. Jacot, die een plan van inrichting ontwierp, dat den exposanten de uitnemendste gelegenheid tot uitstalling hunner artikelen biedt.

In het gebouw zijn vijf zalen ontworpen: een eerezaal, waar uitsluitend voorwerpen van kunst een plaats zullen kunnen vinden, een zaal voor een koloniale afdeeling, welker totstandkoming verzekerd is, een zaal voor een afdeeling kunstnijverheid, terwijl dan twee zalen voor verdere exposanten overblijven.

Uit den plattegrond van het Nederlandsch paviljoen zal U blijken, dat de tentoonstellingszalen naar een vast algemeen plan worden ingericht. Langs de wanden zullen tentoonstellingskamertjes worden afgebakend, 3 Meter breed en 2.25 Meter diep, aan de zaalzijde gelijkelijk gedecoreerd, maar binnen welke ruimte de exposanten volkomen vrijheid genieten. In de middenvakken worden vitrines en stands zóó aangebracht, dat zij een gemakkelijke bezichtiging van het tentoongestelde mogelijk maken.

Voor de huur van de kamertjes langs de wanden wordt een bedrag van f 300 berekend. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat natuurlijk gaarne de gelegenheid wordt gegeven, voor een gecombineerde expositie in zulk een kamertje. Hiertoe doen zich allerlei mogelijkheden voor, indien slechts hiermede wordt rekening gehouden, dat de te exposeeren artikelen met elkander in verband staan. Wij wijzen er bijv. op, hoe het mogelijk zou zijn eene expositie van schoolmeubelen te verbinden met de uitstalling van schooluitgaven en schoolboeken door eenen uitgever; hoe een likeurstoker zich zou kunnen combineeren met een flesschenfabrikant, een sigarenfabrikant met een pijpenfabrikant.

Wat de prijzen van de middenvakken betreft, hiervoor zijn geen vaste cijfers te geven. Elk speciaal geval zal op zich zelf moeten worden beoordeeld. Ook voor de eerezaal worden speciale prijzen berekend. Het zal voor hen, die geneigd zijn te Gent te exposeeren zeker ten zeerste aan te bevelen zijn, zich persoonlijk met de Commissie in verbinding te stellen. En wij zouden U daarom ook dringend in overweging willen geven, naar Amsterdam te komen, op het Secretariaat Kalverstraat 64, teneinde van de plannen en bescheiden inzage te kunnen nemen en de noodige inlichtingen in te winnen. Wat in deze circulaire dan niet duidelijk is, kan aldus nader worden toegelicht. Elken werkdag — behalve des Zaterdags — houdt Mr. Th. Stuart van 2½ tot 4½ uur aan het genoemde adres zitting.

De Commissie is ook bereid een harer leden tot U te zenden, maar er dient dan gewacht tot de eerste drukte voorbij is, en waarborgen voor eene goede plaats kunnen

dan niet meer worden gegeven. Het beste is dus zelf te Amsterdam te komen.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat, bij voldoende deelneming, in de machinegalerij een afzonderlijke Nederlandsche afdeeling zal worden ingericht. Na opgave van gewenschte plaatsruimte worden hieromtrent gaarne nadere inlichtingen verstrekt.

De Commissie zal verder op nader vast te stellen voorwaarden aan enkele firma's de gelegenheid geven tot verkoop van speciale artikelen.

Aangenaam zal het ons zijn, aldus besluit de circulaire, die onderteekend is door Mr. Stuart, als Voorzitter en den heer Bern J. Veldhuis, als Algemeen Secretaris, mede met het oog op de beperkte plaatsruimte, welke nog beschikbaar is, door inliggende briefkaart van U te mogen vernemen, of U in principe bereid is op de Gentsche Wereldtentoonstelling te exposeeren, en zoo ja, welk artikel, en wanneer wij uw bezoek te onzen kantore mogen verwachten.

* * *

Wij wenschen de Commissie gaarne een schitterend succes, maar zij veroorloven ons, de invloed van hare circulaire niet erg belangrijk te vinden.

In een zoo overvloedig met tentoonstellingsplannen gezegend jaar als 1913, zou een krachtiger opwekking gewenscht geweest zijn en zullen noch de gemeenplaatsen, waarvan de circulaire vol is, noch de aantrekkelijkheden die genoemd worden, veel uitwerking op het gemoed onzer industrieelen hebben.

Daarbij komt, dat onze regeering hier weder eens een staaltje van gebrek aan activiteit heeft gegeven, dat aan Turksche manieren doet denken. Reeds tijdens de Brusselsche Tentoonstelling in 1910 bestond het plan voor de Gentsche, het was daar in de afdeeling van Gent reeds in kleurige wandschilderingen aangekondigd. En nu heelemaal twee maanden voor de opening verschijnt de circulaire.

Dit is waarschijnlijk wel niet de schuld der Commissie, maar wat beteekenen twee maanden, om zich op een internationalen wedstrijd voor te bereiden?

Het is zeker uiterst voorkomend van het Belgische Comité om op eigen kosten een paviljoen voor de Nederlandsche afdeeling te doen bouwen, maar is daartoe niet wellicht besloten, omdat de Belgen wel inzagen, dat wij Hollanders daar toch niet mede klaar zouden komen? Een Nederlandsch paviljoen, in een zeer verdachten Oud-Hollandschen stijl, door een Belgisch architect ontworpen, het lijkt ons niet bijzonder eervol om daarmede in Gent voor den dag te komen en de heer Jacot heeft daarin een verdeeling ontworpen, die met de gevelverdeeling geenerlei rekening houdt.

In 1910 heeft de Nederlandsche Commissie voor de Brusselsche Tentoonstelling heel wat moeten hooren over het uiterlijk van ons gebouw. Hier te Gent zou zich nu zulk een mooie gelegenheid hebben voorgedaan, om goed te maken, wat te Brussel bedorven werd. Maar niets daarvan, integendeel, men maakt het hier nog veel erger, men maakt zich belachelijk.

Wij twijfelen er dan ook niet aan, dat onze bouwkunstvereenigingen hun critiek op een dergelijke vertooning onzer onmacht zullen laten hooren, doch wij vinden het alleen maar jammer, dat zij weder te laat zullen komen, om te beletten, dat wij in Gent met ons paviljoen een miserabel figuur maken.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Prof. Dr. W. Martin, directeur van het Mauritshuis te 's-Gravenhage, is j.l. Maandag zijn voordracht voor de leden der Academie over echtheid en vervalsching van oud-Hollandsche schilderijen begonnen met een korte uiteenzetting van het wetenschappelijke nut der stijlkritiek, die zich bezig houdt met het bepalen van het auteurschap van een kunstwerk of een deel daarvan. De stijlkritiek brengt de voornaamste bouwstoffen aan voor de kunsthistorie; zij stelt vast, wie de makers der kunstwerken zijn en zonder haar hulp is het derhalve onmogelijk, een juist inzicht te verkrijgen in de ontwikkeling van een kunstenaar of in de beteekenis van bepaalde kunstperioden. Zonder stijlkritischen grondslag zal elk kunsthistorisch betoog vaag en wankel zijn.

Op buitenstaanders maakt de stijlkritiek vaak den indruk van stelselloos doopen en verdoopen; evenwel, de methode van onderzoek moet, wil zij vruchten dragen, uiterst nauwgezet zijn. Men moet geen werk aan een kunstenaar toeschrijven zonder gegronde redenen, en bij twijfel moet de toeschrijving duidelijk als hypothese worden aangeduid. Dit theoretisch zoo eenvoudige program ondervindt in de practijk veel tegenwerking. Naamkoopers, die voor negen tiende alleen van een kunstwerk genieten om het etiket dat het draagt, weren zich uiteraard heftig tegen elke kritiek, die van hun Rafael een Perugino, van hun Rembrandt een Flinck, van hun Vermeer een Ochtervelt zou willen maken. Ook bij financieel ongeinteresseerde eigenaars en zelfs zoo nu en dan bij museum-directeuren komt deze verdediging, in vereering van groote namen, der onder hun beheer gestelde kunstwerken voor.

De echtheid aan groote namen, meer dan aan kwaliteit, is zoo oud als het kunstverzamelen zelf. Hierdoor is, evengoed in de 17e eeuw als thans, bij ons te lande en overal, gepoogd het oeuvre van de meest gezochte schilders grooter te maken dan het is. Niet alleen copieën, bij massa's vervaardigd, (verscheidene copieëer-contracten zijn bewaard gebleven) gingen als orgineelen, maar ook met veel werk van navolgers was dit het geval. In de 18e eeuw nam het vervalschen nog grootere afmetingen aan, en ook heden ten dage wordt er nog op de meest brutale wijze vervalscht. Telkens duiken moderne vervalschingen op, die vaak schitterend zijn: maar de oude vervalschingen zijn het moeilijkst te herkennen.

Prof. Martin deelde mede, op welke wijze men in deze verwarring orde kon brengen en het kaf van het koren scheiden. In de eerste plaats door wat men noemt, historische bewijzen. B.v. staat het auteurschap van Rembrandt volkomen vast bij de Nachtwacht, niet alleen uit geschiedbronnen, maar ook omdat wij zelfs verklaringen hebben van twee personen, wier portretten er op voorkomen en die voor een notaris verzekerd hebben, daarvoor elk f 100 aan Rembrandt te hebben betaald.

Zoo noemde spreker tal van voorbeelden. Ook echte signaturen op schilderijen gelden als historisch bewijs, als regel. De resultaten van deze soort van onderzoek, dat door elk goed historicus kan worden verricht, brengen ons echter niet ver genoeg. Er blijven te veel kunstwerken over, waaromtrent langs dezen weg niets is te vinden. De historisch verkregen bewijzen van echtheid geven ons het recht een bepaald aantal schilderijen te beschouwen als het werk van X., een andere reeks als dat van Y., enz. Men bestudeert nu nauwkeurig de schilderijen, de compositie, de kleurgeving, de modellen enz., die daarop voorkomen en tracht langs dezen weg andere werken van X., Y. enz. te vinden. De stijlkritiek vereischt niet alleen een aanleg, die het onthouden van techniek enz. mogelijk maakt, maar ook buitengewoon veel oefening. Voortdurend zien

en wéér zien is noodig en bovendien beperking van werkkring. Zoo zijn de stijlcritici weer in specialisten over bepaalde onderwerpen verdeeld. De resultaten van deze werkmethode zijn verrassend: haar doeltreffendheid blijkt telkens, doordat herhaaldelijk later een historisch bewijs wordt gevonden, dat de juistheid van het stijlkritische betoog aantoont. Ook hiervan vertelde spreker eenige treffende voorbeelden. Toch is er nog zeer veel ongeordend en ook het voorloopig gedetermineerde is nog veel te veel omvattend. De verspreiding van de schilderijen (de oude Hollandsche meesters zijn van Zuid-Amerika tot Australië, van Japan tot de Vereenigde Staten verspreid), bemoeilijkt de studie; de enorme waarde is een beletsel voor tentoonstellingen. Het aantal afbeeldingen is evenmin voldoende; prenten en teekeningen worden door de schilderijen-specialisten nog te weinig gekend. Ook kleven de methode hier en daar nog fouten aan. Toch zijn de resultaten reeds groot en wanneer men nagaat, wat in de 18e en zelfs in het midden van de 19e eeuw voor echt gold en wanneer men b.v. vergelijkt de Vermeer-, Ruisdael-, Rembrandt-catalogi van vroeger met die van thans, dan ziet men, dat de vooruitgang reusachtig is. Ook thans wordt weliswaar nog veel te veel voor werk van Rembrandt gehouden, maar ook hierin komt reeds verandering; het wantrouwen, het eenige middel om tot een zuivere reconstructie van Rembrandt's oeuvre te geraken, en zoodoende zijn levensstrijd om een vorm-, kleur- en toon-ideaal volkomen te leeren kennen en meegevoelen, — dit wantrouwen zal ons den juisten weg wijzen, óók waar het andere meesters geldt. Fantastisch zullen de eerste pogingen vaak zijn, maar wellicht wijzen zij ons den juisten weg, gelijk de hypothese dit in alle andere wetenschappen dagelijks doet. Te betreuren is het alleen, en een der grootste fouten van de stijlkritiek, dat hypothesen zoo menigmaal als bewezen feiten worden gepubliceerd.

In ruim vijftig lichtbeelden werden verschillende punten van het betoog nader toegelicht. Zoo werd aangetoond, hoe het auteurschap van N. Maes is vastgesteld bij een jarenlang ondetermineerbaar geacht schilderij. Een tot een valschen Vermeer verschilderde Terborch, een moderne Frans Hals, een valsche en een echte Ruisdael, Rembrandtnavolgingen enz. werden op het doek gebracht.

Ook voor deze lezing was weer veel belangstelling.

(N. Rott. Courant.)

Vereenigingen.

Door het Hoofdbestuur der „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", is ter zake van de verbouwing Ministerie van Binnenlandsche Zaken het volgende adres ingediend.

Amsterdam, 22 Januari 1913.

Aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

dat het met veel belangstelling heeft kennis genomen van de plannen tot verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken, maar dat het meent, dat deze plannen niet gelukkig zijn te noemen, en wel o.a. op grond van de volgende redenen.

Ten eerste moet de vraag gesteld worden, of een herbouw van het Ministerie op de bestaande plaats wel wenschelijk is. Waar het zich laat aanzien, dat voortdurend de verschillende Ministeries zich zullen wijzigen en uitbreiden, ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat binnen afzienbaren tijd het Binnenhof te klein zal zijn om deze te herbergen. Reeds nu geeft de voorgenomen bebouwing van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken in deze moeilijkheden. Het komt het Hoofdbestuur voor, dat het van een ruim inzicht zou getuigen, indien besloten werd een nieuwe wijk te 's Gravenhage aan te wijzen, als terrein voor den geleidelijken bouw van nieuwe Regeeringsgebouwen, die, in een groot plan samengevat en monumentaal gebouwd, een complex, der Regeering waardig, zouden kunnen vormen.

Mocht echter, ten tweede, besloten worden het nieuwe Ministerie van Binnenlandsche Zaken op de bestaande plaats plaats te herbouwen, dan geeft het Hoofdbestuur U het volgende ernstig in overweging.

Het bestaande Departement blijkt geheel onvoldoende, zoodat een radicale verbouwing, zal moeten plaats hebben, die, op enkele deelen na, een nieuwbouw genoemd kan worden. Dat hierbij, volgens het ingediende plan, de bestaande rooilijn aan de Binnenzijde, die rationeel verband houdend met de beide Poorten, op juiste wijze aansluit bij de schuine ingangen van deze beide, niet aangehouden is, wordt door het Hoofdbestuur betreurd, daar hiermede in dit gedeelte van het Binnenhof zonder noodzaak de historische aanleg wordt gewijzigd, en de samenhang van de Poorten met de omgeving wordt verminderd, terwijl daar en boven een voor het Departement nuttig te gebruiken ruimte bij de ontworpen nieuwe rooilijn verloren gaat.

Wat de gevels aan de Vijverzijde betreft, moet worden opgemerkt, dat de nieuwbouw zijne speciale moderne eischen stelt, waardoor de vraag rijst of het technisch en artistiek wel mogelijk zal zijn, de bestaande historische gevels te behouden.

Moeten deze verdwijnen, dan mag verwacht worden, dat de nieuwe gevels een eigen schoonheid zullen bezitten, die, duidelijk sprekend van onzen tijd, zich harmonisch voegen bij het zoo hoogst belangrijke geheel van het Binnenhof, en zijn historie op juiste wijze voortzetten.

Het komt het Hoofdbestuur voor, dat een goed resultaat niet verkregen wordt door een architectuur, die zich te veel inspireert op het oude, en gelijk het ingediende project vertoont, behandeld zijn, in het genre van de gevels van het Departement van Waterstaat, welke architectuur middelmatig en voor den huidigen tijd verouderd genoemd moet worden.

Uit een artistiek en historisch oogpunt zal het dus wenschelijk zijn, dat een fraaie schepping van onzen tijd daar ter plaatse verrijst; en het Hoofdbestuur meent, dat waar het hier een zoo belangwekkende bouwplaats en een zoo voornaam gebouw betreft, een openbare of een besloten prijsvraag waarschijnlijk de meeste kansen geven deze schepping te verkrijgen.

Het zij het Hoofdbestuur vergund Uwe aandacht te vestigen op het adres der 4 Bouwkundige Vereenigingen in Nederland, gericht tot H. E. de Ministers, in Juni 1912, waarvan hierbij afschrift gaat, en waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken, dat de groote Regeeringsgebouwen aan de mogelijk hoogste architectonische eischen zullen voldoen, met aangifte der middelen om hiertoe te geraken.

Redenen, waarom het Hoofdbestuur Uwe Kamer het bovenstaande met nadruk in overweging geeft, vertrouwend dat zij bij de behandeling van het betreffende wetsontwerp van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat Haar invloed zal doen gelden om te zorgen:

dat dit ontwerp breed wordt behandeld, hetgeen in bijzondere mate kan geschieden, wanneer een nieuw en groot terrein te 's Gravenhage voor den bouw der nieuwe Regeeringsgebouwen wordt aangewezen;

dat, indien dit onverhoopt te bezwaarlijk mocht blijken, Uwe Vergadering maatregelen zal nemen, dat het uitwen-

dige van het nieuwe Ministerie van Binnenlandsche Zaken op den ouden plaats herbouwd, zal voldoen aan de hoogste aesthetische eischen van moderne architectuur.

Hetwelk doende, enz.

Voor het Hoofdbestuur van de Maatschappij
tot Bevordering der Bouwkunst
(w.g.) A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
„ J. GRATAMA, Secretaris.

Bedoeld adres in zake prijsvragen voor belangrijke Regeeringsgebouwen luidt:

Aan

Hunne Excellenties, de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Buitenlandsche Zaken, Justitie, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Oorlog, Marine, Financiën, Koloniën.

Excellentie,

Geven, met verschuldigden eerbied te kennen,

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,

het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,

de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam,

en de Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam,

dat zij, in verband met de belangrijke bouwwerken, welke door Uw Departement worden voorbereid, de vrijheid nemen het volgende onder Uwe aandacht te brengen:.

Algemeen wordt de wenschelijkheid gevoeld, dat er bij het tot stand komen van de groote, monumentale gebouwen naar gestreefd moet worden, dat deze aan de mogelijk hoogste architectonische eischen zullen voldoen.

Deze bouwwerken toch zijn de ware monumenten van onzen tijd, bestemd om weer te geven den stand en de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst als beeld van onze cultuur; en meestal gelegen op voornaame punten in stad of land, zijn zij van overwegende beteekenis voor de schoonheid van het stadsbeeld waarvan zij deel uitmaken.

Is het dus een eisch voor particulieren, dat zij bij hunne plannen voor zoodanigen bouw zich hiervan rekenschap geven en daarnaar regelen de keuze van den bouwmeester, die deze bouwwerken zal ontwerpen en de uitvoering ervan zal leiden, des te zwaarder rust deze verplichting op de overheid, die in dezen werkelijk eene roeping te vervullen heeft en geen middelen ongebruikt mag laten zich op de best mogelijke wijze van dezen plicht te kwijten.

Het is daarom aan bedenking onderhevig, het groot aantal monumentale bouwwerken dat door de Regeering van stad en land wordt gesticht, altijd te doen ontwerpen door eenige weinige ambtenaren. Daarnaast is het ongewenscht, en in hooge mate belemmerend voor eene gezonde en alzijdige ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst, dat voor hare meest monumentale uitingen voortdurend en stelselmatig ongebruikt worden gelaten de vele niet ambtelijke architectonische krachten in den lande, wier werken en streven getuigen, dat onder hen gevonden worden de dragers der beginselen, die eene juiste en harmonische ontwikkeling der moderne bouwkunst kunnen waarborgen.

Aanleiding tot het bovenstaande vinden ondergeteekenden in de plannen voor den bouw van eenige hoogstbelangrijke bouwwerken, uitgaande van de Regeering; waartoe in de eerste plaats genoemd moeten worden: het nieuwe Postkantoor te Rotterdam, het nieuwe Gebouw van de Tweede Kamer te 's-Gravenhage, de Ministeries van Waterstaat, Landbouw, Nijverheid en Handel, eventueele Paleisbouw te Amsterdam en te 's Gravenhage, Kazernebouw te Rotterdam en het nieuwe Postkantoor van Utrecht.

Het zij ondergeteekenden vergund wegens den urgenten aard van het onderwerp meer speciaal bij de voorbereiding van den bouw van het nieuwe Postkantoor te Rotterdam stil te staan en ten dezen te wijzen op het door het Gemeentebestuur van Rotterdam gegeven voorbeeld ten aanzien van de stichting van het Raadhuis aldaar, waarvoor een prijsvraag werd uitgeschreven.

In verband daarmede meenen ondergeteekenden er op te mogen aandringen, dat ook voor het te stichten Postkantoor de medewerking van den particulieren architect worde ingeroepen, 't zij op gelijke wijze als voor het raadhuis geschiede, 't zij op andere wijze, b.v. door vrije opdracht of langs den vaak en met succes toegepasten weg eener openbare prijsvraag. Gewezen moge te dezen opzichte worden op de totstandkoming op die wijze, vooral in het buitenland, van vele belangrijke bouwwerken, als: het Rijksmuseum te Amsterdam, het plan voor de Dambebouwing te Amsterdam, de Schouwburg te Rotterdam, het Rijksdaggebouw te Berlijn, het Parlementsgebouw te Londen, het Gebouw van de County Council te Londen, het Raadhuis van Weenen, het Parlementsgebouw te Buda-Pest, de Kapitoolen der verschillende Amerikaansche Staten, de Grand-Opéra te Parijs, de nieuwe Opera te Berlijn, Schouwburgen te Frankfort, Stuttgart, Dortmund, Kon. Academie van Beeldende Kunsten en Muziek te Berlijn, Stations te Leipzig, Basel, Frankfort en Karlsruhe, de kerk du Sacré Coeur te Parijs, enz. enz.

Redenen, waarom ondergeteekenden, ten volle overtuigd van Uwe belangstelling te dezer zake en van Uwen wensch de ontwikkeling der moderne bouwkunst krachtig te willen bevorderen, U met den meesten aandrang in overweging geven om voor de stichting van monumentale bouwwerken, de medewerking ook van den particulieren architect in te roepen.

't Welk doende, enz.

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG-OPZICHTER, BOUWKUNDIG-TEEKENAAR EN UITVOERDER VAN BOUWWERKEN (ONDERBAAS), ingesteld door de MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST en af te nemen in 1913.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot Leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Februari en Maart te houden Examens voor Bouwkundig-Opzichter, Bouwkundig-Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas), de Heeren:

B. J. Ouëndag, Architect, Lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam, Voorzitter.

M. B. N. Bolderman, Civiel-Ingenieur, Chef de Bureau van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

H. Bonda, Architect te Amsterdam.

H. van Dam, Consul van Italië, Leeraaar in de Wiskunde te Amsterdam.

J. J. L. Moolenschot, Architect te Amsterdam.

Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect, Advocaat en Procureur te Amsterdam.

J. A. v. d. Sluys Veer, Architect te Amsterdam, Leeraar aan de Industrieschool v. d. Maatschappij v. d. Werkenden Stand aldaar.

P. A. Timmers, Architect te Amsterdam.

H. Loteryman, Arts te Amsterdam.

G. Versteeg, Adjunct-Directeur der Gemeentewerken te Arnhem.

J. D. Gantvoort, Architect te Deventer, Leeraar a. d. Burgeravondschool aldaar.

H. van der Kloot Meyburg, Architect te Voorburg, Hoofdleeraar a. d. Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

W. de Vrind Jr., Bouwk.-Ingenieur te 's-Gravenhage, Assistent a. d. Technische Hoogeschool te Delft.

M. Vrijenhoek, Bouwkundige te 's-Gravenhage.

J. J. van Noppen, Architect te Haarlem, Leeraar a. d. Industrieschool v. d. Maatschappij v. d. Werkenden Stand te Amsterdam.

W. F. Overeijnder, Architect te Rotterdam.

W. de Jong, Architect te Utrecht, Bouwkundige 1e klas b. d. Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aldaar.

H. Bletz, Architect te Weesp.

F. de Herder, Aannemer te Zwolle.

G. Stapenséa, Architect te Sneek.

R. J. Hoogeveen, Architect te Rotterdam.

A. Brouse van Groenau, Bouwk.-Ingenieur te 's-Gravenhage.

J. D. Looyen, Architect te 's-Gravenhage.

H. J. Dammerman Jr., Architect te 's-Gravenhage.

B. van Bilderbeek, Architect te Dordrecht.

J. B. van Loghem, Bouwk.-Ingenieur te Haarlem.

G. Meppelink, Architect te Haarlem.

A. Kool, Architect te Ede.

L. J. P. Kooken, Gem.-Bouwmeester te Eindhoven.

P. J. W. J. van der Burgh, Bouwk.-Ingenieur te Renkum.

H. van Hilten, Architect te Utrecht, Hoofd-Opzichter der Gem.-Werken aldaar.

J. Gratama, Algemeen Secretaris v. d. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bouwk.-Ingineur te Amsterdam, Secretaris.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gevolg gegeven aan het verzoek van het Hoofdbestuur, te willen bevorderen, dat de band tusschen de Regeering en de Examens sterker werd en ook meer naar buiten zou blijken, hetgeen o. a. kon geschieden door het aanwijzen van een tweetal personen, speciaal door den Minister van Binnenlandsche Zaken, om deel uit te maken van de Examen-Commissie. Hiertoe zijn aangezocht de heeren D. E. C. Knuttel, Bouwk. Ingenieur Rijksbouwmeester, en J. M. de Groot, Opzichter 1e klasse bij de Rijksgebouwen voor Onderwijs enz., die de benoeming hebben aangenomen.

Prijsvragen.

TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN". NATIONALE BOUWKUNDIGE STUDIEPRIJSVRAAG

uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, in verband met de Tentoonstelling „Huis en Tuin" 1913.

Onderwerp: School benevens Onderwijzerswoning.

Art. 1.

Er wordt verlangd het ontwerp van eene Lagere School met zes leerlokalen, elk bestemd voor 36 leerlingen, gymnastieklokaal, speelplaats, benevens onderwijzerswoning.

De School is gedacht in een flink dorp en gelegen op den hoek van twee wegen, als in de situatie aangeduid.

De geheele inrichting moet aan strenge eischen van hygiëne en doelmatigheid beantwoorden en voldoen aan de bij de Koninklijke Besluiten van 25 Januari 1912, Stbl. 192 en 193,*) gestelde eischen.

*) Verkrijgbaar bij de Gebroeders Van Cleef, Den Haag.

Art. 2.

De woning moet bevatten: een woonkamer, een zitkamer, twee slaapkamers, een studeerkamertje, een keuken, een kelder en een meidenkamertje.

De gebouwen moeten geheel in baksteen zijn opgetrokken en met pannen gedekt. Fundeering op staal, aangelegd op 1 M. beneden Peil. Peil gelijk bovenkant vloer. Voor den geheelen bouw en de onderdeelen daarvan zooveel mogelijk baksteenproducten toe te passen. Deze producten moeten zijn van Nederlandsch fabrikaat.

De gebouwen moeten centraal verwarmd worden.

De speelplaats moet door een afscheiding met toepassing van baksteen zijn afgesloten.

Art. 3.

Gevraagd wordt:

a. Situatie met aangeving van eventueelen tuinaanleg op schaal 1 à 200 in zwarten inkt op wit papier.

b. Plattegrond(en) op schaal 1 à 100 in zwarten inkt op wit papier.

c. Van elk gebouw twee gevels, een langs- en een dwarsdoorsnede op schaal 1 à 100, in zwarten inkt op wit papier.

d. Een gedeelte van den voornaamsten gevel van elk gebouw op schaal 1 à 20 in kleuren.

e. Perspectiefteekening van de school en onderwijswoning in kleuren, ooghoogte 1,75 M. boven Peil. Standpunt A, op de situatie aangegeven. Al deze teekeningen, ongeencadreerd, niet gerold en niet opgeplakt.

Formaat der teekeningen 60 × 80 c.M.

f. Een korte memorie van toelichting, met volledige aanduiding der materialen, en waarin opgegeven worden de geschatte bouwkosten per kubieken Meter.

Art. 4.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin zich de naam van den ontwerper bevindt.

Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der stukken, bij de inzending behoorende.

Art. 5.

De Jury zal bestaan uit de Architecten H. P. Berlage, J. Gratama, L. Zwiers te Amsterdam en G. Versteeg te Arnhem, benevens uit den heer Th. M. Ketelaar, Oud-Schoolopziener te Amsterdam.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd f 200,—, als tweede prijs f 100.— en als derde prijs f 50.—.

Wanneer geen der inzendingen voor een volledige bekroning in aanmerking komt, kan de Jury andere bedragen voor prijzen vaststellen voor de beste ontwerpen, mits totaal het bedrag van f 350 niet wordt overschreden.

Art. 6.

De ontwerpen blijven het eigendom der ontwerpers. De bekroonde ontwerpen worden door de Vereeniging gepubliceerd in haar orgaan „Klei", voor welke publicatie dat blad de voorkeur geniet, of mede in een afzonderlijke uitgave.

Art. 7.

De Jury kan met goedvinden van den ontwerper meerdere ontwerpen ter publicatie in het orgaan „Klei" of mede in een afzonderlijke uitgave, aan het Bestuur der Vereeniging voordragen. Voor deze publicatie wordt f 20.— per ontwerp vergoed.

Art. 8.

De ontwerpen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 1en Juni 1913, vóór 6 uur 's namiddags, aan het adres der Maatschappij voor Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: Prijsvraag Baksteenfabrikanten.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

Art. 9.

Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van dit programma, of die, waarvan de ontwerper vóór de uitspraak der Jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking.

Art. 10.

De Jury verplicht zich, uitspraak te doen vóór den 1en Juli 1913 en haar oordeel over al de bekroonde en ter publicatie voorgedragen ontwerpen in haar rapport mede te deelen. Het Jury-rapport zal indien mogelijk te gelijk met de Jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de openbare tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.

Art. 11.

Inlichtingen kunnen schriftelijk gevraagd worden aan de Jury, per adres „Maatschappij voor Bouwkunst" voornoemd, uiterlijk tot 15 Maart 1913. De gevraagde inlichtingen worden ter publicatie toegezonden aan het orgaan „Klei", „Bouwkundig Weekblad," „Architectura," „Centraalblad der Bouwbedrijven", „Bouwwereld" en „Opmerker".

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma.

Indien dezelfde vraag meermalen wordt gedaan, heeft slechts éénmaal beantwoording plaats.

Art. 12.

De Vereeniging behoudt gedurende zes maanden na de Jury-uitspraak de beschikking over de ontwerpen, ten einde deze in eenige plaatsen van het land openbaar ten toon te stellen.

Na afloop van dezen termijn worden de inzendingen vrachtvrij aan de ontwerpers of correspondentie-adressen teruggezonden.

Art. 13.

De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders.

Het volledig programma met Situatieteekening is op schriftelijke aanvraag verkrijgbaar aan het Bureau der Tentoonstelling „Huis en Tuin": P. C. Hooftstraat 103, Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 4. Officieel Gedeelte. Verbouwing Ministerie van Binnenlandsche Zaken. Adres aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal. — Hoofdbestuursvergadering van 14 Januari 1913.

Haagsche Schouwburg, door Joh. D. Looyen, met afbeeldingen.

Kroniek, door J. Gratama. Met goud bekroond.

Waar staan wij? naar het Duitsch van Hermann Muthesius (vervolg).

Landhuis te Enschede Arch. S. de Clercq, met afbeeldingen.

Sociale Hygiëne en -Techniek, door J. L. B. Keurschot XXXVIII. Uitbreidingsplan en bouwverbod.

Ingezonden. Het park bij het Nieuwediep, door A. Keppler, c.i.

Losse plaat. Interieur van de voormalige St. Laurenskerk te Rotterdam, naar een aquarel van H. A. van Meegeren.

DE BOUWWERELD No. 4. Staking der typografen.

Voorhistorische Woningen en hunne versiering.

DE INGENIEUR No. 4. Berekening van kaaimuren door M. E. H. Tjaden c.i., met afbeeldingen.

Beproeving van een 1600 K. W. Stork-Zoelly-stoomturbine, met draaistroom-generator, met afbeeldingen.

Vlaamsch verband, door H. Oostinjer c. b. i.

Ingezonden Stukken. Timmijnbouw en de schatkist, door W. H. C. Doorman. — Economische verhoudingen van gasbedrijven en electriciteitsbedrijven door C. J. Snijders Jr., t.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 4. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Examens. — Iets over de berekening van vloeiijzeren kolommen (vervolg). — Vragenbus. — Bericht. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granieltegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v. h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 8 FEBRUARI 1913. No 6.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XIII.

(Nadruk verboden.)

Aan zijn ligging, in het centrum van de oude Wereldzee, dankt Italië voor het grootste gedeelte de beteekenis van de rol, die het eeuwenlang in de geschiedenis der beschaving gespeeld heeft. Daar is de oorsprong te zoeken van nagenoeg alle groote hervormingen, die Europa heeft doorgemaakt tot ongeveer de zeventiende eeuw en vandaar is op kunstgebied de beweging uitgegaan, die men gewoonlijk bestempelt met den naam van Renaissance.

De Gothiek is in Italië eigenlijk nooit tot haar recht gekomen, allerlei invloeden hebben dit belet. De traditie der Oudheid is er nooit geheel verloren gegaan, daarbij hebben Byzantijnsche en Oostersche opvattingen zich hier sterk doen gevoelen, juist in den tijd toen in Noord- en Midden-Europa de Gothische bouwhutten hare grootste werkzaamheid ontwikkelden en den stijl in zijn hoogste consequenties doorvoerden. De voornaamste Gothische Kathedraal van Italië, die van Milaan, is in hoofdzaak het werk van Duitsche meesters en niemand zal Giotto's klokkentoren te Florence, hoe fraai ook op zichzelf, voor een type van een Gothischen toren willen laten doorgaan. De Italiaansche bouwmeesters hebben vaak met groot talent Gothische vormen toegepast, maar het systeem hebben zij nooit willen aanvaarden. De geest van onafhankelijkheid, die vooral uitkomt bij de toenemende welvaart der steden, waarvan vele den vorm van kleine republieken aannemen, was hieraan niet vreemd en bij toeneming van macht en rijkdom openbaarde zich een steeds wassende minachting van de kunst van het Noorden en beteekenden de aanduidingen „Gothisch" of „Duitsch" ten slotte niet veel anders dan slecht en minderwaardig.

In sommige oudere boeken over geschiedenis der bouwkunst laten de schrijvers het tijdperk der Renaissance onmiddellijk volgen op dat der Gothiek, zonder voldoende aandacht te schenken aan een lang en veelbewogen tijdperk van overgang, dat daartusschen ligt. Indien een koning sterft geldt het bekende: „Le roi est mort, vive le roi!" maar een bouwstijl sterft niet plotseling en een nieuwe richting wordt niet dadelijk daarna uitgeroepen. In onzen tijd blijkt ten duidelijkste, hoe lang het duren kan, eer de bouwmeesters, nadat zij een afgereden pad verlaten hebben, het er over eens zijn, welke richting dan ingeslagen moet worden. Men spreekt vaak terecht van anarchie en zulk een toestand van anarchie heeft ook in de veertiende eeuw in Italië geheerscht. Niet minder heftig dan heden hebben toen de bouwmeesters elkanders opvattingen bestreden en elkaar uitgemaakt voor al wat leelijk was. Afgunst en broodnijd vertoonden zich daarbij dikwijls in al hun naaktheid en in vele gevallen ontaardde de strijd over beginselen in een wisseling van persoonlijke hatelijkheden, waarbij de politiek ook al nu en dan een rol speelde. Maar niettegenstaande deze vaak kleingeestige kibbelpartijen in de bouwkunstwereld won meer en meer de richting veld, welke zich het antieke Rome als voorbeeld voor oogen

stelde. Negen eeuwen waren verstreken, sedert de barbaren het Romeinsche rijk hadden ten val gebracht; negen eeuwen had de traditioneele tand des tijds aan de monumenten van het oude Rome geknaagd en, wat meer zegt, hadden menschenhanden daaraan gesloopt en nog stonden er bouwwerken en brokstukken overeind, die in hun ontredderden toestand den bouwmeester met bewondering moesten vervullen, in het oog van het volk onbegrijpelijke en onverwoestbare wonderwerken moesten schijnen. Een tijdgeest, die weder met grootsche denkbeelden bezield was, een enkele maal zelfs niet vrij was van grootheidswaanzin, leidde tot onderzoek en bestudeering van de reuzenwerken der Oudheid, niet slechts door archeologen, doch door bouwkunstbeoefenaars, die van heinde en verre, doch in de eerste plaats uit andere Italiaansche steden kwamen.

Florence is een van die steden, waaraan men dadelijk denkt, zoodra er over Renaissance gesproken wordt en bij het noemen van den naam dier stad, rijst voor onze verbeelding het silhouet op van den koepel van Santa Maria del Fiore en den naam, daaraan onafscheidelijk verbonden, Filippo Brunellesco.

Geboren te Florence in 1377 en weinig gevoelend voor een wetenschappelijke opleiding, die zijn vader hem had toegedacht, liet deze hem zijn neiging voor de beeldende kunst volgen en deed hem bij een goudsmid in de leer. Reeds in zijn leerlingstijd vervaardigde hij, voor een kerk te Fistoja, een paar zilveren beelden, die om hun bewerking geroemd werden, vervolgens legde hij zich toe op de perspectief, een wetenschap, die destijds zeer verwaarloosd was, studeerde ook meetkunde, las den Bijbel en de werken van Dante en vond in deze studiën alles, wat, naar zijn eigen verklaring, zijn geest noodig had, terwijl hij zich verder voornamelijk op de beeldhouwkunst richtte. Dat hij daarin niet tot de achterblijvers gerekend werd, blijkt wel daaruit, dat bij den wedstrijd voor de vervaardiging der bronzen deuren voor het Baptisterium te Florence, de prijsrechters moeilijk tot een besluit konden komen, wat betrof de keuze tusschen de modellen van Ghiberti, Donatello en Brunellesco.

Merkwaardig genoeg erkenden de beide laatstgenoemde kunstenaars, uit eigen beweging, de meerdere voortreffelijkheid van Ghiberti's werk en trokken zich terug. Zich als beeldhouwer overtroffen ziende, nam Brunellesco het besluit zich aan de bouwkunst te wijden en te trachten, daarin het hoogste te bereiken. Hij kende zijn Florentijnen en wist, dat zij den reeds zoolang voorgenomen koepelbouw op hun kathedraal, dien niemand eigenlijk goed aandurfde, niet onuitgevoerd zouden laten en hij nam zich voor dezen moeilijken arbeid ten uitvoer te brengen.

Met zijn vriend Donatello trok hij naar Rome. Reeds vroeger hadden beiden daar vertoefd en als goudsmeden in hun onderhoud voorzien. Bij hun onderzoekingen in de bouwvallen had men hen voor schatgravers gehouden. Bij het tweede bezoek werden met nog grooter ijver de monumenten van Rome's vroegere grootheid doorvorscht en bestudeerd, opmetingen verricht aan het Colosseum, de Thermen en inzonderheid aan het Pantheon den koepelbouw der Romeinen onderzocht. Toen Brunellesco in 1407 in zijn vaderstad terugkeerde, had hij zich reeds een klaar denkbeeld gevormd, op welke wijze de koepelbouw daar kon en moest worden uitgevoerd. De Dom van Florence heeft een bouwgeschiedenis, die van de veertiende eeuw loopt tot in onze dagen; in 1367 was met vernietiging van alle andere modellen, dat van Francesco Talenti en Giovanni di Lapo Ghini voor definitieve uitvoering aangenomen. Brunellesco begon evenwel met aan de leidende personen bij den dombouw den raad te geven, nog niet tot de welving van den koepel volgens het model over te gaan, maar eerst op den achthoek een tambour van 20 braccia (ongeveer 11.67 M.) hoogte op te trekken, met een groot rond venster in elke zijde, waardoor de koepel licht zou krijgen en zich rijziger en grootscher zou voordoen. Met een zorgvuldig uitgevoerd model lichtte de bouwmeester zijn plan zoo duidelijk toe, dat hij alle tegenwerpingen overwon en men tot uitvoering van zijn denkbeeld besloot. Gedurende den tijd, dat men daarmede bezig was, toog Brunellesco ten derde male naar Rome, om verdere studiën te maken en toen hij in 1419 terugkeerde, was de door hem ontworpen onderbouw gereed en beviel zijn medeburgers zoo goed, dat hij zich ook voor het vervolg hun sympathie verworven had, hetgeen hem goed te stade zou komen bij de uiteenzetting zijner verdere plannen, die hij niet zonder een zwaren strijd ten slotte verwezenlijkt mocht zien.

Toen hij namelijk als zijn meening te kennen gaf, dat de koepel dubbel gewelfd moest worden en tusschen de beide, door vele steunbogen verbonden gewelven, trappen moesten worden aangebracht, om de bekronende lantaren te bereiken, verklaarden betweters en tegenstanders zooiets voor onuitvoerbaar. Met groote kosten werd een vergadering van beroemde architecten te Florence bijeengeroepen, om het plan van den koepelbouw te beoordeelen. De wonderbaarlijkste voorstellen werden in die bijeenkomst te berde gebracht en toen Brunellesco volhield, dat hij kans zag, den koepel zonder formeelen op te trekken, ontstond een tumult, waarbij hij gewoonweg voor gek verklaard en buiten de deur gezet werd. De vergadering ging evenwel uiteen, zonder tot een besluit te zijn gekomen en toen werd aan Brunellesco opgedragen het koepelgewelf voorloopig 12 tot 14 braccia op te trekken. Men wilde zien, hoe dat gaan zou, maar veiligheidshalve werd de beeldhouwer Ghiberti als dwarskijker aangesteld. Toen men echter langzamerhand tot het inzicht was gekomen, dat deze contrôle niet noodig was, liet men den bouwmeester verder ongemoeid zijn gang gaan en op 30 Augustus 1436 werd het koepelgewelf onder de lantaren, bij klokgelui en muziek met groote plechtigheid gesloten, nadat reeds vijf maanden te voren de onvoltooide kerk door Paus Eugenius IV was ingewijd.

Aan den Domkoepel van Florence dankt Brunellesco zijn grootsten roem, hij heeft daarmede de bouwmeesters der Oudheid overtroffen. Van zijn hand zijn evenwel ook de ontwerpen van twee basilieken, de kerken S. Lorenzo en S. Spirito in dezelfde stad en zijn naam werd bekend in geheel Italië. De hertog van Milaan ontbood hem om een plan te zonder voor Cosimo de Medicis, maar vele ontwerpen bleven werken ook de vesting Vicopisano en de beide citadellen der stad Pisa. Vele andere werken voerde hij uit in het bijzonder voor Cosimo de Medicis maar vele ontwerpen bleven ook onuitgevoerd uithoofde van de gestadige tegenwerking van vele vijanden en meermalen moet het ook voorgekomen zijn, dat hij zijn ontwerpen door anderen zag uitvoeren.

Brunellesco is een voorbeeld van de veelzijdigheid der Italiaansche bouwmeesters van zijn tijd. Goudsmid, beeldhouwer en bouwmeester, zien wij hem ook als vestingbouwkundige werkzaam en zelfs droeg de markies van Mantua hem een ontwerp op voor de bedijking van de Po.

De groote bouwmeester was een klein, leelijk mannetje, hoogst eenvoudig overigens in zijn uiterlijk. Toen Paus Eugenius IV aan Cosimo de Medicis een architect gevraagd had, om dien te belasten met het uitvoeren van een bouwwerk te Rome, waarvan men niet meer weet welk het geweest kan zijn, schreef de machtige beschermer van den kunstenaar aan den Paus „Ik zend Uwe Heiligheid een man, van zoo groot talent, dat hij in staat zou zijn de wereld onderstboven te keeren."

De Paus, dezen brief gelezen hebbende, moet den kunstenaar toen glimlachend gevraagd hebben: „Zoo, zoo, gij zijt dus de man die het heelal in beweging zoudt kunnen brengen", waarop de bouwmeester niet beter wist te antwoorden, dan

met een variant op het bekende gezegde van Archimedes: „Indien Uwe Heiligheid mij een steunpunt voor een hefboom kan aanwijzen, zal Zij zien, waartoe ik in staat ben."

De Paus moet zeer voldaan zijn geweest over het geleverde werk, want Brunellesco keerde ruim beloond en met eerbewijzen bedacht, in zijn vaderstad terug. Daar waren zijn vijanden voorgoed overwonnen, hetgeen daaruit blijkt, dat hij in de Stadsregeering verkozen werd.

Maar lang heeft hij van hetgeen hij bereikt had niet kunnen genieten. De voltooiing van de lantaren op den Domkoepel heeft hij niet mogen beleven, zij werd na zijn dood, naar een door hem gemaakt model, uitgevoerd.

Hij stierf in 1444 en werd in de Domkerk begraven. In het rechter zijschip vindt men zijn graftombe met zijn beeltenis, door een zijner leerlingen in marmer gehouwen. Geen rechtgeaard architect, die Florence en zijn Dom bezoekt, zal verzuimen eenige oogenblikken bij deze graftombe te verwijlen, om een stille hulde te brengen aan de nagedachtenis van den meester, die een baanbreker geweest is voor een nieuwe richting in de bouwkunst, de Renaissance.

Brieven van Piet van Dieven.

Amice Redacteur!

Het heeft mij werkelijk genoegen gedaan, dat er eindelijk eens critiek gekomen is op de Open-lucht-Museumplannen, waarvoor thans van bekende zijde zoozeer geijverd wordt.

Genoegen, zeg ik, en gij denkt daarbij wellicht aan eenig leedvermaak, doch, ik verzeker het U, in dit geval geheel ten onrechte. Ik wil er alleen maar mee zeggen, dat het m.i. een verblijdend verschijnsel mag heeten, dat niet alles, wat ons door welmeenende dames en heeren als wenschelijk en aanbevelenswaardig wordt aangeprezen, zoomaar direct door iedereen wordt bewonderd en aanvaard, dat niet iedereen maar dadelijk klaar staat, om een inschrijvingsbiljet in te vullen ten einde de aanbevolen zaak te steunen, maar dat er nog menschen zijn, die zich afvragen of de zaak wel in alle opzichten zoo aanbevelenswaardig is, als zij wordt voorgesteld en of zij niet wellicht ook een min of meer bedenkelijke zijde heeft, die door de promotors natuurlijk niet op den voorgrond wordt gesteld, die zij misschien, van hun standpunt, zelfs niet eens zien.

Vooral met het oog daarop deed m.i. de heer Van Loghem een goed werk met de inzending van zijn stukje „Antiquarisme en Open-lucht-Museum" in een der laatste nummers van het Bouwkundig Weekblad.

Tot mijn spijt heb ik de lezing, door den heer Hoefer onlangs in het Friesch genootschap te Leeuwarden gehouden, niet kunnen bijwonen. Ik was verhinderd, maar ik heb later iemand gesproken, die er geweest is en van wien ik veronderstelde, dat hij wel een en al voorstander van het Open-lucht-Museum geworden zou zijn. Ik ken de manier, waarop de ex-artillerie-officier-oudheidkundige-archivaris zijn hoorders weet in te palmen voor de zaken, die hij voorstaat. Hij is een onbetaalbaar propagandist, die zich dan ook niet laat betalen, maar alles uit pure liefhebberij doet. Dat is prijzenswaardig en ook de zaken, die hij voorstaat zijn goed en nuttig; aan verscheidene heeft hij alreeds een krachtigen duw weten te geven, door zijn eigenaardige wijze van optreden, waarin men den oud-artillerist herkent. Eerst wordt licht geschut in het vuur gebracht, dat zich gemakkelijk laat verplaatsen en daaruit worden op goedgekozen punten een aantal welgerichte schoten afgevuurd, maar inmiddels zijn de zware stukken reeds in stelling gebracht, om op het juiste moment den beslissenden aanval te steunen en het succes daarvan te verzekeren. Een daverend applaus bewijst, dat de spreker zijn doel getroffen heeft en zijn auditorium keert huiswaarts dankbaar voor het genotene en overtuigd ..... neen, overdonderd, viel mijn Leeuwarder vriend, van wien ik zooeven sprak mij in de reden en toen begon ik te twijfelen aan de juistheid van mijn veronderstelling en werd ik gewaar, dat hij over het Open-lucht-Museum slecht te spreken was. Ik las hem het stukje uit het Bouwkundig Weekblad voor en hij vond de critiek nog maar heel flauwtjes en Gratama windt er nog een doekje om, na er de enkele scherpe puntjes van te hebben afgevijld. Ik vind, zoo ging mijn vriend voort, die geheele Open-lucht-Museumbeweging, een groote, al is het misschien nog zoo goed bedoelde, dwaasheid, dat is de overtuiging, die ik heb medegenomen van de lezing in het Friesch Genootschap en ik geloof, dat verscheidene der aanwezigen het op dit punt met mij eens waren, zooals ik later meen te hebben kunnen opmerken.

Maar was er dan niemand, die opponeerde, was er geen geschuifel of gebrom, waaruit men kon opmaken, dat niet ieder den spreker bijviel? informeerde ik, waarom ben jij niet opgestaan, om je meening tegenover de zijne te stellen?

Wel Amice! antwoordde hij, om de eenvoudige reden, dat het Friesch Genootschap een gedistingeerd gezelschap is, waarin zooiets niet reçu is en dan, al ware dat niet zoo, ik beken, dat ik op dat oogenblik niet in staat geweest zou zijn, de juiste woorden en argumenten te vinden om mijn meening duidelijk uiteen te zetten, ik was evenals alle aanwezigen min of meer overbluft. Eerst toen ik een paar dagen met dat Open-lucht-Museum in mijn maag had rondgeloopen en het maar niet verduwen kon, begon zich bij mij een afgeronde meening daarover te vormen en begon bij mij twijfel te rijzen of het hier wel gold een nationale zaak van die beteekenis, als ik dat had zien voorstellen en of er niet andere dingen van veel meer belang waren, waaraan men eerst wel eens denken mocht, alvorens geld te gaan bijeenbrengen voor zulk een luxe-artikel, het nieuwste op het gebied der publieke vermakelijkheden, der attracties voor pleizierzoekende vreemdelingen. Een permanent Oud-Nederland, in hetzelfde genre, als waaraan men zich op nagenoeg elke tentoonstelling ergeren kan. Dan duurt die ergernis evenwel slechts korten tijd, hier staat ons een permanente ergernis te wachten. O, ik begrijp het volkomen, dat men te Arnhem verguld is met 't denkbeeld, waarvan de verwezenlijking een nieuwe aantrekkelijkheid belooft te scheppen. Het idee, om op deze wijze woeste gronden productief te maken, zou in waarheid geniaal mogen heeten, indien het ook oorspronkelijk ware. Maar helaas, ook dat is het niet. Navolging, altijd maar weer navolging, naäperij van het buitenland, wij moeten meedoen met de mode, wij mogen daarin vooral niet achterblijven, het is tijd, de hoogste tijd, onze nationale eer staat op het spel!

Daar heb je het zware geschut, interrumpeerde ik hier; laat mij uitspreken, beet mijn vriend mij toe en hij vervolgde:

Onze nationale eer! Och arme, waar wordt die al niet bijgehaald? Welk een overdrijving! Maar overdrijving, het is zoo, zij is een der kenmerken onzer hedendaagsche cultuur en het schijnt, dat men tegenwoordig niets meer bereiken kan zonder overdrijving en wie 't meest overdrijft bereikt ook het meeste, maar of de verkregen vruchten altijd rijp, de bereikte resultaten altijd duurzaam zijn, daarnaar vraag ik liefst maar niet.

In dit geval zal Arnhem er allicht bij profiteeren, althans gedurende eenigen tijd, zoolang het nieuwe nog niet van de zaak af is, maar de geleerde, de landman, de kunstenaar, bouwmeester, schilder, beeldhouwer of kunstnijvere, verbeelden de heeren zich in ernst, dat deze allen naar Arnhem's dreven zullen stroomen, om zich te verlustigen in den aanblik

van Oud-Nederland in zakformaat, genummerd en gecatalogiseerd, dat zij daar leering en inspiratie zullen gaan zoeken? Het wil er bij mij niet in, dat zij dat in ernst zouden gelooven; ik kan het niet denken als ik mij de namen van een aantal voorstanders te binnen breng, die ik onlangs aantrof onder een circulaire, ter aanbeveling van het Open-Lucht-Museum verspreid. Ja, nu je mij zooeven dat stukje uit het „Bouwkundig Weekblad" hebt voorgelezen, meen ik mij wel te herinneren, dat er veel personen onder voorkomen, die door Van Loghem zeker bij de rubriek „Antiquaren" zullen zijn ingedeeld. Maar, mijn hemel, antiquaren zijn toch ook menschen, dikwijls menschen van smaak en ontwikkeling en toch geen ontoerekenbare wezens, die aan hersenverweeking lijden, zoodat gezond verstand en natuurlijk gevoel zich nu en dan even absenteeren?

Mijn vriend scheen zelf in te zien, dat hij nu genoeg gefulmineerd had, want op kalmer toon vervolgde hij zijn beschouwing:

Ik wil alleen maar dit zeggen, de geleerde, de kunstenaar vooral, zal, dunkt mij, als hij op een mooien zomerdag eens in het Open-Lucht-Museum verzeild raakt, er spoedig genoeg van hebben en misschien hard wegloopen, om in de richting van Wolfhezen of Middachten natuurindrukken op te doen van hooger orde en meer waarde, dan hetgeen Oud-Nederland in miniatuur hem geven kon.

De voor het echte en groote ongevoelig geworden antiquaar, zal er zich misschien kunnen verlustigen, zooals hij zich in zijn binnenkamer amuseert met de daar bijeengebrachte curiositeiten.

Maar welk ander nut heeft het bijeenbrengen van een verzameling gebouwen en voorwerpen, betrekking hebbend op Oud-Nederlandsche kunst en cultuur, uit eigen milieu weggehaald en hier in een altijd klein bestek bij elkaar geplaatst, omgeven door nagemaakte stukjes landschap, gestoffeerd met nagemaakte menschen en inzonderheid, welk nut heeft zulk een permanente vertooning voor onze moderne kunst en cultuur?

Ik twijfel er niet aan, of in het welvoorziene arsenaal der voorstanders van de zaak liggen argumenten genoeg gereed, om het groote belang, de voortreffelijkheid, de wenschelijkheid, de onmisbaarheid van een Open-Lucht-Museum te demonstreeren; ammunitie genoeg, om een minder goed toegerust tegenstander met enkele losbrandingen tot zwijgen te brengen, maar ook al zou blijken, dat ik het onderspit moest delven, ik zou, als wijlen Galilei, voor de overmacht zwichtend, nochtans mijn meening volhouden.

Het was een mooie avond in het Friesch Genootschap, ik erken, dat wij aardige dingen te zien kregen, de geachte spreker wist voortdurend zijn auditorium te boeien en het applaus was welverdiend, maar naar mijne meening was zijn ijver een betere zaak waardig geweest. Wel heeft hij mij even mede op sleeptouw genomen, maar overtuigd heeft hij mij ten slotte niet, ook anderen niet, dat weet ik bijna zeker.

Ja, dat kan ik niet beoordeelen, was het eenige wat ik zeggen kon en je zult wel niet van mij eischen, dat ik nu dadelijk mij onder de tegenstanders van de zaak schaar. Maar ik voel van ouds wel wat voor critiek en het is niet, om jou een complimentje te maken, maar ik vind jou critiek werkelijk nogal beredeneerd.

Toen wij scheidden was mijn eerste gedachte, ik moest daarover toch eens aan „De Opmerker" schrijven. Het verwondert mij eigenlijk, Amice, dat gij het al niet eens over deze zaak hebt gehad, maar wellicht vindt ge het bovenstaande wel de drukinkt waard.

Inmiddels als steeds, t. a. v.

1 Februari 1913. PIET VAN DIEVER.

De Schouwburg-quaestie te 's-Gravenhage.

Op 29 Januari j.l. is het met zooveel ongeduld verbeide praeadvies van B. en W. verschenen op het schrijven van de Schouwburg-commissie d.d. 4 September 1912 aan den Raad, waarbij in overweging wordt gegeven:

1. a. het Schouwburg-ontwerp der firma Fellner en Helmer, met ontwerp-bestekken en begrooting goed te keuren met bepaling dat wijzigingen, die nader in die ontwerpen, ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders, mochten noodig blijken, door hun college kunnen worden aangebracht;

b. te besluiten tot den bouw van een nieuwen schouwburg overeenkomstig het sub a genoemde ontwerp, op het door afbraak van den bestaanden schouwburg, de gebouwen Korte Voorhout no. 1 en Schouwburgstraat no. 6 vrijkomende terrein, en

c. De leiding van dien bouw op te dragen aan de sub a vermelde firma.

2. het op rond f 1.150.000 geraamd bedrag der bouwkosten, met inbegrip van het honorarium der architectenfirma en bijkomende kosten beschikbaar te stellen.

Tevens is daarbij de noodige aandacht geschonken aan de voorstellen van de heeren Jurriaan Kok c. s. om den nieuwen schouwburg te doen verrijzen op een terrein aan de Stadhouderslaan (Zorgvliet), en aan de verschillende te dezer zake bij den gemeenteraad ingediende adressen.

In de eerste plaats heeft bij B. en W. een punt van overweging uitgemaakt het voorstel Jurriaan Kok c. s., dat uitgaat van de gedachte, dat het aanbeveling verdient den schouwburg te zetten op een geheel vrij terrein, waardoor beter aan de eischen van ruimte kan worden voldaan dan op de plek, die aan het Korte Voorhout voor een nieuwen schouwburg zou kunnen worden beschikbaar gesteld. In zoover — zoo zeggen B. en W. — verdient inderdaad het terrein aan de Stadhouderslaan de voorkeur. De ruimte is er onbeperkt, en een schouwburg zou daar overigens niet misstaan.

Daartegenover staat evenwel, dat de ligging van het terrein, in verband met den afstand tot het verkeerscentrum der stad, ernstig bezwaar oplevert. In het algemeen toch mag worden aangenomen, dat de eenige schouwburg hier ter stede zoo dicht mogelijk bij dit centrum behoort gelegen te zijn. In dit opzicht heeft de brief dd. 10 Sept. 1912 van den vorigen exploitant van den schouwburg aan den voorzitter der schouwburg-commissie de bijzondere aandacht van B. en W. getrokken. Zij meenen, dat er inderdaad ernstig rekening gehouden moet worden met de gronden, waarop de heer Van Bijlevelt gemeend heeft, tegen de verplaatsing van den schouwburg naar Zorgvliet te moeten waarschuwen. Wanneer van gemeentewege tot de oprichting van een nieuwen schouwburg wordt overgegaan, zal er, volgens B. en W., tegen zijn te waken, dat dit geschiedt onder omstandigheden, die uit een financieel oogpunt voor de exploitatie gevaar opleveren.

Terwijl aan het Korte Voorhout de exploitatie, blijkens de opgedane ondervinding, mogelijk is te achten zonder de draagkracht der gemeente te boven te gaan, is ten aanzien van Zorgvliet het tegendeel te verwachten. B. en W. zien in deze risico een zóó overwegend bezwaar, dat zij ter zake geen verantwoordelijkheid zouden durven aanvaarden, en zij geven dus met nadruk in overweging, het voorstel om den schouwburg aan de Stadhouderslaan te bouwen niet te aanvaarden.

Het door de schouwburgcommissie aanbevolen plan, zooals dat nader gewijzigd werd, vond instemming bij de minderheid van het college. Ofschoon ook deze minderheid den schouwburg liever gesticht zou zien op een plaats — indien die in deze omgeving voor redelijken prijs kon worden gevonden — welke den aanleg van een plein aan de geheele voorzijde en breede wegen aan de andere zijde van het gebouw toelaat, is zij niettemin van oordeel, dat de volgens het voorgestelde plan rondom het hoofdgebouw te verkrijgen open ruimte — het gebouw zal voor 2/3 gedeelte tegenover het Lange Voorhout is ter plaatse ruim 21 M. breed — voor de veiligheid van de bezoekers en het personeel alleszins voldoende is.

De meerderheid van het college kan geen vrijheid vinden de aanneming van het voorstel van de schouwburgcommissie aan te bevelen. Voor haar is het niet de vraag, of op het betrokken terrein een andere schouwburg kan worden gezet, hoe dan ook, maar of het ingediende ontwerp eene zoodanige verbetering aanbiedt van den bestaanden toestand, dat daarvoor een uitgaaf van wellicht 1½ millioen gerechtvaardigd is te achten. Naar de meening van de meerderheid van het college moet deze vraag ontkennend beantwoord worden.

De afmetingen van de omgeving zouden — volgde men het ontwerp voor plaatsing van den schouwburg op de bestaande plaats — volgens B. en W. bekrompen zijn en geen afdoende verbetering opleveren. Neemt men daarbij in aanmerking, dat in zijn brandgevaarlijke situatie het voornaamste bezwaar tegen den bestaanden schouwburg gevonden werd, dan behoeft het geen betoog, dat in het nieuwe plan dit bezwaar niet afdoende is weggenomen.

Voorts wijst hetgeen de meerderheid van de commissie voor de plaatselijke werken en eigendommen in haar advies opmerkt met betrekking tot het voorgebouw en het tooneelgebouw er op, dat het gebouw zelf lijdt onder het gebrek aan ruimte van het bouwterrein.

Ten slotte blijkt, dat ter plaatse de breedte van het Korte Voorhout vermindering zal ondergaan. Dit gevolg heeft nimmer in de bedoeling gelegen en is een ernstig bezwaar, dat uit een verkeersoogpunt als overwegend is aan te merken.

Naar aanleiding van het vorenstaande is naar eene andere oplossing omgezien en is het oog gericht geworden naar het tusschen de boomen ruim 5½ Hectare groote Alexandersveld. Dit veld is in militair gebruik uitgegeven aan het Rijk. Volgens de in 1909 aan B. en W. uitgebrachte rechtsgeleerde adviezen is die overeenkomst te beschouwen als een bruikleening, waarop toepasselijk is art. 1788 B. W., bepalende, dat wanneer de uitleener de geleende zaak om dringende en onverwachts opkomende redenen zelf benoodigd heeft, de rechter naar gelang van omstandigheden den gebruiker kan noodzaken het geleende aan den uitleener terug te geven.

Met den minister van oorlog werd het denkbeeld besproken, om bij deze gelegenheid een beslissing van den rechter uit te lokken. Mocht die uitvallen ten voordeele van de gemeente, dan zou later altijd nog kunnen worden nagegaan, of, in afwachting van eene nadere regeling van het kazerne-vraagstuk in het algemeen, niet eventueel terwille van het Rijk met een gedeeltelijke inbezitneming voor gemeentelijke doeleinden zou kunnen worden genoegen genomen.

Wordt tot dezen stap overgegaan, dan zou daardoor de de oplossing van het Schouwburgvraagstuk eenigen tijd worden opgehouden, waaraan verbonden is het bezwaar, dat gedurende dien tijd de gemeente van een schouwburg verstoken zou zijn. Met deze oplossing zou daarom gepaard moeten gaan de wederopenstelling van het bestaande gebouw in afwachting van de einduitkomst der procedure en de totstandkoming van het nieuwe gebouw.

Men zou dan tevens het tegenwoordige gebouw, waaraan een nadere bestemming zal kunnen worden gegeven, kunnen behouden, terwijl tevens het waardevolle pand naast den schouwburg voor vernietiging gespaard zou blijven. Tegelijkertijd zou dan de instandhouding van den historischen gevel verzekerd zijn, waarvan het belang, ofschoon niet in zoo sterke mate als in sommige kringen gedaan is, door B. en W. wordt erkend.

Resumeerend, komt, in verband met het voorafgaande, het van B. en W. gevraagde praeadvies hierop neer, dat de raad zich zal vereenigen, noch met het voorstel van zijn leden Jurriaan Kok c. s., noch met het voorstel van de Schouwburg-commissie, om een nieuwen schouwburg te bouwen aan het Korte Voorhout, doch zal besluiten, tot den bouw van een nieuwen schouwburg op het Alexandersveld over te gaan en te dien einde in rechte de beschikking over dat veld terug te vorderen, met dien verstande, dat, in afwachting van de totstandkoming van het nieuwe gebouw, de bestaande schouwburg wederom in gebruik zal worden genomen.

* * *

Ziedaar dus het resultaat van den twaalfjarigen arbeid der Schouwburg-commissie door B. en W. gewezen van de hand en een ander afgerond voorstel daarvoor in plaats gesteld.

Thans kunnen de heeren Jurriaan Kok c. s. weder ten strijde trekken voor hun Zorgvliet-voorstel. De kansen daarvoor schijnen ten minste belangrijk verbeterd.

Maar wij zullen moeten afwachten, of de zaak tengevolge van het praeadvies in een beter spoor zal geraken; alle voorspellingen daaromtrent schijnen ons voorbarig en tot een huldebetuiging, als waartoe een Haagsch correspondent der „Nieuwe Rott. Courant" zich dezer dagen gedrongen voelde, zien wij vooralsnog geen aanleiding.

Gaarne erkennen wij, dat de hoofdinhoud van het praeadvies ons verblijdt. Er blijkt iets in van een ernstig streven, om tot een oplossing te komen, groote voorzichtigheid spreekt er uit en toch ook weer een zekeren durf, die ons doet hopen, dat men zich eindelijk toch eens zal losmaken van de kleinsteedsche overwegingen, die de zaak reeds zoolang hebben vertroebeld.

Veel te veel gewicht is blijkbaar ook nu nog gehecht aan de kruideniersbezwaren van den vorigen exploitant van den Schouwburg, maar reeds met het Alexandersveld-voorstel stappen B. en W. voor een groot deel over dergelijke bezwaren heen.

Nu nog slechts een paar stappen verder, dan komen wij wel op Zorgvliet of op een ander geschikt terrein terecht.

Xe Internationale Woningcongres.

's-Gravenhage (Scheveningen), September 1913.
Secretariaat: van Beverningkstraat 237, 's-Gravenhage.
Telefoon Schev. 709.

Onder het Hooge Beschermheerschap van Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden.

Eere-Comité:

Voorzitter: Z.Exc. Mr. Th. Heemskerk, Minister van Binnenlandsche Zaken.

Onder-Voorzitters: Z.Exc. Jhr. Mr. R. de Marees van Swinderen, Minister van Buitenlandsche Zaken; Z.Exc. Mr. M. J. C. M. Kolkman, Minister van Financiën; Jhr. Mr. J. Röell, Vice-President van den Raad van State; O. Lepreux, Directeur van de Belgische Nationale Bank en Voorzitter van het Permanent Comité der Internationale Woningcongressen.

Leden: E. C. Baron Sweerts de Landas Wyborgh, Commissaris der Koningin in Zuid-Holland; Dr. W. P. Ruijsch,

Voorzitter van den Centralen Gezondheidsraad; Jhr. Mr. Dr. A. Röell, Burgemeester van Amsterdam; Mr. A. R. Zimmerman, Burgemeester van Rotterdam; Jhr. Mr. Dr. H. A. van Karnebeek, Burgemeester van 's-Gravenhage; Mr. H. Goeman Borgesius, Oud-Minister van Binnenlandsche Zaken; Dr. C. Lely, c. ing., Oud-Minister van Waterstaat; Mr. P. W. A. Cort van der Linden, Oud-Minister van Justitie.

Op 8 September 1913 en volgende dagen zal, krachtens uitnoodiging van de Nederlandsche Regeering en van het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage, het Internationale Woningcongres voor de eerste maal in Nederland bijeenkomen en wel in het Kurhaus te Scheveningen.

De vraagstukken van verbetering der Volkshuisvesting in stad en land en van doelmatige stadsuitbreiding trekken allerwege in steeds klimmende mate de aandacht. Wij doen daarom zeker niet te vergeefs een beroep op het publiek, wanneer wij belangstelling en steun vragen voor dit Congres, waarop deze vraagstukken in bespreking zullen komen.

De punten, die ditmaal zullen worden behandeld, zijn:

I. Verbetering van Woningtoestanden op het platteland;

II. Verbetering en opruiming van ongezonde woningen;

III. Overbevolking van woningen;

IV. Wettelijke regeling der stadsuitbreiding. *)

De debatten hierover worden voorbereid door rapporten uit de verschillende landen, uit te brengen door hen, die voor elk der afzonderlijke punten bij uitstek deskundig zijn. Deze rapporten zullen, evenals de overzichten over de ontwikkeling op woninggebied in de laatste jaren, die uit de onderscheidene landen worden ingewacht, in de aan het Congres voorafgaande maanden aan de leden worden toegezonden.

Tevens zal aan de Congressisten de gelegenheid worden geboden om ter plaatse kennis te nemen van hetgeen in verschillende deelen van ons land in de laatste jaren op het gebied van woningbouw en stadsuitbreiding is tot stand gekomen. Met welwillende medewerking van gemeentebesturen en particulieren zullen tochten worden ondernomen naar Amsterdam, Arnhem, Hengelo en, naar gehoopt wordt, ook Rotterdam en Enschede. Terwijl deze tochten beloven leerzaam te zijn voor ieder die belang stelt in de verbetering der volkshuisvesting, zullen zij tegelijkertijd dienen om aan de buitenlandsche bezoekers een denkbeeld te geven van de schoonheid, die Nederland in stad en land biedt. Amsterdam met zijn statige grachten, met zijn goed gebouwd Museumkwartier en met de verschillende tentoonstellingen, die daar in 1913 zullen worden gehouden; Rotterdam met zijn grootsche havenwerken; Arnhem, waar stadsschoon zich paart aan natuurschoon; Twente met zijn bloeiende nijverheid — zij zullen ongetwijfeld den vreemdeling boeien en eene aangename herinnering bij hem achterlaten. En niet minder zal dit het geval zijn met de schoone residentie en de daaraan verbonden badplaats, waar het Congres zijn zittingen zal houden.

Waarschijnlijk zullen de Congresleden ook nog op andere wijze zich een aanschouwelijk beeld kunnen vormen van hetgeen in Nederland op woninggebied is verricht. Bij de Vereeniging „Nederlandsch Congres voor Openbare Gezondheidsregeling" zijn n.l. plannen aanhangig om te Scheveningen een keuze-tentoonstelling te organiseeren van het voornaamste, dat hier te lande met betrekking tot volkshuisvesting en stedenbouw is of wordt gedaan, welke tentoonstelling voor de leden van het Woningcongres welwillend zal worden opengesteld.

Door bijgaand inschrijvingsbiljet ingevuld aan het Secretariaat toe te zenden en de verschuldigde bijdrage per postwissel (waarvan mede een formulier hierbij gevoegd is) over te maken, kan men tot het Congres toetreden. De bijdrage is:

voor leden f 10.—. Dezen hebben het recht het Congres bij te wonen en de daaraan verbonden feestelijkheden mede te maken en ontvangen alle stukken. Zij zullen kunnen deelnemen aan de te organiseeren tochten, waarvan het program en de kosten nader zullen worden bekend gemaakt;

voor dames-familieleden, die Congresleden vergezellen, f 5.—. Dezen hebben eveneens het recht het Congres bij te wonen en aan de feestelijkheden en tochten deel te nemen, doch ontvangen geen stukken;

voor inteekenaars f 6.—. Dezen ontvangen na afloop van het Congres de rapporten en het verslag.

Het Uitvoerend Comité hoopt, dat velen door hunne aanwezigheid het welslagen van het Congres zullen bevorderen en dat ook die belangstellenden, die hierin verhinderd mochten zijn, zich voor het lidmaatschap zullen aanmelden, ten einde mede te werken, om aan het Congres een vasten geldelijken grondslag te geven en het Comité in staat te stellen om aan hen, die uit tal van landen zullen samenkomen, een Nederland waardige ontvangst te bereiden.

Namens het Uitvoerend Comité,

D. FOCK, Voorzitter.

H. J. NIEBOER, Algemeen Secretaris

's-Gravenhage, Januari 1913.

*) Over de volgorde, waarin deze punten in bespreking zullen komen, zal nog nader worden beslist.

Xe INTERNATIONALE WONINGCONGRES

's-Gravenhage (Scheveningen), September 1913.

Programma der vraagpunten.

I. Verbetering van woningtoestanden op het platteland.

Gevraagd wordt een overzicht van wat in Uw land ter verbetering van de woningtoestanden op het platteland is verricht, met vermelding van de betreffende wettelijke bepalingen. Verder eene beoordeeling der tot dusverre gebezigde middelen, op grond der ervaring, en eene aanwijzing van de aanvullingen of veranderingen, die in de wetgeving of praktijk noodig zijn.

In het oog te houden is de onderscheiding tusschen woningen, die:

a. eigendom zijn der bewoners;

b. verstrekt worden door werkgevers;

c. verhuurd worden door anderen dan werkgevers.

Ook is te letten op de behoefte, die in sommige gevallen bestaat aan land voor akker- of tuinbouw nabij de woning.

Bijzonder onderzoek verdient de vraag van credietverstrekking aan den eigenaar-bewoner voor verbetering of verbouw.

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen en de conclusie in enkele korte stellingen samen te vatten.

II. Verbetering en opruiming van krotten.

Hoe wordt in Uw land gehandeld met betrekking tot:

a. de verbetering van krotten;

b. de krotten, welke niet verbeterd kunnen worden (onteigening, onbewoonbaarverklaring)?

Hierbij is in het bijzonder te letten op:

c. onteigening par zône van ongezonde buurten.

Welke maatregelen worden in de verschillende gevallen genomen met betrekking tot:

a. de eigenaars (voorschotten in geval van verbetering, schadevergoeding in geval van onteigening en onbewoonbaarverklaring);

b. de bewoners (woningvoorziening, al of niet gepaard gaande met geldelijke hulp der gemeente)?

Indien voor de bewoners gebouwd is door of met steun van de gemeente, zijn zij dan gehuisvest nabij hun vroegere woonplaats? Hoe zijn de huren bepaald? Zijn de woningen duurzaam ten goede gekomen aan hen, voor wie zij bestemd waren?

Indien niet voor hen gebouwd is, waarom is dit niet geschied? Is langs indirecten weg (door „opschuiving", al of niet gepaard gaande met geldelijke hulp der gemeente) gezorgd, dat woningen voor hen beschikbaar kwamen? Of meende men, dat bijzondere voorziening onnoodig was? Zoo ja, waarom, en is die meening juist gebleken?

Stelt de wet aan de gemeente dwingende voorschriften ten opzichte van de boven aangeduide maatregelen? Zoo ja, welke?

Wordt van overheidswege in de kosten van de bovenaangeduide maatregelen bijgedragen?

Wat is te leeren uit de ervaring, in Uw land opgedaan?

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen en de conclusie in enkele korte stellingen samen te vatten.

III. Overbevolking van woningen.

Wat verstaat men in Uw land onder overbevolkte woningen? Is eene definitie van overbevolking opgenomen in de wet of in plaatselijke verordeningen?

Welke verbodsbepalingen tegen overbevolking van woningen bestaan in Uw land? Door welke autoriteit zijn zij vastgesteld?

Welke middelen worden aangewend ter handhaving van die verbodsbepalingen en met welke uitkomsten? Indien geene middelen worden aangewend, waarom geschiedt dit niet?

Is, als gevolg van de toepassing der voorschriften tegen overbevolking, bijzondere zorg voor de huisvesting van groote gezinnen noodig gebleken? Waarin heeft die zorg bestaan?

Hoe is, op grond der ervaring, de wetgeving en praktijk van Uw land te beoordeelen?

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen en de conclusie in enkele korte stellingen samen te vatten.

IV. Wettelijke regeling der stadsuitbreiding.

Zijn in Uw land de gemeenten bevoegd, door het vaststellen van uitbreidingsplannen de wijze van aanleg der nieuwe wijken te regelen?

Zijn de gemeenten verplicht tot het vaststellen van uitbreidingsplannen? Zoo ja, voor welke gevallen geldt die verplichting en door welke middelen verzekert de wet hare nakoming?

Wat wordt bij het uitbreidingsplan geregeld?

Door welke middelen kan de gemeente voorkomen, dat de aanleg geschiedt in afwijking van het uitbreidingsplan?

Wat kan de gemeente doen om te bevorderen, dat de grond in exploitatie komt? (onteigening, ruilverkaveling).

Heeft de grondeigenaar het recht tot exploitatie, mits hij zich houdt aan het uitbreidingsplan? Heeft hij het recht een uitbreidingsplan voor zijn grond te verkrijgen, waar dat nog niet bestaat? Zoo ja, hoe is een en ander geregeld?

Stelt de wet regelen omtrent de exploitatie van bouwgrond, die eigendom is der gemeente?

Hoe is, op grond der ervaring, de wetgeving en praktijk van Uw land te beoordeelen?

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen en de conclusie in enkele korte stellingen samen te vatten.

V. De ontwikkeling op woninggebied gedurende de laatste jaren.

Gevraagd wordt een samenvattend overzicht van de ontwikkeling op woninggebied, die in Uw land in de laatste jaren heeft plaats gevonden, in aansluiting aan het overzicht, dat voor het vorige Internationaal Woningcongres is gegeven.

Dit overzicht moet vermelden vooreerst de maatregelen, die door wetgeving en administratie op woninggebied zijn getroffen en verder hetgeen geschied is met betrekking tot woningbouw, ondernomen in het algemeen belang. In het bijzonder wordt gevraagd om mededeeling der ervaring, verkregen met den bouw en de exploitatie van woningen door gemeenten en andere openbare lichamen.

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen.

Prijsvragen.

Prijsvraag Stadhuis te Rotterdam.

Dezer dagen is verstreken de termijn, binnen welke de ontwerpen en modellen krachtens de besloten prijsvraag voor den bouw van het nieuwe stadhuis moesten worden ingeleverd. Alle uitgenoodigde architecten hebben ingezonden, welke inzendingen zijn ondergebracht in de oude school aan de Dijkstraat 20-22.

Naar wij vernemen, zal de jury haar taak waarschijnlijk reeds in de volgende week aanvangen en is de tentoonstelling van de verschillende ontwerpen en modellen voorloopig niet voor het publiek toegankelijk. Of zij het zal zijn gedurende het tijdsverloop tusschen de uitspraak van de jury en de beslissing van den gemeenteraad, daarvan is nog niets bekend. (N. R. Ct.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 5. Examens voor Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig-Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) ingesteld door de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst en af te nemen in 1913.

Waar staan wij? naar het Duitsch van Herrmann Muthesius (vervolg).

Het Nederlandsch Openlucht-museum.

Wandeling in den Helder door Anton J. Salm, met afbeeldingen.

Het Middelbaar Technisch Onderwijsvraagstuk en de wenschelijkheid van wettelijke bekwaamheidsacten voor Technici, door M. Vrijenhoek.

Sociale Hygiëne en -Techniek, door J. L. B. Keurschot XXXIX Uitbreidingsplan en bouwverbod.

DE BOUWWERELD No. 5. Staking der Typografen.

Onze oude dorpskerken. Boekbeschouwing met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 5. De Landsdrukkerij te 's Gravenhage. Inleiding tot een bezoek aan die inrichting door de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 7 December 1912, door D. E. C. Knuttel, c. b. i. Rijksbouwmeester, en Prof. I. P. de Vooijs, w. i. met afbeeldingen.

De overwulving van het Kort-Rapenburg te Leiden, door J. H. E Rückert, met afbeeldingen.

Duinvoetverdediging, door K. F. Koning c. w. s. i., met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 5. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Arbeidscontracten voor Opzichters en Teekenaars. — Pensioneering van Gemeente-ambtenaren en van hunne weduwen en weezen. — Zou het een ui zijn? — Iets over de berekening van vloeijzeren kolommen (vervolg). — Gemengd. — Correspondentie. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 5. Kort verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 30 Januari 1913 te Amsterdam.

Het nemen van bindende besluiten.

Een janboel: het schandaal der Lands-Drukkerij te Parijs.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

Twee richtingen.
Uit de afdeelingen.
Afdeelingsverslagen. Groningen 28 Januari 1913. — Haarlem 3 Februari 1913: Jaarverslag 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 31. Onze brandstoffen. — Uitbreidingsplan van 's Hertogenbosch. — Verslag der door de Zuiderzeevereeniging benoemde gewapend-beton-Commissie.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 1. Met dit nummer vangt de zevende jaargang van dit in vele opzichten sympathieke tijdschriftje aan. De inhoud is in den regel te veel van paedagogischen aard, om er aanleiding in te kunnen vinden tot uitvoerige beschouwingen in een blad als het onze. In het voor ons liggend nummer treffen wij evenwel, van de hand van een der redactieleden, een artikel aan getiteld „Schoolgebouwen" en bevattend een beschrijving met afbeeldingen van de nieuwe Burgerschool aan de Keplerstraat te 's Gravenhage, gebouwd naar de plannen en onder leiding van den architect J. J. Gort. Gaarne stemmen wij in met de waardeering, die hier aan dit bouwwerk ten deel valt.

Het blijkt de bedoeling der redactie, om in elk nummer van dezen jaargang eenige afbeeldingen van schoolgebouwen en -inrichtingen met beschrijving te geven. Dit zal ongetwijfeld bijdragen tot opwekken van de belangstelling van de opvoeders der jeugd voor de gebouwen, waarin zij zich dagelijks aan hun schoone taak wijden en gezonde begrippen kunnen kweeken, wat betreft de eischen, waaraan die gebouwen kunnen en moeten beantwoorden.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND

Doorwerth.

Onder voorzitterschap van den heer F. H. Hoefer te Hattem is dezer dagen te Arnhem een vergadering gehouden van de vereeniging „Doorwerth".

Herbenoemd zijn de aftredende bestuursleden: Mr. W. E. J. Baron van Balveren, E. P. A. M. Scheidius, Dr. J. S. Van Veen en Jhr V. de Stuers, terwijl in de vacature, ontstaan door het overlijden van Graaf Bentinck van Middachten, voorzien is door de benoeming van graaf Bentinck van Amerongen, die de benoeming aannam.

De heer Hoefer deed mededeeling van de stappen door hem gedaan inzake de vestiging van het artillerie-museum op Doorwerth. De minister van oorlog had hem steun toegezegd en hem verwezen naar den inspecteur van het wapen der artillerie, die mede het denkbeeld met ingenomenheid begroette.

Spreker had vervolgens een bezoek gebracht aan de Hembrug, waar zich allerlei interessante voorwerpen op het gebied van artillerie bevinden.

Het tot stand komen van een artillerie-museum is dan ook verzekerd. Vanwege het Rijk zullen alle gewenschte voorwerpen in bruikleen worden afgestaan en zelfs kosteloos ter plaatse worden afgeleverd.

Binnen drie maanden hoopt men dat alles grootendeels aanwezig zal zijn.

De kapitein der artillerie Jhr. Röell uit Den Haag heeft de localiteiten op Doorwerth opgenomen en zal nu verder met den heer Hoefer de zaak regelen. Uit dit alles blijkt wel van hoeveel belang men in gezaghebbende kringen de tot stand koming van een dergelijk museum acht. Tot nog toe zijn alleen verzamelingen bij het korps rijdende artillerie te Arnhem, aan de Militaire Academie te Breda en op Brombeek, van welke de twee eerstgenoemde voor het groote publiek vrijwel ontoegankelijk zijn.

Het kasteel zelf blijft natuurlijk grootendeels voor het Geldersch Museum bestemd, slechts een paar kamers worden beschikbaar gesteld om die stukken van het artillerie-museum onder te brengen, welke een meer zorgvuldige bewaring vereischen. Overigens komt het artillerie-museum — artillerie hier in den ruimsten zin genomen — in de koetshuizen, waarvan de restauratie in de laatste maanden is gereed gekomen, terwijl op het voorplein zullen opgesteld worden affuiten enz.

Indertijd is reeds medegedeeld, dat de vereeniging alleen gekocht had het kasteel zelf, niet de grachten enz. Op deze vergadering is aan het bestuur machtiging gegeven om voor de som van f 15.000 van den eigenaar, den heer Scheffer van den Duno, aan te koopen de grachten, den moestuin, waarin de kleine boomgaard, verschillende wegen enz., ter gezamelijke grootte van ongeveer 5 H.A. In den voorgenomen aankoop zijn niet begrepen de groote boomgaarden en de weiden binnendijks.

Aan den voorzitter en den penningmeester werd opgedragen de zaak verder met den heer Scheffer te regelen.

Ter voorziening in de kosten van aankoop zal getracht worden een 4 pCt. obligatieleening te plaatsen en met voldoening mag geconstateerd worden, dat het grootste deel der obligatie: nu reeds geplaatst is.

(*Vervolg zie pagina bijblad*)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Te'. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Drandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 15 FEBRUARI 1913. No 7.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Antiquarisme.

Oorsprong en Consequenties.

Algemeen bekend is het gevleugeld woord van den spraakzamen Duitschen Keizer: „Onze tijd staat in het teeken van het verkeer." Anderen hebben weder gezegd, dat wij leven in de eeuw der electriciteit, nog anderen spreken b.v. van de eeuw van het kind en zoo zijn er tal van uitdrukkingen toegepast op den tijd, waarin wij leven, om daarvan den meest kenmerkenden karaktertrek te doen uitkomen.

Wij willen nu eens een nieuwe, althans een nog weinig gebruikte qualificatie bezigen, die o. i. evenveel recht van bestaan heeft, als de zooeven aangehaalde en zeggen: „Onze tijd staat in het teeken van het Antiquarisme."

Het woord „Antiquarisme" onlangs gebezigd, *) beteekent niet Oudheidkunde, of in het algemeen liefhebberij voor oudheden, ook wordt niet het bedrijf der beroeps-antiquaren daarmede aangeduid, doch een hoogst opmerkelijk verschijnsel, namelijk de zich in velerlei vormen openbarende neiging tot een voorkeur voor alles, wat oud is of oud lijkt, boven alles wat de kenmerken van het nieuwe draagt.

Of die neiging verkeerd of ziekelijk is, laten wij voorloopig in het midden. Bedenkelijk achten wij haar in dien zin, dat het niet te verantwoorden zou zijn haar met onverschilligheid aan te zien, als een verschijnsel van weinig beteekenis, maar dat er alle reden is, om er eens over te denken en ons rekenschap te geven, wat wij er van denken en hoe wij er over moeten denken.

Wanneer wij ons daartoe zetten, doet zich allereerst de vraag voor, wat het Antiquarisme eigenlijk is, welke zijn oorzaken waren en welke zijn gevolgen.

De beantwoording der eerste vraag is, wanneer men er zich niet met een praatje af wil maken, verre van gemakkelijk en eigenlijk niet goed mogelijk, wanneer men niet vooraf het verschijnsel in zijn oorzaken en gevolgen heeft bestudeerd. Is het Antiquarisme een natuurlijk verschijnsel iets noodzakelijks, dat wij hebben te aanvaarden en waarmede wij rekening moeten houden of is het iets abnormaals, een tot epidemie geworden ziekteverschijnsel, dat bestreden en beteugeld moet worden?

Wij weten het nog niet en gelooven, dat het tot die dingen behoort, gelijk er zoovelen zijn in onzen tijd, waarover sommigen er wel een meening op nahouden, maar waaromtrent men over het algemeen nog niet in die mate tot klaarheid gekomen is, dat van een heerschende meening in deze aangelegenheid sprake kan zijn. Heerschende meeningen zijn niet altijd „de waarheid", dat weet iedereen, maar zij hebben toch steeds een zeker gezag, dat zich doet gevoelen in den gang der wereldsche zaken, want zij blijven niet zonder invloed op de denkbeelden, die aan de beweging richting geven.

Het komt ons gewenscht voor eens na te gaan, wat men

*) Door den heer Van Loghem, in het Bouwkundig Weekblad.

van het Antiquarisme moet denken; wij stellen ons niet voor, dat wij dadelijk tot een beslissende uitspraak zullen komen, daarvoor zou een dieper studie van het verschijnsel noodig zijn, dan in deze kolommen gegeven kan worden. Wellicht echter zullen onze opmerkingen, waarvan het doel alleen is, de aandacht op het verschijnsel te vestigen, anderen opwekken tot een dieper ingaan op de zaak, dat meer vruchtdragend kan zijn dan onze inleidende beschouwingen.

Om de oorzaken van het Antiquarisme te vinden, moet men in zijn gedachten teruggaan tot de negentiende eeuw, eeuw van ongekende vooruitgang op wetenschappelijk en technisch gebied, doch, wat de bouwkunst betreft, zeer slecht aangeschreven, eeuw van verval, eeuw van wansmaak, vandalisme en allerlei andere leelijke dingen. Wanneer wij zoover zullen zijn, dat de persoonlijke herinneringen aan de negentiende eeuw zullen zijn afgestorven, dat zij zelf, die nu nog voortleeft in een groot deel van het thans levend menschdom, werkelijk dood zal zijn, zullen volgende geslachten, gedachtig aan het „de mortuis nil nisi bene", wellicht wat milder in hun oordeel zijn en waarschijnlijk ook billijker, omdat zij zullen kunnen oordeelen zonder eigen persoonlijke overwegingen. Dan zal weder gewaardeerd worden, wat waardeering verdiende, dan zal men veel vergeven, omdat men veel begrijpt. Dan zullen wij misschien ook een verklaring vinden voor de inzinking, die het midden der negentiende eeuw kenmerkt en toen haar diepste diepte bereikt had. Dat valt ons nu zeer moeilijk, al hebben velen onzer, zelf den tijd medebeleefd, dat men niets gaf om kunst, niets gevoelde voor oude monumenten, hoogstens in de schilderkunst middelmatigheden huldigde, of liefhebberde in literatuur. Het moet een oorzaak gehad hebben, dat men toen als weelde beschouwde, tal van zaken, die thans als behoefte gelden. Men miste of ontzegde zich alles, wat overbodig was men leefde bij brood alleen en was blijde, dat men het brood had; men dreef de eenvoud tot het uiterste, zoodat zij in nuchterheid en wansmaak ontaardde.

Er waren ongetwijfeld andere zaken van meer belang, die de menschen en de maatschappij in beslag namen, zoodat zij geen tijd hadden te denken over hetgeen allengs meer als frivoliteit beschouwd werd; het was de reactie op de frivoliteit van een vorig tijdperk, die ten deele had medegewerkt, om ons onafhankelijk volksbestaan te gronde te richten. Men gevoelde nog te goed aan den lijve de geduchte kastijding, ons door Napoleon toegediend. Men schold wel duchtig op den gevangen leeuw, toen hij onschadelijk gemaakt was, maar gevoelde, al wilde men het slechts schoorvoetend bekennen, toch wel, dat de kastijding verdiend was geweest. Ook financieel had men gevoelige klappen gehad, er was dus gegronde reden, om vooreerst niet aan weelde te denken en zuinig te zijn, om er zoodoende langzamerhand weder bovenop te komen.

Een ding was er, waarmede men zich daarbij kon troosten, het was de herinnering aan een roemrijk verleden, opnieuw opgewekt door de herstelling van den band tusschen Nederland en Oranje. Men begon in dat verleden weder belang te stellen, de historische roman en de historische ballade verdrongen een tijdlang in de literatuur alle andere genres en de man van smaak en beschaving zocht datgene, wat hem de eigen tijd niet aanbood, in het verledene en vond het daar ruimschoots.

Hielden sommige geleerden zich ook meer uitsluitend bezig met de studie onzer krijgs- en staatsgeschiedenis, ook kunstgeschiedenis en archeologie vonden beoefenaars.

De kunstgeschiedenis was toenmaals een nieuwe wetenschap, waarvan men groote verwachtingen koesterde. Men meende, niet ten onrechte, dat hare resultaten aan de levende kunstenaars den weg zouden kunnen wijzen, maar men dacht aanvankelijk niet aan het gevaar, dat een verkeerde toepassing van de verkregen kennis zou kunnen opleveren, voor een gezonde herleving. Vooral in bouw- en meubelkunst zou men spoedig ervaren, hoe die meerdere kennis van oude kunst, aangeboden in boeken en plaatwerken in de eerste plaats een zucht tot navolgen of liever namaken in de hand zou werken. Men gunde zich den tijd niet, door te dringen in het wezen der oude kunst, maar wierp zich op de uiterlijke vormen, die gecopieerd werden, zonder dat men ze begreep. Men meende op die manier iets van gelijke kunstwaarde als het oude te verkrijgen, men verkreeg inderdaad iets, dat geheel waardeloos was en wel in nog meerdere mate, wanneer het in surrogaat-materiaal werd uitgevoerd, iets waartoe men, bij gebrek aan voldoende middelen, al heel spoedig zijn toevlucht nam. Het zou niet zoo heel lang duren, of ernstige en ontwikkelde menschen zouden beginnen in te zien, dat deze gebrekkige namaakkunst geen lang leven zou hebben en weinig tot de ontwikkeling der bouwkunst zou bijdragen. Hare waarde voor de kunst zou blijken niet veel hooger, neen lager geschat te moeten worden dan die van den historischen roman voor de algemeene cultuurontwikkeling. Beiden werkten een gebrekkigen en scheeve voorstelling omtrent kunst en leven van den goeden, ouden tijd in de hand, maar niettemin was de retrospectieve beweging niet zonder invloed gebleven op de samenleving. Geschiedenis en archeologie was er, zij het dan ook in gebrekkige vormen door gepropageerd en gepopulariseerd en daarmede had het Antiquarisme wortel geschoten.

Aanvankelijk evenwel was het plantje niet sterk genoeg, om niet te buigen voor een reactie, die bij den enormen vooruitgang, die het laatste vierde deel der negentiende eeuw kenmerkt, niet kon uitblijven.

Modern in alles, wilde men ook in de bouwkunst modern zijn. In wetenschap en techniek, in tal van maatschappelijke instellingen had men met het oude gebroken, de traditie de deur gewezen en veelal met schitterende uitkomsten. Waarom dan in de bouwkunst aan het oude te blijven hangen? Ook daar moest „coûte qui coûte" de traditie overboord worden geworpen en moest men zich gaan bewegen in nieuwe banen. In zijn ijver geraakte men nog al eens op dwaalwegen en de stuurlieden aan den wal spaarden dan den ploeterenden zoekers, of zoekenden ploeteraars, hun critiek niet. Dwaze dingen zijn ook uitgehaald, maar toen Columbus uitging, om Amerika te ontdekken, werd hij immers ook een dwaas gescholden.

Het ongeluk heeft gewild, dat het Amerika der bouwkunst nog niet ontdekt is en men daarnaar nog steeds in velerlei richtingen aan het zoeken is. Het publiek is daardoor ongeduldig geworden en in zijn ongeduld en zijn oppervlakkigheid, waardoor het niet bij machte is, het streven van de moderne beweging in de bouwkunst goed te begrijpen, heeft het zijn belangstelling daarvan voor een groot deel afgewend en weder gericht op het Antiquarisme dat, zooals wij zeiden, een tijdlang heeft moeten buigen voor de reactie, maar blijkbaar, in het verborgene, zich tot een krachtige plant heeft ontwikkeld, die nu reeds door sommigen als een lastige woekerplant wordt beschouwd.

De door sommige moderne kunstenaars betoonde afkeer van het oude, schijnt bij de vereerders daarvan geleid te hebben tot een zich vaster aaneensluiten en, dit mag vooral niet worden over het hoofd gezien, tot een ernstiger en grondiger studie, dan te voren. De tijd der historische romans en der archeologische fantaisieën is voorbij. Het Antiquarisme is van een vrij onschuldige liefhebberij een verschijnsel geworden, waarmede men thans rekening moet houden en omtrent welks aard wij tot een klare voorstelling moeten trachten te geraken.

(Wordt vervolgd.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de vijfde namiddag-bijeenkomst van de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen heeft de heer Huib Luns, aan de hand van een groot aantal mooie lichtbeelden, verteld van negentiende-eeuwsche Fransche beeldhouwers en schilders (decorateurs).

In zijn inleidend woord gaf de heer Luns als zijn meening te kennen, dat de aanwezigen meer toeschouwers dan toehoorders verlangden te zijn, dat ze derhalve liever zagen dan hoorden, vergiste hij zich op dit punt niet, dan streelde hem dit als schilder. Daarom had hij voor zijn auditorium een prentenboek van lachende beelden samengesteld, dat hij met zijn toehoorders zou doorbladeren.

Behalve „leve de kunst", wenschte spreker als overtuigd Francophile te roepen „vive la France". Hij wilde kunst laten zien, waaruit het klare genie der Franschen spreekt, waaruit de Latijn met zijn liefde voor orde en evenwicht tegemoet komt, terwijl het vroolijke enthousiasme der Galliërs er doorheen klinkt. In den ganschen loop der historische ontwikkeling der Fransche kunst blijkt de kunstenaar wars van armoede en kent hij de overlading niet, terwijl zijn sterk technisch vermogen de beste steun is voor zijn streven naar eenheid en klaarheid.

Rude, Carpeaux en Rodin noemde spreker de drie grootste beeldhouwers der 19de eeuw, en om hen heen groepeerde hij Chinard, Mercié, Falguière, Barye, Frémiet, Barthelomé, Dalou e.a. Medailles en reliefs van Chaplain en Roty vormden de overgang naar de schilders, de decoratieve schilders, waarbij spreker lang stil hield.

David, Ingres en Flandrin werden gesteld tegenover Delacreix, Paul Baudry en Galand en de strijd ook op dit gebied tusschen classicisme en romantiek duidelijk in het licht gesteld. Met voorliefde spreekt de heer L. over Puvis de Chavannes, wiens werk door serene gedachten, door monumentaliteit van bouw ver boven het werk zijner tijdgenooten uitkomt. Een hernieuwer der decoratieve schilderkunst is hij geweest door zijn teruggrijpen naar lang vergeten tradities, door zijn zuivere inzichten, vooral door zijn harmonische visie.

Bij de toelichting der lichtbeelden vond spreker gelegenheid nog eens uiteen te zetten de eischen zoowel van geest als materie, aan decoratief schilderwerk te stellen. Hij liet o.m. knap werk zien van Rodin, Carpentier. Als goed geslaagd vertoonde hij de foto's naar werk van Jules Cherit, Gaston Latouche, enz., meesters die natuurlijk niet de beteekenis hebben van een Puvis, maar die bezield als ze zijn van den besten Franschen geest, een soort „hymne à la frivolité" zingen, die ras-echt is.

Ook van werk van Boutet de Monvel, Henri Martin, J. P. Laurens, Alb. Besnard, Renée Ménard en Maurice Denis waren, enz., besprak de heer Luns de bijzondere kwaliteiten.

Spreker eindigde met er op te wijzen, dat de decoratieve kunst der 19e eeuw in Frankrijk niet is geweest een kunst in haar opkomst. Zij heeft niet eene didactische bedoeling, maar zij is de uiting van eene voldragen beschaving; zij wil dus minder den toeschouwer leeren dan wel hem geven een gevoel van weelde en pracht, en als heerlijke overdaad glans en luister bijzetten aan het vroolijke leven.

* * *

In de zesde namiddag-voordracht der Academie, heeft Prof. Dr. C. W. Vollgraff van Groningen gesproken over de Nederlandsche opgravingen te Argos.

Spreker begon met er op te wijzen, dat er in den laatsten tijd op bijeenkomsten van de leden van de Academie reeds herhaaldelijk onderwerpen, die betrekking hadden op de kunst van de oudheid, waren behandeld. Dit is een van de vele teekenen van de in geheel de beschaafde wereld steeds krachtiger wordende belangstelling in de werken van de klassieke kunst en de ontdekkingen der archaeologie. Bepaaldelijk herinnerde spreker aan de ten vorigen jare in de Academie georganiseerde tentoonstelling van voorwerpen van Grieksche en Romeinsche kunstnijverheid en aan de in verband daarmede gehouden voordrachten. Ook ditmaal had spreker zijn onderwerp uit de oudheid gekozen. Hij wilde aan een voorbeeld doen zien, hoedanige arbeid er bij het opgraven van antieke steden moet worden verricht om onze kennis van de oudheid aan te vullen en ze weder voor ons te doen leven.

De Nederlandsche opgravingen te Argos, begonnen in 1902 en tot op heden, somtijds met een onderbreking van eenige jaren, gestadig voortgezet, stellen zich ten doel een zoo groot mogelijk gedeelte der antieke stad Argos op te delven en wetenschappelijk te onderzoeken. Spreker maakte met behulp van talrijke lichtbeelden de ligging van de stad duidelijk ten opzichte van haar twee burchten, op de Larissa en de Aspis, en besprak achtereenvolgens de oudste, praehistorische nederzetting, die ongeveer uit het jaar 2000 v. Chr. dagteekent, de myceensche rotsgraven en de gebouwen aan het marktplein. Vooral de in het voorjaar van 1912 ontgraven lange zuilenrijen van de agora en het zich daaraan aansluitende tempelfundament doen zien, dat men van den aanleg van de oude stad wel eene aanschouwelijke voorstelling zal kunnen verkrijgen. Daartoe zal echter nog veel inspanning noodig zijn. Met een opwekking aan het Nederlandsch publiek om aan de opgravingen te Argos ook in het vervolg den steun te blijven schenken, dien het er tot nu toe aan heeft verleend, besloot spreker zijn voordracht.

Ook deze namiddag-voordracht was druk bezocht.

Prijsvragen.

TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN."

De tentoonstellingscommissie bericht ons:

In verband met de uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerp eener dorpsschool met onderwijzerswoning, worden vele vragen tot ons gericht betreffende de inrichting van scholen. Wij verwijzen daartoe naar het programma van bovengenoemde prijsvraag, waarin bij art. 1 wordt verwezen naar de Koninklijke besluiten van 25 Juni 1912, Staatsbladen No. 192 en 193. Ten einde aan veler verzoek tegemoet te komen, worden afdrukken daarvan, tegen toezending van f 0.25 per postwissel of in postzegels, op schriftelijke aanvrage franco toegezonden door het tentoonstellingsbureau, P. C. Hooftstraat 103, Amsterdam.

PRIJSVRAAG VAN DEN BOND VAN MEUBELFABRIKANTEN.

Ingekomen: 2 antwoorden, te weten motto „o" en motto „Oudewater".

De jury, bestaande uit de heeren A. le Comte, Prof. K. Sluyterman, R. A. van de Pavert, G. A. M. Rijken en J. A. Pool, heeft tot bekroning met den 1en prijs voorgedragen: het ontwerp „Oudewater", hetwelk bleek te zijn van den heer J. A. Muntendam; terwijl men voorstelt aan het ontwerp „o" een tegemoetkoming, dus een vergoeding te geven.

De Bond van Meubelfabrikanten vereenigde zich met dit voorstel.

Het Haagsche Schouwburgvraagstuk.

Het spreekt wel vanzelf, dat de Haagsche Dagbladpers zich in de afgeloopen weken druk heeft beziggehouden met het befaamde Schouwburgvraagstuk.

„Het Vaderland" heeft een enquête georganiseerd en aan een aantal bekende personen antwoord verzocht op de volgende vragen:

1. Is Uwe meening dat de oude Schouwburg — gegeven het brandgevaar-rapport van den Commandant der Brandweer en den Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, — heropend moet worden?

2 Zoo ja, hoe behoort dan naar Uw gevoelen gehandeld te worden ten opzichte van den bouw van een nieuwen Schouwburg?

3. Zoo neen, hoe denkt gij U dan de oplossing van het Schouwburgvraagstuk?

Het blad publiceert een kleine vijftig antwoorden, die op die vragen zijn ingekomen en kan over het resultaat tevreden zijn.

Het is onze bedoeling niet een uitvoerige beschouwing aan deze enquête te wijden. Het Vaderland resumeerde zelf reeds in het nummer van 11 dezer de uitkomsten; alleen wenschen wij hier over te nemen de antwoorden van eenige, in onze lezerskring ongetwijfeld niet onbekende personen.

HERMAN HEYERMANS.

Onze meening is, dat het „brandgevaar-rapport" van den Commandant der Haagsche Brandweer en van den directeur van het Bouw- en Woningtoezicht op een „Donquichotterie" berust, daar dit rapport op alle schouwburgen van Holland toegepast, de sluiting van 99 pCt. dier schouwburgen zou veroorzaken. Indien het advies gevraagd was geworden van vaklieden, zou het eenvoudig antwoord zijn geweest: Laat uwen schouwburg nog een lengte van jaren bespelen en bouw terwijl een tweeden en een derden. Indien men aan onze Naamlooze Vennootschap den nu gesloten schouwburg wil verhuren, zijn wij bereid zonder subsidie te werken, daarenboven f 25.000 aan de gemeente 's-Gravenhage huur te betalen, verschillende gezelschappen op billijke voorwaarden te laten optreden en ieder schouwburgbezoeker tegen ongelukken voor een aanzienlijke som per hoofd te verzekeren. Het is naar onze meening alles een nutteloos alarm geweest.

JOH. D. LOOVEN, architect.

De Haagsche leden van den Bond van Nederlandsche Architecten kregen toestemming van het Gemeentebestuur om den bestaanden schouwburg na de sluiting op te meten en te bezichtigen. Hierdoor kon ik mij overtuigen, dat het destijds verschenen rapport van dir. van het Bouw- en Woningtoezicht, en Brandweer-commandant volkomen juist den gevaarlijken toestand van het schouwburggebouw, weergeeft. Geen overheid is verantwoord, dit gebouw in zijn tegenwoordigen staat weder open te stellen. Echter deelde ik het gevoelen van eenige mijner collega's, dat met eene verbouwing, waarvan de kosten globaal op 3 à 4 ton geschat worden, een kleine schouwburg kan verkregen worden, uitsluitend geschikt voor de opvoeringen van tooneelstukken, (dus niet voor opera's).

Het schouwburgvraagstuk, zou dus met deze ombouwing van het tegenwoordige gebouw, niet zijn opgelost.

Betreffende de plaats van een nieuwen schouwburg? Het in het praeadvies van B. en W. aangegeven Alexanderveld is zeer mooi. Indein er zekerheid verkregen kan worden, dat de Gemeente binnen drie jaar bijv. in het bezit van dit veld is, dan zou het zaak zijn te wachten. Is het echter uitgesloten, dat de Gemeente eigenaar kan worden, of indien voorzien wordt dat dit proces 10 of 20 jaar kan duren, dan zou de oplossing van het schouwburgvraagstuk ten zeerste gebaat zijn met de aanneming van het voorstel een schouwburg op Zorgvliet te bouwen, welke plaats eveneens gunstig blijft.

WILLEM ROYAARDS.

Het is een van die tot dusverre nog buiten de grenzen van ons vaderland nooit gehoorde malligheden geweest, dat de Haagsche Gemeenteraad, vóórdat een nieuwe schouwburg gereed was, den ouden Schouwburg, waarin het brandgevaar al niet grooter was dan in de meeste andere openbare gebouwen van Nederland, maar eenvoudig heeft gesloten. Het zou evenwel naar mijn gevoelen, nog grooter malligheid zijn, om na een jaar sluiten van het oude gebouw, het nu met gelijke willekeur maar weer te gaan openstellen. Gebeurt dit, dan vrees ik, dat wij, menschen van 1913, de opening van het nieuwe op het Alexanderveld te bouwen Koninklijk Theater niet meer zullen beleven. Mijn meening is, dat men — nu het geval er eenmaal zoo toe ligt, — verstandig zou doen, door zich met de Naamlooze Vennootschap Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, welker aandeelen, dank zij de Lely-beroering in den Raad tot sluiting van den ouden Schouwburg, prachtig naar boven geloopen zijn, te verstaan, tot het „met bekwamen spoed" verkrijgen van een intiemen schouwburg en een groot operagebouw op de terreinen dezer Vennootschap aan de Heerengracht.

J. J. VAN NIEUKERKEN, architect.

1e. Herhaald bezoek aan en ernstig onderzoek van den bestaanden schouwburg heeft mij afdoende bewezen: a. dat op die plaats volstrekt geen, zelfs maar eenigszins waardige schouwburg voor Den Haag kan worden gebouwd, en b. dat het rapport van den commandant der Brandweer en den directeur van het B. en W. toezicht zeer bezadigd gesteld is ten opzichte van brandgevaar. Niet gaarne zou ik de verantwoording op mij laden de schouwburg, zoo ze daar is, weder voor het publiek open te stellen. Ingeval van brand zijn de gevolgen niet te overzien, want het gevaar zit niet in onvoldoende blusch- of voorzieningsmiddelen, maar in de ongedekte lichte houtconstructies, die wanneer er brand komen mocht, het vuur aan alle kanten voeden.

Men zou tegenwoordig in een gewoon woonhuis niet zulk een toestand dulden. Hoeveel te minder in een gebouw waar er honderden menschenlevens mede gemoeid zouden zijn.

Jaren geleden heb ik in het „Vaderland" de aandacht hierop gevestigd en mijn oordeel is onveranderd gebleven.

Intusschen spreekt het van zelf, dat door inwendige veranderingen en ook door verandering in de kapconstructie het brandgevaar zeer veel kan worden verminderd. Maar de daarvoor gevorderde uitgaven zouden zeer beteekenend zijn.

2e. De oplossing van het vraagstuk ligt in elders een waardigen schouwburg te bouwen. Het voorstel van B. en W. voor het Alexanderveld is prachtig wanneer men het terrein spoedig genoeg in handen krijgen kan. Maar indien dit bezwaarlijk blijkt, waarom dan niet op Zorgvliet gebouwd? Men zal toch wel niet in ernst willen beweren, dat Zorgvliet te ver afgelegen is. Laten zij, die dit meenen, de kaart van Den Haag eens voor zich nemen of, 't geen nóg beter is, laat men zich toch in Duitschland, Engeland Frankrijk enz. eens gaan overtuigen hoe men daar over afstanden denkt.

Den Haag is niet meer een stadje van 60.000 inwoners als pl.m. 30 jaar geleden, en goedschiks-kwaadschiks

moet men mee met de eischen die men een groote stad stellen moet. En tot die eischen behoort een waardige schouwburg op een waardige plaats, waarbij tevens voldaan moet worden aan de voorwaarden van algemeen verkeer en van groote veiligheid.

EDUARD VERKADE.

1. Natuurlijk heropenen. Het gebouw had nooit gesloten mogen zijn. Indien voor de veiligheid gewenscht, kunnen nog een aantal plaatsen vervallen.

2. Spoedigst een goed operagebouw elders plaatsen en daarna den ouden schouwburg naar de eischen der veiligheid herbouwen en laten bespelen door een vast theatergezelschap of desnoods door de verschillende vaste gezelschappen in Amsterdam en Rotterdam.

Den Haag is meer dan groot genoeg voor opera en comedie. Deze twee kunsten eischen verschillende theaters. De oude schouwburg is uitstekend voor comedie. Waarom een nieuw gebouw maken, voor twee doeleinden en daarom òf te groot voor het een òf te klein voor het ander?

Alle Duitsche steden van beteekenis hebben het op deze wijze geregeld. Men denke aan Berlijn, Dresden enz.

En de schouwburg te Amsterdam èn die te Rotterdam zijn nauwelijks groot genoeg voor opera en te groot voor tooneelspel.

SMITS en FELS, architecten.

De Schouwburg in de toestand waarin deze zich thans bevindt te heropenen zou een daad zijn, welke door het gemeentebestuur nimmer te rechtvaardigen ware, en hoogst onverantwoordelijk zijn.

Kan de gemeente binnen zeer korte termijn bezitster van het Alexanderveld zijn, dan ware de weg daarop te wachten om daar ter plaatse de Schouwburg te bouwen.

Is deze zekerheid niet te krijgen, of wel een langdurig proces te voorzien, dan zou de bouw van de nieuwe Schouwburg op Zorgvliet, de meest voor de hand liggende oplossing o. i. zijn.

J. GRATAMA, redacteur van het „Bouwkundig Weekblad", uitgegeven door de Ned. Mij. ter Bevordering der Bouwkunst.

Of het wenschelijk is de oude Schouwburg gesloten te houden in verband met het Brandweer- en B. en Woningrapport, kan ik niet beoordeelen, daar ik over dit punt onvoldoende ben ingelicht. Wat ik echter wel weet, is, dat de geheele Haagsche Schouwburg-quaestie uiterst bla-meerend voor Den Haag werd. De wijze waarop bij dit belangrijke en aantrekkelijke architectonische vraagstuk de bouwkunst en de Nederlandsche architecten zijn behandeld, het algeheel gemis aan monumentale opzet is van dien aard, dat men slechts met wrevel aan deze klein-geestigheid denkt.

Het is onbegrijpelijk, dat de Hagenaars nog niet meer op hun achterste beenen zijn gaan staan.

Het is toch werkelijk overbodig er nog eens op te wijzen, dat het persen van een grooten Schouwburg op een te klein en ingebouwd terrein geheel onjuist is en het tegenovergestelde van wat onze tijd vraagt: klare doelmatigheid en ruime aanleg.

Het verlies van den 18n-eeuwschen gevel is daarenboven een onherstelbaar verlies in dit fraaie historische stadsdeel, en achter dezen gevel een nieuwen Schouwburg te wringen is een architectonische leugen en onzen tijd onwaardig.

De eenige normale oplossing is den Schouwburg op een nieuw en vrij terrein te plaatsen, als centrum van een eventueele nieuwe stadswijk, waardoor èn practisch èn aesthetisch een goed modern resultaat bereikt kan worden.

Het oppropppen en bederven der oude stadscentra is onjuist. Gelukkig is het laatste voorstel van B. en W. eindelijk een eerste stap in een niet verkeerde richting.

P. H. SCHELTEMA, architect, redacteur van „De Opmerker", bouwkundig weekblad.

Wanneer men niet te veel voet geeft aan een overdreven brandvrees en paniekvrees en eenige verstandige maatregelen daartegen neemt, dan zie ik weinig bezwaar in een heropening van den ouden Schouwburg en acht die, in de gegeven omstandigheden, zelfs zeer gewenscht.

Wat betreft den bouw van een nieuwen Schouwburg is m. i. de hoofdeisch, plaatsing op een vrij terrein. Men late zich bij het zoeken naar een geschikt terrein echter niet afleiden door kleinsteedsche overwegingen, betreffende grooter of kleiner afstand van de oude plaats of het oude stadscentrum.

Welbezien heeft men van de Schouwburg-commissie iets onmogelijks verlangd, door haar een idée fixe op te dringen en het was te voorspellen, dat zij er niet in slagen zou, het onmogelijke aannemelijk te maken.

Laat men nu verstandiger zijn en aan B. en W., of aan een nieuwe commissie opdragen, stappen te doen tot het verkrijgen van een geschikt terrein en, als men zich daarvan verzekerd heeft, een nationale prijsvraag uitschrijven voor den bouw.

Op die wijze bestaat er kans, binnen een zeker aantal jaren, tot een gezonde oplossing van het Schouwburgvraagstuk te geraken.

S. DE CLERCQ, architect.

1. Niet dan na een zóó grondige verbouwing, dat deze niet voor dit zomerseizoen gereed kan zijn.

2. Na die verbouwing (met behoud van zaal en gevel) is dit intiem theater een eisch des tijds.

Met den bouw van een grooten (gemeentelijken?) Schouwburg te wachten tot zekere ideale emplacementen wellicht vrij kunnen komen, lacht mij weinig toe.

Het voorstel van de opstelling van dezen Schouwburg op gemeenteterrein Zorgvliet biedt, van alle concrete voorstellen de beste waarborgen. Daarna voorzeker de richting aangegeven door M. E. Hijmans c.s.

3. In 1 en 2 opgesloten.

J. F. L. FROWEIN, architect.

1. Niet zonder te voren in verschillende gevaarvolle toestanden verbetering te hebben aangebracht en voor niet langer als voor den bouw van 'n nieuwen schouwburg noodig is.

2. Na vaststelling van terrein waar de nieuwe Schouwburg te bouwen plannen daarvoor te doen opmaken, desverkiezend te verkrijgen door een prijsvraag onder Ned. architecten uit te schrijven. In dit geval de plannen te doen beoordeelen door een jury saamgesteld voor 2/3 uit buitenlandsche en voor 1/3 uit Nederl. architecten of deskundigen.

Door een lezer van het Vaderland is de opmerking gemaakt, dat bij de enquête de geldquaestie, die hier toch in de eerste plaats van belang is, niet is aangeroerd. De Redactie heeft dien inzender geantwoord, dat elk adviseur vrij was, ook daarover zijn meening te kennen te geven, doch niemand dit blijkbaar noodig heeft gevonden.

In de Haagsche Courant evenwel troffen wij over dit punt een beschouwing aan, die genoemden inzender zeker zou bevredigen en waarin deze kant van het vraagstuk in zulk een helder licht wordt geplaatst, dat wij meenen, die beschouwing, al is zij ook niet van technischen aard, onzen lezers niet te mogen onthouden.

De Haagsche Courant schrijft:

Tot ons leedwezen vonden wij intusschen in het praeadvies van B. en W. slechts zeer terloops en volkomen onvoldoende de aandacht gewijd aan wat o.i. de hoofdzaak is in het geheele vraagstuk.

Hetzij de Gemeente bouwen wil op Zorgvliet of op het Alexandersveld, of zelfs als zij dit zou willen doen naar het plan-van-Liefland c.s., altijd is de geldkwestie de allesbeheerschende.

„Wanneer — erkennen B. en W. — van Gemeentewege tot de oprichting van een nieuwen schouwburg wordt overgegaan, zal er tegen zijn te waken, dat dit geschiedt onder omstandigheden, die uit een financieel oogpunt voor de exploitatie gevaar opleveren. Het offer, voor den bouw gevergd, is reeds aanzienlijk; maar de financiën der Gemeente laten geen ruimte voor teleurstellingen, die groote afmetingen zouden kunnen aannemen."

Bij deze gewichtige en onbetwistbaar juiste stelling zou een grondige overweging van de financieele zijde der zaak gepast hebben. Wij missen die echter te eenemale. Geen globale raming van de kosten van inrichting, niet enkel van den bouw, maar ook van al wat er in een modern theater verder noodig zal zijn. En geen woord over den exploitatievorm, waarbij B. en W. zich de Gemeente blijkbaar financieel betrokken blijven denken.

Dit moet te meer opvallen, omdat de commissie voor de Financiën zich in haar advies, van 10 October 1912, had onthouden van een oordeel over de vraag, in hoever de Gemeentefinanciën den bouw van een schouwburg toelaten, maar daarentegen wel eenige globale cijfers omtrent de lasten noemde.

Gemiddeld — schreef zij — kostte de schouwburg in de latere jaren aan de Gemeente slechts f 20.000 's jaars. Alleen voor den dienst der leening voor den bouw (zonder décors enz.) is te rekenen op jaarlijks f 60.000, dus samen minstens 80 mille. Maar de commissie is overtuigd, dat men er met f 20.000 voor exploitatie en onderhoud in een groot, nieuw, modern theater niet zal komen, — en dat meer zal noodig zijn naarmate hoogere eischen aan 't gehalte der voorstellingen worden gesteld.

„De kennisneming — voegde zij daar bij — van gegevens betreffende de exploitatieuitkomsten van verschillende theaters in het buitenland gaf aan de commissie een beeld van de zeer hooge uitgaven, welke daar, ondanks hoogere toegangsprijzen dan hier in 't algemeen gebruikelijk zijn en in weerwil van doorgaans goed bezette zalen, ten laste van de gemeente blijven."

Op grond daarvan verkreeg zij de overtuiging dat een opera-exploitatie als in Fransche en Duitsche steden ter grootte van 's-Gravenhage van onze Gemeente „geldelijke offers zou vergen, die haar draagkracht te boven zouden gaan."

En zij prees dan den o.a. te Frankfort gekozen exploitatievorm aan, waar een vereeniging van belangstellende burgers met een eigen kapitaal de zaak op deskundige wijze drijft, met medezeggenschap der Gemeente als waarborg voor een goede exploitatie.

Het voorbeeld is nog dichterbij te vinden: te Amsterdam. Trouwens, den Haag is, naar wij meenen, de eenige stad in Nederland, die een stadsschouwburg voor haar risico heeft.

Maar in elk geval heeft 't ons in de uiterste mate verbaasd dat B. en W. over dat betoog der Financieele commissie geen woord spraken.

En toch — men verlieze dit vooral niet uit 't oog — moet een regeling als te Frankfort of Amsterdam vooraf vaststaan en met een krachtige combinatie van ingezetenen getroffen zijn, met 't geld op tafel, vóórdat de Gemeente gaat bouwen of daartoe besluit zelfs. Anders is 't te laat en zijn wij overgeleverd aan wat men ons dan zal willen aanbieden, omdat, is de schouwburg er eenmaal, geëxploiteerd moet worden, tot elken prijs.

Een schouwburg is in een groote stad vrijwel onmisbaar. Maar de tijd is voorbij, toen daarin met stadsgeld moest worden voorzien. Voor volksontwikkeling en veredeling is een concertzaal zeer veel nuttiger dan een comedie; toch voorziet daarin de particuliere kunstzin. En alle andere ondernemingen van publiek vermaak zijn particuliere zaken, die 't meerendeels heel goed stellen zonder stadsgeld. Wij nemen echter aan, dat een opera, bij de enorme eischen der goede artisten, hulp noodig heeft. Maar deze schijnt ons ruimschoots voldoende verstrekt, als de Gemeente den grond en 't gebouw voor niets beschikbaar stelt. Daarbij moet 't in elk geval blijven; de vermogende kunstvrienden die roepen om een kostbaar theater, moeten de risico op zich nemen voor de exploitatie.

Dat eischen, dunkt ons, goede politiek en behoorlijk geldelijk beleid.

Wij zouden 't daarom volstrekt noodzakelijk achten, dat, welk besluit de Raad omtrent den schouwburg moge nemen, op den voorgrond de besliste uitspraak worde gesteld: dat de uitvoering afhankelijk zal zijn van de vorming eener exploitatie-vereeniging, die zich op aannemelijke voorwaarden tegenover de Gemeente verbindt, onder aanbieding van haar waarborgkapitaal.

Ten einde een zuivere beslissing te verkrijgen, zal, hopen wij, de Burgemeester daarna, in den tweede plaats, een beslissing doen nemen over de vraag, of, naar gelang van de verdere besluiten, tijdelijke heropening van den ouden schouwburg zal zijn toe te laten.

En daarna zou dàn de Raad in volle vrijheid kunnen kiezen tusschen de drie oplossingen: Zorgvliet, Alexandersplein en Korte-Voorhout.

Van den Burgemeester, wiens tact bij de leiding terecht algemeen hoog wordt gewaardeerd, meenen wij zulk een regeling der beslissingen te mogen verwachten.

Want 't is toch immers in deze niemand — en hem zeker allerminst — te doen om 't verkrijgen van succes voor een der partijen, maar uitsluitend om het algemeen belang.

En dat eischt misschien een kostbaren, modernen, en dan natuurlijk zooveel mogelijk veiligen Schouwburg; maar 't eischt zeker waakzaamheid voor de belangen der belastingschuldigen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 6. Kroniek L., door J. Gratama. Waarom worden monumenten van moderne kunst niet beschermd?

Landhuis te Boekelo, architect S. de Clercq, met afbeeldingen en losse plaat.

Het Middelbaar Technisch Onderwijsvraagstuk en de wenschelijkheid van wettelijke bekwaamheidsacten voor technici, door M. Vrijenhoek (vervolg).

Waar staan wij, naar het Duitsch van Hermann Muthesius (vervolg).

Paleis-Raadhuis

Xe Internationaal Woningcongres.

ARCHITECTURA No. 3. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Minister Mr. E. R. H. Regout.

Verslag van de 1322e ledenvergadering van 15 Januari 1913.

Bouwkunst-onderwijs, door W. van der Pluijm.

Het Jongenshuis, door Jan de Meijer, arch. B. N. A., met afbeeldingen.

Nog eens: Merkwaardige vakopvatting.

DE BOUWWERELD No. 6. Amerikaansche Reuzengebouwen.

DE INGENIEUR No. 6. Verslag der gedelegeerden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs betreffende het practisch instrumentmakersexamen te Leiden September 1912.

Overspanning door resonantie. door Dr. P. M. Verhoeckx w. i. t.

De ombouw van het Grand Central Station te New-York, door K. Tromp c. i., met afbeeldingen.

Het nieuwe internationale radiotelegraafverdrag, door C. J. Beelenkamp.

Ingezonden stukken. Economische verhoudingen van Gasbedrijven en electriciteitsbedrijven, door T. Etens.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 6. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Beroepsziektewet. — Pensioneering van Gemeente-ambtenaren en van hunne weduwen en weezen (vervolg). — Ingezonden. — Prijsvragen. — Examens. — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 6.

Negende Huishoudelijke Vergadering van het Hoofdbestuur met bestuursleden der afdeelingen op 25 Februari 1913. Agenda.

Uit de Afdeelingen.

Een feit van beteekenis. Meer eenheid.

Lezing. — De Vlugt.

Afdeelingsverslagen. — Dordrecht 7 Februari 1913. — Haarlem 3 Februari 1913. — 's Hertogenbosch 21 Januari 1913. — Utrecht 30 Januari 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 32. De voorsitgang van het vuur in den ringoven. — Gewapend beton. — Ketelvoeding. — Verslag der door de Zuiderzee-vereeniging benoemde gewapend-beton-commissie.

KLEI No. 3. Officieele Mededeeling.

Eenige proeven van moderne Nederlandsch-Indische bouwkunst, (Slot) (Met 3 afbeeldingen.)

De slib van onze rivieren. II.

Brieven uit Amerika. II.

Het Steenhouwersbedrijf in Amerika, III.

Agentschapsgebouw der Honkong and Shanghai Banking Corporation te Batavia.

Varia.

BOUWKUNST OF BOUWERIJ.

Onlangs vond het „Handelsblad" aanleiding te wijzen op een schandalig leelijk gebouw, dat in Den Haag geplaatst is op den hoek van den Fluweelen Burgwal en de Korte Poten.

„Er wordt," verklaarde het blad later, „helaas, altijd nog zeer veel meer leelijks dan moois gebouwd, al is er, stellig, in de laatste kwart-eeuw eenige langzame beterschap aan te wijzen. Meermalen hebben wij betoogd, dat er geen radicale verbetering is te wachten zoo lang aan de schoonheidsleer geen ruime plaats wordt ingeruimd op de lesroosters van al onze scholen, te beginnen met die van het L. O. Terecht heeft de heer Dolk daarop j.l. Vrijdag in de Tweede Kamer aangedrongen en daarmee een kwestie aangeroerd, die voor de ontwikkeling van ons volk misschien nog wèl zoo belangrijk is als de heele „schoolkwestie" in den gebruikelijken zin. Maar wekt daarvoor eens belangstelling bij een volksvertegenwoordiging en een Kamer, die zelven nagenoeg geheel uit onaesthetisch ontwikkelde menschen bestaan?

„Nog onlangs hoorden wij een van de meest ontwikkelde en beschaafde Kamerleden den lof verkondigen van Hirsch op het Leidscheplein tegenover de Beurs van Berlage. Het gebouw van Hirsch is zeker niet leelijk; het heeft architectonische verdiensten. En Berlage's Beurs heeft architectonische fouten. Maar wie niet ziet dat de Beurs, niet haar fouten, een schepping is, een uiting van een oorspronkelijken en diep-artistieken geest, van een modernen Hollander ook, en dat daarentegen het gebouw van Hirsch een verdienstelijke variatie is op de cosmopolitische Schablone van dergelijke gebouwen in Londen, Berlijn en Parijs, zoodat het daar op het Leidscheplein staat als een op zichzelf keurig en correct gekleede wereldburger in een gezelschap van Hollandsch allooi, die beseft niet het onderscheid tusschen kunstwerk en kunstig maakwerk en heeft, door eigen ontwikkeling van smaak, niets ingehaald van het jammerlijk tekort aan schoonheidsgevoel dat ons onderwijs oplevert.

„Elk volk heeft, ook weer in dit opzicht, de regeering die het verdient. Wij kunnen geen ministers, geen kamers, geen gemeenteraden met waarachtig begrip van de hooge waarde der aesthetica hebben, zoo lang ons volk zelf voor 't meerendeel bestaat uit barbaren op 't stuk van schoonheidszin. Ware de traditie van ons schildersverleden niet zoo sterk, wij zouden voor picturaal schoon even weinig oog hebben als voor architecturaal schoon. Maar nu offeren wij dan ook alle andere schoonheid aan de picturale, zooals onlangs geschied is bij de beslissing over den Drucker-uitbouw te Amsterdam, waarbij men, ter wille van de uiting der negentiende-eeuwsche wedergeboorte van onze zeventiende-eeuwsche schilderkunst (de Haagsche school), de mooiste uiting der regeneratie van onze zeventiende-eeuwsche bouwkunst (het Rijksmuseum) besloot te verknoeien. De beteekenis van de Haagsche schilderschool zijn wij nu allengs wel gaan begrijpen. Maar dat het Rijksmuseum precies dezelfde beteekenis heeft voor onze bouwkunst, dat beseft men nog steeds niet.

„Daarom is het, onder zulke omstandigheden, geraden om maar zoo min mogelijk aesthetisch initiatief te geven aan regeeringen en vertegenwoordigende lichamen van een volk dat goeddeels nog zoo aesthetisch barbaarsch is en liever het initiatief te laten aan de particuliere architectuur. Hoeveel onrijps en leelijks die ook nog levert, dáárvan krijgen wij toch de enkele goede en waarlijk artistieke scheppingen van onzen tijd. Met instemming hebben wij dan ook dezer dagen kennis genomen van het adres der Mij. v. Bouwkunst, waarin de regeering verzocht wordt om belangrijke werken niet door de rijksbouwmeesters maar door vrije architecten te doen ontwerpen. De zeer enkele maal dat dit geschied is (eigenlijk tengevolge van een toeval, nl. bij den bouw van de koloniale kazerne te Nijmegen, heeft dit (n'en déplaise den heer de Stuers, die nu eenmaal niet verder gekomen is dan de 18e eeuw en voor wien eigenlijk alleen de gothiek heelemaal goed is) een uitstekend resultaat geleverd. Wij willen volstrekt geen kwaad zeggen van de rijksbouwmeesters als kundige menschen. Maar een kundig bouwmeester is nog geen kunstenaar. En een kunstwerk, dat wij te danken zouden hebben aan een rijksbouwmeester van deze of van de vorige eeuw, is ons niet bekend. Amsterdam zou zeker nooit zijn ontzaglijk merkwaardige Beurs hebben gekregen als het niet had gebroken met het oude stelsel van stadsbouwmeesters.

„Laat daarom ook de Landsregeering, beseffend in welk een woestenij van aesthetische onkunde ons volk voor 't meerendeel nog leeft, haar initiatief afhouden van groote bouwwerken, alleen de gewone bezigheden opdragen aan haar rijksbouwmeesters, en voor alle werken van beteekenis ontwerpen vragen van eenige particuliere architecten."

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND

Gedenkteeken Van 't Hoff.

Burg. en Weth. van Rotterdam hebben bij den gemeenteraad aldaar een gunstig praeadvies ingediend op het verzoek der plaatselijke commissie tot het stichten van een gedenkteeken voor wijlen professor dr. J. H. van 't Hoff, om dit te doen verrijzen op het plein vóór de Hoogere Burgerschool aan den 's-Gravendijkwal, en de fundeering voor rekening van de gemeente te doen maken.

Het gedenkteeken is ontworpen door den beeldhouwer Ch. van Wijk in harmonie met de omgeving. De maquette is voor de raadsleden tentoongesteld geweest.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

B. en W. stellen voor te besluiten: Gaarne gebruik te maken van het aanbod der commissie en het maken van de fundeering, waarvan de kosten geraamd worden op f 6000, voor rekening van de gemeente te doen uitvoeren.

Schore.

Aan het kerkbestuur te Schore (Zuid-Beveland) is de volgende brief verzonden:

„Het dagelijks bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft bericht gekregen, dat bij U het voornemen zou bestaan, uwe zoo schilderachtig gelegen oude kerk te sloopen, om haar door een nieuwe te vervangen.

„Een dergelijke afbraak zou zeer te betreuren zijn, en daarom verzoekt het dagelijks bestuur voornoemd U ten dringendste, daartoe niet over te gaan.

„Wanneer de kerk in haar tegenwoordigen toestand te klein voor de gemeente mocht zijn, dan zou zij kunnen worden vergroot, door het noorder kruispand, nu voor consistoriekamer, bijvoorbeeld ter plaatse van het vroegere koor, te bouwen. Voor een dergelijke verbouwing zou wellicht van het Rijk een subsidie kunnen worden verkregen.

„De oude kerk geeft zooveel schoonheid aan Schore, dat alles in het werk dient te worden gesteld, om haar te behouden, waartoe de Bond Heemschut gaarne zal medewerken."

Halsteren.

Ondanks de toegezegde rijks- en provinciale subsidiën heeft de gemeenteraad gisteren besloten de monumentale kerk, welke ingericht zou worden tot Raadhuis, niet over te nemen. De kerk zal dus worden afgebroken.

Verordening tot het weren van inbreuken op natuurschoon.

Gedeputeerde Staten van Zeeland, op het voorbeeld van die van Noord-Holland, hebben thans een verordening tot het weren van inbreuken op natuurschoon voor die provincie vastgesteld. Het is den eigenaren of verbruikers van eenig onroerend goed verboden, dit op eenigerlei wijze voor reclame te gebruiken. Het verbod is niet van toepassing in zooverre het geldt reclame voor zaken, welke worden vervaardigd of voor bedrijven, welke worden uitgeoefend op of in het onroerend goed, wanneer het geldt in de bebouwde kom eener gemeente, wanneer Ged. Staten vrijstelling van het verbod verleenden en tot 1 Januari 1914, wanneer het een reclame geldt, waarvan blijkt, dat zij op het tijdstip van de inwerking-treding der verordening aanwezig was.

Vrijstelling van het verbod kan alleen worden verleend, wanneer naar het oordeel van Ged. Staten de schoonheid van het omliggende landschap door de reclame niet wordt geschaad.

Op een en ander is eene boete van hoogstens f 75 voor overtreding gesteld.

Ged. Staten zijn bevoegd, wat in strijd is met deze verordening te doen wegnemen, wat niet eerder geschiedt, dan ten minste acht dagen nadat de belanghebbende schriftelijk is gewaarschuwd. Met het toezicht en de zorg voor de naleving der verordening zijn o. a. belast de ambtenaren van den provincialen waterstaat en de arbeiders in vasten dienst der provincie op de provincialen wegen. Zij hebben daartoe tusschen zonsopgang en zonsondergang het recht van vrijen toegang tot alle gronden en gebouwen, woningen uitgezonderd.

Vacante Betrekkingen.

— IJzerteekenaar op een groote Gasfabriek, in tijdelijken dienst. Brieven onder No. 5259, bureau v. d. Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Onderwijzer in het Timmeren aan de Ambachtsschool te Rotterdam, 22½ uur per week. Aanvangsalaris f 675 's jaars. Diploma gezel gewenscht. Stukken in te zenden voor 1 Maart a.s. en inlichtingen verkrijgbaar bij den Directeur, Tamboerstraat Rotterdam. (1)

— Leeraar in het Smeden en Bankwerken aan de Ambachtsschool te Leeuwarden. Salaris f 1000 per jaar. Stukken in te zenden voor 24 Februari a.s., en inlichtingen verkrijgbaar bij den Directeur G. C. Michell. (1)

— Adspirant-Opzichters, Weg en Werken bij de M. t. E. v. Staatsspoorwegen; zie adv. in dit No. (1)

— Bouwkundige, voor bouwkundige berekeningen, in vrijen tijd aan huis. Brieven No. 959, bureau der Haagsche Courant, Wagenstraat 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, eventueel Chef- de bureau, op Architectenbureau te Rotterdam. Brieven No. 5333, bureau v. d. Nieuwe Rott. Courant. (1)

(*Vervolg 3e pagina bijblad.*)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 22 FEBRUARI 1913. No 8.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

BAZEL.

Vervolg (zie bladz. 26.)

In alle reisboeken is in den regel veel plaats aan de beschrijving van de kerkgebouwen ingeruimd en dit is verklaarbaar voor zulke plaatsen waar de kerk eigenlijk het eenige belangrijke gebouw genoemd kan worden.

De Baseler Munsterkerk is ook wel een der merkwaardigste gebouwen van de stad, doch de reiziger, die er aankomt, vermoeid van het zien van vele kerken en daarvan eenigszins oververzadigd, vindt er nog menig ander gebouw, dat een bezoek waard is.

Daartoe behoort in de eerste plaats het Raadhuis aan de Markt, een laat-Gothisch bouwwerk van eenigszins zuidelijk karakter, gesticht in 1508. Het is van weerszijden ingebouwd, zoodat het slechts een gevel aan de straat heeft; die gevel is gedeeltelijk met schilderwerk versierd en was in 1826 reeds eenmaal gerestaureerd. Hij bestond een 25 jaren geleden nog alleen uit het lage middengedeelte van den tegenwoordigen gevel. Sindsdien is aan de Noordzijde een aanbouw toegevoegd, die een verdieping hooger is en aan de Zuidzijde een kolossalen vierkanten toren. Tusschen deze beide aanbouwsels is de oude gevel wel een weinig in de verdrukking geraakt, hetgeen jammer is, omdat dit oude gedeelte in alle opzichten verreweg het belangrijkst is. Het bevat een schilderachtige binnenplaats met steenen „Freitreppe", die min of meer herinnert aan die van het Bargello te Florence, ook door de in de muren gemetselde wapensteenen en andere fragmenten, en op de eerste verdieping bevindt zich de Regeeringsraadzaal, waar men de mooie gebrandschilderde vensters met wapens aantreft, die aan alle heraldici bekend zijn.

Overbekend, maar daarom niet minder bezienswaardig, is het Museum aan de Augustinergasse, die op het Munsterplein uitloopt. Het groote gebouw herbergt, behalve een beroemde bibliotheek en een verzameling oudheden uit den voorhistorischen tijd, een eenige verzameling werken van Holbein en Dürer en een eveneens unieke collectie schilderijen van den aanvankelijk onbegrepen, maar later zeer gewaardeerden schilder Böcklin. De bibliotheek werd reeds in de vijftiende eeuw gegrondvest en verwierf zich met de Universiteit, waartoe zij behoort spoedig een groote vermaardheid. Geleerde reizigers verzuimden nimmer daar een bezoek te brengen en het kan ons dan ook geenszins verwonderen, dat in een oud vreemdelingenboek ook de handteekening van Constantijn Huygens wordt aangetroffen.

Ofschoon de stad geen bepaald middeleeuwsch karakter meer heeft, herinneren de nauwe straten en kleine pleintjes en de over het algemeen hooge huizen, toch nog aan den tijd toen Basel een vesting was. Men zegt, dat de bevolking in de middeleeuwen talrijker geweest is dan naderhand en dit kan ook wel zoo geweest zijn. Als vesting heeft Basel echter nooit een rol van groote beteekenis in de geschiedenis gespeeld. Wel zijn in de vijftiende eeuw tijdens de oorlogen der Bourguignons en Armagnacs aan den voet zijner wallen onstuimige gevechten geleverd, maar door den bouw van de sterke vesting Hüningen door Lodewijk XIV

was de beteekenis van Basel als zoodanig geneutraliseerd. Reeds lang te voren had de stad haar kracht gezocht in aansluiting bij het Zwitsersche Eedgenootschap en bij den vrede van Munster in 1648, werd hare onafhankelijkheid, met die van het Zwitsersch verbond, voorgoed bevestigd.

De meeste huizen, ook in de oude stad, staan met de nok en dus ook met de gootlijst evenwijdig aan de straat. Men mist hier dus het levendig silhouet, dat de topgevels in de steden van het Noorden veelal doen ontstaan. Iets eigenaardigs ontstaat evenwel weder door het dikwijls groote overstek der gootlijsten, waarboven zich dan een hoog leiendak verheft. Deze zware overstekende gootlijsten hebben de architecten Bischoff en Weideli ook toegepast aan de nieuwe Beurs, die zij gebouwd hebben aan de Vischmarkt, een onregelmatig pleintje, waarop zeven straten uitloopen. De Beurs was vroeger gevestigd boven het postkantoor, oorspronkelijk een laat-Gothisch handelshuis, dat in 1880 belangrijk in denzelfden stijl werd uitgebreid. Het was destijds één der eerste postkantoren, waar het systeem der postboxes op groote schaal werd toegepast, in een open hal, van de straatzijde toegankelijk, zoodat de geabonneerden het gebouw niet behoefden binnen te treden, om hun correspondentie in ontvangst te nemen.

Op de Vischmarkt staat de fraaie laat-Gothische fontein, bekend als „Fischmarktbrunnen", die doorgaat voor het beste werk in zijn soort van geheel Zwitserland. Op een ronde van boven zeshoekig bewerkte zuil staat een driehoekig Gothisch torentje met de beelden van de H. Maagd, St. Johannes en St. Petrus. Boven deze figuren welven zich drie rijk bewerkte baldakijns, door drie hoekzuiltjes gesteund. Boven deze zuiltjes, tusschen de baldakijns staan drie kleinere figuurtjes, die de Christendeugden voorstellen en op de baldakijns drie nog kleinere beeldjes. Het geheel eindigt in een sierlijk bewerkte driezijdige pinakel bekroond door een verguld engelfiguurtje. Het veelhoekig bassin bestaat uit Solothurner marmer. Men veronderstelt, dat dit monumentje uit de vijftiende of zestiende eeuw dagteekent, maar de beeldjes hebben een ouder karakter, zoodat wel eens het vermoeden is uitgesproken, dat zij van een ouder werk afkomstig zijn, dat misschien door aardbeving verwoest is. Het is bekend, dat de fontein in 1618 en in 1851 gerestaureerd werd. Niet lang geleden moest zij ter wille van het verkeer verplaatst worden maar gelukkig heeft men haar niet als sta-in-den-weg gesloopt of in een museum opgeborgen.

Nog een andere bekende fontein is in Basel te vinden, namelijk de „Holbeinbrunnen" in de Spahlenvorstadt. Deze fontein is bekroond met een beeldje, een doedelzakspeler voorstellend en versierd met een boerendans, een en ander naar men aanneemt uitgevoerd naar een ontwerp van Holbein. In hoeverre deze veronderstelling juist is, is moeilijk na te gaan, maar het is gemakkelijk te begrijpen, dat dit meersterstukje van bescheiden afmeting een ongemeene vermaardheid geniet.

In de buurt waar het staat, bevindt men zich op weinige schreden afstands van de belangrijkste der nog overgebleven drie stadspoorten van Basel, namelijk de „Spahlenthor". Het is een vierhoekig poortgebouw, versierd met rondboogfriezen en drie beelden op consoles onder baldakijns, bekroond met een hoog spits dak, gedekt met gekleurde leipannen. Deze middenbouw is geflankeerd door twee ronde, boven achthoekige gekanteelde hoektorens. Aan de buitenzijde is een voorpoort uitgebouwd, waarboven een gekanteelde weergang zoodat tusschen voorpoort en binnenpoort een klein vierkant pleintje aanwezig is. Men heeft hier te doen met een laat-middeleeuwsch bouwwerk, dat er niet bijzonder formidabel uitziet. Vestinggracht en brug zijn sedert lang verdwenen, het gebouwtje staat nu, in gerestaureerden staat, geheel vrij in een soort van plantsoen en vervult geen andere functie dan van uurwerktoren. Het doet daarbij denken aan de bekende pendules in den vorm van kasteeltjes of kerkjes, die een tijdlang in de mode geweest zijn en evenwel is het een authentiek document van vestingbouwkunst ook in enkele details, want de schietgaten hebben de eigenaardige vernuftige inrichting, die Viollet le Duc de moeite waard achtte te beschrijven, namelijk naar behoefte geopend of gesloten te kunnen worden door verticaal in het metselwerk aangebrachte draaibare houten cylinders.

(Wordt vervolgd.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de namiddag-voordracht der Academie van Maandag j.l. heeft de heer L. Simons van 's-Gravenhage gesproken over kunstenaarskritiek en publiek.

Spreker's voornemen was een aantal niet al te diep verknochte opmerkingen te maken over een onderwerp, waarover veel gezegd is, veel te zeggen zal blijven, ook na hetgeen hij in het midden zou hebben gebracht. Zonder belofte veel nieuws te kunnen geven, hoopte hij, na een aantal speciale onderwerpen, op deze lezingen behandeld, zijn opmerkingen over dit zeer algemeene met wellicht eenige vrucht ten beste te kunnen geven.

In een opzicht bestaat er, merkte hij op, ondanks allerlei geboorteverschil, een groote gelijkheid: we zijn allen, of we willen of niet, publiek. We kunnen er ons niet aan onttrekken: immers ook ons onttrekken is een daad, een oordeel, met gevolgen.

We moeten ons echter onttrekken aan veel dat geboden wordt. En daar zulk onttrekken of deelnemen een beslissing in zich sluit, komen wij als publiek voor onze eerste moeilijkheid, die we plegen op te lossen door de vóórkeus voor ons te laten doen door.... de kritiek.

De tweede moeilijkheid van ons, publiek, ontstaat, doordat we gesteld worden voor allerlei nieuws. En nu weten we hoe ons voorgeslacht zich geblameerd heeft door te lachen om, te veroordeelen, wat wij nu al lang weer als haast verouderd achter ons gelaten hebben. We willen ons liefst niet evenzoo blameeren. Moeten we dan alles aanvaarden?

Spreker onderzocht, hoe het staat met de hoofdvraag: of we plichten hebben, als publiek, jegens de Kunst en de Kunstenaars, en jegens ons zelf. Als we onverschillig blijven jegens kunst, die ons veel had kunnen zijn, benadeelen we ons zelf. Kunstgenieten is zelfverrijken en zelfverwezenlijken, waaruit af te leiden valt, dat we niet zoozeer moeten zoeken kunst die ons dadelijk aanspreekt, maar kunst die ons vreemd aandoet. Dit uitwerkende kwam spr. echter tot de waarschuwing, zich niet, om dans le mouvement te lijken, te gaan wijsmaken, dat men iets mooi vindt... „ómdat het nieuw is." Zelfbedrog schaadt het publiek als den kunstenaar. Een welwillende, hoogstaande reserve tegenover hetgeen ons als vreemd aandoet, is geboden.

Nog sterker geldt dit alles voor onze voorlichters: de critici. Ze zijn, hoezeer onze gemakzucht, om er van af te zijn, dit wel wenschen zou, geen rechters, maar gidsen. De beste kritiek is die, welke zichzelf op den duur overbodig maakt, omdat zij publiek geleerd heeft, zelf te zien en te oordeelen. Als voorganger kan de criticus geen achteraanlooper zijn. Een conservatief criticus, in vooroorde-

len bevangen, is een onzinnigheid. Eischen, allereerst aan een criticus, behalve verantwoordelijkheidsbesef en hoogstaand karakter zijn: cultuur, intuïtie, kunstgevoeligheid, onbevangendheid, vooruitstrevendheid, diepte van inzicht. Moet nu de onbevangenheid uitsluiten de subjectiviteit? Herinnerend aan de jongste debatten hierover noteerde spr., dat z. i. de subjectieve kritiek geenszins moet worden uitgesloten. Dat zou een verlies zijn. Maar ze blijve op haar plaats in tijdschriften, en altijd onderteekend. In het algemeen trouwens noemde spreker ongeteekende kritiek misleidend en onbeschaamd. Wij hebben recht te weten, wie zich als onze gids komt voorstellen. In dag- en weekbladen, waar zooveel directer invloed geoefend wordt, mag de kritiek zeker niet ongeteekend zijn, en evenmin subjectief. Na gewezen te hebben op de moeilijkheid der volkomen objectiviteit, als van de onmogelijkheid der ideale kritiek, trok spreker de conclusie, dat wij, publiek, ons moeten aanwennen kritiek critisch te lezen. Naar sprekers eigen ervaring zijn er ongunstige kritieken, waaromtrent hij weet, dat ze voor hem aanwijzing zijn, om nu vooral zelf te gaan oordeelen. En omgekeerd. Zoo neutraliseeren wij de fouten der kritiek. Toch, omdat de meeste menschen zulke slechte bergbeklimmers zijn, hebben we zeer hooge eischen te stellen aan onze gidsen. Ze moeten ook liefst niet te lang hun werk doen: van dertig tot vijftig jaar, twintig jaar, is lang genoeg voor wie geregeld alles moet gaan zien. Spr. zelf was indertijd al na acht jaar gaan voelen dat het lang genoeg was geweest, om frisch te kunnen blijven.

Moest niet ook van den criticus zooal geen.... examen, dan toch wel degelijk een proefstuk geëischt worden, waarin hij bewees de vereischten te bezitten, straks opgenoemd? Sprekers antwoord op deze vraag luidde bevestigend, in verband met zijn eigen levenservaring, hoe lichtvaardig men soms critici aanstelt. Het gevolg trouwens van de verregaande onverschilligheid van ons publiek, dat zweert bij wat de krant zegt, en naar de geloofsbrieven van den courantier nauwelijks vraagt.

In de derde plaats komend tot den kunstenaar, voor wien en voor wiens werk spr. eerbied gevraagd had, moest hij vanzelf de lijn trekken: niet elk die zich kunstenaar noemde, mocht dien arbeid van ons vergen. Ook hier dus alweer de moeilijke plicht ons, publiek en kritiek, opgelegd, van te schiften en te onderscheiden. Het begin van onzen eisch zou echter ook hier niet zoo zwaar te formuleeren zijn: we hadden slechts, van wat zich aanmeldde als Kunst, te eischen, dat het ook Kunst was, en niet iets anders: journalistiek, fotografie, wetenschap, bespiegeling of kunstvaardigheid. De vraag van het hoeveel, het hoe sterk mag niet beslissend zijn, wel de echtheid en de zuiverheid. Spreker onderzocht vervolgens, of het ook kwaad kon, bij ongeluk of opzet, valsche goden te aanbidden, echte te miskennen: en ten aanzien van het laatste gaf hij nog eens de beteekenis aan van het voorbijgaan, door een gemeentebestuur, van onzen eersten bouwmeester, omdat zijn kunst onbehaaglijk leek, dus juist van het soort, waarmee wij ons, in ons eigen belang, vertrouwd moeten maken. Er zijn kunstenaars wien de miskenning sterk maakt, anderen verbittert zij; in weer anderen doodt zij de mogelijkheid van verder scheppingswerk.

Voor den Kunstenaar zelf zal ten slotte alleen mogen beslissen de vraag of zijn scheppen een dwingend moeten was, uiting van eerbiedig ontvangen. Men spreekt wel eens van een heilig moeten, onder dwang van financieele omstandigheden. Spreker kon daarin niets heiligs zien en waarschuwde in dit verband tegen het droombeeld van zoo menig jeugdige, die meent niet gelukkig te kunnen worden als hij niet kan „gaan leven voor zijn kunst"; want in de praktijk wordt dit dan meest het leven van zijn kunst. Waar zeer veel begaafden, die kunst hadden kunnen geven, dit moeten nalaten omdat zij moeten les geven, bestaat zeker een misstand, die men graag uit den weg zou ruimer door een extra-belasting op menig rijken Nietsnut. Toch is dit minder erg, dan het moeten werken aan hun kunst voor de opbrengst. De zoogenaamde vrijheid der Kunstenaars is in veel opzichten een vermomde, of onvermomde slavernij.

En het woord omtrent de: „Kunst om de Kunst?" Werkt de Kunstenaar voor zich zelf, of om het publiek? Moet en mag hij het publiek, de nationale zaak, den godsdienst, de moraal, een idee dienen?

Het gegeven antwoord luidde: Waarom niet? Zoolang de kunst maar Kunst blijft, en ontstaat zooals Kunst alleen ontstaan kan. En dit anderen tot drijfveer en inspiratie wordt en er ten slot niet maar mee vermengd wordt, zóó dat bij elke afkoeling het zich dadelijk als een bezinksel afscheidt, maar in de gloeihitte van de kunstdrift chemisch verbonden wordt met het kunstwerk, tot een nieuw en eigen geheel. Het bezwaar blijft alleen, dat dit zooveel moeilijker is dan „Kunst als Kunst alleen" maken en dus zoo dikwijls faalt: het werk een mengsel blijft.

Met het uitspreken van de hoop, dat de toehoorders, verder over dit alles nadenkend, nu te gemakkelijker tot een eigen inzicht en oordeel over deze vragen zouden komen, besloot spreker zijn causerie.

N. R. Ct.

Schetsen.

Het is opmerkelijk, dat er bij ons hoog opgevoerd teekenonderwijs, toch betrekkelijk nog zoo weinig architecten worden gevonden, die de kunst van schetsen verstaan. Dit is dikwijls door de beoefenaars der bouwkunst zelf gevoeld in hun vereenigingen en meermalen heeft dit aanleiding gegeven tot het in het leven roepen van schetsclubs. Met groote geestdrift opgericht, zijn deze instellingen echter steeds weder spoedig uitgegaan als een nachtkaars.

Men betreurde het, maar het ging niet. Hoe dit kwam wist eigenlijk niemand, maar de meest aannemelijke verklaring van het verschijnsel is wel deze, dat wel de geestdrift allen gelijkelijk bezielde, althans voor het uiterlijk, maar de aanleg en de begaafdheid bij de leden aanmerkelijke verschillen opleverde. Dit moest wel onvermijdelijk aan het licht komen, waar de geoefende teekenaar en de beginner naast elkander plaats namen in het vrije veld of midden op straat dikwijls in een omgeving, waarin menigeen zich geneerde en men zich niet goed op zijn gemak gevoelde.

Van een anderen factor, het ontbreken van den waren broederzin in de club, zullen wij maar geen gewag maken. Maar dat er ook iets ontbrak aan den geest, die het gezelschap bezielde, blijkt wel daaruit, dat de zwakkeren, in plaats van kracht en volharding te putten uit het voorbeeld der sterkeren, integendeel spoedig den moed opgaven en wegbleven zoodat ten slotte een zeer klein aantal getrouwen overbleef, die echter wel zooveel ervaring in het schetsen hadden, dat het voor hen niet noodig was op geregelde tijden bij elkander te komen, om zich daarin te oefenen.

Schetsclubs schijnen dus niet het middel te zijn, om aan de beoefenaars der bouwkunst datgene bij te brengen, wat hun aan vaardigheid in schetsen ontbreekt. Welk middel dan zou moeten worden aanbevolen zullen wij niet beslissen, maar er wordt bij de soms overladen leerplannen onzer teekenscholen toch over het algemeen nog te weinig gedaan aan teekenen naar de natuur; dit zal waarschijnlijk niet zoo spoedig veranderen, maar ook al kwam hierin

No. 49. KERK TE BRUCHEM (Geld.)

verbetering, dan zou het algemeen peil van teekenvaardigheid wellicht wat verhoogd worden, maar de werkelijk begaafde teekenaars zullen toch steeds min of meer uitzonderingen blijven. Men ziet dit in andere landen, waar dit peil, gelijk b.v. in Engeland, bepaald hooger staat. Men vindt daar meer algemeen een grooter vaardigheid, waarschijnlijk als gevolg van meer oefening op de scholen of van meer practische methoden van onderwijs en toch, wanneer men Engelsche tijdschriften doorbladert, kan men veelmaals een groot verschil in de artistieke waarde der schetsen en teekeningen opmerken en gewaar worden, dat het meesterschap ten slotte slechts aan enkelen toekomt.

En zoo zijn er onder onze Nederlandsche bouwmeesters men kan het zoo nu en dan op een tentoonstelling zien, maar een klein aantal, aan wie door hen, die onpartijdig oordeelen, eenstemmig den meestergraad wordt toegekend.

Daartoe behoort, wij hebben het reeds vroeger gezegd, Herman van der Kloot Meijburg, die ons onlangs verrast heeft met een bundel van Tachtig schetsen van oude Dorpskerken in Nederland, uitgegeven bij W. L. & J. Brusse te Rotterdam.

Wij zijn in de gelegenheid een tweetal van die schetsen hierbij af te drukken, maar deze geven slechts een zeer flauw denkbeeld van de groote verscheidenheid, die deze verzameling aanbiedt. Wanneer men dan bedenkt, dat hier slechts enkele grepen gedaan zijn uit een schat van materiaal, dat aan velen zoo goed als onbekend is, dan moet men erkennen, dat de heer Meijburg een goed werk deed met het maken van deze schetsen en meer nog met het uitgeven van zijn werk.

Hier toch kan men volmondig verklaren, dat iets geleverd is, dat niet ontbreken mag in de boekverzameling van wie iets voor onze eigen landelijke bouwkunst gevoelt of daarvoor iets moet leeren gevoelen. Wij twijfelen dan ook niet of deze uitgave zal een ruim debiet vinden en ongetwijfeld tot bevordering van kunstzin in de ruimste beteekenis medewerken.

Prijsvragen.

PROGRAMMA DER PRIJSVRAAG

Uitgeschreven door de N. V. Boekdrukkerij v/h Firma T. C. B. ten Hagen, Nobelstraat 20 's Gravenhage.

De N. V. Boekdrukkerij v/h Firma T. C. B. ten Hagen,

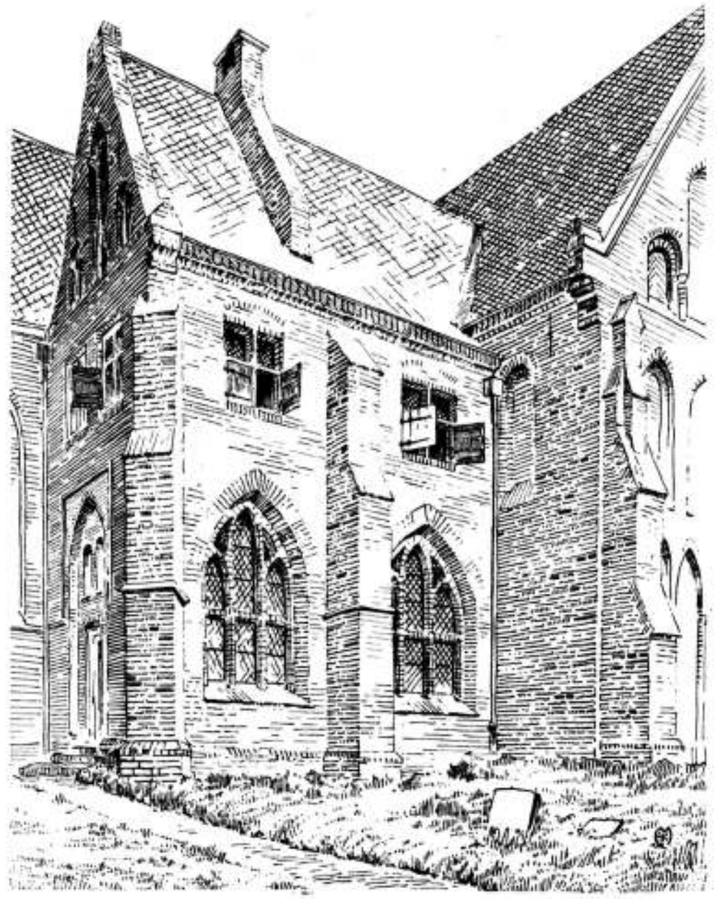

No. 68. DETAIL VAN DE KERK TE STEDUM (Gr.)

uitgeefster van het „Algemeen Nederlandsch Advertentieblad", schrijft een prijsvraag uit voor het ontwerpen van een hoofd voor haar „Bouwkundig Bijblad".

Gevraagd wordt een teekening van een hoofd, waarvan het opschrift luiden moet:

Bouwkundig Bijblad tot het Algemeen Nederlandsch Advertentieblad.

Redactie: W. Verschoor, Architect, 's-Gravenhage.

De teekening moet in zwarte inktlijnen op wit papier zijn uitgevoerd en de reproductie er van moet gedrukt kunnen worden op papier, waarop thans het Bouwkundig Bijblad gedrukt wordt.

Met duidelijke letters moet de naam van het blad goed leesbaar zijn. In de rangschikking van den tekst en de compositie van het geheel is de ontwerper vrij.

De breedte van het hoofd moet bedragen 0.26 M., de hoogte ten hoogste 0.10 M., de teekening moet echter op de dubbele grootte worden uitgevoerd.

De mededinging is voor iedereen opengesteld.

De ontwerpen worden franco ingewacht aan het adres van den heer W. Verschoor, Rijswijksche Weg No. 221, Den Haag, vóór 1 Mei 1913.

Zij mogen geen handteekening dragen, doch moeten voorzien zijn van een motto of kenteeken en vergezeld zijn van twee enveloppen waarvan een, gezegeld, moet inhouden den naam en de woonplaats van den ontwerper, benevens een door hem geteekende verklaring, dat het ontwerp zijn geestelijk eigendom is; terwijl de andere enveloppe moet bevatten een correspondentie-adres, om, zoo noodig, zonder den naambrief te openen, met den inzender te kunnen correspondeeren.

Beide enveloppen en alle bij de inzending behoorende stukken moeten eveneens van het motto of kenteeken worden voorzien.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Op een door de Jury nader te bepalen dag in het begin der maand Mei, zullen de ingekomen stukken worden geopend in tegenwoordigheid van zoo mogelijk alle leden der Jury.

De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de N. V. Boekdrukkerij v/h Firma T. C. B. ten Hagen, die daardoor het uitsluitend recht van reproductie voorbehoudt.

Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd een eerste prijs à f 100.—, een tweede prijs à f 50.— en een derde prijs à f 25.—, uit te keeren binnen een maand na toekenning door de Jury.

Deze prijzen worden toegekend door een Jury, bestaande uit de heeren Jac. J. Brandes, F. Koekebakker, F. Nieuwerkerk, Corn. van der Sluijs en W. Verschoor, te 's-Gravenhage; Rapporteur de heer H. van der Voort, te 's-Gravenhage.

Aan de Jury is het recht voorbehouden de prijzen op andere wijze, doch over hoogstens 4 ontwerpen te verdeelen, voor het geval zij mocht meenen, dat daartoe aanleiding bestaat, maar zij is in elk geval gehouden het geheele uitgeloofde bedrag toe te wijzen. De inzenders worden geacht, door het enkele feit hunner inzending, zich te onderwerpen aan de uitspraak der Jury.

De inzender van de ter uitvoering gekozen teekening is gehouden eventueele door de Jury gewenschte kleine wijzigingen in zijn ontwerp aan te brengen.

De Jury is verplicht uitspraak te doen vóór 1 Juni 1913. Zij zal hare bevindingen in een beknopt gemotiveerd rapport omschrijven, dat aan alle inzenders franco zal worden toegezonden.

De uitslag zal in de vakbladen worden bekend gemaakt.

De N. V. Boekdrukkerij v/h Firma T. C. B. Ten Hagen, behoudt zich het recht voor de ontwerpen op een nader te bepalen plaats en tijd te exposeeren.

De terugzending der niet bekroonde ontwerpen zal geschieden binnen 2 maanden na het verschijnen van het Jury-rapport.

De teekeningen moeten plat verpakt worden ingezonden.

Tot het bekomen van nadere inlichtingen kan men zich tot uiterlijk 1 April 1913 wenden tot den Rapporteur, den heer H. van der Voort, Van Swietenstraat 34, Den Haag.

Vragen en Antwoorden worden bekend gemaakt in het „Bouwkundig Bijblad" van het „Algemeen Nederlandsch Advertentieblad".

's-Gravenhage, 12 Februari 1913.

De Jury:

JAC. J. BRANDES, Architect,
F. KOEKEBAKKER, Technisch Boekdrukkerij-Chef,
F. NIEUWERKERK, Architect,
CORN. v. d. SLUIJS, Kunstnijveraar,
W. VERSCHOOR, Architect,

Rapporteur:

H. v. d. VOORT, Red.-Adm. Alg. Ned. Adv. Blad,

allen te 's-Gravenhage.

Het officieel programma is opgenomen in het „Bouwkundig Bijblad" tot het „Algemeen Nederlandsch Advertentieblad" van 15 Februari 1913 en wordt op aanvrage gratis toegezonden.

„ARCHITECTURA ET AMICITIA."
GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1912.

Rapport van de Jury inzake de prijsvragen voor een Pianinokast en voor een Steenen Trap.

Op de prijsvraag voor een pianinokast waren ingekomen drie ontwerpen, onder de motto's: „Six", „Kate" en „Op Melody". Van het motto „Kate" ontbreken de details op ware grootte.

Motto „Six" vertoont het gewone handelstype van pianinokasten, maar dan zeer onvolkomen en gebrekkig opgebouwd en gevormd. Teekening en detailleering zijn niet aangenaam van behandeling. De kleur is niet gelukkig.

Motto „Kate" geeft een massa-opbouw, door de hoofdvormen van het instrument-meubel tot de meest eenvoudige terug te brengen. Dit is in beginsel te loven, maar dan moet de ontwerper van dien massa-opbouw ook iets kenmerkend mooi's kunnen maken, maar het niet bij den goeden wil alleen laten, en dat is hier gebeurd. De lijnen, die als versiering bedoeld zijn en van ivoor beschreven staan, kunnen niet fraai genoemd worden en zijn ook voor ivoor niet zeer geëigend. De kastjes onder het toetsenbord zijn lastig bij het vierhandig spelen. Het instrument staat op de sleden niet goed op den grond.

Motto „Op Melody". De inzending onder dit motto geeft blijk van ernst en toewijding, al ligt het, trouwens zeer moeielijk, gegeven nog boven de macht van den inzender. Het eerste wat bij dit ontwerp opvalt is de te fijne indeeling en detailleering, waardoor het instrument grooter lijkt dan het in werkelijkheid is. Vooral van terzijde is het veel te ingewikkeld geworden, terwijl de zijwangen van het toetsenbord wel wat alledaagsch zijn en de middenstijl onder dit bord niet gelukkig is. Wanneer de klep van het toetsenbord wordt opgezet snijdt deze de paneelen van de bovenkast doormidden. Dit had voorkomen kunnen worden door in de versiering van deze paneelen met hun tweeledige functie rekening te houden. De electrische lampen komen niet gelukkig uit de paneelen, terwijl het electrisch licht, aldus aangebracht, nogal tot moeilijkheden aanleiding zal geven. Het zetten van het instrument op zes pooten is bedenkelijk. Twee handvatten aan elke zijde is de helft te veel, vooral daar het groote gewicht aan de achterzijde is. Het geheele meubel is nog al zwak gebouwd, in hoofdzaak wat de onderregels en onderstijlen betreft. De lezenaar zal bij het opslaan van de handen last veroorzaken. De ontwerper heeft aan de verticale richting wat te veel overwicht gegeven, door aan een zevenoctaafs pianino bepaald zeven paneelen te willen maken. Hierdoor, en door de zeer fijne detailleering, heeft het instrument een schijnbaar ongemotiveerde lengte gekregen. De zorg aan het ontwerp besteed, de ernst waarmede naar de oplossing van het vraagstuk is getracht, de uitvoerige en zorgvuldige teekeningen en de beschaafdheid van het geheel worden door de Jury echter gewaardeerd, zoodat deze voorstelt den prijs van f 30 aan het ontwerp onder het motto „Op Melody" toe te kennen.

Bij opening van den naambrief bleek de vervaardiger van deze inzending te zijn de heer J. A. Snellebrand, leerling van de Kunstnijverheidschool „Quellinus", te Amsterdam.

Op de prijsvraag voor een steenen trap was één antwoord ingekomen onder het motto „Entree".

Dit ontwerp is met een schijnbare gemakkelijkheid in elkaar gezet, maar valt bij nadere beschouwing zeer tegen, want het is vrij slordig van conceptie en van teekening en onbeduidend van detailleering. De Jury stelt desniettegenstaande voor de moeite aan het ontwerp besteed te beloonen door het toekennen van 25 gulden, zonder daaraan een prijs of premie te verbinden.

Amsterdam, 18 Januari 1913.

De Jury.

TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN".
Prijsvraag „Dorpsschool".

Hieronder volgen de antwoorden op de ingekomen vragen.

Vraag 1. Mag in het plan van de School een spreekkamer opgenomen worden?

Antw. 1. De ontwerper dient te beoordeelen, of een spreekkamer noodig of gewenscht is.

Vraag 2. Mogen de teekeningen, behalve die, waarvan het programma dit eischt, met kleuren opgewerkt worden?

Antw. 2. Van de eischen van het programma kan niet worden afgeweken. Zie art. 3.

Vraag 3. Betreft de afscheiding van de speelplaats alleen die zijden, welke aan den openbaren weg zijn gelegen, of ook de scheiding met de andere perceelen?

Antw. 3. Ja.

Vraag 4. Wat wordt verstaan onder een afscheiding met toepassing van baksteen?

Antw. 4. Een afscheiding, geheel of gedeeltelijk van baksteen.

Vraag 5. Is 't geoorloofd, met z'n tweeën aan één prijsvraag-oplossing te werken en onder beider naam in te zenden?

Antw. 5. Natuurlijk is het geoorloofd.

Op de ingekomen vragen, die men hierboven niet beantwoord mocht vinden, kan men zelf gemakkelijk het antwoord uit het programma en de daarbij behoorende Koninklijke besluiten van 25 Juni 1912, Stbl. 192 en 193, afleiden. Deze besluiten zijn ad f 0.25 verkrijgbaar aan het Tentoonstellingsbureau, P. C. Hooftstraat 103 te Amsterdam, uitsluitend op schriftelijke aanvraag met bijvoeging van het bedrag in postzegels.

Namens de Jury:

J. GRATAMA.
L. ZWIERS.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 7. Afdeeling Amsterdam, Vergadering van 6 Februari 1913.

Waar staan wij? naar het Duitsch van Hermann Muthesius (Slot).
Prijsvraag der Technische Hoogeschool, met losse plaat.
Mooi Arnhem.
Heemschut, door A. W. Weissman.
Bouwkunstbesprekingen in de dagbladen.
Ingezonden Stukken. Middelbare Technische School voor Bouwkunde te Sneek, door Johs. Voetberg. — Kalksteen, door W. G. Simonis. — Het Uitbreidingsplan Spaarndammerbuurt, door A. Keppler c. i.

ARCHITECTURA No. 4. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Genootschapsprijsvragen 1912. Rapport van de Jury.
Het doodvonnis over »Parkwijck« uitgesproken, door Adr. Moen.
Lyceum voor meisjes te Amsterdam arch. Js. Ingenohl B. N. A. met afbeeldingen.
Een wandaad aan het stadhuis te Naarden, door P. Groenhard, met een naschrift der redactie.
Eenige ideeën ontwikkeld in 't belang van »Architectura et Amicitia« in 't algemeen en van de »jongeren« der bouwkunstbeoefenaren in 't bijzonder, door J. J. Hellendoorn.
Utrechtsche Tentoonstelling van Architectuur.
Ingezonden Stukken. Over den Vlissingschen Toren, door Dr. P. J. H. Cuijpers. — Over de Delftsche opleiding, door Van de Wijnpersse. — Over de prijsvraag «Ambtswoning», door Joh. H. Berben.
No. 5. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag van de 1323e Gewone Ledenvergadering van 29 Januari 1913.
Xe Internationaal Woningcongres 's-Gravenhage (Scheveningen) September 1913.
Hoe de Vijzelstraat was, is en worden kan.
Centrale Verwarming en Luchtverversching van Gebouwen, door F. G. Unger w. i. Deel II. Systemen van Centrale Verwarming.

DE BOUWWERELD No. 7. Kantoorgebouw en Woningen der Petroleum-raffinaderij »Orion« te Ploesti (Roemenië) arch. Ph. A. Warners, Amsterdam, met afbeeldingen en losse plaat.
Rotterdam's Stadsschoon.
Bodemafsluitingen.

DE INGENIEUR No. 7. Vlde Congres van het »Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik« te New-York, 5—7 September 1912 (Slot).
Verslag van de gedelegeerden der Afdeeling Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs bij de leerlingmonteurs- en monteursexamens vanwege het genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix te Leiden.
Overspanning door resonnantie, door Dr. P. M. Verhoeckx w. i. (Slot) met afbeeldingen.
De autopersgaslamp, systeem H. Liedke, door A. Vosmaer, met afbeeldingen.
Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 8 Febr. 1913 te Delft.
Ingezonden Stukken. De electrostatische voltmeter als netvoltmeter, door A. C. Loos w. e. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Pensioneering van Gemeenteambtenaren en van hunne weduwen en weezen (vervolg). — Ne Internationale Woningcongres te 's-Gravenhage. — Iets over de berekening van vloeijzeren kolommen (slot). — Prijsvragen. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 7. Negende Huishoudelijke Vergadering van het Hoofdbestuur met bestuursleden der afdeelingen, op 25 Februari 1913. Agenda met Toelichting.
De eerste eindexamens aan de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.
De uitvoering van gemeentewerken te Zwolle.
Afdeelingsverslagen. Assen, 3 Februari 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 33. Nogmaals de gang van het vuur in den ringoven. — Bouwkunst en gewapend beton. — Behandeling van Appendages voor Stoomketels. — Verslag der door de Zuiderzee-vereeniging benoemde Gewapend-beton-Commissie.

KLEI No. 4. Officieele Mededeeling.
De huizen der Berlijnsche Ambtenaren-Bouwvereeniging (Met 4 afbeeldingen).
Baksteen en Beton III (slot).
Algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor Openbaar Lager Onderwijs.
Algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor Bijzonder Lager Onderwijs.
Verscheidenheden.
Wereldtentoonstelling te Gent.
Programma van de Nationale Bouwkundige Studieprijsvraag.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 1. Zooals reeds aangekondigd was, is Eduard Cuypers' Maandelijksch Prentenboek in fraaier druk op mooier papier verschenen en deze eerste aflevering van den elfden jaargang opent met een beschrijving van het huis »Lambert van Meerten« te Delft van de hand van den heer Johan Prins, die ook voor een groot deel zijn artikel eigenhandig illustreerde. Zooals men weet is het genoemde huis een Rijksmuseum, dat onder de bekwame leiding van A. Le Comte staat en meer en meer ook in het buitenland gewaardeerd wordt. Le Comte's lievelingsdenkbeeld is, er een Nederlandsch Hotel-Cluny van te maken. Die vergelijking is echter wel wat gewaagd, maar ook al wordt dat niet bereikt, men kan tevreden zijn met hetgeen hier bereikt is.

In de rubriek »Toelichting bij de platen« treffen wij fraaie afbeeldingen aan van de Amsterdamsche Likeurstokerij »'t Lootsje« der Erven Lucas Bols, aan de Rozengracht te Amsterdam, voorheen en thans. De inrichting kan zeker eenig in haar soort genoemd worden in ons land en wellicht ook in het algemeen gesproken.

Aan het slot van dit nummer worden eenige waardeerenden woorden gewijd aan de nagedachtenis van den te Djeddah overleden Raden Ibrahim Brata di Widjaja, bekend als leider van het gezelschap Indische kunstnijveren, dat in de Ned. Indische afdeeling van de Brusselsche Tentoonstelling van 1910 werkzaam was. Een goed portret vergezelt deze aanteekeningen.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 5. Het eerste artikel in het Februari-nummer van Alexander Koch's maandschrift is getiteld »Werke aus dem Leibl-Kreis». Wilhelm Leibl is een merkwaardige figuur in de Duitsche schilderswereld, omdat hij voor zijn kunst de grondstelling heeft aangenomen, dat echte kunst slechts op den bodem van het handwerk groeien kan. Hij kwam tot dit denkbeeld door zijn eigenaardigen levensloop. Als jongeling was hij namelijk smidsleerling te Keulen; aan het aambeeld kreeg hij begrip van het handwerk in zijn waarde en beteekenis, hij had eerbied voor den meester en de gezellen, die hun handwerk verstonden en daarop trotsch waren. Zijne neiging tot de schilderkunst voerde hem naar München. Daar wilde hij in de eerste plaats schilderen leeren, naar alle regelen van het vak, zooals Van Eyck en Holbein die gevolgd hadden. Hoe viel het hem tegen, dat men toenmaals te München eigenlijk geen schilderen kon leeren, doch slechts kunstgrepen van compositie, koloristische loopjes en historische anecdoten beoefende. Hij zocht dus zijn eigen weg, waarbij hij zich allereerst het beginsel voor

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504, Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

oogen stelde, de natuur en de werkelijkheid zoo getrouw mogelijk weer te geven.

Thans heeft hij school gemaakt en wij zien hier afbeeldingen, in hoofdzaak van portretten, van zijn hand en van die zijner discipelen.

Een tweede artikel behandelt werken van den Berlijnschen beeldhouwer Georg Kolbe, waarbij vooral de negerfiguren de aandacht trekken.

De bouwkunst is in dit nummer vertegenwoordigd door E. J. Margold te Darmstadt, meer decorateur en behanger dan architect. Een hier afgebeeld villa-ontwerp is tenminste weinig aantrekkelijk: de afgebeelde interieurs zijn beter, ofschoon het crétonne en het behangselpapier er te veel den toon in aangeeft.

Margold wil ook de kunstnijverheid in haar geheel beheerschen en dit gelukt hem natuurlijk slechts voor een deel, zooals uit de talrijke afbeeldingen van kleine voorwerpen, door hem ontworpen, blijken kan.

Varia.

OUDHEIDKUNDIGE OPGRAVINGEN IN DRENTE.

Volgens het verslag van de commissie van bestuur van het Provinciaal museum van oudheden in Drente over 1912 werden de volgende oudheidkundige voorwerpen opgedolven en in het museum geplaatst: In de gemeente Anloo: een scherf van een urn van bleek roode aarde met versieringen, gevonden bij den grafkelder te Eext; een urn van donkerbruine aarde, zwaar geschonden, r. 0.07, m. 0.29, h. 0.2 M. gevonden in een tumulus bij Anderen, waarin een urntje van donkerbruine aarde met opstaanden rand, r. 0.31, m. 0.09, h. 0.08 M.; gemeente Borger: zeven scherven van urnen van bleekroode aarde, fraai versierd, gevonden in het hunnebed te Drouwen; gemeente Odoorn: een konvormige onversierde urn, met flauw opstaanden rand, van chocoladebruine aarde, r. 0.67, m. 0.15, h. 0.18 M., gevonden in stuifzand nabij Valthe; scherven van urnen en beitel van grauwe steen, l. o. 145, br. 0.05 M.; gemeente Rolde: scherven van urnen en verbrande beenderen, gevonden in tumuli bij Duurse; gemeente Emmen: een hamerbijl van donkergrauwe steen, l. o. 125, br. 0.05 M.; middellijn van de doorboring 0.02 M., gevonden te Nieuw-Weerdinge; bronzen beitel, l. 0.15, br. 0.05 M., gevonden te Roswinkelerveen, op een diepte van 1½ M.

In Juli werd door de directie van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, ingevolge machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken, een onderzoek ingesteld naar den inhoud van twee aan het rijk toebehoorende hunnebedden te Drouwen, en omtrent een gedeelte van de veenbrug te Nieuw-Buinen. Omtrent een bezoek van de commissie voor het Drentsche museum aan de opgraving wordt medegedeeld: Het westelijkste der twee hunnebedden was ontgraven en vertoonde zich als een ondergrondsch grafgewelf, bevloerd, ongeveer 75 cM. onder het maaiveld, met een goed bewaarde keibestrating. De toegang was op de helft der zuidelijke lange zijde, waar de rij opstaande steenen onderbroken en een gedeeltelijk bestrate afloopende geul blootgelegd was. Ter hoogte van de opstaande steenen (dus aan den eigenlijken ingang van den grafkelder) werd dit toegangspad afgesloten door een dunnen, verticaal geplaatsten steen, die zich enkele centimeters boven den bodem van den grafkelder verhief. Het westelijk gedeelte ven den grafkelder was op dezelfde eigenaardige manier afgescheiden van de rest door drie zulke verticaal geplaatste dunne steenen, welke iets hooger boven de keibestrating uitstaken. Op den vloer van den grafkelder waren aangetroffen een aantal steenen beitels (zeer scherp geslepen) urnen en ander vaatwerk, ook graflampjes en eenige stukjes brons, benevens (even ter linkerzijde van den ingang) de overblijfselen van twee lijken, alles met zand en steenen overdekt.

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietten gels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 1 MAART 1913. No 9.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Antiquarisme.

Vervolg (zie bladz. 50).

Wanneer men zich van de ontwikkeling van het antiquarisme een klare voorstelling wil vormen, kan men niet beter doen dan zijn geheugen op te scherpen en de opvattingen der negentiende eeuw te vergelijken met de tegenwoordige.

In het midden der vorige eeuw was de oudheidkunde voor degenen, die zich daarmede occupeerden, een romantische liefhebberij, die slechts weinigen zich konden veroorloven. Het spreekt van zelf, dat wij hier enkele geleerden, die zich met archeologie, in den regel nog als hulpwetenschap, bezig hielden, uitzonderen. Deze laatsten deden weinig van zich spreken; de archeologie had den naam, een droge, duffe wetenschap te zijn en was dit ook wel eenigermate. Niet door de archeologie was dan ook de meerdere belangstelling voor oudheden gaande gemaakt, maar veelmeer b.v. door de romans van Walter Scott, die in Mr. Jacob van Lennep en anderen hier te lande talentvolle navolgers had gevonden. De antiquarische neigingen werden gevoed door de litteratuur en wanneer het voor de meeste romanschrijvers misschien hoofdzaak was, historische personen ten tooneele te voeren en historische karakters te teekenen, terwijl de achtergrond nog min of meer bijzaak bleef, toch waren er ook schrijvers, die zich geroepen gevoelden, dien achtergrond wat nader te beschouwen en meer bepaald het milieu te beschrijven, waarin de helden van vervlogen eeuwen waren opgetreden. Een der verdienstelijkste schrijvers van de laatstbedoelde categorie is ongetwijfeld W. J. Hofdijk geweest, wiens hoofdwerk, „Ons Voorgeslacht", beschouwd kan worden als een welgeslaagde poging, om de kennis der oudheid te populariseeren; als een soort van standaardwerk bovendien, waarin duidelijk de opvatting van den tijd aan het licht komt en waaruit zich voor een deel de verdere ontwikkeling van het antiquarisme laat verklaren. Met groot talent en groote uitvoerigheid zijn in de zes deelen, waaruit dit werk bestaat, tal van wetenswaardige bijzonderheden medegedeeld, die voorzeker toenmaals voor velen geheel nieuw waren.

Hofdijk was geen geschiedvorscher of archeoloog in wetenschappelijken zin en hij wilde dat ook niet zijn. Men heeft zijn werk wel een groote compilatie genoemd en deze qualificatie is ook niet geheel onjuist; hij heeft ongetwijfeld veel aan buitenlandsche werken moeten ontleenen, waar hem geen Nederlandsche bronnen ten dienste stonden, maar hij verdient niet, dat er met geringschatting geoordeeld wordt over een werk, dat toenmaals grooten opgang maakte en in elk geval van een zeldzaam compilatorisch talent getuigde.

Hofdijk zorgde er ook voor zijn werk op de best mogelijke wijze te illustreeren; dat men echter thans ook in de illustratie op fouten kan wijzen, doet weinig af van de waarde der afbeeldingen, wanneer men in aanmerking neemt de tijd, waarin zij gemaakt zijn. Noch de schrijver, noch zijn medewerkers, waren archeologen van professie

en het past ons eerbied te hebben voor den moed, waarmede zij een zoo omvangrijken arbeid hebben aangedurfd en ten einde gebracht. Voor latere schrijvers, die iets dergelijks hebben ondernomen, is de taak vrij wat gemakkelijker geweest.

„Ons Voorgeslacht" is in vele opzichten een studie van de détails, soms oogenschijnlijk weinig beteekenende détails, van het leven onzer voorouders. Tot in allerlei kleinigheden zijn de bijzonderheden somtijds uitgeplozen, maar daardoor juist heeft Hofdijk voor allerlei bijzonderheden, die tot dien tijd vrijwel over het hoofd gezien waren, belangstelling weten te wekken en niet het minst voorzeker ook voor bouwkunst, meubelkunst en kleinkunst, ofschoon hij daarvan geen grooter kenner was dan de meeste zijner tijdgenooten van gelijke ontwikkeling. Zijn invloed is niet uitgebleven, zijn, laat het wezen, hier en daar wellicht oppervlakkige en onvolledige studie heeft geleid tot een grondiger onderzoek door anderen, men heeft nagespeurd, waar hij zijn kennis toch wel kon hebben opgedaan en de bronnen zelf opgezocht, die, zooals wij reeds opmerkten, grootendeels nog slechts in het buitenland te vinden waren en zoo kwam men langzamerhand tot geheel andere inzichten en opvattingen, meerendeels juister en minder fantastisch dan de vroegere in een woord het algemeen peil van oudheidkundige kennis was bij het publiek belangrijk gestegen, men had geleerd, dat de oudheidkunde toch niet zulk een dorre wetenschap was als men zoolang gemeend had.

De gevolgen van meerdere détailkennis bleven niet uit en een meer critische opvatting werd vooral zichtbaar in restauraties en meer nauwkeurige en correcte stijlnavolging. Met de „Spielerei" van een zekeren Gelderschen baron, die zijn kasteel weder quasi-middeleeuwsch had laten inrichten en kanonnen in de torens had doen plaatsen, om de op de rivier voorbijvarende schepen met saluutschoten te begroeten, begon men den draak te steken, maar men begon belang te stellen in de restauraties, ondernomen met de bedoeling, oude gebouwen, die in verval geraakt waren of waaraan veel geknoeid was, in den oorspronkelijken staat terug te brengen. Later heeft men ingezien dat dit gemakkelijker gezegd, dan gedaan was, maar in elk geval heeft het streven tengevolge gehad, dat men op alle mogelijke wijzen getracht heeft, dien oorspronkelijken toestand vast te stellen en daarvoor was in de eerste plaats een onderzoek aan de bouwwerken zelf noodig, dat uiterst leerzaam was.

Ook in de inrichting der musea kwam groote verbetering. Sommige waren echte rommelkamers. Zoo vond men op het Mauritshuis van alles bij elkander, schilderijen, historische reliquieën, als b.v. het hemd van Willem den Zwijger met kogelgat en bloedvlekken, Chineesch ivoorwerk, naturalia, oude meubelen, ethnografische voorwerpen, enz. Aan een der plafonds was o.a. een kano opgehangen met een nagemaakten Eskimo er in, die door vele bezoekers voor een opgezet of gedroogd exemplaar werd aangezien. Ging men voor de curiositeit al eens dergelijke dingen zien, om wat te leeren zou men eerst naar een museum gaan, toen die inrichtingen tot systematisch en critisch geordende verzamelingen waren omgewerkt, waar ieder, die lezen kon, den aard der tentoongestelde voorwerpen kort en duidelijk aangewezen vond. Vooral de kunstnijverheid profiteerde hiervan, er werd ijverig gecopiëerd; men geraakte vertrouwd met karakteristieke kenteekens, die vroeger niet opgemerkt waren en begon aardige vorderingen te maken in de kunst van namaken. Dat dit zijn bedenkelijke zijde had, daarop komen wij nader terug; aanvankelijk werd de kennis der oude kunst er zeer door bevorderd, de kennis van oude kunststijlen er door gepopulariseerd.

Wij mogen niet vergeten erop te wijzen, dat de reorgaorganisatie der musea in hooge mate bevorderd is door de tentoonstellingen, zoo groote als kleine, welke de negenmiende eeuw in grooten getale heeft aangericht. Op die tentoonstellingen heeft het antiquarisme zich op een eigenaardige wijze geopenbaard, eerst op kleine schaal in antieke kamers en alleenstaande huisjes, later in geheele, Oud-Hollandsche marktpleinen en geheele, nagemaakte oude steden. Van die dingen begint de aardigheid nu wel wat af te raken, maar niet omdat de antiquarische strooming in kracht is afgenomen. Integendeel zij vloeit zoo krachtig, dat men voor overstrooming begint te vreezen, nu men Nederland wil begiftigen met een soort van antiquarisch paradijs in den vorm van een Openlucht-Museum.

(Slot volgt.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

De voordracht, die Dr. J. van der Valk, rector van het Marnix-Gymnasium, Maandag j.l. voor de leden van de Academie heeft gehouden, had tot onderwerp: „het Labyrinth op Creta".

De opgravingen op Creta, in 1900 door den Engelschman Evans begonnen, hebben de geheele ontwikkeling der Minoïsche kunst, waarvan de Myceensche van het vasteland van Griekenland slechts de derde en laatste periode vertegenwoordigde, blootgelegd. Na door eenige voorbeelden, ontleend aan waterleiding en theaterbouw, duidelijk gemaakt te hebben hoever deze oude beschaving reeds gevorderd was in technische vaardigheid, en voor het realisme dezer kunst als tegenstelling gewezen te hebben op de Egyptische en klassiek-Grieksche, deed spreker den overgang zien van den bloeitijd tot de decadence aan de uitbeelding van den inktvisch en den stierenkop. Na de beteekenis van Labyrinth en Minotauros besproken te hebben, stond hij stil bij den ondergang der Minoïsche kultuur, de verwoesting der paleizen, zoo in Creta als te Mycene, Tiryns en Thebe door de Noorsche veroveraars, de verspreiding der Minoërs over Azië en de eilanden, hun vermoedelijke verwantschap met de Etruscen en den invloed, dien zij op onze beschaving hebben uitgeoefend.

Prijsvragen.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" schrijft, in gevolge het besluit zijner 1323ste ledenvergadering, de navolgende prijsvragen uit:

I. Het ontwerp voor een omslag voor de Statuten en het Huishoudelijk Reglement.

De statuten en het huishoudelijk reglement worden den leden verstrekt in den vorm van een boekje inhoudende 20 à 24 pagina's hoog, hoog 20 cM., breed 12.5 cM. De omslag zal bestaan uit gekleurd papier en zal het volgende opschrift bevatten, dat naar het inzicht des ontwerpers geplaatst kan worden: Genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam, opgericht den 25sten Augustus 1855. Statuten en Huishoudelijk Reglement.

Gevraagd wordt eene teekening van den opengeslagen omslag, versierd met één of meer motieven, die het doel van het boekje eenigermate kenmerken. Behalve van de papierkleur kan van één op te brengen kleur gebruik gemaakt worden.

II. Het ontwerp voor eene kwitantie, tevens bewijs van lidmaatschap.

De kwitantie moet zijn groot 10 × 15 cM. in hoogte- of in breedterichting naar verkiezing van den ontwerper en zal het volgende opschrift bevatten:

Genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam, bewijs van lidmaatschap. Ontvangen van den Heer ..... te ....., de somma van f .... voor contibutie als .... lid over het 1e/2e halfjaar 19...

De Secretaris. De Penningmeester,

. . . .

Gevraagd wordt eene teekening versierd met één of meer motieven, die betrekking hebben op het doel van het Genootschap, echter zoodanig, dat het opschrift hoofdzaak blijft en duidelijk is. Behalve de papierkleur kan van één op te brengen kleur gebruik gemaakt worden.

De ontwerpen voor beide prijsvragen moeten geschikt zijn voor uitvoering door middel van een lijnscliché of eene andere techniek. De teekeningen moeten worden vervaardigd in zwart op wit papier, ter grootte van 5/4 maal de aangegegeven maten. Ontwerpers die eene andere reproductiewijze dan lijnclichés voorstaan kunnen in verband daarmede hun ontwerp op de ware grootte inzenden.

De ontwerper wies ontwerp voor uitvoering wordt aangewezen, zal zich belasten met de papier- en kleurkeuze en het keuren der drukproeven in overleg met het Bestuur.

De ontwerpen worden plat verpakt ingewacht aan het bureau van het Genootschap uiterlijk tot 31 Maart 1913, voorzien van een motto. Bij elk ontwerp is een gesloten naambrief te voegen met op de enveloppe, behalve het motto, een correspondentie-adres. De beoordeeling zal geschieden door de leden van het Genootschap, waartoe de inzendingen gedurende een week tentoongesteld zullen worden, waarna in de eerstvolgende ledenvergadering bij meerderheid van stemmen de keuze zal worden bepaald. Behaalt bij de eerste stemming geen der ontwerpen de meerderheid, d.i. één meer dan de helft der uitgebrachte stemmen, dan volgt eene herstemming tusschen de twee ontwerpen die het grootste aantal stemmen verwierven. Bij staking van stemmen beslist het lot.

Uitgeloofd wordt voor prijsvraag I het diploma van het Genootschap, benevens een som van f 30.—, voor prijsvraag II het diploma van het Genootschap, benevens een som van f 20.—.

De mededinging is opengesteld voor alle leden van het Genootschap.

Actie van de Opzichters van den Waterstaat en B. O. W. in Nederlandsch Indië.

Op verzoek vanwege de Vereeniging van Bouwkundigen in N.-I. wordt de aandacht van belanghebbenden op onderstaand artikel gevestigd en worden andere bladen verzocht het geheel of gedeeltelijk over te nemen.

* * *

Het is een bekend feit, dat reeds sedert geruimen tijd bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië een nijpend gebrek bestaat aan technisch personeel, ingenieurs, zoowel als opzichters. Allerlei maatregelen zijn en worden overwogen om in dit gebrek te voorzien. Dr. J. Kraus, Oud-Minister en Oud-Directeur der Technische Hoogeschool, die bovendien nog niet lang geleden Indië bezocht en dus zeker een allerszins bevoegd beoordeelaar van den toestand kan worden geacht, hield bij de behandeling der Begrooting voor 1913 een rede over deze aangelegenheid en betoogde daarin, dat de grenzen van houdbaarheid van den toestand reeds bereikt zijn. Hij betoonde zich dus zeer ingenomen met den maatregel door de Regeering voorgesteld, om door geldelijke toelagen de Indische dienst voor de ingenieurs aanlokkelijk te maken, hen reeds in hun studietijd tot een verbintenis te bewegen. De heer Kraus wilde daarbij zoover gaan, als eenigszins mogelijk was, gunstige zijne woorden:

„Kan de Minister een voldoend aantal gegadigden vinden onder hen, die reeds het candidaatsexamen hebben afgelegd, zooveel te beter. Maar wanneer dit niet gaat, laat hij er dan niet voor terugdeinzen af te dalen tot lagere studiejaren, tot hen die het propaedeutsch examen hebben gedaan. En mocht blijken, dat men daarbij nog niet slaagt, laat de Minister dan niet schromen de toelage toe te kennen van af het 2de jaar of van af den aanvang van de studie. Met andere woorden, de regeling, die zal worden getroffen, late in elk geval speling toe."

Een bedrag van f 18000 is voor de voorgestelde toelagen uitgetrokken; wanneer dit oordeelkundig wordt aangewend kan er iets mede bereikt worden.

Om echter een algemeen overzicht over den toestand te verkrijgen moet men het Koloniaal Verslag over 1912 opslaan. Daarin leest men het volgende:

„Personeel. De formatie van het technisch personeel van den waterstaatsdienst in Ned.-Indië is uitgebreid met 1 hoofdingenieur en 2 ingenieurs. Voorts is een tweede bouwkundig ingenieur in dienst gesteld (de titel dezer ambtenaren is veranderd in ingenieur voor de gouvernementsgebouwen)".

„De in 1911 en 1912 voor den Indischen dienst, ter benoeming tot adspirant-ingenieur, uitgezonden personen met ingenieurs-diploma zijn allen geplaatst. Onder hen bevinden er zich eenige, die in het bezit van een buitenlandsch diploma voor civiel-ingenieur zijn (verworven aan een der technische hoogescholen in Duitschland of aan het polytechnisch instituut, verbonden aan de universiteit te Kopenhagen). Tot hun indienstneming is overgegaan wegens de geringe resultaten bij de aanwerving van Nederlandsche ingenieurs met een Delftsch diploma. Om dezelfde reden is uitzending uit Nederland voor den Indischen dienst verzocht van een zestal ingenieurs onder gunstiger financiëele voorwaarden dan de gebruikelijke. Deze ingenieurs, van wie er reeds een viertal in Indië aangekomen en geplaatst zijn, moeten zich voor een tijdvak van 5 jaren verbinden en zijn speciaal voor de irrigatie in de buitenbezittingen bestemd."

„Gedurende 1911 waren 11 waterstaatsambtenaren met de functiën van landmeter belast."

„Van de 37 geslaagden bij het in 1911 afgenomen opzichters-examen werden er 29 geplaatst; de overige 8 konden wegens gezondheidsredenen als anderszins nog niet in dienst gesteld worden."

„Voorts werden benoemd de 3 in 1911 uit Nederland gezonden opzichters, terwijl bovendien tot medio April 1912 nog 4 personen werden aangesteld, die in vorige jaren het opzichtersdiploma hadden behaald, doch toen om verschillende redenen niet voor plaatsing in aanmerking kwamen."

„Wegens gebrek aan benoembare candidaten kon een groot aantal plaatsen van adspirant-ingenieur en opzichter niet worden aangevuld."

„De in 1910, in verband met de onvoldoende resultaten van de recruteering van Hollandsche opzichters met een diploma voor opzichter bij den Rijkswaterstaat, aangevangen proef met het in dienst stellen van tijdelijke bouwkundige opzichters (een drietal) kan als geslaagd worden beschouwd. Van het negental dergelijke tijdelijke ambtenaren, die sedert ter beschikking van de Indische Regeering werden gesteld, waren er medio April 1912 reeds 5 aangekomen en geplaatst."

„De regeling van de bezoldigingen van de adspirant-ingenieurs en ingenieurs bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken onderging een aanvulling bij Gouv. besluit 25 Jan. 1912, no. 61 („Ind. St." no. 146)".

„Bij Gouv. besluit 22 Maart 1912, no. 2 („Ind. St." no. 247) is het technisch personeel bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken beneden den rang van ingenieur gereorganiseerd."

Deze korte mededeelingen geven nog wel een en ander te denken, maar bij oppervlakkige beschouwing zou men toch meenen, dat men op den weg is, die tot verbetering leidt. Immers in 1912 zijn zeer belangrijke wijzigingen gebracht in de eischen van benoembaarheid tot technische betrekkingen bij den Waterstaat en de B. O. W. in Nederlandsch Indië en nieuwe bepalingen betreffende de uitzending van personeel uit Nederland vastgesteld (zie „De Opmerker" van 24 Februari 1912) en zooals het verslag hierboven aangehaald zegt, is het technisch personeel beneden den rang van ingenieur gereorganiseerd. Leve de reorganisatie!

Niet alzoo juichen, de daarbij van nabij betrokkenen, de opzichters zelf, want alweder is voor de zooveelste maal gebleken, dat er een groot onderscheid is tusschen theorie en practijk, tusschen een gouvernementsbesluit op het papier en de uitvoering daarvan.

Er heerscht sedert eenigen tijd ontstemming, of beter gezegd groote ontevredenheid daarover in het corps en wel inzonderheid naar aanleiding van de overgangsbepalingen in bovengenoemd Gouv. besluit en de daarmede in verband staande salarisregeling, die achteruitzetting en onbillijke behandeling ten gevolge heeft van vele ambtenaren, op wier gedrag en bekwaamheid niets is aan te merken en die reeds een aantal jaren het land gediend hebben.

De ontevredenheid is zoo algemeen, dat de Vereeniging van Bouwkundigen in N.-I. zich de zaak heeft aangetrokken en in October 1912 een buitengewone vergadering te Soerabaja heeft bijeengeroepen, uitsluitend met het doel de grieven te bespreken. Uitvoerige mededeelingen over het in die vergadering verhandelde verschenen in de Indische bladen.

Wij ontleenen aan het Indisch Bouwkundig Tijdschrift, Orgaan van de zooevengenoemde vereeniging het volgende:

DE PROTESTVERGADERING DER INDISCHE BOUWKUNDIGEN.

Te Soerabaja had op Zondag 13 October 1912 een buitengewone vergadering plaats van de Indische Bouwkundige Vereeniging. De vergadering, bedoeld als een protest tegen de jongste reorganisatie van het personeel der B. O. W., was bezocht door 52 personen, die in totaal — door machtiging van anderen — 102 stemmen vertegenwoordigden. Van tal van plaatsen, ook op de buitenbezittingen, waren schriftelijke of telegrafische adhaesiebetuigingen met het doel der vergadering binnengekomen; wel een bewijs, hoe algemeen de oppositie tegen de jongste reorganisatie is.

Aan de bestuurstafel namen plaats: de heeren Torré (voorzitter), Brunet de Rochebrune (secretaris), Van Laar, Dogterom en Van der Hoeven.

Na verwelkoming der aanwezigen en voorlezing der notulen van de vorige vergadering deelde de president de aanleiding tot deze bijeenkomst mede. Van Porrong was een door 18 leden geteekend schrijven ontvangen, houdende verzoek tot bijeenroeping dezer vergadering, tot bespreking der nieuwe traktementsregeling en de degradatie in titel, die ieder te wachten staat. Bij dat schrijven was gevoegd een „open brief" aan alle opzichters B. O. W., waarin op het onbillijke der nieuwe bepalingen werd gewezen, de leden werden aangespoord, front te maken tegen de nieuwe regeling en hun wenschen en grieven aan de regeering kenbaar te maken.

Na de voorlezing dezer stukken deelde de president mede, dat hij te Batavia den chef van het personeel bij het departement had gesproken, en dezen gevraagd had hoe het stond met het onlangs door de vereeniging ingediende rekest. Hem was daarop medegedeeld, dat, het departement, bij de toepassing van punt B, sub a, de overgangsbepalingen, wat betreft de verwaarloozing der dienstjaren vóór den datum, waarop het traktement van f 200 was bereikt, niet verder dan tot 5 jaar zou gaan. Had dus iemand er bijv. 9 jaar over gedaan, om van f 150 op f 200 te komen, dan zouden van die 9 slechts 5 jaar niet meetellen voor de berekening der periodieke verhooging, en de overige 4 dus wel. Wat betreft de ongunstige positie van reeds in dienst zijnde opzichters, op het departement huldigde men blijkbaar de meening, dat de opzichters, die vroeger aan het thans vervallen opzichtersexamen hadden voldaan, gelijk waren te stellen met hen, die thans van de B.A.S. afkomstig waren. Verder besprak de voorzitter het geval van den opzichter Bitterberg, die eerst na 9 jaar een salaris van f 200 had bereikt, en middels rekest zijn grieven had voorgebracht. In zulke gevallen zou men, zooals te Batavia was medegedeeld, echter slechts 5 jaar verwaarloozen, en de rest mee laten tellen voor verhooging. Overigens vertelde die departements-ambtenaar letterlijk hetzelfde, als in een artikel der „Javabode" had gestaan, zoodat het artikel in de „Javabode" niets anders was dan de lezing, welke het departement van de zaak gaf.

Thans zou in de eerste 3 jaar in Indië de benoeming van opzichters ongeveer stilstaan, wijl het opzichtersexamen hier vervallen was, en de onderopzichters minstens 3 jaar dienst moesten hebben, om tot opzichter benoembaar te zijn. Nu hier geen examen voor opzichter meer bestond, was men dus, vergeleken met Holland, wel degelijk achter gesteld. En hoe zou het gaan in de 3 jaar, dat de aanvulling der opzichters bijna stil stond? Uit Holland kwamen slechts enkele. Zou men dan Onderopzichters belasten met het werk van opzichters? En hoe zou het over 3 jaar gaan? Zij, die thans onderopzichter werden, hadden niet de zekerheid, dat ze over 3 jaar konden worden benoemd. Kwam bijv. over 3 jaar een groot aantal opzichters uit Holland de vacatures bezetten, dan zouden de indische onderopzichters geen kans hebben. (Dit is juist, niettegenstaande de officieuse pogingen, om het te ontkennen. Er staat nu eenmaal duidelijk in „Stbl. 247, ad VI, dat het korps opzichters, voor zooverre daarvoor geen personeel uit Nederland wordt uitgezonden, wordt aangevuld door de benoeming van onderopzichters in Indië. Niemand, die Hollandsch kan lezen, zal zich in de beteekenis hiervan vergissen, ook al tracht men het, door verwijzing naar andere artikelen — die echter veel minder positief zijn — te ontkennen).

De president merkte dan ook terecht op, dat uit niets bleek, dat de Indische onderopzichters dan den voorrang zouden hebben.

Een der leden merkte op, dat, al mocht voor sommigen geen materieele achteruitgang plaats hebben, er toch voor hen eene degradatie in maatschappelijke positie plaats had. Iemand, die 2e klas was, werd nu 3e klas. Dat was een grief, een degradatie van een geheel korps voor het

publiek, dat wel degelijk met den titel rekening hield. Precies! Als morgen alle kapiteins den titel van luitenant krijgen, zullen ze eveneens protesteeren, ook al gaat hun materieele positie in geen enkel opzicht achteruit). Spreker achtte het noodig, dat de regeering met nadruk hierop werd gewezen.

Een ander ontkende, dat in Indië gebrek aan opzichters zou bestaan, mits men hen maar goed betaalde. Weer een ander merkte op, dat hier zelfs van meten met twee maten geen sprake was. Er was heelemaal niet gemeten, wat de Indische opzichters betreft; men deed maar wat men wilde, en daar moest met klem tegen worden geprotesteerd.

Vervolgens hield de heer Van der Hoeven de volgende rede:

Collega's.

We zijn hier te zamen gekomen om onze belangen te bespreken en te protesteeren tegen de achteruitstelling van de thans in Indië dienende Opzichters bij de nieuw uitgezonden en nog uittezenden Opzichters van Nederland, en over het verbod van particulier werk, dat ons met ons miniem tractement nog steeds het hoofd boven water deed houden, ja zelfs veken een spaarduitje bezorgde, zonder dat het Gouvernement schade leed.

Waar dit wel het geval is geweest, is het meer te wijten aan de regeling van den innerlijken dienst der B. O. W. dan aan de Opzichters zelf, die gaarne bepaald zouden zien wat hun juiste werkuren zijn, dan zooals thans afthangen van de regeling die onze onmddellijke Chef ons voorschrijft, doch basta hierover.

Waar we zonder die beperkende bepaling in dienst traden zou het billijk zijn dat de reeds in dienst zijnde Opzichters daarvoor op de een of andere wijze schadeloos werden gesteld.

De groote opkomst van collega's, de afgevaardigden en ingekomen brieven doen ten duidelijkste uitkomen, dat deze achteruitstelling niet door enkelen onder ons gevoeld wordt, zoodat van slechte elementen in het corps gesproken zou kunnen worden, maar dat het ons allen hindert en daarom zeer zeker van een algemeene grief tegen deze nieuwe regeling gesproken kan worden.

In de laatste jaren baart de toestand van ons corps den Chefs zorg tot an höchster Stelle.

Het tekort aan Opzichters is langzamerhand nijpend geworden en wil ik trachten hiervan de reden te verklaren en daarvoor teruggaan tot aan mijn te solliciteatie.

In 1902 deed ik het examen voor Opzichter Waterstaat en solliciteerde naar de betrekking voor Opz. B. O. W. in Ned.-Indië.

Toen werd nog vrij scherp geschift, want met een 5-jarige practijk werd geen genoegen genomen en vond de Ing. B. O. W. met verlof in Holland die de sollicitaties naging, dat ik te weinig practijk had.

Bij zoo'n schifting bleven sollicitaties spoedig uit.

In 't volgend jaar begon in Indië de Irrigatie meer uitbreiding te krijgen, doch werd slechts door enkelen gesolliciteerd.

In 1904 bleek reeds, dat er meer personeel voor Indië noodig zou zijn, maar er werd gehoopt, dat de in Indië opgerichte scholen den toevloed van Indische Opzichters B. O. W. zouden doen vermeerderen.

In 1904 werd door mij weer gesolliciteerd en werd direct aangesteld zonder getuigenis te moeten afleggen van practijk, een bewijs, dat in die 2 jaren de toestand zich reeds gewijzigd had.

Ingeburgerd zijnde zag ik ras dat het tekort aan personeel elk jaar grooter werd, omdat de Irrigatie zooveel ambtenaren verslond, de buitenbezittingen, pandhuizen en andere gebouwen en de wegen meer Opzichters vroegen.

In 1907 was het gebrek dan ook reeds nijpend en werd het voorstel gebaard om de Opzichters van af 1 Januari 1908 driejaarlijksche verhoogingen van f 25 per maand toe te kennen, met de bepaling, dat de eerste verhooging na het 25ste jaar verkregen zou worden.

Dit was een slag voor de hier aangestelden, wijl deze op 18-jarigen leeftijd het examen kunnen afleggen en er dus verscheidenen bij waren die op dien leeftijd veel meer dan 3 jaar dienst hadden of zouden hebben.

Voor de Hollandsche Opzichters die op 21-jarigen leeftijd het examen mogen doen beteekende het niet veel, maar waar we allen denzelfden werkkring hebben had men om de billijkheid te betrachten de examengrens in Holland ook op 18 jaar moeten stellen, doch niet de hier aangestelden bij de uitgezondenen ten achter te stellen.

Dit wekte verbittering en 't gevolg was, dat meerderen het corps verlieten.

Wat die verbetering van f 25 betrof, bleek het, dat ze ons weinig hielp en wel om de volgende redenen:

Over geheel Indië was de levensstandaard in enkele jaren de hoogte ingegaan.

In de suiker en in bijna alle landelijke ondernemingen werd veel geld verdiend, en ook de handel ging enorm vooruit.

De Javaan kon zich in zoo'n korten tijd niet zoo vermeerderen, dat hij aan die meerdere aanvraag van personeel kon voldoen en 't gevolg was het opdrijven der loonen, der materialen en levensbehoeften, terwijl de particulieren door hun vermeerdering van inkomsten meer geld over hadden voor hun levensbehoeften en betere woningen en meer gemakken verlangden.

Deze verhooging van f 25, gaf ons dus eigentlijk geen voordeel; het verschil bedroeg over 6 jaar genomen slechts f 900 — 7 % voor civiel- en weduwenfonds = f 837, dus per maand f 11,60.

Nog een z.g. verbetering was, dat we instede van 9 % slechts 7 % voor het pensioenfonds behoefden te missen, maaar uit mijn belastingbiljetten is me gebleken, dat dit vermeende voordeel een nadeel was, zoodat volgens berekening feitelijk meer dan 11 % gekort werd, zoodat de vermeerdering van inkomsten terug te brengen was op eene van f 8,60 per maand.

Deze f 8.60 hadden we echter hard noodig om de bedienden en onze eerste levensbehoeften te betalen.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 8. Verslag der Hoofdbestuursvergadering van 11 Februari 1913.

Kroniek I.I. door J. Gratama. Wereldtentoonstelling te Gent.

Mooi Arnhem. (Vervolg)

Het Middelbaar Technisch Onderwijsvraagstuk en de wenschelijkheid van wettelijke bekwaamheidsacten voor technici, door M. Vrijenhoek (Vervolg).

Nehalennia (Slot).

ARCHITECTURA No. 6. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1324ste Leden-vergadering van 12 Februari 1913.

Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. de Vries Lam.

DE BOUWWERELD No. 8. Ons Bouwkundig Onderwijs, door M. J. C. van Eijck.

Kerk en Toren te Augsbuurt, door G. J. Veenstra, arch., met afbeeldingen.

Het vervaardigen van gegoten, ijzeren, porcelein-geëmailleerde badkuipen.

Losse plaat. Dienstgebouw der Nederlandsche Heide-Maatschappij te Arnhem, arch. K. P. C. de Bazel.

DE INGENIEUR No. 8. Verslag over den toestand der Afdeeling voor Electrotechniek over het jaar 1912.

Holofaanglas. Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 16 November 1912, door Otto Müller, met afbeeldingen.

Rapport van de Nederlandsch-Belgische Commissie, ingesteld tot onderzoek van de kanalisatie van de gemeenschappelijke Maas.

Stabiliteit van lek geworden mailstoomers, door H. N. Prins c. i. met afbeeldingen.

Over de gelijkheid der werderzijdsche invloedsgetallen bij electrische leidingsnetten, door H. A. W. Klinkhamer e. i.

Ingezonden Stukken. — Duinvoetverdediging, door N. van Spanje c. i. — Economische verhoudingen van gasbedrijven en electriciteitsbedrijven, door J. Æ. van der Ploeg. w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 8. Officieel gedeelte. — Cursussen. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Villa Parckwijck. — Pensioneering van Gemeente-ambtenaren en van weduwen en weezen (vervolg). — Prijsvragen. — Mededeelingen. — Vragenbus. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 8. De verplichtingen van den werkgever in zake het getuigschrift.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Afdeelingsverslagen. Dordrecht, 7 Februari 1913. — Rotterdam, 20 Februari 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 34. De ventilator in het ringovenbedrijf. — De sluiting der stookopeningen van den ringoven. — Het stoken met petroleum-residu. — Kanaalplannen in Twente. — Standaardprijzen van gebakken Waalsteenen.

DE NATUUR. Uitgave van J. G. Broese, te Utrecht bevat in Afl. 2: Als 't Februari is..... H. E. Kuijlman. — De automatische geweerkogel Lentz tot bestrijding van bestuurbare luchtballons: A. B. F. Feickens. — De beteekenis van het Panamakanaal: J. H. E. Rückert. — Het zwarte Water bij Venlo: Dr. A. J. M. Garjeanne. — De molekulairpomp van Gaede: G. L. de H. — L. — Wespen en Wespenkolonieën: P. Haverhorst. — De optische werking van de Ooglens: Dr. R. G. Rijkens. — De Monorail: J. P. Bolten. — 'n Weivogeltje: A. B. Wigman. — Sterrekundigen Mededeelingen voor de Lente van 1913: L. V. — Eenvoudige Proeven: De donkere kamer of camera obscura: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand Januari: W. van der Vegt.

KALENDERS. Men komt wel wat met de nachtschuit, wanneer men aan het eind van Februari nog over kalenders gaat spreken, maar wij kunnen tot onze verontschuldiging aanvoeren, dat wij eerst enkele dagen geleden de Genootschapskalender van Architectura et Amicitia ontvingen en verleden week de kalender van de Quellinusschool.

Het aantal kalenders, dat bij de jaarwisseling de wereld ingezonden wordt, schijnt in den laatsten tijd eenigszins verminderd, er zijn alweder andere reclame-middelen verzonnen. Het was ook lang niet alles even fraai, wat men toegezonden kreeg en de dagbladen, die het meest met deze nieuwjaarsverrassingen overstelpt werden, hadden dikwijls moeite, passende gemeenplaatsen te vinden, om deze producten aan te kondigen.

Wij hebben er ook nu weder verscheidene ontvangen, waarover het beter is te zwijgen. Gelukkig voor de ontwerpers, dat Heemschut nog niet zoover is, zich in te laten met maatregelen, tot het tegengaan van de ontsiering der wanden in onze woningen. Er zijn echter gunstige uitzonderingen, aan de zooeven genoemde kalenders is een zekere mate van kunstwaarde niet te ontzeggen en onder de uitsluitend als reclame bedoelde kalenders zijn er ook wel die vermelding verdienen en daartoe behoort in de eerste plaats die, welke de Firma Müller & Co., reeders van de Batavierlijn, deed vervaardigen door Eug. Rensdorp, niet zoozeer, om de compositie, dan wel om de reproducties van zes penteekeningen, waarmede hij versierd is. Reeds ten vorige jarige gaf dezelfde firma een dergelijken kalender uit. Thans heeft de teekenaar stadsgezichten uit Gouda, Delfshaven, Amsterdam, 's Gravenhage en Dordrecht, benevens een schets van London Bridge voor de illustratie gekozen. Niet alle teekeningen zijn evengoed geslaagd, maar men moet het waardeeren, dat een verkeersonderneming hier een teekenaar aan het werk heeft gezet, wiens werk goede kwaliteiten heeft en van wien, bij meerdere oefening, zeker nog wel wat te wachten is.

Volgens een van alle kanten bestudeerd ontwerp is blijkbaar de Quellinus schoolkalender uitgevoerd. Hij is ontworpen, op steen gebracht en in proef gedrukt door G. Jordens onder leiding van den leeraar J. B. Heukelom. Smaakvol van kleur, getuigt het ontwerp van goede decoratieve beginselen, terwijl aan de uitvoering veel zorg is besteed. Uit practisch oogpunt zouden enkele bemerkingen te maken zijn, maar in het algemeen gesproken, doet dit werk onze bekende kunstnijverheidsschool alle eer aan.

Ook de Genootschapskalender van A. et A. is in een smaakvol omslagje verschenen. In gouddruk op perkamentachtig papier vertoont de voorzijde een soort van tempel met hoogen toren, waaruit stralenbundels hun licht naar alle zijden werpen, denkbeelden symboliseerend op velerlei en dus ook op Architectura en Amicitia van toepassing. Hoe bescheiden ook van afmeting dit werkje zij, de ontwerper had er gerust zijn naam of zijn initialen op kunnen aanbrengen.

Varia.

ANTIEK BEELDHOUWWERK OF NIEUWE NAMAAK?

Ongeveer twee jaar geleden schreef iemand uit Leiden aan den directeur van het Rotterdamsche Museum van Oudheden, dat hij in het bezit was gekomen van een oud beeldhouwwerk, dat afkomstig heette te zijn uit een huis aan het Achterklooster te Rotterdam. Ik antwoordde, dat hij dat voorwerp maar eens ter bezichtiging moest zenden; mocht het voor het museum niet geschikt zijn, dan zou het vrachtvrij naar Leiden teruggaan. Het werd mij niet toegezonden, doch den volgenden dag voor den middag was de man te Rotterdam en bracht het bedoelde beeldhouwwerk zelf in het museum. Reeds bij het uitpakken kreeg ik eenigen twijfel of ik hier wel met een antiek stuk werk te doen had. Wel was het zware hout vrij oud, waarschijnlijk een stuk omlijsting van een oude deur of raam; maar het daarop aangebrachte snij- en beeldhouwwerk kwam mij voor ononlangs vervaardigd te zijn. Mooi was het ook niet. Volgens den Leidschen koopman moest het voorstellen het beleg van Rotterdam in den Jonker-Fransen-oorlog, doch hiermede was een jaartal in strijd, dat op den achterkant was ingesneden. Het langwerpig stuk hout, dat een fries of een deurkalf of iets dergelijks heette te zijn, stelde in plomp, leelijk snijwerk een oorlogstafereel voor. In het midden een schanskorf waarnaast twee kleine kanonnen; verder een viertal krijgslieden, slecht gegroepeerd; op den achtergrond een stad. Dit tafereel vulde het middelste gedeelte, terwijl daarnaast, in nissen, twee mannen in sleepend gewaad stonden. Deze laatste figuren, nog slechter gebeeldhouwd dan de overige, moesten waarschijnlijk monniken voorstellen. Eindelijk vond men op de beide uiteinden de wapens van Holland en Rotterdam, in dergelijke nissen als de zooeven genoemde mansfiguren, en daarvan gescheiden door kolommen. Het geheel verried volstrekt niet de vaardige hand van een 15de- of 16de-eeuwschen beeldhouwer, dien men er evenwel in zou willen zoeken wegens de aanwezigheid van Gothieke ornamenten. Dat op een dergelijk gesneden deurkalf destijds de wapens van gewest en stad bijéénngevoegd zouden zijn, kwam mij bedenkelijk voor. Kortom, ik zag in het stuk niets belangwekkends en antwoordde den koopman, zekeren Wernik, *) dat men van zijn aanbod geen gebruik zou maken.

Bijna was ik het deurkalf vergeten, toen vele maanden daarna een heer uit Vlaardingen mij in het museum kwam bezoeken, onder den arm een zwaar houten paneel dragende, dat hij juist van een rondreizend koopman had gekocht. Toen het omhulsel los werd gemaakt, vroeg ik terstond of die koopman wellicht Wernik uit Leiden was. Het snijwerk op deze plank geleek namelijk zeer veel op dat van het deurkalf; het moest bepaald door denzelfden beeldsnijder vervaardigd zijn. Dezelfde gothieke nissen, nu echter van grootere afmetingen; dezelfde schilden, thans wel met de wapens van Culemborg en Gelderland, want onderaan was het wapen van zekeren van Heijst te zien, die in Culemborg gewoond moest hebben. Inderdaad bleek nu, dat Wernik dit snijwerk had verkocht, daarbij de mededeeling voegende, dat hij het van iemand uit Kuilenburg

*) Of Wernink, een naam, die te Leiden voorkomt? (Red.)

gekocht had. En het was daarbij niet gebleven, want aangemoedigd door het tot stand komen van den koop, had hij nog eens goed gezocht en nu in dezelfde stad nog twee geschilderde portretten „gevonden", waarop het wapen der van Heijsten niet ontbrak. Mijn bezoeker, blijde inééns zoo in de „familiestukken" te komen, had alles gekocht.

Spoedig daarna werd mij een looden plaat vertoond, waarop in relief dergelijke figuren en wapens voorkwamen als op het Culemborgsche paneel; hier waren het echter de wapens van Rotterdam en Holland, die aan het bovencind prijkten, vermoedelijk om schijn van echtheid te geven aan het wapen van zekeren van Vollenhoven. Het opschrift luidde: AVCTORITATE TVA NOBIS OPVS EST JAN VAN VOLLENHOVEN 1658. Daar het looden plaatje wonderlijk veel overeenkomst had met zijn Kuilenburgschen broeder, en ik mij meende te herinneren, dat op het laatste een dergelijk opschrift voorkwam, uitte ik de veronderstelling, dat Wernik ook dit ding „gevonden" had. Het was werkelijk zoo! Nog dienzelfden dag sprak ik in het museum den heer Moens, een molenaar uit Delfshaven, en hoorde bij die gelegenheid, dat ook hem korten tijd te voren zoo'n plaat met het wapen Moens was aangeboden. Hij had het voorwerp slechts vluchtig bekeken, omdat hij er geen belang in stelde. Weer iets later werd in het stedelijk museum alhier een in allen deele gelijk plaatje gebracht, alleen met dit verschil, dat men nu een zekeren Voorhoeve, regent van een Amsterdamsch weeshuis in het laatst van de 18de eeuw, bij den kop had gepakt. Een lid van dit geslacht, aan wien het voorwerp te koop was aangeboden (alweder door denzelfden Wernik!) kreeg achterdocht, omdat het jaartal niet klopte. Hij zocht den voorvader in den stamboom op en nu bevroemdde het, dat die reeds op zeer jeugdigen leeftijd regent van een weeshuis zou zijn geweest. In Amsterdam werd men toen in den ouderdom van achttien jaar nog geen regent, zelfs niet van een weeshuis! Vergeven wij den beeldhouwer-loodgieter deze kleine vergissing; wie zóóveel arbeid in zóó weinig tijds moet verrichten, stelt zich allicht aan abuizen bloot. Intusschen had dit tijdsverschil den nazaat tot voorzichtigheid gestemd. Wat het samengaan van gothieke ornamenten met een achttiende-eeuwsch regentenblazoen niet had kunnen bewerken, geschiedde nu door een onnoozele schrijffout.

Aldus gewaarschuwd zijnde, vroeg men het antieke stuk een dag op zicht te mogen hebben. Ik vertelde toen, dat er ook exemplaren in hout bestonden, hoe die er uitzagen, dat zij van grootere afmetingen waren en hooger in prijs dan de looden, waarschijnlijk omdat men hout nu eenmaal niet gieten kan. Noch de Rotterdamsche heer, noch zijn compagnons waren dan ook verrast, toen de antiekkoopman, den volgenden morgen aan hun kantoor komende om antwoord te vragen op zijn aanbieding, bovendien nog een juist door hem gevonden houten bord medebracht, waarop het wapen der familie voorkwam. Men kocht het natuurlijk niet. Meer succes had hij met een dergelijk stuk, dragende het wapen van iemand uit het geslacht van IJsselmeijn, waarvoor in 's-Gravenhage een kooper werd gevonden.

Al het werk van dezen houtsnijder vertoont steeds, tot vermeerdering der waarschijnlijkheid van echtheid van het familiewapen, in den top de wapens van provincie en stad, waar het geslacht gebloeid heeft. Het trok daarom zeer mijne aandacht, dat in het verslag over het stedelijk museum te Delft, aan het gemeentebestuur van die plaats uitgebracht, in de „lijst van de aanwinsten voor het museum in 1911" in de eerste plaats werd vermeld: „Reliekschrein, waarin zijn gesneden het wapen van Holland en van Delft, vermoedelijk afkomstig uit een der Delftsche kerken". Ik kreeg opéén vermoeden hier met een echten Wernik te doen te hebben! Een bezoek op het Prinsenhof op het Oude Delft bracht geen licht; ik kwam er op een Zondagnamiddag en kon het stuk niet ontdekken; evenmin wisten de suppoosten het aan te wijzen, zoodat ik tot mijn spijt genoodzaakt was de kennismaking met dit kostbaar overblijfsel uit de eeuwenoude Delftsche kerk tot later tijd uit te stellen.

Eenige maanden daarna nam ik met belangstelling kennis van het „verslag betrekkelijk Edam's Museum over het jaar 1911", zag met genoegen hoe in het aantrekkelijke huis met zijn schilderachtigen gevel weder vele belangrijke geschenken waren aangekomen, en wilde vervolgens kennis nemen van de door aankoop verkregen stukken. De lijst begon met een gebeeldhouwd deurkalf met de wapens van Holland en Edam, vermoedelijk uit Edam afkomstig. Zie Afbeelding I". Die illustratie geeft in een goedgeslaagde photo een belegering van een stad weer, geheel zooals het deurkalf uit het Achterkloosterhet beleg van Rotterdam voorstelt. Geheel zooals....? Neen, het is hoogstwaarschijnlijk hetzelfde deurkalf, het door Rotterdam versmade middeleeuwsche beeldhouwwerk; slechts is het meest links geplaatste schild, het wapen van Rotterdam, thans vervangen door het Edamsche. Het blad omslaande en de aankoopenlijst vervolgende, nadert men tot: „Een gebeeldhouwd triptiek. Zie Afb. II en III". Die photo's vertoonen een drieluik, zoowel gesloten als opengeslagen, en met hetzelfde plompe, zware snijwerk als het deurkalf van het Achterklooster, de panecelen uit Kuilenburg, Rotterdam, Amsterdam en zoovele andere. En dan onderaan, niet in Gothieke, doch in zware blokletters EDAM.

Dienzelfden dag schreef ik naar de Zuiderzeestad om inlichting of dit nieuw verworven beeldhouwwerk van Wernik was aangekocht. Tot heden kwam daarop geen antwoord. Echter was door het zien van de afbeeldingen de Delftsche aanwinst in het geheugen teruggeroepen; geen gelegenheid hebbende naar Delft te gaan, vroeg ik per brief of de „reliekschrein" door Wernik uit Leiden was geleverd. Het antwoord luidde bevestigend.

Liefhebbers van oud snij- en beeldhouwwerk meen ik een dienst te doen door er op te wijzen, dat het „vinden" en het verhandelen van de bovenbeschreven voorwerpen zooveel moeite en zorg schijnt te veroorzaken, dat de lieden, die er ons land mede afloopen, er verstrooid door worden, zoo erg zelfs, dat zij zich hun naam somtijds niet meer kunnen te binnen brengen en zich dan maar Bakker of ook nog wel anders noemen; dat er nu en dan zulke hoeveelheden antiquiteiten gevonden en opgediept worden, dat ook vrouwen met den verkoop moeten worden belast; en ten slotte dat het drukke werk het onderscheidingsvermogen verzwakt, want een van de drie personen, die er mede rondzwalken, maakte dezen zomer aan een der koopers van de vermelde looden prullen wijs, dat daar „wel voor zeven gulden tin" aan zat.

A. HOYNCK VAN PAPENDRECHT.

Rotterdam, 30 December 1912.

(N. Rott. Courant.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Slot Loevestein.

Te 's-Gravenhage is opgericht de Vereeniging »Slot Loevestein«

Deze vereeniging stelt zich ten doel het inwendige van het slot Loevestein zooveel mogelijk in zijn ouden toestand terug te brengen en te stoffeeren, zoodat bezoekers zich een voorstelling kunnen maken hoe deze vroegere Staatsgevangenis er ongeveer heeft uitgezien tijdens het verblijf aldaar van Hugo de Groot.

Het bestuur der vereeniging bestaat uit de volgende heeren:

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

R. F. C. de Beuyn, burgemeester van Gorinchem, te Gorinchem; — jhr. mr. E. A. O. de Casembroot, lid van Gedep. Staten van Zeeland, te Middelburg; — J. A. Frederiks, architect, oud-directeur van het Haagsch Museum van Kunstnijverheid, te 's-Gravenhage; — mr. M. J. van der Flier, onder-voorzitter van de Ned. Reisvereeniging, te 's-Gravenhage; — H. Ph. Gerritsen, te 's-Gravenhage; — ds. W. Gobius du Sart, predikant, te Woudrichem; — jhr. mr. B. de Jong van Beek en Donk, hoofdcommies aan het departement van justitie, te 's-Gravenhage; — dr. H. J. Kiewit de Jonge, voorzitter van het Alg. Ned. Verbond, te Dordrecht; — J. J. A. Knoote, directeur van het Centraal Bureau voor Vreemdelingenverkeer, te 's-Gravenhage; — jhr. J. A. van Kretschmar van Veen, directeur-generaal der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen; — prof. dr. W. Martin, directeur van het Mauritshuis, te 's-Gravenhage; — J. A. Nebbens Sterling, majoor der Genie, te Gorinchem; — H. O. van Os, lid van Gedep. Staten van Gelderland, te Zalt-Bommel; — G. A. Pos, 2e voorzitter van den A. N. W. B., te Baarn; — Th. van Weideren baron Rengers, oud-lid van Gedep. Staten van Friesland, te Oenkerk; — jhr. B. W. F. van Riemsdijk, hoofd-directeur van het Rijksmuseum, te Amsterdam; — jhr. mr. B. W. Th. Sandberg, griffier der Provinciale Staten van Drente, te Assen; — Aug. H. Sassen, te 's-Gravenhage; — L. A. Smit Jzn., directeur van de Stoombootreederij Fop Smit & Co., te Rotterdam; — F. Schmidt Degener, directeur van het Museum-Boymans, te Rotterdam; — mr. M. Tydeman Jr., lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Breda; — P. J. Verlee, hoofd eener tusschenschool, te Gorinchem; — prof. mr A. C. Visser van IJzendoorn, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit, te Leiden; — dr. J. Vürtheim, te Rotterdam; — jhr. mr. W. F. van der Wijck, voorzitter van den Raad van Administratie der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, te Amsterdam.

Tot leden van het dagelijksch bestuur werden gekozen: prof. mr. A. C. Visser van IJzendoorn, voorzitter; mr. M. Tydeman Jr., onder-voorzitter; mr. M. J. van der Flier, penningmeester; J. A. Frederiks; jhr. mr. B. de Jong van Beek en Donk, secretaris.

Tot leden van de technische commissie voor de inwendige inrichting van het slot werden benoemd de heeren: J. A. Frederiks, H. Ph. Gerritsen, prof. dr. W. Martin en jhr. B. W. F. van Riemsdijk.

De minister van oorlog heeft reeds toezegging gedaan aan de vereeniging, nadat hare Statuten Koninklijk zullen zijn goedgekeurd, onder bepaalde voorwaarden te vergunnen een gedeelte van het slot in den ouden toestand, voor zooveel mogelijk terug te brengen en voor het publiek toegankelijk te stellen. (N. v. d. D.)

's-Gravenhage.

De Schouwburg-Commissie heeft in een schrijven aan den Gemeenteraad verklaard zich niet te kunnen vereenigen met het praeadvies van Burg. en Weth. omtrent den bouw van een nieuwen schouwburg op het Alexanderveld en intusschen heropening van den thans gesloten bestaanden schouwburg. Volgens haar eenstemmig oordeel is daarvan niets anders te verwachten dan bestendiging van den bestaanden toestand voor een lange reeks van jaren.

Zelfs indien de rechter van oordeel blijkt te zijn dat de schouwburgbouw op het Alexanderveld gewenscht is, dan behoeft hij daarom nog niet de teruggaaf van het terrein te bevelen, tenzij dringende redenen daartoe noodzaken. En die dringende redenen worden — betoogt de commissie — weggenomen door B. en W. zelven door hun voorstel om den gesloten schouwburg weer te doen bespelen.

De Commissie handhaaf, haar gevoelen omtrent het plan Fellner en Helmer, waarover ook de brandweer zich gunstig heeft uitgelaten.

Paleis te Amsterdam.

Bij Kon. besluit van 22 dezer is ingesteld een commissie tot onderzoek en voorlichting betreffende den staat van het uitwendige van het Koninklijk Paleis te Amsterdam;

zijn in deze commissie benoemd: tot lid en voorziter: professor jhr. dr. J. Six, voorzitter der commissie van toezicht op het Rijksmuseum te Amsterdam; tot leden: jhr. mr. V. E. L. de Stuers, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; professor Henri Evers; professor J. A. van der Kloes; professor A. W. M. Odé, hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Gewapend beton als zeewering.

Van de Pettemer Zeewering schrijft men aan het N. v. d. D.:

De proef, door den waterstaat genomen, met het aanbrengen van gewapend beton volgens het systeem De Muralt, aan de glooiing van »de noordelijke afsluiting« der Pettemer Zeewering, heeft geen gunstig gevolg gehad.

Het werk was niet bestand tegen de hooge vloeden en hevige stormen der laatste maanden, zoodat voor en na groote stukken van het betonwerk afsloegen.

Voorloopig worden maatregelen genomen om het wegspoelen van den dijk te voorkomen, totdat het seizoen gunstig is, om nieuwe proeven met betonbedekking te nemen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 8 MAART 1913. No 10.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Actie van de Opzichters van den Waterstaat en B. O. W. in Nederlandsch Indië.

Op verzoek vanwege de Vereeniging van Bouwkundigen in N.-I. wordt de aandacht van belanghebbenden op onderstaand artikel gevestigd en worden andere bladen verzocht het geheel of gedeeltelijk over te nemen.

* * *

Slot (zie blz. 69.)

Door de algemeene meerdere behoefte aan personeel wilden ook de bedienden meer tractement hebben, en de prijs der levensbehoeften was zooals reeds gezegd gestegen. Instede dat we ons dus iets ruimer konden bewegen, gingen we achteruit, temeer omdat ook de reisdeclaraties door het gebruik van dienstauto's kleiner werden en het bedrag wat we van die declaraties overhielden inkromp.

Tevens kwam daar nog bij, dat door het tekort aan B. O. W. ambtenaren, aan de Opzichters grootere ressorten en meerder werk moest opgedragen, zoodat de uitgaven voor hen die dienstpaarden en wagen moesten houden om volgens hun plicht het meerder werk te doen, stegen.

Waar nu in het particuliere zooveel meer verdiend werd en dezen zich daardoor een meer menschelijk bestaan konden verschaffen, zich betere woningen en meer luxe konden veroorloven, is het een gewoon menschelijk verschijnsel, dat ook de Opzichters B. O. W. daarin wilden deelen en mee wilden doen.

Ook wij moesten ons dus beter inrichten, want, nietwaar, vooral op kleine plaatsen kent iedereen elkaar en moet men om niet uitgestooten te worden meedoen, wat natuurlijk meerdere uitgaven meebracht.

De enkelen in het bezit van het architectsdiploma en 18 dienstjaren hebbend, konden op eenig voordeel bogen, maar de kern van het corps ging achteruit. Resumeerende meen ik dus met klem te mogen zeggen, dat deze vermeerdering van tractement ons geen eigenlijk voordeel opleverde.

Het bleek dan ook na 1908 spoedig, dat deze verbetering voor den toevloed van Opzichters B. O. W. geen gunstige resultaten opleverde, het tekort even nijpend bleef, ja zelfs nog erger werd, omdat verscheidene Opzichters in het particuliere een betere betrekking konden krijgen of door zich als aannemer of architect te vestigen, zich een veel beter bestaan verschaffen.

Hierbij kwam nog, dat ook in Europa de werkkring voor den Ingenieur zich enorm uitbreidde, zoodat ook deze niet meer genegen was voor zoo'n tractement naar Indië te gaan, en door het gebrek aan Ingenieurs moest aan de Opzichters werk worden opgedragen, wat anders door hen gedaan werd.

Er was dus dringend verbetering noodig om aan dien onhoudbaren toestand een einde te maken.

De noodige voorstellen werden dan ook ingediend, doch de regeeringsmachine werkt langzaam en zoo werd het 1912, voordat die voorstellen in het Staatsblad kwamen.

Het is mij echter niet bekend of hetgeen wet werd, hetzelfde is als wat van hier aan Buitenzorg of 2e Kamer werd voorgesteld.

Wel zag ik uit een particulier schrijven van ± 1910 dat de positie-verbetering der architecten geregeld was, n.l. begintractement f 400, 2 verhoogingen van f 75 en een

van f 50, waardoor het eindtractement weer op f 600 werd gebracht, en..... dat de voorgestelde positie-verbetering voor de Opzichters afgeketst was.

Daarna zijn weer nieuwe voorstellen ingediend en is de positie van architect weer een weinig verbeterd; deze beginnen nu met f 450 en hebben na 6 jaar dienst f 600. Voor deze ambtenaren is nu een eenigszins betere toestand aangebroken want ook de aanstelling tot architect die eenige jaren geleden na 25-jarigen dienst verkregen werd, kan nu na ± 18—20 jaren dienst verworven worden.

Voor de tractementsregeling dier ambtenaren zij den voorsteller daarvan en de regeering die het bekrachtigde onze dank gebracht.

De kern van het corps is echter met de nieuwe tractementsregeling niet gebaat, ja zelfs achteruitgeschoven.

Hoe is n.l. die verbetering voor de thans in dienst zijnde Opzichters B. O. W. geregeld?

De algemeene regel is begintractement f 200, met 3 jaarlijksche verhoogingen van f 35 tot een eindtractement van f 375.—.

Met dezen algemeenen regel geloof ik uit naam van ons allen te spreken zouden we gebaat zijn en zouden we over andere kleinere grieven gemakkelijker heenstappen en denken die zullen ook wel verbeteren.

Onder deze kleine grieven, zooals daar zijn het afnemen van vrijdom belasting voor 1 paard en wagen enz., recht op binnenlandsch verlof, huishuurindemniteit voor architecten en Opzichters, verandering van titel der Opzichters B. O. W. enz. blijft de laatste nog altijd zwaar wegen, omdat door verandering van titel het vernederende om als Opzichter B. O. W. zelfs bij een tractement van f 400 's maands nog 2e klasse mailbooten te moeten reizen, dan ook zou vervallen.

Doch laat ik terugkomen op wat hoofdzaak is.

Op den bovengenoemden regel volgt echter een overgangsbepaling, waardoor de algemeene juist een uitzonderingsregel wordt n.l.:

De thans in dienst zijnde Opzichters met 6 jaar dienst houden hun f 200 en krijgen pas 3 jaar daarna als ze dus 9 jaar dienst hebben f 235 terwijl voor degenen die nog geen 6 jaar dienst hebben, de regeling al even beroerd is.

Over de a.s. indische Opzichters B. O. W. wensch ik thans niet te spreken.

Zij treden uit vrijen wil in dienst en moeten waar we nu veel grooter zorgen te behartigen hebben, zelf weten of zij als onderopzichter op f 125 in dienst wenschen te treden.

Eerst moet de positie van de thans dienende Opzichters verbeterd zijn, voor we hun zorg tot de onze kunnen maken.

Voor hen staan niet alleen de B. O. W., maar ook de spoor- en tramwegen, gewestelijke raden, Gemeentewerken en andere particuliere betrekkingen open; zij zijn nog jong en velen kunnen zelfs nog in hun studie overstag gaan.

Wij die reeds jaren dienst achter den rug hebben kunnen niet zoo gemakkelijk veranderen. De een heeft recht of bijna recht op verlof, een ander op pensioen en verlaten we nu den dienst, dan zijn we dat kwijt, waarvoor we jaren lang gestort hebben en waarvoor we lang met een gering tractement bedeeld zijn.

Hadden we het geweten toen we in dienst traden dat zoo met onze belangen zou worden omgesprongen, dan waren velen geen Opz. B. O. W. geworden, maar hadden in het particuliere een beter betaalde betrekking gezocht en voorzeker gekregen, al was het als daggelder bij de B. O. W.

Nú is dit echter voor velen een onmogelijkheid en moeten we trachten te verkrijgen dat de overgangsbepaling geschrapt wordt.

Komt hierin geen verandering, dan kunnen we den buikband wel weer wat vaster snoeren, want na 1908 is de levensstandaard nog steeds stijgende gebleven en zijn de prijzen der eerste levensbehoeften (volgens zeggen) zeker met 75 % gestegen.

Daardoor is ons tractement absoluut niet meer voldoende en moet er van komen, dat velen den dienst verlaten, het nijpend gebrek aan personeel nog grooter zal worden en het corps B. O. W. ambtenaren en met dat de dienst der B. O. W. een fiasco zal lijden.

Het begintractement van f 200,— blijkt nog niet veel candidaten uit Holland te trekken. Waar men dacht menschen te kunnen krijgen met een practijk van ± 5 jaar, zien we er nu reeds uitkomen met 2½ jaar practijk vóór het examen, zooals bijv. de nieuwbenoemde Opzichter K., nog geen 22 jaar oud werkzaam te Soerabaia volgens eigen zeggen tegen een onzer collega's, heeft.

Nu reeds worden dus menschen aangenomen die geen practijk na het afgelegd examen hebben.

De toeloop schijnt dus niet groot te zijn en vandaar dan ook weer een nieuw wetje voorkomend in het Julinummer van ons orgaan, dat thans aangenomen kunnen worden personen tot 37 jaar, die beginnen met een tractement van f 200 plus zooveel 3-jaarlijksche verhoogingen als ze practijk hebben na hun examen met den daarbij behoorenden titel.

Iemand die dus op 21-jarigen leeftijd het examen deed en op 36-jarigen leeftijd naar Indië komt als Opz. B. O. W. krijgt f 200 + 5 × 35 = f 375 en den titel van 1e klas, als hij na zijn examen op 15 jaar practijk kan bogen, waarbij het niet noodig is, dat hij die practijk in 's Lands dienst opdeed.

Hij die hier den lande 15 jaren heeft gediend op een gering salaris, krijgt een tractement van f 305.

Dit nu komt ons onbillijk voor en hiermede wordt het geval Nieuwenhuizen in het groot doorgezet.

De particuliere maatschappij en de overige ambtenaren van het Gouvernement die van deze bepaling bijv. na een paar jaar zeker niet meer op de hoogte zijn, kunnen tot den volgenden gedachtengang komen.:

Een Opzichter pas van Holland uitgezonden wordt aan een gewestelijken raad toegevoegd als Opz. 1e kl. met f 375 en even later wordt een oud Opzichter met 14 dienstjaren ook aan dien raad toegevoegd. De raad hoorende dat de laatste met 14 dienstjaren nog feitelijk 2e kl. Opz. is (door zijn tractement van f 270,—) denkt onwillekeurig dat aan dien Opz. een steekje los is en spoedig wordt er gemompeld: zeker voor 't een of ander zaakje in tractement achteruitgesteld.

Heeft men eenmaal zoo'n naam, zij het dan ook totaal onverdiend, dan weten we allen, dat men er op aangekeken blijft, al zou men het van de daken uitschreeuwen, dat het niet zoo is.

De nieuwe regeling is ook in andere opzichten niet billijk, omdat we nu pas na 6 + 15 = 21 jaren dienst ons eindtractement krijgen.

Zijn we in dien tijd nog 2 × met buitenlandsch verlof geweest, dan zijn we 23 jaar in dienst, voor we het eindtractement krijgen, waarover we nog 2 jaar moeten dienen om over dat tractement ons pensioen te verkrijgen, dus ± 25 jaar.

Waar men na 20 jaar dienst recht op pensioen heeft, zou het billijk zijn, dat we in die 20 jaar recht kregen op pensioen over het eindtractement.

Willen we nu den dienst verlaten na 20 jaren, dan zouden we gepensionneerd worden over hoogstens f 340.—.

De nieuwe regeling geeft ook aanleiding tot andere opmerkingen.

Degenen onder ons die bijv. in 1914 6 jaar dienst heb-

ben, kunnen tevens aanspraak doen gelden op verlof naar Holland over een tractement van f 200,—.

Tegen den tijd, dat hun verlof ten einde loopt, zouden ze hun ontslag kunnen indienen en direct weer solliciteeren. Zelfs al zou men dan hun 6 jaar Indische practijk na het afgelegd examen niet mee doen tellen, zouden ze toch weer aangesteld worden op een tractement van f 200 's maands en zouden ze bovendien recht hebben op de uitrustingskosten = f 1000.—, wat me wel wat gek voorkomt.

Wordt hun nu 6 jaar dienst volgens de wet van Mei 1912 in rekening gebracht, dan zouden ze een begintractement hebben van f 270 + f 1000 uitrustingskosten en volgens die wet heeft men er meer recht op dan iemand, die 6 jaar practijk heeft na het examen niet in 's Lands dienst en in Holland, want de eerste is met de werkwijze der B.O.W. vertrouwd en verstaat de taal en is ingeburgerd. Gaan ze daar niet op in, dan wordt de wet ontdoken.

Er blijft nog heel veel te zeggen over maar ik mag den tijd der vergadering niet te lang in beslag nemen, omdat ook anderen daar recht op hebben.

Daarom eindig ik met een voorloopig voorstel, n.l. niet te lang wachten op antwoord op het aan den Directeur B. O. W. gezonden request, maar zoo spoedig mogelijk een request in te dienen aan den G. G. en dit vergezeld te doen gaan van een dienststaat van alle Opzichters B. O. W. en waarin ook voorkomt het aantal jaren practijk voor en na het examen, voor zij in 's Lands dienst traden.

En dat dit request opgesteld worde, niet alleen door het hoofdbestuur, maar ook een der afdeelingen, en door diegenen onder ons, die lust daartoe hebben.

Opdat uit deze combinatie (zoo noodig optemaken door het H. Bestuur) een waardig een gepast request worde aangeboden, waarin met klem op den nu geschapen onbillijken toestand wordt gewezen.

* * *

Door een daverend applaus gaf de vergadering hare instemming met het gesprokene te kennen.

De Voorzitter merkte nogmaals op, dat men bij het departement op practijk lette; daarom stelde men de opzichters van het oude examen, destijds zonder practijk benoemd, gelijk met hen, die thans pas van de school kwamen.

Nagenoeg alle leden sluiten zich bij het hoogerbedoelde protest aan, en vinden de nieuwe regeling schreeuwend onbillijk. Wat de gevorderde practijk betreft, merkt men op, dat opzichters uit Holland soms alleen practische ervaring van het werk in een timmermanswinkel hadden, doch niet als opzichter; zulks moet zijn voorgekomen. Eischte men in Indië practijk, dan moest men denzelfden maatstaf als in Holland aanleggen.

Thans wordt in stemming gebracht: het zenden van een request aan den G. G., met een — door elk der leden in te dienen — volledige omschrijving van: studie, practijk, dienstjaren, salaris, enz., opdat een vergelijking kon worden gemaakt. Dit voorstel wordt met algemeene stemmen op 1 na, aangenomen.

Nu worden voorgelezen verschillende over deze kwestie ingekomen stukken, ook van de buitenbezittingen. Een dier stukken bevatte het voorstel:

het zenden van een deputatie naar den G. G., tot bespreking der grieven, en het overhandigen eener flinke nota;

actie in Holland bij Minister en Kamerleden door verlofgangers, tot opheffing der klassen, behoud van hun rang door de in dienst zijnden en:

het plaatsen van advertentiën in Hollandsche technische bladen, waarin de Hollandsche candidaten, met een beroep op hun solidariteitsgevoel, voor een benoeming in Indië worden gewaarschuwd.

Tevens bevatte het stuk nog raadgevingen omtrent datgene, wat na het verbod tot het verrichten van particulier werk moest worden gedaan. Hierop komen we straks terug.

Naar aanleiding van het, op eene vergadering der afdeeling „Midden-Java" besproken wordt verder besloten, voorloopig geen deputatie naar den G. G. te zenden, doch eerst naar den directeur B. O. W.; teneinde te vernemen, wat het departement zou doen naar aanleiding van het reeds ingediende request. Met algemeene stemmen worden daartoe afgevaardigd de heeren Torré (van Pasoeroean), Van der Hoeven (van Soerabaja) en Den Outer (van Tegal. Onder een luid „bravo" nemen deze heeren, voor zoover aanwezig, de opdracht aan.

Met het oog op eventueele verdere actie, als de tocht naar Batavia geen succes heeft, wordt reeds nu het bestuur gemachtigd zich later, indien noodig, rechtskundigen bijstand toe te voegen. Hoewel velen zich bereidwillig verklaren, hiervoor al dadelijk extra-financieelen steun te verleenen, is zulks voorloopig nog niet noodig.

Het laatste punt der agenda was: het verbod tot het verrichten van particulier werk in den vrijen tijd.

Men vond, dat in het staatsblad beschikt werd over den vrijen tijd van het personeel. Waarom verbood men aan geneeshceren, onderwijzers en andere ambtenaren ook niet het verrichten van particulier werk in den eigen tijd?

Op het departement zat een ambtenaar, de ingenieur Snuijf, die zelfs daar voortdurend particulier werk had verricht, en nog wel met personeel van het departement. Na eenig debat over dit punt wordt met algemeene stemmen besloten, in een request bij de regeering aan te dringen op vaststelling van een 8-urigen werkdag, van 7—11 van 12—4 uur, met toekenning van overwerkgeld ad ½ procent vau het salaris per uur. De voor de gemeente Soerabaja getroffen regeling van het overwerk zou hierbij worden overgelegd.

Nadat nog is medegedeeld, dat het verzoek om vrijstelling van belasting voor opzichters, die voor hun dienstwerk een rijtuig, autolette of auto bezigen, door de regeering is afgewezen zonder eenige vermelding van reden, terwijl toch ambtenaren B. B. en van de justitie, die vrijstelling wèl genoten, wordt nog besloten, aan de regeering te vragen, waarom die ambtenaren wèl, doch de B. O. W.-menschen geen vrijstelling kregen.

Na dankbetuiging aan de aanwezigen werd hierop de vergadering gesloten.

Tot zoover ons verslag, dat wij een weinig moesten bekorten. Hoewel de ontstemming over de bestaande grieven groot is en dikwijls in krasse termen tot uiting kwam, ging de goede toon geen oogenblik verloren en droegen de debatten tot het eind een zuiver zakelijk karakter.

NASCHRIFT.

Gelijk den aandachtigen lezer uit het voorafgaande duidelijk geworden zal zijn, had op het tijdstip der vergadering de actie zich nog slechts bepaald tot het zenden van een request aan den Directeur der B. O. W.

Reeds spoedig kon uitvoering worden gegeven aan het besluit, om een deputatie naar den Directeur te zenden en behoefde daarvoor geen reis naar Batavia te worden ondernomen. De Directeur de heer J. Homan van der Heide moest te Soerabaja zijn en had het verzoek der deputatie, om daar ter plaatse te worden ontvangen, goedgunstig ingewilligd. Het verslag van het onderhoud, dat toen op 22 October 1912 heeft plaats gehad, is een allermerkwaardigst stuk, van groot belang voor de kennis der grieven, die tot de actie hebben geleid en niet minder voor de kennis der opvattingen van den geinterviewden

hoofdambtenaar, ten opzichte van de onder zijn departement werkzame ambtenaren. In een volgend nummer zullen wij het verslag dan ook in zijn geheel opnemen. Men zal dan zien, dat de Directeur over het algemeen de deputatie met een kluitje of beter met diverse kluitjes in het riet gestuurd heeft en men zal er nog heel wat meer bij kunnen opmerken, wat misschien niet vleiend voor den Directeur zou zijn.

Wij veronderstellen dan ook, dat de heeren inmiddels wel gevolg zullen hebben gegeven aan hun voornemen, om zich tot den G. G. te wenden.

Wat betreft de actie in het moederland, daarvan kan men de plaatsing der bovenstaande mededeelingen als een eersten stap beschouwen.

Maar daarbij zal men het zeker niet laten, nu, zooals ons gebleken is, verscheidene met verlof in Europa vertoevende leden en oud-leden van het Corps der B. O. W., zich levendig voor de grieven hunner collega's, die ook de hunne zijn, interesseeren.

Evenzeer in het belang van den dienst als in dat van eventueele candidaten, die zich daarvoor mochten willen aanmelden, acht men het noodig, met ernst te waarschuwen tegen het aangaan van den dienstverbintenis, onder de bestaande bepalingen. Dit zal niemand verwonderen, die het bovenstaand verslag met aandacht gelezen heeft: althans ieder, die een weinig met de Indische toestanden vertrouwd is, zal daaraan ruimschoots genoeg hebben. Evenwel zijn er velen, van wie dat niet gezegd kan worden. Die zullen in den regel bij de, met verlof hier te lande vertoevende collega's alle gewenschte inlichtingen kunnen verkrijgen. Niettemin komt het ons niet overbodig voor hier ten slotte te vermelden, dat zich in dit geval, tot het verstrekken van inlichtingen bereidwillig ter beschikking heeft gesteld:

de Heer K. A. BERKHEMER, Oud-Architect b. d. B. O. W., VAN BOETZELAERLAAN 126, 's-GRAVENHAGE,

die door zijn langdurig verblijf in Ned. Indië en zijn langdurigen dienst bij den Waterstaat en B. O. W.. tot de meest bevoegde beoordeelaars der bij dat departement heerschende toestanden gerekend kan worden en ieder belanghebbende daarvan gaarne op de hoogte zal brengen.

Wie zich tot dit adres wendt, zal ook zeker niet veel moeite meer hebben, een antwoord te vinden op de vraag, hoe het komt, dat het n i j p e n d gebrek aan technisch personeel van den Indischen dienst, waarover nu reeds zoo geruimen tijd geklaagd wordt, maar steeds blijft voortduren.

Over deze vraag zullen wij ons thans van verdere beschouwingen onthouden; wellicht vinden wij later aanleiding, daarop nader terug te komen.

Oude Steden en moderne Architecten.

In het laatste nummer van Alexander Koch's maandschrift „Deutsche Kunst und Dekoration" schrijft de bekende Weener kunstcriticus Franz Servaes over „Oude Steden en moderne architecten" en roert daarmede het uit aesthetisch en maatschappelijk oogpunt even belangrijk vraagstuk aan, hoe een zich sterk ontwikkelende moderne bouwkunst zich te gedragen heeft naast de historische monumenten, die nog veelal het karakter van oude stedencentra bepalen.

Er is dikwijls gevraagd, op welke wijze tusschen deze beide tegenstrijdige factoren overeenstemming verkregen kan worden, daarover is veel getwist, maar de meeningen blijven nog uiteenloopen op dit punt, dat alleszins een aandachtige beschouwing waard is.

Het streven van onzen tijd, historische gebouwen voor ondergang te bewaren verdient waardeering en slechts in de uiterste noodzakelijkheid, wanneer alle factoren daarvoor aanwezig zijn, wanneer eischen van verkeer, hygiëne en comfort in beslist overwegende mate daartoe dwingen en wanneer aan die eischen op geenerlei andere wijze voldaan kan worden, mag men over karakteristieke oude gebouwen het doodvonnis vellen.

Servaes treedt evenwel hier op als een verklaard tegenstander van de zeer algemeen verbreide opvatting, dat de kunst der moderne architecten, zich aan het historisch tot uiting gekomen bouwkarakter van een stad, behoort aan te passen. Wanneer men bedenkt, dat met moderne gebouwen, doelmatig omlijnde, bij uitstek practische oogmerken worden nagestreefd en zij daarvan de architectonische uitdrukking behooren te zijn, dan is het de taak onzer moderne architecten in het uiterlijk der gebouwen het innerlijk organisme zoo duidelijk mogelijk te doen spreken en de onverbrekelijke samenhang van uit- en inwendig op kunstvolle wijze tot haar recht te doen komen. Zeer ten onrechte stelt men dan ook aan den kunstenaar, die zich zelf en van zijn eigen tijd wil zijn, den eisch al het goede, eigene, nieuwe en noodzakelijke ter zijde te stellen, zich te onderwerpen aan de opvatting van een of ander voorbijgegaan tijdperk en in den stijl daarvan te bouwen. Tegenover de geheiligde traditie en het zorgvuldig te bewaren karakter der oude stad, treedt Servaas dan ook op met de woorden: „Het is tienmaal beter, naast een oude barokkerk een nieuw gebouw in organisch, uit onzen tijd voortgekomen vormen te zetten, dan een in een valschen, gelogen barokstijl. Het valsche naast het echte zal ook bij de meest correcte en slaafsche stijlnamaak en de meest onpersoonlijke onderworpenheid, steeds een valschen toon geven, gelijk overal, waar men het zwakke naast het sterke stelt. Neen, naast het sterke behoort steeds alleen ook weder iets sterks, naast het eigene iets eigens, onverschillig in welken stijl."

Ten slotte wijst Servaas erop, dat een stad als b.v. Weenen, hoe het ook aan zijn traditie gehecht moge zijn, de verandering in een moderne stad niet kan afweren, omdat haar bestaan er van afhangt of zij al of niet met haar tijd medegaat. „Moet zij zich zelf tot een museum verklaren, waar het verboden is de voorwerpen aan te raken? Daarmede zou zij zich levend begraven hebben. Een kleine, in een uithoek gelegen stad, zooals b.v. het lieflijke Rothenburg o. d. Tauber, kan men met kunstmiddelen in zijn oud-historisch en stijlkarakter conserveeren. Hier komt het er in het geheel niet op aan, dat de polsslag van het moderne leven zich doet gevoelen, integendeel, hier zal iedereen gaarne van voorbijgegane romantiek droomen. Maar daar, waar men zich niet meer met dit droomen ophoudt, daar, waar wereldgeschiedenis gemaakt wordt, waar de machines dreunen en de automobilen razen, daar wil onze tijd zich ook in de bouwkunst uitdrukken, daar wil hij in waarheid een levende tijd zijn."

Men kan niet ontkennen, dat de opmerkingen van den Weener criticus in hoofdzaak juist zijn, en zal er gereedelijk mede kunnen instemmen, vooral omdat ook in Duitschland nog bij velen de meening gevestigd schijnt te zijn, dat men, om in het karakter van een oude stad te blijven, ook in de aan een bepaald tijdperk eigen stijl zou moeten bouwen. Dit nu is niet juist, men kan modern bouwen en toch tot een zekere hoogte in een bepaald karakter (iets anders dan stijl) blijven, dit is reeds door verscheiden bouwmeesters proefondervindelijk bewezen.

De Abdij van Orval.

Als particuliere correspondentie bevatte de N. Rott. Courant dezer dagen de volgende mededeelingen:

De ruine van bovengenoemde abdij, welke, zooals wij dezer dagen hier berichtten, door Belgische **staatszorg** voor ondergang bewaard is, is nu niet bepaald zoo heel gemakkelijk te bereiken. Voor den reiziger echter, die in den zomer de Ardennen, België's zuid-oostelijken uithoek en het heerlijke dal der Semois bezoekt en die tegen een flinke wandeling en een stoffig zijlijntje niet opziet, is een bezoek aan Orval loonend genoeg; hij schrijve het dus op zijn programma. Ziehier eenige losse aanteekeningen uit de geschiedenis dier eertijds zoo vermaarde en rijke stichting.

Op het einde der elfde eeuw lagen er in dezen uithoek van het aartsbisdom Trier verschillende kleine vorstendommen, Luxemburg, Aarlen, Chiny en andere. De graaf van laatstgenoemd landje, Arnol II, zag op een goeden dag eenige monniken der Benedictijner-orde, welke heel uit Calabrië waren gekomen, aan zijn burcht aankloppen om hem om hem vergunning te verzoeken zich in een dal, waar zij zich een geschikte plek hadden uitgekozen, neer te mogen zetten, hetgeen den vromen broeders gaarne werd toegestaan. Korte jaren daarna (1124) werd met de gebruikelijke plechtigheden de kerk gewijd, maar de Benedictijnen hadden er toen reeds plaats gemaakt voor andere geestelijken, die op hun beurt vertrokken en in 1131 op bevel van St. Bernardus vervangen werden door monniken der Cistercienser-orde, de eersten die zich in de Nederlanden nederzetten.

Intusschen had de abdij den naam van Aurea Vallis (Orval) of Gouden Vallei gekregen, wil men de legende gelooven, om de volgende reden. De zuster van den graaf van Chiny, Machteld, nog treurend over den dood van haren gemaal Godfried, hertog van Lotharingen, had het ongeluk haar achtjarig zoontje, een eenig kind, te verliezen; spelend op het ijs zakte de knaap er door, weer kwam zijn hoofd boven toen een scherpe schots het tegen de vaste ijskorst aandrukte en afkneep. Graaf Arnold ried zijne zielsbedroefde zuster rust te zoeken bij de monniken, die zich onlangs in zijn rijk gevestigd hadden. In de stille afzondering van het vrome huis behaagde het Machteld zeer; toen zij op een dag bij een bron zat en het frissche water over hare hand liet stroomen, gleed haar trouwring haar van den vinger, een gebed aan de Maagd Maria werd verhoord, want, ziet, er kwam een visch aan de oppervlakte met den gouden band in zijn bek. Verheugd riep Machteld uit: Gelukkige vallei, die mij het goud hebt weergegeven, dat ik zoozeer betreurde, gij zult van nu af gouden vallei heeten! De monniken namen van dien dag dezen naam voor hun abdij aan en als wapen een gouden ring op azuren veld. Men vertoont deze bron nog tot op den huidigen dag en haar naam „fontaine Mathilde" houdt de herinnering aan het wonder levend.

Dank zij de vrijgevigheid der graven van Chiny, der hertogen van Luxemburg en zelfs van Duitsche keizers beleefde de abdij eeuwen van bloei en voorspoed; de abten werden uit de aanzienlijkste geslachten der omgeving gekozen. Maar ook leed bleef haar niet bespaard. Zoo verbrandden de Fransche troepen in 1637 onder den maarschalk de Châtillon de abdijgebouwen, eerst in 1758 werd de nieuwe kerk, gemaakt door den bekenden Zuid-Nederlandschen beeldhouwer Dewez, gewijd.

Ook inwendig had de abdij van kwaad te lijden; de groote rijkdom leidde tot verslapping van tucht. Wel had Bernard de Montgaillard (overl. 1628), prediker der aartshertogen Isabella en Albertus en de beroemdste der abten van Orval, strengere regels ingevoerd, maar later deed het Jansenisme en zijn intrede en bij de onderdrukking in 1725 vluchtten er niet minder dan 15 monniken, die de nieuwe leer aanhingen, naar Holland.

In de oude en nieuwe kerken lagen de aanzienlijksten begraven, zelfs vond men er het mausoleum van den hertog van Brabant, Wenceslaus van Luxemburg, een broeder van Keizer Karel IV (overl. 1383). Onder de andere begravenen noteeren wij een landgenoot Dirk van Boetzelaar, overleden in 1685 en zijn echtgenoote Jeanne gravin van Merode. Is het waar, dat de beraamde vlucht van Lodewijk XVI, welke te Varennes zoo ongelukkig onderbroken werd, Orval ten doel had? Men beweert het. Zeker is, dat in 1793 met meer dan gewone woede de Fransche revolutietroepen tegen de abdij optraden; met goedkeuring van de regeering te Parijs werden de rijke gebouwen verbrand en met den grond gelijk gemaakt.

Wat er nu van over is? Hoofdzakelijk een stuk muur van de eerste kerk, met een prachtige Romaansche galerij en een radvenster van bijzonder fijnen vorm, gelegen te midden van een heerlijke natuur en kwistig groen.

Prijsvragen.

De Zuid-Hollandsche vereeniging tot bevordering der volkskunst heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een gesmeed ijzeren bloemenstandaard, tot plaatsing in een veranda of kleinen tuin. De hoogte van standaard moet zijn tot aan het bovenvlak, waarop de bloembak moet geplaatst worden, 55 cM., het grondvlak ongeveer 0.30×0.30 M.

Op het bovenvlak kan naar verkiezing nog een gesmeed ijzeren rand al of niet worden aangebracht. Uitgeloofd worden: Een eerste prijs 50 gulden, een tweede prijs 35 gulden.

Alle werkstukken worden voor of op 1 Juli 1913 vrachtvrij ingewacht aan het adres van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Coolvest te Rotterdam.

De jury bestaat uit de heeren Jac. v. Gils, architect, Huib. Luns, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, en L. Ringlever, kunstsmid, allen te Rotterdam, bij wie eventueel inlichtingen te bekomen zijn.

PRIJSVRAAG

Betreffende het teekenen van een Hoofd voor het Bouwkundig Bijblad tot het Algemeen Nederlandsch Advertentieblad.

Ingekomen vragen met het antwoord der Jury.

1. Is met het teekenen op de dubbele grootte bedoeld twee maal de hoogte en twee maal de breedte of twee maal de oppervlakte?

Antwoord: Bedoeld is twee maal de lengte en twee maal de hoogte.

2. Is het ook geoorloofd eene teekening (zelf ontworpen) in druk te maken en het gedrukte exemplaar in te zenden, of moet deze beslist met inkt geteekend ingezonden worden?

Zoo ja, mag, als het ontwerp geteekend ingezonden moet worden, ook gebruik gemaakt worden van gedrukte klassieke ornamentjes? Of moet beslist alles penteekening zijn?

Antwoord: Het ontwerp moet geheel geteekend zijn.

TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN".

Prijsvraag „Dorpsschool."

Hieronder volgen de antwoorden op verder ingekomen vragen.

Vraag 6. Op hoeveel leerlingen moet bij het ontwerpen van de gymnastiekzaal gerekend worden?

Antwoord 6. Op één klasse.

Vraag 7. Voor welk systeem moet gerekend worden, dat bovengenoemde gymnastiekzaal ingericht wordt?

Antwoord 7. Alleen voor vrije en orde-oefeningen.

Vraag 8. Mogen er bij het gymnastieklokaal douchebaden ontworpen worden?

Antwoord 8. Douchebaden zijn onnoodig.

Vraag 9. Moet in de school geen spreekkamertje of een vertrekje van dien aard, dat mede dienst doet als magazijn voor boeken, cahiers, enz. en tevens als archief, ontworpen worden? Zoo ja, hoe groot?

Antwoord 9. Is vrijgelaten.

Vraag 10. In het programma staat: „De gebouwen worden centraal verwarmd." Worden hiertoe voor school en woning afzonderlijke installaties gemaakt of kan de verwarmingskelder voor beide gebouwen b.v. onder de woning gelegd worden?

Antwoord 10. Beter onder de school.

Vraag 11. Wordt verlangd een overdekte speelplaats?

Antwoord 11. Neen.

Op de ingekomen vragen, die men hierboven niet beantwoord mocht vinden, kan men zelf gemakkelijk het antwoord uit het programma en de daarbij behoorende Koninklijke besluiten van 25 Juni 1912, Stbl. 192 en 193, afleiden. Deze besluiten zijn ad f 0.25 verkrijgbaar aan het Tentoonstellingsbureau, P. C. Hooftstraat 103, te Amsterdam, uitsluitend op schriftelijke aanvraag met bijvoeging van het bedrag in postzegels.

Namens de Jury:
J. GRATAMA.
L. ZWIERS.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 9. Afdeeling 's Gravenhage van de M. t. b. d. B. Vergadering van 10 Februari 1913.

Kroniek L II, door J. Gratama. Tentoonstelling van goed en slecht drukwerk.

De Duitsche Werkbund-Tentoonstelling te Keulen 1914.

Nederland te Gent.

Het Leidsche Plein te Amsterdam.

Het Middelbaar Technisch Onderwijs-vraagstuk en de wenschelijkheid van wettelijke bekwaamheidsacten, door M. Vrijenhoek (Slot).

Boeken over bouwkunst door J. Gratama, met afbeeldingen. uit A. W. Weissman, Geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst.

Ingezonden Stukken. Het Uitbreidingsplan Spaarndammerbuurt, door J. W. van der Meij.

ARCHITECTURA No. 7 Plastische Kristalplafonds, door A. A. Hes, met afbeeldingen.

Centrale Verwarming en Luchtverversching van gebouwen, door F. G. Unger w. i. (vervolg) met afbeeldingen.

No. 8. Verslag van de 1325ste Ledenvergadering van 26 Februari 1913.

Huldiging van den heer A. W. Weissman.

Het Middelbaar Technisch Onderwijs en zijne beteekenis voor de architecten, door Van de Wijpersse.

De Gipsverzameling in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Internationaal Woningcongres, 's-Gravenhage, Sept. 1913.

De Wereldtentoonstelling te Gent, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 9. De Ontwikkeling eener Amsterdamsche stadswijk door A. W. Weissman.

Zweedsche kerken, door J. P. Fokker, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 9. De ontwikkeling van de drukpers. Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 7 Dec. 1912, door I. P. de Vooijs w. i. met afbeeldingen.

De binnenscheepvaart in Duitschland over het tijdperk 1875—1910, door C. A. Jolle c. i.

Ingezonden Stukken. Economische verhoudingen van gasbedrijven en electriciteitsbedrijven, door F. Erens. — Duinvoetverdediging door K. F. Koning. —

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 9. Algemeene vergadering. Enschede-Hengelo. — Officieel gedeelte. — Voorstellen A. V. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Het Middelbaar Technisch Onderwijs. — Pensioneering van gemeenteambtenaren en van hunne weduwen en weezen (vervolg). — Ingezonden. — Iets over de berekening van vloeilijzeren kolommen. — Vragenbus. — Prijsvragen. — Gemengd. — Correspondentie. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 9. Kort Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 25 Februari 1913.

Verslag der IXde Huishoudelijke Vergadering op 25 Februari 1913.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam, 24 Februari 1913. — Groningen, 21 Februari 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 35. De ventilator in het ringovenbedrijf. — Stadsuitbreiding en Woningwet. —

Varia.

SCHRIJFKUNST.

De belangstelling voor het artistieke schrift wint aan omvang en het beste bewijs daarvan is wel de vierde druk, die nu verschenen is van het leerboek van Prof. Rudolf von Larisch uit Weenen, zooals men weet, de grondlegger dezer artistieke beweging, die spoedig naar Duitschland oversloeg. Met den krachtigen steun der Pruisische regeering, die in Babelsberg bij Berlijn en in Dusseldorf cursussen liet houden ter vorming van geschikte leerkrachten, gaat er een speciaal-Duitsche schriftkunst ontstaan, die het Oostenrijksche aanvangspunt reeds overtreft.

Terwijl nu de Engelsche kunstschrijvers zich uitsluitend bepalen tot het nabootsen van middeleeuwsche handschriften met soms geraffineerd resultaat, gaat de Duitscher verder.

In Weenen werd de antiqua-letter als uitgangspunt bij voorkeur gebruikt, welk voorbeeld ook hier eerst gevolgd werd. Maar al spoedig toonde de studie van oude handschriften, welken rijkdom van gegevens deze oude schriften toonden.

Op deze antieke schriften, op het Uncial- en het Fraktuur-schrift is voortgebouwd, en met voortreffelijke resultaten. Het starre, het al te schoolsche, dat ook in deze antieke schrifturen te vinden is, heeft men met de overmoedige kracht eener nieuwe beweging vermeden en met kunstenaarsoog is getracht, den nadruk op den schoonheidsvorm te leggen, zonder dat daarom de leesbaarheid daaronder leed. En nu reeds zijn wij in het bezit van bijzondere krachten op dit gebied, waaronder vooral Rudolf Koch—Offenbach, Ludwig Sütterlin—Berlijn, Georg Wagner—Berlijn, Paul Hampel—Breslau, Mej. Anna Simons—Dusseldorf, Heinrich Wieynk—Berlijn en Ernst Bornemann—Barmen genoemd mogen worden.

Bij hun werk voor oorkonden, advertenties enz. heerscht het artistieke schrift bijna uitsluitend. Angstvallig worden versieringen vermeden en zoo deze toch gebruikt worden, zijn het slechts zulke, die door de gebruikte schrijfpen ontstaan, met de letters dus volmaakt homogeen zijn. En waarlijk, het moet erkend worden, dat dit werk het doet.

Het is een vreugde, deze reeksen van fraaie lettervormen te zien, die ook door juist bedoelde plaatsing aan beteekenis winnen.

Bij het constateeren van dezen artistieken vooruitgang, ter rechter tijd komend, nu op literair gebied de woordkunst wordt verzorgd, mag men den steun, dien deze nieuwe kunst van de industrie heeft ondervonden, niet vergeten.

Fabrieken, die zich toelegden op het fabriceeren van stalen pennen voor gewoon en rondschrift, hebben met gelukkig resultaat nieuw schrijfmateriaal geleverd, dat dikwijls vernuftig is geconstrueerd.

Den vooruitgang op dit gebied leert men het best kennen, als men aan het primitieve beginmateriaal denkt. Toen in Weenen werd begonnen, was het met palmhouten stiften en het was reeds een vooruitgang, toen men geslepen kurkstiften kreeg, de zoogen. Quellstift.

In plaats daarvan heeft men Redis-pennen, die aan de spits een rond puntje vertoonen en door een dekplaatje den inkt voldoende vasthouden. Voor grof schrift is een half geslepen, houten stift en wie veel te schrijven heeft, vindt zelfs een vulpenhouder voor dit doorloopend schrift.

Snoerschrift, dat met deze werktuigjes ontstaat, is allengs een nieuw schriftype geworden, een vondst van onzen tijd. Het wordt, zooals de naam reeds aanduidt, verbonden geschreven. Alle letters, zoo mogelijk ook de woorden, ontstaan door een gelijkmatig dikke lijn, die alles verbindt. Vanzelf ontstaat hierdoor een andere Antiqua-vorm, doordat b.v. deze met een groot bovenstuk geschreven moet worden, daar anders de geheele letter ineenvloeit. Bij de hoofdletters heeft men gelegenheid te over door ornamentale lijnen het overigens sobere schrift te verfraaien.

Het handschrift in velerlei vormen baseert zich meestal op de reeds genoemde antieke vormen. Maar het is vooral vrijer, eleganter in beweging geworden en men voelt, dat deze moderne artiesten, meer dan de oude kloosteren kanselarij-schrijvers, de schoonheid der lijn weten te beheerschen.

Voor dit schrift komt een schrijfwerktuig uit de oude doos te voorschijn, het Romeinsche schrijfriet, dat ditmaal van Tonkinriet gemaakt en met een koperen inlegstrookje voorzien is. Ook de naam „Kelemi" herinnert aan het oude „Calamus".

Dan komen verschillende stalen pennen in allerlei vormen en met verscheidene toevoegsels, de Lij- en Atopennen, de moderne concurrenten van de ganzepen. Maar èn in duurzaamheid, èn door de grootere penbreedte overtreffen zij het oude overblijfsel uit den schoolmeesterstijd.

De industrie heeft dus hier belangrijke diensten bewezen, want vooral bij het schrijven — de geheele kunst baseert op dit beginsel — is de vorm van het schrijfwerktuig beslissend voor het resultaat.

Met dezen voortgang zijn de dagen van het banale rondschrift geteld. Op handelsscholen bijv. wordt dit reeds verdrongen door de meer artistieke schriften. En bij groote zaken, als warenhuizen enz., vindt men reeds schrijvers aangesteld, die de opschriften in smakelijken vorm weten uit te voeren. Bij elke reclame-afdeeling zijn kunstschrijvers aanwezig en bij menige advertentie of affiche van deze instellingen is een gelukkig resultaat waar te nemen. En door deze concurrentie der warenhuizen zijn de andere winkels van grooteren omvang weer gedwongen, dezen weg te volgen.

— We hebben — en dit is een prachtige eigenschap — ditmaal met een kunstrichting te doen, die niet veroordeeld is binnen museummuren of tentoonstellingszalen te blijven. Ze grijpt, meer dan een andere, in het openbare leven in en wel niemand zal bij het begin dezer beweging, die slechts enkele jaren oud is, gedacht hebben, dat deze zoo grooten omvang zou nemen.

Het toont tevens, dat het juist geweest is, niet bij het oude te blijven staan, zooals Engeland gedaan heeft. Hoe dwaas zou bijv. zoo'n opschrift in een étalage van een warenhuis er uitzien, als dit gehouden was in den strengen, vromen stijl der middeleeuwen!

Juist door de groote beteekenis, die dit werk gaat krijgen, zou het toch ook voor Hollandsche kunstvereenigingen aanbevelenswaardig zijn, eens een tentoonstelling aan dit werk te wijden.

Vergissen we ons niet, dan heerscht juist op dit gebied in Holland een zeldzame afwezigheid, die vooral te betreuren is, omdat lang voor Duitschland en Oostenrijk Hollandsche artiesten zich reeds met den lettervorm bemoeid hebben. We herinneren hierbij o. a. aan Veldheer, De Bazel en Lauweriks, De Roos. Wel golden deze bemoeiingen meer de drukletters, minder het geschreven schrift, maar het is toch een opmerkelijk feit, dat verdere teekenen van leven achterwege zijn gebleven.

We bedoelen geenszins een verwijt hiermede uit te spreken, want waar zouden in Holland een regeering en een industrie te vinden zijn geweest, bereid artiestenwerk te steunen?

Het Duitsche resultaat toont, hoe gewichtig deze „bijkomstigheid" zijn kan.

N. Rott. Courant.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Kanalisatie van de Maas.

In druk is verschenen het rapport van de Nederlandsch-Belgische commissie, ingesteld tot onderzoek van de kanalisatie van de gemeenschappelijke Maas. Behalve een algemeen rapport zijn er tien nota's met meer gedetaileerde studien; voorts een atlas met 27 kaarten en teekeningen.

Door de studie van deze in 1906 benoemde commissie is reeds in 1910 door de beide Regeeringen overeengekomen, dat het verdere onderzoek zou plaatshebben op den grondslag van eene vaardiepte van 2.60 M., met dien verstande, dat deze later desgewenscht op 3 M. zou kunnen worden gebracht.

Ten aanzien van afsnijdingen van de rivier is de commissie thans in haar rapport tot de meening gekomen, dat, waar de Maas gemeenschappelijk is tusschen Eijsden en Kessenich, met uitzondering van het vak onder en nabij Maastricht, waar zij uitsluitend op Nederlandsch grondgebied ligt, de aan de rivier gelegen gemeenten de aan die ligging verbonden voordeelen moeten blijven genieten en er daarom moet worden afgezien van elk denkbeeld om bochten van de rivier af te snijden en lange scheepvaartkanalen te maken.

Het aan te nemen lengteprofiel is vastgesteld; onderzocht tot welke hoogte de opstuwingen zouden mogen gaan zonder dat deze al te nadeelig zouden werken op den stand van het grondwater, den waterstand in putten, enz.

Voornamelijk met het doel om het aantal schutsluizen tot een minimum te brengen is ter zijde van elke stuw een scheepvaartkanaal ontworpen, waarin de bijbehoorende schutsluis zal worden gebouwd.

Over zekere lengte bovenwaarts van de stuwen, zullen langs de rivier waterleidingen moeten worden gemaakt met de bestemming de oeverlanden te draineeren en aldus de nadeelen van het verhoogde grondwater weg te nemen zoomede het water van de op de rivier afstroomende beken of oude rivierarmen op te nemen.

Het aan het zomerbed van de rivier te geven theoretische dwarsprofiel is berekend naar den afvoer bij een waterstand van omstreeks 3 M. boven M. R. (1871—1880), zijnde ongeveer de hoogste rivierstand waarbij nog scheepvaart plaats heeft en de rivier buiten hare oevers treedt.

Volgens deze berekening moet de rivier een minimum-breedte hebben in den bodem van 60 M. op een door baggering te vormen diepte van 260 M. onder M. R.

Voor de bochten in het bed van de rivier en in de sluizenkanalen wordt een minimumstraal van 600 M. aanbevolen; hier en daar zullen daartoe ter plaatse van de bochten in het rivierbed, bochtverflauwingen moeten worden aangebracht.

Voor het bepalen van het type en de afmetingen van de te bouwen schutsluizen is als «normaalschip» aangenomen een Rijnschip van 2000 ton, hebbende een lengte van 100 M., een breedte van 12 M., een maximum diepgang van 2.80 M., en reikende leeg ten hoogste 6.75 M. boven water.

Voorgesteld wordt twee schutsluizen naast elkander te bouwen, beide met dezelfde doorvaartwijdte van 14 M. en dezelfde slagdrempeldiepte van 3.80 M. onder stuwpeil, doch verschillend in lengte van schutkolk.

De groote schutsluis zal geschikt moeten zijn om in haar geheel te schutten een sleeptrein, bestaande uit een sleepboot en twee schepen, elk van 2000 ton, en daartoe behoeven een schutkolklengte van 260 M.

Voor de kleine schutsluis wordt voorgesteld een schutkolklengte van niet minder dan 110 M., opdat daardoor zal kunnen worden geschut een schip van 2000 ton en zij alzoo als reserve zal kunnen dienen bij eenig

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

mogelijk gebrek aan de groote scheepslnis; zij zal voorts doortocht moeten geven aan schepen van kleineren inhoud en aan passagiersbooten.

Voor de bruggen over de gekanaliseerde rivier wordt 60 M. wijdte van de doorvaartopeningen gevorderd, de vrije hoogte van de doorvaartopeningen moet bedragen 7 M. boven den hoogsten waterstand, waarbij scheepvaart plaats heeft, over zoodanige breedte, dat twee leege schepen elk van 2000 ton elkaar gemakkelijk kunnen voorbijvaren.

Van deze algemeene eischen zal echter naar plaatselijke omstandigheden kunnen worden afgeweken.

De begrooting onderscheidt twee soorten van werken:

die, welke dadelijk zullen moeten worden uitgevoerd;

die, waarvan de uitvoering voorshands kan worden uitgesteld.

Het totale bedrag van de al dadelijk uit te voeren werken over de geheele lengte van de ontworpen kanalisatie in Nederland van Visé tot Boxmeer, ter lengte van ongeveer 153 kilometer, beloopt de som van ongeveer 37½ millioen gulden.

De begrooting van de eerst later uit te voeren werken tusschen Visé en Boxmeer beloopt ongeveer 5¼ millioen gulden.

Alleen voor de gemeenschappelijke Maas — niet medegerekend het Nederlandsch grondgebied onder en nabij Maastricht — een lengte hebbende van ongeveer 53 kilometer, beloopt de begrooting in ronde cijfers.

21 millioen gulden voor zooveel betreft de dadelijk uit te voeren werken;

2½ millioen gulden voor de later uit te voeren werken.

— Te Amsterdam is thans gevestigd, de onlangs opgerichte „Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in Materialen voor Bouwbedrijf" ter opstelling van een program van actie.

Deze bond heeft, blijkens art. 2 zijner koninklijk goedgekeurde statuten ten doel: de bevordering van het vereenigingsleven en de behartiging der gemeenschappelijke belangen zijner leden. Hij tracht dit doel te bereiken door:

1. Het uitgeven van een eigen orgaan en andere geschriften;
2. Het streven naar vermindering van het risico bij leveringen;
3. Het van advies dienen aan en het zich wenden tot de overheid in verband met de gemeenschappelijke belangen zijner leden;
4. Het stichten van een centraal informatiebureau;
5. Het bevorderen van arbitrage bij leveringen in de bouwbedrijven;
6. Het samenwerken met vereenigingen hier te lande en in het buitenland, voor zoover dit met zijn belangen of dat zijner leden mocht wenschelijk zijn;
7. Alle wettige middelen welke wenschelijk of noodzakelijk geacht worden, teneinde den bond aan zijn doel te doen beantwoorden.

Volgens art. 4 kunnen leden van dezen bond zijn: rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen van fabrikanten van en handelaren in materialen voor het bouwbedrijf. Onder deze vereenigingen worden in de statuten ook verstaan andere rechtspersonen dan de hiervoren genoemde vereenigingen, mits zij slechts uitsluitend fabrikanten van en of handelaren in materialen voor het bouwbedrijf in zich vereenigen. Aangifte voor het lidmaatschap moet schriftelijk geschieden aan het bestuur van den bond, met opgave van het aantal leden.

Op dit oogenblik zijn bij den bond aangesloten de navolgende organisaties: Vereeniging van Nederlandsche baksteenfabrikanten; Vereeniging van Handelaren in bouwmaterialen in Nederland; Nederlandsche Cement-syndicaat; Bond van Houthandelaren in Nederland; Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten; Nederlandsche Vereeniging van ijzerhandelaren.

Het bestuur bestaat uit de heeren: Jhr. Mr. C. A. Elias, voorzitter; N. C. Wefers Bettink, vice-voorzitter; H. Endt, penningmeester; B. Blom; A. H. Baron v. Hardenbroek van Ammerstol; H. M. L. Vink; D. J. van Wijk en benoemde tot secretaris den heer C. J. Geyer, Saxen Weimarlaan 14 Amsterdam.

Als eerste punt op het program van actie zal komen het ontwerpen eener arbitrage-regeling voor leveringen in de houwbedrijven. De groote willekeur waaraan de leveranciers blootstaan bij keuringen door niet- of te weinig deskundige personen, toont de urgentie aan van het bevorderen van maatregelen om in dit euvel te voorzien.

Als tweede punt zal op het program komen de oprichting van een informatie- en incassobureau voor de bouwvakken, terwijl ook naar een betere organisatie van het credietwezen in die vakken zal gestreefd worden.

Het Haagsche Paleis-Raadhuis-vraagstuk.

Eerstdaags is publicatie te verwachten van de bescheiden, betreffende de onderhandelingen van het Gemeentebestuur met de Regeering over het verkrijgen van 't koninklijk paleis in het Noordeinde alhier, ten behoeve van een nieuw Raadhuis, en de stichting van een nieuw koninklijk paleis op Zorgvliet, meldt de „Tijd."

Deze onderhandelingen zijn, naar wij vernemen, ongunstig afgeloopen, hoe royaal de Gemeente ook in haar voorstellen was.

Het feit dat de Koningin niet op den mil bleek gesteld, — (de Prins méér dan H. M.) — deed ten slotte de deur dicht.

(Haagsche Courant.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan. – 31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Antiquarisme.

Slot (zie bladz. 66).

Nog steeds wordt van antiquarische zijde voortgegaan met pogingen, om, bij onze weinig enthousiaste natie, geestdrift te wekken voor het denkbeeld van het Openlucht-Museum. De heer Hoefer, de ijverige voorvechter van dit denkbeeld, heeft verleden week weder te Enschede menigeen een aangenamen avond verschaft, maar of hij verder veel bereikt heeft in Twente, of op een practisch resultaat in den vorm van toezegging van ruime bijdragen, gewezen kan worden, vonden wij niet vermeld. Wanneer wij evenwel de lange lijst van de namen der voorstanders, die het bestuur uitmaken, inzien dan gelooven wij, dat het Museum er wel komen zal; immers een Duitsch spreekwoord zegt: „Schöne Leute haben schöne Sachen und, was sie nicht haben lassen sie sich machen". Wij kunnen ons best de luxe permitteeren, ons een Openlucht-Museum aan te schaffen, waarom zouden wij het dan niet doen? Er is absoluut niets tegen, op eene voorwaarde, namelijk, dat wij het niet anders beschouwen dan als een luxe-artikel, waar wij, nu ja, misschien fatsoenshalve niet wel buiten kunnen. Maar wij moeten protesteeren tegen beweringen als bijvoorbeeld:

„Voor den historicus is een openlucht-museum de beste plek om zich in te denken in het leven van eertijds: voor de schilders om het schilderachtige, dat zij er aanschouwen; voor de dichters om in extase te geraken; voor de bouwkundigen om te watertanden; voor den practicus om de landbouwgereedschappen uit den voortijd te leeren kennen; zelfs voor den eenvoudigen mensch om er te genieten en te leeren."

Hier vertoonen zich de gevolgen van het Antiquarisme van een zeer bedenkelijke zijde en het bedenkelijke zit niet zoozeer in de bedoeling, het verledene te doen herleven en in het leven te houden, dan wel in het middel, dat daartoe aangewend zal worden, de reproductie van het milieu, waarin ons voorgeslacht geleefd heeft. Die reproductie zal misschien wel zooveel mogelijk geschieden met gebruikmaking van echte stukken en echte requisiten maar bij de tenuitvoerlegging van alles, wat men van plan is, zal zonder twijfel blijken, hoeveel er ontbreekt en hoeveel van dat ontbrekende door namaak moet worden aangevuld. In de kunst van namaken hebben wij het ver gebracht, onze archeologische kennis stelt ons in staat het zoo te doen, dat niemand er iets van merkt, onze technische vaardigheid, om het zoo te doen, dat nieuw slechts met groote moeite van oud te onderscheiden is. Het zal ons dus niet zeer moeilijk vallen, om het verleden zoo compleet mogelijk weder in elkaar te zetten, maar dit neemt niet weg, dat wij het toch nooit verder zullen kunnen brengen, dat tot een reproductie, waaraan gebreken blijven kleven, die aan elke reproductie eigen zijn en die hoogstens in staat is, den beschouwer een waanvoorstelling te verschaffen.

Inderdaad wij meenen, dat wij hier met de meest bedenkelijke consequentie van het Antiquarisme te doen hebben,

en het schijnt wel, dat de neiging tot een voorkeur voor alles wat oud is of oud lijkt, boven alles wat de kenmerken van het nieuwe draagt, zeer dikwijls, wij mogen wel zeggen in de meeste gevallen, tot deze consequentie voert. Jaren geleden reeds had men dit ook nu en dan kunnen opmerken bij restauratie van oude bouwwerken. Over dat restaureeren is heel wat gesproken en geschreven en onze inzichten dienaangaande hebben belangrijke wijzigingen ondergaan, zoodat de voor- en tegenstanders van restaureeren lang niet meer zoo scherp tegenover elkaar staan dan vroeger. Aanvankelijk stonden in dien strijd menschen tegenover elkaar, die elkander ganschelijk niet konden begrijpen, omdat b.v. de eene op de hoogte was van de zaak, waarover gestreden werd, terwijl de ander er weinig of niets van wist, of wel die elkander niet wilden begrijpen, omdat verschil in politieke richting dit nu eens niet gedoogde.

Het Antiquarisme heeft een goede zijde, namelijk, dat het zich niet met politiek inlaat en aangetroffen wordt in gelijke mate bij menschen van de meest uiteenloopende richting. Daar het ook het populariseeren van oudheidkunde in de hand heeft gewerkt, zoodat het thans levend geslacht over het algemeen veel beter over restauratie kan meepraten dan het vorige, is toenadering van voor- en tegenstanders daarvan het natuurlijk gevolg geweest. Wij zullen de veranderde inzichten, betreffende deze aangelegenheid, thans niet tot het onderwerp van nadere beschouwingen maken. Meermalen hebben wij dat gedaan en wij willen gaarne erkennen, dat wij, in den loop der jaren ten opzichte van het restauratievraagstuk ons genoopt hebben gezien, de bakens een weinig te verzetten, maar eene stelling hebben wij steeds volgehouden, namelijk deze, dat het verkeerd is bij een restauratie b.v. van een Romaansch bouwwerk den beschouwer in den waan te brengen, dat hij werk uit de elfde eeuw voor zich heeft, wanneer het gisteren gemaakt is. De waarde van restauraties als b.v. het interieur van den Wartburg, waar getracht is den bezoeker te verplaatsen in den tijd van de Heilige Elisabeth, is dan ook o.i. zeer twijfelachtig en zoo zouden er tal van voorbeelden zijn aan te wijzen, waaruit blijkt, hoe licht het Antiquarisme ons op dwaalwegen kan voeren.

Wij willen de restauratie van het Gravenkasteel te Gent niet als een boven alle verdenking verheven voorbeeld stellen, maar toch de aandacht vestigen op het groote verschil van opvatting, bij het vorig voorbeeld, dat daarbij aan den dag treedt. Daar heeft men de interieurs hersteld, voor zoover daarvoor eenigszins betrouwbare gegevens voorhanden waren, aan sommige ruimten niet meer gedaan, dan tot beteugeling van verder verval noodig was. Daardoor is het monument nu wel niet in een toestand gebracht, waardoor, zooals misschien op den Wartburg, „de dichters in extase geraken" of „de bouwkundigen gaan watertanden", maar wij twijfelen er geen oogenblik aan of de bouwkundigen, die de beide genoemde monumenten kennen, zullen het te Gent met de restauratie bereikte resultaat hooger stellen dan de Wartburg-maskerade.

Wij moeten steeds op onze heede zijn, dat het Antiquarisme ons geen parten speelt. Het doet dit reeds geruimen tijd nog op andere wijze, omdat het aanleiding heeft gegeven wel niet tot het ontstaan, maar tot een ongehoorde ontwikkeling van een groot kwaad, dat met den dag grooter afmetingen aanneemt; wij bedoelen de vervalsching van antiquiteiten. Tegen dit euvel hebben velen reeds hun stem verheven en getracht middelen aan de hand te doen, om het te beteugelen, te bestrijden en zoo mogelijk den kop in te drukken.

Paul Eudel heeft, in zijn bekend boek, de looze streken der antiquiteitenvervalschers uitvoerig aan de kaak gesteld, maar het is de vraag of dit verdienstelijke werk wel het gewenschte effect heeft gehad, of niet veeleer de vervalschers er bij geprofiteerd hebben.

Wij zijn er, oogenschijnlijk althans, niet veel verder mede gekomen, dan tot het constateeren van een groot aantal zeer ergerlijke feiten, die men dagelijks nog met andere kan vermeerderen, maar waar vooralsnog niets aan te doen schijnt. Toen het Antiquarisme nog een onschuldige liefhebberij was, hoorde men nu en dan wel eens van een vervalsching, want er zijn altijd ook in vroeger tijden vervalschers geweest, maar men maakte er zich vroolijk over en zag er geen zaak van groote beteekenis in. De meerdere vraag naar oudheden, een direct gevolg van het toenemend Antiquarisme, deed allengs de prijzen stijgen tot in het belachelijke. Was voor die stijging, daar waar het echte waar betrof, aanvankelijk nog een reëele grondslag aan te wijzen, thans wordt de waarde van een antiquiteit alleen nog maar bepaald naar hetgeen een gek er voor geeft. De handel in oudheden is dientengevolge een door niets gebreidelde speculatie geworden. Het verzamelen geschiedt niet meer uit liefde voor het oude, of uit gevoel voor het in vele opzichten voortreffelijke van oude kunst, maar veeleer als een geldbelegging, waarbij gespeculeerd wordt op het voortduren van de stijging der prijzen.

In verband met een en ander is ook het vervalschen van oudheden, dat eertijds altijd een mooizaam werk was, somtijds betrekkelijk karig beloond, thans tot een bloeiende industrie geworden, die in het groot gedreven wordt en enorme winsten afwerpt.

Dit zou zeer verblijdend zijn, wanneer die winsten door eerlijke middelen verkregen waren, maar wij hebben hier te doen met een der meest onzedelijke practijken, die in de hedendaagsche samenleving zijn aan te wijzen, practijken, die den kunsthandel te gronde richten en voor de kunst zelf allernoodlottigste gevolgen hebben.

Voor een groot deel heeft het Antiquarisme schuld aan de schier onbegrensde verspreiding van dit kwaad, dat te vergelijken is bij een kwaadaardige ziekte, die, evenals de tuberculose, noodwendig met alle macht bestreden moet worden.

Wat betreft de middelen, die daartoe zouden zijn aan te wenden, onthouden wij ons vooralsnog van adviezen of voorstellen. De ziekte is nog niet voldoende bestudeerd, men heeft daarvoor nog geen tijd kunnen vinden, maar met den dag wordt de toestand bedenkelijker en, om te beginnen, de vraag naar een onderzoek meer dringend.

Het ligt voor de hand, dat men allereerst zal willen trachten, het kwaad in zijn oorzaken aan te tasten. Tot die oorzaken behoort het Antiquarisme.

Wij betwijfelen echter of men veel bereiken zou, door met te groote voortvarendheid daartegen te velde te trekken. Het Antiquarisme toch is een maatschappelijk verschijnsel, dat men niet met een slag kan vernietigen; het is ook op zichzelf niet zoo bedenkelijk, dat dit noodig zou zijn, en het behoeft niet, per se, tot de fatale consequenties te voeren, die wij boven schetsten, wanneer het ons slechts gelukt het te breidelen en te leiden in sporen waar het geen kwaad kan uitrichten.

Gas en electrische stroom.

Ongetwijfeld zal meer dan één architect, die bezig was een ontwerp te maken voor een woonhuis in een der groote steden, zich in de laatste jaren wel eens afgevraagd hebben, of hij de gasleidingen daarin zou doen aanbrengen of niet.

Hij zal met de beantwoording van die vraag wel geen slapeloozen nacht hebben doorgebracht, maar het is denkbaar, dat er architecten zijn, die deze vraag niet hebben beantwoord op eene wijze, die hen volkomen bevredigde. De

toepassing van het electrisch licht is in den genoemden tijd zooveel grooter geworden en het publiek is zóó onder de bekoring geraakt van de van electrotechnische zijde met bekwaamheid gedreven reclame, dat er niet zoo heel weinig menschen zijn, die van oordeel zijn, dat de toepassing van gas in woonhuizen reeds tot het verledene behoort.

Met deze regelen bedoelen wij nu deze overigens zeer eenvoudige quaestie eens even te bekijken en hopen wij, dat men eenige minuten zal willen besteden om ons te volgen.

Nog betrekkelijk korten tijd geleden werd ieder huis in de stad van eene gasleiding voorzien, omdat het gas vrijwel het eenige verlichtingsmiddel was en het dus vanzelf sprak, dat eene gasleiding behoorde tot de onmisbare gerieven. Als nevenzaak werd beschouwd de dienst, dien gas als verwarmingsmiddel kan verleenen, ja, zooveel werden die diensten als ondergeschikt beschouwd, dat menige gasleiding daarop niet berekend was en het gebruik van gaskachels, gasfornuizen, en geijsers somtijds groote bezwaren medebracht en tot ingrijpende wijzigingen in den aanleg der huisleidingen moest voeren. Die beschouwing behoort heden, jammer genoeg, nog tot de gangbare en nog is het vooroordeel niet uitgeroeid, dat gaskachels stempelde tot minderwaardige, ja zelfs schadelijke verwarmingsmiddelen.

Dat die beschouwing verkeerd is, zouden wij gaarne breedvoerig uiteen zetten, indien de aard van dit tijdschrift en de plaatsruimte daarin ons daarvan niet weerhielden.

Wij moeten ons er daarom toe bepalen, om te doen uitkomen, dat de onjuiste toepassing van gas voor verwarmingsdoeleinden en de dikwijls zoo gebrekkige samenstelling van de daartoe dienende toestellen, de oorzaak is geworden van den slechten roep, waarin de gasverwarming is gebracht.

Omdat gas, mits volledig verbrandende, bij verbranding geen rook of reuk verspreidt, meende men aanvankelijk, dat men de verbrandingsproducten daarvan niet buiten de te verwarmen vertrekken behoefde te leiden, zooals dat bij gewone kolenkachels geschiedt. Maar men bedacht in het geheel niet, dat die verbrandingsproducten koolzuur en waterdamp in groote hoeveelheid bevatten, die, gezien de belangrijke hoeveelheid gas, die voor de verwarming van een vertrek moet verbruikt worden, wel degelijk in staat zijn, de lucht daarin spoedig te bederven.

Hierbij kwam nog de omstandigheid, dat de gaskachels van vroeger datum niet op de meest doelmatige wijze waren ingericht, zoodat b.v. de ontwikkelde warmte door de verbrandingsproducten snel naar de bovenste gedeelten der vertrekken werd medegevoerd, waardoor de onderste luchtlagen betrekkelijk koud bleven, zoodat de vereischte behagelijkheid slechts kon bereikt worden door veel gasverbruik, gepaard met sterk luchtbederf en veel kosten.

Op het voordeel van stralende warmte werd niet voldoende acht geslagen of deze niet op de juiste wijze toegepast.

Van belang is het namelijk, dat de onderste luchtlagen en de vloer goed worden verwarmd, terwijl de verwarming van het bovenste gedeelte van het vertrek eerder moet worden tegengehouden, omdat de gevormde warme lucht vanzelf opstijgt.

De waarde en de noodzakelijkheid van den afvoer der verbrandingsproducten werd reeds vroeg erkend, maar de goede toepassing daarvan* is nog niet zoo heel oud, ja zelfs wordt deze door vele fabrikanten en fabrikantjes nog niet naar waarde geschat. Men neemt nog al te veel aan, dat de aanwezigheid van een opening voor den afvoer het vraagstuk volkomen oplost en bedenkt daarbij niet, dat de daartoe gemaakte opening zóó moet liggen, dat zij al de gevormde verbrandingsproducten kan afvoeren en toch niet zooveel lucht moet medeslepen, dat aan het warmtegevend vermogen van den haard afbreuk wordt gedaan.

Men moet indachtig zijn, dat de verbrandingsproducten stellig gevormd worden, want het gasvuur gaat niet zoo gemakkelijk uit als een kolenvuur en het waarschuwt niet dadelijk door uittredenden rook, die zichtbaar is. Neemt de schoorsteen hen niet op naarmate zij ontstaan, dan zorgen zij zelf voor ontsnapping langs daarvoor niet bestemde wegen, waarbij nog het gevaar ontstaat, dat de vlam zich gedeeltelijk moet vormen in ruimten met verbrandingsgassen gevuld. Onder die omstandigheid wordt de verbranding onvolkomen, ontstaan giftige verbrandingsproducten en lijdt de zuinigheid van gasverbruik zeer.

De afleiding van verbrandingsproducten van gaskachels in gaten van opgaande muren, die niet in een schoorsteen monden, leidt wegens onvoldoenden trek en het terugslaan door valwinden beslist tot schadelijke en verkeerde uitkomsten.

Daarentegen zal gasverwarming met voor het doel passende gaskachels, die oordeelkundig gemaakt en opgesteld zijn, tot zeer bevredigende uitkomsten leiden.

Indien de gunstige voorwaarden voor goede gasverwarming verwezenlijkt worden, n.l. voldoende aanvoer van gas, goede afvoer der verbrandingsproducten, goede samenstelling van de kachels zelve (vrij van naden of kieren in den romp, voldoende vermogen, goede uitstraling naar beneden, behoorlijke zuinigheid in verbruik) dan zal gasverwarming blijken volstrekt niet kostbaar te zijn, en zal men de goede regelbaarheid, zindelijkheid en gemakkelijke bediening als onbetwistbare voordeelen ervaren.

Om niet te ver te gaan, kunnen wij van de verwarming met gaskachels afstappen door nog even te doen uitkomen, dat de gerieven van gasverwarming, juiste toepassing op den voorgrond gesteld, er in de toekomst toe zullen leiden, dat deze verwarming een toenemende toepassing zal vinden en dat een huis niet als geheel afgewerkt zal worden beschouwd, wanneer niet in alle vertrekken de gelegenheid bestaat een gaskachel aan te sluiten.

Naast de verwarming van de kamers zelve vindt de verwarming van gebruikswater een steeds ruimere toepassing. Wij behoeven daartoe maar even de vergelijking te maken tusschen de huizen van 50 jaar geleden, waar feitelijk alleen het keukenvuur gelegenheid aanbood om kleine hoeveelheden water langzaam te verwarmen en waar men zich tevreden stelde met het aandragen van dit verwarmde water naar de plaats van gebruik, b.v. de slaapkamer, en de huizen van thans.

Tot voor korten tijd achtte men het zeer voldoende, indien een huis slechts een plaats voor warmwaterbereiding bezat in den vorm van een geijser voor badvulling, doch thans ziet men geregeld meer de zoogenaamde autogeijser, die zijn warme water door het geheele huis kan leiden, in toepassing komen en worden de kleine geijsers bij de waschtafel steeds in klimmend aantal toegepast. De laatste toepassing achten wij verreweg beter dan de eerste, omdat het groote warmteverlies in de somtijds lange buisleidingen vermeden wordt en dientengevolge het gasverbruik aanzienlijk kleiner uitvalt.

De geringe uitbreiding, welke de gasleiding ondergaat door te rekenen op aanvoer van zulke waschtafelgeijsers verhoogt den prijs der leidingen in een bouwwerk zoo weinig, dat de architect geen reden kan hebben om daarvoor terug te schrikken.

Het behoeft hier nauwelijks betoogd te worden, dat eene gasvoorziening in de keuken als eene eerste eisch is te stellen en wel weder eene, die voldoende is voor een flink fornuis met oven en eene afzonderlijke voor de bereiding van warm water. Ook hier is de automatische

geijser op zijn plaats, omdat zijn gasverbruik voor verwarming van een zelfde hoeveelheid water kleiner is dan het verbruik van een gaskomfoor.

Veel hoort men de meening nog wel opperen, dat al deze diensten voor verwarming ook door de electrischen stroom kunnen worden verricht en dat een spoedig te verwachten toekomst ons die diensten ook zal verleenen. In verband daarmede wordt den aanleg van gasleidingen dan ook overbodig geacht.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Aan

den Gemeenteraad van Rotterdam.

Edelachtbare Heeren,

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, gevestigd te Amsterdam.

Gezien het advies der Commissie voor de strafverordeningen, uitgebracht naar aanleiding van het voorstel der raadsleden P. G. Buskens, Dr. A. H. M. J. van Rooy en G. van Bleek, om maatregelen te treffen tegen het ontsieren van het stadsbeeld door wanstaltige of opdringend leelijke reclame's, veroorlooft zich bij deze de vrijheid om onder verwijzing naar de hierbijgaande toelichting, Uw College dringend te verzoeken om niet mede te gaan met genoemd advies, waardoor elke poging om het euvel der stadsontsiering door reclame's tegen te gaan wordt afgesneden, doch integendeel te dezen opzichte die stappen te doen, die Uw College noodig zal achten om te komen tot eene regeling van dit vraagstuk overeenkomstig den geest die uit het voorstel van genoemde leden spreekt.

't Welk doende.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, te Secretaris.

Amsterdam, 7 Maart 1913.

TOELICHTING bij het adres aan den Gemeenteraad Rotterdam in zake het voorstel der Raadsleden P. G. BUSKENS, Dr. A. H. M. J. VAN ROOIJ en G. VAN BLEEK, betreffende ontsiering door reclames.

Tot toelichting van bijgaand adres zij het ondergeteekenden veroorloofd het navolgende op te merken.

Het is niet te ontkennen, dat hoe langer hoe meer de drang om de bijzondere aandacht van het publiek, hetzij op een persoon, hetzij op een zaak, te vestigen, het maken van reclame tot zoodanige afmetingen heeft doen groeien, dat daardoor op ernstige wijze de schoonheid van stad en land, voor zoover deze nog bestaat, bedreigd wordt.

Als een uiting van den strijd om het bestaan, den strijd om de voldoening aan stoffelijke behoeften, zooals de huidige maatschappelijke verhoudingen die mede brengt, zal het maken van reclame met zijn ongezonden ondergrond van humbug en misleiding voorloopig nog wel getolereerd moeten worden. De vraag rijst echter, of daaraan niet zekere grenzen behooren gesteld te worden, wanneer de wijze, waarop dit geschiedt, de bevrediging van hoogere dan stoffelijke behoeften: den zin voor harmonie en het gevoel voor schoonheid dreigt te benadeelen, zelfs onmogelijk te maken; of het niet noodzakelijk is te achten, dat door bepaalde, door de overheid te geven voorschriften, het vrije gebruik van den eigendom, beperkt worde ook in gevallen, waar het niet enkel de veiligheid en de gezondheid, maar de hoogere ideëele behoeften van den mensch geldt.

Het antwoord op deze vraag kan in beginsel niet anders dan bevestigend luiden en dat deze opvatting meer en meer veld wint, bewijzen de verordeningen door verschillende bestuurscolleges in den laatsten tijd uitgevaardigd, die van datzelfde beginsel uitgingen.

Wij behoeven slechts te wijzen op de verordeningen, door de Provinciale Staten van Noord-Holland en van Zeeland uitgevaardigd, om ontsiering van het landelijk schoon te voorkomen, en te herinneren aan de in vele steden in het leven geroepen schoonheidscommissies, wier taak in dezelfde richting ten opzichte van het stadsschoon heen wijst; aan de bouwverordening van de gemeente Laren, die het verleenen van een bouwvergunning zelfs afhankelijk stelt van schoonheidseischen, terwijl de gemeente Nijmegen reeds een reclame-verordening bezit.

Het is dan ook niet in te zien, waarom voor Rotterdam hetzelfde beginsel niet geldig zou zijn, en de verhoudingen in deze stad de toepassing er van zouden verbieden of onmogelijk maken.

Toegegeven kan dadelijk worden, dat het niet gemakkelijk zal zijn, eene verordening te maken, die in alle gevallen bevredigende resultaten oplevert, doch daarmede zal slechts de verwantschap met andere verordeningen bewezen zijn en daaraan kan moeielijk een grond ontleend worden niet te trachten haar te maken wanneer hare noodzakelijkheid blijkt.

Het komt adressant ook voor, dat in het advies der Commissie voor de strafverordeningen, bij het aangeven der moeielijkheden, die het maken van eene verordening in den weg staan,' te weinig aandacht is geschonken aan het eigenlijk beginsel, dat aan het voorstel der drie raadsleden ten grondslag ligt en te veel het oog werd gericht op de moeielijkheid aan het beoordeelen der schoonheid van de reclame's op zichzelve, verbonden. Doch hoewel dit laatste punt zeker niet geheel buiten het geding zal kunnen blijven, is toch het eerste de hoofdzaak, en is het noodig deze twee elementen streng uit elkander te houden. Het is te denken, dat eene reclame, die op zichzelve een kunstwerk van hooge waarde is, toch wordt aangebracht op eene wijze, die het stadsbeeld in hooge mate kan schaden; dat daarentegen eene reclame, zonder bepaalde aesthetische waarde en doeltreffend aangebracht, zonder schade voor het stadsbeeld zou kunnen worden toegelaten.

Beaamd kan worden, dat in een groote nijvere stad de reclame-middelen tot het normaal aspect van de stad behooren; doch daarmede kan niet bedoeld zijn, dat elke reclame en op welke wijze en waar ook aangebracht, toegelaten zou moeten worden. Hierbij rijst de vraag, of er al of niet schade aan de schoonheid van het stadsbeeld wordt toegebracht. Immers ,hoe meer de reclame de bestaande harmonie verbreekt, hoe beter zij aan het doel van den reclamemaker beantwoordt, en het is juist deze verstoring der harmonie, die herhaald, en door de concurrentie telkens meer geprononceerd herhaald, ten slotte het stadsbeeld zijn bekoring doet verliezen.

De overweging, dat het op dit oogenblik in Rotterdam nog zoo erg niet is, kan niet ernstig gemeend zijn; immers, er is alle aanleiding om aan te nemen, dat, evenals elders, ook hier het maken van reclame wel zal vermeerderen, doch niet verminderen. Het zal dus niet verstandig zijn, te wachten tot dat het euvel zoo ver voortgewoekerd is, dat herstel niet meer mogelijk is, doch aanbeveling verdienen, door tijdig in te grijpen het onherstelbare te voorkomen.

Geen beroep op de noodzakelijkheid der reclame voor het zakenleven, mag de oogen doen sluiten voor dit werkelijke gevaar; geen sophisme, dat het een natuurlijke factor ten goede noemt: „dat een zinrijke, smaakvolle voorstelling groote kans heeft de aandacht te boeien en in het geheugen van den voorbij ganger te blijven", mag hier terug houden van eene poging om dat gevaar af te wenden, doch hierbij dient de hoofdaandacht geschonken te worden aan het beginsel, waaruit ook het voorstel der drie raadsleden ontsproot: beperking der vrijheid om op welke wijze ook het stadsschoon, dat gemeen eigendom is, tot schade van dat algemeen te verstoren en daardoor het schoonheidsgevoel van den stadsburger te kwetsen, of te verhinderen, dat het zich ontwikkelen kan.

Het staat niet aan adressant te beoordeelen of dit langs den weg, door de drie raadsleden aangegeven, te bereiken zou zijn geweest, doch zij meenden Uw College te moeten verzoeken, afgescheiden hiervan, haar aandacht aan het vraagstuk te willen schenken, en in de lijn der moderne opvattingen ook tegen de excessen der moderne cultuur te willen optreden.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, te Secretaris.

Amsterdam, 7 Maart 1913.

Actie van de Opzichters van den Waterstaat en B. O. W. in Nederlandsch Indië.

KORT VERSLAG van de bespreking met den Directeur der B. O. W. in het Oranjehotel te Soerabaja, op 22 October 1912, opgemaakt door de afgevaardigden der B. A. V. van 13 October j.l.

V. Vragen door de afgevaardigden gesteld.
A. Antwoorden van den Directeur der B. O. W.

V. 1. Zooals U misschien bekend is, zijn wij drieën door de B. A. V. van 13 October 1912 afgevaardigd, U nadere inlichtingen te verzoeken naar aanleiding van het U toegezonden request der V. v. B. en van het artikel in de Javabode, waarin stond aangegeven, dat de hoogere ambtenaren der B. O. W. een billijker maatstaf willen aanleggen dan uit de nieuwe bepalingen valt op te maken.

A. 1. Hoewel ik het betreffend request gelezen heb, weet ik niet juist meer wat het behelst.
Wat was de hoofdstrekking daarvan?

V. 2. De hoofdstrekking er van was Staatsbl. 1912, No. 247, zoo te wijzigen, dat alle vóór 1 Januari 1912 in dienst getreden Opzichters op f 200 's maands aangesteld waren en dat hun zooveel verhoogingen van f 35 toegekend zouden worden als er drietallen van jaren verloopen waren sedert hunne aanstelling tot Opzichter 3e klasse.
Van den Chef v/d. afd. personeel op het Departement werd vernomen, dat er aan gedacht wordt om voor alle vóór 1 Jan. 1912 in dienst getreden Opzichters een termijn van 5 dienstjaren te stellen vóór ze f 200,— zullen genieten, dan wel geacht worden f 200,— bereikt te hebben.
Tevens dat het ondoenlijk was voor het Departement, om voor bijna het geheele corps Opzichters de dienststaten en het aantal praktijkjaren vóór en nà het examen verkregen na te gaan.

A. 2. Het geeft natuurlijk heel heel werk om dat alles na te gaan, maar dit zal toch worden gedaan, en kan ik U mededeelen, dat bij goeden ijver en plichtsbetrachting gedacht wordt den Opzichters een aanvangstractement te geven van f 200.—, vooral wat de uitgezondenen betreft, wijl die meer practijk hebben; maar dat ook voor de Indische Opzichters rekening zal gehouden worden met hun aantal practijkjaren en dat in ieder geval een Opzichter, al heeft hij slechts één jaar dienst, doch blijken gaf van veel ijver en geschiktheid voor den dienst, geacht wordt begonnen te zijn met f 200,— 's maands.

Hierin zal tusschen uitgezondenen en hier aangestelden geen verschil worden gemaakt en hangt het alleen af van hun bekwaamheid, ijver, enz. en vooral van wat de raadpleging hunner conduite rapporten ons omtrent hun dienstprestaties zal leeren.

Ik merk echter op, dat van de laatste 25 van Holland uitgezonden Opzichters de gemiddelde leeftijd ± 26 jaar was en van de in de laatste jaren hier aangestelden ± 19 jaar.

Dat als algemeenen regel kan worden aangenomen, dat iemand van 26 jaar meer geschikt voor het werk zal zijn dan iemand van 19 jaar.

Ik zeg echter: „algemeene regel", omdat het ook voorkwam, dat een jong Opzichter van hier meer presteerde dan een veel ouderen uitgezonden Opzichter.

De op een gemiddelden leeftijd van 26 jaar aangestelden hebben over het algemeen veel meer practijk gehad, gebleken uit hun overgelegde stukken, terwijl vooral de in de laatste jaren hier aangestelden zoo van de K. W. S. of B. A. S. als Opzichter aangesteld werden.

V. 3. Bij Staatsblad was bepaald, dat de hier aangestelden vóór ze in dienst konden treden, een 2-jarige practijk moesten hebben en vertelde de Chef van de afdeeling personeel aan het Departement, dat dit niet opgevolgd was.

Dit was ons niet bekend; anders hadden we een deel van het request kunnen weglaten. Wij dachten, dat het onmogelijk was van een Staatsblad af te wijken.

A. 3. Dit zou ook niet kunnen als het een Staatsblad was, waaraan alle burgers zich moesten onderwerpen, wijl dan door de Overheid voor de handhaving gezorgd wordt.
Het Staatsblad stelde dien eisch, maar toen het bleek, dat door bittere noodzakelijkheid daarvan afgeweken moest worden, dan heeft de regeering, zelf die bepaling in het leven geroepen hebbend en niet voor de geheele gemeenschap geldend, het recht, daarvan af te wijken als het landsbelang zulks eischt.
Nu gaat het niet aan, deze jongelui, die dus door omstandigheden moesten aangesteld worden direct op f 200 's maands te doen beginnen.
Niettemin zal de billijkheid (in zoover het mogelijk is met de daarvoor beschikbare gelden) betracht worden en zal zooals ik reeds opmerkte bij grooten ijver en geschiktheid hun niettemin f 200 worden toegekend van af hun indiensttreding.

V. 4. Een der laatst uitgezonden Opzichters, de heer K. geplaatst te Soerabaja, had pas den leeftijd van 21 jaar bereikt en is van hem bekend, dat hij zeer kort practisch werkzaam was.

A. 4. Dit is waar; deze Opzichter heeft dan ook geboft en boffers willen we niet uitsluiten; doch als regel zal dat niet voorkomen; in de 2e plaats is het een Indische jongen, meer met de Indische toestanden op de hoogte.

V. 5. De nieuwe regeling geeft gelegenheid, dat een van Europa uitgezonden Opzichter, die in 1914 6 jaar dienst heeft, met verlof mag gaan op een salaris als Opzichter

van f 200. Na afloop verlof ontslag nemend en direct weer solliciteerend, zou hij volgens het K. Besluit opgenomen in de Ned. Staatscourant van 12 Mei 1912 recht hebben op f 270 en uitrustingkosten en iemand die b.v. voor zijn aanstelling tot Opzichter nog een 3 jaar practijk na het afgelegd examen R.W. had, zou meer moeten ontvangen dan hij hier met de gunstigste toepassing der bepalingen zou kunnen krijgen.

A. 5. U zal zeker niet van plan zijn, dat te doen en ik kan U mededeelen, dat degene, die het probeert, niet op de nieuwe bepalingen wordt aangenomen; men kan aannemen, maar men behoeft het niet te doen en in zoo'n geval zal het zeker niet gedaan worden.

V. 6. Het groote tekort aan personeel zou aanleiding kunnen geven hen aan te nemen, want zij zouden meer waard zijn dan Hollandsche Opzichters, die jaren geleden hun examen deden en daarna door omstandigheden als put- of ploegbaas bij de een of andere particulier werkten en die wellicht ook psychisch en lichamelijk door ontberingen zijn achteruitgegaan, terwijl hun dan toch voor elke 3 jaar f 35 meer gegeven zou worden.

A. 6. De advertentie in de bladen is waarschijnlijk niet goed gesteld; er wordt de helft van dien tijd in rekening bracht, en wat hun lichamelijke achteruitgang betreft, daar zal de keuringscommissie wel rekening mee houden.
Er is echter geen groot tekort aan Opzichters. Dit tekort is nu meer ontstaan door de aanstelling, van onderopzichters, die, was deze regeling niet gemaakt, nu reeds allen als Opzichter 3e klasse zouden aangesteld zijn.

V. 7. Aan deze Opzichters zou men dan toch niet meer gehad hebben, dan nu als onderopzichter, en het tekort zou in het wezen der zaak hier niet mee verminderd zijn.

A. 7. Men moet hun de werkzaamheden van Opzichter wel opdragen; het tekort aan Ingenieurs is echter grooter dan dat der Opzichters. Op 't oogenblik zijn er 23 Ingenieurs minder dan de formatie aangeeft.
Van hetgeen er aan Ingenieurstractementen op de begrooting overblijft, kan zonder tusschenkomst van de rekenkamer aan de thans in dienst zijnde Opzichters meer tractement gegeven worden.

V. 8. Hoeveel jaren denkt U, dat nu in mindering worden gebracht, b.v. 5, 4, 3 of 2 jaar?

A. 8. U bijvoorbeeld (den Outer en v. d. Hoeven) zal waarschijnlijk een tractement van f 235 worden toegekend, wat echter afhangt van de conduiten waarover ik nu niet kan oordeelen. *)

V. 9. In vroeger jaren werden slechts de eerste 5 nummers van het examen in Indië afgelegd, aangesteld en moest men gewoonlijk 2—3½ jaar wachten op de definitieve aanstelling, zoodat, als dit niet in rekening wordt gebracht, toch ± 5 jaar voor ons wordt afgetrokken.

A. 9. Daarmee zal rekening worden gehouden, maar, waar U zegt (den Outer) op 19-jarigen leeftijd in dienst gekomen te zijn, wilt U het wel met me eens zijn, dat U op dien leeftijd heel weinig van de practijk kon weten.

V. 10. Voor dien tijd was ik (den Outer) reeds in de practijk geweest en had al werken meegemaakt.

*) Den Outer en v/d Hoeven hebben plm. 10 en 8 jaren dienst.

A. 10. Een regeling te treffen, die iedereen bevredigt, zal wel niet gaan en het zal ook nog wel voorkomen, dat enkelen door toevallige omstandigheden, zonder reden gepasseerd worden.
Voor degenen, die goed bekend staan, zal alles betracht worden; voor hen, die steeds met verlof zijn en, die bij overplaatsing, vooral naar de buitenbezittingen, steeds bezwaren maken, zooals er zoovelen zijn, wordt weinig gedaan.
Voor de z.g. „kleurlooze middenstof", waarvan niets te zeggen valt, dan dat ze hun werk doen, zal niet veel gedaan worden en voor de slechte elementen wordt niets gedaan, wat niet meer dan billijk is. Tevens zal ook met een te bepalen leeftijdsgrens rekening gehouden worden.

V. 11. Dan zullen dus degenen die op ± 19-jarigen leeftijd in dienst traden, niet zooveel tractementsverbetering krijgen, dan degenen, die op lateren leeftijd in dienst traden.
Zooals U misschien bekend is, is door de B. A. V. besloten, een request aan den G. G. in te dienen en dat vergezeld te doen gaan van de dienststaten en origineele stukken op hun practische ervaring betrekking hebbend.
Nu U ook een betere tractementsregeling voorstaat, zoudt U ons nu aanraden daarmede te wachten of het toch op te zenden?

A. 11. In 't algemeen gesproken, ja!
Wanneer U denkt, dat daarmee voordeel behaald wordt, dan zoudt U het kunnen doen.

V. 12. Als wij het aan U opzenden, zou het uitzoeken aan het departement waarschijnlijk vlugger kunnen geschieden.

A. 12. Ik heb er in 't geheel geen bezwaar tegen, dat de dienststaten opgezonden worden, doch zullen ze niettemin op het departement geverificerd worden.

V. 13. Het zal waarschijnlijk een langen tijd duren voor het haar beslag krijgt. Met welken datum worden de verhoogingen gedacht dan in te gaan?

A. 13. Met 1 Jan. 1912; zooals U zegt, geeft het veel werk, zoodat er nog al eenige tijd mede heen zal gaan, voor alles geregeld is; misschien, dat door het opzenden der dienststaten enz. het wat vlugger zal kunnen geschieden.

V. 14. Hoe zal het gaan met de degradatie in rang?

A. 14. Ik kan U mededeelen, dat dit niet zal gebeuren. Elk behoudt zijn titel dien hij nu heeft.
Met de enkelen waarmee het gebeurde, doordat ze van verlof terugkwamen, kon dat niet anders, omdat ze anders niet aangesteld konden worden, wijl de nieuwe regeling nog niet in toepassing is gebracht en het mij beter voorkomt, hetzelfde tractement te genieten met een lageren rang, dan gedurende al dien tijd op wachtgeld gesteld te worden.

V. 15. In het request aan U wordt eveneens verzocht de Opzichters, die het niet verder kunnen brengen dan tot Opzichter 2e klasse, (dit zijn er maar twee meen ik,) hun eindtractement te stellen op f 305. Volgens de nieuwe tractementsregeling kunnen ze het niet verder brengen dan tot f 270, terwijl het Koninklijk besluit gelegenheid geeft hun f 305 toe te kennen.

A. 15. Dit is toch al een vrij goede verbetering; het is echter niet uitgesloten, dat zij geen f 305 krijgen.

V. 16. Volgens de nieuwe regeling zou dat wel uitgesloten zijn. Stelt men prijs op hun behoud, dan zouden ze dus ook met de mildere regeling tot f 305 kunnen komen?

A. 16. Hierover kan ik weinig zeggen, maar er zal niet de opmerkingen rekening worden gehouden en het is dus niet zeker, dat ze het niet verder dan f 270 kunnen brengen.
Alles hangt echter af van de ruimte aan geldmiddelen, welke de begrooting mij verleent.

V. 17. Ook is ons opgedragen te informeeren naar het verbod van particulier werk en of we bij onze actie op Uw steun mogen rekenen.

A. 17. U zoudt dus wenschen, dat dit verbod werd ingetrokken?

V. 18. Zeer gaarne zelfs.

A. 18. Ik kan U mededeelen, dat dit zoolang als ik Directeur B. O. W. blijf, niet zal gebeuren.
Er zijn daardoor te groote misstanden geboren en de naam van het corps Ingenieurs en Opzichters gaat daardoor achteruit.
Het is voorgekomen, dat gezegd werd, laat hem maar eens één plan maken voor een wadoek of tramlijn, dan hebt ge verder geen last meer van hem en zoo iets moet voorkomen worden.

V. 19. Hetgeen U daar zegt heeft dus alleen betrekking op het waterstaatspersoneel bij de irrigatie en zouden dan die werkzaamheden alleen niet verboden kunnen worden?

A. 19. Dat zal moeilijk gaan.
Een ambtenaar van het Gouvernement heeft geen vrijen tijd, maar is nacht en dag in dienst van het Gouvernement; alleen wordt de gelegenheid tot rust en recreatie die de ambtenaar behoeft, gegeven.
Dat enkele geneesheeren, die een klein tractement hebben van f 150 op die wijze in de gelegenheid gesteld worden, iets bij te verdienen en dit meer in het algemeen belang is, is iets anders.
De regeering is het gelukkig met mijn voorstel geheel eens.

V. 20. Nu wordt het aan onderwijzers, staatsspoormenschen, geneesheeren met groote tractementen ook niet verboden.

A. 20. Als ik daarin iets te zeggen had, dan gebeurde dit ook, maar ik kan het alleen voor de B. O. W. doen en acht dit zeer in het belang van het corps.

V. 21. Het wordt door ons een zeer goeden maatregel geacht, wanneer de tractementen van dien aard zijn, dat een ambtenaar behoorlijk rond kan komen, maar zooals nu kan dat niet, vooral omdat de levensbehoeften zoo enorm gestegen zijn.

A. 21. Daar heeft iedereen last van. U is echter op dat tractement in dienst getreden en wanneer U het toen te weinig vond, had U het niet moeten doen.

V. 22. De inlichtingen, die mij in Holland op het Ministerie van Koloniën door een hoofdcommies gegeven werden, waren ook geheel anders dan de werkelijkheid.
Mij (v. d. Hoeven) werd verteld, dat ik na 3 hoogstens 4 jaar 2e klas zou zijn en na nog zoo'n tijdsverloop 1e klas, terwijl ik bij het doen van het architectsexamen direct op aanstelling kon rekenen.

A. 22. Dan heeft U recht zich over dien ambtenaar te beklagen.

V. 23. Onder de Indische Opzichters wordt algemeen gedacht, dat ze bij de uitgezondenen worden achtergesteld en dit komt ons in verband met de nieuwe beweging van de Indische partij minder gewenscht voor.

A. 23. Is het werkelijk waar, dat dit de gedachte is?
Ik kan U meedeelen, dat het bij mij en voor zoover ik over mijne afdeelingschefs aan het departement kan oordeelen geen gewicht in de schaal legt of de ambtenaren Indisch of Hollandsch zijn en welke gelaatskleur ze hebben blijft mij hetzelfde.
Alleen wordt naar prestaties gezien en niet naar kleur of ras.
Dat dit ook niet zoo is, kan ik toelichten door het voorbeeld Opz. K., die als Indisch Opzichter de hoogste gratificatie kreeg, die ooit aan een Opzichter is uitgereikt.
Zie de architecten! Er zijn minstens evenveel Indische als Hollandsche architecten, een bewijs dus, dat we daarmee geen rekening houden. U kunt uit mijn naam aan de leden mededeelen, dat dit niet in de bedoeling ligt of zal liggen.

Soerabaia, 22 October 1912.

(w. g.) J. C. A. TORREE.
„ L. J. DEN OUTER.
„ J. C. v. d. HOEVEN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 10. Kroniek LIII door J. Gratama.
De aesthetische adviseur van P. W. te Amsterdam. — Zwolle en Heemschut, met afbeelding.
Tentoonstelling »Huis en Tuin« met afbeeldingen.
Een Stadhuis voor Zwolle.
Het schrijven van geschiedenis door A. W. Weissman, met antwoord door J. Gratama.
Algemeen Kunstenaars-Congres 27—29 Maart Amsterdam.

ARCHITECTURA No. 9. Constantinopel en inzonderheid de Aya Sophia. Voordracht gehouden door den heer H. J. M. Walenkamp in de 1325ste Gewone Ledenvergadering van het Genootschap met afbeeldingen.
Centrale verwarming en luchtverversching van gebouwen, door F. G. Unger w.i. (vervolg) met afbeeldingen.

No. 10. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Constantinopel en inzonderheid de Aya Sophia, door H. J. M. Walenkamp (slot), met afbeeldingen.
Ingezonden Stukken. Willem C. Brouwer over de tentoonstelling te Gent.
Centrale verwarming en Luchtverversching van gebouwen, door F. C. Unger w.i. (vervolg) met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 10. Gemeentelijke Schoonheidszorg.
De ontwikkeling eener Amsterdamsche stadswijk, door A. W. Weisman (Slot).
De bescherming van stads- en landelijk schoon als overheidszorg, door H. E. Suijver.
Losse plant. Afbeeldingen uit Haenel & Tscharman, Das Mietwohnhaus der Neuzeit.

DE INGENIEUR No. 10. Eenige nieuwere wijzen van tractie. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 14 December 1912, door E. F. Suringar, met afbeeldingen.
L. H. Slinkers c.i. Levensbericht, door E. A. C. F. van Essen c.i. (met portret).
XIVe Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft.
Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 1 Maart 1913.
Ingezonden Stukken. Duinvoetverdediging door N. van Spanje c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 10. Officieel gedeelte. — Erkenning anderer arbeid. — Jaarverslagen. — Pensioneering van gemeenteambtenaren en van hunne weduwen en weezen (slot). — Het Middelbaar Technisch Onderwijs (slot). — Bond van Vereenigingen van fabrikanten

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

en van handelaren in materialen voor het bouwbedrijf. — Voorstellen A.V. — Ingezonden. — Nederlandsch Openlucht-Museum. — Schachtafdiepen volgens de bevriesmethode. — Vragenbus. — Prijsvragen. — Bericht. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 10. Een zonderlinge uitspraak I.
Tentoonstelling »Huis en Tuin«.
Afdeelingsverslagen. Leeuwarden 7 Maart 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 36. Het Schmaachen. — Stadsuitbreiding en Woningwet. — De Tariefwet. — Invloed van het Rheinisch-Westfälische Kohlen-Syndikat op de steenkoolproductie. — Een Bond in het Bouwbedrijf. —

HET HUIS No. 10. Tentoonstelling »Huis en Tuin«.
Reglement voor de Tentoonstelling »Huis en Tuin«.
Programma van de Nationale Bouwkundige Studieprijsvraag.
Ingekomen vragen met de antwoorden betreffende de prijsvraag »Dorpsschool«.

Gemengd Nieuws.

De Haagsche Paleis-Raadhuis-quaestie.

B. en W. hebben aan den Gemeenteraad overlegd de briefwisseling, tusschen hen en de Regeering gevoerd naar aanleiding van de motie van het Raadslid Deen en het verzoek van den Raad aan B. en W. om stappen te doen voor een oplossing van het Paleis-Raadhuis-vraagstuk in den zin dat een verwisseling van het koninklijk paleis in het Noordeinde voor Raadhuis zou kunnen worden bestemd.

In zijn antwoord op den desbetreffenden brief van B. en W., deelt de minister van Binnenlandsche Zaken mede, dat, hoewel wordt vooropgesteld (in den brief van B. en W.) de mogelijkheid, dat een nieuw Koninklijk Paleis beter dan het tegenwoordige, aan de behoeften der koninklijke familie zou kunnen voldoen, hij toch meent niet te ver mis te tasten, indien hijt de onderstelling uitspreekt, dat het verlangen naar een oplossing van he Raadhuis-vraagstuk der gemeente 's-Gravenhage in de eerste plaats geleid heeft tot het in den brief vervatte aanbod.

Verder wordt dan medegedeeld, dat de Regeering beseft het groote belang, dat met het verkrijgen van een nieuw Raadhuis van de Gemeente gemoeid is, maar dat zij voorshands niet overtuigd is van de wenschelijkheid om het Koninklijk Paleis uit het centrum der stad naar het verder afgelegen terrein op Zorgvliet over te brengen.

Ook kan, zoo zegt de minister, niet ontveinst worden, dat de bouw van een nieuw Paleis zeer zware lasten op den Staat zou leggen, veel zwaarder dan vereischt zou worden voor een verbetering van het tegenwoordige Paleis. Vooral daar het voorstel van B. en W., waarbij eenvoudig het Rijk zonder eenige tegemoetkoming het Koninklijk Paleis zou afstaan om alleen den ondergrond voor den bouw van een nieuw Paleis te ontvangen, eigenlijk hierop zou neerkomen, dat grootendeels ten laste van 's Rijks schatkist een nieuw Raadhuis ter beschikking van de Gemeente werd gesteld.

Zelfs indien de bezwaren tegen een verplaatsing van het Koninklijk Paleis niet overwegend geacht werden, zou aan de mogelijkheid van een ruil met de door B. en W. beoogde strekking slechts kunnen gedacht worden, indien de Gemeente aan het Rijk de kosten vergoedde, welke de bouw op Zorgvliet van een paleis van gelijken omvang als het tegenwoordige zou meebrengen. Ten laste van het Rijk zou dan blijven een aanzienlijk bedrag, allicht meerdere millioenen, hetgeen die bouw meer zou kosten tengevolge van de stichting van een Paleis van grooteren omvang.

Op grond van dit een en ander kon het antwoord op de vraag, of de Regeering het treffen van een regeling op de grondslagen in den brief van B. en W. uiteengezet wenscht te bevorderen, niet anders dan ontkennend luiden.

B. en W. hebben naar aanleiding hiervan aan den minister o. a. nog medegedeeld, dat de Gemeente bij het tot stand komen van de voorgestelde regeling een bedrag van rond f 3.500.000 zou moeten betalen, voor aankoop van grond op Zorgvliet, enz., waartegenover zij zou krijgen een terrein, dat met inbegrip van het bestaande Paleis, een waarde vertegenwoordigt van ten hoogste f 1.500.000; dat de kosten eventueel door de Gemeente aan het Rijk te vergoeden voor den bouw van een Paleis van gelijken omvang als het tegenwoordige, globaal geschat worden op f 2 000.000, zoodat de door den minister aangegeven regeling zou neerkomen op het betalen door de Gemeente met ongeveer f 5.500.000 van een op rond f 1.500.000 waarde geschat goed, waarvoor de Gemeente, volgens het voorstel van B. en W., zulks met het oog op het gebruik, dat zij daarvan kan maken, reeds ongeveer f 3.500.000 zou geven.

De minister antwoordde hierop, dat de laatstvermelde brief van B. en W. geen wijziging heeft gebracht in de zienswijze der Regeering, en dat voor een nadere overweging van haar eersten brief thans geen termen aanwezig geacht worden, terwijl omtrent de mogelijkheid van een verbetering van het tegenwoordige Paleis een meer uitgebreid onderzoek is ingesteld.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 22 MAART 1913. No 12.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Maak U niet ongerust, dat ik weder over het Openluchtmuseum zal beginnen, of over Heemschut, of over Amsterdamsche en Haagsche Paleis- en Raadhuis- of Schouwburgquaesties of zelfs over Middelbaar Technisch Onderwijs. Al die zaken zijn in de laatste maanden door Dagbladpers en Vakpers zoo ijverig beknabbeld en herkauwd, dat ik thans de vrijheid neem alles, wat ik erover aantref, maar dadelijk over te slaan. Ik tracht dan mijn nieuwsgierigheid te bevredigen met de lezing der oorlogsberichten, maar dit is ook al zoo uiterst magere kost, dat men er wee van wordt, zoodat ik dan ook verscheidene dagen de couranten maar ongelezen heb laten liggen en mij zelfs vanavond de lust ontbreekt, gevolg te geven aan mijn heldhaftig voornemen, om het stapeltje eens door te zien en er uit te pikken, de enkele wetenswaardigheden, die misschien nog hier en daar tusschen al die onbelangrijkheid verscholen zijn.

De lusteloosheid moet wel groot zijn, zult gij misschien denken, wanneer men zelfs geen behagen schept in het inzien van een courant en ge vindt het misschien niet vleiend, dat ik uit verveling er toe kwam, een brief aan „De Opmerker" te gaan schrijven. Dat zou echter een onjuiste voorstelling zijn en daarvan mag ik U niet verdenken.

Neen, de aanleiding, die mij naar de pen doet grijpen, heeft niets te maken met een lustelooze stemming. Zij is heel gewoon, heel alledaagsch. Ik bezocht dezer dagen op zijn bureau collega X., die nogal druk in het werk zit. Het doet U zeker genoegen, dit te vernemen, maar het is niets bijzonders in onze dagen, dat een betrouwbaar man als X. veel werk heeft. Toch trof ik hem, den vlotten werker, die zich altijd zoo goed door alle moeilijkheden wist door te slaan, niet aan in een opgewekte stemming. Ik zag het hem aan, dat hem iets hinderde, en na de eerste begroeting informeerend of hij zich soms overwerkt of ziek gevoelde, kreeg ik ten antwoord: „Gelukkig geen van beiden, maar je voelt je aan handen en voeten overgeleverd aan de genade van fabrikanten en leveranciers, tegenwoordig, en dat hindert mij bijwijlen geweldig."

De aanleiding tot dezen uitval was mij eerst niet recht duidelijk, maar weldra ontwaarde ik, op een groote tafel uitgespreid, teekeningen en papieren van centrale verwarmingsinstallaties, zooals mij later bleek, ontwerpen en opgaven, die X., op aanvrage van verschillende fabrikanten ontvangen had en waaruit hij een keus moest doen.

„Zij maken het je anders gemakkelijk genoeg, waagde ik in het midden te brengen, kijk eens aan, wat wil je nog meer dan zulke prachtige werkteekeningen en photo's er bij, om je voorstellingsvermogen te hulp te komen zelfs voor iemand, die er minder van weet dan jij, genoeg, dunkt mij, om de dingen te beoordeelen."

„Dat meende ik ook, dat heb ik tenminste gemeend, gaf X. ten antwoord, maar ik begin hoe langer hoe meer te twijfelen aan de waarde van mijn kennis. Ik ben er anders altijd op uit geweest, mij van alles op de hoogte te houden, maar dat gaat hoe langer hoe moeilijker en nu komt het voor, dat ik maar op goed geloof een besluit neem

en maar betaal, wat ze mij vertellen dat het kosten moet. Maar wanneer je mij vraagt, of ik mij daarmede verantwoord acht tegenover den bouwheer en voor mijzelf, dan moet ik neen zeggen en dat vind ik vervelend."

Ik had respect voor de conscientieuse opvatting van X. maar probeerde toch hem te overtuigen, dat hij de zaken wel wat al te conscientieus bekeek en het daardoor zichzelf moeilijker maakte dan noodig was, maar dat wilde er bij hem niet in. Ik vroeg hem toen, hoe hij dan wel met zijn gewone aannemers werkte en of zich daarbij niet dezelfde ergernissen voordeden.

Met zijn gewone aannemers werkte X., naar hij zeide, zoo aangenaam, als hij dit wenschen kon. Hij besteedde zijn werken bij voorkeur uit, bij uitnoodiging onder eenige hem bekende aannemers. Slechts zelden, eigenlijk alleen wanneer zijn principaal er op stond, ging hij tot publieke aanbesteding over en ook dan nog had hij meestal een goed resultaat bereikt, omdat hij nooit een werk gunde, alvorens overleg te hebben gepleegd met de in aanmerking komende gegadigden. Daar komt eigenlijk alles op aan: men moet elkaar vertrouwen, desnoods de wederzijdsche begrootingen naast elkander leggen, om verschilpunten op te helderen en zoo mogelijk uit den weg te ruimen. Maar geheel anders staan de zaken, wanneer voor speciale onderdeelen de architect met fabrikanten en handelaars te doen krijgt.

Fabrikanten en handelaars zien niet in, of willen niet inzien, dat het ook hun belang is, dat architecten en technici op de hoogte zijn en blijven van den aard en van de prijzen hunner fabrikaten of waren. Geheimzinnigheid en onzekerheid op deze punten verwekken een zeer ongewenscht wantrouwen, vooral waar het artikelen betreft, waarvan de samenstelling geen geheim is en waarvan de productiekosten zeer goed en nauwkeurig berekend kunnen worden.

Fraaie catalogussen ziet men in overvloed op zijn schrijftafel verschijnen, ontwerpen en teekeningen worden met de grootste vrijgevigheid aangeboden en in nette portefeuilles toegezonden; men is op verzoek dadelijk bereid, met begrootingen, desverlangd gespecificeerd, te dienen, maar de architect wordt door deze uitbundige bereidwilligheid somtijds in een moeilijk parket gebracht. Steeds toch zal hij zich moreel eenigszins gebonden gevoelen aan den fabrikant of leverancier, van wien hij veel moeite, gepaard met onkosten, gevergd heeft en in zijn vrijheid van handelen zal hij zich vaak op zeer onaangename wijze belemmerd achten.

Het betreft toch meestal speciale zaken of constructies als verwarming, verlichting, gewapend beton, liften, enz. enz., ten opzichte waarvan de architect gaarne in staat is verschillende systemen met elkander te vergelijken om zich daarover een volledig, juist en onpartijdig oordeel te vormen, om dan een keuze te doen in alle opzichten zooveel mogelijk in het belang van zijn principaal.

Het is zijn plicht in deze richting te werken en zich dus zoo min mogelijk te binden. Hoe beter hij op de hoogte is hoe beter hij die plicht zal kunnen vervullen; hoe meer gegevens hij bij de hand heeft, hoe beter. Het is niet voldoende voorts, dat hij over die gegevens beschikt, wanneer het op uitvoering aankomt, maar hij heeft ze dikwijls reeds noodig voor plannen, waarvan de uitvoering nog in een ver verschiet ligt en zij kunnen bij het uitwerken van dergelijke plannen van grooten invloed zijn. Met een inrichting, systeem A, kan de uitvoering mogelijk zijn; door de onmogelijkheid van toepassing van systeem B kan het geheele plan moeten worden opgegeven en wijl, zooals van algemeene bekendheid is, het kostenpunt alle ontwerpen, zoo groote als kleine, ten deele of voor een groot deel beheerscht en tegenvallers op dit punt, gelijk ieder architect weet, tot de alleronaangenaamste ervaringen behooren, is ook vooral een goed overzicht van kosten van het allergrootste belang. Van vermoedelijke kosten mag eigenlijk geen sprake zijn; ook een voorloopige begrooting behoort op pooten te staan.

Waar voeren de tegenwoordige toestanden ons heen? Moet er een scheiding worden gemaakt tusschen het technische en het commercieele van het vak? Vroeger kon de architect beide deelen beheerschen, thans wordt hem dit dagelijks moeilijker. De begrooting is altijd door velen een lastig en onaangenaam deel van hun taak beschouwd, vele collega's hebben er een hartgrondigen hekel aan en verbergen dat niet, doch zij schikten er zich in als in een noodzakelijk kwaad, waar zij zich, als zij er voor gingen zitten, dan toch ook doorheen konden slaan, dikwijls met behulp van loopjes en maniertjes, die den arbeid vergemakkelijkten.

Dat ging goed in een tijd van betrekkelijken stilstand, of beter van een stationnairen, of zoo men wil, normalen gang van zaken in handel en industrie. Van een zekere basis uitgaande kon men de schommelingen nog gemakkelijk volgen en bijhouden. Maar geweldige veranderingen hebben plaats gegrepen, concurrentie en verkeer, sociale beweging, politiek en wat niet al meer; zij hebben alles op losse schroeven gezet en het is van den architect niet te vergen en niet te verwachten, dat hij zoodanige studie van ons modern sociaal leven zal maken, nog bij hetgeen hij verder te doen heeft, dat hij ook zorgen zal zich van de handelspolitiek op de hoogte te houden. Daarom, althans zoolang aan den architect geen handelsman terzijde wordt gesteld of geen onafhankelijke, speciale commercieel-technische bureaux een deel van zijn taak overnemen, zoude men zeggen, dat het 't belang der fabrikanten en handelaars is, dat zij den architect zoo goed en zoo volledig mogelijk voorlichten (zij kunnen dat omdat van hen, ieder in hun branche, wel gevergd kan worden, dat zij van de handelspolitiek op de hoogte zijn) hem dus zijn taak gemakkelijk maken, in plaats van hem daarin te bemoeilijken.

Consulting-engineers-bureaux zullen ons niet heel veel kunnen helpen, want wie waarborgt de volkomen onafhankelijkheid en onpartijdigheid hunner adviezen. Wanneer men wel eens achter de schermen gekeken heeft is men wantrouwig in alle zaken, waar het geld een rol speelt.

Het is immers bekend genoeg, dat doctoren en professoren in de geneeskunde dikwijls financieel belang hebben bij het aanraden van een of andere speciale behandeling, bij verpleging in bepaalde inrichtingen en de keuze van een badplaats of herstellingsoord.

„Zouden technici over het algemeen meer betrouwbaar en minder belangeloos zijn?"

Met deze verzuchting besloot X. de beschouwing, die ik getracht heb in het bovenstaande zoo goed mogelijk weer te geven. Zijn conclusie leek mij wat pessimistisch en ik maakte hem er opmerkzaam op, dat hij daarmede zijn eigen betrouwbaarheid ook min of meer in twijfel trok, maar overigens ja, kon ik mij zeer goed in zijn stemming verplaatsen, want ik heb in mijn practijk ook wel ondervindingen als de zijne opgedaan.

Wanneer men de betrouwbaarheid van consulteerende bureaux nu eens als vaststaand aanneemt, dan heb ik er toch nog een ander bezwaar tegen, namelijk, dat daarmede weder een tusschenpersoon meer wordt ingeschoven tusschen voortbrenger en verbruiker, wiens aanwezigheid, behoudens uitzonderingsgevallen, niet noodig is. Hoe meer tusschenpersonen, hoe meer aanleiding tot het insluipen van misbruiken.

Veel beter heeft mij altijd, daar waar het eenigszins kon, het directe contact geleken tusschen den architect en den fabrikant of producent.

Hoe dikwijls ben ik niet naar Duitsche of Engelsche fabrieken geweest voor het een of ander bijzonder soort van werk; hoe heb ik niet menigmaal de carrières bezocht, als ik belangrijke hoeveelheden natuursteen noodig had, hoe vaak ben ik niet op onze Nederlandsche steenfabrieken gaan zoeken, tot ik vond precies, wat ik hebben moest? De tijd en de kosten voor die reizen, ook al kreeg ik ze wel eens niet vergoed, won ik ruimschoots terug, omdat ik veelal direct klaar was, veel tijdroovend geschrijf en gepraat vermeed en vlot bediend werd.

X. beweert, dat hij geen tijd meer heeft, om er zelf op uit te gaan en ik beweer, dat het dan zijn eigen schuld is, dat deze dingen hem zooveel hoofdbreken kosten.

„Nog onlangs heb ik het gehad," zoo zeide hij, „dat ik mij direct wendde tot drie fabrikanten en alle drie verwezen mij naar agenten hier te lande, aan wie zij contractueel gebonden waren. Bij die agenten was er maar één, die technisch genoeg op de hoogte was van het artikel, waar het om te doen was. De anderen waren gewone commissionnairs, welbespraakte kooplui weliswaar, maar ik had er niets aan. Zij verveelden mij met hun bekende redeneeringen en na veel correspondentie over en weer heb ik dan eindelijk van den fabrikant gedaan gekregen, dat hij mij een chef-monteur zond, een practische kerel, waar ik mee praten kon. Met dien man heb ik de zaak toen opgeknapt, maar aan den fabrikant heb ik geschreven, dat hij mij een pleizier zou doen, mij in het vervolg zijn agent van 't lijf te houden."

Dat zijn de gevolgen van de betere organisatie der industrie, deed ik X. opmerken, en hij geloofde ook wel, dat dit zoo was. Die betere organisatie is misschien heel goed en heel voordeelig in hare gevolgen, maar moeten wij architecten ons daarom laten dwingen, te dansen naar de pijpen der industrieelen. Dat vond X. toch de verkeerde wereld en ik deed maar geen moeite, hem van dit denkbeeld af te brengen, want geheel ongelijk had hij niet. Er is iets niet in den haak in de tegenwoordige verhouding tusschen den architect en den fabrikant of producent en ik vond het wel de moeite waard, uwe lezers daarop eens opmerkzaam te maken.

Als steeds

t. a. v.,

PIET VAN DIEVER.

12 Maart 1913.

Gas en electrische stroom.

(Slot.)

Een korte uiteenzetting zal voldoende zijn om aan te toonen, dat er weinig uitzicht bestaat op eene verwezenlijking van dit denkbeeld, om de eenvoudige reden, dat de hoeveelheid benoodigden stroom zoo groot is, dat bij welk tarief ook de kosten, die van gasverwarming zeer belangrijk zullen overtreffen.

Een Kilowattuur, de electrische eenheid, kan 864 warmte eenheden ontwikkelen, een kubieke Meter gas 4500—5000.

Een kub. Meter gas kost in de groote steden 6 à 7 cents, stel 7 cents zoodat, het laagste cijfer voor ontwikkelde warmte aannemende, 4500 warmteeenheden voor 7 cents worden verkregen. Voor dezelfde hoeveelheid warmte zijn noodig 4500/864 = 5,2 kilowattuur. Om tot dezelfde kosten voor verwarming te komen zou dus de K. W. U. moeten kosten circa 1,35 cts. Deze verhouding wordt door de in de practijk optredende warmteverliezen nog wel eenigszins veranderd maar deze invloeden zijn niet zoo groot, zoodat D. Stavorinus in „Het Gas" van Januari 1912 tot de slotsom komt, dat „ingeval dat electrisch koken even„veel zou moeten kosten als het koken op gas, zou bij „een gasprijs van 7 cent per M³., de prijs van de electri„citeit niet meer mogen bedragen dan 1,96 cent per kilo„wattuur of in ronde cijfers 2 cent."

Ten opzichte van de bereiding van badwater komt dezelfde schrijver tot de slotsom, dat onder dezelfde omstandigheden de stroomprijs hoogstens 1,5 cent per kilowattuur mag bedragen.

Aangezien de prijzen door de electriciteitsfabrieken veelal zich bewegen tusschen 15 en 20 cent per eenheid is koken op electrischen stroom nog 7 tot 10 maal en bereiding van badwater 10 tot 13 maal zoo duur als op gas.

Dat de stroomprijzen ooit tot op of nabij de genoemde grenzen zullen komen is niet wel te verwachten, aangezien deze thans nog ver beneden den kostenden prijs voor de grootste electriciteitsfabrieken vallen.

Tegen den tijd, dat zulke ingrijpende verbeteringen zullen zijn aangebracht in de electriciteitsopwekking, dat het mogelijk zal zijn om tot de genoemde prijzen te komen, zullen de gasfabrieken zeker ook wel zulke vorderingen gemaakt hebben, dat ook hare prijzen lager kunnen zijn.

In ieder geval lijkt ons de te overbruggen kloof zóó groot, dat gezien de zooeven genoemde theoretische en onveranderlijke gegevens, deze nooit voldoende zal worden overbrugd.

Ook ten opzichte van de verlichting bestaan groote verschillen in kosten tusschen gas en electrischen stroom.

Het mag voldoende zijn hier aan te halen, dat de electrische verlichting per Hefnerkaars lichtsterkte met de moderne metaaldraadlampen 1/1000 eenheid stroom verbruikt voor 100 Hk. dus 1/10 eenheid. Daarentegen gebruiken de nieuwe hangende gloeilichtbranders van 90 Hk. lichtkracht 1 liter gas per Hk. dus voor 100 Hk. 100 liter gas.

Weer uitgaande van een gasprijs van 7 cents zou bij dezelfde lichtsterkte de stroom moeten kosten 7 cents per eenheid (K.W.U.) om gelijke kosten van verlichting mede te brengen. Daar dit niet het geval is, is te verwachten, dat electrische verlichting in de practijk veel duurder zal uitvallen en dus nog geen algemeene toepassing zal vinden.

De bewering van electrotechnische zijde, dat het verschil in kosten wordt goedgemaakt door de gemakkelijke wijze waarop het electrisch licht wordt ontstoken en gedoofd, zoodat onnoodig branden minder voorkomt is zeer zeker overdreven te noemen bij zulk een groot verschil. Tevens maken de meer en meer in gebruik komende gasaansteekinrichtingen, welke met een knop aan den muur bediend worden, de overeenkomst met electrisch licht nog grooter, zoodat waar deze methode is toegepast het genoemde argument vervalt en het voordeel komt aan de zijde van den gasverbruiker.

Waar men gebruik maken kan van de nieuwere sterklichtlampen voor lagen gasdruk valt de boven aangehaalde vergelijking nog belangrijk meer in het voordeel van de gasverlichting uit.

Het is wel te verwachten, dat men in de toekomst meer en meer tot de overtuiging zal komen, dat de beste en zuinigste wijze om gebruik te maken van de warmte, die ons in de steenkolenbeddingen der aarde ter beschikking staan, zal gelegen zijn in het gebruik van gas als brandstof. Het vervoeren van de brandstof in kleine hoeveelheden naar duizenden stookplaatsen, het onvolledige en on-

doelmatige verbranden in de kleine kachels en haarden, de vorming van rook en stof, het transport van asch en het verloren gaan van de waardevolle bijproducten van de gasbereiding zullen dan plaats maken voor het vergassen van diezelfde steenkolen in de doelmatig ingerichte ovens van de gasfabrieken en het verbruiken van het gezuiverde steenkolengas op economische wijze in gashaarden en gastoestellen met een groot nuttig effect, terwijl aan de gasfabriek behalve de cokes overblijven een reeks van nuttige en waardevolle bijproducten.

Juist deze waardevolle bijproducten dragen er zooveel toe bij om het maken van gas uit de steenkolen voor te trekken boven het verbranden van diezelfde steenkolen in onze kachels, waarbij de verbindingen, die den grondslag vormen van die bijproducten ontleed worden en verloren gaan, terwijl asch en roet onze woonhuizen en atmosfeer verontreinigen.

Veel eer dan te moeten verwachten, dat het gebruik van steenkolengas zal verminderen in de groote steden, hebben wij te verwachten, dat het zal toenemen, zij het dan ook in eenigszins andere richting dan vroeger en de bouwkundigen zullen er thans hunne aandacht aan moeten gaan schenken om de woonhuizen te voorzien met geleidingen die voldoende wijdte bezitten en genoegzaam en doelmatig vertakt zijn om te beantwoorden aan de eischen van gasaanvoer voor verwarmingstoestellen. De tijd is thans gekomen, dat men de gasleidingen niet langer als onderdeel van geringe beteekenis gaat beschouwen en de uitvoering opdraagt aan ongeschoolde menschen, die zich niet kunnen indenken in de belangrijke economische beteekenis van gas als brandstof, maar dat men het ontwerp daarvan doet maken door hen, die wat vooruit kunnen zien, die begrijpen wat noodig kan zijn ter vervulling van eischen, die men er aan gaat stellen en die zich niet laten verleiden om ten behoeve van een luttel prijsverschil pijpleidingen te maken, die ook uit een oogpunt van werkmanschap onvoldoende zijn om te voorzien in de behoefte aan gas als verwarmingsmiddel in de woning.

De vraag die wij in den aanvang van dit artikel stelden, moet naar onze meening volgens voorgaande beschouwingen beslist in bevestigenden zin beantwoord worden.

P. J. G. NELL.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de namiddag-voordracht van j.l. Maandag der Academie heeft de nog zoo krasse 87-jarige Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijks-museumgebouwen te Roermond met nog flinke stem gesproken over een beroemd bouwmeester der 19e eeuw.

Met dien beroemden bouwmeester uit de vorige eeuw bedoelde de spreker Viollet le Duc, van wien te vertellen hij gebracht was door het verlangen, om aan een groot man, aan een baanbreker op het gebied der architectuur meer en meer de erkenning en waardeering te verzekeren, waarop zijn zeldzame gaven en zegenrijke werkzaamheid en als schrijver en als bouwmeester hem het volste recht geven.

De spreker had zich ten doel gesteld slechts door een eenvoudige aaneenschakeling van feiten en uiteenzetting van beginselen eenigermate den ontzaggelijken arbeid van dezen kunstenaar in helderen dag te stellen en zijn streven tegen mogelijke vooroordeelen te verdedigen.

Eugène Emmanuel Viollet le Duc werd geboren te Parijs 27 Januari 1814 en stierf te Lausanne 17 Sept. 1879. Ofschoon zijn levensduur niet ver over het gemiddelde reikte heeft hij in die 65 jaren een arbeid verricht waarmede verscheidene menschenlevens zeer verdienstelijk gevuld zouden kunnen worden. Daartoe stelden hem in staat zijn aangeboren geheel en al buitengewone talenten; eene vaardigheid in het teekenen als misschien nooit iemand voor hem bezeten heeft, zijn meer dan gewoon scherpzinnig verstand, en een doorzicht op kunstgebied eveneens ongeëvenaard. Dat alles ging gepaard met een ijzeren wilskracht en een onafhankelijkheid van geestesrichting, die hem wars van alle schoolsche vormen eigen banen deed zoeken.

Op 13-jarigen leeftijd reeds bouwde hij eigenhandig een klein woonhuis op een landelijke bezitting zijner familie, dat hecht en tegen de stormen bestand bleek.

Viollet le Duc werkte van 1830—1834 op het atelier van den architect Achille Leclerc.

Hem echter een leerling van Leclerc te noemen zou volkomen onjuist zijn, omdat Viollet le Duc de leerling van niemand is, omdat de meesters van zijn tijd niet bezaten, wat hij zocht. Het was hem niet te doen, te leeren volgens schoolsche formules, of recepten-gebouwen samen te stellen, met wat meer of minder Grieksche, Romeinsche of Italiaansche vormen; hij zocht naar iets hoogers en daar niemand het hem kon geven, zou hij het gaan vragen aan de monumenten der oudheid en aan de nationale kunst.

Leerling te worden van de „Ecole des Beaux Arts", daarvan wilde hij niets weten; zelfs op lateren leeftijd was zijn overtuiging op dat punt onveranderd.

Dat de voorstanders der „Ecole des Beaux Arts", die van de studie der klassieken alle heil verwachtten voor de echt nationale kunst daarentegen weinig meer dan minachting hadden, hem dusdanige uitlatingen niet vergeven hebben, is te begrijpen. Waardeering viel hem dan ook niet te beurt, maar tot eene bestrijding van eenige beteekenis zijner beginselen hebben ze 't nooit gebracht.

In 1831 begon hij zijn studiereizen en ging daarbij van den beginne af te werk met de stelselmatige nauwkeurigheid, die een rijperen leeftijd pleegt te vorderen. Door middel van teekeningen en geschreven nota's legde hij alle resultaten zijner onderzoekingen, alle opmerkingen, alle indrukken vast en verzamelde dusdoende na verloop van tijd een onmetelijk studiemateriaal, dat hem naderhand tot uitgangspunt zou dienen, om tot den diepsten grond der nationale kunst van vroeger eeuwen door te dringen, en ware beginselen vast te stellen die de oude meesters bij het tot stand brengen hunner grootsche werken leidden en die voor alle tijden als de meest veilige moesten gelden.

Zich te richten naar de behoeften en de zeden van den tijd, m. a. w. redelijk rationeel te zijn in de bouwkunst, dat is de groote wet die Viollet le Duc bij de ontleding van de werken der oudheid en niet het minst van de nationale middeleeuwsche Fransche monumenten bij iedere schrede duidelijker aan den dag zag komen, dat was de groote wet, die hij door de bouwmeesters van zijn tijd op de allertreurigste wijze miskend achtte en wier apostel hij daarom wilde zijn, en aan wier verbreiding hij zijn leven wijdde.

Spreker gaf verder een overzicht der verschillende restauratiewerken en daarna beschouwingen over Viollet le Duc's onderwijs, zooals dat in zijn werk „Entretiens sur l'architecture" uitvoerig beschreven is.

Als blijk hoe ver deze kunstenaar van alle exclusivisme vrij is, stelde spreker zijn groote voorliefde en grondige kennis der Grieksche kunst in het licht, en vermeldde tevens waarom hij nabootsing der Grieksche kunstvormen voor onzen tijd ongeschikt acht.

Spreker somde vervolgens de voornaamste geschriften van Viollet le Duc op, waarvan eenige door de heele wereld gekend en als standaardwerken gehuldigd worden.

Viollet le Duc wordt ons verder voorgesteld als een krachtige verdediger der noodige vrijheid in de kunst. Om aan te toonen in welken tijd die het grootste was stelde hij de vrijheid der kunstenaars in de middeneeuwen tegenover die onder Lodewijk de XIV.

Groot is ook de verdienste van Viollet le Duc voor den roem der Fransche beeldhouwkunst door de stichting van het „Musée de Sculpture comparée", gevestigd in het gebouw du Trocadero. In 1834 deed Thiers bij de Ecole des beaux arts een museum van afgietsels van beeldhouwwerken oprichten, waarbij echter, volgens gewoonte van dien tijd, alleen klassieke kunstwerken in aanmerking kwamen, maar de nationale beeldhouwkunst nagenoeg geheel ontbrak.

Dank zij de onvermoeide inspanning van een man die niet opgehouden had al dien tijd daarvoor te strijden, kwam eindelijk ook de nationale kunst tot haar recht: het was Viollet le Duc, haar hartstochtelijke vereerder, die zijn program voor dit museum op 12 Juli 1879 zag aannemen.

Spreker eindigde zijn voordracht met de vraag, of hij te veel gezegd heeft in zijn inleiding, dat met het werk van dien eenen man verscheiden menschenlevens zeer verdienstelijk zouden kunnen gevuld worden. Dien lof kon men, meende hij, Viollet le Duc niet onthouden.

Actie van de Opzichters van den Waterstaat en B. O. W. in Nederlandsch Indië.

Dezer dagen is het volgend request verzonden:

's-Gravenhage, 11 Februari 1913.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Koloniën te 's-Gravenhage.

Ondergeteekenden,

C. L. van den Akker, F. M. Ilgen, K. Ott, B. C. Dijkstra, W. J. A. Labaar, H. J. Regeer, Tj. Bijkerk, P. A. More, H. Ludeling, F. J. S. Nicola von Fürstenrecht, allen opzichters bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië, thans met verlof in Europa, geven met verschuldigden eerbied te kennen:

dat bij Indisch Staatsblad dd. 22 Maart 1912 No. 247, eene tractementsregeling is vastgesteld, waardoor de inkomsten der ook thans reeds in 's Lands dienst zijnde Opzichters van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken aanmerkelijk zouden worden verbeterd, zoo daarin onder letter B andere overgangsbepalingen worden vastgesteld;

dat door de thans geldende overgangsbepalingen van bedoeld Staatsblad onbillijkheden en ongewenschte toestanden in het leven geroepen zijn, welke den goeden geest onder de opzichters van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken zeer zeker zullen schaden, daar toch:

1e. de nog uit Nederland te zenden opzichters volgens de nieuwe tractementsregeling de grootste voordeelen zullen genieten, omdat zij worden benoemd op een aanvangstractement van f 200.— 's maands met driejaarlijksche verhoogingen, waardoor zij direct dezelfde inkomsten genieten als hunne collega's met reeds 6 dienstjaren; daarbij niet uitgezonderd de vroegere uit Nederland voor den Indischen Waterstaatsdienst uitgezonden opzichters;

2e. dat de met verlof zijnde opzichters 1e klasse met een diensttijd van minder dan 18 jaren, bij herbenoeming in Nederlandsch-Indië, worden teruggesteld tot opzichter der 2e klasse;

3e. dat evenzoo de met verlof zijnde opzichters der 2e klasse met een vasten dienstijd van minder dan 12 jaren bij herbenoeming in Nederlandsch-Indië worden teruggesteld tot opzichter der 3e klasse, zooals bereids met eenige van verlof teruggekeerd zijnde opzichters der 2e klasse heeft plaats gehad;

4e. dat daardoor een allerzonderlingste en zeker in het belang van den dienst niet gewenschte toestand ontstaat, waarbij lager in rang zijnde opzichters grooter inkomsten genieten dan hooger in rang zijnde collega's;

dat zij meenen, dat een en ander niet de bedoeling kan zijn van de Regeering en daarom Uwer Excellentie eerbiedig verzoeken de overgangsbepalingen van hoogergenoemd Staatsblad te willen doen wijzigen in dier voege, dat de opzichters, die op den datum van de inwerkingtreding van hoogergenoemd Staatsblad reeds in 's Lands dienst waren, alle voordeelen zullen genieten, welke de na inwerkingtreding van dat Staatsblad te benoemen opzichters zullen genieten, met andere woorden, dat hun een tractement en rang zal worden toegekend tot grondslag hebbende een berekening, waarbij aangenomen wordt een aanvangstractement van f 200 's maands, met zooveel periodieke tractementsverhoogingen als het derde deel bedraagt van het aantal dienstjaren als opzichter van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in dienst geweest bij de inwerkingtreding van Staatsblad dd. 22 Maart 1912 No. 247;

dat bij inwilliging van bovenstaand verzoek daardoor voor hen eenzelfde tractementsregeling zal tot stand komen als bestaat voor de opzichters van de Staatsspoorwegen op Java en Sumatra, welke opzichters voor het overgroote deel niet zijn gediplomeerd en die dan bovendien nog elke maand huishuur ontvangen bij gebrek aan eene dienstwoning, zoodat deze nog altijd in het voordeel zijn.

't Welk doende, enz.

(get.) C. L. VAN DEN AKKER.
(get.) F. M. ILGEN.
(get.) K. OTT.
(get.) B. C. DIJKSTRA.
(get.) H. J. REGEER.
(get.) Tj. BIJKERK.
(get.) P. A. MORE.
(get.) H. LUDELING.
(get.) F. J. S. NICOLA VON FÜRSTENRECHT.

Ondergeteekenden, J. P. F. Rhemrev, A. Th. Coorengel, J. N. Doornberg, A. Glastra van Loon, J. H. Termeulen, L. P. A. Berand, allen architecten bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken; K. A. Berkhemer, gepensionneerd architect, kennis genomen hebbende van bovenomschreven door Staatsblad 1912 No. 247 in het leven geroepen niet gewenschte tractementsregelingen, betuigen aan bovenstaand request hunne volle adhaesie.

(get.) J. P. F. RHEMREV.
(get.) A. Th. COORENGEL.
(get.) J. N. DOORNBERG.
(get.) A. GLASTRA VAN LOON.
(get.) J. H. TERMEULEN.
(get.) K. A. BERKHEMER.
(get.) L. P. A. BERAND.

Aan de adressanten is bereids, vanwege den Minister van Koloniën medegedeeld, dat dit request is opgezonden, om advies, aan de betrokken autoriteiten in Nederlandsch-Indië.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG

Betreffende het teekenen van een Hoofd voor het Bouwkundig Bijblad tot het Algemeen Nederlandsch Advertentieblad.

Ingekomen vragen, met het antwoord der Jury.

3. Mag er ook meer dan één ontwerp worden ingeleverd door denzelfden inzender.

Is met het correspondentieadres bedoeld de naam en het adres van den inzender en moet bij eventueele correspondentie een ander voor den inzender schrijven.

Antwoord: Ieder inzender is vrij meer dan één ontwerp in te zenden. Het correspondentieadres moet juist dienen om den naam van den inzender geheim te houden; dit adres moet dus niet het adres zijn van den inzender, ook mag, zooals het programma overigens duidelijk genoeg zegt, het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, niet zijn dat van den ontwerper.

Van iederen ontwerper, die zijn naam vóór de uitspraak der jury op welke wijze dan ook openbaar maakt, valt de inzending buiten mededinging.

Namens de Jury,
H. v. d. VOORT,
Rapporteur.

PRIJSVRAAG „DORPSSCHOOL".

Tot 15 Maart, den uitersten termijn, zijn nog de volgende vragen ingekomen, waarbij hier de antwoorden:

Vraag 12. Moet de onderwijzerswoning ook aan de centrale verwarming worden aangesloten?

Antw. 12. Ja.

Vraag 13. Moeten de onder d. genoemde détails, alsmede de onder e. genoemde perspectief-teekening, welke in kleuren opgewerkt moeten worden, ook in inkt zijn?

Antw. 13. Is vrijgelaten.

Vraag 14. Wordt onder „ongeëncadreerd" hier verstaan of bedoeld, dat men geen rand om het ontwerp op het papier mag trekken?

Antw. 14. Natuurlijk mag dit.

Vraag 15. Wat verstaat men onder open bebouwing? Kunnen nu in den Noord- en Westgevel ramen geplaatst worden?

Antw. 15. Ja, als er geen andere omstandigheden zijn, die dit ongewenscht maken.

Vraag 16. Mag tegen de scheiding der open bebouwing worden aangebouwd?

Antw. 16. Ja.

Vraag 17. Kan ook van genoemde zijde licht verkregen worden?

Antw. 17. Zie antwoord 15.

Vraag 18. Mag het school- of gymnastieklokaal op de scheiding van den weg worden gebouwd, of is een rooilijn bekend?

Antw. 18. Er is een rooilijn gegeven. (zie situatie).

Vraag 19. Wordt het gymnastieklokaal alleen voor de school gebruikt?

Antw. 19. Ja.

Vraag 20. Moet ondersteld worden, dat het dorp waterleiding heeft?

Antw. 20. Ja.

Vraag 21. Moet ondersteld worden, dat er een goed gemeenteriool is?

Antw. 21. Ja.

Vraag 22. Indien de onderwijzerswoning los van het schoolgebouw is ontworpen moet er dan voor de centrale verwarming in elk gebouw een afzonderlijke inrichting gemaakt worden, of kan men volstaan met 1 centrale?

Antw. 22. Eén Centrale is voldoende.

Vraag 23. Kunnen de situatie onder a. en de plattegronden onder b. genoemd, op een blad geteekend worden?

Antw. 23. Is vrijgelaten.

Vraag 24. Als het voor het détail 1/20 beter uitkomt, het blad ter grootte te nemen 2 × 60 × 80, is dit dan geoorloofd?

Antw. 24. Neen.

Uit tal van ingekomen vragen blijkt, dat velen niet in het bezit zijn van de Koninklijke Besluiten van 25 Juni 1912, Staatsbl. 192 en 193. Wij vestigen er de aandacht op, dat het, zonder die besluiten te kennen, onmogelijk is een schoolgebouw te ontwerpen, dat aan de eischen der wet beantwoordt. Genoemde Koninklijke Besluiten zijn à f 0.25 verkrijgbaar aan het Tentoonstellingsbureau P. C. Hooftstr. 103, Amsterdam, uitsluitend op schriftelijke aanvraag, met bijvoeging van het bedrag in postzegels.

Namens de Jury,
J. GRATAMA.
L. ZWIERS.

Voor de prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te 's Gravenhage, voor een reclameplaat, zijn ingekomen 129 ontwerpen.

Door de daartoe benoemde jury is op 18 Februari j.l. rapport uitgebracht en zijn met algemeene stemmen toegekend: een eerste prijs ad f 600, aan het ontwerp, ingezonden onder het motto: „Cosmopoliet", ontwerper de heer M. de Klerk, architect te Sloten (N.-H.); een tweede prijs ad f 200, aan het ontwerp, ingezonden onder het motto: „'s Gravenhage's roem", ontwerper de heer W. H. Bik te 's Gravenhage.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 11. Officieel Gedeelte. Rapport van de Commissie, samengesteld uit afgevaardigden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, den Nederlandschen Aannemersbond en den Bond van Houthandelaren in Nederland betreffende de bij de keuring van hout te stellen eischen.

Een Commissie van Advies, door A. W. Weissman.

Landhuis te Baarn, architect H. P. Berlage Nzn., met afbeeldingen en losse plaat.

Eene vergelijking, door J. D. Landré C.F.zn.

De Binnenhof-Misère, door Dr. H. E. v. Gelder, overgenomen uit «Het Vaderland.»

Middelbaar Technisch Onderwijs, door M. Vrijenhoek.

ARCHITECTURA No. 11. Verslag van de 1326ste Ledenvergadering van 12 Maart 1913.

Constantinopel en inzonderheid de Aya Sophia. Voordracht gehouden door den heer H. J. M. Walenkamp in de 1325ste Ledenvergadering van het Genootschap, met afbeeldingen.

Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. de Vries Lam

De Steenhouwerswet, door F. B. Harmsen.

DE BOUWWERELD No. 11. Zweedsche kerken, door J. P. Bakker (slot) met afbeeldingen.

Langs de Loire, door W. A. E. van der Pluijm, met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 11. De Scheepsbouw in Nederland in 1912.

Een derde spoorwegplan voor Rotterdam, door Mr. L. N. G. Mauricius, met afbeelding.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van de artikelen 17 tot en met 20 der Gewapend Beton Voorschriften, door W. J. M. van de Wijnpersse.

Studietoelagen aan studeerenden aan de Technische Hoogeschool.

IIIe Internationaal Konde-Congres te Washington en Chicago 1913.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het koninklijk Instituut van Ingenieurs van 8 Maart 1913.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 11. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Commissie voor de Statistiek. — Bouwkundige Vakgroep. — Ingezonden. — Schachtafdiepen volgens de bevriesmethode (slot). — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 11. Een zonderlinge uitspraak. II (slot).

KLEI No. 6. Officieele Mededeelingen.
Boerderij te Vaassen (Met 4 afbeeldingen.)
Straatklinkers.
De slib van onze rivieren. III.
Excavateurs voor het graven van klei. (Met 4 afbeeldingen).
Verscheidenheden.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 37. Het Schmauchen. — Hebben de lucht en de vormlingen in de schmauchkamer dezelfde temperatuur? — De gang van het vuur in den ringoven. — Over Steenkolen — Mededeelingen.

Varia.

TENTOONSTELLING „DE VROUW".

Wij lezen in het „Nieuws van den Dag":

Tot dusver zijn vele korte mededeelingen verschenen over de bovenstaande tentoonstelling, ongetwijfeld een der belangwekkendste onder de vele, welke dit jaar zullen worden gehouden. Een algemeen overzicht is echter nog niet gegeven. Dezer dagen zijn wij, daartoe uitgenoodigd door het dagelijksch bestuur, in de gelegenheid geweest een kijkje te nemen op het terrein aan den Amstel. Alles was daar in volle bedrijvigheid bij den opbouw van de vele groote en kleine gebouwen. Het was nu alles nog in wording, maar er kwam reeds teekening in, zoodat men zich een voorstelling kon maken van de indeeling.

Vooreerst zijn twee groote groepeeringen te onderscheiden, welke de tegenstelling vormen van heden en verleden. Naast de afdeeling 1813, het retrospectieve gedeelte, komt de eigenlijke tentoonstelling, gewijd aan de hedendaagsche vrouw in al de uitingen van haar werken en streven.

Eerstens een en ander over de afdeeling 1813. Aan den Amstel, even voorbij het voormalige tolhek en vlak bij het eindpunt van lijn 4, ligt de oude buitenplaats Meerhuizen, laatstelijk een gomfabriek. Het oude huis met het jaartal 1731 in den gevel, vertoonde nog den stijl van zijn tijd, maar het was inwendig verdeeld in vele kleine kamertjes, waarbij de oorspronkelijke indeeling was verloren gegaan.

Men heeft zich nu bij de reconstructie voorgesteld, dat het huis ten jare 1813, wordt bewoond door een familie uit den gegoeden burgerstand. In die woning heerscht dus geen verfijnde weelde, maar oud-Hollandsche degelijkheid. Het gezin bestaat uit een echtpaar met drie kinderen en als dienende geesten, een keuken- en een kindermeid. Kort geleden is het gezin vermeerderd en de jonggeborene is juist gedoopt.

Het perceel is weer in den ouden staat terug gebracht, waarbij verschillende aanbouwsels van jongeren tijd zijn opgeruimd en b.v. de groote ramen door kleine ruitjes zijn vervangen.

De voordeur ter zijde voert in de breede gang, waarop twee naast elkander aan den voorkant gelegen vertrekken uitkomen. Eén dezer is de huiskamer, waar de twee oudste kinderen, een jongen van vijf en een meisje van drie, onder toezicht zijn van de kindermeid. Deze personen zijn voorgesteld door poppen, naar den eisch aangekleed. Het andere vertrek is de eetkamer, waar het doopmaal is aangericht. Gelijkvloers vindt men verder een welvoorziene provisiekamer en de keuken, waar de meid bezig is.

Een witgeschuurde trap voert naar de verdieping. Hier is ten eerste de mooie kamer, het salet. Men heeft er een prachtig uitzicht over den kronkelenden Amstel.

De heer en de vrouw des huizes zitten er in afwachting van de gasten, die op het doopmaal zijn genoodigd. Een tweede vertrek op de eerste verdieping is de algemeene slaapkamer van het gezin, in verband met de gelukkige gebeurtenis nog als kraamkamer ingericht. Hier troont een echte ouderwetsche baker, die de zuigeling onder het oog der bezoekers zal verzorgen, uitkleeden en weer inspelden.

Hierboven is ook nog een kleine zolder, waar de natte wasch in bewerking is. Ook zijn er de slaapgelegenheden van de dienstmaagden.

De geheele inrichting van het huis evenals die van overige ruimten behoorende tot de afdeeling 1813, geschiedt onder leiding van mevr. De Balbian Verster-Bolderhey, interieurarchitecte. Van „Meerhuizen" in het bijzonder hebben de dames, naar men weet, de medewerking verkregen van de Vereeniging voor Handelaren voor Oude Kunst. Uit hun bezit zullen deze antiquairs velerlei meubelen en voorwerpen in bruikleen afstaan, welke zich zullen aansluiten bij de betimmering in den stijl van het tijdperk.

Aan het huis grenzen kleine gebouwtjes, die mede bestemd zijn voor verschillende secties van deze, de retrospectieve afdeeling, te weten: kunst, wetenschappen en spel; de vrouw in het kerkelijk leven en de armenzorg; sociale positie; gevangeniswezen; criminaliteit; handel, landbouw en nijverheid. In een weer daarachter gelegen alleenstaand gebouwtje, komt een zaal, bestemd voor periodieke tentoonstellingen, welke elkander telkens van maand tot maand zullen opvolgen. Zij omvatten onderscheidenlijk: zoogenaamde „Prinsessegoed", bestaande uit een verzameling van Hare Majesteit de Koningin; kleeding en sieraden der vrouw in den aanvang der 19e eeuw; de beeldende kunsten door de vrouw beoefend; het kind in 1813. Deze zaal wordt inwendig geheel uitgevoerd in den rijken stijl van het Keizerrijk.

Een veel grooter, eveneens alleenstaand gebouw, omvat de zaal van congressen en tooneelvoorstellingen.

Hiermede is het historische gedeelte echter nog niet overzien. Daartoe behooren nog een aantal winkeltjes, die een aardige huizengroep vormen, met geveltjes in karakteristiek Oud-Hollandschen trant, met luifels, een pothuis, uitspringende winkelkasten, enz. Ook inwendig worden zij op oude manier ingericht. Hier komen dan een zilversmid, een water- en vuurnering, een snoepwinkel, een echte Friesche winkel, een boekhandel en een antiekhandel.

Nog is er, vlak bij „Meerhuizen", een boerderijtje, dat in ouden trant wordt ingericht en waar de bezoekers kaas zullen zien maken op ouderwetsche manier, door boerinnetjes in Noordhollandsche kleederdracht.

De oude buitenplaats in de schaduw van zwaar geboomte, wordt omgeven door een tuinaanleg in den stijl van het begin der 19e eeuw, waarbij een typische theekoepel, waarin zoete melk met brokken te verkrijgen zal zijn.

Dit alles betreft den ouden tijd.

De eigenlijke tentoonstelling, van veel grooter omvang

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

is verdeeld over een reeks gebouwen, volgens de plannen van den architect Molenaar uit Zaandam. Thans ziet men de reeks groote gebouwen in aanbouw, uitgestrekte zalen, waarvan de wanden uit gipsplaten worden opgetrokken. Zij zullen door tusschenschotten worden verdeeld, waarna de verschillende afdeelingen, groepen en secties zullen worden aangewezen en het werk der rangschikking en opstelling een aanvang kan nemen. (Slot volgt.)

Personalia.

— Op de voordracht voor waterbouwkundig ambtenaar aan den calamiteuzen Vlietepolder (N.-Beveland) zijn geplaatst de heeren: J. L. Krijger, te Hoedekenskerke; N. Nieuwdorp, te Rilland-Bath en W. A. Dorman, te St.-Annaland.

Gemengd Nieuws.

Kerkelijke kunst.

Ontrent de Nationale Tentoonstelling van Oude Kerkelijke Kunst te 's-Hertogenbosch, te houden van 1 Juni tot begin September, kan het volgende worden medegedeeld:

Sedert in December l.l. besloten werd deze tentoonstelling uitsluitend te doen bestaan uit oude Kerkelijke kunst, zijn de verschillende met hare inrichting belaste commissiën met ijver aan het werk getogen. Een waarborgfonds van ruim f 30,000 werd in korten tijd bijeengebracht en verschillende personen bleken bereid te zijn tot het Tentoonstellingscomité toe te treden.

De R. Kath. bisschoppen van Haarlem en 's-Hertogenbosch, de oud-Katholieke bisschop van Deventer en de abt van de abdij Berne te Heeswijk stonden hunne kromstaven af. Men zal dientengevolge te 's-Hertogenbosch kunnen bewonderen een prachtig geëmailleerden, laat veertiende-eeuwschen kromstaf, vermoedelijk afkomstig uit de abdij van Egmond, meesterstukken van zestiende-eeuwsch zilverdrijfwerk; de staf van den Deventerschen bisschop Aegidius de Monte en den abt van Berne en een paar eenvoudigere latere staven.

Voor de afdeeling der priestergewaden zijn complete stellen kazuifel, dalmatieken en koorkap — uit de 15e en 16e eeuw — toegezegd, waarbij naaldschilderwerken, die aan paneelen van laat Gothische meesters als Gerard David en Hugo van der Goes herinneren, en stalen van de kostbaarste stoffen uit de Italiaansche Renaissance: Genueesche en Venetiaansche fluweelen, geciseleerd en met gouden ornamenten doorweven.

Ook uit cultuurhistorisch oogpunt zeer merkwaardig zal de rubriek der metaalwerken worden. Uit de schatten der kerken van Onze Lieve Vrouw en St. Servaas te Maastricht zullen daarvoor worden afgestaan: Byzantijnsche en Romaansche émaux, Gotische reliekhouders en ostensoria. De bisschop van Breda beloofde o.a. de twee prachtige Gotische monstransen zijner kathedraal; Gotische en latere kelken en monstransen uit de Renaissance en lateren tijd.

De laat-Gotische verguld-zilver gedreven boekband uit de kerk te Zutfen, het z.g. »Liber Aureus«, zal op de tentoonstelling niet ontbreken. De kerk van Susteren zendt de overgebleven fragmenten van haar elfde of twaalfde eeuwschen reliek-schrijn, Venlo, Roermond en vermoedelijk de Hervormde Gemeente te Haarlem staan hare koperen koorlezenaars af; de Hervormde Gemeente te Breda het beroemde doopvont.

Eene afdeeling beeldhouwwerk zal de in allerlei kerken en gestichten verspreide sculpture uit ons land omvatten, van de dertiende tot het begin der achttiende eeuw.

De schilder- en prentkunst zal zich bepalen tot werken van vóór 1600, vooral van Noord-Nederlandsche primitieven.

Eene bijzondere commissie — bestaande uit de heeren H. Ph. Gerritsen, dr. C. Hofstede de Groot, dr. W. Martin, jhr. H. Teding v. Berkhout en prof. dr. W. Vogelsang — heeft zich met de zorg voor deze afdeeling belast.

(N. v. d. D.)

Zwolle. Met slechts enkele stemmen tegen is in de laatst gehouden raadszitting aangenomen het voorstel van B. en W. betreffende den bouw van een nieuw stadhuis op de terreinen aan het Weezenland, aangekocht van wijlen mr. Eekhout, overeenkomstig een aan den raad aangeboden voorontwerp van den directeur der gemeentewerken, den heer L. Krook. Het stadhuis zal ruimte bevatten voor den raad, B. en W., secretarie, controle der belastingen, burgerlijke stand, oud- en nieuw archief en concierge. In verband hiermede werd de gemeentebegrooting voor 1913 verhoogd met een post van f 200.000 voor dezen bouw.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrage verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeis.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 29 MAART 1913. No 13.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

De Tuinstadbeweging.

Het zal nu ruim twaalf jaren geleden zijn, dat in Engeland de „Garden City Association" werd opgericht, met het doel de denkbeelden in practijk te brengen o.a. ontwikkeld door Ebenezer Howard, over tuinstedenbouw volgens vaste plannen. Howard heeft die denkbeelden indertijd uiteengezet in een boekje getiteld „Garden Cities of To-morrow", dat nog steeds ter lezing mag worden aanbevolen, want de bedoelde denkbeelden zijn nog lang niet genoeg algemeen verspreid en men doet nog goed werk door er op te wijzen, dat het veel beter is te breken met de stelselmatige uitbreiding der steden met hare onvermijdelijke gevolgen van overbevolking, leelijkheid en ongezondheid en over te gaan tot het bouwen van nieuwe steden beperkt in oppervlakte en bevolking, ontworpen naar een eenvoudig doch met zorg overwogen stelsel, met tuinen bij alle huizen en ruime open plaatsen in de stad en een gordel van bouwland, weide, park en bosch daaromheen. De nieuwe steden zouden bovendien ook uit een economisch oogpunt van de oude moeten verschillen. De welvaart, geboren uit de nijverheid van het volk, zou aangewend worden ten bate van de gemeenschap zelf, in plaats van alleen te strekken tot verrijking van de grondeigenaars; zooveel mogelijk zou ieder er in eigen huis op eigen grond wonen. Met een medelijdende glimlach werd aanvankelijk het boekje terzijde gelegd; de zakenmenschen in Engeland haalden de schouders op over de nieuwe soort idealisme en rekenden den schrijver tot de min of meer ontoerekenbare droomers. Enkelen evenwel gevoelden iets voor zijne denkbeelden en geloofden er in zelfs in die mate, dat zij bereid waren geldelijken steun te verleenen. En thans lacht niemand meer over het denkbeeld van de tuinstad; nagenoeg iedereen erkent er thans de voordeelen van, het behoeft niet meer verdedigd te worden, maar wel moet het meer toegelicht en meer bekend gemaakt worden, want het is er mede als met vele andere aanbevelenswaardige zaken: onbekendheid gaat bijna altijd gepaard met onverschilligheid. De onverschilligen blijven werkeloos en juist door het in practijk brengen van de denkbeelden, die aan het stelsel ten grondslag liggen, moeten de voordeelen aan het licht komen. Bewezen zijn zij eigenlijk nog niet, zelfs niet in Engeland zelf, waar tuinsteden, in vele opzichten in een dringende behoefte moeten voorzien. Daar bestaat eigenlijk nu nog slechts een tuinstad, Letchworth, en die is nog incompleet; slechts in beperkte mate is de droom van den stichter daar werkelijkheid geworden, het kapitaal, dat er in vastgelegd is, werpt nog geen rente af en hieruit zou men geneigd zijn de gevolgtrekking te maken, dat de zaak feitelijk zeer weinig vorderingen gemaakt heeft. Zoo ten minste oordeelen zij, die in de eerste plaats en uitsluitend de rentabiliteit der onderneming op het oog hebben, maar zij zien voorbij, dat al moge er dan nog slechts een voorbeeld zijn aan te wijzen, waarin Howard's denkbeelden consequent doorgevoerd zijn, en daarbij nog niet op een financieel resultaat gewezen kunnen worden, die denkbeelden niet slechts in Engeland, maar ver daarbuiten in de koloniën en op het vasteland in andere opzichten rijke vrucht hebben gedragen. In de eerste plaats is er rekening mede gehouden bij de uitbreiding van bestaande steden; de voor-

stad Hampstead bij Londen vertoont een toepassing van het tuinstad-denkbeeld, zoover als dit in de gegeven omstandigheden mogelijk is en geen uitbreidingsplan van den laatsten tijd, waaruit niet blijkt, dat tuinstad-denkbeelden den ontwerper niet vreemd waren, waarin niet gedeelten, die zich daartoe leenden volgens deze denkbeelden ontworpen zijn. Arbeidersdorpen, waarin met de eischen van gezondheid en schoonheid rekening werd gehouden zijn hier en daar reeds gebouwd, voordat de eigenlijke tuinstad-beweging ontstond, maar ook daarop zijn Howard's denkbeelden niet zonder krachtigen invloed gebleven. Van grooter beteekenis is het, dat die invloed zich zelfs heeft doen gelden in de woningwetten en daaruit voortgevloeide verordeningen.

De tegenwoordige Engelsche „Housing and Town Planning Act" geeft aan de gemeentebesturen bevoegdheden, wat betreft uitleg van bouwterreinen, op een wijze zooveel mogelijk in het belang der gemeenschap, beperking van het aantal gebouwen, reserveering van open ruimten en andere door de voorstanders der tuinsteden aanbevolen maatregelen, die een twaalftal jaren geleden nog ongerijmd en ongeoorloofd zouden zijn genoemd. Nog durft men niet overal van die bevoegdheden gebruik te maken, zooals dat mogelijk en gewenscht zou zijn. In Engeland, evengoed als hier te lande, zijn er angstvallige leden in Parlement en gemeentebestuur, die nu eenmaal niet te bewegen zijn, hoe dringend het algemeen belang het ook vraagt, de belangen van particulieren ook maar in het geringst aan te tasten, al kan het Engelsche Parlement dan ook misschien niet zulk een droevig vermakelijke figuur aanwijzen als onze Eerste Kamer in het achtbaar lid van der Biesen, achtbaar alleen om zijn leeftijd, maar overigens belachelijk in zijn fulmineeren tegen alles wat betreft onze „Vermaledijde Woningwet" en het „Schrikbewind" van degenen, die aangewezen zijn, die wet toe te passen hetgeen, zooals wij zooeven aanstipten,. lang nog niet overal geschiedt met volle gebruikmaking van de bevoegdheden, die de wet geeft.

Wie weten wil hoe het staat met de vorderingen der tuinstadbeweging in Engeland kan in een pas verschenen boekje, uitgegeven door de „Garden Cities and Town Planning Association" en getiteld: „Garden City Movement Up-to-date" daarvan een overzicht vinden. Met tabellen en diagrammen alsook met beschrijvingen is hier alles vermeld en beschreven, wat beschouwd kan worden te liggen in de lijn der tuinstad-beweging. Letchworth wordt natuurlijk in de eerste plaats vermeld en is met zijn 7000 inwoners in 1679 huizen in hare soort tot heden de grootste onderneming. De bedoeling is, dat het zich geleidelijk zal uitbreiden tot een bevolking van 30000 tot 35000 inwoners. Ofschoon nog slechts een aantal van ongeveer een vijfde bereikt is meent men, dat de levensvatbaarheid van het denkbeeld, waarvan bij de stichting is uitgegaan, verzekerd kan worden geacht, vooral omdat ook reeds vele firma's hun werkplaatsen naar Letchworth hebben overgebracht, zoodat daar meer en meer een werkelijke stad is ontstaan en niet uitsluitend een min of meer verwijderde, landelijke woonwijk van Londen. De tuinstad wil iets anders zijn dan zulk een voorstad of woonwijk, welker bewoners dag aan dag per spoor naar de groote stad naar hun werk trekken, om eerst des avonds terug te keeren.

Daarmede wordt slechts voor een deel bereikt, wat de tuinstad beoogt te geven, namelijk de gelegenheid om te leven, te werken, te wonen en zich na den arbeid te verpoozen in de woonplaats zelf, te werken onder gezonder en aangenamer condities, dan in de dichtbevolkte centra der oude steden mogelijk is en zijn levensonderhoud zoo goed als zijn levensgenot te vinden, daar, waar men woont en niet op verren afstand.

In de tuinstad moet de aanraking met het landleven, zooals men die in kleinere steden kent, maar zooals die in grootere steden veelal geheel verloren gegaan is, behouden blijven. Daarom moet aan den omvang een grens worden gesteld, die niet mag worden overschreden en het behoud van een gordel van bouwland worden verzekerd, waar zich land- en tuinbouw zal ontwikkelen, die in de stad hun voornaamste afzetgebied vinden voor eenige van de eerste levensbehoeften.

Het zal wellicht nog geruimen tijd duren voordat te Letchworth of elders de grenzen bereikt zijn van den omvang, die voor de tuinstad het meest gewenscht is. Wat er dan zal gebeuren is nu nog moeilijk met zekerheid te zeggen, maar er is geen reden tot bezorgdheid voor den tijd, al willen sommigen beweren, dat bij mogelijk grootere uitbreiding dan de vooraf vastgestelde, men toch zal moeten overgaan tot verkaveling van gedeelten bouwland tot bouwterrein. Wel is door de bevorderaars van het tuinstad-denkbeeld aan alles gedacht, wel neemt het aantal voorstanders toe en wij moeten er dus het beste van hopen, maar hoeveel beter de woningtoestanden ook over het algemeen mogen zijn bij vroeger vergeleken en hoe levendig de belangstelling daarin zich heden ook openbaart, bij volgende geslachten kan die belangstelling verflauwen, er kan stilstand komen en dientengevolge reactie, die achteruitgang beteekent. Wie echter in den gestadigen vooruitgang van het beschaafd menschdom gelooft, gelooft ook in de toekomst der tuinstadbeweging trots economische en politieke invloeden, die haar wellicht kunnen belemmeren.

In Engeland althans is men tevreden over hetgeen reeds bereikt is en meent men reeds te kunnen aantoonen, dat stedenaanleg volgens het tuinstadbeginsel niet minder rendabel behoeft te zijn dan het oude stelsel.

Dit zal wel niet iedereen dadelijk aannemen en men is het er dan ook over eens, dat deze stelling wel deugdelijk bewezen zal moeten worden, voordat men algemeen aan de waarheid gelooft. Maar menschen, die het weten kunnen houden nu reeds vol, dat het een feit is.

Het moge schijnen, zoo redeneeren zij, dat het bestemmen van de helft van het beschikbaar terrein voor tennisvelden en kinderspeeltuinen, hoe wenschelijk ook, onvermijdelijk voeren moet tot hooger rente en geringer inkomsten voor den bouwondernemer. Wie veertig huizen op een zeker stuk grond bouwt zal daar vrij wat meer van kunnen trekken dan van slechts twaalf even groote huizen op denzelfden grond. Maar men vergeet bij deze beschouwing, de groote besparing op den aanleg van straten, wanneer men volgens tuinstad-beginselen te werk gaat. Straten zijn de duurste soort van open ruimten in een stad, men kan dit nagaan door de straatoppervlakte in steden van aangesloten huizen te vergelijken met die in de tuinsteden en komt dan tot verrassende resultaten.

Wij zijn niet in staat te beoordeelen of deze redeneering altijd en overal opgaat, maar ook al bleek dit nu eens niet het geval te zijn, al bleek de stedenaanleg volgens tuinstad-denkbeelden nu eens niet de goedkoopste wijze, wat wordt er overigens gewonnen door het op eenpakken van vele menschen op een kleine oppervlakte?

Niets, antwoordt Raymond Unwin in een eveneens deze dagen verschenen boekje „Nothing Gained by Overcrowding". **Het eenig argument voor de oude manier van stedenuitbreiding is, dat zij goedkoop was.** Op geen anderen grond kan hij verdedigd worden. Wanneer dus dit argument ontzenuwd wordt, wanneer algemeen erkend wordt, dat door overbevolking niets gewonnen wordt, dan zal de grootste belemmering voor de verdere ontwikkeling der tuinstad-beweging zijn uit den weg geruimd.

De Leipziger Bouwvaktentoonstelling 1913.

De berichten, die door het Literarisch Bureau der Tentoonstelling worden verspreid bevatten verleden week de mededeeling, dat thans in de Industriehallen aan plaatsruimte voor een bedrag van 1.560.000 Mark besproken is. Men twijfelt er dan ook geenszins aan, dat alle beschikbare ruimte in beslag genomen zal worden. Niettemin blijkt de politieke toestand van Europa niet zonder invloed op den gang van zaken en het ligt voor de hand, dat mogelijk oorlogsgevaar menigeen, die over inzending dacht, geruimen tijd heeft teruggehouden van het nemen van een besluit. Thans echter schijnt dat gevaar in zooverr geweken, dat het geen merkbaar schadelijke uitwerking zal hebben en men meent dan ook alle grond te hebben, om op het welslagen der onderneming te mogen rekenen. Reeds bereidt men zich voor op een groot vreemdelingenbezoek. Leipzig is daaraan van ouds gewoon bij gelegenheid van de jaarlijksche „Messe". Ten behoeve van de vreemde bezoekers werd eenige jaren geleden van gemeentewege een Inlichtingsdienst voor woningen ingesteld. Van de geheel kostelooze inlichtingen van dezen dienst kan nu ook gebruik worden gemaakt door de inzenders en bezoekers van de dit jaar te houden tentoonstelling. De aangeboden woningen worden door dit bureau ingeschreven, en de verhuurder verbindt zich de prijzen vooraf op te geven, ze in de kamers zelven aan te kondigen en er niet van af te wijken.

Het voorlichten en voorthelpen der woningzoekende vreemdelingen is weder opgedragen aan de Leipziger Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer die, behalve haar hoofdbureau, hulpbureaux heeft in het Hoofdstation en op het tentoonstellingsterrein.

Het hoofdbureau der Vereeniging is gevestigd in het Handelshof op de Naschmarkt. Dit bureau belast zich tevens met de kostelooze toezending van een lijst der gezamenlijke hotels, pensions, enz. met opgave van het aantal kamers en bedden en van de verlangde prijzen. Niet overbodig is wellicht de waarschuwing aan de vreemdelingen, om niet in te gaan op aanbiedingen van personen, die bij den Inlichtingsdienst niet bekend zijn, want in dergelijke gevallen kan natuurlijk door dezen dienst geen notitie worden genomen van eventueele klachten.

Hoe het er enkele weken geleden op het tentoonstellingsterrein uitzag, daarvan geeft een door het Tentoonstellingsbestuur verspreid panorama een aardig overzicht. Natuurlijk heerscht er bedrijvigheid alom, en al schijnen sommige gebouwen geheel afgewerkt, velen staan nog besteigerd en zijn zelfs nog niet geheel afgedekt. Aan Oud-Leipzig is men bezig, wat het uitwendige betreft, de laatste hand te leggen. Of alles punctueel op tijd klaar zal zijn, zouden wij niet durven voorspellen, hoe overtuigd wij ook zijn, dat hier met de meest mogelijke voortvarendheid gewerkt wordt. Groote tentoonstellingen moet men eigenlijk nooit in de eerste dagen na de opening bezoeken, dat weet iedereen, daarom is het er dan ook altijd min of meer ongezellig. Men doet steeds het best er midden in den tijd heen te gaan, wat dan niet klaar is komt ook niet klaar, maar overigens ziet men dan alles zoo na mogelijk verwezenlijkt, zooals het bedoeld was.

In Leipzig ziet het er wel naar uit, dat de grootsche plannen zoo goed als geheel werkelijkheid zullen worden en de tentoonstelling een indrukwekkend geheel zal opleveren. Men moge het monumentale aanzien, dat men aan vele der gebouwen ,gegeven heeft, afkeuren voor bouwwerken, die slechts bestemd zijn enkele maanden dienst te doen, dat monumentale zal toch zijn uitwerking niet missen en men weet immers, dat het in hoofdzaak om het decoratief effect te doen is. Bovendien heeft alles een modern karakter, alleen in Oud-Leipzig is de tol betaald aan de traditie en wie zich daaraan ergert kan er vandaan blijven. Wij gelooven dus, niet te overdrijven wanneer wij beweren, dat de Leipziger tentoonstelling voor den beoefenaar der bouwkunst wellicht de belangrijkste zal zijn van de vele, die in dit jaar gehouden worden, ook omdat zij een van de degelijkst opgezette ondernemingen is. Wij zouden het betreuren, wanneer Nederland daar niet of onvoldoende vertegenwoordigd was en de eenigszins grootere afstand van invloed bleek op de belangstelling onzer industricele en technische kringen.

Beroepskeuze voor den Ambachtsman.

Wij ontvangen nog steeds vrij geregeld de jaarverslagen van verscheidene Ambachtsscholen, zoomede verslagen van uitreiking van diploma's en prijzen en berichten over tentoonstellingen van die inrichtingen. Het is echter niet doenlijk van dat alles geregeld melding te maken, tenzij wij een rubriek uitsluitend voor vakonderwijs openden. Daarvan hebben wij evenwel nimmer het nut ingezien, ook niet in den tijd, toen het ambachtsonderwijs en de ambachtsscholen, meer de aandacht vroegen en meer de belangstelling noodig hadden, dan thans het geval is.

De ambachtsscholen zijn, nagenoeg overal waar daaraan behoefte bleek te bestaan, gevestigde instellingen geworden, die hier en daar misschien nog wel met moeilijkheden hebben te kampen, maar toch vrij algemeen den moeilijksten tijd van den strijd om 't bestaan te boven zijn. Men denkt er niet meer over, het nut van 't ambachtsonderwijs te gaan bepleiten, omdat het algemeen erkend wordt. Door de ervaring is de inrichting der scholen gaandeweg beter geworden, men beschikt over goed onderlegde onderwijskrachten, goed ingerichte gebouwen, vele hulpmiddelen en is tevreden over de verkregen resultaten. Daarmede is echter geenszins gezegd, dat ons ambachtsonderwijs volmaakt is, dat men de jongens slechts naar de scholen behoeft te zenden, om steeds verzekerd te zijn, dat er voldoende voorzien zal worden in de behoefte aan bekwame ambachtslieden en het verblijdt ons te ontwaren, dat er bestuurders van die inrichtingen zijn, die verder zien dan de ruimte, begrensd door de schoolmuren en zich afvragen of er genoeg voor de leerlingen gedaan is, wanneer hun het einddiploma is uitgereikt.

De taak van de school is dan wel afgeloopen en de leerling moet verder trachten zijn eigen weg te vinden; zijn welslagen zal grootendeels van hemzelf afhangen, maar toch gebeurt het, dat sommigen teleurgesteld worden in hun verwachtingen. Geldt dit ook voor hen, die een einddiploma verwierven, er is ook een zeker percentage van leerlingen, aan wie geen diploma kan worden uitgereikt en die reeds in de schooljaren minder geschikt blijken voor het vak, dat zij gekozen hebben. Is dit percentage niet groot, dan heeft men te doen met een gewoon verschijnsel, dat op alle scholen voorkomt.

Er kunnen echter omstandigheden zijn, dat het van dien aard is, dat het aan iets abnormaals doet denken en dit schijnt het geval te zijn aan de ambachtsschool te Groningen.

Een paar weken geleden heeft aan die school de gewone jaarlijksche bevordering der leerlingen en de uitreiking der diploma's plaats gehad.

stad Hampstead bij Londen vertoont een toepassing van het tuinstad-denkbeeld, zoover als dit in de gegeven omstandigheden mogelijk is en geen uitbreidingsplan van den laatsten tijd, waaruit niet blijkt, dat tuinstad-denkbeelden den ontwerper niet vreemd waren, waarin niet gedeelten, die zich daartoe leenden volgens deze denkbeelden ontworpen zijn. Arbeidersdorpen, waarin met de eischen van gezondheid en schoonheid rekening werd gehouden zijn hier en daar reeds gebouwd, voordat de eigenlijke tuinstad-beweging ontstond, maar ook daarop zijn Howard's denkbeelden niet zonder krachtigen invloed gebleven. Van grooter beteekenis is het, dat die invloed zich zelfs heeft doen gelden in de woningwetten en daaruit voortgevloeide verordeningen.

De tegenwoordige Engelsche „Housing and Town Planning Act" geeft aan de gemeentebesturen bevoegdheden, wat betreft uitleg van bouwterreinen, op een wijze zooveel mogelijk in het belang der gemeenschap, beperking van het aantal gebouwen, reserveering van open ruimten en andere door de voorstanders der tuinsteden aanbevolen maatregelen, die een twaalftal jaren geleden nog ongerijmd en ongeoorloofd zouden zijn genoemd. Nog durft men niet overal van die bevoegdheden gebruik te maken, zooals dat mogelijk en gewenscht zou zijn. In Engeland, evengoed als hier te lande, zijn er angstvallige leden in Parlement en gemeentebestuur, die nu eenmaal niet te bewegen zijn, hoe dringend het algemeen belang het ook vraagt, de belangen van particulieren ook maar in het geringst aan te tasten, al kan het Engelsche Parlement dan ook misschien niet zulk een droevig vermakelijke figuur aanwijzen als onze Eerste Kamer in het achtbaar lid van der Biesen, achtbaar alleen om zijn leeftijd, maar overigens belachelijk in zijn fulmineeren tegen alles wat betreft onze „Vermaledijde Woningwet" en het „Schrikbewind" van degenen, die aangewezen zijn, die wet toe te passen hetgeen, zooals wij zooeven aanstipten,. lang nog niet overal geschiedt met volle gebruikmaking van de bevoegdheden, die de wet geeft.

Wie weten wil hoe het staat met de vorderingen der tuinstadbeweging in Engeland kan in een pas verschenen boekje, uitgegeven door de „Garden Cities and Town Planning Association" en getiteld: „Garden City Movement Up-to-date" daarvan een overzicht vinden. Met tabellen en diagrammen alsook met beschrijvingen is hier alles vermeld en beschreven, wat beschouwd kan worden te liggen in de lijn der tuinstad-beweging. Letchworth wordt natuurlijk in de eerste plaats vermeld en is met zijn 7000 inwoners in 1679 huizen in hare soort tot heden de grootste onderneming. De bedoeling is, dat het zich geleidelijk zal uitbreiden tot een bevolking van 30000 tot 35000 inwoners. Ofschoon nog slechts een aantal van ongeveer een vijfde bereikt is meent men, dat de levensvatbaarheid van het denkbeeld, waarvan bij de stichting is uitgegaan, verzekerd kan worden geacht, vooral omdat ook reeds vele firma's hun werkplaatsen naar Letchworth hebben overgebracht, zoodat daar meer en meer een werkelijke stad is ontstaan en niet uitsluitend een min of meer verwijderde, landelijke woonwijk van Londen. De tuinstad wil iets anders zijn dan zulk een voorstad of woonwijk, welker bewoners dag aan dag per spoor naar de groote stad naar hun werk trekken, om eerst des avonds terug te keeren.

Daarmede wordt slechts voor een deel bereikt, wat de tuinstad beoogt te geven, namelijk de gelegenheid om te leven, te werken, te wonen en zich na den arbeid te verpoozen in de woonplaats zelf, te werken onder gezonder en aangenamer condities, dan in de dichtbevolkte centra der oude steden mogelijk is en zijn levensonderhoud zoo goed als zijn levensgenot te vinden, daar, waar men woont en niet op verren afstand.

In de tuinstad moet de aanraking met het landleven, zooals men die in kleinere steden kent, maar zooals die in grootere steden veelal geheel verloren gegaan is, behouden blijven. Daarom moet aan den omvang een grens worden gesteld, die niet mag worden overschreden en het behoud van een gordel van bouwland worden verzekerd, waar zich land- en tuinbouw zal ontwikkelen, die in de stad hun voornaamste afzetgebied vinden voor eenige van de eerste levensbehoeften.

Het zal wellicht nog geruimen tijd duren voordat te Letchworth of elders de grenzen bereikt zijn van den omvang, die voor de tuinstad het meest gewenscht is. Wat er dan zal gebeuren is nu nog moeilijk met zekerheid te zeggen, maar er is geen reden tot bezorgdheid voor den tijd al willen sommigen beweren, dat bij mogelijk grootere uitbreiding dan de vooraf vastgestelde, men toch zal moeten overgaan tot verkaveling van gedeelten bouwland tot bouwterrein. Wel is door de bevorderaars van het tuinstad-denkbeeld aan alles gedacht, wel neemt het aantal voorstanders toe en wij moeten er dus het beste van hopen, maar hoeveel beter de woningtoestanden ook over het algemeen mogen zijn bij vroeger vergeleken en hoe levendig de belangstelling daarin zich heden ook openbaart, bij volgende geslachten kan die belangstelling verflauwen, er kan stilstand komen en dientengevolge reactie, die achteruitgang beteekent. Wie echter in den gestadigen vooruitgang van het beschaafd menschdom gelooft, gelooft ook in de toekomst der tuinstadbeweging trots economische en politieke invloeden, die haar wellicht kunnen belemmeren.

In Engeland althans is men tevreden over hetgeen reeds bereikt is en meent men reeds te kunnen aantoonen, dat stedenaanleg volgens het tuinstadbeginsel niet minder rendabel behoeft te zijn dan het oude stelsel.

Dit zal wel niet iedereen dadelijk aannemen en men is het er dan ook over eens, dat deze stelling wel deugdelijk bewezen zal moeten worden, voordat men algemeen aan de waarheid gelooft. Maar menschen, die het weten kunnen houden nu reeds vol, dat het een feit is.

Het moge schijnen, zoo redeneeren zij, dat het bestemmen van de helft van het beschikbaar terrein voor tennisvelden en kinderspeeltuinen, hoe wenschelijk ook, onvermijdelijk voeren moet tot hooger rente en geringer inkomsten voor den bouwondernemer. Wie veertig huizen op een zeker stuk grond bouwt zal daar vrij wat meer van kunnen trekken dan van slechts twaalf even groote huizen op denzelfden grond. Maar men vergeet bij deze beschouwing, de groote besparing op den aanleg van straten, wanneer men volgens tuinstad-beginselen te werk gaat. Straten zijn de duurste soort van open ruimten in een stad, men kan dit nagaan door de straatoppervlakte in steden van aangesloten huizen te vergelijken met die in de tuinsteden en komt dan tot verrassende resultaten.

Wij zijn niet in staat te beoordeelen of deze redeneering altijd en overal opgaat, maar ook al bleek dit nu eens niet het geval te zijn, al bleek de stedenaanleg volgens tuinstad-denkbeelden nu eens niet de goedkoopste wijze, wat wordt er overigens gewonnen door het op eenpakken van vele menschen op een kleine oppervlakte?

Niets, antwoordt Raymond Unwin in een eveneens dezer dagen verschenen boekje „Nothing Gained by Overcrowding". **Het eenig argument voor de oude manier van stedenuitbreiding is, dat zij goedkoop was. Op geen anderen grond kan hij verdedigd worden. Wanneer dus dit argument ontzenuwd wordt, wanneer algemeen erkend wordt, dat door overbevolking niets gewonnen wordt, dan zal de grootste belemmering voor de verdere ontwikkeling der tuinstad-beweging zijn uit den weg geruimd.**

De Leipziger Bouwvaktentoonstelling 1913.

De berichten, die door het Literarisch Bureau der Tentoonstelling worden verspreid bevatten verleden week de mededeeling, dat thans in de Industriehallen aan plaatsruimte voor een bedrag van 1.560.000 Mark besproken is. Men twijfelt er dan ook geenszins aan, dat alle beschikbare ruimte in beslag genomen zal worden. Niettemin blijkt de politieke toestand van Europa niet zonder invloed op den gang van zaken en het ligt voor de hand, dat mogelijk oorlogsgevaar menigeen, die over inzending dacht, geruimen tijd heeft teruggehouden van het nemen van een besluit. Thans echter schijnt dat gevaar in zoover geweken, dat het geen merkbaar schadelijke uitwerking zal hebben en men meent dan ook alle grond te hebben, om op het welslagen der onderneming te mogen rekenen. Reeds bereidt men zich voor op een groot vreemdelingenbezoek. Leipzig is daaraan van ouds gewoon bij gelegenheid van de jaarlijksche „Messe". Ten behoeve van de vreemde bezoekers werd eenige jaren geleden van gemeentewege een Inlichtingsdienst voor woningen ingesteld. Van de geheel kostelooze inlichtingen van dezen dienst kan nu ook gebruik worden gemaakt door de inzenders en bezoekers van de dit jaar te houden tentoonstelling. De aangeboden woningen worden door dit bureau ingeschreven, en de verhuurder verbindt zich de prijzen vooraf op te geven, ze in de kamers zelven aan te kondigen en er niet van af te wijken.

Het voorlichten en voorthelpen der woningzoekende vreemdelingen is weder opgedragen aan de Leipziger Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer die, behalve haar hoofdbureau, hulpbureaux heeft in het Hoofdstation en op het tentoonstellingsterrein.

Het hoofdbureau der Vereeniging is gevestigd in het Handelshof op de Naschmarkt. Dit bureau belast zich tevens met de kostelooze toezending van een lijst der gezamenlijke hotels, pensions, enz. met opgave van het aantal kamers en bedden en van de verlangde prijzen. Niet overbodig is wellicht de waarschuwing aan de vreemdelingen, om niet in te gaan op aanbiedingen van personen, die bij den Inlichtingsdienst niet bekend zijn, want in dergelijke gevallen kan natuurlijk door dezen dienst geen notitie worden genomen van eventueele klachten.

Hoe het er enkele weken geleden op het tentoonstellingsterrein uitzag, daarvan geeft een door het Tentoonstellingsbestuur verspreid panorama een aardig overzicht. Natuurlijk heerscht er bedrijvigheid alom, en al schijnen sommige gebouwen geheel afgewerkt, velen staan nog besteigerd en zijn zelfs nog niet geheel afgedekt. Aan Oud-Leipzig is men bezig, wat het uitwendige betreft, de laatste hand te leggen. Of alles punctueel op tijd klaar zal zijn, zouden wij niet durven voorspellen, hoe overtuigd wij ook zijn, dat hier met de meest mogelijke voortvarendheid gewerkt wordt. Groote tentoonstellingen moet men eigenlijk nooit in de eerste dagen na de opening bezoeken, dat weet iedereen, daarom is het er dan ook altijd min of meer ongezellig. Men doet steeds het best er midden in den tijd heen te gaan, wat dan niet klaar is komt ook niet klaar, maar overigens ziet men dan alles zoo na mogelijk verwezenlijkt, zooals het bedoeld was.

In Leipzig ziet het er wel naar uit, dat de grootsche plannen zoo goed als geheel werkelijkheid zullen worden en de tentoonstelling een indrukwekkend geheel zal opleveren. Men moge het monumentale aanzien, dat men aan vele der gebouwen gegeven heeft, afkeuren voor bouwwerken, die slechts bestemd zijn enkele maanden dienst te doen, dat monumentale zal toch zijn uitwerking niet missen en men weet immers, dat het in hoofdzaak om het decoratief effect te doen is. Bovendien heeft alles een modern karakter, alleen in Oud-Leipzig is de tol betaald aan de traditie en wie zich daaraan ergert kan er vandaan blijven. Wij gelooven dus, niet te overdrijven wanneer wij beweren, dat de Leipziger tentoonstelling voor den beoefenaar der bouwkunst wellicht de belangrijkste zal zijn van de vele, die in dit jaar gehouden worden, ook omdat zij een van de degelijkst opgezette ondernemingen is. Wij zouden het betreuren, wanneer Nederland daar niet of onvoldoende vertegenwoordigd was en de eenigszins grootere afstand van invloed bleek op de belangstelling onzer industrieele en technische kringen.

Beroepskeuze voor den Ambachtsman.

Wij ontvangen nog steeds vrij geregeld de jaarverslagen van verscheidene Ambachtsscholen, zoomede verslagen van uitreiking van diploma's en prijzen en berichten over tentoonstellingen van die inrichtingen. Het is echter niet doenlijk van dat alles geregeld melding te maken, tenzij wij een rubriek uitsluitend voor vakonderwijs openden. Daarvan hebben wij evenwel nimmer het nut ingezien, ook niet in den tijd, toen het ambachtsonderwijs en de ambachtsscholen, meer de aandacht vroegen en meer de belangstelling noodig hadden, dan thans het geval is.

De ambachtsscholen zijn, nagenoeg overal waar daaraan behoefte bleek te bestaan, gevestigde instellingen geworden, die hier en daar misschien nog wel met moeilijkheden hebben te kampen, maar toch vrij algemeen den moeilijksten tijd van den strijd om 't bestaan te boven zijn. Men denkt er niet meer over, het nut van 't ambachtsonderwijs te gaan bepleiten, omdat het algemeen erkend wordt. Door de ervaring is de inrichting der scholen gaandeweg beter geworden, men beschikt over goed onderlegde onderwijskrachten, goed ingerichte gebouwen, vele hulpmiddelen en is tevreden over de verkregen resultaten. Daarmede is echter geenszins gezegd, dat ons ambachtsonderwijs volmaakt is, dat men de jongens slechts naar de scholen behoeft te zenden, om steeds verzekerd te zijn, dat er voldoende voorzien zal worden in de behoefte aan bekwame ambachtslieden en het verblijdt ons te vernemen, dat er bestuurders van die inrichtingen zijn, die verder zien dan de ruimte, begrensd door de schoolmuren en zich afvragen of er genoeg voor de leerlingen gedaan is, wanneer hun het einddiploma is uitgereikt.

De taak van de school is dan wel afgeloopen en de leerling moet verder trachten zijn eigen weg te vinden; zijn welslagen zal grootendeels van hemzelf afhangen, maar toch gebeurt het, dat sommigen teleurgesteld worden in hun verwachtingen. Geldt dit ook voor hen, die een einddiploma verwierven, er is ook een zeker percentage van leerlingen, aan wie geen diploma kan worden uitgereikt en die reeds in de schooljaren minder geschikt blijken voor het vak, dat zij gekozen hebben. Is dit percentage niet groot, dan heeft men te doen met een gewoon verschijnsel, dat op alle scholen voorkomt.

Er kunnen echter omstandigheden zijn, dat het van dien aard is, dat het aan iets abnormaals doet denken en dit schijnt het geval te zijn aan de ambachtsschool te Groningen.

Een paar weken geleden heeft aan die school de gewone jaarlijksche bevordering der leerlingen en de uitreiking der diploma's plaats gehad.

De traditie brengt mede, dat bij die gelegenheid de voorzitter van het bestuur der school eene toespraak houdt. De heer jhr. mr. D. R. de Marees van Swinderen houdt die traditie in eere op eene wijze, welke dit deel der plechtigheid maakt tot een zaak van publiek belang.

Zoo was nu het onderwerp zijner rede de vraag, of bij de aangifte voor de school de beroepskeuze met de noodige omzichtigheid geschiedt, welke vraag spr. ontkennend beantwoordde. En eenmaal deze wondeplek aangewezen hebbende, gaf spr. een antwoord op de vraag, hoe getracht kan worden, dit euvel te verhelpen.

Het oogenblik, waarop de ouders voor de jongens, die de Ambachtsschool zullen bezoeken, een vak voor die jongens moeten kiezen, is moeilijk en van groote beteekenis. Want het is niet alleen te doen een vak te kiezen, dat op den duur de dagelijksche verdienste brengt, het moet ook de dagelijksche voldoening geven. Alleen wanneer bij die keuze rekening wordt gehouden met den lichaamsbouw van den jongen, met zijne gezondheid, zijn aanleg zijn karakter, kortom met zijne geheele persoonlijkheid, zal de jongen zijn vak leeren liefhebben, zal hij ervaren, dat in arbeid zegen is gelegen voor iedereen.

De spreker toonde nu in de eerste plaats aan, dat de beroepskeuze niet aan de eischen voldoet. Hij leverde dat bewijs aan de hand van het aantal bevorderden en niet-bevorderden in de leerjaren 1907/1908 tot en met 1912/1913. Tot de niet-bevorderden rekende hij ook de jongens van de derde klas, die bij het verlaten der school geen diploma ontvangen. Het percentage niet-bevorderden bedroeg in die 5 jaren, over de geheele schoolbevolking gerekend, in rond cijfer 19 pct. Spr. noemde dat percentage betrekkelijk hoog. Hij stelde er geen belang in, na te gaan, of het aan andere inrichtingen van onderwijs lager of hooger is.

Laat de relatief niet zoo hoog zijn, voor deze vakschool vond hij het te hoog. Waarom? Omdat de niet-bevorderden onvoldoende bekwaam de school verlaten, maar vooral omdat het voor de meeste ouders eene groote opoffering is hunne jongens drie jaar te laten leeren. Daarom moet bevordering regel, struikelen hooge uitzondering zijn.

Spr. wenschte een en ander te zeggen over de oorzaken van dit ongunstige percentage. Het kan hieraan liggen, dat de jongens niet genoeg aanpakken, niet oplettend genoeg zijn op de school. Aan de jongens zelven bood spr. deze mogelijke oorzaak ter overweging.

Een tweede oorzaak kan zijn, dat de jongens het onderwijs op de lagere school niet voldoende hebben genoten. Of dat lager onderwijs niet voldoende is, is eene vraag, welker beantwoording buiten spreker's bereik valt. Maar wel meent hij te mogen zeggen, dat bewezen is bij verschillende jongens, dat het door hen genoten lager onderwijs niet geheel stond op het peil, om het onderwijs aan eene vakschool te volgen.

Eindelijk kan de oorzaak van het ongunstige percentage hierin gelegen zijn, dat de beroepskeuze niet altijd oordeelkundig geschiedt. Spr. kwam tot de conclusie, dat die oorzaak inderdaad bestaat. Hij kwam daartoe door de leerlingen te groepeeren naar het door hen gekozen vak. Daarbij is hij tot betrekkelijk verrassende resultaten gekomen. Over de vijf bovengenoemde jaren wees het aantal niet-geslaagden onder de schilders, het kleinste percentage onder de bankwerkers het grootste percentage aan; bij de timmerlieden en meubelmakers lag het tusschen deze uitersten in. Bij de schilders was het percentage niet-bevorderden 11 procent, bij dat der bankwerkers ruim 24 procent, 't laatste schooljaar zelfs 31,82 pct.

Die cijfers spreken. Spr. heeft er dit uit geleerd. Bij het kiezen van een vak bestaat er natuurlijk twijfel, welk vak men zal kiezen voor den jongen. Maar bij geen vak zijn er zoo sterke aanwijzingen als bij het schildersvak, die doen vermoeden, dat dit vak zal beantwoorden aan den aanleg van een jongen. Als een kind van teekenen houdt, als het blijk geeft zin te hebben voor kleuren en lijn, als het toont eenigen smaak te hebben, zijn de kansen, dat de jongen in dit vak zal bereiken, wat de ouders wenschen, dat bereikt zal worden, groot. Hier behoeft dus de twijfel bij de beroepskeuze niet groot te zijn en hier wordt de beroepskeus zeer waarschijnlijk gedaan in overeenstemming met den aanleg van den jongen.

Dat kan niet gezegd worden bij de bankwerkers. Twee derde der leerlingen wil bankwerker worden. Dat kan niet zijn, omdat de meeste jongens daarvoor bijzonderen aanleg hebben. Dat vak wordt door de ouders veelal gekozen, omdat men daarin de beste vooruitzichten meent te zien. Dit is te begrijpen, maar dat die overweging de beroepskeuze richt, beslist, dat daarbij geen rekening wordt gehouden met den aanleg van den jongen, dat is de groote fout, die zich later wreekt. Dat de ouders zich bij de beroepskeuze niet laten voorlichten; dat zij daarbij geen rekening houden met den lichaamsbouw, de gezondheid, het karakter, den aanleg van den jongen; dat die keuze enkel bepaald wordt door de waarschijnlijke geldelijke vooruitzichten is de fout, die dikwijls tot teleurstelling leidt.

Wat te doen om die fout weg te nemen? Spr. wilde trachten een antwoord op die vraag te geven. Hij deed het aan de hand van een artikel in het tijdschrift van de Nederlandsche Vereeniging voor Armenzorg, waarin besproken werd de werking van de Engelsche Choice of Employment Act, die aanvankelijk alleen voor Ierland geldend, thans voor het geheele Britsche Koninkrijk geldt. Spr. vertelde, hoe die wet werkt en met name stelde hij in het licht, hoe zij in Edinburg wordt toegepast. De toepassing komt ten slotte hierop neer, dat de ouders in de gelegenheid worden gesteld, bij de keuze van een beroep voor hunne jongens en meisjes te worden bijgestaan door deskundige gemeente-ambtenaren, bij welk overleg ook de hoofden van scholen eene rol spelen en dat commissiën de jongelieden tot hun 17e jaar volgen in hun opleiding en met raad en daad bijstaan. Bovendien wordt voeling gehouden met de Arbeidsbeurzen. Daardoor is er gelegenheid, de ouders te wijzen op eene eventueele verkeerde keuze, met hen te spreken over eene betere keuze, terwijl men op de hoogte wordt gehouden van de oogenblikkelijke vooruitzichten en behoeften in de verschillende vakken. Men laat de hand niet af van het scheepje, voordat het goed vlot is geworden. Men beseft en begrijpt in Engeland, dat het in 't belang der gemeenschap is, de beroepskeuze in de goede richting te leiden, omdat de kinderen zullen worden de burgers en burgeressen, de gezinshoofden, wier deel in de nationale welvaart grooter zal zijn, naar mate zij arbeid verrichten, welke strookt met hunne persoonlijkheid.

Spr. meende, dat uit dit voorbeeld van het praktische Engelsche volk voor de Groningsche Ambachtsschool iets valt te leeren en wel dit, dat door het bestuur der school behoort te worden overwogen het denkbeeld van de oprichting van een klein bureau, dat gesteund door de adviezen van de hoofden der scholen, bijstaat bij de keuze van het voor de jongens te kiezen vak en voeling houdt met de gemeentelijke Arbeidsbeurs. Het raadplegen van zulk een bureau zou, naar spr. meende, voor menigeen een weldaad zijn. Het zou ten gevolge hebben, dat de bevorderingscijfers er beter zouden gaan uitzien; het zou blijken, dat een dienst bewezen is voor de toekomst der jongens, dat is voor het levensgeluk van de ouders.

De rede van den heer Van Swinderen werd zeer toegejuicht, men voelde blijkbaar iets voor zijn beschouwing. Wellicht doet het verschijnsel zich ook aan andere ambachtsscholen voor; dit zou een reden te meer zijn, om er de aandacht op gevestigd te houden.

De keuze van een beroep is altijd iets moeilijks, vooral wanneer zij reeds op zeer jeugdigen leeftijd moet geschieden. Of het door den heer Van Swinderen aangegeven middel, om die keuze in de goede richting te leiden het juiste genoemd mag worden,, laten wij gaarne aan meer bevoegden in zake deze materie ter overweging over. Wij zouden echter nog een ander middel in overweging willen geven, al verwachten wij ook, dat men beginnen zal, het als onmogelijk te verwerpen. Wij zouden den jongen in het eerste jaar van zijn ambachtsschooltijd gelegenheid willen geven, wanneer hij bleek voor het gekozen vak niet geschikt te zijn, alsnog een ander vak te kiezen, al ware het dan ook met opoffering van het eerste leerjaar. Wij weten wel hoe kostbaar de tijd is aan een ambachtsschool en hoe er mede gewoekerd moet worden, maar een misgreep in de beroepskeuze kan op lateren leeftijd op veel grooter verlies van tijd te staan komen. Zulk een misgreep zal niet in alle gevallen voorkomen kunnen worden, maar wel zou er iets op bedacht kunnen worden, dat de overgang van de lagere school tot de vakschool iets meer geleidelijk plaats vond dan nu gewoonlijk. De lagere school heeft den leerling voor te bereiden op het vakonderwijs; daar zou dus het meest gelet moeten worden op zijn aanleg en geschiktheid, maar kan het zijn, zoo zou op de ambachtsschool zelf de gelegenheid om nog te veranderen gemakkelijker gemaakt moeten worden. Dan zou de moeilijkheid der beroepskeuze zeker in de meeste gevallen minder bezwaren opleveren en zouden teleurstellingen ongetwijfeld veel minder voorkomen.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT, EERSTE GEVEL-WEDSTRIJD LEIDEN 1911—'12.

Aan Heeren Burgemeesters en Wethouders van Leiden.

Gevolg gevende aan de door Uw College tot hen gerichte uitnoodiging om als jury op te treden voor den „eersten gevelwedstrijd", uitgeschreven door het Gemeentebestuur van Leiden, van gevels van gebouwen welke in het tijdvak tusschen 1 Januari 1911 en 1 Januari 1913 binnen de Gemeente Leiden zijn voltooid, hebben de ondergeteekenden de eer Uw College mede te deelen, dat zij op Dinsdag den 11en Februari 1913 te Leiden bijeengekomen zijn ter aanvaarding hunner taak.

Nadat zij door den Wethouder van Fabricage, den heer H. W. Fischer, in het Raadhuis ontvangen en geïnstalleerd waren, hebben zij aldaar inzage genomen van de acht en tachtig teekeningen van bouwwerken, welke gedurende het bovengenoemde tijdvak te Leiden zijn gebouwd.

Onder die teekeningen waren enkele uitvoerig geteekende projecten van openbare gebouwen, meestal groote, uit ruime beurs door het Rijk gestichte bouwwerken. De jury meende in de eerste plaats deze projecten buiten beoordeeling te moeten laten, omdat de billijkheid tegenover de overige mededingers, die meestal uit minder royale beurs moesten bouwen en over eenvoudiger hulpmiddelen beschikten, zulks gebood. Ook zou het bij eventueele bekroning moeilijkheid kunnen opleveren vast te stellen, wie feitelijk als ontwerper van gebouwen, gesticht door het Rijk of andere openbare lichamen, moet worden aangemerkt.

Na de overige mededingende gevelteekeningen aandachtig vergeleken en besproken te hebben, werd een tweede schifting gemaakt en vielen die teekeningen uit, welke wegens dadelijk in het oog springende gebreken of geringe bouwkundige waarde in geen geval voor bekroning in aanmerking konden komen. De dertig overblijvende gevelontwerpen werden aan een nadere onderlinge vergelijking onderworpen en werd vervolgens besloten een plaatselijk onderzoek naar de waarde dier gevels in te stellen, mede met het oog op het verband met de omgeving waarin zij gebouwd waren.

De uitslag van dit onderzoek heeft als doorslag bij de toegekende bekroningen gegolden. Immers de teekeningen door de jury in het Raadhuis bezichtigd, waren geen teekeningen, die speciaal voor deze gelegenheid vervaardigd waren en gaven door oppervlakkige afwerking en te kleine schaal, weinig der détails te zien. De voorzichtigheid gebood daarom het getal van de ter plaatse te onderzoeken en te beoordeelen gevels niet te gering te nemen.

Bij dit onderzoek ondervond de jury de dikwerf voorkomende bezwaren, aan een onderlinge vergelijking van gevels verbonden, wier bouwkunstige waarde weinig verschilde en die min of meer ver van elkaar verwijderd lagen of stond zij voor het feit, dat zij gevels van gebouwen van zeer uiteenloopende bestemming met elkander in mededinging moest brengen.

Na onderling beraad, heeft zij ten slotte als resultaat harer onderzoekingen, de volgende bekroningen volgens het programma van den wedstrijd, toegekend, waarbij nog valt te vermelden, dat haar de namen van de ontwerpers en van hen, voor wier rekening gebouwd werd, na de vaststelling der bekroningen, van gemeentewege verstrekt werden.

a. Eerste prijzen:

1e. De verguld zilveren medaille aan den architect P. J. Perquin, thans in Nederl.-Indië, als ontwerper van den gevel van het winkelhuis Hoogewoerd 22.

2e. De verguld zilveren medaille aan den heer B. van Linden, voor wiens rekening het perceel Hoogewoerd 22 gebouwd werd.

b. Tweede prijzen:

1e. De zilveren medaille aan den architect W. Fontein, als ontwerper van den gevel van het winkelhuis Breestraat 88.

2e. De zilveren medaille aan de firma W. G. Boele Sr., voor wier rekening het perceel Breestraat 88 gebouwd werd.

c. Derde prijzen:

1e. De bronzen medaille aan den architect H. J. Jesse, als ontwerper van de gevels der woonhuizen Oegstgeesterlaan 3, 5, 7, 9, 11, 13 en 15.

2e. De bronzen medaille aan de heeren Gebr. van Hoeken, voor wier rekening die woonhuizen Oegstgeesterlaan 3, 5, 7, 9, 11, 13 en 15 gebouwd werden.

Gebruik makende van het daartoe aan haar verleende recht, heeft de jury bovendien nog toegekend:

a. Eene eervolle vermelding aan den architect P. J. Perquin, thans in Nederl.-Indië, als ontwerper van den gevel van het kantoor en woonhuis Breestraat 45.

b. Eene eervolle vermelding aan de firma J. Th. Perquin, voor wier rekening het kantoor en woonhuis Breestraat 45 gebouwd werd.

c. Eene eervolle vermelding aan Mevrouw Dr. N. Nieuwenhuis-von Uexküll Güldenbandt Dipl. Ing., als ontwerpster van den gevel van het heerenhuis Jan van Goyenkade 44.

d. Eene eervolle vermelding aan den heer Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, voor wiens rekening het genoemde heerenhuis Jan van Goyenkade 44 gebouwd werd.

e. Eene eervolle vermelding aan den architect H. J. Jesse, als ontwerper van den gevel van het winkelhuis Maarsmansteeg 23.

f. Eene eervolle vermelding aan den heer G. M. Coppers, voor wiens rekening genoemd winkelhuis Maarsmansteeg 23 gebouwd werd.

Aan het einde harer taak gekomen meent de jury Uw College te mogen wijzen op het groote nut, hetwelk gevel-

wedstrijden, liefst met medewerking der te benoemen jury voorbereid, voor de beoordeeling der bouwkunst in het algemeen en de verfraaiing van het uiterlijk aanzien der stad in het bijzonder, kunnen hebben en spreekt zij den wensch uit, dat deze eerste loffelijke poging van het Gemeentebestuur van Leiden, door meerdere gevolgd zullen worden. Wanneer dan daarbij mogelijk gemaakt wordt, de te beoordeelen gebouwen in enkele rubrieken in te deelen en ook eenige waarde toe te kennen aan een deugdelijke goede uitvoering van den gevel zelve, zou daarmede veel gewonnen zijn.

Ten slotte meent de jury nog de meening te moeten uitspreken, dat het te bejammeren is, dat van de vele in het bedoelde tijdvak gebouwde arbeiderswoningen of woningen van geringe huurwaarde niet één gevel of gevelcomplex voor bekroning in aanmerking kon komen. Een krachtiger steun van overheidswege en flinke aanmoediging in welken vorm ook, om verbetering te brengen in de aesthetische verzorging van de nieuw te bouwen arbeiderswijken, welke in iedere stad toch van den „nieuw-bouw" het grootste bestanddeel vormen, zou zeker ook te Leiden nuttig kunnen werken. De door de jury bezochte in den laatsten tijd gebouwde arbeiderswijken in deze stad leveren inderdaad een allertreurigsten aanblik van stijlloosheid, leelijkheid en eentonigheid.

Wanneer men wil zien wat op dat gebied voor goeds te bereiken is, zou een bezoek o.a. in Arnhem aan het z.g. „Roode dorp" of aan de Binnenvisscherswcide, waar complexen van vriendelijke, goed gegroepeerde en uitgevoerde arbeidersbuurten zijn gesticht, zeker loonend zijn.

Waar Leiden bij landgenoot en vreemdeling terecht de aandacht trekt door zijn mooien bresden aanleg en het bezit van tal van fraaie bouwwerken uit vroegere perioden, zijn alle pogingen, om het fraai en goed bouwen in dezen tijd te bevorderen, zeker niet misplaatst.

Februari 1913.

De Jury:

J. VERHEUL Dzn., Rotterdam.
JAN DE QUACK, 's Gravenhage.
G. L. DRIESSEN, Leiden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 12. Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 11 Maart 1913.

Rapport betreffende de bij keuring van hout te stellen eischen. (Slot).

Geen Bouberatungsstellen, door Joh. Hoogenboom.

Ingezonden Stukken. Over Middelbaar Technisch Onderwijs, door Johs. Voetberg.

ARCHITECTURA No. 12. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Over een beroemd bouwmeester der XIXde eeuw.

Reisimpressies, door W. Retera, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 12. Het uitbreidingsplan Spaarndammerbuurt en de volkshuisvesting, door J. H. W. Leliman b. i.

Langs de Loire door W. A. E. van der Pluijm, met afbeelding.

Afbeelding. Landhuisje te Vierhouten bij Nunspeet, arch. H. Korringa.

DE INGENIEUR No. 12. Kolenverbruik der 2-C. locomotieven van de N. C. S. door A. G. P. Harting w. t.

Van den Rijn naar de Duitsche Noordzee, door A. Deking Dura c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 12. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Pensioenregeling voor de weduwen en weezen van gemeente-ambtenaren en van gepensioneerde of op wachtgeld gestelde gemeente-ambtenaren. — School aan de Kepplerstraat te 's Gravenhage. — Ingezonden. — Ons Ambachtsonderwijs. — Prijsvragen. — Ontevredenheid bij de employé's der Bataafsche te Balipapan. — Gemengd. — Boekbespreking. —

DE AANNEMER No. 12. Rapport van de Commissie, samengesteld uit afgevaardigden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den Nederlandschen Aannemersbond en den Bond van Houthandelaren in Nederland, betreffende de bij de keuring van hout te stellen eischen.

Afdeelingsverslagen, Bussum, Jaarverslag. — Enschede 14 Maart 1913 Jaarverslag.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 38. De gang van het vuur in den ringoven. — Hebben de lucht en de vormlingen in de schmauchkamer dezelfde temperatuur? — Droge rookgassen en warme lucht in verbinding met zigzag-ovens en ringovens. — Tentoonstelling van Fransche ceramiek. —

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 3: Een Kleigroeve in Midden-Limburg: P. E. W. Kok. — De Monorail (slot): J. P. Bolten. — Kunstmatige Edelgesteenten: Dr. A. J. C. Snijders. — Vijfdemachtsworteltrekking door paarden: G. F. Tydeman. — Kachels voor vaste brandstoffen: D. Stavorinus. — Het Boomkruipertje: T. E. Bouma. — Eenvoudige Proeven: Schaduw en Schaduwbeelden: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand Februari, W. van der Vegt. —

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 2. De tweede aflevering van dit zesmaal 's jaars verschijnend tijdschriftje bevat geen bijdragen, voor onze lezers van bijzonder belang, behalve een beschouwing over de Koninklijke Besluiten van 25 Juni 1912 (Staatsblad No's 192 en 193) respectjevelijk tot vaststelling van de regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar en voor bijzonder lager onderwijs. De Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" ijvert, zooals bekend is, ook voor de verbetering der schoolgebouwen. Over het algemeen is zij dankbaar voor hetgeen de genoemde Kon. Besluiten als verbetering geven, maar geheel voldaan is zij niet, dit blijkt wel waar wij in deze beschouwing lezen:

„Wij blijven er bij dat alleen afdoende verbetering is te verwachten indien, zooals in ons adres aan de Regeering is uitgedrukt, de goedkeuring der plannen voor schoolgebouwen aan aesthetisch en technisch ontwikkelde ambtenaren wordt toevertrouwd"; en nog duidelijker komt dit uit in het navolgend slot:

„Mogen ten slotte de nieuwe Koninklijke Besluiten hier en daar wijzigingen ten goede brengen, over het algemeen voldoen zij niet aan de eischen van den tegenwoordigen tijd en staan zij verre ten achter bij hetgeen het buitenland ons daaromtrent te zien geeft. Zulks is te meer te betreuren omdat ons land dat reeds geruimen tijd geleden deze materie ter hand nam en in den aanvang ook werkelijk een goed figuur maakte thans meer en meer achteraan komt. Wij hopen dat — ondanks deze Koninklijke Besluiten — de drang naar goed onderwijs in goede gebouwen en het in den mensch aangeboren gevoel voor schoonheid steeds meerdere goede en schoone schoolgebouwen zullen doen verrijzen".

HET HUIS OUD EN NIEUW No. 2. De Februari-aflevering van Eduard Cuyper's maandschrift, bevat ten eerste een artikel van H. M. Werner over Goud- en Zilversmeedkunst in vorige eeuwen, een in alle beteekenissen rijk onderwerp voorzeker, waarover boekdeelen vol te schrijven zouden zijn. De heer Werner bepaalt zich evenwel bescheidenlijk tot een causerie, aan de hand van weinige, doch over het algemeen zeer fraaie voorbeelden, waarvan afbeeldingen worden gegeven, goed uitgevoerd, maar wat klein van schaal.

Het tweede artikel, dat wij aantreffen geeft een overzicht met eenige afbeeldingen van een onlangs verschenen plaatwerk over Deensche bouwkunst van 1892—1912. Deze kunst heeft iets zeer origineels en aantrekkelijks, iets zeer gezonds zouden wij het willen noemen, dat dikwijls in moderne architectuur gemist wordt en zij verdient ook daarom onze bijzondere aandacht, omdat zij door hare tradities meer verwantschap met de Nederlandsche kunst heeft dan die van andere landen.

In de rubriek „Toelichting bij de platen", vinden wij afbeeldingen van de villa „Rozenhage" in het Wilhelmina park te Baarn, terwijl tot besluit in dit nummer drie zeer fraaie platen worden gegeven van Hollandsche kasten uit de zeventiende eeuw.

Varia.

TENTOONSTELLING „DE VROUW".

(Slot.)

De gebouwen zijn grootendeels gegroepeerd om een groot vierkant, waar door de tuin-architecte mej. Van Zijdveld, een bloementuin wordt aangelegd met een muziektent in het midden.

Het hoofdgebouw, met een oppervlakte van 6000 vierkanten meter, bevat vele afdeelingen waarvan we de voornaamste reeds kunnen vermelden.

De entreehal, door een koepel van 18 M. gedekt, wordt versierd met wandschilderingen door mej. W. C. Drupsteen, de bekroonde ontwerpster van het aanplakbiljet voor de tentoonstelling. Hier worden belangrijke statistieken voor vrouwenarbeid bijeengebracht. In de volgende ruime expositiehal is een paviljoen voor statistiek. Links voert zij naar de afdeeling maatschappelijk werk, rechts naar ziekenverpleging. Een breede zaal, mede in het centrum gelegen, verbindt de hoofdgebouwen met een tweede reeks van gebouwen, die, achter de eerste gelegen, een rechten hoek vormen.

In die verbindingszaal wordt een overzicht gegeven van het aandeel der vrouw in het openbaar godsdienstig leven. Dit overzicht is saamgesteld onder leiding van de predikante mej. A. Zernike.

Het achthoekig paviljoen, dat het midden vormt van de achtergebouwen, is gewijd aan het onderwijs. De gemeente Amsterdam zal hier in een uitgebreide inzending een overzicht geven van het geheele onderwijs voor meisjes, aanvangende in coëducatie, voortgezet in de meisjesscholen. Daarbij komen dan ook modellen van schoollokalen.

Tot de reeks van lokalen behooren een kleine congreszaal met ruimte voor 50 personen; een museum voor ouders en opvoeders; een afdeeling kinderlectuur met leeszaal; een groote ruimte voor de koloniën in Oost en West; een sectie getiteld: de vrouw in het laboratorium; letterkunde en tooneel; photographie; tuinbouw.

Een andere reeks van localiteiten is gewijd aan kleeding; toegepaste kunst; de beeldende kunsten in haar verschillende uitingen.

Zeer uitgebreid is de afdeeling maatschappelijk werk met hare verschillende onderdeelen. In de sectie voor huisinrichting zal een voorbeeld worden gegeven van een modern ingerichte woning. Dit is het huis 1913, in tegenstelling dus met „Meerhuizen", dat een beeld geeft van een woning vóór 100 jaren.

We vermelden nog de afdeelingen voor kiesrecht, met inzendingen van de drie bonden voor vrouwenkiesrecht; huisindustrie; werkplaatsen en fabrieken; bank- en kantoorwezen, waarin een inzending van de Genossenschaftsbank für zelbständiger Frauen, de instelling te Berlijn, naar wier model men ook hier te lande een voorschotbank voor vrouwen hoopt op te richten, en voor welk doel een eventueel batig saldo van de tentoonstelling zal worden aangewend.

Er komt, onder meer, ook een coöperatieve keuken en een schaftlokaal voor het dienstpersoneel, in te richten door de „Vereeniging ter behartiging van de belangen van jonge meisjes".

Hiermede zijn naar wij meenen althans de voornaamste afdeelingen vermeld.

Op weg naar den hoofdingang passeert men het centraal gelegen restaurant, waar de beroemde Zonerdijk Bussink de leiding op zich zal nemen. Daarnaast een bloemenwinkel.

Het spreekt wel vanzelf, dat er ook een bioscoop-theater zal verrijzen. Daar zullen hoofdzakelijk voorstellingen worden gegeven van ieder soort van vrouwenarbeid in Nederland. In de verschillende industrieele plaatsen is men reeds druk bezig, voor dit doel films te vervaardigen. Bovendien krijgt men van het Koloniaal Instituut cinematographische opnemingen van vrouwenarbeid in de tropen.

Op een daartoe ingericht sportterrein zullen gymnastiekuitvoeringen worden gegeven. In dezelfde omgeving komt ook, te midden van een toepasselijken aanleg, het Indische Huis, een getrouwe nabootsing van een woning in Indië. Daar zal men kunnen rijsttafelen.

Het geheele terrein door de tentoonstelling in beslag genomen, heeft een oppervlakte van ongeveer 3 Hectaren.

Nog is alles in aanleg en wording, maar iederen dag gaat de opbouw zienderooge vooruit, zoodat men spoedig reeds een meer in bijzonderheden afdalend overzicht zal kunnen verkrijgen van deze zeer belangwekkende expositie.

GOTHIEKE PANEELEN.

Naar aanleiding van een artikel „Antiek beeldhouwwerk of moderne namaak?", verschenen in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" van 13 Januari 1913, ontving ik uit vele plaatsen van ons land mededeelingen, dat ook daar dezelfde en dergelijke kooplieden-in-nagemaakt-antiek vele goedgeloovige lieden bij den neus hebben gehad, of in andere gevallen getracht hebben hun koopwaar te plaatsen. Ook kwam daardoor aan het licht, dat het houtsnijwerk, dat het beleg van Rotterdam zou moeten voorstellen en toen voorzien was met de wapens van die stad en van Holland, en dat ten slotte terecht kwam in Edam's museum, nadat het wapen van Rotterdam voor dat van Edam was verwisseld, tusschentijds ook nog aan het stedelijk museum te Delft is aangeboden en dat er toen het wapen van Delft op stond. Hieromtrent bestaat thans volledige zekerheid, onder andere omdat het jaartal, aan de achterzijde van het kozijn ingesneden en dat niet klopte met den tijd, dat Jonker Frans Rotterdam verdedigde, noch met het jaar van het verraad, door Bossu gepleegd, hetzelfde jaartal is als het kozijn, door Edam gekocht, draagt, en eveneens hetzelfde als het te Delft aangeboden voorwerp droeg. Bovendien wijzen de beschrijvingen, en de photo in het verslag van Edam's museum zulks uit. Edam kocht het van zekeren Leidschen koopman, toen wonende op No. 14 in de Bachnerstraat, voor vijf en twintig gulden. Het was aan burgemeester en wethouders dier stad aangeboden met de mededeeling, dat het afkomstig was van iemand uit Purmerend. Niet lang daarna werd het gothieke triptiek, uit dezelfde fabriek afkomstig en in bovengenoemd artikel vermeld, mede door Edam's museum gekocht. De verkooper van dat fraaie stuk stelde, na ontvangst van de koopsom, op de kwitantie eene handteekening, waaruit men niet anders als Much kon lezen. Of dit 's mans ware naam was blijft in het midden.

Ook in Zaltbommel is een dergelijk voorwerp aangeboden, voorstellende het beleg van die stad. Dit aanbod kwam van de zijde van een Leidschen sigarenmaker. Wellicht staat deze in nauwe familiebetrekking tot den matrassenmaker uit de sleutelstad, welke het beleg van Rotterdam te koop had, en die zich Wernik noemde. Tenminste mijn Zaltbommelsche zegsman vernam kort daarna, dat het beleg van Bommel in handen van Wernik was overgegaan. De sigarenmaker vertelde te Zaltbommel ook nog, dat hij in het bezit was van een gobelin met eene afbeelding van het beleg der stad in 1599; ook wist hij glazen en bokalen te koop met wapenen van oude Bommelsche geslachten. Die bokalen werden evenwel niet vertoond; waarschijnlijk omdat de bokalen wel aanwezig waren, doch de wapens daarop nog niet. Vermoedelijk wilde men eerst eens zien of men te Zaltbommel tochapte. Men kocht echter niets van al het te koop gebodene. Toen een en ander korten tijd daarna ter oore kwam van iemand, die veel belang stelt in Zaltbommel's verleden, toog hij naar Leiden en bezocht Wernik met het doel de antiquiteiten te zien. Wernik wist zich van het beeldhouwwerk niets te herinneren; het gobelin had hij „doorgezonden aan zijn broer in Londen".

Ook te Groningen heeft men getracht dergelijk nieuw gemaakt antiek snijwerk te verkoopen. En met het gewenschte gevolg. Ware het niet, dat de rijksarchivaris in

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504, Telef. 1258. AMSTERDAM.

die provincie, Jhr. Mr. J. A. Feith, tevens conservator van het Groningsch museum van oudheden, plotseling was komen te overlijden, dan had deze heer, zooals ik onlangs van zijnen zoon Jhr. W. G. Feith mocht vernemen, gevolg gegeven aan zijn voornemen om mij naar aanleiding van het artikel „Antiek beeldhouwwerk of moderne namaak?" het volgende te schrijven. In den aanvang van het jaar 1912, of wellicht iets langer geleden, trachtte iemand uit Leiden aan het Groningsche museum een deurkalf te verkoopen, dat afkomstig heette te zijn uit een huis aan het Boterdiep aldaar. Men vroeg het deurkalf op zicht te mogen hebben; en het werd op zicht ontvangen. Op den voorgrond vertoonde het een geharnast persoon te paard en eenige geharnaste krijgslieden te voet, verder schanskorven enz.; in het verschiet een stad met vele torens. Dus juist zooals het Rotterdamsch-Delftsch-Edamsche voorwerp. Onder stond: „Groeningen". Links van dit krijgstafereel in een gothieke boogversiering het jaartal 1596, en rechts in een dergelijke boog het borstbeeld van George van Lalaing, graaf van Rennenberg. Roestige spijkers van zeer oud model waren hier en daar in en door het eikenhout heen geslagen en verhoogden den schijn van hoogen ouderdom. Het museumbestuur maakte de opmerking, dat het onwaarschijnlijk was dat dit stuk uit een huis aan het Boterdiep kwam, omdat dit diep ten tijde van Rennenberg's verraad nog geheel buiten de stad lag en er toen nog geen huizen aan stonden. Was het dus werkelijk uit een woning aan het Boterdiep afkomstig, dan moest het daarin zijn aangebracht lang na Rennenberg's tijd, en in dat geval zou de gothieke stijl van de versieringen niet overeenkomen met den tijd, waarin het deurkalf gemaakt zou moeten zijn. Evenwel, niettegenstaande deze houtsnijdende opmerking, kocht het museum het houtsnijwerk toch. Men nam aan, dat de Leidenaar, die beweerde het deurkalf reeds twintig jaar geleden gekocht te hebben, door den vorigen eigenaar onjuist was ingelicht, en dat het snijwerk, al was het dan ook niet uit een huis aan het Boterdiep afkomstig, toch een echt Groningsche antikiteit was. De mededeelingen omtrent het Edamsche stuk deden er echter later anders over denken.

(Slot volgt.)

Gemengd Nieuws.

De Hofvijverquaestie.

De officier van justitie bij de rechtbank te 's-Gravenhage mr. I. J. Carsten heeft op 4 Maart j.l. in de procedure over den Hofvijver geconcludeerd tot ontzegging van de vordering van den staat tegen de gemeente 's-Gravenhage, strekkende tot toekenning aan hem, staat, van den eigendom van den Hofvijver. Oorspronkelijk behoorde met andere gronden ook te 's-Gravenhage de Hofvijver tot de graafelijkheid, daarna tot de landsdomeinen en ten slotte tot het Fransche keizerrijk.

Bij arrêté van den Conseilles d'Etat, Intendant Général en du Trésor Imperial en Holland van 10 Juli 1812 werden de „Navams publics" behoorende tot de vroegere graafelijksgronden aan de gemeente 's-Gravenhage door het Rijk overgedragen; er is reden tot twijfel of tot de travaux publics ook de Vijver behoort; in het arrêté zelf wordt de Vijver niet uitgezonderd en het meest aannemelijke is, dat men dat ook niet heeft willen doen; uit de overweging die aan het arrête voorafgaat, blijkt, dat men niet alleen het beheer en het onderhoud van die travaux publics maar ook de grond zelf aan de gemeente heeft overgedragen.

Dus is reeds in 1812 de grond aan de gemeente overgedragen; later geeft de Burgemeester aan het Rijk toestemming om met een schuit door de Vijver te varen om goederen af te halen. De bewering van den staat, dat de Vijver een aanhoorigheid van de Hofgebouwen zou zijn, achtte mr. Carsten evenmin juist, want de Vijver is niet ten aanzien van het beheer en onderhoud behandeld als de Hofgebouwen, integendeel men heeft het onderhoud van den Vijver geheel overgelaten aan de gemeente.

Uitspraak over 6 weken

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONT IJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heeregracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 5 APRIL 1913. No 14.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XIV.

(Nadruk verboden).

De geschiedenis herhaalt zich, ook in de kunst, ook in de bouwkunst. Is het eigenlijk wel ooit anders geweest, is het niet de natuurlijke loop der dingen, dat het eene geslacht het andere navolgt? zoo vraagt men zich af, wanneer men teruggaat tot het verledene. Ook der tijdperk der Vroeg-Renaissance kende bouwmeesters, die redevoeringen hielden en dikke boeken schreven en zoo is als een der grootste theoretici der vijftiende eeuw bekend de Florentijnsche meester Leo Battista Alberti. Hij was in 1404 of 1405 te Florence geboren uit een deftige familie, werd later kanunnik, en was een jongere tijdgenoot van Brunellesco en Donatello. Het opgewekte kunstleven in zijn vaderstad bleef niet zonder invloed en hij was een der eersten, die zich bezighielden met het opmeten van oude gebouwen te Rome en in vele andere plaatsen van Italië.

De resultaten van zijn studie legde hij neer in een boek getiteld: „de Re aedificatoria", dat in tien deelen de bouwkunst behandelt, veel belangrijks bevat, maar ook veel nutteloos vertoon van geleerdheid.

Maar hij was niet uitsluitend theoreticus; in verschillende steden van Italië heeft Alberti gewerkt o.a. te Rome, Florence, Mantua, enz. De meest bekende werken, die hem worden toegeschreven, zijn het Palazzo Rucellai en de kerk St. Maria Novella te Florence.

De uitvoering dezer werken valt in de jaren 1460 en 1470, toen de bouwmeester reeds op rijpen leeftijd was gekomen; den bouw van S. Maria Novella heeft hij slechts twee jaren overleefd, want hij overleed in 1472.

Het verdient opmerking, dat door sommigen als Alberti's beste werk beschouwd wordt de domkerk S. Francesco te Rimini, een oorspronkelijk Gothisch gebouw uit de dertiende eeuw, dat van 1447—1455 in Vroeg-Renaissance stijl werd omgebouwd, volgens teekeningen van Alberti en onder leiding van Matteo de Pasti.

In het algemeen is de stijl van Alberti streng en heerscht daarin de overeenstemming tusschen de onderdeelen en het geheel, die voor de eenheid gewenscht is. Hier en daar vindt men er nog wel herinneringen aan de Gothiek in terug, die hem natuurlijk door latere beoordeelaars als fouten zijn aangerekend.

Alberti beoefende ook de schilder- en beeldhouwkunst, als kind van zijn tijd was hij voorts bedreven in philosophie, wiskunde, dichtkunst en oudheidkunde. Hoe de kunstenaars van zijn tijd nog gelegenheid konden vinden, al die kunsten en wetenschappen te beoefenen, verwondert ons thans, ook al nemen wij het verschil in maatschappelijke ontwikkeling tusschen toen en nu in aanmerking. Ook toen was dit slechts mogelijk voor hen, die van jongs af gewoon waren aan arbeid en wisten te woekeren met den tijd, wat dan ook van Alberti werdt verhaald.

Dat men hem beschrijft als een man van edelmoedig karakter, gezien onder zijn kunstbroeders, verwondert ons

geenszins. Elk beroemd kunstenaar dankt aan zijn karaktereigenschappen een deel van zijn roem.

Van hoe groote beteekenis Alberti's werkzaamheid ook voor de bouwkunst geweest is, aan wereldvermaarde werken is zijn naam niet verbonden, zooals dit bijvoorbeeld het geval is met die van Bramante, die ons dadelijk den koepel van de St. Pieterskerk te Rome voor den geest brengt. Wel heeft hij dien koepel niet gebouwd, maar een ontwerp heeft hij er voor gemaakt en een begin van uitvoering.

Donato Lazzari of ook Donato d'Angelo werd geboren te Monte-Asdroaldo in het hertogdom Urbino in 1444, naar men zegt, uit een arme familie. In de kunstgeschiedenis is hij slechts bekend onder den naam van Bramante. Van zijn jeugd is weinig bekend, maar men weet, dat hij van 1476 tot 1499, dus in de kracht zijner jaren, te Milaan woonde, waar hij bekend was als zeer ervaren in geometrie en perspectief, alsmede in de schilderkunst. Het is waarschijnlijk, dat Bramante zich te Milaan in hoofdzaak met ingenieurswerken heeft beziggehouden, uitgevoerd ten dienste van den hertog Ludovico Sforza. Hij bouwde er evenwel ook het koor van de kerk S. Maria delle Grazie en ook een andere kerk S. Maria presso S. Satiro wordt hem toegeschreven. Na den val van Ludovico Sforza vertrok hij naar Rome en begon daar evenals zijn voorgangers de oude monumenten te bestudeeren, waarbij hij zich niet bepaalde tot de stad, maar ook de omstreken onderzocht en zelfs naar Napels reisde. Reeds spoedig trok zijn groote vaardigheid in de bouwkunst en in het bijzonder zijn groote gemakkelijkheid in het ontwerpen te Rome de aandacht, onder anderen van paus Alexander VI en later van diens opvolger Julius II. Deze kunstlievende kerkvorst had voor de uitvoering zijner grootsche denkbeelden juist iemand als Bramante noodig en één der eerste werken, die den bouwmeester werden opgedragen, was de bouw van een verbinding der Belvédère-paviljoens met het Vaticaansche Paleis, door reusachtige galerijen.

Met groote voortvarendheid werd het werk ter hand genomen; de ongeduldige bouwheer wenschte met de meest mogelijke snelheid zijn plannen verwezenlijkt te zien en de ijverige bouwmeester liet dag en nacht doorwerken, om den paus tevreden te stellen.

De gevolgen van dezen al te grooten ijver bleven niet uit; vele muren zijn later gescheurd en zoo bouwvallig geworden, dat men tot een herbouw is moeten overgaan. Onder een lateren paus, Benedictus XIII, heeft men de pilasters op het binnenplein zoodanig moeten verzwaren, dat zij thans door hare logge afmetingen de architectuur ontsieren. De treden van een amphiteatersgewijze aangelegde trap waren zoo verzakt, dat men ze geheel heeft moeten verwijderen, en wanneer men dus zegt, dat Bramante's werk door latere veranderingen veel van zijn waarde heeft verloren, dan is dit voor een deel ook wel zijn eigen schuld.

De paus was echter met zijn architect zeer ingenomen en benoemde hem o. a. tot zijn zegelbewaarder. In deze functie dacht hij een vernuftige pers uit tot het zegelen der pauselijke bullen.

Bramante vergezelde zijn hoogen beschermheer ook op reizen, en wel naar Bologna, toen die stad bij de pauselijke staten werd ingelijfd. Daar vond hij nog gelegenheid, opnieuw zijn talenten als ingenieur (d. w. z. krijgsbouwkundige) ten toon te spreiden. Te Rome teruggekeerd, zou hij zich evenwel verder uitsluitend aan de bouwkunst blijven wijden en wel in hoofdzaak aan het monument, dat hem en na hem nog vele andere kunstbroeders beroemd zou maken. Reeds in de eerste jaren van zijn verblijf te Rome had hij bij de kerk S. Pietro in Montorio de kleine cirkelvormige kapel gebouwd bekend als „Tempietto", het tempeltje, een meesterstukje, waarin zich het karakter van Bramante's kunst het zuiverst afspiegelt en waaruit men eenigszins kan opmaken, hoe hij zich den reuzenbouw van de St. Pieterskerk moet hebben voorgesteld.

In de eerste jaren der zestiende eeuw, vatte paus Julius het denkbeeld op, de oude St. Pieterskerk af te breken en een nieuwe te doen bouwen, die haars gelijke in de wereld niet hebben zou.

Het denkbeeld van een nieuwen bouw was op zichzelf niet nieuw, want een zestigtal jaren tevoren was men zelfs reeds daarmede begonnen, volgens een ontwerp van den Florentijnschen architect Bernardo Rossellino. Deze nieuwe bouw was zoo groot, dat in het koor en transept de oude kerk kon blijven staan, zoodat deze gewoon in gebruik bleef, terwijl men daarbuiten de nieuwe muren optrok. Daarmede was men tot een paar meters boven den grond gevorderd, toen het werk gestaakt werd in 1455 en in dezen toestand was het nog toen Bramante te Rome kwam.

(Slot volgt.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Niebuhr heeft de ontcijfering van de hieroglyphen een der grootste ontdekkingen van de 19de eeuw genoemd. Een wetenschap is daarop gegrond en op alle takken van oudheidsonderzoek heeft zij beslissenden invloed geoefend. Het is tijdens Napoleon's expeditie geweest, dat men het eerst gegronde hoop kreeg, achter deze raadsels te komen. Doch het heeft veel geduld nog gevorderd. Silvestre de Sacy deelde in zijn Lettre au citoyen Chaptal den uitslag van zijn onderzoek mee, geleerden uit andere landen namen aan den hersenstrijd deel, Champollion kwam in 1822 met zijn Lettre à monsieur Dacier tot het beslissende resultaat.

Aan den tocht van Napoleon en den stoet van geleerden, die met hem is meegetrokken, herinnerde een der eerste lichtbeelden, die verleden week door Prof. Geo Foucart ter opheldering van zijn voordracht over Egyptische tempels werden vertoond.

Doch er is veel meer geweest, dat ons heeft indachtig gemaakt aan het groote aandeel, dat de wetenschap der Franschen heeft aan de herleving van het geestelijke oud-Egypte.

Fransch toch in den besten zin was de redevoering door den Franschen geleerde voor de leden der Academie gehouden. Meermalen luchtig en gemeenzaam in den vorm, zelfs de Fransche complaisance niet verzuimend, heeft deze aangename spreker een groote dosis wetenschap zoo glashelder en naar een zóó duidelijk plan van mededeeling voor zijn auditorium bloot gelegd, als waarlijk enkel een Franschman het kan.

De Minerva vermeldt Professor Foucart als hoogleeraar te Aix-Marseille in de geschiedenis van het oude Oosten. Hij heeft ons verhaald, hoe hij godsdienstgeschiedenis doceeren moet, en geestig heeft hij het voorgesteld, als had hij aan een Egyptische zuil zijn hoogleeraarschap te danken.

Vroeger is hij inspecteur van schoone kunsten in Egypte geweest en stond nu dus vóór ons als levend bewijs van de wetenschappelijke werkzaamheid der Franschen in het Nijlland. De heer Geo Foucart kan zich in het oude Oosten

thuis hebben leeren gevoelen, daar Prof. Paul Foucart, van het Collège de France, aan het onderzoek in Griekenland zijnen roem als geleerde dankt.

De oud-inspecteur van schoone kunsten, thans hoogleeraar in godsdienstwetenschap, heeft door zijne rede over den Egyptischen tempel zich als onderzoeker van bouwkunst en van godsdienst en aansluitende wetenschap geopenbaard. In een tweede voordracht zou hij spreken over de graven der Egyptenaren.

Over het gesprokene deelt de „Nieuwe Rott. Courant" het volgende mede:

Een der eerste kieken, ons voorgehouden, kon — zoo betoogde geestig de spreker —, hoewel van het hedendaagsche Nijlland, ons een voorstelling van 's lands toestand geven, ettelijke duizenden jaren geleden. Zooals het thans nog is aan den Boven-Nijl, zoo is het eens overal geweest. Hoe dat dan was? Wel, het.... leek wat op Holland! Moerasland, met moerasplantengroei.

Prof. Foucart was begonnen met te erkennen, dat de Egyptische monumentenbouw bij het eerste beschouwen teleurstellen kan. Wie de Grieksche tempels gezien heeft, heeft wel iets gansch anders aanschouwd. Die staan op een „voetstuk", voordeelig „omlijst", hun bouw heeft het karakter van wat dáár gemaakt kon, daar, waar hout was, waar men op spitse houten daken den regen opving en met de balken een uitbouw verkreeg. In Egypte miste men hout. Men moest er werken met wat men had, men deed het — en maakte zijn eigen bouwkunst, kunst van het land, uit de landsstof ontstaan. Men bakte en men werkte met de moerasgewassen. Uit riet en uit de lotusbloem ontstond er de zuilvorm. De zuil nu, de Spr. had een citaat, is een voornaam element in bouwkunst. En ziehier nu den vorm, den oorsprong der Egyptische zuil uit de producten van 't land verklaard.

M. a. w.: deze producten werden met overleg gebezigd om te kunnen construeeren: om te schragen, om vorm te geven, hierna om vormen te behouden, ook als karakteristieke landstooi.

Door de wijze, waarop dit aangetoond werd, leek het alles dood-eenvoudig, volkomen-natuurlijk.... en inderdaad, natuurlijk was het. Doch onze bouwmeesters hebben te vechten tegen onnatuurlijke overlevering. Hierom was dit betoog over de, uit vraag en aanbod vanzelf ontstane bouwmiddelen eener wereld van duizenden en duizenden jaren her, in een land, dat, oorspronkelijk, juist als het onze, meer slib en slijk was dan vaste bodem, waar menschenvernuft dien bodem moest winnen, gelijk in het oude Holland gedaan is, voor ons land en onzen tijd een werkelijk „voorbeeldige" les.

Hoe het der Farao's rijk vergaan is, bleek haast zinrijk uit de mededeeling, dat Egypte honderden obelisken gehad heeft en er nu nog vier bezit. Italië, Frankrijk, Engeland, Amerika hebben de andere. De bedoeling van deze naalden is nog niet lang bekend. Men weet nu zeker, dat de punt met verguld metaal was bedekt; en dit bedoelde, de zon aan te trekken. Het goud in de aarde was immers van de zon daar gevallen? Nu moest de goudglans de zon aantrekken. Vandaar één obelisk vóór den tempel, om de zon bij het opgaan te trekken, en een tweede om haar bij het dalen te trekken. Want de zon was alles, de hoogste godheid: zonlicht, schoonheid, goedheid waren overeenkomstige begrippen.

Bij de tempels was steeds een meer. De verklaring is in het hemelbegrip. En toen we dit hoorden, dachten we weder: het Nijlland was waterland, juist als het onze. Alleen in een waterland gaat men zich den hemel verbeelden als een door een boog op-gehouden water, en de sterren als goden, in bootjes drijvende op dat water. Om op die bootslui te influenceeren, had men bij elken tempel een meer.

Want dit was het bijzondere, het blijk van vooruitgang, in de opvattingen der Egyptenaren, dat zij meenden zelf iets te vermogen, dat van invloed op den wil der goden kon zijn.

Die goden dachten zij zich niet in de tempels. Een fetisch van Afrikaansche negers werd ons getoond om de overeenkomst aan te wijzen met een beeld van Isis! De beelden in de tempels waren niet veel meer dan fetischen: een god kon er godekracht aan geven, een godenziel kon er in huizen, doch niet de god zelf — die was in de ruimte. Het beeld, dat deze godenziel droeg, werd in een soort van kastje bewaard in het diepste van den tempel. Daarvóór was de zaal, waar het beeld getoond werd; dáárvoor de nog grooter ruimte, waar de menschen bijeenliepen. En nauw om gansch den tempel heen, was de door hooge muren omsloten processiegang.

Met de poëzie der gotische kloostergangen vergeleek de spreker de schoonheid van licht en schaduw onder Egyptische zuilen; en geestdriftig prees hij de stemmingsvolle pracht der stille dubbele tempelwanden in de hooge, nauwe processiegangen, dicht met kerfbeeldwerk getooid. Deze tooi brengt den eeredienst in beeld, de verschillende fazen daarvan, waarbij de koningen zoo groote rol vervullen, omdat zij de middelaars zijn tusschen de goden en de menschen; menschen zelf, doch niet uitsluitend. Hierom hoorden hun beelden in de tempels en was de plaatsing daarvan geen daad van koningshoogmoed.

Vóór de buitenste groote ruimte in den tempel, den voorhof, stonden de torens. Nooit hadden deze de hoogte van Europeesche bouwwerken — op lange na niet. Er waren kleine vierhoekige openingen in. Daardoor beschouwden de priesters den hemel. De werktuigen, waarvan zij zich bedienden, waren eenvoudig als hun waarnemingsposten zelf, doch vernuftig tevens. En onze bewondering wordt getroffen, wanneer wij nagaan, wat zij daar,. zij het met een geduld van duizenden jaren, omtrent den hemel zijn te weten gekomen en hoe zij daarop de tijdverdeeling hebben vermogen te grondvesten.

* * *

In zijn tweede voordracht, handelend over de Egyptische graven, begon de spreker met te herinneren aan een kaart, de vorige maal aan het eind vertoond: van de woestijnhoogten met de graven, hoog boven de rivier en de strook laag land. Daar in die hoogte hebben de eeuwen veel dingen onaangetast gelaten. De Egyptenaren hebben daar nagelaten, wat wij b.v. van de Grieken ontberen. Wij weten zooveel van dezen, doch tallooze detail-vragen, over dingen van dagelijksch leven, blijven onbeantwoord. De Egyptische graven spreken er wel van. Zij zeggen ons óók meer aangaande de gedachten der menschen over na-den-dood. Deze Egyptische nalatenschap is iets unieks. Zij voert ons op tot het begin; wij zijn ingelicht van het praehistorische (neolitische) tijdperk tot dat der groote beschaving toe. Wij weten, wat de eerste gedachten der eerste menschen in het Nijlland zijn geweest: wij weten zeker, dat dit hunne eerste gedachten waren. De evolutiën in die gedachten zeggen ons de evolutiën in de graven. Noch vocht, noch gedierten, noch de nabuurschap van menschen, heeft aan deze graven, in de hooge, droge, woestijnzand-eenzaamheid waar de regens zeldzaam zijn, schade gedaan.

Eergisteren nog heeft Prof. Foucart getoefd, gearbeid in het Koloniale Museum van Tervueren (bij Brussel), in de schatten daar over de negers. Welnu, de negers hebben hunne dooden omgeven met hetzelfde materiaal, als in de praehistorische graven der Egyptenaars gevonden.

Wat zijn de drie dingen waarop de Egyptenaren bedacht zijn geweest voor hunne dooden? Zij stelden zich hen voor, als op reis naar een ander leven, een andere wereld. Tijdens die reis moesten de dooden ontsnappen aan gevaren,

De weg toch was wel vol gevaren. Hierom kregen de dooden wapens mee om krokodillen te bestrijden, en o. a. slangen, welke, op voorstellingen van eigenaardig maaksel, ongeveer 8000 jaar v. C. werkelijk zóó moeten hebben bestaan. Aan een gevaarlijk meer zouden **de dooden komen: een meer met warm water, door 4 reuzenapen bewaakt.** Waar zij heengingen? naar een bestaan, gelijk aan het bestaan op aarde. Het was te doen om de voortzetting van het aardsch bestaan.

De dooden, aanvankelijk in eivormige uitdiepingen, later in vierhoekige, ommuurde groeven gesloten, met de knieën opgetrokken; kregen wapens mee, gereedschappen voor het andere land, en levensmiddelen. Want zij moesten daar niet slechts aankomen, zij moesten er kunnen bestaan.

Men ging de graven dieper leggen, men begroef de dooden op groote diepte in rots en borg boven hen, wat zij noodig hadden. Zoo ontstond hier iets als een woning. Al meer breidde die woning zich uit. De doode werd in een kist geborgen, hooger werd zijn afbeelding geplaatst en aan deze werden de offeranden gebracht. Alles geschiedde, toch, in den geest. Het was alles zielebestaan. Zoo kwam men er toe, aan die afbeeldingen te offeren, zoo kwam **men er toe, te offeren in afbeelding. Omdat men anders** nooit voldoende materie zou kunnen aandragen, en omdat het was voor de ziel van den doode., bracht men hem de ziel der dingen, d. w. z. afbeeldingen van de dingen: zoo iets als een kind in zijn „poppenhuis" krijgt. Men zette er vaten, men zette er poppen: poppen, die voor den doode werkten. Daarmee was het blijvend karakter verzekerd.

Het werd een heel huis met verschillende kamers, en daar ging men de wanden versieren. Aan deze versiering is allerhand uitlegging gegeven, o. a., dat zij tot ... divertissement van den doode zou hebben gediend. Zij beoogde hetzelfde als de wapens, de meegegeven materie, de vroeger geplaatste potten. Als afbeelding „ziel" van de werkelijkheid, bedoelde zij des dooden ziel te dienen in zijn nieuwe verblijf. Te dienen met te doen, wat Heredia zoo akelig vond voor dien Romein namelijk de voortzetting van het aardsch bestaan. Gelijk hij op aarde geleefd had, gewerkt had, bediend was, zoo leefde de doode en werkte hier en werd bediend. Op dezelfde wijze, met dezelfde middelen, in dezelfde waardigheid. Vandaar, dat men deze in de graven vindt afgebeeld of weergegeven. Het was een volledige reispas, dus. En de doode kon zeker zijn, het niet minder te zullen hebben. Hij kwam niet in „betere gewesten", hij was blij voort te leven, *zooals hij geleefd had*. Op de gespatieerde woorden valt de klemtoon van den geschiedvorscher. Juist doordat de afbeeldingen te voldoen hebben aan dit begrip, zijn zij die éénige geïllustreerde catalogus van het dagelijksch leven, eeuwen en eeuwen geleden.

Een aantal afbeeldingen gaven er een indruk van.

Vereenigingen.

ALGEMEEN KUNSTENAARSCONGRES.

Men meldt uit Amsterdam aan de „N. Rott. Courant":

In de Aula der universiteit is 27 Maart j.l. het Algemeen Kunstenaarscongres geopend, onder voorzitterschap van den heer H. P. Berlage Nzn., met de volgende

Openingsrede.

In zijn openingswoord herinnerde de Voorzitter er aan, dat dit het eerste congres is van het Verbond van Kunstenaars-vereenigingen, dat zelf nog een instelling is van zeer jongen datum.

Groote verantwoordelijkheid rust op het bestuur van den Bond, zoowel als op de leiders van het congres, daar zulk congres bijzondere eischen stelt.

Immers het feit, dat kunstenaars van allerlei soort en richting bijeenkomen, dus zij, die eenerzijds als beroepsgenooten de scherpste critiek op elkander plegen te oefenen, en anderzijds als niet-beroepsgenooten, alhoewel toch kunstenaars, eigenlijk vreemd staan tegenover elkaar, geeft aan het congres een eigenaardig karakter, want het zal daardoor ten doel hebben, behalve de bespreking van actueele vraagstukken, in afwijking van andere congressen, waar alleen beroepsgenooten bij elkaar komen, het leeren begrijpen en daardoor waardeeren van elkanders kunsten, en als gevolg daarvan van elkanders belangen. En door die waardeering zal het inzicht worden versterkt, hetwelk in beginsel als aanwezig mag worden verondersteld, dat een groote band alle kunsten en daardoor alle kunstenaars samenhoudt. En door dat inzicht zal wederom het begrip doordringen, dat ten slotte het groote doel moet zijn den groei te bevorderen en de eenheid te bevestigen van de kunst in het algemeen.

Want alhoewel, zooals gezegd, bij de leden-kunstenaars dit besef als van zelf aanwezig mag worden verondersteld, toch kan dit tegenover die leden niet genoeg worden herhaald; **en voor de niet-leden is het wenschelijk, zoo niet** noodzakelijk, er duidelijk op te wijzen, wat wij, kunstenaars bedoelen.

Dit is ook trouwens het ideëele streven, hetgeen naast dat van materiëele belangen, tot de stichting van den Bond heeft geleid, en dat reeds in de volgende bewoordingen aan de leden der verschillende vereenigingen, te zamen vormende het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, werd medegedeeld, toen het plan rijpte een kunstenaarshuis te Amsterdam te stichten. Spr. citeert hier woordelijk uit de toen uitgegeven brochure:

„Het is al ongeveer een tiental jaren, dat, gedeeltelijk uit de van oudsher bestaande Nederlandsche „Maatschappijen tot bevordering van" verschillende kunsten, gedeeltelijk ook rechtstreeks uit een al sterker gevoelde behoefte aan samenwerking en het groeiend besef, dat eendracht macht beteekent, verschillende vakvereenigingen van artiesten in ons land bezig zijn zich te ontwikkelen. Ook het **nut van samenwerking dier verschillende vereenigingen onderling** deed zich reeds geruimen tijd gevoelen; herhaaldelijk is het dan ook voorgekomen, dat maatregelen tot verkrijging van goede zaken, als: Nederland's aansluiting bij de Berner Conventie en een herziening van de auteurswet, waarbij ook aan beeldende kunsten, bouwkunst en kunstnijverheid bescherming zou worden verleend, enz., van een groep van kunstenaarsbonden uitgingen. Zulk een gezamenlijk optreden echter, van op verschillende wijze ingerichte en op wijd-uiteenloopende tijden vergaderende vereenigingen bleek dikwijls lastig en tijdroovend. En het waren ondervindingen en overwegingen van dezen zuiver-practischen aard, die het eerst bij de nog jonge Vereeniging van Letterkundigen het besef deden groeien, dat Nederland behoefte had aan een centraal kunstlichaam, een federatie of verbond van artiesten-vereenigingen. Behoefte aan zulk een verbond en tevens: een goede kans op de mogelijkheid en levensvatbaarheid daarvan. Niet in alle en met name niet in de zeer groote landen, zou zulk een goede kans bestaan. Het is juist door den geringen omvang van ons land en het daarmee betrekkelijk klein getal vakvereenigingen van kunstenaars, dat een plan als dat van het Algemeen Verbond mogelijk en levensvatbaar is. Wij, die zoo dikwijls nadeel ondervinden bij de kleinheid van ons land, kunnen daar nu eens profijt van trekken. Zoo was het reeds de genoemde Vereeniging van Letterkundigen, die het initiatief nam tot het oprichten

van een federatie, welke, na vele voorbereidende vergaderingen en het ijverig werken van commissies, op 8 Juli 1911 te Amsterdam tot stand kwam. Het doel van het groote Verbond is in de statuten zoo wijd mogelijk aangegeven, het is eenvoudig de bevordering van den bloei der schoone kunsten, en van de belangen der Nederlandsche kunstenaars. Samengesteld is onze federatie op dit oogenblik uit de navolgende vereenigingen, waarbij zich natuurlijk ten allen tijde nieuwe kunnen aansluiten:

Algem. Toonkunstenaarsvereeniging.
Arti et Amicitiae.
Arti et Industriae.
Bond van Nederlandsche architecten.
Genootschap van Ned. componisten.
Haagsche Kunstkring.
Moderne Kunstkring.
Ned. Tooneelkunstenaarsvereeniging.
Ned. Vereeniging van ambachts- en nijverheidskunst.
Pulchri Studio.
St. Lucas.
Vereeniging van Letterkundigen.
Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

Echter geenszins alleen om gemakkelijker te kunnen samenwerken tot het verkrijgen van nuttige regeeringsmaatregelen en andere practische zaken, is het Verbond gesticht. De oprichters hadden en hebben ook meer ideëele bedoelingen. In de huidige maatschappij heeft de beperking van ieder individu tot zijn dikwijls zeer speciale bezigheid van hoofd en handen, een graad bereikt, die hem **sterk doet verlangen naar een, zij het slechts intermitteerende** aanraking met andere bemoeiingen, andere gezichtskringen, andere idealen. De tijd der groote Renaissance, toen een Michel Angelo tegelijk de bouw-, schilder-, beeldhouw- en dichtkunst beoefende, ligt wel verre achter ons. Allen zijn we, dikwijls tot in het kleingeestige toe, specialiteiten geworden. Een correctie hiervoor te zoeken in de aanraking met andere kunstenaars, andere kunsten, ligt voor de hand. Verruiming van geest en gemoed, groei van persoonlijkheid kan er het heilzame gevolg van zijn. Door meerdere aanraking zal tevens een beter-anderen-begrijpen en gereeder samenwerking van verschillend-geaarde kunstenaars ontstaan. Een streven, om tot nauwer aansluiting en juister verhouding, vooral der beeldende kunsten, te geraken, is sinds jaren groeiende; het wordt door onze federatie gediend. En ten slotte zullen de verschillende groote vraagstukken van kunst of kunstbelang, van schoonheid en waardigheid, kortom van cultuur, die zich van tijd tot tijd in onze samenleving voordoen, er alleen bij kunnen winnen, als ze bestudeerd en besproken worden door intelligente beoefenaren van alle kunsten.

Ontstaan door de nauwe aaneensluiting zal het Verbond binnen korten tijd een uitspraak over publieke aangelegenheden van „de Nederlandsche Kunst", geven kunnen. Zoo wordt ook zonder twijfel dit Verbond op den duur het lichaam, aangewezen om overheid van stad en land te dienen van advies in kunstzaken.

Welnu, zeide spr., voor dat ideëele doel zijn wij thans bijeen en wordt er voor het eerst uiting gegeven aan punt A der statuten, dat luidt: „Het Verbond tracht dit doel te bereiken door het houden van congressen, etc."

Zoo moge dan dit eerste congres getuige zijn van den ernst, waarmee de groote vraagstukken van den dag, zoowel practische als ideëele, die de kunstenaars bezighouden, worden behandeld. Want het is door de bespreking van en het daardoor tot overeenstemming komen over deze vraagstukken, dat ten slotte uit de groote verwarring van denkbeelden, die niet alleen onder de zoogenaamde leeken, maar ook onder de kunstenaars zelven bestaat, een zekere eenheid van denken zal geboren worden, welke eenheid de volstrekte voorwaarde is voor wat het einddoel der verjongde kunstbeweging onzer dagen moet zijn: een kunstcultuur.

Te trachten deze opnieuw te bereiken, is trouwens het ideaal van alle groote kunstenaars geweest in kunstlooze tijdperken. Want dat wij in dezen tijd in zulk een tijdperk leven, niettegenstaande, of liever: juist omdat er zooveel over kunst wordt gesproken en geschreven, wordt erkend door hen, die een dieper inzicht hebben gekregen in het wezen en de uiting der kunst, dus in de oorzaak van een rijken kunstopbloei.

Over een paar maanden, merkwaardig samentreffen, viert de kunstenaarswereld 't honderdjarig geboortefeest van Richard Wagner. Welnu, ons doel was o. a. ook het ideaal van dezen groote, wiens geheele levenswerk getuigde van een streven naar samenwerking van alle kunsten tot een harmonisch geheel. Immers principieel zijn wij niet elk afzonderlijk òf dichter, òf musicus, òf schilder of bouwmeester, maar zijn wij kunstenaars. Maar juist omdat het den enkeling niet is gegeven dit te bereiken, daarom is een onderlinge samenwerking der kunstenaars zoo noodig; alleen door het aaneengesloten werken, het krachtens dezelfde beginselen opbouwende streven in eenzelfde richting van velen, kan worden verkregen, datgene, waarvoor de krachten van den enkeling verre te kort schieten.

Zoo is het dan ons aller wensch, dat dit congres aan die verwachtingen moge beantwoorden en de kameraadschap**pelijkheid, ook zoo noodig voor een onderlinge waardeering,** door de feestelijkheden moge worden verhoogd.

Prijsvragen.

SCHOONHEIDSWEDSTRIJD OP VREDEHOF TE ROTTERDAM.

In zijn vergadering van 27 Februari heeft de gemeenteraad een voorstel van het college van burgemeester en wethouders aangenomen, om een subsidie van f 600 toe te kennen aan de vereeniging „Het Oosten" voor een door deze uit te schrijven wedstrijd in de sierlijkste bebouwing op het aan den Kralingschen Plas gelegen Vredehof. Hier ziet men op het oogenblik over het nog slechts voor een klein gedeelte bebouwde terrein ingevolge het indertijd goedgekeurde plan eenige nog „oeverlooze" straten getrokken, welke zich later zullen aansluiten bij den voorgenomen aanleg van Rozenburg, dat met een krans van vrijstaande villa's omringd zou worden. Het geheel, Rozenburg en Vredehof, belooft dus eens een schoon stadskwartier te zijn, waarvan alleen reeds de ligging aan den Plas met het open blijvende uitzicht daarop voor velen een begeerlijk iets moet wezen. Nu is Vredehof nog maar een zandzee, waarop een enkel huizenblok is verrezen, terwijl het opgaande hout van Rozenburg er nog van afgescheiden ligt. Men is er echter vooraf reeds op bedacht geweest, de ontwikkeling van deze wijk langs zulke banen te leiden, dat de architectuur der huizen aan de in verband met de omgeving te stellen eischen beantwoordt.

Vooreerst onderzoekt de gemeente de ontwerpen uit een oogpunt van welstand, waardoor al een zekere waarborg wordt verkregen, dat het gewenschte karakter van de buurt gehandhaafd blijft. Maar de vereeniging „Het Oosten" wil méér. Zij beoogt ook de aesthetische eischen, welke men aan de huizen, die op Vredehof gebouwd zullen worden, mag stellen, in het oog te doen houden, en zoo is zij er toegekomen prijzen uit te loven voor de beste gevels en voortuinen.

Voor de twee fraaiste gevels van huis, villa of villa-

complex worden namelijk uitgeloofd een prijs van 750 gulden en een prijs van 250 gulden aan de eigenaars. De jury zal hier bestaan uit de heeren J. Herman de Roos, architect, bestuurslid van de vereeniging „Het Oosten"; W. Coepijn, arch., en W. Kromhout, arch.; — beide laatsten aangewezen door de vereeniging „Het Oosten"; — voorts uit 2 architecten, leden van de Maatschappij tot Bevordering van Bouwkunst of van den Bond van Nederlandsche Architecten, aan te wijzen door de eigenaars der panden op nader door het bestuur te regelen wijze; en ten slotte, indien het gemeentebestuur van Rotterdam dit verlangt, uit 2 gemeente-architecten.

Verder looft de vereeniging uit: een prijs van 75 gulden en een prijs van 25 gulden aan de bewoners der huizen met de fraaiste voortuinen. De jury, die hierover uitspraak zal doen, zal bestaan uit de heeren: F. M. Wachter, bestuurslid van „Het Oosten"; J. C. de Lange Jr., tuinarch., aangewezen door „Het Oosten"; en uit een tuinarchitect, aan te wijzen door de bewoners der perceelen op nader door het bestuur der vereeniging te regelen wijze.

Ten slotte denkt de vereeniging nog aan te bieden een gouden medaille aan den architect van het met den eersten prijs bekroonde huis en een zilveren medaille aan den tuinarchitect van den met den eersten prijs bekroonden tuin.

De jury zal haar arbeid aanvangen, zoodra, ter beoordeeling van het bestuur, een minimum-aantal van 50 gebouwen op bedoeld terrein gereed zullen zijn. Zij zal haar rapport moeten uitbrengen binnen 30 dagen, nadat zij daartoe door het bestuur zal zijn uitgenoodigd, terwijl de jury het recht zal hebben de bovengenoemde bedragen op andere wijze te verdeelen en het bestuur van „Het Oosten" gehouden zal zijn aan haar uitspraak gevolg te geven.

Binnen dertig dagen na het inkomen van het rapport zullen de prijzen ter beschikking zijn van de bekroonden. Gemeentegebouwen zullen van mededinging zijn uitgesloten. Alle meeningsverschillen, welke zich mochten voordoen, zullen in hoogste instantie door het bestuur van „Het Oosten" beslist worden.

Onder het terrein Vredehof wordt verstaan de Rozenburglaan, Prinses Julianalaan, Oranjelaan, Vredehofweg, Kralingsche Plaslaan en Oude Dijk; van beide laatste voorzoover het betreft het terrein tusschen de Rozenburglaan en de Prinses Julianalaan, met de hoekperceelen dezer lanen ten Westen en ten Oosten.

Het behoeft geen betoog, dat de vereeniging „Het Oosten" hiermede een goed werk doet. Men zal zich nu allicht meer rekenschap geven van hetgeen men bouwen gaat en o. a. de positie van den architect tegenover den bouwheer, om van de bouwvrouw niet te spreken, kan er niet anders dan door versterkt worden. Zoo dikwijls wordt toch geknutseld aan een goed plan, waarvan op die wijze de eenheid of meer geschonden wordt, — een anarchie van bouwen, die door een dergelijken wedstrijd, als nu door de vereeniging „Het Oosten" is uitgeschreven, althans de kans loopt binnen engere perken gehouden te worden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 13. Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. b. d. Bouwkunst, Algemeene Vergadering van 17 Maart 1913.

Een plan van uitbreiding, met afbeelding.

Essen — Ruhr. door W. C. Brouwer.

Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. de Vries Lam.

Ingezonden stukken. Over het tijdschrift „Bouwkunst" door J. J. P. Oud.

ARCHITECTURA No 13 Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1327ste Ledenvergadering van 26 Maart 1913.

Over een „Beroemd Bouwmeester", der 19de eeuw door P. J. H. Cuypers. (slot).

Reisimpressies, door W. Retera Wzn. (vervolg) met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 13. De Tentoonstelling „Huis en Tuin" Amsterdam 1913, met afbeeldingen en losse plaat.

Langs de Loire, door W. A. E. van der Pluijm. (vervolg).

De Bliksemafleider en de Architectuur, door Dr. N. G. van Huffel.

DE INGENIEUR No. 13. Het ongeval van de „Titanic" en de waterdichte indeeling van groote mailbooten. Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 8 Februari 1913, door Prof. E. Vossnack, met afbeeldingen.

Van den Rijn naar de Duitsche Noordzee, door C. A. Jolles c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 13. Aan de leden. — Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Pensioenregeling voor de weduwen en weezen van gemeente-ambtenaren en van gepensionneerde of op wachtgeld gestelde gemeente-ambtenaren (vervolg). — Ingezonden. — Ons Ambachtsonderwijs (vervolg). — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 13. Rapport van de commissie, samengesteld uit afgevaardigden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den Nederlandschen Aannemersbond en den Bond van Houthandelaren in Nederland, betreffende de bij de keuring van hout te stellen eischen. II (slot).

Onaannemelijke Voorwaarden (Besteding te Nijmegen).

Opening eener Middelbare Technische School te Dordrecht.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 39. Welke is in economisch opzicht de beste oven? — Twentsche Kanaalplannen. — De vervaardiging van gesinterde zwarte en chocolade-bruine vloertegels. — Moderne Fransche Ceramiek.

DE OPZICHTER VAN DEN RIJKSWATERSTAAT, door B. J. Kerkhof, Opzichter van den Rijkswaterstaat, uitgave C. Morks Cz, te Dordrecht. Dit boekje is No. 12 van een serie, die onder den titel van „Morks Beroeps-Bibliotheek", onder redactie van Dr. A. S. Van Oven wordt uitgegeven. Het is ook het eerste nummer waarin een bouwkundig-technisch beroep wordt behandeld. Het doel der uitgave is met een oogopslag duidelijk, namelijk het groote publiek meer van nabij bekend te maken met den aard van verschillende beroepen en betrekkingen, door personen, die daarin werkzaam zijn geweest of nog zijn. De heer Kerkhof verkeert in het laatste geval en heeft zelfs, naar wij meenen, zijn eerste tiental dienstjaren nog niet vol, doch reeds ervaring genoeg opgedaan, om zich een goed oordeel over de positie, die hij bekleedt, te hebben gevormd en anderen daaromtrent te kunnen inlichten.

Achtereenvolgens geeft hij een beschrijving van Opleiding en Examen, Dienstkring en Werkzaamheden en Bezoldiging en Vooruitzichten, terwijl aan het slot zijner beschouwingen eenige opmerkingen worden gewijd aan de waarde van het Diploma voor andere technische betrekkingen. Het boekje is vlot geschreven de voor- en nadeelen aan de betrekking van Opzichter van den Rijkswaterstaat worden zonder overdrijving of vooringenomenheid op duidelijke wijze geschetst, door iemand die blijkbaar die betrekking met ijver en toewijding vervult en wiens oordeel niet vertroebeld is door persoonlijke opvattingen, zooals die zich bij andere ambtenaren dikwijls in den loop der jaren vormen, doch die feitelijk met den aard van het vak niets te maken hebben, noch daarin hun oorsprong vinden. Wij kunnen dus de lezing van dit boekje, dat voor den geringen prijs van 50 cents verkrijgbaar is met aandrang aanbevelen, in het bijzonder aan hen, die zich tot den werkkring bij den Rijkswaterstaat gevoelen aangetrokken.

Varia.

GOTHIEKE PANEELEN.

Slot (zie bladz. 104).

Uit Leiden werd mij geschreven, dat eene bende kooplui in 1911 en 1912 „de pest van Leiden en Rijnland" was geweest. Er zal daar dus wel menig gothiek paneel met „auctoritate tua nobis opus est" enz. enz. aan den man zijn gebracht. Zekere J. Vos, toenmaals wonende in de Sint-Jorissteeg aldaar, later naar Den Haag verhuisd, moet met een „beleg van Leiden, 1574" te koop hebben gelopen. Ook werd in Rijnland een kist met gepolychromeerde wapens en met „zilveren" beslag vertoond; dit laatste voorwerp zou, bij gebrek aan een kooper in Holland, naar Engeland verhuisd zijn. Ik vermoed, dat het woord verhuizen in dezen zoo moet worden opgevat, dat de gepolychromeerde wapens, op de voorwerpen aangebracht, in het geval dat niemand zich kooplustig toont, verdwijnen om plaats te maken voor wapens van andere geslachten, waarvan de thans levende personen verondersteld worden beter belust te zijn op familiestukken, met wapens versierd. Vergelijk de „verhuizing" van Rotterdam via Delft naar Edam, en wellicht die van Zaltbommel naar Groningen via eventueele andere Nederlandsche steden. Papier is geduldig; en hout ook!

In Haarlem moet men portretten hebben getoond, voorstellende een echtpaar Kruseman uit de achttiende eeuw, evenwel in kleederdracht van veel vroeger tijd. Wellicht kwamen deze portretjes, pendanten, uit hetzelfde kanaal als de Culemborgsche portretten van Van Heyst; mogelijk ook uit den timmerwinkel, waarin een kistje met eenvoudig snijwerk was vervaardigd, dragende het wapen van Holland en van het geslacht van Alderwerelt, te koop gepresenteerd aan een dame te Haarlem. Men ging op dit aanbod niet in omdat het jaartal niet klopte met den tijd, waarin de voorgestelde persoon leefde. Een looden exemplaar, zooals indertijd beschreven, en gemaakt in navolging der gothieke paneelen, versierd met het wapen van „Guillelmus Buys, pensionaris van Amsterdam", kon Jhr. A. A. Martini Buys alhier niet bekoren; het kostte f 7.50 en er is dus wellicht iemand anders ingevlogen.

In Delft heeft men blijkbaar van het oeuvre-Wernik genoeg voortbrengselen. Ik zag althans op de kijkdagen in het veilingslokaal van A. Mak te Dordrecht een gothiek paneel, vervaardigd ter eere van een Delftschen regent, Jacob Doelman. Het was in den catalogus van de antikiteitenveiling onder no. 97 aldus beschreven: „Gothiek paneel. Toogvormig, waarop eene reliefvoorstelling van een vrouwefiguur, die een wapenschild houdt waarnaast een leeuw met banier. Daaronder het volgende inschrift: Auctoritate tua nobis opus est Jacob Doelman Schepen en Raed der stede Delft. Eikenhout met de oude polychrome pâtine."

Merkwaardig! Dit paneel had woordelijk hetzelfde opschrift als verschillende stukken, door Wernik c. s. in de laatste jaren aan den man gebracht. Eene nauwkeurige bezichtiging van het kunstwerk leidde tot de overtuiging, dat het afkomstig was uit dezelfde fabriek als de hierboven vermelde beeldhouwwerken. Zonder eenigen twijfel was het vervaardigd door dezelfde hand, die onlangs de wapens der van Heysten, van Vollenhovens, Voorhoeve's, van IJsselsteyns, Moensen en zoovele andere Hollandsche geslachten vereeuwigd heeft, en die onze vaderlandsche geschiedenis in beeld brengt door de belegeringen uit den tachtig-jarigen en andere oorlogen in eikenhout te snijden.

In de laatste jaren is herhaaldelijk de klacht geuit, en dikwijls zeer terecht, dat onze hedendaagsche kunstnijveren zoo moeielijk koopers kunnen vinden voor hunne voortbrengselen, zelfs voor de uitstekendste producten hunner kunst; en zulks omdat er bij het kunstlievende publiek een ware manie bestaat om antiek te verzamelen. In de veilingen betwist men elkander een stuk Chineesch porcelein, een Delftsch kaststel, een Louis XV buffet of een voorwerp van drijf- of smeedkunst in zilver uit de 17de eeuw tot steeds hooger loopende prijzen. Dit komt ten nadeele van de moderne kunstnijverheid; de fraaiste voorwerpen, in de beste ateliers vervaardigd, blijven veelal onverkocht. Terwijl de verzamelaars als het ware vechten om een antiek voorwerp te bemachtigen, enkel en alleen omdat het antiek is, bemerken de drijver, de zilversmid en de knappe beoefenaar van de medailleerkunst, dat het heel wat gemakkelijker is om tot fabelachtigen prijs een middelmatig kunstproduct uit de 17de of 18de eeuw aan den man te brengen, dan om een kooper te vinden voor werkelijk zeer goede voortbrengselen hunner kunstnijverheid tot een prijs, die niet hoog is te noemen. De moderne kunstnijverheid is dus het kind van de rekening. Over dit euvel heeft evenwel onze tijdgenoot, die gothieke paneelen snijdt, met wapens er op van regenten uit de gouden eeuw en uit den pruikentijd, niet te klagen. Zijn kunst wordt gewaardeerd. Immers in de te Dordrecht op 18 Maart in Mak's lokaal gehouden veiling is zijn no. 97, waarvan de beschrijving hierboven is aangehaald, voor honderdtien gulden verkocht geworden.

In aanmerking genomen, dat ik er getuige van ben geweest, dat Wernik een, sprekend op no. 97 gelijkend, gothiek paneel hier ter stede voor vijfenveertig gulden te koop aanbood (toen stond het wapen van Voorhoeve er op), is honderdtien gulden voorzeker een flinke prijs te noemen voor een zeer middelmatig snijwerk uit de eerste helft van de twintigste eeuw. De kooper kreeg „de oude polychrome pâtine" op den koop toe.

Zoo worde dan, te Dordrecht ten minste, de moderne nijverheidskunst in eere hersteld.

A. HOYNCK VAN PAPENDRECHT.

21 Maart 1913.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Congres voor Openbare Gezondheids-regeling.

Het Nederlandsch Congres voor openbare Gezondheidsregeling, is voornemens, — ter gelegenheid van het in September van dit jaar te houden Gezondsheidscongres en Internationaal Woning-congres — eene tentoonstelling tot stand brengen van het voornaamste, dat in de laatste jaren in Nederland is gedaan op het gebied van verbetering van volkshuisvesting, uitbreiding en grondbedrijf van steden en kleinere gemeenten, woningonderzoek enz.

Deze tentoonstelling — welke zal gehouden worden in het Kurhaus (Zanderzaal) te Scheveningen, van 5 tot 13 September — zal wegens den omvang van het onderwerp in verband met de beperkte beschikbare ruimte (omstreeks 300 M². grond oppervlakte), niet algemeen kunnen zijn, maar beperkt moeten blijven tot een keuze uit het belangrijkste. Zij wordt verdeeld in 3 groepen: *a* Woningonderzoek en statistiek, *b* woningbouw door vereenigingen, gemeenten of particulieren; — *c*. Uitbreidingsplannen met bebouwingsvoorschriften en gegevens van het grondbedrijf.

Het comité voor de Tentoonstelling bestaat uit de heeren: dr. W. P. Ruysch, Voorzitter, W. van Boven, mr. dr. H. J. Romeyn en mr. Mortier Hijmans, secretaris.

Nationale tentoonstelling van oude kerkelijke kunst te 's Hertogenbosch.

De commissie voor de onde kunst van bovengenoemde tentoonstelling is thans definitief samengesteld en bestaat uit een uitvoerend Comité en eene commissie van bijstand.

Uitvoerend Comité: J. A. Frederiks, lid der Rijkscommissie voor de monumenten, voorzitter, H. van Heeswijk, Architect, Dr. Jan Kalff, secretaris, allen te 's Gravenhage, mejuffrouw Ida Peelen, onder-directrice van het Gemeentemuseum te 's Gravenhage en C. A. Cikot, oud genie-officier te 's Hertogenbosch, adjunct-secretarissen.

Commissie van bijstand: H. Adelmeijer te 's Hertogenbosch, Mr. B. E. Asscher te Amsterdam, M. Azijnman te 's Hertogenbosch, J. H. Beerends te 's Gravenhage, Mr. P. C. J. A. Boelens te Leeuwarden, J. H. Brom te Utrecht, Dr. M. C. Paraira te Amsterdam, Mr. M. J. Duparc te 's Gravenhage, G. L. M. van Es te Rotterdam, H. Ph. Gerritsen te 's Gravenhage, Mgr. J. J. Graaf te Haarlem, Dr. C. Hofstede de Groot te 's Gravenhage, P. J. van Harderwijk te Schiedam, J. M. Hillesum te Amsterdam, F. A. Hoefer te Hattem, Mgr. Dr. J. H. H. G. Jansen te Jutfaas, G. C. A. Juten te Ginneken, Mgr. B. H. Klömne te Amsterdam, J. H. M. C. Lanne te Breda, Prof. Dr. W. Martin te 's Gravenhage, A. J. Mendes da Costa te Amsterdam, Mgr. Dr. J. C. Overvoorde te Leiden, Prof. Dr. F. Pijper te Leiden, Dr. A. Pit te Amsterdam, Mr. W. Polman Kruseman te Middelburg, Mgr. J. Pompen te 's Hertogenbosch, Prof. Dr. J. W. Pont te Amsterdam, Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt te 's Hertogenbosch, Aug. Sassen te 's Gravenhage, P. Schmeits te Venraaij, Dr. M. Schoengen te Zwolle, Dr. D. Sluijs te Amsterdam, Jhr. H. Teding van Berkhout te Amsterdam, Prof. Dr. W. Vogelsang te Utrecht, L. A. Wagenaar jr. te Amsterdam, L. Wagenaar te Arnhem, Mr. Th. Waller te Utrecht en J. J. Weve te Nijmegen. (N. R. Ct.)

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

Muiderslot.

De Commissie voor de Inwendige Restauratie van het Muiderslot, (Beschermheer de Prins der Nederlanden), heeft een gelukkige gedachte gehad. Dit slot, zóó belangwekkend om zijn geschiedenis, zóó belangwekkend tevens als monument, een van onze merkwaardigste historische gedenkteeken, het is bij een groot deel van het Nederlandsche volk, zooal niet geheel onbekend, dan toch niet zóó bekend, als het verdient. De Commissie voor de Inwendige Restauratie wil trachten wat meer algemeene belangstelling te wekken en tevens de vele vreemdelingen, die dit jaar hier verwacht kunnen worden, tot een bezoek uit te lokken.

Daartoe zal een groot gedeelte van het slot van echte meubelen enz. uit de eerste helft der 17e eeuw en vroeger voorzien worden, opdat de bezoekers een indruk krijgen, hoe een bewoond kasteel er uitzag in den tijd, toen P. C. Hooft hier als Baljuw van Gooiland, Drost van Muiden enz. zetelde. Bovendien zal een der torenkamers een aantal herinneringen van Hooft en den Muiderkring bevatten.

Van Mei tot September 1913 zal dit alles als een tentoonstelling voor het publiek toegankelijk zijn.

Medewerking, door inzending van voorwerpen, is in wijden kring gevraagd. De gehoopte baten komen ten goede aan het slot. Er heeft zich een comité gevormd, bestaande uit de heeren: Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, voorzitter, Ds. F. W. Drijver, A. N. J. Fabius, J. A. Frederiks, Dr. P. Leendertz Jr., secretaris, J. L. de Raadt, N. S. Rambonnet, W. Retera, J. F. M. Sterk, Mr. Th. Stuart. (N. R. C.)

Opening eener Middelbaar Technische School te Dordrecht.

Het voorbeeld, door den Nederlandschen Aannemersbond gegeven om voor de Bouwkunde een middelbaar technicum te stichten, begint ook voor andere vakken navolging te vinden.

Zoo valt thans het heuglijke feit te constateeren, dat dezer dagen te Dordrecht werd geopend een M. T. S. voor de Werktuigkunde en aanverwante vakken. Dat die opening plaats had met eenigen luister, spreekt vanzelf: de beteekenis van dit belangrijke feit gaf daartoe voldoende aanleiding.

De plechtigheid werd dan ook bijgewoond door een groot aantal autoriteiten, onder welke de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financiën, de heer Vegtel, lid van Ged. Staten van Zuid-Holland, het Gemeentebestuur van Dordrecht en vele Raadsleden, burgemeesters van omliggende gemeenten, de heer De Groot, inspecteur van het Middelb. Techn. Onderwijs, prof. dr. Cardinaal, rector-magnificus der Technische Hooge School en verder tal van dames en heeren, leden der Ver. voor M. T. O., leeraren bij het M. O. en H. O. enz. enz.

De voorzitter der Vereeniging, welke deze school stichtte, de heer J. I. de Muynk, schetste de voorgeschiedenis van deze inrichting en bracht een woord van dank aan allen, die tot de oprichting hadden medegewerkt.

De directeur, de heer H. de Groot, schetste daarna de taak der Middelbare Technische School en het groote belang, dat de bedrijven hebben bij goed onderlegde technici.

De heer Vegtel, sprekende namens de provincie, gaf zijn groote waardeering te kennen voor hetgeen door den krachtigen steun van mannen van verstand en vermogen was tot stand gebracht in deze school.

Daarna verkreeg de burgemeester van Dordrecht, de heer H. J. Wichers, het woord om de verzekering te geven van de sympathie van het bestuur der gemeente, waar de reeds omvangrijke nijverheid in sterke mate opbloeit, voor deze stichting, aangevangen in een nederig huis, thans gevestigd in een verheven gebouw, dat in zijn voorgevel in gulden letteren zijn bestemming wijst: Noblesse oblige!

Vervolgens sprak minister Heemskerk namens de Regeering. Z.Exc. verklaarde met groote ingenomenheid het verzoek, deze inrichting met een enkel woord te willen openen, te hebben aangenomen. Spr. wees op de levendigheid in de ontwikkeling van het technisch onderwijs, waardoor thans een nieuwe aëra schijnt aangebroken. Het kan niet anders, of dit komt ten goede aan de industrie en verhooging van de kracht des volks. De Regeering heeft dezen opgekomen drang naar beter technisch onderwijs geleid, en het doet haar genoegen te zien, hoe het particuliere initiatief, onder leiding van de Regeering, die zelf een bescheiden rol vervult, zich uit in de stichting van inrichtingen als deze school. Zij is een van de eerste, maar er zullen er zeker meer verrijzen.

Z.Exc. bracht daarom dank aan hen, die deze zaak ter hand hebben genomen en tot een goed einde hebben gebracht en deelde ten slotte mede, dat het H. M. de Koningin behaagd had, den heer J. A. Stoop, die zulk een groot aandeel had in de stichting dezer school, te benoemen tot ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Nadat de heer Stoop den Minister verzocht had H. M. zijn eerbiedigen dank over te brengen voor deze onderscheiding, besloot de heer De Muynk met een woord van dank aan de aanwezigen. Daarna werd het gebouw bezichtigd.

Ook de Nederlandsche Aannemersbond heeft zijne belangstelling in deze stichting betoond en wel door he zenden van een telegram.

(De Aannemer.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leveri
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 12 APRIL 1913. No 15.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling: » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.20
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XIV. (slot.)

(Nadruk verboden).

De nieuwe bouw van den St. Pieter was door Bernardo Rossellino ontworpen in den vorm van een latijnsch kruis. Hoe die bouw eigenlijk geworden zou zijn, daarvan kan men zich uit de overgeleverde beschrijvingen van het ontwerp slechts een vage voorstelling maken. Van de oude kerk, die in 1500 nog overeind stond is meer bekend. Zij moet in 324 onder Constantijn I begonnen en omstreeks 330 ongeveer voltooid zijn geweest als vijfschepige basilica met dwarsschip. Omstreeks 770 werden er een of twee torens bijgebouwd en eenige jaren later werden de buitenste zijschepen overwelfd; het hoofdschip met twee rijen van 22 zuilen was vlak of met open kap afgedekt, de zuilen tusschen de zijschepen steunden rondbogen, die direct op de kapiteelen rustten. De triomfboog was een verhoogde rondboog, rustende op zuilen met impostlijsten, de apsis was klein en had geen vensters. De vloer lag ongeveer 3.5 M. lager dan die van de tegenwoordige kerk en in de crypt zijn nog gedeelten van den ouden bouw bewaard gebleven.

Het oud-christelijk kerkgebouw was rijk versierd met mozaïek en marmer. In 800 werd Karel de Groote er gekroond en later heeft het nog vele malen voor de plechtigheid der Keizerskroning dienst gedaan. Door hoogen ouderdom in verval geraakt en ook te klein geworden werd in den loop der vijfiende eeuw herstelling meer en meer noodzakelijk, doch men schijnt er aanvankelijk aan te hebben gedacht, het bestaande gebouw te restaureeren en uit te breiden, maar dit voornemen strookte weinig met den geest des tijds. De Renaissance had zich reeds overal elders baan gebroken en de kunstlievende paus Nicolaas V oordeelde dat Rome in de bouwkunst niet achteraan mocht komen. Hij raadpleegde de meest bekende bouwmeesters van zijn tijd en bij voorkeur die van de zuiverst klassieke richting en het is niet onwaarschijnlijk, dat, ofschoon Rossellino, met den bouw belast werd, ook de adviezen van Alberti, die destijds te Rome vertoefde, niet zonder invloed gebleven zijn op de plannen, die bij den dood van den paus in 1455, zooals wij reeds meedeelden, nog slechts tot een begin van uitvoering waren gekomen.

Het denkbeeld van Julius II, om deze plannen weder ter hand te nemen werd door de kunstenaars in zijn omgeving met geestdrift begroet. Men neemt aan, dat de paus een aantal architecten heeft uitgenoodigd, om ontwerpen in te leveren, maar er is reden, om te veronderstellen, dat de bouwmeesters, ook zonder uitnoodiging, genoeg ijver aan den dag hebben gelegd.

Vooral Bramante schijnt geen moeite te hebben gespaard en al zijn welbespraaktheid te hebben aangewend, om de eerzucht des pausen aan te wakkeren en hem te bewegen tot de stichting van een nieuwen, grootschen tempel der Christenheid te besluiten. Telkens kwam hij

met schetsen en teekeningen voor den dag, telkens kwam hij op de zaak terug en ten slotte zag hij in 1506 zijn moeite met succes bekroond, toen op 18 April met groote plechtigheid de eerste steen gelegd werd van een bouwwerk, dat naar zijn ontwerp zou worden uitgevoerd.

Bramante's plan was gebaseerd op het Grieksche kruis als grondvorm, met een reusachtigen koepel op vier zware pijlers in het midden, de kruisarmen halfrond afgesloten en de ruimten tusschen de kruisarmen afgedekt met vier kleinere koepels, het schema dus, dat in de bestaande St. Pieterskerk, ofschoon met belangrijke wijzigingen, tot uitvoering is gekomen. Indien Bramante's denkbeelden geheel verwezenlijkt geworden zouden zijn, zou de kerk nog veel grooter zijn geworden want hij zou de bovenbeschreven kern van het gebouw nog hebben omgeven met een krans van kapellen en op de vier hoeken vier hooge torens hebben gebouwd. De geheele bouw zou midden op een door zuilenhallen omsloten plein zijn komen te staan. Met de hem eigen voortvarendheid deed Bramante de helft van de oude kerk afbreken en met een aan overhaasting grenzenden ijver werden de fundamenten voor de nieuwe gelegd. Met groote snelheid rezen de zware pijlers omhoog, maar toch kwam tijdens het leven van den bouwmeester in acht jaren niet meer tot stand dan het koorgedeelte, een stuk van den zuidelijken kruisarm en de vier middenpijlers met de geweldige bogen, die den koepel moesten dragen. Tot het metselen der gewelven gunde men zich geen tijd, zij werden op kolossale formeelen gegoten uit een soort van beton van kalkmortel en marmergruis. Rosetten, paneelen en caissons, die het gewelfvlak versieren, werden op dezelfde eenvoudige wijze gevormd en Bramante paste hier dus op groote schaal de bouwwijze toe, bij de Romeinen in gebruik, doch in zijn tijd geheel vergeten, ook met het stucwerk was dit het geval. Het weder in toepassing brengen der oude methoden, wordt den bouwmeester aangerekend als een verdienste, die evenwel veel van hare waarde verliest, wanneer men nagaat, dat de voornaamste drijfveer daartoe was, de groote snelheid van werken, die er mede kan worden bereikt; ware het gewapend beton in zijn tijd bekend geweest, hij zou ongetwijfeld dit materiaal niet hebben versmaad en de duurzaamheid van het werk zou er voorzeker door hebben gewonnen.

Maar het werk, dat hij maakte, was niet bestemd om lang te blijven bestaan. Zij die hem in zijn werkzaamheid opvolgden brachten zulke ingrijpende wijzigingen aan, dat van zijn ontwerp eigenlijk niets is overgebleven dan de kern van de vier hoofdpijlers met de bogen onder den grooten koepel.

Bramante stierf in 1514 op zeventig-jarigen leeftijd. De geheele pauselijke hofhouding en alle kunstenaars, die in Rome aanwezig waren, woonden de luisterrijke uitvaart bij van den grootmeester der bouwkunst wiens stoffelijk overschot in de St. Pieterskerk werd bijgezet De geschiedschrijvers schetsen Bramante als een man van opgewekten geest, die zich gemakkelijk in de wereld wist te bewegen en voor iedereen toegankelijk was, een man, die met ijver ten dienste stond degenen, die hem noodig hadden. Ook voor zijn kunstbroeders was hij hulpvaardig, vooral voor hen van wie wat te verwachten was en hij moet het geweest zijn, die den jongen Rafael naar Rome bracht, hem daar eenigen tijd onderhield en onderricht in de bouwkunst gaf. Rafael schilderde later in een zijner bekende Vaticaansche schilderijen »de school van Athene« het portret van zijn leermeester en beschermer. Wie dit schilderwerk kent zal zich daarop een figuur herinneren, bezig met een passer in de hand een geometrische constructie te teekenen, die door eenige jongelieden met aandacht beschouwd wordt. Deze figuur moet het portret van den beroemden bouwmeester zijn, die evenals de meeste zijner tijdgenooten, behalve in de geometrie, tehuis was in alle »vrije consten« en van wien men vermeld vindt, dat hij ook dichter en zelfs improvisator was van kernachtige en vloeiende sonnetten. Die dichtwerken zijn in de achttiende eeuw te Milaan uitgegeven. Het zal den beoefenaar der bouwkunst echter meer belangstelling inboezemen te weten, dat vele ontwerpen en teekeningen van Bramante eveneens bewaard gebleven zijn en er zich o.a., wij meenen in de Uffizi te Florence een aantal bevinden die betrekking hebben op zijn hoofdwerk, de St. Pieterskerk te Rome.

'Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

De laatste namiddag-voordracht voor de leden der Academie in dit seizoen is gehouden door den heer Alb. Otten, architect te Rotterdam, over het onderwerp: „Moderne bouwkunst in Skandinavië en Finland.

De spreker merkte ter inleiding op, dat hij bij het toonen der voortbrengselen van moderne Skandinavische architectuur op den Hollandschen invloed zou kunnen wijzen. Reeds blijkt die uit hun architectuur in de 17de eeuw. Spreker noemde slechts de Beurs te Kopenhagen, het slot Kronborg te Helsingör en het Biddarhuset te Stockholm, alle indertijd door Hollanders gebouwd.

Na de bloeiperiode der 17de eeuw is Skandinavië en ook zelfs Finland niet ontkomen aan den invloed der Fransche stijlen en vindt men in de hoofdsteden vele voorbeelden daarvan.

Ook hun architectuur was in haar wezen uitheemsch, voor het huidige geslacht echter is de heerlijke taak weggelegd, haar te vervangen door een kunst, die levendig, persoonlijk en nationaal is.

De architectuur van Skandinavië en Finland en vooral die van Zweden en Finland, heeft van eeuwen her groote verwantschap.

De overoude boeren-kultuur, die zich in Zweden lang voor de invoering van het Christendom ontwikkelde, week slechts langzaam voor de beschaving van het Latijnsche ras, daar gedurende de oprichting der Christenkerken in Westgotland nog ijverig aan de oude goden in het oude kerkje bij Upsala werd geofferd.

Dit kerkje was uit natuursteen samengesteld, een bouwmateriaal, hetwelk in verhouding weinig toepassing vond, daar de uitgestrekte wouden van het Noorden er toe brachten, dat de groote bouwwerken in hout werden uitgevoerd. Ook voor de kerken werd hout toegepast en de veel voorkomende steensoorten als graniet, kalk- en zandsteen, werden slechts zelden verwerkt. Vele oude houten kerkjes en gebouwtjes bestaan nog, doch voornamelijk in de openluchtmusea te Christiania, Skansen en Stockholm en dat de Helsingor zijn vele fraaie en rijk versierde specimina van Noorschen houtbouw bewaard.

De moderne houtbouw voor de landhuizen volgt dezelfde constructiewijze en sluit zich geheel bij de oude voorbeelden aan.

Van het primitiefste boerenhuis heeft zich deze typische bouwwijze in Noorwegen, Zweden en Finland tot een eerbiedwekkende kunstuiting ontwikkeld, elk wederom met een eigen nationaal karakter.

In navolging van de houten graanschuren, rustende op rolsteenblokken van graniet, worden de moderne landhuizen opgericht op een sokkel van ruwbehakte stukken steen.

Naast den houtbouw van het landhuis heeft zich de steen-

architectuur ontwikkeld met de slechts voor het grijpen liggende materialen: „graniet en kalksteen", doch tevens vindt ook de verbeterde baksteen, thans zonder bepleistering, toepassing.

Spreker behandelde nu aan de hand van een aantal lichtbeelden uitvoerig het kleine zeer verdienstelijke Paviljoen van Finland op de tentoonstelling van 1900 te Parijs, hetwelk een typische uiting van gecombineerden steen- en houtbouw met een geheel eigen nationaal karakter is. Het is geïnspireerd op de oude kerkjes van Finland,, gedekt met houten leien en gekroond met een sierlijk klokkentorentje.

Spreker behandelde dit kleine gebouwtje daarom zoo breedvoerig, omdat het op hem een onuitwischbaren indruk gemaakt heeft en mede aanleiding geweest is tot verdere studie van de Skandinavische en Finsche architectuur en ten slotte tot zijn bezoek aan Helsingfors.

Op zijn reis daarheen heeft hij ook in Kopenhagen en Stockholm architectuur gezien, die niet minder onze aandacht verdient en veel gemeenschap met de Finsche architectuur vertoont.

Tusschen de architecten der drie Skandinavische rijken en Finland bestaat namelijk een bond, die beurtelings jaarlijks in elk der vier landen een samenkomst houdt, waardoor een ideeëngemeenschap op architectonisch gebied ontstaan is, die door de taalgemeenschap nog bevorderd wordt.

Spreker gaf hierna, ook weer met lichtbeelden, een kort overzicht van de fraaie Skandinavische en Finsche architectuur.

Gelijk in zooveel andere Europeesche landen, heeft ook in Skandinavië en Finland de overvloed van ingevoerd studiemateriaal de ontwikkeling der architectuur in nationale richting verhinderd. Ook deze architectuur gedurende de 19de eeuw was schoolsch en stijl-nabootsend, doch voor het huidige geslacht was de heerlijke taak weggelegd, daarin verandering te brengen. De door spreker behandelde moderne architectuur-richtingen kenmerken zich alle door een wonderbaarlijke vereeniging van ruwheid en fijngevoeligheid, die iets primitiefs bewaard hebben, dank zij de nationale bouwmaterialen en de strengheid van het klimaat.

Aan de grondige studie van hun oude nationale architectuur is de herleving in modernen geest te danken. Met voormannen als prof. Rosen en Martin Nyrop voor Denemarken, Boberg, Ostberg Wahlman en Lallerstedt voor Zweden, gaat Skandinavië op architectonisch gebied een groote toekomst tegemoet, doch vooral dwingt Finland bewondering af.

Saarinen, de ontwerper van het uitbreidingsplan van Helsingfors, leidt de architectuur daar in nieuwe banen, gebaseerd op de weinige overblijfselen hunner oude nationale architectuur. Hij is het, die zijn teekenstift gemaakt heeft tot een tweede „Sampo". (N.R.Ct.)

Prijsvragen.

TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN."

Prijsvraag „Dorpsschool."

In verband met enkele gevraagde inlichtingen is art. 9 van het programma gewijzigd.

Het artikel luidde:

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin zich de naam van den ontwerper bevindt.

Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondentieadres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der stukken, bij de inzending behoorende.

Het artikel te lezen als volgt:

Elke inzending moet vergezeld gaan van twee, behoorlijk gesloten enveloppen: de eene met het opschrift „correspondentie-adres" bevattend dit adres, en de andere met het opschrift „ontwerper", bevattend naam en adres van den ontwerper.

Op beide enveloppen moet een motto vermeld staan, dat ook voorkomt op elk der stukken, bij de inzending behoorende.

Tevens wordt medegedeeld, dat elk ingekomen ontwerp tegen brandschade verzekerd zal worden tot een bedrag van f 100.

Namens de Jury:

J. GRATAMA.

L. ZWIERS.

HET NIEUWE STADHUIS TE ROTTERDAM.

Naar wij vernemen, heeft de jury inzake de ontwerpen voor het nieuwe Stadhuis haar laatste bijeenkomst gehouden. In deze vergadering werd het aan B. en W. uit te brengen rapport vastgesteld.

INTERNATIONALE PRIJSKAMP VOOR MINERALE ZWARE OLIE-MOTEURS BESTEMD VOOR DEN LANDBOUW.

Kleine moteurs door petrool gedreven zijn menigmaal aan prijskampen voorgesteld geweest, maar hebben nooit den verwachten uitslag gegeven.

Om de uitvinders tot het bestudeeren dezer kwestie aan te zetten, is er eenen prijskamp ingericht door de Italiaansche Touring Club, de Italiaansche Federatie van de landbouw Consortiums, en de wandelende landbouwzetel van Parme, met de medewerking van het uitvoerend komiteit der feesten voor de honderdste verjaring der geboorte van Giuseppe Verdi.

Enkel de moteurs die 30 paarden niet te boven gaan zullen toegelaten worden, en de voorkeur zal gegeven worden aan de moteurs van minder dan 8 paarden.

Het komiteit heeft de reglementen en voorwaarden aan J. Gevers & Co., 70, Sint Jansstraat, Antwerpen, gezonden, alwaar de belanghebbenden ze zich kosteloos kunnen verschaffen.

De vreemdelingen mogen aan dezen prijskamp deelnemen, en de inschrijvingen moeten voor 31 Mei 1913 gezonden worden aan de Italiaansche Touring Club, Via Monte Napoleone, Milaan.

De nijveraars en groote landbouwers zullen met belangstelling dezen prijskamp volgen, want de oplossing van dit vraagpunt zal het groot gebrek aan handwerkers, waaraan de landbouw behoefte heeft, te keer gaan.

Een belangrijk rapport over zuivering van afvalwater.

Reeds sedert vele jaren wacht het vraagstuk van de verontreiniging der openbare wateren op een oplossing. Verschillende voorstellen zijn reeds gedaan, om daartoe te geraken, maar men is daarmede nog niet veel nader tot het doel gekomen. Bij de besprekingen en overwegingen van het vraagstuk heeft men spoedig ingezien, dat, ofschoon vrij algemeen erkend wordt, dat het hier een zaak van groot gewicht geldt, maar niet zoo een, twee, drie, door het

uitvaardigen van een wet aan het euvel paal en perk gesteld kon worden. Door eenvoudig het verontreinigen van openbaar water te verbieden zou men toestanden in het leven hebben geroepen nog veel onhoudbaarder dan de bestaande. Vele fabrieken en bedrijven zouden plotseling in hun bestaan bedreigd zijn geworden. De fabrieksnijverheid toch is de groote verontreinigster, zij ontkent dit niet en is niet ongeneigd het hare te doen, om verbetering in den toestand te brengen, maar het gaat niet aan, haar geheel voor dien toestand verantwoordelijk te stellen en dingen te verbieden, die jarenlang toegelaten zijn, zonder haar van overheidswege tegemoet te komen en de behulpzame hand te bieden. De regeering heeft dit beraamd door de instelling in 1908, door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, van de Commissie voor de reiniging van het afvalwater van stroocarton- en aardappelmeelfabrieken, welke Commissie dezer dagen met haar rapport is gereedgekomen. Aan dit rapport is bijna vijf jaren gewerkt, maar er is dan ook een degelijk stuk werk geleverd, dat vele belangrijke gegevens bevat. Weliswaar zijn slechts twee soorten van fabrieken in observatie genomen, maar men zal onmiddellijk inzien, dat de onderzoekingen waarde hebben voor alle industrieën, die geregeld een zeker quantum afvalwater produceeren. Het rapport geeft een beredeneerd overzicht van de verschillende methoden, die de hedendaagsche wetenschap voor de zuivering van het afvalwater aan de hand doet en verbindt daaraan beschouwingen, die van zooverstrekkend belang zijn, dat de technicus, die met bouw en inrichting van fabrieken belast wordt, daarvan niet onkundig mag blijven.

De lezing van het rapport moet hem dus worden aanbevolen. Wij bepalen ons hier tot een uittreksel, in hoofdzaak ontleend aan de Prov. Groninger Courant, die de zaak terecht voor de bewoners onzer Noordelijke Provinciën van bijzonder gewicht acht.

Toen de Commissie hare werkzaamheid aanving deed zich voor de te verrichten onderzoekingen spoedig de behoefte gevoelen aan de medewerking van een technoloog en werd de heer H. Kessener als zoodanig aan de Commissie toegevoegd. Genoemde heer heeft toen eerst eenige maanden in het Microbiologisch Laboratorium te Delft gewerkt terwijl hij daarop in het laboratorium der Carton- en Papierfabriek te Sappemeer — die door een N. V. wordt gedreven van welke de heer mr. H. E. Oving, rapporteur der commissie, directeur is — onderzoekingen deed.

Daar de taak der Commissie een tweeledige was, heeft ze het rapport in twee deelen gesplitst: I. het afvalwater der Stroocartonfabrieken, II. het afvalwater der aardappelmeelfabrieken.

Eerst dan wat de Stroocartonfabrieken betreft.

De commissie doet in een inleiding mededeelingen omtrent den omvang van het bedrijf. Er zijn totaal 20 fabrieken, waarvan 18 in onze provincie liggen. De wekelijksche productie van alle 20 fabrieken bedraagt 3.880.000 K.G. carton, de hoeveelheid afvalwater 116.400 M³, zoodat circa 30 M³. water per 100 K.G. carton kan worden gerekend, al is dat niet voor alle fabrieken hetzelfde, omdat in sommige fabrieken het water, dat éénmaal den loop der fabricage heeft gevolgd, wederom in de fabriek wordt gebracht De fabrieken verwerken per jaar 261.900.000 K.G. stroo; 2200 fabrieksarbeiders vinden een bestaan in deze industrie.

Na te hebben stilgestaan bij de wijze van fabricatie van het carton en de analyse van het stroo doet de commissie opgave van de samenstelling van het afvalwater. Dat van de fabriek te Sappemeer was minder geconcentreerd dan dat van sommige andere fabrieken. De commissie vond de volgende gemiddelden van een reeks van onderzoekingen van stroocartonafvalwater van verschillende fabrieken:

	Organische	Anorganische.
ruw water	7.78 gr. p. L.	6.30 gr. p. L.
gefiltreerd	5.74 gr. p. L.	4.78 gr. p. L.
dus gesuspendeerd	2.04 gr. p. L.	1.43 gr. p. L.

De commissie heeft bij haar bezoek aan meerdere stroocartonfabrieken en wel vooral aan die, welke reeds eenige inrichting tot zuivering van afvalwater bezitten, kunnen constateeren, dat de thans bestaande installaties tot zuivering van het afvalwater niet voldoende zijn om het afvalwater zoodanig te zuiveren, dat het, zonder vervuiling te veroorzaken, in 't openbaar water kan afvloeien. Het behoeft dus geen verwondering te baren, dat de meeste der openbare wateren, waarop de fabrieken loozen, in staat van verregaande vervuiling verkeeren. De commissie merkt evenwel op, dat in dezelfde openbare wateren ook aardappelmeelfabrieken loozen, zoodat een niet gering deel der vervuiling in het debet dezer laatstgenoemde moet worden geboekt.

De verschillende methoden van zuivering van afvalwater zijn de volgende: 1°. Bezinking; 2°. Chemische reiniging; 3°. Filtratie; 4°. Biologische reiniging in tanks; 5°. Bevloeiing; 6°. Biologische reiniging door oxydatiebedden (contactbedden en continu-filters).

1°. Bezinking. Deze heeft naar de commissie meent weinig nut. Het soortgelijk gewicht van de zwevende deelen verschilt zoo weinig van dat van het water zelf, dat lang niet alle zwevende onreinheden bezinken. Uit de genomen proeven bleek, dat slechts 20 procent der gesuspendeerde stof bezonken was van water, dat 12 uur gestaan had.

Een proef om het water te centrifugeeren beantwoordde niet aan de verwachtingen om dezelfde reden waarom men met bezinking niet slaagt: n.l. 't gering verschil in soortgelijk gewicht der zwevende deelen ten opzichte van het water. Bovendien is ook de capaciteit zelfs van zeer groote centrifuges, te gering.

2°. Chemische reiniging. Bij deze methode wordt door toevoeging van een stof, de neerslag in het afvalwater teweeggebracht, die bij het bezinken de zwevende stoffen meesleept. Men is bij sommige soorten van afvalwater op deze methode aangewezen, namelijk dan, wanneer het water schadelijke anorganische verbindingen bevat. De chemische zuivering is evenwel duur, wanneer het ontstane slijk zonder inkomsten tegeven, moet worden verwijderd. Kan de waarde van de neergeslagen zwevende stof echter door het praecipitatiemiddel worden verhoogd, dan zal de methode, hoewel rendabel, toch met minder kosten kunnen worden toegepast. In de praktijk worden thans nog slechts de volgende chemicaliën gebruikt: kalk, ijzersulfaat, ijzeraluin, aluminiumsulphaat, ferrozone en combinaties hiervan. De commissie heeft eveneens proeven genomen te. met slib, dat uit den Dollard gebaggerd werd en dus betrekkelijk goedkoop te krijgen is, f 1 per M³., d.i. f 2.56 per M³. in drogen toestand daar de slib 61 pCt. water bevat en 2e. met superphosphaat.

Wat de klei betreft, zag zij, dat bij gebruikmaking van 2½ pCt. slib 60.2 pCt. der vezels was neergeslagen, bij gebruik van 5 pCt. slib 84.9 pCt. De zuivering was onvoldoende daar het grootste gedeelte der organische stof nog in het afvalwater achterbleef. Om een eenigszins helder afvalwater te krijgen was 18 pCt. slib noodig. De toepassing van klei heeft bovendien het groote bezwaar, dat de hoeveelheid die men noodig heeft zoo enorm groot is.

Kalk kan voor de zuivering niet in aanmerking komen omdat dit reeds in de vloeistof aanwezig is; ijzerzouten geven met dit afvalwater eene onvoldoende klaring. Geen der gebruikelijke chemicaliën (ferro-sulfaat, ferrichlorid, aluminium sulfaat, waterglas) gaf zulke goede resultaten als het superphosphaat.

Het resultaat van de proeven was, dat de vezels geheel verwijderd werden, de organische stof was evenwel slechts met 1/3 afgenomen. Men krijgt met dit superphosphaatprocédé helder water, hetwelk voor de biologische nareiniging op een continufilter, zeer geschikt is. De commissie meent echter, dat eene voorreiniging door hier achter te bespreken septic tancs, verre de voorkeur verdient boven de superphosphaat-methode.

3°. Filtratie. Deze methode van reiniging kan in sommige gevallen althans met eenig succes worden toegepast tot het terughouden van onopgeloste stoffen. Bij de genomen proeven werden geen gunstige resultaten bereikt. Het daarvoor gemaakte toestel raakte spoedig verstopt, zoodat het filtermateriaal zoo dikwijls moet worden schoongemaakt, dat daarmee practisch niet te werken is. Er zijn echter filters in den handel, waarbij het filtermateriaal niet alleen kan worden schoongespoeld, maar ook omgeroerd. Enkele dezer worden door de commissie aan een uitvoerige bespreking onderworpen. Bij de met de Jewelfilter genomen proef was de verstopping zoo snel en zoo volkomen, dat, als men zulk een filter had, deze zeker ieder kwartier zou moeten worden gewasschen. De commissie acht deze filter dus voor het doel niet bruikbaar. De Füllnerfilter daarentegen kan eenige waarde hebben, ter vergemakkelijking van de biologische reiniging in tanks. Toch meent de commissie, dat de kosten die daardoor worden uitgespaard niet grooter zijn dan de kosten van deze filters. Bij reiniging door tanks, zal men, indien de ruimte groot genoeg is, verstandig doen, geen filters aan te schaffen, omdat men dan goedkooper de reiniging, die de filters geven, door een ietwat grootere tank bereiken kan.

Is men echter in de grootte van het terrein zeer beperkt, dan verdient de aanschaffing van een of meer dezer filters aanbeveling.

Hierna komt de commissie tot bespreking van de biologische reiniging in tanks.

Aan hare bespreking van deze installaties laat zij eenige algemeene beschouwingen voorafgaan over het ontstaan en de werking der buitengewoon rijke mikroben-flora en -fauna van het ruwe afvalwater der bedoelde fabrieken, waarin wordt aangetoond welk een groot aantal juist de zwevende stoffen van het afvalwater aan het tot stand komen der moerasgisting hebben. Deze gisting moet dan ook, naar de commissie opmerkt, als een der voornaamste factoren van het procédé der biologische reiniging van het stroocartonafvalwater in de tanks worden beschouwd; de hoeveelheden koolzuur en methaan, die zich daarbij ontwikkelen, en in de lucht verloren gaan zijn enorm, en het is te voorzien, dat zij vroeger of later zullen worden verzameld, om wat het methaan betreft, als brandstof te worden gebruikt.

Na vervolgens te hebben stilgestaan bij de omzettingen door bacteriën in het aan zichzelf overgelaten stroocartonwater en een bespreking der daarbij voorkomende met gasontwikkeling gepaard gaande gistingsprocessen, (de coligisting en de methaangisting) de eiwitrotting en de ontwikkeling van zwavelwaterstof, die den toestand in de provincie Groningen zoo onhoudbaar maakt, komt de commissie tot den aanleg der tanks.

De eenvoudigste wijze, om een tank te bouwen is het graven van een groot bassin in den grond. Aan de één zijde laat men het water permanent er in loopen en aan de tegenovergestelde zijde er uit. Een tank heeft dus, wat den vorm betreft veel overeenkomst met een bezinkingsbassin. Bij dit laatste echter worden regelmatig de bezinksels verwijderd, terwijl deze bij een tank juist er in blijven. Aan alle stroocartonfabrieken, op vijf na zijn reeds tanks gebouwd.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de op 21 Maart j.l. gehouden vergadering dezer vereeniging hield de heer Schalij een lezing over: „de toekomst van gewapend beton."

Spreker wees er op, dat voor deze vereeniging door den heer de Muralt, ingenieur van Schouwen, reeds over dit materiaal gesproken was zooals dit toegepast werd voor zijn vernuftig uitgedachte zee-oeververdediging en ook door den heer Visitini over de door hem geconstrueerde balk- en vloerconstructie.

Spreker wilde echter het gewapend beton in zijn geheel behandelen en begon met het bespreken van de krachten, die in hout en ijzerconstructies optreden.

Tot heden hielden de constructeurs van hout en steen, die in de burgerlijke bouwkunde werkten, weinig rekening hiermede; dit was ook geen eerste vereischte.

Bij de toepassing van ijzerconstructies werd dit al anders en gewapend beton is een materiaal, dat alleen gebruikt kan worden voor constructies die zuiver berekend zijn. Bij dergelijke constructies moet men voldoende beton aanbrengen, dat den druk en genoeg ijzer, dat de trekspanning opneemt. Het ijzer moet in het beton op de juiste plaats aangebracht zijn, men zou b.v. verbaasd staan over het geringe draagvermogen van een balk als men deze n.l. ging omkeeren en 't ijzer dus niet op de daarvoor bestemde plaats was aangebracht.

Gewapend beton is in staat alle andere constructies te vervangen.

Verschillende betonconstructies als balken, schoorsteenen, schutkolken, kaaimuren en fundeeringen werden besproken en spreker wees hierbij op de sanitaire voordeelen, die dit materiaal bood, doordat men nergens naden kreeg en het geheel een monolite massa werd.

In Amerika trad tot voor eenige jaren de ijzerconstructie voor den bouw van de reusachtige huizen op den voorgrond; zulk een ijzerconstructie werd dan met het oog op het brandgevaar bekleed met brandvrije materialen als terracotta, zandsteen en beton.

Bij de aardbeving te San Francisco bleek, dat de betonijzerconstructies zich het best hadden gehouden en bij den wederopbouw der stad is van dit materiaal dan ook ruim gebruik gemaakt.

Er werd wel eens beweerd, dat de electriciteit een ongunstigen invloed op de constructie van betonijzer uitoefende, doch spreker meende, dat dit overdreven werd.

Voor beveiliging tegen bliksemschade was een juiste betonijzer-constructie, waarbij met dit doel rekening was gehouden, de meest veilige.

In de toekomst zal het gewapend beton een stijlvormend materiaal blijken te zijn.

Als men spreker zou vragen of er in gewapend beton een mooi bouwwerk te maken zou zijn, zou hij deze vraag gerust met ja beantwoorden.

Hij citeerde enkele aanhalingen uit Berlage's lezing, gehouden voor de studenten der Technische Hoogeschool te Delft in 1905, waarin deze vrijwel de meening, door spreker verkondigd, deelt.

In de pauze konden uitgevoerde ontwerpteekeningen van verschillende betonconstructies in oogenschouw genomen worden en na de pauze besprak spreker verschillende uitgevoerde werken, die op het doek geprojecteerd werden.

Vervolgens besprak de heer G. J. Veenstra, architect,

de plannen tot verbouw van het stadhuis, zooals die in de „Leeuw. Crt." van 17 Maart zijn beschreven.

Bij de eerste gedachte aan een verbouw van het stadhuis, met het oog op het tekort aan ruimte, had spreker vermoed, dat Leeuwarden voorzien zou worden van een interessant en kloek bouwwerk, zooals hij dacht, dat hier wel kunnen verrijzen. Aan den anderen kant dacht hij direct aan een schending van het fraaie bouwkunstmonument, dat Leeuwarden in zijn raadhuis bezit. Het ongeschonden behoud toch van een onzer weinige monumenten is van te meer belang, nu de oude particuliere huizen in Leeuwarden, die aan onze stad langen tijd een zeker cachet gaven, verminderen.

Er gaat toch bijna geen maand voorbij of in de oude stad wordt de gevel van een woon- of winkelhuis veranderd en veelal gaat dan al het, voor bouwkundigen meer of minder belangrijke verloren.

Wat er voor den dag komt, als voor een dergelijken gevel de schutting verdwijnt, is veelal ongelooflijk leelijk. 't Zijn bijna alle producten van een eigenaardigen bouwtram zooals men die in die nieuwere buitenwijken veelal kan opmerken. Door opdringerige kleuren van steen en pleisterwerk en door belachelijke motieven die ook nog op de meest onzinnige wijze zijn toegepast, zijn vele onzer straten ontsierd. De werkzaamheid van enkele personen richt de schoonheid, ons eenige eeuwen lang achtergelaten, te gronde en het kunstelooze publiek zonder den minsten smaak juicht hen toe en prijst dergelijke ontwerpen.

Zooals hem toescheen hadden burg. en weth. eerst ook behoefte gevoeld aan een groote uitbreiding, want ze hadden hun deskundigen blijkbaar opdracht gegeven voor een grooter ontwerp, zooals bleek uit de begrooting van f 225.000. We mogen veronderstellen, dat de plannen hiervoor ook evenals die van thans berusten op welbestudeerde eischen, die men aan een uitbreiding zou moeten stellen.

Dit was de reden waarom het spreker dan ook niet recht duidelijk was, waarom burg. en weth. meenen, thans met zulk een betrekkelijk geringe wijziging te kunnen volstaan.

Is het ook mogelijk, dat ze in hun zuinigheidsmanie, die thans plotseling schijnt op te komen, er niet aan denken, dat zuinigheid de wijsheid wel eens bedriegt?

Bij lezing der plannen blijkt, dat men voor den verbouw volgens het thans voorgestelde plan ruim f 30.000 zal moeten besteden en welke resultaten verkrijgt men dan?

1. Een slecht ingericht stadhuis met politiebureau en een bureau van gemeentewerken, dat eveneens in de verste verte niet aan eenige redelijke eischen kan voldoen. Waar men voor andere gebouwen als scholen hier wel de hygiënische eischen in acht neemt, meent spreker, dat dit voor een gebouw waar talrijke ambtenaren een groot deel van den dag moeten doorbrengen ook het geval moet zijn.

In het rapport wordt medegedeeld, dat ze enkele verbeteringen slechts als dringend noodig beschouwen en als burg. en weth. van dringend spreken is spreker overtuigd, dat de toestand onhoudbaar is en dat er talrijke zaken zijn die eveneens noodig zijn. Beseft men niet, dat men thans met geringe kosten beter direct een goed plan volvoeren kan dan eerst het hoogst noodige te doen, om dan telken jare z.g. kleine veranderingen aan te moeten brengen die in den loop der jaren wel noodzakelijk zullen blijken.

Het uitvoeren van dergelijke kleine veranderingen kost telkens veel geld in verhouding tot de kosten van een nieuwbouw.

Ook wordt gezegd, dat het eenmaal tot nieuwbouw zal moeten komen; en of dan alleen de enkele duizenden guldens, besteed aan het vertimmeren van het politiebureau, zullen blijken weggegooid te zijn, dat betwijfelt spreker. Daarbij zullen komen talrijke z.g. kleine doch kostbare herstellingen en veranderingen.

Ook vermoedt spreker, dat door den thans voorgestelden verbouw van het eigenlijke stadhuis dit in een toestand zal komen, dat men na eenige jaren bij uitbreiding van het geheel, dit weer in zijn ouden toestand terug zal wenschen.

Het denkbeeld om het oud archief over te brengen naar een vertrek, dat evenmin geheel brandvrij zal zijn als de vorige bewaarplaats, is zeker ook niet te verdedigen; acht men verplaatsing noodzakelijk, laat men dit dan goed doen en niet eerst half om later misschien te moeten ondervinden, dat men weinig bereikt heeft en deze schatten nog door een of ander ongeval verdwijnen.

Geld, aan half werk besteed, is altijd voor het grootste deel weggegooid.

Het z.g.n. blanke ruim, het fraaie middelpunt van ons schoone stadhuis kan zeer zeker verfraaid worden, doch of men in stijl zal blijven door de ramen met gordijnen te behangen en den vloer met een kleed te beleggen, is, volgens spreker, aan bedenking onderhevig.

Ook het voorstel, om de Empirekroon over te brengen te midden van het Rococo-milieu der raadszaal is zwak, te meer, waar zich, naar sprekers meening, in het stadhuis een vertrek in dezen stijl bevindt, waar deze kroon vermoedelijk thuis zal behooren en ten minste beter tot haar recht zal komen. Wat het idée betreft om het klokkenspel van den nieuwen toren in het torentje op het stadhuis te plaatsen, spreker meent, dat hij hierover wel kan zwijgen, nu de heer Victor de Stuers de heeren reeds ontnuchterd heeft met 't oog op de aan te vragen rijkssubsidie. Alleen wil hij hieraan toevoegen, dat dit torentje hiervoor niet bij zonder geschikt is en dat de deskundige in zijn advies dit misschien als de minst slechte plaats heeft bedoeld. Wie weet welke andere hem voorgesteld zijn?

Resumeerende kwam spreker tot het resultaat, dat burg. en weth. of alleen 't hoogst noodige zullen kunnen doen en dan minder dan f 30.0000 zullen behoeven te besteden en de vertrekken van het oude raadhuis niet zullen ontsieren, òf dat ze een nieuw plan dienen te laten opmaken, waarbij op de hygiënische en aesthetische eischen is gelet, en voor de verandering van het oude stadhuis zou hij hen in overweging willen geven het advies te vragen van een architect die de daarin toegepaste stijlen geheel beheerscht. Spreker vraagt het oordeel der vergadering.

De waarnemende Voorzitter, de heer Ooiman, stelde voor, dat het bestuur wordt opgedragen de plannen te bestudeeren en dan met nadere voorstellen te komen.

De heer Veenstra drong op spoed aan.

De heer Kalma meende, dat het in alle geval beter is dat men f 30.000 uitgeeft dan ruim f 200.000, in de eerste plaats met het oog op de gemeente-financiën en in de tweede plaats omdat men met weinig geld bij gemeentewerken minder verknoeit dan met veel geld.

De Voorzitter stelde de vergadering voor het bestuur op te dragen de plannen te bestudeeren en dan zoo noodig spoedig met voorstellen bij de vergadering te komen. Aldus werd besloten.

Ingezonden Stukken.

5 April 1913.

Den Heer P. H. Scheltema.
Redacteur van «De Opmerker».
Stephensonstraat No 92, te Den Haag.

Mijnheer.

In No. 13, dd. 20 Maart j.l. van «De Opmerker» merkt U op, dat alles wat de Heer Van der Biesen in onze Eerste Kamer heeft gezegd over de toepassing der Woningwet fulmineeren is.

Mij is van het door den Heer v. d. B . . . genoemde volkomen bekend het gevol met de huizen hoek Spoorsingel en Stationssingel te Rotterdam van den Heer C. J. van Tusschenbroek en spijt het mij, dat U, die zich geroepen acht, als «De Opmerker» i. c. «De Voorlichter» van het publiek op te treden, **niet eerst onderzocht hebt** vóór den Heer Van der Biesen; die mij persoonlijk onbekend is, te noemen: «een droevig vermakelijk figuur».

Ik verzoek U beleefd dit schrijven In «De Opmerker» te willen opnemen en noem mij,

Hoogachtend,
A. C. DEGENS.

***

Bravo! Mijnheer Degens, U hebt het ons eens goed gezegd, maar het ware ons aangenamer geweest en zal ons nog aangenaam zijn, eenige meerdere bijzonderheden te vernemen over het geval, dat U zoo volkomen bekend is, waarover wij ook van den Heer Tusschenbroek een briefkaart ontvingen, in zoo vage termen vervat, dat wij er aanvankelijk de bedoeling niet van begrepen.

Wellicht blijkt dan het geval belangrijk genoeg, om er meerdere bekendheid aan te geven.

Wij achten de Woningwet een zeer nuttige instelling, doch zijn niet blind voor hare gebreken en waar verkeerde toepassing geconstateerd kan worden, kan het nuttig zijn daarop de aandacht te vestigen. Red.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 14. Essen Ruhr door W. C. Brouwer (Slot) met afbeeldingen.

De Tentoonstelling van moderne Fransche Ceramiek in Sinasso, 15 Maart—15 April.

Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. de Vries Lam (vervolg).

Naar aanleiding van «de Binnenhof-misère» door Henri Evers.

Tentoonstelling Gent 1913. Moderne Kunst Afd. Bouwkunde.

ARCHITECTURA No. 14. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Reisimpressies, door W. Retera Wzn. (vervolg) met afbeelding.

Is dit een toelichting, door Walter van Diedenhoven, met afbeeldingen.

Tentoonstelling Gent 1913.

Boekbespreking door W. Retera Wzn. Het logische in de ontwikkeling der Beeldende Kunsten, door Dr. A. Pit.

Centrale Verwarming en luchtverversching van gebouwen door F. G. Unger w. i. (vervolg).

Algemeen Kunstenaarscongres.

DE BOUWWERELD No. 14. De strijd tegen de ontsierende reclame, door A. W. Weissman.

Langs de Loire door W. A. van der Pluijm (vervolg).

Kunst en Oudheidkunde. Boekbeschouwing.

Gevelwedstrijd te Leiden, met losse plaat.

De Ingenieur No. 14. Electrische polderbemaling van uit de Stedelijke electriciteitsfabriek te Leiden als kracht-centrale. Rapport, uitgebracht door A. Groothoff c.i. en E. J. F. Thierens w.i. door P. J. van Voorst Vader Jr. c.i.

Eenige uitkomsten in dienst verkregen met machine en ketels van het s.s. Jason der Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij.

— Het XIVe Nederlandsche Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft, door C. J. Snijders Jr. t.

Technisch Verslag van de Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken over 1912.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 14. Officieel gedeelte. — Tegenvoorstellen op voorstellen voor de Alg. Verg. op 1 Mei 1913 — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Pensioenregeling voor de weduwen en weezen van gemeente-ambtenaren en van gepensionneerde of op wachtgeld gestelde gemeente-ambtenaren (vervolg). — Correspondentie.

DE AANNEMER No. 14. De Middelbaar Technische School te Dordrecht.

Uit de Pers. Een zonderlinge uitspraak.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 40. Welke is in economisch opzicht de beste oven? — Het stoken van ringovens en stoomketels met briketten. — De Neder-Rijnsche baksteenarchitectuur.

KLEI No. 7. Officieele Mededeelingen.

De University Club te San Francisco (met 8 afbeeldingen.)

De slib van onze rivieren. IV.

Machine voor het spoelen en zanden van steenvormen (met 3 afbeeldingen).

Het steenbakkersbedrijf in Amerika (vervolg).

Verscheidenheden.

GEWAPEND BETON No. 8. Enkele beschouwingen over de constructie van gewelfde bruggen, door H. G. A. Treep c. i. — Het gebruik van gewapend beton bij militaire verdedigingswerken, door P. W. Scharroo, Eerste Luitenant der Genie. — Boekbespreking. — Literatuur Overzicht. — Handelsberichten. — Bond van vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in materialen voor het bouwbedrijf.

Gemengd Nieuws.

Tentoonstelling van smaak en wansmaak in onze omgeving.

De afdeeling Leiden van de Ned. Ver. «Schoonheid in opvoeding en onderwijs» heeft van 20—26 Maart bovengenoemde tentoonstelling gehouden.

We achten het niet ondienstig een en ander mede te deelen over hetgeen op die tentoonstelling was te zien.

Het doel, met deze tentoonstelling beoogd, was het groote publiek zooveel mogelijk door voorbeeld en tegenvoorbeeld te doen zien, wat in de (kunst) nijverheid deugt of niet, toegelicht door bijschriften.

Tentoongesteld werden: vloer- en wandbekleeding en versiering, meubelen, verlichtingsvoorwerpen, huishoudelijke artikelen, borduur-, weef- en vlechtwerk, rieten meubelen, voortbrengselen der Indische kunstnijverheid, artistiek damast, kristal, aardewerk, galanterieën, snuisterijen, boek- en plaatwerken e.d. (een en ander ook uit particulier bezit).

Op den dag der opening werd door den heer W. C. A. Ridderhof in een korte voordracht eene uiteenzetting en bespreking over het tentoongestelde gehouden. Het Comité hoopt, dat deze tentoonstelling, hoewel verre van volledig, zal mogen geweest zijn een leerzame, welke er zal toe bijdragen, dat het publiek zich bij aankoop van het een of ander rekenschap zal geven van de eischen, welke schoonheid, materiaal en techniek stellen aan de voorwerpen uit onze omgeving.

Een leestafel met artistiek uitgevoerde catalogi, boeken en periodieken over woninginrichting en eenvoudige versieringstechnieken was voor belanghebbenden ingericht. Ook werd door een dame kloskant gemaakt en door een andere dame het weven uitgelegd.

De tentoonstelling werd gehouden in de zaal der «Leidsche Kunstvereeniging» welwillend door het Bestuur daartoe afgestaan en door 637 betalende bezoekers bezocht. Geregeld werden de bezoekers in clubjes rondgeleid en een en ander verklaard en toegelicht.

De leden der Vereeniging hadden vrijen toegang.

Praeadvies gebruik van loodwithoudende verven.

Wij lezen in de N. Rott. Courant, aangaande de opvatting dezer aangelegenheid te Rotterdam, het volgende:

De commissie voor de plaatselijke werken heeft aan B. en W. doen toekomen het rapport van den directeur der gemeentewerken op de verschillende bij den gemeenteraad en bij het dagelijksch bestuur ingekomen adressen over het gebruik van loodwithoudende verven bij werken der gemeente en B. en W. schrijven nu, in de gelegenheid te zijn het van hen gevraagde praeadvies ter zake uit te brengen. Aangezien het rapport van den directeur, met welks conclusiën de commissie voor de plaatselijke werken instemt, naar het aan B. en W. voorkomt, een volledige uiteenzetting geeft van de vraagpunten, waarop het ter zake aankomt, leggen zij dat in druk aan den raad over en volstaan met een korte toelichting.

Bij de overweging van de verzoeken, om het gebruik van loodwithoudende verf te beperken of zelfs geheel te verbieden, heeft men, zegt het college, rekening te houden met de twee zijden, die dit reeds ook in vroeger eeuwen te berde gebrachte vraagstuk vertoont, en valt n.l. te letten: 1o. op den schadelijken invloed van het loodwit op de gezondheid der schilders; 2o. op de mogelijkheid om de loodwithoudende verf door een andere verfstof te vervangen.

Wat het eerste punt aangaat, schijnt — aldus B. en W. — als vaststaande te mogen worden aangenomen, dat van een eenigszins belangrijken omvang van loodwitvergiftigingsgevallen onder schilders gelukkig in ons land niet

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

gebleken is. Daarbij is in het oog te houden, dat de meerdere of mindere behoedzaamheid, waarmede de betrokken werklieden met de verfstoffen omgaan, van groote beteekenis is en dat het ontstaan van betere gewoonten te dien aanzien — de zorg voor reinhouden van kleeding en voor reiniging van handen, waarvoor in de kringen van belanghebbenden de oogen meer en meer open gaan — ten goede zal werken. Bovendien hebben de onderzoekingen van de laatste jaren dit vooral duidelijk gemaakt, dat de schadelijke invloed van het loodwit voor een groot deel weggenomen wordt, indien het droog aanmengen daarvan verboden en het betrekken van loodwit in olie gemalen voorgeschreven wordt. Deze maatregel is reeds sedert eenige jaren bij gemeentelijke werken hier ter stede ingevoerd en daaraan zal nog kunnen worden toegevoegd de bepaling, dat, tenzij met voor bijzondere gevallen te verleenen vergunning, ook het droog afsteken, schuren en afkrabben van met loodwitverven bestreken oppervlakken niet wordt toegestaan.

De tweede vraag, in hoeverre n.l. loodwithoudende verf door andere te vervangen ware, heeft, vervolgen B. en W., reeds in vroegeren tijd de fabrikanten en overheid bezighouden en heeft laatstelijk hier te lande het onderwerp uitgemaakt van een omstandig onderzoek door een van regeeringswege ingestelde commissie. Uit de eindconclusien dier commissie blijkt afdoende, dat in een stad als de onze, waar de atmosfeer door den rook van vele fabrieken en schoorsteenen van stoomschepen te allen tijde veel zwaveligzuur houdende dampen zal bevatten, aan een verbod van loodwitverf voor buitenwerken niet gedacht kan worden. Slechts voor binnenwerk zal naar de directeur meent in den regel zulk een verbod zonder groot bezwaar kunnen worden gegeven.

Een en ander samenvattende, komt het college met de commissie voor de plaatselijke werken tot de conclusie, dat voor ingrijpende nieuwe maatregelen in de bestekken van werken der gemeente althans voor het tegenwoordige geen reden is. In de bestekken van de verfwerken der gemeente pleegt reeds nu te worden voorgeschreven, dat het loodwit in verzegelde vaten op het werk moet worden aangevoerd en door den leverancier in olie gemalen moet worden geleverd. Op doorvoering van die bepaling bij alle andere bestekken zal worden gelet, terwijl daaraan verder zal worden toegevoegd, dat als regel het droog afschuren, enz. van loodwithoudende verf zal verboden zijn. Bovendien zal gevolgd worden de te Amsterdam gebruikelijke bepaling, dat jongens beneden 18 jaar geen loodwithoudende verven mogen gebruiken en dat er voor de schilders voldoende gelegenheid moet zijn om de handen te wasschen.

B. en W. wijzen er verder op, dat blijkens een in het rapport van den directeur vermelde conclusie van de Staatscommissie het gebruik van Fzermenie- in plaats van loodwitmenie voor grondverf onder omstandigheden zonder overwegend bezwaar zou zijn, zoodat zij zich voornemen de commissie voor de plaatselijke werken uit te noodigen ook daarmede in voorkomende gevallen rekening te houden

Met het bovenstaande zal, voor zoover het college kan zien, gedaan zijn wat van gemeentewege behoort te geschieden. Van regeeringswege — en voor dwingende voorschriften, die a l l e verfwerk of ook de fabrieage zouden betreffen, zou men h.i. natuurlijk het oog op de regeering hebben te richten — is trouwens naar B. en W. na het verschijnen van het rapport der loodwitcommissie niet anders bepaald, dan dat bij de uitvoering van rijkswerken het loodwit in lijnolie moet worden aangevoerd, eenzelfde bepaling als ook hier geldt.

Dit mede in aanmerking nemende, meent het college, dat met het geven van de voorschriften, zooals is uiteengezet en waarvan derhalve de doorvoering in de bestekken voor zooveel nog noodig in het voornemen van B. en W. ligt, kan worden volstaan, en stellen zij derhalve voor deze zaak hiermede voor het tegenwoordige als afgedaan te beschouwen en de ingekomen adressen voor kennisgeving aan te nemen.

Oude kerken.

Te Pellworen in Noord-Duitschland staat nog een kerk, de St. Salvator genaamd, die terecht de oudste en eigenaardigste van heel O.-Friesland en Sleeswijk-Holstein mag worden genoemd. Zij is afkomstig van omstreeks het jaar 1000, den tijd van Kanut den Grooten. De bouw van deze kerk bleek zoo solide, dat men haar betrekkelijk gemakkelijk meent te kunnen restaureeren. Voor het bewaren van stijl en karakter wordt bijzonder veel zorg gedragen. In den omtrek van de kust van O.-Friesland staan nog twee zulke oude kerken, St. Severin en St. Johannes, die men eveneens aan een restauratie wil onderwerpen. Aan deze kerken zijn vele sagen verbonden. In tijden van oorlog vonden soldaten daar onderdak, bij storm op zee was de kerktoren een baken, enz. Gr. Ct.

Personalia.

— Tot tweeden leeraar in het smeden aan de Ambachtsschool te Drachten is benoemd de heer R. Kuiken aldaar. De benoemde stond als no. 1 op de aanbeveling. No. 2 was de heer A. J. v. d. Meulen te Oostermeer.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 19 APRIL 1913. No 16.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Tweede Parijsche Brief.

Wanneer men in de morgenuren een bezoek gebracht heeft aan de benedenzalen van het Louvre-museum en zich eenige uren verlustigd heeft in de beschouwing van de daar verzamelde kunstschatten der oudheid, is het een eigenaardige gewaarwording, zich uit het rijk der doode beschaving eensklaps weder verplaatst te gevoelen te midden van de levende. Het museum, hoe rijk en belangrijk ook, vooral voor dengene, die in de geschiedenis van kunst en beschaving geen vreemdeling, is, heeft dit met de meeste museums gemeen, dat het toch geen indruk geeft van het leven der oudheid. De phantasie moet ons hier te hulp komen, wij moeten trachten, ons die fragmenten te denken op de plaats en in de omgeving waar zij behooren, in de functie, die zij daar vervulden en dit laatste vooral is zeer moeilijk. Het is reeds niet gemakkelijk het denken en doen van zijn tijdgenooten te begrijpen en haast onmogelijk uit zulke fragmentarische gegevens een beeld te reconstrueeren van de samenleving der menschen veertig en meer eeuwen geleden, menschen bovendien van een ander ras, dan die, welke thans de beschaafde wereld bevolken.

Wat zal men over veertig eeuwen van Parijs en de Parijzenaars gedacht worden? een zotte vraag waarover de hedendaagsche Parijzenaar zich allerminst bezorgd maakt.

Pessimisten en duisterlingen mogen al voorspellen, dat ook eenmaal voor het moderne Babylon de tijd zal komen, dat de archeologen in zijn puinhoopen zullen graven en daarna lijvige verhandelingen zullen gaan schrijven en disputeeren op congressen over de scherven en andere voorwerpen, die zij hebben opgedolven. Kan Parijs niet evengoed te gronde gaan als Carthago of Ninive: Ninive, waarvan men zegt, dat de muren een lengte van ongeveer 100 K.M. hadden; de enceinte van Parijs is altijd nog maar 34 K.M.?

Mogelijk is het zeker, wanneer de omstandigheden mede werken, zooals zij het elders en voorheen hebben gedaan, maar denkbaar in gewonen zin is het eigenlijk niet en daarom acht de Parijzenaar het denkbeeld gewoon absurd en men kan zich dit het best begrijpen, wanneer men uit de museumatmosfeer weder op het asphalt komt en weder naar alle kanten moet uitkijken naar de auto's en autobussen, die vooral voor den angstvalligen voetganger levensgevaar kunnen opleveren.

Hoe dreigend dit gevaar ook moge schijnen, men gewent er spoedig aan en met eenig beleid kan de voetganger zich zeer veilig door Parijs bewegen, veiliger haast dan in een Nederlandsche stad waar het rijwiel de straat in beslag neemt, het rijwiel, dat overal tusschendoor zich een weg kan banen, en waarvoor men eigenlijk nergens veilig is. Rijwielen, ziet men in Parijs opvallend weinig, maar wandelaars in geen minder getal, dan voorheen. Het wandelen vermoeit er niet, omdat het nooit verveelt. Ongemerkt legt men er al wandelend afstanden af, waarover men verbaasd staat, wanneer men ze op de kaart gaat nameten. Thuis in Holland neemt men geregeld de tram voor veel kleinere afstanden, hier meestal slechts als 't bepaald noodig is, want een genot is het niet in autobus of ondergrondsche trein te zitten of te staan al is het gewoonlijk

slechts voor weinige minuten. De zoo gemoedelijk voortsjokkende omnibussen met imperialen, waarop men zich zoo gezellig voor enkele sous een halfuur en langer kan laten rondkaren zijn voorgoed van het tooneel verdwenen.

In Londen heeft men op autobussen, de imperialen behouden. Dat de Parijzenaars daarvan zoo gemakkelijk afstand hebben gedaan, kan ik niet begrijpen. Misschien heeft het democratisch beginsel der gelijkheid 1) hier sterker gesproken dan in Londen en moet ieder, die wil meerijden maar binnenin of anders er maar uitblijven; misschien is het om 's vredes wil, want er werd wel eens gevochten om de imperiaalplaatsen, misschien ook eenvoudig, omdat het den gewonen Parijzenaar niet zoo heel veel schelen kan als hij weinig tijd heeft zich binnenin te behelpen; als hij meer tijd heeft wandelt hij liever.

Wanneer men den weg in Parijs eenigszins kent volgt men hem hierin gaarne na, want men ziet en geniet van de schoonheden der stad alleen op de rechte wijze van den beganen grond af. Panorama's zijn wel heel mooi en heel indrukwekkend maar zij geven niet den indruk van het stadsbeeld. Ik voor mij vind het panorama, zooals men het ziet van de Montemartre het meest karakteristiek, ik heb daarvan altijd den scherpsten indruk behouden. Ook van het platte dak van de Arc de Triomphe is het mooi en vandaar krijgt men vooral een goed idee van den grootschen aanleg van het centrum. De Eijffeltoren echter is eigenlijk te hoog, men kijkt er over alles heen, daardoor verdwijnen de markante factoren in het silhouet en men komt er onwillekeurig tot de kinderachtige opmerking, dat de paarden, die een groote tapissiére tegen de Pont de Jena optrekken, gelijken op vliegen die voor een blikken speelgoedwagentje zijn gespannen, en dan bedenkt men eenige oogenblikken later, dat het toch wel wat dwaas is, zich 300 Meter boven den beganen grond te verheffen, om impressies te krijgen, à l' instar van een vlooientheater.

Het is misschien wel wat nuchter uitgedrukt, een ander zal wellicht vertellen op den Eijffeltoren gedacht te hebben aan de nietigheid van alle aardsche dingen, maar ik tracht mijn indrukken weer te geven, zooals ik ze gevoeld heb, zonder philosophische of sentimenteele bijbeschouwingen.

Er zijn groote wijsgeeren onder de Franschen, en denkelijk ook onder de Parijzenaars, dit op zichzelf stand deel van het Fransche volk met zijn bijzondere eigenaardigheden, maar voor alles zijn de Franschen gevoelsmenschen.

Dat ondervindt men dagelijks, wanneer men onder hen verkeert, dat ziet men aan de dingen, waarmede zij zich omringen, aan hun kunst, aan hun stedenaanleg, aan hun monumenten. Voor dat gevoel wijkt alles terug, politieke en godsdienstige overwegingen, economische overwegingen financieele overwegingen zelfs. Hoe is het anders denkbaar, dat een democratisch-republikeinsch volk er zijn trots in stelt, de nagedachtenis van zijn vroegere onderdrukkers en drilmeesters te eeren op een wijze, zooals men die elders nergens kan waarnemen.

Welk Franschman gaat niet groot op zijn Roi Soleil en op zijn Napoleon? En wat hij gevoelt bij den klank van die namen is geheel iets anders, dan hetgeen de Duitscher gevoelt, wanneer men van den Alten Fritz of den IJzeren kanselier spreekt. De Bismarck-vergoding in Duitschland, de Nelson-vereering in Engeland zijn verschijnsels van een ander karakter, zooals ten duidelijkste blijkt in de wijze, waarop zij zich uiten. Aan de beide grootste despoten, die Frankrijk en een deel van de wereld geregeerd hebben en aan het voornaamste hulpmiddel, dat zij daartoe hebben aangewend, krijgsgeweld, herinnert een der grootste, meest bekende en mooiste monumenten van Parijs, het Hotel des Invalides.

Tot den tijd van Hendrik IV, hebben de Fransche koningen zich weinig aangetrokken van het lot hunner verminkte of door ouderdom ongeschikt geworden soldaten, andere vorsten al evenmin. De staande legers waren destijds nog iets nieuws en aanvankelijk zag men naar den afgedankten soldaat niet om. Hij was voor niet veel goeds meer geschikt en kon gaan bedelen of als vagebond en straatroover trachten in zijn onderhoud te voorzien. Hendrik IV, practisch als hij was, zag in, dat deze toestand niet zoo kon voortduren. Hij richtte te Parijs een paar huizen in, waar de invaliden hun laatste levensjaren konden slijten.

Lodewijk XIII bestemde het kasteel Bicêtre voor hetzelfde doel en daarnevens schijnen eenige kleinere particuliere invalidenhuizen te hebben bestaan.

Lodewijk XIV evenwel was niet tevreden met deze halve maatregelen. In 1670 besloot hij tot de stichting van het Hotel des Invalides, op 30 November van dat jaar werd met den bouw begonnen en in 1674 kon het betrokken worden. Het is berekend op 5000 verpleegden, maar hun aantal is sedert geslonken tot 300 of 400 en allengs meer een nationaal museum van oorlog geworden, met zeer belangrijke verzamelingen wapens, wapenrustingen, uniformen, modellen van vestingwerken en voorts schilderijen en tropeeën betrekking hebbende op de krijgsgeschiedenis van Frankrijk.

De bouwmeester van het Hotel, Libéral Bruant, was geen kunstenaar van den eersten rang. De voorgevel imponeert dan ook alleen door zijn groote afmetingen en door zijn situatie. Voor de versiering is op weinig smaakvolle wijze een overmatig gebruik gemaakt van krijgsattributen, maar de situatie redt alles.

Het goed neerzetten van een monument of monumentaal gebouw is een kunst op zichzelf, waarin de Franschen meer dan eenige andere natie uitblinken, waarin veel van hen te leeren valt, maar waarin men te weinig bij hen ter school gaat. Wanneer men het Hotel nadert, over de Esplanade des Invalides, een eigenlijk niet heel mooi plein, zoowat tweemaal zoo groot als de Maliebaan in den Haag, aan het eind geheel afgesloten door den 210 M. breeden, 4 verdiepingen hoogen, massalen gevel, waarvan men de details niet onderscheiden kan, mist de grootsche aanleg van het geheel zijn uitwerking niet en blijft men ook, wanneer de gevel van nabij gezien tegenvalt, bij het binnentreden nog onder den indruk. Het inwendige geeft opnieuw teleurstelling, het groote Cour d'Honneur heeft iets kazerneachtigs, dat hier misschien wel op zijn plaats is, maar onaangenaam aandoet.

Het belangrijkst deel van Bruant's werk is de soldatenkerk, in 1675 gebouwd, waar later door Jules Hardouin Mansart de Koepelkerk aangebouwd is. De architectuur van de soldatenkerk is voor een barok-basilica zeer sober en streng, er is weinig kleur in, maar dit alles komt ten goede aan het effect der groote lijnen. In dit rustig interieur komen de fraaie Empire-preekstoel van wit marmer met verguld bronzen versieringen en het Empire-koorhek uitstekend tot hun recht.

De koepelkerk staat met een groote boogopening met de soldatenkerk in verbinding. Die opening is evenwel met een glaswand gesloten, die slechts een geheimzinnig schijnsel van de koepelruimte laat doorschemeren.

Deze glaswand is waarschijnlijk geplaatst toen de Koepelkerk is ingericht tot Mausoleum voor Napoleon. In 1840 heeft het Fransche volk gevolg gegeven aan den wensch, door Napoleon in zijn testament uitgedrukt, dat zijn asch zou rusten aan de boorden van de Seine en men moet de keuze bewonderen van de plaats, die men daar-

1) Tegen het begrip der gelijkheid strijdt evenwel weder de klasseverdeeling, die men in autobussen en trams te Parijs meer vindt dan bij ons en ik zou ook zeggen dan in Londen.

PARIJS.

De Koepel der Invaliden.

voor uitgekozen heeft. De koepelkerk der Invaliden is het meesterwerk van Mansart. Wat Lodewijk XIV met dezen aanbouw bedoeld heeft weet ik niet, maar het is alsof de Roi Soleil een voorgevoel gehad heeft, dat na hem een heerscher zou komen die hem zou overtreffen en het is ook alsof de bouwmeester geen ander denkbeeld heeft gehad dan een Mausoleum te stichten voor den grootsten nationalen held.

Visconti, die de opdracht kreeg den grafkelder onder den koepel te maken, werkte dus onder de denkbaar gunstigste omstandigheden, maar tegelijkertijd onder een verantwoordelijkheid, die slechts een kunstenaar van gelijken rang als Mansart kon aanvaarden.

Visconti heeft zich op geniale wijze van zijn taak gekweten, er is een geheel ontstaan, eenig van opvatting, een mausoleum, dat, zoo wij nuchtere stervelingen van de twintigste eeuw er nog wereldwonderen op nahielden zeer zeker daaronder gerangschikt zou moeten worden. Ook hier wordt men herinnerd aan de nietigheid van alle aardsche dingen, maar tegelijk toch ook aan alles wat groot en schoon is in het leven op onze planeet.

De koepel der Invaliden is het monument, waarin de aard van het Fransche volk op zijn schoonst aan het licht komt. Wie kan het verwonderen, dat zulk een monument door de Parijzenaars in waarde wordt gehouden?

X.

Vereenigingen.

EXAMEN VOOR BOUWK. OPZICHTER, BOUWK. TEEKENAAR EN ONDERBAAS 1913.

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

In verband met het behaalde rangnummer hebben de volgende Heeren het diploma behaald voor:

Bouwkundig Opzichter. No. 1. A. A. v. d. Linde, Hilversum; 2. H. Overkamp, Uithoorn; 3. H. IJsselmuiden, Haarlem; 4. P. C. Rijkse, Venlo; 5. Tj. Sijbrandij, Sneek; G. R. Bloembergen, Leeuwarden; 7. J. Th. v. Lieshout, Haarl. liede en Spaarnewoude; 8. W. Bakker, Den Haag; 9. A. F. de Vos, Amsterdam; 10. J. H. J. Weeda, Oud-Beijerland; 11. G. H. Mol, Amsterdam; 12. Theo Tromp, Hilversum; 13. B. G. Kreiter, Groningen; 14 E. J. Stevens, Wolvega; 15 W. Alberda Gzn., Goënga bij Sneek; 16. A. Kruissink, Kampen; 17. H. Ebes, Amsterdam; 18. W. Kerkhof, Afferden(L); 19. H. B. v. Broekhuizen, Hilversum; 20. J. F. G. W. Erbwink Jr., Amsterdam; 21. R. Sollaart, Leeuwarden; 22 J. J. Reintjes, Hoek van Holland; 23. T. Tonkens, Groningen; 24 N. Huijsmans, Gorinchem; 25 K. Schilstra, IJtens (Fr.); 26. Gerard Visser Jr., Amsterdam; 27. F. v. d. Schaaf, Glanerbrug; 28 H. J. Caro J. Nzn., Den Haag; 29. A. P. v. Assendelft, Rotterdam; 30. O. Dijkstra, Leeuwarden; 31. J. H. de Herder, Zwolle; 32. W. v. d. Hoff, Amsterdam; 33. B. O. v. d. Meer, Amsterdam; 34. H. de Vries Jzn., Amsterdam; 35. H. de Bos, Bussum; 36. K. de Vries, Amsterdam; 37. A. Kuijper, Den Haag; 38. Jac. v. d. Plas, Broek op Langendijk; 39. L. Alsema, Valthermond; 40. H. v. d. Waay, Den Haag; 41. S. B. Hoekstra, Oudebiltzijl; 42. W. Rosingh, Utrecht; 43. M. J. M. Verweij, Haarlem; 44. G. A. Bestebreurtje Jzn., Rijsoord; 45. J. M. de Longte, Rotterdam; 46. P. Droppert, Vlaardingen; 47. J. J. H. Petersen, Amsterdam; 48. W. Pronk, Haarlem; 49. H. Schotanus, Amsterdam; 50. W. F. v. d. Veen, Kampen; 51. J. A. Verdoorn, Den Haag; 52. C. A. Canter-Visscher, Scheveningen; 53. H Danser Jr., Rijswijk (Z.-H.); 54. G. v. d. Zijden, Uithoorn; 55. M. W. Tinkelenburg, Broek in Waterland; 56 J. H. M. den Breeje, Oldenzaal; 57. N. v. Leeuwen, Haastrecht; 58. Chr. Roosendaal, Moerdijk; 59 M. v. Mullum, Rotterdam; 60. C. v. d. Wijngaart, Amsterdam; 61. J. Draak, Nieuwendam; 62. P. Zaanen, Rotterdam; 63. K. Kuipers, Ede; 64. P. A. J. de Vroom, Harderwijk; 65. H. W. v. d. Meij Hzn., Utrecht; 66. P. C. Koopman, Arnhem; 67. J. J. Touw, Bergen op Zoom.

Bouwkundig Teekenaar. 1. H. IJsselmuiden, Haarlem; 2. A. Goodijk, Sneek; 3. J. J. v. d. Burgt, Amsterdam; 4. K. de Vries, Amsterdam.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken. 1. Jac. v. d. Plas, Broek op Langendijk; 2. G. Vermeer, den Haag; 3. L. J. Overtoom, Schagen; 4. H. Schoutanus, Amsterdam; 5. W. Pronk, Haarlem; 6. J. Neuteboom, Leiden; 7. E. Hietbrink, den Haag; 8. S. Zwanenburg, Sneek.

Prijsvragen.

RAPPORT VAN DE JURY VOOR DE GENOOTSCHAPSPRIJSVRAAG VAN 1912.

Ontwerp van een Raadhuis van een groote Gemeente.

Ingekomen zijn 4 antwoorden:

1. Volkstrots.	met	9	teekeningen.
2. 's-Gravenhage.	„	13	„
3. Facta non Verba,	„	11	„
4. Treize.	„	10	„

1. Volkstrots.

De compositie der plattegronden is zwak: de verhouding tusschen gangen en vertrekken is onjuist, daar de breedte der gangen vaak gelijk is aan de diepte der vertrekken; ook de verhouding tusschen trapruimte en vertrekken vertoont ditzelfde gebrek, zoo is b.v. de oppervlakte van de raadzaal ongeveer ¼ van die der trapruimte. De raadzaal is bovendien zeer klein en ongunstig gelegen. Een reeks van vertrekken, zonder bestemming en buiten het programma vallende, toonen aan, dat deze ontwerper moeite heeft gehad met het groepeeren der lokaliteiten. De gevels hebben verdienste; de opeenstapeling van groote eenvoudige massa's geven het geheel een groote rust, en toonen het karakter van een bouw van gewapend beton, waarin dit ontwerp zou worden uitgevoerd.

Opmerkelijk is het, dat iemand, die zoo'n aardig begrip heeft van massa-verdeeling, zoo zwak blijkt te zijn in het ontwerpen van plattegronden.

De toegevoegde perspectief blijft buiten beoordeeling, als zijnde niet verlangd; door de afwezigheid van detailteekeningen is de ontwerper tekort geschoten in het voldoen aan de eischen der prijsvraag.

2. 's-Gravenhage.

Het plan is beter dan de gevels, de ontwerper heeft ontegenzeggelijk aanleg. De poging om het gebouw te ontwerpen om een centraal gelegen wachthal moet toegejuicht worden; het was een goede gedachte. De bevolkingsbureaux en de betalingsbureaux voor belasting zijn goed gelegen aan deze wachthal.

De verhouding der bureaux voor verkiezingen is niet gunstig (3.50 × 10 M.), eveneens is de verhouding van vertrekken tot vestibule onbevredigend. De antichambre voor den burgemeester is een kamertje zonder licht en lucht, ook die voor de raadzaal en de bodekamers lijden aan dit gebrek.

Blijkbaar is deze ontwerper het slachtoffer geworden van het kwadraten-systeem, dat hij in de plattegronden heeft toegepast.

In de raadzaal zijn geen zitplaatsen ontworpen: de zaal van 10 × 20 M. moet te klein zijn.

Het is geen goede oplossing, een groot deel van het gebouw bereikbaar te stellen door ingangen, die gelegen zijn aan de ingebouwde zijden van het bouwterrein.

De gevels zijn niet fraai; zij vertoonen het klassieke schema, toegepast op modern-Duitsche wijze, waarbij het gevelvlak verdeeld wordt door pilasters, die even hoog zijn als het gebouw, welke pilasters, bekroond worden door een smal gootlijstje. De toren als onverdeelde massa past niet bij het zoo sterk verdeelde gevelvlak. De détails van het interieur zijn grof en zonder die distinctie, welke men in een raadzaal wenscht aan te treffen. De perspectieven (krijtteekeningen) blijven buiten beoordeeling als zijnde niet gevraagd in het programma.

3. Facta non Verba.

Hier hebben de gevels meer verdiensten dan de plattegronden. Het mist groote lijnen en groote verhoudingen en is te veel versnipperd door de aanwezigheid van niet minder dan zeven binnenplaatsen, waardoor te veel gangen zijn ontstaan.

De wachtzaal voor de belastingen is dientengevolge langs te grooten omweg te bereiken, de vertrekken vertoonen vaak onregelmatige vormen, en sommige der bureaux zijn lang en smal (9.50 × 3.50); ook hier de gevolgen van het kwadraatsysteem.

Dat de loketten van de bevolkingsbureaux zijn geplaatst aan den smallen kant is zeer ondoelmatig. De raadzaal is bekrompen, de leeszaal. (14 × 6.50 M.) krijgt licht door 3 smalle raampjes aan den korteren kant. Het zal lastig zijn te antichambreeren in een antichambre, die niet te bereiken is dan door de kamer van den burgemeester of door de vergaderzaal.

De gevels hebben veel verdiensten en getuigen vaak van goede massaverdeeling; de verbinding tusschen gebouw en hoofdtoren is echter niet logisch, de toren schijnt op het dak te staan, de torenspitsen zijn gezocht, en vertoonen geen vormen, overeenkomende met de gevelarchitectuur. Het komt de jury voor geen goede gedachte te zijn om de kleine torens achthoekig, de groote vierhoekig te maken.

Het teekenwerk maakt een goeden indruk.

4. Treize.

Het plan heeft geleden door de wijze, waarop de groote toren is geplaatst; daardoor ontstond een echte sta-in-den-weg. De hoofdvestibule en de daarbij aansluitende zijgangen en de wachthal zijn dientengevolge slecht verlicht. De bovenverdieping is niet gebouwd op de onderverdieping hetgeen zich wreekt in den parterre-bouw. De twee achtertorens worden in het plan niet teruggevonden.

De bureaux in het parterre en alle vertrekken, welke 40 M2. oppervlakte moeten hebben zijn lang en smal (gevolg van het kwadraat-systeem); vele vertrekken zijn slecht verlicht, de kamer van den hoofdambtenaar is donker, evenals de wachtkamer bij de groep onderwijs. Het cachot is ongunstig gelegen, de ligging van groep K. (politie) is ongeschikt.

De plaatsing van den inrij kan aanleiding geven tot ongelukken voor de bezoekers van het gebouw.

De raadzaal is verkeerd ingedeeld, de raadsleden zien in het licht, en de plaatsing der tafels doet denken aan die in schoollokalen. De trap naar de perstribune is niet goed gelegen, omdat zij ontworpen is onmiddellijk achter den hoofdingang, bovendien is ze stikdonker.

De gevels zijn verdienstelijk, vooral wat de hoekoplossingen betreft; de zijgevel van de straatzijde echter is onrustig, en lijdt daaronder, dat er gezocht is naar symmetrie.

Ondanks deze gebreken, heeft dit ontwerp echter architectonische waarde; ook is de ontwerper een gevoelig teekenaar, die toont aanleg te bezitten.

Ten slotte wenscht de jury nog deze algemeene opmerkingen te maken.

Bij de ontwerpers heeft gemis aan inzicht bestaan betreffende de eischen, die eigenaardigheid van het bouwterrein medebracht. Dit terrein heeft twee vrije, en twee ingesloten zijden; het vordert, dat de vrije hoek als punt van uitgang diene voor de geheele compositie; dientengevolge ware een asymmetrische oplossing de meest geschikte geweest, en het is te verwonderen, dat geen der vier inzenders dit heeft begrepen. De vier ontwerpen zijn gemaakt volgens symmetrische stelsels en zijn dus niet geschikt voor dit niet vrije bouwterrein.

De doorvoering van symmetrie in de plattegronden heeft vaak aanleiding gegeven tot gekunstelde en onredelijke oplossingen.

Het ontwerpen van de plattegronden op systemen van vierhoeken heeft tot gevolg gehad, dat sommige kamers drie maal zoo lang als breed zijn, terwijl voorts het licht aan de korte zijde invalt.

Het zijn deze overwegingen, die geleid hebben tot het oordeel der jury, dat de goede oplossing der prijsvraag niet is gegeven.

Overwegende echter, dat door de deelnemers ernstig werk is geleverd, en met toewijding is gearbeid aan deze bijzonder moeilijke prijsvraag, stelt de Jury voor, de volgende bedragen ter beschikking der ontwerpers te stellen:

4. Treize f 80.—
3. Facta non Verba f 60.—
2. 's-Gravenhage f 40.—

Aangezien de ontwerper van Volkstrots geen detailteekeningen heeft geleverd, en daardoor niet aan het programma heeft voldaan, kan hij voor geen belooning in aanmerking komen.

II. Rapport van de Jury, betreffende het ontwerp van een watertoren.

Ingekomen zijn 9 antwoorden:

1. W. T. met 3 teekeningen.
2. Cipripedium Velosum met 2 teekeningen en 1 schets.
3. Gewapend beton. „ 1 „ „ „ „
4. Rood-wit. „ 1 „ „ „ „
5. Ajax. „ 1 „ „ „ „
6. Duin en Vecht. „ 1 „ „ „ „
7. Eau. „ 2 „ „ „ „
8. Entr' acte. „ 1 „ „ „ „
9. Hoorn. „ 1 „ „ „ „

1. W. T.

De onderbouw is te zwaar voor het reservoir, welk laatste niet voldoende is uitgedrukt.

Het geheel maakt den indruk van een klein paviljoen op een zeer zwaren onderbouw.

2. Cipripedium Velosum.

De oplossing is ietwat nuchter, de kroonlijstvormige afsluiting is niet gelukkig.

3. Gewapend beton.

Het reservoir is gesteld op zeer dunne pooten, hetgeen geen gelukkige aesthetische oplossing is; de geheele toren mist dientengevolge massaal aanzicht.

4. Rood-wit.

De overgang bij het metselwerk van achthoekig op zestienhoekig zou bij de uitvoering groote bezwaren opleveren. De buitenwand der reservoir-omkleeding is te dun, en heeft geen bevredigenden vorm.

5. Ajax.

De overkraging van toren tot reservoir is te groot; het geheel lijdt zeer daaronder.

6. Duin en Vecht.

Dit is de meest bevredigende oplossing, de wijze, waarop het reservoir is aangebracht, getuigt van geest.

7. Eau.

De verhouding tusschen voeting, schacht en reservoir is verdienstelijk; de gecornementeerde bovenrand was onnoodig.

8. Entr' acte.

Het zou een gevaarlijk vraagstuk zijn het reservoir te plaatsen op zulke dunne pijlers, als hier ontworpen zijn. Dat het geheel in drie kleuren ontworpen is, de schacht rood, daarop een roomkleurige rand, en daarop een paarse reservoiromkleeding komt de Jury minder fraai voor. Overigens is het werk niet onverdienstelijk.

9. Hoorn.

De onderbouw is te zwaar voor het reservoir; de beeren lossen zich op in ornement, hetgeen zeker niet aesthetisch is.

De Jury stelt voor te bekronen:

6. Motto: Duin en Vecht.

Bij opening van den naambrief blijst de bekroonde te zijn de heer J. F. Repko.

Maart 1913

De Jury:

H. P. Berlage Nzn.
R. W. Roland Holst.
Paul J. de Jongh.
C. W. Nijhoff.
J. E. van der Pek.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 15. Officieel Gedeelte. Verslag van de Hoofdbestuursvergadering op 1 April 1913. Verslag van de lezing over Bouwbeeldhouwwerk, enz. gehouden voor de Afdeeling 's Gravenhage op 10 Maart 1913. P. P. C. en Constitueerende Vereenigingen.
Woonhuis te Haarlem, arch. J. B. van Loghem b. i. met afbeeldingen.
Middelbaar Technisch Onderwijs door D. de Vries Lam (slot).
Ingezonden. Een winkelstraat te Haarlem.
Losse plaat. Afbeeldingen uit het Rapport der Conferentie over het Bouwkundig Element bij de bescherming der schoonheid van Nederland.

ARCHITECTURA No. 15. Verslag der 1328ste Ledenvergadering op 9 April 1913.
Rapport van de Jury voor de Genootschapsprijsvragen 1912.
Reisimpressies, door W. Retera Wzn. (vervolg).
Tentoonstelling van de Vereeniging „Kunst aan het Volk".
Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam, met afbeeldingen.
De Rijksacademie van Beeldende kunsten.

DE BOUWWERELD No. 15. Natuur en Scheikunde in het metselvak, Voordracht gehouden op het XIVe Ned. Natuur en Scheikundig Congres te Delft 29 Maart 1913, door Prof. J. A. van der Kloes, met afbeeldingen.
Langs de Loire, door W. A. E. van der Pluijm (slot) met afbeeldingen

DE INGENIEUR No. 15. Scheepsweerstand en Scheepsschroeven, Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 8 Februari 1913 door C. H. Holst, met afbeeldingen.
H. Hoog. Necrologie.
Uittreksel uit het Jaarboek van de Koninklijke Marine 1911—1912.
Het XIVe Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft 27—29 Maart 1913, door C. J. Snijders Jr. t. (vervolg).
Doorgaande balken met elastisch verbonden steunpunten, door J. R. Altink Gep. Off. der Genie O. I. L. met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 15. Officieel gedeelte. — Voorstellen A. V. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de Afdeelingen. — Opening Middelbare Technische School te Dordrecht. — Een parodie — Pensioenregeling voor de weduwen en weezen van gemeente-ambtenaren en van gepensioneerde of op wachtgeld gestelde gemeente-ambtenaren (slot). — Ons Ambachtsonderwijs (vervolg). — Octrooiwet. — De kwik zilverdamp-gelijkrichter. — Iets over blinde vernageling. — Prijsvragen. — Vragenbus. — Correspondentie. — Gemengd. — Boekbespreking.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 41. Welke is in economisch opzicht de beste oven? — De drogerij en transportinrichtingen van Keller in de baksteenindustrie. — De toepassing van vuurvaste bekledingssteen bij ijzerconstructies voor »Sky-Scraperse«.

Een belangrijk rapport over zuivering van afvalwater.

(Slot.)

Na een overzicht te hebben gegeven van de werking dier installaties, komt de commissie tot de conclusie, dat door de tanks eene belangrijke verbetering van het afvalwater kan worden verkregen, mits zij niet te klein zijn en op doelmatige wijze zijn ingericht. Een groote factor is tevens de temperatuur van het water en ook dient rekening te worden gehouden met de concentratie van het afvalwater. Hoe geconcentreerder het water, hoe moeilijker de reiniging gaat. De commissie heeft getracht een zeker verband te leggen tusschen deze twee factoren en de grootte van de tanks, Zij komt daarbij tot de slotsom, dat „voor iedere gram organische stof meer of minder de tankinhoud zooveel kleiner of grooter mag zijn als de fabriek in 1 etmaal water oplevert". Toch komt het haar beter voor de grootte der tanks eenvoudig te berekenen naar de hoeveelheid carton die de fabriek per week maakt. Volgens de gemiddelde hoeveelheid organische stof (7.78 per L.), en de gemiddelde temperatuur van het water (29.3) zou voor een fabriek van middelbare grootte (2.30 ton carton is 7000 M3. afvalwater per week) noodig zijn een tank, die het water der fabriek van 12 dagen kan bevatten, welke dus 2 × 7000 M3. = 14000 M3. groot is. Dit gemiddelde zou de commissie voor alle fabrieken wenschen aangenomen te zien.

In dit licht beschouwd is het dus noodzakelijk, dat bijna alle fabrieken grootere tanks krijgen dan ze nu hebben, want de tegenwoordige zijn nagenoeg alle te klein. Bestaande fabrieken, die geen tanks of kleinere tanks bezitten, zouden — als zij de noodige terreinen hebben — tot den bouw dier grootere tanks moeten overgaan. Wanneer echter deze fabrieken niet beschikken over voldoenden grond voor dit doel zal het wel bezwaarlijk zijn, om den fabrikant zulk een voorschrift te geven, omdat hij dan verplicht zal zijn om aan de naburige grondeigenaren den prijs van den grond te betalen, dien zij gelieven te vragen.

Bij het verleenen van concessiën, voor het bouwen van nieuwe stroocartonfabrieken zal het echter naar het oordeel der commissie noodig zijn, dat de verplichting tot het inrichten van tanks ter grootte als door de commissie is aangegeven worde opgelegd. Een tank van 14000 M3. inhoud zal naar de commissie schat op f 5000 komen, zonder te rekenen de waarde van het terrein. Daar een tank geene bediening eischt en slechts een weinig onderhoud vraagt voor den inloop, de schotten, dijken en uitloop, blijkt deze wijze van reiniging van het afvalwater wel te zijn de goedkoopste, die er op dit oogenblik te vinden is.

De commisise geeft verder in dit hoofdstuk uitvoerige inlichtingen over de werking en lediging der tanks. Zij heeft zelfs door een steenfabrikant een onderzoek laten instellen of van het verwijderde tankslijk, dat thans voor het aanmaken van gronden wordt gebruikt, ook steenen konden worden gebakken. Maar het resultaat was nihil.

Er turf van te steken gaat evenmin. Het brandt slecht, zoodat het ook niet rendabel is, de kalk, die het slijk bevat, er uit te branden. De voordeeligste wijze voor de fabrikanten lijkt de commissie dus, om het tankslijk te verkoopen aan de landbouwers, die hes voor bemesting en aanmaken van nieuwe gronden bezigen.

5°. Bevloeiing. Deze bestaat hierin, dat men het afvalwater laat loopen op terreinen, waar het door den bodem zakt, en daarin achterlaat zijn organische en anorganische stoffen. Men kan die gronden gebruiken als wei- of bouwland. Bij bevloeiing met ruw kartonwater is de kans, dat de grond zich door de vezels dichtzet, zeer groot. Men zal om die redenen moeten rekenen, dat men betrekkelijk zeer weinig water per H.A. kan reinigen. Naar de commissie meent zal bevloeiing slechts zijn aan te raden wanneer het stroocarton-water een voorreiniging heeft ondergaan in een tank. Alleen gecombineerd met tanks verdient bevloeiing aanbeveling. De bestaande cartonfabrieken beschikken niet over terreinen, groot genoeg om een tankinstallatie met bevloeiingsvelden aan te leggen. De commissie berekent dat voor een fabriek, gebouwd te midden van woeste gronden in Drente 33 H.A. noodig zou zijn, zoodat zij dan daarvoor dus op een som van 33 × 600 = f 19.800 moest rekenen, wat met de kosten van aanleg der tank ad f 5000 een kapitaal maakt van f 21500.

Dat cijfer lijkt de commissie voor een nieuw te bouwen fabriek geen te groot bezwaar. De fabrikant zal zelf kunnen beoordeelen, of hij de reiniging in tanks gevolgd door bevloeiingsvelden wil toepassen, dan wel de voorkeur geeft aan de methode, die de commissie bespreekt in het hoofdstuk over:

6e. Biologische reiniging door Oxydatiebedden (contactbedden en contenufilters).

Deze bedden bestaan uit een hoeveelheid materiaal, zooals steenen, potscherven, cokes, sintels enz. die opgestapeld worden op een hoop. Men kan deze massa plaatsen in een gemetselde ruimte, die men dan met afvalwater beurtelings vult en weder leeg laat loopen (contactbedden), of men kan doorloopend het afvalwater laten sproeien op de massa waar het dan doorsijpelt om van onderen te worden afgevoerd (continufilters). De laatste worden in de laatste jaren meer gebouwd dan de eerste waarvan er een gebruikt wordt aan het Rijks-, Prov.- en Gem. Ziekenhuis te Groningen. Het is gebleken dat bij continufilters men op dezelfde hoeveelheid materiaal meer afvalwater reinigen kan dan met de contactbedden. Met zulk een continufilter is aan de carton- en papierfabriek te Sappemeer een proef genomen en als het resultaat harer proefneming, die zij uitvoerig mededeelt, meent de commissie te kunnen vaststellen, dat gebleken is, dat het afvalwater van stroocartonfabrieken, na een tank van behoorlijke grootte te hebben doorloopen, voldoende gereinigd kan worden door een continufilter. Het komt er dus op aan om te weten, hoe men een continufilter het best kan bouwen, n.l. welk filtermateriaal men moet nemen, welke sproeiers men ervoor moet gebruiken en ten slotte, hoe groot de kosten zijn voor een fabriek van middelbare grootte.

Toegelicht door eenige photo's worden in het rapport vervolgens eenige bladzijden gewijd aan het te gebruiken materiaal, en technische beschouwingen gehouden over de besproeiing door middel van vaststaande, wandelende en ronddraaiende sproeiers, welke laatste naar het oordeel der commissie de voorkeur verdienen. Voor een stroocartonfabriek van middelbare grootte met 7000 M³. afvalwater per week (circa 230.000 K.G. carton), dit is 1167 M³. water per 24 uur, zullen naar de berekening der commissie noodig zijn: 2 filters diameter bovenvlak 24.80 M., diameter grondvlak 26.80 M., gemiddelde diameter 25.80 M., hoogte van ieder filter 2 M., inhoud voor ieder filter 1045 M³., diameter van de 2 sproeiers 24.40 M. In de plaats van twee filters van deze afmetingen kan men natuurlijk ook nemen drie of meer kleinere.

De commissie meent, dat het in 't algemeen niet noodig is, om na den continufilter nog het water verder te reinigen.

Een complete installatie voor de gedachte fabriek van middelbare grootte zal dus moeten bestaan uit:

1°.	Een Septic tanc	f 5000.
2°.	Een voorfilter	„ 600.
3°.	Een pomp met dosing tank	„ 1650.
4°.	Twee continufilters	„ 17250.
		f 24500.

Daarbij komt nog het opzicht bij den bouw en onvoorziene uitgaven ad f 1500, zoodat de kosten van aanleg f 26.000 zullen bedragen. De jaarlijksche kosten en afschrijving berekent de commissie op f 2996.

In deze begrooting der kosten van aanleg is niet begrepen de prijs van den grond, die afhankelijk is van verschillende omstandigheden.

De commissie concludeert ten slotte, dat haar dus is gebleken, dat het afvalwater van stroocartonfabrieken in de practijk voldoende gereinigd kan worden door 1°. tanks gevolgd door bevloeiingsbedden; 2e. tanks gevolgd door continufilters.

Aan den fabrikant wil zij de keuze laten, welke van beide methodes hij wil kiezen.

Wil een gemeentebestuur voor reeds bestaande fabrieken voorschriften geven, dan dient zij zich eerst te vergewissen of deze over het benoodigde terrein beschikt of dit kan krijgen voor een redelijken prijs.

De commissie meent, dat de gemeentebesturen goed zullen doen ernstig na te gaan bij iedere fabriek afzonderlijk, welke zuiveringsinrichting kan worden voorgeschreven, die beantwoordende aan haar doel, den fabrikant de minst mogelijke kosten veroorzaakt.

Hierna komt de commissie tot haar onderzoek betreffende het afvalwater der Aardappelmeelfabrieken.

Het aantal aardappelmeelfabrieken bedraagt 33. Zij kunnen per week vermalen 1.105.000 H.L. aardappelen en de wekelijksche hoeveelheid afvalwater bedraagt 552.500 M³. De aardappelcampagne duurt evenwel in den regel slechts 8 à 10 weken. Den overigen tijd van het jaar, wanneer de fabrieken werken, n.l. gedurende het z.g. vezelmalen, leveren zij ongeveer ½ à 2/3 van de hoeveelheid water op, die zij tijdens de campagne laten vloeien. De commissie heeft aangenomen, dat het afvalwater ½ M³. per H.L. bedraagt, dat toch in elk geval vrij dicht bij de werkelijkheid zal zijn.

In deze industrie werken in de campagne ongeveer 2000 arbeiders; bij het vezelmalen in het voorjaar 1250 en daarna voor een korten tijd 625 man.

Om te kunnen aangeven met welke soorten van afvalwater men hier te doen heeft, geeft de commissie een uiteenzetting van de wijze van fabricage in de campagne en gedurende het vezelmalen. Het afvalwater moet worden onderscheiden in 1e. het waschwater der aardappelen en 2e het eigenlijke afvalwater. Alleen in de aardappelcampagne loozen de fabrieken het waschwater, omdat gedurende het vezelmalen er natuurlijk geene aardappelen te wasschen zijn. Voor de reiniging van het waschwater is een eenvoudig gegraven bassin voor bezinking voldoende.

Het eigenlijke afvalwater in de campagne en gedurende het vezelmalen veroorzaakt de verontreiniging van het openbaar water. Zij is vrij ernstig. De aardappelen hebben een gehalte van 2 pCt. stikstofhoudende organische stof (waarvan de helft precipteerbaar eiwit) en 1 pCt. minerale zou-

ten (waarvan meer dan de helft kalizouten en phosphaten). Grootendeels komt dit alles in het openbaar water terecht en gaat daar in rotting over. Men heeft hierbij te doen met 4 soorten afvalwater: 1°. uit de bassins; 2°. uit de vezelgaten; 3°. van de eerste lage tafels; 4°. uit de meelgaten. Het eerste bedraagt 68 pCt., het tweede 4 pCt., het derde 10 pCt., het vierde 18 pCt. van de geheele hoeveelheid.

Uit de in het rapport opgenomen analysen van afvalwater van verschillende fabrieken blijkt, dat deze cijfers sterk uiteenloopen. Voor het campagnewater is het hoogste 3.99 gram per L. organische stof, het laagste 0.60 gram per L. Voor anorganische stof zijn deze cijfers 2.22 gram en 0.35½. Het vezelwater geeft voor de organische stof als hoogste cijfer 1.24 en als laagste 0.18; voor de anorganische resp 2.64½ en 0.09. De reden dezer belangrijke verschillen ligt in de werkwijze der fabrieken.

Hierna gaat de commissie evenals bij de stroocartonfabrieken de verschillende reinigingsmethoden na. Zij neemt nu evenwel de „bevloeiing" in de vierde plaats en dus vóór de tanks, omdat bij het aardappelmeelafvalwater de bevloeiing als zelfstandige wijze van reiniging wordt toegepast en niet als eene na-reiniging der tankmethode.

De methode van bezinking geeft blijkens haar onderzoek wel eenige verbetering, maar is niet in staat het water voldoende zuiver te maken; de chemische reiniging beantwoordt eveneens slechts gedeeltelijk aan haar doel; de filtratie geeft evenmin voldoende reiniging.

Omtrent de bevloeiing heeft de ondervinding der laatste jaren gunstige resultaten opgeleverd. De fabrieken hebben nagenoeg alle de gronden in onontgonnen toestand gekregen voor zeer lagen prijs en nu zij ze een paar jaar hebben bevloeid, blijkt reeds, dat ze een matige rente opleveren. Ongetwijfeld zullen de resultaten gunstiger worden, wanneer de fabrikanten aan het campagne- en vezelwater kalk toevoegen, zoodat deze wateren niet meer zuur zijn. Voor een fabriek van middelbare grootte (40.000 H.L. per week) zal een terrein van 80 H.A. noodig zijn, dat is dus voor iedere 1000 H.L. capaciteit 2 H.A.

De commissie heeft zich ook afgevraagd of men bevloeiing bij de bestaande fabrieken niet zoude kunnen toepassen voor het land van anderen. Een nauwkeurige overweging leidde er haar toe, om de mogelijkheid eener oplossing in dien zin te erkennen, al zijn aan deze ook groote bezwaren verbonden.

De methode om het water eenvoudig vast te houden, kan de commissie op zichzelf niet aanraden. Beschikt men over zóóveel ruimte dat men al het water vasthoudt, zoodat het in den bodem wegzinkt, of verdampt, dan lijkt haar die manier uitstekend. Heeft men echter niet zooveel terrein, dan zal men veel betere resultaten kunnen krijgen met behulp van tanks en continufilters.

De biologische reiniging in tanks is door aardappelmeelfabrieken nog niet beproefd, al bezitten ook enkele fabrieken inrichtingen, die er eenigszins op gelijken. Dit eigenaardige verschil vindt zijn oorzaak daarin, dat de stroocartonfabrieken met warm, de aardappelmeelfabrieken met koud water werken. Ook kan een aardappelmeelfabriek geen geregelden toevloed van water van steeds dezelfde samenstelling, zooals juist voor een tank gewenscht is, opleveren, omdat slechts gedurende circa 9 weken de hoeveelheid afvalwater groot is, de andere tijden het water veel minder vuil en de hoeveelheid veel geringer.

Het afvalwater der aardappelmeelfabrieken kan, al naar omstandigheden gebracht worden in a. zure gisting, b. echte rotting.

Uit genomen proeven aan de Woudbloem te Slochteren en de „Tonden" te Foxhol is gebleken, dat, nadat men met kalk de zure gisting heeft tegengewerkt, het afvalwater van aardappelmeelfabrieken snel in rotting gaat. Men zal dus bij aardappelmeelfabrieken, evenals bij de stroocartonfabrieken er toe moeten overgaan, om tanks te bouwen. Hoe grooter men de tanks neemt, des te beter. Wanneer deze zoo groot zijn, dat zij het vruchtwater kunnen bevatten, hetwelk de fabriek in 14 dagen loost, zullen zij een inhoud moeten hebben van 20.000 M³.; bij een diepte van 2 M. zal het wateroppervlak dus zijn 10.000 M². of juist 1 H.A.

De inrichting zal in hoofdzaak dezelfde zijn als bij het afvalwater der stroocartonfabrieken beschreven. De inrichting om kalk toe te voegen dient boven den toevoergoot van het afvalwater geplaatst te worden. Daar volgens de te Foxhol genomen proef voor 20 M³. afvalwater 1¼ K.G. kalk noodig was, zal men voor een fabriek van middelbare grootte 750 K.G. kalk per week noodig hebben. De inrichting zal, den aankoop van grond ad f 5000 meegerekend, in de Veenkoloniën ongeveer f 12.000 kosten. In Drente kan men misschien wel voor f 500 het benoodigde terrein kunnen krijgen, zoodat de installatie daar veel goedkooper wordt. Voor onderhoud en bediening der tanks zullen slechts geringe uitgaven vereischt worden.

Omtrent de methode der biologische reiniging door Oxidatiebedden (contactbedden en continufilters) verwijst de commissie naar wat zij daaromtrent bij stroocartonfabrieken heeft geschreven. Met contactbedden en met een continufilter zijn aan de aardappelmeelfabriek Tondon te Foxhol proeven genomen. Zij had met de contactbedden niet veel succes. Bij zulk geconcentreerd afvalwater, lijkt haar de contactmethode minder geschikt. Betere resultaten kreeg zij met de continufilter-proef.

Na uitvoerig deze proef en de resultaten daarvan te hebben uiteengezet, komt de commissie tot de berekening van de grootte der continufilters die de aardappelmeelfabrieken zouden moeten hebben. Zij berekent dat een zuiverings-installatie dezer fabrieken 4 maal zoo groot moet zijn als die der stroocartonfabrieken. De installatie zou dus uit 8 continufilters moeten bestaan. Wegens financieele redenen zal de bouw eener dergelijke installatie wel niet uitvoerbaar zijn. Er moet dus naar een middel worden omgezien om met een kleiner aantal continufilters het water te zuiveren. Dit middel ligt hierin, dat men het water dat gedurende de 9 weken dezer campagne geproduceerd wordt in langeren tijd reinigt. Men zal het dus moeten opbergen voor zoover de continufilters het niet dadelijk kunnen verwerken. Een fabriek van middelbare grootte loost in eene campagne van 9 weken 90.000 M³ vruchtwater. Nu is de commissie van oordeel, dat één continufilter voldoende is als de fabriek 80.000 M3. water kan vasthouden in een tank. Dit eene continufilter verwerkt per week 1255½ M3. afvalwater. Het zou dus over de totale hoeveelheid 72 weken werken. De commissie is evenwel overtuigd, dat van het afvalwater, dat langer in de tanks vertoeft en dus doorrot, wel veel grooter hoeveelheden op het continufilter kunnen worden gebracht, zoodat dit in aanmerkelijk korteren tijd al het water zal kunnen reinigen.

Deze methode van reiniging van het vruchtwater eener aardappelmeelfabriek komt dus neer op vasthouden van het water in tanks en uit deze geleidelijk het geheele jaar door het water verwerken op 1 continufilter.

De kosten eener complete installatie schat de commissie op totaal f 40.000, de jaarlijksche onkosten op rond f 3750. In deze begrooting is evenwel de waarde van den benoodigden grond niet begrepen, omdat men mogelijk met eenige zekerheid daarvoor een bedrag als algemeens geldend kan aannemen. Voor nieuw te bouwen fabrieken zal natuurlijk de grond goedkooper zijn te krijgen dan bij reeds bestaande. De commissie wijst er evenwel op, dat de begrootingscijfers slechts globaal zijn. Zij heeft enkel een indruk willen geven

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

hoe groot ongeveer de kosten zullen zijn, die een dergelijke installatie met zich brengt.

Aan het eind harer beschouwingen gekomen, geeft de commissie ten slotte haar conclusie over de reiniging van afvalwater van aardappelmeelfabrieken. Die conclusie hebben wij hiervoren reeds medegedeeld. Wij meenen haar echter hier volledigheidshalve nog eens te mogen laten volgen.

Het afvalwater van aardappelmeelfabrieken kan gereinigd worden volgens de hier onderstaande methodes:

1e. Bevloeiing: en wel: a. gewone bevloeiing of b. wilde bevloeiing.

2e. Tanks gevolgd door Continufilters;

3e. Tanks gevolgd door bevloeiing.

4e. Tanks, gevolgd door intermitteerende bodemfiltratie.

Indien de fabriek gelegen is in een streek, waar de grond nog zeer goedkoop is, en waar nog vele onontgonnen terreinen liggen, zooals in Drenthe, geeft bevloeiing de minst kostbare reiniging, ja zelfs zal deze methode dan eer een financieele bate dan een nadeelig saldo opleveren.

Ook is de „wilde bevloeiing", die de fabriek Hollandia, te Nieuw-Buinen toepast, een weinig kostbare methode die veel minder terrein eischt dan gewone bevloeiing.

Een voordeel van de bevloeiing is, dat men zoowel het campagnewater als het vezelwater kan gebruiken.

Waar de terreinen voor bevloeiing ontbreken, is de tankmethode de meest aangewezen wijze, om het afvalwater te reinigen.

Hoe grooter men de tanks neemt, hoe beter.

Beschikt de fabriek, buiten de tanks nog over groote terreinen dan kan men voor de nareiniging bevloeiing of intermitteerende bodemfiltratie toepassen.

Wanneer de installatie niet groot genoeg is voor de zuivering van al het water, reinige men in de campagne slechts het vruchtwater, omdat dit het overgroote deel der verontreiniging veroorzaakt. Op het tafelwater passe men dan slechts een eenvoudige bezinking toe.

Bij het vezelmalen zal men de tanks slechts kunnen gebruiken voor zoover ze niet met het campagnewater gevuld blijven.

Voor bestaande fabrieken, welke geen voldoende terreinen bezitten, zullen de genoemde methodes, vrij kostbaar zijn. Aanvankelijk zal men daarom zijne eischen kunnen beperken en beginnen met den aanleg van tanks alleen. Men moet dan die tanks niet als bewaarplaats gebruiken, doch ze als zuivere tanks laten werken door het water er aan de eene zijde te laten instroomen en aan de andere zijde te laten uitloopen.

Een gemeentebestuur zal moeilijk aan een bestaande fabriek een reinigingsinrichting volgens art. 17 der Hinderwet kunnen voorschrijven, voordat het zich vergewist heeft dat de fabriek over den daarvoor benoodigden grond beschikt, of dezen althans kan krijgen voor een redelijken prijs.

Belangrijk is de vraag, die in verband hiermede gedaan kon worden, of de onteigening ten algemeenen nutte mogelijk zoude zijn volgens de wet van 28 Augustus 1851, opdat een fabriek zich de terreinen kan verschaffen die ze noodig heeft voor een waterreiniging, haar door een gemeentebestuur opgelegd. Mogelijk zoude deze wet voor dit doel dienstbaar te maken zijn, wanneer men aan haar een titel toevoegde over onteigening in het belang van de waterreiniging, evenals door de Woningwet is geschied in het belang van de Volkshuisvesting.

Waar de mogelijkheid bestaat, dat wij met dit vrij uitgebreid excerpt, dat eigenlijk nog maar een beknopt overzicht geeft van het zoo belangrijke werk der commissie de belangstelling onzer lezers daarvoor dermate hebben op-

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leveri
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 26 APRIL 1913. No. 17

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Nederland en Nederlandsch-Indië op de tentoonstelling te San Francisco.

Zou het waar zijn, dat wij aan overbeschaving beginnen te lijden, of is dit maar een verzinsel, een mooie naam, waarachter wij onze geblaseerdheid trachten te verbergen? Voor velen onzer is zeker het laatste het meest juist. De omstandigheden zijn er ook wel naar, om van alles langzamerhand genoeg te krijgen, van alles ten minste wat de openbare zaken betreft en dat vele getrouwe courantenlezers er in de laatste weken herhaaldelijk toe komen, hun dagblad mismoedig weg te werpen, soms zelfs ongelezen te laten liggen, wij kunnen het gemakkelijk begrijpen. Belangrijke zaken en vraagstukken ziet men spoedig verloopen in een eindeloos gezeur, dat iedereen vervelen moet, zoodat men zijn troost zoekt in toekomstfantasieën of zich verdiept in herinneringen aan den goeden ouden tijd en daartusschen door boomen opzet over schoonheidstheorieën, die, als alle theorie, grauw zijn.

Nochtans zijn wij geen vijanden van theorie, ook zij moet er wezen en het is, waar men zooveel ziet, dat niet zooals het behoort, dikwijls een troost te bemerken, dat er nog menschen zijn, die zeer goed weten hoe het zijn moest en die trachten, dit aan anderen duidelijk te maken. Alleen is het jammer, dat de resultaten van dit streven zoo uitermate pover zijn.

Wij gaan binnenkort het herstel onzer onafhankelijkheid vieren, een prachtige gelegenheid, om eens door daden te toonen, wat wij geworden zijn. Maar zal het niet uitloopen op een zelfverheerlijking en een „adoration mutuelle" op groote schaal?

Aan lofspraken op onze nationale deugden zal het niet ontbreken, aan afgezaagde toespelingen op onze vroegere grootheid evenmin. Onder die deugden zal onze bedachtzaamheid geroemd worden, tegelijk met de voortvarendheid onzer voorvaderen. Van onze eigen voortvarendheid (typisch woord voor een zeevarend volk) doen wij wellicht beter te zwijgen; wij schijnen geleerd te hebben, ook de bedachtzaamheid te overdrijven in die mate, dat zij van een deugd een ondeugd dreigt te worden. Wij hebben ons aangewend over alles zoo breedvoerig te redeneeren, alles zoogrondig uit te pluizen, en te beknabbelen, dat slechts beenderen overblijven, waar zelfs het merg is uitgezogen.

Aan onze Duitsche naburen verwijten wij breedsprakigheid en onnoodige uitvoerigheid in alles wat zij doen, en niet geheel ten onrechte, maar de Duitschers hebben een spreekwoord, dat zij te pas brengen, wanneer over een zaak genoeg woorden gewisseld zijn en de tijd gekomen is, om tot daden over te gaan. Bij ons blijven de daden te vaak achterwege, en men meent, heel verstandig te zijn, maar vergeet, dat deze renteniersopvatting haar tijd gehad heeft. Wij moeten mede met den stroom des tijds, wanneer wij er niet in willen verzinken.

Er zijn er onder ons genoeg, die dit beseffen, in handel, industrie en techniek ontwikkelen wij heden ten dage een energie als nooit te voren, daarnevens moeten wij de volharding bewonderen, waarmede mannen als Berlage e.a. zich beijveren bouwkunst en kunstnijverheid in nieuwe banen te leiden, doch het is merkwaardig, op te merken, hoe weinig invloed dit alles nog schijnt uit te oefenen

op den volksgeest in het algemeen, die zich, wel niet volkomen juist, maar toch voor een groot deel, **afspiegelt** in de daden van onze regeering.

Die daden te bespreken is bijna niet mogelijk, zonder zich te begeven op het terrein der politiek, een terrein, dat wij steeds vermeden hebben en ook nu niet wenschen te betreden, al roept men ons ook toe, dat de politiek van onze dagen de oorzaak is van de verschijnselen, die wij aanstipten, dat het de politiek is, die ons tot werkeloosheid doemt en maakt, dat wij ons binnen onze enge grenzen blind staren op allerlei quaesties van ondergeschikt belang, zoodat wij niets bemerken van de groote dingen, die in de wereld gebeuren of staan te gebeuren.

Is het, om één voorbeeld te noemen, niet merkwaardig hoe weinig belangstelling, wij Nederlanders, nazaten van mannen als Heemskerk en Olivier van Noort, toonen in de aanstaande opening van het Panamakanaal en de Wereldtentoonstelling, waarmede Amerika meent dit feit te moeten opluisteren?

Het heeft den schijn alsof het hier een zaak geldt, die ons maar heel uit de verte aangaat, terwijl toch in werkelijkheid ons volksbestaan het allergrootst belang heeft bij de wijziging in het wereldverkeer, die uit de opening van dezen nieuwen weg moet volgen.

Men beweert wel eens, dat een langdurig verblijf in de tropen een deprimeerenden invloed heeft op den geest, de energie verslapt, maar meermalen reeds konden wij opmerken, hoe onjuist deze bewering is en hoe integendeel het verblijf in Indië den geest opfrischt en ontvankelijk maakt voor groote denkbeelden, terwijl daar dan ook de energie niet in gebreke blijft, die denkbeelden in daden om te zetten. Wanneer wij niet willen, dat Indië ons boven het hoofd groeit, wat volgens sommigen vóór een kolonie in het geheel niet te pas zou komen, maar toch volstrekt niet ondenkbaar is, dan dienen wij wel degelijk notitie te nemen van de wenken, die ons vandaar gegeven worden en niet Oost-Indisch doof te blijven voor de stemmen, die zich daar doen hooren, nu nog, met de meest welwillende bedoelingen en zuiver in het belang van het Moederland. Zoo deed het ons dan ook werkelijk aangenaam aan, in een ons door den heer Mooijen te Weltevreden toegezonden nummer van de Java-Bode van 13 Maart j.l. een artikel aan te treffen van de hand van den heer L. J. van der Waals, dat ten volle verdient ook in ons land gelezen en ter harte genomen te worden.

Na te hebben herinnerd aan eenige vroeger gedane mededeelingen over de Tentoonstelling te San Francisco, vermeldt de schrijver het bericht uit Nederland, dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal besloot tot de deelneming van Nederland en de koloniën aan de tentoonstelling te San Francisco in 1914 en laat dan volgen: In hoeverre de Kamer zich ook vereenigen kon met het door de Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Koloniën noodig geachte subsidie voor de tentoónstelling van f 750.000.—, waarvan Indië over de helft of f 375.000.— zou moeten beschikken, is nog niet bekend. Gedachtig aan het gebeurde met de subsidieaanvraag voor de deelneming aan de Brusselsche tentoonstelling hebben wij nu nog de hoop te koesteren, dat het den Ministers gegeven was ook het bedrag der subsidie naar voldoening van de Kamer te verdedigen.

Het mag echter met grond verwacht worden, dat deze verdediging niet al te veel inspanning zal hebben, gevorderd, waar men hier te doen heeft met een Wereldténtoonstelling, die in zoo bijzonder belangrijke omstandigheden zal worden gehouden. De expositie toch — zij zal de grootste worden, die ooit ter wereld plaats vond, — zal geopend worden kort na de reeds jaren en jaren verbeide opening van het Panamakanaal, dat een nieuwe weg voor het wereldverkeer zal worden naar de Westkust van Noord-Amerika, in net bijzonder van het land der toekomst: Californië. Op die tentoonstelling zullen dan ook de voornaamste landen van de verschillende werelddeelen tezamen komen om hun positie, hun beteekenis als cultuurstaten te toonen aan het zich stellig krachtig ontwikkelende, uitgestrekte land aan Amerika's Westkust, met zijn aanstaande overvloedige producties en tegelijk reusachtige behoeften.

In afwachting van het toestaan van het benoodigde crediet door de Wetgevende Macht (de Eerste Kamer moet nog over deelneming beslissen) is het zaak alvast de noodige maatregelen te nemen voor de voorbereiding van de deelneming aan de tentoonstelling, waartoe trouwens de Nederlandsche Regeering het opwekkende voorbeeld reeds gegeven heeft, want in enkele geïllustreerde bladen kon men de foto's zien van het plechtig in bezit nemen door onzen gezant te Washington van de voor Nederland en zijn koloniën uitgekozen gronden op het tentoonstellingsterrein. Het doet goed te zien hoe Nederland hierin weer eens getoond heeft niet dat laksche landje tjap „kijkkat-uit-den-boom", te willen voorstellen, waarover zoovele verhalen de ronde doen. Japan had wel al schriftelijk zijn terrein besproken, maar Nederland toch was het eerste land, dat officiëel van zijn terrein, dat op de beste plaats van de tentoonstelling ligt, bezit nam. Op de nog geheel onbebouwde tentoonstellingsgronden wappert nu reeds de Nederlandsche driekleur als treffend symbool van Hollands energie. Zooals van zelf spreekt is dit feit in de Amerikaansche bladen besproken en zal het, hoewel schijnbaar onbelangrijk, voor Nederland en de koloniën ongetwijfeld een waardevolle introductie blijken te zijn.

Intusschen, die vlag daar op het terrein is niet voldoende. Wij moeten nu vóóruit zien om onzen voorsprong op de andere landen te kunnen behouden. Mag de Indische Regeering wellicht op formeele gronden nog niet den tijd gekomen achten om een Indische commissie voor de tentoonstelling in het leven te roepen, de pers hier te lande zal alvast de opvattingen, welke over de wijze van deelneming bestaan en waarvan de publicatie aan de aanstaande commissie van nut zou kunnen zijn moeten weergeven.

De heer Jasper reeds leverde eenige beschouwingen over de eigenlijke inrichtingen van de Indische expositie, welke beschouwingen te meer waarde bezitten nu genoemde heer eerst kort geleden in Indië terugkwam na een belangrijke studiereis in Europa gemaakt te hebben en daarbij alle voornaamste musea en verscheidene tentoonstellingen te hebben bezocht. Het is thans niet de bedoeling de zaakkundige opmerkingen van den heer Jasper over de eigenlijke inrichting der expositie aan te vullen door meer in finesses te treden — dit zal overgelaten moeten worden aan degenen, die ter zake van de speciale onderdeelen deskundig zijn —, doch het kan zijn belang hebben nog eenige aandacht te wijden aan het uiterlijk der expositie.

Want ook het uiterlijk der expositie legt gewicht in de schaal. Immers, het is niet alleen de uitstalling der voorwerpen zelf, die, zooals de heer Jasper het uitdrukte, in overeenstemming moet zijn met den aard van het volk, ook het gebouw behoort aan dien eisch te voldoen, en het zijn in het bijzonder de berichten uit het Moederland over **het optrekken van een tentoonstellingsgebouw** in den geest van dat, hetwelk Nederland in 1910 op de expositie te Brussel bezat, die aanleiding voldoende zijn om daarover van gedachten te wisselen.

De te vormen Indische tentoonstellingscommissie zal in de eerste plaats hebben te beslissen of Indië al dan niet met Nederland in een gezamenlijk gebouw zal moeten uitkomen. Hiervan toch zal worden afhankelijk gesteld in

hoeverre Indië ook te zorgen heeft voor den bouw van een **eigen paviljoen.**

Op het eerste gezicht lijkt het inderdaad zeer aantrekkelijk en logisch, dat deze gewesten, die bij een expositie in West-Amerika waarschijnlijk zelfs hoogere belangen hebben dan Nederland zelf, een eigen gebouw optrekken, dat naar eigen goeddunken inrichten. Dat gebouw zou dan echter een „Indisch" gebouw moeten zijn ter typische onderscheiding van het gebouw van het Moederland. Doch reeds wanneer men zich een voorstelling van zulk een gebouw tracht te maken, voelt men dat de eisch „Indisch" gemakkelijker gesteld dan ingewilligd is, wanneer men ten minste tevens praktisch wil blijven. Welk gebouw in Indië toch zou men kunnen aanwenden voor een fantasie-gebouw geschikt voor het uitstallen der in te zenden voorwerpen?

De volkeren van den Indischen Archipel hebben wel veelal hun eigen bouwstijl, maar die stijlen zijn allerminst geschikt voor een groote tentoonstellings-gebouw van misschien 1000 M2. oppervlakte. Zelfs waar men hier ter copiëering de beschikking heeft over groote moskee gebouwen, als bijv. te Bandoeng (waarvan men ook de electrische galerijen-verlichting zou kunnen overnemen) is de bouwtrant met de boven elkaar geplaatste daken en de vele overdekte galerijen, welke juist ten doel hebben het zonlicht buiten het interieur te houden, niet van dien aard dat zij zou kunnen dienen voor een expositie, afgescheiden nog van het bezwaar dat wellicht zou kunnen rijzen om een religieus gebouw in dit geval als model te bezigen. Voor het overige zou misschien alleen het fraaie paleis van den Sultan van Deli als model kunnen dienen, de galerijen zouden althans hoog genoeg zijn om voldoende licht binnen te laten. Doch dat bouwwerk geeft weer niet een typisch „Indische" bouwtrant, waar het door zijn Moorsche boogpoorten en zijn Arabische puntbogen weinig heeft uit te staan met den aard van Indië zelf en hier te lande dan ook vrijwel uniek is en blijkbaar ontworpen werd onder den invloed van de in Engelsch-Indië overheerschende Mahomedaansche bouwkunst.

Het bouwen van een eigen Indisch paviljoen op de tentoonstelling in inheemschen bouwtrant is dan ook, zonder fiasco-gevaar niet door te voeren. Een gebouw in Europeesch Indischen trant is voorts evenmin aan te bevelen; karakteristiek is die trant in het geheel niet, noch de oude, noch de moderne trant. De oude trant is ongetwijfeld praktisch maar voor een groot tentoonstellingsgebouw ietwat naargeestig en in een weelderige expositieomgeving te onaanzienlijk; de moderne trant zou te weinig opmerkelijk zijn en zich wellicht gering onderscheiden van de gebouwen in de meer zuidelijk gelegen kleinere Amerikaansche steden.

Het is derhalve niet te verwachten, dat Indië met een afzonderlijk paviljoen eer zou inleggen en het is te veel gewaagd om zonder kans van slagen met zulk een paviljoen een proef te nemen in een land, waar Indië voor het eerst voor den dag komt. En dit klemt te meer, waar aan den anderen kant aan het exposeeren in een gezamenlijk gebouw met Nederland belangrijke voordeelen verbonden zijn.

In de eerste plaats zal bij een gecombineerde tentoonstelling de expositie-gelegenheid zoowel voor Nederland als voor Indië grooter kunnen worden, omdat in een gebouw op dezelfde oppervlakte natuurlijk meer ruimte ter beschikking komt dan in twee afzonderlijke gebouwen. Verder zal bij gezamenlijk optreden met dezelfde uitgaven een fraaier gebouw kunnen worden opgetrokken, dat door zijn veel grooteren omvang ongetwijfeld een waardiger indruk zal **maken. En ten slotte zal het gezamenlijk exposeeren** van Moederland en Koloniën minder aanleiding geven tot het doen ontstaan van dwaalbegrippen aangaande de verhouding van Indië tot Nederland en meer in overeenstemming zijn met het feit, dat deze beide landen volstrekt één zijn.

De beteekenis vooral van het laatstgenoemde voordeel van een gecombineerde tentoonstelling mag in geen geval onderschat worden. Men mag niet uit het oog verliezen, dat het Indië zoowel als Nederland te doen zal zijn om in den San-Francisco een totaal indruk te geven en dat wij slechts moeten beoogen vertrouwen te wekken. Dat vertrouwen nu zullen wij op een expositie alleen kunnen verwerven door het opwekken van een bewondering voor hetgeen door Nederland en Indië werd tot stand gebracht en daarbij zal men juist het meeste succes hebben door in het licht te stellen wat Nederland in Indië deed, en wat Indië voor Nederland is.

Het moet den Amerikaan duidelijk gemaakt worden, dat die landen onafscheidelijk aan elkaar verbonden zijn en dat ze voor een belangrijk deel hun beteekenis aan elkaar te danken hebben. De Amerikaan moet in Nederland het pittige landje zien met zijn bewonderenswaardigen kolonisatie-arbeid in een reusachtig eilandenrijk en Nederlandsch Indië moet hij beschouwen als het rijke productieland, waar door den Nederlander geregelde toestanden werden in het leven geroepen.

Hiermede wil natuurlijk niet gezegd zijn, dat de exposities van Nederland en Indië als een geheel moeten worden opgevat. Zelfs verdient het geen aanbeveling, om, zooals te Brussel geschiede, in een ruimte te exposeerén, omdat dan de Nederlandsche en de Indische commissie te veel van elkaar afhankelijk zijn en niet kunnen exposeeren, zooals zij dat voor hun landen speciaal noodig achten. Doch wel meen ik, dat het opgemerkte in bijzonderen mate pleit voor het exposeeren in een gezamenlijk, flink, imposant gebouw, dat uitdrukking geeft aan de herleefde Nederlandsche energie.

Aldus komen wij thans van zelf voor een nieuwe kwestie te staan. Want doordat het wenschelijk blijkt, dat Indië met Nederland samen uitkomt en dus ook in de kosten van het gebouw voor de helft deelt, is het billijk dat ook Indië een stem heeft in de wijze van optrekken van dat gebouw. In het algemeen zal men in Indië moeten toegeven, dat aan de bouwmeesters en aan de industrie in Nederland het ontwerpen en het bouwen van een tentoonstellingspaviljoen gerust kan worden toevertrouwd, wanneer althans de betrokkenen de opdracht krijgen zulk een paviljoen op te trekken in den modern-Nederlandschen bouwtrant. Doch op een dergelijke onbevangen wijze gaat het in den regel niet en ook nu zijn er berichten ontvangen, dat men in Nederland aan de architecten een bepaalden stijl wil opdringen en wel denzelfden stijl, die werd toegepast op het paviljoen te Brussel, namelijk de oud-Hollandsche.

Tegen dit streven nu behoort de aanstaande Indische Commissie zich n.m.m. te verzetten. Het is niet de oud-Hollandsche stijl als zoodanig, die te verwerpen is: ieder die het gebouw op de Brusselsche Tentoonstelling gezien heeft, zal erkennen, dat het van buiten een zeer aangenamen indruk maakte. Maar dat gebouw was een fantasie op oud-Hollandsche motieven, zoodat ten minste kon worden zorg gedragen dat de expositie-ruimte voldoende vrij was, al verloor het gebouw door dat gesol met oud-Hollandsche schoonheid in het inwendige zijn karakter geheel. Thans echter wil men in San Francisco een copie plaatsen van een bestaand oud-Nederlandsch gebouw en wordt in verband daarmede het stadhuis te Gouda genoemd. Wat dit gebouw aan consequente doorvoering van den stijl zal winnen, zal het stellig met zijn kleine ramen en vele hoeken (de kleine kamers zullen wel tot

zalen vereenigd worden) aan praktische bruikbaarheid als tentoonstellingspaviljoen verliezen.

Maar er is meer. Wij komen in San Francisco om te toonen hoe wij zijn en niet hoe wij waren. Wat is het toch, dat de Nederlanders zich zoo angstvallig doet vastklemmen aan wat ééns was?

Op de schoolbanken al werd het ons duidelijk gemaakt: ééns waren we een krachtig volk, ééns was er een gouden eeuw, ééns toen de Nederlanders nog echte kooplieden waren, echte zeevaarders, echte kunstenaars, langgeleden, toen de Nederlanders nog korte broeken droegen, kanten kragen en kanten lubben en zij nog „allen" woonden in huizen met trapgevels, met marmeren vloeren en met vensters van ruitjes-in-lood.

Als schoolkinderen al leerden we het zielige geuren met onze gouden eeuw. En het groote Engelsche wapen van het admiraalschip, dat de Ruyter op de Theems veroverde, wordt zorgvuldig in het Rijksmuseum te Amsterdam bewaard om door de Engelsche toeristen met een fijn lachje bewonderd te worden als..... een keurig staaltje van Engelsche houtbewerking uit de 17e eeuw.

Waarom toch vergeten de Nederlanders zoo gaarne het jammerlijke verval van hun land na die gouden eeuw? Waarom missen wij den moed om dien vervaltijd als de belangrijkste episode uit onze geschiedenis naar voren te schuiven, als een episode, waarvan ons land verreweg de meeste leering trekken kan? Waarom wordt den schoolkinderen niet gewezen op den langzamen, maar zekeren vooruitgang, op die opkomst na dat verval, ten einde hun te leeren kennen onze energie van den nieuweren tijd en hun op die wijze het voor een natie zoo noodige zelfvertrouwen bij te brengen?

Het is opmerkelijk hoe weinig Nederlanders zich bewust zijn, dat we al weer een nieuwe gouden eeuw zijn ingetreden; dat landbouw, nijverheid en handel van ons land met reuzenschreden vooruitgaan; dat de Nederlandsche beoefenaren van wetenschap, wijsbegeerte en kunst een plaats innemen onder de allereersten van de wereld; dat onze huidige kolonisatie-arbeid door alle Europeesche volkeren bewonderd wordt; dat ernstige, kundige mannen hun beste kracht geven aan het leiden van den socialen evolutiegang van ons volk langs den weg, die zich buigt om de verderfelijke halteplaats heen van uiterste toespitsing van het Kapitaal.

Mij dunkt uit het voorafgaande blijkt het voldoende: er kan geen enkele reden zijn om op de tentoonstelling te San Francisco een gebouw te zetten, dateerende uit een vorige gouden eeuw.

Daar komt dan nog dit bij.

In het buitenland wordt al veel te veel aan Nederland gedacht als het land van de oude gebouwen, van de Marker visschers en van de Zeeuwsche meiden. Dat weet de Amerikaan nu ook al wel voldoende om op zijn zomerreizen in Europa niet ons land voorbij te gaan. Laten wij dus de tentoonstelling nu ten nutte maken om te toonen wat ons land nog meer is en laten we daarom zorgen, dat het uiterlijk van ons tentoonstellingsbouw in volkomen harmonie is met zijn modernen inhoud. Laten wij niet vergeten, dat zoowel Amerika als Nederland een voorname plaats bekleedt in die hoofdstrooming van de moderne bouwkunst, die voor alles doeltreffendheid betracht en dat juist de Californische Leland Stanford Universiteit een „memorial arch" bezit, waarvan Prof. Hugo de Vries getuigde: „Alle andere overeenkomstige gedenkteekenen overtreft dit trotsche gebouw. Het was een groot genot dit product van zuivere Amerikaansche kunst te aanschouwen."

Het is derhalve van groot belang te achten, dat op de tentoonstelling te San Francisco aan een Nederlandschen bouwmeester gelegenheid gegeven wordt bij den Amerikaan bewondering op te wekken voor de moderne Nederlandsche bouwkunst, representeerende den modern-Nederlandschen geest. In het algemeen is het ongetwijfeld af te keuren een sterken nationalen trots te kweeken, wijl deze leidt tot onderlinge verwijdering der volken en tot zelfverblinding, doch waar het hier geldt een vredige krachtsmeting, daar moet Nederland alle dienstbare middelen aanwenden om van zich zelf een zoo gaaf mogelijk beeld te toonen.

En daar dit evenzeer een Indisch belang is, en, zooals gezegd, Indië voor de helft van de kosten van het tentoonstellingsgebouw aansprakelijk zal worden gesteld, zal de Indische Commissie voor de deelneming aan de tententoonstelling goed doen de beslissing omtrent het uiterlijk van het gebouw niet zonder meer in handen te leggen van de commissie in Nederland, vooral nu men daar te lande blijken geeft de eischen, die aan zulk een gebouw gesteld moeten worden, niet op hun juiste waarde te schatten.

L. J. VAN DER WAALS.

Prijsvragen.

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAAG.

Het Dagelijksch Bestuur der „Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging" maakt bekend, dat alsnog de gelegenheid wordt opengesteld tot inzending van ontwerpen voor boerderijen voor ontginningen op zand- en dalgronden volgens klasse A van den Prijsvraag voor Ontwerpen van Boerderijen op Heideontginningen, uitgeschreven door de „Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging" in verband met de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling te 's-Gravenhage in 1913. Het is voldoende een exemplaar der bouwteekening in te zenden met opgave der bouwkosten en met een korte beschrijving van het landbouwbedrijf, waarvoor de boerderij is uitgevoerd. Desgewenscht kan daarbij een fotografie van het gebouw worden gevoegd en een opgave der wenschelijk gebleken veranderingen.

De keurmeesters voor dezen prijsvraag stellen zich voor, doelmatig gebleken ontwerpen te bekronen met prijzen van twintig tot honderd gulden, waartoe een totaal bedrag van vijfhonderd gulden beschikbaar is. In het bijzonder zal gelet worden op practische indeeling en goedkoope uitvoering der boerderij.

De inzending kan uitsluitend geschieden door den ontwerper der teekening al of niet in samenwerking met den gebruiker der boerderij en moet vóór 1 Juni a.s. met duidelijke vermelding van naam en adres van den afzender franco gezonden worden aan de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, Buitenhof 42, Den Haag.

UITHANGBORDEN.

Door de afdeeling Leeuwarden van de „Vereeniging ter bevordering van Vreemdelingenverkeer" en „De Friesche Bouwkring" is een prijsvraag uitgeschreven voor een uithangbord. De bedoeling van deze prijsvraag is, zoo mogelijk een overzicht te geven van een aantal ontwerpen, die aan de practische en aesthetische eischen, waaraan een uithangbord moet voldoen, beantwoorden.

In het uithangbord moet de bestemming duidelijk zijn uitgedrukt.

Onderwerp, materiaal, versiering en uitvoering worden aan den ontwerper vrijgelaten. Uit de ontwerpteekening moet echter de bedoeling van den vervaardiger duidelijk blijken. Bij de uitvoering moet rekening gehouden worden met ons klimaat.

Er wordt verlangd een schetsontwerp op de schaal van 1 á 5 en een ontwerpteekening op ware grootte. Daarbij een korte omschrijving in verband met het bovengenoemde.

De borden mogen niet verder dan 1.20 M. buiten den gevel steken.

Voor de beste ontwerpen worden de navolgende prijzen uitgeloofd:

Een 1e prijs van f 15 en een verguld zilveren medaille met getuigschrift, een 2e prijs van f 10 en een zilveren medaille met getuigschrift, een 3e prijs van f 5 en een bronzen medaille met getuigschrift.

De jury bestaat uit de heeren: C. W. Nijhoff, directeur van de kunstnijverheidsschool „Quellinus", W. Penaat, nijverheidskunstenaar, en C. Rol, decoratief teekenaar, allen te Amsterdam.

Alle inzendingen blijven het eigendom van de inzenders. De genoemde vereenigingen behouden zich het recht voor, de bekroonde en de door de jury daardoor aangewezen teekeningen te reproduceeren en publiek te maken, ook om de ingekomen ontwerpen in het publiek ten toon te stellen.

De inzendingen moeten voor den 15den Juni 1913, des middags 12 uur, ingekomen zijn, bij den heer G. J. Veenstra, secretaris van de „Friesche Bouwkring", Nauw 174, te Leeuwarden.

Ingezonden Stukken.

De heer P. H. SCHELTEMA,

Redacteur van „De Opmerker"

Stephensonstraat 92 te Den Haag.

Mijnheer,

Mag ik U ook voor 't onderstaande opname verzoeken in Uw blad onder „Ingezonden stukken".

Ik zeg U dank voor de plaatsing van mijn stuk in de „Opmerker" van 12 April j.l., onder welk U als antwoord o.a. gaf:

„Bravo! Mijnheer Degens. U hebt het ons eens goed gezegd".

— Mijnheer de redacteur, ik dank U voor Uw teeken van goedkeuring.

Voor de bijzonderheden omtrent het geval met de huizen hoek Spoorsingel en Stationssingel te Rotterdam van den heer C. J. van Tussenbroek moet ik U verwijzen naar den heer van T., zelf, deze kan U de huizen laten bezichtigen en raad ik U aan dan uit de door de bouwpolitie te donker geachte gangen (waarin men kan lezen!) van die huizen komende, eene vergelijking te maken met den gang van het nog nieuwe Rotterdamsche Gemeentelijke bevolkingsbureau, ik bedoel den gang, die U aan het Achterklooster ingaande, voert naar de trap, die U moet brengen naar het bevolkingsbureau. Het meenemen van een electrische zaklantaarn zal U bij dat Achterkloostergangbezoek niet berouwen.

Geloof mij, mijnheer de Redacteur, met eigen oogen moet U dat alles zien, wanneer U juist wilt „Opmerken". Het is lang geen alledaagsch geval, neen, het is een unicum het voorn. geval van Tussenbroek en dan het verloop en vooral de afloop, neen, zonder het te zien is het niet te gelooven.

Ook ik vind de Woningwet eene nuttige instelling, maar mijnheer de Redacteur, lucifers en scheermessen zijn ook nuttige zaken, indien....., ja, indien ze niet misbruikt worden. Daarom zegt de oud-minister van Justitie Mr. H. J. Smidt, in zijn bijna 400 bladzijden groot werk Uitbreidingsplan en Bouwverbod, beschouwingen over inhoud en toepassing van de betrekkelijke en aanverwante bepalingen der Woningwet, Uitgave H. D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem, na een reeks verkrachtinger der Woningwet, door Gemeentebesturen gepleegd, te hebben behandeld op bladzijde 349 onderaan:

„Daartoe leidt een gezagsfanatisme, niet door hooger „gezag gecontrôleerd, beteugeld en gefnuikt"

en op bladz. 357

„maar waar zijn hier te lande de rechters, bij wie in der„gelijke gevallen bevrediging van gekrenkt rechtsgevoel, „Herstel van toegebrachte schade kan worden gezocht. (ik spatieer).

Hoogachtend,

A. C. DEGENS.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 16. Kroniek LIV, door J. Gratama. Een Schoonheidswedstrijd op Vredehof te Rotterdam

De Vrijheid in het Bouwbedrijf, door G. Versteeg.

San Francisco, door J. De Bie Leuveling Tjeenk, h. i.

Het een en ander over de verhouding tusschen Architect en Tuinarchitect, en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de andere fraaie kunsten, door H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen.

Bouwmeester Berlage te Brussel.

Utrechtsche Architectuur-Tentoonstelling.

Vergaderingen. De vereenigingen vanhuiseigenaren in de Woningwet.

ARCHITECTURA No 16. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Utrechtsche. Architectuur-Tentoonstelling.

Verdwijnend Amsterdam, met afbeelding.

Rapport van de Commissie voor de vaststelling der bij de keuring van hout te stellen, eischen.

Stadsplan van Looden.

Centrale Verwarming en Luchtverversching van gebouwen door F. G. Unger w. i. (Vervolg).

DE BOUWWERELD. No 16. Rotterdams Stadsschoon.

Natuur- en scheikunde in het metselwerk, door Prof. J. A. van der Kloes, met afbeeldingen.

Woonhuis aan het Smidswater, 's-Gravenhage, arch. Hermann Rosse, met afbeeldingen en losse plaat.

De INGENIEUR No 16. De uitbreiding van de Rotterdamsche haven in de laatste 5 jaren. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 20 Juli 1912, door A. C. Burgdorffer, met kaarten en afbeeldingen.

J. C. Dirksen c.i. Levensbericht met portret, door Jhr. C. Bloys van Treslong, c. i.

Het XIVe Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft, 27—29 Maart 1913, door C. J. Snijders Jr. t. (Vervolg).

Ingezonden Stukken. Conclusies uit kolenproeven met locomotieven, door B. S. van Zanten w. i. — Hetzelfde onderwerp door W. Simon-Thomas w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD. (B. v. T.) No 16. Officieel gedeelte. — De algemeene vergadering. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Beschouwingen over de wetsontwerpen voor de pensionneering der gemeente-ambtenaren. — Ons ambachtonderwijs (slot). — Het ontvanggebouw en de nieuwe hoofdingang op de algemeene begraafplaats in Crooswijk te Rotterdam. — Examens. — Vragenbus. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No 15 Het Internationale Bouwwezen.

Wat is een uitsluiting?

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 42. De drogerij en transportinrichting van Keller in de baksteenindustrie. — Kunstaardewerk,

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 4: Een nog nieuwe en vroege Lentebode: D. J. van der Ven. — Gepolariseerd Licht: J. M. Burgers Jr. — Een moderne type-writer": D. S. S. — De Pokken: Dr. R. G. Rijkens. — Het draadlooze kompas: A. H. De Voogt. — „Vuurmaakgoed": Mimosa. — Hoe oud worden de dieren? H. R. Hoogenraad. — Een reis door het Oosten van de Transvaal: A. J. T. Janse. — Eenvoudige Proeven: Het meten van de lichtsterkte: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand Maart: W. van der Vegt.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No 7. De April-aflevering van Alexander Koch's maandschrift bevat eerstens een aantal afbeeldingen van werken van den Münchener schilder Walther Püttner, met een kort bijschrift van den kunstenaar getiteld: „Vom Handwerk in der Malerei" en verder een artikel over de verzameling Louis S. Günzburger te Genève, die in Maart j. l. verkocht werd en hoofdzakelijk moderne Zwitsersche kunst bevatte, waarvan de afbeeldingen eenige stalen geven. De bouwkunst is in dit nummer vertegenwoordigd door een artikel van Breuer over groote-stads-huizen. Daarbij treft men een zevental afbeeldingen van nieuwe gevels te Berlijn aan, waaruit blijkt, dat naast de beslist moderne richting, waarin b. v. Bruno Paul goed werk produceert, zich ook nog de streng klassieke richting, o. a. in het werk van Paul Baumgarten, handhaft. — Als een meester der decoratie wordt in een volgend stuk ons de Berlijnsche architect Gustav Goerke voorgesteld.

In zijn interieurs speelt het effect van het materiaal de hoofdrol, de vorm is min of meer bijzaak, en niet altijd even aantrekkelijk, terwijl men over de kleur, die in elke binnen-decoratie een factor van de groote beteekenis is, naar de zwarte afbeeldingen niet kan oordeelen, men kan alleen veronstellen, dat de kleur in vele gevallen de situatie moest redden. Op het gebied der kunstnijverheid is een artikel met aardige afbeeldingen gewijd aan kinderkleeding, terwijl aan het slot een aantal ontwerpen van advertentie-cliché's voor de uitgaven van Alexander Koch worden weergegeven, zijnde de vruchten van een onlangs door den uitgever uitgeschreven prijsvraag.

WATERBOUWKUNDIG VRAGENBOEK, bevattende vragen, opgaven en mededeelingen betreffende het Mondeling Examen voor Opzichter van den Rijkswaterstaat door B. J. Kerkhof, Opzichter van den Rijkswaterstaat, uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer.

Wat den inhoud van het hier genoemde werkje betreft, zegt de titel eigenlijk genoeg en wij meenen alle reden te hebben, om te veronderstellen, dat het met groote zorg en nauwkeurigheid is samengesteld. Het is een aanvulling van de reeds bestaande verzamelingen van schriftelijke opgaven voor het bedoelde examen en bevat meer dan 2000 vragen, allen werkelijk aan candidaten gedaan en dus niet bijverzonnen, maar natuurlijk zijn het, zooals de samensteller in de inleiding opmerkt, niet alle vragen die bij mogelijkheid te stellen zijn. Het grootste nut dezer verzameling ligt echter volgens zijne, en ook onze, meening daarin, dat er uit te leeren valt, welk soort vragen gewoonlijk gesteld worden en hoever op het betrokken vak wordt ingegaan. Ook de verschillende hier en daar ingevoegde mededeelingen en opmerkingen kunnen voor dengeen, die voor het Waterstaats-examen studeert, van groote waarde worden geacht.

BURGERLIJKE BOUWKUNDE, HOUTBEWERKING. Hand- en Leerboek ten dienste van timmerlieden, uitvoerders, aanstaande bouwkundigen e. a., tevens een leidraad bij het Technisch Onderwijs, door L. Bosman, uitgave van D. Bolle te Rotterdam.

Van dit bij uitstek practische handboek is, blijkens een ons dezer dagen toegezonden proefaflevering, in betrekkelijk korten tijd een tweeden druk noodig geworden. Dit verwondert ons niet in een tijd van zoo groote bedrijvigheid als de onze. Die bedrijvigheid heeft, gelijk de revolutiebouw heeft bewezen, niet altijd tot verheffing van het vak geleid en een tijdlang heeft er groote vrees bestaan, dat de traditie van het deugdelijke, goede werk in het bouwvak reddeloos verloren zou gaan. Gelukkig heeft men dit nog intijds ingezien en door gepaste middelen getracht, de ambachten, die den grondslag van het bouwvak uitmaken van algeheelen ondergang te redden.

Dit streven is met gunstigen uitslag bekroond, maar niettemin is het noodig en zal het voorloopig noodig blijven, door woord en geschrift de goede constructiebeginselen en gezonde denkbeelden, wat betreft de eischen aan het werk te stellen, te propageeren en te verspreiden. Daartoe kan een boek, als het hier aangekondigde, veel bijdragen, omdat men hier in den volsten zin waar voor zijn geld krijgt. De illustratie toch is hier niet bijzaak, maar hoofdzaak. Alle 1400 afbeeldingen zijn op flinke schaal en velen beslaan een geheele bladzijde groot kwarto formaat, terwijl in den tekst alle overbodigheid vermeden is, zoodat het karakter van een handboek behouden gebleven is. Het lijdt dan ook o. i. geen twijfel of deze tweede druk zal in weinige jaren zijn weg in de kringen der bouwpraktijk hebben gevonden.

RAPPORT DER CONFERENTIE OVER HET BOUWKUNDIG ELEMENT BIJ DE BESCHERMING DER SCHOONHEID IN NEDERLAND. Wij moeten het geheugen onzer lezers wat opscherpen, wij hebben hier te doen met het rapport der «Heemschut-Conferentie», op 28 en 29 December 1911 te Amsterdam gehouden, dat onlangs bij de Wed. J. Ahrend & Zoon's Boekhandel en Uitgeversmaatschappij te Amsterdam verschenen is. De tijd gaat snel, maar gelukkig niet zoo snel, dat de actualiteit en frischheid van de op de conferentie behandelde onderwerpen nu reeds af zou zijn. Daarom zal de, zij het ook late verschijning van het rapport met de talrijke afbeeldingen, die destijds als lichtbeelden werden vertoond, velen ook nu nog aangenaam zijn en zullen zij het gaarne bewaren als aandenken aan een bijeenkomst, waar goede beginselen met geestdrift verdedigd werden en zaden uitgestrooid, die zonder twijfel goede vruchten moeten voortbrengen.

Varia.

EEN PARODIE.

In het Technisch Weekblad van den Bond van Technici lezen wij onder bovenstaanden titel een stukje, waarin terecht op een euvel wordt gewezen, dat ofschoon oogenschijnlijk van weinig belang, toch bedenkelijk voorkomt. De schrijver heeft gelijk, waar hij zijn collega's daarop opmerkzaam maakt in de volgende bewoordingen:

Ons Technici ligt een schoone toekomst..... in letters, in 't verschiet.

Onze lezers konden uit de jongste persberichten vernemen, dat de eerste afgerichte jongelui ter Middelbare Technische school van den Alg. Ned. Aannemersbond te Utrecht die deze inrichting met diploma verlieten als extra present het bleek uit de rede, die de heer Hendrix bij deze gelegenheid uitsprak, de toevoeging achter hunne namen B. v. U. en W. v. U. beteekenend respectievelijk Bouwkundige van Utrecht en Waterbouwkundige van Utrecht.

Ziedaar, lezers, een nieuw succes, wat onze jongere generatie te wachten staat, ja wij ouderen komen daar veel aan te kort, 't is om afgunstig te worden, zulke mooie titels, waartegen, 't zou begrijpelijk zijn, de adel wel spoedig een actie zal beginnen, ja, zal die zeggen, bleef het daar maar bij, straks wordt zoo een bouwkundige van Utrecht nog lid van den Ned. Architectenbond; dan krijgt men op diens naamkaartje Mijnheer X..... A. v. U. + B. N. A. Ook kan deze mede architect-lid v. d. Mij. t. bev. d. Bouwkunst zijn, dan volgen diens titels: Mijnheer X... B. v. U. + B. v. N. A. + A. L. M. t. B. d. B.

Dus lezer, wij zijn slechts aan het begin van de Nederl. Technische Titulatuur, er kunnen en zullen nog wel vele titels volgen. Wij kunnen dan ook de commissie voor ons jaarboekje opdracht geven om alvast een studie van een dergelijke rubriek aan te vangen.

Welk een heerlijke toekomst!!..... zoovele titels te mogen voeren, en dan..... de consequenties.

Zoo zal de gejjkte vorm onzer naamkaartjes noodwendig langer worden, om alle letters er goed leesbaar op te kunnen plaatsen.

Een dergelijk iets zal met de naamplaten moeten geschieden.

Welke hooge eischen zal een eventueel huwelijkskandidaat zijn schoonvader kunnen stellen wanneer eerstgenoemde, gracieus met het halve alphabet achter zijn naam, voor den dag komt.

Ouders kan de goede raad gegeven worden om bij geboorte van hunne zonen, niet al te spaarzaam te zijn met voornamen, want zie je, voor de symmetrie mogen er toch ook een groot aantal voorletters staan waar toch veel kans bestaat op een flink aantal achterletters.

Er zal dan eindelijk, wanneer de post verbiedt onze visitekaartjes langer te maken en onze gevels en deuren

geen voldoende plaats meer bieden om onzen naam met al zijne voor- en achterhoorigheden, noodwendig weer naar vereenvoudiging moeten worden gezocht; dat is ook niet moeilijk, de wiskunde doet ons daar alle middelen voor aan de hand, zooals kwadraat of derde macht, zoodat men W. v. U. in 't kwadraat of ten derde macht kan zijn, ook de bekende haaltjes en accolades kunnen daarbij nog vele goede diensten bewijzen.

Ook zouden de ambachtsscholen, en waarom niet de H. B. S. en handelsscholen of zelfs lagere scholen hunne leerlingen zulk een presentje bij het verlaten dier inrichtingen niet gunnen.

Ziet leden, wij zijn thans op den goeden weg, 't zal wel op den duur wat gecompliceerd worden om volgens al die letters te weten te komen wat mijnheer die en die, eigenlijk is, maar in het bezit van een goede lijst van Technische Titulatuur, zooals bovengemeld een nieuwe rubriek van ons jaarboekje kan vormen, komen wij dan eindelijk daar wel achter.

't Is een prachtig voorbeeld (er zijn nog heel wat middelbare technische scholen in voorbereiding), ter navolging, een verrassing voor onze ijverige commissie M. T. O., die kreeg, dat komt niet veel voor, meer dan zij vroeg.

De wijsheid, dat is ontegenzeggelijk zal er eveneens goed bij varen, een jongeling 18 à 20 jaar oud zijnde, in het bezit van zooveel letters behoeft niet veel moeite meer te doen om door de wereld te komen, hij heeft zijn titel, dus zijn kunde, hij weet nu al heel veel en kan in zijn verder leven grootendeels op zijne nu reeds behaalde lauweren drijven..

Dus, Bestuur van de Middelbare Technische School te Utrecht, de Nederlandsche Technici kunnen U niet genoeg dankbaar zijn voor Uwe lumineuze vinding en het meest dankbaar zullen Uwe leerlingen U zijn voor den letteroogst waarmede U hen verraste.

Die letters zijn prachtig.....,.... voor St. Nicolaas.

A. J. S. B.

VOLKSKUNST.

Van de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst ontvingen wij een brochure getiteld: „Wat is volkskunst? Hoe kunnen wij die bevorderen?" geschreven door den heer R. P. J. Tutein Nolthenius.

Wij meenen aan de bevordering van een zaak als deze, volkszaak bij uitnemendheid, waarvoor iedereen wat gevoelen moet, niet beter te kunnen medewerken, dan door onder de oogen onzer lezers te brengen, wat de Heer Nolthenius ter beantwoording der bovengestelde vragen aanvoerde. Een betere propaganda dan door zulk een warm pleidooi is o.i. niet mogelijk en wij handelen dus zeker in den geest der genoemde Vereeniging, door hier het woord te geven aan haren begaafden woordvoerder.

* * *

Eigenlijk, voordat wij vragen: wat is volkskunst? moeten wij ons duidelijk maken: wat is volk?

In den regel denkt men bij het woord „volk" aan een menschenmassa, welke zeer ver beneden ons staat. Voor een fabrikant is het „volk" de arbeiders; voor een stadsmensch de boeren; voor een ambtenaar: de postbode, de concierge, de lantaarnopsteker, de brandweerman; een aristocraat rekent er zeer zeker ook den middenstand onder: de winkelstand. Alléén koningen en keizers bedoelen, als zij spreken van „het volk", de geheele bevolking van hun land: hunne onderdanen.

Maar in alle geval, wanneer zooals hier, van volkskunst is te spreken, mag het woord volk niet anders gebruikt worden dan in den meest algemeenen zin. U allen en mij zelven reken ik daaronder, en dus is volkskunst niet enkel de kunst van anderen, maar ook Uw en mijn kunst.

Gij schrikt even? Wilt wellicht opmerken, dat men dan toch wel degelijk in het buitenland onder Volkskunst alléén verstaat boerenkunst? Volkskunst is dáár de kunst der lagere volksklasse, en wel van eene volksklasse, welke door haar eigenaardig bestaan, ver van de beschaafde wereld, een eigen leven leeft. Daardoor is die boerenkunst — alzoo redeneert men verder — een kunst die uit het eigen ik van den maker is opgekomen; het is autochtone, onverdorven kunst, zelf-aangeleerd en heeft daardoor tevens iets onbeholpens. En het is juist dat onverdorvene dat onbeholpene, dat ons zoo aantrekt, even als wij zoo allerbekoorlijkst vinden de eerste onbeholpen schreden van een kind, diens eerste stamelen. Volkskunst is stamelende kunst. Laten wij toch zorgen — zoo roept men dan waarschuwend — dat dit onverdorvene niet van de volkskunst worde afgenomen, door eigenwijs die boeren te onderrichten! Zij verliezen dan met hun genoegen hun zelfvertrouwen, en zullen banale, leelijke kunst maken.

Inderdaad, indien deze redeneering juist ware, zouden wij niets beters kunnen doen dan de Boerenkunst of Volkskunst aan haar lot over te laten. Wat dat lot zoude zijn, is gemakkelijk te voorspellen: De steeds verder om zich heen grijpende beschaving zal die oorspronkelijke kunst doen verdwijnen. Want het is een treurig, maar onverbiddelijk noodlot: de mindere wordt door den meerdere niet opgeheven tot hoogeren staat, maar vernietigd.

De Noord-Amerikaansche Indianenstammen zijn een der jongste bewijzen van deze natuurwaarheid; en waar zelfs menschenrassen niet tegen beschaving bestand zijn, zullen kunstuitingen zulks zeker niet wezen.

Een treurig vooruitzicht! En ware de voorspelling juist, dan zoude onze Bond wel dadelijk zich kunnen ontbinden. Want er zijn in Nederland musea genoeg, welke zoo welwillend zijn om in hun grafruimten ook die doode volkskunst bij te zetten. —

Maar een geheel ander standpunt is in te nemen.

Laat ik eerst beginnen met te verklaren waarom men in het buitenland boerenkunst en volkskunst synoniem acht. Wáár geschiedt zulks? In Rusland, in Hongarije, in Tyrol, in Zwitserland, in Zweden, Noorwegen, Lapland en IJsland.

Maar in die landen is inderdaad het gansche volk: boer! Daar mag men zonder bezwaar beide woorden door elkaar gebruiken. De steden spelen er een onbeduidende rol.

Dat geldt niet voor ons land. Bijna nergens zijn zoovele kleine centra van beschaving als ten onzent. Men valt in Nederland over de steden, zooals elders over molshoopen. Vandaar dat in Nederland de boerenstand niet het „volk" uitmaakt: de burgerij speelt hier een zeer groote rol. En bij ons is dus Boerenkunst slechts een onderdeel der Volkskunst. Zelfs in vele gevallen niet het voornaamste! Ik behoef U slechts te herinneren aan de Friesche volkskunst, welke, dank zij de bemoeiingen van Douairière Harinxma thoe Slooten, thans weer zoo de aandacht trekt en met ijver beoefend wordt. En wie eenige jaren geleden te Amsterdam de Handvlijttentoonstelling bezocht, zal zich herinneren hoe daar een afdeeling oud-Hollandsche volkskunst was bijeengebracht, welke evenmin door boeren was vervaardigd, maar door den kleinen burgerman.

Doch laten wij ons eenvoudigheidshalve even bepalen tot Boerenkunst. Gelooft gij werkelijk dat die zoo eenvoudig, zoo onverdorven is, zoo eigen-aangeleerd? Anderhalve eeuw geleden mocht men zoo iets beweren, in den tijd van Rousseau en vroeger, toen men de onschuld zocht in het verleden, daarentegen de ontwikkeling der menschheid aanzag voor eene degeneratie. Doch dat standpunt kan men heden ten dage niet meer innemen. De oorspronkelijke

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

mensch is weg, en heeft geen sporen nagelaten; en evenmin de oorspronkelijke kunst. De beroemde, op been ingekraste voorstelling van grazende rendieren, — maaksel van een holbewoner, — is zeer zeker niet een primitieve arbeid. Er moeten reeksen van geslachten van holbewoners vóóraf zijn gegaan, doch van wier kunstpogingen niets tot ons is gekomen, vóórdat iets zoo volmaakts werd gecreëerd. Zeker, er is onbeholpen oude kunst; doch onbeholpen kunst wordt ook nu nog gemaakt, en dat is dus geen criterium.

Oorspronkelijke, oerbevolkingen bestaan evenmin. Een halve eeuw geleden, toen de ethnologie in hare kindschheid was, dacht men ze overal te vinden. Nu zijn er nog slechts enkele overgebleven, zooals de Boschjesmannen, de Negritos op de Philippijnen, en eenige zeer slecht bekende stammen in Voor-Indië en op de Sunda-eilanden. En zelfs deze blijken bij nader onderzoek niet meer in den strikten zin van het woord primitief te zijn!

De bewoonde wereld is! — zoo ver men kan nagaan — steeds in ontzettende beroering geweest. En de beroemde Volksverhuizing, waaraan Europa hare tegenwoordige volksschikking dankt, is slechts één der talrijke grootere en kleinere, welke de geheele wereldbevolking hebben door elkaar gemengd.

En die roerige menigte had een roerig verkeer. Langs de kusten der Oostzee, in de graven van volkeren die zelf nog slechts de meest primitieve voorwerpen konden vervaardigen, vindt men fraaie, fijn afgewerkte sieraden en wapenen van zuidelijken oorsprong, welke bewijzen dat al van de oudste tijden af, het Zuiden en het verafgelegen Noorden samen handelden. Al waren er toen geen spoorwegen, de innerlijke drang om zich te verplaatsen was zóó groot, dat wie maar eenigszins kon reisde. De vorsten met groot gevolg. Wie Busken Huet's „Land van Rembrandt" kent, weet hoe zeer onze Graven steeds Europa doorzwierven. En ook de eenvoudige burgerman zwierf; als student, als handwerker, als pelgrim, als bedelaar. Niet enkelen, maar duizenden, Afgelegen was feitelijk vroeger niets. Eerst de versnelde middelen van vervoer hebben de afstanden gedifferentieerd. Een stad waarheen de spoor in twee uur brengt, ligt dichterbij dan een plaats welke men enkel per rijtuig in denzelfden tijd kan bereiken. Want de spoor is goedkooper en gemakkelijker dan het rijtuig. De moderne tijd heeft dus de afstanden geschapen.

In den ouden tijd bestond dat verschil niet; door de meest afgelegen dorpen ging de stroom van reizigers en zwervers; deze bracht nieuws mede en nieuwigheden. En daarenboven: minstens eens per week vereenigde de bevolking zich in de kerk — die dikwijls uren ver weg was gelegen van de verspreide hoeven. En dan de jaarmarkten, de kerk-, later kermissen! Men stelle zich toch de boerenstand niet te geïsoleerd voor! En wil men daarvoor een bewijs? Toen de Zwitsersche boeren Karel de Stoute hadden overwonnen, stonden in geheel Duitschland de boeren op tegen hun eigen onderdrukkers. Zóózeer was die tijding in korten tijd allerwege verspreid geworden.

Boerenkunst kan derhalve niet primitief zijn. Daartoe hebben de boeren te veel aanraking met beschaafden. Vooral de invloed van kerken en kloosters is daarbij niet te vergeten. Dáár — in die heiligdommen — zagen die eenvoudigen werkelijk kunst. En de zucht tot navolging den mensch ingeboren, bracht den boer er toe — zij het van verre — het geziene na te bootsen. Met gebrekkig inzicht, met gebrekkige hulpmiddelen, maar toch zóó, naderde hij tot die nieuwe wereld, welke dáár zich aan hem had geopenbaard en hem onweerstaanbaar aantrok.

De kunst der boeren is dus niet een primitieve kunst, doch verloopen, verwaterde stadskunst.

(Wordt vervolgd.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

46STE JAARGANG. ZATERDAG 3 MEI 1913. No.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Een Middelbaar Technische School en een nieuwe Ambachtsschool te Haarlem.

SCHETSONTWERP VAN DEN HEER P. DOORN, DIRECTEUR DER AMBACHTSSCHOOL TE HAARLEM.

Dezer dagen vergaderde te Haarlem de Vereeniging „De Ambachtsschool" onder voorzitterschap van den heer A. Rinkema. In die vergadering werden, als naar gewoonte, verschillende mededeelingen gedaan, verslagen uitgebracht, rekening en verantwoording goedgekeurd, alles gelijk zulks in dergelijke vergaderingen gebruikelijk is. Na afloop dezer werkzaamheden evenwel deed de Voorzitter eenige belangrijke mededeelingen, in hoofdzaak neerkomende op het volgende:

Reeds eenige jaren is de vereeniging bezig met de reorganisatie en uitbreiding der Ambachtsschool. De school is te klein en voldoet niet meer. Beproefd is eerst om de zaak te vinden door verbouwing van de bestaande school. Dit plan is niet door den gemeenteraad goedgekeurd. Toen is getracht om bijna een geheel nieuw gebouw op dezelfde plaats te doen verrijzen. Ook dit plan vond geen bijval. Nu is besloten om een geheel nieuwe ambachtsschool te bouwen. Het gemeentebestuur acht het beste, dat alle vakken in één gebouw zijn ondergebracht, en ook dit is voordeeliger dan dat de gemeente verschillende cursussen van verschillende lichamen zou moeten subsidieeren.

De plannen hebben nu vasten vorm aangenomen en in verband met de algemeen erkende behoefte om naast het ambachtsonderwijs ook te voorzien in de behoefte aan „Middelbaar technisch onderwijs, een behoefte, die ook in de gemeente Haarlem en de provincie Noord-Holland ernstig wordt gevoeld, werd aan het bestuur, na gehouden overleg met sommige autoriteiten, aan den Directeur P. Doorn opgedragen de plannen te ontwerpen voor den bouw van een nieuwe ambachtsschool met daaraan verbonden Middelbaar Technische School met globale kostenberekening, alsmede de samenstelling van een rapport betreffende de inrichting van het leerplan voor elk der beide scholen en het al of niet wenschelijke van de samenkoppeling daarvan.

De heer Rinkema bracht in herinnering, dat Haarlem al lang voor een Middelbaar Technische School in aanmerking kwam. Eerst was er het plan van minister Kuyper om een Technicum te stichten. Het gemeentebestuur verklaarde zich bereid toen een half millioen bij te dragen in de kosten. Het begreep dat dit noodig was, wilde men hier de school krijgen. Ons land bleek echter niet rijp te zijn voor een Technicum. Toen heeft de Aannemersbond te Utrecht een Technische school gesticht. Ook Haarlem dong naar de stichting daarvan binnen haar muren, doch de regeering weigerde zulks beslist, zoodat de school te Utrecht kwam. Thans echter acht het bestuur der Ambachtsschool den tijd gekomen, om tot de stichting van een Middelb. Techn. School, gepaard aan de uitbreiding der huidige Ambachtsschool over te gaan.

De Middelb. Techn. School zal omvatten de afdeelingen burgerlijke en waterbouwkunde, aangezien de M. T. S. te Amsterdam voorziet in de behoefte aan opleiding voor werktuigkundigen en electrotechnici. Tot de M. T. S. zullen worden toegelaten de leerlingen, die èn theoretisch èn practisch een vooropleiding hebben ontvangen, waarom tevens wordt voorgesteld een voorbereidenden cursus van twee jaren in het leven te roepen als schakel, die het onderwijs aan de M. T. S. verbindt met het genoten onderwijs op de H. B. S. (3-jarige cursus), Ambachtsschool of B. A. S.

Aan de tegenwoordige Ambachtsschool wordt onderwijs gegeven in de vakken: timmeren, meubelmaken, smeden en bankwerken, schilderen, behangen en stoffeeren (avondcursus) met het daarbij behoorende vakteekenen en verder theoretisch onderwijs. Deze vakken zouden dan moeten worden uitgebreid met: metselen, steenhouwen, stucadoren, lood- en zinkbewerken, fijnere metaalbewerking.

De kosten van stichting zullen bedragen, f 450.000, welk bedrag van de gemeente moet verkregen zien te worden tegen een rente van 6 pCt. De kosten per jaar zullen bedragen voor de Ambachtsschool f 16.000, voor de Technische school f 44.400.

Dit waren de mededeelingen van den Heer Rinkema, welkemet belangstelling werden aangehoord door de vergadering.

Uitvoeriger inlichtingen wenschte de Voorzitter niet te geven, omdat die nog niet rijp zijn voor publicatie.

Evenwel acht de Nieuwe Haarlemsche Courant, waaraan wij deze bijzonderheden in hoofdzaak ontleenen, de totstandkoming zoo goed als een voldongen feit en deze meening zal wel op goede gronden gebaseerd zijn.

Trouwens, wanneer de zaak niet reeds in een vergevorderd stadium was, zou men er niet toe overgegaan zijn, de plannen, al zijn het ook nog schetsplannen, en het rapport van den heer P. Doorn, waarbij die plannen behooren in de Haarlemsche Dagbladen openbaar te maken.

De heer Doorn stelde ons in de gelegenheid van een en ander kennis te nemen en een perspectievisch aanzicht van zijn ontwerp, benevens de plattegronden der drie verdiepingen in ons blad te reproduceeren.

Wij stellen dit te meer op prijs, omdat de heer Doorn zich reeds sedert jaren met het vraagstuk van het Middelbaar Technisch Onderwijs heeft bezighouden. De heer Rinkema herinnerde in zijn overzicht aan het bekende plan van Minister Kuyper, dat niet tot uitvoering is gekomen. Vergissen wij ons niet, dan was er eenig verband tusschen de benoeming van den heer Doorn, destijds directeur der Ambachtsschool te Amersfoort, in gelijke betrekking te Haarlem en de grootsche plannen van den toenmaligen Minister. Meer kunnen wij er niet van zeggen, omdat wij er niet meer van weten, maar dat het thans door den heer Doorn, uitgebracht rapport over de zaak een doorwrocht en lezenswaardig stuk zou zijn was niet anders te verwachten.

Dit rapport vormt ook de beste toelichting tot het ontwerp, dat voor onze lezers niet veel verdere toelichting zal behoeven. Alleen zij vermeld, dat het gebouw voornamelijk ten behoeve van de verwarmingsinrichting gedeeltelijk onderkelderd gedacht is, hetgeen uit de plattegronden niet zichtbaar is, terwijl het in de bedoeling ligt op het terrein achter de school een werkplaats voor steenhouwers en bergplaatsen te bouwen.

Voorts zij er op gewezen, dat de linkervleugel en het middengedeelte van het gebouw door de Ambachtsschool in beslag genomen worden, terwijl de rechtervleugel meer bepaald bestemd is tot huisvesting der Middelbaar Technische school.

In hetgeen hier volgt van den inhoud van het rapport hebben wij eveneens van de zooevengenoemde bron gebruik gemaakt.

Het rapport begint dan met een overzicht van de historische ontwikkeling van het onderwijs, geeft de groote verdeeling aan van het onderwijs, en bespreekt het vakonderwijs, dat de heer Doorn verdeelt in middelbaar en lager. Bij het lager vakonderwijs nemen de lagere technische scholen een centrale plaats in. De heer Doorn bespreekt het ontstaan der Ambachtsscholen, en geeft de lijst van 63 plaatsen in ons land, waar ambachtsscholen zijn gevestigd, met een gezamenlijk Rijkssubsidie van f 668.436 in 1912 en f 706.286 in 1913. De heer Doorn bespreekt voorts het recht van bestaan der ambachtsscholen de vakken van onderwijs, en de toelating van leerlingen voor ander doel op de Ambachtsscholen dan voor vakvorming.

Hoewel er in de laatste jaren al vele vakken van onderwijs aan de bestaande zijn toegevoegd, is het toch wenschelijk, meent de Directeur, dat nieuwe ambachtsscholen worden opgericht voor die vakken, welke nog niet onderwezen worden, of de bestaande scholen uit te breiden.

Al naar gelang de plaatselijke behoeften dit aanwijzen, zal er gezorgd moeten worden voor de opleiding van steenhouwers, metselaars, stucadoors, lood- en zinkwerkers, koperslagers, schoenmakers, kleermakers, boekbinders, boekdrukkers, stoffeerders, enz.

Deze cursussen zullen, voor zoover de beschikbare ruimte zulks toelaat, mede in de Ambachtsschool kunnen worden ondergebracht.

Bij het middelbaar vakonderwijs nemen de technische scholen eveneens een centrale plaats in. Zij staan tusschen de ambachtsscholen en de technische hoogeschool in.

Ze zijn evenmin een vervolg van de eerste, als zij een voorbereiding voor de tweede zijn; in den regel zullen de leerlingen der ambachtsschool, wanneer zij het onderwijs daar gegeven, met vrucht hebben gevolgd, als werkman, als uitvoerder, eenen werkkring zoeken. De leerlingen der technische hoogeschool hebben eene wetenschappelijke voorbereiding en opleiding genoten en worden de leiders en

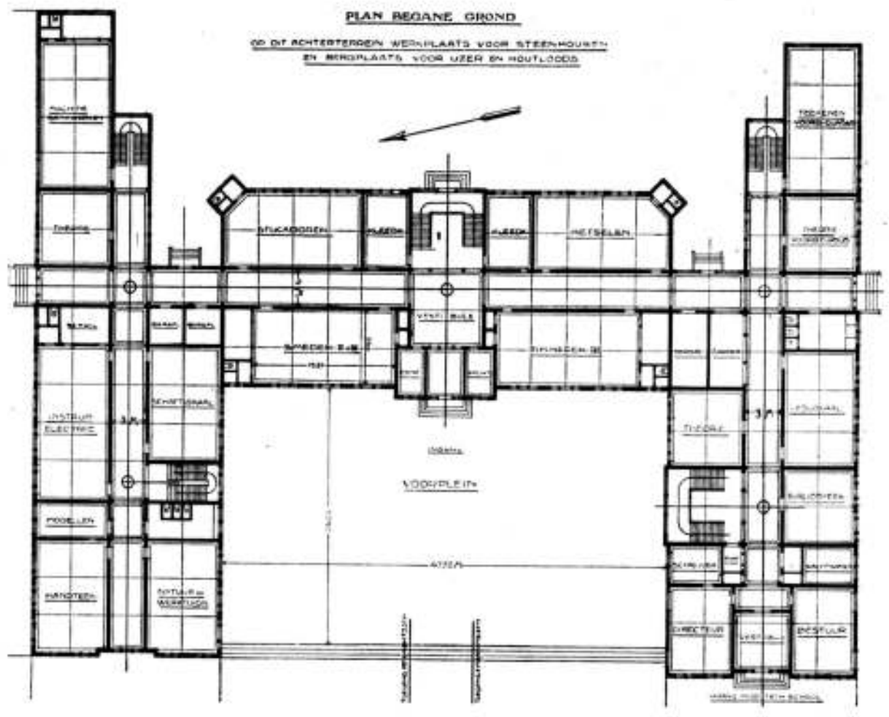

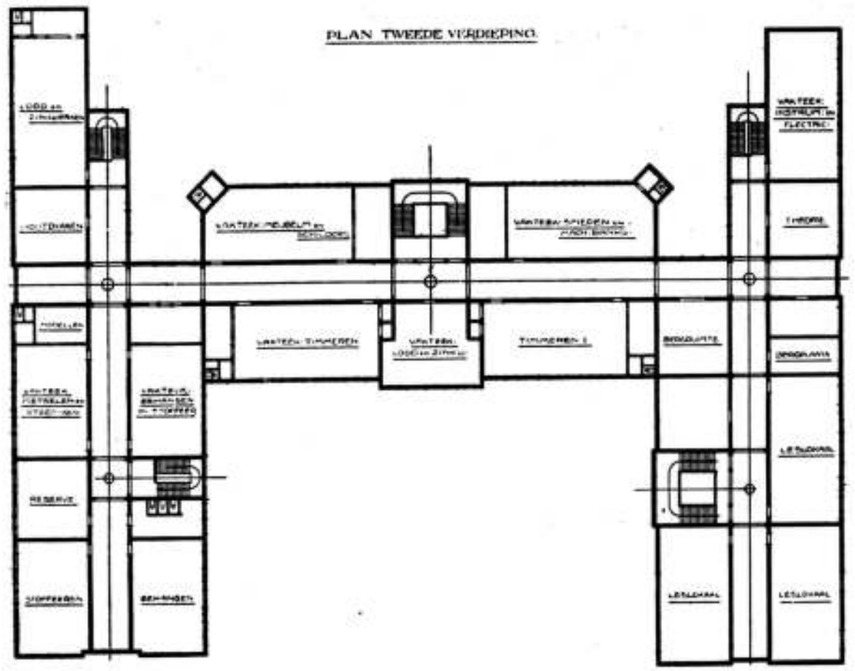

Schaal 1 : 600

ontwerpers op het gebied der hoogere techniek en industrie. De leerlingen der middelbare technische scholen zullen noch uitvoerders in eigenlijken zin, noch wetenschappelijke leiders en ontwerpers zijn, maar wel leiders of patroons van kleine bedrijven, waarvoor geen eigenlijke wetenschappelijke vorming vereischt wordt, en voorts tusschenpersonen in de groote bedrijven.

Voor de opleiding in burgerlijke- en waterbouwkunde bestaat thans een school te Utrecht, voor machinebouw en electrotechniek te Amsterdam, voor machine- en scheepsbouw en electrotechniek te Dordrecht. Voor gelijke inrichtingen te Rotterdam, 's-Hertogenbosch en Leeuwarden staan gelden uitgetrokken op de Staatsbegrooting voor het jaar 1913.

Aan de M. T. S. te Utrecht wordt onderwijs gegeven in burgerlijke en waterbouwkunde.

Wat de eischen van toelating betreft, tot de M.T.S. zegt de Directeur het volgende:

Evenals de lagere technische scholen aansluiten aan de lagere school voor algemeene vorming, zal de Middelbaar Technische school als eisch van algemeene ontwikkeling het genoten onderwijs op de Midd. School (H.B.S.) met 3-jarigen cursus als voorwaarde van toelating mogen stellen.

Het is gewenscht, dat de M.T.S. toegankelijk gesteld wordt voor allen, die onverschillig welke hunne opleiding is geweest voldoen aan de eischen voor de toelating gesteld.

De Directeur meent dat Haarlem voor de stichting van een Midd. Techn. School in aanmerking komt, omdat onze stad gemakkelijk te bereiken is per spoor, tram of boot.

Waar de machinistenschool te Amsterdam, sinds eenige jaren is georganiseerd in een M.T.S. met afdeelingen werktuigbouw en electrotechniek meent de directeur, dat veel aanbeveling verdient, ook met het oog om de Rijkssubsidie te verkrijgen, hier een M. T. S. te stichten met de afdeelingen burgerlijke en waterbouwkunde.

Uit de Staatsbegrooting blijkt, dat nog geen gelden zijn uitgetrokken voor een dergelijke school gevestigd in Noord-Holland of het Noordelijk gedeelte van Zuid-Holland en zal dus een spoedig ingediend voorstel voor de stichting van een M. T. S. te Haarlem zeker op de medewerking van de betrokken autoriteiten mogen rekenen, aangezien een dergelijke inrichting van onderwijs in een dringende behoefte zal voorzien.

Het is wenschelijk, dat voor hen die tot de lessen aan de M. T. S. wenschen toegelaten te worden de gelegenheid wordt geopend in een voorbereidenden cursus de hunontbrekende kennis in praktijk of theorie te kunnen aanvullen, aldus het rapport.

Het onderwijs in den aan de M.T.S. verbonden voorbereidenden cursus zal, volgens den opzet van den directeur gedurende één jaar overdag onderwijs in praktijk en constructieteekenen aan de jongens, die de H. B. S., 3-jarige cursus of M. U. L. O. S. hebben gevolgd en daarna één jaar drie avonden in de week theorie, om het genoten onderwijs aan de H. B. S. of M. U. L. O. S. op peil te houden en voortzetting van het constructieteekenen moeten omvatten.

Voor de oud-leerlingen der H. B. S. geeft de voorbereidende cursus gedurende één jaar 3 avonden per week onderwijs in wiskunde en Duitsch en Ned. taal en één jaar overdag voortzetting van dit onderwijs met herhaling van het constructieteekenen of wel gedurende twee achtereenvolgende jaren 4 avonden per week onderwijs in genoemde zaken.

Deze cursus voor vooropleiding tot het M. T. O. kan

ook verbonden worden, aan de bestaande H. B. S. in de overige plaatsen van Noord-Holland en het Noordel. gedeelte van Zuid-Holland .

Tot diezen voorbereidenden cursus worden toegelaten:

a. leerlingen, die het bewijs kunnen overleggen, dat zij onderwijs aan een H. B. S., m. 3-jarigen cursus met vrucht hebben gevolgd;

b. leerlingen, die in het bezit zijn van het getuigschrift M. U. L. O.;

c. leerlingen die in het bezit zijn van het getuigschrift van een Ambachtsschool en voor de theoretische vakken een voldoende aanteekening hebben;

d. die het einddiploma van een Burgeravondschool met 4-jarigen cursus hebben en minstens 3 jaren in de praktijk werkzaam zijn;

e. die een kennis hebben, gelijkstaande met een dér bovengenoemde categorieë leerlingen.

De directeur meent een cursusduur te moeten voorstellen van 4 semesters, doch dat het aan de leerlingen, in overleg met den directeur en de leeraren, moet worden overgeladen om onderbroken of achtereenvolgens het onderwijs in den voorgeschreven cursus van 4 semesters te volgen.

Het zomersemester loopt van 15 Februari – 1 Augustus, het wintersemester loopt van 1 September—15 Februari. Het schoolgeld bedraagt f 50.— per semester. Voor den voorbereidenden cursus f 30.— voor dagonderwijs en f 10.— voor het avondonderwijs. Voor het kosteloos toelaten van leerlingen kunnen nadere bepalingen gemaakt worden.

Het is wenschelijk dat, ook in verband met den voorbereidenden cursus, M. T. S. en A. B. S. verbonden zijn. De verbinding geeft het voordeel dat steeds gelegenheid bestaat voor aanschouwelijk onderwijs, betreffende de hoedanigheid, eigenschappen en bewerking der verschillende materialen en de goede en minder goede constructies van het daarmede vervaardigde werk.

Ook in verband met de noodzakelijkheid van uitbreiding der tegenwoordige Ambachtsschool komt de directeur tot de conclusie dat het zeer gewenscht is een geheel nieuw gebouw te plaatsen, en de M. T. S. en A. B. S. te verbinden.

Op een geheel vrij terrein, geprojecteerd overeenkomstig de eischen die bijde scho'en aan lokaliteit en installatie stellen, kunnen zij, met verschillend doel, maar elkander helpend, niet anders dan versterkende gunstige gevolgen hebben voor de vele jongelieden, wier levensdoel ligt in de richting der bouwtechniek wat de M. T. S. betreft en wat de A. B. S. aangaat ook wat de technieken der metaalbewerking aangaat.

Aan de tegenwoordige A. B. S. wordt onderwijs gegeven in de vakken: timmeren, meubelmaken, smeden en bankwerken, schilderen, behangen en stoffeeren (avondcursus) met het doorbij behoorend vakteekenen en verder theoretisch onderwijs.

Deze vakken zouden dan moeten worden uitgebreid met: metselen, steenhouwen, stucadoren, lood- en zinkbewerken, fijnere metaalbewerking (instrumentmaken en electrotechniek).

Nederland en Nederlandsch-Indië op de tentoonstelling te San Francisco.

Zooals wij reeds mededeelden was het de heer Moojen te Weltevreden, die onze aandacht vestigde op de beschouwingen van den heer Van der Waals. De heer Moojen, tot nog toe naar wij meenen, de eenige architect in Indië die lid is van den Bond van Nederlandsche Architecten, is het in hoofdzaak met den zooeven genoemden schrijver eens, maar heeft het toch dienstig geacht, in een volgend nummer van de Java-Bode, ook zijn eigen inzichten aangaande de zaak wereldkundig te maken.

Volledigheidshalve en wijl deze bouwmeester hier te lande geen onbekende meer is, geven wij ook zijne beschouwingen hier in extenso weder, ook omdat wij meenen, dat hij de collega's hier te lande een goed voorbeeld geeft, door de aandacht te vragen voor een groote zaak, waarmede een groot algemeen belang voor de Nederlandsche Bouwkunst gemoeid is.

Het is ons niet bekend, met welke, ongetwijfeld gewichtige onderwerpen men zich op het oogenblik in den boezem van den Architectenbond onledig houdt, maar wij gevoelen ons niet geheel zeker, dat men ook daar zich niet wel eens te veel verdiept in abstracties eenerzijds, anderzijds door kleine, huishoudelijke aangelegenheden wel eens te veel in beslag genomen wordt, om er altijd aan te denken, dat er buiten onze grenzen grooter dingen gebeuren dan daarbinnen.

De werkkring van den bouwmeester in Indië voert tot ruimer blik in zaken en daaruit voortvloeiend juister inzicht en feitelijk meer moderne opvattingen dan men hier te lande, de goede uitzonderingen niet te na gesproken, in den regel aantreft.

Daarom bevelen wij, ook wat de heer Moojen schrijft den Nederlandschen collega's met aandrang ter overweging aan en het blijve nu eens niet bij die overweging, maar zij voere tot maatregelen, niet bestaande in adresjes en adhaesiebetuiginkjes en dergelijk klein gedoe, maar tot krachtige maatregelen van eendrachtige samenwerking tusschen Nederland en Indië, om in San Francisco nu eens beter voor den dag te komen, dan in den laatsten tijd op verschillende internationale tentoonstellingen het geval was. Of zal het nu weer niet gaan wegens onze Amsterdamsche plannen en moeten wij maar weder tehuis in eigen kring blijven en daarginds op het wereldconcours weder een slap en misselijk figuur maken?

De heer Moojen is daar zeker niet voor, zooals wel uit het volgende blijkt:

Het artikel van de hand van den heer L. J. van der Waals onder den hierboven gedrukten titel, in de „Java-Bode" van 13 Maart j.l. geeft mij aanleiding nader in te gaan op de daarin gegeven architectonische beschouwingen. Vóórop zij gesteld, dat ik met zeer veel genoegen en met bijna algeheele instemming bedoeld artikel heb gelezen.

Ik zeg bijna algeheele instemming, want ik ben het niet eens met den schrijver, hoewel ik de moeilijkheid van het vraagstuk zeer zeker niet onderschat, dat niet een karakteristiek modern gebouw voor Nederlandsch-Indië op de tentoonstelling zou zijn te ontwerpen.

Dat er tot heden niet een gebouw is opgericht, dat aan de te stellen eischen in alle opzichten voldoet, wordt door mijzelf in de eerste plaats erkend. Daarmede is echter niet bewezen, dat het niet te maken is.

De architectuur is wel van de beeldende kunsten, de kunst, die — hoezeer zij dikwijls haar karakter, eigenaardigheid en schoonheid er aan ontleent — gehouden is niet alleen aan de eischen, die door het dagelijksch gebruik worden gesteld, doch ten zeerste belemmerd wordt in haar vrijen opbloei door kluisters van financieelen aard.

Hare beoefenaars zijn meestal — en vooral in Indië — zoo aan handen en voeten gebonden door te overwinnen bezwaren, als die van niet aanwezige materialen, ge-

brekkige of in het geheel geen werkkrachten, geringe beschikbare bouwsom, dat van een vrije kunstschepping, die tevens zal voldoen aan de eischen door het klimaat en de behoeften van de bewoners van het land gesteld, geen sprake kan zijn.

De vele en verschillende moeilijkheden, waarmede een ernstig bouwkunstenaar hier dagelijks te kampen heeft, allen op te sommen zou mij nu te ver voeren, aantoonen wil ik toch slechts, dat waar bij het oplossen van bouwkunstige vraagstukken vele bezwaren moeten worden overwonnen, en deze bezwaren dikwijls het slagen in den weg staan, bij het ontwerpen van een tentoonstellingsgebouw dat uitsluitend tot de reprensentatieve bouwkunst behoort — de meeste hier genoemde moeilijkheden niet aanwezig zijn.

Er behoeft in dat geval toch niet in de eerste plaats gelet te worden op de financieele konsekwenties, verbonden aan de fantasie van den ontwerper, bezwaren bij de uitvoering als gebrek aan materiaal en werkkrachten kunnen buiten beschouwing blijven en binnen een zekere grens kan den ontwerper onbeperkte vrijheid worden gelaten zijn scheppende kracht bot te vieren.

Een karakteristieke uiting van Nederlandsch-Indische bouwkunst, onder zulke bijzonder gunstige voorwaarden, behoeft dan ook zeer zeker niet uitgesloten te zijn.

Ik schrijf met voordacht Nederlandsch-Indische bouwkunst, omdat naar mijne meening kunst, indien zij werkelijk kunst zal zijn, den stempel van haar maker moet dragen. Het zal dan zijn, een Nederlandsch stempel, omdat wij scheppers van zulk een kunst, Nederlanders zijn. Indisch, omdat de bouwkunst, wil zij waarachtig kunst zijn moet voldoen aan de eischen haar gesteld door gebruik, klimaat en land, waarin zij ontstaat. Een rationeele deugdelijke bouwkunst zal m.i. ten allen tijde aan deze eischen moeten voldoen.

Afgezien van de door den heer Van der Waals mogelijk geachte religieuse bezwaren, zou volgens deze zienswijze een moskee niet geschikt zijn om als proeve van Nederlandsch-Indische bouwkunst in San Francisco te kunnen dienen. Ook een andere typische uiting van Indische bouwkunst — of meer speciaal Javaansche kunst — als toch, als oervorm, te vinden is in de pendoppo, zou m.i. niet karakteristiek uiting geven aan de idee Nederlandsch-Indië, d.w.z. „het pittige landje verbonden door zijn bewonderenswaardigen kolonisatie-arbeid aan het reusachtige eilandenrijk Indië."

Beter dan door een samengaan van Nederland en Indië in één gebouw, waarvan de architectuur in Nederland zal worden vastgesteld, (vrijwel) onafhankelijk van Indië, lijkt mij het begrip Nederlandsch-Indië gesymboliseerd in een bouwkunstige schepping, die ontstond op den bodem van, en in aansluitding is met het land, dat zijn producten van arbeid, intellect en van zijn kunst ter beoordeeling aan en ter kennisse zond van het vreemde land.

Het is dus zijn meening, dat een karakteristiek gebouw, in „Europeesch-Indischen" of beter Nederlandsch Indischen -trant wel degelijk een ontwerper zou kunnen vinden; dat het zelfs uit etische en estetische overwegingen meer aanbevelenswaardig zou zijn te trachten zulk een gebouw als symbool van de volstrekte eenheid van Nederland en Indië te scheppen.

Ik ben zelfs de meening toegedaan, dat Indië voor zich zelf moet zorgen en vooral een officieele vertegenwoordiging van dit land in andere landen met eigen krachten moet worden bewerkstelligd, wil men een juist beeld van zijn huidigen kultuurtoestand geven.

En toch — opportuniteitsredenen, overwegingen van practischen aard, leiden mij er toe mee te gaan met des heeren Van der Waals betoog een gemeenschappelijk gebouw in Nederland, door een Nederlandsch architect, te doen ontwerpen. De welsprekende, van innerlijke kracht en zelfbewustheid getuigende wijze, waarop door hem een lans wordt gebroken voor het goede recht der moderne Nederlandsche bouwkunst, is mij zelfs zoo sympathiek, dat ik van harte genegen ben zijn denkbeeld te steunen.

De door den heer Van der Waals aangevoerde overwegingen zijn: „bij een gecombineerde tentoonstelling zal de expositie-gelegenheid, zoowel voor Nederland als voor Indië grooter kunnen worden; met dezelfde uitgaven zal een fraaier gebouw kunnen worden opgetrokken, dat door zijn veel grooteren omvang ongetwijfeld een waardigen indruk zal maken."

Het zal daarbij zeker beter zijn de voorwerpen niet uit te stallen in een ruimte, daar anders noodzakelijk de eene inzending door zijn geheel verschillenden aard lijden moet door de nabijheid van de andere. De juiste denkbeelden van den heer Jasper ten deze, kunnen dan zoo ruim mogelijk worden in toepassing gebracht.

Dat dit goede recht de moderne architectuur nog moet worden aangetoond en bevochten, waar het geldt hare toepassing bij een zoo bij uitstek moderne uiting als het tentoonstellingswezen, is innig treurig, doch niettemin noodzakelijk!

Juist in de laatste jaren — het Nederlandsche gebouw op de Brusselsche tentoonstelling en nu weer door een Vlaming ontworpen paviljoen voor de wereldtentoonstelling te Gent in dit jaar, zijn er het doorslaande bewijs van — schermt men in Holland — en ook Indië volgt helaas! — weer op treurige wijze met de eclectische richting en weten de opdrachtgevers niet beter te doen dan de bouwmeesters te dwingen hunne gebouwen in maskeradepakken te steken van kermis-museumachtigen aard.

Moeten wij dan door dat dwingen van mannen, die in hun eigen werken toonen energie, wilskracht en frisschen durf te bezitten, voor altijd de twijfelachtige reputatie blijven bezitten van Volendammerklompen, Markerbrocken en Hollandsche kaas? Waarom toch is het noodig tot vervelens toe onze schilderachtige trapgevels te onttrekken aan hun omgeving, te verkrachten op een wijze als geschiedt, door hen steeds te pas of te onpas den vreemdeling voor te zetten?

Weet men dan niet, dat zelfs de schoonste muziek wordt vermoord door haar op een draaiorgel te zetten en haar, zooveel dagen als er in een jaar zijn, te laten afdraaien?

Getuigt dit van liefde, van piëteit voor de waarlijk schoone scheppingen onzer voorouders?

Waarom toch willens en wetens den vreemdeling gesuggereerd, dat Holland een natie is, die slechts leeft in zalige herinnering van wat eens was, als een afgeleefde van dagen?

Waarom ons niet fier en trotsch opgericht, toonend onze verjongde en vernieuwde geestkracht, onzen wil, onze energie?

Waarom niet getoond, dat wij een bouwkunst bezitten, die streeft te zijn een getrouwe afspiegeling van het kultuurbeeld onzer dagen? Een bouwkunst, die een waardig kleed voor- en een symbolieke vertolking wil zijn van den frisschen, nieuwen bloei van Nederland's en Indië's kracht macht en aanzien, factoren waaraan ons volksbestaan zoo innig verbonden is?

Een volk, dat geen eigen nationale bouwkunst bezit is als volk minderwaardig! Zelfs in dezen tijd van vervagende nationaliteitsgrenzen op wetenschappelijk en kunstgebied zal, zoo zij wáár is, de kunst in het algemeen en de bouwkunst in het bizonder, het beeld moeten zijn en blijven van het volk waardoor en van het land, waarin zij ontstond!

Van zwakke naturen, naturen zonder innerlijke gedachten, zonder bewust streven,' van menschen, die den tijd niet kennen, waarin zij leven, niet staan in het midden van den krachtigen stroom van handel en nijverheid, van wetenschap en kunst, die door de landen voert, valt niets te verwachten, zij zullen steeds blijven peuteren in zielloos namaken van grootheid van weleer, — slechts de sterken kunnen ons helpen!

Van hen mag men eischen in de eerste plaats, dat zij zullen vragen een bouwkunst, die een passend kleed zal zijn voor eigen energie en voortvarendheid!

Het is een vreemd en een eigenaardig maatschappelijk verschijnsel, tegenover die kracht, waar zij zich uit in nijverheid en handel, die slapheid, die weekheid, die men ontmoet in de kunst, welke inderdaad de eerste en meest juiste afspiegeling van deze kracht moest zijn.

Aan de eene zijde stoere werkers, kracht-figuren en aan de andere zijde zwakkelingen makend verdunsels, afreksels van stijlen den Romeinen ontleend. Renaissance pasklaar gemaakt, zoo goed en zoo kwaad het gaat!

Wat een tegenstelling: onze demokratische tijd en een bouwkunst aristokratisch van oorsprong en daarbij ontbloot — bij alles wat men haar voor goede eigenschappen ook moge toedichten — van dat rationeele, doeltreffende dat voor de maatschappelijke verhoudingen van onzen tijd juist zoo kenteekenend is!

Het is een eigenaardig maatschappelijk verschijnsel, niet te begrijpen, niet te verklaren!

Wel wordt dit onbestemd verlangen van lastgevers naar paleisachtige architectuur tegemoet getreden — en daardoor wellicht ook eenigszins verklaard — door zwakkelingen op bouwkunstig gebied, zwakkelingen, die wellicht, doordat door een oppervlakkig opvoedingssysteem hun onrijpe gedachten verkeerd zijn geleid en die zich door hun halve of onbegrepen studie der klassieken „klassisten" wanen — och arme, ware hun werk klassiek d.i. van alle tijden!; wel wordt dit verlangen in de hand gewerkt, zelfs door hen, die geen zwakkelingen, hun weten en hun overtuiging verkochten voor een Judasloon en wordt het daardoor begrijpelijk, dat lastgevers aan hnu verlangen naar grootheidsschijn gereeder toegeven, doch ook dan nog staan wij voor het raadsel: waarom gaat niet als in vroegere eeuwen een krachtige nationale opbloei van nijverheid en handel, van wetenschap en kunst gepaard aan een even krachtigen opbloei van een nationale bouwkunst?

Want wij ontveinzen het ons niet, al weten wij, dat Nederland naast Amerika „een voorname plaats bekleedt in die hoofdstrooming van de moderne bouwkunst, die voor alles doeltreffendheid betracht", dat de kracht waarmede de nieuwe bouwkunst werd ingeleid aan het tanen is, dat het nieuwe geluid verzwakt en dat het in de laatste jaren in Nederland zoetjes aan weer gewoonte wordt, de paleisbouwkunst der Renaissance te verkrachten voor uitingen van hedendaagsche industrie en winkelnering.

Het is reeds beschamend en ergerlijk genoeg te moeten erkennen, waartoe in ons land de slapheid en weekheid ons brengen kan, doch misdadig wordt het lijdelijk toe te zien, dat opnieuw in den vreemde en juist in het land waar durf, wilskracht en voortvarendheid begrippen zijn van allen dag een indruk zal worden gevestigd van een impotentie tot scheppen, die zeer zeker het allerminst op bouwkundig gebied in Nederland bestaat. — Dáár, ik ben er van overtuigd, zal een krachtig protest opgaan uit bouwkundige kringen tegen het hier door den heer Van der Waals gesignaleerde plan om een getrouwelijk afbeeldsel op het tentoonstellingsterrein te plaatsen van het stadhuis van Gouda, of om 't even van welk gebouw uit onzen onvolprezen, maar toch reeds zooveel geprezen-gouden eeuw, dat mag ondersteld worden, dat een ieder op de hoogte is van dit historische feit.

Dit gebouw zal moeten zijn een krachtig pleidooi voor en een symbolische uiting van een Nederlandsch volksbestaan. Voeg bij dit schoon attribuut van Hollandsche voortvarendheid, het beeld van een opbloeiend, zich naar alle zijden ontplooiend Indië, parel aan den gordel van smaragd, machtig rijk van Insulinde, — ondergebracht in het huis der vroede vaderen van het goudsche pijpenstadje!

't Is verheven!

't Is wel Holland op zijn smalst!

Doch wij, die veel minder lijden, tenminste behooren te lijden aan de Hollandsche traditioneele gouden eeuw verheerlijking, wij hebben immers wat meer van de wereld gezien dan Hollandsche slooten en weiden, dan Hollandsche straten en trapjesgevels, — wat alles niettemin in de schatkamer onzer herinnering een eereplaats inneemt! — wij hebben immers de zelfbewustheid, den moed onzer overtuiging en de kracht om daarvoor uit te komen?..... Wat doen wij?

Welnu hier zijn geen bouwkundige kringen, die protesten zullen zenden, geen menschen die eensgezind de belangen van een nationale bouwkunst zullen voorstaan, hier zijn wellicht slechts enkelen, die zich willen scharen aan de zijde van mannen, als de heer v. d. Waals, die op zulk een waardige wijze zijn waarschuwende stem liet hooren; laten die enkelen zich aaneensluiten en vragen een waardig kleed dat past, een kleed van dezen tijd voor voortbrengselen van nijverheid en landbouw, van wetenschap en kunst, die ook van heden zijn!

P. A. J. MOOJEN. B. N. A.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 17. »Baaberatunge, door J. D. Landré C. Fzn.

De Vrijheid in het Bouwbedrijf, door G. Versteeg (Slot).

Het een en ander over de verhouding tusschen Architect en Tuinarchitect en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de aanverwante kunsten, door H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen (Vervolg).

Het Jaarboekje voor Beeldende kunsten.

Moderne Bouwkunst in Scandinavië en Finland, met afbeeldingen en losse plaat.

ARCHITECTURA No. 17. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1329ste Ledenvergadering van 23 April 1913.

Plaatwerk »de Architect«, door J. Rutgers.

De Affiche der Tentoonstelling »Huis en Tuin« door Adr. Moen.

De Hulpbrug bij het Binnen-Gasthuis, door Jan de Meijer, met afbeelding.

Centrale Verwarming en Luchtverversching van gebouwen, door F. G. Unger w.i. (vervolg) met afbeeldingen.

School voor kunstnijverheid.

DE BOUWWERELD No. 17. De St. Anthonispoort te Amsterdam.

IJzeren Steigerwerken, met afbeeldingen.

Afbeeldingen. Landhuis te Heemstede, arch. J. B. van Loghem b. i.

DE INGENIEUR No. 17. Klinkerbestratingen. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 30 November 1912, door F. C. J. van den Steen van Ommeren c. i. met afbeeldingen.

J. H. L. van Deinse w.i., door H. A. van IJsselsteijn c. i. met portret.

Grondwaterbeweging in de omgeving van bronnen, door J. van Hasselt c. i. met afbeelding.

Knikweerstand van geklonken staven, door J. Schroeder van der Kolk c. i.

3de Internationaal wegencongres te Londen, 23—27 Juni 1913.

Het XIVde Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft, 27—29 Maart 1913, door C. J. Snijders Jr. t. (Vervolg).

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 17. Officieel gedeelte. — Jaarvergadering 1913. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Ingezonden. — Wie zijn de bouwmeesters der middeleeuwen? — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 16. De Verzekeringswetten I.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 43. Vuurvaste materialen van klei. — Het bezetten van muren met tegels. — Een overzicht van de Nederlandsche Bouwmaterialenfabricatie. — Standaardprijzen van gebakken Waalsteenen scheepsboord. — Nieuw aardewerk van Colenbrander. — Mededeelingen. —

KLEI No. 8. Officieele Mededeelingen (Met 1 afbeelding.)
Oude en nieuwe baksteenbouw in Noord-Duitschland. (Met 4 afbeeldingen.)
De slib van onze rivieren. V.
De Engelsche woning. I.
Verscheidenheden.

HET HUIS OUD & NIEUW No. 3. De Maart-aflevering van Eduard Cuypers' maandelijksch prentenboek bevat een causerie getiteld Het Huis—Oud, waarin wel het oudste type van het huis, de paalwoning, wordt behandeld. Het hol, de speloenk, is misschien als menschelijke woning nog ouder, maar de paalwoning verdient eigenlijk eerst den naam van een huis.

Het is wel opmerkelijk, dat, ofschoon in alle andere werelddeelen paalwoningen zijn aangetroffen, men eerst vrij laat op het denkbeeld is gekomen, dat zij ook voor Europa den meest primitieven vorm van het woonhuis vertegenwoordigen, zooals door vondsten in Zwitsersche meren, in Zweden, Ierland en op vele andere plaatsen bewezen is. Reeds hebben deze vondsten tot vele belangrijke ontdekkingen nopens het leven in voor historische tijden geleid en heeft men ook o. a. in het Starnbergermeer paalwoningen kunnen reconstraeeren. Evenwel is er daaromtrent nog veel onopgehelderd en in ons waterland daarnaar nog niet veel onderzocht, althans niet veel gevonden.

De Heer A. J. A. Flament levert in een volgend artikel, met de beschrijving en afbeelding der fraaie kapiteelen van het hooge koor der O. L. V. kerk te Maastricht, een belangrijke bijdrage tot de kennis onzer Romaansche versieringskunst en symboliek.

De rubriek »Toelichting bij de Platen« geeft eenige afbeeldingen van de Middelbaar Technische School te Dordrecht, terwijl dit nummer besluit met eenige afbeeldingen van Oud-Hollandsche kasten.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Overbrenging van het Kabinet der Koningin naar het gebouw aan den Korten Vijverberg.

Ingediend is een wetsontwerp tot verhooging van de Waterstaatsbegrooting voor 1913 en wel van den begrootingspost voor onderhoud enz. van landsgebouwen en terreinen te 's-Gravenhage met f 40.000.

In zijn memorie van toelichting zegt de minister van waterstaat, in aansluiting aan hetgeen door hem in de vergadering van de Eerste Kamer van 3 April jl. is medegedeeld, dat de bedoeling bestaat om ter verbetering van de huisvesting der Eerste Kamer, het kabinet der Koningin over te brengen naar het aan het Rijk behoorend gebouw aan den Korten Vijverberg No. 3, te 's-Gravenhage (voormalig huis van nu wijlen den heer Groen van Prinsterer).

Ten einde dit gebouw voor het gebruik van het kabinet dienstbaar te maken, zal het daarin aanwezige souterrain zijn in te richten voor archiefberging, waartoe dit tevens zal zijn door te trekken tusschen de twee achterzijgevels, uitkomende in een slop aan de Doelenstraat.

De Haagsche Zorgvliet-quaestie.

De gemeenteraad van 's-Gravenhage heeft dezer dagen behandeld het voorstel van den heer Deen om B. en W. uit te noodigen om te onderzoeken of niet alsnog aankoop van een gedeelte van „Zorgvliet" raadzaam is, in verband met eventueelen Paleisbouw, wijl hij verbouwing van het paleis in het Noordeinde niet uitvoerbaar acht. De heer Kok was daartegen, wijl toch van het paleis geen behoorlijk stadhuis zou te maken zijn.

De wethouder Lely ontried eene uitgaaf van 3 millioen voor een terrein, waarvan men zelf nog niet weet wat men er mee doen zal.

De raad verwierp ten slotte het voorstel-Deen met 22 tegen 13 stemmen.

De Haagsche schouwburg.

Uit officieele bron kan thans worden medegedeeld, dat de commissie, welke krachtens het Raadsbesluit van 8 April heeft te onderzoeken en te adviseeren nopens de bruikbaarheid van den bestaanden schouwburg is samengesteld als volgt: H. A. van IJsselsteijn, directeur-generaal van den arbeid, oud-onderdirecteur van gemeentewerken te Rotterdam, voorzitter; prof. J. F. Klinkhamer, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; J. Meier, commandant van de Brandweer te Amsterdam; J. A. G. van der Steur, bouwkundig ingenieur, architect van het Vredespaleis; en J. Verheul Dzn., architect te Rotterdam.

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 10 MEI 1913. No. 19

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

De St. Jacobstoren te Vlissingen.

Toen wij indertijd spraken van het laatste bedrijf der Vlissingsche torenquaestie, verkeerden wij in de meening dat het ten tooneele verschijnen van een figuur als Dr. Cuypers spoedig tot een ontknooping zou leiden, waarbij alle partijen zich zouden kunnen neerleggen.

Het is anders geweest; nieuwe complicaties hebben zich voorgedaan, nieuwe protesten werden gehoord, die weder verstomden en het Gemeentebestuur, dat terecht meende, dat er nu toch een eind aan de zaak moest komen, deed inmiddels door den gemeente-architect een ontwerp en bestek voor de herstelling van den toren opmaken en het werk aanbesteden.

Er zijn echter Gedeputeerde Staten in Zeeland en een Minister van Binnenlandsche Zaken in den Haag en er was voor algeheel herstel van den toren een rijkssubsidie noodig, redenen genoeg om te veronderstellen, dat deze aanbesteding niet onopgemerkt zou voorbijgaan.

Zij die er belang in stelden, waar de comedie, die nu al too lang geduurd heeft, dat voor de meeste toeschouwers de aardigheid er af is, ten slotte op zou uitloopen, waren op hun qui vive en deden de noodige stappen, als gevolg waarvan Burgemeester en Wethouders van den Minister van Binnenlandsche Zaken een schrijven ontvingen waarvan in een der laatste raadsvergaderingen mededeeling werd gedaan.

In dit schrijven zeide de Minister, dat de bestedingsstukken voor het herbouwen van den toren aanleiding gegeven hebben tot een rapport van den rijksarchitect van de monumenten, den heer A. Mulder, dat in uittreksel luidt als volgt:

De toren wordt zoodanig herbouwd, dat hij uitwendig ongeveer den ouden toestand weergeeft; inwendig wordt, door een zeer ruime toepassing van gewapend beton, veel veranderd en gemoderniseerd.

Hij wordt o.a. inwendig over de geheele hoogte van 27 M. ter dikte van 1.15 M. en meer afgekloofd, waartegen een gewapende betonlaag met de noodige haken en krammen wordt aangebracht. Het metselwerk is inwendig nog in zoodanigen toestand, dat afkloving van minstens 60 M³ steen geheel onnoodig is en alleen plaats heeft om eene verbinding te verkrijgen met de verschillende vloeren, die van gewapend beton zullen gemaakt worden. Ook valt uit een oudheidkundig oogpunt sterk af te keuren de wijze waarop de hoekkolommen en het gewelf der gelijkvloersverdieping zullen worden behandeld.

Hierdoor gaat het gothische karakter geheel verloren; terwijl het plan om het gewelf te maken van „métal déployé" reeds genoeg aanduidt in welke richting deze herstelling geleid wordt. Bovendien wordt de toren bij deze herbouw niet eens van zijne ontsierende cementlaag, die een gedeelte dekt, ontdaan, integendeel worden de beschadigde deelen weer netjes bijgewerkt; de karakteristieke muurstijlen die de eerste balustrade ondersteunden, worden verwijderd zonder ze weer aan te brengen; terwijl de eerste omloop een geprofileerde betonafdekking verkrijgt.

Boven dit metselwerk verhief zich eertijds de houten spits. Deze wordt weer aangebracht, doch met dit onderscheid, dat 5 M. van het benedendeel dezer spits in steen wordt uitgevoerd, terwijl aangebrachte leien het steenwerk aan het oog onttrekken.

Uit het voorgaande is te zien welke groote rol het gewapend beton bij dezen bouw vervult.

Uit een architectonisch en oudheidkundig oogpunt valt te betreuren,

1e. dat bij dezen herbouw geen rekening is gehouden met de verwijdering der ontsierende pleisterlaag;

2e. dat niet getracht wordt den hoofdingang met het daarboven aanwezige lichtvenster in hun oorspronkelijken toestand te herstellen en tevens een passend venster op de eerste verdieping te verkrijgen;

3e. dat de verdieping gelijkvloers door het aanbrengen van hoekkolommen die van kapiteelen in renaissance stijl worden voorzien en waarvoor de torentrap-ingang moet worden omgelegd, haar oorspronkelijk gothisch karakter gaat verliezen waartoe ook niet weinig bijdraagt het moderne gewelf in „métal déployé";

4e. dat de geheele toren inwendig onnoodig wordt afgekloofd."

Tot zoover het rapport van den heer Mulder, de minister voegt hier nog aan toe:

Waar het hier geldt een monument van groote architectonische en geschiedkundige beteekenis verdient het m.i. alle aanbeveling om, alvorens tot de uitvoering der voorgestelde werken over te gaan, de in het rapport opgenoemde bezwaren onder de oogen te zien en te overwegen. —

Van Ged. Staten van Zeeland ontvingen B. en W. een schrijven, waarin er op aangedrongen wordt de opmerkingen onder de aandacht van den raad te brengen, opdat hij, voordat het te laat is, nog gelegenheid hebbe om op zijn besluit, dat ook naar de meening van Ged. Staten op een dwaling berust, terug te komen.

Naar aanleiding van beide stukken stelden B. en W. die ook nog een onderhoud met den heer Mulder over de zaak hebben gehad, den raad voor, het bestek alsnog te wijzigen in den door laatstgenoemde voorgestanen geest, waardoor het gebruik van beton wordt verminderd en afklovingen voorkomen; echter zal niet worden overgegaan tot verwijdering der cementlaag, zulks met het oog op de kosten.

In de dies avonds voortgezette vergadering van den gemeenteraad is toen in behandeling gekomen het voorstel tot wijziging van het bestek voor den herbouw van den St. Jacobstoren en tot gunning voor f 29.420 aan gebroeders Dessing te Gouda die voor f 29.325 inschreven bij de aanbesteding op 3 April, en die zich bereidverklaarden voor het eerste bedrag met de wijzigingen rekening te houden.

De heer van Niftrik, wethouder van fabricage, deelde mede, dat de rijksarchitect de heer Mulder spoedige rijkssubsidie voor de restauratie van het benedendeel van den toren heeft in het vooruitzicht gesteld.

Na eenige discussie is het voorstel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Vlissingen krijgt dus zijn St. Jacobstoren in den ouden vorm terug en in de constructie die met dien vorm in overeenstemming is.

Het heeft heel wat moeite gekost, het zoover te krijgen, maar wij verheugen ons erover, dat een oplossing gevonden is.

Wellicht of wel zeker zal niet iedereen het met deze oplossing eens zijn, maar daarover wenschen wij thans niet meer in beschouwingen te treden.

De Vlissingsche torenquaestie zal allen die haar mede beleefd hebben zeker lang in het geheugen blijven, zij was een in vele opzichten vermakelijke, maar zeer leerzame geschiedenis, karakteristiek voor de stroomingen en toestanden op bouwkunstgebied in het begin der twintigste eeuw.

Tentoonstelling Huis en Tuin.

Enkele dagen geleden ontvingen wij de volgende mededeeling ter plaatsing:

Het Dagelijksch Bestuur van de Tentoonstelling „Huis en Tuin, in Bouw, Inrichting en Aanleg" heeft de eer mede te deelen, dat na ernstig overwegen de Tentoonstellingscommissie tot de overtuiging is gekomen, dat de deelname van exposanten tot dusverre te eenzijdig moet worden geacht.

Het door de Commissie nagestreefde doel, n.l. om eene Tentoonstelling in te richten, die „Huis en Tuin, in Bouw, Inrichting en Aanleg" zoo volledig mogelijk laat zien, zou — de commissie moet dit tot haar leedwezen constateeren — met de tot nu toe ontvangen inschrijvingen niet t e n v o l l e worden bereikt.

Wél zouden de afdeeling der kunstnijverheid, die thans reeds geheel besproken en die zeer volledig belooft te worden, alsmede de baksteenen modelwoning, waarvan het compleet ingericht tot stand komen eveneens definitief verzekerd is, zeer zeker een groot attractie, vormen, doch naast „Inrichting" dienen materialen voor den „Bouw" in de ruimste verscheidenheid vertegenwoordigd te zijn.

De Commissie moet den toch reeds betrekkelijk korten tijd van voorbereiding van de tentoonstelling echter na rijp beraad te kort achten om nog in het jaar 1913 met een ook op het punt van de materialen c o m p l e t e Tentoonstelling van Huis en Tuin in Bouw en Aanleg s t e l l i g gereed te komen.

De Commissie is tevens van oordeel, dat niet mag worden afgeweken van den oorspronkelijken opzet van de Tentoonstelling, dat a l l e materialen, die bij het bouwen te pas komen en dat ook afdeelingen als die der hygiëne en der bedrijven-in-werking volledig moeten worden getoond.

Het bovenomschreven doel is — blijkens de opgedane ervaringen bij bereids gevoerde onderhandelingen — evenwel ongetwijfeld te bereiken, indien niet in 1913 doch in den voorzomer van 1914 de Tentoonstelling zou worden gehouden. Dan zou gezorgd kunnen worden, dat naast de diverse bouwstoffen voor het t e n t o o n stellen waarvan reeds aanmeldingen werden ontvangen ook andere bouwstoffen, waarvoor om verschillende redenen geen plaatsruimte werd afgesloten of gevraagd, volledig worden geëxposeerd.

Op grond van het hiervoor ontwikkelde is de Commissie — hoewel zeer tot haar leedwezen — moeten komen tot het uitstellen van de Tentoonstelling tot den voorzomer van 1914 en nam zij een desbetreffend besluit.

De Tentoonstellingscommissie twijfelt niet of de opvatting, dat het beter is de Tentoonstelling compleet in 1914, dan onvolledig in 1913 te houden, zal instemming vinden en zij vleit zich derhalve met de hoop, dat men allerwege bereid zal zijn mede te werken tot het welslagen van de Tentoonstelling Huis en Tuin, in Bouw, Inrichting en Aanleg, t e h o u d e n i n 1 9 1 4 te Amsterdam.

Het besluit tot uitstel van de tentoonstelling brengt geenerlei verandering in de uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerp van eene dorpsschool met onderwijzerswoning.

Met ingang van 2 Mei a.s. is het Tentoonstellingsbureau verplaatst naar Jan-Luykenstraat 52 te Amsterdam; het telefoonnummer blijft: Zuid 392. J.

Toen wij in October van het vorig jaar het Tentoonstellingsplan der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten onder de oogen kregen, rees er dadelijk bij ons eenige twijfel omtrent de kansen van slagen van deze onderneming en wij schreven in ons nummer van 12 October

1912, na vermelding van de voornaamste paragrafen uit het Reglement:

„Wij vreezen om verschillende redenen, dat de deelneming niet groot zal zijn. De in artikel 3 genoemde tien groepen omvatten veel te veel, dan dat een particuliere vereeniging erin zou kunnen slagen, in korten tijd een tentoonstelling in elkander te zetten, die iets eenigszins volledigs en genoegzaam belangrijks te zien zou geven."

„De hooge prijzen voor plaatshuur zullen menigeen terughouden evenals de termijn voor inschrijving, die door het Bestuur zelf kort genoemd wordt, doch zoo gesteld is teneinde de voorbereiding krachtig te kunnen aanvatten."

„Dit moge verklaarbaar zijn, maar bevorderlijk aan den lust tot deelname zal het zeker niet zijn, te minder, daar eigenlijk alle kosten en risico op de exposanten worden geschoven, en het Tentoonstellingsbestuur, op de zoo vaak afgekeurde, onbillijke wijze van sommige bouwdirecties alle verantwoordelijkheid afwijst en ook het slechte voorbeeld volgt van de toepassing van boeten, waaromtrent het bestuur zelf in hoogste instantie beslist."

„Paragraaf 28 lijkt wel uit een oud bestek overgenomen, maar evenmin als zich tegenwoordig een aannemer aan dergelijke bepalingen zou onderwerpen, zal men daarmede de exposanten naar deze tentoonstelling lokken, in het jaar 1913, waarin, naar het zich laat aanzien, gelegenheid te over zal bestaan voor de industrie, om hier of daar uit te komen".

„Is het steeds aan te raden het den deelnemers aan een tentoonstelling gemakkelijk en aangenaam te maken dubbel zal dit ongetwijfeld in het volgend jaar noodig zijn; vandaar dat er bij ons onmiddellijk twijfel gerezen is, of het tijdstip voor deze tentoonstelling wel gelukkig gekozen is."

„Dat de vereeniging, na de eerste welgeslaagde proef, een tweede proef op groote schaal wil nemen is begrijpelijk maar afgezien van de min gelukkige keuze van het tijdstip, komt het ons ook nog zeer bedenkelijk voor, dat de baksteenfabrikanten met dit plan een terrein betreden, waarop men zich niet wagen moet, zonder zich eerst beboorlijk te hebben georiënteerd. Het wil ons uit het geheele plan voorkomen, dat dit niet is geschied, en zoo de zaak mislukt zal men dit niet mogen wijten aan gebrek aan belangstelling, maar uitsluitend aan den o.i. in vele opzichten ondoordachten opzet."

De redactie van „Klei" het orgaan der Vereeniging, achtte zich natuurlijk verplicht tegen bovenstaande beschouwing op te komen, maar wenschte niet in een polemiek te treden, wat ook geenszins onze bedoeling was.

Thans zouden wij echter wel bescheidenlijk willen vragen of ons inzicht toch niet het juiste was. De uitkomst bevestigt onze vermoedens tot in bijzonderheden. De deelname van exposanten is ver beneden de verwachting gebleven en de tijd van voorbereiding te kort gebleken. Het is wel jammer van al het werk, dat reeds gedaan is, doch ongetwijfeld beter, ten halve gekeerd, dan geheel verdwaald en wanneer er werkelijk slechts sprake van uitstel is, dan is het reeds gedane werk toch niet geheel verloren.

Het komt ons evenwel raadzaam voor, dat het Tentoonstellingsbestuur zich den tijd ten nutte make, om het geheele plan eens deugdelijk te herzien.

Voortvarendheid is een eigenschap, die gewoonlijk bij ons niet in die mate voorkomt, dat wij haar niet naar waarde zouden schatten, maar men moet er voorzichtig mede zijn, wil men niet in moeilijkheden komen.

De heer Adr. Moen wijst daar ook op in „Architectura" waar hij schrijft:

„De zaak schijnt wat al te vlug van stapel geloopen te zijn. Een omvangrijk en respectabel eere-comité is al geruimen tijd present, doch de exposanten ontbreken! Had men niet beter gedaan zich eerst in voldoende mate van de medewerking dezer laatsten te verzekeren; dan had men o.i. én zich zelven én het eere-comité het echec van een gedwongen vacantie kunnen besparen, iets, wat gezien de mannen van naam die welwillend in dit comité zitting namen, als eerste eisch had moeten gesteld zijn. Thans schrijft men: „De tentoonstellingscommissie is tot het uitstel gekomen, nadat zij de overtuiging had gekregen, dat het oorspronkelijke doel: eene tentoonstelling in te richten, die Huis en Tuin in bouw, inrichting en aanleg zoo volledig mogelijk zou laten zien, met de tot nu toe ontvangen inschrijvingen ten volle zou worden bereikt." Wij vragen ons af: zal dit in 1914 met z'n internationale bouwkunsttentoonstelling wél het geval zijn? Welke der beide exposities zal dan de kunstnijverheid bevatten? Evenwel, het eere-comité blijft diligent."

Inderdaad mag wel gevraagd worden, of men in 1914 meer succes zal hebben. „De Bouwwereld" stelt reeds in het licht, dat het uitstel, het moge dan eenerzijds teleurstellend zijn, aan den anderen kant de mogelijkheid opent tot samensmelting van de tentoonstelling Huis en Tuin met de voorgenomen Internationale Bouwkunsttentoonstelling. Die mogelijkheid is niet ondenkbaar, maar of het denkbeeld van samensmelting bij de vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten veel sympathie zal vinden meenen wij vooralsnog te moeten betwijfelen.

Ons land is te veel in kringetjes verdeeld, om op veel samenwerking te kunnen rekenen en hoezeer het ook gewenscht zou zijn, dat aan de Internationale Bouwkunsttentoonstelling, door alle vereenigingen werd deelgenomen, wier werkzaamheid, zij het ook maar voor een deel, op het gebied der bouwkunst ligt, wij vleien ons niet, in dit opzicht schitterende resultaten te zullen zien.

Wij zullen al heel tevreden mogen zijn, wanneer de bouwkunstvereenigingen blijk geven, ter wille van de bouwkunst, een tijdlang het meeningverschil over allerlei netelige en nesterige vakquaesties te kunnen vergeten, en hun best doen, om van de Internationale Bouwkunsttentoonstelling een goed en, als 't kan, een grootsch geheel te maken. Slaagt men daarin, dan is het welslagen van gelijktijdige kleinere, concurreerende tentoonstellingen bedenkelijk te achten. En dan, ten slotte, wij spraken nog niet van de wereldtentoonstelling in San Francisco, die zooals te verwachten en in zeker opzicht ook te hopen is, wellicht menige belangrijke inzending aan onze Internationale Bouwkunsttentoonstelling onttrekken zal. Wanneer men de laatste echter daarom zou willen uitstellen zou men wel aan het uitstellen kunnen blijven, want de internationale tentoonstellingen zullen voorloopig nog wel in de mode blijven, een reden te meer voor tentoonstellingscomité's om bedacht te zijn op het gevaar van versnippering van krachten.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG BETREFFENDE HET TEEKENEN VAN EEN HOOFD VOOR HET BOUWKUNDIG BIJBLAD TOT HET ALGEMEEN NEDERLANDSCH ADVERTENTIEBLAD

Op 1 Mei, termijn van sluiting der inzendingen waren voor deze prijsvraag ingezonden 134 ontwerpen onder volgende motto's:

1. B.B. X^2
2. Monogram A. V. in cirkel (geteekend)
3. Typograficus.
4. 't Kan verkeeren.

5. Tang (geteekend)
6. Annaïram.
7. Typo.
8. J. M. V.
9. Duiventil (geteekend).
10. A.-B.
11 Corry.
12. Palma non sine pulvere.
13. Eenvoud.
14. Bijblad.
15. Systeem.
16. De Phinx.
17. Driehoek en passer (geteekend).
18. Solide.
19. ?.
20. Samenwerking.
21. 's Gravenhage.
23. Marie G.
23. Johanna.
24. Hoofd.
25. Rie.
26. Den arbeider succes.
27. Die aanhoudt slaagt.
28. At.
29. In Mei leggen alle vogels een ei.
30. No. 2.
31. Salvo Meliore.
32. Pourquoi pas.
33. Spaarne (naambrief ontbreekt).
34. R.
35. A.
36. B.
37. C.
38. Driehoek.
39. Voorheen en thans.
40. Wit en Zwart.
41. Studie.
42. Holland.
43. Kama.
44. Cirkel met punt in vierkant (geteekend)
45. 1913.
46. M. Z.
47. Hamer en tang door driehoek (geteek.)
48. B.B. 3.
49. Driehoek met ornament (geteekend).
50. Architectura.
51. Ambitie.
52. Typografiae Harlemensis.
53. Gekruiste bijlen.
54. 2 cirkels door elkaar (geteekend).
55. Spiraal (geteekend).
56. Phidias.
57. Weise.
58. I.
59. II.
60. III.
61. Schets.
62. In Mei.
63. Pictura.
64. Zwaluwen.
65. Eik (naambrief ontbreekt)
66. Getracht.
67. Getracht I.
68. Excelsior.
69. Verdeeld vierkant in ruit (geteekend)
70. Balkan.
71. Eenvoud en schoonheid.
72. O. B K
73. Cathárina.
74. Labor.
75. Beginneling.
76. Hup.
77. Thea.
78. Jetty.
79. Juliana.
80. Bij (geteekend).
81. 1913 met geteekend schild.
82. Schets II. (naambrief ontbreekt)
83. Katrol.
84. Eenvoud II.
85. Delfia.
86. 1913. In cirkel.
87. Spes in cirkel.
88. Driehoek in cirkel (geteekend)
89. Opoe.
90. Driehoek met passer (geteekend) II.
91. Rotterdam.
92. Zwart wit (zonder naambrieven)
93. Simplex.
94. Bouwkunst.
95. Cirkel.
96. Te elfder ure.
97. Zwart op Wit.
98. Kop.
99. Arti.
100. Paardebloem.
101. Meidoorn (naambrief ontbreekt)
102. Zwart.
103. Silhouet.
104. Drukinkt.
105. A. N. A.
106. Motief.
107. Ernst.
108. Van klei tot tempel.
109. Studie II.
110. Noord.
111. Frieslaan.
112. Tjobak.
113. La Haye no. 1.
114. La Haye no. 2.
115. Gallië.
116. De vergeette H.
117. Studio (zonder naambrief)
118. St. Lucas (zonder naambrief).
119. Aldebaran.
120. Ars longa vita brevis.
121. Compositie.
122. Ornament in vierkant (geteekend)
123. Joki.
124. Anna.
125. Marja.
126. Bouwkunst.
127. Simplicitas Leiden (zonder naambrief of correspondentieadres).
128. Stylatie.
129. Leeuw.
130. Ambacht.
131. Rust roest.
132. Union.
133. 2 gekruiste hamers (geteekend).
134. De vliegende bouwmeester.

De teekeningen zullen worden tentoongesteld van 12—17 Mei in de Arti-zaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis Groenmarkt, Den Haag; toegang kosteloos.

Namens de Jury,
H. v. d. VOORT,
Rapporteur.

IVe Internationaal Congres van Hygiëen der Woning.

Onmiddellijk voorafgaand aan het aangekondigd Woningcongres te 's-Gravenhage zal te Antwerpen het IVe Internationaal congres van Hygiëen der Woning gehouden worden, en wel van 31 Augustus tot 7 September 1913.

De uitnoodigingen tot deelname zijn dezer dagen verzonden; daarbij wordt het volgende medegedeeld:

Negen jaren zijn verloopen sinds, in het begin van 1904, en op initiatief van de Société française d'Hygiéne, het bijeenroepen van het Ie internationaal Congres van hygiëen der woning werd beslist.

Dit eerste congres werd in 1904 gehouden te Parijs (zetel van het bestendig bestuur der Congressen) onder het voorzitterschap van den heer Paul Strauss, Senator, en met de medewerking van de hoogste ambtenaren en de gemeentebesturen van gansch Frankrijk.

Het werd weldra gevolgd, in 1906, door het IIe Congres, dat van Geneve, onder het voorzitterschap van den heer Henri Fazy, voorzitter van den Staatsraad van de Republiek en het kanton Geneve.

Het IIIe Congres werd gehouden te Dresden in 1911, onder het voorzitterschap van den heer Dokter Renk, professor, voorzitter van den Geneeskundigen Bouwraad, geheimer Medizinalrat, — en viel samen met de bewonderenswaardige tentoonstelling van Hygiëen, in die stad geopend.

Al deze congressen werden vereerd met de bescherming en de deelneming der voornaamste vreemde Staatsbesturen; het meerendeel der groote stederaden van Europa deden er zich vertegenwoordigen, en hunne werkzaamheden werden met belangstelling gevolgd door een groot aantal bijzondere deelnemers.

Deze werkzaamheden toonden aan hoe uitgebreid en afgewisseld het vraagstuk is, en welke weldoende uitslagen de hygiëen mag verwachten en verhopen van de innige en volhardende medewerking der geneesheeren, hygiënisten, ingenieurs en bouwkundigen.

Dewijl het Congres de benaming „woning" in hare breedste beteekenis opvat — en zijne werkzaamheid zich uitstrekt over al de lokalen waar menschen een min of meer geruimen tijd kunnen verblijven — heeft het inrichtingscomiteit van het IVe Congres, in overeenstemming met het bestendig internationaal Comiteit, het belangwekkend gevonden aan zijne leden het onderzoek voor te leggen van vraagstukken die voor het grootste deel nog niet behandeld werden in de vorige congressen.

Het Congres zal vier afdeelingen bevatten:

1e. de hygiëen der landverhuizers;

2e. de koloniale hygiëen;

3e. de hygiëen der havens en der schepen;

4e. uitbreiding der steden onder opzicht van de noodwendigheden der hygiëen

Een bijzonder vraagstuk: De onteigening uit oorzaak van ongezondheid, zal door ons Congres bestudeerd worden, te 's-Gravenhage, op 8 September en volgende dagen, dus gedurende de volgende week.

Hierbij laten wij U het programma en de verordening geworden.

Het groot en internationaal belang dat de vraagstukken van ons programma aanbieden, zoowel voor de Staatsbesturen van alle landen, als voor de besturen der groote steden, doet ons hopen dat de eene en de andere er zich wel zullen willen doen vertegenwoordigen.

Wij durven ook rekenen op eene talrijke deelname van alle vereenigingen en maatschappijen, evenals van alle geneesheeren, hygiënisten, ingenieurs en bouwkundigen, die een theoretisch of practisch belang stellen in de hygiëen der woning in 't algemeen, en in de vraagstukken van ons programma in 't bijzonder.

Wij veroorloven ons aan te dringen op de noodzakelijkheid de loffelijke pogingen onzer voorgangers voort te zetten; overtuigd dat alleen de volharding leiden kan tot praktische uitslagen, hopen wij de eer en het genoegen te hebben bij het IVe Congres al degenen terug te vinden die de werkzaamheden der vorige congressen gevolgd hebben.

Het Inrichtingscomiteit zal verschillende ontvangsten, bezoeken en uitstappen inrichten.

De congresweek zal onderbroken worden door een rustdag, gewijd aan een bezoek aan de wereldtentoonstelling van Gent.

De haven van Antwerpen met hare nieuwste inrichtingen, de kunstschatten, der kunst- en handelsmetropool, de nabijheid van Ostende, Brugge, en Brussel, evenals de datum van het Congres te 's-Gravenhage, welke den congresleden toelaat hunne reis te sluiten met eenen uitstap in Holland; dit alles, gevoegd bij de gemakkelijkheid van het verkeer, biedt den deelnemers gelegenheid aan het nuttige bij het aangename te voegen.

Van zijn kant zal het Inrichtingscomiteit al het mogelijke in het werk stellen opdat onze gasten van hun verblijf in onze stad en van het IVe internationaal Congres van hygiëen der woning de beste herinnering bewaren.

Men wordt verzocht zijn opgave van lidmaatschap met het bedrag der inschrijving te zenden aan den heer Notaris COLS, Penningmeester van het Congres, Willem Tellstraat, no. 3, Antwerpen.

PROGRAMMA DER VRAAGSTUKKEN:

Ie Afdeeling. — Hygiëen der Landverhuizers.

1e. Vervoer per spoorweg van af de plaats van herkomst.
2e. Onderzoek der landverhuizers bij hunne aankomst.
3e. Verblijf aan land: hotels; bijzondere woningen.
4e. Oprichting van woonsteden of karavanserai's: voordeelen en ongemakken.
5e. Vervoer per schip; drinkwater, kleeding en slaping.

IIe Afdeeling. — Koloniale hygiëen.

1e. Bijzondere woningen.
2e. Gezamenlijke woningen. (Mijnontginningen, plantage's enz.)
3e. Lazarets, gasthuizen.

IIIe Afdeeling. — Hygiëen der Havens en der Schepen.

1e. Middelen om de besmetting der vaarwaters te vermijden.
2e. Behoedmiddelen tegen het invoeren van uitheemsche smetziekten.
3e. Zeemanshuizen.
4e. Passagiersschepen.
5e. Oorlogsschepen.

IVe Afdeeling. — Uitbreiding der steden, onder opzicht van de noodwendigheden der hygiëen.

Onteigening uit Oorzaak van ongezondheid.

Hetzelfde vraagstuk zal behandeld worden door het Xe Internationaal Congres van goedkoope woningen, van 's Gravenhage (8 September en volgende dagen).

VERORDENING VAN HET CONGRES.

1. — Het IVe Internationaal Congres van Hygiëen der Woning zal gehouden worden te Antwerpen, van 31 Augustus tot 7 September 1913.

2. — Het heeft voor doel op theoretische en praktische wijze de hygiëen der woningen te bevorderen; het Congres verstaat door „woning" alle lokalen waarin, gedurende min of meer geruimen tijd, menschen kunnen verblijven.

3. — De bijdrage is bepaald op fr. 20.—. Familieleden der inschrijvers worden tot de zittingen en feestelijkheden van het Congres toegelaten mits eene bijdrage van fr. 10.—; zij mogen evenwel geen deel nemen aan de besprekingen noch aan de stemmingen, en hebben geen recht op het gedrukt verslag over de werkzaamheden van het Congres.

4. — Behalve de gedrukte stukken, welke vóór en tijdens het Congres uitgedeeld worden, zal elk lid een algemeen verslag ontvangen, dat na het Congres zal gedrukt worden.

5. — Een studiecomiteit, verdeeld in een zeker aantal ondercommiteiten, wordt gelast met de voorbereiding der verschillende deelen van het Congres.

6. — De leiding van het Congres wordt toevertrouwd aan een voorzitter, verscheidene ondervoorzitters, een algem. secretaris, twee secretarissen en een penningmeester

7. — Het congres is onderverdeeld in vier afdeelingen of groepeeringen van vraagstukken, te weten:

1e. afdeeling: de hygiëen der landverhuizers:

2e. afdeeling: de koloniale hygiëen;

3e. afdeeling: de hygiëen der havens en der schepen;

4e. afdeeling: uitbreiding der steden onder opzicht van de noodwendigheden der hygiëen.

8. — Al de vraagstukken zullen in algemeene vergadering behandeld worden.

9. — Het gebruik der talen is vrij; evenwel zullen de leden die mededeelingen te doen hebben, er belang bij hebben hun werk voor te dragen in eene der gebruikelijke talen van de internationale congressen of, ten minste, een beknopt overzicht in eene dier talen te geven.

10. — De verslagen zullen aan de leden uitgedeeld worden vóór de opening van het Congres. Deze verslagen zullen niet gelezen worden in de zitting, doch elke verslaggever zal over 10 minuten mogen beschikken om in korte woorden zijn werk samen te vatten.

Elk lid dat aan de bespreking deel neemt, zal 10 minuten mogen spreken. Indien een lid langer dan 10 minuten of meer dan tweemaal over hetzelfde onderwerp wil handelen, zal de vergadering geraadpleegd worden

11. — Men wordt verzocht aan den algemeenen secretaris op voorhand kennis te geven van alle mededeelingen of bewijsvoeringen.

Mededeelingen of bewijsvoeringen met een handelskarakter worden niet toegelaten.

12. — De verslagen, inbegrepen de besluiten, welke deze bezegelen, moeten aan den algemeenen Secretaris gézonden worden vóór den 1jen Juli, opdat men tijd hebbe ze te drukken en aan de Congresleden te zenden.

De sprekers die hunne rede over een vraagstuk wenschen te zien opnemen in het gedrukt verslag, zullen aan den algemeenen Secretaris, na het sluiten der debatten, een kort begrip hunner mededeeling moeten overhandigen.

13. — De besluiten, voor de verschillige groepeeringen voorgesteld, zullen door den algemeenen Secretaris in de slotzittingen worden gelezen en ter stemming gelegd.

14. — Gedurende het Congres zal een dagelijksch bulletijn verschijnen, dat al de inlichtingen zal bevatten den Congresleden aanbelangende: het uur der zittingen, de te behandelen vraagstukken, de bezoeken, ontvangsten, enz.

15. — Het Congres zal in zijn slotzitting den datum en de plaats van het eerstvolgend Congres vaststellen.

Alle briefwisseling betreffende het Congres moet gezonden worden aan het algemeen Secretariaat ten stadhuize van Antwerpen.

Tijdens het Congres zullen de bureelen overgebracht worden naar het lokaal der zittingen, in het Koninklijk Atheneum (Gemeenteplaats), Antwerpen.

Als Nederlandsche leden van het Internationaal Beschermingscomiteit van het Congres vinden wij verder vermeld de heeren:

Dr. W. Enthoven, Professor aan de Hoogeschool te Leiden.

Professor Dr. C. Eykman, Bestuurder van het Hygiënisch Bacteriologisch Instituut der Hoogeschool te Utrecht.

Dr. Ruysch, Voorzitter van den Centralen Gezondheidsraad, Utrecht.

J. W. C. Tellegen, Ingenieur-Bouwkundige, Directeur van het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.

P. M. J. M. E. Woltering, Lid van den Centralen Gezondheidsraad, Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid 's Hertogenbosch.

J. C. Michielse, voorheen Hoofd van het Woningtoezicht der stad Haarlem.

Als Nederlandsche leden van het Permanente Comité voor de Internationale Hygiënische Congressen staan in de oproepingsbrochure genoemd de heer Tellegen, boven genoemd, Prof. Dr Sleeswijk uit Delft en....., de heer Rieber, secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Van het overlijden van laatstgenoemde, schijnt het Permanente Comité, dat te Parijs zijn zetel heeft, nog geen kennis te hebben gekregen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 18. Verslag van de vergadering der Architect-Leden der Maatschappij tot b. d. B. op 28 April 1913 te Amsterdam.

Dokterswoning te Hillegom arch. R. J. Hoogeveen, met afbeeldingen.

Het een en ander over de verhouding tusschen architect en tuinarchitect en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de aanverwante kunsten, door H. F. Hartogh Heys van Zouteveen (vervolg) met afbeeldingen

Het jaarboekje voor Beeldende Kunsten (vervolg).

Nederlandsch-Indië op de wereldtentoonstelling te San Francisco.

Ingezonden. Uitbreidingsplan 's Hertogenbosch.

Losse plaat Villa te Weenen, arch. prof. Joseph Hoffmann, overgenomen uit »Moderne Bauformen«.

ARCHITECTURA No. 18. Verslag der Buitengewone Ledenvergadering, van 30 April 1913.

De Boroboedoer-Stoepa. Aanteekeningen gemaakt bij een voordracht van den majoor T. van Erp, door W. van der Pluijm, met afbeeldingen.

Centrale Verwarming en Luchtverversching van Gebouwen, door F. G. Unger w. i. (vervolg), met afbeeldingen.

Een tentoonstelling tijdelijk afgelast.

DE BOUWWERELD No. 18. De Tentoonstelling van Bouwkunst te Utrecht.

Gestichtsgebouw »Eikenhof« te Hoenderloo, arch. C. P. Posthumus Meyjes, met afbeelding en losse plaat.

IJzeren Steigerwerken (slot) met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 18. De rijtuigen der Ned.-Indische Spoorweg Maatschappij, welke worden vervaardigd in de fabriek van de firma J. J. Beijnes te Haarlem, door B. M. Gratama, c.i., met afbeeldingen en losse plaat.

De motorwagens voor de lijnen der Noord-Zuidhollandsche Tramweg-maatschappij in Haarlem, door W. J. Burgersdijk c. i. met afbeeldingen.

Wijziging van de voorwaarden van benoembaarheid tot adspirant-ingenieur, ingenieur en hoofdingenieur bij de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië.

Het XIVde Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft, 27—29 Maart 1913, door C. J. Snijders Jr. t.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 18. Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Voorontwerp-Bouwwerkenwet. — Pensioenregeling voor de gemeente-ambtenaren en hunne weduwen en weezen. — Het Taylor-stelsel. — De tentoonstelling van uitgevoerde werken van architecten en bouwkundigen te Utrecht. — Ingezonden. — Vragenbus. — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 17. De Verzekeringswetten II Ziektewet. Uit Gouda.

Ingezonden Stukken. Aanbesteding te Hoogeveen, door H. J. Eichner en J. Heeling.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 44. Het drogen met rookgassen en warme lucht. — Het electrisch proces van Dawkin. — Tentoonstelling van Huis en Tuin. — Tentoonstelling van Huis en Tuin, uitgesteld tot 1914. — Techn. Verslag van de Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken over 1912. — 3e Internationaal Wegencongres. — Mededeelingen. —

KLEI No. 9. Officieele Mededeelingen.

Nieuwe parochiale kerk O. L. V. Onbevlekte Ontvangenis, te Venloo. (Met 4 afbeeldingen.)

De Engelsche woning. II.

Verandering van slib en klei bij het bakken.

Het steenbakkersbedrijf in Amerika. (Vervolg).

Verscheidenheden.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Examens Teekenen, Boetseeren.

De commissie, belast met het afnemen van de akte-examens M. O. in het teekenen (M a tot en met M k) en in het boetseeren (O) zal dit jaar zitting houden te Rotterdam.

Benoemd zijn:

tot lid en voorzitter dier commissie: H. J. de Groot, inspecteur van het Middelbaar Onderwijs te s-Gravenhage;

tot lid en ondervoorzitter: B. van Hove, hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks-Hoogere Burgerschool te Heerenveen;

tot leden: dr. J. A. Barrau, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, woonende te 's-Gravenhage; H. Benes, electro-technisch-ingenieur te Rijswijk; P. H. Brunsman, leeraar aan de Ambachts- en Burgeravondschool te Alkmaar; J. Bubberman, leeraar aan de Rijks-Hoogere Burgerschool te Leeuwarden; A. R. Cohen, arts, leeraar aan de Rijks Normaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam; P. Doorn, directeur der Ambachtsschool en Avondteekenschool te Haarlem; R. Drucker, electro-technisch-ingenieur, leeraar aan de Middelbare Technische schcol te Dordrecht; H. J. van Dijk, leeraar aan de eerste H. B. school met vijf-jarigen cursus en aan de Christelijke H. B. S. te Amsterdam; H. Ellens, directeur der Rijks Rietvlechtschool te Noordwolde; A. Falise, beeldhouwer te Wageningen; D. R. Gerhardt, directeur der Ambachtsschool en leeraar aan de Burgeravondschool te Schiedam; F. T. Grabijn, hoofdleeraar aan de school voor Kunstnijverheid te Haarlem; H. C. Grosjean, werktuigkundig ingenieur, leeraar aan de Middelbare Technische school, tevens kweekschool voor machinisten te Amsterdam; H. van der Hey, directeur der Ambachts- en Burgeravondschool te Alkmaar; J. L. van Ishoven, leeraar aan de eerste Ambachtsschool te Amsterdam; G. P. J. Kalemink, directeur der Ambachts- en Burgeravondschool en leeraar aan de H. B. school te Hilversum; P. J. Kramer, werktuigkundig ingenieur, leeraar aan de Middelbare Technische school, tevens Kweekschool voor machinisten te Amsterdam, woonachtig te Leiden; H. Leeuw, leeraar aan de gemeentelijke H. B. school en aan de Burgeravondschool te Nijmegen; H. Luns, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam; W. C. Metzelaar, hoofdingenieur voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Gravenhage; G. C. Michel, directeur der Ambachtsschool te Leeuwarden; P. H. Pomes, directeur der Ambachtsschool en Avondteekenschool te Zierikzee; J. van Reijendam, directeur der Ambachtsschool en Burgeravondsschool te Nijmegen; W. C. A. Ridderhof, leeraar aan de school van het genootschap »Mathesis Scientiarum Genetrix« te Leiden; J. D. Ros, leeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten, en conservator van het Museum van Kunstnijverheid te 's-Gravenhage; H. J. Rutters, leeraar aan de Rijks-Normaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam; J. A. Schell, leeraar aan de Middelbare Technische School, tevens Kweekschool voor machinisten te Amsterdam, woonende te 's-Gravenhage; M. Sirag, leeraar aan de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht; J. Veldkamp, directeur der Ambachtsschool en Burgeravondschool met cursus voor voortgezet teekenonderwijs te Roozendaal-en-Nispen; mej. J. H. A. Linden, directrice der Industrieschool voor meisjes te Groningen; en mej. C. Neeb, leerares aan de vakschool voor verbetering voor vrouwen- en kinderkleeding te Amsterdam, woonende te Harderwijk.

Derde Internationaal Wegen-Congres.

Nadat in 1908 het eerste internationale Wegen-congres in Parijs en in 1910 het tweede in Brussel werd gehouden, zal van 23 tot 27 Juni 1913 het derde congres in Londen plaats vinden.

Het congres zal worden verdeeld in twee secties.

In de eerste sectie zal worden behandeld aanleg en onderhoud van de wegen buiten en in de steden, verdeeld in 4 onderdeelen: aanleg van nieuwe straten en wegen, dek van bruggen en kunstwerken, aanleg van steenslagwegen met bitumineuse bindmiddelen, houtbestrating; terwijl nog als mededeelingen in deze sectie voorkomen: verbeteringen aan machines bij aanleg en onderhoud van wegen gebruikt, beproeving van materialen voor steenslagwegen, aanleg van steenslagwegen met water, technische en economische studie over de voordeelen van verschillende wegensoorten en tenaamstelling van de verschillende steensoorten.

De tweede sectie behandelt verkeer en exploitatie, en is verdeeld in 5 vragen, n.l.: wijzen van verlichting, sinds 1908 gemaakte opmerkingen over de verschillende oorzaken van slijtage en achteruitgang van de wegen, reglementeering van langzaam en snel verkeer, besturen belast met aanleg en onderhoud, budget en middelen; terwijl in deze sectie als mededeelingen worden behandeld: aanduiding van richting en afstand, toeneming van auto-omnibusverkeer, de eischen aan wegen-ingenieurs en wegopzichters te stellen, statistieken van de uitgaven voor wegenaanleg en onderhoud, en tenaamstelling in de verschillende landen betreffende aanleg en onderhoud der wegen.

Uit ons land zijn rapporten ingeleverd door den hoofd-ingenieur van den Prov. Waterstaat van Zuid-Holland, J. M. W. van Elzelingen, door Jhr. F. E. P. Sandberg c. i. en door de Wegen-Commissie van onzen Bond.

Aanmeldingen voor het lidmaatschap van het congres (kostende 25 francs) zijn te richten tot den Algemeenen Secretaris, den heer M. Malieu, Avenue de Jena 1, Parijs, of tot den Secretaris van het derde wegen-congres, den heer Rees Jeffreys, Queen Anne's Chambers Westminster, London S. W.

Lid voor Nederland van de Permanente Commissie voor de Wegencongressen is de oud-hoofdinspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat J. W. Welcker, te Oosterbeek, die met genoegen eventueel nadere inlichtingen verstrekt, waartoe men overigens ook onze Wegen-Commissie gaarne zal bereid vinden.

De heer Welcker verzocht ons, zijn dringend verzoek aan alle Nederlanders, die zich voor het deelnemen aan het congres hebben opgegeven, of nog zullen opgeven, over te willen brengen, om hem van die deelneming mededeeling te willen doen, aan welk verzoek wij gaarne voldoen. Het is voor den heer Welcker uit den aard der zaak van gewicht, in zijn hoedanigheid van vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering in het Bestuur der Wegencongressen, te weten, welke Nederlanders het Congres in Londen zullen bijwonen, en het is voor de Nederlandsche deelnemers een kleine moeite, even een briefkaart naar Oosterbeek te zenden.

Moge het derde congres in Londen ook voor ons land betreffende aanleg en onderhoud van onze wegen nut en voordeel afwerpen, doordat zeer velen onzer wegen-ingenieurs naar het congres opgaan, kennis nemen van de vele ingeleverde rapporten en van de beraadslagingen, en aldus hun voordeel doen met de resultaten, elders bereikt. „De Kampioen"

Opzichters en Onderopzichters bij de Staatsspoorwegen in Ned.-Indië.

— Bij de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indie kunnen, voor den dienst van exploitatie, opname of aanleg worden geplaatst:

A. OPZICHTERS, naar keuze van belanghebbenden in tijdelijken of in vasten dienst.

De candidaten moeten in het bezit zijn van het diploma van 's Rijks waterstaat of een daarmede gelijkwaardig diploma en ten minste gedurende 6 jaar practische ervaring hebben opgedaan als toezichthouder bij waterstaats- of bouwwerken of bij den dienst van weg en werken eener spoorwegmaatschappij.

Zij moeten zich verbinden voor 5 jaren en ontvangen een aanvangssalaris van f 200 (tweehonderd gulden) 's maands, bij eene practische ervaring van 6 jaren als boven bedoeld, terwijl voor elke 3 jaren langer practijk dit salaris met f 35 (vijf en dertig gulden) 's maands wordt verhoogd.

Aan de betrekking zijn verder verbonden bij voldoende geschiktheid en goede plichtsbetrachting, traktementsverhoogingen van f 35 (vijf en dertig gulden) 's maands, telkens na 3 jaren dienst, totdat het maximum traktement van f 375 (driehonderd vijf en zeventig gulden) 's maands is bereikt. Bovendien is aan de betrekking verbonden bij de exploitatie en bij den aanleg recht op vrije woning of, bij gebreke van dien, huisbuurindemniteit en bovendien bij den aanleg eene toelage van f 35 (vijf en dertig gulden) 's maands; bij de opname eene indemniteit van f 45 (vijf en veertig gulden) 's maands, benevens een daggeld van f 5 of f 3, al naarmate al dan niet als brigadechef wordt dienst gedaan.

Aan de uitzending is verbonden:

a. vrije overtocht, c. q. ook voor het wettig gezin, naar Indie en terug als gouvernementspassagier der 2de klasse;

b. eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van f 1000 (een duizend gulden);

c. een voorloopig traktement van f 100 (honderd gulden) 's maands, ingaande met den dag van inscheping naar Nederlandsch-Indië.

B. ONDEROPZICHTERS in tijdelijken dienst.

De candidaten mogen geen hoogeren leeftijd hebben dan 35 jaar en moeten ten minste gedurende 3 jaren practische ervaring hebben opgedaan als toezichthouder bij waterstaats- of bouwwerken of bij den dienst van weg en werken eener spoorwegmaatschappij.

Zij moeten zich verbinden voor 5 jaren, en ontvangen een aanvangssalaris van f 125 (honderd vijf en twintig gulden) 's maands, bij eene practische ervaring van 3 jaren als bovenbedoeld, terwijl voor elke 3 jaren langer practijk dit salaris met f 25 (vijf en twintig gulden) 's maands wordt verhoogd.

Aan de betrekking zijn verder verbonden bij voldoende geschiktheid en goede plichtsbetrachting, traktementsverhooging van f 25 (vijf en twintig gulden) 's maands telkens na 3 jaren dienst, totdat het maximum traktement van f 175 (honderd vijf en zeventig gulden) 's maands is bereikt. Bovendien hebben bij de exploitatie geplaatsten recht op vrije woning of, bij gebreke van dien, eene huishuurindemniteit van f 25 (vijf en twintig gulden) 's maands voor het geval, dat het traktement f 150 of f 175 's maands bedraagt, en van f 20 (twintig gulden) indien het traktement f 125 's maands bedraagt; bij den aanleg geplaatsten hebben recht op vrije woning of, bij gebreke van dien huishuurindemniteit, alsmede eene toelage van f 25 (vijf en twintig gulden) 's maands; en bij de opname geplaatsten eene indemniteit van f 25 (vijf en twintig gulden) 's maands, benevens een daggeld van f 3 (drie gulden).

Aan de uitzending is verbonden:

a. vrije overtocht c. q. ook voor het wettig gezin, naar Indië en terug als gouvernementspassagier der 2de klasse, indien het aanvangssalaris f 150 (honderd vijftig gulden) 's maands of meer bedraagt; der 3de klasse, indien dat salaris f 125 (honderd vijf en twintig gulden) 's maands bedraagt;

b. eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van f 750 (zevenhonderd vijftig gulden);

c. een voorloopig tractement van f 100 (honderd gulden) 's maands, ingaande met den dag van inscheping naar Nederlandsch-Indië.

Bij gebleken geschiktheid, ter beoordeeling van den hoofdinspecteur, chef van den dienst der Staatsspoorwegen op Java zal gelegenheid worden gegeven om, voor zoover de formatie zulks toelaat, over te gaan in vasten dienst.

Eenmaal in vasten dienst, kan bij voldoening aan de gestelde eischen, benoeming tot opzichter volgen op het traktement en de verdere voordeelen, daarvoor onder A dezer bekendmaking genoemd.

Voor hen die in tijdelijken dienst zijn uitgezonden, gelden de volgende regels:

Ingeval wegens ziekte terugkeer naar Europa binnen de 5 jaren noodzakelijk is, en overgang in vasten dienst niet heeft plaats gehad, wordt ontslag verleend, doch bestaat gedurende één jaar na den datum van ingang van dat ontslag aanspraak op vrije passage naar Europa met gezin, op den voet van de daarvoor geldende bepalingen en op uitbetaling van 3 maanden traktement.

Na afloop van het verband van 5 jaren wordt eene gratificatie ten bedrage van 3 maanden traktement uitgekeerd, tenzij overgang in vasten dienst plaats heeft gehad. Heeft zulks niet plaats gehad, dan bestaat recht op vrije passage naar Europa met gezin, overeenkomstig de bovenbedoelde bepalingen, mits binnen het jaar na afloop van het verband.

De bezoldiging van ambtenaren in vasten dienst is onderworpen aan eene korting van 2 pct. ten behoeve van de burgerlijke pensioenen en van 5 pct. als gewone bijdrage aan het Weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië. Bovendien is door hen bij eerste indiensttreding te voldoen ten behoeve van laatstgenoemd fonds, door gehuwden twee maanden en door ongehuwden één maand traktement; bij elke traktementsverhooging door gehuwden tweemaal het bedrag der verhooging over één maand, door ongehuwden eenmaal dat bedrag; bij huwelijk één maand traktement. Die contributiën zijn te voldoen in maandelijksche termijnen; eene contributie in eens is in geval van huwelijk nog verschuldigd wanneer het verschil in leeftijd der echtgenooten meer dan 9 jaar bedraagt.

Door een vanwege het Departement van Koloniën in te stellen geneeskundig onderzoek zal de physieke geschiktheid voor den Indischen dienst moeten blijken.

Zij, die ter beschikking van den Gouverneur-Generaal worden gesteld, verbinden zich tot teruggave van alle gelden welke aan hen en te hunnen behoeve zullen zijn voldaan ter zake van overtocht en van gratificatie voor uitrusting, indien zij binnen den tijd van vijf jaren na aankomst in Nederlandsch-Indië, anders dan ten gevolge van welbewezen ziels- of lichaamsgebreken buiten eigen toedoen ontstaan (ter beoordeeling van de Regeering, worden ontslagen, of indien zij niet binnen den hun aangewezen tijd naar Nederlandsch-Indië vertrekken, dan wel de reis derwaarts moedwillig afbreken.

Zij, die voor uitzending naar Nederlandsch-Indië ter plaatsing in een der

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 17 MEI 1913. No. 20

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Een raadselachtig ontslag.

In de laatste dagen van Maart verscheen in de «Bondsstem», het orgaan van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond een artikel over het ontslag van den opzichter bij den bouw van het Vredespaleis C. de Vries.

Daarin werd medegedeeld, dat het bondsbestuur zich dadelijk op het standpunt had gesteld, «dat een nauwkeurig onderzoek allereerst geboden was — moeite nog kosten zijn gespaard om dat onderzoek zoo volledig mogelijk te doen zijn en het zij al direct gezegd, dat het bondsbestuur tot de onwrikbare overtuiging is gekomen, dat aan De Vries groot onrecht is gedaan en hij het slachtoffer is geworden van een reeks verkeerde praktijken, die bij den bouw van 't Vredespaleis in toepassing zijn gebracht.»

Die kwade praktijken in het artikel aan te duiden ging niet, men zou daarover meer vinden in een uit te geven brochure, waarin het resultaat van het onderzoek der zaak zou worden neergelegd. Slechts werden enkele feiten in het kort vermeld, namelijk:

dat De Vries begin Januari 1908 bij den bouw van het Vredespaleis werd aangesteld;

dat de verhouding tusschen hem en den architect J A. G. van der Steur in de eerste anderhalf jaar niet te wenschen overliet en hem zelfs na afloop daarvan een salarisverhooging werd toegekend;

dat op 21 Mei 1909 de aanbesteding van den bovenbouw van het Vredespaleis plaats had, welk werk met passeering van een zestal inschrijvers gegund werd aan den aannemer H. F. Boersma;

dat van af den dag der gunning de houding van den heer V. d. Steur ten opzichte van De Vries geheel veranderde, zoodat de samenwerking van een goede een zeer slechte werd. Niet slechts moest hij zich van zijn chef allerlei aanmerkingen en beleedigingen laten welgevallen, maar meermalen werden hem zelfs fouten van anderen aangewreven. Drie jaren achtereen heeft hij deze behandeling verdragen, maar ten slotte er tegen in verzet gekomen, werd hij half Juni 1912 ontslagen.

Hoe hij zoo lang berust heeft in een dergelijke behandeling, wordt verklaard uit de afhankelijkheid van zijne positie, die verklaring is volkomen voldoende, want welke andere redenen ook misschien nog voor die berusting te vinden zouden zijn, de hoofdzaak zal wel zijn geweest, dat de opzichter niet gaarne zijne betrekking wilde verliezen en allerminst tengevolge van ruzie met zijn chef.

Een verstandig opzichter weet, dat hij wat moet kunnen verdragen, dat hij niet steeds naar eigen inzicht handelen kan, dat zijn opvatting, als het er op aan komt, wijken moet voor het gezag van den architect.

Maar de verstandige architect zal zijn gezag niet misbruiken tot onbillijke en onrechtvaardige handelingen, gelijk in dit geval aan den heer V. d. Steur wordt verweten, het moet gezegd worden, niet dan nadat door het bestuur der vakvereeniging pogingen zijn gedaan, om van de zijde der Directie inlichtingen omtrent het ontslag van De Vries te verkrijgen

Alle pogingen leden schipbreuk op de besliste weigering en van den Architect en van het Bestuur der Carnegiestichting, om het Bondsbestuur te woord te staan.

In een eerlijke zaak is het toestaan van een mondeling onderhoud, dat beleefd gevraagd wordt, iets, wat ook door hooggeplaatste personen in den regel niet dan om grondige redenen geweigerd wordt. Bovendien kan zulk een onderhoud meestal veel ophelderen, verkeerde meeningen en opvattingen wegnemen of wijzigen, in één woord de partijen nader tot elkander brengen.

Een botte weigering daarentegen snijdt alle toenadering af, geeft voet aan eenmaal gevormde, misschien onjuiste, voorstellingen en het is niet meer dan natuurlijk, dat de zich verongelijkt achtende partij, moeilijk weerstand kan bieden aan den lust, om te grijpen naar het eenig middel, dat haar overblijft om hare grieven te uiten en de zaak voor de rechtbank der publieke opinie te brengen.

Het Bondsbestuur motiveert zijn handelwijze met de volgende woorden:

»Wij doen dat uit twee overwegingen — eerstens om De Vr. zelve, die gezuiverd moeten worden van de blaam, dat hij een weinig bekwaam opzichter zou zijn en tweedens om een voorbeeld te stellen voor de toekomst.«

»Men moet weten, dat men niet straffeloos een opzichter op straat gooit, die zijn plicht naar den eisch betracht, doch weigert den architect te volgen langs allerlei kronkelende paden«.

»Wij rekenen het ons tot een plicht en een eer meteen de rechten te kunnen verdedigen van een onzer collega's en wij vervullen dien plicht in de vaste overtuiging van te doen een goed werk, waarmede het algemeen belang en dat van het Opz.- en Teekenaarscorps in het bizonder is gediend.«

Zonder te behooren tot het op schandaal beluste deel van het publiek, zal menigeen, na lezing van dit inleidend artikel, nieuwsgierig gegrepen hebben naar de brochure, die nu dezer dagen onder den titel: «Het ontslag van een Opzichter bij den bouw van het Vredespaleis te 's-Gravenhage en wat daarmede verband houdt.» het licht gezien heeft en alom in den lande is verspreid.

Inderdaad schijnen aan de uitgave geen kosten gespaard te zijn; de brochure ziet er zeer wel verzorgd uit, maar de waarde van den inhoud is allerminst met dit uiterlijk in overeenstemming.

Het doel der uitgave is geresumeerd in de conclusie op bladz. 50 en 51, waar men leest:

«Wat hebben wij bedoeld aan te toonen?

1e. Dat de reputatie van De Vries èn als mensch èn als vakman even onaanvechtbaar is als die van de gepasseerde aannemers en firma's en dat dus de heer v. d. Steur De Vries zeer onrechtvaardig heeft ontslagen niet alleen, doch hem gedurende de drie laatste jaren op een verregaande en onverantwoordelijke wijze het leven heeft vergald.»

2e. Dat de Carnegie-Stichting door dezelfde oorzaken, die tot het ontslag van De Vries leidden, voor belangrijke sommen is benadeeld geworden.»

«Wat wenschen wij?»

«Wij wenschen dat recht zal geschieden. Wij wenschen dat de blaam, die onverdiend en ten onrechte op De Vries is gelegd, wat wij verwachten dat iedere lezer van dit geschrift met ons eens zal zijn, ook door de daartoe aangewezen personen of colleges van hem zal worden afgenomen, en dat hij door die personen of colleges zal worden schadeloos gesteld, in welken vorm dan ook.»

«Wij komen er rond voor uit en schromen niet te zeggen, dat naar onze meening De Vries vóór alles moet kunnen rekenen op herstel van het onrecht en de grievende bejegening, hem zoo langen tijd aangedaan en ten ten slotte hun hoogtepunt bereikende in het hem gegeven ontslag.»

«Komt geen eer- en geen rechtsherstel, dan zal op het Vredespaleis blijven rusten de vloek, dezer onrechtvaardigheid, dan zal deze grootsche stichting in veler oog een gebouw zijn waar het recht niet veilig is.«

«Dat men dit ter bevoegde plaatse moge inzien, is onze oprechte wensch.»

Men kan dit een bescheiden wensch noemen, wanneer men in aanmerking neemt, dat daaraan een vijftigtal bladzijden vooraf gaan, waarin de reeks verkeerde praktijken, die bij den bouw van het Vredespaleis in toepassing zijn gebracht, in het licht wordt gesteld. Wanneer die bladzijden werkelijk onthullingen van eenige beteekenis bevatten, zou de conclusie er waarschijnlijk heel anders hebben uitgezien, maar met den besten wil kunnen wij in het eerste gedeelte der brochure, dat dienen moet om den dieperen ondergrond der ontstane conflicten op te sporen, niet anders vinden dan de vermelding van eenige meerendeels reeds bekende feiten en daartusschendoor eenige voor den architect minder vleiende veronderstellingen, voor welker juistheid echter geen enkel bewijs wordt aangevoerd.

In hoofdzaak komen die veronderstellinnen hierop neder, dat de Directie opzettelijk sommige personen en firma's zou hebben bevoordeeld en andere gegadigden met dit doel opzettelijk zou hebben misleid, door welke handelingen de Carnegie-Stichting voor vrij belangrijke bedragen zou zijn benadeeld.

Allereerst wordt de geschiedenis van de aanbesteding van den bovenbouw opgehaald en de hevige ontstemming der gepasseerde inschrijvers in herinnering gebracht. Zooals men weet, werden niet minder dan zeven inschrijvers gepasseerd en werd het werk gegund aan den aannemer H. F. Boersma te 's-Gravenhage, krachtens de bekende gebruikelijke besteksbepaling, waarbij de Directie zich voorbehield het werk te gunnen aan wien zij wilde, zonder opgaaf van redenen.

Dit recht der Directie wordt in de brochure niet betwist, maar nog nimmer werd er gebruik van gemaakt zonder dat dit aanleiding gaf tot protesten, in de eerste plaats van de zijde der gepasseerde aannemers. Dat dit ook hier gebeurde, was de natuurlijkste zaak van de wereld. Dat er in zulk een geval gegist en gevischt wordt naar de redenen, is ook een zeer gewoon verschijnsel en dat dit geval destijds meer dan gewoonlijk de aandacht trok en in wijder kringen, kan ook geen verwondering baren; maar het eind der beweging is geweest, dat de gepasseerde inschrijvers zich bij het beweerd onrecht hebben moeten neerleggen en de publieke opinie vond geen aanleiding, er zich verder mede bezig te houden.

Nu wordt dit bijkans vier jaren oude koetje uit de sloot gehaald en meenen de schrijvers der brochure erin geslaagd te zijn, een aantal documenten en feiten te vinden, die, in onderling verband gebracht, ieder onbevooroordeeld beoordeelaar volkomen duidelijk kunnen maken, hoe de toedracht der zaak geweest is.

Uit die documenten moet dan blijken, dat de Directie aan de gegadigden verkeerde inlichtingen heeft verstrekt, dat van andere inlichtingen misbruik is gemaakt in dien zin, dat de Directie bevoorrechte personen in de gelegenheid zou hebben gesteld, daarvan te profiteeren. Leelijke dingen inderdaad, die, zoo zij werkelijk bewezen konden worden, tot ernstige beschuldigingen zouden kunnen voeren, maar aangezien aan alles het bewijs ontbreekt, blijft het bij veronderstellingen en loopt alles uit op verdachtmaking.

Verschillende voorbeelden van bevoordeeling worden dan nog aangehaald, waarbij evenwel niet is na te gaan, in hoeverre deze misschien gestrekt heeft ter compensatie van door den aannemer geleden schade.

Op zulke zwakke gronden wordt dan verband gezocht tusschen deze onregelmatigheden en de veranderde verstandhouding tusschen den architect en den opzichter. Dat die verstandhouding niet aangenaam is geweest, schijnt wel vast te staan, maar dit is dan eigenlijk ook het eenige feit, dat in de brochure geconstateerd wordt. Omtrent de eigenlijke oorzaken van de slechte verhouding laat de bruchure ons in het duister en men vraagt zich af, welk nut het hebben kan, aan de publieke opinie raadseltjes op te geven.

Heeft de ontslagen opzichter zich te beklagen over terugzetting, onwaardige behandeling, onrecht, niemand kan hem het recht ontzeggen herstel van onrecht en grievende bejegening te vragen aan degenen, die hem dit geven kunnen. Dat hij daarvoor steun gezocht heeft bij zijn vakvereeniging, is volkomen correct, maar de wijze, waarop die vakvereeniging gemeend heeft, zijn zaak te moeten aanvatten, komt ons in hooge mate onhandig voor, en wij vreezen, dat van een vervulling der wenschen, aan het slot der brochure uitgesproken, nu heel weinig terecht zal komen.

Het Bestuur der Carnegie-stichting zal er zich niets van aantrekken, dat het Vredespaleis in veler oog een gebouw zal zijn, waar het recht niet veilig is; onder den vloek der onrechtvaardigheid zal het ook geenszins gebukt gaan.

De schrijvers der brochure, waar zij het waagden, den strijd aan te binden met een machtig lichaam als het Bestuur der Carnegie stichting, dat, practisch gesproken zoowat aan niemand verantwoording van zijn daden schuldig is, hadden moeten begrijpen, dat dergelijke krachtwoorden hier geen den minsten indruk zullen maken.

Weten zij dan niet, dat dit college beschikt over diplomatieke krachten van den eersten rang en herinneren zij zich niet de actie, indertijd gevoerd door de architecten, die zich bij de prijsvraag voor het Vredespaleis verongelijkt achtten? Die actie, een formeel proces, is op niets uitgeloopen en zoo zal het ook met deze actie gaan. Men kan daarvan de goede bedoeling apprecieeren, maar hare opzet is fout en het goede doel, eerherstel en schadeloosstelling voor den belanghebbende, zal er naar onze meening niet mede worden bereikt!

Uit Nederlandsch Indië.

Door het bestuur van den Nederlandsch-Indischen Kunstkring te Batavia is het volgend adres verzonden:

Aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, vormende het bestuur van den Nederlandsch-Indischen Kunstkring te Batavia:

dat zij met belangstelling kennis namen van wat er dezer dagen in de dagbladen werd geschreven in de artikelen over „Nederlandsch-Indië op de tentoonstelling te San Francisco", vooral voor zoover daarin sprake was van het karakter dat het Nederlandsche c.q. ook het Nederlandsch-Indische gebouw daar zal hebben;

dat zij, allen doordrongen van bewondering voor de monumenten uit het bloeitijdperk der Hollandsche Renaissance en van eerbied voor de scheppingskracht en energie onzer vaderen, het nochtans zouden betreuren als ons land daarginds vertegenwoordigd zou worden door de klakkelooze navolging van een gebouw uit vroegere eeuwen, daar zulk een gebouw toch niet zal kunnen weergeven wat er nú in ons volk leeft en werkt, noch wat Nederland betreft, noch, en in nog mindere mate, wat betreft het rijk in Azië;

dat er op het oogenblik wel niet gesproken kan worden van een sprekend nationalen stijl, doch dat er toch met voldoening te wijzen valt op Nederlandsche bouwmeesters, wier werk een ernstig pogen is om, op grond van wat vroegere stijlen leeren te komen tot een moderne bouwkunst, die de doeltreffendheid voorop stellend, voor vorm en versiering nieuwe uitingen zoekt, passend voor dezen tijd;

dat adressanten het betreuren, dat zij, die in deze richting iets goeds tot stand zouden kunnen brengen, door hunne lastgevers worden genoodzaakt tot navolging zooals b.v. de architect van het Nederlandsche gebouw op de tentoonstelling te Brussel 1910, die niet dan gedwongen zijn oorspronkelijk modern ontwerp heeft prijsgegeven om er een Renaissance-navolging van te maken;

dat juist deze uitgeoefende dwang zoo te betreuren valt, omdat, zoo er vooralsnog van geen sprekend modernen Nederlandschen stijl kan worden gesproken, de elementen daarvoor toch aanwezig zijn en geen ontwikkeling kan worden verwacht, als het streven in die richting niet wordt gesteund. Hoe toch hadden de vroeg-renaissance bouwmeesters ooit de scheppingen kunnen tot stand brengen, die wij nu bewonderen, als hunne lastgevers niet hadden willen afwijken van de navolging van Gothieke voorbeelden?

Redenen die adressanten de vrijmoedigheid geven zich tot Uwe Excellentie te wenden met het eerbiedig verzoek: bij de samenstelling der Nederlandsch-Indische Tentoonstellingscommissie met deze overwegingen wel rekening te willen houden en om bij het Opperbestuur in Nederland haren invloed wel te willen aanwenden om in den hierboven genoemden zin werkzaam te zijn door b.v. in overleg te treden met bouwkundige vereenigingen als: De Bond van Nederlandsche Architecten, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het Genootschap Architectura et Amicitia e.a. over de beste wijze waarop een modern gebouw, Nederland en Nederlandsch-Indië waardig op de tentoonstelling te San Francisco zal kunnen verrijzen.

Weltevreden, 4 April 1913.

't Welk doende, enz.

Het bestuur van den N.-I. Kunstkring.

(w.g.) MOOJEN, Voorzitter.
» J. W. TEILLERS, Secretaris.
» SITSEN, Penningmeester.
» Mevr. B. DINGER VAN POLANEN PETEL.
» SCHOEMAKER,
» MAX. FLEISCHER, Leden.

* * *

Het is wel opmerkenswaardig, dat de actie in deze zaak, die het moederland evengoed aangaat als de koloniën, van een Indische vereeniging moet uitgaan, terwijl men hier schijnbaar bij de pakken neerzit en eerst in beweging zal komen, wanneer het te laat is.

Desalniettemin zij hier den weinigen collega's in Indië hulde gebracht voor hun initiatief, waarop wij hun van harte succes toewenschen, al lijkt het ook wel wat vreemd, dat de Nederlandsche Regeering den wenk, om met bouwkundige vereenigingen in overleg te treden, ontvangen moet van de Regeering van het nog zoo vaak voor achterlijk versleten Indië.

Laat ons evenwel hopen, dat men hier alle soorten van gevoeligheden ter zijde zal stellen in het belang der zaak, dat men den Indischen collega's de eer van het initiatief

zal gunnen en dat de Nederlandsche vereenigingen, wanneer zij een uitnoodiging van Regeeringswege ontvangen, al is het dan ook langs een omweg, blijk zullen geven dit op prijs te stellen en er op de juiste wijze partij van te trekken.

Mogen nu ditmaal persoonlijke belangen eens niet van invloed zijn op de houding, die men aanneemt. Veelal waren die er mede gemoeid en wenschte men die om een of andere reden te eerbiedigen. Men kan de complaisance echter ook wel te ver drijven en voorzeker moeten in een internationale bouwkunstaangelegenheid toch persoonlijke overwegingen wijken voor hetgeen geëischt moet worden in het algemeen belang.

Vereenigingen.

BOND VAN TECHNICI.

Op 30 April en 1 Mei jl. werd te Utrecht, onder leiding van den heer K. A. Grondijs de 17e jaarlijksche algemeene vergadering gehouden van den Bond van Technici.

Het jaarverslag van den 1en Secretaris, den heer J. van Essen, deed zien, dat het aantal leden en adspirantleden, dat op 1 Januari 1912 resp. bedroeg 1020 en 21, in den loop van dat jaar vermeerderde met 290 leden en 4 adspirantleden en zouden deze totalen op 1 Januari j.l. zijn geweest 1310 en 25, indien niet een groot deel van de vakgroep voor scheepsmachinisten voor het lidmaatschap bedankt had. In totaal bedankten 413 leden, terwijl een 3 tal is overleden, zoodat het jaar 1913 met 894 leden aanving. Van de 413 leden, die bedankten, waren 327 lid van de vakgroep voor scheepsmachinisten. Het aantal adspirant-leden bedroeg op 1 Jan. j.l. 16, terwijl het aantal donateurs, dat op 1 Jan. 1912 81 beliep, met 5 verminderde.

In het afgeloopen jaar werd een even druk gebruik gemaakt van de bondsbibliotheek.

Eveneens werd een vrij druk gebruik gemaakt van de gelegenheid tot het bekomen van rechtskundig advies.

Het informatiebureau werkte in het afgeloopen jaar weer tot voordeel van een groot aantal technici en tevens in 't belang van den Bond, daar een aantal bij dit bureau ingeschreven niet-leden door de werking van het bureau als lid van den Bond toetraden.

Verblijdend wordt genoemd het feit, dat de afd. Semarang, de eerste afdeeling van den Bond in Ned.-Indië, waarvan de oprichting reeds het vorig jaar door den oud-Bondssecretaris, den heer J. P. Smit, werd voorbereid, in het begin van dit jaar werd opgericht en zich in gestadigen bloei mag verheugen.

Het verslag der propaganda commissie over 1912 deed zien, dat in het afgeloopen jaar een 116-tal technici door de commissie bewerkt is om tot den Bond toe te treden.

Voor zooverre die commissie bekend is, is daarvan een 50-tal bondslid geworden.

Uit het jaarverslag van het Technisch Weekblad, uitgebracht door den redact.-adm., den heer J. Beck, bleek dat de rekening van het blad sluit met een batig slot van f 148.83 en dat de opbrengst van advertentiën stijgende is.

De rekening en verantwoording van den penningmeester, den heer J. Goossen, over het jaar 1912 toonde aan een eindcijfer van f 9601 32, terwijl de balans een voordeelig saldo heeft van f 1000.44.

Na levendige besprekingen werd de begrooting voor 1913 in ontvangst en uitgaaf vastgesteld op een bedrag van f 10,325,53½.

Het »Program van Actie« werd vastgesteld als volgt:

De Bond streeft naar:

a. wettelijke regeling van een maximalen arbeidsduur voor technici;

b. invoering van bekwaamheidsnormen en eene salarisregeling voor verschillende categorieën van technici;

c. invoering van regeeringswege van M. T. O., met beschikbaarstelling van studiebeurzen voor hen, die daarvoor in aanmerking komen;

d. wettelijke regeling van den rechtstoestand van technici;

e. uitbreiding der Ongevallenwet tot alle technici in dienstbetrekking;

f. vertegenwoordiging van de Kamers van Arbeid;

g. Staatspensioneering;

h. een jaarlijksch verlof van minstens 14 dagen met behoud van salaris en vrijmaking van den Zaterdagmiddag.

Na eenige discussie werd aangenomen met 133 van de 157 uitgebrachte stemmen een bestuursvoorstel om eene commissie te benoemen van vijf leden met opdracht om de statuten en reglementen van den Bond te bestudeeren en rekening houdende met de naaste toekomst, een voorstel tot herziening daarvan vóór 1 November 1913 aan den Bondsraad in te dienen, bij welk voorstel genoemde commissie vooral rekening zal moeten houden:

1o. met de veranderde omstandigheden waarin de Bond sedert de vaststelling van de thans geldende statuten en reglementen verkeert;

2o. met de in de laatste jaren van verschillende zijden voorgestelde wijzigingen in statuten en reglementen;

3o. met de mogelijkheid van de instelling van een vertegenwoordigend lichaam in Ned.-Indië, overeenkomstig het besluit van de algemeene vergadering van 27 Mei 1912 te Leiden gehouden.

Ook werd besloten de ter afel liggende voorstellen tot wijziging van statuten en reglementen enz in handen te stellen der te benoemen commissie.

Tot leden der commissie werden benoemd de heeren: Gabrielse, Mater, Muus, Brouwer en W. C. Thijse en tot plaatsvervangende leden de heeren Van Dam, De Groot, Verburg, B. Meijer en Leaulaud.

Op voorstel van de afdeeling Enschede—Hengeloo om te besluiten, dat vanwege den Bond van Technici wordt overgegaan tot het instellen van bekwaamheidsdiploma's voor verschillende categorieën van technici, voor zoover die niet reeds bestaan, werd besloten dat voorstel in handen te stellen van het Bondsbestuur ter verdere uitwerking.

Besloten werd de volgende algemeene vergadering te Zwolle te houden.

Ook werd aangenomen een voorstel tot invoering van een Bondsinsigne.

Na rondvraag werd de vergadering gesloten.

N. v. d. D.

Prijsvragen.

RAPPORT DER JURY INZAKE DE PRIJSVRAAG BETREFFENDE HET TEEKENEN VAN EEN HOOFD VOOR HET BOUWKUNDIG BIJBLAD VAN HET ALGEMEEN NEDERLANDSCH ADVERTENTIEBLAD, UITGESCHREVEN DOOR DE N.V. BOEKDRUKKERIJ v/h FIRMA T. C. B. TEN HAGEN.

Aan de beoordeeling van ondergeteekenden werden onderworpen 135 teekeningen, welke binnen den in het programma bepaalden termijn bij haar mede-lid, den heer W.

Verschoor, waren ingezonden. Een tweetal ontwerpen, onder de motto's „Schets" en „Eindelijk", na 1 Mei ontvangen, werd onmiddellijk aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

De tot mededinging in de Prijsvraag toegelaten ontwerpen waren die in het vorig nummer medegedeelde waarbij nog gevoegd moet worden No. 135 met motto S.

Het aantal inzendingen geeft zeker reden om te dien opzichte van succes te kunnen spreken.

Het wil der Jury voorkomen, dat dit voor een niet gering deel te danken is aan de royale opvatting welke bij de uitschrijfster voorzat, toen zij tot een dergelijke prijsvraag besloot.

Mede meent de Jury niet onvermeld te mogen laten de welwillendheid der redacties van verschillende vakbladen, waarmede deze de aandacht op de Prijsvraag vestigden.

Was alzoo het aantal inzendigen bevredigend, de eerste beschouwing der ontwerpen gaf reeds de overtuiging, dat de krachten van tal van inzenders niet berekend bleken tot het ontwerpen van een eenigszins draaglijk project.

Enkele inzendingen gaven door slordige afwerking van tekst of van versiering, of wel van beide, blijk, dat de ontwerper niet den gewenschten ernst bij zijn arbeid betrachtte.

Andere ontwerpen, die qua teekening niet onverdienstelijk waren, beantwoordden, naar het oordeel der Jury, niet of te weinig aan de eischen, welke aan het hoofd van een bouwkundig blad dienen gesteld.

Om deze redenen werden bij de eerste schifting afgevoerd de ontwerpen, voorkomende onder de nummers:

1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 26, 27, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 51, 53, 54, 56, 57, 64, 66, 67, 69, 76, 78, 79, 82, 84, 85, 87, 89, 96, 99, 107, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 127, 135.

Bij haar beoordeeling der overgebleven nummers werd door de Jury bij ieder afzonderlijk nader aangelegd de maatstaf, welke zij duidelijk aangegeven vond in den programmaeisch: het teekenen van een hoofd voor een bouwkundig weekblad. Als eerste eisch daarvoor mag zeker wel gelden, dat de naam van het blad domineert, duidelijk naar voren treedt en niet verloren gaat in een vloed van motieven, emblemata of andere versieringen.

Tegen dezen eisch was door velen gezondigd, weshalve bij de tweede schifting ter zijde werden gelegd de ontwerpen onder de nummers:

6, 9, 10, 11, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 40, 45, 47, 48, 52, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 81, 83, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 101, 103, 104, 105, 106, 109, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 133.

Voor de 3e beschouwing bleven derhalve over de nummers:

30, 33, 43, 44, 46, 49, 50, 55, 74, 80, 97, 98, 100, 102, 110, 111, 126, 132, 134.

Een uiterst nauwkeurige beoordeeling dezer ontwerpen bracht de Jury eenstemmig tot volgende conclusiën:

No. 49. Te mager van ornament, te onbeteekenend van kop.

No. 55. Voor een bouwkundig blad te weinig karakteristiek; waarde der letters te gering ten opzichte van de massa.

No. 50. Origineel van opvatting, verdienstelijk geteekend, onduidelijke letter.

No. 110. Als No. 55; zwak van compositie.

No. 134. Onduidelijke letter, te weinig rekening gehouden met bovenkant van het blad.

No. 110. Onpractisch voor den druk, te klein van ornament.

No. 126. Te zwart en te grof; te weinig verband met het zetwerk.

No. 100. Te veel ornament tusschen de letters, waardoor het geheel onduidelijk is; overigens zeer verdienstelijk.

No. 98. Hoewel sympathiek geteekend, te licht van opvatting, te los van samenstelling, onsamenhangende motieven.

No. 30. Verliest te veel bij reproductie; te weinig typografische versiering; te veel geofferd aan de motieven, waardoor de letters in het gedrang zijn gekomen.

No. 102. Hoewel eenigszins slordig geteekend, verdienstelijk van opvatting; beschouwd naast No. 43 heeft dit laatste betere kwaliteiten.

No. 44. Zeer fijn van teekening, maar over het geheel te zwak; te veel in vakken verdeeld; te veel aan versiering opgeofferd.

No. 80. Te weinig oorspronkelijk; door hangende slingers te weinig vlakversiering.

No. 132. Te nuchter.

Aangehouden werden de nummers:

33, 43, 46, 74, 97,

welke naar het eenstemmig oordeel der Jury zulke sterk op den voorgrond tredende verdiensten vertoonden, dat een nadere afzonderlijke beoordeeling zeer gewenscht werd geacht.

Ten einde die beoordeeling zoo zuiver mogelijk te doen zijn, deed de Jury reproducties vervaardigen op de grootte van het verlangde hoofd (10 × 26 cM.), opdat zij beter zou kunnen nagaan het effect, dat deze ontwerpen bij een eventueel gebruik sorteeren.

Op hare laatste Jury-vergadering, waarin zij uitspraak zou doen tusschen deze 5 nummers, bleek overduidelijk, dat deze handelwijze, welke eene minutieuse beoordeeling mogelijk maakte, inderdaad het daarvan verwachte succes bracht.

Beter dan aan de hand der ingezonden groote teekeningen had men thans bij de verkleinde reproducties gelegenheid te beoordeelen, welke der 5 ontwerpen het verkieslijkst was als hoofd van het Bouwkundig Bijblad van het Algemeen Advertentieblad en derhalve beantwoordend aan het doel met deze Prijsvraag beoogd.

De tot in alle onderdeelen afdalende beoordeeling gaf de Jury aanleiding tot volgende opmerkingen:

No. 46 wordt als een der beste beschouwd, met uitzondering van den dooddoopenden rand, welke een sluitstuk mist.

Tegen het gebruiken van dit ontwerp als cliché werden door het technisch lid der Jury bezwaren ingebracht, welke door de overige leden werden gedeeld.

No. 74 is door de omlijning der letters niet zuiver; gevolg, dat het contrast tusschen wit en zwart niet voldoende zal zijn.

Veel beter is, wat dit laatste betreft, No. 33. De 2 kleine motiefjes naast de woorden „tot het" kunnen vervallen en de woorden „tot het" aangedikt tot het corpus der letters op den volgenden regel. In verband met den inhoud van het blad ware Bouwkunde in Bouwkunst te veranderen.

No. 43, hoewel zeer geschikt van ontwerp, is te zwaar voor een hoofd van een blad; het sluit zich te weinig aan bij den ondervolgenden tekst.

No. 97 is te zwaar van compositie, vooral wat het onderdeel betreft; de 3 vakjes hebben te weinig onderling verband.

Conclusie nemende, stelde de Jury deze volgorde vast:

No. 1. No. 33 (Motto Spaarne).
No. 2. No. 46 (Motto M. Z.)
No. 3. No. 74 (Motto Labor).
No. 4. No. 43. (Motto Kama).
No. 5. No. 97. (Motto Zwart op wit).

Overgaande tot de toekenning der prijzen werd met algemeene stemmen de eerste prijs ad f 100.— toegekend aan den inzender van No. 33 (motto Spaarne); de Jury maakt

gebruik van het haar in het programma toegekend recht den inzender te verplichten de bovengenoemde kleine wijzigingen in zijn ontwerp aan te brengen.

De tweede prijs ad f 50.— werd met 3 tegen 2 stemmen toegekend aan den inzender van No. 46 (motto M. Z.); de derde prijs ad f 25.— met algemeene stemmen aan den inzender van No. 74 (motto Labor).

Bij opening der naambrieven bleken de ontwerpers te zijn:

van motto Spaarne de heer M. A. H. v. d. Burg, Slachthuisstr. 16rood, Haarlem.

van motto M. Z. de heer A. Loran, Schuytstraat 109 Den Haag.

van motto Labor, de heer L. Heymans, Groene Woud 11 Vlissingen.

Aldus vastgesteld in de Jury-vergadering van 8 Mei 1913.

De Jury.

JAC. J. BRANDES, Architect.
F. KOEKEBAKKER, Technisch Boekdrukkerij-Chef.
F. NIEUWERKERK, Architect.
CORN. v. d. SLUIJS, Kunstnijveraar.
W. VERSCHOOR, Architect.

Rapporteur:

H. v. d. VOORT, Red.-Adm. Alg. Ned. Adv. Blad.

allen te 's-Gravenhage.

Kalkzandsteen.

Naar aanleiding van het rapport der Staatscommissie tot onderzoek van kalkzandsteen, nam de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten het besluit, de normen voor kalkzandsteen, zooals deze door de Staatscommissie zijn vastgesteld, te aanvaarden; en bovendien om — zooals dit ook bij het portland-cement, en andere artikelen ook in andere landen werd ingevoerd — contrôle in te stellen door derden van het fabrikaat det leden van genoemde vereeniging.

Deze contrôle werd opgedragen aan de afdeeling «Kennis en Onderzoek van Bouwstoffen» van de Technische Hoogeschool te Delft, alwaar eerder ook alle proeven op kalkzandsteen door de Staatscommissie zijn verricht.

Op, voor de leden der vereeniging, onbekende tijdstippen, worden vanwege bedoelde afdeeling der T. H. monsters genomen aan hunne fabrieken, die afdoende gemerkt opgezonden worden naar Delft, waar zij beproefd worden.

Voldoen de steenen van een lid der vereeniging niet aan gestelde eischen, dan wordt dit lid geroyeerd, ingevolge het reglement der vereeniging.

Ter onderscheiding van fabrieken, welke geen lid der vereeniging zijn, voeren de leden der vereeniging het onderstaande merk op de bescheiden van hunne kantoren uitgaande.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 19. Het een en ander over de verhouding tusschen Architect en Tuinarchitect en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de aanverwante kunsten, door H. F. Hartogh Heys van Zouteveen (vervolg), met afbeeldingen.

Het Jaarboekje voor Beeldende kunsten door G. Versteeg. (vervolg).

Onze eigen bouwstijl, door J. J. P. Oud.

Nederlandsch Indië op de Tentoonstelling te San Fransisco, door P. A. J. Moojen B. N. A.

Heemschut.

ARCHITECTURA No. 19. Bericht over den leescirkel.

Rectificatie Artikel: Boroboedoer—Stoepa.

Hotel- Café Restaurant „Schiller" te Amsterdam, architecten M. J. E. Lippits en N. H. W. Scholte, met afbeeldingen.

Een kijkje op de tentoonstelling der Teekenschool voor kunstambachten, opgericht door het Dep. Amsterdam der Maatsch. van Nijverheid, door J. J. Hellendoorn.

De Utrechtsche Architectuurtentoonstelling, door Adr. Moen.

Tentoonstelling De Vrouw 1813—1913.

Iets over Volksscholen te Parijs en de onze, door W. Retera Wz.

DE BOUWWERELD No. 19. Fransche plattelandskerken door J. H. W. Leliman b. i., met afbeeldingen.

Spreuken en citaten.

Het Juliana-Ziekenhuis te Semarang, arch. Harmsen, met afbeeldingen en losse plaat.

DE INGENIEUR No. 19. De Slibarbeid op den drempel van het Westervaarwater van Soerabaja, door A. J. M. A. Ridder van der Does de Bije, Hoofdinspecteur van Scheepvaart in Ned.-Indië, met afbeeldingen. Het XIVe Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft, 27—29 Maart 1913, door C. J. Snijders Jr. t.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 3 Mei 1913 te Amsterdam.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 19.

Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Ingezonden. — Schoorsteenreservoirs. — Tentoonstelling en prijsvragen. — Vragenbus. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 18. Kort verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 29 April 1913 te Amsterdam.

Bepalingen betreffende het vaststellen (door de afdeelingen) van arbeidsvoorwaarden met de werklieden en het verleenen van steun aan met werklieden in conflict geraakte afdeelingen.

De Verzekeringswetten III. Ziektewet II (slot).

Afdeelingsverslagen, Amsterdam. Jaarvergadering van 2 Mei 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 45. (Ingezonden) Het doel heiligt de middelen. — De gang van het vuur in den ringoven. — Stookschaft of stookgleuf? — Steen- en Pannfabrieken. — Een mogelijk afzetgebied voor Nederl. baksteen en pannen? — Oorzaken van het springen van sommigen pannen bij vorst.

HET HUIS OUD & NIEUW No. 4. In de Aprilaflevering van Eduard Cuijpers' maandschrift, vinden wij van de hand van den heer H. M. Werner een beschrijving met vele afbeeldingen van het gerestaureerde Muiderslot, waarvan kennisname kan worden aanbevolen aan allen, die voornemens mochten zijn, binnenkort de daar ingerichte tentoonstelling te bezoeken. Zooals bekend is, zal er in dezen zomer veel bij elkander gebracht worden, wat op de geschiedenis van het slot en zijn bewoners betrekking heeft en inzonderheid wat betreft de zeventiende eeuw, het tijdperk van Hooft. Ongetwijfeld zal een bezoek aan het oude bouwwerk dan, nog meer dan anders, de moeite loonen. De bijdrage van den heer Werner vult dit nummer nagenoeg geheel. Als toegift is een woning voor een fabriksdirecteur te Weespercarspel afgebeeld, terwijl aan het slot een drietal platen gegeven worden van zeer fraaie 17e-eeuwsche meubelen.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 3. Het Mei-nummer van dit aardig tijdschriftje heeft ditmaal een voor den technicus belangrijken inhoud. Allereerst is daarin de civ.-ingenieur F. C. J. van den Steen van Ommeren aan het woord met een studie over Schoonheid in Techniek, als rede uitgesproken in Maart j.l. voor de afdeeling Den Haag der N. V. S. i. O. e. O.

De heer J. W. Gerhard wijdt vervolgens een critische beschouwing met eenige afbeeldingen aan een aesthetisch schoollokaal, in het bijzonder aan het thans door de vereeniging Kunst aan het Volk te Amsterdam ingerichte lokaal, waarmede bedoeld is aan te toonen, hoe met niet te groote kosten een schoollokaal behaaglijk ingericht kan worden.

Een derde artikel handelt over de tentoonstelling «Smaak en Wansmaak» onlangs te Leiden gehouden. Over de opvoedende kracht, die van dergelijke tegenstellings-tentoonstellingen uitgaat, zijn de meeningen nog eenigszins verdeeld, maar als pogingen, om den schoonheidszin in wijder kring tot ontwikkeling te brengen, verdienen zij niettemin aanmoediging.

Varia.

VOLKSKUNST.

(Vervolg).

En toch: er is een zeker iets in die kunst der boeren welke niet wijst op degeneratie. Er is véél degeneratie in maar óók een grein generatie, een grein originaliteit. En het is dit greintje dat de kunst der boeren levenswaardig maakt; belofte geeft voor beter. Want dit is het eigenaardige van elk navolgen, — wanneer ten minste de navolger niet ten eenenmale onbegaafd is — al navolgend wordt op nieuw geschapen. De navolging wijkt af van het origineel gewoonlijk ,slechts in kleinigheden; de navolging van die navolging wijkt opnieuw af van de eerste navolging; al voortgaande, wijkt de tiende navolging zoover af van het oorspronkelijke..... dat het voorwerp op nieuw iets oorspronkelijks is geworden! En dan is het inderdaad Boerenkunst; kunst gegroeid op eigen bodem. Maar: laten wij zulks toch nooit vergeten: kunst geboren uit zucht tot navolging.

Ik druk op dit laatste zoo sterk, omdat dit van groot practisch belang is. Want was Boerenkunst een kunst uit geen ouders geboren, waar evenals Minerva uit het hoofd van Jupiter voortgekomen, dan zouden wij met geen mogelijkheid die Boerenkunst kunnen bevorderen. Maar iets anders wordt dit, nu wij weten, dat wel degelijk die kunst uit voorbeelden is ontsprongen. Men kan dus die kunst verbeteren en bevorderen door voorbeelden te geven.

Daarbij moet men echter zéér voorzichtig te werk gaan. Slechts zéér langzaam kan zich een boerenkunst wijzigen. Dat ligt in den aard der zaak: de afwijkingen zijn slechts weinige, kleine; half onbewust brengt de vervaardiger deze aan. Geeft gij hem dus voorbeelden, waartegenover hij vreemd staat, dan zal hij daarvan niets in zich opnemen. Slechts wat zijn eigen verbeelding prikkelt, kan zijn scheppingsvermogen opwekken. Niet met onze, maar met zijn smaak is dus te rade te gaan.

Zie slechts wat met kinderspeelgoed geschiedt. Het gewone kinderspeelgoed is niet mooi; en het is zeer begrijpelijk, dat in dezen tijd, waarin zich alles styliseert, er ook kunstnijveraars, vooral Duitsche, gevonden worden, die zoogenaamd stijlvol kinderspeelgoed maken. Wij zijn er met graagte op aangevlogen! Wij, de volwassenen! Maar de kinderen?.....

Waarmede speelt het kind?..... Met mooi speelgoed? Herinnert U zelf uwe jeugd, dames, wie was uwe lieveling spop? Die met de mooiste, langste haren, met de mooiste japon? Integendeel, het was een onvormelijk stuk hout, een echte fetisch, die al uwe liefde had. Precies om dezelfde reden als waarom gij later een man neemt. Niet wegens de eigenschappen die hij heeft, maar wegens de eigenschappen, die gij in hem legt — en eveneens in den regel zijn eigene ver overtreffen. Het kind moet een speelgoed hebben waarbij het zich wat denken kan dat zijne verbeelding prikkelt, zijn scheppend vermogen wakker maakt. En dat doet mooi, dat doet stylistisch speelgoed niet!

Zoo ook mogen voorbeelden ter bevordering van de boerenkunst slechts voorbeelden ter opwekking zijn, geen voorbeelden dus waartegenover de boer vreemd staat. En het beste is dus hem zelf te laten uitkiezen.

Een aardig bewijs geeft daarvan Dr. F. Forrer in zijn studie: „Von alter und ältester Bauern kunst" [1]) Ieder kent bij aanzien of uit afbeelding de groote strik, welke de Elzasche vrouwen dragen. Een enorm gevaarte, waaraan men den meest waardigen ouderdom zou willen toeschrijven; een echt nationale dracht! En toch is dat geenszins het geval. Die strik, gemaakt van een zijden strook van 23 à 26 c.M. breedte, en welke meer dan een halve meter zich uitdijt, was ruim honderd jaar geleden nog maar een heel klein strikje, nauwelijks een vinger breed. In 1790 droegen de stedebewoonsters in den Elzas op hare mutsen zulke kleine strikjes. Zij volgden in dezen de Parijsche mode na. Dat kleine strikje werd door de Elzasser boerinnetjes overgenomen. Allengs maakten zij het grooter en grooter; nog in 1870 was de band maar ongeveer 10 centimeter breed; maar even als de dameshoeden steeds en in sneller tempo grooter worden, is ook bij de boerinnetjes de hoofdversiering gegroeid. Van daar die enorme strikken, welke zeer bekoorlijk zijn — als er een mooi gezichtje onder staat — evenals dat trouwens met groote dameshoeden het geval is.

[1]) Esslingen: Paul Neff-verlag, 1906.

En niet enkel bij buitenlandsche boerinnetjes is zulk een gedaanteverandering waar te nemen. Ik ken geen mooier nationale dracht dan die der Zeeuwsche boerinnetjes. Ook die zult gij eeuwenoud denken. Doch ga naar het Middelburgsche museum, en gij zult niet zonder bevreemding bespeuren, dat die schijnbaar oer-oude drachten zéér modern zijn. En zij zijn dan ook geenszins onveranderlijk! Als 't eenigszins kan, ga ik ieder jaar op de Middelburgsche boter- en eierenmarkt de nieuwe modes zien, en ben steeds vol bewondering voor den takt waarmede die schijnbaar zoo eenvoudige boerinnetjes de nieuwste uitvindingen op textiel gebied in haar costuum weten te pas te brengen .Dát is inderdaad originaliteit; dat is Boerenkunst!

Geen doode, maar levende, zich ontwikkelende boerenkunst!

Maar gij vindt wellicht dat ik afdwaal van mijn onderwerp. Immers ik moet over Volkskunst handelen. Doch inderdaad dwaalde ik niet af; nam slechts het bijzonder geval, om des te gemakkelijker over te kunnen gaan tot het algemeene. Want Boerenkunst is een afdeeling der Volkskunst, gelijk reeds vroeger werd opgemerkt; zij is in de Volkskunst besloten. En wat voor de Boerenkunst geldt in 't bijzonder, geldt voor de Volkskunst in 't algemeen. Het is een kunst van navolging; doch aangezien hij, die navolgt, geen machine is, maar een denkend, zoekend mensch: een navolging met meer of minder oorspronkelijkheid.

Eigenlijk geef ik U hier geen criterium. Want is niet elke kunst, tot de hoogste toe, een kunst van navolging met een dosis originaliteit? Ik weet wel: in den tegenwoordigen tijd schermt men veel met het woord individualiteit. Slechts wie individueel is wordt kunstenaar genoemd. Er zijn er zelfs die bijv. den Keulschen Dom bedenkelijk vinden, omdat het koor niet origineel is, maar gevolgd naar dat van een Fransche kathedraal. En als men kolommen bezigt, wordt men voor een aarts-suffer uitgescholden, want dan is men heelemaal niet origineel. Dàt deden de Grieken en Romeinen.

Het is zeer begrijpelijk, dat men in onzen tijd zoo schermt met het woord individualisme. Het is een woord van protest, van opstand tegen de sleur en tegen het in de 19de eeuw zoo tot overheersching gekomen industrialisme. Maar toch geloof ik, dat men over eenigen tijd weer tot bezinning zal geraken, en begrijpen, dat enkel die oorspronkelijkheid recht op waardeering heeft, welke met groote bescheidenheid en takt niet meer afwijkt van de gulden middelmaat, dan noodig is voor eenen geleidelijken vooruitgang.

Niemand zal de Romeinsche thermen, theaters en arena's geen origineele bouwwerken noemen; en toch hebben de Romeinen niets anders gedaan dan Grieksche motieven pasklaar te maken voor de nieuwe eischen. Niemand zal de Renaissance als onoorspronkelijk bestempelen, en toch heeft de Renaissance niets anders gedaan dan op nieuw die Romeinsche vervormingen aan te wenden bij kerken en paleizen, pasklaar te maken voor den nieuwen tijd. En zoo Berlijn thans op bouwkundig gebied zoozeer de aandacht trekt, is dat zeker niet het minst te danken aan bouwmeesters, die zooals Wallot en Hoffmann, op nieuw de oude motieven toepassen; deze daarbij vervormend, doch

niet meer dan strikt noodig is. Die Eigenart darf nur eine Schattirung des Normalen sein, gelijk zoo juist Bohrer zulks uitdrukt. [1]) Wie verder dan met eene nuance afwijkt van het normale, is niet originneel, maar bizar.

(Wordt vervolgd.)

1) Ein Beitrag zur Bauordnungs- und Wohnungsfrage, Maandschrift „Der Städtebau", blz. 111, 1912.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De stadhuisbouw te Zwolle.

Gedeputeerde Staten van Overijssel hebben niet goedgekeurd het raadsbesluit van Zwolle tot wijziging der gemeentebegrooting in verband met den bouw van het nieuwe stadhais.

Ged. Staten zijn van oordeel, dat de raad bij het nemen van het besluit niet heeft gehandeld met volledige kennis van zaken en de financieele gevolgen niet heeft kunnen overzien.

Van deze beslissing blijft voor den raad beroep bij de Kroon open.

Het nieuwe stadhuis te Zwolle.

Op verschillende plaatsen van Zwolle ligt ter teekening een adres door belangstingplichtigen dier gemeente aan den gemeenteraad te richten, met het verzoek terug te komen op het besluit betreffende den stadhuisbouw, waarvan de kosten zijn begroot op f 300,000. Dit besluit werd met 16 tegen 3 stemmen genomen. In het adres wordt o. a. gezegd:

dat zij met leedwezen kennis hebben genomen van het besluit van den raad:

dat zij in aansluiting met een vroeger door de heeren Van Aerssen, J. S. van Deventer, E. van Ketwich Verschuur c.s. aan den raad ingediend adres, beleefd maar dringend verzoeken op dat besluit terug te komen, omdat de financieele toestand der gemeente te kosten, aan dien luxebouw verbonden, niet permitteert;

dat naar hun bescheiden meening het percentage van den hoofdelijken omslag — nu reeds opgevoerd tot 6.1 — meer dan genoeg vraagt van de financieele draagkracht der ingezetenen, waarbij nog dient te worden opgemerkt, dat de gasprijs en de opcenten op de personeele lasten aanmerkelijk zijn verhoogd;

dat toch onze gemeente niet kan bogen op een toenemenden bloei van handel, nijverheid en verkeer, dat ook daardoor een zoo financieel offer gewettigd zoude zijn;

dat elke luxe-uitgaaf zooveel mogelijk dient te worden vermeden, omdat van de gemeente voor werkelijk dringender doeleinden nog tal van offers worden gevraagd;

dat onder die offers ook kan worden gerangschikt een uitgaaf voor verbetering en vergrooting van het bestaande stadhuis, omdat eerlijk dient te worden erkend, dat de toestand van het gebouw te wenschen overlaat, en dat door de invoering van verschillende sociale wetten een niet onbelangrijke uitbreiding is gegeven aan onze gemeentelijke administratie;

dat evenwel naar de meening van adressanten deze vergrooting en verbetering gemakkelijk kan worden gevonden in een doelmatige verbouwing van de door de gemeente aangekochte perceelen in de Sassenstraat.

dat door deze vernieuwing een zeer goed bruikbaar en aan redelijke eischen beantwoordend stadhuis kan worden verkregen, waardoor op zijn minst een uitgaaf van ruim driemaal honderd duizend gulden kan worden bespaard;

redenen, waarom ondergeteekenden nogmaals met den meesten ernst verzoeken bovengenoemd besluit terug te nemen en aan het bestaande stadhuis de meest noodzakelijke verbeteringen aan te brengen, gepaard met de minst mogelijke kosten.

Toren te Schillaard.

Een belangstellend wandelaar schrijft in de »Leeuwarder Courant«:

Aan een ieder, die per spoor het traject Leeuwarden—Sneek of verder afreisde, is waarschijnlijk wel de eenzame toren opgevallen, die zich even voorbij het station Mantgum verheft, te midden van uitgestrekte vruchtbare weiden. Hij staat nog, maar wanneer de najaarstormen komen, zal hij zeker vallen. Het is een oude van dagen, dat getuigt zijn zadeldak. Waarschijnlijk is hij hersteld in 1761. Zijn ware ouderdom is niet bekend. Hij heeft nog een klok, maar die wordt niet meer geluid. Een steenen wenteltrap voert naar boven. De vierkante toren is niet geheel van versierselen ontbloot; van ouden Frieschen steen opgetrokken, zijn de hoeken op gelijken afstand met ornamenten van graniet afgezet. Hij staat te midden van een klein kerkhof waarop slechts bij groote uitzondering begraven wordt. Jammer zou het zijn,

(*Vervolg 3de pagina bijblad*)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, **ONT**IJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 24 MEI 1913. No. 21.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Vervalsching van Antiquiteiten.

Verleden jaar is te Parijs een man overleden, die een zeer eigenaardige beroemdheid genoot als schrijver van een boek over een zeer speciaal onderwerp, namelijk de listige kunstgrepen, gebezigd in een tak van kunstindustrie die een doel heeft de vervalsching van antiquiteiiten en curiositeiten. Dit bedrijf heeft zeer zeker reeds in de oudheid bestaan, al werd het dan ook wellicht slechts op kleine schaal en niet als een georganiseerd en winstgevend handwerk uitgeoefend. Het is bijvoorbeeld bekend, dat in de Grieksche tempels vele curiosa, en reliquieën van historische en legendarische peirsonen bewaard en vertoond werden, waarvan de echtheid in de meeste gevallen wel zeer twijfelachtig zal zijn geweest. Evenzeer is het bekend, dat in den tijd der Romeinsche keizers de vraag naar Grieksche kunst te Rome zoo groot was, dat een nagenoeg geheele uitplundering van de Helleensche landen bij lange niet genoeg opleverde, om daaraan té voldoen, zoodat vele kunstenaars een ruim bestaan vonden in het copieeren van Grieksche beeldhouwwerken en daarin een vaardigheid bereikten, die hen lichtelijk kon verleiden, nu en dan een copie voor een origineel werk te doen doorgaan. Iets dergelijks is ook in de zeventiende eeuw op het gebied der schilderkunst niet zeldzaam. Er was toen veel vraag naar werk van enkele beroemde meesters en daarvan is door leerlingen, die zich tot in bijzonderheden de manier van werken des meesters hadden eigen gemaakt, ook wel eens op minder eerlijke wijze geprofiteerd, maar nog nooit heeft de industrie der vervalsching van kunstwerken en antiquiteiten het gebracht tot een beoefening op zoo groote schaal en met zulk een enorm succes, gelijk men dit in onze dagen in alle beschaafde landen kan waarnemen.

Paul Eudel, de schrijver, die wij boven bedoelden, vertelt daarvan in zijn boek „Trucs et Truqueurs" op zoo onderhoudende wijze, dat men eenmaal begonnen, de lezing tot het einde toe onafgebroken voortzet, om het dan met een gevoel van verbazing en ergernis, over zooveel bedrog en kwade trouw, als daarin beschreven wordt, ter zijde te leggen.

Eudel, expert op velerlei gebied, heeft dingen aan het licht gebracht en tot gemeengoed gemaakt, die tot dusver slechts in kleinen kring bekend waren. Vandaar, dat zijn boek reeds bij de eerste uitgaaf gretig aftrek vond in alle kringen van liefhebbers van oude kunst en curiositeiten en in die kringen groote sensatie verwekte.

Hij tracht wel een verklaring te geven van de oorzaken, die tot de groote ontwikkeling der vervalschingskunst hebben geleid, en wijst als een der hoofdoorzaken wel de vaak overdreven verzamelwoede van onzen tijd aan, maar laat overigens vrijwel in het midden, welke remedie tegen het kwaad zou zijn aan te wenden. Hij volgt als Franschman, een methode bij zijn landgenooten in zwang, zich bepalend tot scherp teekenen van pakkende feiten, terwijl hij het aan den lezer overlaat uit die feiten zelf zijn conclusies te trekken en zelf te bedenken op welke wijze aan het euvel paal en perk gesteld zou kunnen worden.

Een antwoord op deze vraag geeft zijn boek niet, maar menig liefhebber en menig verzamelaar heeft er veel uit

kunnen leeren en zelfs kenners van oude kunst hebben er nog wel wat in gevonden, waarmede zij hun voordeel konden doen. Groot nut is ongetwijfeld met de uitgave gesticht, al heeft men ook wel eens beweerd, dat de schrijver somtijds den vervalschers den weg heeft gewezen en hun vernuft heeft gescherpt tot het uitdenken van nieuwe trucs.

Deze mogelijkheid is inderdaad niet uitgesloten, maar blijkbaar is door den schrijver het gevaar niet zoo groot geacht, dat het hem heeft kunnen weerhouden, zijn wetenschap in wijden kring bekend te maken.

Evenwel heeft zich het eigenaardig verschijnsel voorgedaan, dat Eudel's boek, dat aan ieder liefhebber bekend moest zijn en in de bibliotheek van elk verzamelaar te huis behoorde, toch niet zoo algemeen bekend was in de kringen, waar men dit in de eerste plaats verwachten zou, toch wel eens ontbrak op de plaatsen, waar men rekenen mocht het zeker aan te treffen. De uitgever van den tweeden druk eener Duitsche vertaling beweerde zelfs een paar jaren geleden, dat van de eersten druk nagenoeg geen exemplaar meer te vinden, althans niet in den handel verkrijgbaar was.

De veronderstelling ligt voor de hand, dat de vervalschers en de handelaars in vervalschingen niet bijzonder ingenomen zijn geweest met de verschijning van een boek, waarin hun listige kunstgrepen aan den kaak werden gesteld en hunnerzijds al het mogelijke hebben gedaan, om het zoo spoedig mogelijk te doen verdwijnen.

De uitgever heeft hierbij natuurlijk wel gevaren, de oplagen schijnen werkelijk zeer spoedig uitverkocht te zijn geweest en dit was wel vrij zeker niet uitsluitend een gevolg van belangstelling en ijver voor de goede zaak.

In de middeleeuwen ging het echter gemakkelijker dan tegenwoordig, een verboden boek te doen verdwijnen. Zelfs de overheid stuit daarbij op groote bezwaren en voor particuliere belanghebbenden is het ondoenlijk te noemen.

Gelukt is het dan ook niet en zoowel in Frankrijk als in Duitschland zijn onlangs nieuwe drukken verschenen van het werk, dat nog niets van zijn actualiteit verloren heeft.

Voor ons land tenminste zijn zij gekomen op een tijdstip, waarop meer dan vroeger de aandacht gevestigd is op de vervalsching van antiquiteiten.

De bewering is niet gewaagd, dat deze industrie in den laatsten tijd ook in Nederland een enorme uitbreiding heeft verkregen, dit blijkt uit allerlei bedenkelijke verschijnselen, die men dagelijks kan opmerken, dit blijkt uit berichten die men in de dagbladen lezen kan, dit blijkt overal, waar men over oude kunst spreekt of zich daarmede bezighoudt, waarbij onvermijdelijk het onderwerp, vervalsching, ter sprake komt.

Wij kunnen met Eudel aannemen, dat ook hier te lande de toenemende liefhebberij en dikwijls overdreven voorkeur voor alles wat oud is, de vervalsching en het bedrog, dat met de vervalschingen bedreven wordt, in hooge mate in de hand werken.

Op deze stelling voortredeneerend kan men de zaak zoo beschouwen, dat het voor een deel eigen schuld is, wanneer iemand zich laat beetnemen en dat hij de schade, die daaruit voortvloeit, dan ook maar dragen moet, omdat hij niet beter verdient.

Museumdirecteuren en andere meer verantwoordelijke personen moeten maar scherp toezien, dat zij niet bedot worden

Openbare verzamelingen en wetenschappelijke instellingen behooren boven alle verdenking te blijven, maar hoe moeilijk het is, ze zuiver te houden, daarvan zouden vele directeuren treffende staaltjes kunnen mededeelen.

Eudel vermeldt er o.a. van het Musée Cluny en geeft een uitvoerig relaas van de bekende geschiedenis van de Tiaar van Saitaphernes, die de geheele wereld in rep en roer gebracht heeft en de directie van het Louvre-museum in een onaangename positie.

Ook in ons land beschikken de vervalschers of de handelaars in vervalschte waar over genoeg brutaliteit, om aan de museums aan te kloppen, wie weet hoeveel malen reeds met succes, maar al deze gevallen staan min of meer op zich zelf. Particuliere verzamelaars zijn veel minder lastige klanten en het moet wel enorm zijn, wat er tegenwoordig aan valsche waar onder particulieren aan den man gebracht wordt en van hand tot hand gaat. Aan den omzet daarvan heeft ongetwijfeld onze antiquiteitenhandel voor een groot deel de verbazende uitbreiding te danken, die men overal kan opmerken. Nimmer zag men in onze steden zoo vele en zoo wel voorziene magazijnen; in aantal beginnen zij met de sigarenwinkels te wedijveren. Maar wat men niet ziet, dat zijn de zeker even talrijke werkplaatsen, waar het grootste deel der in de magazijnen uitgestalde fraaiigheden vervaardigd of in elkander gefabriceerd wordt.

(Wordt vervolgd.)

Middelbaar Technisch Onderwijs.

In de beschrijving, toegevoegd aan het in ons nummer van 3 Mei j.l. gepubliceerde plan van een Middelbaar Technische School en een nieuwe Ambachtsschool te Haarlem, *) is terloops melding gemaakt van het rapport, in verband met dit plan opgesteld. Wij namen daaruit reeds enkele zinsneden over, maar nu het in zijn geheel voor ons ligt, blijkt het ons belangrijk genoeg, om dat gedeelte, hetwelk over Middelbaar Technisch Onderwijs handelt, onder de oogen onzer lezers te brengen.

Het rapport is in vier hoofdstukken verdeeld:

A. Het onderwijs in het algemeen, ontleend aan het bekende rapport der Staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs.

B. Lager Technisch Onderwijs, ontleend aan het rapport van den heer Doorn aan bovenbedoelde Staatscommissie.

Deze beide gedeelte zijn dus reeds vroeger in druk verschenen en dienen hier ter inleiding van: C. Middelbaar Technisch Onderwijs, welk hoofdstuk op zijn beurt de inleiding vormt tot het vierde gedeelte D. van het rapport, dat bepaaldelijk op het ingediende ontwerp betrekking heeft.

Wij achten publicatie van de in het rapport neergelegde denkbeelden over Middelbaar Technisch Onderwijs in het algemeen en over de inrichting eener gecombineerde school te Haarlem van te meer belang, omdat de zaak van het M. T. O. juist thans aan de orde is en in verschillende bladen wordt besproken, wij mogen niet zeggen door onbevoegden, maar veelal door minder bevoegden dan de schrijver van dit rapport.

Het ligt thans niet in onze bedoeling, ons in het debat te mengen en verschillende tegenover elkander gestelde

*) Nu wij in dit artikel nog eens terugkomen op de Haarlemsche plannen, maken wij van de gelegenheid gebruik, om een op bladz. 138 vermeld foutief cijfer te verbeteren. Daar staat dat de kosten per jaar zullen bedragen voor de Ambachtsschool f 16.000; dit moet zijn f 60.000.

Ook vergaten wij te vermelden, dat de cliché der afbeelding op bladz. 137 ons welwillend werd afgestaan door de Oprechte Haarlemsche Courant.
Red.

meeningen aan critiek te onderwerpen. Wij willen alleen daarnevens stellen de denkbeelden van iemand, die de praktijk van het Lager Technisch Onderwijs door en door kent en van wien dus met eenigen grond verwacht kan worden, dat hij ook een practischen kijk heeft op het Middelbare. Bovendien moet hij een der eersten in ons land geweest zijn, die daarvan een ernstige studie hebben gemaakt.

Men kan zich dus o.i. wel verzekerd houden, dat het plan, al kondigt het zich bescheidenlijk als een schetsontwerp aan, door den ontwerper in alle onderdeelen goed bestudeerd is. Dit blijkt, zouden wij zeggen, ook duidelijk genoeg en uit de teekeningen en uit de overwegingen aan het slot van het rapport, die hieronder na de algemeene beschouwing van het Middelbaar Technisch Onderwijs volgen.

* * *

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Bij het Middelbaar vakonderwijs nemen de technische scholen eveneens een centrale plaats in.

Zij hebben eene eigene plaats, tusschen de ambachtsscholen en de Technische Hoogeschool in. Ze zijn evenmin een vervolg van de eerste, als zij een voorbereiding voor de tweede zijn; in den regel zullen de leerlingen der ambachtsschool, wanneer zij het onderwijs daar gegeven, met vrucht hebben gevolgd, als werkman, als uitvoerder, eenen werkkring zoeken. De leerlingen der technische hoogeschool hebben eene wetenschappelijke voorbereiding en opleiding genoten en worden de leiders en ontwerpers op het gebied der hoogere techniek en industrie. De leerlingen der middelbare technische scholen zullen noch uitvoerders in eigenlijken zin, noch wetenschappelijke leiders en ontwerpers zijn, maar wel leiders of patroons van kleine bedrijven, waarvoor geen eigenlijke wetenschappelijke vorming vereischt wordt, en voorts tusschenpersonen in de groote bedrijven.

Werd tot voor eenige jaren voor dit middelbaar technisch onderwijs officieel niets gedaan, gelukkig dat er thans op verschillende plaatsen in ons land reeds scholen voor dit onderwijs werden gesticht, die door het Rijk, de Provincie en Gemeente gesteund worden door ruime subsidies.

Voor de opleiding in burgerlijke- en waterbouwkunde bestaat thans een school te Utrecht, voor machinebouw en electrotechniek te Amsterdam, voor machine en scheepsbouw en electrotechniek te Dordrecht. Voor gelijke inrichtingen te Rotterdam, 's Hertogenbosch en Leeuwarden staan gelden uitgetrokken op de Staatsbegrooting voor het jaar 1913.

Uit den volgenden staat kan blijken op welke wijze deze scholen door het Rijk worden gesubsidieerd.

	1913	1912
Middelbare technische school »Amsterdam" (teveus kweekschool voor machinisten)	38.000.—	36 000.—
Middelbare technische school voor scheepsbouw, werktuigbouw en suikertechniek te Dordrecht	25.000.—	20.000.—
Gemeente 's Hertogenbosch, ten behoeve van de verschillende scholen waaronder ook de M. T. S. . . .	36 000 —	10.000.—
Middelbare technische school te Leeuwarden	10.000.—	10.000 —
Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam	25.000. –	25 000,—
Cursus voor middelbaar technisch onderwijs voor de bouwvakken te Sneek	3.000.—	3 000.—
Middelbare technische school voor de bouwkunde te Utrecht	17.500.—	17.500.—

Aan de M. T. S. te Utrecht wordt onderwijs gegeven in burgerlijke en waterbouwkunde.

De cursus duurt voor iedere afdeeling 5 semesters, die achtereenvolgend of met onderbreking gevolgd kan worden.

De lessen worden gegeven van 9—12 en van 2—5, behalve des Zaterdags alleen van 9—12.

Het schoolgeld bedraagt f 50.— voor elk semester.

De bouwsom bedroeg f 125.000.—.

De M. T. S te Amsterdam heeft 2 afdeelingen. I voor werktuigkundigen, electrotechnici en suikertechnici, in het algemeen voor die betrekkingen, die staan tusschen den chef eener onderneming en de bazen en werklieden, II voor scheepsmachinisten. De 1e afdeeling heeft een 3-jarigen — de 2e afdeeling een 2-jarigen cursus.

De diploma's worden uitgereikt wanneer de leerlingen na het afloopen van den volledigen cursus één jaar met goed gevolg praktisch hebben gewerkt. Het schoolgeld bedraagt bedraagt f 75.— per halfjaarl. cursus voor de 1e afdeeling en f 75.— per jaarl. cursus voor de 2e afdeeling.

De M. T. S. te Dordrecht leidt op voor werktuigkundige, electrotechnicus, scheepsbouwkundige en suikertechnicus.

De cursus is een driejarige.

Het onderwijs in de werktuigbouwkunde, de electrotechniek en de scheepsbouwkunde is zoodanig ingericht, dat de theoretische vakken in de eerste twee jaren worden onderwezen, om het mogelijk te maken, dat zij, die geene voorafgaande praktische opleiding in eene fabriek genoten, na een verblijf van twee jaren aan de M. T. S. gedurende één jaar als werkman in eene fabriek of op een werf praktisch kunnen bezig zijn, zonder onderbreking van hunne studies in de theoretische vakken. Na deze praktijk moeten zij nog één jaar de studie op de school vervolgen om het diploma der school te verkrijgen. —

Het schoolgeld bedraagt f 75.— per halfjaar.

Ten behoeve van de leerlingen, die zonder de practische ijzerbewerking te kennen op de school komen, wordt er onderricht gegeven in de eenvoudigste handgrepen van het vak.

Dat onderwijs is zoodanig, dat ze na verloop van 2 jaren de behandeling van de eenvoudigste gereedschappen kennen en daardoor gemakkelijk plaatsing als werkman vinden gedurende hun practisch jaar.

De in 1913 te openen M. T. S. te Leeuwarden staat onder leiding van het Bestuur der Ambachtsschool.

Er zal onderwijs gegeven worden in burgerlijke- en waterbouwkunde, en electrotechniek.

De cursusduur voor de verschillende afdeelingen is bepaald op drie semesters Voor de burgerlijke- en waterbouwkunde zijn hiervoor de wintersemesters aangewezen, zoodat de leerling, telkens na één semester schoolonderwijs, een zomersemester in de praktijk moet gaan. De studie kan niet aan één stuk worden gedaan.

Voor de andere afdeelingen is ook semestrale studie aangewezen, maar hier zijn de leerlingen vrij de drie semesters achtereenvolgens of met onderbrekingen te volgen.

Het schoolgeld is bepaald op f 40. per semester voor de afdeeling burgerlijke- en waterbouwkunde en op f 35.— per semester voor de andere afdeelingen.

De oprichtingskosten (bouw en inventaris) zijn begroot op f 120 000.—, (bouw f 84.000—, inventaris f 36.000.—).

(Slot volgt.)

De Watervoorziening van Amsterdam.

Door Burg. en Weth. is thans een voordracht bij den Raad ingediend, waarin zij tot een definitieve beslissing in zake de waterleidingsquaestie adviseeren.

Het voorstel strekt om voor de toekomstige voorziening van drinkwater irrigatie der duinen met Lekwater toe te passen.

Zooals men weet bestond hierover in de Commissie voor de Gemeentewaterleidingen nog geen instemmigheid; maar B. en W. meenden, dat niet langer mag worden nagelaten den Raad gelegenheid te geven eene uitspraak te doen omtrent de voorstellen, reeds in 1907 door den directeur der Gemeentewaterleidingen ingediend.

De verantwoordelijkheid voor het langer uitstellen eener beslissing meenen zij in geen geval op zich te mogen nemen.

B. en W. wijzen er op, dat het watergebruik in Amsterdam voortdurend toeneemt, èn door de toeneming der bevolking, èn door de vestiging van industrieën.

De Vechtwaterleiding kan geene grootere hoeveelheden leveren dan thans worden verstrekt en uitbreiding daarvan is, met het oog op het steeds hooger wordende chloorgehalte en hygiënische, onbetrouwbaarheid van het Vechtwater, niet aan te bevelen.

Hoewel — zeggen B. en W. — hetzij door verdieping van eenige kanalen, hetzij door verder gebruik te maken van het diepduinwater, of door toepassing van beide middelen de winplaats te Leiduin in de eerste jaren nog in de grootere behoefte zal moeten voorzien en dit volgens de meening van den directeur, ook vermoedelijk nog wel zal kunnen doen, zal dit op den duur niet mogelijk zijn. Voorts moeten voor de voorziening in de eerste jaren toch reeds dadelijk verschillende werken worden aangelegd, die bij uitputting van den diepwatervoorraad hunne waarde zouden verliezen, wanneer in het tekortkomende op andere wijze zou moeten worden voorzien dan op de wijze zooals thans wordt voorgesteld.

In hoofdzaak zal dus dienen te worden gevolgd, zeggen B. en W., het voorstel, door den directeur der Gemeentewaterleidingen gedaan.

In het gebrek aan water in de winplaats zal, volgens dat voorstel, worden voorzien door den aanvoer van voorgefiltreerd Lekwater op de duinen in de winplaats. Dat water zal worden gevoerd op irrigatie-perken, op geschikte plaatsen aangelegd, waardoor die duingedeelten intermitteerend zullen worden geïrrigeerd. Het water zakt dan met geringe snelheid door den fijnen zandbodem en verblijft daarin geruimen tijd, waardoor het, zooals de ondervinding op andere plaatsen heeft geleerd, geheel wordt gesteriliseerd, tot het eindelijk den normalen grondwaterstand bereikt en dan, met het natuurlijke grondwater vermengd, in de draineerkanalen afvloeit.

Het voornemen bestaat, het water uit die draineerkanalen te doen afvloeien naar de verzamelbassins van een centraalduingemaal, waar het wordt opgepompt en door een hoogkanaal afvloeit naar de ruwwaterputten van den filteraanlag te Leiduin, waar het verder dezelfde zuivering ondergaat, die thans op het duinwater wordt toegepast.

Eigendomsverkrijging der noodige terreinen, zoo noodig door middel van onteigening, zal daarvoor noodig zijn.

Voorts deelen B. en W. mede, dat de Staatscommissie voor drinkwatervoorziening hun heeft bericht, dat bij de Regeering plannen aanhangig zijn tot het aanleggen van eene waterwinplaats aan de Lek, waar het rivierwater, na aan eene voorloopige zuivering te zijn onderworpen, aan verschillende Utrechtsche en Hollandsche gemeenten, die daaraan behoefte hebben, hetzij als zoodanig, hetzij na definitieve filtratie, zou worden afgeleverd. De Staatscommissie heeft nu de vraag gesteld, of Amsterdam bij den aanleg eener prise d'eau aan de Lek, eventueel met de Regeering wilde medewerken.

In geval de Raad daartoe besluit, zal voor het aanleggen eener verbinding van de door het Rijk te maken prise d'eau aan de Lek, met Leiduin, een voorstudie noodig zijn, waarbij onderhandelingen zullen moeten worden gevoerd, behalve met het Rijk, met verschillende gemeente- en waterschapsbesturen, waarvoor een krediet zal moeten worden beschikbaar gesteld.

B. en W. stellen alzoo den Raad voor:

I. voor de toekomstige voorziening van drinkwater irrigatie der Duinen met Lekwater toe te passen;

II. B. en W. uit te noodigen, voorstellen te doen ten einde te geraken tot den eigendom der vereischte duingronden, zoo noodig, door onteigening;

III. B. en W. uit te noodigen, in overleg te treden met de Staatscommissie voor drinkwatervoorziening, ten einde, zoo mogelijk, te kunnen gebruik maken van eene van staatswege aan te leggen prise d'eau aan de Lek;

IV. B. en W. uit te noodigen, de noodige voorbereidende maatregelen te nemen voor den aanleg van eene transportbuis van de onder III bedoelde prise d'eau naar Leiduin en van alle verdere noodige werken in de duinen en te Leiduin;

V. ter bestrijding der kosten van voorbereiding van de, in verband met het sub I—IV bepaalde, aan de goedkeuring van den Raad te onderwerpen plannen, beschikbaar te stellen een crediet van f 25.000;

VH. B. en W. uit te noodigen, te zijner tijd een voorstel te doen omtrent de financieele regeling der sub V bedoelde uitgaven.

Aan eene aan de voordracht toegevoegde nota van den wethouder voor de Gemeentebedrijven, den heer Serrurier, ontleenen wij het volgende:

Er is den heer Pennink, aldus schrijft de wethouder, een verwijt van gemaakt dat hij op het denkbeeld van irrigatie is teruggekomen, nadat hij in 1901 den aanleg van een Rijkswaterleiding had aanbevolen en zeer sterk verdedigd; dit verwijt acht de heer Serrurier echter onverdiend, daar sedert 1901 de omstandigheden groote wijziging hebben ondergaan. Hij wijst er o. a. op, dat in 1901 het voorgestelde irrigatieplan een nieuw denkbeeld was, dat toen nog de instemming van verschillende deskundigen miste.

Daarna wordt in de nota uiteengezet dat de voorkeur thans aan het irrigatieplan toegekend, berust op drieërlei gronden, gronden ontleend aan de hygiëne, aan de waterleidingtechniek en aan de kosten.

Uit de ondervinding in andere plaatsen o.a. in Frankfort verkregen, blijkt dat door irrigatie een zelfs tamelijk sterk verontreinigd rivierwater in volkomen steriel grondwater wordt omgezet, zoodat voor overbrenging van infectie niet te vreezen is, en daarenboven bestaat zelfs de mogelijkheid om, wanneer men slechts zorgt, dat de diepwatervoorraad niet al te zeer is uitgeput, in tijden van epidemie den toevoer van irrigatiewater zonder bezwaar gedurende geruimen tijd te staken en dus de kans van besmetting geheel uit te sluiten.

Uit de globale ramingen blijkt, dat de uitvoering van het irrigatieplan in eersten aanleg f 9.000.000 zal kosten, waaronder echter begrepen zijn f 3,000,000, die in elk geval gedurende de eerste jaren noodig zullen zijn om tot omstreeks het jaar 1920 te voorzien in de uitbreiding der werken voor waterwinning, waterreiniging en watertransport, terwijl de kosten van voortgezetten aanleg om te voorzien in de behoeften tot 1930 nog op f 2.000.000 worden geraamd.

De conclusie uit het voorgaande te trekken is dus, dat de kosten van het irrigatieplan niet veel zullen verschillen van die van het Rijnwaterplan, doch dat de hygiënische waarborgen, die het irrigatieplan aanbiedt, zelfs bij eenig financieel verschil, aan het irrigatieplan verreweg de voorkeur moeten doen geven.

Waar tegen het voorgaande zou kunnen worden opgemerkt, dat toch nog het bezwaar blijft bestaan, dat meer onverhoopt het irrigatieplan bij de inwerkingstelling op niet voorziene bezwaren zoude afstuiten, het daaraan bestede geld nutteloos zoude zijn uitgegeven, heeft de directeur een denkbeeld aan de hand gedaan, dat eene beslissing veel minder moeilijk maakt.

Dit denkbeeld hangt samen met de voornemens van de Staatscommissie voor Drinkwatervoorziening, om eventueel in samenwerking met Amsterdam een prise d'eau aan de rivier de Lek te maken. Zooals boven is medegedeeld, heeft deze commissie in verband met de haar bekende voorstellen van den directeur der waterleidingen, de vraag gedaan of Amsterdam eventueel bereid zoude zijn om het voor die plannen benoodigde Lekwater aan hare prise d'eau te ontleenen, zoodat op die wijze de kosten voor beide partijen minder drukkend zouden worden.

Naar aanleiding van een en ander heeft de directeur zich de vraag gesteld, of er eigenlijk reden bestond om wanneer men tot het gebruik van gefiltreerd rivierwater wilde overgaan, daarvoor te verkiezen de vroeger aangewezen plaats bij Amerongen en of ook in dat geval geen gebruik kon worden gemaakt van eene prise d'eau aan de Lek. (Deze is gedacht op een punt nabij Schoonhoven).

Uit proeven reeds in 1900/1902 genomen is gebleken, dat de zuiverheid van het rivierwater op de beide punten geen groote verschillen opleverde; daarentegen zoude een groot voordeel van samenwerking met het Rijk zijn, /dat daardoor een waarborg zou kunnen worden verkregen, dat de prise d'eau aan de rivier op veel werkzamer wijze zou kunnen worden beschermd tegen toekomstige verontreiniging dan ooit zou kunnen geschieden in het geval, dat de werken door de Gemeente voor eigen rekening zouden worden gebouwd. Daarmede zou dus een der bezwaren tegen eene rivierwaterleiding zijn weggenomen, die bij de behandeling in 1903 tegen het Rijnwaterplan werden aangevoerd.

Het denkbeeld zou dan verder zijn, om, evenals bij het irrigatieplan, het Lekwater naar Leiduin te voeren, om het dan echter aldaar, hetzij afzonderlijk, hetzij gemengd met het beschikbare duinwater, aan dezelfde filtratie te onderwerpen, die voor rivierwaterleidingen in het algemeen voldoende wordt geacht, en de beide watersoorten in elk geval gemengd te pompen in de transportleiding naar Amsterdam. Daardoor zou ook bij de keuze van eene rivierwaterleiding het groote voordeel worden verkregen, dat de filtratie en de contrôle daarop op één plaats worden geconcentreerd, zoodat de grootste waarborgen voor eene behoorlijke uitvoering worden verkregen.

In dit denkbeeld ziet men eene oplossing, waardoor met meer vertrouwen tot uitvoering van het irrigatieplan zou kunnen worden overgegaan.

Het blijkt thans immers mogelijk te zijn, indien het stelsel van irrigatie bij de uitvoering onvoorziene bezwaren zou opleveren, de daarvoor aangelegde werken voor het overgroote deel te blijven gebruiken, door het Lekwater te Leiduinen, na vergrooting van het aantal filters, al of niet met het duinwater gemengd, direct te filtreeren en het daarna naar Amsterdam te pompen.

Volstrekt veilig — zoo meent de wethouder — kan dus worden geadviseerd in principe te besluiten om in de drinkwaterbehoefte van Amsterdam te voorzien door aanvoer van water uit de Lek naar Leiduin, ten einde dat te doen dienen voor irrigatie der duinen.

Uit overgelegd advies van de Gezondheidscommissie blijkt dat ook deze commissie zich met op één na algemeene stemmen met een irrigatieplan vereenigd heeft.

N. v. d. D.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 20. 110e Alg. Meivergadering op 27 en 28 Mei a. s.
Agenda.
Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 6 Mei 1913.
Verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur met den Raad der Afdeelingen van 6 Mei 1913.
Jaarverslag van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst 1 Mei 1912—1 Mei 1913.

ARCHITECTURA No. 20. Kort Verslag der Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. op 9 Mei 1913.
De Kunstnijverheid en de Bouwkunsttentoonstelling 1914.
Wat overheid en Burgerij voor ons stadsschoon kunnen doen.
Nederlandsch Indië op de Wereldtentoonstelling te San Francisco.

DE BOUWWERELD No. 20. De vervorming van Rotterdam.
Binnen 50 jaren een bouwval, door Prof. J. A. van der Kloes, met afbeeldingen.
Oude waarheden en nieuwe dwalingen der bouwkunst.
Postkantoor te Zeist, arch. Jan Stuivinga, met afbeelding.

DE INGENIEUR No 20. De werken tot verbetering van de haven te Harlingen, door J. Lely c. i., met afbeeldingen.
Het XIVe Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft, 27—29 Maart 1913 door C. J. Snijders Jr. t. (vervolg).
IVe Internationaal Congres van de hygiëne der woning.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 20. Officieel gedeelte. — Verslag van de 17e Jaarlijksche Algemeene Vergadering. — Jaarverslagen. — Verslagen van vergaderingen. — Examens. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 19. De Verzekeringswetten IV. III Invaliditeitswet.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 46. De Stookgleuf. — De Tentoonstelling „Huis en Tuin" uitgesteld — Natuur- en Scheikunde in het Metselvak. — Een Industrieeele club. — Het Intesnationale Wegencongres. — De Nederlandsche bouwkunst. — Mededeelingen.
KLEI No. 10. Officieele mededeelingen. Huis en Tuin.
Arbeiderswoningen te Hengelo (O.). (Met 2 afbeeldingen.)
Arbeiderswoningen.
De Engelsche woning III.
Steenfabrieken en electriciteit I.
Derde Intern. Wegencongres te Londen.
Verscheidenheden.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 5 Strandverdediging: C. Tellegen. — »Vaurmaakgoede(sloe)« Mimosa. — De invloed van uiterst geringe hoeveelheden van sommige bodembestanddeelen op den plantengroei: Dr. Calkoen. — Een en ander over den Kinématograaf: Dr. J. E. Rombouts. — Oude Kerseboomen: J. C. C. — Een practische automatische wekker: J. A. van der Tuuk. — Een reis door het Oosten van de Transvaal (vervolg): A. J. T. Janse. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Zomer van 1913: L. Y. — Eenvoudige Proeven: De terugkaatsing van het licht: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand April: W. van der Vegt.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 8. De Mei-aflevering van Alexander Koch's maandschrift geeft veel architectuur; evenwel betreft het openingsartikel, als gewoonlijk, de schilderkunst en wel die van Fritz Oswald, thans nog te München, maar gereed zich in Darmstadt te gaan vestigen. Zwitser van geboorte is Oswald een leerling der Münchener school, doch uit de hier gegeven afbeeldingen blijkt, dat hij alle school-

sche invloeden te boven is. Daaruit leert men hem kennen als een verdienstelijk landschapschilder, wiens werk veel belooft voor de toekomst, althans wanneer hij er naar blijft streven, in deze richting het hoogste te bereiken. Zooals wij reeds meermalen opmerkten lijdt de Duitsche schilderkunst aan een soort van veelzijdigheid, die dikwijls de ontwikkeling van het talent in de meest belovende richting in den weg staat en van vele harer beoefenaars zou men wenschen, dat zij, gelijk met Oswald het geval schijnt, die veelzijdigheid prijsgaven, voor het te laat is.

De architectuur is vertegenwoordigd door Fritz Aug. Breuhaus te Düsseldorf met eenige landhuizen en interieurs, nogal verschillend in karakter. Men kan uit dit werk niet gewaar worden, waar de bouwmeester eigenlijk ten slotte heen wil.

De Berlijnsche architect Oskar Kaufmann toont in zijn stadsschouwburg te Bremerhaven en in zijn kinotheater te Berlijn veel beter, te weten wat hij wil.

Eigenaardig is de Majolica-decoratie in de Confituren-afdeeling van het Warenhuis Wertheim te Berlijn ontworpen door Prof. J Wackerle en uitgevoerd door Grossh. Keramische Manufactur te Karlsruhe. Niet zonder succes is er hier naar gestreefd de oud-Duitsche majolicakunst te doen herleven, de moderne vitrines en meubeltjes in deze afdeeling vereischt, maken echter een vreemd en weinig harmonisch effect tegenover deze decoratie.

Als een zeldzaamheid komt in dit nummer van het bij uitstek aan moderne kunst gewijd tijdschrift, de afbeelding voor van eenig antiek beeldhouwwerk in hout uit de verzameling Oertel te München, welke in Berlijn in veiling is gekomen. De afbeeldingen van een Elsasser Madonna en een Tiroler keizersbeeldje zijn te beschouwen als een paar specimen van de kostbare stukken die in deze verzameling aanwezig waren.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's Gravenhage.

De raad van bestuur der Academie van Beeldende Kunsten heeft een belangrijk voorstel aan den Gemeenteraad gedaan: hij heeft een herverming voorgenomen van het onderwijs in de vakken van kunstnijverheid en wil, door uitbreiding van het leerprogramma en aanstelling van bevoegde leeraren een flinke leerschool openen in de praktijk van decoratief schilderen, meubileering, boetseeren en beeldhouwen, drijven, ciseleeren, graveeren, emailleeren, kleurendruk, kunstnaaldwerk en costuumkunde. Daarvoor is f 11.500 's jaars noodig en van de gemeente is nu een derde daarvan gevraagd.

Het is duidelijk, dat de daarvoor ontworpen vierjarige cursus (dagschool, uitnemende vruchten voor de kunstnijverheid belooft en dus ook voor een aantal jongelui hoogst nuttig zal zijn.

In de toelichting leest men de volgende merkwaardige mededeeling.

«De Kunstnijverheidsafdeeling (tot dusver slechts theorie met teekenonderwijs) kon tot nu toe toe te minder aan haar doel beantwoorden, omdat men nog altijd mist de medewerking der patroons, die het nut van vakontwikkeling voor hun aankomende werklieden niet willen inzien en daar niets voor over hebben, zich zelfs niet willen schikken in het vrij geven van uren aan hun personeel om het onderwijs te volgen.»

— Volgens het «Vad.» heeft de gedachtenwisseling in sommige bladen over een voor Johan de Witt op te richten standbeeld tengevolge gehad, dat eenige bekende Nederlanders een aanvang maakten met de vorming van een comité met vertakkingen in het land, dat de zaak zal ter hand nemen. De namen van hen, die het initiatief hebben genomen, zijn voor ons de beste waarborg, dat de beweging in goede handen is, zegt het blad.

Examen Aspirant-Landmeter.

Tot leden der commissie voor het op 1 Augustus a. s. en volgende dagen te houden examen voor adspirant-landmeter van het kadaster, zijn benoemd de heeren: Dr. P. Zeeman Gz., hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, lid en voorzitter; — H. van den Briel, landmeter van het kadaster, werkzaam aan het departement van financiën, lid en secretaris; — dr. H. C. Los, leeraar aan een hoogere burgerschool te 's-Gravenhage; — L. Looijen, hoofd der Groen van Prinstererschool te 's-Gravenhage; — en N. J. W. M. Nuijen, leeraar middelbaar onderwijs te 's-Gravenhage.

Al weer onvoorzichtige loodgieters?

Onlangs werden de inwoners van Arum, net op het uur, dat de meeste dorpsgenooten hun middagmaal nuttigen, opgeschrikt door het kleppen van de brandklok. De toren bleek vlam gevat te hebben. Doordien zinkwerkers op den toren aan het werk waren, ligt het vermoeden voor de hand, zoo wordt ons gemeld, dat deze of een ongelukje met het vuur hebben gehad, dat ze gebruikten bij het soldeeren, of op andere wijze hun vijand te lijf hebben geacht. Onmiddellijk was men met water bij de hand en op dit oogenblik schijnt het gevaar bezworen, zoodat de spuit niet behoefde in werking te worden gebracht. (Leeuw. Ct.)

Een merkwaardige dorpskerk.

Tot de oudste en merkwaardigste dorpskerkjes behoort het oude godshuis der Ned Hervormde Gemeente te Oudega, een dorp in de nabijheid van Drachten. Oudega was eertijds hoofdplaats van Smallingerland.

De kerk dateert voor 't grootste gedeelte uit het laatst der 12e, begin der 13e eeuw en hoewel niet meer geheel in haar vroegeren toestand, is zij toch een belangrijk gebouw, zoowel uit een oogpunt van schoonheid als van oudheidkunde.

In de kerk vindt men een vijftal fraaie gebrandschilderde glas-in-lood ramen met de wapens van verschillende Friesche adellijke families, vervaardigd in 1717.

De toren is met een gemetselde, pyramide-vormige spits afgedekt.

Onder den toren vindt men een blok, een martelwerktuig, waarin misdadigers werden opgesloten, in vrij goeden toestand bewaard.

Het gebouw verkeert, jammer genoeg, in een bouwvalligen toestand, voor een groot deel een gevolg van het onoordeelkundige aanbrengen van veranderingen, waardoor de constructie veel leed en verder door onvoldoend onderhoud. Het uiterlijk schoon van het gebouw werd door hen, die deze werkzaamheden leidden en uitvoerde, niet gevoeld en verdween dan langzamerhand ook geheel.

Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente besloten echter onlangs gelden bijeen te brengen om tot restauratie over te kunnen gaan en droegen den architect G. J. Veenstra te Leeuwarden op een restauratieplan te maken, ten einde daarna in overleg te kunnen treden met rijk en provincie om van hen hiervoor subsidie te krijgen. (Leeuw. Ct.)

Varia.

VOLKSKUNST.

(Vervolg).

Dat het bizarre in den tegenwoordigen tijd op alle gebied succes heeft, zal ik niet tegenspreken. En zelfs is dat zeer begrijpelijk. Onze tijd eischt telkens nieuwe prikkels: en waar oude prikkels verstompen, is steeds meer en meer gepeperde kost noodig. Hoe dwazer hoe liever. Van daar het succes der cubisten, en zoovele „isten" in de kunst. Waarbij komt, dat natuurlijk in al dat bizarre wel eens een goede, degelijke vondst wordt gedaan.

En juist dàt is een zoo groote aanmoediging voor allen die van 't gebaande pad afwijken. „Misschien — zegt ieder bij zich zelf — trek ik ook wel het groote lot uit de loterij". En spreken zoo de artiesten, de kunstkoopers spreken het hun na, of — misschien juister: zij weten den maecaenassen, aan wie zij hunnen voorraad slijten, te suggereeren dat ze een mooi zaakje zullen doen, door nu voor geringen prijs te koopen, wat misschien over enkele jaren met goud belegd zal worden. Het is daarmede als met de tafeldans; niet de gasten, maar de toeschouwers zelf, brengen de beweging voort.

Maar gij zult mij weer verwijten af te dwalen. Toch neit — ik blijf bij mijn onderwerp; want evenals Boerenkunst een onderdeel is van Volkskunst, is Volkskunst een onderdeel van de groote kunst, de kunst zonder bijvoegsel. En eerst als die kunst begrepen is, kan de Volkskunst begrepen worden ,en tevens de nuance welke volkskunst scheidt van kunst, zonder meer. Want het is slechts een nuance! Evenmin als gij recht hebt uw neus op te halen voor boerenkunst, evenmin heeft „de artiest" recht zijn neus op te halen voor ,volkskunst", de kunst waaronder ik ook uwe producten reken. En hij zal het trouwens

niet doen als hij een echt artiest is, geen parvenu-artiest; evenmin als een echt aristocraat zijn neus zal ophalen voor een burgerman. Mits — en dat is de voorwaarde: mits de burgerman zij en blijve een burgerman, en zich niet de ars wil geven van een aristocraat. En derhalve: Wie Volkskunst beoefent, blijve zich bewust van de maat zijner krachten.

Want hierin nu is, mijns inziens, het criterium der Volkskunst gelegen: het is even als alle andere kunst, navolgingskunst, maar met een klein er grein originaliteit dan de werkelijke kunstenaar zich kan veroorloven en moet veroorloven, zal hij inderdaad door ons als kunstenaar erkend worden, en niet als copiist.

En dat zelfs de grootste kunstenaars zich niet schaamden van anderen te leeren en anderen na te volgen, blijkt bijv. uit de onderzoekingen van Jan Veth omtrent Rembrandt's kunst.

Wilt gij een ander voorbeeld: Hoeveel origineels ook de tuinaanleg van Le Nôtre hebbe, toch ik ook dàt niet enkel eigen werk. In het aardige boek van Jhr. Sypenstein over Nederlandsche tuinen, wijst deze duidelijk aan hoevele Hollandsche motieven de Fransche kunstenaar bezigde. En die Hollandsche motieven waren op hunne beurt niet oorspronkelijk. Men vindt ze terug in de middeneeuwen, die op hare beurt wijzen op Romeinsche tuinbouwkunst;.. die óók al niet oorspronkelijk was!

En wilt gij een voorbeeld uit de architektuur? Ga naar Paestum ten zuiden van Napels. Drie tempels staan daar overeind, uit verschillende tijdperken, die duidelijk doen zien, dat wat wij bewonderen als „Dorischen stijl", geenszins uit één-mans brein is gesproten, maar dat eeuwenlang zoeken en verbeteren eerst de plompe vormen tot volmaaktheid hebben gebracht.

Zoo is het in alle kunsten; en naarmate de kunstgeschiedenis dieper doordringt in de ontwikkelingsgeheimenissen, blijkt meer en meer dat wij originaliteit noemen, een groote, zéér groote dosis navolging bevat. Zelfs de Natuur is niet in eens geboren!

Dit herhaal ik dus en wil ik U inprenten: Volkskunst is navolging, met een grein oorspronkelijkheid, en wel met zooveel oorspronkelijkheid, als mogelijk is zonder in het bizarre te vervallen. Voetje voor voetje gaat zij dus vooruit.

De Elzasser boerinnenstrik is daar een voorbeeld van. Niet dadelijk heeft een boerin de strik zoo groot gemaakt. Eerst toen geslachten achtereen de kleine strik hadden gedragen, werd deze iets grooter gemaakt. Want de mensch houdt van verandering. Eén gaf den stoot; natuurlijk: altijd moet er één beginnen. Maar die eene is niet verder gegaan dan als 't ware de buren toelieten; haar bijval en navolging bewees, dat de nieuwe mode recht van bestaan had. Gezamenlijk zijn zij toen verder gegaan; en zoo is een echt nationale dracht ontstaan en heeft zich bevestigd. Hetzelfde kunt gij bij de Zeeuwsche mode opmerken. Bij de wijzigingen is wèl individualiteit te bespeuren, doch individualiteit met mate. Men springt niet uit den band. Het zijn schakeeringen; meer niet! En daarblijft de Zeeuwsche dracht een volksdracht, niet de dracht van een individu.

(Wordt vervolgd.)

BORG!

Men wil te Amsterdam een — „kunstenaarshuis" doen verrijzen. Het ontwerp van Berlage ligt gereed: een statig gebouw zal het worden in drie verdiepingen met diverse concert- en theaterzalen, met een danshal en een muziekhal met tentoonstellings-, club-, conversatie-, lees- en vergaderingszalen. Het zal een middelpunt van het geheele kunstenaarsleven zijn; een waarlijk veilig en prettig tehuis voor alle schilders en musici, alle tooneelspelers en dichters, niet alleen van Amsterdam, maar van geheel Nederland.

Men bedenke met diepen ernst en zuivere vreugde wat dat zeggen wil: een kunstenaarshuis in het land, waar nog nooit één kunstenaar een huis gehad heeft, — tenzij hij het bezat uit oorzaken, die verre lagen buiten zijn kunst. Want de kunstenaar, de „genotverschaffer der maatschappij," gelijk een droog geleerde hem al te zuinig gekwalificeerd heeft, — hij heeft het in ons land nog nooit zoover kunnen brengen als zijn collega's, genotverschaffers, als een banketbakker bijvoorbeeld of een likeurstoker of een sigarenfabrikant; hij heeft nog nooit door zijn kunst het dak boven zijn hoofd verdiend of het bed, waarop hij sliep. Maar in eendracht ligt macht en de broederlijke samenwerking van veertien kunstenaarsvereenigingen vermag veel tot stand te brengen — zelfs een tehuis voor den kunstenaar misschien..... Ware toch dit lumineuse idee eenige eeuwen eerder verrezen in de langen blondgelokte hoofden! Het huis zou voor Rembrandt een toevluchtsoord geweest zijn, toen men in de „Keizerskroon" zijn faillieten inboedel onder den hamer bracht; — de grijze Vondel zou er, na een vermoeienden dag op de bank van leening, althans des avonds een rustig plekje gevonden hebben voor zijne mijmeringen; Multatuli zou er in meer comfortabele omgeving dan de gelagkamer van de „Prince Belge" zijn „Max Havelaar" geschreven hebben.

Maar nog is het niet te laat.

Hoe menigeen van het bewonderde, maar magere en sjofel-gekleede gilde zal hongerig hebben uitgekeken naar de post, die hem eindelijk de tien gulden honorarium zou brengen, waarvan zijn hospita er veertig hebben moest, — tot hij de chique brochure ontving met de keurige teekeningen van het Huis, dat men bouwen wil, — óók voor hem.

Maar.....

Er is een maar! —

Aan het slot der heil-voorspellende pagina's wordt hij goedaardig uitgenoodigd om ter verwezenlijking van het schoone plan..... zich borg te willen stellen..... tot een bedrag van..... honderd gulden per jaar. Dàn zal ook hij, met vele anderen, een huis krijgen in het land en tusschen het volk, welks roem hij moet zijn voor vreemdeling en nageslacht.....

Wanhopig zullen dan de bezielde artiesten-oogen rond gekeken hebben door de desolate dakkamer of het holle huuratelier..... Hij moet borg zijn! P.

(Gron. Courant.)

EEN QUAESTIE VAN PLAGIAAT.

Keulen wenscht een nieuwe, derde, brug over den Rijn. Eenige jaren geleden is voor den aanleg van zulk een brug een prijs-vraag uitgeschreven en het resultaat hiervan was, dat een tweede prijsvraag werd uitgeschreven, thans onder een vijftal hiertoe uitgenoodigde firma's. Het resultaat van dezen tweeden wedstrijd is thans bekend geworden. Vijf firma's hadden 30 plannen ingediend, van welke 19 hangbruggen en 11 boogbruggen betroffen. Onder de uitgenoodigde firma's bevond zich de mach.fabriek Augsb. Nürnberg A. G., Werk Gustavsburg bij Mainz, die samenwerkte met de firma Grün und Bilfinger te Mannheim voor den onderbouw en den architect Moritz te Keulen voor het architectonische bijwerk. De Augsburg Nürnberg A G. zond alleen een tiental van de dertig ontwerpen in en de eerste prijs werd door haar met een dezer ontwerpen veroverd. Dit ontwerp bedoelt ten aanleg van een hangbrug, die de scheepvaart vrij laat, vrij uitzicht laat op rivier en oever.

De bekroning van dit ontwerp, ingezonden onder het motto „Freie Bahn" heeft echter nog tot scherpe polemiek geleid. Immers bij den eersten wedstrijd in 1911 was door de Dortmunder Union een ontwerp ingediend, waarmee het thans bekroonde ontwerp in verschillende opzichten overeenkomt. De Union ontving geen prijs wegens schending van een der prijsvraagregelen en de fabriek werd dus niet tot de beperkte mededinging uitgenoodigd. Nu echter zegt de directie van de Dortmunder Union, dat het ontwerp „Freie Bahn" een copie is van haar oorspronkelijk ontwerp, dat dus de Augsburg-Nürnberg plagiaat heeft gepleegd. Deze zaak trekt in Duitsche vakkringen natuurlijk zeer de aandacht, en een proces zal wel volgen. Voorloopig echter, in afwachting van een rechtsgeldige beslissing, heeft het Amtsgericht te Keulen, op verzoek van de Augsburg-Nürnberg en hare medewerkers, den Dortmunder Union op straffe van boete verboden de bewering verder uit te spreken, dat het ontwerp „Freie Bahn" een copie is van het in 1911 ingediende ontwerp der Union.

Vermoedelijk zal nu wel in proces deze quaestie worden uitgemaakt.

MINERAALOLIE IN BETON.

In Amerika, waar beton herhaaldelijk gebruikt wordt voor straten- en wegenbouw, komt een bericht, dat zeer eigenaardig mag heeten, over de toepassing van mineraalolie-residuën in beton, temeer waar men tot nu toe algemeen aannam, dat olie een ongunstigen invloed op beton had.

De directeur van de afdeeling wegenaanleg van het Departement van Landbouw in de Vereenigde Staten, de heer Logan Waller Page, heeft proeven genomen om een elastisch, niet poreus en stofvrij materiaal te vinden voor wegenbouw, speciaal ook met het oog op het automobielverkeer. Daarbij vond hij, dat een smeerolieresidu met Portland cement-mortel of -beton gemengd, daarin volkomen werd opgenomen en ook na het verharden van het cement zich niet afscheidde. Van belang was dit vooral wegens de volkomen waterdichtheid van het zoo gevormde beton, terwijl alleen de verhardingstijd ongeveer 50 pCt verlengd wordt.

Bij deze proeven bleek ook, dat een toevoeging van olie volstrekt niet nadeelig werkte op de trekvastheid van een uit 1 deel cement en 3 deelen zand bestaande mortel, mits het gewicht der toegevoegde olie niet meer is dan $^1/_{10}$ van dat van het cement, terwijl de mortel ook volkomen waterdicht werd en dit zelfs bleek onder druk.

De eenige moeilijkheid bleek te bestaan in de wapening van dergelijk beton, daar de olie-cement-beton zich niet zoo goed hechte aan gladde ronde staven als gewone beton. Dit bezwaar wordt echter niet ondervonden bij het gebruik van gewondene of gebogen staven of draadvlechtwerk métal déployé en dergelijken.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder No. 51159 aan het bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Aankomend Teekenaar, bij Aannemer-Architect. Brieven onder No. 51136 aan het bureau v. h. Alg. Nederl. Advert.-blad te 's-Gravenhage. (1)

— Technisch of Bouwkundig Persoon op Technisch Bureau ook voor reizen. Salaris f 300 p. j. plus commissie en reiskosten. Brieven onder letter V 131, bureau «Vraag en Aanbod» Deventer. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 31 MEI 1913. No. 22.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec., voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Wanneer ik zoo dagelijks lees van feesten, tentoonstellingen, jubileums enz., die voorbereid worden in het gedenkwaardig jaar, dat wij beleven, dan verwondert het mij, dat ik, hoeveel moeite ik er mij al voor gegeven heb, zelf nog maar niet in de stemming kan komen, die aan elk Nederlander in deze omstandigheden voegt. Het lukt mij maar niet, uit mijn gewone plooi te komen en ik begin nu te vermoeden, dat dit komt, omdat ik nog niet oud genoeg ben.

Dat klinkt vreemd, denkt gij, maar ik herinner mij heel weinig meer van 1863 en het schijnt wel, dat men bewust getuige geweest moet zijn van de geestdrift, die toen tot uitbarsting kwam, om te weten, hoe men zich nu te gedragen heeft. Indien ik in de zeventig was, zou ik nog menschen gekend hebben, die mede gezucht hadden onder het bekende Fransche juk, mede getiërceerd en mede geconscriptieerd waren geweest door den grooten geweldenaar, die een roofvogel en een werkbij tot emblemen gekozen had. Ik zou ze gekend hebben, die braven, van wie ik nooit goed begrepen heb hoe zij van gedweeë knaideniers plotseling in leeuwen veranderd zijn, die de Fransche veteranen zoo maar het land uit durfden jagen en zelfs op hen durfden te schieten, zooals later bij Waterloo werkelijk gebeurd moet zijn.

Ik ben echter nog lang geen zeventig, zooals ge weet, en al wat ik van den Franschen tijd weet, heb ik uit heel vervelende geschiedenisboekjes geleerd, waarvan men mij nu vertelt, dat de schoolmeesters, die ze gemaakt hadden, de zaken daarin heelemaal verkeerd hebben voorgesteld. Daar sta ik nu, met twijfel in het gemoed, of wij ons, zooals ik altijd gedacht heb, honderd jaren geleden wel zelf vrijgevochten hebben en nu moet ik hooren, dat kozakken, ruwe kerels, die zich nooit waschten, en Pommersche boerenjongens met Pruisische uniformen aan de zaak hier eigenlijk opgeknapt hebben, onder toezicht van Engelsche diplomaten.

En nu verzoekt men mij om klinkende bewijzen van geestdrift in den vorm van een bijdrage voor een tentoonstelling van kunstmeststoffen hier ergens in de buurt, zelfs hebben een paar Steenwijksche kennissen mij al gevraagd of ik geen lust had om Groote Pier voor te stellen in een historischen optocht.

Het verband ontgaat mij tusschen deze dingen en de herdenking van het herstel onzer onafhankelijkheid, maar ik kan de menschen geen ongelijk geven, dat zij wat verzinnen, om zich en anderen te amuseeren in een tijd, die in zoovele opzichten saai en vervelend is, al hebben wij nu dan ook een hemel op aarde, vergeleken met den tijd toen Nederland voor het eerst een koning kreeg. Ik bedoel hier niet den Oranjevorst, die in November 1813 te Scheveningen voet aan wal zette, maar den koning, dien wij cadeau gekregen hebben in 1806, Lodewijk Napoleon. Den koning kregen wij present, maar zooals wel meer met vorstelijke geschenken gaat, de bijkomende kosten moes-

ten wij zelf betalen. De eenmaal zoo vermaarde koopstad Amsterdam, moest de eer om tot hoofdstad verheven te worden betalen met den afstand van haar raadhuis.

Het is in verband met de bekende raadhuisquaestie, die in de laatste jaren weder eens opgehaald is, dat de naam van koning Lodewijk meer genoemd is, dan ooit te voren; door deze quaestie is zijn tragische, maar overigens niet bijzonder belangrijke figuur thans voorgoed aan de vergetelheid ontrukt, nu Professor Brugmans voor den dag gekomen is met alle historische documenten, die omtrent de zaak te vinden waren. Ik heb het boek laatst in Amsterdam gekocht en het als reislectuur medegenomen.

Wel bemerkte ik, dat het daarvoor niet bepaald geschreven is, maar het laat zich zeer goed lezen en ofschoon er eigenlijk alleen bekende feiten in bevestigd worden, geeft het met de serie bijlagen een heel interessanten kijk op den tijd, waarin de Amsterdamsche raadhuisquaestie ontstaan is. **Dien tijd zal niemand terugwenschen,** maar hij had toch een ding voor op den onzen, hij bezat nog een eigen stijl.

Het is merkwaardig, hoe lang wij op de tradities van dien stijl, het Empire, geteerd hebben.

Meer dan een halve, neen driekwart eeuw, nadat de imperialistische denkbeelden van Napoleon door andere verdrongen waren, ja zelfs tot na den val van het tweede keizerrijk hebben zij doorgewerkt. Dit lijkt u misschien een gewaagde stelling, maar ik spreek hier uit eigen ervaring.

Toen ik een jongen was, begon het onderwijs in de bouwkunst niet met de fundeering, maar met de kappen; daarna kreeg men de trappen, dan de ordes, dan het kleine plan en ten slotte werd met het groote plan de opleiding in de bouwkunst voltooid. De kappen en de trappen behoorden tot de kunde. Wie mij in de geheimen van de constructie dezer onderdeelen heeft ingewijd herinner ik mij niet precies meer, maar het was iemand, die uitstekend timmeren kon. Met de ordes en hetgeen dan verder volgde betrad men het gebied der kunst en daar was een architect de leidsman der leergierige jongeren.

Dien leermeester met zijn streng uiterlijk, herinner ik mij nog zeer goed. Correct in houding en kleeding deed dat uiterlijk meer denken aan den militair dan aan den kunstenaar. Men zou den man eer voor een gepensionneerd overste hebben aangezien, dan voor een uitvoerend bouwmeester, maar bij nadere kennismaking werd men gewaar te doen te hebben met iemand van groote practische ervaring. De indruk van het militaire bleef in zoover bestaan, dat men dan ook bemerkte, dat hij in zijn kunstopvatting een correctheid aan den dag legde, die ik later zelden meer heb aangetroffen. Daar was eigenlijk met hem niet te redeneeren, want alles wat niet strookte met de regels der kunst, zooals zij door hem werden voorgedragen, werd beschouwd als te zijn uit den booze en onverbiddelijk door hem verworpen.

Van zijn standpunt redeneerde hij eigenlijk precies als later Viollet le Duc met zijn: „Toute forme qui n'est pas indiquée par la structure", maar Viollet le Duc verwierp juist de Academische stelregels, waaraan mijn leermeester met hand en tand vasthield.

Toenmaals begreep ik echter nog niet, wat ik later begaan inzien, dat het niet de beginselen der antieke Grieksche en Romeinsche kunst, noch die van de Renaissance waren, die mijn meester voorstond, doch zuiver en onvervalscht de overlevering van den Empire-tijd. Nog onlangs werd ik op toevallige wijze in die meening versterkt. Ik heb nog teekeningen uit mijn schooltijd bewaard, o.a. een klein plan, dat een militair wachthuis moet voorstellen en een groot plan, dat een openbaar bibliotheekgebouw moet verbeelden.

Zonder bepaalde bedoeling liet ik die plannen eens zien aan een bevoegd beoordeelaar. Hij bekeek ze met blijkbare belangstelling en wijdde vooral zijn aandacht aan het wat geel geworden papier.

Hoe nu, zeide hij toen, ben je ook al tot het Empire teruggekeerd. Wel neen, antwoordde ik, die dingen zijn een kleine vijf en dertig jaar oud, dat kun je aan het papier toch wel zien.

Toen ging hem en mij een licht op en toen kwam het gesprek op de aansluiting aan den Empire-stijl, waarin volgens sommigen de oplossing van het stijlvraagstuk der twintigste eeuw gezocht moet worden.

Wij werden het er niet over eens, zooals gij wel begrijpen zult, **alleen op één punt waren wij van dezelfde** meening, namelijk dat het vreemd is, dat men niet vroeger op het denkbeeld gekomen is en dat daar zooveel arbeid in allerlei richtingen, zooveel strijd en ruzie, zooveel mislukte proefnemingen noodig geweest zijn, om tot een zoo eenvoudig besluit te geraken.

Immers wat is eenvoudiger, wanneer het blijkt, dat men eenmaal de kluts is kwijtgeraakt, den losgelaten draad der traditie dan maar weer op te vatten?

Het schijnt eenvoudig, dat is waar, maar ik kan mij voorstellen, dat het in den grond toch niet zoo heel simpel is voor hen, die dien draad nooit te pakken hebben gehad, wier eerste schreden op het pad der kunst niet geleid zijn door een streng leermeester als de mijne, maar die, om het zoo te noemen, in vrijheid gedresseerd zijn, door meesters, die minder vast in hun schoenen stonden, en die dan wel eens gewaagde sprongen hebben gemaakt, waardoor zij in een moeras terecht zijn gekomen.

t. a. v.

25 Mei 1913. PIET VAN DIEVER.

De Opzichters- en Teekenaarsbond en de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.

Wij hebben aan het Bestuur van den Alg. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond niet veel succes voorspeld met de uitgave der brochure, naar aanleiding van het ontslag van den opzichter De Vries aan het Vredespaleis.

Dat deze voorspelling niet gewaagd was, blijkt wel uit de wijze, waarop het Bestuur der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst de zaak opneemt. Lang niet malsch is de inhoud van het volgend in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd schrijven:

22 Mei 1913.

Aan het Bestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaars-Bond, 122 De Carpentierstraat, 's-Gravenhage.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, kennis genomen hebbend van de brochure: „Het ontslag van een Opzichter bij den Bouw van het Vredespaleis te 's-Gravenhage en wat daarmede verband houdt", neemt de vrijheid U het volgende mede te deelen:

dat het ten hoogste verwonderd is, dat deze brochure door U is uitgegeven en U zich dus geheel verantwoordelijk stelt voor de actie, door de publicatie der brochure beoogd,

dat deze actie in alle opzichten afkeurenswaardig is, en dat de opzichter de Vries, gegriefd door zijn ontslag, zich niet bepaalt tot dit ontslag, maar, om een schijn van meerdere algemeene beteekenis aan dit ontslag te geven, critiek uitoefent over de plaats gehad hebbende aanbesteding en andere onderwerpen, die niets met het ontslag te maken hebben, en dit doet met onbewezen, beleedigende beschuldigingen en op een ongepaste en insinueerende wijze,

dat de opzichter de Vries in de brochure zelf voortdurend blijken geeft zich te bemoeien met zaken, die hem niet aangaan en geen besef toont te hebben van de positie, die een opzichter als ondergeschikte medewerker en vertrouwde van den architect behoort in te nemen tegenover zijnen chef,

dat aan het Hoofdbestuur, na vergelijking van de cijfers in de brochure voorkomende met die in de bestekken, de administratie en in de verrekenstaten vermeld, gebleken is, dat hetgeen de opzichter de Vries naar aanleiding dier cijfers heeft medegedeeld, geheel onjuist of onvolledig is,

dat toch meermalen cijfers worden vermeld, die foutief zijn, terwijl de juiste cijfers hem bekend moesten zijn,

dat dientengevolge de conclusiën van zijn betoog waardeloos zijn en hij opzettelijk onjuiste cijfers heeft gegeven,

dat het publiceeren daarvan het Hoofdbestuur aanleiding geeft om voornoemde brochure te kwalificeeren als een onwaardig geschrift, hetwelk het aanzien van Uwen Bond ernstig zal schaden,

dat het Hoofdbestuur vertrouwt, dat ook door U zal worden ingezien, dat een dergelijke wijze van handelen een goede verstandhouding tusschen Uwen Bond en de Architecten niet bevordert.

Voor het Hoofdbestuur voornoemd,

w.g. J. GRATAMA, Secretaris.

De heer C. Muysken en D. E. C. Knuttel, bouwkundige leden van de bouwcommissie van het Vredespaleis, voegden aan dit schrijven in het Bouwkundig Weekblad nog een formeele verklaring toe, dat alle handelingen den bouw betreffende, die door den architect Van der Steur zijn gepleegd, zijn geschied in overleg en met voorkennis van die bouwcommissie en dat de verrekenstaten van de aannemers door hen zijn nagezien en accoord bevonden.

Deze verklaring blijkt hier vrij overbodig, want wat zij bevat spreekt zoo van zelf, dat men zich zou moeten verbazen, als het anders was. De formeele décharge van den heer Van der Steur, die zij bevat, maakt dat de schrijvers der brochure zich met hun beschuldigingen nu geplaatst zien tegenover de bouwcommissie en men vraagt zich af, of zij de stelling zullen kunnen volhouden, dat de Carnegie-Stichting benadeeld is door hare eigen bouwcommissie.

Wanneer men de critiek op de argumenten en cijfers der brochure leest, die eveneens in het Bouwkundig Weekblad gegeven wordt en die niet anders afkomstig kan zijn, dan van den heer Van der Steur of van de bouwcommissie, moet men de mogelijkheid van het volhouden der beschuldigingen wel zeer onwaarschijnlijk achten en welk een droevig figuur maakt dan het Bestuur van den Alg. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond met deze geruchtmakende actie.

Ten slotte geeft de Redactie van het Bouwkundig Weekblad nog dezen wenk:

„Het had op den weg van het Bestuur van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond, die de brochure uitgaf, gelegen, om, alvorens tot publicatie van de brochure over te gaan, zich te wenden tot het Hoofdbestuur van de Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst, de Architecten-vakvereeniging, waarvan de heer J. A. G. van der Steur lid is."

Die wenk kan nu niet meer worden opgevolgd, maar zij bevat een soort van bereidverklaring van het Hoofdbestuur, om het zoo noodig voor een lid der Maatschappij (een architect-lid wel te verstaan) op te nemen.

Het eenige resultaat van de uitgave der brochure is dus een gespannen verhouding tusschen de als Architecten-vakvereeniging optredende Maatschappij en de Vakvereeniging der Opzichters- en Teekenaars. Dat de laatstgenoemde vereeniging die gespannen verhouding heeft uitgelokt zal zij moeilijk kunnen ontkennen en wanneer van hare zijde geen stappen worden gedaan, om haar op te heffen en den slechten indruk weg te nemen, die de brochure in de architectenkringen heeft gemaakt, dan zal zij blijven voortbestaan tot schade van den Opzichters- en Teekenaarsbond.

De goede verhouding, die in de laatste jaren tusschen Bond en Maatschappij bestond, o.a. kenbaar uit de plaatsing van artikelen van leiders van den Bond in het orgaan der Maatschappij, heeft een leelijken knak gekregen. Welke gevolgen de zaak verder kan en zal hebben kunnen wij gevoeglijk buiten beschouwing laten. Alleen zij opgemerkt, dat, wie in onze samenleving de kat de bel aanbindt, goed doet, daarbij steeds te bedenken, dat wie kaatst, de bal te verwachten heeft en dat het met groote jongens slecht kersen eten is. Vergissen wij ons niet, dan krijgen hier de kleine jongens de steenen naar het hoofd. Dat hadden zij kunnen voorzien.

Tentoonstelling „Huis en Tuin".

Het Dagelijksch Bestuur van bovengenoemde tentoonstelling is in verzet gekomen tegen enkele uitdrukkingen, die de heer Adr. Moen zich in „Architectura" heeft veroorloofd, naar aanleiding van het bericht van uitstel tot het volgend jaar. Het weekblad „de Nederlandsche Klei-Industrie" nam dit protest over en voegde daaraan een bijschrift toe, dat de aandacht trekt en dat luidt als volgt:

„Zooals men uit het bovenstaande ziet, twijfelt het Dagelijksch Bestuur der tentoonstelling geen oogenblik aan het welslagen in 1914. Gaan wij echter af op hetgeen ons een dezer dagen werd medegedeeld door een paar steenfabrikanten, die meermalen blijk hebben gegeven goed op de hoogte te zijn en een goeden kijk op de dingen te hebben, dan zal er nog veel onderlinge verdeeldheid uit den weg geruimd moeten worden om het welslagen der tentoonstelling mogelijk te maken. Verder zijn er velen nog niet van overtuigd, dat de later te behalen voordeelen zullen opwegen tegen de thans te brengen geldelijke offers".

Deze mededeeling werpt een eigenaardig licht op het geval. Oneenigheid in eigen kring schijnt aan het uitstel niet vreemd te zijn, maar het is natuurlijk, dat men daarover liever zwijgt. De kans van welslagen in 1914 wordt er, wanneer het zoo is, niet beter op.

Om welslagen mogelijk te maken, zal, zooals wij reeds opmerkten, een deugdelijke herziening van den geheelen opzet noodig zijn.

Waarom moest de kunstindustrie op het gebied van huisinrichting er eigenlijk bijgehaald worden?

Heeft het Tentoonstellingsbestuur wel goed overwogen, wat onze tijd eischen mag van: een complete Tentoonstelling van Huis en Tuin in Bouw en Aanleg? en nogmaals vragen wij, ligt het aanrichten daarvan wel op den weg van een vereeniging als die der Nederlandsche Baksteenfabrikanten?

Een mogelijke mislukking van een te groot opgezet plan kan voor de Vereeniging zeer onaangename gevolgen hebben, maar het zal haar in geen enkel opzicht schaden, zich bepaalt tot haar eigen terrein, waarop na het eerste wanneer zij erkent te hebben gedwaald in den opzet en succes, ook nog wel een tweede te behalen is.

Prijsvragen.

HET NIEUWE STADHUIS TE ROTTERDAM.

Aan de hand van het rapport van de jury voor den bouw van het nieuwe stadhuis — waarin behalve de burgemeester, de directeur van gemeentewerken en de directeur der bouwpolitie, zitting gehad hebben de heeren: Jos. Th. J. Cuypers, Amsterdam, A. Salm G.Bzn., Amsterdam, Dr. E. C. Knuttel, Den Haag, J. P. Stok Wzn., Rotterdam, J. H. W. Leliman, Amsterdam, en C. Muysken, Baarn, — en aan de hand van het naar aanleiding daarvan door de raadhuis-commissie uitgebrachte advies, hebben B. en W. nu een voorstel bij den gemeenteraad ingediend.

Voldoende aan de door hen aanvaarde opdracht, schrijft het college daarin, hebben de uitgenoodigde architecten of combinaties van architecten hun ontwerpen den 1en Februari l.l. ingeleverd. Door een van de combinaties is gebruik gemaakt van de bevoegdheid tot inzending van twee afzonderlijke ontwerpen, zoodat in het geheel zeven ontwerpen zijn ingezonden, die met de gekozen motto's in de stukken naar volgorde worden aangeduid als: I. S.P.Q.R. (Senatus Populusque Roterdamensis), II. Groen en wit, III. Representatief, IV. Pro domo Sua, V. Aquarius, VI. J.J., en VII. Roterodami Prosperitas.

Door de zorgen van de afdeeling plaatselijke werken was het vroegere schoolgebouw aan de Dijkstraat in gereedheid gebracht tot het in ontvangst nemen van de door de ontwerpers in te leveren teekeningen en van de afbeelding van het uitwendige — de gekleurde maquette — die door ons op advies der jury op een schaal van 1 à 50 was verlangd. Met zijn verschillende lokalen, waardoor ieder van de ontwerpers over een afzonderlijke ruimte kon beschikken, bleek dit schoolgebouw zich uitnemend voor het doel te leenen, waardoor zoowel de jury, als daarna de raadhuiscommissie, aldaar zeer naar wensch hebben gevonden de gelegenheid tot rustige bestudeering van de ontwerpen en tot het verrichten van haar arbeid, welk vooral voor de jury, die elk der verschillende ontwerpen uit het oogpunt van aesthetische en constructieve eischen, de indeeling en inrichting en het verband tusschen het in- en uitwendige had na te gaan en die bovendien op de zorgvuldigste wijze de voor elk ontwerp benoodigde bouwsom heeft becijferd, een arbeid van beteekenis is geweest.

Wij maken daarom gaarne van de gelegenheid gebruik om voor de voorlichting, die de jury zoowel voor het opmaken van het programma van eischen, als voor de beoordeeling van de ontwerpen heeft verstrekt, hier openlijk onze waardeering uit te spreken.

Heeft haar arbeid ons iets duidelijk gemaakt, dan is het wel dit, dat voor het tot stand brengen van een bouwwerk van zoo groote beteekenis herhaald overleg tusschen ontwerper en bouwheer dringend noodig is en dat alleen langs dien weg en door niet opzien, ook van de zijde van den ontwerper, om zich de moeite van omwerken en veelvuldige verbetering van onderdeelen te getroosten, het gewenschte resultaat zal worden bereikt.

Bij een bouwwerk van de veelzijdige eischen als het stadhuis eener groote stad — een bouw bovendien, die in eeuwen in ons land niet is voorgekomen — moet dit nog zooveel meer spreken. Het kan onzes inziens uit dien hoofde geen verwondering wekken, dat ook nu de einduitkomst nog niet is verkregen en dat de jury, met alle waardeering voor den verrichten arbeid, waarvan de ontwerpen blijk geven, geen enkel daarvan voor dadelijke en ongewijzigde uitvoering rijp heeft geoordeeld.

Haar critische beoordeeling van elk ontwerp nederleggende in de afzonderlijke bijlagen, die wij onder voorbehoud van nadere publicatie voorshands vertrouwelijk ter visie leggen, en er daarbij o.a. op wijzende, dat de ontwerpen III, IV, V, VI en VJJ het beschikbaar gestelde bouwbedrag aanmerkelijk overschrijden, vat zij haar beoordeeling als volgt samen:

„Zij meent echter dat een drietal der ontwerpen en wel „S.P.Q.R.", „Groen en Wit" en „Aquarius" zich door zeer bijzondere kwaliteiten onderscheiden. Daartegenover staan evenwel, gelijk uit de hierbij gevoegde gedetailleerde beschouwingen der ontwerpen kan blijken, bezwaren van uiteenloopenden en deels ernstigen aard, in het bijzonder de aanmerkelijke overschrijding van de bouwsom met circa een millioen voor het ontwerp Aquarius.

„De genoemde drie ontwerpen zijn echter door het samenstel hunner goede eigenschappen en den aard hunner tekortkomingen de relatief meest geslaagde der ingekomen inzendingen en naderen het kortst tot de in het programma neergelegde bedoelingen. Zij bieden ook de in architectonischen zin meest geslaagde oplossing. Het spreekt vanzelf, dat voor de Jury het plan Aquarius, uit hoofde der overschrijding van de beschikbare bouwsom, niet in aanmerking kan komen. De Jury stelt, met het oog op bovenstaande **overwegingen, Uw College voor om, óf tus**schen de inzenders der ontwerpen „S.P.Q.R." en „Groen en Wit" voor de definitieve opdracht de keuze te doen óf hen in de gelegenheid te stellen tot het indienen van een tweede schetsplan, waarbij met aanhouding, zooveel mogelijk, van de groote trekken van hun ontwerp, rekening is gehouden met de te hunner kennis gebrachte opmerkingen. Een en ander op dezelfde administratieve voorwaarden als in het programma zijn vastgelegd en zonder bijzondere geldelijke vergoeding."

Ten slotte vestigt de jury, met het oog op de aesthetische qualiteiten, de aandacht op het ontwerp Aquarius.

Wij hebben, vervolgen B. en W., het rapport der jury in handen gesteld van de raadhuiscommissie, welke ons het volgende schrijft:

„Met groote belangstelling heeft onze commissie kennis **genomen van het om advies in hare handen gestelde** rapport van de jury voor den raadhuisbouw en gebruik gemaakt van de geboden gelegenheid om zich op de hoogte te stellen van de zeven ingezonden ontwerpen."

„Zij wenscht, voldoende aan uwe opdracht, vóór alles uit te spreken, dat de wijze, waarop die ontwerpen zijn tentoongesteld, nauwelijks gunstiger kan worden gedacht en in hooge mate medewerkt om van elk daarvan een juisten indruk te geven en de bestudeering er van te vergemakkelijken."

„Zij meent verder te mogen verklaren, dat over het geheel ernstig, goed werk is geleverd en dat de ingeleverde arbeid voor de bouwkunde van zoodanige beteekenis is, dat de verschillende ontwerpen — evenals indertijd is geschied met die voor het Vredespaleis — in een uit te geven boekwerk worden vereenigd."

„Nauwkeurige beschouwing der ontwerpen heeft haar aanleiding gegeven zich te vereenigen met de conclusie van de jury, dat geen daarvan, zooals zij zijn ingezonden, voor onmiddellijke en onveranderde uitvoering in aanmerking kan komen, doch daarnaast heeft zij de overtuiging verkregen, dat zij ruimschoots gelegenheid bieden om te geraken tot de aanwijzing van den architect, wien opgedragen zal kunnen orden, zij het dan ook na meer of minder ingaande omwerking van zijn plan het raadhuis te bouwen."

„Waar de jury raadt om of reeds nu tusschen de 2 door haar op den voorgrond gebrachte architecten de definitieve **keuze te doen, of wel eerst nog aan deze beide** bouwmeesters wijziging hunner projecten te verzoeken, daar is onze commissie van oordeel dat de eerste van de twee door de jury aanbevolen wegen gevolgd moet worden en dat thans alle gegevens voorhanden zijn voor de definitieve aanwijzing van den architect, die na kennisneming van de uitvoerige uiteenzettingen der jury, en in nader en voortdurend overleg met hen, die daartoe van gemeentewege zullen worden aangewezen, het ontwerp kan maken, dat ten slotte voor de uitvoering vatbaar is.

„Zij acht het dan ook ongewenscht en overbodig, alsnog nadere schetsontwerpen te vragen. Ongewenscht, omdat h.i. een nieuwe opdracht aan meerderen hunner niet tot een goed resultaat kan voeren.

Naar hare meening toch kan een dergelijke nieuwe opdracht, zonder de zekerheid, dat de bewerker dan ook met den bouw zal worden belast en waarbij ook dan nog het zoo noodzakelijk contact met den bouwheer niet kan worden verkregen, slechts tot verzwakte uitingen van het talent leiden. Alleen dan zal, naar zij meent, een der uitgenoodigden zich opnieuw tot uiterste krachtsinspanning bij den arbeid tot verbetering en vervolmaking van zijn ontwerp voelen aangedreven, wanneer hij zich bewust is, dat de hoogste belooning, de definitieve opdracht tot den bouw, hem is verzekerd en dat zijn naam voor altoos aan den bouw verbonden zal zijn.

„Bovendien veroorzaakt de vraag om nadere inzendingen niet onbelangrijk tijdverlies en zullen, na ommekomst van den in dat geval opnieuw te stellen termijn, de tot beoordeeling geroepenen, vermoedelijk in volkomen denzelfden toestand verkeeren als waarin zij zich tegenover de thans ingezonden ontwerpen bevinden.

„Het zal verder niet mogelijk zijn meer dan wijzigingsschetsen te vragen, zoodat de thans verkregen maquetten en zeer geacheveerde teekeningen niet zullen nalaten ook **dan haren invloed te doen gelden en dus een zuivere** beoordeeling der nadere ontwerpen in den weg zullen staan.

„Overbodig acht de commissie een uitnoodiging tot het inzenden van zoodanige nadere ontwerpen, omdat, zooals reeds boven werd opgemerkt, zij van oordeel is, dat uit de bouwmeesters reeds nu een keuze kan worden gedaan.

„Waar de Jury in hare tweeledige conclusie eenerzijds in overweging geeft, dat tusschen de ontwerpers van de plannen onder de motto's „S.P.Q.R." en Groen en Wit" de keuze voor de definitieve opdracht worde gedaan, is onze commissie van oordeel, dat die keuze op den ontwerper van „S.P.Q.R." moet vallen, omdat zij diens ontwerp stelt boven dat onder het motto „Groen en Wit" en daarin meer het karakter van een Raadhuis voor Rotterdam vindt uitgedrukt dan in het project „Groen en Wit", waarvan de Jury schrijft dat de architectuur waardigheid mist en te speelsch is, dan dat zij het juiste karakter zou vertoonen van het eerste bestuursgebouw eener arbeidsstad als Rotterdam.

„De commissie heeft derhalve hoewel evenals de Jury niet een ontwerp,' zooals het daar ligt, voor onmiddellijke uitvoering geschikt achtende, na overweging van het bovenvoorstaande, besloten U te adviseeren het voorstel te doen om den ontwerper van het plan „S.P.Q.R." thans aan te wijzen als den bouwmeester van het nieuwe stadhuis en hem derhalve de opdracht tot het vervaardigen van een definitief ontwerp **te geven, waarbij rekening is gehouden met de op**merkingen der Jury. Voorts constateert zij, dat voor het geval Uwe college nochtans tot het doen van verdere uitnoodigingen mocht besluiten en daartoe, nevens de ontwerpers van S.P.Q.R. en „Groen en Wit", trots de aanmerkelijke overschrijding van de beschikbare bouwsom, ook dien van „Aquarius" mocht aanwijzen, alsdan in haar midden ook de aandacht is gevestigd op de ontwerpen „Roterodami Prosperitas" en „J.J."

Met dit advies, aldus B. en W. ten slotte vereenigen wij ons ten volle. Ook wij achten voor heropening van den kampstrijd geen reden aanwezig, en allerminst om daarin op te nemen andere plannen, dan de beide welke door de Jury het meest op den voorgrond worden gebracht. Zooals reeds in het advies van de Raadhuiscommissie is aangevoerd, zouden in dat geval ook andere ontwerpers evenzeer voor een nieuwe uitnoodiging in aanmerking kunnen komen.

Ook voor een nieuwe concurrentie enkel tusschen de beide bovenaan staande ontwerpers zien wij geen reden. Afgaande op het nauwgezette onderzoek van de Jury mag men met vertrouwen aannemen, dat ieder hunner, al zullen zij zich bij hernieuwing aan hunne schepping moeten geven, door zijn ontwerp getoond heeft de eigenschappen te bezitten om hem als den uitverkoren bouwmeester aan te wijzen. Van nieuwen wedijver tusschen hen beiden zou het ongewenschte gevolg worden verdere vertraging, terwijl wij, lettende op de dringende behoefte aan betere huisvesting van den dienst en van het Stadsbestuur, ons niet verantwoord achten daartoe buiten noodzaak de hand te leenen. In dien vergelijkenden nieuwen wedijver zien wij bovendien geen voordeel, maar wel alle bezwaren door de Raadhuiscommissie genoemd. Wordt daarentegen de definitieve opdracht verstrekt, dan zal het plan in voortdurend overleg met de betrokken organen van het Gemeentebestuur met volkomen kennis van zaken kunnen worden omgewerkt en voor uitvoering gereed gemaakt en zal men er zeker op mogen gaan — ook de Raadhuiscommissie brengt dit bovenal naar voren — dat de uitverkoren ontwerper, die de groote taak op zijn schouders ziet gelegd, zich daardoor in zijn streven gesterkt zal zien en dat zoodoende deze alles zal geven wat in hem is om niet beneden de verwachting te blijven.

Een en ander overwegende, meenen wij u derhalve met vol vertrouwen te mogen raden om te volgen den door de jury in de eerste plaats aangegeven weg en alzoo voor de definitieve opdracht de keuze te doen tusschen de ontwerpen „S.P.Q.R." en „Groen en Wit". Ons scharende aan de zijde van de Raadhuiscommissie zouden wij daarbij beslist de voorkeur geven aan het ontwerp „S.P.Q.R.". Van omwerking en ingrijpende wijziging zal dan ook deze ontwerper zich ingevolge de bemerkingen der jury niet kunnen onthouden. Meer echter, dan dit bij het ontwerp „Groen en Wit" het geval is, is het hem gelukt een „Raadhuis" te leveren en in zijne schepping tot uiting te brengen de eischen van rust en van waardigheid, die **het Stadhuis eener groote stad behooren te kenmerken.**

U voorstellende de keuze te doen, meenen wij U daarom met goede redenen te mogen raden deze op den ontwerper **„S;P.Q.R." te vestigen en zouden wij, voor zoover** ons betreft, het opmaken van het definitieve ontwerp met vol vertrouwen in zijne handen wenschen te zien gesteld.

Het college voegt daar nog de volgende mededeeling aan toe:

Wij stellen ons thans voor, dat, nadat onze bovenstaande mededeeling zal zijn gepubliceerd, in de eerste plaats de leden Uwer Vergadering door een bezoek aan het gebouw in de Dijkstraat van de ontwerpen zullen willen kennisnemen en dat, wanneer daarna Uwe beslissing zal zijn gevallen, ook de voorloopig als vertrouwelijk ter visie gelegde bijlagen zullen worden publiek gemaakt en tegelijkertijd ook aan de burgerij en de pers de gelegenheid tot bezichtiging zal worden gegeven.

Het resultaat van den verrichten arbeid, zouden wij bovendien, daarmede volgende den door de Raadhuiscommis-

sie gegeven wenk en in het vertrouwen dat daarop in de bouwkundige wereld zal worden prijs gesteld, voor later willen vastleggen door van de teekeningen en ontwerpen reproducties te laten maken en het geheel in een bundel te doen uitgeven.

Terwijl wij ten slotte opmerken, dat een der leden van ons College zich van het aangeven van eene voorkeur tusschen de beide ontwerpers zou wenschen te onthouden, hebben wij mitsdien de eer U voor te stellen:

I. te besluiten tot een keuze tusschen de beide bedoelde ontwerpers, die keuze te vestigen op den inzender van het ontwerp „S.P.Q.R." en ons alzoo te machtigen om, behoudens nadere regeling op de begrooting van het crediet voor den bouw, aan deze de opdracht tot het maken van het definitieve ontwerp te geven;

II. ons te machtigen om te beschikken over het verzochte crediet voor eene publicatie van de ingezonden ontwerpen, als boven bedoeld.

N. R.Ct.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

(Vervolg).

Eischen van Toelating.

Er is zeker geen onderdeel van het Middelbaar Technisch Onderwijs waarover meer strijd is gevoerd in woord en schrift dan over de eischen die gesteld moeten worden aan hen die het M. T. O. willen volgen.

In 1907 werd door den Bond van technici een enquête ingesteld omtrent deze zaak.

Aan ongeveer 300 personen, deskundigen op het gebied van architectuur, machinebouw en electrotechniek werden de volgende vragen ter beantwoording gezonden: „Wel„ken weg acht U in het belang der Nederlandsche Techniek „de meest verkieselijke voor de regeling van M. T. O. Die „der louter schoolsche opleiding? of: Die waarbij M. T. O. „wordt voorafgegaan door eenige jaren praktijk?"

Van de 277 antwoorden die inkwamen waren er slechts 18 die aan een louter schoolsche opleiding de voorkeur gaven, terwijl er 232 de opleiding met voorafgaande praktijk prefereerden.

Evenals de lagere technische scholen aansluiten aan de lagere school voor algemeene vorming, zal de Middelbaar Technische School als eisch van algemeene ontwikkeling het genoten onderwijs op de Midd. School (H. B. S.) met 3 jarigen cursus als voorwaarde van toelating mogen stellen.

Het is gewenscht, dat de M. T. S. toegankelijk gesteld worde voor allen, die **onverschillig welke hunne opleiding is geweest,** voldoen aan de eischen voor de toelating gesteld.

In het algemeen kunnen de leerlingen, die de M. T. S. zullen bezoeken in 2 categorieën verdeeld worden, n.l. 1e zij, die de H. B. S. met 3 jarigen cursus hebben afgeloopen, 2e zij, die op A. B. S. of bij den patroon practisch hebben gewerkt en de daarbij behoorende theoretische kennis verkregen op de A. B. S. of de B. A. S.

Deze beide categorieën zijn echter niet voldoende ontwikkeld om het onderwijs aan een M. T. S. te volgen. De 1e categorie is niet praktisch ontwikkeld, terwijl de theoretische ontwikkeling van de 2e catagorie niet voldoende is. Beide categorieën van leerlingen hebben nog een opleiding noodig, die als tusschenschakel het eerst genoten onderwijs verbindt met het onderwijs aan de M. T. S. En ook deze vooropleiding dient ter hand te worden genomen door de besturen der M. T. S. of die der A. B. S.

Wordt dit niet gedaan dan zal het bezwaar van onvoldoende vooropleiding zich steeds doen gevoelen. In het verslag over 1911 van M. T. S. te Utrecht wordt vermeld, dat men bij het onderwijs dikwijls „stuitte op groote „leemten en op groot verschil in kennis en bevattingsver„mogen. De vreemde talen bleken voor velen een struikel„blok, terwijl zelfs de kennis van de Ned. taal, die niet in het leerplan is opgenomen, bij enkelen onvoldoende „bleek te zijn. Het denkbeeld reeds in het verslag over „1910 vermeld om den tijd, die thans over het onderwijs „in drie vreemde talen verdeeld wordt, te besteden aan „het meer grondig aanleeren van één dier talen, werd ook „thans overwogen, maar een beslissing te dien aanzien „nog niet genomen."

Deze klacht over onvoldoende kennis der vreemde talen is niet te verwonderen, aangezien van de 42 leerlingen, die in 1910 over het 1e semester werden ingeschreven, er slechts 9 waren die de H. B. S (3-jarige cursus) hadden bezocht en 22 de Ambachtsschool; dat tekort geldt dus voornamelijk de oudleerlingen der A. B. S. Maar aan den anderen kant schijnt de ondervinding met de practische vooropleiding voor hen die de A. B. S. niet bezochten aanleiding te hebben gegeven om in het sousterrein van het gebouw onder leiding van den amanuensis practisch te laten werken door het laten vervaardigen van de in de bouwkunde voorkomende constructies, allen op de helft der ware grootte.

In Dordrecht wordt het bezwaar van onvoldoende practische vooropleiding ondervangen door het onderwijzen van de praktijk in de aan de school verbonden werkplaatsen gedurende de eerste 2 studiejaren.

In Leeuwarden tracht men aan dit bezwaar tegemoet te komen door de leerlingen der H. B. S. gedurende één semester aan de school te laten werken en daarna 2 semesters in de praktijk op bouwwerk of fabriek met aanvullend avondonderwijs.

Hieruit blijkt, dat ook op het gebied van het M. T. S. bij de bestaande scholen eenheid in het doel bestaat maar veelvormigheid in de wegen die tot het doel leiden.

Aan welken weg de voorkeur moet worden gegeven, zal eerst later beoordeeld kunnen worden, maar ongetwijfeld verdient het aanbeveling eenige praktijk voorafgaande aan het bezoek der M. T. S. mede als eisch van toelating te stellen.

Midd. Techn. School te Haarlem.

Bij de voorwaarden, waaraan het M. T. O. moet voldoen, samengesteld door den Bond van Technici, komt o.m. het volgende voor: „Zal het onderwijs onder het bereik kun„nen vallen van de bedoelde personen, dan moet de plaats „waar de school is gevestigd, dagelijks gemakkelijk per „spoor, tram of boot te bereiken zijn en moeten den gega„digden hiervoor alle mogelijke faciliteiten verleend worden".

In verband met deze uitspraak, die zeker door ieder zal moeten worden toegestemd, mag zeker Haarlem ook als plaats van stichting eener M. T. S genoemd worden. Trouwens door Minister Kuyper werd in 1904 reeds onze stad aangewezen als plaats van vestiging voor de in wetsontwerp voorgestelde M. T. S., terwijl toen door den Gemeenteraad een belangrijk bedrag voor de eventueele stichting werd beschikbaar gesteld.

Waar in 1904 echter op de voordeelen van centralisatie ook voor dit onderwijs werd gewezen, zoodat de toen voorgestelde school een Centraal instituut voor M. T. O. zou zijn, wordt allerwege thans met recht gepleit voor decentralisatie.

Afdeelingen der bovenbedoelde M. T. S.

In bovenstaand verband dient gewezen te worden op de sinds enkele jaren gereorganiseerde machinistenschool te Amsterdam in een M. T. S. met de afdeelingen werktuigbouw, electrotechniek.

Waar nu op zoo'n korten afstand van Haarlem door samenwerking van Rijk, Provincie en Gemeente de mogelijkheid in het leven is geroepen om voor deze afdeelingen M. T. O. te ontvangen (het Rijk subsidieert deze school in 1913 met f 38.000,—) is het niet wel aan te nemen dat voor het stichten van deze afdeelingen aan een eventueel te stichten M. T. S. te Haarlem ook subsidie zou worden verleend en komt het mij hierom gewenscht voor, daarin gesteund door de meening van den Inspecteur, voor Haarlem de oprichting voor te stellen voor een M. T. S. alleen met de afdeelingen Burgerlijke- en Water bouwkunde.

Uit de Staatsbegrooting blijkt dat nog geen gelden zijn uitgetrokken voor een dergelijke school gevestigd in Noord-Holland of het Noordelijk gedeelte van Zuid-Holland en zal dus een spoedig ingediend voorstel voor de stichting van een M. T. S. te Haarlem zeker op de medewerking van de betrokken autoriteiten mogen rekenen, aangezien een dergelijke inrichting van onderwijs in een dringende behoefte zal voorzien.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 21. 11oe Alg. Mei-vergadering op 27 en 28 Mei a.s. in het Gebouw der Maatschappij Definitief Programma.

Jaarverslag der Commissie voor Onderwijs.

Jaarverslag van de Afdeelingen Amsterdam der Maatschappij T. B. D. Bouwkunst. — Idem van de Afdeelingen Arnhem, 's-Gravenhage, Groningen, Haarlem en Utrecht.

De Hofvijver door F. J. Kubatz b. i. met afbeeldingen en losse plaat.

Gebouw v. d. firma Lewenstein, Vijgendam, hoek Nes, te Amsterdam arch. Harry Elte P.H.zn., met afbeelding.

Ingezonden. Uitbreidingsplan van 's-Hertogenbosch.

ARCHITECTURA No 21. De Beurs te Amsterdam, door Willem van der Pluijm, met afbeelding.

De Tentoonstelling „Huis en Tuin" door Adr. Moen.

Utrechtsche werkzaamheden, door C. J. de Haas.

IVe Internationaal Congres van Hijgiëen der Woning, Antwerpen 1913.

Verslag omtrent den Bond Heemschut, uitgebracht in de Alg. Vergadering van 3 Mei 1913.

Ingezonden. Over de behandeling van den kunstvorm aan Ambachtsscholen.

DE BOUWWERELD No 21. De Tentoonstellingen 1913. — I Amsterdam. De Vrouw 1813—1913.

Het Paleis te Amsterdam, Boekbeschouwing, naar aanleiding van de verschijning van Prof. Dr. H. Brugman, Studie: «van Raadhuis tot Paleis.»

Binnen 50 jaren een bouwval, door Prof. J. A. van der Kloes. (Slot) met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No 21. Herziening der Algemeene Voorschriften voor Hout.

Het Auteursrecht, door R. A. van Sandick c. i.

De Ombouw van de telegraafgeleiding tusschen Soerabaja en Wono kromo, door J. Aansootts, met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorweg-exploitatie v. h. Kon. Instituut van Ingenieurs, van 16 Mei 1913 te Utrecht.

Ingezonden Stukken. Conclusies uit kolenproeven met locomotieven, door I. Franco w. i. en G. H. W. van Aken.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 21. Officieel gedeelte. — Verslag van de 17e Jaarlijksche Algemeene Vergadering (vervolg). — Jaarverslagen. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Salastiectie. — Vragenbus. — Tentoonstelling en Prijsvragen. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 20. Nederl. Aannemersbond. Voorstellen enz. betreffende de Jaarvergadering, te houden 10 Juli 1913.

De Verzekeringswetten V (Vervolg).

Aanbesteding te Nuland.

Uit Groningen. Middelbare Technische School.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE. No 47. Ingezonden. — De Tentoonstelling »Huis en Tuin«, uitgesteld. — Is het goed eenige tookopeningen vóór het vuur te openen? — Slechte mortel. — Stofvrije wegen. — Natuur- en Scheikunde in het Metselvak. — Risico-overdracht. —

Varia.

VOLKSKUNST.

(Vervolg).

En nu is het tijd uit de hoogere sferen af te dalen en een meer scherp bepaald antwoord te geven op de vraag: Wat is Volkskunst?

Volkskunst is de kunst van al diegenen, die — zonder van de kunst levensberoep te maken — gevolg geven aan hun scheppingsdrang. Minder technisch geoefend en met een minder ruim gezichtsveld dan de eigenlijke kunstenaars zijn zij dientengevolge minder geneigd af te wijken van het normale. Zij letten meer dan de eigenlijke kunstenaars, op hetgeen anderen doen, die in dezelfde omstandigheden werken als zij; hun werk wijkt dus minder af van het werk der anderen. Er ontstaat (met behoud van schakeeringen, het gevolg van oorspronkelijkheid,) een zekere eenvormigheid, een eenheid, waardoor ten slotte voor wie er buiten staat, het eene volk zich onderscheidt van het andere.

In de Volkskunst vormt het geheele volk als 't ware een leger. Met gelijken tred marcheert men voorwaarts. De eigenlijke kunstenaars — want ook bij dezen verloochent zich de volksaard niet — maken óók wel deel uit van dat volksleger, maar zij gaan vrijelijker heen en weer; zij snellen telkens vooruit: zij vormen de afdeeling Eclaireurs van het volksleger.

Maar nu gij weet wat Volkskunst is, begrijpt gij ook waarom zij geenszins ten doode is opgeschreven; dat zij niet behoeft te vegeteeren, maar zich ontwikkelen kan, even goed als de Hooge Kunst. Zich ontwikkelen moet. Want ook in dezen is stilstand achteruitgang. Daarom is dan ook geenszins onthouding onzerzijds geboden; integendeel moeten wij de behulpzame hand bieden. Natuurlijk moeten wij voorzichtig te werk gaan; gij herinnert U de fabel van La Fontaine, waarin de beer zijn slapenden vriend, den landman van een lastige vlieg wil bevrijden, een zwaren steen opneemt, en niet enkel de vlieg, doch tevens den landman het leven beneemt.

Indien de Nederlandsche Volkskunst enkel boerenkunst ware, zoude misschien nog geaarzeld mogen worden: Want de stadsmensch staat te veraf van den landman, dan dat zij elkander kunnen begrijpen. Maar zooals reeds gezegd werd, bij ons is de Volkskunst veel meer kunst der kleine burgerij en deze staan wij nader. En ook in deze burgerij zijn vele standen, om het zoo eens uit te drukken. Er zijn er die dichter bij ons staan dan andere. Die het dichtst bij ons staan, kunnen wij het eerst bereiken.

Hoe nu de Volkskunst te bevorderen?

Bij het beantwoorden dezer vraag is slechts vast te houden aan het begrip volksleger, straks gegeven. Dat wil zeggen, een leger bestaande uit een vaste kern, het kader de officieren en onderofficieren — en verder uit minderen. En wel uit officieren en minderen van verschillende wapenen.

Daaruit volgt reeds dadelijk dat niet ieder dezelfde opleiding noodig heeft. Een officier dient meer te weten dan een onderofficier, en deze weer meer dan de mindere. En ieder „wapen" stelt daarenboven zijn eigen eischen. Alle deze elementen zijn noodig om een leger te vormen; is zonder officieren een leger slechts een horde, zonder minderen is een officier weerloos en een bespotting.

Ik wed, gij wilt allen officier zijn. Wilt het zijn, maar kunt gij het? Ik weet: in ons land worden alle kunsten vlijtig beoefend; dat wil zeggen, er zijn vele en keurige tentoonstellingen voortreffelijke concerten, en wij hebben vele musea, welke min of meer druk bezocht worden. Maar dat alles is slechts eene passieve kunstbeoefening; gij luistert en ziet. Wat doet gij zelf? Ik wil van geen enkele stad kwaad spreken. Maar — mag ik naar eigen ondervinding oordeelen, dan is de actieve kunstbeoefening nergens groot. Laat ik er bijvoegen: onder de hoogere kringen. Want eveneens naar die ondervinding geoordeeld, is de zucht om met de handen bezig te zijn, allerwege groot onder de minder hoog geplaatsten.

In dit opzicht heb ik — vergeef mij, zoo ik hier mijzelf op den voorgrond stel — een merkwaardige ondervinding opgedaan in de hoofdplaats van handel en industrie: Amsterdam. Overtuigd dat alleen dan perk kan gesteld worden aan de ongezonde neiging om alles over te laten aan de machine, indien ieder zich bewust wordt van de hooge waarde van den arbeid der handen, onderscheid leert maken tusschen het doodsche, wat allen machinalen arbeid kenmerkt, en het levende frissche van individueel werk, wilde ik — alvorens verder te gaan — als het ware een wapenschouwing houden van wat er op het gebied van vrijwilligen handenarbeid te Amsterdam werd verricht. Door bijzondere omstandigheden worden te Amsterdam geen huisvlijttentoonstellingen gehouden, gelijk in bijna alle andere gemeenten in ons land geschiedt voor de Maatschappij tot bestrijding van drankmisbruik, de Volksbond. Er bestaat dan ook geen huisvlijt te Amsterdam, verklaarden mij geboren en getogen Amsterdammers! Iedereen heeft het te druk met 't verdienen van zijn dagelijksch brood. Amsterdam is een zakenstad; en als men 's avonds vrij heeft, dan gaat men naar de comedie of naar andere gelegenheden; maar voor zijn pleizier maakt niemand iets zelf.

Toch wist ik het bestuur der Amsterdamsche afdeeling van de Maatschappij van Nijverheid, van welke ik de eer had voorzitter te zijn, te bewegen met mij dien proef te wagen. Want ik achtte het van 't hoogste belang, óók voor die Maatschappij van Nijverheid, om te weten in hoeverre nog in de Amsterdamsche bevolking krachten sluimerden, welke het handwerk, de handnijverheid ten goede konden komen.

En de ondervinding overtrof verre zelfs mijne verwachting! Alle zalen, daartoe beschikbaar gesteld in het Stedelijk Museum, werden niet enkel ten volle gevuld, maar zonder de bereidwillige hulp van den directeur van het Museum, de heer Baard, die nog allerlei andere nooit gebruikte lokalen beschikbaar stelde, ware het zelfs niet mogelijk geweest allen die plaats vroegen, een onderkomen te verschaffen. Natuurlijk was er veel werk van kinderen, jongens en meisjes — maar toch, het werk van volwassenen vulde ook vele zalen.

Wie werkten er uit liefhebberij? Ja, wie werkte er eigenlijk niet? Smeden, koperslagers, meubelmakers, agenten, kantoorklerken, brandweermannen, loodgieters, concierges, óók — maar zeer sporadisch — een heer en dame.

Of het werk mooi was? Of men het Volkskunst mocht noemen? Gij hebt vermoedelijk wel eenige Huisvlijttentoonstelling bezocht. Welnu, in 't algemeen genomen, was het Amsterdamsche werk niet veel beter dan wat men elders ziet. Alleen de vrouwelijke arbeid had een hooger peil bereikt. Vermoedelijk onder den invloed der winkels. Want — zooals reeds werd opgemerkt: kunst is in de eerste plaats navolging; en de vele groote uitstallingen voor de winkelramen maken Amsterdam tot een museum voor den wandelaar, vooral voor de wandelaarster.

Er was natuurlijk veel „broodeloose" kunst onder het

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Te. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht

48STE JAARGANG. ZATERDAG 7 JUNI 1913. No. 23

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat: . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Vervalsching van Antiquiteiten.

Vervolg (Zie bladz. 162).

Het bovenvermelde boek van Eudel is verschenen in 1907. Uit een lijstje van werken van denzelfden schrijver, in de laatste uitgave vermeld, kan men zien, dat men te doen heeft met een „érudit" in den volsten zin van het woord, door zijn levensarbeid geheel vertrouwd met de dingen, waarover hij schrijft. Vergissen wij ons niet, dan is „Trucs et Truqueurs" te beschouwen als een belangrijk uitgebreide bewerking van zijn, jaren geleden in het licht gegeven studie „Le Truquage", waarvan de bekende Bruno Bucher reeds in 1885 een Duitsche vertaling leverde.

Ook andere Fransche kunstkenners hebben over namaakkunst geschreven; Ris-Paquot is een bekende naam op dit gebied.

De Duitsche literatuur heeft zich evenwel, voor zoover ons bekend is, wel in talrijke tijdschriftartikelen met het onderwerp bezig gehouden, doch zelden de zaak in uitvoerige speciale studies behandeld.

Wij gelooven dan ook, dat het niet algemeen bekend is, althans niet in kunstkringen, dat in 1901 onder den titel „Der Raritätenbetrug" een boek is uitgegeven door een rechtsgeleerde, Dr. Hanns Gross, Professor in het strafrecht aan de universiteit te Czernowitz.

In dit boek wordt de vervalsching van rariteiten beschouwd van het standpunt van den rechtsgeleerde, die het euvel natuurlijk met een geheel ander oog beschouwt, dan de kunstkenner, maar wiens onderzoek meer gericht is op een practisch doel, namelijk den aard en het karakter van het misdrijf der vervalsching, in zijn groote verscheidenheid van vormen, te preciseeren en te trachten rechtsmiddelen aan de hand te doen, waardoor het kwaad vervolgd en bestreden zou kunnen worden. Menigmaal moet hij daarbij tot de bedroevende conclusie komen, dat de strafrechter, tegenover geslepen handelaars en bedriegers volkomen machteloos staat. Menigmaal begeeft zijn betoog zich in juridische finesses, waarin de gewone lezer hem niet kan volgen, doch over het algemeen is het boek helder geschreven en geeft deze rechtsgeleerde blijk in kunstzaken beter thuis te zijn, dan met zijn collega's in den regel het geval is.

Systematisch in zijn opzet geeft Gross vier oorzaken aan, waardoor de vervalsching van rariteiten tot de ontwikkeling gekomen is, die wij thans waarnemen.

In de eerste plaats: De prijzen voor zaken, welke werkelijk goed zijn, of er uitzien als goed werk, of ten minste daarvoor gehouden worden (men ziet de professor drukt zich zeer voorzichtig uit) zijn in den loop der tijden enorm gestegen; de welstand, de koopkracht en de bereidwilligheid om te betalen zijn in de laatste tientallen van jaren op verrassende wijze toegenomen, men verlangt en betaalt echter slechts het werkelijk goede, namelijk het oude goede; dit laat zich niet willekeurig vermeerderen en zoo wordt de vraag steeds dringender.

In de tweede plaats is de mogelijkheid om goede dingen te vervaardigen belangrijk grooter geworden; voor alles heeft zich de gewone vorming op de scholen dermate ontwikkeld, dat, daarmede alleen reeds, eenigszins begaafde

personen het door zelfstudie ver in de namaakkunst kunnen brengen. Onze Industriescholen en Kunstindustrieschoolen staan overal onder voortreffelijke leiding en zijn meestal met voortreffelijke oude werkstukken voorzien, die den leerlingen als voorbeelden dienen. Talentvolle leerlingen, die daarbij een echten ouden trek, iets van de begaafdheid der oude meesters in zich hebben, gevoelen zich juist door deze echte voorbeelden aangetrokken, werken zich in hun geest in en plotseling is zulk een man „specialiteit in antiek" geworden, wiens arbeid goed betaald wordt. Of hij dan eerlijk namaker of vervalscher of namaker in dienst van den handelaar in valsch goed wordt, dit hangt van zijn karakter en van de betaling af. Zeer dikwijls worden ook werkelijke kunstenaars, die voor hun goed werk geen afzet vinden, door den nood in de armen der vervalsching gedreven, in een woord aan lieden, die uitstekend namaken, restaureeren of vervalschen kunnen is geen gebrek. Gelijk Bodenstedt voor zijn gedichten eerst waardeering vond, toen hij ze als vertalingen van Mirza Schaffy uitgaf, zoo gaat het menig kunstenaar, die bij zijn werk bijna verhongert, maar een rijk inkomen vindt, wanneer hij het onder een ouden naam uitgeeft. De namaakkunst ook Eudel erkent dit, voorziet in een werkelijke behoefte; ieder wil wat echts hebben, dit is echter niet genoegzaam voorhanden — ergo imitetur.

Een derde factor en een zeer gewichtige in dit vraagstuk is de ongeloofelijke domheid der menschen, die zich juist op dit gebied alles laten aanprijzen. De lichtgeloovigheid, onervarenheid en avontuurlijkheid der menschen gaat zoo ver, dat het, volgens de verklaring van ervaren handelaars, voor dezen vaak groote moeilijkheid oplevert en standvastigheid vereischt, om op alle dwaasheden in hetgeen de menschen gelooven of verlangen, ernstig in te gaan. Wanneer echter de handelaar of verkooper ten slotte inziet, dat de door den kooper ten toon gespreide domheid werkelijk echt is, zoo is er inderdaad veel karaktervastheid voor noodig, om hiervan niet te profiteeren; hij zondigt telkens meer, steunend op de onnoozelheid zijner medemenschen en gaat meer en meer de vervalsching in het groot bedrijven. Alles wordt gekocht. Men moet zich inderdaad met deze dingen lang en grondig bezighouden, tot men er zich een voorstelling van vormen kan, hoever de handelaar mag gaan, zonder wantrouwen op te wekken.

Ten vierde is een niet geringe oorzaak voor de uitbreiding van het vervalschingsbedrijf te zoeken in den persoon van den strafrechter en wel in het bijzonder van den rechter van instructie. Men voere hier niet de gemeenplaats aan, dat de feiten den rechter van instructie niet aangaan, dat hij daarvoor deskundigen tot zijn beschikking heeft. Duizendvoudige ervaring toont aan, dat de rechter, die van de zaken geen kennis heeft, nooit in staat is, den benadeelde te begrijpen, de getuigen naar den eisch te verhooren, den beschuldigde te ondervragen en met de deskundigen te werken. Hij blijft dan aan de oppervlakte der zaak zich bewegen, haar innerlijke aard blijft hem vreemd; zij die verhoord worden bemerken dadelijk, dat de rechter niets van de zaak begrijpt en wachten zich wel, datgene wat onaangeroerd blijft op te rakelen. De rechter zelf is blijde de lastige zaak spoedig ten einde te kunnen brengen, zij wordt ter griffie gedeponeerd, de belanghebbenden vernemen met verbazing, dat de ware toedracht der zaak niet opgehelderd is en zoo vormt zich spoedig de volksmeening, dat dergelijke dingen eenvoudig niet op te helderen zijn. De vervalschers vernemen dit ook en maken zich deze meening steeds meer ten nutte.

Naast deze vier grondoorzaken kunnen mogelijkerwijze nog andere hebben medegewerkt, om het vervalschingsbedrijf tot zijn tegenwoordigen ongekenden bloei te brengen, doch men kan het gereedelijk met Prof. Gross eens zijn, dat deze vier wel de meest belangrijke zijn.

Over de ongehoorde opdrijving der prijzen van zeldzaamheden kan men uitvoerige beschouwingen houden. Zij wordt besproken bij elke gelegenheid, dat oude kunstwerken aan de markt komen. Zoo nog dezer dagen bij de veiling der teekeningen van Rembrandt te Amsterdam, maar zij is niet anders dan een economisch verschijnsel, beheerscht door economische wetten, die men niet veranderen kan. Die wetten wijzigen zich alleen naar de tijdsomstandigheden en men kan zich wel de mogelijkheid van een daling van die prijzen voorstellen, maar vooralsnog is die niet te voorzien en invloed daarop uit te oefenen kan in het algemeen onmogelijk geacht worden.

Aan een sluiting van alle inrichtingen van onderwijs in kunstnijverheid denkt niemand. Integendeel deze inrichtingen vermeerderen met elk jaar en worden telkens meer verbeterd en gespecialiseerd. En wat zou er van het onderwijs worden, wanneer men het gebruik van oude voorbeelden ging afschaffen, wanneer men perken ging stellen aan de ontwikkeling der technische vaardigheid?

Het verschijnsel van de ongeloofelijke domheid der menschen kunnen wij gevoeglijk onbesproken laten. Daarmede hebben zich reeds zoovele geslachten van wijsgeeren bezig gehouden, zonder het te kunnen verklaren, daarmede houden zich thans zooveel psychiaters bezig, dat men niet kan nagaan hoeveel eeuwen er nog zullen moeten verloopen, eer ten opzichte hiervan iets verkregen is, dat op overeenstemming gelijkt.

De practische rechtsgeleerde overweegt evenwel, dat de bedragen waarvoor de menschen tegenwoordig worden opgelicht en de schade, die indirect door het vervalschingsbedrijf wordt teweeggebracht, zoo groot zijn, dat hier met ernst dient te worden ingegrepen.

Op dit standpunt stelt zich Prof. Gross, wanneer hij zegt: „Laat ons zien, wat de Staatsmacht in dit geval zou kunnen doen."

(Wordt vervolgd.)

De Plannen voor het Amsterdamsche Stadion.

Door het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, is aan eenige bouwkundige bladen het volgend bericht ter plaatsing gezonden:

Bond van Nederlandsche Architecten.

Het bestuur bericht, dat in de ledenvergadering van 2 Mei j.l. de volgende motie met bijna algemeene stemmen is aangenomen:

»De Bond van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van het feit, dat de Architect H. Elte »Phzn. wetende dat de Architect E. Verschuijl met plannen voor het Amsterdamsche Stadion belast was, heeft »aangeboden daarvoor zonder betaling een ontwerp te »maken, keurt deze handeling van den architect Elte ten »sterkste af«.

Amsterdam, 26 Mei 1913.

Het bestuur voornoemd:
Jos. Th. J. Cuypers, Voorzitter.
Js. Ingenohl, Secretaris.

Wij kunnen hierin niet anders zien dan een officieele, openlijke berisping, waarbij een architect, die geen lid is

van den Architectenbond noch van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, wordt gebrandmerkt als iemand, die zich unfaire handelingen veroorlooft, om opdrachten te krijgen. Of de heer Elte lid van Architectura et Amicitia is weten wij niet, maar het weekblad »Architectura« nam eveneens het bericht op onder het opschrift »Unfaire Handelwijze«. Hieruit blijkt voldoende, dat de Redactie van laatstgenoemd blad het met de strekking van het bericht eens is.

Het daarin gesignaleerde feit is dan ook zeer ernstig en afkeurenswaardig en het ligt zeker op den weg van den Architectenbond, dergelijke feiten openbaar te maken, mits na rijp beraad en ampele overweging, of in zulk een geval de toepassing van het beginsel: »on lave son linge sale en famille«, niet verkieslijk is.

Al twijfelen wij er nu niet aan, dat deze aangelegenheid vooraf in den boezem van den Bond ampel overwogen zal zijn, toch wil het ons voorkomen, dat een kleine toelichting van het vonnis, dat hier wordt uitgesproken, niet overbodig zou zijn geweest. Geen rechtbank in ons land spreekt tegenwoordig een vonnis uit, zonder dat daaraan de gebruikelijke serie van »overwegende dit« en »overwegende dat« is voorafgegaan. Het aanplakken van een vonnis, zonder meer, doet ons terugdenken aan den tijd der Veemgerichten. In onze bouwkunst willen wij wel tot de middeleeuwen en nog veel verder teruggaan, maar in onze samenleving wenschen wij de middeleeuwsche manieren niet terug.

Er is nog een bijzondere reden, die hier eenige nadere toelichting gewenscht maakt.

Zooals men zich herinneren zal is verleden jaar voor den bouw van het Stadion een prijsvraag uitgeschreven. Artikel 3 van het prijsvraag-programma bevatte o.a. de volgende bepaling:

»Door het Bestuur der Mij. »Het Nederlandsche Sportpark« zal in overleg met de jury aan den inzender van een der gepremieerde ontwerpen worden opgedragen het uitwerken der plannen en de hoofdleiding van den bouw tegen de voorwaarden van de Honorariumtabel der Mij. tot Bev. der Bouwk. Zoo de bedoelde inzender naar het oordeel der jury niet de noodige waarborgen van ervaring en praktische kennis mocht bieden om zelfstandig den bouw te leiden, heeft hij zich, onder goedkeuring der Maatschappij »Het Ned. Sportpark«, een mede-verantwoordelijk medewerker toe te voegen«.

Dit laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. De jury, die op grond van deze bepaling aan de ontwerpen »Banardes« en »Tijdgeest« elk een premie van f 1500 toekende, droeg daarmede tevens stilzwijgend het zeer gunstig beoordeelde ontwerp »Banardes« ter uitvoering voor. Dit ontwerp was van den heer H. Elte Phzn.

Het tweede gepremieerde was van den heer H. v. d. Vijgh. De derde beschikbare premie van f 1500 werd verdeeld tusschen de inzenders der ontwerpen »Poliglot« en »Stockholm«, als waardeering van hun zeer ernstigen en verdienstvollen arbeid, dus niet als premiëering in den zin van artikel 3 van het programma.

In art. 11 staat voorts nog te lezen: »Het voor uitvoering aangewezen ontwerp wordt eigendom der Mij. (Sportpark voornoemd, met dien verstande, dat de ontwerper het geestelijk eigendom behoudt. Alleen de naambrief van dit ontwerp wordt door de jury geopend«.

Ook dit artikel geeft grond, om te veronderstellen, dat de jury alleen het ontwerp van den heer Elte voor uitvoering voordroeg en kon voordragen.

En nu lezen wij, dat de heer E. Verschuijl met plannen voor het Amsterdamsche Stadion belast is en zal bij velen, die niet anders dachten, dan dat de heer Elte aan het uitwerken der plannen was, de vraag zijn gerezen, hoe de heer Verschuijl nu aan de opdracht gekomen is.

Ter beoordeeling van het gesignaleerde feit eischt deze vraag in de eerste plaats volledige opheldering.

Men zou toch zeggen uit het verloop der prijsvraag, dat de opdracht van rechtswege toekwam aan den heer Elte, tegen de voorwaarden van de gebruikelijke Honorariumtabel. Welke reden kan er dus voor den heer Elte geweest zijn, zijn diensten gratis aan te bieden?

Wij zijn geheel buiten staat dit te beoordeelen en velen met ons en meenen daarom met te meer aandrang aan het Bestuur van den Architectenbond te mogen vragen, hoe deze vork in den steel zit, want dat aan een architect in het openbaar een berisping wordt toegediend, vinden wij een ernstige zaak. Het kan echter zijn, dat hij die verdiend heeft; maar het bericht, dat de Architectenbond deed plaatsen, vertelt ons ook, dat aan den heer Elte een opdracht ontnomen is, waarop hij het volste recht had. Daar moeten wel gewichtige redenen voor geweest zijn en zoolang wij daaromtrent in het duister blijven rondtasten, kunnen allerlei veronderstellingen worden opgeworpen, die, wellicht onverdiend, schade toebrengen aan den goeden naam van een talentvol architect, die bezig is carrière te maken.

Zoo iemand mag men, ook al is hij niet bij een architecten vakvereeniging aangesloten, niet als een onwaardige buiten den kring der vakgenooten sluiten, zonder, indien dit openlijk geschiedt, ook openlijk alle omstandigheden te vermelden, die daartoe aanleiding gaven.

In gewone gevallen, ligt er eenige onbescheidenheid in te vragen, hoe de architect aan zijn opdrachten komt; dikwijls is het maar beter, daar niet naar te vragen, maar hier, waar een beschuldiging wordt uitgesproken, is het niet onbescheiden te vragen, of van andere zijde geen handelingen gepleegd zijn, die, laat ons zeggen minder correct of minder fair waren en die een ander licht werpen op het feit, dat door den Architectenbond ten sterkste wordt afgekeurd.

Audi et alteram partem!

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

VERSLAG VAN DE ALG. MEIVERGADERING OP 27 EN 28 MEI 1913 IN HET GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ.

(Ontleend aan het »Bouwkundig Weekblad)

27 Mei. Voor de opening der vergadering waren de aanwezigen in de gelegenheid gesteld de Tentoonstelling betreffende de Bauberatung in Duitschland te bezichtigen. Een nadere omschrijving van wat op deze niet groote maar toch interessante tentoonstelling te zien is, volgt hieronder.

Ten 10½ ure werd de vergadering door den Voorzitter, den heer A. Salm G Bzn. geopend, die de leden welkom heette en daarna overging tot de behandeling van de huishoudelijke zaken.

Het Jaarverslag der Maatschappij, zoo ook het Verslag van de Vergadering van het Hoofdbestuur met den Raad der Afdeelingen gaf geen aanleiding tot opmerkingen.

Door de Commissie van Stemopneming, bestaande uit de heeren W. P. C. Knuttel en J. J. van Noppen, was gerapporteerd, dat uitgebracht waren 164 stemmen, waarvan 10 ongeldig. De candidaten verkregen respectievelijk het volgende aantal stemmen: de heeren van Bilderbeek 62, Dwars 82, Kromhout 92, Van Loghem 73, Ouëndag 149 en Salm 145, zoodat gekozen waren de heeren Dwars, Kromhout, Ouëndag en Salm.

Onder applaus namen de aanwezige heeren, Ouëndag en Salm, de benoeming aan.

Nadat de voorzitter waardeerende woorden had gezegd aan de aftredende Hoofdbestuurderen, de heeren Limburg en Schaap, werd bij acclamatie de heer Salm tot voorzitter herkozen.

De Commissie tot het nazien van de Rekening en Verantwoording, waarin zitting hebben de heeren W. J. de Groot, D. E. C. Knuttel en J. H. J. van Lunteren, deelde bij monde van den eersten mede, dat de administratie der Mij. volkomen in orde was bevonden. Met genoegen constateerde spreker, dat het geldelijk beheer goed geregeld was, waartoe de hulp van den accountant krachtig medewerkte. De voorzitter dankte den heer de Groot voor de mededeeling der Commissie, er op wijzend dat het de heer de Groot is geweest, die voor enkele jaren de reorganisatie der administratie heeft geleid.

Het verslag der Commissie van Financiën gaf geen aanleiding tot bespreking, terwijl de Concept Begrooting 1913 na een enkele opmerking werd goedgekeurd en vastgesteld onder dankzegging aan de Commissie. Tevens werden hierbij bedankt de heeren, die de Commissie ter zijde staan, zijnde de Alg. Secretaris J. Gratama, de klerk W. Penaat en de accountant G. J. Verburg.

Op verzoek van den Voorzitter belastten de heeren P. Kleiweg Dyserinck en J. H. J. van Lunteren zich met de uitloting van 5 aandeelen in de 4 pCt. Hypothecaire Leening. Uitgeloot werden de nos. 455, 399, 514, 582 en 76.

In de Commissie van Onderzoek werd gekozen de heer C. Muysken, terwijl de bestaande Commissie van Redactie, bestaande uit de heeren M. B. N. Bolderman, W. J. de Groot en A. Salm G.B.zn., herkozen werd.

Als stembureau fungeerden hierbij de heeren J. B. van Loghem, D. F. Slothouwer en H. E. Suyver.

In zake het Examen voor Hoofdopzichter, in te stellen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gaf de Voorzitter een overzicht van de wijze, waarop dit examen was voorbereid en van het Rapport der Commissie van Voorbereiding, bestaande uit de heeren A. Salm G. B zn., A. W. C. Dwars, B. J. Ouendag, W. F. C. Schaap en B. W. Wierink, welk Rapport gepubliceerd is, B. Weekblad 1911, no. 50.

De Commissie van Onderwijs, om advies betreffende dit Rapport gevraagd, kan er zich mede vereenigen, behoudens een kleine aanvulling aan art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen-Hoofdopzichter.

Het Hoofdbestuur stelde voor, tot het instellen van dit examen over te gaan, welk voorstel zonder discussie werd aangenomen. Aan het Hoofdbestuur werd overgelaten om, in overleg met de Commissie van Onderwijs, den datum vast te stellen, waarop dit examen voor het eerst zal worden afgenomen.

Betreffende het onderwerp: Reorganisatie van het tijdschrift „Bouwkunst", had de heer J. B. van Loghem voorgesteld, te bevorderen dat zoowel het tijdschrift der Mij. als het plaatwerk „de Architect" zouden vervallen en dat daarvoor in de plaats zou worden opgericht een nieuw blad, niet uit te geven door een der vereenigingen, maar door een uitgever en staande onder een Redactie, waarin de Mij. en het Genootschap A. et A. vertegenwoordigd zouden zijn. Dit tijdschrift zou gewijd moeten zijn aan moderne bouwkunst. De heer van Loghem wees er verder op, dat „Bouwkunst" te weinig de goede hedendaagsche bouwkunst en aanverwante kunsten opneemt.

Daar echter juist het reproduceeren van hedendaagsch werk sterk opvoedend werkt zoowel voor het publiek als voor den architect zelf, wordt door velen een tijdschrift, als door spreker bedoelt, ten zeerste gewenscht.

Wanneer door verschillende omstandigheden „Bouwkunst" niet voldoende van het moderne kan opnemen, dan zou de mogelijkheid niet uitgesloten zijn, dat naast „Bouwkunst" het nieuwe tijdschrift werd opgericht en dus concurreerend zou werken. Spreker zou dit betreuren.

De Voorzitter bracht in herinnering, dat in het afgeloopen jaar getracht is, iets dergelijks als de heer van Loghem bedoelde, te bereiken.

De firma Wed. J. Ahrend & Zn. had het voornemen een maandblad, uitsluitend gewijd aan moderne bouwkunst en kunstnijverheid, uit te geven. Naar aanleiding hiervan is toen overleg gepleegd door de Mij., het Gen. A. et A. en de firma Wed. Ahrend, ten einde één tijdschrift te verkrijgen, waarbij „Bouwkunst" en „de Architect" in het nieuwe blad zouden worden opgenomen. De firma Ahrend zou het ijdschrift uitgeven en de redactie zou berusten in handen der Mij. en van A. et A. De firma Ahrend, die aanvankelijk veel voor het plan gevoelde, zag er ten slotte van af.

Nu wordt nog overwogen, of „Bouwkunst" en „de Architect" op eenigerlei wijze kunnen samengaan.

De Voorzitter stelde voor om nu geen beslissing te nemen over een zoo belangrijk onderwerp, waar veel aan vast zit, maar het te stellen in handen der Commissie van Redactie voor praeadvies.

Daar echter de heer van Loghem toch gaarne een discussie over het al of niet wenschelijke van zijn voorstel wou uitlokken, merkte de heer de Groot op, dat reeds eenigen tijd geleden de Redactie heeft overwogen, om „Bouwkunst" maandelijks te doen verschijnen. Vermoedelijk zou dit wel kunnen, want de financiën der Mij. staan er goed bij en stof is er genoeg. Daarom zou spreker willen voorstellen, het tijdschrift maandelijksch te maken, zoodat er meer plaats komt voor moderne kunst.

De Redacteur der periodieken van de Mij. merkte hierbij op, dat het steeds de bedoeling is geweest, in „Bouwkunst" een ruime plaats te geven aan het moderne. Echter worden vooral bijdragen van algemeenen of van historischen aard aangeboden, welke ook de bouwkunst bevorderen, zoodat het ook op den weg der Mij. ligt deze te publiceeren. Spreker zou het toejuichen, wanneer „Bouwkunst" overwegend gewijd was aan goed hedendaagsch werk, de vergadering moet zich hierover uitspreken.

Nadat de heer Posthumus Meijjes nog den wensch geuit had, dat „Bouwkunst" niet exclusief modern werk zou bevatten, maar ook belangwekkende oude kunst zou blijven behandelen, werd besloten te trachten „Bouwkunst" maandelijksch te maken en den inhoud overwegend te doen bestaan uit afbeeldingen van en beschouwingen over hedendaagsche bouwkunst en aanverwante kunsten.

De Redacteur deed ten slotte een krachtig beroep op de medewerking der architecten om hun werk voor „Bouwkunst" af te staan.

In verband met de voorbereiding der eventueele fusie Mij.-Bond was er voor het Hoofdbestuur geen aanleiding mededeelingen te doen omtrent het standpunt, dat de Maatschappij inneemt ten opzichte van actueele vraagstukken, betrekking hebbende op het beroep van architect en de Bouwkunst, vormende punt 13 der Agenda.

Naar aanleiding van het optreden van het hoofdbestuur, in zake de bekende brochure van den „Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond" over het ontslag van een opzichter bij den bouw van het Vredespaleis, bracht de heer C. B. Posthumus Meijjes een woord van hulde aan het hoofdbestuur. Het had den inhoud van de brochure krachtig weersproken en als een onwaardig geschrift gequalificeerd. Spr. hoopte, dat de vergadering met een applaus het optreden van het hoofdbestuur zou goedkeuren.

(Applaus.)

's Middags ten 1½ ure had de voordracht van den heer L. Bienfait over Amerikaansche Proefstations plaats. De behandeling van dit interessante onderwerp verduidelijkt met lichtbeelden, werd met belangstelling door de aanwezigen gevolgd.

Nadat de spreker door den Voorzitter in hartelijke bewoordingen bedankt was, werd een gemeenschappelijk bezoek gebracht aan de tentoonstelling »De Vrouw 1813—1913.« Begunstigd door fraai weer, was dit bezoek even interessant als aangenaam.

Hierna volgde te 6½ uur n.m. de geanimeerde gemeenschappelijke maaltijd in het restaurant »De Kroon« op het Rembrandtplein, waarna men nog lang gezellig bijeen bleef.

28 Mei. Vergadering van Architect-Leden der Maatschappij ter bespreking van de onderwerpen: Schoonheidscommissie en Openbaar Bouwkundig Advies-Bureau (Bauberatungsstelle).

Nadat de Voorzitter de vergadering geopend had, deelde hij mede, dat in verband met de belangrijke onderwerpen die aan de orde waren gesteld, het oorspronkelijk de bedoeling van het Hoofdbestuur was geweest om een gecombineerde vergadering van de bouwkundige Vereenigingen te houden ten einde te trachten gezamenlijk een conclusie vast te stellen.

Waar bekend is dat verschillende Gemeenten het nut van instellingen als Schoonheidscommissie e.d. bespreken en een beslissing allicht afhankelijk stellen van inlichtingen, verkregen van Gemeenten, die dergelijke Commissies reeds bezitten (inlichtingen die gebleken zijn niet altijd juist te zijn) en over de werking ervan meenen te kunnen oordeelen, of het voornemen hebben deze instellingen te reorganiseeren, ook al in verband met het al of niet wenschelijke van het instellen van andere adviesbureaux (Bauberatung), is het zeer gewenscht, dat algemeen bekend zij, hoe of de architecten zelf over deze onderwerpen denken en daarom moet worden voorkomen, dat, wanneer de bouwkundige Vereenigingen eventueel geraadpleegd worden, deze verschillend adviseeren.

Het was daarom, dat aan de Vereenigingen gevraagd werd afgevaardigden te benoemen tot het vormen van een Commissie, die voor deze gecombineerde Vergadering de onderwerpen zou vaststellen en sprekers zou uitnoodigen, zoowel vóór- als tegenstanders van dergelijke Adviesbureaux om na gehouden debat te trachten een conclusie te formuleeren.

De Maatschappij benoemde als zoodanig de heeren Gratama en Van Loghem

De Bond van Nederlandsche Architecten bleek het onderwerp zelf reeds in studie te hebben genomen en kon zich nog niet uitspreken.

Het Genootschap Architectura et Amicitia vaardigde voorloopig den heer Rutgers af doch meende ten slotte ook dat het beter was het voorbeeld van den Bond te volgen.

Daarom bleef der Mij. niet anders over, dan in een vergadering van Architect-Leden van de Maatschappij de beide onderwerpen Schoonheidscommissie en Bauberatungsstelle veelzijdig aan de orde te stellen en te bespreken; zoodoende materiaal te verzamelen, de meest mogelijke publiciteit daaraan te geven en de andere vereenigingen van een en ander in kennis te stellen, om later op een gecombineerde vergadering beslissingen te nemen. Daarom lag het niet in de bedoeling nu reeds conclusiën te nemen, doch wel om ruimschoots gelegenheid te geven tot debat.

Met genoegen mocht worden geconstateerd, dat de uitgenoodigde sprekers (Js. Ingenohl, J. E. van der Pek, J. D. Landré CFzn., P. G. Buskens, S. de Clercq, R. Schüngel, A. W. Weissman) zich beschikbaar stellen om de ontwerpen in te leiden; terwijl Dr. Hecker, door medewerking van ons eerelid Dr. Wagner en de heer J. D. Landré C.Fzn. (Professor a. d. Kön. Baugewerkschule in Aken) het materiaal ons verschaften voor een tentoonstelling. Deze, hoewel bescheiden van afmeting, is toch belangrijk en men kan er zien en lezen wat in Duitschland op het gebied van adviesbureaux reeds gedaan wordt.

Wat verder de Schoonheidscommissie aan gaat, zoo herinnerde de Voorzitter met een enkel woord aan de instelling der te Commissie door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam in 1897 ingevolge een request van bouwkundige Vereenigingen (de Mij., A. & A., de Afd. Amsterdam van de Mij., op inatiatief van den heer Ingenohl), oorspronkelijk bedoeld voor de bebouwing op het terrein achter het Rijksmuseum, terwijl B. en W. zich voorbehielden de Commissie ook omtrent andere terreinen te raadplegen.

Verder herinnerde spreker aan de Commissie te Arnhem, op gelijke wijze ingesteld, doch aangevuld door den Gemeenteraad met een gesubsidieerden Secretaris; aan die te 's Gravenhage door den Raad zelf ingesteld, hetgeen wel het meest juiste standpunt is; en aan het besluit van de Gemeente Rotterdam, dat alle bouw op door de Gemeente verkocht of verhuurd terrein uit een oogpunt van schoonheid of welstand aan de beoordeeling van de bestuursorganen zal moeten worden onderworpen; dat voor de beoordeeling uit schoonheidsoogpunt van meer belangrijke gemeentelijke gebouwen (als raadhuis, museum, bibliotheek e. a.) de voorlichting van speciale Commissies zal kunnen worden ingeroepen, en dat in voorkomende gevallen bij het stichten van bouwwerken het uitloven van premiën zal worden bevorderd. Waar dankbaar erkend moet worden dat o. a. door de Heemschutbeweging e. d.) door enkele gemeenten niet uitsluitend voorschriften worden gegeven in het belang der degelijkheid, veiligheid en gezondheid, doch dat deze ook aesthetische eischen stellen, waar zij meenen die te mogen stellen, daar is het de kleine Gooische Gemeente Laren, die het verst gaat en geen bouwvergunning geeft wanneer het ontwerp, hoewel voldoende aan de voorschriften der Bouwpolitie, niet aan redelijk gestelde aesthetische eischen voldoet, ter beoordeeling waarvan een Comissie van Advies is ingesteld.

Wat nu de Bauberatungsstelle aangaat, zoo is het zaak, dat de wenschelijkheid en de werking der Adviesbureaux en de resultaten door haar bereikt, goed onder het oog worden gezien.

De heerschende meening toch van de tegenstanders is, dat elke timmerman of wie ook, slechts een waardelooze schets heeft in te dienen en gratis een gecorrigeerd of ander ontwerp, geschikt voor de uitvoering, terug ontvangt, m. a. w. dat zoo'n bureau een groote concurrent voor den architect is. Bij dit oordeel vergeet men, dat de timmerman zonder tusschenkomst van het Adviesbureau een smakeloos gebouw zou hebben geplaatst, dat misschien een geheel stadsdeel zou ontsieren en bovendien de betere omgeving daardoor in waarde zou doen verminderen, enz. en dat die eigenbouwer-timmerman toch niet naar een architect zou zijn gegaan. De werking van de bureaux is beslist niet gericht tegen de belangen van den architect, integendeel, de bureaux willen alleen smakeloos bouwen van onbevoegden voorkomen.

Men hoore pro en contra.

Gelukkig behoeft geen besluit genomen te worden, uitsluitend gebaseerd op gissingen of eventueel te verwachten mogelijke gevolgen.

Bezwaren als de hier aangehaalde en nog vele andere zijn destijds in Duitschland, toen er daar sprake was van dergelijke Adviesbureaux op te richten, natuurlijk ook geopperd. Welnu, wij kunnen ons oordeel spiegelen aan de resultaten daar verkregen!

Daar inmiddels bericht was ingekomen van den 1en spreker, den heer Ingenohl, dat deze verhinderd was om de vergadering bij te wonen, werd de copy van diens voordracht: »Is het instellen van schoonheidscommissiën wenschelijk? Vruchtbare en nadeelige werking dezer Commissiën. Overzicht van hetgeen reeds door de Schoonheidscommissiën bereikt is, door den Voorzitter voorgelezen.

Plaatsruimte en tijd ontbreekt om een volledig verslag van het verder ter vergadering behandelde nog in dit no. van het Bouwkundig Weekblad te geven; dit zal in het volgend no. worden opgenomen.

Alleen zij nog vermeld, dat aan het einde der vergadering besloten werd te trachten nog meer materiaal over de Bauberatung te verzamelen, o. a. door het houden van een groot opgevatte tentoonstelling betreffende dit onderwerp, waarbij, naar vernomen was, op de medewerking van Duitsche Bauberatungsstellen gerekend kan worden. Deze tentoonstelling, liefst te houden in een flink museum, zou een uitmuntende propaganda onder de autoriteiten en het publiek kunnen maken. Tegelijk met deze tentoonstelling zou de vergadering der gecombineerde 4 bouwkundige lichamen kunnen plaats hebben, wanneer definitief de wenschelijkheid van het instellen der bouwk. adviesbureaux was uitgesproken. Dan zou de actie tot het verkrijgen van een Rijkswet tegen de ontsiering van Stad en Land, gelijk de Duitsche wet van 1907, kunnen worden voorbereid.

Ten slotte was de vergadering van meening dat waar de Burgemeester van Laren (N.-H.) zoo duidelijk getoond heeft de waarde van dorpsschoon te beseffen en energiek bevorderd heeft, dat de bekende bepaling betreffende eischen van welstand aan elk nieuw of te veranderen gebouw te stellen, in de nieuwe Larensche bouwverordeningen werd opgenomen, deze overheidspersoon warme hulde verdient voor zijn loffelijk streven, dat als pionniers werk is te beschouwen, waarbij de vergadering buiten beschouwing liet de vraag of het wenschelijk is een dergelijke absolute macht in de bouwverordeningen op te nemen.

De Alg. Secretaris
J. GRATAMA.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Vervolg (zie blz. 175)

Voorbereidende cursus.

Het is wenschelijk, dat voor hen, die tot de lessen aan de M. T. S. wenschen toegelaten te worden de gelegenheid wordt geopend in een voorbereidenden cursus de hun ontbrekende kennis in practijk of theorie te kunnen aanvullen. [1])

Aannemende, dat als norm van kennis, noodig om het onderwijs aan de M. T. S. met vrucht te kunnen volgen, het onderwijs in de eerste 3 jaren eener H. B. S. of eindgetuigschrift M. U. L. O. wordt bepaald, moeten de leerlingen, die deze inrichtingen van onderwijs hebben bezocht de hun ontbrekende technische kennis voor het volgen van het M. T. O. kunnen aanvullen.

Wanneer zij van de H. B. S. 3-jarige cursus of M. U. L. O. School komen, moeten deze leerlingen eerst voorbereid worden voor de praktijk; zij weten daar nog niets van, hebben noch van gereedschappen en werktuigen, noch van teekeningen, noch van de uitvoering eenig begrip. Zij zullen het snelst en het best voorbereid worden, wanneer zij gedurende het eerste jaar op de school door theoretisch en praktisch bekwame leeraren zoowel in de praktijk als in de theoretische vakken onderwezen worden.

Wanneer didactisch bekwame leeraren, zelf in de praktijk ervaren deze jongelieden aangaande de praktijk juist die inlichtingen geven, die een beginner in de eerste plaats noodig heeft, hen wijzen op de hoofdzaken, waarop zij vooral hebben te letten, hen praktisch laten werken datgene waarop het in 't bijzonder aankomt, wanneer zij dus stap voor stap methodisch hen leiden tot en in de praktijk, en dat in de daguren een jaar lang, dan kan het niet anders of deze leerlingen van 16 à 17-jarigen leeftijd zullen het even ver brengen in dat eene jaar in het practisch werken en het vakteekenen als de leerlingen der Ambachtsschool, die jonger in leeftijd en daardoor physiek minder, en eveneens minder theoretisch ontwikkeld zijn, in 2 jaar.

Indien dan deze leerlingen, wanneer ze zóó eenigermate geschoold zijn, daarna tenminste een jaar lang op het bouwwerk of in de werkplaats, gekozen in overeenstemming met den directeur der school en de leeraren, voorzoover zij er bij betrokken zijn, en onder voortdurend toezicht van dezen, in het vak en het bedrijf zelf werkzaam zijn, en daar leeren kennen en doen, wat alleen daar en niet op de school geleerd kan worden, terwijl in de avonduren van dit tweede jaar het onderwijs genoten op de H. B. S. of M. U. L. O. S. wordt op peil gehouden, dan mag men met grond verwachten dat deze leerlingen rijp zijn om de M. T. S. te volgen.

Van de oud-leerlingen der ambachtsscholen kunnen de begaafde en energieke jongelieden zich ook tot verdere studie aangetrokken gevoelen en hierom moet voor deze categorie leerlingen in een voorbereidenden cursus eveneens gelegenheid gegeven worden de ontbrekende kennis, voornamelijk in wiskunde en talen, aan te vullen.

Hiervoor moeten zij, na het verlaten van de A. B. S. gedurende 1 jaar in de praktijk gaan met drie avonden per week theoretisch onderwijs en daarna gedurende één jaar den geheelen dag, zonder avondonderwijs, de lessen in theorie en teekenen van den voorbereidenden cursus volgen of wel, wanneer zij de beide jaren in de praktijk blijven, hun tekort aan theorie en teekenen aanvullen door beide jaren gedurende 4 avonden de school te bezoeken.

De leerlingen die in het bezit zijn van het eind diploma der Burgeravondschool moeten eveneens tot dezen voorbereidenden cursus worden toegelaten.

Hoewel aan de meeste M. T. S. de eisch van kennis der 3 vreemde talen gesteld is, komt het mij gewenscht voor, in navolging van den toelatingseisch voor de Midd. Koll. Landbouwschool te Deventer slechts voldoende kennis van één taal, in dit geval Duitsch, te eischen en het volgen van het onderwijs in Fransch of Engelsch facultatief te stellen. Ik bevind mij, wat deze meening betreft, in goed gezelschap, waar de hoogleeraar aan de T. H. S. te Delft, de heer G. N. Itz., mijn zienswijze in dit opzicht volkomen deelt.

Hierbij dient in het oog te worden gehouden, dat het doel van het leeren eener vreemde taal aan een M. T. S. voornamelijk is het kunnen lezen van de technische literatuur.

Het niveau van kennis om tot de M. T. S. te kunnen worden toegelaten moet bij beide categorieën van leerlingen ongeveer hetzelfde zijn, moet toekenning van compensatie aan den eenen kant voor meerdere theorethische kennis en aan den anderen kant voor meerdere practische ervaring, maar zooveel mogelijk zal de stand van kennis genivelleerd moeten worden op die lijn, waarbij mag worden aangenomen, dat van daaruit alle leerlingen, zonder onderscheid van voorafgaande studie, den inzet van het M. T. S. kunnen volgen.

Het onderwijs in den aan de M. T. S. verbonden voorbereidenden cursus geeft dus gedurende één jaar overdag onderwijs in de praktijk en constructieteekenen aan de jongens, die de H. B. S. 3-jar. cursus of M.U.L.O.S. hebben gevolgd en daarna één jaar drie avonden in de week theorie, om het genoten onderwijs aan de H. B. S. of M. U. L. O. S. op peil te houden en voortzetting van het constructieteekenen.

Voor de oud-leerlingen der A. B. S. geeft de voorbereidende cursus gedurende één jaar 3 avonden per week onderwijs in wiskunde en Duitsch en Ned. taal en één jaar overdag voortzetting van dit onderwijs met herhaling van het constructieteekenen of wel gedurende twee achtereenvolgende jaren 4 avonden per week onderwijs in genoemde vakken.

Deze cursus voor vooropleiding tot het M. T. O. kan ook verbonden worden aan de bestaande A. B. S. in de overige plaatsen van Noord Holland en het Noordel. gedeelte van Zuid-Holland.

Tot dezen voorbereidenden cursus worden toegelaten:

a. leerlingen, die het bewijs kunnen overleggen, dat zij het onderwijs aan een H. B. S. 3-jar. cursus met vrucht hebben gevolgd;

b. leerlingen, die in het bezit zijn van het getuigschrift M. U. L. O.;

c. leerlingen, die in het bezit zijn van het getuigschrift van een Ambachtsschool en voor de theoretische vakken een voldoende aanteekening hebben;

d. die het einddiploma van een Burgeravondschool met 4-jarigen cursus hebben en minstens 3 jaren in de praktijk werkzaam zijn;

e. die een kennis hebben, gelijkstaande met een der bovengenoemde categorieën leerlingen.

(Slot volgt.)

[1]) De Staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs stelt ook een voorbereidende cursus van 2 jaar voor tusschen het bezoek der H. B. S. en de M. T. S.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 22. De Prijsvraag voor het Nieuwe Raadhuis van Rotterdam.

Het een en ander over de verhouding tusschen Architect en Tuinarchitect, en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de aanverwante kunsten, door H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen (vervolg) met afbeeldingen.

Doorbraak Jonker Fransstraat-Goudsche Singel-Coolvest; Nieuwe Beursbouw te Rotterdam.

Verslag van de Alg. Mei-vergadering op 27 en 28 Mei 1913 in het Gebouw der Maatschappij.

ARCHITECTURA No 22. Van een vriendelijke uitnoodiging en een nog vriendelijker weigering.

De gebouwen der E. N. T. O. S., door H. J. M. Walenkamp met afbeeldingen.

Tentoonstelling in de Rijks-Academie van Beeldende kunsten te Amsterdam.

Smaken verschillen.

Het Leidseplein door F. J. Kubatz, met afbeeldingen.

Verslag omtrent den Bond Heemschut, uitgebracht in de Alg. Vergadering van 3 Mei 1913 (vervolg)

DE BOUWWERELD No 22. Overheid en Volkshuisvesting in Londen, door P. Bakker Schut c. i.

Oud Egyptische sloten, met afbeeldingen.

Oud Zierikzee.

Een stadsplan uit de 16e eeuw, door Dr. N. G. van Huffel, met losse plaat.

De INGENIEUR No. 22. Buigvastheid van hout, door M. E. H. Tjaden c. i. met afbeeldingen.

1D1 Tenderlocomotieven, serie 1100, der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, door F. Westendorp w. i. met afbeeldingen en losse plaat.

Het XIVe Nederlandsche Natuur- en Geneeskundig Congres te Delft, 27-29 Maart 1913, door C. J. Snijders Jr. t. (Slot).

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw v. h. Kon. Inst. v. Ingenieurs van 24 Mei 1913.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 27 Mei 1913.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No 22. Officieel gedeelte. — Verslag van de 17e Jaarlijksche Algemeene Vergadering (vervolg). — Jaarverslagen. — Verslagen van vergaderingen. — Prijsvragen. — Boekbespreking — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No 21. L. Soulé †.

Jaarvergadering, te houden 9 en 10 Juli 1913.

De Verzekeringswetten VI (Slot).

Verzekeringswezen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 48. — Ingezonden. — De Tentoonstelling „Huis en Tuin." — Binnen 50 Jaren bouwval. — Verregaande bureaucratie. — Granieten plaveisel. — Machine voor het snijden van tegels.

Varia.

VOLKSKUNST.

(Vervolg).

Maar ook was het duidelijk, dat het den vervaardigers van liefhebberijwerk aan goede voorbeelden ontbrak. Een van de eerste dingen die te doen zijn, is derhalve het verschaffen van goede voorbeelden. Voorbeelden, smaakvol, eenvoudig, en prikkelend tot eigen vinding. Want vergeten wij toch nooit: in bloot nadoen vindt bijna niemand genoegen; wel eventjes, maar daarna moet de geest zelf samenstellingen kunnen maken.

Hoe aan voorbeelden te komen? En dan zoude mijn antwoord zijn: ga ieder uwer na, in eigen huis, in eigen kring, wat aan de bovengenoemde eischen voldoet. En maak dan daarvan een afbeelding, duidelijk, bruikbaar, dus op niet te kleine schaal. En hoevele plaatwerken gaan niet dagelijks door uwe handen! Uit de min-kostbare kunt gij wellicht het voor dit doel bruikbare uitknippen. En van andere kunt gij copieën maken, en dat alles zenden aan het bestuur van den Bond of van uwe Provinciale Vereeniging, waar die reeds bestaat. Wordt zoo allerwege gehandeld, dan kan weldra een goede uitleeningsbibliotheek ontstaan op losse bladen.

Dàt is dus uwe eerste taak. Betrekkelijk eene lichte — en toch zal het U in het begin niet medevallen. Immers, om aan de eischen te voldoen, heeft men noodig een geoefende hand en een geoefend oog. En dan zult gij allicht ondervinden hoezeer gij door te veel passieve kunstbeoefening, verwaarloosd hebt uwe actieve kunstbeoefening in de allereerste plaats dus: de teekenkunst.

Maar het is een goede waarschuwing en eene goede les! Want ik moet U verzoeken verder te gaan. Wilt gij officier zijn in de Volkskunst, dan moet gij vóór uwe manschappen uittrekken, zelf dus arbeiden. De kleine man — en bij de vrouwen zal 't wel hetzelfde zijn — doet gaarne wat hij zijne meerderen ziet doen. Arbeidt gij, dan zal ook hij arbeiden. Op tentoonstellingen van volkskunst mag uw arbeid niet langer ontbreken. Volgt het voorbeeld van Engeland, het land van de sport, maar ook van de kunstnijverheid in hoogere en hoogste kringen. Zelfs het Koninklijk Huis blijft daar niet achter.

En zeg niet dat de moderne mensch geen tijd heeft! De moderne mensch staat tegenover zijne voorvaderen als de mitrailleuse tegenover het vuursteengeweer. Naar alle richtingen toe zijn onze krachten verveelvoudigd. Wij kun-

nen veel meer werken, veel meer genieten dan wie voor ons kwamen. Er was een tijd, dat een violist toegejuicht werd, die als solo-speler Paganini's „Perpetuum mobile" voordroeg. Nu doet een heel orkest dat zonder bezwaar. Ons leven is intens, maar toch is er nog tijd over. Doch vooral is het noodig om den intensen arbeid van den geest af te wisselen met intensen arbeid van het lichaam. Daarom juist is in de hoogere kringen uit eigen behoud reeds handenarbeid zoo noodzakelijk.

Doch niet minder is uw Volkskunst noodig om de Volkskunst der lagere schichten in de maatschappij tot ontwikkeling te brengen. Oók tot uw eigen baat.

Want ieder lijdt door een anders leed. Bij elke schrede, die gij doet op straat, wordt uw oog beleedigd door wansmaak.

Wat helpt het U of gij huis en tuin inricht naar de eischen der kunst? Gij zijt geen kluizenaar, en het grootste deel van uw leven brengt gij elders door. Telkens vermeldt de krant het wegbreken van een aardig geveltje of poortje, omdat de eigenaar alleen voelt voor klinkende munt. Door dat afbreken wordt hij niet veel rijker, maar gij bepaald veel armer. Ziehier eene stelling, tot welke de bittere ervaring mij gebracht heeft, en welke gij kunt toetsen bijna elken dag van uw leven: „Nog nooit ben ik ergens geweest, of als ik er een volgende maal weerzwam, was het er iets leelijker." Het is treurig, maar waar. En waarom? Niet omdat in ons volk het kunstgevoel dood is, want dat is het niet, doch sluimert. De 19e eeuw heeft het verdoofd.

Dát wakker te maken, is ook uw belang, want gij leeft en beweegt U in die leelijke maatschappij en kunt U aan den omgang met dat leelijke niet onttrekken. Onwillekeurig bederft er uw eigen smaak door. Wij staan lager dan onze voorouders uit de achttiende eeuw. Wilt gij een bewijs? Zie slechts hoe fraai hunne gebruiksvoorwerpen waren! Bij ons is alleen mooi, wat ook anderen te zien krijgen. Het is geen smaak, maar bluf.

Tot zelfs gereedschappen werden oudtijds met liefde versierd. Ik spreek hier niet van een draaibank, als die van den Saksischen koning in het Dresdener museum, welke een waar kunststuk is, en waarbij al het toebehoorende: beitels, enz. op het fijnste is gecizeleerd; maar zelfs in onze kunstnijverheidsmusea vindt men nog schaven en andere hulpmiddelen van gewone handwerkers, welke bewijzen, dat zij voormaals liefde voor hun vak bezaten en dat op zulk eene wijze uitten. 't Is waar, handwerkers stellen tegenwoordig niet meer zoo'n eer in hun vak als vroeger. Maar is dat ook niet ten deele onze schuld? Wij zijn het handwerk gaan verachten, en thans wreekt zich dit.

Alleen goed voorgaan doet goed volgen. En daarom zie ik met zoo groot genoegen, dat onder vrouwen en meisjes van goeden huize weder de weefkunst in eere komt; eertijds de kunst van vorstinnen en edelvrouwen, en inderdaad een edele kunst, die de geest ontspant en tevens ernstig bezig doet zijn. En die daarenboven niet zooals borduurwerk, oogenbedervend is De Dordtsche tentoonstelling in het voorjaar van 1912, heeft bewezen, dat zelfs reeds het tijdperk van slaafsche navolging hier te lande voorbij is — er was veel en fraai echt Nederlandsch werk, echte Nederlandsche Volkskunst van den hoogeren stand.

En niet minder trekt weer het kantmaken de aandacht. Fijn kant, als die der Haagsche Kantwerkschool, maar ook grovere, als die van de Kantwerkschool te Sluis. Bijna ongelooflijk is zelfs het succes van die jonge Zeeuwsche inrichting: óók geldelijk! En ook dit is geenszins zulk een oogenbedervend werk — behoelt het althans niet te zijn, zooals velen meenen.

(Wordt vervolgd.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR M.-J. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. - Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

4ESTE JAARGANG. ZATERDAG 14 JUNI 1913. No. 24

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Vervalsching van Antiquiteiten.

Vervolg (Zie bladz. 178).

Wanneer wij heden, alleen naar het uiterlijk onderscheidend, het misdrijf omschrijven, als het door den Staat, wegens het gevaar voor de rechtsorde, met straf bedreigde onrecht, dan geven wij tegelijkertijd en wel door de woorden, »wegens het gevaar voor de rechtsorde«, de rekbaarheid van dit begrip toe.

Strikt genomen, bedoelt men: het door de bestaande omstandigheden bepaalde gevaar voor de op het oogenblik heerschende rechtsorde. Veranderen de omstandigheden zoodanig, dat het gevaar voor de rechtsorde van aard verandert, zoo moet ook de Staat zijn strafbepalingen veranderen en iets voor strafbaar onrecht verklaren, wat het vroeger niet was en omgekeerd.

Het is echter niet voldoende, dat de wet gewijzigd wordt, wijziging van de rechtspleging moet daarmede gepaard gaan en is eigenlijk van nog meer direct belang, omdat de ondervinding geleerd heeft, dat gestadige wijziging en aanvulling van wetten op den duur de rechtsorde in gevaar brengt en men in den regel met een richtige toepassing van bestaande wetten zeer veel bereiken kan. Elke wetsbepaling is vatbaar voor een beperkte of een ruimere opvatting en bijna elke strafbepaling leent zich tot een strenger of milder toepassing. Ook de rechtspraak heeft den aard van het gevaar, dat door het misdrijf wordt veroorzaakt, te overwegen. En er is nog een derde macht, die daarmede rekening heeft te houden, namelijk de politie. Deze zal minder ijver en minder gestrengheid betoonen, waar het gevaar voor de bestaande rechtsorde gering schijnt, maar daarentegen krachtiger optreden, daar waar het klaarblijkelijk grooter en meer dreigend wordt.

Wetgeving, rechtspleging en politie ondervinden dus alle drie den invloed van een wijziging van omstandigheden, waaruit gevaar ontstaan kan. Het eerst zal dit in den regel blijken bij de politie, wier taak, het opsporen en navorschen van het misdrijf, haar daarmede allereerst in aanraking brengt, en tot handelend optreden daartegen voert.

Vervolgens komt de rechtspraak aan de beurt, ter beoordeeling van het al of niet strafbare der te harer kennis gebrachte feiten en wanneer in de rechtszaal blijkt, dat bestaande wetten niet, of niet goed, voorzien in de gevallen, die den rechter ter beoordeeling worden voorgelegd, dan dient de wetgever nieuwe wetsbepalingen te overwegen of bestaande te wijzigen.

Men kan dezen gang van zaken door voorbeelden toelichten. Daar is bijvoorbeeld het anarchistische gevaar. In rustige tijden zal men van enkele schreeuwers weinig notitie nemen en hen vrijwel als ongevaarlijk beschouwen. Werken de omstandigheden een driester optreden der anarchisten in de hand, zoo zal allereerst de politie scherper maatregelen nemen; later zullen de rechtbanken gestrenger te werk gaan, minder door de vingers zien en zoo ver gaan als de bestaande wetten dit eenigszins toelaten en ten slotte kan het blijken, dat wetsveranderingen dringend noodig zijn en, om iets te noemen, in een staat, waar de doodstraf afgeschaft was, hare wederinvoering ter sprake komen.

In Engeland heeft men de beweging der kiesrechtvrouwen aanvankelijk blijkbaar van weinig beteekenis geacht. De politie is echter genoodzaakt geworden, de consideratie, die zij eerst gebruikte, te laten varen en evenzoo de rechtbanken. Later zal misschien een wet noodig blijken, om de samenleving op den duur voor de baldadigheden der geëxalteerde dames te vrijwaren.

Schuilt in deze voorbeelden het gevaar in directe bedreiging van leven en eigendom, ook in aangelegenheden van anderen aard is dezelfde gang van zaken op te merken.

Nog niet zoo heel lang geleden waren het bouwtoezicht en de gezondheidsdienst zaken, waarmede alleen de politie, en dan nog niet eens overal, zich bemoeien kon. Men mocht vrij wat doen of nalaten, waar men niet over behoefde te denken, of het ook in eenig opzicht gevaar voor de bestaande rechtsorde kon opleveren. Achtte de politie dit gevaar aanwezig en trad zij dientengevolge met gestrengheid op, dan achtten de betrokken personen zich al zeer spoedig in hun grondwettige en staatsburgerlijke rechten te kort gedaan. Gevolg, dat de rechter uitspraak moest doen, evenwel zonder dat de bestaande wetten hem veel grond onder de voeten gaven. Tweede gevolg, dat de beslissing twijfelachtig bleef, en misstanden blijven voortbestaan. Daarbij kwam nog, dat dingen, in A verloofd, in B verboden waren en de rechter zich vaak te richten had naar zoogenaamde plaatselijke gebruiken, waarvan de oorsprong in de middeleeuwen te zoeken was. De Woning- en Gezondheidswetten hebben groote verbetering gebracht. Men kan er uit gewaar worden, hoezeer de openbare meening sinds vroeger gewijzigd is, omtrent hetgeen geoorloofd en niet geoorloofd is in een ordelijke maatschappij.

Sterk komt dit ook uit in de schoonheidsbeweging, in de actie van Heemschut. De bestrijders van de ontsiering van stad en land ageeren thans ijverig voor politiemaatregelen. Dat verontreiniging van de openbare straat verboden is, vindt iedereen natuurlijk en redelijk, maar dat het voortaan verboden zal zijn de straat te ontsieren, iets wat nu nog kan en mag en waartoe de overheid zelf ook nog wel eens medewerkt, dat kan menigeen zich nog niet goed voorstellen. De rechter zal er aan te pas komen, om het den hardleerschen aan het verstand te brengen en zoo noodig zal een komend Ministerie ons met een Rijksschoonheidswet begiftigen.

En onze nakomelingen zullen het heel gewoon en vanzelfsprekend vinden en van andere dingen misschien weer niet begrijpen, dat wij er wetten voor noodig hadden.

Wij hebben hier wat verder voortgeborduurd dan Prof. Gross in de inleiding van zijn boek doet over datgene, wat aan de overheid te doen staat, wanneer een of andere zaak een gevaarlijk karakter begint aan te nemen. Daarmede is niet bedoeld, dat de politie opgecommandeerd zal worden, of pressie op de rechtspleging uitgeoefend zal worden, opdat deze lichamen krachtdadiger tegen de al te erge bedriegerijen zullen optreden. De schrijver wil alleen medewerken tot verbreiding van het inzicht, dat in de vervalsching van antiquiteiten een groot en in vele richtingen werkend gevaar gelegen is en dat alle hiergenoemde machten bevoegd en aangewezen zijn, om binnen de haar gestelde grenzen, door krachtdadig ingrijpen, op te treden tegen de bedreiging van zeer gewichtige belangen.

Men moet daarbij in aanmerking nemen, dat min of meer bedrieglijke handelingen voor de samenleving van zoo weinig beteekenis kunnen zijn, op zich zelf, dat zij niet strikt als strafbaar beschouwd kunnen worden in juridischen zin, of, zoo daarvan al sprake is, door den rechter met groote toegevendheid worden behandeld. Dergelijke handelingen kunnen echter in hun gevolgen een zoo ernstig karakter aannemen, dat het noodig wordt ze wel degelijk als misdrijven te beschouwen en als zoodanig te straffen.

Welbeschouwd is dit het geval met de vervalsching van antiquiteiten en aangezien het gevaar, dat zij oplevert niet alleen een groot financieel is, dat de beurzen der rijken bedreigt, maar ook in openbare verzamelingen van wetenschap en kunst om zich heen grijpt in toenemende mate, mag men er zich niet van af maken met de bewering, dat het in strafrechtelijken zin niet kan worden vervolgd.

Gross haalt hier een voorbeeld aan om deze meening toe te lichten. A heeft B bedrogen bij den verkoop van een vervalscht schilderij, dat later in een openbaar museum terecht komt. Nu kan men zeggen, dat de handeling van A wel de oorzaak geweest is van de opname van een stuk in het museum, maar een strafrechtelijk vervolgbaar verband tusschen deze beide feiten is niet aanwezig. Het doel van A was alleen, om B een vervalscht schilderij voor het tienvoudige van de waarde aan te smeren, de opname in het museum lag buiten zijn bedoeling en overwegingen en de schade aan kunst en wetenschap, door een zijdelingsch niet tegen het museum gericht bedrog, kan onmogelijk door den rechter als een verzwarende omstandigheid tegen A worden in acht genomen. Wij moeten ons nog gewennen aan de langzamerhand veld winnende meening van sommige rechtsgeleerden, dat de strafrechter ook wel degelijk de indirecte en somtijds verafgelegen gevolgen, waaruit schade voor de samenleving kan voortvloeien, in aanmerking moe nemen.

Wanneer bijvoorbeeld landlooperij of strooperij in een of andere streek zoover gaan, dat de veiligheid van personen en goederen daar in gevaar komt; wanneer gevallen van flesschentrekkerij zoo talrijk worden, dat de eerlijke handel eronder begint te lijden; wanneer de baldadigheid van de straatjeugd aanleiding wordt tot ernstige ongeregeldheden; zoo staan al deze gevolgen, met de bedreven strafbare feiten geenszins in direct verband en toch zal de rechter, wanneer hem deze gevolgen en de schade, die daaruit voortvloeit, duidelijk worden gemaakt, er niet aan twijfelen, dat het tijd wordt, bij de behandeling van zulke feiten strenger te oordeelen, dan men zou doen, wanneer die gevolgen en nadeelen niet aan het licht waren gekomen.

Prof. Gross verklaart nu aan het slot van de inleiding van zijn boek, dat hij trachten wil, aan te toonen, dat de verschillende nadeelen, die de vervalsching van rariteiten medebrengt, werkelijk zeer belangrijk zijn; licht te ontsteken over den aard van het bedrog en de daarbij gebezigde kunstgrepen, en zoo mogelijk te bewerken, dat tegen voorkomende gevallen van zulke bedriegerijen beslister, gestrenger en vooral meer algemeen zal worden opgetreden, dan tot nog toe het geval was.

Wij zullen den rechtsgeleerden schrijver verder niet op den voet volgen in zijn betoog, dat zich dikwijls op zuiver juridisch gebied beweegt, maar in het vervolg van dit artikel nog menigmaal gelegenheid vinden uit den rijken inhoud een greep te doen, waaruit de aard van het vervalschingsbedrijf beter kenbaar zal worden.

(Wordt vervolgd.)

Middelbaar Technisch Onderwijs.

(Slot.)

Duur van den cursus der voorgestelde M. T. S.

Hoewel men ook op het terrein van het M. T. O. onderscheid kan maken tusschen onderwijs van lagere en dat van hoogere orde, en in die lijn de M. T. S. te Utrecht met een studie van 5 semesters onder de laatste kan

rangschikken en die te Leeuwarden onder de eerstgenoemde, meen ik dat voor Haarlem een cursusduur van 4 semesters voldoende is, vooral wanneer men hierbij in aanmerking neemt, dat de inschuiving van een voorbereidenden cursus voor het bezoek van de eigenlijke M. T. S. ook influenceert op den vlotten en geregelden gang van het onderwijs. Sterke vermindering van het aantal leerlingen in de op elkander volgende semesters, als gevolg van onvoldoende voorbereiding zal dan ook met oprichting van bovenbedoelden voorbereidenden cursus wel niet voorkomen.

Een verplichte onderbreking van de semesterstudie, zooals in Leeuwarden wordt voorgesteld, acht ik niet aanbevelenswaardig, omdat van het theoretische onderwijs in één der semesters gegeven veel kennis zal vervlogen zijn wanneer die studie door een half jaar praktijk onderbroken wordt en dan later weêr opgehaald moet worden.

Het komt mij voor, dat de studie wel semestraal moet worden ingedeeld, maar dat het aan de leerlingen, in overleg met den directeur en de leeraren, moet worden overgelaten om onderbroken of achtereenvolgens het onderwijs in den voorgeschreven cursus van 4 semesters te volgen.

Vakken van onderwijs.

Het onderwijs zou moeten gegeven worden in de navolgende vakken:

Bouwkunde. Beschrijvende Meetkunde Persp., Handteekenen, Algebra, Stereometrie, Gonio- en Trigonometrie, Natuurkunde en Werktuigkunde, Graphostatica, Materialenkennis. Arch. vormenleer, gesch., bouwst., Landmeten en waterpassen, Bestekken en begrootingen, Nederl. Taal, Boekhouden en Staatsinr. Hygiëne.

Semesterindeeling.

In verband met het vroeger medegedeelde, komt het mij gewenscht voor het schooljaar te verdeelen in een zomer- en wintersemester. Het zomersemester loopt van 15 Februari—1 Augustus, het wintersemester loopt van 1 September—15 Februari.

Schoolgeld.

De bepaling van het schoolgeld op f 50.— per semester komt mij billijk voor. In Utrecht bedraagt het f 50, in Dordrecht f 75, in Amsterdam f 75, terwijl in Leeuwarden f 40 per semester is aangegeven.

Voor den voorbereidenden cursus zou f 30.—. voor het dagonderwijs en f 10.— voor het avonderwijs vastgesteld kunnen worden.

Voor het kosteloos toelaten van onvermogende leerlingen, kunnen nadere bepalingen worden gemaakt.

Vacanties

De duur der vacantie te stellen op: Zomervacantie 4 weken; Paaschvacantie 1½ week; Kerstvacantie 1½ week.

AMBACHTSSCHOOL.

Hoe te voorzien in de praktijk aan den voorbereidenden cursus.

Waar het geven van onderwijs in de praktijk in een voorbereidenden cursus van de M. T. S. wenschelijk wordt geacht, moet ook aangeduid worden, waar en op welke wijze dit onderwijs moet gegeven worden en wel zoo, dat de minst kostbare en daarbij meest doeltreffende wijze hiervoor wordt aangewezen.

De lokalen en wel in de eerste plaats de werkplaatsen, die in gebruik zijn bij de Ambachtsschool zijn hiervoor zeer goed te benutten en als 't ware vanzelf aangewezen. Dit kan echter alleen, in die plaatsen waar een A. B. S. bestaat en dan nog alleen wanneer die school zich in de onmiddellijke nabijheid van de te projecteeren M. T. S. bevindt.

Bovendien geeft de verbinding van M.T.S. en A. B. S. het groote voordeel, dat steeds gelegenheid bestaat voor aanschouwelijk onderwijs, betreffende de hoedanigheid, eigenschappen en bewerking der verschillende materialen en de goede en minder goede constructies van het daarmede vervaardigde werk.

Is de A. B. S. in Haarlem hiertoe te benutten?

De tegenwoordige A. B. S. te Haarlem kan in deze behoefte van het M. T. S. niet voorzien, omdat vele der hiervoor noodige vakken (metselen, steenhouwen, stucadoren, lood- en zinkbewerken) niet aan de school onderwezen worden en uitbreiding van het bestaande gebouw voor dit doel niet mogelijk is. Bovendien is niet te voldoen aan den bovengenoemden eisch van situatie n.l. in de onmiddellijke nabijgeid van de te projecteeren M.T.S.

Nieuwe Ambachtsschool gewenscht.

De toestand van de localiteiten, thans in gebruik voor de metaalbewerking en de geregelde aanvraag om plaatsing van leerlingen in dit vak, heeft in de laatste jaren aanleiding gegeven om alleen die jongens te plaatsen, die bij vergelijkend examen blijken tot de besten te behooren. Uitbreiding van het gebouw met werkplaatsen voor smeden, bankwerken en instrumentmaken is dan ook dringend noodzakelijk evenals de installatie van de werkplaatsen met de meest moderne machines voor metaalbewerking. De tegenwoordige installatie is geheel niet »up to date«, terwijl het belang van de leerlingen eischt, dat zij reeds op de school, zonder te specialiseeren, [1]) eenigszins vertrouwd worden gemaakt met de behandeling van draai-, schaaf- en fraisbank.

Een dergelijke uitbreiding, waarbij natuurlijk behalve de werkplaatsen een nieuwe vakteekenzaal en theorielokaal zou moeten worden opgenomen, zal reeds belangrijke kosten voor bouw en installatie vragen, waarbij dan nog komt, dat de grens voor eenige verdere uitbreiding met andere, eveneens zeer noodzakelijke bouwvakken, met een dergelijke verbouwing en uitbreiding voor goed is vastgelegd. De onteigening toch van aangrenzende woningen zal zeer zeker een bedrag vragen, dat niet geëvenredigd is aan de ruimte die voor de school eventueel hiervoor zou worden verkregen.

In dit verband ligt hier voor Haarlem het aangrijpingspunt der verbinding tusschen de M. T. S. en de A. B. S.

Op een geheel vrij ter terrein, geprojecteerd overeenkomstig de eischen, die beide scholen aan localiteit en installatie stellen, kunnen zij, met verschillend doel, maar elkander helpend, niet anders dan verstrekkende gunstige gevolgen hebben voor de vele jongelieden wier levensdoel in de richting der bouwtechniek wat de M. T. S betreft en wat de A. B. S. aangaat ook wat de technieken der metaalbewerking aangaat.

Uitbreiding vakken.

Aan de tegenwoordige A. B. S. wordt onderwijs gegeven in de vakken: timmeren, meubelmaken, smeden en bankwerken, schilderen, behangen en stofieeren (avondcursus) met het daarbij behoorend vakteeken- en verder theoretisch onderwijs.

Deze vakken zouden dan moeten worden uitgebreid met: metselen, steenhouwen, stucadooren, lood- en zinkbewerken, fijnere metaalbewerking (instrumentmaken en electrotechniek).

1) «Si la division du travail est une necessité au point de vue de la production, elle abaisse le niveau der connaissances professionnelles et constitue un danger auquel l'apprentissage à l'école doit remedier.»

(Verslag «Inspecteur général» in Frankrijk).

(Hier zij even herinnerd aan het verzoek der patroonsvereenigingen van steenhouwers en stukadoors om ook die vakken aan onze school te doen onderwijzen.

Wat de vakken metselen, steenhouwen, stucadoren en lood- en zinkbewerken betreft zou m. i. een cursus van twee jaar voldoende zijn om de beginselen van deze technieken met bijbehoorend theoretisch onderwijs, te kunnen aanleeren.

Cursussen aan de Ambachtsschool.

Naarmate dat de behoefte zich hiervoor uitspreekt, kunnen in de lokalen der Ambachtsschool, behalve het onderwijs voor de Avondvakteekenschool, ook verschillende cursussen worden gegeven, hetzij aan volwassen werklieden, hetzij aan hen, die voor hun doel iets meer moeten weten dan het onderwijs aan de A. B. S. geeft.

Een cursus voor opleiding voor machinist bij de koopvaardij, zoowel ter verkrijging van het voorloopig diploma als voor de diploma's A. B. en C. zou zeker in een thans reeds bestaande behoefte voorzien, aangezien er vele leerlingen zijn wier doel is later als machinist op de kleine of groote vaart geplaatst te worden.

Ook zou een cursus voor monteur bij electrische installaties zeer zeker bijval hebben.

Bij de voorgestelde oprichting van een M. T. S. verbonden met een nieuw te bouwen Ambachtsschool met uitbreiding der vakken, heb ik gemeend deze cursussen, voorloopig althans, niet als onderdeel vaa het werkplan optenemen.

Komt het bedoelde instituut voor lager- en middelbaar technisch onderwijs tot stand, dan kan eerst het geheele terrein voor dit vakonderwijs behoorlijk worden overzien en voorstellen voor nog meerdere uitbreiding worden overwogen.

Prijsvragen.

Het verslag van de Jury der prijsvraag voor ontwerpen van Noordbrabantsche boerderijen, uitgeschreven door de vereeniging voor stalverbetering in Noord-Brabant, is verschenen.

De bedoelde Jury bestond uit de heeren: H. E. Huizenga te Breda, J. A. Klauwers te Teteringen, B. A. H. Lips te 's Hertogenbosch, M. Reynders te Horn, H. Steketee te Wageningen, E. Tonkes Struif te Breda en J. J. Wintermans te Eindhoven.

Bij haar werden door twaalf inzenders dertien ontwerpen ingezonden.

Geen enkel der ingezonden outwerpen werd bekronenswaard geacht.

Wat de beantwoording aan de drie gestelde eischen betreft, kan gezegd worden, dat bij allen ondoelmatigheden in de inrichtingen voorkwamen; hetzij wat ligging der localiteiten of afmeting of belichting betrof, bij verschillende ook wat de opstalling der runderen betreft; dat geen enkel ontwerp door goedkoope uitvoering uitmuntte, wel enkele door bijzondere duurte in verband met de grootte van het daarin uit te oefenen boerenbedrijf. Het voorkomen der boerderijen kon in 't algemeen wel bevallen

De uitvoering der ingezonden teekeningen en beschrijvingen was in het algemeen goed, van enkele bepaald buitengewoon verzorgd te noemen.

Kon de Jury alzoo geen der inzenders voor bekroning voordragen, van den anderen kant vond zij in den gepresteerden arbeid te veel goeds en de poging der ontwerpers te ernstig om door eenvoudige terugzending der teekeningen den wedstrijd te sluiten.

De deelnemers werden daarom met eene gratificatie beloond en met enkele inzenders der beste ontwerpen werd in overleg getreden, om ter verbetering en vereenvoudiging van hun ontwerp te komen, ten einde alzoo ten minste enkele goede plannen ter publicatie te krijgen. Op deze wijze zijn 4 ontwerpen ontstaan, welke door de vereeniging zijn uitgegeven.

Het volledig verslag van de Jury met die uitgegeven ontwerpen en bijlagen is bij de heeren J. J. Winterman te Eindhoven en E. Tonkes Struif te Breda tegen den prijs van 50 cents, voor zoover de voorraad strekt, verkrijgbaar.

NATIONALE BOUWKUNDIGE STUDIEPRIJSVRAAG

Onderwerp:

School benevens Onderwijzerswoning

Uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Motto's der ingekomen ontwerpen:

No. 1. Antoinette — No. 2. Wichelroede. — No. 3. Alles baksteen. — No. 4. 2 driehoeken geteekend. — No. 5. Huis en Tuin. — No. 6. L en S in cirkel geteekend. — No. 7. Jeugd. — No. 8. Ik ga mijns weegs, enz. — No. 9. Zes. — No. 10. Studie. — No. 11. Sljucht en Rjucht. — No. 12. Het Kind vertegenwoordigt de toekomst. — No. 13. Nijverheid. — No. 14. Vredig. — No. 15 H. — No. 16. Ambacht. — No. 17 M. S. — No. 18. Daksteen. — No. 19. Cor. — No. 20. De Eeuw van 't Kind. — No. 21. Mei. — No. 22. Sirius. — No. 23. Studie Me. — No. 24. T, H en P in cirkel geteekend. — No. 25. Leergraag. — No. 26. Plutarchus. — No. 27. Eenvoud en Regelmaat. — No. 28. Eenvoud. — No. 29. Zwijger. — No. 30. Baksteenbouw. — No. 31. Marie. — No. 32. Studie. — No. 33. Utile Dulci. — No. 34. Mei — No. 35. Onze school. — No. 35. 2 driehoeken in cirkel geteekend. — No. 37. Sine Labor Nihil. — No. 38. Passe Partout. — No. 39. 't Kan Verkeeren. — No. 40. Lente. — No. 41. G. K. — No. 42. De Toekomst. — No. 43. Grijpt als 't Rijpt. — No. 44. Meo Marte. — No. 45. Voor het Kind. — No. 46. Dorpskarakter. — No. 47. Goed Materiaal. — No. 48. Studie. — No. 49. Naambrief. — No. 50. Tom. — No. 51. Sch. — No. 52. Arbeid verheft. — No. 53. Zakelijk. — No. 54. In Mei. — No. 55. Josephine. — No. 56. A. B. C. — No. 57. Arbeid. — No. 58. „En?" — No. 59. X in cirkel geteekend. — No. 60. Bloeimaand. — No. 61. Edi in cirkel geteekend. — No. 62. Petrus. — No. 63. Schoolidylle. — No. 64. Eenvoud. — No. 65. Mei in cirkel geteekend. — No. 66. C. — No. 67. V. M. G. — No. 68. Laat ons voor de kinderen leven. — No. 69. Ons materiaal. — No. 70. Jacoba. — No. 71. Op 't land. — No. 72. Rood. — No. 73. Voor de jeugd. — No. 74. Truffel in stralen cirkel geteekend. — No. 75. Onze baksteen. — No. 76. Nanno. — No. 77. Kind. — No. 78. Spes Patriae. — No. 79. An. — No. 80. Steen. — No. 81. Proeve. — 82. Erlkönig. — No. 83. Doelmatig en eenvoudig.

PRIJSVRAAG PLAFONDVERSIERING.

Van de 86 antwoorden op de prijsvraag (een plafondversiering), uitgeschreven door de directie van het »Geïllustreerde Schildersblad«, te Leeuwarden, is toegekend de 1e prijs aan het ontwerp motto »O.«, van W. J. van Egmond, te Arnhem; — de 2e aan motto »Ellips«, van E. Harden, te Heilo; — de 3e aan »Insect«, van N. Wandelee, te Zwolle; — de 4e aan »N. B.«, van J. J. van der Steur, te Heemstede.

Beoordeelaars waren de heeren C. W. Nijhoff en J. L. van Ishoven beiden te Amsterdam en W. van Diedenhoven, te Blaricum.

Prijsvraag Stadhuis Rotterdam.

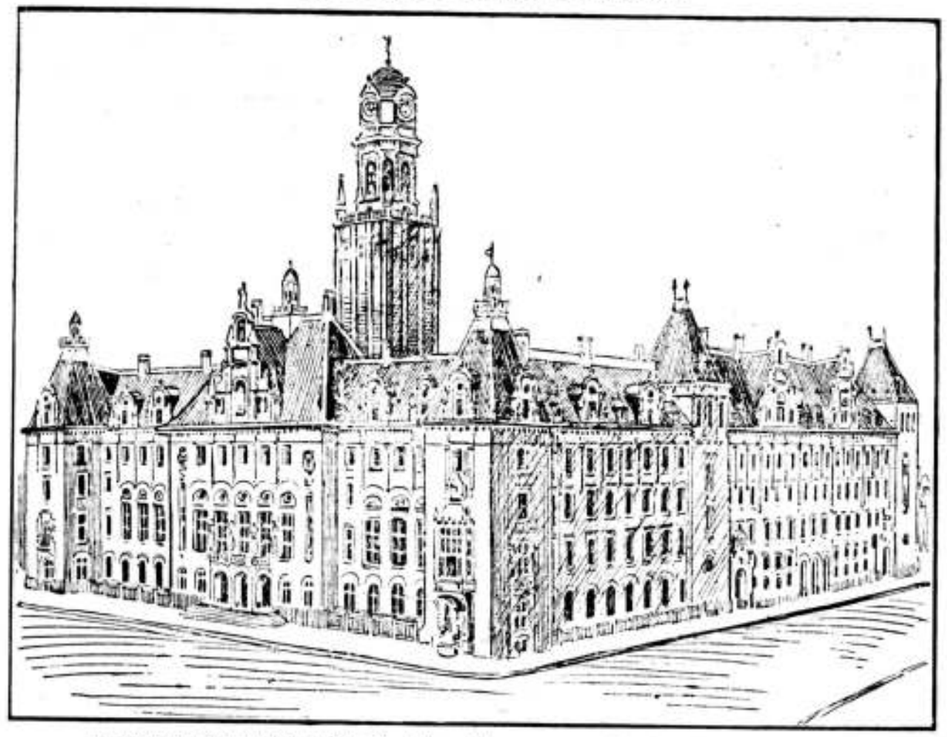

Het ontwerp „S. P. Q. R.", Architect Prof. Henri Evers, naar een schets in de N. Rotterd. Courant.

Bureau voor Vakopleiding.

Opgericht door de afdeeling 's-Gravenhage van de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handswerklieden in Nederland.

Sedert eenigen tijd bestaat te 's-Gravenhage een voorlichtingsbureau voor vakopleiding, dat ons voorkomt een zeer nuttige instelling te zijn.

De oprichting heeft vrijwat moeite en tijd gekost, maar de allergrootste bezwaren schijnen overwonnen te zijn. Daarmede is echter niet gezegd, dat de inrichting thans den steun van belangstellenden niet meer noodig heeft. Het tegendeel is het geval, wanneer men met vrucht wil kunnen voortgaan op den ingeslagen weg en daarom vestigen wij hier gaarne de aandacht van allen, die belang stellen in de vakopleiding van handswerklieden op deze nuttige instelling.

Wij meenen onze lezers daaromtrent niet beter te kunnen inlichten, dan door mededeeling van datgene, wat het jaarverslag 1912 er van vermeldt, terwijl wij voor meer bijzonderheden meenen te mogen verwijzen naar het adres van den secretaris-penningmeester, dat hierachter is opgegeven.

* * *

Het was in het najaar van 1908, dat door de Directrice der Arbeidsbeurs voor Vrouwen Mej. M. J. Visser, alhier, op verzoek van den toenmaligen voorzitter dier beurs, den heer Mr. J. A. N. Patijn, de eerste stappen werd gedaan bij onze afdeeling om te onderzoeken of deze hare medewerking zou willen verleenen tot het in het leven roepen van een lichaam, dat tot doel zou hebben jongens en meisjes, die door financieele zorgen der ouders van elke vakopleiding waren verstoken, aan zulk een opleiding te helpen.

Juist had zich reeds in den boezem van het afdeelingsbestuur een plan gevormd tot het bijeenbrengen van een fonds, dat zou moeten dienen om ouders, die onmogelijk de verdiensten hunner kinderen kunnen missen, eenigszins tegemoet te komen.

Want, indien aan die kinderen, die als loopjongens of loopmeisjes nimmer eenige opleiding in een vak genieten en wier toekomst zich zoo donker voordoet, de gelegenheid zou worden aangeboden door het bezoeken van de Ambachtsschool of eenige vakschool een kans te krijgen om zich een menschwaardiger bestaan te veroveren, dan dat hetwelk gewoonlijk het resultaat is van de leerschool van den loopjongen, missen de ouders toch nog de luttele bedragen die die kinderen verdienen..

Het oorspronkelijk plan van den heer Mr. Patijn en Mej. Visser om eene vereeniging voor dat doel op te richten, vond zijn oorzaak in de oprichting eener dergelijke vakopleiding te Londen, n.l.: „The Kensington Apprentice Ship and Skilled Employment Asskociation."

Het bestaan eener afdeeling hier ter stede van de Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor hands-

werklieden in Nederland maakte de oprichting van een nieuwe vereeniging geheel overbodig.

Besprekingen werden gehouden met den Directeur en de Directrice der Gemeentelijke Arbeidsbeurs, nadere plannen werden ontworpen en zoo ontstond het denkbeeld tot oprichting van een Bureau voor Vakopleiding, dat zou zijn een afzonderlijk instituut, doch staande onder leiding en beheerd door de afdeeling.

Een reglement voor het bureau werd ontworpen en goedgekeurd door de Afdeeling, die als Vereeniging de Koninklijke goedkeuring aanvroeg en verkreeg.

Geleidelijk werden de voorbereidende werkzaamheden van het bureau voortgezet. Een dagelijksch bestuur werd gevormd bestaande uit de heeren: J. D. Ros, Voorzitter, F. E. Elsen, waarnemend secretaris, Mej. C. M. Molenaar, penningmeesteresse, Mej. M. J. Visser, en den heer H. Ph. Lever.

Na het bedanken van Mej. Molenaar trad in haar plaats de heer H. J. v. d. Veen, die met het penningmeesterambt, ook 'dat van secretaris op zich nam. Eenigen tijd later trad nog tot het Dagelijksch bestuur toe Mr. C. W. De Vries.

Reeds spoedig bemerkte het bestuur, dat voor het welslagen van het bureau en het met vrucht naar buiten werken een andere wijze van organisatie, dan de toen gevolgde, moest worden ter hand genomen.

Van verschillende zijden werd aangeraden aan het Bureau een grootere publiciteit te geven.

Vooral moest getracht worden personen van invloed in deze gemeente voor het bureau te interesseeren. Er werd dan ook gezocht naar een oplossing in dien geest, welke het afdeelingsbestuur meende te hebben gevonden, door behalve het dagelijksch bestuur ook te trachten een algemeen bestuur of Raad bijeen te brengen, bestaande uit bekende invloedrijke ingezetenen van den Haag, vertegenwoordigende verschillende richtingen en groepen van personen in deze Gemeente. Nadat hiertoe was besloten, werd door persoonlijk bezoek getracht het doel en de werkwijze van het bureau bekend te maken en mocht het afdeelingsbestuur er in slagen de belangstelling te wekken voor de oprichting van het bureau bij vele ingezetenen onzer stad.

Lang werd door het Dagelijksch bestuur gezocht naar een persoon, die zich wilde belasten met de leiding van de werkzaamheden, aan het Bureau verbonden; nadat dit evenwel niet mocht gelukken, werd besloten de arbeid onderling te verdeelen en werd uitgezien naar een geschikte localiteit om zittingen te houden. De Vereeniging Armenzorg stelde welwillend een vertrek ter beschikking, gelegen in haar schoolgebouw aan de Zwarte Weg 76.

Geruimen tijd namen de voorbereidende werkzaamheden in beslag, een tijd, belangrijk veel langer dan men had kunnen vermoeden; toch meende het Dagelijksch Bestuur dat niet eer de deuren voor het publiek mochten worden geopend, voordat alles gereed was en eenige zekerheid was verkregen, dat hulp en voorlichting kon worden verstrekt.

Dankbaar gestemd was dan ook het bestuur toen, nadat in de eerste dagen van April van dit jaar in een op ruime schaal verspreide circulaire werd gewezen op het groote nut dat zulk een bureau zou kunnen stichten en verzocht werd om geldelijken steun, vele blijken van sympathie en steun werden ontvangen, zoodat 12 April het lang verbeide oogenblik was aangebroken, waarop het bureau voor Vakopleiding zijn eigenlijke werkzaamheden kon beginnen.

Reeds op den eersten zittingsavond bleek dat de behoefte aan voorlichting inderdaad zeer wordt gevoeld en kwam een vijftal personen inlichtingen vragen ter opleiding. Sindsdien ging bijna geen avond voorbij, waarop niet ouders of belanghebbenden zich tot het Bureau wendden om voorlichting.

Niet altijd waren de vragen even gemakkelijk te beantwoorden. Dikwijls deden zich gevallen voor in verband met vakopleiding, waarbij niet mogelijk was te verwijzen naar bestaande Vakscholen, hetzij de betrokkenen daartoe te oud waren, hetzij beroepen of ambachten werden bedoeld, waarvoor schoolopleiding niet bestaat. In zulke gevallen moest worden omgezien naar een patroon, bij wien het mogelijk was eenige leiding te vinden.

In verband hiermede werden besprekingen gehouden met den Directeur van de Gemeentelijke arbeidsbeurs,' waaruit een zekere voortdurende samenwerking voortvloeide voor die gevallen, waarbij de opleiding bij een patroon moest worden gezocht.

Overeen werd gekomen, dat het bureau alle inlichtingen zou verstrekken aan de arbeidsbeurs over de te plaatsen kinderen, ten einde de opleiding zooveel mogelijk in de gewenschte richting te doen plaats hebben en met de bijzondere omstandigheden rekening te houden.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 23. Schoonheidscommissie en Openbaar Bouwkundig Adviesbureau. Onderwerpen besproken in de vergadering van Architect-Leden der Mij. op 28 Mei j.l.

Het een en ander over de verhouding tusschen Architect en Tuinarchitect en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de aanverwante kunsten, door H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen, (vervolg) met afbeeldingen.

Dé gevel aan de Melkmarkt te Zwolle, door J. H. Schaad.

Ingezonden. Het nieuwe Stadhuis voor Rotterdam.

Losse plaat. Binnenplaats en Ridderzaal van het Muiderslot.

ARCHITECTURA No. 23. De E. N. T. O. S. met afbeelding.

Tentoonstelling «Huis en Tuin», door Adr. Moen.

Tentoonstelling der Avondambachtsschool «Concordia inter Nos» door Adr. Moen.

Tentoonstelling Rotterdamsche Academie, door J. J. Hellendoorn.

Het versierend element aan onze Ambachtsscholen, door J. J. Hellendoorn.

Een nieuw Villapark, Tuinarchitect Otto Schulz, met afbeelding.

Ingezonden. Het nieuwe Stadhuis voor Rotterdam.

Verslag omtrent den Bond Heemschut, door A. W. Weissman. (vervolg).

DE BOUWWERELD No. 23. Schennis van Stedenschoon, met afbeeldingen.

Overheid en Volkshuisvesting in Londen II, door P. Bakker Schut c.s. met afbeeldingen.

De Tuinstad «Stad der Toekomst».

DE INGENIEUR No. 23. De Brandweertelegraaf. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 8 Maart 1913, door J. Meier, met afbeeldingen.

De Wadoek Pridjetan een belangrijke vergaarkom in de Solovallei. door C. Robbers c.i., met afbeeldingen.

Het Kon. Besluit van 20 Mei 1913 tot vaststelling van de inrichting van den Rijkswaterstaatsdienst.

Ingezonden stukken. Grondwaterbeweging in de nabijheid van bronnen, door Dr. A. H. Borgesius, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 23. Uitnoodiging. — Verslag B. B. V. — Verslag van de 17e jaarlijksche algemeene vergadering (vervolg). — Rekening en verantwoording Technisch Weekblad. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Gemengd. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 22. Een oude geschiedenis in een nieuw licht.

Afdeeling Enschede, 1903—1913.

De Steenhouwersstaking te Breda en de houding van een lid der Afd. Breda, Nederl. Aannemersbond.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 49. Klinkerbestratingen. — Prijsvraag voor ontwerpen van Noord-Brabantsche boerderijen, uitgeschreven door de Vereeniging voor stalverbetering in Noord-Brabant. — Mededeelingen van de Wegen-Commissie. — Voor- en nadeelen van het gebruik van beton voor weg-constructie. — Verregaande bureaucratie.

KLEI No 11. Weeshuis te Katwijk aan Zee. (Met 3 afbeeldingen).
Klinkerbestratingen. I. (Met fig.).
Het nieuwe Rotterdamsche stadhuis.
Tentoonstellingen.
Een Amerikaansche prijsvraag. (Met afbeeldingen).
Verscheidenheden.
Tentoonstelling „Huis en Tuin".

HET HUIS OUD & NIEUW No. 5. In de Mei-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift neemt Lita de Ranitz ons mede op twee wandelingen door Middelburg, waarbij zij ons voert langs de vele bijzonder mooie gebouwen, die de Zeeuwsche hoofdstad bezit, allen welbekend bij de beoefenaars der bouwkunst, maar wegens de eenigszins afgelegen situatie der stad nog te weinig algemeen bekend. Zeer fraai zijn vooral de afbeeldingen van Abdij en Stadhuis, die men hierbij aantreft. Voornamelijk de Gothiek en de Renaissance maken Middelburg's rijkdom uit op architectonisch gebied, maar ook nog menig overblijfsel van achttiend-eeuwsche kunst is binnen zijn wallen te vinden. In rijkdom niet met de oude Zeeuwsche hoofdstad te vergelijken is het oude Elburg, waar de heer U. C. Dorhout ons heenvoert, het is nog meer „ville morte", het oude Zuiderzeestadje, waar men zich verplaatst voelt in den goeden ouden tijd van anderhalve eeuw terug. Er is een eigenaardige charme in de verlatenheid van dergelijke plaatsjes, waar men niets bemerkt van uitbreidingsplannen of restauraties, die, eenmaal in verval geraakt, gebleven zijn, zooals zij waren. Die charme gaat gewoonlijk verloren wanneer een tijdperk van nieuwe ontwikkeling aanbreekt, maar daarop heeft Elburg vooralsnog weinig kans. In de rubriek Toelichting bij de platen vinden wij afgebeeld een grafmonument en een schetsontwerp indertijd gemaakt voor een gebouw voor de Nederlandsche koloniën op de Tentoonstelling te Brussel.

Varia.

VOLKSKUNST.

(Vervolg.)

Op welke wijze is echter 't beste de lagere stand te prikkelen tot handvlijt? Reeds twee middelen heb ik U genoemd: 1°. Het geven van cursussen in goede bij het volk verloren geraakte technieken; 2°. Het ter beschikking stellen van goede voorbeelden.

Maar van niet minder, misschien nog meer belang is het, de lust tot zelf-doen op te wekken. En daartoe heb ik reeds lang het oog geslagen op het vervaardigen van kinderspeelgoed. Er wordt in ons land zeer weinig kinderspeelgoed gemaakt. Veel van wat wij in onze winkels zien en dus ten slotte in ons eigen huisgezin, komt uit de dorpen, welke rondom Neurenberg zijn gelegen. Ik heb die industrie beschreven in een Gidsartikel: «Bijlage tot Baedeker's Zuid-Duitschland», later overgenomen in «Middenstandskernen». Ik bewonder die industrie niet, en mijnentwege blijve zij verre van ons land. Het is echte geestdoodende massa-industrie.

Maar ik heb ook elders kinderspeelgoed zien maken, in Denemarken. En dat kinderspeelgoed was bijzonder aardig: echt handwerk; en de invoering van die tak van huisvlijt zoude voor ons land van groote beteekenis kunnen worden.

Schrik niet, wanneer ik U zeg, waar ik dat speelgoed zag maken. Het was in de Westergevangenis te Kopenhagen. Een groote cellulaire gevangenis, waarin alleen zij worden geplaatst, wier straftijd hoogstens zes maanden bedraagt. Die gevangenis was één reusachtige inrichting tot het maken van kinderspeelgoed. Een zevental jaren geleden is de gevangenisdirecteur op het denkbeeld gekomen om op deze wijze zijne patienten bezig te houden. Hij liet enkele modellen uit Noorwegen komen (waar eveneens in een gevangenis speelgoed wordt vervaardigd, doch niet zoo mooi). Toen dresseerde hij het opzichthebbend personeel, en van lieverlede kwam er de ambitie in; opzichters en gevangenen in hun vrijen tijd bedachten nieuwe modellen: en komt gij nu in de wachtkamer, dan staat gij als in een St. Nicolaas-magazijn.

Enkele dier voorwerpen waren te zien op de reeds genoemde Amsterdamsche handvlijttentoonstelling, o.a. een artilleriebespanning, buitengewoon aardig bedacht, en dan ook dadelijk verkocht.

Want al dat speelgoed wordt natuurlijk verkocht. Doch niet aan particulieren. Het gaat naar een groothandelaar, die op zijne beurt aan winkeliers verkoopt. De omzet is niet onaanzienlijk. De opbrengst — voor de gevangenis — bedraagt 20.000 kronen, derhalve ruim f 13.000.—. De groothandelaar weet er 40.000 kronen van te maken, en de detaillisten 60.000 kronen. Zoo is ieder tevreden, en niet het minst het publiek, dat origineele voorwerpen krijgt voor zijn geld.

Het is amusant met den directeur de cellen te doorloopen. Ieder werkt naar zijn kundigheden — trouwens, werken is verplichtend. Een dag niet-werken wordt niet van den straftijd afgetrokken. De meest talentvollen maken natuurlijk het moeilijkst deel; de minder talentvollen werken met schablonen. Sommigen verven enkel, anderen zetten in elkaar en lijmen. Ieder heeft de werktuigen noodig voor zijn bepaalde taak. Deze staan in een werktuigstandaard, welke 's avonds wordt weggenomen. Veiligheidshalve is op de deuren der cellen nog afzonderlijk aangeteekend, waar aan den inwonende boren zijn ter hand gesteld. Want dat zijn natuurlijk in een gevangenis de meest gevaarlijke werktuigen! En wat mij 't meeste trof, en ik eigenlijk niet verwacht had, dat was de groote geschiktheid van al die menschen om kinderspeelgoed te maken. En het waren toch waarlijk geen houtsnijders van beroep! Koetsiers, sjouwers, metselaars, ja wat niet al! Bijna ieder bleek een bepaald talent te bezitten — de zich zelf geschoold hebbende opzichters wisten dat uit te vinden en gaven ieder de hem passende taak. Slechts zeer enkelen waren hopenloos ontalentvol, en werden dan ook maar aan het touwpluizen gezet. Zeer merkwaardig, en tevens een bewijs voor het aanstekelijke van dien arbeid, is dat zij, die in voorloopige bewaring zitten, en natuurlijk met ledige handen mogen blijven, toch zich vrijwillig zetten aan het werk!

Ik zag er zeer mooie dingen. Een sigarenmaker, die een prijsbekroonden stier in hout na snee; een schilder, die naar een prentbriefkaart een houten model maakte van de zeer eigenaardige, fraaie kerk van Kallundsborg.

Welnu, wat daar noodgedwongen, gevangenen deden, zouden dat ten onzent niet uit eigen beweging de huisvaders in vrijen tijd willen doen, 's avond in den familiekring? Ik zie reeds in mijne gedachten hoe alle kleine kinderoogen opengespalkt staren naar wat het hoofd van het huisgezin maakt, hoe die kindermonden raadgeven; hoe het speelgoed inderdaad door die gemeenschappelijke samenwerking wordt tot een familiegoed. Hoe voortdurend de vader handiger wordt, grootscher werken op touw zet, en hoe eindelijk de kinderen, aangevuurd door het voorbeeld zelf, eerst onbeholpen, langzamerhand handiger, gaan knutselen; hoe dus als een olievlek de handvlijt zich uitbreidt over het heele gezin.

Er is slechts voorgaan noodig, en dit kan gevonden worden door een deskundig persoon aan te stellen, die bijv. van stad tot stad gaande, van dorp tot dorp, als er zich de gelegenheid toe aanbiedt — bijv. op tentoonstellingen van huisvlijt door den Volksbond tegen Drankmisbruik — vertoont hoe men speelgoed moet maken, en dan (blijkt er belangstelling) ter plaatse een avondcursus geeft.

(Slot volgt.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND

Het nieuwe stadhuis te Rotterdam.

In bouwkundige kringen wordt aangenomen, dat de zeven ontwerpen voor het nieuwe stadhuis kunnen worden toegeschreven aan de hieraan genoemde bouwkundigen. Het ontwerp ingezonden onder het motto „S.P.Q. R." aan prof. H. Evers; dat met het motto „Groen en Wit" aan den heer Jan Stuyt; dat onder motto „Aquarius" aan den heer K. de Bazel. Het ontwerp ingezonden onder de letters „J. J.", zou van den heer Brinkman zijn; dat onder motto „Roterodami Prosperitas" ingediend, van de heeren Overeijnder en Otten; „Pro domo Sua" van den heer v. d. Tak, en eindelijk het ontwerp „Representatief" van den heer W. Kromhout.

Groningen.

Men meldt uit Groningen aan de N. Rott. Courant:

In den zoo bekenden blauwen noordelijken tuinmuur aan den Turfsingel van het Militair Hospitaal, vroeger Prinsenhof, heeft tot voor weinige jaren een poort gestaan, waarvan het bovenstuk aan de binnen (tuin) zijde prijkte met een prachtigen gebeeldhouwden zonnewijzer. Deze zonnewijzer, het werk van twee Groninger natuurkundigen in 1731, G. Cramer en J. Doornbüsch, had waarde, zoowel uit een artistiek als uit een wetenschappelijk oogpunt en is dan ook als zoodanig in enkele boeken beschreven. De poort is in 1905 wegens gevaar van instorting afgebroken.

De commissie van administratie over het Museum van Oudheden voor de provincie en de stad Groningen heeft indertijd pogingen aangewend om het behoud der deelen van die poort c.a. te verzekeren, met het doel deze ergens hier ter stede weder op te richten. Zij is daarop te rade geworden, dat aan genoemde zonnewijzerpoort geen beter passende plaats kon worden bezorgd dan in den tuin van het Mineralogisch-Geologisch Laboratorium, als toegangspoort tot het terrein van het Natuurkundig Laboratorium. Alleen daar was het mogelijk, de poort in dezelfde richting weder te doen opbouwen als aan den Turfsingel en slechts op deze wijze kon zij aan haar doel beantwoorden. Bovendien zou dan de zonnewijzer van den Melkweg voor het publiek zichtbaar zijn, wat deze tot dusverre nimmer geweest was.

De medewerking van curatoren der Rijks-Universiteit werd ingeroepen en niet te vergeefs. Reeds eenige dagen daarna werden alle deelen van uit het gebouw aan het Kattenhage (dat afgebroken moest worden voor den bouw van het nieuwe Kantongerecht) overgebracht naar het terrein van het Natuurkundig Laboratorium.

Eerst in den afgeloopen herfst kon door het Bureau voor rijks-universitaire werken te dezer stede met den wederopbouw worden begonnen. Nadat de deelen van een dikke verfkorst waren ontdaan, kwam de natuurzandsteen met de vele inscripties weder te voorschijn. Op een zware fundeering is de poort en daarboven de zonnewijzer opgetrokken en in de laatste dagen werd nadat de ijzeren staven en koperen cijfers opnieuw verguld waren, het geheel ten slotte weder in den toestand gebracht zooals het ruim 180 jaar geleden was geweest.

Een korte beschrijving hoe het geheel er uit ziet volge hier:

Boven de poort bevindt zich de groote zonnewijzerplaat van zandsteen gemaakt, hoog en breed 3 Meter. Deze plaat is donker grijs gekleurd en daarop bevinden zich vergulde letters, wijders blauwe en roode strepen in bandeliervorm met opschriften, alsmede de koperen cijfers en de stang, die het uur aangeeft. Deze stang, van boven komende uit een zonnegezicht, eindigt onder in een knop, waaruit twee kleine stangen rechts en links naar beneden gaan. Onder de boogvormige zandsteen afsluiting van de wijzerplaat staat het volgende te lezen: «Tempus praeteritum Nihil Futurum Incertum praesens Instabile Quvane perdas Hoctun. Dan volgt het reeds vermeld vergulde zonnegezicht, met de woorden: De Babilonische uren hoelang de songeschenen heeft: De onderganck der sonne. Hoe langh de son noch schijnen zal. Vervolgens met grootte letters Italiansche uren. Links: De Langste der dagen en De opgank der zonne.

He. groote medaillon bevat de volgende inscriptie:

Polüs 53 Cor 15 Mi. Afwijkende van 't Zuyd na 't West 27 Graden 49 Minuten Stylo Afwijking 19 Cor. 13 Mi. Stylo Verh. 31. Cor 56 Mi.

J. Doornbüsch, G. Cramer.

Nopens het gebruik zijn op de linker en rechter beneden pilasters van de poort nog enkele inscripties aangebracht.

De rijksbouwmeester C. H. Peters noemt in zijn bekend werk «Oud Groningen» dezen zonnewijzer den kunstigsten in Nederland. Inderdaad het is een mooi bouwwerk uit Groningen's geschiedenis, dat op deze wijze nu voor goed bewaard is gebleven.

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

4DE STE JAARGANG. ZATERDAG 21 JUNI 1913. No. 25

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . f 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Indrukken van de Tentoonstelling der Rotterdamsche Raadhuisontwerpen.

Het is een zeer opmerkelijk verschijnsel van onzen tijd, en de toekomstige schrijvers onzer vaderlandsche geschiedenis zullen niet nalaten daar de aandacht op te vestigen, dat zich in Holland, op betrekkelijk zeer korten afstand van elkander, drie groote steden ontwikkelen, elk met een beslist eigen karakter, dat den oplettenden bezoeker, ook in het uiterlijk aanzien, onmiddellijk in het oog moet vallen.

Amsterdam, de groote koopstad en kunststad, hoofdstad zonder zetel der regeering; 's-Gravenhage, residentieen luxestad, zetel van regeering en diplomatie; Rotterdam, handels- en industriestad, havenstad bij uitnemendheid. Men zal zich niet licht vergissen, waar men zich bevindt. Al vertoonen zich ook in alle drie steden cosmopolietische trekken, te Rotterdam komt het karakter van werkstad wel het meest uit. In schoonheid kan het zich niet meten met de hoofdstad, noch met de residentie. Wel zijn er enkele schilderachtige hoeken maar vooral in de nieuwere wijken ziet het er vaak bedroevend uit en vele Rotterdammers erkennen zelf, dat er in hun woonplaats in den regel te weinig aan gedacht is, dat het oog ook wat wil, dat men niet bij pakhuizen en woningblokken alleen kan leven.

Er is inderdaad iets aan het werken van een beweging, die bij den aanleg van straten en stichting van gebouwen, ook de eischen der schoonheid wat meer op den voorgrond wil brengen.

Of men er werkelijk veel voor gevoelt zullen wij in het midden laten. Misschien is het alleen de vage overweging, dat het tijd wordt, dat Rotterdam, als groote stad, nu eens wat beter aangekleed voor den dag komt, die geleid heeft en leiden zal tot uitgaven, die door menig handelsman improductief en nutteloos zullen worden genoemd, maar, hoe het zij, men mag niet zeggen, dat de raadhuisplannen op bekrompen wijze zijn opgevat.

Hoeveel er op het in deze aangelegenheid gevolgde overheidsbeleid moge zijn aan te merken, de besloten prijsvraag is op voor de deelnemers aannemelijke condities ineengezet en flink van stapel geloopen. Op onbekrompen wijze heeft het gemeentebestuur zich van de medewerking van een zevental bouwmeesters verzekerd en zes daarvan hun beste krachten laten besteden aan een omvangrijken doch vruchteloozen arbeid.

Voorbeeldig is de opstelling der ingezonden ontwerpen in het schoolgebouw aan de Dijkstraat, elk plan, bestaande uit model en teekeningen, in een afzonderlijk lokaal. Men kan dit niet beter wenschen, maar niet zoodra heeft men, om zich te oriënteeren, een vluchtige wandeling door de zeven lokalen gemaakt, of de verzuchting ontglipt ons: Welk een hoeveelheid mooi en ernstig gemeend werk is hier weder vruchteloos verricht!

De hoeveelheid is natuurlijk niet zoo groot als ze bij een nationale, open prijsvraag geweest zou zijn en het werk, dat men hier ziet is betaald, althans ten deele, maar men kan zich voorstellen, dat enkele uitgenoodigden, die voor de eer der mededinging hebben bedankt, thans allerminst spijt zullen gevoelen, dit te hebben gedaan.

Dat het een ongelijke strijd zou worden werd destijds reeds vermoed; de bevestiging van dit vermoeden spreekt

uit de resultaten, die men thans in de Dijkstraat zien kan.

Men vraagt zich af, welk nut heeft deze prijsvraag voor Rotterdam en voor de Nederlandsche bouwkunst opgeleverd? Is er het beste en hoogste mede bereikt, wat in de bestaande omstandigheden te bereiken was? Het antwoord op de laatste vraag moet beslist ontkennend luiden.

Met het geld, dat hier besteed en het werk, dat daarvoor gedaan is, had men meer kunnen verkrijgen dan alleen een aanschouwelijke en tastbare voorstelling van een Raadhuis, zooals het gemeentebestuur van Rotterdam dat wenscht en daarnevens de voorstellingen, hoe een zestal uitverkoren bouwmeesters zich dat Raadhuis denkt, ieder naar zijne opvatting.

Men had een vrijwat grooter en rijker ideeënmateriaal kunnen bekomen, dan in deze zeven ontwerpen verwerkt is. Het gemeentebestuur had echter zijn idee reeds vastgesteld en zich voorgenomen niet meer daarvan af te wijken. Van een Jury, gebonden aan een van vele zijden bekeken voorontwerp, behoefde men niet te vreezen, dat het aangenomen denkbeeld aan het wankelen zou worden gebracht of door al te ingrijpende aanmerkingen zou worden ondermijnd, maar de critiek der publieke opinie daar moest het Gemeentebestuur niets van hebben. Een vrije uiting van gedachten moest à tout prix voorkomen worden, zoolang de raadsbeslissing betreffende de keuze van het ontwerp niet was gevallen. Hier faalde het doorzicht, bij een overigens als verlicht bekend staand Gemeentebestuur, ten opzichte van datgene, wat een stad als Rotterdam aan zijn positie en zijn waardigheid verplicht is.

De kleine satisfactie, dat men zijn wil heeft kunnen doordrijven, weegt niet op tegen de moreele schade, die de naam van Rotterdam als kunststad lijden moet. In de stad van den vrijhandel wordt de vrije kunstuiting blijkbaar nog niet toegelaten, of erger, de vrije gedachtenwisseling over kunst wordt er zelfs gevreesd.

Laat ons thans deze overpeinzing, gewekt door den eersten algemeenen indruk der tentoonstelling, staken en elk dezer ontwerpen wat nader beschouwen.

»Representatief« is het motto van Kromhout's ontwerp; hij had er geen beter voor kunnen kiezen, want representatief is het eerste model, dat bij het binnentreden der tentoonstellingslokalen het oog treft in de hoogste mate en het is van alle ontwerpen zonder onderscheid ongetwijfeld de meest vrije kunstuiting, die op het gegeven schema mogelijk was.

»Veel te mooi voor dat leelijke Rotterdam« liet zich een dame ontvallen, die er een oogenblik voor stilstond en zij had gelijk. Wij zouden durven beweren, dat ook de bouwmeester gelijk had, toen hij zich niet stoorde aan de vastgestelde bouwsom en constructieve moeielijkheden, doch zijn fantasie den teugel vierde bij het bedenken van den monumentalen torenbouw, die het ontwerp geheel beheerscht en waaraan al het andere ondergeschikt gebleven is.

Te veel domineert hij, deze kolos, waarbij men tegelijkertijd aan een voor-Indische pagode en aan een Gothischen kathedraal-toren denkt, dit is misschien niet tegenspreken, maar de aanschouwing, vooral van het meesterlijk uitgevoerd perspectiefje in O. I. inkt, is een verheuging over het feit, dat hoezeer ook gebouwen aan een program van eischen, een zoo goed als voorgeschreven plattegrond en een afgeronde bouwsom, de artiest zich hier heeft laten gaan en ons een zoo schoonen droom in lijnen en relief voor oogen heeft gesteld. Dat het een droombeeld was, zal de ontwerper, toen het vastere vormen aannam zelf wel hebben ingezien, dit heeft hem niet weerhouden van verdere uitwerking, noch doen afzien van de inzending.

Maar het Gemeentebestuur was allerminst van droombeelden gediend en zooals men in het juryrapport zien kan, de jury heeft voornamelijk over de zakelijke verdiensten dier ontwerpen haar oordeel uitgesproken.

(Wordt vervolgd.)

De plannen voor het Amsterdamsche Stadion.

In het Bouwkundig Weekblad van Zaterdag j.l. treffen wij het volgend ingezonden schrijven aan:

Geachte Redactie!

Naar aanleiding van de in Uw blad gepubliceerde motie aangenomen door de Algemeene Vergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten aan het adres van den Heer H. Elte Phzn., stellen wij er prijs op te verklaren:

a. dat de Heer Verschuyl nimmer belast is door de Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" tot het maken van plannen voor een te bouwen stadion;

b. dat dus den Heer Elte nimmer is medegedeeld, dat de Heer Verschuyl belast was met het maken van plannen;

c. dat bovendien er geen sprake van is geweest, dat de Heer Elte zonder betaling een ontwerp zou maken;

d. dat evengoed aan den Heer Elte als aan den Heer Verschuyl een bedrag van f 500.— is aangeboden voor hun bemoeiingen, toen besloten was een openbare prijsvraag te houden;

e. dat de Heer H. P. Berlage Nzn., lid der jury van den door ons uitgeschreven prijsvraag, reeds in April 1912 heeft kennis genomen van bovenstaande feiten waarmede Z.Ed. volkomen genoegen nam, getuige het feit, dat hij in de jury zitting nam.

Na deze mededeelingen behoeft het o.i. geen betoog, dat er ook na ons schrijven van 10 December 1912 aan het Bestuur van den Bond, waarin een volledige uiteenzetting der feiten werd gegeven, geen sprake van kan zijn van unfaire handelwijze van de zijde des Heeren Elte.

Eerder zou ik deze unfairheid bij den Bond willen zoeken.

Hoewel dus reeds verleden jaar door ons Bestuur deze zaak geheel is afgewikkeld, hebben wij voor de goede orde gemeend, een en ander even te moeten uiteenzetten.

Voor het vervolg is ook voor ons deze zaak absoluut geëindigd.

JOHN CCUCKE,

Secr. Mij Ned. Sportpark.

Bovenstaand schrijven heldert de zaak wel niet volkomen op, maar brengt toch eenig licht in de duisternis.

Het schijnt, dat de heeren Verschuijl en Elte beide, reeds voor het uitschrijven van de prijsvraag, met de Maatschappij het Ned. Sportpark in betrekking stonden en haar architectendiensten hebben bewezen, waarvan de waarde, door de Maatschappij, voor ieder op een gelijk bedrag van f 500.— werd geschat. Afgezien van de vraag of deze schatting juist en billijk was, is hier niets ongewoons in.

De secretaris deelt niet mede of de architecten het aangeboden bedrag ook hebben aanvaard, doch ook al zouden zij, of een van hen, het hebben van de hand gewezen, om een of andere reden, dan nog behoeft men, waar tot een openbare prijsvraag was besloten, hierin geen unfaire bedoeling te zoeken.

De heer Coucke verklaart in bovenstaand schrijven de zaak voor absoluut geëindigd. Voor den Bond van Nederlandsche Architecten is zij dat evenwel niet. Deze is o.i. aan zijn prestige in vakkringen, maar meer nog tegenover het publiek, verplicht het uitgesproken vonnis, zoo volledig mogelijk toe te lichten. Het is bij ons boven allen twijfel verheven, dat de Bond daartoe niet in staat en bevoegd zou zijn en wij verwachten dan ook, dat hij niet zal nalaten, zich te zuiveren van de verdenking, een onrechtvaardig vonnis te hebben uitgesproken. Dwalen is menschelijk en men vergeeft ook rechterlijke dwalingen, omdat men weet, dat de verstandigste en eerlijkste rechter, door den schijn der waarheid misleid kan worden.

Wanneer een collega, wie hij ook zij, lid of geen lid van den Bond, gezien of minder gezien bij de vakgenooten, dreigt het slachtoffer van een dwaling te zijn, dan is de Bond van Nederlandsche Architecten het aangewezen lichaam, dat voor zijn belangen dient op te treden, en zijn goeden naam van een mogelijk onverdienden smet te zuiveren.

Bureau voor Vakopleiding.

(Slot)

De samenwerking, tusschen deze twee lichamen ontstaan, is van zeer groot belang, daar het plaatsen van leerlingen bij patroons voor de leden van het Dagelijksch bestuur veel tijd zou eischen, terwijl in zekeren zin dit op den weg ligt van de Arbeidsbeurs.

Geleidelijk zal zich evenwel een stesel van contrôle en opleiding moeten ontwikkelen, waardoor meerdere zekerheid kan worden verkregen aangaande de gemaakte vorderingen.

Hoewel het bureau nog slechts korten tijd geopen dis, te kort om van sprekende cijfers te kunnen gewagen, kan met tevredenheid op het gedane werk worden teruggezien. Reeds kon aan ruim 70 vragen om inlichtingen voorlichting worden verstrekt en niet altijd — zooals gezegd — viel dit even gemakkelijk.

Treffend waren vele gevallen, waarbij ouders de omstandigheden schilderden waarin zij leefden, de moeilijkheden, waarmede zij bij de opleiding hunner kinderen te kampen hadden. Ja, dikwijls moest het Bureau voorlichten, waar alle hoop door de ouders was opgegeven, waar zij zelf verklaarden, niet te weten wat met hun kind aan te vangen. Dikwijls bleek na onderzoek en voorzichtig ondervragen, dat de ouders zelf de schuld waren van veel ellende en veel verdriet, doordat zij van den aanvang af hun kind op geheel verkeerden weg brachten. Gevallen deden zich voor, waarbij de jongen, geheel tegen zijn zin in werd genoodzaakt een zeker vak te leeren, waarvoor hij niets gevoelde, waarin zijn tegenzin onomwonden werd verklaard.

Geheel te goeder trouw, in vele gevallen volkomen met het oog gericht op 't belang van hun kind, dwongen soms ouders tot het aanleeren van een vak, waarvoor alle aanleg ontbrak, onverschilligheid er voor sprak uit elk woord, en dat enkel en alleen omdat het zoo'n mooi vak is, of omdat men veel geld er in verdient! — In vele van zulke gevallen moest het Bureau voorzichtig en tactvol den ouders het verkeerde van hun doordrijven onder 't oog brengen en hen er op wijzen, dat met tegenzin toch niets kon worden bereikt en zonder aanleg, alle moeite vergeefsch is, hoe goed ook bedoeld.

Anderen weder kwamen van elders en, geheel onbekend in deze plaats, zochten voorlichting in zake vakopleidng.

Weer anderen vroegen raad voor hunne studie en zochten naar geschikte gelegenheden tot het ontvangen van onderwijs in een of ander vak.

Dan weder kwam een vader voorlichting vragen voor zijn jongen, die, op de lagere school reeds zeer achterlijk zijnde, toch ook later zijn brood moest verdienen.

Een enkele maal deed zich een geval voor dat een gezin door langdurige werkeloosheid door ziekte, zelfs niet in staat was hun zoon een baas te laten zoeken, hun jongen naar de Arbeidsbeurs te zenden, omdat kleederen ontbraken.

Eigenaardig waren dikwijls de antwoorden, wanneer gevraagd werd aan den jongen waarom hij toch dit of dat vak had gekozen, hoe hij zich zijn lateren werkkring wel dacht, wat hij zich wel voorstelde te zullen doen, wanneer hij volwassen werkman zou zijn.

In de meeste gevallen bleek, dat dikwijls een buitengewoon naief denkbeeld was gevormd over de werkzaamheden aan een of ander vak verbonden; dikwijls stelde de belanghebbende zich zijn toekomstigen werkkring geheel verkeerd voor.

Steeds en telkens bleek dan ook het Bureau te voorzien in een behoefte om voorlichting en dankbaar is de taak van hen, die zich wijden aan dit werk.

Te betreuren valt echter, dat er gebrek bestaat aan personen, die hun tijd en kennis willen offeren, want gering is het aantal van de leden van het Dagelijksch Bestuur, dat in staat is elken Vrijdag tegenwoordig te zijn. Een oproeping tot de leden van de Afdeeling had aanvankelijk geen resultaat.

Eerst sedert kort heeft een der leden zich aangeboden te komen helpen. Moge zijn voorbeeld weldra door anderen gevolgd worden! Want, met eenige zorg ziet het Dagelijksch Bestuur de toekomst tegemoet, omdat het voor veel, zeer veel werk, weinig hulp heeft. Sedert korten tijd verschijnt in een door werklieden veel gelezen blad wekelijks een kleine advertentie. Sedert dien neemt het aantal bezoeken toe.

Toch zou onmogelijk kunnen worden overgegaan tot het openstellen van een tweeden avond per week, wanneer niet enkelen zich beschikbaar stelden om hulp te verleenen.

Wie zich daartoe geroepen voelt, melde zich aan!

Aangenaam is het voor 't Bestuur te constateeren, dat de werkzaamheden van 't Bureau veel belangstelling ondervinden van 't publiek, en ook dat door tal van verzoeken om inlichtingen blijkt, dat de oprichting van dergelijke bureaux in andere plaatsen wordt overwogen en voorbereid. Door de afdeeling Arnhem onzer Vereeniging werd reeds sedert kort een Bureau voor informatie opgericht op eenigszins gelijken grondslag als de Haagsche.

Van de Commissie uit de Afdeeling Amsterdam, met opdracht een plan samen te stellen tot vorming van een „Informatie-bureau voor het Vakonderwijs" ontving ons Bureau een verzoek om inlichtingen.

Ook de Heer A. van Drooge te Dordrecht, die vermeldde dat daar ter plaatse plannen bestaan tot het oprichten van een dergelijk Bureau vroeg en kreeg onze gegevens.

De Heer Enno van Gelder te Amsterdam verzocht insgelijks om inlichtingen, want ook daar werd over de oprichting van zulk een Bureau gedacht, dat niet van de Amsterdamsche Afdeeling zou uitgaan, maar wier medewerking echter zou worden ingeroepen.

Van den Heer J. M. Steffelaar te Leiden ontving het

Bestuur evenceens een verzoek om gegevens, daar plannen bestaan ook daar ter plaatse een Afdeeling met dergelijk Bureau voor Vakopleiding op te richten.

Blijkens een artikel in 't Maandblad voor Vakopleiding van den Heer Achterberg zijn te Amsterdam door den Directeur der Arbeidsbeurs, aldaar stappen gedaan om aan die beurs een Afdeeling te verbinden voor het Leerlingwezen, terwijl ook de Beurs te Maastricht oprichting van een Leerlingbeurs overweegt.

20 December j.l. werd het Haagsch Bureau voor Vakopleiding bezocht door de Directeuren der Arbeidsbeurzen te Rotterdam, Utrecht en Den Haag; verschillende vraagpunten werden met de aanwezige Bestuursleden besproken, waaruit bleek dat het vraagstuk der Vakopleiding warme belangstelling ondervindt.

Een en ander geeft ons reden te mogen meenen, dat de oprichting van het Haagsche Bureau voor Vakopleiding een goede daad is geweest van onze Afdeeling en dat veel goed en nuttig werk er van verwacht mag worden.

Veel jongens en meisjes zullen geholpen kunnen worden aan een opleiding, voor hen van zoo groot belang.

Velen, die wellicht genoodzaakt zouden zijn hun geheele leven te slijten als loopknecht, los werkman en daar door het leger der beroepswerkeloozen zouden vermeerderen, kunnen misschien geholpen worden,, zoodat zij beter in staat zijn in het onderhoud van hun gezin te voorzien.

Het adres van den Secretaris-Penningmeester van het Bureau, de heer H. J. van der Veen is v. Kinsbergenstraat 154 te 's-Gravenhage.

De Indische Spoor- en Tramwegen.

Bij den uitgever J. D. de Boer te Tegal verscheen in Januari van dit jaar het eerste nummer van een nieuw „Indisch Tijdschrift voor Spoor- en Tramwegwezen" onder redactie van de heeren P. J. d'Artillact Brill, Afd.-Chef S. J. S.; W. A. Slinkers, Afd.-Ingr. Wl en W. N.I S.; Mr. Dr. A. M. Joekes, Rechtsk. Ambt. S. J. S. en M. C. van den Broeke, Afd.-Ingr. T. en M. N. I. S.

Het doel der uitgave blijkt duidelijk genoeg uit den naam van het tijdschrift; het wordt overigens nog eenigszins toegelicht door het hoofdartikel, waarmede de Redactie hare werkzaamheid opent en daarvoor belangstelling tracht te trekken in de navolgende bewoordingen.

Op geen gebied wellicht heeft de samenleving, en Indië niet het minst, eene zoo merkwaardige en snelle ontwikkeling doorloopen, als op dat van het vervoerwezen.

De tijd ligt betrekkelijk nog niet zoover achter ons, dat een Nederlandsch Minister van Koloniën veertig kamelen en een aantal ezels naar Java zond ter verbetering van het transportwezen of met hetzelfde doel twintig stellen wielen met bijbehoorende assen; dan wel dat de Nederlandsche Regeering rails tot eene gezamenlijke lengte van 300 Meter naar Java deed vervoeren, ten einde een proef te nemen „tot hervorming van het vervoerwezen".

In dien tijd meende de Nederlandsche Regeering hare Indische bezittingen, in het bijzonder Java, te moeten bedenken met „spoor-"wegen, die men thans gemeenlijk aanduidt met den naam van fabriekssporen. Zij riep daartoe in 1842 gegadigden op om onder medewerking van het Gouvernement „een ijzeren spoorweg" aan te leggen „van Semarang naar Kadoe, en de zoogenaamde Vorstenlanden van Java om te worden bereden met ijzeren wagens, getrokken door buffels, ossen of paarden", en zegde ondernemers gedurende vijf en twintig jaar het monopolie der gouvernementstransporten toe. Tengevolge van den korten termijn voor inschrijving opengesteld van Juni tot 1 September 1842, kwamen geen inschrijvingen in.

Hetzelfde denkbeeld speelde nog een belangrijke rol in het in 1862 uitgebrachte rapport van den door de Nederlandsche Regeering uitgezonden adviseur voor het vervoerswezen Stieltjes. Behalve de lijnen Semarang-Vorstenlanden over Salatiga en Batavia-Buitenzorg, waarop stoomtrekkracht zou worden gebezigd, werden door hem aanbevolen paardenbanen van Merakmati tot Medono en Magelang, en van Pasoeroean naar Malang, de laatste zoodanig in te richten, dat later daarop met locomotieven zou kunnen worden gereden.

De door den heer Stieltjes voorgestelde lijnen mogen eene bescheiden poging genoemd worden tot voorziening in de groote behoefte aan betere vervoermiddelen, die zich allerwege op Java deed gevoelen, blijkende uit de toentertijd geldende hooge vervoersprijzen. Vervoer in de bergstreken kosten, volgens het rapport Stieltjes doorgaans 25 à 40 cent, een enkele maal 60 cent per 10 picol-paal (± 1 Tonkilometer). Het tarief voor reizigersvervoer wisselde af van f 0.33 tot f 1.33 per kilometer. Ook thans nog wordt voor vervoer in de Preanger in streken waar geen spoorwegen liggen, bij wijlen een f 0.20 per tonkilometer betaald.

Het heeft Java niet ten nadeele gestrekt, dat bij den bouw der spoorwegen een gedragslijn is gevolgd, afwijkend van de inzichten van het bovenbedoeld rapport

Schuchter en weifelend, op voorwaarde van rente-waarborg door den staat, is in hetzelfde jaar van het rapport Stieltjes de spoorwegaanleg in de hedendaagsche beteekenis begonnen na de uitgifte van de concessie Semarang-Vorstenlanden, spoedig gevolgd door de concessie Batavia-Buitenzorg.

De bouw op groote schaal heeft echter een begin genomen in 1875, in en na welk jaar de staat is overgegaan tot den aanleg van zijn sporennet, dat in 1910 op Java eene totale lengte had van 1968 kilometers.

Sinds '81 is daaraan door particuliere maatschappijen toegevoegd een net van stoomtramwegen, dat op het einde van 1910 op Java en Madoera eene gezamenlijke lengte van 2023 kilometer had verkregen en waarvan de lijnen op Java's Noordkust een belangrijke plaats in het verkeer innemen.

Geenszins echter is Java hierdoor gekomen tot een aan de bestaande behoeften voldoend spoorwegnet. Aanleg van lijnen in Bantam, van de Cheribon-Kroja-lijn, van de verbinding Bandjar-Parigi en van lijnen in Rembang zullen in de naaste toekomst dit net nog belangrijk uitbreiden. Doch Java is dicht bezet, (en niet zonde reden, in vergelijking met de Buitenbezittingen.

Deli, Atjeh en Sumatra's Westkust zijn de eenige gebieden buiten Java en Madoera, die zich tot nog toe in het bezit van ijzeren banen kunnen verheugen. In elk van deze drie gewesten eene eigen functie verrichtend: ten behoeve van de cultures in Deli, ten dienste van de pacificatie en de economische ontwikkeling in Atjeh, voor de mijnontginning op de Westkust, zijn de spoorwegen in de drie genoemde gewesten een onmisbare factor voor het land geworden.

Thans heeft het Gouvernement een aanvang gemaakt met den aanleg van eene lijn door Zuid-Sumatra, als eerste gedeelte van Sumatra's stamlijn, waardoor ook dit gebied zal worden opengesteld voor het verkeer en tot ontwikkeling zal zijn te brengen. Een kloek en groot opgezet plan, dat Sumatra een geheel andere beteekenis zal verschaffen, dan het tot heden bezat.

Ook voor Indië derhalve, zijn de spoor- en tramwegen een levensbelang te achten. Een tak van bedrijf, waarbij zich op technisch, administratief en economisch gebied tal van belangrijke aangelegenheden voordoen.

Moge dit Tijdschrift er toe bijdragen de belangstelling in die vraagstukken te vermeerderen en de kennis ter zake te bevorderen.

Al is er voor „de Opmerker" minder reden dan vroeger om zich met spoorwegaangelegenheden, en speciaal Indische, in te laten, toch onderschrijven wij gaarne de aan het slot dezer inleiding uitgedrukten wensch.

Prijsvraag Stadhuis Rotterdam.

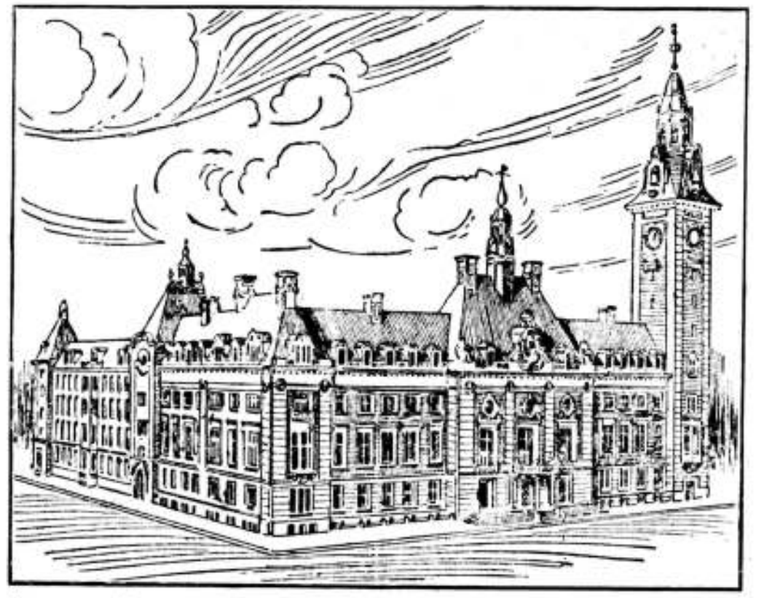

Het ontwerp „Groen en Wit", Architect JAN STUIJT, naar een schets in de N. Rotterd. Courant.

Prijsvragen.

RAPPORT

van de Jury*) ter beoordeeling der ontwerpen voor een Raadhuis te Rotterdam.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders.

De Jury heeft de eer Uw College hierbij uit te brengen het rapport betreffende de ter beoordeeling in hare handen gestelde ontwerpen voor een Raadhuis te Rotterdam.

Zij wenscht daarbij hare erkentelijkheid uit te spreken over de wijze waarop haar de uitvoering harer taak werd vergemakkelijkt, in het bijzonder voor de onbekrompen tentoonstellingswijze der ingekomen ontwerpen, waardoor elk ten volle tot haar recht kwam. De ontwerpen zijn zeven in getal en dragen — gerangschikt naar de volgorde van inzending — de volgende motto's:

I. S. P. Q. R.
II. Groen en Wit.
III. Representatief.
IV. Pro domo Sua
V. Aquarius.
VI. J. J.
VII. Rcterodami Prosperitas.

Een der uitgenoodigde architecten of combinatie heeft mitsdien gebruik gemaakt van de blijkens het programma niet uitgesloten bevoegdheid tot het inzenden van twee projecten.

De ontwerpen voldoen alle aan de gestelde voorwaarden wat betreft het aantal en den aard der gevraagde teekeningen en stukken.

Bovendien is het ontwerp Representatief vergezeld van een variant-ontwerp, 't welk echter blijkens de

*) In de Jury hebben met den Burgemeester, Mr. A. R. Zimmerman, zitting gehad de heeren:
A. C. Burgdorffer, Rotterdam.
Jos. Th. J. Cuypers, Amsterdam.
D. E. C. Knuttel, Den Haag.
J. H. W. Leliman, Amsterdam.
C. Muysken, Baarn.
A. Salm G.Bzn., Amsterdam.
J. P. Stok Wzn., Rotterdam.
C. J. Struyk, Rotterdam.

memorie van toelichting een vroeger stadium van het ontwerp vertegenwoordigt.

Bij het ontwerp J. J. is gevoegd een variant-situatie, waarbij het denkbeeld wordt aangegeven het beschikbare terrein door te trekken tot het Haagscheveer, zoodat gelegenheid bestaat tot den aanleg van een klein plein, ter verbreeding van den Coolsingel vóór het Raadhuis.

Bij het ontwerp Roterodami Prosperitas is gevoegd een gedeeltelijk uitgewerkt variant-ontwerp op dieper bouwterrein dan beschikbaar is gesteld.

De ontwerpen S. P. Q. R., Groen en Wit en Roterodami Prosperitas vertoonen wat de afwerking der teekeningen betreft enkele ondergeschikte afwijkingen van de programma-eischen.

De maquetten der ontwerpen Representatief, Aquarius en Roterodami Prosperitas vertoonen verschillen met de ontwerpen — die der beide laatste ontwerpen zelfs vrij ingrijpende — welke echter niet van overwegenden aard werden geacht.

Bij de teekeningen der ontwerpen is over het algemeen te weinig aandacht gewijd aan de constructieve samenstelling, gelijk in art. 5 van het programma was verlangd.

Het nader onderzoek der inzendingen bepaalde zich in de eerste plaats tot contrôle der feitelijke gegevens. De ingediende begrootingen werden nagerekend met inachtname van de in het programma aangegeven eenheidsprijzen.

Opgemerkt moet worden, dat over het algemeen de in art. 5 sub 11 van het programma gevraagde begrootingen aan nauwkeurigheid veel te wenschen overlaten.

Bovendien is afgeweken van het in het programma voorgeschreven systeem van bewerking der begrooting. De begrooting S. P. Q. R. maakt hierop een gunstige uitzondering door volledigheid en duidelijkheid, welke bovendien door schetsen van constructieve onderdeelen wordt toegelicht.

De narekening der begrooting leidde tot de conclusie dat slechts twee ontwerpen S. P. Q. R. en Groen en Wit waren gebleven bij de in art. 12 als maximum beschikbaar gestelde bouwsom van f 2.750.000,—, hoewel het eindcijfer in alle begrootingen dat bedrag aanwijst.

De begrootingen zijn echter doorgaans zeer onnauwkeurig globaal opgezet, terwijl ook door de uitrekening eener voor het betrokken ontwerp niet als normaal-gemiddelde te beschouwen travee, een te laag eindbedrag werd verkregen.

In bijgaanden staat **) zijn voor elk ontwerp samengevat de aangegeven en nagerekende bouwsommen en de prijzen per M³, alsmede de kubieke inhouden, de bebouwde, de open ruimten, de verdiepingshoogte, de gangbreedte en de reserve-ruimten, een en ander verdiepingsgewijs gerangschikt, welke cijfers voor ieder ontwerp een vergelijkend overzichtelijk beeld geven der kosten, in verband met de beschikbare ruimten, de mogelijkheid van uitbreiding, den meer of minder gedrongen aanleg en de toetreding van licht en lucht.

Overgaande tot een nadere beschouwing der ontwerpen, waarbij nevens het resultaat van het bovenstaande onderzoek, de kwaliteiten van het ontwerp wat betreft planindeeling en architectuur werden getoetst aan de in art. 13 van het programma aangegeven algemeene eischen voor den bouw, kwam de Jury, bij alle waardeering die zij koestert voor den arbeid aan de uitvoering besteed, tot haar groote teleurstelling tot de overtuiging, dat zij geen enkel der ingekomen ontwerpen, gelijk zij daar liggen, aan Uw College voor uitvoering kan aanbevelen.

Zij meent echter dat een drietal der ontwerpen en wel: S. P. Q. R., Groen en Wit en Aquarius zich door zeer bijzondere kwaliteiten onderscheiden. Daartegenover staan evenwel, gelijk uit de hierbij gevoegde gedetailleerde beschouwingen kan blijken, bezwaren van uiteenloopenden en deels ernstigen aard, in het bijzonder de aanmerkelijke overschrijding van de bouwsom met circa een millioen voor het ontwerp Aquarius.

De genoemde drie ontwerpen zijn echter door het samenstel hunner goede eigenschappen en den aard hunner tekortkomingen de relatief meest geslaagde der ingekomen inzendingen en naderen het kortst tot de in het programma neergelegde bedoelingen. Zij bieden ook de in architectonischen zin meest geslaagde oplossingen. Het spreekt vanzelf, dat voor de Jury het plan Aquarius, uit hoofde der overschrijding van de beschikbare bouwsom, niet in aanmerking kan komen. De Jury stelt, met het oog op bovenstaande overwegingen, Uw College voor om, òf tusschen de inzenders der ontwerpen S. P. Q. R. en Groen en Wit voor de definitieve opdracht de keuze te doen, òf hen in de gelegenheid te stellen tot het indienen van een tweede verbeterd schetsplan, waarbij met aanhouding, zooveel mogelijk, van de groote trekken van hun ontwerp, rekening is gehouden met de te hunner kennis gebrachte opmerkingen. Een en ander op dezelfde administratieve voorwaarden als in het programma zijn vastgelegd en zonder bijzondere geldelijke vergoeding.

Als termijn van inzending waren drie maanden na uitnoodiging te stellen, terwijl tot zes weken na uitnoodiging de mogelijkheid tot het vragen van nadere inlichtingen ware te geven.

Het programma van eischen zou daarbij als absoluut bindend op den voorgrond moeten worden gesteld, zoowel wat betreft de bouwsom als de gewenschte groepeering en oppervlakten.

De schetsontwerpen konden zich bepalen tot de platte gronden, den hoofdgevel aan den Coolsingel en voorts tot de door den ontwerper zelf noodzakelijk geachte stukken en teekeningen, mits deze op volkomen duidelijke wijze zijn bedoelingen doen uitkomen en aantoonen hoe de gemaakte opmerkingen zijn te ondervangen.

Met het oog op de aesthetische kwaliteiten vestigt de Jury bovendien de aandacht van Uw College op het ontwerp Aquarius.

De Jury houdt zich tot eventueel verdere beoordeeling ter beschikking van Uw College.

De Jury ter beoordeeling der ontwerpen voor een Raadhuis te Rotterdam,

(get.) ZIMMERMAN,
Voorzitter.

(get.) J. H. W. LELIMAN,
Secretaris.

I. S. P. Q. R.

Volgens de doorsnede heeft het ontwerp de beschikbare breedte van 85 M.; volgens gevels en platte gronden is de breedte echter 85,6 M., in welk geval (aannemende dat de linker zijgevel in de rooilijn wordt geplaatst) de rechter zijgevels met zijn paviljoens 0,65 M. en met de wolfskuilen 1,35 M. buiten de bouwlijn zou voorspringen. Aan den achtergevel is, op het in de gegeven situatie daartoe afgesloten terrein, een voor den dienst belangrijke achteringang ontworpen, welke bovendien de rooilijn met 2,5 M. overschrijdt.

Voor toetreding van licht en lucht wordt bij dit ontwerp over het algemeen uitstekend gelegenheid geboden. De vestibule en de gangen ten beganegrond van het voorgebouw zullen echter slechts matig verlicht zijn.

Verschillende bodenkamers komen niet direct aan de buitenlucht; ter verlichting van het sousterrain is van wolfskuilen gebruik gemaakt. De verlichting van de Centrale Secretarie door bovenlicht, invallend uit eene door hooge bebouwing omsloten binnenplaats had ruimer kunnen zijn.

**) Als hulpmiddel bij de controle der begrootingen heeft deze staat goede diensten bewezen. Voor de buitenwereld is hij niet van genoegzaam belang, om hem hierbij af te drukken. (Red.)

De begrooting bij dit ontwerp ingediend, onderscheidt zich door volledigheid en duidelijkheid, terwijl zij door constructieve schetsen nader is toegelicht. Het zal echter raadzaam zijn de op f 2.750.000 geraamde bouwsom met f 100.000 te verhoogen en te stellen op f 2.850.000.

In beginsel ontmoet de plaatsing van den toren boven de grootste openruimte van het interieur bedenking uit constructief oogpunt, aangezien hij zich daar ter plaatse niet op rationeele wijze uit het plan ontwikkelt.

De architectonische opvatting der gevels werd over het algemeen aantrekkelijk en beschaafd, en in hoofdvormen waardig en rustig geoordeeld. Opgemerkt werd dat in de detailleering meer samenhang had kunnen worden bereikt, hetgeen den indruk grootscher zou hebben gemaakt. Het uiterlijk drukt op rationeele wijze de inwendige verdeeling uit. Het vertolkt het type „Raadhuis" mede doordien het zich aansluit bij de daarvoor veelal toegepaste stijltradities. In afwijking van hetgeen in de Memorie van Toelichting wordt vooropgezet, wekt het ontwerp echter in de eerste plaats veeleer Duitsche en Vlaamsche herinneringen, da ndat het eene verwerking der locale architectuur van de 17e en 18e eeuw zou zijn.

De wijze waarop in de gevels de scheiding van het representatieve of voorgebouw en het dienst- of achtergebouw is aangeduid, werd niet in allen deele geslaagd geacht, omdat het Raadhuis in twee afzonderlijke gedeelten wordt gesplitst, welke te weinig samenhang vertoonen, voornamelijk door de materialen-keuze.

Het standbeeld van Joan van Oldenbarnevelt is in het ontwerp opgenomen in de architectonische compositie van den gevel en in verband met den erker der Burgemeesterskamer tot een hoofdmoment daarvan gemaakt.

De binnenarchitectuur — en met name die van het hoofdtrappenhuis, de groote hal en de feestzaal — zijn evenwel minder geslaagd, niet wijl de ontwerper in verband met de bouwsom naar loffelijke soberheid streefde, maar doordien zij grof van detail en — ondanks de feestzaal een samenvoeging van velerlei motieven vertoont — arm van vinding is.

De plattegronden maken een zeer overzichtelijken en regelmatigen indruk.

De plaatsing van den toren boven de centrale hal, hoewel voor het uitwendig effect zeer gelukkig, leidt echter tot constructieve complicaties, terwijl bovendien de inwendige oplossing bemoeilijkt wordt door de noodzakelijkheid in het centrum van het gebouw zware steunpunten door te voeren. Dit heeft in de eerste plaats tot gevolg, dat de oplossing van de hoofdtrap niet geslaagd is en een ruime verbinding tusschen deze en de Raad- en feestzalen, alsmede tusschen deze onderling, ontbreekt. Deze geschiedt door 2 M. breede doorgangen in de torenbeenen.

De representatieve ruimten vormen niet het in het programma bedoelde, rond hoofdvestibule en hoofdtrappenhuis gegroepeerde samenhangende geheel. Bij de feestzaal ontbreekt het gevraagde buffet, terwijl de dienkamer niet in directe verbinding is met de feestzaal.

De groepeering van vestibule, hal, achteruitgang en hoofdtrap ten beganegrond is geslaagd (de portierskamer is evenwel niet gunstig gesitueerd en de groote garderobe te bekrompen). Op de hoofdverdieping ontbreekt een vestibule als centraalpunt, terwijl bovendien de toegang tot verschillende voorname ruimten als kamers van Burgemeester en Wethouders en van den Burgemeester (tot deze beide door de antichambre van den Burgemeester), de trouwzaal en de kamer van den Wethouder niet gunstig is.

De Raadzaal vormt met de aangrenzende antichambre en leeszaal een goed geheel, maar van de gevraagde nevenvertrekken ontbreken de garderobe der Raadsleden en de bodenkamer.

De tribunes, en speciaal die van de pers, zijn te klein. (bij 50 c.M. plaatsbreedte bevatten zij respectievelijk 77, 28 en 24 personen), hare accessoriën (W.C's en garderobe) beantwoorden niet aan de in het programma gestelde eischen en de bijbehoorende bodenkamers zijn ongunstig gelegen.

De dienstafdeeling is over het algemeen juist en overzichtelijk gegroepeerd. Zij vertoont echter verschillende afwijkingen van het programma. De belangrijkste daarvan zijn de aanleg van 5 M. (in plaats van 6,5 M.) diepe bureaux in de beide dwarsvleugels van het achtergebouw, alsmede de gedrongen oplossing der groote bureaux van den Burgerlijken Stand, Belasting en Lager Onderwijs, waarbij de weliswaar 3.5 M. breede maar deels doodloopende en door baliés versmalde gangen te nauw zijn. Bij deze bureaux is tevens afgeweken van het gegeven schema ten koste van de beschikbare lengte voor loketten, terwijl de wachthal ongunstig is gelegen ten opzichte van de bureaux Lager Onderwijs en het betalingsbureau der belastingen.

Verdere bureaux (schrijfkamer, bureaux voor den Burgerlijken Stand en Bevolking, Attestatiën, Verkiezingen, klerkenbureau Financiën, Pensioenbureau, Militaire zaken) blijven beneden de gevraagde afmetingen. Enkele vertrekken (wachtkamers bij twee der Wethouders, een toilet bij een Wethouder, een ambtenaarskamer bij een der Wethouders, wachtkamer bij de controleurs der belastingen en de bodenkamers in de hoofdvestibule der hoofdverdieping, bij de Raadzaal en bij den achteringang) ontbreken.

In het bijzonder is de toegang tot de kamer van Burgemeester en Wethouders en tot de Burgemeesterskamer door de antichambre en tot de kamers der Wethouders van den Burgerlijken Stand, Onderwijs en Financiën door de wachtkamer niet aanbevelenswaardig.

Een der trouwzalen grenst niet aan de bijbehoorende wachtkamer.

De situatie der Secretarie, geheel ten beganegrond gelegen en zonder verband met de kamers van den Secretaris en de Hoofdambtenaren, is in strijd met het programma.

Op de beide bovenste kantoorverdiepingen ontbreekt eene verbinding tusschen de beide zijvleugels. De beganegrond van het gebouw is door den doorrit in twee gedeelten gescheiden. In verband hiermede zijn de neventrappen aan de achterzijde van het gebouw te afgelegen om met gemak te worden gebruikt als communicatie, binnenshuis door ten beganegrond werkzame ambtenaren. De verbinding der rijwielbergplaats met het Raadhuis ontbreekt. De garderobes en W.C.'s voor het personeel zijn over het algemeen te bekrompen opgevat. De bij verschillende hoofdzalen gelegen toiletten met W.C. zijn minder gunstig en missen een voorportaal. Publieke W. C.'s zijn in onvoldoende getale (slechts ten beganegrond onder een der neventrappen) ontworpen, terwijl die onder de hoofdtrap niet gunstig zijn. De paternosterliften ten dienste der bureaux ontbreken terwijl de liften in het voorgebouw niet gemakkelijk gelegen zijn. Conciergewoning en politiepost zijn gunstig gelegen. De groepeering der keukens en koffiekamers voor het personeel is niet practisch.

De Jury voor den Raadhuisbouw,

(get.) J. H. W. LELIMAN,
Secretaris.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 24. Prix de Rome voor Bouwkunst, door J. B. Van Loghem.

Het een en ander over de verbinding tusschen Architect en Tuinarchitect en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de aanverwante kunsten, door H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen (vervolg) met afbeeldingen.

Het kandelaren, door J. H. Schaad, met afbeelding.

Het nieuwe Raadhuis van Rotterdam.

Rapport van de Jury ter beoordeeling der ontwerpen voor een Raadhuis te Rotterdam.

Ingezonden stukken. Over de plannen voor het Amsterdamsche Stadion door John Coucke. — Uitbreidingsplan van 's Hertogenbosch.

ARCHITECTURA No. 24. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het Rotterdamsche Raadhuis, met portret en afbeeldingen.

De Raadhuis-Prijsvraag. — Tentoonstelling van Rotterdam, door L. Klijnen.

Ingezonden stukken. Project Villapark te Hilversum. C. J. de Haas en Otto Schalz.

DE BOUWWERELD No. 24. Overheid en Volkshuisvesting in Londen, door P. Bakker Schut c.i. III (slot).

De strijd tegen ontsierende reclame.

De geschiedenis van een Kathedraal.

De Prins Alexander stichting te Zeist (Huis ter Heide) Arch. C. B. Posthumus Meyjes, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 24. Het Internationale Tramweg congres te Christiania (2—4 Juli 1912). Beknopt verslag van den Afgevaardigde van het Kon. Inst. v. Ingenieurs J. H. Neiszen.

Statistieken over 1846—1912 omtrent het aantal te Delft gediplomeerde ingenieurs, werkzaam geweest of nog werkzaam in Nederland, Nederlandsch Indië en het buitenland, door M. Ypelaar c.i. met afbeeldingen.

Proeven van gewapend beton in Indië, door R. A. van Sandick, met afbeeldingen.

Berekening van „Stockwerkrahmen", door J. R. Altink. Gep. Off. der Genie O. l. L. met afbeeldingen.

Het Suezkanaal in 1912, door W. F. Leemans c.i.

Ingezonden stukken. 1 D 1 — Tenderlocomotieven, serie 1100, der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, door A. Haen. — Berekening van statisch onbepaalde Constructies, door J. R. Altink.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 24. Verslag van de 17e jaarlijksche algemeene vergadering (vervolg). — Het Taylorstelsel. — Prijsvragen. — Vragenbus. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 24. Jaarlijksche Algemeene Vergadering, te houden op 9 en 10 Juli 1913 te Nijmegen. Mededeelingen.

De rechtspraak in zake arbeidsgeschillen I.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 50. Binnen 50 jaren een bouwval. — De Tentoonstelling „Huis en Tuin". — Straatklinkers. — Het lekken der rookventielen en de gevolgen daarvan. — Gevelsteenen.

KLEI No. 12. Officieele Mededeeling.
Nieuwe huizen der Bostonsche Woningmaatschappij. (Met 4 afbeeldingen).
Klinkerbestratingen. II. (Met fig.)
Tentoonstellingen.
Steenfabrieken en Electriciteit. (Slot).
Verscheidenheden.
Boekbespreking.
Ingezonden.

Varia.

VOLKSKUNST.

(Slot.)

Zoo kan dus gezaaid worden.

Maar er is reeds nu te maaien! Wel niet zoo rijken oogst als gewenscht is, maar toch: de Dordtsche tentoonstelling leerde, dat reeds nu goed werk gemaakt wordt.

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 139-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 28 JUNI 1913. No. 25

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

De Sphinx.

Eenige maanden geleden, nog voor 1 April j.l., heeft in tal van dagbladen en tijdschriften een allerzotst verhaal de ronde gedaan, waarbij men onwillekeurig moest denken aan een weddenschap, waarmede een handig journalist bewezen heeft, dat het in onzen verlichten tijd nog even gemakkelijk is als voorheen, om de geheele wereld bij den neus te nemen.

Misschien is het wel eens goed, dat dit zoo af en toe wordt aangetoond en dat wij er zoo nu en dan eens aan worden herinnerd, dat kennis en beschaving bij een groot deel van het menschdom slechts in een uiterst dun vernisje bestaan en dat er nog millioenen groote kinderen op aarde rondloopen, die men met wonderverhalen kan zoet houden.

Misschien zelfs is het een gelukkig verschijnsel, dit laatste, want wanneer alle menschen even knap en even wijs waren en elkander niet nu en dan eens konden uitlachen, zou de, in vele opzichten toch al niet zeer vermakelijke samenleving, misschien op den duur van verveling uitsterven.

De mystificatie, die wij hier bedoelen was een vrij onschuldige grap en betrof het zoogenaamd geheim van de Sphinx, den bekenden kolossus, waarvan in de nabijheid der pyramiden van Gizeh, het hoofd zich boven het woestijnzand verheft. Vele toeristen bezoeken van Cairo uit de pyramiden en de Sphinx zonder veel van deze wonderwerken te begrijpen; dit is vergeeflijk, want onder de geleerde Egyptologen bestaan nog aanmerkelijke meeningverschillen over de eigenlijke beteekenis dezer overoude kunstwerken. Het is thans niets bijzonders meer, deze dingen met eigen oogen te hebben aanschouwd en wie ze niet uit aanschouwing kent, kent ze uit afbeeldingen.

Het verhaal, dat een zekere professor Reisner de oplossing van het raadsel gevonden had, moest dus wel succes hebben. Deze geleerde zou in het binnenste van het beeld zijn doorgedrongen en daar graftempels en gangen gevonden hebben, waarvan zelfs in geïllustreerde tijdschriften afbeeldingen werden gegeven. Het was alles zoo duidelijk mogelijk, men behoefde zich niet meer in gissingen te verdiepen, de Sphinx was de graftombe van Menes, de eerste koning van Egypte, die in de schoolboekjes genoemd wordt. En dit alles had de professor ontdekt door met zijn handen en zijn zakmes een opening in het hoofd van het beeld te peuteren en daardoor in het inwendige door te dringen. Wel vreemd, dat geen der vele geleerden, die sedert een eeuw, eerst tastenderwijze en al naar de gelegenheid zich aanbood, later systematisch en langs wetenschappelijke wegen voortschrijdend, de monumenten van het oude Egypte hebben onderzocht en bestudeerd, niet op het denkbeeld was gekomen, om eens tegen het hoofd van den kolos te kloppen, ten einde te hooren of die ook hol klonk en ook niet eens de moeite genomen heeft, een zakmes te voorschijn te halen. Wel vreemd, zou men zeggen, maar de grappenmaker, die het verhaal verzon, wist wel, dat de meeste courantenlezers zoover niet doordenken en en het allerminst noodig vinden te vragen, wat er volgens vroegere onderzoekingen wel van de Sphinx bekend was. Dat is betrekkelijk niet veel, zooals wij boven reeds lieten doorschemeren; onze kennis van de Egyptische oudheid

is nog gering en berust voor een deel op meer of minder vernuftige gissingen en veronderstellingen. De betrekkelijk geringe resultaten zijn echter geenszins toe te schrijven aan gebrek aan ijver bij de onderzoekers en van het tijdstip af, dat men de Egyptische monumenten is gaan onderzoeken, heeft het raadselachtige Sphinxbeeld de aandacht en belangstelling der geleerden gaande gemaakt.

De naam Sphinx is ontleend aan een Grieksch woord dat verpletterende kracht uitdrukt en de Egyptische Sphinxvorm is in den regel die van een liggend leeuwenlichaam met een menschenhoofd, rams- of havikskop, en al of niet voorzien van vleugels.

De oudste Egyptische Sphinxen, en zoo ook de groote Sphinx van Gizeh, hebben geen vleugels; deze toevoegsels schijnen in latere perioden onder Assyrischen invloed te zijn aangebracht.

In de Egyptische hieroglyphen draagt de Sphinx de namen van Neb (heer) en Akar (verstand) en is zij de uitdrukking van lichamelijke en geestelijke kracht. Als zoodanig werd zij ook beschouwd als het symbool der koninklijke macht en moet men in de hoofden van vele sphinxen de beeltenissen der heerschers zien, zoowel mannelijke als vrouwelijke.

De groote Sphinx van Gizeh is grootendeels gehouwen uit een zich ter plaatse bevindende rots, die wellicht reeds ongeveer den gewenschten vorm had en hier en daar door ingemetselde stukken is bijgewerkt. Tot de schouders is het lichaam onder het zand bedolven, maar meermalen werd het lichaam gedeeltelijk ontgraven o.a. in 1816 door Caviglia, die tusschen de voorpooten een klein tempeltje of kapel aantrof, gevormd door drie steenen platen, bedekt met hieroglyphen en door de koningen Thotmes IV en Ramses II gewijd aan de Sphinx, die zij aanbidden onder den naam Haremakhu, hetgeen beteekent: Zon aan den horizon. In de groote Sphinx heeft men dus waarschijnlijk het beeld van den Zonnegod te zien en niet dat van een koning, tenzij van den stichter Cheops, door zijn opvolgers met den Zonnegod vereenzelvigd.

Het tempeltje was aan de voorzijde afgesloten met een deur, waarboven twee liggende leeuwen waren geplaatst, en binnenin op den vloer trof men een klein altaar aan tusschen de voorpooten van een kleinen leeuw, dat waarschijnlijk voor offeranden gediend heeft tijdens de Romeinsche overheersching. Voor dit altaar was een bevloerd terras, dat voerde naar een trap van dertig treden, gebouwd tusschen twee muren; het is bekend, dat deze onderdeelen van het monument onder Marcus Aurelius gerestaureerd werden. Onder de keizers Severus en Nero werd nog een tweede terras en trap aangebouwd en uit verschillende Grieksche en Latijnsche opschriften is gebleken, dat zoowel Grieken als Romeinen de Sphinx als een voorwerp van eeredienst hebben beschouwd.

Behalve opgravingen aan de voorzijde, heeft men die ook op zijde en achter het beeld verricht. De belangrijkste waren wel die van Mariette in 1852. Daarbij werd een ringmuur blootgelegd, die het geheele beeld omvatte, terwijl tevens ontdekt werd, dat alleen het hoofd was afgewerkt, maar het lichaam onbewerkt gelaten, en verder nog bleek, dat het zand waarmede het lichaam bedekt is, door menschenhanden moest zijn aangebracht en niet door verstuiving van woestijnzand was aangevoerd; onder den buik trof men voorts een soort van gemetselden pijler aan.

Zuidwaarts van de Sphinx vond Mariette een geplaveiden weg, die voerde naar een tempel uit den tijd der vierde dynastie, gebouwd van zware blokken graniet en albast. In het midden van de groote zaal van dezen tempel, vond men zeven standbeelden, waarvan er vijf beschadigd, doch twee gaaf waren, van koning Cephren, gemaakt van granietporfier. Deze beelden behooren tot de beste werken der oud-Egyptische beeldhouwkunst.

Deze ontdekkingen waren vooral belangrijk, omdat men tot dusver in het duister had rondgetast, waar het betrof de vraag hoe oud de Sphinx eigenlijk was. Mariette meende echter thans met groote zekerheid te kunnen vaststellen, dat de Sphinx een werk is uit den tijd der vierde dynastie, waarin ook de pyramiden gebouwd werden.

Behalve de groote Sphinx, zijn zeer vele kleinere ontdekt, somtijds in geheele rijen opgesteld langs de toegangswegen tot de tempels, vele zijn er naar Europeesche museums vervoerd, maar van de groote Sphinx hebben wij nimmer vernomen, dat een Amerikaan er eenige millioenen voor geboden heeft om haar naar zijn vaderland mede te nemen, evenmin als voor een der groote pyramiden.

Wie deze monumenten wil zien moet de reis naar Egypte aanvaarden, die echter geenerlei moeilijkheden meer oplevert.

Lissone zorgt voor alles, ook voor kameelen en ezels met echte Arabische drijvers er bij.

Hoe nu de onlangs verzonnen mystificatie in de wereld gekomen is, is ons niet bekend en interesseert ons eigenlijk weinig. Zij heeft evenwel, zooals te begrijpen is, aanleiding gegeven tot tegenspraak; daardoor is de aandacht weder eens op de Sphinx gevestigd en zijn enkele bijzonderheden omtrent het merkwaardige beeld weder eens in herinnering gebracht. Wie weet, of de geheele grap niet beschouwd moet worden als een handige reclame voor het vreemdelingenbezoek in Egypte.

Het is toch volstrekt niet ondenkbaar, dat men in Egypte vreest, dat de vele gedenkfeesten en tentoonstellingen, waarmede Europa in dit gedenkwaardig jaar is gezegend en ook de naweeën van den rampzaligen oorlog in het Oosten, niet zonder invloed zullen blijven op het vreemdelingenbezoek en den voordeeligen handel van nagemaakte mummies, die daarmede verband houdt.

Zelfs iets zoo eerbiedwaardigs als het raadsel van de Sphinx, ontziet men zich niet, als reclamemiddel te gebruiken.

Wat dit raadsel zelfs betreft, wij zijn met de oplossing daarvan nog even ver als een 25 jaar geleden; toen toch was zoowat alles onderzocht, wat te onderzoeken was; en het kan ons niet verwonderen, dat velen meenen, dat de Sphinx geen raadselen meer verbergt.

Wie een bezoek ter plaatse heeft gebracht en zich de moeite heeft gegeven, den kolos te beklimmen, zal boven in het hoofd een kuil hebben aangetroffen, waarvan trouwens Baedeker ook melding maakt. Denon, die in 1802 met Bonaparte in Egypte kwam, had deze holte reeds opgemarkt en was er tien voet diep in afgedaald. In de wanden van den put zijn op geregelde afstanden treden gehakt, om het in- en uitklimmen gemakkelijk te maken, maar waarvoor zij gediend heeft, weet men niet. Men heeft ook wel gedacht, dat Arabieren het gat konden hebben gegraven, om naar verborgen schatten te zoeken, maar daarvoor is het wel wat diep

De Arabische schatgravers gaven zich in den regel niet zooveel moeite, om hun doel te bereiken. Wanneer zij bemerkten, dat zij op een verkeerde plaats begonnen waren, staakten zij dadelijk het werk en beproefden het op een andere.

In 1835 hebben Vyse en Perring gezocht naar ruimten binnen in de Sphinx en daartoe een boring verricht in den schouder. Toen zij daarmede 27 voet diep gevorderd waren brak het boortoestel af, een holte was evenwel niet gevonden.

Het onzinnige van het verhaal, dat Reisner in het hoofd een kamer van 60 bij 14 voet zou hebben ontdekt, komt eerst recht aan het licht, wanneer men weet, dat het aan-

DE GROOTE SPHINX BIJ DE PYRAMIDE VAN GIZEH

gezicht ongeveer 6 M. breed en M. hoog is. De geheele hoogte van het hoofd is ongeveer 8 M en de geheele hoogte, gemeten van den grond onder de pooten, tot den bovenkant van het hoofd, is 20 M.

Reeds Plinius hield de Sphinx voor een koninklijke graftombe en Arabische schrijvers hebben op dit thema voortgeborduurd en allerlei fantastische verhalen omtrent dit monument in omloop gebracht

Als een der oudste van Egypte, was het reeds in de eerste historische tijden een voorwerp van eerbiedige vereering, zooals blijkt uit de vroeger genoemde werken door Thotmes IV aan den voet uitgevoerd. Reeds toenmaals schijnt het lichaam onder het woestijnzand bedolven te zijn geweest, althans in 'n opschrift van genoemden koning wordt vermeld, dat hij door een droomgezicht werd aangespoord, het werk der ontgraving en restauratie te ondernemen.

Noch in dit opschrift, noch in een later door Ramses II aangebracht, vindt men eenige zinspeling op inwendige ruimten in de Sphinx. Grieken en Romeinen, die eveneens herstellingswerken uitvoerden, hebben voor zoover bekend nimmer iets van dien aard ontdekt en evenmin de onderzoekers der negentiende eeuw Caviglia en Mariette. Toch achtte in 1886 Maspero de aanwezigheid van een grafruimte onder de Sphinx mogelijk. In de opschriften van Thotmes en Ramses staat zij namelijk afgebeeld op een zeer hoog voetstuk. Maspero dacht, dat dit ook wel aanwezig kon zijn. Het onderzoek bracht echter niets aan het licht, maar de Fellah's vonden er gereede aanleiding in, om het gerucht te verspreiden, dat men aan het zoeken was naar den beker van Salomo, die, volgens een legende, onder de Sphinx verborgen moest liggen. Ook allerlei verhalen van onderaardsche gangen naar de pyramiden deden toen opnieuw de ronde. Als men het gelooven wilde zou te Gizeh een geheel net van onderaardsche wegen verborgen liggen, een tunnelsysteem als dat van de Metro te Parijs, maar hier alleen ten behoeve van het verkeer der mummies. Wel worden tal van graven en onderaardsche gangen in de omgeving der groote pyramiden aangetroffen, maar de verhalen, die daarover worden opgedischt, zijn meerendeels verbarend overdreven.

Men zou kunnen vragen, waarom het noodig is, dat in het aan wonderwerken zoo rijke Egypte, de fantasie nog aan het werk gezet wordt, maar het gaat hier evenals overal, zoodra er aan een monument iets raadselachtigs, iets onverklaards is, gaat de volksverbeelding naar een oplossing zoeken en op haar eigene onbeholpen wijze een verklaring geven, die, hoe dwaas ook somtijds, door een groot deel van het, de monumenten aangapend, publiek gretig wordt aanvaard.

Het waas van geheimzinnigheid, dat over alle overblijfsels der oud-Egyptische kunst ligt uitgespreid, draagt er niet weinig toe bij, de belangstelling van het reizend publiek gaande te houden, maar toch schijnt het ook hier noodig te zijn, die belangstelling nu en dan eens op te frisschen en uit deze noodzakelijkheid laat zich gereedelijk verklaren, hoe de mystificatie in de wereld gekomen is.

Wanneer er alleen een bericht verspreid was, dat de Engelsche regeering, of wel eenig geleerd genootschap een expeditie had uitgerust, om, voorzien van de meest moderne werktuigen en hulpmiddelen, een hernieuwd wetenschappelijk onderzoek in te stellen, zou dit bericht eenvoudig voor kennisgeving aangenomen en daarna de zaak weder vergeten zijn.

De waarheid heeft de verzinsels spoedig achterhaald, maar toch niet eerder, dan nadat zij de reis om de wereld hadden volbracht.

Indrukken van de Tentoonstelling der Rotterdamsche Raadhuis-ontwerpen.

Vervolg. (Zie bladz. 194.)

Gehouden aan een program van eischen, een zoo goed als voorgeschreven plattegrond en een afgeronde bouwsom, spreekt het vanzelf, dat de grondplannen door de verschillende mededingers ingezonden, op de hoofdpunten een sterke overeenkomst met elkander vertoonen. Het heeft bijvoorbeeld van den beginne af alreeds vastgestaan, dat de representatieve ruimten in het voorste gedeelte van het gebouw zouden worden ondergebracht, terwijl alles, wat op den gemeentedienst en administratie betrekking had, zooveel mogelijk naar achteren moest worden geschoven. Dit aangenomen beginsel, deze parti-pris, mogen wij gerust zeggen, waarvan o. i. in het geheel nog niet vaststaat, dat zij juist is, dwong de mededingers feitelijk tot het ontwerpen van twee achter elkander geplaatste gebouwen van verschillend karakter, die, zoo goed en zoo kwaad als dit ging, met elkander verbonden moesten worden. Dientengevolge is eigenlijk in geen der ontwerpen een goed geheel verkregen, want bijna alle mededingers hebben gemeend, het verschil in de rijkere behandeling van het representatie-gebouw en de sobere bewerking van het administratiegebouw, goed te moeten laten uitkomen. Aan de zijgevels springt dit verschil natuurlijk het meest in het oog, daar toonen dan ook bijna alle ontwerpen eerst recht hun zwakke zijden.

Een gunstige uitzondering evenwel, maakt hier het ontwerp Aquarius van K. P. C. de Bazel, waarin aan de architectonische oplossing der zijgevels evenveel zorg besteed is als aan die van het front. Met de gegeven indeeling toch zullen de ingangen aan de zijgevels, al mogen zij wellicht geen hoofdingangen heeten, feitelijk de meest gebruikte ingangen zijn en dienen zij op waardige wijze te worden gemarkeerd. Dit heeft de Bazel ingezien en nog in een ander opzicht is hij van de opvatting der andere mededingers afgeweken.

Hij is de eenige, die den grooten toren of belfrood, het symbool van burgerlijke vrijheid en zelfbewuste kracht, niet geplaatst heeft aan of op het representatie-gebouw, maar ongeveer in het midden van den geheelen bouw en verbonden met het dienstgebouw.

Deze origineele distributie voert ons tot de vraag, wat is hoofdzaak voor een werkstad als Rotterdam? Zijn het de feesten en recepties, die in het representatie-gebouw gegeven zullen worden, zijn het de redevoeringen, die in de raadzaal gehouden zullen worden? Of heeft de administratie van het gemeentelijk huishouden, de handhaving der wetten, het beheer der geldmiddelen en eigendommen, de voorbereiding van plannen en maatregelen door het dagelijksch bestuur ook somtijds iets te beteekenen?

En ten slotte, waarop berust de burgerlijke vrijheid, waarin schuilt de kracht van een bestuur, de duurzaamheid van gemeente-instellingen, in het een of in het ander, in de representatie of wel in den arbeid verbonden aan het beheer?

Het wil ons dus voorkomen, dat er principieel groot verschil van meening kan zijn, waar de toren staan moet. De Bazel en Kromhout hebben beiden dadelijk geweten, waar zij hem zouden neerzetten, maar daarbij ieder hun eigen inzicht gevolgd.

Bij den laatsten is het symbool het hoofdmoment van het geheele ontwerp geworden, de representatie is daarin, zooals uit alles, zelfs uit het motto, blijkt, als hoofdzaak beschouwd. De Bazel evenwel heeft het symbool dienstbaar gemaakt aan de architectuur en zijn opvatting is, naar wij meenen, de juistere.

In de andere ontwerpen komt vrij duidelijk uit, dat men eigenlijk met den toren, die nu eenmaal bij een Raadhuis schijnt te behooren, geen raad geweten heeft. Twee der mededingers hebben hem eenvoudig naast den voorgevel gezet en daardoor den schijn op zich geladen, dat zij de geenszins voorbeeldige distributie van den voorgevel van het Vredespaleis hebben nagevolgd. Zelfs in het bekroonde ontwerp is de toren een der minst geslaagde onderdeelen en terecht door de Jury opgemerkt, dat bovendien de constructie moeilijkheden zou opleveren.

De voorgeschreven scheiding van het gebouw in twee deelen wordt in de plattegronden, door den doorrit niet alleen gekarakteriseerd, maar feitelijk tot stand gebracht. Die doorrit verbreekt op den beganen grond de eenheid en samenhang, die men evenwel op de hoofdverdieping weder moest trachten te herstellen. Dit is in verscheidene der ontwerpen slechts ten deele gelukt, maar waar het gelukt is, bleef toch het bedenkelijk gevolg bestaan, dat de plans van beganegrond en hoofdverdieping niet op elkander passen op de wijze, zooals dit bij monumentaal werk vereischt wordt. Verschillende grootere en kleinere fouten door de Jury gesignaleerd zijn blijkbaar het onvermijdelijk gevolg van den dwang aan de mededingers ook door het voorschrijven van dezen doorrit opgelegd.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

RAPPORT

van de Jury tot beoordeeling der ontwerpen voor een Raadhuis te Rotterdam.

Vervolg (Zie bladz. 199.).

II. GROEN EN WIT.

Het ontwerp overschrijdt de achtergevelrooilijn met een — op voor ingangen verboden terrein gelegen — toegang voor kinderwagens, welke 3 M. voorspringt.

Terwijl volgens de gevels de breedte van het ontwerp 85 M. bedraagt, is dit volgens de plannen 85.50 M., hetgeen tot gevolg heeft dat bij plaatsing van den linkerzijgevel in de rooilijn, de rechter zijgevel gedeeltelijk daarbuiten voorspringt (toren en trapuitbouw 0,5 M., erkers 1 M.).

De binnenplaatsen zijn niet te ruim en de inspringende hoeken ter weerszijden van den middenvleugel van het voorgebouw zullen een killen indruk maken.

De verlichting der vestibule, van den achteringang met den doorrit en de gangen om de hoofdtrap ten beganegrond zal matig zijn. De verlichting der groote bureaux Burgerlijke Stand, Lager Onderwijs en Belasting zal niet te ruim zijn, daar de bovenlichten 7,5 M. tot 13 M. onder de omringende bebouwing zijn verzonken.

Speciaal de conciergewoning en de daartoe leidende trap is zeer ongunstig wat betreft licht en luchttoevoer.

De bij dit ontwerp behoorende begrooting (ten bedrage van f 2.735.072,—, inclusief een post à f 215.000,— voor decoratieve werkzaamheden), is zeer globaal en niet volgens het in het programma aangegeven model opgemaakt. Zij is bovendien moeilijk te controleeren ten gevolge van het gemis aan details vooral wat betreft de constructie, waaraan ook op de teekeningen weinig aandacht is gewijd. een bouwsom van f 2.750.000,— is echter aannemelijk te achten.

De architectuur sluit zich, gelijk in de Memorie van Toelichting werd betoogd, aan bij historische vormen, van Hollandsch karakter, maar deze zijn sterk van Engelsche en Fransche reminiscensen doortrokken. Zij is correct en smaakvol, maar mist waardigheid en is te speelsch, dan dat zij het juiste karakter zou vertoonen van het eerste bestuursgebouw eener arbeidsstad als Rotterdam.

Opgemerkt werd dat in den overigens geheel symmetrischen voorgevel het evenwicht is verbroken doordien één hoek door den grooten toren werd gemarkeerd. Anderzijds werd de middenpartij (welke, met uitzondering van het balcon, zeer verdienstelijk werd geacht) te onbeduidend gevonden, in verhouding tot de zijvleugels. Een ernstig algemeen bezwaar was, dat de gevel te los is in het plan, doordien de vensters niet voldoende rekening houden met de beteekenis der achtergelegen vertrekken.

De scheiding van representatief gedeelte en dienstgebouw — welks groote soberheid uit de bouwsom verklaarbaar is — is echter in de gevels op juiste wijze doorgevoerd.

De inwendige architectuur, hoewel van ander karakter dan die der gevels, vertoont monumentale en juiste opvatting van beschaafden rijkdom en zonder overlading.

De groepeering der representatieve ruimten tot een fraai geheel is, ondanks het gemis eener groote vestibule zoowel op den beganegrond als op de hoofdverdieping, zeer geslaagd, al zal, wat de hoofdtrap betreft (en deze bemerking treft ook de Raadzaalgroep), de oplossing te gecompliceerd van aanleg en daardoor te klein van afmetingen zijn voor het beschikbare bestek, terwijl bovendien de toegang uit den doorrit niet gunstig is.

De bij de feestzalen behoorende dienst- en keukenafdeeling is echter geheel onvoldoende en onpractisch, evenals de groote garderobe. Tochtportalen ontbreken bij de neveningangen en bij den ingang uit den doorrit, terwijl de uitsluitende toepassing van revolvingdoors niet toelaatbaar is.

De Raadzaal vormt met de bijbehoorende antichambre en leeszaal (welke echter beide te klein zijn) een goed doordacht, zij het ook gecompliceerd geheel. De tribunes zijn amper voldoende van afmetingen en zijn slecht verlicht.

Het plan maakt een constructief eenvoudigen indruk maar de indeeling van het dienstgebouw is niet geheel overzichtelijk gehouden. Het verband der verschillende afdeelingen werd hier en daar verwaarloosd. Zoo zijn de Wethouders van Onderwijs en Financiën van hunne dienstafdeelingen gescheiden. De kamer van den Secretaris is te ver van die van den Burgemeester gelegen. Met name is ook de ligging der Secretarie (welke, evenals de linkervleugel van het achtergebouw, slechts 6 M. diep is in plaats van 6.5 M. als gevraagd) niet gunstig. Ook de splitsing van het bureau Militaire Zaken door den doorrit is niet wenschelijk. De ligging van het archief op zolder en niet in directe verbinding met het bureau Eigendommen is niet juist.

De neventrappen springen niet direct in het oog. Die in het midden der zijgevels trachten tegemoet te komen aan het inconvenient dat het gebouw ten beganegrond door den doorrit in tweeën is gescheiden. Zij vormen tevens een beschutte verbinding, over den doorrit heen, tusschen de beide gedeelten, maar het denkbeeld is onvoldoende opgelost en de verbinding der op verschillend niveau gelegen verdiepingen van voor- en achterbouw is op enkele plaatsen gecompliceerd.

De groote bureaux Burgerlijke Stand, Lager Onderwijs en Belastingen wijken af van het gegeven schema. Met name zijn het inschrijvingsbureau Lager Onderwijs met bijbehoorend archief te klein. Ook de wachtruimte is te klein, temeer omdat de gang om de bureaux (die tevens als doorloop van het publiek van de entree naar de wachthal en als toegang voor kinderwagens dient) slechts 3 M. breed is.

De plaatsing van de kluis van den Gemeente-Ontvanger op den vloer en niet boven opgaande muren is bedenkelijk.

Overigens geeft het ontwerp nog aanleiding tot de navolgende bemerkingen.

De wachtkamer van den Burgemeester is niet gunstig gelegen, de antichambre is te klein. De trouwzalen zijn niet gelegen bij de bijbehoorende wachtkamers. De gangen der 3e verdieping hebben geene verbinding.

Meerdere vertrekken in het voorgebouw hebben eene ongemotiveerde hoogte, doordien zij door twee verdiepingen heengaan.

De garderobes en W.C.'s van het personeel (welke op de 3e verdieping en ten beganegrond in het voorgebouw ontbreken), bodenkamers en dienstvertrekken (welke op de 3e verdieping ontbreken) zijn veelal te bekrompen. Bij de de vergaderzaal van Burgemeester en Wethouders ontbreekt het gevraagde toilet. De rijwielbergplaats in het sousterrain gelegen, maar langs hellende vlakken gemakkelijk bereikbaar, is te klein.

De conciergewoning is zeer ongunstig gelegen aan de binnenplaats, op 11 M. boven de straat, terwijl de toegang, — naast de hoofdentree van het Stadhuis — door het sousterrain heen, en over een ongunstig donkere trap, geschiedt. De ligging dezer woning op een entresol verlaagt bovendien het groote voorportaal van de kamers van Burgemeester en Wethouders en de kamer van den Burgemeester tot 3,5 M.

De politiepost, die een tochtportaal en W.C.'s mist, is te klein voor 15 agenten, terwijl de ligging van het cachot in het sousterrain ongewenscht is.

De Jury voor den Raadhuisbouw,
(get.) J. H. W. LELIMAN,
Secretaris.

III. REPRESENTATIEF.

Dit ontwerp wordt zoowel in plattegrond als in den opbouw beheerscht door den reusachtigen toren. Deze is buiten verhouding tot het bouwwerk, dat in vergelijk daarmede onbeduidend schijnt, vooral ook wijl de partijen van den voorgevel naar de zijgevels toe smaller worden. Het ontwerp van den toren verraadt levendige fantasie, maar het vertoont geen organisch ontwikkeld geheel. Het leidt tot groote constructieve moeilijkheden en de ingewikkelde vorm is in ons klimaat niet zonder bedenking. Bovendien zou deze toren in het stadsbeeld in de nabijheid van den, een verwanten hoofdvorm, maar in kleiner afmetingen vertoonenden toren der Groote Kerk geen gelukkig effect teweeg brengen.

De Jury acht deze opvatting om op den toren — hoe belangwekkend hij op zichzelf beschouwd moge wezen — alle aandacht samen te trekken, in beginsel verkeerd. Overigens mist de architectuur der gevels monumentaliteit en sprekend karakter. Zij is veeleer armelijk. De beteekenis van het representatieve voorgebouw komt niet tot haar recht en zelfs de groote feestzaal is in het uitwendig aspect verdwenen, doordien haar venster met de entree tot een geheel is samengetrokken, hetgeen op een achtergelegen doorgaande hal schijnt te wijzen. Ook de fantasie en talent verradende, op veelkleurige decoratie berustende opvatting der binnenarchitectuur mist grootheid en monumentaliteit. De plaatsing der monumenten voor de zijingangen van den voorgevel is niet gelukkig.

De bouwsom blijkt bij narekening tot een zeer aanmerkelijke overschrijding van het beschikbare bedrag te lei-

den, tot f 3.600.000. Daarbij is dan nog rekening gehouden met de door den ontwerper bedoelde behandeling der dienstafdeeling, welke zóó armelijk is, dat voor een behoorlijke uitvoering de bouwsom nog zou moeten worden verhoogd over 150.000 M³. met zeker f 2.50 per M³., dus in totaal zou stijgen tot bijna 4 millioen.

Terwijl de gevelteekening een breedte van 85 M. vertoont, overschrijdt volgens de plattegronden het ontwerp de beschikbare terreinbreedte over zijn volle lengte met 0.90 M.

De verlichting en luchtverversching laat in veel opzichten te wenschen over. De indeeling wijkt in verschillende punten — met name ook in de groepeering der representatieve ruimten — af van de in het programma gestelde eischen van afmeting en groepeering. Het plan is echter met uitzondering van den door den toren beheerschten middenbouw eenvoudig en overzichtelijk opgezet, terwijl het in verschillende onderdeelen geslaagde oplossingen biedt.

Het ongemeen groote aantal ingangen is niet te verdedigen.

De Jury voor den Raadhuisbouw,
(get.) J. H. W. LELIMAN,
Secretaris.

IV. PRO DOMO SUA.

De architectonische opvatting, zoowel van de gevels als van het interieur, mist een voor een bouwwerk van deze beteekenis gepast karakter van waardigheid en monumentaliteit. Het dienstgebouw is monotoon en toch zeer onrustig en niet goed gescheiden van het representatieve gedeelte van het Raadhuis.

De compositie en versiering zijn mede door gebrek aan beperking inzonderheid wat betreft het hoofdgebouw, uitermate zwak van verhouding, vorm en kleur.

Voor zoover nog noodig volgen de navolgende bemerkingen.

Het ontwerp overschrijdt het beschikbare bouwterrein. Portaal en monument voor den middenbouw overschrijden de rooilijn met 12,5 M., de hoekpaviljoens van den achtergevel springen er 1 M. buiten, de gevels deels 0.25 M. (hoekpaviljoen en middentoren), terwijl het hellend vlak aan den linker zijgevel 4,75 M. voorspringt.

De onnauwkeurig opgemaakte begrooting stijgt bij narekening tot f 3.100.000, maar de daarbij aangehouden uiterst sobere behandeling der dienstafdeeling eischt een verdere verhooging van dat bedrag met circa f 250.000, tot f 3.350.000.

De licht- en luchttoevoer tot een groot gedeelte van het gebouw, en juist ook in meest belangrijke deelen, laten te wenschen over. De plattegrond-indeeling — waarbij de door den rondgaanden doorrit geïsoleerde middenpartij uit practisch oogpunt aan bedenking onderhevig is — vertoont in verschillende onderdeelen (met name de Raadzaal met annexen, uitgezonderd de tribunes, en de plaatsing van de groote wachthal bij de bureaux Burgerlijke Stand, Lager Onderwijs en Belasting) gelukkige groepeering, maar daarnaast ook vele niet geslaagde, benevens afwijkingen van het programma van eischen. Het geheel is over het algemeen omslachtig en mist met name in het voorgebouw, ook in plattegrond, grootheid van opzet.

De neveningangen naast de beide rijtuigportalen in den voorgevel — alsmede de plaatsing van deze zelf kort bij den hoofdingang — zijn niet gelukkig verdeeld.

De Jury voor den Raadhuisbouw,
(get.) J. H. W. LELIMAN,
Secretaris.

V. AQUARIUS.

De teekeningen der plattegronden en van den gevel vertoonen een verschillende breedte. Volgens de plattegronden blijven de zijgevels geheel binnen de rooilijn, volgens de gevelteekening is het gebouw over der erkers gemeten 0,25 M. breeder. In dit opzicht is de maquette buiten beschouwing gelaten daar zij zoowel in breedte- als diepte-afmetingen aanmerkelijk van de teekeningen afwijkt (zij doet zulks ook in andere opzichten: de insteekverdiepingen zijn op de maquette niet aangegeven, evenmin als de achteringang aan den zuidelijken zijgevel). De voorgevel overschrijdt de rooilijn: met de zijpaviljoens 4 M. en met de middenpartij 4,5 M.; aan den achtergevel steken de 4 traptorens 1 M. buiten de rooilijn. Een achteringang voor conciergewoning en keuken is op afgesloten terrein ontworpen.

De toetreding van licht en lucht kan door de ruime centrale binnenplaats goed geschieden. Evenwel verkeeren verschillende gangen, (vooral doorloopende gangen in den middenvleugel van het achtergebouw), bodenkamers en nevenvertrekken (vooral die, welke op de entresols gelegen zijn) in slechte conditie, evenals meerdere bureaux, deze laatste ook in verband met hunne tegenover de diepte slechts geringe hoogte.

De entree en hoofdvestibule ten beganegrond zijn zeer slecht verlicht. In de bureaux der derde verdieping in het bijzonder zijn de vensters ongunstig (hoogte glaslijn 1,55 M. boven den vloer, hoogte vensters 1,10 M.). Ook de boven- en zijverlichting der groote bureaux Burgerlijke Stand, Lager Onderwijs en Belastingen zal te wenschen overlaten ,omdat het licht geput wordt uit de binnenplaatsen, die aan drie zijden zijn omsloten door muren, die tot 15,5 M. boven het dak opgaan. Over het algemeen wordt de verlichting belemmerd door het veelvuldig plaatsen van zware pijlers in de gangen.

De begrooting blijkt bij narekening tot f 3.625.000 te stijgen, voornamelijk doordien blijkbaar de fundeering niet in de begrooting is opgenomen.

De constructie lokt eenige algemeene bemerkingen uit. De constructie van den zeer rijzigen toren met verstijvingsvloeren op 15 M. onderlingen afstand is bedenkelijk op zichzelf beschouwd en ook in verband tot het overige gebouw. In ieder geval laat de voorgestelde torenfundeering niet toe den aanleg van trappen en andere ruimten in den voet. Deze zou massief moeten zijn, tenzij de geheele torenfundeering 4 M. dieper werd gelegd. De constructie boven de middenpartij van het voorgebouw eischt verzwaring, welke constructie met eene spanning van 17 M. in het midden belast is eerstens met eene volle verdieping en tweedens met een koepel van 8 M. diameter en 19,5 M. hoogte. De kap boven feestzaal en hal is niet uit den plattegrond ontwikkeld. De verdeelingsmuren zijn weinig boven elkander gebouwd en in het sousterrain niet voldoende overgebracht op de fundeering; ook de vorm der pijlers in de rijwielbergplaats is moeilijk uitvoerbaar in verband met de fundeering.

Het ontwerp is aesthetisch een tot in onderdeelen doorgevoerd architectonisch geheel van persoonlijk cachet.

Het drukt groote mate van ernst en kracht uit. Door het geringe silhouet (de koepel zal weinig de aandacht trekken) en den gesloten dakvorm (waarin de kleine voorspringende daken echter reden van bestaan missen) is de indruk zeer massief. Dit wordt — vooral het gebouw van ter zijde ziend — aanmerkelijk versterkt èn doordien de schuin vooropspringende vlakken in den voorgevel niet door vensters zijn doorbroken èn door den krachtigen voorsprong der pilasters (wier zwaarte niet in verhouding staat tot de belasting), waarachter de ramen verborgen zijn.

In tegenstelling tot dit massale effect staat de uiterst rijzige — maar niet gelede — toren, die door zijne ligging op het achtergebouw weliswaar den omvang van het bouwwerk markeert, maar omgekeerd voor den beschouwer steeds een voet schijnt te missen.

Van de plaatsing van het monument van Van Oldenbarnevelt werd in de compositie van het Raadhuis geen partij getrokken; het is geheel vrij van het gebouw op den Coolsingel gedacht.

In de gevels is de beteekenis der achter gelegen ruimte niet tot uiting gebracht. Hoofd- en nevenruimten — de kamer van den Burgemeester en het bijbehoorend toilet — hebben gelijke waarde en ook een scheiding tusschen het representatieve gedeelte en het dienstgebouw is uitwendig niet gemaakt, dan door de (op de maquette niet voorgestelde) borstwering, welke den aanleg van entresols verraadt. De beide nevenzalen van de feestzaal zijn door tongewelven overdekt, welke de vensters zouden doorsnijden.

De inwendige architectuur verraadt eenzelfde streven als de gevels naar eenheid en monumentaliteit in een oorspronkelijk karakter.

De feestzaal is beter geslaagd dan de — in afwijking van het programma — in tweevoud ontworpen hoofdtrappen. Deze gaan, vooral ten beganegrond, schuil achter zware pijlers en komen niet voldoende tot haar recht als hoofdmoment der groote hal.

De aanleg der feest- en raadzaalgroepen op de hoofdverdieping is in zijn geheel beschouwd van groot effect. Terwijl de kamer van Burgemeester en Wethouders (met donker toilet) en de trouwzaal echter aanmerkelijk de geëischte afmetingen overschrijden, zijn de antichambre en de leeszaal der Raadsleden te klein en de in hoekpaviljoens gelegen zalen vertoonen geen geslaagde grondvormen. Verschillende onderdeelen zijn echter minder gelukkig. De ligging der Burgemeesterskamer is niet overeenkomstig de beteekenis van dit vertrek, terwijl de accessoires in dit vertrek niet geheel overeenkomstig het programma zijn gesitueerd; met name ontbreekt de directe verbinding met den hoofdambtenaar.

De te hooge ligging der tribunes, zoowel in de feestzaal als raadzaal is niet juist, terwijl de tot 2,70 M. verlaagde toegangen tot enkele zalen te veel gemaskeerd zijn.

In de Raadzaal — wier vorm niet gelukkig is — wordt van enkele plaatsen de voorzitter niet gezien. De tribunes bevatten niet het verlangde aantal plaatsen, terwijl ook de bijbehoorende bodenkamers en garderobes niet voldoen.

De kamer van den Secretaris is te ver gelegen van de Burgemeesterskamer. De ingewikkelde groepeering der vertrekken voor de Secretarie en de (niet goed verlichte) schrijfkamers laat te wenschen over. Ook de ligging van het bureau Eigendommen is niet gunstig en op de 3e verdieping te ver van het in het sousterrain gelegen: donkere en slecht te ventileeren archief. Ook de ligging van het bureau voor Militaire Zaken op de 3e verdieping leidt tot bezwaren.

De groote bureaux Burgerlijke Stand, Belasting en Lager Onderwijs met Leerplicht-archief in het achtergebouw, hoewel in goed gegroepeerd verband met de (door 14 kolommen echter op hinderlijke wijze verdeelde) wachthal voor het publiek, zijn door aanmerkelijke afwijking van het gegeven schema te klein en onpractisch voor den dienst. Ook meerdere andere bureaux voldoen niet aan de geëischte afmetingen, terwijl met name het verband der vertrekken der afdeelingen Onderwijs en Financiën uit het oog is verloren.

Terwijl op de hoofdverdiepingen door groote overschrijding der geëischte oppervlakken met de ruimte ruim is omgesprongen, is — hetgeen voor den dienst tot bezwaren aanleiding geeft — op groote schaal overgegaan tot den aanleg van entresols, zoowel voor ondergeschikte en reservevertrekken als voor bureauruimten, welke laatste veelal in verband met de geringe hoogte en de toegangen (die tot het op het entresol gelegen deel der secretarie gaat door de toiletten) niet practisch zijn. De dienstafdeeling wordt door de verdeeling over entresols te ingewikkeld. De nadeelen der ontwerpen ontresols zijn, dat zij — hoewel zelf niet hoog — bovendien de ondergelegen vertrekken (en daarbij kamers van hoofdambtenaren b.v. den gemeente-secretaris) verlagen.

Het ontwerp geeft overigens aanleiding tot de volgende bemerkingen. Het doortrekken der gevraagde buizentunnels wordt deels door de entresols belet, terwijl zij elders doodloopen tegen liften.

De verdeeling van gangen en hallen door rijen van zware constructief overbodige pijlers belemmert de circulatie en overzichtelijkheid, terwijl zij ook aan de verlichting in den weg staan. De pijlers muurpilasters versmallen de 3 M. breede gangen plaatselijk tot 2.20 M.

Dat de neveningangen in den doorrit mede moeten dienen voor de drukbezochte groote bureaux Burgerlijke Stand, Lager Onderwijs en Betalingsbureau Belastingen is, in verband met het rijtuigverkeer in den doorrit, niet doelmatig.

In den achteringang der hoofdvestibule ontbreekt een tochtportaal.

Bij de diensttrappen in de zijgevels is getracht over den doorrit heen een verbinding tusschen voor- en achtergebouw te bereiken. De belangrijke ingang onder den toren tot de centrale wachthal in het achtergebouw is te smal en de in den toren ontworpen trap te klein voor het te verwachten gebruik.

Aan de dienstvertrekken is niet altijd voldoende aandacht gewijd.

De onderlinge groepeering der keukens en koffiekamers voor het personeel en hunne verdeeling over twee verdiepingen is niet gunstig, terwijl de doorgaande spijzenlift te ver verwijderd is van de voornaamste lokalen in het voorgebouw.

De conciergewoning is klein en achteraf gelegen, terwijl de ingang op afgesloten terrein is ontworpen. De rijwielbergplaats (in tweevoud ontworpen in afwijking van het programma) is niet gemakkelijk bereikbaar.

Ook de politiepost (met cachot in het sousterrain) voldoet niet aan het programma.

De bodenkamers zijn veelal donker (zij ontbreken op eenige der gevraagde plaatsen) en slecht te ventileeren. Garderobes en W.C.'s personeel (gelegen op entresols en niet bij bodenkamers) zijn ruim, maar de ventilatie zal veelal te wenschen overlaten. De publieke W.C.'s in het achtergebouw op een entresol zijn niet gunstig gelegen.

De Jury voor den Raadhuisbouw,
(get.) J. H. W. LELIMAN,
Secretaris.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 25. Vergadering van het Hoofdbestuur op 10 Juni 1913.

Het nieuwe Raadhuis voor Rotterdam, door J. Gratama.

Opt sien vant Patroon voort Raethuys tot Rotterdam (Clinkdicht).

Beton en gewapend beton, door D. Kruijf Jr.

Rapport van de jury ter beoordeeling der ontwerpen voor een Raadhuis te Rotterdam (Slot), met afbeeldingen.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1912.

ARCHITECTURA No. 25. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het Rotterdamsche Raadhuis, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 25. De prijsvraag voor een Raadhuis te Rotterdam, met losse plaat

De geschiedenis van een Kathedraal (Slot).

DE INGENIEUR No. 25. Weston-meetinstrumenten voor het gebruik in electrische centrales. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 8 Maart 1913 door A. W. Souman w. e. i. met afbeeldingen.

De nieuwe werkplantsen der Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij door J. H. Müller Jr. w. i. met afbeeldingen.

De bevaarbaarmaking van den Duitschen Boven-Rijn, door C. A. Jolles e. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 25. Ons advertentie-contract. — Verslag van de 17e jaarlijksche algemeene vergadering (vervolg). — Verslagen van vergaderingen. — Iets over stroombegrenzers. — Palen van gewapend beton. — Uit de afdeelingen. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 25. Jaarlijksche Algemeene Vergadering te houden op 9 en 10 Juli 1913. Agenda.

De rechtspraak inzake arbeidsgeschillen II (Slot).

Afdeelingsverslagen. Groningen 10 Juni 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 31. De fabricage van klinkers, vloertegels en steengoedbuizen. — Lossen en vervoeren van bouwmaterialen.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 6: Uit de geschiedenis van de koepokinenting: Dr. R. G. Rijkens. — Een algemeene vogel: A. B. Wigman. — Derdemachtswortelt rekking: M. de Bussy. — Optische eigenschappen der Mineralen: J. M. Burgers Jr. — De aanleg en constructie van strandhoofden: C. Tellegen. — Voorjaarsklanken: H. E. Knijlman. — De samenstelling van de dampkringlucht op verschillende hoogte: Dr. A. J. C. Snijders. — Een reis door het Oosten van de Transvaal (vervolg): A. J. T. Janse. — Eenvoudige Proeven: Spiegelbeelden; een brandende kaars in een karaf met water; hoe men twee kaarsen tegelijk aansteekt: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeeling. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijks Weerbericht over de maand Mei: W. van der Vegt.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 9. Het Juninummer van Alexander Koch's maandschrift bevat als hoofdartikel een studie van Prof. Dr. Karl Mayr over nieuwe schilderijen van den Münchener schilder Erich Erler. De vele afbeeldingen bij dit artikel vertellen ons meer, dan de niet altijd even licht verteerbare beschouwingen die de professor daaraan toevoegt. Erler doet zich hier in hoofdzaak kennen als landschapschilder; het landschap is voor hem echter hetzij achtergrond van een decoratieve figuur, hetzij middel om een »Empfindung« uit te drukken en dus in geen van beide gevallen hoofdzaak. Zijn werk heeft hierdoor wel een vrij sterk persoonlijk karakter, maar volgens onze opvatting staat Erler's kunst hooger, waar hij bloemen schildert, de natuur meer tot den beschouwer doet spreken en zichzelf minder opdringt.

Voor de architectuur is deze aflevering belangrijk wegens de afbeeldingen van eenige kleinere en grootere landhuizen van Emanuel von Seidl, den Münchener bouwmeester, wiens werkzaam leven onlangs vrij onverwacht werd afgesneden, maar wiens invloed zeker nog gerumen tijd zal nawerken.

Op het gebied van tuinaanleg vinden wij verder een en ander van den bekenden Bremer tuinarchitect Fr. Gildemeister, terwijl verder nog in dit nummer de aandacht trekt een stukje over Richard Teschners Indisch Theater. Teschner heeft in den Haag en uit Nederlandsche Studiën de Javaansche Wajang leeren kennen en in getrouwe navolging daarvan een poppentheater samengesteld. Of het gelukken zal de oeroude Wajangkunst in het moderne Duitschland ingang te doen vinden blijft de vraag, maar in elk geval is de poging kenmerkend voor de »Bestrebungen« van onzen tijd.

Gemengd Nieuws.

— De groote synagoge te Amsterdam is geheel gerestaureerd door den architect E. M. Roos, die daarbij zooveel mogelijk het oorspronkelijke karakter van de in 1672 gestichte kerk heeft weten te bewaren.

Nadat nu ongeveer twee jaar geleden de bekapping der synagoge was vernieuwd, bleek al spoedig, dat een algeheele restauratie noodig was. Thans na zeven maanden is de synagoge gereed. De fraaie koperen oud-Hollandsche kronen dragen thans een electrische kaarsververlichting. Ook de witmarmeren Heilige Arke, de kast waarin de wetsrollen worden be-

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

4DE JAARGANG. ZATERDAG 5 JULI 1913. No. 27.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Indrukken van de Tentoonstelling der Rotterdamsche Raadhuis-ontwerpen.

Vervolg. (Zie blz. 194.)

De eigenaardige wijze, waarop men gemeend heeft, de gewichtige aangelegenheid van den Raadhuisbouw te Rotterdam te moeten behandelen, kon geen ander gevolg hebben dan een ongelijken strijd, maar bij nadere beschouwing is het toch niet deze omstandigheid, die hier geleid heeft tot een resultaat, dat van zekere zijde wel gewenscht werd en waarop klaarblijkelijk is aangestuurd, maar dat toch voor de Nederlandsche bouwkunst recht bedroevend is. Het is de vrijheidsbeperking, die den mededingers werd opgelegd, de dwang, waarvan zij het gewicht waarschijnlijk eerst recht zijn gaan gevoelen, toen zij zich aan den arbeid hadden gezet.

Neemt men dit in aanmerking, dan moet men erkennen, dat de meeste der mededingers nog heel wat hebben gedurfd. Hadden zij zich even angstvallig aan de vastgestelde bouwsom gehouden, als aan den zoo goed als voorgeschreven plattegrond, dan zou geen van hen een hooger peil hebben bereikt dan het ontwerp „Groen en Wit", dat wij hiermede niet geheel achteraan willen plaatsen, maar dat met het bekroonde ontwerp gemeen heeft, dat alle schijn van een persoonlijk cachet ontbreekt. Hoezeer de ontwerpen „Pro domo sua" en „J. J." ook bij de andere achterstaan en de daarop gemaakte aanmerkingen van de Jury o.i. over het algemeen juist zijn, de door de ontwerpers gehuldigde opvatting moge hier verkeerd zijn, iets persoonlijks is er toch niet aan te ontzeggen.

Het ontwerp „Roterodami Prosperitas", dat mede een zeer verdienstelijk stuk werk mag worden genoemd, ontleent o.i. de groote waardeering, die het van vele zijden ten deel viel, aan het feit dat Otten en Overeynder hun fantasie wisten te breidelen, zonder zich bepaald aan conventioneele stijlvormen te binden. De hoofdgevel aan den Coolsingel is met smaak gecomposeerd en versierd en ofschoon niet bepaaald oorspronkelijk van opvatting, maakt hij een rijk, doch tegelijkertijd rustig effect. De ontwerpers hebben hun inspiratie niet gezocht in de achttiende eeuwsche architectuur, die men nog aan de Rotterdamsche havens vindt, en zich geen moeite gegeven, te trachten op deze wijze het gewenschte locale karakter te bereiken. Zij hebben eenvoudig de beginselen in toepassing gebracht, waarmede zij door school en practijk vertrouwd geworden zijn en dientengevolge heeft hun werk, meer dan een der andere ontwerpen, een Rotterdamsch cachet verkregen. Het verwondert ons niet, dat de Jury, die in haar beoordeeling van dit ontwerp al zeer weinig waardeering aan den dag heeft gelegd, deze eigenschap niet heeft opgemerkt, want geen harer leden heeft een volkomen onbevangen blik op de zaak kunnen hebben. De Amsterdamsche architecten kunnen hun Amsterdamsche zienswijze maar moeilijk laten varen en zij gelooven maar half aan de ontwikkeling der bouwkunst te Rotterdam. En tochi s ook daar in de laatste jaren met grooten ijver en toewijding aan die ontwikkeling gewerkt.

Wanneer men artistieke overwegingen een weinig op

den achtergrond schuift en in aanmerking neemt, dat niet uitsluitend een representatief monument verlangd werd, maar een monumentaal dienstgebouw, dan is het ontwerp „Roterodami Prosperitas" beslist het beste, dat uit Rotterdam zelf te voorschijn is gekomen en beslist datgene hetwelk in het tegenwoordig Rotterdam het best op zijn plaats zou zijn.

Gevels als die van „S. P. Q. R." en „Groen en Wit" kan men overal neerzetten. „Groen en Wit", het spijt ons, dat wij er niets anders van kunnen zeggen, geeft beschaafde mode-architectuur te zien, gelijk men die het allerlaatst wel verwachten zou van een bouwmeester uit de school van Cuypers. Frontveranderingen hebben wij bij verschillende onzer beste bouwmeesters kunnen waarnemen en bij velen laten die frontveranderingen zich door de omstandigheden verklaren en is daarin een min of meer logische gang op te merken. Over de veelzijdigheid van sommige talenten behoeven wij ons ook niet meer te verbazen. Bij den overvloed van hulpmiddelen, waarover onze tijd beschikt, is niet eens een zeer buitengewone begaafdheid noodig, om zich achtereenvolgens vertrouwd te maken met de meest uiteenloopende stijlvormen en te leeren, zich daarvan met gemak te bedienen. Wij zouden zeggen, dit is nog meer een quaestie van wilskracht, dan van talent. Maar het ontgaat ons ten eenenmale, hoe het mogelijk is, dat een bouwmeester met evenveel toewijding, met hart en ziel, werken kan, nu eens in streng-middeleeuwsche, dan weder in bepaald moderne vormen, hoe hij, al naar het pas geeft, Hollandsche Renaissance of Barok-architectuur levert. Het ontgaat ons ten eenenmale, wij herhalen het, welke waarde het werk van zulk een bouwmeester, het moge nog zoo geacheveerd zijn, voor de ontwikkeling onzer bouwkunst kan hebben. Iets geacheveerds is aan het werk van Jan Stuyt niet te ontzeggen, maar is dit wel een groote verdienste, waar de voorbeelden voor het grijpen liggen? Dat onze tijd het tot een verbazende hoogte in den stijlnamaak heeft gebracht weten wij nu toch wel voldoende, dat dit niet nog eens aan een zoo belangrijk bouwwerk als het Raadhuis van Rotterdam behoeft te worden gedemonstreerd. Wat dit ontwerp betreft, bestaat hiervoor geen gevaar, maar het dreigt in geen mindere mate bij het voor uitvoering gekozen „S. P. Q. R." en wij zien slechts eene kans het te ondervangen in de mogelijkheid, dat Prof. Evers tot het inzicht komt van de noodzakelijkheid, om zijn ontwerp van den grond uit om te werken.

Die kans is niet gering, nu duidelijk genoeg gebleken is, dat men het ontwerp toch niet anders dan na zeer belangrijke wijzigingen voor uitvoering geschikt acht.

In een opzicht is het ontwerp „S. P. Q. R." een zeer merkwaardig stuk werk; het geeft ons met een oogopslag een duidelijk beeld te zien van de richting en den stand van het bouwkunstonderwijs aan de Technische Hoogeschool. Deze indruk was de eerste, die wij er op de tentoonstelling van kregen, toen ons nog niet bekend was, dat de hoogleeraar, gelijk voor de hand lag, zich bij de bewerking van het ontwerp door een aantal zijner beste leerlingen had doen assisteeren. Het is niet meer dan natuurlijk, dat onze Nederlandsche professor in deze het voorbeeld van vele Duitsche collega's heeft gevolgd, te meer, omdat belangrijke opdrachten aan professoren hier te lande zeldzaamheden zijn.

Wanneer wij nog het bewijs behoefden van de stelling, dat, ook in de bouwkunst, de school altijd bij de practijk achteraan komt, dan is het in dit ontwerp geleverd.

Behoudens enkele uitzonderingen, beteekent voor den bouwmeester het aanvaarden van het leeraarsambt onvermijdelijk den ondergang. Dit kan niet anders en moet zoo blijven, zoolang het onderwijs geschoeid blijft op de leest, die op de meeste scholen en ook op onze Technische Hoogeschool in gebruik is. Alleen een algeheele omwenteling in het kunstonderwijs kan hierin misschien mettertijd verandering brengen, maar wie weet hoever wij daar nog van af zijn. Wij kunnen ons voorstellen, dat er bouwmeesters zijn, die zich tot het onderwijs aangetrokken gevoelen door de schoone illusie, daardoor in de gelegenheid te zullen zijn, meer dan anders, tot de ontwikkeling der bouwkunst te kunnen bijdragen en zich in zekeren zin een leidende positie te kunnen verwerven. Hoe moet evenwel deze illusie verstoord worden door een Jury-rapport, gelijk over het ontwerp „S.P.Q.R." is uitgebracht, en meer nog door de stemmen, die alom in de bouwkundige pers zijn opgegaan?

Want al is nu ook dit ontwerp voor uitvoering gekozen, de omstandigheden, waaronder dit geschied is, waren van dien aard, dat de eer dezer onderscheiding een zeer twijfelachtige waarde verkreeg.

Bij het aandachtig lezen van het Jury-rapport, bemerkt men, dat ook aan dit ontwerp de aanmerkingen niet zijn gespaard Vreemd doet het aan, te ontwaren, dat daarin bij herhaling afwijkingen worden geconstateerd van het programma, dat, nota bene, door den ontwerper zelf, in overleg met de bouwheeren, is vastgesteld. De Jury, aan handen en voeten gebonden, heeft met deze aanmerkingen zeker willen voorkomen, dat men haar later partijdigheid zou kunnen verwijten.

Zoodra zij met de ingekomen ontwerpen kennis maakte, wist zij natuurlijk wie de ontwerpers waren. Zonder aanzien des persoons, dit moet erkend worden, heeft zij niettemin ieder het zijne gegeven.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

RAPPORT

van de jury ter beoordeeling der ontwerpen voor een Raadhuis te Rotterdam.

(Slot.)

VI. J. J.

Het ontwerp overschrijdt het beschikbare bouwterrein en wel aan de achterzijde gedeeltelijk met 2 M. (trappenhuis) en aan de beide zijgevels met 5 M. (achtertoren).

De nagerekende begrooting wijst een eindcijfer aan van f 4.085.000.

Bij den opzet van het ontwerp is gestreefd naar monumentaliteit, maar deze is niet bereikt. Het leidde in hoofdzaak tot overmatige zwaarte in constructie en materiaal.

De plattegrond onderscheidt zich in aanleg door een niet gerechtvaardigde ruimteverspilling. Ondanks deze is o.a. door overmaat van kolommen, (die ook uit practisch oogpunt hinderlijk zijn) in het versnipperde interieur toch geen grootsch effect bereikt. Met name is de zeer gerekte middenhal niet gelukkig. De gecompliceerde indeeling vertoont een zeer onpractische en verbrokkelde verdeeling van trappenhuis, gangen en hallen, welke vooral in het representatieve gedeelte storend werkt, zoowel aesthetisch als practisch. De hoofdtrappen (in afwijking van het programma twee in getal) komen te ver uit het centrum van het gebouw (waar Raads- en feestzalen gelegen zijn) te liggen en dientengevolge zijn ook de verbindingen ter hoofdverdieping omslachtig en ongeriefelijk. Bovendien wijkt het ontwerp op vele punten af van de programma-eischen en is aan de onderlinge groepeering der dienstvertrekken niet steeds de vereischte aandacht gewijd.

Dat de doorrit het rijtuigverkeer direct naast den hoofdingang doet uitmonden is bezwaarlijk. Bovendien wordt de indruk van den geheel symmetrisch opgezetten gevel aan den Coolsingel verstoord door dezen onsymmetrisch geprojecteerden doorrit.

De architectonische opvatting van het uitwendige is beheerscht door een sterk maar niet bezonken streven naar monumentaliteit. De onderdeelen staan los van elkander en vormen geen organisch doordachte compositie. Het geheel is uitermate zwaar en gedrongen van verhoudingen ,terwijl de koepel, met de omringende kleine koepels, niet tot zijn recht komt, gelet op de plaatsing van het Raadhuis aan den Coolsingel. De veelsoortigheid van deur- en raamvormen maakt het geheel onrustig, 't geen nog versterkt wordt door de wijze waarop de openingen zijn onderverdeeld en door het aanbrengen van ongemotiveerde architectonische versieringen.

De gevel houdt bovendien geen rekening met de achtergelegen vertrekken.

De Jury voor den Raadhuisbouw,

(get.) J. H. W. LELIMAN,

Secretaris.

VII. ROTERODAMI PROSPERITAS.

Het ontwerp overschrijdt — hetgeen op de situatie door te veel verkleining van den plattegrond (103 bij 83,5 M. in plaats van 105,55 bij 85,50 M., of metende op de voorgevelteekening 1 à 100, zelfs 86,15 M.) niet uitkomt — zeer aanmerkelijk de gestelde bouwlijnen.

Bijkans de geheele voorgevel staat 2,85 M. over de rooiing, de stoepen en beeldgroepen 8 M., de geheele achtergevel springt 2,70 M., de traptorens 5,20 M. voor. Plaatst men den linkerzijvleugel in de rooiing dan springen van den rechterzijgevel de toren 1,15 M., de muur 0,15 M., de erkers 2.90 M. en de erker onder den toren 2,55 M. voor. Een en ander gemeten op de gevelteekening, terwijl gemeten op het plan deze cijfers worden resp. 0.50 M. voorsprong, 0.50 M. terugsprong, 2.25 M. voorsprong en 1.95 M. voorsprong.

De begrooting stijgt bij narekening tot f 3.355.000.— Wanneer echter als op de maquette en teekening is aangegeven wordt gerekend op uitvoering met diepe daggen, dan zou dit bedrag alsnog stijgen over 140.000 M³. met minstens f 2.50 per M³. tot f 3.705.000.

Bij de beoordeeling van het ontwerp moet er mede worden, rekening gehouden, dat de onnatuurlijk gekleurde maquette een geflatteerde voorstelling geeft vergeleken met de aan de begrooting ten grondslag liggende uitvoering. Zij vertoont n.l., ook aan de zijgevels, uitsluitend toepassing van natuursteen en koperen dak, terwijl baksteen en leien dak bedoeld zijn. Bovendien geven de diepe daggen der vensters door hun schaduwwerking een gedachte aan monumentaliteit, welke niet zou worden verwezenlijkt. De onjuiste indruk, door de maquette in het leven geroepen, wordt nog versterkt door de voor het gebouw aangegeven fontein, welke in werkelijkheid niet kan worden geplaatst.

De lichtinval uit de binnenplaats wordt benadeeld door de hoogte der omringende gebouwen, welke alle 22,5 M. hoog opgaan, terwijl door het ongemotiveerd optrekken van den tot een nokversiering vervormden tusschenmuur, de hoogte der ombouwing voor een groot deel zelfs tot 31.5 M. stijgt. Dit treft met name de beide binnenplaatsen van het voorgebouw. Ook de bovenverlichting der groote bureauhallen ten beganegrond wordt geschaad eerstens door de hooge ombouwing en tweedens door den aanleg eener op alle bovenverdiepingen voorkomende verbindingsgang.

In alle vertrekken van den beganegrond en der 3e verdieping zijn de vensters (vooral in verband met de diepte der vertrekken van 6.5 M. en 10 M.) ongunstig geplaatst (glaslijn is 0.80 M. boven den vloer en 2 M. resp. 1.25 M. onder het plafond.)

De indeeling, die een zeer regelmatigen indruk maakt, voldoet echter in zeer vele opzichten niet aan de in het programma gestelde eischen van groepeering en afmeting en is voor den dienst ongeriefelijk (b.v. ligging en verdeeling der secretarie in verband met de kamer van den Secretaris, de afdeeling Eigendommen in verband met het archief in het sousterrain, de groote bureaux ten beganegrond, de keuken en koffiekamer personeel, de W.C.'s personeel). Bovendien worden verschillende localiteiten gemist (ambtenaarskamer bij de Wethouders van Gemeentewerken en Bedrijven, W.C's, toiletten publiek, kamer chefagent). Daarbij verdient in het bijzonder opmerking, dat ondanks het te groote oppervlak de afstand der vensterassen slechts 3.20 M. instede van 3.50 M. bedraagt als in het programma in verband met de inrichting der kantoren was aangegeven. De afmetingen der vertrekken zijnn veelal 10 % kleiner dan verlangd wordt (bureaux Burgerlijke Stand, Verkiezingen, Attestatiën, Pensioenbureau, Secretarie, afdeeling Financiën). De plaatsing van de kluis op den vloer der bovenverdieping niet op opgaande muren, is niet constructief.

Bij het architectonische karakter is naar oorspronkelijkheid gestreefd. Dit heeft in verschillende onderdeelen tot een gelukkig resultaat geleid (wat het inwendige betreft wordt de feestzaal genoemd) maar het voor een Raadhuis treffend karakter is niet bereikt. Het geheel mist, ook tengevolge van het te levendige silhouet, een monumentaal krachtig aspect. De vele balkons en loggia's zijn niet alleen minder eigenaardig, maar schadelijk voor de verlichting der achtergelegen lokalen. Meerdere vertrekken — in het bijzonder ook dat van den Burgemeester ('t welk bekrompen en niet juist gegroepeerde accessoires heeft) — hebben een zeer onpractischen grondvorm en te groote hoogten (trouwzaal en kamer Wethouder 9,5 M., kamer Burgemeester 8 M.). De onlogische vormen van andere vertrekken (o.a. de in den rechtschen toren gelegene) vloeien op onlogische gekunstelde wijze voort uit vooropgezette eischen der buitenarchitectuur.

Op meerdere punten is bij de gevels geen rekening gehouden met de beteekenis of de eischen der achtergelegen localiteiten, hetgeen, als in de groote raamgroepen van den zijgevel, tot valsche effecten leidt.

De torenbekroning vertoont inconstructieve, op de hoeken geplaatste openingen voor het carillon.

De feestzaalgroep is door de beide dienstlokalen op onpractische wijze onderbroken en vormt geen samenhangend geheel, terwijl verschillende dezer vertrekken niet vlot of direct van de gang toegankelijk zijn (trouwzaal, kamer Burgemeester en kamer Burgemeester en Wethouders, kamer Wethouder). Een centrale ruimte ontbreekt op de hoofdverdieping.

De ongemakkelijke hoofdtrap mist met hare te lange zijarmen monumentaal effect en komt vooral ten opzichte van de Raadzaal niet goed boven.

De tribunes der Raadzaal, welke langs donkere trappen bereikt worden, zijn, door gemis aan toegangspaden op publieke en gereserveerde tribunes, feitelijk te klein (65 resp. 20 plaatsen) en missen een voorportaal.

De personenliften zijn te verafgelegen uit het centrum van het gebouw.

De Jury voor den Raadhuisbouw,

(get.) J. H. W. LELIMAN,

Secretaris.

OPEN BRIEF. Aan de Jury van de Rotterdamsche Raadhuisprijsvraag.

Aangezien in Uw rapport, in zooverre dat het onder het motto Aquarius ingezonden ontwerp betreft, ten opzichte van meer en min belangrijke punten, een aantal duidelijk aanwijsbare misvattingen voorkomen, acht ondergeteekende zich gerechtigd, de door U tegen dit ontwerp aangevoerde bezwaren, kortelijk te toetsen.

De opmerkingen van het Rapport zijn in hoofdzaak te verdeelen in:

a.) Opmerkingen ten opzichte der kostenbegrooting.
b.) „ „ „ „ constructie.
c.) „ „ „ „ lichtverdeeling.
d.) „ „ „ van het praktisch gebruik en de verdeeling der ruimten.

Nauwkeurige contrôle doet zien:

1e. dat die omtrent de kostenbegrooting, behoudens de opmerking betreffende het ontbreken van de kosten der paalfundeering, willekeurig zijn;

2e. dat de hoofdzakelijke opmerkingen, omtrent de constructies onjuist blijken;

3e. dat in die, welke de lichtverdeeling betreffen, belangrijke onnauwkeurigheden voorkomen;

4e. dat in de praktische verdeeling der ruimten hier en daar verschikkingen gewenscht zijn, die, aangezien tegen de hoofddistributie zelve, geen belangrijke bedenking wordt gemaakt, buiten verhouding breed zijn uitgemeten; ook omdat zulke verschikkingen in alle plannen noodig blijken en zelfs bij de motiveering en voorberciding der prijsvraag reeds werden voorzien.

Ondergeteekende stelt er prijs op, alvorens op deze punten nader in te gaan, nadrukkelijk te verklaren, dat hij met deze zakelijke weerlegging, geenerlei praktisch resultaat voor zich zelve beoogt.

De feitelijke beslissing, waar het in dezen prijskamp om ging, is gevallen en daartegen bestaat geen appèl,

Maar door bezwaren, zooals hier gerapporteerd zijn en te boek gesteld blijven, te weerleggen en tot hun eigenlijke beteekenis terug te brengen, kan hunne wezenlijke waarde beter worden geschat en zal het belang der bouwkunst gediend zijn. Het kan buitendien zijn nut hebben, wanneer dit verweer doet uitkomen, hoe de deugdelijkheid van het Juryrapport over het werk van geïnviteerde Kunstenaars niet altijd geheel evenredig is aan de studie en den ernst welke door deze laatsten aan het ontwerp zelven werd besteed en hoe deze zelfs tot het nemen van een onjuiste conclusie aanleiding kan geven.

Ik laat voorts alle aesthetische waardeschatting buiten beschouwing en doe voor het duidelijk overzicht, hieronder ter linkerzijde de punten uit het rapport volgen en plaats daarneven ter rechter, dit rapport op den voet volgend, mijne opmerkingen. (*)

1. De teekeningen der plattegronden en van den gevel vertoonen een verschillende breedte. Volgens de plattegronden blijven de zijgevels geheel binnen de rooilijn, volgens de gevelteekening is het gebouw over de erkers gemeten 0.25 M. breeder. De voorgevel overschrijdt de rooilijn: met de zijpaviljoens 4 M. en met de middenpartij 4.5 M.; aan den achtergevel steken de 4 traptorens 1 M. buiten de rooilijn.

1. Het meten met den duimstok naar opgeplakte teekeningen (het papier pleegt zooals overbekend is, in een richting te rekken) schijnt de Jury hier parten te hebben gespeeld.

De teekeningen der plattegronden en van den gevel geven metterdaad geheel dezelfde afmetingen aan. Wat die aangegeven afmetingen in haar verhouding tot het programma betreft: blijkens de eenheidsmaten is het gebouw diep tot de rooilijn 28 × 3.50 M. + 2.20 M. = 100.20 M.

Voor voorbouw en stoepen, mocht de rooilijn 5 M. worden overschreden. Deze zijn 4.30 M., zoodat het geheel 0.50 M. binnen de beschikbare maat blijft, en alleen 4 trappen aan den achtergevel 0.20 M. uitspringen.

De breedte bedraagt 23 × 3.50 M. + 4.50 M. = 85 M. zoodat hier de voorgeschreven maat niet is overschreden.

2. In dit opzicht is de maquette buiten beschouwing gelaten, daar zij zoowel in breedte- als diepte-afmetingen aanmerkelijk van de teekeningen afwijkt (zij doet zulks ook in andere opzichten: de insteekverdiepingen zijn op de maquette niet aangegeven, evenmin als de achteringang aan den zuidelijken zijgevel.

2. Dat de maquette afwijkingen vertoont is in de memorie van toelichting gemotiveerd. Daar afwerking slechts van den voorgevel en een klein deel van den zijgevel werd verlangd, doet de opmerking daaromtrent niet ter zake.

De maquette is, ter wille van een beter overzicht, verder dan gevraagd werd afgewerkt, door herhaling van een aanwezig motief.

3. De toetreding van licht en lucht kan door de ruime centrale binnenplaats goed geschieden. Evenwel verkeeren verschillende gangen, (vooral doorloopende (*) gangen in den middenvleugel van het achtergebouw), bodenkamers en nevenvertrekken (vooral die, welke op de entresols gelegen zijn) in slechte conditie, evenals meerdere bureaux, deze laatste ook in verband met hunne tegenover de diepte slechts geringe hoogte.

3. In mijn memorie van toelichting staat: „In praktisch opzicht is gestreefd naar aan de buitenlucht grenzende ligging van alle lokalen en gangen en naar bouwblokken van zoodanige afmeting en groepeering, dat wederzijds open dakvormen konden ontstaan zonder licht- of luchtkokers".

Dit streven is m.i. ook grootendeels bereikt. Alle hoofdgangen en vertrekken hebben direct vol invallend daglicht.

Er zijn alleen in den middenvleugel van het achtergebouw, korte middengangen ± 15 M. lang. Intusschen hebben deze het licht van de hooge torentrapramen, gesteund door dat van de goed verlichte dwarsgang. Bodenkamers en nevenvertrekken hebben voor een deel indirect licht, maar zeer vol, door de hooge vensters en een glazen scheidingswand. Voor een enkele bodenkamer is deze wand op de teekening per abuis zwart ingevuld.

4. De entree en hoofdvestibule ten beganegrond zijn zeer slecht verlicht.

4. Deze opmerking is ongegrond. De portiek verlicht ruim het geheele voorgedeelte tot binnen het tochtportaal; de lichtoppervlakte is ongeveer een derde van het grondvlak tot de tochtdeuren, terwijl de bouwverordening als maximum slechts een zesde eischt. Dan treedt het hoog invallende licht der beide trappenhuizen op, dat van twee tegenover elkaar gelegen kanten, onder een hoek van 40° met den horizon invallend, tot op ± 5 M. afstand van elkander het midden nadert, gesteund door dat van de helder verlichte gangen.

(*) Om practische redenen hebben wij telkens de opmerkingen in dezelfde kolom op de uittreksels van het rapport laten volgen. Red.

*) Vermoedelijk bedoeld doodloopende.

Prijsvraag Stadhuis Rotterdam.

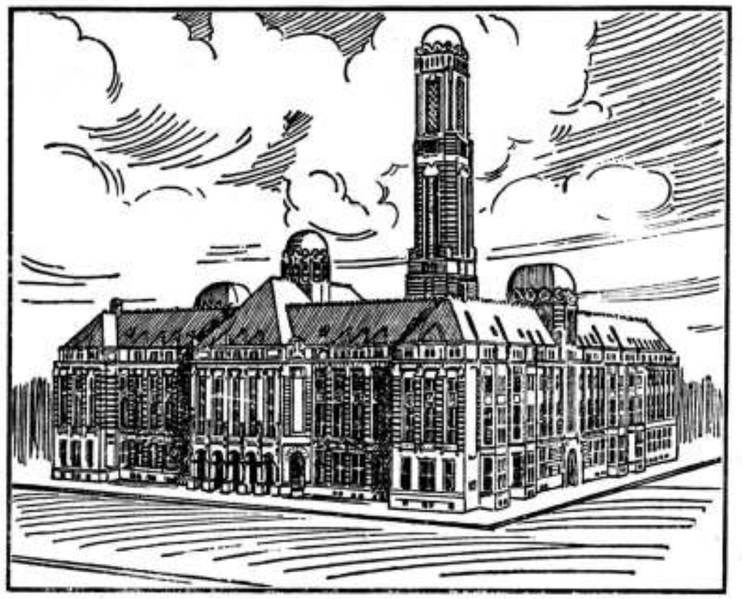

Het ontwerp „Aquarius", Architect K. DE BAZEL, naar een schets in de N. Rotterd. Courant.

Met deze lichtwerking is vooropgezet beoogd, dat het volle licht der hoofdtrappen als het ware direct de aandacht naar de bovenruimten trekt.

Nog mag opgemerkt worden, dat hetzelfde punt bij de kritiek op het ontwerp S.P.Q.R. naar een anderen maatstaf wordt beoordeeld. Er wordt daar namelijk van de gangen etc. op den beg. gr. van het voorgebouw, die indirect door bovenlicht van nevenlokalen, zeer slecht verlicht worden, gezegd: „zullen slechts matig verlicht zijn."

5. In de bureaux der derde verdieping in het bijzonder zijn de vensters ongunstig (hoogte glaslijn 1.55 M. boven den vloer, hoogte vensters 1.10 M.)

5. Deze op de bovenste verdieping gelegen, grootendeels reserve-lokalen, hebben uit praktisch oogpunt bezien behoorlijke verlichting. De glasopening is niet 1.10 M. maar 1.20 M. Deze ruimte is slechts globaal verdeeld, aangezien het gebruik en de juiste indeeling der vertrekken nader te bepalen is. Blijkt dit daarvoor noodig, dan is in meerdere verlichting te voorzien door in alle vakken vensters aan te brengen. Hier ook zijn andere plannen te vergelijken waar voor groote reserven, op zolderverdiepingen, slechts dakvensters zijn ontworpen.

6. Ook de boven- en zijverlichting der groote bureaux Burgerlijke Stand, Lager Onderwijs en Belastingen zal te wenschen overlaten, omdat het licht geput wordt uit binnenplaatsen, die aan drie zijden zijn omsloten door muren, die tot 15.5 M. boven het dak opgaan.

6. Deze opmerking zal het best op haar waarde geschat worden, wanneer men overweegt, hoe de breedte tusschen de bebouwing 16.50 M. bedraagt en wanneer men dezen afstand inderdaad niet voldoende wilde achten, hiermede dus zoo goed als alle ruim aangelegde nieuwe straten, veroordeeld zouden zijn.

7. De begrooting blijkt bij narekening tot f 3.625.000 te stijgen, voornamelijk doordien blijkbaar de fundeering niet in de begrooting is opgenomen.

7. Dit kan niet geheel worden toegegeven. Ik heb de motieven waarop dit oordeel berust, twee maal gevraagd, eens direct na het verschijnen van de Raadsvoordracht van B. en W. en eens na de publicatie van het Juryrapport. Beide keeren zijn ze mij geweigerd.

Waar de Jury in haar rapport, in het algemeen, spreekt van onnauwkeurige begrootingen, en dit voor de betrokken architecten beteekent, een bepaald aantasten der betrouwbaarheid hunner berekeningen, had dit niet zonder eenige bewijsvoering mogen worden neergeschreven.

Uit de bij het Juryrapport gevoegde vergelijkende staat, blijkt de Jury te hebben aangenomen een inhoudsverschil van pl.m. 8000 M³. en een prijsverschil van f 875.000.

Wat het eerste betreft, houd ik staande, dat de door mij bij de begrooting verstrekte opgave van den totaal-inhoud, achteraf nog eens nagerekend, volkomen juist bevonden is.

Wanneer men bedenkt, dat dit een verschil maakt van pl.m. f 120.000—f 150.000 schijnt zulks niet onbelangrijk.

Dat de paalfundeering niet in mijne begrooting werd opgenomen is juist, — en ik erken dit als een fout mijnerzijds, maar het programma zelf heeft mij daartoe aanleiding gegeven.

In art. 5 sub. 10 en 11 van het programma wordt namelijk gevraagd een staat van totale M³. inhoud van het gebouw, vanaf bovenkant paalfundeering en een begrooting berekend naar eenheidsprijzen per M³.

Dit in verband met dergelijke veel bij prijsvragen voorkomende gewoonte, heeft mij tot de opvatting geleid, dat de paalfundeering niet in het plan behoefde te worden opgenomen, — al moet ik achteraf toegeven, dat ook een andere lezing mogelijk is. In elk geval echter is deze vergissing hierdoor begrijpelijk.

Daarmede is echter nog niet het geheele verschil tusschen de kostenraming der Jury en mijne gedetailleerde begrooting verklaard en vooralsnog kan ik ook het resteerende verschil niet erkennen. In ieder geval kan niet worden toegegeven, dat mijn ontwerp niet voor het gestelde bedrag zou zijn uit te voeren, o.a. ook in aanmerking nemende de in het plan geprojecteerde zeer ruime reserven en de in verhouding tot de andere plannen royale taxatie van het bedrag voor decoratieve werkzaamheden, dat vier maal het bedrag van dezen post bij S. P. Q. R. bedraagt.

8. De constructie lokt eenige algemeene bemerkingen uit. De constructie van den zeer rijzigen toren met verstijvingsvloeren op 15 M. onderlingen afstand is bedenkelijk op zichzelf beschouwd en ook in verband tot het overige gebouw. In ieder geval laat de voorgestelde torenfundeering niet toe den aanleg van trappen en andere ruimten in den voet. Deze zou massief moeten zijn, tenzij de geheele torenfundeering 4 M. dieper werd gelegd.

8. De Jury zag hier blijkbaar over het hoofd, dat de geheele kernconstructie van den toren in verband met de trappen vanaf de fundeering tot boven toe van gewapend beton is geconstrueerd. Ook dat de noodig geoordeelde 4 M. dieper fundeeringaanleg, metterdaad op de teekening is aangegeven.

9. De constructie boven de middenpartij van het voorgebouw eischt verzwaring, welke constructie met eene spanning van 17 M. in het midden belast is eerstens met eene volle verdieping en tweedens met een koepel van 8 M. diameter en 19.5 M. hoogte.

9. De koepel, welke niet 19.5 M. maar volgens de grootste maat 14 en gemiddeld slechts 11 M. hoog is, rust niet in het midden op den vloer maar in de dakschilden, zoodat de belasting wordt overgebracht in de spanten, die als hangconstructies zijn gedacht.

De totale belasting van de draagpunten en pijlers is ten hoogste 11 Ko. per c.M², een belasting dus, die bij middelmatige materialen nog niet hoog te noemen valt.

10. De kap boven feestzaal en hal is niet uit den plattegrond ontwikkeld.

10. De onjuistheid van deze bewering zal zelfs bij oppervlakkige vergelijking der plannen iederen leek opvallen; trouwens de hierbedoelde praktische rationaliteit was, zooals uit bovenstaande aanhaling onder punt 3 uit mijn memorie van toelichting blijkt, mijn uitgangspunt en beheersch het geheele plan.

Hier zij opgemerkt, dat door den dakvorm niet alleen wat zich direct achter den gevel bevindt moet worden geaccentueerd, maar dat volgens mijne opvatting het dak het innerlijk organisme moet toonen en doen gevoelen, — en aan dien eisch voldoet het hier gewraakte dak in het bijzonder.

11. De verdeelingsmuren zijn weinig boven Ikander gebouwd en in het sousterrain niet voldoende overgebracht op de fundeering; ook de vorm der pijlers in de rijwielbergplaats is moeilijk uitvoerbaar in verband met de fundeering.

11. Ook hier zal een onbevangen vergelijking der platte gronden de onredelijkheid van de opmerking doen blijken.

Uitteraard zullen in gebouwen van deze soort hier en daar scheidingswanden op balken gezet moeten worden, wat vooral bij constructies in gewapend beton geenerlei bezwaar meebrengt; en ik zie mij gaarne een plan voorgelegd, waarbij dit niet of belangrijk minder het geval is.

Ik voeg hierbij een schema van de muren op de verschillende verdiepingen, waarbij die, welke op balken staan, met een × zijn gemerkt. (**)

Het bijgevoegde dakenplan doet tevens zien wat er is van de opmerking 10.

Wat de laatste opmerking betreft, zij gemeld, dat in mijn plan deze versnijdingen in het geheel niet zijn geteekend, aangezien ik niet vermoedde, dat een voor dit werk uitgenoodigd architect nog zou worden geëxamineerd op het teekenen van muurversnijdingen.

12. Het ontwerp is aesthetisch een tot in onderdeelen doorgevoerd architectonisch geheel van persoonlijk cachet.

Het drukt groote mate van ernst en kracht uit. Door het geringe silhouet (de koepel zal weinig de aandacht trekken) en den gesloten dakvorm (waarin de kleine voorspringende daken echter reden van bestaan missen) is de indruk zeer massief.

12. De voorspringende daken volgen van zelf uit de voorsprongen der vensters.

13. In tegenstelling tot dit massale effect staat de uiterst rijzige — maar niet gelede — toren, die door zijne ligging op het achtergebouw weliswaar den omvang van het bouwwerk markeert, maar omgekeerd voor den beschouwer steeds een voet schijnt te missen.

13. Ook hierbij mag mijne opmerking over de organische rationaliteit worden overwogen.

(Slot volgt.)

(**) De in den brief afgedrukte schema's van de indeeling der verschillende verdiepingen meenden wij gevoeglijk achterwege te kunnen laten, aangezien uit een tekst voldoende blijkt, waarom het hier gaat. Red.

BESLOTEN PRIJSVRAAG VOOR HET HOLLANDSCHE PAVILJOEN

op de Tentoonstelling te San Francisco.

Het „Bouwkundig Weekblad" bericht het volgende:

Dezer dagen werden Voorzitters en Secretarissen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Architectura en Bond van Nederlandsche Architecten door de Commissie van Voorbereiding der Internationale Tentoonstelling te San Francisco uitgenoodigd tot een bespreking met haar op 21 Juni j.l. in zake het Hollandsche paviljoen op genoemde Tentoonstelling.

Deze bespreking heeft het resultaat gehad, dat een openbare prijsvraag niet kan plaats hebben, aangezien het plan voor het paviljoen in hoofdzaak reeds 1 Augustus a.s. moet zijn vastgesteld. Besloten werd een 9-tal architecten uit te noodigen voor het maken van een schetsontwerp, waarvoor zij gehonoreerd zullen worden met ± f 500.— elk. Aangezien de Commissie reeds een 3-tal architecten zelf aanwees, werd aan 3 Bouwkundige vereenigingen verzocht elk nog 2 personen aan te wijzen. Aangezien vóór 1 Juli a.s. de Commissie de 9 architecten moet uitnoodigen en het Hoofdbestuur het niet wenschelijk acht dat deze benoeming door het Hoofdbestuur geschiedt, was het Hoofdbestuur genoodzaakt een spoedvergadering van Architecten

leden betreffende bovengenoemd onderwerp bijeen te roepen op 30 Juni j.l. in het Gebouw der Maatschappij. In ons volgend nummer hopen wij te kunnen berichten, welke heeren tot mededinging zijn uitgenoodigd.

BOUWKUNDIGE STUDIEPRIJSVRAAG, BETREFFENDE EEN DORPSSCHOOL MET ONDERWIJZERSWONING,

uitgeschreven door de

Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten.

De Jury in deze prijsvraag, bestaande uit de heeren H. P. Berlage, J. Gratama, L. Zwiers en G. Versteeg, Architecten en Th. M. Ketelaar, Oud-Schoolopziener, heeft geene bekroning kunnen toekennen, doch de volgende belooningen toegekend:

Aan motto V. M. G. f 125.—; aan motto Plutarchus f 125.—; aan motto Zes f 50.—; aan motto Voor de jeugd f 50.—, terwijl mede voor publicatie is aanbevolen het ontwerp onder motto „Petrus".

PRIJSVRAAG VOOR DE BEVAARBAARMAKING VAN DEN RIJN VAN BAZEL TOT DE BODENSEE.

Door de vereenigingen ter bevordering van den scheepvaartweg van Bazel tot de Bodensee is een prijsvraag uitgeschreven. Als Juryleden zijn benoemd de heeren Oberbaurat Imroth, Darmstadt; Baurat Kupferschmid, Karlsruhe; dr. Miescher, Basel; Oberst Ziegler, Schaffhausen; terwijl door genoemde heeren als vijfde jurylid is gekozen de heer C. A. Jolles, dir. v. d. Rijkswaterstaat te Arnhem. Voor de beste antwoorden worden beschikbaar gesteld drie prijzen van resp. 50.000, 35,000 en 25,000 fr., alsmede eervolle vermeldingen. De beantwoording moet vóór 10 December 1914 geschieden. De bepalingen voor deze prijsvraag zijn in het Bureau voor Handelsinlichtingen, Oudebrugsteeg 16 Amsterdam, kosteloos ter inzage voor Nederlandsche belanghebbenden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 26. Afdeeling Amsterdam van de M. t. b. d. B. Excursie naar Hoorn op 21 Juni 1913.

Schoonheidscommissie en Openbaar Bouwkundig Adviesbureau. Onderwerpen besproken in de vergadering van Architect-leden der Mij. op 28 Mei 1913.

Het nieuwe Raadhuis voor Rotterdam, door J. Gratama (Vervolg) met afbeeldingen.

Verslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland (Slot).

Bezoek aan de Beurs van Berlage.

ARCHITECTURA No. 26. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Club van Utrechtsche leden van A et A.

Beursbezoek door Willem van der Pluijm.

Ile Congrès Artistique Internationale à Gand en 1913.

Jaarverslag van de kunstnijverheidsschool »Quellinus« 1912, met afbeeldingen.

Concept Huishoudelijk Reglement van het Genootschap »Architectura et Amicitiae« te Amsterdam.

DE BOUWWERELD No. 26. Karl Ernst Osthaus (Hagen) Tuin- en Stedenbouw.

De Prijsvraag voor een Raadhuis te Rotterdam, met losse plaat.

Huisnummering.

DE INGENIEUR No. 26. De irrigatiewerken in de vlakte van Konia in Klein-Azië. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 1 Maart 1913, door R. G. Hoeffelman c. i. met afbeeldingen en plaat.

De verbinding van de locomotief met den tender, bij de sneltreinlocomotieven met twee cylinders, werkende met oververhitten stoom, bestemd tot het vervoeren van zware treinen met groote snelheid, door F. J. Kleijn w. i. met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 26. Verslag van de 17e jaarlijksche algemeene vergadering (vervolg). — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Iets over stroombegrenzers (slot). — Het Rotterdamsche Raadhuis. — Prijsvragen. — Aan de abonné's. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 25. Jaarlijksche Algemeene Vergadering te houden op 9 en 10 Juli 1913. Agenda enz.

C. van Straaten crologie.

Bindende Besluiten (Ingezonden) door Dirk Stam Mz.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 52. De gang van het vuur in de ovens der keramische industrie. — Kanalisatie van de Maas in Limburg. — Het Internationaal Wegen-Congres. — De 5000ste locomotief van Orenstein en Koppel. —

KLEI No. 13.

De Middelbare Technische School te Dordrecht. (Met 11 afb.).

Klinkerbestratingen. III. (Met fig.).

Verscheidenheden.

Varia.

HET PRAEHISTORISCH GRAFVELD TE WELL BIJ VENLO.

Volgens een schrijven uit Leiden aan de Nieuwe Rotterdamsche Courant hield onlangs de Nederlandsche Anthropologische vereeniging een wel voorbereide excursie naar Well ter bezichtiging van het uitgraven van een praehistorisch grafveld op de ontginning Hamer, 't riddergoed van den heer Mauritz, in de buurt van Venlo, dat voor kort bij toeval was ondekt.

Bij 't omploegen van een stuk heidegrond, merkte een der arbeiders, die elders 't blootleggen van een urnenveld had meegemaakt, op, dat een aangrenzend gedeelte der hei veel gelijkenis vertoonde met de streek, waar hij indertijd was werkzaam geweest en toen de heer Mauritz daarop de spade in den grond liet steken, werd inderdaad een urn gevonden.

't Riddergoed Hamer bevindt zich gedeeltelijk op Hollandsch, gedeeltelijk op Duitsch grondgebied, maar waar het urnenveld in Nederland ligt, besloot de heer Mauritz 't Museum van Oudheden te Leiden uit te noodigen de leiding der uitgravingen op zich te nemen.

Dr. Holwerda begaf zich naar Well en toen na drie weken een gedeelte van 't urnenveld was blootgelegd en een overzicht was verkregen, werden de leden der Nederlandsche Anthropologische vereeniging en een aantal Duitsche geleerden en belangstellenden uitgenoodigd het grafveld te bezichtigen. Een veertigtal Hollanders en 80 à 90 Duitschers, o.w. enkele dames gaven daaraan gehoor.

Bij 't landgoed Hamer kwam men Zaterdagmiddag bijeen en, alvorens zich naar 't urnenveld te begeven, bezichtigden de aanwezigen de fundamenten van een ouden wachttoren, door den heer Mauritz blootgelegd.

Na eindelooze veeten schijnt omstreeks 1500 't slot Stalberg verwoest te zijn; bij 't blootleggen van de fundamenten van den wachttoren zijn munten uit dien tijd gevonden.

Op de plaats zelven gaf de welbespraakte secretaris van een vereeniging tot bestudeering van Limburgsche geschiedenis een luimig overzicht van de in den volksmond levende

verhalen, die aanleiding gaven tot 't opgraven der fundamenten.

Het eigenlijke doel der excursie, 't urnenveld, ligt op een plateau, 't hoogterras van de Maas, juist waar een ontgraven weg uit 't laagland, dat eertijds door overstrooming en drassigheid geen veilige woonplaats aan de primitieve bevolking kon bieden, naar de hoogte opstijgt.

Daar schijnt de vestiging geweest te zijn van een stam uit den tijd der Hallstadtkultuur. Van de sporen van menschenarbeid uit deze periode zijn bij ons maar enkele uitloopers te vinden, in Limburg enkel op den hoogen grond langs de Maas.

Op een kaart vertoonde de heer Holwerda een net van wegen, waarlangs de graven: eigenlijk slechts in den bodem gegraven urnen, waarover een heuveltje uit heideplaggen werd opgestapeld. Ongeveer 110 grafheuvels waren geteld, in welker middelpunt telkens de urn was te zoeken.

De plaggen zijn natuurlijk in den loop der tijden vergaan en 't terrein door de natuur opgehoogd, maar toch heeft de aanleg in den grond duidelijk herkenbare sporen achtergelaten.

De heideplaggen werden gestoken uit een greppel, die in een wijden cirkel de urn zou gaan omsluiten, zoodat we dus 't beeld krijgen van een lagen heuvel (soms thans nog in 't terrein te herkennen), omgeven door een greppel of gracht. In dien greppel nu tierde het heidemos en vulde hem allengs met een humusachtige laag, die na 't wegnemen van enkele decimeters van den bovengrond als een donkere kring zich afteekent om 't roodgele zand heen van 't plaggenheuveltje.

Zoo levert dus 't urnenveld, indien we 't ons geheel ontgraven denken, 't beeld op van een okergele zandvlakte, doortrokken van breede donkere strepen: de oude voorhistorische weg, die opklimt uit de Maaslaagte en telkens duidelijk herkenbare zijstrepen, de zijwegen, afzendt door 't gelige zand, en, omsloten door die strepen, donkere cirkels, in welker midden de donkervervaalde urn.

En aan 't begin van de wegen vinden we telkens de onregelmatige, langgerekte donkere afteekening van een vierhoek. Ook hier een gracht, die iets omsloot, waarvan 't doel den heer Holwerda onbekend is, maar dat, naar hij vermoedt, met godsdienstige plechtigheden moet hebben in verband gestaan.

Slechts scherven zijn er in gevonden. Meerdere bevolkingen zijn hier elkaar misschien opgevolgd. Een paar graven immers bleken geen urn te bevatten. Zij toonden ook niet 't schelle heidezand, maar een donker gekleurde vlakte en dr. Holwerda meent hierin twee met hout afgedekte Höckergräber te mogen zien, waarvan 't vergane hout 't zand bedekt.

Om den bezoekers een duidelijk beeld van de ontgraving te geven, werd een drietal grafheuvels opengedolven, die zich door een zachte heuvelachtige glooiing reeds op den beganen grond verrieden. Een paaltje duidde de plaats aan, waar de urnen zich vermoedelijk zouden bevinden! En ze werden gevonden: geen van alle gelijk van vorm, maar toch wel, zooals ook bleek uit de verzameling vroeger ontgraven urnen, die op 't terrein werden getoond, te verdeelen in bepaalde typen. Sommige waren nog merkwaardig gaaf en bijna als nieuw: uit de hand gevormd en in de zon tot steen gedroogd, waren ze onder de plaggen bijzonder goed behouden gebleven. Enkele hadden een deksel. De gedurende 't bezoek opgegraven urnen waren tot den rand gevuld met donkere aarde, waarin kleine stukjes been waren te herkennen, en bijvoorbeeld, een paar stukjes brons als stukken van een gebroken bronzen haak of naald.

(*Vervolg 3de pagina bijblad*)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS"
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

De Stichters van het moderne Parijs.

Plannen van uitbreiding, verbetering en verfraaiing van groote en kleinere steden zijn, ook in ons land, om zoo te zeggen aan de orde van den dag. Dergelijke plannen te maken is geen heksenwerk, althans zoo schijnt men er vrij algemeen over te denken, want dikwijls ziet men totaal onbevoegde personen er zich mede bezig houden en plannen publiceeren, die, van hoe weinig kennis en studie ook getuigend, toch nog voorstanders en verdedigers vinden onder een publiek, dat nog minder bevoegd is dan de ontwerpers.

Tot voor korten tijd waren zelfs de besturen onzer groote gemeenten de meening toegedaan, dat geen bijzondere kennis of talent voor deze zaken vereischt werd en nu is men hier en daar door bittere ervaring wel wat wijzer geworden, maar de lijdensgeschiedenissen, die bijna altijd blijken onafscheidelijk aan dergelijke plannen verbonden te zijn, vooral wanneer het op uitvoering aankomt, toonen aan, dat in den regel het gevolgd beleid te wenschen overlaat, en wijzen er dikwijls op, dat de bij deze aangelegenheden betrokken personen belast zijn met een taak, die boven hun krachten en bekwaamheden gaat.

Figuren als Haussman, Buls en Stübben zijn, ook in het buitenland, nog steeds zeldzaamheden en bovendien is het een dwaling, te meenen, dat men hun voorbeeld slechts te volgen heeft om overal tot goede resultaten te komen. Men zou zich evengoed kunnen verbeelden, dat men alleen door ijverige navolging van Goethe of Wagner een groot dichter of toonkunstenaar zou kunnen worden. Daar is nog iets meer voor noodig, dat zich moeielijk omschrijven laat, een samenwerking van persoonlijke eigenschappen met andere factoren, die wel bevorderd kan worden, wanneer op een zeker oogenblik alle elementen voorhanden zijn, maar zeer moeilijk naar willekeur te voorschijn kan worden geroepen.

Wanneer men spreekt over mooie steden, dan komt, als voorbeeld in den regel Parijs het allereerst in aanmerking en terecht. Wie echter meenen zou, dat Parijs altijd als een mooie stad bekend heeft gestaan, moet maar eens een beschrijving uit de achttiende eeuw ter hand nemen en hij zal spoedig van deze meening genezen zijn. De reputatie van de Fransche hoofdstad als mooie stad dateert uit de negentiende eeuw en zij dankt die in hoofdzaak aan het doortastend optreden van eenige geniale figuren uit de dagen van het tweede Keizerrijk.

Belangrijke bijzonderheden over die dagen bevatten de onlangs uitgegeven »Mémoires» van den hertog de Persigny, minister en later gezant van Napoleon III. Van die gedenkschriften gaf Gilbert Stenger in eenige der laatste nummers van de „Nouvelle Revue" een overzicht. Daaruit blijkt, dat de Persigny een rol van beteekenis gespeeld heeft in den bekenden „coup d' état" van 2 December 1851, die een jaar later tot het feitelijk herstel der keizerlijke monarchie voerde. Voor ons evenwel van meer belang is dat gedeelte der mémoires, waarin door de Persigny gesproken wordt van de groote werken te Parijs, tijdens zijn ministerschap ondernomen

Hij vindt daarbij gelegenheid, velerlei intrigues te ontsluieren, die den gang dezer werken tegenhielden en hij

beschrijft daarin, hoe hij erin slaagde den man te vinden, die deze intrigues bestrijden en overwinnen kon. Het begin der groote werken dateert niet van Napoleon III, maar van Louis Philippe; de Rambuteau ving er mede aan, door in de ongezondste en vuilste wijken der hoofdstad de groote straat door te trekken, die zijn naam draagt. *) Reeds als prins-president interesseerde Napoleon zich zeer voor de vraagstukken van saneering en transformatie der groote stad en hield niet op er de aandacht van zijne minister van binn. zaken op te vestigen. In overleg met den toenmaligen prefect van de Seine, Berger, begon men met het doortrekken van de rue de Rivoli tot aan het stadhuis Voor dit werk had Parijs 50 millioen geleend en het scheen, dat men niet verder zou kunnen gaan en dat de werken voor sanitaire verbetering en verfraaiing zouden moeten worden uitgesteld tot nader order.

Dit wenschte evenwel noch de Keizer noch zijn minister De Persigny. Men moest deze werken, zoo gelukkig begonnen, voortzetten.

Wat te doen? De prefect Berger werkte uit alle macht, tegen, omdat hij de moeilijkheden kende om daarvoor een meerderheid te verkrijgen in den gemeenteraad, die aan oude admistratieve begrippen gehecht was

Berger was, wat zijn persoon betrof ook, volgens den minister, een man allerminst geschikt, om zich voor zaken als deze warm te maken.

Slim, sceptisch, handig bovenal, om voor zichzelf partij te trekken van alle omstandigheden, had hij zich van zijn oude Orleanistische vrienden weten te bedienen, om tot de prefectuur van de Seine te geraken en in de gunst te blijven bij den prins-president, zonder het vertrouwen zijner vrienden te verliezen.

Hij had ook groote bekwaamheid en activiteit aan den dag gelegd om het doortrekken van de rue de Rivoli tot stand te brengen en zich daardoor zelfs een zekere populariteit verworven, waardoor zijn positie zoo goed als verzekerd scheen. Maar toen het zoover was, had hij blijkbaar weinig zin, om nieuwe moeilijkheden tegemoet te gaan en den strijd voort te zetten, ten bate van het algemeen belang alleen. Hij begon tegen de plannen van den minister te intrigeeren. Op zekeren dag kwam hij, schijnbaar welwillend gestemd, bij den minister en legde hem het budget der stad voor, dat een batig slot van vier millioen aanwees; hij stelde daarbij voor deze vier millioen voor nieuwe verfraaiingswerken te bestemmen.

De minister wees dit voorstel van de hand, omdat het z.i. geheel onvoldoende was en legde aan den prefect zijn theorie bloot, hoe het kapitaal van deze vier millioen gerealiseerd kon worden en men zich van dit kapitaal bedienen kon, om de werken met kracht voort te zetten.

De vier millioen batig saldo zouden gebruikt worden tot amortisatie in annuiteiten van obligatiën op langen termijn, waarop het benoodigd kapitaal geleend zou kunnen worden.

De prefect Berger bleef zich tegen het ministerieele plan verzetten, zoolang tot het den minister begon te vervelen en deze besloot, aan den keizer te vragen, den prefect van de Seine door een ander te vervangen.

Alvorens een candidaat voor dezen belangrijken post voor te dragen, wilde hij diegenen leeren kennen, die hij geschikt en bekwaam zoude kunnen achten, dien te vervullen. Hij ontbood de voornaamste prefecten van Frankrijk naar Parijs.

Om een blik in hun karakter te verkrijgen, zegt de minister in zijn mémoires, liet ik hen verhalen, wat er in hun departement gebeurd was tijdens den Coup d'Etat, die toen nog niet heel lang geleden was.

De manier, waarop zij zichzelf ten tooneele voerden in het verhaal van die ernstige omstandigheden was dikwijls verrassend. Zonder het te weten legden zij hun geheele ziel bloot.

Ik liet hen verhalen van de moeilijkheden, die zij ondervonden hadden ook van hoogerhand en in het bijzonder, hoe zij zich tegenover deze moeilijkheden hadden gedragen.

In een gesprek met den heer Haussmann, prefect van Bordeaux, werd de minister eensklaps aangetrokken en gewonnen door deze persoonlijkheid. Groot, krachtig, energiek en tegelijkertijd beschaafd, slim en begaafd met een geest rijk aan hulpmiddelen, vreesde deze vermetele man niet zich openlijk te toonen gelijk hij was. Met een zichtbare complaisance voor zijn persoon, verhaalde hij den minister de belangrijke feiten uit zijn administratieve loopbaan, niets achterwege latend. Hij zou zes uren onafgebroken gesproken hebben, over dit zijn geliefkoosd onderwerp, zijn eigen persoon. Niets zoo curieus als de wijze, waarop hij zijn «coup de collier» van den 2den December, zijn moeilijkheden met den minister van Marine Ducos en vooral zijn strijd met den gemeenteraad van Bordeaux vertelde. De minister kon, toen deze overweldigende perpersoonlijkheid zich met een soort van brutaal cynisme voor hem ontplooide, zijn levendige voldoening bijna niet verbergen.

Om tegen de denkbeelden en vooroordeelen van een geheele economische school te strijden, zoo dacht hij, tegen geslepen, sceptische lieden, speculanten uit de omgeving van de Beurs en de speelhuizen, weinig angstvallig in de keus hunner middelen, ziedaar mijn man gevonden, zoo dacht de Persigny, en hij genoot bij voorbaat in de gedachte dit «animal de race féline», groot van postuur, te werpen te midden van een troep vossen en wolven, samengeschoold tegen alle groote aspiraties van het Keizerrijk.

Aan den Keizer voorgedragen werd Haussmann aangenomen en zijn benoeming tot prefect van de Seine werd 23 Juni 1853 geteekend.

Als voorzichtig en bedachtzaam man wachtte de nieuwe prefect zich wel, om dadelijk het financieel systeem in te voeren, dat tusschen den minister en hem was vastgesteld. Hij nam een jaar om de situatie waarin hij geplaatst was, zijn tegenstanders in den gemeenteraad en de middelen, om hun tegenstand te breken te bestudeeren.

Toen stelde hij een leening voor van zestig millioen, waarmede hij er in slaagde voor twee milliard werken uit te voeren, die de hoofdstad verrijkt en getransformeerd hebben en gedurende dien tijd, gedurende de vijftien jaren dat hij Parijs bestuurde, stegen de inkomsten der stad van twintig millioen tot tweehonderd millioen en het cijfer der ontvangsten overtrof met meer dan vijftig millioen dat der uitgaven.

De uitkomsten hebben ten volle bewezen, dat de benoeming van Haussmann tot prefect een geniale greep van den minister geweest is en men kan het hem niet euvel duiden, dat hij er in zijn gedenkschriften met blijkbare voldoening over spreekt. Maar ook Haussmann zelf was iemand, die uitstekend wist de personen te kiezen, die hij als medewerkers noodig had. Hij ontbood den bekwamen stads-ingenieur van Bordeaux, Alphand, naar Parijs en deze heeft zich, nevens hem, bij de uitvoering der werken tot verbetering en verfraaiing der hoofdstad een onsterfelijken naam weten te verwerven.

Tot 1870 duurde de samenwerking dezer twee groote mannen, waaraan Parijs zooveel te danken heeft. In die nieuwe orde van zaken, die daarna intrad, trok Haussmann zich uit het openbare leven terug. Alphand heeft echter als Directeur van Openbare Werken het aangevangen werk nog een twintigtal jaren kunnen voortzetten en onder nog de plannen voor de Wereldtentoonstelling van 1889 ontworpen en uitgevoerd.

*) De rue de Rambuteau ligt in de buurt van de Halles Centrales en loopt van de rue du Chaume naar de Place de la Pointe St. Eustache.

Niet lang daarna, binnen een jaar tijds na elkander, nam de dood beide mannen weg, die zich tot levenstaak gesteld hadden, Parijs te maken tot de schoonste stad der wereld en die men beschouwen kan als de stichters van het moderne Parijs, zonder te kort te doen aan de verdiensten, waarop Napoleon III en zijn minister in deze aanspraak kunnen maken.

Haussmann was een geboren Parijzenaar, Alphand was afkomstig uit Grenoble. In 1853, toen eerstgenoemde als prefect optrad, waren de rue de Rivoli, de boulevard Diderot en de boulevard de Strasbourg reeds geopend. Alphand wijdde het eerst zijn krachten aan de parken, het Parc Monceau, het bois de Vincennes en inzonderheid het Bois de Boulogne en de groote wegen, de avenues du Bois de Boulogne en des Champs Elysées, die dit lustoord met het hart van Parijs verbinden. Overigens is alles wat daar op het gebied van stadsverbetering en verfraaiing, van 1853 af tot 1890, tot stand kwam, als zijn werk te beschouwen en het feit, dat hij 37 jaren lang de leiding in handen had, heeft er zeker ook niet weinig toe bijgedragen, dat te Parijs resultaten bereikt zijn, zooals zij in geen andere wereldstad kunnen worden aangewezen.

Het Nederlandsche Paviljoen op de Tentoonstelling te San Fransisco.

De actie, in Ned.-Indië begonnen, met het doel om te voorkomen, dat Nederland en zijn koloniën op de Tentoonstelling van San-Francisco weder voor den dag zouden komen met een paviljoen in den vorm van een copie van een Oud-Hollandsch gebouw, heeft succes gehad. Het gevreesde gevaar kan zoo goed als geweken worden beschouwd en al draagt de thans in deze aangelegenheid aangenomen gedragslijn niet ieders goedkeuring weg, in de bestaande omstandigheden heeft men gedaan, wat men kon doen, om de zaak zooveel als nog mogelijk was in het goede spoor te leiden.

Omtrent den gang van zaken in deze aangelegenheid ontleenen wij aan de desbetreffende mededeelingen in het Weekblad „Architectura" het volgende:

De Centrale commissie voor de Tentoonstelling te San Francisco, bij Kon. Besluit van 20 Juni j.l. benoemd, noodigde de voorzitters en secretarissen der 3 bouwkundige vereenigingen, de Bond van Ned. Architecten, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en het Genootschap „Architectura et Amicitia", uit tot een bijeenkomst met haar, op Zaterdag 21 Juni j.l., ter bespreking van de voorbereiding van den bouw van het Nederlandsche Paviljoen.

Op deze bijeenkomst bleek, dat de Commissie het wenschelijk achtte, dat verschillende architecten een schetsontwerp voor het Paviljoen zouden maken, opdat er verscheidenheid van opvattingen zou zijn en de commissie niet gedwongen zou zijn zich te bepalen tot enkele architecten, die in den laatsten tijd tentoonstellingspaviljoens gebouwd hadden. Daarenboven wenschte de Commissie dat het Paviljoen niet een copie van den een of anderen ouden stijl zou zijn, maar een modern karakter zou dragen, waarbij echter de beschouwer wel de gedachte aan Holland zou moeten krijgen.

Door de aanwezige architecten werd er sterk op aangedrongen hiervoor een openbare prijsvraag uit te schrijven. Daar echter de heer van Coenen Torchiana, regeeringscommissaris te San Francisco, reeds 1 Augustus naar San Francisco terug gaat en het wenschelijk is ten spoedigste met den bouw van het paviljoen te beginnen, omdat de arbeidsloonen snel en geweldig stijgen in dezen tijd in San Francisco, bleek een openbare prijsvraag, met het oog op den tijd van voorbereiding, onmogelijk, zoodat ten slotte besloten werd, dat 9 architecten voor het maken van een schetsontwerp zouden worden uitgenoodigd. Zij zouden elk voor hun arbeid ontvangen f 500,— waarbij de bouwsom was gesteld op f 100.000,— hetgeen gezien wat van elk ontwerper verlangd werd, door de aanwezige architecten billijk en vrij wel overeenkomstig de Honorarium Regelen der Maatschappij geoordeeld werd; in aanmerking werd hierbij genomen, dat geen inwendige verdeeling van de twee hallen, één voor Nederland en één voor N.-Indië, werd gevraagd, zoodat de opgaaf tamelijk eenvoudig was. De architect wiens project gekozen werd, was verplicht de noodige algemeene details te leveren, welke door de Commissie werden verlangd, waarvoor hij gehonoreerd zou worden volgens het percentage in de 2de klasse der Honorarium-tabel der Maatschappij, voor de Alg. details vastgesteld. Het betrof hier dus niet een prijsvraag, maar een opdracht aan 9 architecten, overeenkomstig de motie van Gils in den Bond van Ned. Architecten nader door de P. P. C. in een schrijven aan de constitueerende vereenigingen d.d. 31 Juli 1912 uiteengezet bij gelegenheid van de concurrentie uitgeschreven voor het Koloniaal Instituut.

Het ingezonden werk zal beoordeeld worden door de centrale commissie, bijgestaan door 3 architecten, waarvan elk der 3 bouwkundige Vereenigingen er één zal aanwijzen.

Het programma voor den bouw van het Paviljoen werd in een volgende vergadering van de Commissie met voorzitters en secretarissen der 3 bouwk. vereenigingen op 29 Juni j.l. vastgesteld.

Wat de 9 uit te noodigen architecten betreft, merkte de Commissie op, dat zij er prijs op stelde, dat hiertoe zouden behooren de heeren Ed. Cuypers, die de Indische Afdeeling op de Brusselsche Tentoonstelling verzorgde, W. Kromhout, die het Ned. Paviljoen op deze Tentoonstelling bouwde en die te Turijn de bouwkundige leiding over de Ned. Afdeeling had en Joh. Mutters Jr. van wege de inrichting der Ned. Afdeeling op de Parijsche Tentoonstelling in 1900 en het Ned. Paviljoen te Roubaix. In verband hiermede werd aan elk der 3 bouwkundige vereenigingen verzocht de namen van 2 architecten aan de Commissie op te geven. Het bestuur had hiertoe nu een spoedvergadering uitgeschreven op 27 Juni j.l.

Na eenige discussie werd als afgevaardigde van A. et A. voor de beoordeeling van de ingezonden ontwerpen benoemd de Heer J. H. de Groot en als diens plaatsvervangers de Heeren Berlage en v. d. Mey, terwijl als candidaten voor het maken van een schetsontwerp een 6 tal heeren werd aangewezen, t.w.: de Heeren de Bazel, Walenkamp, Berlage, Lippits, de Groot en Rutgers. 30 Juni had hierna een bijeenkomst plaats van voorzitters en secretarissen der 3 bouwkundige vereenigingen ter definitieve vaststelling van de namen der 6 architecten, met het gevolg, dat aan de centrale commissie het volgende schrijven is gericht:

Aan de Centrale Commissie voor de Internationale Tentoonstelling te San Francisco te 's-Gravenhage, Lange Houtstraat 36.

In antwoord op uw schrijven van 27 Juni j.l. hebben wij de eer U mede te deelen, dat door onze Vereenigingen de volgende zes Architecten zijn aangewezen, om een opdracht te ontvangen tot het maken van een schetsontwerp voor den bouw van het Nederlandsch Paviljoen op

de Internationale Tentoonstelling te San Francisco, welke Architecten zich beschikbaar hebben gesteld.

In alphabetische volgorde geplaatst:

J. Limburg, Bouwkundig Ingenieur, Nassau-Dillenburgstraat 17, den Haag; Jan de Meyer, Architect, Emmastraat 27, Amsterdam; Alb. Otten, Architect, Leuvenhaven 205 W. Z., Rotterdam; G. A. Reus, Architect, Steegoversloot 64, Dordrecht; D. Roosenburg, Bouwkundig Ingenieur, Kanaalstraat 8, den Haag; H. J. M. Walenkamp, Architect, Pl. Muidergracht 19, Amsterdam.[1])

Als Juryleden zijn benoemd:

door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Heer A. Salm G.Bzn., Architect, Weesperzijde 26, Amsterdam;[2]) door het Genootschap Architectura et Amicitia, de heer J. H. de Groot, Architect, Prinsengracht 344, Amsterdam; door den Bond van Ned. Architecten, de heer Joh. Ingenohl, Architect, Frans van Mierisstraat 41, Amsterdam.

Het was ons zeer aangenaam in het Programma te bemerken, dat U nog gelegenheid heeft gevonden, de inzending der plannen zoo te regelen, dat de Juryleden bij de beoordeeling van de namen der ontwerpers onkundig blijven.

Verder zij opgemerkt, dat de laatste alinea van het concept-Programma, ons op de Vergadering van 24 Juni j.l. uitgereikt, in het definitief Programma is vervallen.

Deze zin luidt:

„Indien een der ontwerpen door de Commissie gekozen wordt stelt zij zich voor omtrent de uitvoering, die door een Architect te San Francisco zal geschieden, met den ontwerper nader overleg te plegen, zonder dat zij echter eenige verbintenis in dit opzicht op zich neemt."

Aangezien deze zin wel van belang is voor de mededingers, hebben wij hen hiervan in kennis gesteld. Hiermede meenen wij, dat onze taak is afgeloopen en betuigen wij onzen grooten dank, dat U contact met ons heeft gezocht en de tot standkoming van den bouw van het Nederlandsche Paviljoen te San Francisco op zeer ruime wijze wordt voorbereid, waarbij het copieeren van een ouden stijl definitief zal zijn uitgesloten.

Dat dit laatste onze volle instemming heeft is U bekend, en moge U nader blijken uit onze actie en onze verschillende adressen destijds tegen een Nederlandsch Paviljoen in Oud-Hollandschen stijlnamaak op voorafgaande tentoonstellingen.

Zooals U begrijpt, interesseert ons en onze collega's het ingezonden werk der negen uitgenoodigde Architecten, en wij zouden het zeer op prijs stellen, mede in verband met de bevordering van de tentoonstellingsbouwkunst, wanneer het ingezonden werk in onze vakbladen mocht worden gereproduceerd na afloop der beoordeeling.

Ten slotte zij het ons veroorloofd nog een wensch te doen, namelijk: Dat bij een volgende tentoonstelling de tijd van voorbereiding gunstiger en het daardoor mogelijk zal zijn een openbare Prijsvraag voor het Nederlandsch Paviljoen uit te schrijven, welke prijsvraag een nog ruimere weg is en nog meer oplossingen aan de hand zal doen, dan de nu door U gevolgde weg.

Mocht U in de gelegenheid zijn Regeering en Autoriteiten bij voorkomende gelegenheden attent te kunnen maken op de wenschelijkheid van een openbare prijsvraag, dan hopen wij, dat U dit zult willen doen.

U een volledig succes met den bouw van het Nederlandsch Paviljoen te San Francisco toewenschend, met de meeste hoogachting

voor Voorzitters en Secretarissen van
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
het Genootschap Architectura et Amicitia,
en den Bond van Nederlandsche Architecten,
w.g. J. GRATAMA.

1) In verband met de naamlijsten der door de 3 Vereenigingen aangewezen architecten bevat de complete lijst naar stemmenaantal opgesteld, de volgende namen:

H. P. Berlage, K. P. C. de Bazel, Alb. Otten, J. Limburg, H. J. M. Walenkamp, Jan de Meijer, D. Roosenburg, H. A. Reus, M. J. E. Lippits, Joh. J. Gort, J. H de Groot, Joh. D. Looyen, G. J. Rutgers en A. P. Smits.

Aangezien de heeren Berlage en De Bazel bedankten, werden bovengenoemde 6 architecten aan de Centrale Commissie opgegeven.

2) Als plaatsvervanger is benoemd de heer J. Gratama.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG »DORPSSCHOOL«

uitgeschreven door de Ned. Vereeniging van Baksteenfabrikanten.

Als de ontwerpers van de in deze prijsvraag beloonde projecten hebben zich bekend gesteld de volgende Architecten:

Motto »V. M. G.« J. D. Havermans, te Rotterdam.

Motto »Plutarchus« Philippus J Hamers, te Watergraafsmeer.

Motto »Zes« Jhr. I. A. Graalland en G A. G. van Andel te Haarlem.

De plaats en datum der openbare tentoonstelling van de ontwerpen op deze prijsvraag ingekomen, zal nader worden bekend gemaakt.

STUDIE-PRIJSVRAAG TECHNISCHE HOOGESCHOOL

Door den Senaat der Technische Hoogeschool te Delft zijn twee prijsvragen uitgeschreven; 1e. voor een parlementsgebouw en 2e. voor een machinefabriek, te beantwoorden vóór 1 September 1914 door studeerenden aan een Nederlandsche instelling van hooger onderwijs,

OPEN BRIEF. Aan de Jury van de Rotterdamsche Raadhuisprijsvraag.

(Slot.)

14. Van de plaatsing van het monument van Van Oldenbarnevelt werd in de compositie van het Raadhuis geen partij getrokken; het is geheel vrij van het gebouw op den Coolsingel gedacht.

14. Naar mijn overtuiging terecht, aangezien in het programma sprake is van een standbeeld en daaronder iets anders verstaan wordt dan een monument.

15. In de gevels is de beteekenis der achter gelegen ruimte niet tot uiting gebracht. Hoofd- en nevenruimten — de kamer van den Burgemeester en het bijbehoorend toilet — hebben gelijke waarde.

15. Zoo ver, dat de ligging van W.C.'s en toiletten overal in de gevels als zoodanig tot uitdrukking moet worden gebracht, gaat inderdaad mijne opvatting van rationaliteit niet. Maar het Juryrapport vergat op te merken, dat de W.C.'s ook nergens met de gevels direct aansluiten en dat de ramen de voorruimten verlichten en ventileeren.

16. Ook een scheiding tusschen het representatieve gedeelte en het dienstgebouw is uitwendig niet gemaakt, dan door de (op de maquette niet voorgestelde) borstwering, welke den aanleg van entresols verraadt.

16. Wederom m.i. zeer terecht. Dit schijnt hier een neutrale opmerking, maar uit de beoordeeling van andere plannen blijkt, hoe de Jury de opvatting huldigt, dat dergelijke demonstratie van scheiding hier een deugd zou zijn.

In alle plannen toch loopen de dienstruimten op de verschillende verdiepingen, zoowel in het voor- als het achtergebouw over het geheele oppervlak door.

Zoodat een verticaal in den gevel uitgedrukte scheiding een leugen en dus juist een bouwkundige en logische fout is.

Buitendien zij ten opzichte van mijn plan opgemerkt, dat de representatie-ruimten, die alleen ter hoofdverdieping gelegen zijn, zich in den gevel wel degelijk door vorm en uiterlijke waarde onderscheiden en dat ik in mijn memorie van toelichting zeide: „In aesthetisch opzicht is gestreefd naar een vorm- en kleurenplan, dat bij waardige karakteristiek voor de representatieve ruimten in het voorgebouw, zich tevens er toe leent om de ondergeschikte ruimten tot een vast daarmede verbonden en in zichzelf overeenstemmend geheel te maken."

Het hier uitgedrukte bouwkunst-beginsel acht ik voor een dergelijk gebouw het juiste, aangezien alle andere pogingen, zooals ook hier weer gebleken is, tot heterogenieteit en zwakheid van uitdrukking leiden.

17. De beide nevenzalen van de feestzaal zijn door tongewelven overdekt, welke de vensters zouden doorsnijden.

17. Dit is inderdaad waar, maar gemakkelijk te verhelpen. Het zijn overigens geen ton- maar koepelgewelven.

18. De inwendige architectuur verraadt eenzelfde streven als de gevels naar eenheid en monumentaliteit in een oorspronkelijk karakter.

De feestzaal is beter geslaagd dan de — in afwijking van het programma — in tweevoud ontworpen hoofdtrappen. Deze gaan, vooral ten beganegrond, schuil achter zware pijlers en komen niet voldoende tot haar recht als hoofdmoment der groote hal.

18. Dat schuilgaan is niet juist. De heldere verlichting van de trappen, doet hen direct de aandacht trekken. De groote hal (boven gelegen) is eveneens vol verlicht. Overigens blijkt hier slechts verschil van architectonische opvatting, waarin ik zoo vrij ben de mijne met stelligheid te handhaven. Een trap dient in de eerste plaats voor gebruik en aan den vorm is naar mijn overtuiging de noodige aandacht gewijd. Ik acht bij de hier geprojecteerde en ook door de Jury geroemde ruimten, aangenaam en doeltreffend gebruik der groote hal, van meer belang dan dit een paradetrap zou zijn.

19. De aanleg der feest- en raadzaalgroepen op de hoofdverdieping is in zijn geheel beschouwd van groot effect. Terwijl de kamer van Burgemeester en Wethouders (met donker toilet) en de trouwzaal echter aanmerkelijk de geëischte afmetingen overschrijden, zijn de antichambre en de leeszaal der Raadsleden te klein en de in hoekpaviljoens gelegen zalen vertoonen geen geslaagde grondvormen. Verschillende onderdeelen zijn echter minder gelukkig. De ligging der Burgemeesterskamer is niet overeenkomstig de beteekenis van dit vertrek, terwijl de accessoires in dit vertrek niet geheel overeenkomstig het programma zijn gesitueerd; met name ontbreekt de directe verbinding met den hoofdambtenaar.

19. Het bedoelde toilet is daarentegen doeltreffend verlicht door de groote bovenramen in den gevel van ± 4 M². lichtoppervlak.

Antichambre en leeszaal der Raadsleden zijn 80 in plaats van 90 M². Zij zouden nog met een deel der zeer ruime garderobes kunnen worden vergroot.

20. De te hooge ligging der tribunes, zoowel in de feestzaal als raadzaal is niet juist, terwijl de tot 2.70 M. verlaagde toegangen tot enkele zalen te veel gemaskeerd zijn.

20. Slechts voor de Raadzaal kan ik de te hooge ligging der tribunes toegeven.

De hoogtematen van doorgangen zijn door mij na rijp overleg omtrent de werking der proportiën vastgesteld.

21. In de Raadzaal — wier vorm niet gelukkig is — wordt van enkele plaatsen de voorzitter niet gezien. De tribunes bevatten niet het verlangde aantal plaatsen.

21. Waarom de vorm van de Raadzaal niet gelukkig geacht wordt, mocht wel nader zijn aangeduid. De enkele plaatsen waaruit men den voorzitter niet zou kunnen zien, zijn in het programma niet gevraagd en dus overbodig geteekend; alle raadsleden en ambtenaren kunnen den voorzitter zien.

22. Terwijl ook de bijbehoorende bodenkamers en garderobes niet voldoen.

22. Welke en in welk opzicht mocht nader zijn aangeduid.

23. De kamer van den Secretaris is te ver gelegen van de Burgemeesterskamer. De ingewikkelde groepeering der vertrekken voor de Secretarie en de (niet goed verlichte) schrijfkamers laat te wenschen over. Ook de ligging van het bureau Eigendommen is niet gunstig en op de 3e verdieping te ver van het in het sousterrain gelegen donkere en slecht te ventileeren archief. Ook de ligging van het bureau voor Militaire Zaken op de 3e verdieping leidt tot bezwaren.

23. Het lichtoppervlak van de schrijfkamers is meer dan een zesde van het vloeroppervlak normaal invallend zijlicht en voldoet dus ruim aan de verordening. Bij de bureaux Militaire zaken staat in het programma: „Mogen op een bovenverdieping gelegen zijn". Overigens zijn hier verschikkingen zeer goed mogelijk.

24. De groote bureaux Burgerlijke Stand, Belasting en Lager Onderwijs met Leerplicht-archief in het achtergebouw, hoewel in goed gegroepeerd verband met de (door 14 kolommen echter op hinderlijke wijze verdeelde) wachthal voor het publiek, zijn door aanmerkelijke afwijking van het gegeven schema te klein en onpractisch voor den dienst. Ook meerdere andere bureaux voldoen niet aan de geëischte afmetingen, terwijl met name het verband der vertrekken der afdeelingen Onderwijs en Financiën uit het oog is verloren.

24. De kolommen in de wachthal zijn noodig en m.i. zelfs niet onaangenaam, daar ze een goede verdeeling door het plaatsen van zitbanken enz., als het ware aanwijzen.

De gevraagde afmetingen van de groote bureaux zijn resp. 500, 270, 150 en 100 M².; deze afmetingen werden in het plan, resp. 440, 308, 171, 104 M².

Voorts wijken alleen af het bureau Kohieren, dat 44 M. is in plaats van 50, maar een reserve heeft van 40 M.

en het bureau Onderwijs, dat 41 in plaats van 49 is, maar met een reserve van 30 M.

Een noodig verband tusschen afd. Onderwijs en Financiën blijkt uit het programma niet.

25. Terwijl op de hoofdverdiepingen door groote overschreiding der geëischte oppervlakken met de ruimte ruim is omgesprongen, is — hetgeen voor den dienst tot bezwaren aanleiding geeft — op groote schaal overgegaan tot den aanleg van entresols, zoowel voor ondergeschikte en reservevertrekken als voor bureauruimten, welke laatste veelal in verband met de geringe hoogte en de toegangen (die tot op het entresol gelegen deel der secretarie gaat door de toiletten) niet practisch zijn. De dienstafdeeling wordt door de verdeeling over entresols te ingewikkeld. De nadeelen der ontworpen entresols zijn dat zij — hoewel zelf niet hoog — bovendien de ondergelegen vertrekken (en daarbij kamers van hoofdambtenaren b.v. den gemeente-secretaris) verlagen.

25. Entresols zijn in hoofdzaak voor dienstvertrekken, garderoben en toiletten geprojecteerd en voor reserveruimten als mogelijkheid bedoeld. De noodige toegangen zijn echter allen, vanaf de betrokken afdeelingen door diensttrappen en liften verbonden.

26. Het ontwerp geeft overigens aanleiding tot de volgende bemerkingen. Het doortrekken der gevraagde buizentunnels wordt deels door de entresols belet, terwijl zij elders doodloopen tegen liften.

26. De buizentunnels en kokers vormen een ononderbroken geheel. Nergens loopen ze dood, zooals serieuze bestudeering der plannen moge aantoonen.

27. De verdeeling van gangen en hallen door rijen van zware constructief overbodige pijlers belemmert de circulatie en overzichtelijkheid, terwijl zij ook aan de verlichting in den weg staan. De pijlers muurpilasters versmallen de 3 M. breede gangen plaatselijk tot 2.20 M.

27. De gangen zijn resp. 3.10 M. en 6.60 M. breed. De laatste zijn in het midden door een rij kolommen verdeeld.

28. Dat de neveningangen in den doorrit mede moeten dienen voor de drukbezochte groote bureaux Burgerlijke Stand, Lager Onderwijs en Betalingsbureau Belastingen is, in verband met het rijtuigverkeer in den doorrit, niet doelmatig.

28. Aangezien er 4 toegangen zijn, waarvan de 2 belangrijkste niet in den doorrit, kan dit bezwaar niet van eenig gewicht worden geacht.

29. In den achteringang der hoofdvestibule ontbreekt een tochtportaal.

29. Alle toegangen hebben tochtdeuren.

30. Bij de diensttrappen in de zijgevels is getracht over den doorrit heen een verbinding tusschen voor- en achtergebouw te bereiken. De belangrijke ingang onder den toren tot de centrale wachthal in het achtergebouw is te smal en de in den toren ontworpen trap te klein voor het te verwachten gebruik.

30. Dit schijnt een depreciatie, terwijl de hier verkregen oplossing van het vraagstuk eer lof dan blaam doet verwachten.

Het trappenhuis is totaal 8.60 M. breed, de treden resp. 2 × 1.60 en 3.00 M.; de ingang is normaal 2.00 M. Aangezien er buitendien nog meerdere ingangen zijn kan het hier geopperde bezwaar niet worden toegegeven.

31. Aan de dienstvertrekken is niet altijd voldoende aandacht gewijd.

31. Dit bezwaar vermag geen indruk te maken, daar het niet gemotiveerd wordt.

32. De onderlinge groepeering der keukens en koffiekamers voor het personeel en hunne verdeeling over twee verdiepingen is niet gunstig, terwijl de doorgaande spijzenlift te ver verwijderd is van de voornaamste lokalen in het voorgebouw.

32. De koffiekamers, buffetten en dienkamers zijn op één verdieping in den middenachtervleugel van het gebouw gelegen; alleen de keuken is onmiddellijk daaronder geprojecteerd en door lift verbonden. Toen ik tot deze plaats en groepeering, centraal gelegen, onafhankelijk van de bureaux en in de nabijheid der conciergewoning gekomen was, meende ik een goede oplossing van dit moeilijke vraagstuk te hebben gevonden. Na vergelijking met de andere plannen ben ik nog van dat gevoelen.

33. De conciergewoning is klein en achteraf gelegen, terwijl de ingang op afgesloten terrein is ontworpen.

33. In verband met het voorafgaande is de ligging goed. De woningruimte bedraagt ± 152 M²., heeft één kamertje meer dan gevraagd werd en kan nog worden uitgebreid met een halve verdieping.

34. De rijwielbergplaats (in tweevoud ontworpen in afwijking van het programma) is niet gemakkelijk bereikbaar.

34. Elk der rijwielbergplaatsen voldoet op zichzelf aan de gevraagde ruimte. Moeilijke bereikbaarheid kan niet worden toegegeven aangezien ze neven de ingangen, direct van de straat toegankelijk en van twee kanten met het Stadhuis verbonden zijn.

35. Ook de politiepost (met cachot in het sousterrain) voldoet niet aan het programma.

35. De politiepost zou ook m.i. beter te situeeren zijn.

36. De bodenkamers zijn veelal donker (zij ontbreken op eenige der gevraagde plaatsen) en slecht te ventileeren. Garderobes en W.C.'s personeel (gelegen op entresols en niet bij bodenkamers) zijn ruim, maar de ventilatie zal veel te wenschen overlaten. De publieke W.C.'s in het achtergebouw op een entresol zijn niet gunstig gelegen.

36. De bodenkamers zijn allen goed verlicht en doeltreffend te ventileeren; zij ontbreken nergens, waar ze zijn gevraagd. De ventilatie van garderobes en W.C.'s voor personeel, — meestal gelegen tusschen 2 tot 4 bodenkamertjes, is goed te regelen.

Publieke W.C.'s zijn op elke verdieping ook op nog andere plaatsen te vinden. Bij de publieke wachthal scheen mij ruimer aanleg op entresol verkieselijker, dan minder ruim gelijkvloers.

Deze nadere beschouwing der door de Jury geboekte bezwaren, is geheel binnen het kader van zakelijke opmerkingen en in den tred van haar rapport zelve gebleven.

Zij moge echter besloten worden door één algemeene vraag, n.l. deze: of men bij het overwegen der waarde van een architecturaal ontwerp, wel vruchtbaar en rechtvaardig werk kan doen, wanneer men zich aan detailkritiek overgeeft, zonder daarbij aldoor het groote samenstel in het oog te houden. Zoo doende toch loopt men gevaar, om de boomen het bosch niet meer te zien en vooral het gezang niet te vernemen van de vogelen die er in wonen.

Bussum, Juni 1913. K. DE BAZEL.

Electrische verlichting van de torenklokken te Amsterdam.

In het algemeen verslag van het onderzoek der gemeentebegrooting resp. voor den dienst 1911, 1912 en 1913, had den enkele raadsleden de wenschelijkheid bepleit, de wijzenplaten van de torenklokken des nachts te doen verlichten. In de memorie van beantwoording van het algemeen verslag der gemeentebegrooting voor 1913 deelden B. en W. ten aanzien van die kwestie mede, dat een goede, ook aesthetisch bevredigende oplossing, tot dusver niet was gevonden, doch dat het voornemen bestond, binnen korten tijd met de verlichting van een der wijzerplaten van den toren der Westerkerk eene proef te nemen.

Naar aanleiding van deze toezegging hebben B. en W. eenige firma's uitgenoodigd, voor de verlichting, bij wijze van proef, van de noordelijke wijzerplaat van den Westerkerkstoren eene aanbieding te doen.

Bij het onderzoek van de ingekomen plannen is gebleken, dat de meeste bezwaarlijk voor uitvoering in aanmerking zouden kunnen worden gebracht; bij enkele daarvan toch is eene constructie voorgesteld, die den toren zou ontsieren; bij andere is de constructie van dien aard, dat bij dag het gezicht op de wijzerplaten zou worden belemmerd, terwijl de constructie, voorgesteld bij weer andere plannen, storing in den juisten gang van het uurwerk zou veroorzaken.

Dit ongunstig resultaat was, gelet op de moeilijkheden aan dit vraagstuk verbonden, wel eenigszins te voorzien, aldus schrijven B. en W. Brengt toch het verlichten van de wijzerplaten der uurwerken, aan te brengen aan nieuwe gebouwen, in het algemeen geen overwegend bezwaar mede, wijl daarmede bij het maken van de plannen van die gebouwen rekening kan worden gehouden, de constructie van onze oude torens leent zich niet tot eene verlichting van binnen uit, terwijl al hetgeen aan de torens van buiten wordt aangebracht tot ontsiering aanleiding geeft. Bovendien kunnen de wijzerplaten, die een harmonisch geheel met den toren uitmaken, noch van vorm, noch van kleur veranderd worden, zonder het aspect van den toren te schaden

Onder de ingediende plannen is er slechts één, dat zonder groot bezwaar zou kunnen worden uitgevoerd, omdat de daarbij aangegeven constructie het geheele uurwerk intact zal laten en den toren weinig zal ontsieren.

Deze bestaat in een metaaldraadlamp, ter lichtsterkte van 1000 N.K. met reflector, opgehangen aan eene beweegbare hijschinrichting ongeveer ter hoogte van het cijfer XII op een nader (bij proef) te bepalen afstand van de wijzerplaat. Het schoonmaken van den reflector en het verwisselen van de lamp kan geschieden door het neerlaten van de lamp tot ongeveer de hoogte van de kroonlijst, waarin op het dekstuk een luik aanwezig is. Door het aanbrengen van een tijdschakelaar wordt het licht automatisch op den daarvoor bestemden tijd ontstoken en gedoofd.

De kosten, aan de uitvoering van dit plan verbonden, bedragen ongeveer f 1000, terwijl voor stroom bij een brandduur, gelijk aan die van de openbare verlichting, een bedrag van f 270 per jaar en voor gloeilichamen, onderhoud, bediening, enz. f 150 per jaar zal worden gevorderd.

Voor dit bedrag zou dus slechts één der wijzerplaten van den toren kunnen worden verlicht, zoodat, indien de proef mocht slagen, voor eene verlichting der stadstorens op eenigszins belangrijke schaal, vrij aanzienlijke bedragen zouden moeten worden toegestaan. De vraag of het gerechtvaardigd is tot eene dergelijke niet-productieve uitgave over te gaan, meenen B. en W., in aanmerking nemende het geringe nut, dat zou verkregen worden, in afwijking van het advies der commissie van bijstand in het beheer der publieke werken, ontkennend te moeten beantwoorden. Zij kunnen mitsdien geene vrijheid vinden, den raad voor te stellen, tot het nemen van een proef als bovenbedoeld over te gaan.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 27. Vergadering van het Hoofdbestuur op 27 Juni 1913.
Vergadering van Architect-leden der M. t. b. d. B. op 30 Juni 1913.
Wijse Raet.
Schoonheidscommissie en Openbaar Bouwkundig Adviesbureau. Onderwerpen besproken in de vergadering van Architectleden der M. t. b. d. B. van 28 Mei 1913.
Het een en ander over de verhouding van Architect en Tuinarchitect en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de aanverwante kunsten, door H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen (vervolg) met afbeeldingen.
Het nieuwe Raadhuis voor Rotterdam, door J. Gratama (vervolg).
IIIe Congrès artistique international à Gand en 1913:
Bezoek aan de Beurs van Berlage (slot).
Het Uitbreidingsplan van 's-Hertogenbosch.

ARCHITECTURA No. 27. Verslag der buitengewone Ledenvergadering van 2 Juli 1913.
Het Utechtsche Kunstverbond.
Wijse Raet.
Tentoonstelling te San Francisco.
Ontwerp voor een Stadion, door J. H. de Groot, met afbeeldingen.
De Deutsche Werkbund-Tentoonstelling te Keulen 1914, door Jan de Meijer, met afbeelding.
Ingezonden. Het nieuwe Raadhuis te Rotterdam, door A. W. Weissman.
Verslag omtrent den Bond Heemschut, uitgebracht in de Algemeene Vergadering van 3 Mei 1913 (vervolg).

DE BOUWWERELD No. 27. Karl Ernst Osthaus. Tuinstad en Stedenbouw (slot).
De Tessenow-muur, met afbeelding.
Ontwerp Ambachtsschool en Middelbaar Technische School te Haarlem, arch. P. Doorn, Dir. d. A. S., met afbeelding.
De Prijsvrag voor een Raadhuis te Rotterdam, met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 27. De irrigatie-werken in de vlakte van Konia in Klein Azië. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 1 Maart 1913, door R. G. Hoeffelman c. i., met afbeeldingen.
Bietenlosinrichtingen, door R. A. Jaberg, met afbeeldingen.
Bezoek van de North-East Coast Institution of Engineers and Shipbuilders.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 27. Officieel gedeelte. — Overdracht secretariaat. — Verslag van de 17e jaarlijksche algemeene vergadering (slot). — Lijst van boeken. — Verslagen van vergaderingen. — De nieuw ingerichte ontvangzalen der gemeente 's-Gravenhage. — Prijsvragen. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 26. Jaarlijksche Algemeene Vergadering, te houden op 9 en 10 Juli 1913.
Tweeërlei taak.
Afdeelingsverslagen. Amsterdam 23 Juni - Haarlem 26 Juni 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 1. Inrichting voor het automatisch stoken van ovens met continu-eerend bedrijf. — Wat men een ringoven toedichten kan. — Standaardprijzen van gebakken Waalsteen scheepsboord. — Wat kost de trek in den oven? — Het Stoken.

Gemengd Nieuws.

Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf.

Deze bond hield Maandagmiddag 30 Juni 1913 onder voorzitterschap van Jhr. Mr. C. A. Elias in American-hotel te Amsterdam zijn eerste jaarlijksche algemeene vergadering.

Vertegenwoordigd waren door 3, 2 of 1 afgevaardigden de aangesloten organisaties:

Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten;
Vereeniging van handelaren in Bouwmaterialen in Nederland;
Nederlandsch Cement-syndicaat;
Bond van Houthandelaren in Nederland;
Vereeniging van Nederl. Kalkzandsteenfabrikanten;
Nederlandsche Vereeniging van IJzerhandelaren.

Het door den bondssecretaris, den Heer C. J. Geyer, uitgebrachte verslag, loopende vanaf den datum van oprichting van den Bond, 16 October 1912, tot Juni 1913, geeft een overzicht over de verrichte werkzaamheden, welke uit den aard der zaak nog slechts een voorbereidend karakter droegen.

De wensch, om in het centrum der stad een eigen vereenigingslokaal te hebben, waar de leden der aangesloten vereenigingen elkander zouden kunnen ontmoeten, kon vooralsnog niet tot vervulling komen.

Besloten werd tot oprichting van een bonds-informatie- en incassobureau. Een reglement voor dezen dienst werd vastgesteld.

De leden van de bij den Bond aangesloten Vereenigingen zullen het recht hebben van de diensten dezer instelling gebruik te maken. De deelnemende leden zijn verplicht, aan den Directeur van het bureau te verstrekken de namen en woonplaatsen van diegenen, welke op onregelmatige wijze hunne finantieele verplichtingen nakomen of niet nakomen en van personen met keuring van materialen belast, als ingenieurs, architecten, opzichters enz., wier wijze van keuringen of optreden tegenover fabrikanten van en handelaren in materialen voor het bouwbedrijf aanleiding tot ernstige bezwaren hebben gegeven, een en ander onder bijvoeging van de hoofdredenen, welke tot die vermelding aanleiding gegeven hebben.

Het bureau belast zich voorts tegen een zeker tarief met het incasseeren van achterstallige vorderingen van de leden-deelnemers.

Voorts werd eene gedachtenwisseling gevoerd inzake de bevordering van de oprichting van een rijksproefstation voor het onderzoek van materialen en de instelling eener arbitrage-commissie.

Ten slotte werd eene commissie ingesteld tot het uitbrengen van een rapport inzake verbetering van het credietwezen van de leden der aangesloten organisaties.

De vergadering werd besloten door een gemeenschappelijken maaltijd in American, waaraan alle afgevaardigden deelnamen.

Aanmeldingen voor het lidmaatschap kan men adresseeren aan het secretariaat, Saxen Weimarlaan 14 te Amsterdam.

Varia.

KUNNEN WIJ NOG BOUWEN?

De klacht, dat er tegenwoordig geen goed bouwwerk meer gemaakt wordt, dat men het niet meer kan „zooals vroeger", dat het tegenwoordig alles „revolutie-bouw" is enz., enz., enz, is zóó algemeen, dat men waarlijk zou gaan gelooven met een verschijnsel te doen te hebben, waardoor onze tijd zich in 't bijzonder kenmerkt. Toch is niets minder waar dan dat. We kregen dezer dagen toevallig in handen een bouwkundig werkje in 1770 te Amsterdam uitgegeven bij Petrus Schenk. De langademige titel luidt: „Architectura Civilis, of naauwkeurige ontwerpen en verzamelingen van verscheide zeer fraaye groote kap-werken, van huizen, schuuren, pakhuizen, &c. Met eenige Uitrekeningen van de Materialen volgens de Bestekken

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUETdeuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 19 JULI 1913. No 29.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.20
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Indrukken van de Tentoonstelling der Rotterdamsche Raadhuis-ontwerpen.

Slot (Zie bladz. 210)

Dat de ontwerpen „Pro domo sua" en „J. J." geen genade in het oordeel van de jury zouden vinden, had ieder bezoeker der tentoonstelling, na een vluchtige vergelijking met de andere ontwerpen, wel dadelijk kunnen voorspellen. Men kan wel zeggen, dat de ontwerpers beter gedaan zouden hebben, zich niet in het strijdperk te wagen, maar wanneer men uitgenoodigd wordt, deel uit te maken van een uitgelezen gezelschap, verklaart men niet gaarne te meenen, dat men daarin niet tehuis behoort. Toch is dit de indruk, dien deze beide ontwerpen dadelijk op den beschouwer maken, het een wat minder, het ander wat meer, en ook na een langer of een herhaald bezoek neemt men geen anderen indruk mede naar huis. Wanneer men dan daarna het jury-rapport opslaat, dat ook bij de beste ontwerpen zeer karig met zijn lof is, en gewaar wordt, dat het oordeel over deze ontwerpen bestaat in een opsomming van gebreken, zonder een enkele opmerking die van welwillendheid getuigt, dan vraagt men zich af, of men deze beide Rotterdamsche bouwmeesters heeft uitgenoodigd, om hun een brevet van onbevoegdheid uit te reiken.

Wij willen geen uitvoerige critiek op het Jury-rapport uitoefenen, te minder, omdat in het algemeen de aanmerkingen, die deze ontwerpen treffen, o.i. juist zijn, maar door ze geheel af te breken erkent de jury zelf, dat bij de keuze der uit te noodigen bouwmeesters er iets ontbroken heeft aan het daarbij gevolgd beleid. Voor de Rotterdamsche beoefenaars der bouwkunst is de uitslag van den wedstrijd toch al bedroevend genoeg.

De Jury had harerzijds meer kunnen doen, om de teleurstelling minder pijnlijk te maken.

Alle mededingers, zonder onderscheid, hebben de hun opgelegde taak serieus opgevat; het teekenwerk, ook van de beide laatstgenoemde ontwerpen, verdient een eervolle vermelding.

Dat zij voor grooter talent de vlag moesten strijken is wel in hoofdzaak daaraan toe te schrijven, dat de monumentale bouwkunst in ons land te weinig beoefend wordt.

Toch is in beide ontwerpen blijkbaar gestreefd naar monumentaliteit en het is merkwaardig, hoewel in geen van beiden het doel bereikt is, de uitkomsten van dit streven met elkander te vergelijken en op te merken hoezeer die uiteenloopen.

«Pro domo sua» doet dadelijk veel meer denken aan een Casino of Badhotel, dan aan een Raadhuis. Dit is zeer zeker een kapitale fout te noemen, maar het gaat niet aan, daarom alle waarde aan dit werk te ontzeggen en het te behandelen of het het aankijken niet waard zou zijn. Er is hier naar een moderne oplossing gezocht, in een andere richting dan door de ontwerpers van «Aquarius» en «Representatief» werd gevolgd. Men noeme die richting verkeerd, het zij zoo, maar de Jury had niet mogen verzuimen hierop te wijzen, want in het streven alleen schuilt een zekere verdienste, die het voor uitvoering ge-

kozen ontwerp mist. In «S. P. Q. R.» is van een pogen in moderne richting niets te bespeuren.

De zijgevels van het ontwerp «Pro domo sua» zijn zwak en weinig in overeenstemming met den voorgevel. Ook bij «J. J.» is dezelfde opmerking te maken.

Het is alsof de tijd ontbroken heeft, om aan de zijgevels de noodige aandacht te wijden, tenzij de overweging hier heeft voorgezeten, dat de zijgevels als zeer ondergeschikt behandeld behoorden te worden, omdat zij zoo weinig in het oog zullen vallen, dat van een architectonisch samenwerken met den voorgevel geen sprake zal kunnen zijn. Reeds vroeger werd, niet door ons, de opmerking gemaakt, dat bij de meeste ontwerpen schijnbaar te veel het denkbeeld van een vrijstaand gebouw op den voorgrond trad, terwijl in werkelijkheid de zijgevels aan betrekkelijk nauwe straten zullen komen te staan en de voorgevel, waarschijnlijk tusschen twee andere groote gebouwen en daarmede in eenzelfde rooilijn. Over het ongewenschte, om aan den Coolsingel eenige groote openbare gebouwen naast elkander te zetten is reeds een en ander geschreven en het laatste woord nog geenszins gezegd.

In het ontwerp „J. J." vooral is het verschil in behandeling van voor- en zijgevels zeer opvallend. In den voorgevel is getracht door zware massa's en opeenstapeling van quasi-monumentale motieven de gewenschte monumentaliteit te bereiken. Het is niet te ontkennen, dat hier vele Rotterdamsche motieven zijn verwerkt, maar het zijn zoodanige, die een kleine 30 jaar geleden in gebruik waren en daarbij van zoo groote verscheidenheid, dat de eenheid geheel is verloren gegaan en mitsdien het gewenschte effect niet bereikt.

Zestiende-eeuwsche en barokvormen zijn hier aangebracht. Ook in het ontwerp „S. P. Q. R." is dit het geval, maar daar zijn zij met onmiskenbaar talent tot een beter geheel samengesteld, zooals dan ook trouwens niet anders kon worden verwacht en dit schijnt de soort architectuur te zijn, die men in het Rotterdamsche Raadhuis wenscht te zien en van begin af aan gewenscht heeft.

Van het moderne wilde men niets weten, dit is immers glashelder gebleken uit de oppositie tegen de uitnoodiging van Berlage.

De uitgenoodigde bouwmeesters met moderne begrippen hadden daaruit kunnen opmaken, dat, zooals de uitkomst bewezen heeft, hun arbeid vergeefsch zou zijn, indien zij eigen inzichten getrouw bleven. Er was alleen kans voor hen, die hun beginselen in zoover konden verloochenen, dat zij werk konden leveren in den geest, zooals dat hier verlangd werd. Aan den ontwerper van „Groen en Wit" is dit het best gelukt, hij is de eenige, die zich troosten kan met de gedachte, een schijn van kans te hebben gehad, met de uitvoering te worden belast. Immers de jury heeft in haar advies iets voorgesteld van een tweede concours tusschen „Groen en Wit" en „S. P. Q. R.", ofschoon zij wel geweten zal hebben, op welk besluit met vaste hand werd aangestuurd. Voor de leus dus heeft zij dit voorstel gedaan. Voor de leus is de geheele wedstrijd op touw gezet, waarom zou men verbloemen, wat algemeen de indruk van deze weinig verkwikkelijke geschiedenis is.

Wij zullen niet trachten de schade te begrooten, die door de te Rotterdam gevolgde wijze van behandeling eener hoogst belangrijke bouwkunst-aangelegenheid aan de Nederlandsche bouwkunst is toegebracht. Wij willen de bouwmeesters, die daarbij hun medewerking hebben verleend, er geen verwijt van maken, niet te hebben ingezien, dat het daarop zou uitloopen en niet krachtiger te zijn opgetreden in het belang van hun kunst. Zoover gaat de macht onzer bouwkundige organisaties nog niet, dat zij met succes kunnen optreden tegen een overheid, die bezield met een parti-pris, haar wil gelieft door te drijven en zich meent te mogen veroorloven, ook in kunstzaken den kunstenaars de wet voor te schrijven.

Men zal zich herinneren, wat aan de uitnoodiging tot het besloten concours destijds is vooraf gegaan en hoe in de dagbladen het voor en tegen van een open prijsvraag is bepleit en bestreden. Het schijnen vooral de beschouwingen van den bekenden kunstcriticus Dr. Jan Veth geweest te zijn, die de argumenten der bouwmeesters hebben overstemd. Voor de leus heeft men toen een vorm van behandeling der zaak uitgedacht, waarin schijnbaar rekening werd gehouden met de in bouwkunstkringen uitgesproken wenschen. Maar in werkelijkheid zijn de inzichten van Dr. Jan Veth gevolgd, omdat die meer strookten met de vooropgezette bedoeling, een bepaald bouwmeester met de uitvoering van het werk te belasten.

Met allen eerbied voor de groote talenten en de groote kennis van Dr. Jan Veth kunnen wij hier niet anders constateeren, dan dat zijne op welsprekende wijze voorgedragen theorieën het Gemeentebestuur van Rotterdam op een dwaalspoor hebben geleid en in de toepassing zijn uitgeloopen op een volkomen fiasco. Een fiasco voor Rotterdam, een fiasco voor de Nederlandsche bouwkunst, waarvan inzonderheid de van nabij daarbij betrokken bouwmeesters een zeer onaangename herinnering zullen bewaren en helaas niet als van een bijzonder en op zich zelf staand geval. Want zoolang degenen, die het bouwwerk betalen, meenen, daarom gerechtigd te zijn, ook in zuivere bouwkunstaangelegenheden, tot beslissen naar willekeur en zoolang het advies van, buiten de bouwkunst staande, critici hooger gewaardeerd wordt dan dat van ervaren bouwmeesters zelf, zijn wij niet gewaarborgd tegen de herhaling van gevallen als de Rotterdamsche Raadhuisbouwgeschiedenis.

Een nieuw rapport over den Haagschen Schouwburg.

Van de commissie van deskundigen, bedoeld in de door den Raad in zijn vergadering van 8 April j.l. aangenomen motie van het Raadslid L. Hoefenbos, hebben B. en W. een rapport ontvangen, dat in de Bijlagen is afgedrukt.

De commissie bestond uit de heeren:

H. A. van IJsselsteijn, c.i., directeur-generaal van den Arbeid.

J. F. Klinkhamer, b.i., Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft,

J. Meier, commandant van de brandweer te Amsterdam,

J. A. G. van der Steur, b.i., architect te 's-Gravenhage,

J. Verheul Dzn., architect te Rotterdam en was benoemd „ten einde te onderzoeken of de door den commandant van de brandweer aangegeven wijzigingen voldoende zijn te noemen, opdat de bestaande schouwburg aan redelijke eischen van een veilig en doelmatig gebruik zal voldoen en, zoo neen, welke veranderingen dan behooren te worden aangebracht, opdat te dien opzichte aan redelijke eischen zal worden voldaan en welke kosten daarmede gemoeid zullen zijn."

De commissie werd den 28en April j.l. geïnstalleerd en is onmiddellijk nadien met hare werkzaamheden begonnen. Door drukke bezigheden en een dringend noodige reis, kon de heer van der Steur de 4 laatste vergaderingen der commissie niet bijwonen zoodat hij dan ook gemeend heeft zich van het teekenen van het rapport te moeten onthouden.

Allereerst wenscht de commissie op te merken, dat zij-

bij de uitvoering van de haar verstrekte opdracht, zich op het standpunt heeft gesteld, dat alleen rekening gehouden moet worden met de eischen, die voor de beveiliging van het publiek, artisten en theaterpersoneel tijdens een voorstelling moeten gesteld worden. De meerdere of mindere brandvrijheid van het gebouw, voor zoover deze met genoemde eischen geen verband hield, heeft zij buiten beschouwing gelaten, zijnde dit een aangelegenheid welke, bij dit bestaande gebouw op den achtergrond treedt. Zoo zij o.a. opgemerkt, dat het brandgevaar van de in ambtelijke rapporten en zittingen van den gemeenteraad meermalen besproken houten kap, alleen beschouwd behoeft te worden bij de overweging van de vraag, of bij een grooter of kleiner deel daarvan door de brandweer zal kunnen worden gespaard.

Voordat de kap op gevaarlijke wijze kan branden, moeten publiek en artisten gelegenheid hebben om het gebouw te verlaten en indien er behoorlijke uitgangen zijn, zal dit inderdaad zijn geschied, geruimen tijd vóórdat van de brandende kap eenig gevaar voor de in het gebouw aanwezigen dreigt. Zoo is ook het brandgevaar van de achter den schouwburg gelegen berg- en werkplaatsen feitelijk alleen een quaestie, de daar aanwezige bezittingen der gemeente betreffende. Het gevaar voor het publiek in den schouwburg heeft daarmede zoo goed als niets uitstaande. Mocht in dit verband worden aangevoerd, dat bij brand achter den schouwburg, tijdens een voorstelling, een paniek zoude kunnen plaats hebben, dan zij opgemerkt, dat zulks bij een beleidvol optreden van de op het tooneel aanwezige brandweer of van de directie van den schouwburg niet waarschijnlijk is. Maar bovendien worde niet uit het oog verloren, dat een paniek op allerlei wijze kan ontstaan en dat deze kan veroorzaakt worden door omstandigheden, die veel meer voor de hand liggen, dan het gevaar, dat er brand zal ontstaan in de bedoelde inrichtingen, die vóór de voorstelling door de brandweer geïnspecteerd en tijdens de voorstellingen gesloten kunnen zijn.

10. Het gevaar voor het publiek in een schouwburg wordt boven alles veroorzaakt door het tooneel. Om het publiek tegen dit gevaar te beveiligen is het noodig, dat een daar uitgebroken brand zoolang mogelijk tot de tooneelruimte gelocaliseerd worde en het publiek beveiligd worde tegen den door den brand veroorzaakten rook;

20. Er moet een stelsel van uitgangen en trappen zijn opdat bij paniek of onrust, ontstaan door een brand op het tooneel of door andere oorzaak, een snelle en gemakkelijke ontruiming van den schouwburg mogelijk is;

30. Het gevaar voor het ontstaan van een brand, en — is deze eenmaal uitgebroken — voor de uitbreiding van dien brand, moet zoo gering mogelijk worden gemaakt.

Ter voldoening aan de genoemde eischen is noodig:

Ad 10. Een zoo volkomen mogelijke brandvrije afscheiding tusschen tooneel- en toeschouwersruimte. Waar die afscheiding in de tooneelopening gelegen is, moet zij bestaan uit een sterk brandscherm, dat zoo lang mogelijk tegen den druk van de bij brand ontwikkelende gassen en tegen vervorming door het vuur weerstand zal bieden. In den tooneelkap moeten zg. rookluiken aanwezig zijn, dienende om bij brand den rook naar boven af te voeren en de zaal daardoor zooveel mogelijk daarvan vrij te houden ,alsmede om het ontstaan van een grooten gasdruk bij brand tegen te gaan.

De inrichtingen om het brandscherm te doen vallen en de rookluiken in werking te brengen, moeten zoowel op het tooneel, als op een veilige plaats daarbuiten aanwezig zijn en zich in de nabijheid van de standplaats van den chef der tooneelbrandwachts bevinden.

Ad 20. De aanwezigheid van zichzelf aanduidende, doelmatig gelegen uitgangen, in welke richting het publiek vanzelf gedrongen wordt, met gemakkelijk begaanbare trappen, die direct naar buiten leiden en zoodanig gelegen zijn dat opstoppingen, door het te zamen komen van verschillende menschenstroomen, niet kunnen voorkomen. Die uitgangen moeten steeds als zoodanig worden gebruikt; zg. nooduitgangen, die alleen in geval van nood gebruikt kunnen worden, waardoor deze niet voldoende bekend en soms ook niet in goeden staat zijn, verdienen geene aanbeveling.

De verbinding tusschen de trappen en de zaal moet daarbij gevormd worden door behoorlijke ruime gangen, om de zaal gelegen en van uit deze op snelle wijze te bereiken, welke gangen door zelfsluitende deuren van de zaal gescheiden moeten zijn, zoodat het zich in die gangen bevindende publiek bij brand reeds betrekkelijk veilig is.

Ook voor de op het tooneel aanwezige personen moet een veilige uitweg verzekerd zijn.

Ad 30. De verwarming van alle lokalen van het gebouw moet zijn een veilige inrichting voor centrale verwarming.

De verlichting moet, behalve de noodige noodverlichting, uitsluitend een electrische zijn, waarvan de aanleg aan hooge eischen van veiligheid moet voldoen.

De décors moeten, zooveel hun gebruik dit toelaat, tegen een gemakkelijk vlam vatten beveiligd worden.

Behalve de noodige brandkranen, moet 'n inrichting voor tooneelregen van voldoende capaciteit aanwezig zijn, die gemakkelijk in werking is te brengen op de wijze als sub 1 voor het brandscherm en de rookluiken is medegedeeld.

Tusschen het tooneel en de daaraan grenzende lokalen moet een gang aanwezig zijn, welke voor de brandweer een circuleering rond het tooneel en een blussching van een eventueelen brand, uitgebroken in die lokalen, met behulp van steeds toegankelijke brandkranen mogelijk maakt, zonder het tooneel te betreden. In die gang moeten dan brandkranen met slangen aanwezig zijn.

Ten einde verder de taak der brandweer bij brand te vergemakkelijken, met name haar ook gelegenheid te geven om bij brand, langs een voor haar veiligen weg, op alle rangen te komen, zonder tegen het vluchtende publiek te moeten opdringen, behooren aan weerszijden, nabij de scheiding van toeschouwers- en tooneelruimte, bijzondere toegangen voor de brandweer aanwezig te zijn, in verbinding staande met alle rangen.

Wanneer de commissie den Koninklijken Schouwburg aan bovengenoemde stelregels meent te moeten toetsen, dan stelt zij daarbij op den voorgrond, dat zij ten opzichte der veiligheid tot geen minder ingrijpende maatregelen zou mogen adviseeren, zelfs indien het vaststaat, dat het gebouw een min of meer tijdelijk karakter zou dragen en binnen afzienbaren tijd door een nieuw theater zou kunnen vervangen worden. Zij is te dien opzichte tot geen enkele transactie bereid. Hetgeen noodig is voor een gebouw, dat zeer langen tijd moet dienst doen, is eveneens noodig voor een, dat een eenigszins tijdelijk karakter zou dragen.

Aldus beschouwd, behoeft het nauwelijks betoog, dat naar de meening der commissie, de wijzigingen van den schouwburg, zooals deze in de nota „Schadee" zijn aangegeven, vermeerderd met die, welke de commandant van de brandweer noodzakelijk acht, niet de waarborgen geven voor een veilig gebruik. De commissie kan dit oordeel o.a. motiveeren door b.v. te wijzen op het feit, dat voor den 3en en 4en rang met 261 zitplaatsen, alleen gebruik kan gemaakt worden van een zeer gebrekkige en bij paniek bepaald gevaarlijke wenteltrap als gewonen uitgang, terwijl het publiek verder op nooduitgangen aangewezen is, die slechts te bereiken zijn door hooger te klimmen dan het niveau dezer zitplaatsen; een uitweg, dien men

in het algemeen bij eenig onheil niet zal kiezen. Evenmin geven de talrijke andere reeds aanwezige en volgens de aanhangige plannen nog te vermeerderen nooduitgangen voldoenden waarborg voor een veilig gebruik.

Waar de commissie aldus van oordeel is, dat de schouwburg ook nà genoemde wijziging in zoo menig opzicht niet aan redelijke eischen zal voldoen, heeft zij gemeend een plan te moeten ontwerpen, waarbij bovenvermelde regels zooveel mogelijk in het oog zijn gehouden.

Om de toeschouwers snel het gebouw te doen verlaten, is naar het oordeel der commissie een ingrijpende verbouwing van een gedeelte van het voorgebouw en van de zijvleugels noodig.

Bij elken rang, (den 3en en 4en als één geheel beschouwend) zal op éénzelfde niveau aan weerszijden een breede gang worden aangebracht.

Door middel van naar buiten openslaande, zelfsluitende deuren, komt men, uit de bestaande couloirs om de zitplaatsen, in de onmiddellijk aan deze grenzende breede gangen en krijgt daar reeds bij eventueelen brand, achter de beschermende muren, een gevoel van veiligheid.

Van uit de gangen naar de parterre-verdieping en van den 1en en 2en rang, leiden links en rechts voldoend breede, recht doorgaande trappen naar de ruime vestibule. Behalve deze hebben genoemde rangen links nog een uitgang, die dagelijks gebruikt wordt, naar de Schouwburgstraat.

De bestaande nooduitgang naar den tuin van het „Onderwijsgebouw" kan vervallen; het oordeel der commissie wordt te dien opzichte gemotiveerd door hetgeen boven in het algemeen omtrent „nooduitgangen" werd medegedeeld. Een uitgang aldaar is bovendien niet noodig.

Twee afzonderlijk recht doorgaande trappen leiden het publiek van den 3en en 4en rang links en rechts onmiddellijk op straat.

De linkertrap zal tevens voor opgang dienen naar den geheelen 3en en 4en rang. Dan blijft de deur aan het „Voorhout " gesloten; de ingang is dan in de Schouwburgstraat. Men vindt daar een kasbureau.

De foyer van den 1en en 2en rang zal een plaats kunnen vinden op de eerste verdieping van het voorgebouw; aan de eene zijde zal een rookzaal, aan den anderen kant nog een afzonderlijke salon gemaakt kunnen worden.

Trappen leiden aan weerszijden van uit de gangen naar het niveau van de foyers.

De 3e en 4e rang zullen op de hoogste verdieping van het voorgebouw eveneens een foyer vinden.

De vestibule is bij dit plan veel ruimer dan de bestaande. Zij zal van hoofdingangen voorzien worden in de beide avantcorps. De eene kan bestemd worden voor hen, die nog geen plaatsen hebben; hier vindt men dus twee kasbureaux. De andere is bestemd voor hen, die reeds in het bezit van plaatskaarten zijn. De deuren in het halfrond zijn alleen bestemd voor uitgang en van behoorlijke tochtportalen voorzien.

Alle trappen hebben een breedte van minstens 1.50 M. tusschen de boomen, zoodat zij gemakkelijk gebruikt kunnen worden door twee naast elkaar gaande personen, die aan elke zijde een leuning vinden.

Ook wordt er op gewezen, dat alle deuren, die voor uitgangen dienst doen, moeten gesloten worden door sluitingen, die bij aandrang van binnen, vanzelf opengaan en dat geene andere sluitingen daaraan voor mogen komen.

De meerderheid der commissie is overtuigd dat de schouwburg met aldus gevormde gangen en trappen aan hooge eischen van veiligheid voor het publiek zal voldoen.

Mocht men de foyers grooter wenschen en ook gelegenheid willen hebben deze afzonderlijk te exploiteeren, dan is op eenvoudige wijze 't „Onderwijsgebouw" bij den schouwburg te trekken. De verdiepingen van dit gebouw liggen ongeveer op gelijke hoogte als die van het voorgebouw van den schouwburg.

Men zou dan de foyers op de eerste verdieping meer als wandelgangen kunnen bezigen en in het „Onderwijsgebouw" zeer voldoende ruimten vinden, die ook geheel afzonderlijk te verhuren waren.

De in de derde plaats gestelde eisch, dat het gevaar voor brand en van uitbreiding van dezen zoo gering mogelijk zij, splitst zich in de eischen, te stellen aan de onderdeelen: a. verwarming; b. verlichting; c. moeilijk ontvlambaarmaking der décors; d. middelen tot brandblussching; e. brandgang langs het tooneel en f. trappen bij het tooneel voor de brandweer.

De Commissie gaat al deze punten na en wijst er nog op, dat het naar haar oordeel in het belang van de voorkoming van brand niet noodzakelijk is, dat de woning van den concierge in het gebouw vervalt.

De bovenomschreven verbouwing, met uitzondering van den eventueelen bouw van een woning voor den concierge, zal een uitgaaf vorderen van f 130.000.

In deze som spelen de kosten, noodig voor de electrische verlichting, de centrale verwarming en de watervoorziening een niet onbelangrijke rol. Deze staan uit den aard der zaak slechts in een verwijderd verband met de eigenlijke verbouwing.

Bij deze begrooting is er op gerekend, dat de gangen, foyers, vestibulen en trappen eenvoudig worden behandeld.

De Commissie is over de beantwoording der haar gestelde vragen niet tot algeheele overeenstemming kunnen komen. De meerderheid is van oordeel, dat door de aangegeven verbouwing een geheel verkregen wordt, dat aan hooge eischen van veiligheid voor het publiek en het theaterpersoneel beantwoordt en dat inderdaad ook in ander opzicht de schouwburg aan „redelijke" eischen zal voldoen, zooals zij aan een theater van dezen omvang gesteld mogen worden. Haar medelid, de heer Verheul, kan zich met dit oordeel, met name wat het voorgebouw betreft, niet geheel vereenigen.

In een afzonderlijke nota heeft de heer Verheul zijn denkbeelden over het aanhangige vraagstuk uiteengezet.

De heer Verheul meent, dat er slechts sprake kan zijn van het voldoen aan „redelijke eischen" van een veilig en doelmatig gebruik, wanneer, zooals hier te bereiken is, de schouwburg ook aan de rechterzijde wordt „vrijgelegd"; hoogstens mag deze aan die zijde door middel van een brandvrije verbinding aan een te stichten bijgebouw verbonden zijn.

Hij heeft zich daartoe het Onderwijsgebouw weggebroken gedacht en dit vervangen door een smaller bijgebouw, door een breede open gang van den Schouwburg gescheiden. Dit bijgebouw is gelijkstraats ingericht tot schouwburgcafé met woning van den kastelein en tot concierge-woning en op de verdieping, als groote of rookfoyer of wel als zaal, geschikt voor kleine uitvoeringen.

Door de ontworpen 4.5 M. breede open gang zou het mogelijk worden om ook aan de rechterzijde van het Schouwburggebouw behoorlijke toegangen of uitgangen te maken, zoowel voor de lagere als hoogere rangen, terwijl ook het voordeel zou verkregen worden, aan de loge van H.M. de Koningin-Moeder een afzonderlijken, directen toegang van af de straatzijde te verschaffen.

De heer Verheul schat de verbouwingskosten van het voorgebouw van den Schouwburg, met inbegrip van de verwarming en de verlichting van dat gedeelte en met inbegrip van de door de Commissie aangegeven verbeteringen van het tooneel, doch er op rekenende, dat er aan de zaal met overkapping niets gedaan behoeft te worden, op f 255.000 en de kosten van den bouw van het nieuwe bijgebouw op f 50.000.

Een Cement-quaestie.

Het Bestuur der Vereeniging van Cementhandelaren te Rotterdam verzoekt ons opname van een correspondentie over het product van de cementfabriek Debaisieux et Lemay te Vaulx, waarbij het erom gaat, aan te toonen, dat dit product niet gerekend mag worden tot de «Kunstcement», gelijk door de heeren Koning en Bienfait gedaan wordt, doch «Natuurcement» behoort te worden genoemd.

Het belang, bij deze quaestie betrokken, is in hoofdzaak een handelsbelang en wij zouden het als zoodanig buiten beschouwing kunnen laten, omdat wij veronderstellen mogen, dat onze lezers voldoende bekend zijn met het onderscheid tusschen Kunstcement en Natuurcement, om zich in de practijk voor schade te vrijwaren. Evenwel komt ons de overgelegde correspondentie, om de technische détails en ook om den strijd der meeningen van zeer bevoegde beoordeelaars, belangrijk genoeg voor, om aan het verzoek van het Bestuur bovengenoemd te voldoen.

Het spreekt vanzelf, dat wij ons in de quaestie geen partij stellen en alles, wat in de correspondentie betoogd wordt, geheel voor rekening van de schrijvers laten.

Op 15 Mei 1913 word het volgend schrijven door de Vereeniging van Cement-Handelaren gericht aan:

Den Heeren Koning en Bienfait, Amsterdam.

Mijne Heeren,

Aan het Algemeen Nederlandsch Advertentieblad van 28 December 1912 ontleenen wij het volgende rapport:

Uitslag der proefneming No. 29893, voor Etablissements «Debaisieux et Lemay» Vaulx s/Escaut (Belgique).

Amsterdam 13 Nov. 1913.

Op verzoek van de Etablissements «Debaisseux et Lemay», Vaulx s/Escaut (Belgique) hebben ondergeteekenden op 17 October 1912, persoonlijk een onderzoek ingesteld naar den aard van het bedrijf der cementfabricage in deze fabriek uitgeoefend teneinde de overtuiging te erlangen of genoemde firma met behulp van de haar ten dienste staande fabrieksinrichting in staat is een product af te leveren, hetwelk op den naam «Portlandcement (z.g.n. «Kunstmatige Cement») aanspraak kan maken. Bij dit onderzoek is ons het volgende gebleken:

Mergels van wisselende samenstelling worden in een bepaalde gewichtsverhouding voetstoots in continu werkende kalkovens tot hydraulische kalk gebrand.

Een deel van het gebrand product wordt gebluscht en alsdan fijngemalen in een kogelmolen tot een fijn poeder, onder toevoeging van een weinig geroosterde pyriet, teneinde het ijzeroxyd gehalte van het ruwmeel te verhoogen.

Het poeder wordt op de gebruikelijke wijze tot klinkersteenen gevormd en geperst, welke steenen, krachtens hunne hydraulische eigenschappen, verharden tot een harden steen.

Deze steenen worden na droging in vertikale ovens: Systeem «Candlot», continu gebrand tot klinker.

De klinker, welke aan het benedeneinde de ovens verlaat, heeft voor het grootste deel de blauwgrijze kleur van normalen cementklinker.

Ongare stukken, z.g.n. «Schwachbrand» komen voor, gelijk in elk product van een staanden cementoven.

Wij hebben kunnen vaststellen, dat het productievermogen ongeveer 150 ton per 24 uren bedraagt.

De klinker is, op de breuk, eenigermate gelaagd van bouw, vertoont plaatselijk enkele witte stippen en gele zônes.

Door ons werd een monster genomen en in onze inrichting geanalyseerd, met het volgende resultaat:

Absoluut soortelijk gewicht: 3.14.

Verbruik aan Kaliumpermanganaat: 6.4 milligram per gram.

Analyse

Onoplosbaar gesteente	0.16 %
Oplosbaar kiezelzuur	23.05 „
IJzeroxyde Fe_2O_3)	3.00 „
Aluminiumoxyde	5.35 „
Mangaanoxyde	geen
Calciumoxyde	63.71 „
Magnesia	1.94 „
Alkaliën als oxyden berekend	1.69 „
Zwavelzuuranhydryde	0.98 „
Zwavel als sulfiede	0.10 „
Phosphorzuuranhydryde	0.12 „
Gloeiverlies (koolzuur hydraatwater	0.00 „
	100.10 %

Uit deze cijfers volgt:

a. Hydraulische Modulus:

$$\frac{63.71}{23.05+5.35+3.00} = 2.03$$

b. De chemische samenstelling is alleszins normaal. De klinker behoort tot het kiezelzuurrijke type.

De klinker wordt heet, met water bevochtigd en daarna vermalen met eenig gips onder luchtafzuiging met separator, zoodat het door afzuigen verkregen eindproduct een zeer fijnkorrelige cement voorstelt.

Voorts hebben wij ons overtuigd, dat in het laboratorium der fabriek, de cement eens per etmaal aan een controleerend mechanisch onderzoek wordt onderworpen, waarbij de proefstukken machinaal worden ingeslagen. Chemische controle van het ruwmeel vindt af en toe plaats, doch minder veelvuldig, aangezien de samenstelling der grondstoffen uit den aard van hun voorkomen, weinig afwisselt.

Conclusie.

Neemt men de definitie van „Portland-Cement" ten grondslag, zooals deze is neergelegd in de Nieuwe Duitsche Normen van 16 Maart 1910, dan blijkt, dat de bedrijfs installatie der Etablissements „Debaisieux et Lemay" te Vaulx s Escaut (België) er op is ingericht en in staat stelt een Portland-Cement (z.g.n. „Kunstmatige cement") te fabriceeren, welke voldoet aan de eischen van bovenstaande definitie; en zulks om de volgende reden:

a. de hydraulische modulus van den klinker is grooter dan 1.7;

b. de grondstoffen worden fijngemalen en innig gemengd;

c. zij worden tot sinterens toe gebrand (kleur en soortelijk gewicht van den klinker (3.10) bewijzen zulk);

d. de klinker bevat minder dan 5 % magnesia en het gehalte aan zwavelzuuranhydryde ad 0.98 % veroorlooft een gipstoeslag van ten hoogste 3 %, zonder dat het gehalte aan zwavelzuuranhydryde in de cement boven het toegelaten maximum ad 2.5 stijgt.

Proefstation voor Bouwmaterialen en
Bureau voor Chemisch Onderzoek;
(was get.): Koning en Bienfait.

Naar aanleiding van dat rapport vroegen wij U met ons schrijven d.d.28 Februari j.l., of de inhoud daarvan in elk opzicht overeenstemt met het orgineele rapport, dat U hebt uitgebracht. Verder verzoeken wij U om eene bevestiging, dat onze opvatting juist is, n.l. dat men in technische kringen onder Portland-Cement kunstmatige Portland-Cement verstaat een product, dat beantwoordt aan de »Begriffserklärung«, »Begründung« en »Erläuterung« zooals deze in de Duitsche Normen van December 1909 resp. 16 Maart 1910 zijn opgenomen.

Onze eerste vraag stelden wij U naar aanleiding van Uw advertentie in het Bouwkundig Weekblad dd. 11 Febr. 1911, waarin U vermeldt, dat de Etablissements Debaisieux et Lemay te Vaulx in de afdrukken van Uw rapport No. 23739 zinsneden hebben ingelascht.

Op genoemden brief ontvingen wij Uw schrijven d.d. 5 Maart j.l., waarmede U ons meldt, dat het gepubliceerde rapport geheel overeenstemt met het orgineele rapport en bevestigt U ons verder als Uwe opvatting, resp. die van technische kringen, dat de naam Portland-Cement alleen toekomt aan een product, hetwelk beantwoordt aan de «Begriffserklärung der »Duitsche Normen, enz.» van 16 Maart 1910 en aan de daarbij gevoegde »Begründung und Erläuterung.

Vervolgens werd Uw rapport naar het Königliches Material Prüfungsamt te Gross-Lichterfelde opgezonden, met verzoek om beantwoording o.a. van de vraag: „Ist ein solcher Cement künstlicher Portland-Cement im Sinne der Deutschen Normen vom Dezember 1909?" - Het is bekend, dat onder de Duitsche Normen van December 1909 en die van 16 Maart 1910 dezelfde worden verstaan, en het antwoord op deze vraag luidde als volgt:

„Das Material ist kein Portland Zement im Sinne der Deutschen Normen

Die Begriffserklärung für Portland-Zement in den Deutschen Normen fordert Feinzerkleinerung und innige Mischung der Rohstoffe, Brennen bis mindestens zur Sinterung und Feinmahlen. Dabei ist nach dem Wortlaut der Begriffserklärung und nach Absatz 1 der „Begründung und Erläuterung" feinstes Mahlen und Schlämmen und inniges Mischen der Gesamtrohstoffe unter ständiger chemischer Kontrolle vorgeschrieben.

Nach dem mitgeteilten Verfahren werden indessen Mergelsteine von wechselnder Zusammensetzung ohne Aufbereitung unmittelbar im Kalkofen gebrannt.

Ein Teil dieses gebrannten Erzeugnisses wird gelöscht und gemahlen, wobei gerösteter Pyrit sugesetzt wird. Was mit dem anderen Teil der gebrannten Mergelsteine geschieht, ist nicht angegeben.

Der gelöschte Kalk wird zu Klinkersteinen geformt und soll erhärten. Von einer vorangegangenen Mischung, geschweige denn von einer innigen Mischung oder ständigen chemischen Kontrolle ist nicht die Rede. Es fehlen also die in den Deutschen Normen geforderten Voraussetzungen:

1. der vorangegangenen feinsten Zerkleinerung der Rohstoffe;
2. der innigsten Mischung dieser Stoffe und
3. der ständigen chemischen Kontrolle, die in einer ordnungsmässig geleiteten Portlandzementfabrik täglich mehrere Male einzetzen muss.

Hiernach sind die wesentlichen Grundbedingungen für die genügende Aufbereitung der Rohstoffe und für die Gewinnung eines gleichmässigen Erzeugnisses nicht erfüllt.

Daarna werd dezelfde vraag gesteld aan Professor J. A. van der Kloes te Delft, die daarop het volgende antwoordde:

„In antwoord op de vraag inzake het Cement uit de fabriek van Debaisieux et Lemay te Vaulx aan de Schelde in België, gedaan in Uw brief van gisteren, diene, dat het mij, afgescheiden van eenig oordeel over de hoedanigheid van dit Cement, voorkomt, dat de beschrijving van de wijze van bereiding, mij bij Uw brief van 27 Februari j.l. en nu weer opnieuw toegezonden, zoozeer afwijkt van hetgeen in Portland-Cementfabrieken gebruikelijk is, dat het genoemde Cement naar de letter der toelichting (Begriffserklärung, Begründung und Erläuterung) der Duitsche Normen van 1909 geen Portland-Cement genoemd mag worden."

U ziet dus, dat zoowel het Königliches Material-Prüfungsamt te Gross-Lichterfelde, als Professor J. A. van der Kloes te Delft eene opvatting hebben, die lijnrecht staat tegenover de Uwe.

Bij de bereiding van Portland-Cement (tegenwoordig ter betere onderscheiding van Natuurcement „Kunst-Portland Cement" genaamd) dienen, om een product te verkrijgen, dat volkomen aan de „Begriffserklärung, Begründung und Erläuterung" der Duitsche Normen van December 1909 resp. 16 Maart 1910 en in het bijzonder aan den daarin voorgeschreven hydraulischen modulus, het fijnste malen, het innigste mengen en de chemische contrôle beantwoordt, in hoofdzaak de volgende voorwaarden in acht te worden genomen:

1. Eene juiste keuze der grondstoffen.
2. Het fijnmalen der grondstoffen in afgepaste verhoudingen tot uiterste fijnheid.
3. Het mengen der grondstoffen tot één homogeen (innigst gemengd) ruwmeel.
4. Het - gaande de fabricatie — controleeren van het ruwmeel, ten opzichte van zijne chemische samenstelling.
5. Het corrigeeren van het ruwmeel, wanneer daaraan hetzij leem of kalk ontbreekt.
6. Het namengen van het ruwmeel bij groote hoeveelheden in daartoe speciaal ingerichte mengsilo's.
7. Het opnieuw controleeren van het ruwmeel, ten opzichte van zijne chemische samenstelling.
8. Het branden tot sinterens toe.
9. Het malen onder toevoeging van gips tot poederfijnheid.

Ten opzichte van de voorwaarde sub 1 merken wij op, dat de mergels, welke de Etablissements Debaissieux et Lemay gebruiken, volgens Uw rapport van wisselende samenstelling zijn. Hieruit volgt dus, dat ten minste twee soorten mergels worden gebruikt, waarvan de eene meer kalk bevat dan de andere. Zij kunnen derhalve in geen geval worden beschouwd als één soort mergel, die op zich zelve reeds een dusdanige samenstelling bezit, dat de innigste menging tot één homogeen ruwmeel, achterwege kan blijven (zie de Begründung und Erläuterung, behoorende bij de Begriffserkläring von Portland-Cement).

Om de voorwaarden sub 2 te bereiken, branden de Etablissements Debaisieux et Lemay de grondstoffen eerst tot hydraulische kalk, waarna deze wordt geblascht en fijngemalen. Ofschoon deze methode in de Portland-Cement Industrie weinig wordt toegepast, geven wij toe, dat men dien weg kan volgen. Ook nemen wij gaarne aan, dat de mergels vanwisselende samenstelling in eene bepaalde gewichtsverhouding worden gebrand. Daar elk der 2 mergels op zich zelve weer eene wisselende samenstelling vertoonen, kan natuurlijk het op die wijze verkregen product eveneens niet anders dan eene afwisselende samenstelling bezitten.

Het is dus absoluut noodzakelijk, dat de bewerking sub 3 conscientieus worde opgevat, d.w.z. dat eene innigste Menging plaats vindt.

Uit het fijnmalen in een kogelmolen, onder toevoeging van een weinig pyriet, volgt echter geenszins, dat inderdaad eene innigste menging der grondstoffen is verkregen. Om deze te verkrijgen is het noodig, dat eene namenging van het ruwmeel bij groote hoeveelheden plaats vindt in de daartoe sub 6 bedoelde speciaal ingerichte mengsilo's. De namenging nu vindt bij de Etablissements Debaisieux et Lemay in 't geheel niet plaats, want nadat de grondstoffen in den kogelmolen zijn fijngemalen, worden zij — volgens Uw rapport — onmiddellijk tot klinkersteenen geperst. Een der belangrijkste factoren wordt dus hier over het hoofd gezien.

Verder merken wij op, dat de controle, bedoeld sub 4 en het corrigeeren, bedoeld sub 5, eveneens worden verwaarloosd. U zegt in Uw rapport, dat de chemische controle van het ruwmeel af en toe plaats vindt, doch minder veelvuldig dan het mechanisch onderzoek, dat eens per etmaal geschiedt, en als het ware als eene verontschuldiging voegt U daaraan toe «aangezien de samenstelling der grondstoffen uit den aard van hun voorkomen weinig afwisselt». Houdt U ons ten goede, wanneer wij hier onder Uwe aandacht brengen, dat men den grondstoffen niet van buiten kan aanzien, of hunne samenstelling al dan niet de juiste is. Daartoe moeten er worden geanalyseerd. Eene dergelijke veronachtzaming kan dan ook o. i. niet worden gelijk gesteld met eene controle.

Onder eene controle kan niet anders dan een systematisch onderzoek worden verstaan. Het is dan ook in de Portland-Cementindustrie usance, dat, gaande de fabricatie, uit het ruwmeel stelselmatig monsters worden afgezonderd, die elk uur ten opzichte van hunne chemische samenstelling worden onderzocht. Voldoet deze samenstelling niet dan wordt het ruwmeel gecorrigeerd, door toevoeging van het daaraan ontbrekende. Ook van eene corrigeering van het ruwmeel blijkt niets uit Uw rapport.

Uit de nalatigheid in de contrôle bij de Etablissements Debaisieux et Lemay volgt overigens, dat eene onvoldoende samenstelling meestal eerst wordt ontdekt, nadat het ruwmeel reeds tot klinkers is geperst en tot Cement is gebrand, dus b.v. te laat om — wanneer blijkt, dat hetzelve te veel kalk bevat — van het product in kwestie alsnog een volumebestendig Cement te maken.

Het sub 8 genoemde branden tot sinterens toe en het sub 9 genoemde fijnmalen kan daarna ten slotte nog zoo goed geschieden, doch een Portland-Cement heeft men niet verkregen, als gevolg van de verwaarloozing welke in de wijze van fabricatie ten opzichte van de «Begriffserkläring, Begründung und Erläuterung» der Duitsche Normen heeft plaats gevonden.

Wij sluiten ons daarom bij de beoordeeling van het Königliches Material-Prüfungsamt te Gross-Lichterfelde en van Professor J. A. van der Kloes te Delft aan, dat een dergelijk product niet kan worden beschouwd als Portland-Cement (Kunst-Portland-Cement).

Overigens verzoeken wij U beleefd, er nota van te nemen, dat wij ons het recht voorbehouden, dezen brief en Uw eventueel antwoord daarop te publiceeren en verblijven

Hoogachtend,

Vereeniging van Cement Handelaren.
N. MEES, Voorzitter.
J. A. v. WIJNGAARDEN, Secretaris.
J. SLICHER, Penningmeester.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 28. Schoonheidscommissie en Openbaar Bouwkundig Adviesbureau. Onderwerpen, besproken in de Vergadering van Architect-Leden der Maatschappij van 28 Mei 1913. (Vervolg)

Het een en ander over de verhouding van Architect en Tuinarchitect en over het verband tusschen Tuinarchitectuur, Bouwkunst en de aanverwante kunsten, door H. F. Hartogh Heys van Zouteveen (Vervolg) met afbeeldingen.

Het handelaren van boomen, door Leonard A. Springer met afbeeldingen.

Open brief van K. P. C. de Bazel aan de jury van de Rotterdamsche Raadhuisprijsvraag.

ARCHITECTURA No. 28. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Naar den Bosch, door A. W. Weissman.

De Esperantostad, door F. J. Kubatz b. i. met afbeeldingen.

Margarethen-Höhe bij Essen, Boekbespreking, door Adr. Moen, met afbeeldingen.

Berlage dubbel gewaardeerd.

Open brief aan de jury van de Rotterdamsche Raadhuisprijsvraag, door K. P. C. de Bazel.

DE BOUWWERELD No. 28. Dr. Hans Kampfmeyer (Karlsruhe). De beteekenis voor den stedenbouw der economische en sociale beginselen der tuinsteden.

Nieuwe boeken over Hollandsche bouwkunst.

De prijsvraag voor een Raadhuis te Rotterdam.

DE INGENIEUR No. 28. Mededeeling omtrent een reis naar Nederlandsch Indië. Voordracht gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs op 27 Mei 1913 door R. A. van Sandick c.i. met afbeeldingen.

Motorsalonboot «Alkmaar» door D. Goedkoop Dzn., met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 5 Juli 1913.

Uit het Verslag van Rijkscommissie voor Graadmeting en Waterpassing over 1912.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 28. Verslagen van vergaderingen. — Maatschappij van Nijverheid. — Jaarverslag Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst. — De groote kerk te Veere. — Het Taylor-stelsel. — Mededeeling. — Iets over den theodoliet. — Prijsvragen. — Gemengd. —

DE AANNEMER No. 27. De jaarvergadering.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 2. De fabricage van klinkers, vloertegels en steengoedbaizen. — Het stoken. — Waalsteen. — Ongevallen met drijfassen. — Bond van Vereenigingen van fabrikanten van en handelaren in materialen voor het bouwbedrijf. — Beton en electrolyse. — Prijsvraag. — Industrieele Club. —

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 6. De Juni-aflevering van Eduard Cuyper's Maandelijksch Prentenboek is geheel gevuld met een zeer belangrijke studie van J. Six over Zestiende-Eeuwsch Damast. Men zal zich herinneren, dat in ditzelfde tijdschrift vroeger reeds zeer veel wetenswaardigs over oud servetgoed werd medegedeeld. De schrijver had toenmaals zijn materiaal grootendeels bijeengezocht uit de linnenkasten van particulieren, die zorgvuldig oude familiestukken hadden bewaard en men moest zich verbazen over het vele moois, dat daar zoovele jaren verborgen had gelegen en door den schrijver aan het licht gebracht werd. Thans heeft hij verder gezocht in verschillende musea en is hij ook chronologisch verder teruggegaan, met het resultaat, dat onze kennis van de damastweverij en van de hoogte, waarop die kunst reeds in het begin der zestiende eeuw stond een zeer welkome uitbreiding en aanvulling erlangt. Een 24-tal zeer goed geslaagde afbeeldingen verhoogt nog ongemeen de waarde van deze mededeelingen. De rubriek „Toelichting bij de Platen" bevat eenige afbeeldingen van het landhuis „De Hooge Vuursche" te Baarn.

Varia.

FRANS HALS MUSEUM TE HAARLEM.

Ter gelegenheid van de plechtige opening van het Frans Hals-Museum op 14 Mei jl. gaf het Nieuws van den Dag het volgend overzicht van de wordingsgeschiedenis dezer instelling, die in vele opzichten niet onbelangrijk is.

Tot omstreeks het jaar 1860 lagen de kunstschatten, welke de gemeente Haarlem bezat, hier en daar in verschillende gemeentegebouwen verspreid.

Verscheidene schilderijen van Frans Hals bijvoorbeeld, die thans met geen tonnen gouds zijn te betalen, lagen als zeildoek opgerold op de zolders van den Schuttersdoelen. Een daarvan was aan den wand opgehangen, maar was met een gat doorboord, omdat ... er een kachelpijp doorheen moest!

Haarlem kende de waarde van die kunstschatten niet en de bewaarder van den Doelen blijkbaar evenmin. Hij

liet de rollen liggen zooals zij lagen. Eerst toen mr. A. J. Enschedé, archivaris der gemeente, ze daar zag, kwam ook hij tot het inzicht, dat hij een millioenenschat had bewaard.

In Nederland voelde men in dien tijd nog niet veel voor het denkbeeld om het oude en mooie en belangrijke, dat eigendom van de gemeente was, eindelijk eens in waarheid tot algemeen eigendom te maken. Maar mr. Enschedé voelde dat wel; en met hem den toenmalige burgemeester mr. C. Fock. Deze beiden te zamen pakten de zaak flink aan en nog in hetzelfde jaar 1860 bereikte den Gemeenteraad van Haarlem een voorstel om aan de kunstschatten, welke de gemeente bezat, een behoorlijke plaatsing te geven in eigen zalen.

Het heeft hun echter heel wat moeite gekost eer zij dat konden bereiken.

Vier Raadsleden — en daaronder de vader van den tegenwoordigen voorzitter der commissie over het Museum — achtten de kunstwaarde zóó gering, dat zij in de zitting van 8 Augustus 1860 een voorstel deden om hetgeen Haarlem aan schilderijen bezat, te hangen in de Raadszaal en in de burgemeesterskamer en de rest in de Statenzaal, wanneer de Provinciale Staten van Noord-Holland daartegen geen bezwaar hadden. Het overige, dat minder kunstwaarde had, zouden zij willen verkoopen, om met de opbrengst daarvan het wel kunstwaarde hebbende te restaureeren.

„Vreemdelingen" — zeiden zij — „zouden toch niet naar Haarlem komen om die schilderijen te gaan zien."

Hoe ver die heeren hebben misgetast, blijkt het best hieruit, dat sinds de opening van het Museum op 30 Juni 1862, niet minder dan bijna 500,000 bezoekers langs deze schilderijen zijn gegaan!

Het voorstel van burgemeester Fock, om een eigen museum te stichten, hield verband met een door de Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid op touw gezette tentoonstelling, welke in 1861 zou worden gehouden.

Na het Raadsbesluit van 8 Augustus 1860 zette de toenmalige architect der gemeente, de heer J. E. van den Arend, zich aan het werk en stichtte hij in de zalen van het oude Fredikheeren-convent het Museum, niet zooals het nu is, doch in veel beknopter vorm. Den 30 Juni 1862 werd het plechtig geopend.

In dat Museum waren niet alleen ondergebracht de veertig schilderstukken, waarover de gemeente kon beschikken, doch ook die waarover verschillende godshuizen de beschikking hadden; o.a. schilderijen van Frans Hals, voorstellende de regenten van het St.-Elisabeths-Gasthuis, en de bestuurders van het Oude-Mannenhuis. Verder schilderijen van Jan de Bray en Verspronck. Ook de zoogenaamde Oudheidkamer, de „martelkamer", waaruit de nakomelingschap zou kunnen leeren, hoe de oude strafwet werd toegepast; en deze foltertuigen vooral, omdat, sinds zij niet meer werden gebruikt, de meeste gemeenten die hadden doen vernietigen.

De openingsdag was vooral een verheuging voor den toenmaligen bibliothecaris, dr. A. de Vries, den man, die de Donaten, de Keulsche Kronyk, in het algemeen de „Costeriana", zoo veilig in zijn bibliotheek had bewaard, als zooveel bewijzen van aanspraak van Haarlem op de uitvinding van de boekdrukkunst, welke nu ook in het Museum een hun waardige plaats hadden gevonden.

De 1 Juli 1862 werd het Museum voor het publiek geopend.

De kunstschatten breidden zich hoe langer hoe meer uit door verschillende schenkingen, bijvoorbeeld van de familiën Fabricius, van den Burgh, van den heer Gerlings, niet in het minst van den heer Enschedé zelf.

In 1885 werd het noodig het Museum met een groote

(*Vervolg 3de pagina bijblad*).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen **G. VAN HEERDE.**
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 26 JULI 1913. No 30.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Vervalsching van Antiquiteiten.

Vervolg (zie blz. 186).

Wanneer de dagbladen melding maken van de hooge prijzen, op openbare veilingen besteed, voor oude kunstwerken of voorwerpen van kunstnijverheid, hoort men menigmaal de nu niet bepaald origineele opmerking, dat deze zaken tegenwoordig waard zijn, wat een gek er voor geeft. Deze uitspraak berust in den regel evenwel op een zeer oppervlakkige waarneming der feiten.

Wij laten buiten beschouwing de vraag, of de prijzen, zooals zij bekend gemaakt worden, altijd even betrouwbaar zijn, in dien zin, dat zij ook werkelijk betaald worden. Men kan zich geen handel denken, waarbij niet van zekere kunstgrepen gebruik gemaakt wordt, om de waar op prijs te houden en de kansen op het maken van hooge prijzen te vergrooten. Binnen de grenzen van het geoorloofde beschikt de man van zaken in dit opzicht over velerlei middelen, inzonderheid in den kunsthandel, omdat de productie van kunstwerken, vergeleken bij die van voortbrengselen der groot-industrie uitermate beperkt is en men bij oude kunst niet van productie spreken kan, hoogstens van het te voorschijn brengen van door omstandigheden onbekende, verborgen of vergeten zaken.

Met hoeveel ijver men ook zoekt, eenmaal moet er een eind komen aan het ontdekken van nieuwe werken van Rembrandt, Frans Hals, Palissy en Benvenuto Cellini. De vruchtbaarste kunstenaar heeft toch altijd maar een beperkt aantal werken nagelaten, waarvan de omschrijving en catalogiseering wellicht eenige boekdeelen kan vullen, maar daarmede houdt het dan ook op en zoo is het ook met de voortbrengselen van kunstnijverheid en gebruikskunst van vroeger dagen. Al wat een zeventiend-eeuwsch kastenmaker of damastwever in zijn leven heeft voortgebracht, alles zelfs, wat in een zeker tijdperk uit de Delftsche plateelbakkerijen of de Manufacture des Gobelins is voortgekomen, laat zich tot een overzichtelijk geheel samenvatten en nieuwe ontdekkingen, ook op dit gebied worden met den dag zeldzamer. Langzamerhand komen wij tot de zoo goed als volledige kennis van hetgeen er aan oude kunst op de wereld aanwezig is en van hetgeen er aan oude kunst in de wereld te koop is.

Wanneer wij nu bedenken, hoe oud de liefhebberij voor het verzamelen van kunstwerken is, hoe die zich reeds openbaarde in de oudheid, hoe in de middeleeuwen kerken en kloosters dikwijls ware musea werden, hoe later wereldlijke vorsten hunne paleizen met kunstschatten opvulden, hoe rijke edellieden en welgestelde burgers dit voorbeeld volgden, wanneer wij dan bedenken, dat uit al deze verzamelingen eerst de groote openbare musea ontstaan zijn en thans elke gemeente van eenige beteekenis haar gemeente-museum bezit, en daarbij in aanmerking nemen, het algemeene streven, om deze openbare verzamelingen zooveel mogelijk uit te breiden en te completeeren, dan komen wij tot het besluit, dat hetgeen er aan oude kunst in de wereld te koop is, slechts een klein deel van het voorhandene kan zijn en wel dat deel, hetwelk tot heden in particulier bezit is gebleven. Voor den handel is alleen dat deel van direct belang, omdat het elken dag onder den hamer kan komen. Wat in de musea

een veilige rustplaats heeft gevonden is geen handelswaar meer, het is volgens menschelijke berekening voorgoed aan de circulatie onttrokken.

Echte en uit een oogpunt van kunst waardevolle werken zijn dus zeldzaamheden geworden. Nu zijn er altijd liefhebbers van rariteiten geweest, die b.v. veel geld over hadden voor reliquieën van beroemde personen, die op zichzelf geen de minste waarde hadden, voor naturalia uit verre streken medegebracht, voor een stukje marmer van het Parthenon of een scherf uit de bouwvallen van Carthago, maar nooit heeft de handel in dergelijke zaken iets te beteekenen gehad, dat ook maar van verre geleek op den handel in oude kunstwerken van onze dagen.

Dit is daaraan toe te schrijven, dat elk kunstwerk als zoodanig een zekere waarde vertegenwoordigt, afgezien van de vraag of het nieuw is, dan wel oud en bovendien zeldzaam, en die waarde is altijd in geld uit te drukken.

Dat die waarde zoo enorm gestegen en nog steeds stijgende is, is het gewone gevolg van de verhouding van een zeer gering aanbod bij een buitengewoon groote vraag. Het verschijnsel zou zich nooit in die mate hebben voorgedaan, wanneer alleen de betrekkelijke zeldzaamheid daarbij in aanmerking ware genomen, want er bestaan vele zeldzaamheden, die absoluut geen handelswaarde bezitten en andere, die slechts voor een zeer beperkt aantal personen waarde hebben. Evenmin zou het groote afmetingen hebben aangenomen, wanneer niet nog immer de liefhebberij voor het verzamelen van merkwaardige oude dingen bestond even goed als in vorige eeuwen.

In de laatste 40 jaren van nagenoeg onafgebroken vrede heeft in alle beschaafde landen een buitengewone toename van volkswelvaart en nationalen rijkdom plaats gevonden. Niet slechts is het vermogen van hen, die zich reeds de liefhebberij van verzamelen konden veroorloven, toegenomen, maar een menigte menschen, die vroeger niets bezat, beschikt thans over veel geld en wordt daarom ook gaarne gerekend tot de menschen van smaak en ontwikkeling, die wat gevoelen voor kunst, inzonderheid in oude kunst belangstellen en daar wat voor over hebben.

Amerika levert ons de voorbeelden op groote schaal van deze soort liefhebbers en verzamelaars, maar ook onder de Europeesche industrieelen en kooplieden zijn er, die mede mogen tellen en ieder, ook al verkeert hij niet in kringen, waar steeds met millioenen gerekend wordt, zal in zijn eigen omgeving voorbeelden te over op kleiner schaal aantreffen.

Dat er 25 of 30 maal meer voor kunst uitgegeven wordt dan veertig jaar geleden is een schatting, die misschien nog beneden de werkelijkheid blijft en op zichzelf een verblijdend verschijnsel, zoowel om zijn oorzaken als om zijn gevolgen.

Want al is er bij vele verzamelaars meer goeden wil dan kennis in het spel, al speelt ook de mode daarbij een belangrijke rol, de levendige handel in oude kunst en kunst in het algemeen kan niet nalaten op de algemeene kunstontwikkeling, waar die nog dikwijls zooveel te wenschen over laat, een gunstigen invloed uit te oefenen.

Mogen verzamelaars en anderen dus ook al klagen, dat geen goed stuk meer voor redelijken prijs te bemachtigen is, dit kan ten goede komen aan moderne kunst en kunstnijverheid, die wel tot redelijke prijzen kunnen produceeren en het kan en zal ook op den duur leiden tot een afnemen van de somtijds werkelijk ziekelijke neiging tot voorkeur voor het oude, alleen omdat het oud is, boven het nieuwe dikwijls betere.

Een tweede klacht, dat veel oude kunst tegenwoordig naar het buitenland en naar de Nieuwe Wereld verhuist, is ook niet vrij van overdrijving, wanneer men in aanmerking neemt, dat zeer veel daarvan in verzamelingen terecht komt, die later openbare musea worden.

Om nu nog even op de stijging der prijzen terug te komen, deze is welbeschouwd veel meer een natuurlijke zaak, dan dat van kunstmatige opdrijving in het algemeen kan worden gesproken, maar welke meening men hierover moge zijn toegedaan, de prijsstijging heeft zeker in de allereerste plaats de vervalsching van oude kunstwerken in de hand gewerkt.

(Wordt vervolgd.)

Een Cement-quaestie.

(Slot.)

Wij laten thans volgen het antwoord van de heeren Koning en Bienfait, benevens de repliek daarop van de Vereeniging van Cementhandelaren

Aan de Nederlandsche Vereeniging
van Cementhandelaren, Secretariaat
's-Gravendijkwal 24, Rotterdam.

Mijne Heeren.

Wij erkennen de goede ontvangst van Uw schrijven van 15 Mei 1913, betreffende het door ons uitgebracht rapport: Uitslag der proefneming No 29893 voor Etablissements «Debaisieux et Lemay», Vaulx s/Escaut Belgique).

Wij namen ook kennis van het Gutachten, dat Gij gemeend hebt aan het Königliches Materialprüfungsamt over dit ons rapport te moeten vragen en van het extract eener verklaring door Prof. J. A. van der Kloes te Delft gegeven.

Ofschoon wij geenszins voornemens zijn in 't algemeen onze rapporten aan een revisie van derden te onderwerpen, en allerminst daarover dan later discussies te voeren ten overstaan van een min of meer deskundig publiek, doch meenen te mogen vragen, dat men aan onze verklaringen, zonder nadere contrôle, het gewicht hecht, waarop onze bekende onpartijdige wijze van werken gedurende zooveel jaren aanspraak mag maken, willen wij in dit geval over dit bezwaar heenstappen, en Uw vraag beantwoorden.

Het blijkt ons toch, dat bij U een vergissing bestaat, wanneer Gij schrijft, dat het Königliches Materialprüfungsamt te Gross-Lichterfelde eene opvatting heeft, die lijnrecht staat tegenover de onze.

Hunne verklaring toch is tweeledig:

„In de eerste plaats zegt het „Amt", dit is door U niet aangehaald: «Nach der Beschreibung des Herstellungsverfahrens ist das Material ein «künstlicher Portland Zement.»

In de tweede plaats wijst het «Ambt», erop, dat de bereidingswijze anders is dan die gebruikelijk in de beste Duitsche Portland cementfabrieken.

Wij hebben in onze verklaring precies hetzelfde gezegd alleen in andere volgorde en met andere woorden. Eerst geven wij een beschrijving van de wijze van fabriceeren en daarna een uiteenzetting van het product, aan de hand der Duitsche Definitie.

Nu is het volkomen juist, dat wij U 5 Maart j.l. geschreven hebben »dat de naam Portland-Cement alleen toekomt aan een product hetwelk beantwoordt aan de «Begriffserklärung» der «Deutsche Normen, enz.» van

16 Maart 1910 en aan de daarbij gevoegde »Begründung und Erläuterung», doch ook tusschen dit ons schrijven en ons rapport over de proefneming is geen tegenspraak.

In onze conclusie zeggen wij toch: de bedoelde inrichting stelt in staat een product te maken, hetwelk voldoet aan de eischen der definitie van 16 Maart 1910, maar daarbij spreken wij alleen van de definitie en niet van de bereidingswijze. Deze hebben wij uiteengezet en een ieder, die de Begründung und Erläuterung kent, heeft dus kunnen zien, dat de bereidingswijze verschilt van die in de nieuwe Duitsche Normen aangegeven.

Het product is echter, wat samenstelling betreft, overeenkomstig de in de definitie opgegeven eischen en dit machtigt ons van het product te spreken als van een Portlandcement, zoogenaamd kunstmatige cement, nu wij in hetzelfde stuk hebben aangegeven, dat het op afwijkende wijze bereid is.

In het kort: Wanneer wij spreken van Portlandcement, zonder meer, bedoelen wij een product, voldoende aan de eischen der nieuwe Duitsche Normen, en bereid op de wijze, bij de toelichting dier Normen aangegeven.

Wanneer wij spreken van Portlandcement, met opgave van een andere bereidingswijze, bedoelen wij een product waarvan de samenstelling volgens die bereidingswijze kunstmatig is verkregen, en dat beantwoordt aan de definitie in bedoelde Normen gegeven.

Een eenigszins nauwkeurige lezing van ons rapport kan geen andere opvatting doen ontstaan.

Mocht U meenen, dat het nut kan hebben dezen brief openbaar te maken, dan geven wij U daartoe gaarne verlof, mits de openbaarmaking onverkort plaats heett.

Hoogachtend,

Proefstation voor Bouwmaterialen
en
Bureau voor Chemisch onderzoek.
(w. g) KONING & BIENFAIT.

Rotterdam 7 Juli 1913.

Den heeren Koning en Bienfait,
Amsterdam.

M ne Heeren.

Wij kwamen in het bezit van Uw ongedateerd schrijven uit Juni en brengen U in antwoord daarop het volgende onder Uwe aandacht:

Uit Uw brief van 5 Maart l.l. blijkt volkomen, dat U het met ons daaromtrent eens zijt, dat de naam „Portland-Cement" alleen toekomt aan een product, hetwelk beantwoordt aan de „Begriffserklärung, Begründung und Erläuterung" der Duitsche Normen. Wanneer derhalve een cement alleen beantwoordt aan de Begriffserklärung, dat is aan de Definitie, dan kan dergelijk Cement dus nòch volgens U, nòch volgens ons als „Portland-Cement" worden aangezien. Dus aangenomen, dat het Cement Debaisieux & Lemay volgens Uwe bewering aan de Definitie beantwoordt (aan de Begründung und Erläuterung beantwoordt het niet, daarover zijt U het met ons eens) is dat Cement geen Portland Cement (Kunstmatige Portland-Cement).

Uwe opvatting echter, dat het Cement Debaisieux & Lemay aan de Definitie beantwoordt, is volgens het Königliche Material-Prüfungsamt onjuist, en wel op grond van het feit, dat, voor zoover het de hoofdzaken betreft, volgens de Definitie de fabricatie in de volgende volgorde moet plaats hebben:

1. fijnmalen der grondstoffen,
2. innige vermenging der grondstoffen,
3. branden tot sinterens toe,
4. fijnmalen,

terwijl de Etablissements Debaisieux et Lemay de volgende wijze van fabriceeren toepassen:

1. branden der grondstoffen tot hydraulische kalk,
2. blusschen en fijnmalen der hydraulische kalk,
3. branden tot sinterens toe,
4. fijnmalen.

Het Königliche Material Prüfungsamt heeft daarom in haar rapport vermeld: „Es fehlen also die in den Deutschen Normen geforderten Voraussetzungen: 1. der vorangegangenen feinsten Zerkleinerung der Rohstofte, u.s.w."

U wijst ons erop, dat het rapport van het Königliche Material-Prüfungsambt tweeledig is en dat hetzelve in de eerste plaats zegt „Nach der Beschreibung des Herstellungsverfahrens ist das Material ein künstlicher Portland-Cement". Verder merkt U hierbij op, dat dit niet in ons schrijven van 15 Mei j.l. is aangehaald. Uwe opmerking te dien opzichte is volkomen juist. Evenwel hadden wij deze niet van U verwacht, want U wist zeer goed, dat het ons bekend was, dat U kennis hadt genomen van alle drie rapporten, welke het Königliche Material-Prüfungsamt had uitgebracht.

Inderdaad werden aan het Königliche Material-Prüfungsamt de volgende drie vragen gesteld:

1. „Ist ein Zement, nach dem nachstehend beschriebenen Verfahren hergestellt als künstlicher Portland-Zement zu betrachten oder nicht?"

2. „Ist ein so cher Zement künstlicher Portland-Zement im Sinne der Deutschen Normen vom Dezember 1909?"

3 „Ist ein solcher Zement auf gleiche Weise hergestellt wie der künstliche Portland-Cement der besten Deutschen Portland-Zementfabriken oder ist die Herstellung in Deutschland anders und bürgt die Deutsche Herstellungsweise für die Lieferung einer weitaus besseren Qualität, besonders in Bezug auf Raumbeständigkeit?"

Alleen nu het rappot omtrent de vraag 2 hebben wij in het aan U gerichte schrijven d.d. 15 Mei 1913 opgenomen En zulks geschiedde om de eenvoudige reden, dat U het met ons daarover eens zijt, dat Cement alleen dan den naam „Portland-Cement" mag dragen, wanneer het beantwoordt aan de „Begriffserklärung, Begründung & Erläuterung" der Duitsche Normen. Het was dus inderdaad overbodig, de rapporten omtrent de vragen 1 en 3 bovendien noz te berde te brengen.

Het rapport 1 luidde toch als volgt:

Das nach dem beschriebenen Verfahren gewonnene Erzeugnis ist ein Portland-Cement, falls seine Prüfung nach den Deutschen Normen die vorgeschriebenen Festigkeiten liefert und die sonstigen Bedingungen der Normen erfüllt. Seine chemische Zusammensetzung zeigt in allen wesentlichen Teilen grosse Uebereinstimmung mit den vom „Verein Deutscher Portland-Zementfabrikanten" aus den Zementuntersuchungen des Jahres 1911 veröffentlichten mittleren Analysenwerten:

	Nach der angegebenen Analyse.	Mittelwert der Deutschen Portland Cemente 1911.
Kalkgehalt . . .	63 71 pCt	63.74 pCt.
Kieselsäure + Tonerde + Eisenoxyd . .	31 40 „	31.39 „
Hydraulischer Modulus	2.03 „	2.03 „

Weder der Magnesiagehalt noch der Schwefelsäuregehalt des Materials übersteigt die zulässigen Grenzen.

Nach der Beschreibung des Herstellungs-verfahrens ist das Material ein „künstlicher Portland-Zement" denn es ist künstlich erzeugt, indem es nicht nur aus gebrannten und gemahlenen Natursteinen besteht, sondern

wenigstens zum Teil aufbereitet und mit Zusätzen versehen wird.

Het Königliche Material-Prüfungsamt zegt daarmede dus feitelijk niets anders, dan dat het Cement als een „kunstmatig" product moet worden aangezien, omdat het niet gereed uit den grond wordt opgeschept, doch wordt vervaardigd in eene fabriek en omdat deze fabriek het vervaardigt door natuursteenen te malen en te branden, deze tenminste voor een gedeelte toe te bereiden en met toevoegingen te voorzien. De hoofdzaak is echter, dat het daarmede geenszins zegt, dat het een „Portland-Cement" is volgens de „Begriffserklärung, Begründung und Erläuterung" der Duitsche Normen. En om nu verder aan te toonen, hoe het product achterstaat bij een product, dat alleszins wordt vervaardigd overeenkomstig deze bepalingen, laten wij hier een afschrift van het rapport 3 volgen:

Aus den Erwägungen unter II ist zu entnehmen, dass das Material nicht auf gleiche Weise wie der künstliche Portland-Zement der besten Deutschen Portland Zementfabriken hergestellt ist. In Deutschland unterscheidet man im wesentlichen zwei Herstellungsverfahren:

a. Trockenverfahren,

b. Nassverfahren.

Nach dem Verfahren a. werden die Rohstoffe, zumeist Kalksteine und Ton oder geeignet zusammengesetzte Mergel, auf das feinste gemahlen, und das so gewonnene Rohmehl wird durch wiederholtes Mischen und Zusammenmahlen in ein in hohem Grade einheitliches Mehl übergeführt, dessen Weiterbehandlung je nach den zur Verfügung stehenden Ofen erfolgt.

Bei dem Verfahren unter b. erfolgt die Mischung der Rohstoffe durch Aufschlämmen, wobei teilweise noch Nassmüllerei zu Hilfe genommen wird. Auf diesem Wege wird eine noch besser gemischte einheitliche und sehr fein zerteilte Masse erzeugt, die entweder (als flüssige Masse) unmittelbar in den Ofen (Drehrohrofen) gebracht oder nach Magerung mit getrockneter Masse zu Steinen verformt und entsprechend weiter behandelt wird.

In beiden Fällen wird sowohl das Rohmehl wie der Rohbrei in grossen Behältern Silos oder Becken) gesammelt, aus deren Inhalt' häufig Stichproben auf Kalkgehalt geprüft werden. Etwaige auftretende Unregelmässigkeiten in einem Behälter werden durch ausgleichende Zusätze beseitigt.

Auf diesem Wege wird die Lieferung einer gleichmässige Ware gewährleistet und insbesonders wird das auf zu hohen Kalkgehalt zurückzuführende Treiben vermieden, was bei einem Erzeugnis aus Natursteinen ohne vorangegangenes inniges Mischen der Rohstoffe leicht eintreten kann. In Absatz 2 der «Begründung und Erläuterung» zur Begriffserklärung von Portland-Zement nach den Deutschen Normen wird deshalb im Interesse der Abnehmer ausdrücklich verlangt, dass «Aus Natursteinen» hergestellte Zemente als «Naturcemente» bezeichnet werden».

Ook Uwe opmerkingen: «Wanneer wij Portland-Cement, zonder meer, bedoelen wij een product, voldoende aan de eischen der nieuwe Duitsche Normen, en bereid op de wijze, bij de toelichting dier normen aangegeven» en «Wanneer wij spreken van Portland Cement met opgave van eene andere bereidingswijze, bedoelen wij een product, waarvan de samenstelling volgens die bereidingswijze kunstmatig is verkregen, en dat beantwoordt aan de definitie in bedoelde Normen gegeven» kloppen niet met den inhoud van Uw schrijven van 5 Maart l.l. Daarin ontbreekt ten eenen male de verklaring, dat er bij U ook Cementen bestaan, die eveneens op den naam «Portland Cement» (Kunstmatige Portland-Cement) aanspraak maken, doch die niet ten volle aan de «Begriffserklärung «Begründung und Erläuterung der Duitsche Normen beantwoorden.

Wij geven toe, dat, wanneer wij Uw rapport No 29893 onder de loupe nemen en het grondig bestudeeren, wij werkelijk tot de ontdekking komen, dat U alleen hebt gezegd, dat het Cement in kwestie slechts aan de definitie (Begriffserklärung) en niet aan de toelichting (Begründung und Erläuterung) der Duitsche Normen beantwoordt. Niemand ter wereld beschouwt echter de definitie als eene afzonderlijke zaak en ook ieder ander zal het met ons daarover eens zijn, dat waar de »Begriffserklärung, Begründung und Erläuterung» tegelijkertijd zijn opgesteld onder elkander in de Duitsche Normen zijn opgenomen en met elkander als de voorwaarde, waaraan Portland-Cement moet voldoen, zijn aangenomen, de definitie en de toelichting niet van elkander te scheiden zijn, doch de laatste als een integreerend bestanddeel van de eerste moet worden aangezien.

Resumeerende komen wij tot de conclusie, dat, wanneer u het Cement zoudt hebben beoordeeld op grond van Uwe verklaring van 5 Maart j.l., dus op grond van de »Begriffserverklärung, Begründung und Erläuterung« der Duitsche Normen, U zoudt hebben bevestigd, dat het Cement in kwestie niet den naam «Portland-Cement» mag worden toegekend, omdat het niet overeenkomstig alle bepalingen, vervat in de Duitsche Normen, is vervaardigd. De Etablissements Debaisieux & Lemay hadden dan Uw rapport niet als reclamemateriaal kunnen benuttigen, hetgeen thans wel mogelijk is geweest, omdat U het Cement in strijd met den inhoud van Uw brief d.d. 5 Maart j.l. alleen op grond van de »Begriffserklärung« der Duitsche Normen hebt beoordeeld.

Begrijpelijk is het, dat zelfs deskundigen de grootste oplettendheid moeten betrachten, om uit Uw rapport datgene te lezen, wat er in werkelijkheid in staat en dat daarom iedereen uit Uw rapport de verkeerde conclusie heeft getrokken, dat de Etablissements Debaisieux & Lemay een Cement fabriceeren, dat ten volle aan alle voorschriften van de Duitsche Normen beantwoordt. Eene duidelijkere uiteenzetting in Uw rapport zou daarom veel kwaad hebben vermeden.

Uwe vraag dat men aan Uwe verklaringen zonder nadere contrôle het gewicht hecht, waarop Uwe bekende onpartijdige wijze van werken gedurende zooveel jaren aanspraak mag maken, kunnen wij om bovenstaande uiteenzetting niet toestemmend beantwoorden. Wij moeten ons integendeel te dien opzichte alle rechten voorbehouden.

Het belang van den eerlijken handel brengt ten eenenmale mede dat omtrent onduidelijke of onjuiste rapporten opheldering wordt verstrekt, temeer omdat deze meestal ten overstaan van een min of meer deskundig publiek als reclamemateriaal worden benuttigd.

Gebruik makende van Uwe toestemming zullen wij Uw schrijven tegelijkertijd met dit antwoord, publiceeren.

Hoogachtend,

Vereeniging van Cement-Handelaren,

w. g. N. MEES, Voorzitter.
w. g. J. A. VAN WIJNGAARDEN, Secr.
w. g J. SLICHER, Penningmeester

Vereenigingen.

„NEHALENNIA".

Vereeniging tot instandhouding en bevordering van Walcheren's Natuur- en Stedenschoon.

Wij ontvingen het jaarverslag 1912—1913 dezer vereeniging, welker loffelijk streven meer waardeering verdiende dan haar tot heden ten deel viel. Zij deed reeds veel goeds, maar ziet zich geplaatst tegenover toestanden, die elders gelukkig reeds overwonnen zijn, of waarin althans verbetering te constateeren valt.De volgende zinsneden uit het verslag geven daarvan eenig denkbeeld.

„De woningbouw bleef — een enkele uitzondering daargelaten — verre beneden het middelmatige. In Middelburg verrees de eerste gevel, geheel van blikkerend witten glazuursteen opgetrokken."

„Zoowel in de steden als ten plattelande werden verscheidene oude huizen, waarvan de muren door de inwerking van den tijd een buitengewoon fraai roode kleur hadden aangenomen, „opgeknapt", d.w.z. met een eentonig grauwe pleisterlaag bedekt of met grijze verf besmeerd (o.a. drie gevels in de Reigerstraat te Middelburg), terwijl verscheidene ingezetenen hunne ramen van groote spiegelruiten deden voorzien, daarbij meenend „met hun tijd mede te gaan", niet vermoedend, dat de groote, glimmende glasvlakten, zonder eenige onderverdeeling, in werkelijk-moderne woningen reeds jaren hebben afgedaan."

„De grootste ontsiering van Middelburg had plaats van Rijkswege, door den bouw van een nieuw Postkantoor, in pseudo Louis XIV stijl, welk gebouw, aangezien het verscheidene Meters terugspringt uit de rooilijn, mede in verband met de slechte raamverdeeling, het straatbeeld ter plaatse jammerlijk heeft bedorven."

Het bovenstaande is ontleend aan het Algemeen Overzicht van het Verslag. Daarop volgen mededeelingen over de bemoeiingen der vereeniging ten aanzien van architectuur, landschapschoon, folklore en diversen. Somtijds hadden die bemoeiingen het gewenschte gevolg, maar te dikwijls nog liepen zij op niets uit. Wij hopen evenwel, dat de nog jonge vereeniging zich door de teleurstellingen, die zij ondervond en die haar nog te wachten staan, niet zal laten afschrikken van voortgaan op den ingeslagen weg. Al is het uit den aard der zaak nog weinig, wat zij in het afgeloopen jaar kon tot stand brengen, het komt ons niet zonder belang voor, onze lezers in kennis te stellen met datgene, wat het jaarverslag vermeldt aangaande hare bemoeiingen inzake:

Architectuur.

Aan alle Walchersche dorpstimmerlieden werd een brochure over «Woningbouw ten Plattenlande» gezonden, rijk geïllustreerd met goede en slechte voorbeelden. Deze brochure viel een uiterst gunstige beoordeeling ten deel, zoowel in de dagbladpers als in de vakbladen.

Het boekje werd bij enkele boekhandelaars te Middelburg tegen betaling van 25 Cents verkrijgbaar gesteld; ten bewijze van de uiterst geringe belangstelling van het publiek voor bouwkunst zij hieraan toegevoegd, dat slechts een 15-tal exemplaren werden verkocht!

In verband met deze brochure kan worden medegedeeld, dat in verscheidene gemeenten weder huizen en schuren werden afgedekt met roode pannen (in plaats van de den laatsten tijd algemeen gebruikelijke zinkkleurige), dat wel eenige beperking in de toepassing van „versierselen" kan worden geconstateerd, en dat een enkele maal de stadskroonlijst weder werd vervangen door de goot-met klossen.

Teneinde den dorpstimmerlieden en metselaars gelegenheid de geven, zich op goedkoope wijze bekend te maken met — en op de hoogte te blijven van de beginselen der nieuwere bouwkunst, werd hun een circulaire toegezonden, waarin werd medegedeeld, dat zij tegen betaling van slechts f 1,— per jaar een abonnement zouden kunnen bekomen op het geïllustreerd bouwkundig weekblad „De Bouwwereld", (waarvan de abonnementsprijs f 8,— bedraagt). Negen timmerlieden meldden zich als gegadigden aan. De uitgever van „De Bouwwereld", de heer F. van Rossen te Amsterdam, was zoo welwillend, het blad voor de helft van den prijs aan „Nehalennia" te leveren.

Getracht werd in overleg te treden met de kerkbesturen van Aagtekerke, Biggekerke en Zoutelande, inzake het wegnemen van de cementkorst op de kerkgebouwen. De pogingen mochten niet slagen.

De aandacht van den Directeur der N. V. „Zeebad Vlissingen" werd gevestigd op het feit, hoe het cafétje aan den voet der duinen te Valckenisse de schoone omgeving ontsiert, met beleefd verzoek te willen bevorderen, dat te zijner tijd een ander gebouw, meer in harmonie met het mooie landschap, zou verrijzen. Hierop mocht geen antwoord worden ontvangen.

Aan het kerkbestuur der Ned. Herv. Gem. te Biggekerke werd verzocht, de nieuw te bouwen consistoriekamer in eenvoudigen trant te doen verrijzen, en niet naar het ingediende plan; een schets van een sober gebouw werd daarbij overgelegd. De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst en „Heemschut", hiertoe aangezocht, dienden mede verzoeken in denzelfden geest in. Ondanks alle vertoogen werd het oorspronkelijk ontwerp uitgevoerd, zoodat thans een pronkerig, smakeloos bouwsel den aardigen toren van Biggekerke ontsiert.

Aan den Raad van Oostkapelle werd verzocht het maken der teekening van de nieuw te bouwen dokterswoning op te dragen aan een bekwaam architect.

In verband met het volksvooroordeel, dat klimplanten schadelijk zijn voor gebouwen, werd te dezen het advies ingewonnen van een 15-tal bekende figuren in de bouwwereld, met het resultaat, dat dezen het er over eens waren, dat klimplanten, over het algemeen genomen, eerder gunstig dan schadelijk werken. De antwoorden der architecten werden in de „Middelburgsche Courant" en „De Zeeuw" gepubliceerd. Aan enkele personen werden op verzoek klimplanten verstrekt.

Aan den eigenaar van het hotel „De Abdij" werd verzocht den met verf besmeerden gevel van dit hotel, die het schoone Abdijplein ontsiert, door een beplanting met klimop zooveel mogelijk aan het oog te onttrekken.

Op verzoek van de eigenares van het pension „Wiessner" te Domburg, werd advies gegeven inzake de voorgenomen verbouwing van genoemd pension, welk advies werd gevolgd, zoodat een zeer bevredigend geheel werd verkregen.

Bij het inkomen van talrijke bouwaanvragen werd getracht verbetering in de teekeningen aan te brengen. Ook werden personen, die wenschten te doen bouwen, goede modellen getoond. Daar de lieden het oorspronkelijk ontwerp echter steeds fraaier vonden, dan het hun aangeboden (zelfs al waren het ontwerpen, die op tentoonstellingen en prijsvragen met eerste prijzen waren bekroond!) kon ten dezen niets bereikt worden. Eene plaatselijke verordening als onlangs te Laren door den Raad vastgesteld, waarbij aan B. en W. de bevoegdheid wordt gegeven, aan de nieuw op te richten gebouwen schoonheidseischen te stellen, moet, in verband met het totaal gimis aan aesthetisch gevoel bij het overgroote deel van het publiek — een betreurenswaardig maatschappelijk verschijnsel — als het eenige werkelijke afdoende middel tegen ontsiering door nieuwbouw aangemerkt.

Het meest kostbare werk der Vereeniging was de restauratie van eenige schilderachtige perceelen aan de Zuidzijde der Kuiperspoort te Middelburg, die wegens groote bouwvalligheid vernieuwing behoefden, terwijl de eigenaar alles wenschte af te breken. Dank zij ook de welwillende medewerking van de Redactie der „Middelburgsche Courant", die een geïllustreerd artikel over de Kuiperspoort publiceerde, werd een niet onbelangrijke bijdrage in de kos-

ten der herstellingen ontvangen van enkele ingezetenen, waarvoor hun hierbij onze erkentelijkheid wordt betuigd.

De Vereeniging tot Instandhouding van Oude Gebouwen te Middelburg droeg f 100.— bij in de kosten.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG OUDE MANNEN- EN VROUWENHUIS TE HILVERSUM.

In de laatst gehouden vergadering van den raad der gemeente Hilversum werd door de commissie, benoemd inzake de oprichting van een oude mannen- en vrouwenhuis, verslag uitgebracht.

Het Alg. H.Bl. deelt hieromtrent het een en ander mede, waaraan wij het volgende ontleenen:

De commissie stelt zich voor, dat naast de economievertrekken, het gebouwen-complex zou moeten bevatten:

a. 30 woningen, elk geschikt ter bewoning voor twee personen, met voor deze woninkjes afgesloten zolderruimten; b. een zaal voor 10 hulpbehoevende mannen en een dito voor 10 hulpbehoevende vrouwen, waarbij in elke zaal gerekend moet worden op dagverblijf voor een viertal personen; c. een ziekenzaal voor 10 mannen en een voor 10 vrouwen. Opgenomen zullen kunnen worden 100 personen; de commissie schat echter dat gemiddeld 85 personen verpleegd zullen worden.

De commissie is van oordeel dat het ontwerpen van een gebouwencomplex voor deze stichting bij uitstek geschikt is voor het uitschrijven van een prijsvraag. Bij overleg met de permanente prijsvraagcommissie bleek, dat deze commissie de voorkeur gaf aan een open prijsvraag boven het uitnoodigen van enkele bepaalde architecten. De kosten hieraan verbonden, worden begroot op f 3100.

De kosten worden in totaal geraamd op f 130.000.

De commissie stelt den raad voor, af te zonderen uit de geldmiddelen der gemeente een som van f 80.000, met het doel daarmede in het leven te roepen en te Hilversum te vestigen, een stichting genaamd „Het Verzorgingshuis."

Uit het concept-programma der prijsvraag blijkt, dat de ontwerpers van het gebouw niet gebonden zijn aan de op het uitbreidingsplan van Hilversum getraceerde wegen. Het ligt echter in de bedoeling de stichting te doen verrijzen in de nabijheid van arbeiderswijken. Alle woon- of slaapvertrekken voor de ouden van dagen zullen gelijkvloers moeten gelegen zijn. Het gebouw zal in twee deelen gedacht moeten worden: a. het gedeelte voor hen, aan wie groote vrijheid van beweging moet kunnen gegeven worden; b. het gedeelte voor diegenen aan wie zulks niet kan toegestaan worden. De kamertjes in a. zullen minstens 15 M². oppervlakte moeten hebben, ongerekend een voor slaapgelegenheid te bestemmen ruimte van 2 × 2.25 M. In gepaste mate zal ook terrein voor tuinaanleg gereserveerd moeten zijn.

De bouwkosten mogen het bedrag van f 90.000 niet te boven gaan.

Uitgeloofd worden prijzen van f 800, f 600, f 450, f 350 en f 300.

De jury bestaat uit de heeren H. Nieuwenhuysen Bzn., C. de Groot ,mr. J. Hingst, J. W. Hanrath en J. Stuyt.

NATIONALE BOUWKUNDIGE STUDIEPRIJSVRAAG.

Onderwerp: School benevens Onderwijzerswoning.

Uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Jury-Rapport.

Op deze studieprijsvraag zijn ingekomen 83 antwoorden, meerendeels met 5, de overige met 6 teekeningen; alle vergezeid van een memorie van toelichting.

Deze groote hoeveelheid studiemateriaal toont aan, dat er veel liefhebberij voor deze prijsvraag geweest is, en dat de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten velen deelnemers de gewaardeerde gelegenheid heeft geboden om hunne denkbeelden op papier te brengen.

Studieprijsvragen als deze kunnen daarom gerekend worden onder de zeer werkzame middelen tot verheffing van de bouwkunst; deze verdienste is er onafscheidelijk aan verbonden, ook wanneer, zooals bij deze studieprijsvraag het geval is, geen der inzenders er in slaagt een in alle opzichten bevredigende oplossing van het vraagstuk aan de hand te doen.

Dit te motiveeren kan vrijwel overbodig geacht worden. Immers, welk een prachtige gelegenheid wordt hier aan serieuze jonge krachten geboden, hun talent te beproeven!

Welk een verscheidenheid aan oplossingen, alleen reeds wat den plattegrond betreft, is mogelijk gebleken.

Bij de eerste schifting wilde de Jury trachten na te gaan tot hoeveel typen de plattegronden waren terug te brengen; het bleek haar echter, dat zoo velerlei oplossingen gegeven waren, dat van een nadere indeeling op dien grondslag moest worden afgezien.

Van de 83 antwoorden kwamen voor een nadere bestudeering in aanmerking de navolgende acht ontwerpen:

motto: Plutarchus,
„ V. M. G.,
„ Zes,
„ Voor de jeugd,
„ Edi.
„ Baksteen.
„ Jacoba.
„ Petrus.

Bij een meer ernstige beschouwing bleek, dat geen der ingezonden ontwerpen in alle opzichten de Jury kon bevredigen, hetgeen zij zeer betreurde, omdat eenige ontwerpen inderdaad van talent getuigden.

„Baksteen", „Jacoba" en „Edi" vielen uit; „Baksteen" en „Jacoba" omdat zij een oplossing aan de hand deden, die der Jury voor een dorpsschool niet gewenscht voorkwam; „Edi", een school met een verdieping, leidt tot een te aanzienlijke hoogte-ontwikkeling, terwijl de geheele opvatting te weelderig is.

„Baksteen" is te groot van opzet; vooral de onnoodige torenbouw valt buiten het kader van een dorpsschool. De architectonische opvatting van dit plan werd door de Jury echter lang niet onverdienstelijk gevonden.

De inzending onder het motto „Jacoba" werd niet belangrijk genoeg geoordeeld; de ontwerper heeft iets geleverd, dat te weinig van het gewone type afwijkt; het gymnastieklokaal is te klein en de speelplaats ongunstig gelegen.

Nu bleven vijf ontwerpen over, die, elk op zich zelf beschouwd, in meerdere of mindere mate gelukkige oplossingen vertoonden.

Motto V. G. M.

Dit ontwerp verdient om zijn goede architectonische oplossingen op den voorgrond geschoven te worden. De massawerking en de hoofdverhoudingen zijn gelukkig. Ook de plaatsing en de vormen der ramen getuigen van talent, terwijl de architectuur een goed baksteenkarakter vertoont.

Op zakelijke wijze is in dit ontwerp het begrip „dorpsschool" uitgedrukt. De groepeering der gebouwen op het terrein is goed. De speelplaats, onmiddellijk grenzende aan 4 leslokalen, is echter niet gunstig gelegen. De groote en hooge daken zullen in een dorp en in het landschap goed voldoen. De overdekte speelplaatsen vormen een aardig gevonden en fraaien overgang tusschen de verschillende gebouwen.

Deze inzending kon echter niet voor bekroning in aanmerking komen, omdat de planindeeling niet geheel in orde is. Door het ontbreken van een doorgaande gang tusschen de leslokalen kunnen de leerlingen niet binnenshuis het gymnastieklokaal bereiken. Ook is het een fout bij deze planindeeling, dat er bij brandgevaar slechts één uitgang is. Door evenwel vorengenoemde gang te projecteeren, 't geen in dit plan gemakkelijk uitvoerbaar is, 's aan deze bezwaren te gemoet te komen. De raamhoogte in de leslokalen is in strijd met de Koninklijke Besluiten, aangezien de hoogte onder de borstwering der ramen bedraagt 1.50 M. en dit als maximum mag zijn 1.25 M.

Het plan der woning is doelmatig.

Motto „Plutarchus".

Tot het nu volgende plan voelde de Jury zich aanvankelijk het meest aangetrokken. De ontwerper heeft zich met veel liefde in het onderwerp ingewerkt en het geheel is met smaak voorgedragen. Echter kon deze inzending niet voor een bekroning in aanmerking komen, en wel op grond van de navolgende overwegingen.

De verdiensten van dit ontwerp moeten in hoofdzaak in de goede planindeeling worden gezocht; echter wordt een hoekingang niet doelmatig geacht. De architectuur, al moge zij een fijnvoelenden geest verraden, is voor een dorpsschool te weidsch. Ook is in de architectuur de hoekingang niet tot een rijpe oplossing gekomen.

Evenals vele ontwerpen heeft ook dit ontwerp het gebrek, dat de onderwijzerswoning te royaal is opgevat.

Het plan en de ligging der school zijn doelmatig en voldoen, wat de algemeene inrichting betreft, van alle ontwerpen het best aan de eischen, die aan een modern schoolgebouw moeten worden gesteld. Zéér practisch is het gymnastieklokaal ingericht, dat, van bioscoopinrichting voorzien, geheel afzonderlijk van het schoolgebouw kan worden in gebruik genomen. De open en overdekte speelplaatsen, gelegen aan de achterzijde der gebouwen, zijn niet hinderlijk voor de lessen.

Bezwaren zijn in te brengen tegen de ligging van drie lokalen vlak op het zuiden, hoewel dit niet als een hoofdbezwaar kan gelden. De radiatoren in de leslokalen zijn verkeerd aangebracht, terwijl de Jury niet overtuigd is van het nut van het tegen den achterwand der lokalen geprojecteerde luchtkanaal. Zij meent, dat dit doellooze object de lokalen noodeloos zal ontsieren.

Motto „Zes".

Het ontwerp vertoont een simpele baksteen-architectuur, die aan het gestelde doel beantwoordt. Deze architectuur verheft zich echter niet veel boven het alledaagsche.

De houten lateien boven enkele ramen en deuren waren beter door rollagen of bogen te vervangen, waardoor het gevel-ontwerp veel zou winnen.

De plattegrond is beknopt en doelmatig. Aan de bij de wet gestelde eischen is voldaan. Op de zijgang langs de twee rechts gelegen lokalen is niet gemakkelijk toezicht te houden.

De speelplaats heeft hetzelfde gebrek als die van het motto „V. G. M."

De woning is niet ondoelmatig, doch te royaal voor het doel.

„Voor de jeugd."

geeft een plan, dat gemakkelijk te overzien is; voor een dorpsschool echter te kostbaar. De lokalen zijn ter weerszijden van de gang geprojecteerd; dit leidt tot een kapoplossing van te groote verhouding en te groote ruimte-omsluiting. Wel is van die ruimte partij getrokken door, wat bij geen der overige plannen het geval is, op de verdieping een cantine onder te brengen; een niet onaardig denkbeeld, juist in een dorpsschool, waar de kinderen vaak in de middaguren moeten overblijven, maar waarvan de uitvoering te groote uitgaven zou veroorzaken. De gevel aan de speelplaatszijde toont dit duidelijk aan; hier blijkt, hoe ver de ontwerper afgedwaald is van zijn doel: het ontwerpen van een dorpsschool. De onderwijzerswoning is beknopt en passend voor de bestemming.

De Jury wil nog wijzen op het geveldétail, waaruit blijkt, dat de ontwerper gestreefd heeft naar zekere verrijking.

Na deze vier inzendingen ten opzichte van elkaar te hebben vergeleken, oordeelde de Jury, dat de eerste twee, „V. G. M." en „Plutarchus", op een gelijke belooning aanspraak kunnen maken. Zij heeft daarom elk f 125.— toegekend. Ook „Zes" en „Voor de Jeugd" wenscht zij een gelijk bedrag toe te kennen, en wel van f 50.—.

Nog blijft te bespreken de inzending, motto „Petrus". De ontwerper van dit plan heeft gezocht naar een oplossing wars van alle conventie, en is daarin ontegenzeglijk geslaagd. Een andere vraag is het, of hetgeen hij hier aanbiedt rijp en voor uitvoering vatbaar is. De Jury meent dat te mogen betwijfelen. Het gebouw maakt eenigszins een sprookjesachtigen indruk, gelijk ook de bedoeling van den ontwerper is. De Jury meent, dat, wanneer de ontwerper tot rijpere ontwikkeling zal zijn gekomen, wellicht nog verdienstelijke ontwerpen van hem verwacht kunnen worden. De Jury waardeert het, dat de ontwerper tracht te ontkomen aan het conventioneele en het alledaagsche, en iets wil geven, dat meer stemmingsvol is en vooral tot het kind spreekt.

Wanneer dit project eens zou worden uitgevoerd, zouden enkele „vreemdigheden" gewijzigd moeten worden, zooals de ongemotiveerde verdeeling der raamroeden in de vensters; een degelijke bouwkundige revisie van enkele belangrijke onderdeelen, die weinig rationeel zijn en niet voldoende baksteenbouw te zien geven, zou noodig zijn.

De Jury oordeelde, dat dit plan een geheel aparte plaats onder de inzendingen inneemt, te weinig reëel en nog te onrijp is, en achtte, mede op grond van het hierboven aangevoerde geen termen aanwezig tot belooning van dit plan.

Een reproductie van dit plan achtte de Jury echter wel gewenscht.

De gronden, waarop de Jury kwam tot hare voorstellen, geven eenstemmig haar oordeel weer.

Zij wenscht dit verslag te besluiten, met dank te brengen voor het vele serieuze werk, dat door de inzenders geleverd is.

Het heeft de Jury genoegen gedaan, dat de pilaster- en fronton-architectuur bij deze prijsvraag weinig is toegepast, terwijl de beste inzendingen aardige en talentvolle hedendaagsche baksteen-architectuur te zien geven.

Moge de invloed hiervan doorwerken op den bouw der Nederlandsche dorpsscholen!

Het feit, dat er 83 inzendingen zijn en er slechts een klein getal voor nadere beschouwing in aanmerking kon komen, bewijst, hoe moeilijk een zoo betrekkelijk eenvoudig vraagstuk toch nog is, zoodat er niet genoeg op aangedrongen kan worden, dat dergelijke dorpsarchitectuur door daartoe bevoegden ontworpen wordt.

De Jury:
H. P. BERLAGE.
J. GRATAMA.
TH. M. KETELAAR.
G. VERSTEEG.
L. ZWIERS.

Amsterdam, 4 Juli 1913.

Als de ontwerpers van de in deze prijsvraag beloonde projecten hebben zich bekend gesteld de volgende architecten:

Motto „V. M. G.": J. D. Havermans, te Rotterdam.

Motto „Plutarchus": Philippus J. Hamers, te Watergraafsmeer.

Motto „Zes": Jhr. I. A. Graafland en G. A. G. van Andel, te Haarlem.

Motto „Voor de jeugd": J. F. Repko Rzn., te Amsterdam.

En van het ter reproductie aanbevolen ontwerp:

Motto „Petrus": Van Anrooy, te Hagen (Westfalen).

Plaats en datum der openbare tentoonstelling van de ontwerpen, op deze prijsvraag ingekomen, zullen nader worden bekend gemaakt.

De beide eerste ontwerpen zijn hierachter opgenomen; de andere hopen wij in de volgende nummers een plaats te geven.

De tentoonstelling der ontwerpen op deze prijsvraag zal te Amsterdam gehouden worden van 23 Juli tot en met 6 Augustus 1913 in het gebouw van de Maatschappij van Bouwkunst, Marnixstraat 402.

Ingezonden Stukken.

Geachte Redactie,

Naar aanleiding van den uitslag van de prijsvraag der Ned. Baksteenfabrikanten, wenschen wij gaarne eenige opmerkingen openbaar te maken.

Het wil ons voorkomen dat de groote belangstelling, getoond van de zijde der inzenders voor dit vraagstuk, getuigende „het vele serieuse werk" (gelijk de Jury erkent) niet geëvenredigd is aan de belangstelling van de Jury.

Het ligt niet op onzen weg critiek uit te oefenen op de beloonde ontwerpen, maar toch meenen wij te mogen protesteeren tegen de oppervlakkige manier waarop door de Jury de superioriteit van deze ontwerpen is aangetoond en het welwillend „dank je" tegenover de overgroote meerderheid der overige inzenders.

Wat toch o.i. iedere betrokkene bij eene studieprijsvraag mag verwachten, dat is: een door de Jury met nadruk naar voren brengen van de essentieele punten waarvan het slagen van het gevraagde ontwerp afhangt, m. a. w.: eenige nadere aanduiding van haar standpunt, hetwelk zij bij de beoordeeling als maatstaf aanlegt.

Waar de Jury zelfs, bij een der door haar uitverkoren ontwerpen aantoont „hoever de ontwerper afgedwaald is van zijn doel: het ontwerpen van een dorpsschool" treft het ons als willekeur tegenover alle inzenders, dat daarbij tegelijkertijd niet zijn aangevoerd de gronden waarop zij dit ontwerp — ondanks deze afdwaling — toch nog voor eene belooning waardig keurde.

Integendeel heeft zij bovendien tegen dit plan nog meerdere bedenkingen.

Ook rijst de vraag waarom de verschillende schiftingen niet bekend zijn gemaakt, gelijk toch bij meerdere prijsvragen gebruikelijk is o.a. ook bij die der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", zoodat de inzenders tenminste eenigszins kunnen nagaan in hoeverre hun werk geslaagd en de aandacht waard is.

Het slot van het Jury-rapport wil zooveel zeggen dat ongeveer alle inzenders, op de enkele uitzonderingen na, onbevoegd zijn tot het ontwerpen van een goede dorpsarchitectuur, welnu Geachte Redacteur, zou het dan niet

(Vervolg 3de pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
S.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUWVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 2 AUGUSTUS 1913. No 31.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Stroomingen in het Bouwvak.

Het is opmerkelijk, maar zeer verklaarbaar, dat men in onzen tijd van schier ongekenden vooruitgang en voorspoed veel minder dan vroeger hoort gewagen van den „goeden ouden tijd". De geslachten, die daar gaarne van spraken, die zich dit aangewend hadden in de werkelijk slechte tijden, die zij hadden beleefd, zijn uitgestorven en wat voor het thans levend en opkomend geslacht de oude tijd is, geeft, bij vergelijking met het heden, geen aanleiding om er naar terug te verlangen.

Wie toch zal in de bouwkunst en in het bouwbedrijf de toestanden van de negentiende eeuw terugwenschen? Het algemeen belang eischt dat zeker allerminst en waar men nog wel eens hoort klagen, dat dit of dat vroeger beter was, daar blijkt het gewoonlijk spoedig, dat particuliere belangen of, als men het zoo noemen wil, klasse-belangen in het spel zijn.

Niet iedereen is tevreden en de ouden wisten alreeds, dat zelfs Jupiter het niet iedereen naar den zin kon maken; dit zou alleen mogelijk zijn in een ideale maatschappij, waarin het leven wellicht min of meer vervelend zou zijn, omdat er niets te wenschen zou overblijven.

Al is men dus over het algemeen verstandig genoeg om geen zoodanige hersenschimmen na te jagen, toch streeft iedereen op zijn gebied naar een toestand van evenwicht en dit streven is als iets zeer natuurlijks te beschouwen; overal toch in de natuur kan men actie en reactie waarnemen, die ten slotte den evenwichtstoestand tot resultaat hebben. Tot de takken van menschelijk bedrijf, die door de veranderde tijdsomstandigheden het meest uit het evenwicht geraakt zijn, behoort ongetwijfeld het bouwvak, bouwkunst en bouwindustrie daaronder begrepen. Het zou ons te ver voeren, wanneer wij in den breede de oorzaken wilden navorschen van de storingen, waarvan wij nu nog de gevolgen ondervinden, nog afgezien van de mogelijkheid, om die oorzaken altijd met juistheid te kunnen aanwijzen. Wij wenschen in hoofdzaak onze aandacht aan de toestanden van heden te wijden en zullen daarbij van zelf wel eens een greep in het verleden moeten doen.

Reeds dadelijk zijn wij daartoe genoodzaakt —, wanneer wij nader gaan verklaren, waarom wij onder de uitdrukking „bouwvak" bouwkunst en bouwindustrie beide willen begrepen zien. Wij wenschen dit, omdat oudtijds, als regel, bouwkunst en bouwbedrijf in eene hand vereenigd waren. De bouwmeesters waren tevens mr. Steenhouwers, mr. Timmerlieden of mr. Metselaars en als zoodanig ook uitvoerders der door hen ontworpen bouwwerken. De samenwerking der verschillende bedrijven, die bij bouwwerk steeds noodig is, was in de gilde-reglementen vastgesteld, ieder wist, waaraan hij zich te houden had en voor de deugdelijkheid van het werk was langen tijd de organisatie der gilden een voldoende waarborg.

Na het afschaffen dezer instelling is wel de traditie van het deugdelijke werk niet eensklaps verloren gegaan, zij heeft nog een tijdlang voortgeleefd en evenzoo is de uitvoering van het werk in eigen beheer door den bouwmeester een tijdlang gewoonte gebleven, maar de waarborgen door de gilde organisatie geboden waren vervallen,

men moest voortaan in hoofdzaak op de kennis en de ervaring van den bouwmeester afgaan.

Voor de ontwikkeling van bouwkunst en techniek was een tijd, waarin meer afgebroken dan gebouwd werd, evenwel verre van gunstig te noemen. Zij gingen achteruit, die achteruitgang hield gelijken tred met het verval van de bouwambachten en een tijdperk trad in, dat niemand zal terugwenschen en dat wij thans gelukkig te boven zijn.

Toen die vervaltijd voorbij was en er weder eenig leven in het bouwvak kwam, bleek eerst recht, hoe de toestanden veranderd waren. Mocht de bouwkunst nog enkele beoefenaars tellen, men zocht ze tevergeefs onder de steenhouwers, timmerlieden en metselaars. Onder Franschen invloed hadden andere denkbeelden over de taak van den bouwmeester ingang gevonden; de banden, die hem voorheen ten nauwste aan de ambachten hadden verbonden, waren geslaakt, hij voelde zich als kunstenaar ver verheven boven het ambacht, dat van zijn voormalig hoog standpunt tot een simpel handwerk was afgedaald.

Onder Franschen invloed had ook het systeem der aannemerij zijn intrede in het bouwvak gedaan. De gedesorganiseerde toestand der ambachten werkte een snelle opkomst van het aannemersbedrijf in de hand. Wat er in de ambachten nog aan vakkennis en traditie van deugdelijk werk was overgebleven, wist de aannemer aan zijn industrie dienstbaar te maken en zoo kwam de scheiding tusschen bouwkunst en bouwbedrijf tot stand, zooals wij die thans als regel kennen.

Of deze toestand beter is dan de vroegere, daarover is men het niet eens. Gaat men na wat in den gildentijd door de bouwkunst is voortgebracht, dan is men allicht geneigd tot de meening, dat de verandering aan de kunst geenszins ten goede is gekomen, maar beschouwt men de zaak uit een algemeen oogpunt, dan verdient voorzeker leen bepaald stelsel, al kleven daaraan dan ook verschillende gebreken, de voorkeur boven de algeheele stelseloosheid, die na de afschaffing der ambachtsgilden intrad.

Dat onze tegenwoordige wijze van uitvoering van bouwwerken vele gebreken heeft zal zeker niemand tegenspreken, leder die daarbij betrokken is gevoelt dat, om zoo te zeggen dagelijks, ieder heeft zijn grieven van den opperman af tot den bouwmeester toe. De oorzaken van die grieven zijn grootendeels te zoeken in het systeem, maar daar dit systeem gunstige omstandigheden gevonden heeft, zich in onze maatschappelijke instellingen een sterke positie te veroveren, daar het ook werkelijk voordeelen en gemakken oplevert en daarom door de overheid van rijk en gemeente, door besturen van openbare lichamen en maatschappijen, bijna zonder uitzondering, werd toegepast, daar men ten slotte niet beter wist of het behoorde zoo, heeft men langen tijd in alle kringen van het bouwvak zijn grieven verkropt en de oorzaken daarvan voor lief genomen, als dingen, waaraan onder het bestaande stelsel toch niets te veranderen viel.

Men wist wat men had, maar niet wat men krijgen zou, als men aan de grondslagen van het stelsel ging tornen en men gevoelde, dat elke poging tot verbetering daarheen zou lijden. Vandaar dat men huiverig was, handelend op te treden en niet ten onrechte De bouwmeesters hadden vooral te vreezen, dat zij iets van hun macht uit handen zouden moeten geven, die het stelsel hun verzekerde De aannemers hadden reden beducht te zijn, de kansen op winst te zien verminderen, de onder-aannemers meenden terecht daarvan mede dupe te zullen worden en de ambachtslieden, in hun uiterst zwakke positie, zagen het schrikbeeld der werkloosheid voor zich oprijzen, zoodra zij er aan dachten zich te roeren.

Toch is in de kringen der ambachtslieden de beweging begonnen, die op verbetering aanstuurde.

Hoe dit in zijn werk gegaan is kunnen wij buiten beschouwing laten. Wij zullen ons ook niet inlaten met de vraag, of de beweging wel altijd gestuurd is in de richting, welke de meeste kansen beloofde tot bereiking van het doel, doch alleen constateeren, dat op een zeker oogenblik de grieven, welke de ambachtsman had, zoo luid zijn gaan spreken, dat de schroom voor de gevolgen van handelend optreden overwonnen werd en hij tot het besef kwam, aan het verleenen van zijn diensten ook bepaalde eischen te mogen verbinden. Het spreekt vanzelf, dat een, wel eens brutaal, maar laat ons zeggen, vrijmoedig optreden van den handwerksman, van de zijde dergenen, die gewoon geworden waren, gezag over hem uit te oefenen, en niet gewoon, dat hij zich tegen dit gezag verzette, dadelijk tegenkanting ten gevolge had.

Aanvankelijk hebben patroons en aannemers dan ook getracht de beweging te onderdrukken, maar dit heeft het gewone gevolg gehad van onderdrukking. De zwakkere partij heeft getracht, zich door organisatie te versterken en op den duur de sterkere gedwongen, zij het ook schoorvoetend, de rechtmatigheid harer eischen te erkennen en daaraan concessies te doen.

Het is zeker merkwaardig, om na te gaan, hoe de zwakkere partij nu eens terrein gewonnen, dan weder verloren heeft, hoe de sterkere duim voor duim hare positie heeft verdedigd, maar op den duur zooveel heeft moeten toegeven, dat zij, op haar beurt weder onderworpen aan een hooger gezag, op zelfbehoud bedacht moest zijn,

Zoo hebben dan ook de patroons en aannemers in het bouwbedrijf zich moeten organiseeren en toen eerst zijn de bouwmeesters tot het besef gekomen van de beteekenis, die de beweging in werkmanskringen voor het geheele bouwvak heeft. Zij toch waren evenmin als eertijds de patroons, gewoon geworden, hun gezag over de uitvoerende krachten in het bouwbedrijf zonder tegenspraak geëerbiedigd te zien. Ook bij hen openbaarde zich, waar aannemers en ambachtsbazen meenden gerechtigd te zijn, tegenover de hun opgelegde verplichtingen ook eischen te stellen, allereerst de neiging, om die eischen te onderdrukken. Een krachtige organisatie van het aannemersbedrijf was hiervan het gevolg en thans ziet de nog slechts gebrekkig georganiseerde kring der bouwmeesters zich geplaatst niet slechts tegenover een goed georganiseerd aannemerscorps, met de grootendeels ook goed georganiseerde bouwbedrijven achter zich, maar daarnevens nog zijn door den drang der omstandigheden in allerlei speciale takken van nijverheid, die tot het bouwbedrijf in betrekking staan, organisaties opgetreden, die elk voor zich bedacht zijn op de verdediging hunner speciale belangen tegen elke inbreuk, die daarop, hetzij van hoogerhand, hetzij van beneden af, zou kunnen worden gemaakt.

Dientengevolge is de positie van den bouwmeester een geheel andere geworden, dan die van den commandeerenden generaal, en wie haar nog als zoodanig zou wenschen op te vatten en te handhaven zou eenvoudig medewerken, om op den duur het gezag van den bouwmeester te ondermijnen. Een tijd lang kan men wel struisvogelpolitiek volgen, maar dat door lijdelijk toezien de toestand niet verbetert, is men ook in de kringen der bouwmeesters in de laatste jaren gaan inzien, terwijl men ook daar tot het besef is gekomen, dat men het niet meer eischen stellen kan zonder organisatie.

Denken wij nog even terug aan den tijd der gilden, dan zien wij, dat daarna een tijdperk van anarchie is ingetreden, waaraan een eind gemaakt is door een stelsel, dat in hoofdzaak op gezag berustte, terwijl thans daarvoor langzamerhand in plaats treedt een organisatie, waarvan de consequenties nog wel niet te overzien zijn, maar waarvan wij toch in een volgend artikel wenschen na te gaan, welke gevolgen daarvan te verwachten zijn voor het bouwvak, d.w.z. bouwkunst en bouwbedrijf.

Het Nederlandsch Paviljoen op de Tentoonstelling te San Francisco

„Omtrent de voorbereiding van de deelneming van Nederland en Koloniën aan de Internationale Tentoonstelling te San Francisco in 1915 voor welke deelneming bij K. B. van 20 Juni 1913 No. 40 eene centrale commissie, alsmede commissies in de koloniën werden ingesteld, kan thans het volgende worden medegedeeld:

In den ochtend van 19 Juni kwam de heer H. A. van Coenen Torchiana, voorzitter van de Nederlandsche Kamer van Koophandel te San Francisco, die door de regeering was uitgenoodigd om in de centrale commissie als lid zitting te nemen en tevens als commissaris te San Francisco op te treden, te s' Gravenhage aan. Dienzelfden dag had te Amsterdam de eerste bijeenkomst plaats van hen, die bestemd waren de centrale commissie te vormen, onder voorzitterschap van den heer C. J. K. Aalst, president van de Nederlandsche Handelmaatschappij, die ook was uitgenoodigd om als commissaris-generaal der Nederlandsche regeering voor bedoelde tentoonstelling op te treden.

In de bijeenkomst kwam in de eerste plaats de oprichting van het Nederlandsch Paviljoen ter sprake. Het bleek toch, dat het noodzakelijk was de voorbereiding van die oprichting onverwijld ter hand te nemen. Immers moet het gebouw een geruimen tijd voor de opening van de tentoonstelling, die op 20 Februari 1915 zal plaats hebben, gereed zijn, wil men de inrichting daarvan behoorlijk kunnen verzorgen en bovendien is het te verwachten, dat, naarmate het tijdstip van de opening der tentoonstelling dichterbij komt, de toch reeds hooge loonen te San Francisco zullen stijgen, zoodat een spoedig begin van den bouw noodzakelijk is, om een aanzienlijke vermeerdering der kosten te vermijden.

In die vergadering bleek de voltallige commissie verder eenstemmig van oordeel, dat, al zou het niet te vermijden zijn om de uitvoering van den bouw onder leiding van een architect ter plaatse te stellen, aan een Nederlandschen bouwkundige de gelegenheid moest worden gegeven om het ontwerp te vervaardigen, naar hetwelk het gebouw zal worden opgetrokken. Ook bleek men eenstemmig van oordeel, dat de commissie moest trachten te bewerken, dat het Paviljoen zou zijn een oorspronkelijke uiting van de Nederlandsche bouwkunst en dus niet een copie van een bestaand gebouw, noch een karakterlooze navolging van hetgeen men den conventioneelen tentoonstellingsstijl zou kunnen noemen Hieruit blijkt dus, dat het niet juist is, zooals in de dagbladen werd vermeld, als zou de centrale commissie eerst voor de stichting van een oud-Hollandsch gebouw zijn geweest en later, onder invloed van stemmen uit Indië, van meening veranderd zijn. De commissie bleek verder van oordeel, dat het wenschelijk was, niet zonder meer zelf een architect aan te wijzen, doch over die aanwijzing in overleg te treden met de 3 voornaamste organisaties van Nederlandsche bouwkundigen.

Den volgenden dag werden de besturen dier organisaties, t. w. van de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", het Genootschap „Architectura et Amititia" en den „Bond van Nederlandsche Architecten" uitgenoodigd tot het houden daags daarna, 21 Juni, van eene bespreking. Die bespreking had tot resultaat, dat, terwijl de commissie ook in verband met den geringen beschikbaren tijd, het uitschrijven van een openbare prijsvraag uitgesloten achtte, de beste regeling zou zijn, dat een aantal architecten zou worden uitgenoodigd, binnen een korten termijn een schetsontwerp in te leveren, waarvoor zij honorarium zouden ontvangen.

Door de commissie werden voor die uitnoodiging in aanmerking gebracht de 3 architecten, die door hun arbeid in verband met de deelneming van Nederland aan 2 groote tentoonstellingen, t. w. te Parijs in 1900 en te Brussel in 1910, hun sporen op tentoonstellingsgebied verdiend hadden, en wel de heeren Ed. Cuypers te Amsterdam, W. Kromhout te Rotterdam en J. Mutters Jr. te 's Gravenhage. Aan de drie organisaties werd door de commissie verzocht ieder nog 2 architecten op te geven.

De aanwezige bestuursleden der 3 vereenigingen stemden met deze regeling in en verklaarden zich bereid, eene aanwijzing van architecten als bedoeld door de algemeene vergadering hunner vereenigingen uit te lokken. Verder werd besloten aan de hand der gehouden besprekingen een programma van eischen op te stellen en daaromtrent nader overleg te plegen. Dit overleg had plaats op Dinsdag 24 Juni, op welke bijeenkomst het programma van eischen werd vastgesteld.

Den 2en Juli deden de 3 vereenigingen aan de commissie mededeeling van door hen aangewezen architecten en den 3den Juli had met de architecten en met vertegenwoordigers van de besturen eene bespreking plaats, waarin het programma van eischen nader werd toegelicht. De tijd van inlevering der plannen, aanvankelijk bepaald op 15 Juli, werd in die vergadering uitgesteld tot 21 Juli zijnde dit intusschen de uiterste termijn, daar de heer Van Coenen Torchiana, die het aangenomen plan moest meenemen om het ter goedkeuring aan het tentoonstellingsbestuur voor te leggen, niet later dan begin Augustus weder naar San Francisco kon vertrekken.

De centrale commissie had het verlangen te kennen gegeven, dat voor de beoordeeling der plannen haar ter zijde zou staan eene commissie van advies, bestaande uit een vertegenwoordiger van elk der 3 vereenigingen. De vereenigingen verklaarden zich bereid, die commissie te vormen. Als leden van bedoelde commissie zijn opgetreden de heeren J. Gratama b. i. te Amsterdam, J. H. de Groot te Amsterdam en Jos. Ingenohl te Amsterdam, de eerste als plaatsvervanger van den heer H. Salm G.Bzn. te Amsterdam.

Op 21 Juli werden 9 ontwerpen bij de Commissie ingeleverd, zijnde die, afkomstig van de heeren Ed. Cuypers en Kromhout bovengenoemd, en van de heeren J. Limburg b. i. 's Gravenhage; Jan de Meyer, Amsterdam; Alb. Otten, Rotterdam; H. A. Reus, Dordrecht; D. Roosenburg b. i., 's-Gravenhage en H. J. M. Waleskamp, Amsterdam; alsmede van den heer M. J. E. Lippits, die op verzoek der drie vereenigingen door de Commissie nog nader was uitgenoodigd, terwijl de heer Mutters bij nadere overweging, door bijzondere omstandigheden, aan de uitnoodiging geen gevolg kon geven.

Die ontwerpen droegen de volgende motto's: «De Halve Maan»; «Stars and Stripes»; «Juli 1913»; «Ons Land»; «De Zaan»; «Voor Holland Hollandsch»; «Holland», en tweemaal het motto S. F., welke door de Commissie, ter onderscheiding S. F. I en S. F. II werden genoemd. Elk ontwerp was vergezeld van een gesloten briefje, waarin de naam van den ontwerper. De ontwerpen werden gesteld in handen van de Commissie van Advies, die op 24 Juli rapport aan de Centrale Commissie uitbracht. De conclusie van dit rapport was, dat vooral 2 ontwerpen, nl. S. F. II en «Voor Holland Hollandsch», in aanmerking kwamen, doch dat, naar de eenstemmige meening van de Commissie van Advies op verschillende gronden het ontwerp S. F. II voor het beoogde doel de voorkeur verdiende.

De centrale Commissie, na het rapport van de Commissie van Advies te hebben aangehoord, beraadslaagde nader afzonderlijk, en kwam eenstemmig tot het besluit

om zich met het gevoelen van de Commissie van Advies te vereenigen en dus aan het plan gemerkt S. F. II de voorkeur te geven. Ook bij de Centrale Commissie vond het ontwerp «Voor Holland Hollandsch», al werd daaraan ook niet de voorkeur gegeven, toch groote waardeering.

Bij opening van de naambriefjes bleek de ontwerper van het plan, gemerkt S. F. II te zijn de heer W. Kromhout te Rotterdam en die van het ontwerp, gemerkt «Voor Holland Hollandsch», de heer D. Roosenburg b. i., te 's-Gravenhage (N. R. Ct.)

Bliksemafleiders.

Door de Vereeniging van ter Amsterdamsche Beurze vertegenwoordigde Brand-Assuradeuren, is onlangs uitgegeven een brochure bevattende „Voorschriften voor het aanleggen van Bliksemafleiders", die ons toegezonden werd met een schrijven, dat de volgende opmerkingen bevat.

Onder de oorzaken van brand neemt de blikseminslag nog altijd een belangrijke plaats in. Jaarlijks worden door de brandverzekeringmaatschappijen hier te lande tonnen gouds betaald ter vergoeding van schade, door den bliksem aangericht, en telken jare wordt een aantal menschen door den bliksem gedood, zelfs binnenshuis. Het Kon. Ned. Meteorologisch Instituut verzamelt uit alle deelen van het land de waarnemingen betreffende blikseminslag en publiceert die jaarlijks onder den titel: „Onweders, optische verschijnselen enz. in Nederland". In de uitgaaf betreffende 1909 komt een overzicht voor van den blikseminslag in Nederland over het 20-jarig tijdvak 1888—1907. Daaruit blijkt, dat het totaal aantal trefgevallen in die jaren voor zoover bekend bedroeg 5933, waarvan er 1185 betrekking hebben op levende wezens en 4748 op boomen of levenlooze voorwerpen. Gemiddeld werden dus per jaar 297 trefgevallen vermeld.

Uit deze cijfers blijkt genoegzaam, dat het aanbeveling verdient, alle gebouwen die daarvoor in aanmerking komen, van bliksemafleiders te voorzien. De trefkans wordt daardoor weliswaar niet verminderd, doch wel de kans op schade, want die is bij een beveiligd gebouw veel geringger dan bij een gebouw zonder afleider.

De meer algemeene toepassing van bliksemafleiders, waardoor het gevaar voor menschenlevens en voor schade zou worden verminderd, wordt door verschillende omstandigheden nog tegengehouden. In de eerste plaats omdat men veelal meent, dat een minder goede afleider gevaar oplevert, maar dit is niet het geval; de eenvoudigste afleider, mits op doelmatige wijze geconstrueerd, is verre te verkiezen boven in 't geheel geen. Ook om de hooge kosten wordt nog dikwijls van het aanleggen van bliksemafleiders afgezien. Vroeger waren zij ook duur, want men meende dat de opvangspitsen van koper en met platinaspits voorzien moesten zijn. De nieuwere inzichten hebben echter een aantal vereenvoudigingen aan de hand gedaan. Een kort opvangstangetje van ijzer is voldoende; in plaats van koperen geleiders kan men verzinkt ijzerdraad of bandijzer nemen, en voor de grondverbindingen zijn geen dure koperen platen noodig, maar kan men met een gegalvaniseerd ijzeren gaspijp volstaan.

De beste bescherming wordt verkregen door een constructie, waarbij alle bedreigde punten worden voorzien van korte opvangers en waarbij het gebouw bedekt wordt met metalen geleidingen, die een samenhangend geheel uitmaken en als het ware een kooi om het gebouw vormen. Deze constructie is dan ook bekend als het „Kooisysteem".

Ten einde de toepassing van bliksemafleiders te bevorderen, heeft de „Vereeniging van ter Amsterdamsche Beurze vertegenwoordigde Brand-Assuradeuren" voorschriften voor het aanleggen van bliksemafleiders vastgesteld. Deze voorschriften zijn door de eerste autoriteiten op dit gebied ontworpen. De brochure bestaat in de eerste plaats uit de eigenlijke „Voorschriften" en geeft verder eenige populaire „Aanwijzingen omtrent een min kostbare beveiliging van plattelandsgebouwen tegen bliksemschade". Hierin wordt, met behulp van teekeningen, duidelijk aangegeven hoe men, op het platteland, van goedkoop en gemakkelijk te verkrijgen materiaal een bliksemafleider kan laten aanleggen door een handigen smid, timmerman of loodgieter ter plaatse.

De brochure is voor f 0.10 verkrijgbaar aan het adres der Vereeniging, Damrak 88, Amsterdam. Het Bestuur stond ons echter welwillend toe, den inhoud in zijn geheel over te nemen.

VOORSCHRIFTEN,
voor het
Aanleggen van Bliksemafleiders.
Vastgesteld door de Vereeniging van ter Amsterdamsche Beurze vertegenwoordigde Brand-Assuradeuren.
Amsterdam, Damrak 88.

1. De bliksemafleider moet dienen om aan gebouwen eene bescherming tegen beschadiging en brand door atmosferische ontladingen te verleenen.

2. De bliksemafleider moet bestaan uit:

a. de opvangers, waarop het eerste treffen van den bliksem bij inslag waarschijnlijk zal plaats vinden;

b. de geleiders, die den bliksem van deze opvangers af een gemakkelijken weg moeten bieden tot aan den grond; en

c. de grondverbindingen, die er voor moeten zorgen, dat de bliksem zich vervolgens snel over of door daar kan verbreiden.

Opvangers, geleiders en grondverbindingen moeten één samenhangend geheel vormen.

3. a. De opvangers zijn naar boven gerichte of hoog gelegen metalen deelen, vlakken en leidingen. De door de ervaring aangewezen plaatsen, waar het inslaan van den bliksem het gemakkelijkst plaats heeft, als toren- en gevelspitsen, dakkanten, schoorsteenen, enz. komen het meest in aanmerking om van opvangers voorzien te worden.

Daartoe moeten deze belegd worden met koper- of verzinkt ijzerdraad, koper- of verzinkt ijzerband, voor zoover zij niet zelf uit metaal bestaan, en moet gezorgd worden dat de opvangers hetzij als metalen stangen of als uiteinden van den draad of het band boven de genoemde gedeelten van het gebouw uitsteken.

b. De geleiders langs het gebouw moeten een metalen net over het gebouw vormen en een samenhangend geheel uitmaken met de opvangers en de grondverbindingen en — zoo die er zijn — met de geleiders in het gebouw. Zij moeten het gebouw, in het bijzonder het dak, zooveel mogelijk aan alle zijden, b.v. langs de windveeren of dakkanten, omspannen, en van de opvangers af langs den kortsten weg en met vermijding van scherpe bochten naar den grond voeren. Zij moeten bestaan hetzij uit koper- of verzinkt ijzerdraad, hetzij uit koper- of verzinkt ijzerband, en worden op eenvoudige wijze, evenals de opvangers, door krammen, klemmen en haken bevestigd direct op het dak of tegen de muren.

c. De grondverbindingen, b.v. koperen platen of verzinkt ijzeren pijpen, die bevestigd worden door klemmen aan de beneden-einden der geleiders op eene wijze, die beschadiging voorkomt, moeten in den grond indringen en zich daarin, met gebruikmaking van het grondwater of van de meest vochtige plaatsen, zooveel mogelijk verspreiden.

4. Metalen deelen van het gebouw, als zinken rookpijpen, metalen versieringen, schoorsteenplaten, nok- en keperbedekkingen, goten, regenafvoerpijpen en grootere metaalmassa's daaraan of daarin, in het bijzonder die welke met den grond in verbinding staan, zooals buisleidingen voor water, gas, enz., moeten zooveel doenlijk met elkaar en met den bliksemafleider geleidend verbonden worden.

Als deze voldoen aan de eischen, genoemd onder 2, 5 en 6 zijn bijzondere opvangers, geleiders en grondverbindingen niet noodig.

Van groot belang is het reeds bij den bouw de metalen deelen te bestemmen als bliksemafleiders of voor dat doel metalen deelen aan te brengen.

De bescherming is des te beter — en dit geldt niet het minst voor gebouwen met rieten daken — naar gelang het aantal opvangers, geleiders en grondverbindingen grooter is en de afmetingen ruimer bemeten zijn.

Bij rieten daken zijn de geleiders bovendien op eenigen afstand (b.v. 20 cM.) van het riet te houden.

Eene vergrooting van de kans van inslaan door onvolkomenheden in den aanleg is in het algemeen niet te vreezen.

5. Vertakte leidingen uit verzinkt ijzer moeten niet minder dan 40 m.M²., onvertakte niet minder dan 100 m.M². doorsnede hebben. Voor koper kan men desnoods wat lager gaan; zink dient 1½ maal en lood 3 maal meer doorsnede te hebben dan ijzer, bestand zijn.

De geleiding moet behoorlijk bevestigd, dus tegen storm

6. De verbindingen tusschen de geleidingen en grondplaten of pijpen moeten duurzaam, vast en dicht zijn en een groot oppervlak hebben. Niet gesoldeerde of geklonken contactplaatsen moeten ten minste 10 c.M². zijn.

7. De bliksemafleider moet ten minste eenmaal per jaar gecontroleerd worden om na te gaan, of de verbindingen tusschen de opvangers, geleiders en grondverbindingen in goeden staat verkeeren. Een onderzoek lang de leidingen, of nog overal een goede metallieke verbinding tusschen de deelen van den bliksemafleider aanwezig is, is in het algemeen voldoende. Bij verbouwing van het pand is hernieuwde contrôle noodig.

AANWIJZINGEN,
omtrent een min kostbare beveiliging van plattelandsgebouwen tegen bliksemschade.

A. Inleiding.

Ofschoon een volmaakte veiligheid tegen het bliksemgevaar niet te bereiken is, staat het evenzeer vast, dat een belangrijke vermindering van dit gevaar door oordeelkundig aangelegde bliksemafleiders wordt gewaarborgd. Deze afleiders kunnen dikwijls zeer eenvoudig zijn ingericht, maar moeten dan op doelmatige wijze worden geconstrueerd. De eenvoudigste afleider is dan verre te verkiezen boven in het geheel geen. Omtrent den aanleg van zulke eenvoudige bliksemafleiders, die vooral op gebouwen ten platte lande uitstekende diensten kunnen bewijzen, worden in het volgende de belangrijkste aanwijzingen gegeven. Wie hieromtrent nader wenscht te worden ingelicht, verwijzen wij naar het populaire geïllustreerde werkje van Dr. D. van Geluk, getiteld: „Beveiliging teggen Bliksemschade"; uitgever Noordhoff te Groningen, prijs f 1.—.

B. Algemeene schets.

Aan een bliksemafleider kan men de volgende drie onderdeelen onderscheiden:

1e. de opvangers, waarop het eerste treffen van den bliksem bij een inslag waarschijnlijk zal plaats vinden;

2e. de geleiders, die den bliksem van deze opvangers af een gemakkelijken weg moeten bieden tot aan den grond; en

3e. de grondverbindingen, die er voor moeten zorgen, dat de bliksem zich vervolgens snel over of door de aarde kan verbreiden.

Opvangers, geleiders en grondverbindingen moeten te zamen een samenhangend metalen net over het beveiligde gebouw vormen.

Als opvangers kunnen dienst doen ijzeren staven of gasbuizen van een halven tot een heelen Meter lengte.

Aan den voet van deze opvangstangen worden de straks nader te bespreken geleiders door middel van een vertind ijzeren klem eraan verbonden. Dikwijls kan men ter vereenvoudiging een opvanger construeeren door het uiteinde van den geleider rechthoekig omhoog te buigen tot zoo hoog de stevigheid van den geleider zulks toelaat. Het is niet noodig het bovenuiteinde der opvangers puntig te maken of van spitsen te voorzien.

Als geleiders gebruikt men zwaar verzinkt ijzerdraad van ongeveer 7 m.M. dikte of zwaar verzinkt ijzerband van circa 25 × 2 m.M., beide van eerste kwaliteit. Het wordt gespannen of gelegd over de nokken van de schuine kepers van het gebouw en hierop bevestigd b.v. op deze wijze, dat aan weerszijden van enkele nokpannen en hoekkeperpannen een spijker geslagen wordt in de kalk, waarmee deze pannen bevestigd zijn. Aan deze spijkers wordt de geleider dan door middel van een verzinkt ijzerdraadje van 2 m.M. dikte verbonden, ook kan draad of band worden vastgehouden door er omheen gebogen klemmen welke onder de pannen geschoven worden. De geleiders zetten zich beneden het dak langs de muren van het gebouw voort tot den grond. Aan de muren heeft de bevestiging plaats door middel van gegalvaniseerd ijzeren haken of krammen.

Het is gewenscht alle nokken van het gebouw met geleiders te overspannen, van de hoekkepers echter kunnen er meestal wel eenige (b.v. de helft) zonde rgeleider blijven. Naarmate men evenwel meer zulke geleiders aanlegt en derhalve een grootere uitbreiding geeft aan het metalen dradennet, dat over het gebouw is uitgespannen, vermindert men het gevaar van brand of beschadiging bij blikseminslag.

De bliksem is immers geen rustige electrische stroom, die den tijd neemt om den draad te volgen, maar een geweldige plotselinge ontlading, die in driftige haast haar weg zoekt, waar zij dien slechts eenigszins kan vinden. Men zou den geleider kunnen vergelijken met een nauwe buis, waardoor men water wil gieten. Dit gaat goed, als het langzaam gebeurt, maar als men plotseling een emmer vol water door de buis wil gieten, stroomt het er naast en zoekt het zijn weg waar het dien vinden kan.

Zoo doet ook de electriciteit, die zich in den vorm van bliksem op een geleider ontlaadt: indien haar de weg niet zeer ruim en gemakkelijk wordt gemaakt, zoodat zij zich over een groote oppervlakte kan verdeelen, springt zij van den geleider af naar naburige geleiders.

Het aantal naar den grond voerende geleiders mag daarom bij een huis nooit minder den twee bedragen; alleen bij hooge torens en fabrieksschoorsteenen wordt ter vermijding van te groote kosten desnoods met één geleider volstaan.

In figuur 1 is een huis van eenvoudigen bouwtrant af-

gebeeld, dat voorzien is van een opvangstang op elk der beide uiteinden van de nok.

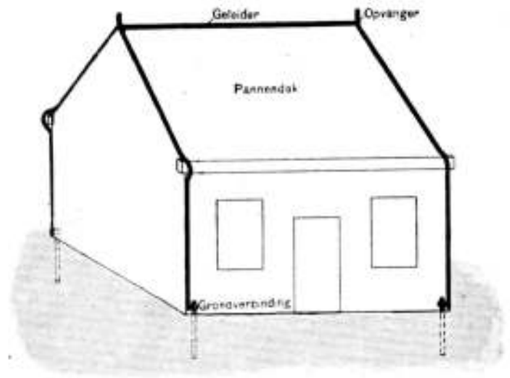

Fig. 1.

Deze opvangers zijn door een geleider over de nok (nokgeleider) verbonden, terwijl verder van elk der opvangers aan weerszijden langs de windveeren geleiders zijn omlaag gevoerd, die tenslotte langs de muren den grond bereiken. Het ondereind van elken opvanger vormt dus het uitgangspunt van drie draadgeleiders, welke er door middel van een vertind ijzeren klem aan bevestigd worden.

In figuur 2 is de afleider in zooverre vereenvoudigd, dat hier de opvangers niet als afzonderlijke stangen zijn gedacht, doch eenvoudig de voortzetting zijn van den nokgeleider, die recht omhoog gebogen nog omeveer 30 c.M. naar boven is gericht. Verder zijn hier vervallen twee van de vier geleiders op de windveeren. Deze laatste methode is voor kleinere gebouwen voldoende, terwijl het b.v. voor groote boerderijen gewenscht is het meer uitgebreide stelsel van figuur 1 te volgen.

De grondverbinding wordt tot stand gebracht door op de plaats, waar een geleider naar den grond is gevoerd, een ¾ Engelsche duims gaspijp rechtstandig in den grond te graven, zoover dat bij ten minste een halven meter beneden het zomerpeil van het grondwater reikt. De pijp moet nog even boven den grond uitsteken om mogelijk te maken, dat de bedoelde geleider er bovengronds aan wordt verbonden, door middel van een stevige vertind ijzeren klem. Op plaatsen waar het onderste gedeelte van den

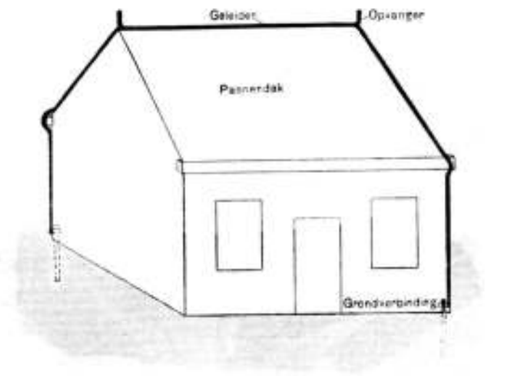

Fig. 2.

geleider gevaar zou loopen van beschadiging, b.v. door het erlangs schuren van boerenwagens, doet men goed de pijp tot 2 M. boven den grond te doen doorloopen en haar met haken stevig aan den muur te bevestigen.

De aansluiting van den geleider met de pijp heeft dan plaats aan het boveneinde van de pijp, dus 2 M. boven den beganen grond, weder door middel van de boven bedoelde klem.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 30 Het nieuwe Raadhuis voor Rotterdam, door J. Gratama (vervolg) met afbeeldingen en losse plaat.

Kerkgebouw met Pastorie en Catechiseerlokaal te Haarlem, architect J. J. van Noppen, met afbeeldingen.

Schoonheids Commissie en openbaar bouwkundig adviesbureau. Onderwerpen besproken in de Vergadering van Architect-leden der Maatschappij op 28 Mei 1913

Overheidsbemoeiingen met Stedebouw tot aan den vrede van Munster, door Dr W. B. Peteri civ. ing. door F. J. Kubatz b. i. met afbeelding.

Amsterdam en haar boomen, door J. P. L. Petri.

ARCHITECTURA No. 30. Mededeelingen der Redactie.

Excursie: Gent.

Gent, met afbeeldingen en losse plaat,

Regendagen in Gent, door W. van der Pluijm.

Gent door A. W. Weissman.

De Internationale Graphische Tentoonstelling, door G. J. Rutgers.

DE BOUWWERELD No. 30. Het Monument van het IJzer te Leipzig 1913.

Voorschriften voor het aanleggen van Bliksemafleiders, vastgesteld door de Vereeniging van ter Amsterdamschen Beurze vertegenwoordigde Brand-Assuradeuren.

DE INGENIEUR No. 30. Feestvergadering te Aken en Heerlen op 8 en 9 Augustus 1913.

Technische Mededeelingen als inleiding tot de Feestvergadering. II Inleiding tot het bezoek aan de Staatsmijnen in Limburg, door R. de Kat w. i., met afbeeldingen en 3 platen.

Methode voor het bepalen van een traagheidsmoment, door F. J. Vaes w. i., met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 30. R. I. P. — Vooruit. — Uit de afdeelingen. — Verslagen van vergaderingen. — Bijlage Jaarboekje 1913, enz. — Iets over de theodoliet (vervolg). — Diepe welpompen. — Prijsvragen. — Vragenbus. — Correspondentie. — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 30 C. Kruchten Jzn., Otto Enken, Overlijdensberichten.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 4. De geschiedenis en ontwikkeling der Klei-Industrie. — De fabricage van klinkers, vloertegels en steengoedbuizen. — Een auto-renbaan met klinkerbestrating. — De strijd tusschen de Ver. van Cementhandelaren en Natuurcementfabrikanten Debaussieux et Lemay, Vaulx.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl.. 7:

Radium en zijn gebruik: Z. P. Bouman. — Een reis door het Oosten van de Transvaal (Slot) A. J. T. Janse. — Tegen de Stofplaag: F. A. Holleman. — Voorjaarsklanken (slot): H. E. Kuijlman. — Iets over onze Huis- of Kamervlieg: P. Haverhorst. — Nieuwe Rozen: P. E. W. Kok. — Een en ander over den Kinématograaf (slot): Dr. J. E. Rombouts. — Over Lijsters, die in ons land voorkomen: J. Daalder Dz. — De invloed van uiterst geringe hoeveelheden van sommige bodembestanddeelen op den plantengroei: Dr. Calkoen. — Eenvoudige Proeven: Beelden in Hoekspiegels: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand Juni. W. van der Vegt.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 4. In het Juli-nummer van dit kleine periodiek vinden wij het vervolg van het artikel „Schoonheid in Techniek" van den civiel-ingenieur Van den Steen van Ommeren. Het zal

een dertigtal jaren geleden onze verbazing hebben gewekt, een ingenieur een zoo moeilijk onderwerp te zien behandelen; thans schijnt het ons iets heel gewoons. Dit neemt niet weg, dat wij het streven waardeeren en wel hoofdzakelijk om het goede doel, want in de exegese van de Schoonheid in techniek zijn groote kunstgeleerden het op vele punten oneens, en de beschouwingen van den heer V. d. S. v. O. ko nen ons voor niet altijd diep genoeg in de zaak door te dringen, en wel eens te veel op persoonlijke opvatting te berusten. Van meer practischen aard is de studie over Schoolgebouwen, reeds in vorige afleveringen begonnen met de beschrijving eener Haagsche School.

Thans deelt de heer G. Versteeg een en ander mede, over de door hem ontworpen en uitgevoerde Openbare School aan den Hommelschen weg te Arnhem. Eenige goede afbeeldingen lichten deze beschrijving toe.

ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN voor de Uitvoering en 't Onderhoud van Werken onder Beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901. Opnieuw herzien en vermeerderd door D. H. Haverkamp Architect. Amsterdam L. J. Veen.

Dat van deze bekende uitgaaf der A. V. van 1901 een zevende druk verscheen bewijst wel, dat vele bouwkundigen en technici daaraan de voorkeur geven boven de officieele Rijksuitgave. De reden daarvan moet gezocht worden in de vele aanteekeningen door den bewerker overal toegevoegd, waar naar zijn meening, de tekst opheldering of uitbreiding vereischte. Zoowel bij het maken van bestekken, als bij de uitvoering van het werk kunnen deze aanteekeningen van nut zijn en verschil aan opvatting der voorschriften zelf in vele gevallen uit den weg ruimen.

DE WERKTUIGKUNDIGE SCHOOL. Leerboek der practische Machine-Techniek voor Zelfstudie en Onderwijs door C. F. G. Metsch, Werktuigkundig Ingenieur E. A. Amsterdam, Van Mantgem & De Does.

Wij ontvingen ter aankondiging de eerste van de 35 afleveringen, waarin dit werk verschijnen zal.

Het beoogt op bevattelijke wijze den algemeenen machine-bouw te behandelen, waarvoor volgens de Voorrede tot dusver hier te lande geen geschikte handleiding bestaat.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 7. De Juli-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift levert weder het bewijs, op welk een uitnemende manier de redactie het »Varietas delectat« in toepassing weet te brengen, al bestaat de inhoud ook weder uit een artikel getiteld »Oude Klokken« door F. J. van Wijk Jr. De schrijver is, zoo wij ons niet vergissen, lid der firma H. Th. F. van Wijk en Zoon te 's Gravenhage en men vergeeft hem gaarne, dat hij nu en dan wat reclame voor zijn zaak maakt, om de wijze waarop hij het doet. Het artikel toch bevat een zeer lezenswaardig, zij het ook beknopt, overzicht van de geschiedenis der uurwerkmakerskunst en geeft een groot aantal zeer fraaie afbeeldingen vooral van z. g. staande klokken en Engelsch model tafelklokken uit de 18de eeuw, toen de uurwerkindustrie in ons land een grooten bloei beleefde. Thans beleeft deze tak van kunstnijverheid een belangrijken opbloei. Door genoemde firma en door een andere, wij meenen onderen, Haagschen concurrent J. A. M. Mulder worden de beide genoemde modellen weer vervaardigd op een wijze, zoodat zij niet, of moeilijk van de oude exemplaren te onderscheiden zijn. Of dit bepaald in het belang eener duurzame herleving dezer industrie zijn zal, zal de tijd moeten leeren, maar in elk geval is de belangstelling voor mooie klokken weder levendiger bij hen, die zich de weelde van aanschaffing kunnen veroorloven.

Het onderwerp is door den schrijver geenszins uitgeput en dat was ook niet zijn bedoeling. Ook over Friesche klokken, z. g. Staartklokken en Fransche Console-klokken, ware veel te vertellen, om slechts enkele zeer bekende modellen te noemen. Want een volledige geschiedenis der uurwerkmakerskunst zou boekdeelen kunnen vullen, vooral wanneer men wat verder terug wilde gaan dan de 18de eeuw. Musea en particuliere verzamelingen bezitten nog schatten op dit gebied, die een overvloed van materiaal voor een speciale studie van dit onderwerp zouden kunnen opleveren. Maar een tijdschriftartikel is aan zekere grenzen gebonden en wat hier gegeven wordt is reeds alleszins de moeite waard.

De rubriek »Toelichting bij de Platen« bevat eenige afbeeldingen van het toestelijk landhuis »De Hooge Vuursche« te Baarn.

HET NED. INDISCHE HUIS, OUD & NIEUW No. 2. Van het Architectenbureau Ed. Cuypers en Hulswit te Weltevreden ontvingen wij de tweede aflevering dezer nieuwe uitgave, waaraan zeker geen mindere zorg besteed is dan aan het Nederlandsch Frontenboek. Men moet hier geen Indische uitgave van het Nederlandsch tijdschrift in zien. De rijke inhoud toch betreft uitsluitend Indië en ten eerste nieuwe bouwwerken, die daar verrezen zijn, als: de gebouwen voor de Javasche bank te Soerabaja en te Batavia, het Hotel des Indes te Weltevreden, villa's en woonhuizen te Bandoeng en Djocja en verschillende winkel- en kantoorgebouwen.

De heer H. D. H. Bosboom leverde een artikel over oude woningen in en nabij de stad Batavia met aardige illustraties van de oude toestanden daar ter plaatse en van oude gebouwen, waarvan men hier zeer zelden afbeeldingen ziet. Andere medewerkers schrijven over Javaansche boekversiering, over wapensmeedkunst, over Boegineesche kunst, over den beeldhouwer Iko en over lederversiering. Wij twijfelen er niet aan of ook in Indië zal stof genoeg te vinden zijn, oud en nieuw, om in dez uitgave de gewenschte verscheidenheid te betrachten. Het is vreemd, maar het is niet anders, wij weten nog maar bedroevend weinig van de kunst der volken, die wij nu reeds eeuwenlang overheerscht hebben. Het is meer dan tijd, dat wij onze koloniën ook op dit punt leeren kennen en waardeeren, elke poging daartoe verdient aanbeveling en al wordt »Het Ned. Indische Huis. Oud & Nieuw« ook niet uitsluitend met dit doel uitgegeven, het kan medewerken, om onze kennis van Indië te vermeerderen en daarom wenschen wij het in veler handen.

Varia.

ELECTRICITEIT DIRECT UIT STEENKOOL.

Het probleem, de energie van de brandstoffen onmiddellijk in electrische energie om te zetten, is voor de wetenschap en de techniek beiden van even groot belang. Het nuttig effect van de in steenkool opgezamelde energie is bij de thans gebruikelijke methode zeer slecht; de omzetting van chemische energie in warmte, de verandering van warmte in mechanischen arbeid en het produceeren van electrische energie uit mechanischen arbeid is een lange en met aanmerkelijke verliezen verbonden omweg. Talrijke proefnemingen om electriciteit direct uit steenkool te verkrijgen, hebben geleid tot evenveel mislukkingen.

Van welk een verstrekkend belang een werkelijk goede oplossing van het probleem zou zijn, blijkt daaruit, dat iedereen zich dan mechanische kracht door middel van een electromotor veel goedkooper en eenvoudiger zou kunnen nen verschaffen, dan dit thans met behulp van de stoommachine of van den gasmotor mogelijk is. Ja zelfs meer, zoo'n uitvinding zou de uitputting van de steenkolenbeddingen tot op het viervoudige van de thans bereikende tijden verschuiven en ten gevolge daarvan onberekenbaren invloed op de wereldbeschaving uitoefenen.

In moderne stoombedrijven wordt bijna 80 % van de in de steenkool opgezamelde warmte aan het ketelwater afgegeven en hiervan worden door de beste stoommachine 1 6% benut. Veel rationeeler werkt de dynamo, daar deze van de daaraan toegevoerde mechanische kracht circa 90 % in electriciteit omzet en evenzoo wordt in den electromotor de toegevoerde electriciteit weder voor 90 % nuttig gebruikt.

Men zal zich nu afvragen, welke middelen en wegen ons ter beschikking staan, electriciteit uit steenkool te verkrijgen, wanneer men de omzetting van warmte in mechanischen arbeid, waarbij groote energie-verliezen onvermijdelijk zijn, wil ontloopen. Het eenvoudigste middel zou zijn dat men een galvanisch element construeerde, waarin steenkool verbruikt wordt d.w.z. in oplossing komt, waarbij de steenkool dus dezelfde rol speelt als het zink in het een of ander galvanische element. Tot dusver is kool in galvanische elementen vooral daarom gebruikt, omdat het met weinig uitzonderingen een onoplosbare elctrode vormt, terwijl nu juist het tegenovergestelde moet plaats hebben.

Zoo'n element zou men koolelement kunnen noemen; de kool zou tot koolzuur moeten oxydeeren en de andere electrode moet met de electrolyt onveranderd blijven. Echter hier doen zich belangrijke moeilijkheden voor en wel in de eerste plaats, dat steenkool bij gewone temperatuur uiterst weinig scheikundig werkt en aangetast wordt. Steenkool, welke bij hooge temperaturen groote affiniteit voor zuurstof bezit, is bij gewone temperatuur hiervoor ongevoelig. Ook kan men minerale kool in den toestand, zooals zij uit de steenkolenmijnen komt niet als pool van een galvanisch element gebruiken en wel juist om dit reden niet, omdat zij een zeer gering electrisch geleidingsvermogen bezit. Men

is daarom aangewezen op retortenkool of cokes van de hoogoven bedrijven.

De weinige geschiktheid van steenkool in kouden toestand gaf eerst E. Bequerel (1855) en na hem Jablochkoff (1877) aanleiding te beproeven om het reactievermogen ervan door verwarming grooter te maken. Bij het verhitten van steenkool met salpeter in een ijzeren kroes ontstond er weliswaar een electrische stroom van de kool naar het ijzer, echter een groot gedeelte van het effect ging door verhitting van de steenkool verloren.

Een andere reeks van proefnemingen had ten doel het vervaardigen van gaselementen uit steenkool naar analogie met de gasbatterij van Grove, waarbij een electrische stroom door de scheikundige verbinding van waterstof en zuurstof ontstaat.

Eenige van deze proefnemingen wekten gedurende korten tijd verwachtingen op, o.a. die welke in 1894 prof. Borchers te Aken nam en waarbij kooloxydegas een rol speelde. Daar bij de gasbatterijen de gassen door de electroden geabsorbeerd moeten worden en deze absorbtie, wanneer men geen hoogeren druk toepast, slechts zeer langzaam plaats heeft, is het moeilijk, een element te construeeren, hetwelk bij groote stroomdichtheid gedurende langen tijd voldoende electromotorische kracht bezit.

De grootste electromotrische kracht werd in 1896 door Coehn verkregen, welke een plaat van lood-superoxyde en een koolstift van een booglamp in heet, sterk geconstrueerd zwaveizuur dompelde.

Het kan gemakkelijk bewezen worden, dat in dit element de kool aan de stroomlevering deelneemt; echter is de verkregen spanning van 1 volt door het groote matériaalverbruik al te duur gekocht. Ook de proefnemingen om de bij de reductie van metaaloxyden door middel van steenkool vrij wordende energie in electriciteit om te zetten, zijn voor de praktijk van geen belang.

Ten slotte zou men er nog over kunnen denken, voor dit doel de thermo-electriciteit te gebruiken, d.i. die bron van electriciteit, welke op het feit berust dat in ieder metaal, dat aan een zijde verwarmd wordt een electrische stroom naar de koude plaats stroomt. Deze stroom is echter zóó zwak, dat ook deze methode, hoe eenvoudig de toepassing van steenkool daarbij ook zou mogen zijn, slechts weinig kans op resultaten heeft.

Prof. Kohlrausch uit Hannover heeft in zijn theorie over thermo-electriciteit de meening geuit, dat in een homogene geleider van warmte en electriciteit b.v. in een koperen staaf een eletromotorische kracht in 't leven geroepen wordt, wanneer door dien geleider een warmtestroom vloeit. Door middel van een reeks van metingen in de Psysikalisch-technische Reichsanstalt is Liebenow tot de overtuiging gekomen dat in geschikte thermo-elementen (b.v. koper, koperkies-koper) een omzetting van warmte in electriciteit in die mate plaats heeft, dat bij 1000 gr. temperatuurverschil in het gunstigste geval 28—29 % van de aan de warme contactplaats toegevoerde warmte of van den warmte-overgang in electrische energie omgezet kunnen worden.

Uit dit alles blijkt, dat de natuurkundigen, nadat zij zich reeds gedurende vijftig jaar bezig hebben gehouden met het probleem om direct electriciteit uit steenkool te maken, thans nog niet verder dan laboratorium-proeven zijn gekomen. Men zou daardoor geneigd zijn het groote probleem voor onoplosbaar te verklaren, hoewel men daarvoor nog geen afdoende argumenten kan aanvoeren en de mogelijkheid, dat men nog eens nader tot het doel zal komen is geenszins uitgesloten.

Het is echter noodzakelijk, dat men meer systematisch dan vroeger te werk gaat. De grootste moeilijkheid levert de geringe scheikundige aantastbaarheid van steenkool bij

(Vervolg 3de pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Beursgracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

4DE STE JAARGANG. ZATERDAG 9 AUGUSTUS 1913. No 32.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Notre-Dame.

Ieder, die Parijs bezocht heeft, kent Notre Dame, en ook bij hen, die er nooit geweest zijn, is deze beroemde kathedraal bekend uit afbeeldingen en boeken, inzonderheid ook wegens het fraaie beeldhouwwerk, dat de façade en de torens versiert. Dit beeldhouwwerk wordt in de bouwkunstscholen den leerlingen vertoond, als behoorende tot het beste wat de Fransche Gothiek heeft opgeleverd.

Toch is, zooals aan bijna elke gerestaureerde kerk, maar een zeer klein deel van dit werk het oorspronkelijke en wel datgene, hetwelk bij de talrijke en geweldige beschadigingen, die het gebouw in den loop der eeuwen heeft moeten lijden, gespaard gebleven is, men weet eigenlijk niet hoe. Wanneer zulk een gebouw zijn geschiedenis kon vertellen, zou men van Notre-Dame heel wat merkwaardigs te hooren krijgen. Victor Hugo heeft op zijn manier de steenen laten spreken, Viollet le-Duc daarna op de zijne.

Geen van beider interpretaties is geheel vrij van fantaisie, beiden waren romantici, maar bepalen wij ons tot de door geschreven stukken gedocumenteerde geschiedenis, dan lezen wij daarin reeds genoeg, dat aan het ongelooflijke grenst. De zeventiende en achttiende eeuw hebben de meesterstukken der Gothiek links laten liggen en verwaarloosd, maar de Revolutie heeft zich weder met Notre-Dame bemoeid en in Robespierre's dagen zijn in de tot Tempel der Rede gepromoveerde (?) kathedraal allerlei zotheden uitgehaald. Evenwel heeft deze bestemming het monument gered van de algeheele slooping, waartoe in Augustus 1793 besloten werd. Men kwam daarvan terug en bepaalde zich tot het stukslaan en verwijderen van alles wat aan den ouden godsdienst en het koningschap herinnerde. Het beeld van O. L. Vrouw werd door een Vrijheidsbeeld vervangen, de Koningsbeelden werden eenvoudig opgeruimd.

In het gebouw werd een Grieksche tempel geplaatst, gewijd aan de Philosophie, met de borstbeelden van Voltaire, Rousseau en anderen. In het koor was de eeuwige lamp vervangen door den fakkel der waarheid; in plaats van gewijde muziek, hoorde men er de Marseillaise en vrijheidsliederen der Nationale Garde weerklinken, maar de grootste attractie was wel de godin der rede, mademoiselle Maillard, een balletdanseres, die er op een troon gezeten, omgeven door een stoet van in het wit gekleede maagden (?) de bewierooking van de sansculotten in ontvangst nam. De plechtigheden werden besloten met een gezellig samenzijn, van de vereerders der Rede, in de als „Cabinets particuliers" ingerichte zijkapellen, waar de eeredienst tot in het onredelijke werd voortgezet. Er zijn voorzeker weinig Christenkerken, waar dergelijke comedies als in Notre Dame zijn afgespeeld; lang heeft de pret niet geduurd, de val van het schrikbewind maakte er een eind aan, en het in zoovele opzichten mishandelde en ontwijde heiligdom werd gesloten, en eerst in 1802 door Napoleon aan zijn oorspronkelijke bestemming teruggegeven.

In welken toestand het toen was kan men zich moeilijk meer voorstellen, maar toch moet het nog iets van zijn ouden luister hebben overgehouden, en op artistiek en romantische aangelegde naturen een zekere charme hebben uitgeoefend, die nu grootendeels verdwenen is, al bloeit het monument nog door zijn architectuur.

De architect denkt er, bij de beschouwing van den voor-

gevel, onwillekeurig aan, dat de koningsbeelden alle nieuw zijn, dat het Christusbeeld tusschen de hoofddeuren door Dechaume gemaakt is, het beeld van O. L. Vrouw door denzelfden meester, de engelen daarnaast door de beeldhouwers Toussaint en Chenillon, de Adam en Eva door laatstgenoemde.

Slechts een leek laat zich verschalken door de groote kunstvaardigheid, waarmede de beeldhouwers der negentiende eeuw, de middeleeuwsche meesters hebben geimiteerd, maar zelfs in de reisboeken wordt de opmerking gemaakt, dat vreemdelingen zich, wanneer zij de zoo beroemde façade voor het eerst zien, zich vaak eenigszins teleurgesteld gevoelen.

Men wil dit dan toeschrijven aan de omgeving, en voorzeker doet de nabijheid van de groote gebouwen der Fransche hoofdstad geen goed aan het algemeen effect van de kathedraal, die oorspronkelijk die omgeving beheerschte. Door ontmanteling en het maken van een groot plein heeft men getracht het monument meer tot zijn recht te doen komen, doch slechts ten deele is dit gelukt. De verhooging van het stratenniveau van het geheele Ile de la Cité, noodig om dit stadsgedeelte bij hooge Seinestanden watervrij te houden, heeft eveneens uit een aesthetisch oogpunt schade gedaan en daaraan kan men niets veranderen. Maar dat de façade op velen niet den indruk maakt, dien zij zich voorgesteld hadden, is ook in niet geringe mate toe te schrijven aan de »intelligente restauration« door Viollet-le-Duc in 1845 begonnen en tot in alle onderdeelen doorgevoerd.

De naam van den grooten archeoloog-teekenaar is onafscheidelijk aan het monument verbonden; een groot deel van zijn leven heeft hij er aan gewijd. De bestudeering van Notre-Dame is hem een leerschool van middeleeuwsche bouwkunst geweest, waarin hij daarmede tot in de kleinste bijzonderheden vertrouwd is geraakt, zoo zelfs, dat hij zich bevoegd kon achten, als gedachtenlezer der Gothische bouwmeesters op te treden. In zekeren zin heeft hij nogmaals van den Christentempel een tempel der Rede gemaakt, want aan hetgeen hij in de architectuur van Notre-Dame waarnam heeft hij voor een groot deel zijn theorieën van redegevende bouwkunst ontleend en getoetst.

Jammer, dat de voorbeeldelooze ijver en toewijding van Viollet le-Duc, waarvoor wij den grootsten eerbied koesteren, hem te ver gevoerd heeft in de toepassing zijner theorieën. Volkomen te goeder trouw, heeft hij gemeend, de waarde van het monument te verhoogen, maar daar integendeel iets aan ontnomen, dat niet terug te krijgen is, een deel van het karakter, dat zich bij een bouwwerk in den loop eeuwen, evenals bij een levend wezen in den loop des levens ontwikkelt en in het uiterlijk gaat spreken. Alle litteekens, alle rimpels zijn door den te ijverigen restaurator weggenomen. Wat de steenen van Notre-Dame aan Victor Hugo vertelden, zeggen zij nu niet meer, en het is de vraag of de aanblik nu nog wel in staat zou zijn, een dichter tot een meesterwerk te inspireeren. Eigenlijk is dit geen vraag, want de aandachtige beschouwing brengt geen dichter meer in vervoering en voor den bouwmeester is zij niets anders dan een demonstratie, een verhandeling over dertiende-eeuwsche Fransche Gothiek, volgens de opvatting van een negentiend-eeuwsch geleerde.

Waar het de kunst van gedachten lezen betreft, erkennen wij gaarne onze minderheid: maar wij meenen toch, dat de middeleeuwsche bouwmeesters er niet aan gedacht hebben, in hun werken de theorie der redegevende bouwkunst te demonstreeren, maar het ad majorem Dei gloriam hen steeds min of meer bezield heeft. Niet altijd in dezelfde mate, is ongetwijfeld de eere Gods hun drijfveer geweest; zij waren menschen met menschelijke eigenschappen en gebreken, eerzucht en ijdelheid waren hun niet vreemd, en de zucht om een kunstbroeder te overtreffen, heeft de eere Gods wel eens op den achtergrond gebracht.

Maar het is alsof Viollet-le-Duc, hoezeer hij ook gemeend moge hebben, zich in den gedachtengang der Gothische bouwmeesters te hebben ingeleefd, hoezeer hem dit ook werkelijk ten deele gelukt is, nooit de beteekenis van het ad majorem Dei gloriam gevoeld heeft. Zijn schuld is het waarschijnlijk niet; het milieu, waarin hij leefde, verschilde zoozeer van dat der middeleeuwen, dat men er zich over verbazen moet, hoe het hem gelukt is, zich uit het eene in het andere te verplaatsen op de wijze, zooals hij het vermocht, tot in vele détails. De voorliefde voor het détail schijnt den meester parten te hebben gespeeld en hem het groote idee, dat aan elk monumentaal werk ten grondslag ligt, uit het oog te hebben doen verliezen en als factor van minder beteekenis te hebben doen beschouwen.

Maar juist ook het détail, en hier bedoelen wij meer het decoratieve, had hem kunnen doen inzien, dat de middeleeuwsche bouwmeesters bij hun werk vaak aan heel andere dingen gedacht hebben, dan aan de rationeele constructie en op somtijds ondeugende wijze hun spotlust hebben botgevierd.

Aan de Gothische kathedralen kan men, gelijk bekend is, de gansche bijbelsche geschiedenis, in steen uitgebeeld, geschilderd of in glas gebrand zien. Heeft de wijze, waarop dit geschied is, dikwijls iets vermakelijk naïefs, in zijn humoristische voorstellingen is de beeldhouwer der middeleeuwen realist bij uitnemendheid en soms tot het uiterste van het geoorloofde. Daar spreekt hij zich uit, zooals hij denkt en daar ontplooit zich, vaak meer dan in de gewijde voorstellingen, zijn meesterschap over de techniek, zijn groote virtuositeit. Terecht beroemd zijn dan ook de gargouilles en chimères, met hun min of meer fantastische toepassing van menschelijke en diervormen, die den gevel van Notre-Dame versieren. Ook deze veel bewonderde onderdeelen zijn bij de restauratie bijna allen vernieuwd, maar dit is met zulk 'n vaardigheid geschied, dat zij menigmaal voor middeleeuwsch werk worden gehouden.

Arthur Collins, een Engelsch schrijver, die een boek over symbolisme in kerk-architectuur uitgaf, schijnt zelfs niet vrij van dwaling op dit punt. Een Engelsch boekhouder, Harry Hems, wist echter onlangs mede te deelen, dat de nieuwe chimères waarschijnlijk door een Engelschman gemaakt zijn. Omstreeks het midden der negentiende eeuw werd door een Londensch aannemer, George Myers, voor een lid der familie Röthschild, nabij Parijs een groote villa gebouwd. Een groot aantal Engelsche handwerkslieden was daartoe overgekomen, en daaronder ook een beeldhouwer Frampton. Het werk van dezen man had reeds de aandacht getrokken te Parijs, en toen de villa gereed was, nam Viollet-le-Duc een proef met Frampton, door hem een nieuwe gargouille, naar een oud fragment te laten maken.

Deze proef viel zoo goed uit, dat Viollet-le Duc den Engelschman bij zijn staf van beeldhouwers indeelde, en hem de vernieuwing van nagenoeg al de gargouilles en chimères opdroeg.

Wanneer men nagaat, dat de meeste dezer onderdeelen zwaar beschadigd waren, vele tot vormlooze fragmenten waren geworden, en waarschijnlijk ook verscheidene geheel verdwenen waren, dan moet men toegeven, dat Frampton zich van zijn zaak gekweten heeft op een wijze, die hem aanspraak geeft op onze bewondering. Zijn naam verdient aan de vergetelijkheid te worden ontrukt.

Maar bij de beschouwing van zijn werk inzonderheid, moet degene, die aan Notre Dame middeleeuwsche kunst wil bestudeeren, er aan denken, dat oorspronkelijk middeleeuwsch werk aan dit monument, helaas nog slechts bij uitzondering voorkomt.

Bliksemafleiders.

(Slot.)

Uitstekend voldoen klemmen uit twee stukken, als in figuur 3 afgebeeld, welke men op maat bij een bekwamen smid laat smeden en vertinnen. De beide helften worden door vier schroefbouten met moeren vastgezet. Tegelijk wordt ook de draad (geleider) in de klem vastgezet; de vleugels aan de eene zijde (in de figuur rechts) hebben daartoe een passende bocht gekregen. Het verdient aanbeveiling den draad vooraf aan de eene helft vast te soldeeren en bovendien het uiteinde van den draad enkele c.M. er te laten uitsteken. Nadat de klem is aangebracht wordt dit uitstekende eindje als een haak om de klem gebogen, zoodat al mocht te eeniger tijd de draad losraken, hij toch nooit uit de klem kan schieten. Dit geldt ook voor verzinkt ijzerband.

Ligt het grondwater 4 of meer meters diep, dan is het op de genoemde wijze moeilijk te bereiken. Men kan dan vaak den draad door den grond naar een sloot in de nabijheid leiden en hem hier aansluiten op een grondverbinding, eenvoudig bestaande uit een stuk gaspijp, dat in den onderwal in den grond is gedreven. De draad moet voorzoover hij in den grond zal komen door een dikke verflaag worden beschermd. Deze maatregel is trouwens ook voor bovengrondsche draden aan te bevelen, vooral waar deze in de nabijheid van schoorsteenen aan scherpe rookgassen zijn blootgesteld. Bij afwezigheid van water is eene verbinding met de vochtige aarde op eenige plaatsen voldoende.

Heeft het gebouw den vorm van fig. 4 dan kan de constructie van den afleider overigens dezelfde blijven, alleen worden dan de geleiders over de schuine dakkepers in plaats van over de windveeren gevoerd. Hier is het evenwel eenvoudiger de geleiders over het dakvlak langs den den kortsten weg omlaag te leiden, gelijk in figuur 4 is

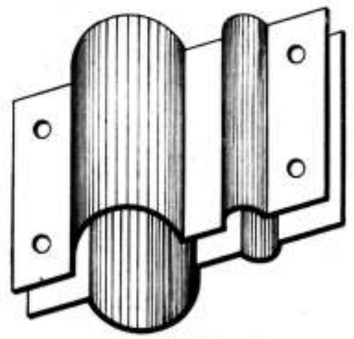

Fig. 3.

aangegeven. Aan de achterzijde (rechts) denke men zich nog een dergelijken geleider aangebracht, die in de figuur natuurlijk niet zichtbaar is.

In figuur 4 is nog een schoorsteen afgebeeld, die ook van een afleider is voorzien. Hierlangs is n.l. een ijzerdraad omhoog geleid, die ongeveer 30 c.M. er boven uitsteekt en aldus een opvanger vormt. Het ondereind van dezen geleider is door een klem of door deugdelijk soldeeren met den geleider van het gebouw op het dak verbonden. Staat de schoorsteen op of nabij de nok, dan wordt hij eveneens van opvanger en geleider voorzien, doch de laatstgenoemde aan de nokgeleiding van het gebouw verbonden.

Is eindelijk het te beveiligen perceel van meer ingewikkelden bouwtrant, dan is het toch meestal op te vatten als bestaande uit gedeelten, die zich met een onzer figuren wel laten vergelijken. Men beveilige dan elk dezer deelen op de aangegeven wijze, maar verzuime daarbij niet (wat van groot belang is) de geleiders der verschillende deelen zooveel mogelijk tot één samenhangend geheel te

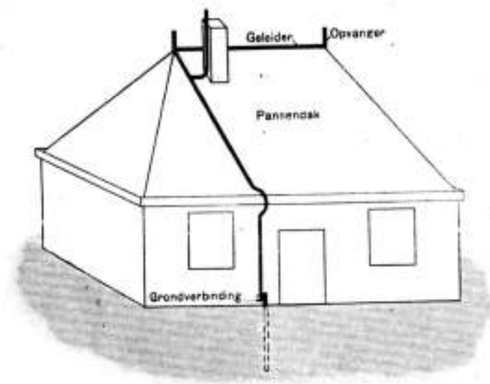

Fig. 4.

vereenigen. Want het doel is toch altijd een soort van metalen net of kooi over het gebouw te slaan en dit op een — liefst niet te klein — aantal punten rondom het geheele gebouw met den grond in verbinding te brengen.

C. Toevallig aan het gebouw aanwezige metaaldeelen.

Bij gebouwen, als in fig. 1, 2 en 4 bedoeld, zal het allicht voorkomen, dat de omlaag gevoerde geleiders de dakgoten kruisen. Zijn deze goten van metaal of met metaal beslagen, dan moeten op de kruispunten de draden met dit metaal worden verbonden. Dit geschiedt door den draad over een afstand van 10 c.M. langs de kraal der goot te leggen en te soldeeren.

Het komt vaak voor, dat de nok, in plaats van met pannen, gedekt is met lood of zink. In dit geval is het aanleggen van een nokgeleider overbodig, omdat het reeds aanwezige metaal hiervoor in de plaats treedt. Het is dan niet bepaald noodig, dat de deelen, waaruit deze metalen nokbedekking bestaat, door soldeeren onderling metalliek verbonden zijn, indien slechts de aangrenzende deelen telkens over tenminste 10 c.M². elkaar bedekken. Wel moeten de opvangers met de nokbedekking in metallieke verbinding gebracht worden.

Ook de windveeren of de schuine kepers kunnen met zink of lood gedekt zijn. Dan is het overbodig hierlangs opzettelijke geleiders aan te leggen. De opvangers moeten dan echter weer in goede verbinding staan met deze metalen windveer- of keperbedekking; en verder moet men op het onderuiteinde van deze laatste een geleider soldeeren en dezen dan verder langs den muur omlaag voeren naar zijn grondverbinding.

Ook als opvanger kan het toevallig reeds aan het gebouw aanwezige metaal wel dienst doen. Zijn de uiteinden der nok b.v. voorzien van een metalen dakornement (een windwijzer of derg.) dan kunnen deze zonder meer als opvangers van den bliksemafleider in gebruik genomen worden. Op schoorsteenen doen zinken rookpijpen, gekken, en ijzeren schoorsteenplaten dienst als toevallige opvangers.

Als toevallige grondverbinding eindelijk kan men met vrucht gebruik maken van de ondergrondsche buizen der

water- en gasleiding en van norton- en andere pompbuizen. Vooral de eerstgenoemde, die in zoo uitgebreide gemeenschap staan met den grond, mag men — waar ze voorhanden zijn, — niet ongebruikt laten. Anders bestaat er gevaar, dat de bliksem ergens in het gebouw de buizen opzoekt en van den bliksemafleider afslaat, wat voor gebouw en bewoners groot gevaar oplevert.

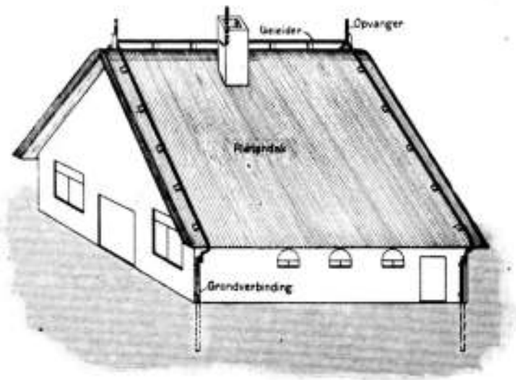

Fig. 5.

Voor de verbinding aan leiding- of pompbuizen maakt men gebruik van de beschreven klem; de buis wordt ter plaatse vooraf blank gemaakt en men doet goed, een voering van bladlood tusschen klem en buis aan te brengen.

Het is gewenscht ook andere groote metaalmassa's van het gebouw zooveel mogelijk met geleiders van den bliksemafleider te verbinden, waardoor vaak op eenvoudige wijze aan het metalen net een zeer gewenschte uitbreiding kan worden gegeven. Hiervoor komen b.v. in aanmerking zinken daken, killen, gevels en afvoerpijpen van den regen. Deze laatste kunnen desnoods wel als toevallige geleiders gebruikt worden, doch dit is in 't algemeen niet aan te bevelen, want tegenover de besparing van enkele Meters ijzerdraad, die hierdoor mogelijk zou zijn, staat het gevaar, dat door een onwillekeurig verzuim, deze pijp en daarmee ook de bliksemafleider onklaar kan raken.

D. Rieten daken.

Het voorafgaande geldt zonder meer slechts voor hard gedekte huizen. De beveiliging van rieten en strooien daken geschiedt weliswaar volgens volkomen hetzelfde beginsel, maar deze maken, wegens de brandbaarheid van het materiaal, nadere voorzorgen beslist noodzakelijk. Deze voorzorgen bestaan hierin, dat men de opvangers en de geleiders op eenigen afstand van het rieten dak verwijderd houdt. (Zie Fig. 5). De opvangers worden daarom bevestigd op houten paaltjes, die aan de kapgebinten bevestigd zijn en zoover boven de nok uitsteken, dat het ondereind van den ijzeren opvanger nog ongeveer 25 c.M. boven het dak blijft. Ook de nokgeleiders en de geleiders over het schuine dakvlak mogen nergens het riet tot kleineren afstand dan 25 of 20 c.M. naderen. Zij moeten daarom goed gespannen zijn en bovendien op verschillende punten (b.v. om de drie Meter) door houten stutbalkjes worden opgehouden. Men lette er daarbij wel op, dat ook ter plaatse, waar zich de geleider om het ondereind van het rieten dak naar den muur buigt, de afstand van den geleider tot het uiteinde van het rieten dak bewaard blijft. Dit levert in de constructie wel eens eenige moeilijkheid op, welke echter door goed spannen en het aanbrengen van een ijzeren steunroede in den muur te overwinnen is.

Het spreekt vanzelf dat de geheele constructie tegen storm volkomen bestand moet zijn. Soliditeit is bij den bliksemafleider in het algemeen, en bij dien op zachte daken in het bijzonder een eerste vereischte.

De Opzichters- en Teekenaarsbond en de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.

In ons nummer van 31 Mei 1913 namen wij het schrijven op, door het Bestuur der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst gericht tot dat van den Opzichters- en Teekenaarsbond, naar aanleiding van de bekende brochure over het ontslag van den opzichter De Vries.

Wij meenden, daarna de zaak veilig te kunnen laten rusten, doch bemerken nu,, dat het een verkeerden indruk heeft teweeg gebracht, dat wij het antwoord op het bovengenoemd schrijven tot heden niet hebben opgenomen.

Ten einde allen schijn van partijdigheid in deze zaak te vermijden, laten wij thans dit antwoord hier volgen.

Wij hebben er niets aan toe te voegen, omdat het geen nieuw licht in de zaak brengt, en onze meening dienaangaande nog in geen enkel opzicht wijziging heeft ondergaan.

Het antwoord van het Bondsbestuur luidt als volgt:

's-Gravenhage, 19 Juni 1913.

Aan het Hoofdbestuur der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

Weldedelgeboren Heeren,

Met dezen hebben wij de eer U namens het Bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond en in antwoord op Uwe missive van 22 Mei 1913, het navolgende beleefd mede te deelen:

„Uwe mededeeling, dat Uw College „ten hoogste verwonderd is", dat door ons bestuur de bekende brochure is uitgegeven, heeft wederkeerig in ons verwondering gewekt; immers, wat bleef ons bestuur — na de vruchtelooze pogingen om met den heer v. d. Steur of het Carnegiebestuur een onderhoud te hebben over het ontslag van ons lid De Vries — anders over dan de publicatie van feiten, die onzes inziens het ontslag hebben uitgelokt; sterker: het standpunt van den heer v. d. Steur, noodzakelijk maakten?

U zult toch met ons eens zijn, dat ons bestuur, na die vruchtelooze pogingen, geen ander middel om voor ons lid op te treden, overbleef.

Nu is er ons bestuur een verwijt van gemaakt, dat wij ons na de mislukte pogingen om met den heer v. d. Steur of 't Carnegiebestuur het ontslag-De Vries te bespreken, niet gewend hebben tot Uw College, aangezien de heer v. d. Steur toch lid is van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Maar Uw College zal in de eerste plaats moeten erkennen, dat ons bestuur van dien maatregel onmogelijk eenig succes kon verwachten; immers, in de talrijke gevallen dat wij ons reeds in aangelegenheden, de arbeidsvoorwaarden onzer leden rakende, tot U wendden, kregen wij steeds ten antwoord, dat een zoodanige regeling niet lag op den weg van een de kunst bevorderend lichaam als Uwe Maatschappij was. Wij zullen echter toonen uit dit onverdiende verwijt leering te hebben getrokken.

Waar wij dus meermalen getracht hebben in dergelijke aangelegenheden: vacantie, arbeidscontract, enz. met Uw College te onderhandelen, doch Uwerzijds daarop nimmer werd ingegaan, daar geeft het toch allerminst pas ons juist in dit geval en met de bedoeling ons standpunt te verzwakken, te verwijten, dat wij dien weg niet hebben bewandeld.

Bovendien hebben wij ons dd. 25 October 1912 tot het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten gewend, met het verzoek te willen bevorderen, dat alsnog een conferentie tusschen den heer v. d. Steur en ons tot stand zou komen.

Eenig antwoord heeft ons nimmer bereikt.

En nu de zaak waarom het gaat.

In de eerste plaats moeten wij met alle kracht opkomen tegen de voorstelling, die Uw College in Uw vorengenoemd schrijven geeft van de bedoelingen, die onzerzijds bij de publicatie der brochure zouden hebben voorgezeten. „Om een schijn van meerdere algemeene beteekenis aan dit ontslag te geven", zouden wij critiek hebben geoefend op „de plaats gehad hebbende aanbesteding en andere onderwerpen, die niets met het ontslag te maken hebben."

Neen, mijne heeren, dat kan het doel van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond niet zijn en is het ook niet. Het kan dien bond vrij onverschillig laten, hoe en op welke wijze het door den heer Carnegie beschikbaar gestelde geld voor den bouw van het Vredespaleis wordt besteed; het ligt allerminst op zijn weg aan het bestudeeren van dat vraagstuk zijn tijd te vermorsen.

De feiten door ons gepubliceerd en verband houdende met „de plaats gehad hebbende aanbesteding en andere onderwerpen", welke naar Uwe bewering „niets met het ontslag te maken hebben", hebben wij dan ook niet gepubliceerd om hun zelfs wil — maar enkel en alleen, omdat die feiten het ontslag in een zeer eigenaardig — om geen sterkere uitdrukking te gebruiken — licht plaatsen; omdat die feiten naar onze vaste overtuiging de werkelijke — hoewel niet genoemde — motieven voor het ontslag zijn geweest.

Dat, en dat alleen, was de reden, die ons tot publiceeren dier feiten noopte.

Wanneer Uw College de zaak in dit licht beziet, zal het tot de conclusie moeten komen, dat de kwalificeering van onze brochure tot „onwaardig geschrift" op haar allerzachtst uitgedrukt zeer voorbarig is geweest, vooral omdat U tot die conclusie is gekomen met verzuim van den allereersten plicht van een rechter, n.l.: het hooren van beide partijen.

Uw College heeft gemeend een zoo krasse kwalificeering te mogen publiceeren, zonder ons te hooren, dus alleen op de verdediging van Uw mede-hoofdbestuurder, den heer Van der Steur.

Ons bestuur is ten hoogste verwonderd, dat Uw College met verwaarloozing van de allereerste eischen van rechtspraktijk, de verantwoordelijkheid van een zoo krasse conclusie durft aanvaarden.

Alvorens verder te gaan, zullen wij Uw College een verhaal doen, waaruit U wellicht nog meer onder den indruk Uwer voorbarige, op onvoldoende instructie steunende rechtspraak zult komen.

Toen bij geruchte bekend was geworden, dat ons bestuur zich door de houding van den heer v. d. Steur en het Carnegiebestuur, genoopt zag tot publiceering zijner bevindingen over te gaan, vervoegde de aannemer van het decoratie-werk aan het Vredespaleis zich bij een der leden van ons bestuur, klaarblijkelijk als afgezant uit hoogere regionen. Gelijk hij zijn cliënten onder de bekoring van voortreffelijk werk krijgt, trachtte hij onzen mede-bestuurder in extase te brengen over 's heeren Van der Steur's verheven karakter-eigenschappen — hetgeen echter niet gelukte.

Deze lofzangen werden — in verschillende toonaarden — geheel ongevraagd gezongen, echter — zooals blijken zal — niet zonder bedoelingen.

Welnu — aldus ten slotte de afgezant — op het harnas van vlekkeloosheid en verhevenheid door den heer Van der Steur gedragen, moeten Uwe pijlen — de feiten uit de brochure — afstuiten, om ten slotte U zelf te verwonden; hij wilde dus ons Bondsbestuur den goeden raad geven, niet tot publiceering der brochure over te gaan.

Bovendien had men in de hoogere regionen, waaruit hij vermanend tot ons nederdaalde, zooveel bezwarend materiaal tegen ons bondslid De Vries — in diens qualiteit van opzichter bij den bouw van het Vredespaleis — verzameld, dat de publiceering der brochure beantwoord zou kunnen worden met het instellen eener strafrechterlijke vervolging tegen De Vries.

Als dat niet insloeg, wat moest dan wel inslaan?

Mijne Heeren, hoofdbestuurders van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, ons Bondsbestuur — zich zeker wetende van zijn goed recht — is voor die bedreiging niet teruggedeinsd en toch is de brochure niet beantwoord met eene strafrechterlijke vervolging tegen ons bondslid.

Waarom niet?

En in de tweede plaats moeten wij met alle kracht opkomen tegen de voorstelling, die Uw College geeft van de wijze waarop ons bondslid De Vries getracht heeft recht te zoeken: „Dat de opzichter De Vries in de brochure zelf voortdurend blijken geeft zich te bemoeien met zaken, die hem niet aangaan en geen besef toont te hebben van de positie, die een opzichter als ondergeschikte medewerker en vertrouwde van den architect behoort in te nemen tegenover zijnen chef", aldus heet het in Uw meergenoemde missive.

Maar, mijne heeren, heeft de architect Van der Steur niet zeer duidelijk getoond, geen besef te hebben van de positie, die een architect als de superieure medewerker van den opzichter in onze moderne samenleving behoort in te nemen tegenover zijnen ondergeschikte?

Gesteld nu eens, dat wij geen motieven konden aanvoeren, om ons bondslid De Vries te verdedigen, wie ware dan meer te veroordeelen wegens gemis aan „besef van zijne positie", de superieure architect of de ondergeschikte opzichter?

Wij zouden meenen de eerste?

Maar door het gebeurde aan het Vredespaleis kan men ons bondslid De Vries toch moeilijk gemis aan besef van zijn positie tegenover den architect verwijten.

Immers, zoolang de architect in ons bondslid zijnen „ondergeschikte medewerker en vertrouwde" zag, zoolang liet de verhouding niets te wenschen over, maar vanaf het oogenblik, dat de architect in deze veranderde van houding, was De Vries gedwongen uit tegenweer en zelfbehoud — zich z.g.n. „te bemoeien met zaken, die hem niet aangaan". De Vries heeft natuurlijk al spoedig ingezien, wat er met hem ging gebeuren en heeft zich dat spreekt toch wel van zelf — in zijn plaats zou ieder ander hetzelfde gedaan hebben — daar tegen trachten te wapenen.

Evenmin als Bondsbestuur tot publicatie der brochure overging om handelingen en gebeurtenissen bij den bouw van het Vredespaleis aan de publieke opinie prijs te geven, doch uitsluitend om te doen zien, waarom De Vries moest worden ontslagen, evenmin heeft De Vries zich bemoeid „met zaken die hem niet aangaan", uit zucht, uit behoefte om zulks te doen, doch uitsluitend met de bedoeling om met de resultaten dier bemoeiing, hem boven het hoofd hangende gevaren te trachten te keeren.

Uit het voorgaande zal Uw College zijn duidelijk geworden, dat het ons Bondsbestuur niet het minste belang inboezemt of bij aanbestedingen, leveranties, enz. voor den

bouw van het Vredespaleis alles naar de eischen van recht, billijkheid en eerlijkheid is geschied, doch dat voor ons van het allergrootste belang is het antwoord op de vraag:

Is ons bondslid De Vries het slachtoffer geworden van het feit, dat niet al te nauwkeurig met die eischen is rekening gehouden?

Welnu, die vraag is door ons Bondsbestuur in zijne brochure bevestigend beantwoord en wel op grond van gegevens, die wij zeer consciëntieus en na langdurig onderzoek hebben verzameld, terwijl Uw College slechts enkele dagen noodig had om tot de conclusie te komen, dat onze brochure een „onwaardig geschrift" was.

Het zal U op grond van het voorgaande duidelijk zijn, dat wij die kwalificatie onder geen omstandigheid kunnen aanvaarden en dat wij daarom door een te benoemen commissie wenschen beantwoord te zien, de hiervoren, door ons gecursiveerde vraag.

Wij hebben mitsdien en ten slotte de eer Uw College voor te stellen:

a. Uwe medewerking te verleenen tot het benoemen eener commissie, bestaande uit drie leden, waarvan één aan te wijzen door Uw College en één door ons Bondsbestuur, terwijl deze twee leden een onpartijdigen voorzitter kiezen;

b. aan bedoelde commissie op te dragen de beantwoording der vraag: „Is de opzichter C. de Vries het slachtoffer geworden van het feit, dat bij aanbesteding, leveranties enz. voor den bouw van het Vredespaleis niet al te nauwkeurig met de eischen van recht, billijkheid en eerlijkheid is rekening gehouden?"

Met verschuldigde gevoelens van hoogachting hebben wij de eer te zijn.

Namens het Bestuur van den Algemeenen
Nederl. Opzichters en Teekenaarsbond.

(w.g.) C. J. W. DE JONGH, Voorzitter.
(w.g.) J. B. M. LAMERS, Secretaris.

Prijsvragen.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1913.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de vier navolgende Studie-Prijsvragen uitgeschreven.

1. Een waterkantoor met aanlegsteiger.

Art. 1. Er wordt verlangd een ontwerp voor een Waterkantoor met aanlegsteiger, gelegen aan den rechterwal van een Hollandsche Havenstad.

Het gebouw wordt gedacht te staan op de kade, de aanlegsteiger in het water. Verondersteld wordt dat het water een constant niveau heeft, dat 2 M. lager ligt dan de bovenkant van den wal.

Art. 2. Omschrijving.

Het gebouw zal bestaan uit:

een vertrek voor den havenmeester groot ± 4×4 M.
„ „ „ de administratie „ ± 4×4 M.
„ „ „ „ douanenwacht „ ± 4×4 M.
„ „ „ „ politie-wacht „ ± 4×4 M.
„ „ „ wachtplaats publiek „ ± 4×6 M. (eventueel aan eene zijde open).
„ „ „ eerste hulp bij ongelukken ± 4×4 M.
„ W. C. en handen-waschgelegenheid.

De steiger welke zal dienen voor aanleg van politie- en douanen-bootjes (welke hier niet geborgen behoeven te worden) moet behoorlijk toegankelijk zijn. De maximum-lengte is 30 M. De maximum-breedte is 8 M.

Art. 3. Verlangd wordt in potlood (al of niet in kleur) de navolgende teekeningen:

1. plattegronden schaal 1 à 50.
2. voor-, achter- en zijgevel schaal 1 à 50.
3. een doorsnede schaal 1 à 50.
4. een perspectief in potlood (zonder kleur).

Art. 4. Prijzen.

Aan de Jury is een bedrag van f 125 beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen.

Beide met diploma van het Genootschap.

2. Een publieke telefooncel.

Art. 1. Verlangd wordt een ontwerp voor een publieke telefooncel staande op een pleintje van een groote stad in Holland.

Art. 2. Het gebouwtje zal bestaan uit:

een wachtkamer voor het publiek groot ± 4×6 M. (waarin gelegenheid tot het maken van korte aanteekeningen),
een vertrekje voor een bewaker groot ± 2 × 2 M.
een W.C. met handen-waschgelegenheid voor bewaker
vier telefooncellen.

Art. 3. Verlangd worden de volgende teekeningen:

1. een plattegrond 1 à 50.
2. een belangrijke doorsnede 1 à 50.
3. gevels 1 à 20.
4. een perspectief in kleur.

De behandeling der teekeningen worden vrijgelaten, behalve de onder 4 genoemde teekening welke in kleur moet zijn.

Art. 3. Prijzen. Aan de Jury is beschikbaar gesteld een bedrag van f 50, om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen.

Beide met het diploma van het Genootschap.

3. Een brievenbus.

Art. 1. Verlangd wordt een ontwerp voor een publieke brievenbus, waarbij gedacht moet worden een artistieke oplossing te vinden voor de tegenwoordige Rijks-Brievenbus van Nederland, waarbij de bestaande technische eischen in aanmerking moeten worden genomen, zoodat de hoofdafmetingen van de brieven-ruimte, de lengte en breedte der sleuven, de hoogte boven den grond van deze enz. behooren aangehouden te worden.

De urenbordjes der buslichting, welke thans apart zijn aangebracht, behooren in dit ontwerp aan de brievenbus zelve voor te komen.

Art. 2. Gevraagd worden de navolgende teekeningen op ¼ der ware grootte;

1. voor-, zij- en bovenaanzicht.
2. doorsneden, (zonder inwendige mechanismen).
3. De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten, mits een der teekeningen onder 1 genoemd in kleur is en het materiaal duidelijk wordt aangegeven.

Art. 3. Prijzen:

Aan de Jury is een bedrag van f 30 beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen, beide met het diploma van het Genootschap.

4. Een Diploma.

Art. 1. Verlangd wordt een ontwerp voor een Genootschapsdiploma dat uitgereikt kan worden bij bekroningen. Het ontwerp moet geschikt zijn voor reproductie langs foto-chemischen weg, dus zal in O.-I. inkt geteekend worden. Het formaat waarop het ontwerp zal moeten geteekend worden is $0.2^5 \times 0.38^5$ M. (vrijgelaten wordt welke hiervan de hoogtemaat is). Een eventueele reproductie zal teruggebracht worden op vier vijfde der grootte van het ontwerp.

Art. 2. Het opschrift moet den volgenden tekst bevatten waarbij rekening moet worden gehouden met de later in te vullen woorden c.a.

Genootschap: „Architectura et Amicitia".
Amsterdam.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" verklaart dat overeenkomstig het Jury-rapport van den . . . . . 19. . .
het ontwerp onder het motto . . . . . .
vervaardigd door . . . . . .
heeft waardig gekeurd.

Het Bestuur van A. et A. (ruimten voor 7 namen)

De Jury: (ruimte voor 6 namen)
Amsterdam, ...

Algemeene bepalingen.

Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

De inzendingen op deze prijsvragen moeten uiterlijk 1 Januari 1914 vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den 1sten Secretaris. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; de ontwerpen echter van inzenders buiten Europa woonachtig, moeten op de in de programma's gestelde data zijn ingekomen. Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres. De motto's van alle inzendingen zullen in het eerst-verschijnend nummer van het Genootschapsorgaan worden vermeld.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe; waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto .... verklaart dat dit ontwerp zijn geesteljk eigendom is, en de teekening(en) door hem zelf zijn gemaakt".

Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.

De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten verpakt zijn. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p.a. den 1sten Secretaris van het Genootschap.

De vragen worden tot en met 1 October 1913, met de antwoorden gepubliceerd in het Genootschapsorgaan.

Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders; het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders de ontwerpen waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.

Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking blijven van het Genootschap; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som gelijk aan het bedrag dat voor den eersten prijs is uitgeloofd.

Inzendingen welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich voor de uitspraak van de Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige bekroningen in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen welke in het programma niet zijn gevraagd zullen buiten beschouwing blijven.

De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren, en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren; het rapport zal bij de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt. Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De Jury:

H. P. BERLAGE, Nz.
M. J. HACK.
W. KROMHOUT, Czn.
J. E. VAN DER PEK.
WILLEM VAN DER PLUYM.

Amsterdam, 30 Juli 1913.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 31. Kroniek LV door J. Gratama. De prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de tentoonstelling te San Francisco in 1915.

Het verkeer, door F. J. Kubatz b. i., met afbeeldingen.

Het nieuwe Raadhuis voor Rotterdam, door J. Gratama (vervolg) met afbeelding.

Het uitbreidingsplan van 's Hertogenbosch.

ARCHITECTURA No. 31. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Vaktoestanden.

Het Utrechtsche Kunstverbond.

De Internationale Graphische Tentoonstelling, Paleis van Volksvlijt 22 Juli — 15 September, door Jan de Meijer, met afbeeldingen en losse plaat.

Eere-Prijsvraag 1914 van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Genootschapsprijsvragen 1913.

Nationaal Bouwkundige studieprijsvraag.

Open brief aan de jury van de Rotterdamsche Raadhuisprijsvraag, door K. de Bazel (Slot).

DE BOUWWERELD No. 31. Moderne Amerikaansche Ziekenhuizen door Dr. H. P. Bosscha, met afbeeldingen.

Het Loodwitgevaar.

DE INGENIEUR No. 31. Feestvergadering te Aken en Heerlen op 8 en 9 Augustus 1913.

Technische Mededeelingen als inleiding tot de Feestvergadering te Aken en Heerlen. III. Werken in gewapend beton ten behoeve van het Staatsmijnbedrijf, door A. E. Dinger c. i. met afbeeldingen.

Over korfbogen, door H. Oostinjer c. b. i. met afbeeldingen.

Het s.s. Melchior Treub te Singapore.

Prijsvragen van den Verein Deutscher Eisenbahnverwaltungen.

Ingezonden stukken. Overspanning door resonnantie, door J. A. Schouten c. i. met afbeeldingen. — Tinmijnbouw en de schatkist, door W. H. C. Doorman.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 31. Verslagen van vergaderingen. — Gebrek aan technisch personeel. — Nog eens de groote kerk te Veere. — Eenige beschouwingen over het Taylor-stelsel. — Iets over den theo-loliet (vervolg). — Kaaimuurbouw - Rotterdam. — Prijsvragen — Gemengd. —

DE AANNEMER No. 30. Verslag omtrent de in 1912 bij de leden der Onderlinge Risico-Vereeniging uit den Nederlandschen Aannemersbond voorgekomen ongevallen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 5. De geschiedenis en ontwikkeling der Klei-Industrie. — De strijd tusschen de Ver. van Cementhandelaren en de Natuurcement-fabrikanten Debaisseux et Lemay, Vauls — Mededeelingen. — Officieele Mededeelingen. — Nationale Bouwkundige Studie-prijsvraag (Met 14 afb.) — Klinkerbestratingen V. (Met fig.) — De Engelsche Woning IV. — Verscheidenheden.

Personalia.

— In den ouderdom van 87 jaren is te Amsterdam overleden de indertijd zeer bekende illustrator, graveur en etser Willem Steeling, vader van den schilder van dien naam.

In bloeitijd van het jaarboekje in prachtband met verguld op snee, als „Aurora", „Holland" en hoe ze meer heetten, bloeide ook Steelink's kunst en geen dezer periodiekjes verscheen, of het bevatte een of meer zijner illustraties.

In het begin van zijn loopbaan was Steelink ook zeer gezocht als teekenleeraar.

Hij was lid van de maatschappij „Arti et Amicitiae" en had zitting in verschillende commissies van die kunstinstelling.

— Te Nijmegen is op 61-jarigen leeftijd overleden de heer D. C. van Diedenhoven, opzichter te klasse voor de Rijksgebouwen van Onderwijs, enz. Te voren was de overledene vele jaren werkzaam bij den aanleg van Staatsspoorwegen, voornamelijk van de lijnen Arnhem-Nijmegen en Nijmegen—Venlo, o. a. werden de werken te Mook voor een groot deel onder zijn toezicht uitgevoerd.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND

Vandalisme in Groningen.

Te Groningen is weer een daad van ergelijk vandalisme afgespeeld.

Aan de Brugstraat bevindt zich een merkwaardig gebouw, het huis „New York". Het vertoont een hoogst belangrijk staal van Noord-Nederlandschen laat-gothischen baksteenbouw in is in reuzenmoppen opgetrokken. Het is het eenige voorbeeld van dien aard, dat wij in ons land nog bezitten. De gevel verkeert in vrij goeden staat en zou met betrekkelijk geringe kosten te herstellen en in zijn alouden toestand terug te brengen zijn. Plannen daarvoor waren reeds opgemaakt en er bestond gegronde reden, om te hopen, dat deze zouden worden verwezenlijkt. Aan die verwachting is nu de bodem ingeslagen, doordien de eigenaar het heeft kunnen bestaan, dit fraaie voorbeeld van vroegeren luister geheel met witte verf te doen besmeren en de luiken groen te laten verven. De gevel is daardoor vrijwel voor goed bedorven, en het stadsbeeld op dat punt jammerlijk mismaakt. Het is een gruwel!

Korten tijd geleden werd aan de Markt aldaar een fraaie renaissancegevel onnoodig afgebroken, terwijl binnenkort een XVIII-eeuwsch heerenhuis met uitstekende details zal verdwijnen, om plaats te maken voor den reclamegevel van een bioscoop. (N. Rott. Ct.)

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in Natuurteekenen en Decoratief schilderen aan de Kunstnijverheidsschool Quellinus te Amsterdam. Akte MI of MB. Schriftelijke aanmelding vóór 21 Augustus a.s. aan den Directeur, Frans Halsstraat 14 Amsterdam, bij wien op aanvraag schriftelijke inlichtingen verkrijgbaar zijn. (1)

— Directeur a. d. Burgeravondschool te Zaandam, jaarwedde f 1200. Leeraar in Handteekenen aan dezelfde inrichting, jaarwedde f 550. Adres op zegel en stukken vóór 15 Augustus e.k. aan den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar voor direct. Brieven onder letter B. a.h. Bureau der Nieuwe Schiedamsche Courant, Boterstraat 50 Schiedam. (1)

— Directeur der Gasfabriek te Alkmaar, jaarwedde f 2400 met verhooging tot f 3000, vrije woning vuur en licht, of vergoeding van f 650. Voorloopig tevens belast met de directie v.h. gemeentelijk electrisch bedrijf, waarvoor bezoldiging f 400 bedraagt. Storting voor pensioen 6 pCt. Adres op zegel vóór of op 20 Augustus aan het Gemeentebestuur. (1)

— Uitvoerder-Onderbaas voor grond- en spoorwerk, voor direct. Brieven onder No 51769 aan het bureau v. h. Alg. Nederlandsch Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

(Vervolg 3de pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leveri
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE. AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Drandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

488STE JAARGANG. ZATERDAG 16 AUGUSTUS 1913. No. 33.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan. – 31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Het seizoen der vergaderingen is gelukkig zoowat voorbij, nu zijn wij in het seizoen der excursies, dan komt in het najaar het seizoen der congressen en daarna zien wij weder geregeld de convocaties voor de vergaderingen verschijnen en zoo gaat het in een kringetje rond, alsof het leven van den architect voornamelijk bestond in het bijwonen van vergaderingen en congressen en het meemaken van excursies.

In werkelijkheid is dit maar bij enkele collega's het geval. De meesten hebben wat anders te doen en vaak in den mooien tijd van 't jaar het minst gelegenheid, om uit te breken. Dat is zoo aan het vak eigen en daar gewent men aan en bovendien, wat doet de bouwmeester liever dan bouwen?

Wij zijn geen ambtenaren of kantoormenschen, gedoemd om, dag in-dag-uit, dezelfde cijfertjes te zetten in dezelfde kolommetjes, 's avonds de cijfertjes bij elkander op te tellen en de uitkomst te plaatsen in een ander kolommetje; wij zijn geen militairen, die een dienst hebben te verrichten, tot in de kleinste kleinigheden van hoogerhand vastgesteld; wij behoeven niet den geheelen dag de eer te hebben, brieven te schrijven over „zaken", steeds eindigend met de betuiging onzer oprechte hoogachting voor personen, die wij nooit gezien hebben en die ons volkomen onverschillig zijn; wij behoeven niet den geheelen dag reclames te lezen en aan te hooren van belastingschuldigen, of aangeteekende brieven te behandelen, of verzekeringspolissen in te vullen of archiefstukken te ordenen

Wij zijn vrij van al dergelijke bezigheden, waarmede een groot deel onzer medemenschen zich een menschwaardig bestaan tracht te verschaffen, maar wij kunnen dan ook niet op den dag af uitrekenen, wanneer ons jaarlijksch verlof zal ingaan en wanneer wij ons pensioen zullen hebben verdiend. Voor ons bestaat zoo iets niet, onze roeping neemt ons geheel in beslag, wij vragen niet, wanneer onze arbeid zal zijn volbracht, wij verlangen ook niet naar het einde, omdat wij gevoelen, dat het met ons gedaan zal zijn, wanneer wij niet meer arbeiden, niet meer bouwen kunnen.

Ik wil met deze tirade volstrekt niet de meening te kennen geven, dat wij, bouwende menschen, een zooveel hooger levensopvatting zouden huldigen dan andere stervelingen

Gij gelooft het misschien niet, maar er zijn ambtenaren van den burgerlijken stand en zelfs ontvangers van belastingen, wien ik een hoogachting toedraag, oprechter dan de gebruikelijke aan het slot van een zakenbrief.

Wanneer men tot de ouderen begint te hooren gaat men zoo langzamerhand inzien, dat het weinig uitmaakt, op welke wijze men zich door het leven tracht heen te slaan, mits het op een eerlijke manier geschiedt, maar het verbaast mij toch wel eens, met hoe weinig veel menschen tevreden schijnen te zijn.

Ik heb iemand gekend, een veelbelovende jongen, in zijn jeugd reeds neiging vertoonend tot kunst, litteratuur en muziek, begaafd met veel smaak en geest; hij maakte een goed vers, was een vlot spreker, schreef een aardig feuilleton, wist zich gemakkelijk te bewegen in gezelschap

en niemand twijfelde er dan ook aan, of hij zou wel naam maken als schrijver of dichter. Later heb ik hem ontmoet als directeur van een maatschappij, welke bodega's exploiteerde.

Het was een betrekking, welke al zijn tijd in beslag nam. Zat hij niet op zijn kantoor, dan maakte hij inspectiereizen, zomer en winter was hij in de weer, de zaken gingen uitstekend en hij verdiende goed geld. Ik begreep wel, dat zijn ontwikkeling en beschaving hem ook in de zaken goed te pas kwamen, maar wou toch wel eens weten, of hij nu werkelijk met hart en ziel zijn dagelijksch werk deed en of hij nooit meer eens terug verlangde naar de liefhebberijen zijner jeugd. „Och", zeide hij, toen ik hem dit vroeg, „het geld verzoet den arbeid en later als ik binnen ben, over een jaar of tien, twaalf, dan ga ik misschien wel eens weer wat doen aan literatuur en muziek".

Maar toen hij binnen was, heeft hij anderhalf jaar gevegeteerd, zijn tijd doorbrengend met courantenlezen, whisten en wandelen en toen is hij dood gegaan. Zijn weduwe kan onbezorgd leven van het arbeidverzoetende geld, maar . . . . ik vraag u in gemoede, overdrijf ik, wanneer ik het leven van dezen man een mislukt leven noem?

En het was maar een voorbeeld uit zeer vele, die ik zou kunnen aanhalen, van menschen, waarmede ik voor geen arbeid verzoetend geld, voor geen geld van de wereld zou willen ruilen. Misschien heeft deze man zich heel gelukkig en tevreden gevoeld en zou hij mij uitlachen, wanneer hij lezen kon, wat ik hier schrijf, maar ik heb nooit begrepen, hoe iemand zich jaren aaneen getroosten kan, om der wille van het geld, arbeid te verrichten, welke hem moet tegenstaan. Ik heb in mijn jongen tijd zeer magere jaren moeten doorworstelen, maar juist in den arbeid de compensatie gevonden voor het schrale loon, dat hij mij opbracht; ik heb dikwijls met het meeste enthousiasme en de meeste toewijding gewerkt aan arbeid, welke mij niets opbracht, of waarvan het financieele resultaat zeer onzeker was en nog ben ik in staat zoo te doen, omdat ik nog steeds de meening ben toegedaan, dat niet het geld de arbeid verzoet, maar de arbeid ons met het leven verzoent. Ook dat is eigen aan het vak en de beschouwing, dat arbeid een last of een plaag is, is m. i. uit den booze.

Onze arbeid is zoo vol afwisseling, dat wij niet noodig hebben, ons te verpoozen met zoogenaamde amusementen, welke een levensbehoefte kunnen zijn voor hen, wier dagtaak een sleurgang is. Maar dit neemt niet weg, dat wij toch ook aan onze dagtaak, al is die elken dag een andere, gebonden zijn, dermate, dat het verlangen bij ons wakker wordt, om er nu en dan eens van ontslagen te zijn, om eens wat anders te doen dan bouwen, om ook eens, als wij willen, niets te doen.

Juist, wanneer men zoo midden uit het werk eens uit kan breken, geniet men te meer zijn vrijheid.

Ik heb het dikwijls gedaan zonder bepaald plan en het is zoo gemakkelijk mogelijk. Een klein handvalies of knapzak gepakt, schetsboek en binocle niet vergeten, naar het station, een kaartje genomen voor een afstand van een paar honderd kilometers, liefst maar een goed stuk over de grenzen, daar uitgestapt, zich wat georiënteerd, wat rondgekeken, een paar plannetjes gemaakt en daarna op stap.

Voor geen automobiel of monoplane zou ik de, mij door de natuur geschonken, vervoermiddelen willen missen, die nimmer weigeren, wanneer zij goed onderhouden worden en de motor goed gevoed wordt. Wanneer men reist om uit te rusten is een schip op zee in enkele gevallen misschien verkieslijk, maar wanneer men niet tegen een gezonde vermoeienis opziet, is een paar flinke beenen nog steeds het meest practische vervoermiddel.

Wandelend heeft men de beste gelegenheid, alles op te merken, wat opmerkenswaard is. Is men met zijn tweeën dan kan ons niets ontgaan, maar is men alleen, dan heeft men aanleiding te meer, om scherp uit te kijken.

Ik houd niet van reizen in een groot gezelschap, ik heb wel eens gezellige excursies medegemaakt in den tijd, toen dergelijke tochten nog gezellig waren, en daarvan aangename herinneringen behouden, maar het meest geleerd, het meest genoten, het meest geprofiteerd van tijd en geld, heb ik altijd op een- of tweezame zwerftochten door mooie steden, door bosch en veld, over berg en meer.

Men zegt wel eens, dat reizen een kunst is, en dat is ook het geval in denzelfden zin als men zeggen kan, dat leven een kunst is. Beide kunsten leert men, al doende, en niet op school of uit boeken. Er is aanleg voor noodig, en menigeen, die den aanleg mist, brengt niets terecht van het mooiste reisplan, met de meeste zorg in elkaar gezet, met hulp van Baedeker of van een reisbureau.

Ik wil geen kwaad van Baedeker zeggen; als er iemand een standbeeld verdiend heeft, dan is het deze man, en Cook en Lissone hebben eveneens duizenden aan zich verplicht, maar de kunst van reizen hebben zij niemand geleerd. Baedeker is de man van het bestek en van de Algemeene Voorschriften, Cook en Lissone zijn aannemersfirma's. Om een bouwwerk uit te voeren heeft men een bestek en A. V. noodig en vervolgens een aannemer. Ook voor de reis is een bestek gewenscht en ik verzuim dan ook zelden, Baedeker te raadplegen, maar ik geef de voorkeur aan uitvoering in eigen beheer en het plan blijft mijn geestelijk eigendom. Zonder bepaald plan, zeide ik straks, ben ik er menigmaal op uitgegaan, maar toch nooit zonder te weten, wat ik wilde.

In het planetenstelsel is onze wereld een klein bolletje, maar bij onszelf vergeleken toch zoo groot, dat wij er in ons leven maar een klein stukje van kunnen leeren kennen. Wat ik er op school van leerde, destijds, was maar heel weinig, maar toch genoeg, om mij te doen inzien, wat nu meer algemeen gevoeld wordt, dat voor het begrijpen van veel dingen de kennis van onze wooplaats onmisbaar is.

Het denkbeeld woonplaats kan men beperkt en ruim opvatten, ik heb altijd het laatste gedaan en altijd gestreefd naar vermeerdering mijner topographische kennis en al was het mij niet gegeven, de wereld aan vele kanten te bekijken, wat er te zien is en waar het te zien is, daarvan ben ik aardig op de hoogte gekomen, en daardoor weet ik, waar ik ook heentrek, altijd in hoofdzaak wel wat ik zien wil.

Men volgt tegenwoordig bij het aardrijkskundig onderwijs op de scholen een niet onaardige methode, daarin bestaande, dat men de kinderen eerst begint te vertellen van de plaats hunner inwoning, dan van de provincie, waarin die plaats gelegen is, daarna van het geheele vaderland en ten slotte van vreemde landen en werelddeelen; deze methode is een groote verbetering bij de vroegere en ik verwacht, dat men haar ook nog wel eens op de geschiedenis zal toepassen en daar beginnen zal met den tijd, waarin wij leven, om vervolgens die van het onmiddellijk voorgeslacht en daarna eerst die van oude tijden te behandelen, waarmede nu in den regel nog begonnen wordt.

Wie de kunst van reizen wil leeren zal ook goed doen, deze methode in practijk te brengen en dan al spoedig ervaren, dat meestal reeds in de eigen woonplaats veel te zien en te leeren is en in eigen provincie en eigen land veel meer, dan de meeste menschen weten of vermoeden.

Maar waarom dan, zult gij misschien vragen, die paar honderd kilometer over de grenzen om te beginnen?

Het was niet uit gebrek aan waardeering voor het eigen land en hetgeen daarin te zien is, dat ik daarvan sprak. Voor de bouwkunstenaars, jong en oud, is het in de eerste plaats noodig, dat zij de kunst en de natuur van eigen land uit eigen waarneming leeren kennen. Zonder dat moet het nationaal karakter onzer bouwkunst onherroepelijk verloren gaan, maar ook om dat te leeren inzien, is het af en toe gewenscht, zich plotseling te verplaatsen in een heel ander milieu, te midden eener andere nationaliteit, wier karakteristieke uitingen dan scherp in het oog springen en een onuitwisbaren indruk achterlaten.

Aan onervarenen in de kunst van reizen zou ik gaarne nog wat meer van mijne ervaringen mede deelen, maar ik zal het voor heden hierbij laten, want ik hoop over enkele dagen mijn beproefde methode weder eens in toepassing te kunnen brengen.

Als steeds

t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

12 Augustus 1913.

De Portland-Cement Industrie.

In het Tijdschrift „Gewapend Beton", Hoofd-Redacteur B. A. Verheij c.i., wordt een uitvoerige bespreking gewijd aan een boek, getiteld: „Entwicklung und Bestrebungen in der Deutschen Portlandzementindustrie", eine Volkswirtschaftliche Studie, door Fritz Ritter.

De oorzaak, die tot bespreking van dit werk heeft geleid, was gelegen in de hierin voorkomende uitéénzetting van de kartelvorming der portlandcementfabrieken in Duitschland. Dit was van te meer belang, daar ook hier te lande een cementsyndicaat bestaat, en men door de lezing van dit boek wellicht tot duidelijker voorstelling zal komen van de werking van dit syndicaat. Behalve het over de kartels handelende gedeelte bevat het boek zeer lezenswaardige hoofdstukken.

Hoewel reeds de Romeinen de toepassing van hydraulische toeslagen in den mortel kenden, waarvan het „Eifeler Römerkanal" geheel uit beton samengesteld getuigt, en men ook in het eind van de 18de eeuw in Engeland cementen vervaardigde, zelfs Josef Aspdin een patent nam, waarin voor het eerst den naam Portlandcement werd gebruikt, dagteekent eigenlijk de uitvinding van hetgeen wij onder Portlandcement verstaan van 1844, toen Charles Johnson tot de wetenschap kwam, dat het niet voldoende is,de voor Portlandcement benoodigde materialen in een kalkoven te branden tot alle koolzuur was ontweken, maar dat een tot sinterens toe branden van de massa noodig is.

In Duitschland deed de portlandcementindustrie haar intrede in 1855, en werd de eerste fabriek geopend met een productie van 50 vaten per dag.

De elkaar afwisselende wijzen van fabriceeren met behulp van schachtoven, ringoven van Hoffmann, de etageoven van Dietzsch en de moderne draaioven worden in het kort beschreven.

In de moderne portlandcementfabrieken, voorzien van draaiovens, wordt bijna geheel automatisch gewerkt, van af het aanvoeren der ruwe producten tot het dichtbinden der met cement gevulde zakken, zijn alle arbeiders uitgeschakeld.

De vermeerdering van het cementverbruik voor beton, metselwerk, gewapend beton en kunststeen wordt in hoofdstuk III beschreven.

In den beginne had de nieuwe Duitsche industrie een zwaren strijd te voeren met de Engelsche, die groote hoeveelheden cement in Duitschland invoerde.

Door een aaneensluiting der Duitsche fabrieken, meende men aan deze concurrentie het hoofd te kunnen bieden, zoodat in 1877 werd overgegaan tot de oprichting van de „Verein Deutscher Portlandzementfabrikanten". Voorloopig was het niet de bedoeling onderlinge concurrentie uit te sluiten. Men wilde slechts door het vaststellen van normen, waaraan het cement moest voldoen, en door het verbeteren van het product, de goede fabrieken beschermen tegen de concurrentie van minderwaardige cementen, vooral de Romancement, waarbij het materiaal niet tot sinterens toe gebrand werd, en de z.g. slakkencementen.

Merkwaardig is de tabel, waarin is ondergebracht het aantal fabrieken in verschillende jaren en de jaarproductie per fabriek.

Bedroeg het aantal fabrieken in het jaar 1877, een getal met een gemiddelde jaarproductie van 75900 vaten; zoo nam dit aantal tot 1901 voortdurend toe tot 81 fabrieken met een jaarproductie van 229400 vaten, met uitzondering van de crisisjaren 1889—1893 en 1901—1904, terwijl van af dit jaar het aantal fabrieken afnam tot 77 in 1907, de jaarproductie echter steeg tot 358500 vaten.

Een neiging tot grootbedrijf is duidelijk te bemerken.

Hetzelfde verschijnsel is ook waar te nemen in de grootte van het aandeelenkapitaal van verschillende fabrieken, het percentage van de fabrieken met een aandeelenkapitaal boven 2½ millioen Mark nam van 1880 tot 1889 toen van 8 en één derde tot 17.7 %.

Zeer uitvoerig wordt stilgestaan bij de bedrijfsresultaten der verschillende fabrieken in de jaren van voorspoed en en crisis.

In hoofdstuk IV worden de beroepsziekten in de vroegere bedrijven, en de daarin ontstane verbetering in de moderne bedrijven beschreven.

Hoe de moderne inrichting van de fabrieken invloed heeft op het aantal arbeiders in de fabriek, is te zien uit uit een staat van de fabriek Leimen.

Aldaar werkten in 1886 totaal 391 arbeiders, voor een jaarproductie van 213173 vaten of 545 vaten per arbeider; in 1909 bedroeg daarentegen het aantal arbeiders 653 voor een jaarproductie van 1110232 vaten of 1700 vaten per arbeider.

De lasten aan het bedrijf opgelegd door ongevallen-, invaliditeits- en ziekteverzekering bedroegen in 1909 slechts 3.4 pfenning per vat van 170 K.G.

Het zal aan velen onbekend zijn, dat in Duitschland nog zooveel cement wordt ingevoerd, volgens den schrijver minderwaardige soorten, waarmee het voor de Duitsche industrie lastig concurreeren is, daar invoerrrechten op cement niet bestaan. Hij bepleit invoerrechten op cement.

In hoeverre de in Duitschland bestaande normen gebruik van minderwaardig cement toelaten, deelt de schrijver niet mede; of de arbeidsloonen in de omringende landen werkelijk zooveel lager zijn, dan de Duitsche, zoodat de concurrentie te zwaar is, wordt ook niet medegedeeld.

Wellicht is het bepleiten van invoerrechten op cement dan ook geen compliment voor de Duitsche cement-industrie.

Een kartelvorming van cementfabrieken geschiedt in Oostenrijk in 1900, teneinde zich te beschermen tegen buitenlandschen invoer, en de concurrentie van een zestal fabrieken met Duitsch kapitaal op Oostenrijksch gebied nabij de grenzen. In 1902 heeft men deze zes fabrieken in het kartel moeten opnemen.

Daarentegen konden de Silezische fabrieken zich slechts door overeenkomsten tegen den Oostenrijkschen cementinvoer beschermen; door betaling van 40.000 Mark per jaar aan het Oostenrijksche kartel, beperkte dit den invoer naar Duitschland.

Het in 1900 gevormde kartel is in 1910 weer voor 3 jaren aangegaan.

De Oostenrijksche cementindustrie is niet alleen beschermd door invoerrechten, doch ook door lage spoorwegtarieven voor het vervoer van Oostenrijksche cement

in het binnenland, en voor Oostenrijksche cement naar het buitenland. De spoorwegvrachten voor buitenlandsche cement zijn belangrijk hooger.

Ook Zwitserland heft invoerrecht op cement. Van 1901 tot 1908 vormden de Zwitsersche fabrieken een syndicaat, dat met het Zuid-Duitsche syndicaat overeenkomsten sloot. Men kwam overeen wederzijds geen cement in het vreemde land te leveren, met uitzondering van de Rijnoevers.

Naast het Zwitsersche syndicaat ontstonden echter zoovele andere Zwitsersche fabrieken, dat het syndicaat in 1908 ontbonden werd.

De schrijver acht de Duitsche Portlandcementindustrie het meest bedreigd door de Belgische. De Belgische cementen kunnen langs groote waterwegen gemakkelijk in Duitschland binnenkomen, en vereischen minder productiekosten, daar zij meest natuur-cementen zijn.

De schrijver doet het voorkomen of deze natuur-cementen bij rijkswerken worden gebruikt.

Het is niet onmogelijk, dat eenige partijdigheid den schrijver parten heeft gespeeld, daar de in 1910 door den staat ingevoerde normen het gebruik van natuurcement toch wel zullen beletten, en de door den Staat gebruikte cementen wel Belgisch kunstcement geweest zullen zijn.

In verband hiermede moet nog eens duidelijk in het licht gesteld worden, dat het feit, dat als grondstof kalksteen wordt gebruikt, die de voor cement vereischte bestanddeelen ongeveer bevat, niet insluit, dat het verkregen product natuurcement is. Dit hangt af van de bereidingswijze; wordt de kalksteen zonder meer, hetzij in schachtovens, hetzij in draaiovens gebrand, dan is het ontstane product natuurcement. Wordt de grondstof echter gemalen, voor het branden scheikundig onderzocht, en de ontbrekende bestanddeelen bijgevoegd, dan is het eindproduct wel degelijk kunstcement.

In België worden ook geen invoerrechten op cement geheven.

In 1904 verbonden zich de voornaamste fabrieken rond Brussel; in den omtrek van Doornik hadden 10 fabrieken zich vereenigd, terwijl nabij Gent 4 fabrieken ontstonden, die natuurcement fabriceerden.

Van 1 Januari 1905 tot 1913 sloten de Duitsche syndicaten een overeenkomst met de Belgische fabrieken, waarbij o.a. de uitvoer naar Nederland werd geregeld.

Voor ons land werd een gemeenschappelijk verkoopskantoor opgericht, dat wij kennen als het Nederlandsch cement-syndicaat.

Voornamelijk werd de invoer naar Nederland aan Duitsche fabrieken toegewezen; hij bedraagt ongeveer 100 millioen K.G.

Voortdurend ontstaan in België nieuwe fabrieken, die evenals de fabrieken van natuurcement hunne overproductie voor een groot deel naar Duitschland zoeken af te leiden.

Tot 1890 werden in Rusland belangrijke hoeveelheden cement uit Duitschland ingevoerd; van af dat jaar zijn de cementfabrieken in Rusland zoodanig toegenomen, dat er in 1900 reeds overproductie was, die men door kartelvorming het hoofd wilde bieden.

Aan de Poolsche grenzen ontstonden fabrieken, die hunne overproductie naar Duitschland uitvoerden; het Silezische syndicaat trachtte hieromtrent overeenstemming te verkrijgen met het Poolsche. Rusland zelf beschermde hare cementindustrie door het heffen van hooge invoerrechten, van 1.58 Mark per 100 K.G.

Gelukkig komt de schrijver bij de bespreking van de Deensche industrie tot de erkenning, dat in dit land, zonder dat inkomende rechten op cement geheven worden, zich een bloeiende cementindustrie heeft ontwikkeld.

De Duitsche invoer naar Denemarken verminderde, terwijl zelfs Deensche cement naar Duitschland werd ingevoerd; bedroeg deze hoeveelheid in het jaar 1904 nog slechts 5.4 millioen K.G., in 1910 bedroeg ze reeds 25 millioen K.G., dat is meer dan het dubbele van den Duitschen invoer in Denemarken.

De invoer uit Frankrijk en de uitvoer naar Frankrijk, zijn ongeveer gelijk; de invoer uit Engeland is van weinig beteekenis, de uitvoer naar Engeland bedraagt ook slechts 2 millioen K.G. Frankrijk heeft een invoerrecht van 0.40 tot 0.60 franc per 100 K.G. Engeland heft geene invoerrechten.

De verhouding van de hoeveelheid ingevoerde tot uitgevoerde cement bedroeg in Duitschland in de tachtiger jaren gemiddeld 1:8.2 in 1900 daalde deze verhouding tot 1:7, in 1901 tot 1:5.8 en bedraagt nu 1:3.

Volgens den schrijver is men het er over eens, dat deze achteruitgang door het heffen van invoerrechten in Duitschland tot stilstand gebracht kan worden, en wil men deze bij de vernieuwing der handelsverdragen in 1917 invoeren.

Was Amerika vroeger een afzetgebied voor het Duitsche cement, zoo is deze uitvoer sterk verminderd door de opkomst der Amerikaansche cementindustrie, die waarschijnlijk binnenkort 100 millioen vaten per jaar zal voortbrengen.

In Canada, Mexico, Venuzuela, Chili, Argentinië enz. zijn reeds groote cemenfabrieken in bedrijf en in aanbouw.

Deze landen beschermen hunne cementindustrie door invoerrechten; toch neemt de Duitsche uitvoer naar deze staten nog steeds toe.

Vermeld wordt de belangrijke Duitsche uitvoer naar Nederlandsch-Indië, die echter door de opkomst van een eigen cementindustrie daar te lande wel zal afnemen.

Ook in Australië, en Zuid-Afrika is een eigen cementindustrie ontstaan, waardoor de Duitsche uitvoer ook daar achteruit is gegaan.

In hoofdstuk III worden de kartelvormingen in Duitschland nader behandeld. Zooals reeds vermeld is, waren de meeste fabrieken vereenigd in de „Verein Deutscher Portlandzementfabrikanten", welke vereeniging zich echter niet met prijsbepaling bezighield, en de leden onderling vrij liet concurreeren.

Door de overproductie in de tachtiger jaren ontstond in 1889 de eerste overkomst omtrent den prijs, bij de Berlijnsche groep onder leiding van de portlandcementfabriek Rüdersdorf i. d. Mark, en in 1890 bij eenige Zuid-Duitsche en Rijnsche fabrieken.

Deze weinig bindende overeenkomsten konden in de eerst komende jaren prijsverlaging door overproductie niet tegengaan, zoodat men tot een algemeen kartel trachtte te komen. De belangen van de cementindustrie in het Noorden, Oosten, Westen en Zuiden waren hiertoe echter een beletsel; het Zuiden zag zich bedreigd door Oostenrijk en Zwitserland, en wenschte beschermende rechten, het Noorden, waar de export een groote rol speelde, wilde geen invoerrechten, daar het bevreesd was voor tegenmaatregelen der andere landen. Het Oosten kan het product goedkooper stellen dan het Westen door de lagere arbeidsloonen.

Door de bemoeiingen van de „Verein Deutscher Portlandzementfabrikanten" gelukte het eenige groepen-combinaties tot stand te brengen, zoodat in 1896, de vereeniging de vorming van deze combinaties bewerkt had in de voornaamste cementcentra, waardoor voor het artikel een matige prijs kon worden bedongen.

Vooral in Zuid-Duitschland zag men de noodzakelijkheid van een overeenkomst in. Reeds in 1893 verbonden zich 13 fabrieken voor een gebied, dat in hoofdzaak bestond uit Beieren, Wurtemberg, Baden, Hessen-Darmstadt, Elzas-Lotharingen, en een gedeelte van Pruisen ten Zuiden van den

spoorweg Trier, Koblenz, Wetzlar, Fulda, Elm tot de Beiersche grens.

De vereeniging stelde den prijs van het product vast. Alleen een overeenkomst omtrent den prijs bleek niet voldoende; de overproductie nam steeds toe, en de moeilijkheden bleven niet uit. In het volgend jaar werd daarom gevormd het: „Verband der Süddeutschen Portlandzementfabriken", dat niet alleen den prijs, maar ook voor iedere fabriek het jaarkwatum, dat verkocht mocht worden vaststelde voor het gebied van de vereeniging. Men wilde ook overeenkomsten treffen met naburige kartels.

Als grondslag voor het te leveren kwantum in het gebied der overeenkomst werd het jaar 1893 genomen. De overeenkomst bleef van kracht tot 1900. Van 1900—1904 vereenigden zich de fabrieken als „Süddeutscher Portlandzementverband". Het was voor de oude fabrieken lastig zich aan het vastgestelde jaarkwantum te houden, daar vele cementverbruikers bepaalde merken verlangden; zoodat van de goed bekend staande fabrieken de jaarkwantums werden overschreden; in dat geval had verrekening in geld plaats.

Ten einde deze, en enkele andere moeilijkheden te voorkomen, werd nog verder gegaan, en werd een verkoopskartel opgericht onder den naam van: „Süddeutsche Zementverkaufsstelle", van 1904 tot eind 1913. Tot de vorming van dit kartel werkten 26 fabrieken te zamen, waarbij aan de hier te lande zoo bekende Portlandzementwerke Heidelberg und Mannheim A. G., het grootste jaarkwantum is toegekend, n.l. 1.253.000 vaten van 170 K.G. Dit kartel heeft haar centraal verkoopbureau in Heidelberg, en bijkantoren in andere steden van haar gebied. Alle aangesloten fabrieken leveren hun cement aan het kartel, dat voor den verkoop zorgt.

De „Süddeutsche Verkaufsstelle" sloot overeenkomsten omtrent de levering in de grensgebieden met de Zwitsersche en Oostenrijksche kartels, en heeft ook prijzen en jaarkwantums vastgesteld. Na de ontbinding van het Zwitsersche kartel werden nieuwe overeenkomsten met de afzonderlijke Zwitsersche fabrieken gesloten.

Ook met Fransche en andere Duitsche kartels werden in 1904 overeenkomsten gesloten.

De „Süddeutsche Verkaufsstelle" hief haar verkoopskantoor te Düsseldorf in het gebied van het Rheinisch-Westfälisch syndicaat op, en stelde dit kantoor onder het verkoopkantoor van het Rh.-Westf. syndicaat te Bochum.

De „Süddeutsche Verkaufsstelle" nam met 660.000 vat jaarlijks deel in het Rh.-Westf. syndicaat. Dit syndicaat hield op met alle levering naar het „Süd Deutsche" gebied, behalve een levering van 7½ millioen K.G. voor enkele werken langs den spoorweg Fulda—Elm.

Met het Middel-Duitsche en Hannoversche kartel werden overeenkomsten getroffen.

Nederland.

Gemeenschappelijk met het Belgische kartel „L'association des fabricants Belges de ciment Portland artificiel en het Rheinisch-Westfälisch syndicaat sloot de Süddeutsche Verkaufsstelle een overeenkomst omtrent de levering in Nederland. De drie kartels openden daartoe te Rotterdam een verkoopsbureau en richten daartoe een naamlooze vennootschap op ,die de schrijver noemt: Vereenigde Duitsch-Belgische Cementfabrieken, die bij ons bekend staat als Nederlandsch cementsyndicaat. Met Fransche, Engelsche en andere Duitsche kartels werd overeenstemming omtrent Nederland bereikt, zoodat hier te lande derhalve door het Ned. cementsyndicaat alleen door buiten deze kartels staande fabrieken cement wordt ingevoerd.

In de levering naar ons land wordt door de drie syndicaten als volgt deelgenomen:

„Süddeutsche Verkaufsstelle" te Heidelberg 42.8%.

„Rheinisch-Westfälisch Syndicaat te Bochum 24.2 %.

Association des fabricants Belges de ciment portland artificiel 33 %.

Deze overeenkomst loopt tot eind 1913.

Het „Süd Deutsche" kartel sloot overeenkomsten met de buiten het kartel staande fabrieken in het eigen gebied, van Schwenk te Ulm en Dijckerhoff in Amöneburg-Mainz. Steeds ontstaan echter nieuwe fabrieken, die buiten het kartel blijven, en voor het kartel gevaarlijk kunnen worden.

Ook in andere Duitsche streken, dwong de vorming van kartels zich op; zoo produceerden in 1900 de 47 fabrieken van Noord-West Duitschland 15 millioen vaten, en verkochten in het eigen gebied 6 millioen vaten, in Hannover werd 5 millioen ton vervaardigd en 3 millioen ton verkocht, in Westfalen bedroeg de productie 7 millioen ton, de verkoop in eigen gebied 2 millioen ton.

De bestaande kartels, die bestaan hadden van 1896—1900 regelden slechts den prijs en de grenzen der verkoopsgebieden.

Daar deze regeling niet voldoende bleek vormden de fabrieken van Noord-West Midden Duitschland en de Berlijnsche groep een verkoopskartel, „Aktien Gesellschaft Nordwest-Mitteldeutsches Portlandzement Syndicat".

Dit syndicaat loste zich op in drie groepen: Middel Duitschland en Berlijn, Hannover, en Rijnland met Westfalen. Ook de Bonner portlandcementfabriek behoorde tot het syndicaat, deze hield echter de verkoop zelf in handen.

Met de „Zuid-Duitsche" en Unterelbische" kartels werden overeenkomsten getroffen. Met de Stettiner en Silezische kartels werd geen overeenkomst getroffen.

Door concurrentie met buiten het syndicaat staande werken, echter ook door inwendige onenigheid over het kwantum der verschillende fabrieken, werd het Nord-West Mitteldeutsche Portl. zement Syndicat in 1901 ontbonden.

Eind 1902 vereenigden zich de Rijnsch-Westfaalsche fabrieken tot een prijsregeling, die op den duur weinig uitwerkte.

Den 1en Januari 1904 richtte men daarom op: de Verkaufsverein Rheinisch-Westfälischer Zementwerke, en in 1905 het nu nog bestaande Rheinisch-Westfälische Zement-Syndikat te Bochum, dat van kracht is tot 31 December 1913. De fabrieken leveren het cement aan het syndicaat, dat voor den verkoop zorgt.

De Süddeutsche Verkaufsstelle en het Rheinisch-Westfälisch Syndicat nemen met een kwantum van 24400 vaten deel in het Belgische syndicaat.

Het Rh.-Westf. Syndikat sloot een overeenkomst met de Verkaufsvereinigung Hannoverscher Portlandzementfabriken; de onderlinge gebieden werden vastgesteld.

Ook met het Midden-Duitsche kartel werd een overeenkomst gesloten.

Het Rh.-Westf. syndicaat zag zich toch genoodzaakt door de concurrentie van de buiten kartels staande fabrieken de productie te verminderen en van tijd tot tijd de prijzen te verlagen. Tot de concurrenten behoorden buiten het Belgische kartel staande Belgische fabrieken, zoowel van kunst- als van natuurcement. Gelukkig vermeldt de schrijver hier, dat tegen de Belgische natuurcementfabriekanten, die hun product voor goed portlandcement wilden doen doorgaan, met goed gevolg door den rechter werd opgetreden.

De overeenkomst met het Hannoversche kartel was in zooverre onvoldoende dat de fabrikanten zelf hun cement in Rijnland en Westfalen verkochten. Eerst in 1906 werd dit veranderd, en werd het vastgestelde kwantum van het Hannoversche kartel door het verkoopsbureau te Bochum van het Rh.-Westf. syndicaat verkocht.

Hoe het syndicaat te kampen had met buiten het syndicaat en buiten bevriende kartels staande fabrieken, blijkt

o.a. daaruit dat het verkoopskantoor te Bochum in 1910 slechts 55.17 % van het vastgestelde kwantum verkocht.

Reeds nu begint men de nadeelen te ondervinden van de beëindiging van het syndicaat tegen einde 1913; de fabrieken beginnen al met uitbreidingen, ten einde in het nieuwe syndicaat een grooter kwantum te kunnen bedingen. Het is niet te ontkennen, dat de syndicaatvorming het nadeel met zich brengt, dat minder goed uitgeruste fabrieken, als het ware kunstmatig in stand worden gehouden, ten koste van beter uitgeruste, hetgeen ten slotte aan de goede buiten het syndicaat staande fabrieken ten nutte komt. Na de ontbinding van het Nordwest-Mitteldeutsche syndicaat bestond in Hannover en Brunswijk geen vereeniging. In 1901 ging men echter over tot de oprichting der „Verkaufsvereinigung Hannoverscher Portlandzementfabriken" te Hannover.

In 1904 werd ook in Middel Duitschland een verkoopsvereeniging opgericht te Halle, die in 1909 ten einde liep. De omringende kartels voerden ook in dit gebied cement in; zoo richten de Rh.-Westf., de Hannoversche, en Zuid-Duitsche vereenigingen gezamenlijk een verkoopsbureau op voor Midden-Duitschland te Leipzig.

Eerst in 1911 vormden de Middel-Duitsche fabricken weer een „Verband mitteldeutscher Zementwerke" in Halle.

In de „Unterelbische en Stettiner" groepen, werden geene belangrijke kartels gevormd.

In October 1893 werd voor den duur van 10 jaren gevormd het „Verband Schlesischer Portlandzementfabriken", welke vereeniging later tot 31 December 1909 werd verlengd. Een verkoopsbureau werd opgericht te Oppeln. Dit bureau verdeelde den verkoop slechts, de fabrieken leverden de hun toegewezen hoeveelheden, en inden zelf de betaling.

Ten einde het hoofd te bieden aan de Russische en Oostenrijksche concurrentie, moest het Silezische kartel zich verbinden voor hoogere prijzen in Rusland en Oostenrijk te leveren, dan de inlandsche fabrieken aldaar verkochten. De uitvoer naar Rusland hield daardoor op, terwijl de uitvoer naar Oostenrijk 20 % verminderde. Bovendien moest het Silezische kartel 40.000 Mark per jaar betalen aan de Oostenrijksche fabrieken, ten einde deze hun invoer in Duitsch Silizië te doen ophouden.

Na strijd met buiten het kartel staande Silezische fabrieken, werd in 1910 volledige overeenstemming bereikt, en sloten zich alle fabrieken aan, volgens eene tot 1920 geldende overeenkomst. De overeenkomsten met het Oostenrijksche kartel werden op gunstige voorwaarden voor de Silezische fabrieken vernieuwd.

In het laatste hoofdstuk, getiteld: „De toekomst der Duitsche Portlandcementindustrie" wordt nog eens uiteengezet, welke bezwaren zich voorgedaan hebben, bij de tegenwoordige kartelvormingen. Bij de kartelvorming blijven de deelnemende fabrieken zelfstandige lichamen, die bij ontbinding of eindiging van het kartel weer met elkaar zullen concurreeren, ja zich zelfs gedurende de geldigheid van het kartel op een dergelijke mogelijkheid voorbereiden.

De schrijver ziet de oplossing in de vorming van een trust, waarbij de zelfstandigheid der verschillende fabrieken verdwijnt, en door fusie één groote onderneming wordt, die slechts door likwidatie kan eindigen.

De mogelijkheden, die zich dan openen zijn van verschillenden aard.

Kolenmijnen, machinefabrieken, enz., die de voor de cementindustrie benoodigde materialen en machines leveren, kunnen de kapitaalkrachtige trust worden aangekocht en geëxploiteerd.

De schrijver geeft enkele beschouwingen over de misbruiken bij de trustvorming in Amerika in zwang, meent echter, dat deze zich in Duitschland niet behoeven voor te doen, vooral als bij de vorming van den trust, de niet rendabele werken worden uitgesloten.

De schrijver meent, dat de trust door haar monopolie de prijzen niet zal opdrijven, integendeel zal trachten door lage prijzen de oprichting van nieuwe fabrieken tegen te gaan, en zoodoende haar monopolie te behouden.

Uiteengezet wordt hoe deze trust in Duitschland ingericht zou kunnen worden; de groote voordeelen in de ontwikkeling der industrie worden naar voren gebracht.

Voor den uitvoer naar vreemde landen, wordt gepleit voor de oprichting in overzeesche landen van bouwondernemingen door de trust in combinatie met andere trusts en banken; de prijzen zullen dan door concurrentie niet gedrukt worden, daar de aannemer tevens leverancier is. Een dergelijke bouwonderneming schijnt volgens den schrijver in de ijzerindustrie reeds in Ned.-Indië te bestaan. Deze bouwondernemingen worden met een klein aandeelenkapitaal gevestigd, zoodanig echter, dat zij geheel afhankelijk van het Duitsche syndicaat zijn; in de vreemde landen echter binnenlandsche ondernemingen schijnen. Hoewel ook in ons land reeds dergelijke ondernemingen bestaan, is het te hopen, dat ons land en Ned.-Indië verder van dergelijke fraaie instellingen verschoond zullen blijven; vooral als de schrijver mededeelt: „Sie erhalten gut bezahlte Direktoren aus den einflußreichen Politikern der betreffenden Ländern, die weiter keine Aufgabe haben, als ihre Gehälter einzustreichen und der Gesellschaft das Gepräge der einheimischen Aktiengesellschaft zu geben. In Wirklichkeit aber werden die Gesellschaften geleitet von den sich in untergeordneten Stellen befindlichen Vertretern der deutschen Unternehmergesellschaft."

Ten slotte worden overgenomen de fabrieken, die deel uitmaken van de twee Duitsche kartels, die deelnemen aan de levering in Nederland.

Tot de „Süddeutsche Zementverkaufsstelle" behooren:

1. Pzw. Heidelberg und Mannheim A. G.
2. Verkaufsstelle der Zementwerke in Blaubeuern.
3. Pzw. Karlstadt a. Main A. G., Würzberg.
4. Lothringer Pzw. A. G., Metz.
5. Württembergisches Pzw. Lauffen a. N. A. G.
6. Pzw. „Wetterau" Lengfurt a. Main.
7. Zf. Böcking und Dietsch in Malstatt-Burbach.
8. Bayrisches Pzw. Marienstein A. G., München.
9. Rombacher Pzw. A. G., Rombach Lothringen.
10. Buderussche Eisenwerke Pzf., Wetzlar.
11. Pzw. Diedesheim-Neckarelz A. G., Neckarelz.
12. Pzw. Niederingelheim, vormals C. Krebs.
13. Süddeutsche Pzw. A. G., Münsingen.
14. Offenbacher Pzf. A. G., Offenbach.
15. Karlsruher K. und Zw. Berghausen.
16. Pzw. C. Hoegele u. Sohn, Geislingen-Steig.
17. Heminger Pzw. A. G., Saarburg in Lotharingen.
18. Pzw. Wetzlar, vormals Stein und Co.
19. Eisenwerk Lollar Pzw. Lollar A. G.
20. Pzw. u. Tonw. Gesellschaft Mirke, Zollhaus Bezirk Wiesbaden.
21. Dietenhofer Zw. G. m. b. H. Lothringen.
22. Allgem. Zementgesellschaft in Demmeldingen in Lunenburg.
23. Kalk- und Pzw. Walhalla von D. Funk Regensburg.
24. Pzf. v. Fr. Sieger u. Cie. Budenheim.
25. Kuppenheimer Zw. A. G., Kuppenheim.
26. Kalk- und Zw. C. Sebald Söhne Hartmannshof. Nürnberg.

No. 11 en no. 24 zijn door de Pzw. Heidelberg aangekocht, en nos. 19, 25 en 26 tegen een jaarlijksche vergoeding stop gezet.

Tot het „Rheinisch-Westfälische Zementsyndikat", behooren:

1. Rheinisch-Westfälische Zementindustrie A. G.
2. Beckumer Pzw. Illigens, Ruhr u. Klasberg.
3. Bürener Pzw. A. G., Düsseldorf.
4. Ennigloher Pzw. u. Kw. Grimmberg und Rosenstein A. G., Bochum.
5. Finkenberg A. G., Ennigerloh.
6. Gewerkschaft „Elsa" Neubeckum.
7. Lengericher Pz. u. Kw. Lengerich, Westfalen.
8. Meteor Pzw. A. G., Geseke.
9. Portl. Zw. u. Wasserkalkw. Mark Neubeckum.
10. Portl. Zw. Union A. G., Ennigerloh.
11. Pzf. „Germania" A. G. in Lehrte.
12. Wickingsche Pz. und Zw. in Recklinghausen.
13. Wickeder Wk. und Pzf. G. m. b. H. Dortmund.
14. Westfalia A. G. Pzw. u. Wkw. Beckum.
15. Weseler Rz. und Tonwerk Wesel.
16. Rheinisches Pzw. in Porz bei Köln.
17. Mühlheimer Pzw. W. Seifert u. Co. Mühlheim a. Ruhr.
18. Rhein. Bergbau und Hüttenwerk A. G., Niederrhein. Hütte Zw. Duisburg Hochfeld.
19. Urbacher Pzf. „Karl Otto" Porz b. Köln.
20. Höxtersche Pzf., vorm. Eichwald Söhne, Höxter.
21. Pzf. Höxter, Godelheim A. G. Höxter.
22. Zw. u. kw. Bestwig A. G. Bestwig.
23. Bremer Pzf. „Porta" Bremen.
24. Pzf. „Hansa" Just. Seidler u. Co. Hamburg.
25. Pzf. u. kw. „Anna" A. G. Neubeckum.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

EERE-PRIJSVRAAG 1914, VAN HET GENOOTSCHAP »ARCHITECTURA ET AMICITIA« TE AMSTERDAM.

Museum voor Indische Kunsten.

Art. 1. Er wordt verlangd een ontwerp voor:

een **Museum voor Indis**che Kunsten, op vrijliggend terrein te midden van een tuin-aanleg, welke laatste gedeeltelijk kan dienen tot het opstellen van bouw- en beeldhouwwerken.

Het terrein is groot 100.000 M². en wordt gedacht gelegen te zijn in de buitenwijk van een groote stad in Holland.

Dit terrein zal onder meer bevatten:

A. Het Museum;
B. Een concierge-woning;
C. Een lunchroom;
D. Een geheele afsluiting met monumentalen ingang;
E. Een tuinaanleg;

Art. 2. A. Het Museum.

Dit zal bestaan uit:

1. Vertrekken voor: het beheer, den dienst, de bibliotheek, de gehoorzalen enz., gelegen in een meer dan één verdieping hoogen bouw.

2. Ruimten voor tentoonstelling en bewaring van werken betreffende de Bouw-, Beeldhouw-, Schilder- en Gebruikskunst, gelegen op den beganen grond.

Het onder 1 genoemde gedeelte van het gebouwencomplex zal bevatten:

a. een Souterrein waarin o.m.
een werkplaats voor het afgieten;
een bergplaats voor kisten enz.;
een bewaarplaats voor fietsen;
een donkere kamer;
een ruimte voor centrale verwarming enz.

b. een begane-grond verdieping waarin o.m.:
entree, vestibule, garderobe, toiletten, W.C.'s voor Dames en Heeren, enz.
een vertrek voor den Directeur;
een vertrek voor den Onderdirecteur;
een vertrek voor de Administratie;
een vertrek voor de Suppoosten;
een vertrek voor den verkoop van foto's enz.;
een bibliotheek, groot ± 200 M².;
twee studievertrekken;

c. een bovenverdieping, waarin o.m.:
garderobe, toiletten enz. als onder b;
een groote gehoorzaal voor ± 600 personen;
twee kleine gehoorzalen ieder voor ± 100 personen.
Het onder 2 genoemde gedeelte zal bevatten:
een begane-grond verdieping (al of niet verhoogd) waarin:

d. een ruimte, welke verdeeld is in kabinetten (zijlicht) ter expositie van Schilder- en Gebruikskunst, te zamen groot ± 1200 M².;

e. een ruimte, welke bestaat uit zalen met bovenlicht voor expositie van beeldhouwkunst, te zamen groot 3200 M².;

f. een of twee overdekte ruimten (bovenlicht) bij wijze van binnenplaatsen, welke moeten grenzen aan den tuin. Hierin zullen geëxposeerd worden beeldhouwwerken en bouw-beeldhouwwerken, welke niet in de openlucht opgesteld kunnen worden; een en ander zoo dat deze verzameling verband houdt met het gedeelte van den tuin waarin kunstvoorwerpen zijn opgesteld.

B. De concierge-woning ligt vrij en bestaat slechts uit een begane-grond verdieping welke een oppervlak zal hebben van ± 200 M².

C. De lunchroom, eveneens vrijliggend, zal bestaan uit een begane-grond verdieping met een oppervlak van ongeveer 200 M². Bedoeld wordt slechts een gebouwtje waarin die vertrekken voorkomen, welke noodig zijn voor een klein restaurant.

D. De terreinafsluiting met monumentalen ingang.

De bedoeling is het geheele terrein af te sluiten van de omgeving, terwijl aan eene zijde een monumentale ingang moet voorkomen, welke eveneens afgesloten kan worden.

E. Tuinaanleg.

Bedoeld wordt het museum met de twee onder B. en C. genoemde gebouwtjes te plaatsen te midden van een tuinaanleg; waarbij eventueel waterpartijen kunnen voorkomen.

Een gedeelte van den tuin grenzende aan de overdekte ruimte onder A. f. genoemd, zal moeten dienen voor het opstellen der bouwfragmenten e.a.

Art. 3. Gevraagd worden de navolgende teekeningen:

1. Een situatie-teekening met tuinaanleg 1 à 500.
2. Plattegronden van het museum 1 à 200.
3. Hoofdgevels 1 à 200.
4. Een hoofddoorsnede 1 à 200.
5. Een belangrijk detail van den hoofdgevel 1 à 20.
6. Een vogelvlucht-perspectief teekening.
7. Een wand der groote gehoorzaal, tevens feestzaal 1 à 50.

De teekeningen onder 1, 2, 3, 4, 5 genoemd in potlood al of niet in kleuren.

De teekening onder 6 genoemd in sepia.

De behandeling der teekening onder 7 genoemd wordt vrijgelaten.

Art. 4. Algemeene bepalingen.

De mededeeling naar de eere-prijsvraag staat open voor alle Nederlanders, die hun Nederlandschap hebben behouden.

De inzendingen op deze prijsvraag moeten uiterlijk 1

Februari 1914 vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den 1sten Secretaris. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending dat desverlangd moet worden overgelegd, de ontwerpen echter van inzenders buiten Europa woonachtig, moeten op de in de programma's gestelde data zijn ingekomen.

Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.

De motto's van alle inzendingen zullen in het eerst-verschijnend nummer van het Genootschapsorgaan worden vermeld. Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe; waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het Motto .... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekening(en) door hem zelf zijn gemaakt." Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.

De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten verpakt zijn.

Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p.a. den 1sten Secretaris van het Genootschap.

De vragen worden, tot en met 1 October 1913 met de antwoorden gepubliceerd in het Genootschapsorgaan. Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders; het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders, de ontwerpen waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.

Gedurende drie maanden na de openbaring van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking blijven van het Genootschap, na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som gelijk aan het bedrag dat voor den eersten prijs is uitgeloofd.

Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich voor de uitspraak der Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige bekroning in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.

Aan de Jury is een bedrag van f 500.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 3 bekroningen.

De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren, en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren; het rapport zal bij de tentoonstellingen der ontwerpen worden bekend gemaakt. Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van naambrieven der overige voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De Jury:
H. P. BERLAGE, Nz.
M. J. HACK.
W. KROMHOUT, Czn.
J. E. VAN DER PEK.
WILLEM VAN DER PLUYM.

Amsterdam, 30 Juli 1913.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

4STE JAARGANG. ZATERDAG 23 AUGUSTUS 1913. No. 34.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XV.

(Nadruk verboden.)

Met den bouw der St. Pieterskerk te Rome zijn onafscheidelijk de namen van Rafaël en Michel Angelo verbonden. Rafaël volgde Bramante op als hoofdleider van den bouw ,bijgestaan door Giuliano da San Gallo en Fra Giocondo. Hij ontwierp een belangrijke wijziging in het plan en wilde den oostelijken arm van het kruis tot een langschip uitbouwen; dit ontwerp is echter niet tot uitvoering gekomen en tot Rafaëls vroegtijdigen dood in 1520 vorderde de bouw slechts langzaam. Toen ontwierp zijn opvolger Peruzzi een nieuw plan, gebaseerd op Bramante's denkbeelden ,maar nog grootscher van opvatting en afmetingen, maar hij mocht het slechts voor een deel verwezenlijken want hij werd in 1536 vergiftigd. De jongere San Gallo, Antonio, kon zich met de ontwerpen zijner voorgangers ook al niet geheel vereenigen; hij meende in den plattegrond weder tot het Latijnsche kruis te moeten terugkeeren, maar ook van de uitvoering van dit voornemen kwam weinig terecht en ten slotte is het Michel Angelo geweest, die in 1547 op 72-jarigen leeftijd den bouw van den koepel kon ondernemen. Ook hij maakte, men zegt in 14 dagen, een nieuw plan met het Grieksche kruis als grondslag, een plan, dat constructief beter doordacht was, dan al de, steeds meer of minder fantastische, ontwerpen, die vroeger uitgedacht waren. Tien jaren lang vorderde den bouw nu vrij goed, maar toen trad weder vertraging in wegens geldgebrek. Toen Michel Angelo dan ook in 1564 op 90-jarigen leeftijd stierf, was nog slechts de tambour van den koepel gereed.

De bouwmeester had evenwel van het geheel een nauwkeurig model gemaakt en de pauselijke bouwheeren, die het werk verder voortzetten, hadden bevolen, dat men zich streng hieraan zou houden; 26 jaren na Michel Angelo's dood, had de plechtige wijding plaats van den koepelbouw, die geheel als zijn werk kon worden beschouwd en waar aan hij zijn grooten naam als bouwmeester heeft verdiend.

Hij heeft zichzelf altijd min of meer beschouwd als bouwmeester tegen wil en dank, want hoe beroemd ook als schilder en daarbij tevens ervaren in krijgsbouwkunst, hij gevoelde zich in de eerste plaats beeldhouwer en is dit tot aan zijn dood met hart en ziel blijven doen.

Rafaël heeft zich als bouwmeester meer roem verworven met andere kleinere werken, die hem worden toegeschreven, dan met hetgeen hij aan de St. Pieterskerk heeft gedaan; maar buiten alle vergelijking grooter is zijn naam als schilder. Onder alle kunstenaars der Renaissance moet hem wellicht de allereerste plaats in het Pantheon der kunst worden toegewezen, niet slechts om zijn veelzijdigheid, want die had hij gemeen met al zijn kunstbroeders van dit merkwaardig tijdperk, maar bovendien om de haast voorbeeldelooze werkkracht, waarvan hij in zijn kortstondig leven blijk heeft gegeven.

Kunstenaars als deze beide hoofdfiguren stonden voor

niets; hun genie maakte hen tot de beheerschers van hun tijdgenooten, die hen bewonderden of tegenwerkten, hen echter niet vermochten op zijde te streven of te overtreffen. Bewondering en afgunst viel hen ten deel al naarmate zij begrepen werden en zij werden dat natuurlijk niet algemeen of geheel. Vandaar dan ook, dat hun invloed op de bouwkunst niet onmiddellijk geweest is, maar eerst later gekomen is. Men kan dien invloed vergelijken met dien, welken het genie van Napoleon op onze staatsinstellingen heeft uitgeoefend, ook niet onmiddellijk, want de stoot was te krachtig geweest, om niet een bijzonder krachtige reactie te moeten verwachten, maar ten slotte is de superioriteit van den meester erkend, ook door hen, die aanvankelijk het allerminst geneigd waren, zich aan zijn wil te onderwerpen.

Al kan men moeilijk over beroemde bouwmeesters spreken, zonder af en toe de bouwgeschiedenis van beroemde monumenten aan te roeren en zelfs verder af te dwalen, hetzij hier opgemerkt, dat in het algemeen de beroemdste meesters niet altijd de meest invloedrijke zijn geweest in dien zin, dat hun opvattingen veelvuldig en langdurig navolging hebben gevonden. Wanneer dit wel het geval is, kan men daarom niet zeggen, dat zij minder verdienstelijke meesters waren, maar moet men de oorzaak daarin zoeken, dat zij tevens theoretici waren, meer bewust theoretici, dan de grootmeesters in den regel zijn, en dat zij in meerder of mindere mate gezocht hebben naar een wetenschappelijken grondslag voor hun kunst.

De tijd der Renaissance, die zich kenmerkte door een omwenteling op letterkundig en wijsgeerig gebied, heeft ook het aanzijn gegeven aan de kunstwetenschap. De architecten traden ook als schrijvers op en velen hebben als zoodanig een vermaardheid verkregen, die wellicht niet hun deel zou zijn geworden, wanneer zij zich alleen in hun uitgevoerde bouwwerken hadden doen kennen. Hun schrijversarbeid heeft veel bijgedragen, om de aandacht op hun bouwwerken te vestigen en hun grooten invloed verschaft op tijdgenooten en nakomelingen, ofschoon daardoor ook dilettantisme en beunhazerij in de hand gewerkt werden, bij sommige liefhebbers, die meenden, dat men de bouwkunst wel alleen uit boeken kon leeren. Het schijven over bouwkunst, door menschen, die nooit eenig bouwwerk van beteekenis hadden tot stand gebracht, kwam in den tijd der Renaissance slechts bij hooge uitzondering voor .De schrijvende architecten van dien tijd waren in het vak doorkneed, dit behoeft geen nader betoog, wanneer wij slechts de namen noemen van Serlio, Vignola, Palladio en Scamozzi.

Sebastiano Serlio was een Bolognees van geboorte en men vindt hem te Rome, als leerling van Peruzzi, bezig met het opmeten en teekenen der oude Romeinsche monumenten, hetgeen hij met grooter nauwkeurigheid deed, dan tot dusver geschied was, zoodat de beschrijving, die hij er in een zijner boeken van gegeven heeft, langen tijd voor de meest betrouwbare heeft gegolden. Dat hij als uitvoerend bouwmeester goed aangeschreven stond, kan daaruit blijken, dat hij door Frans I uitgenoodigd werd naar Fontainebleau te komen, waar hij een belangrijk aandeel in den bouw van het paleis gehad heeft. Dit moet omstreeks 1528 of 1530 zijn geweest. Of de bouwmeester toen in Frankrijk gebleven is, staat niet vast, maar wij vinden vermeld, dat hij in 1541 voor den bouw van het Louvre naar Parijs ontboden werd en toen, op kosten des konings, met zijn geheele familie naar Frankrijk verhuisde. Wat hij aan den bouw van het Louvre-paleis verricht heeft, is niet bekend, doch wij vinden vermeld, dat hij ook werkzaam was aan het Paleis des Tournelles, een vroegere residentie der Fransche koningen, die door Karel IX werd afgebroken, omdat zijn vader Hendrik II er, tengevolge van een ongeluk bij een tournooi, het leven verloren had.

Serlio schijnt in Frankrijk geen fortuin te hebben gemaakt. De tijdsomstandigheden waren daarvoor ongunstig, de oorlog verslond het geld, dat voor werken van bouwkunst bestemd was en de bouwmeester zag zich genoopt naar Lyon te trekken, waar hij een tijdlang in vrij benarde omstandigheden en in slechte gezondheid geleefd heeft, zich voornamelijk bezighoudende met de samenstelling zijner boekwerken en, naar men zegt, ook met het maken van ontwerpen, die hij aan anderen verkocht, die ze op hun eigen naam uitvoerden.

Ook te St. Germain moet Serlio werkzaam geweest zijn, maar in het laatst van zijn leven vinden wij hem terug te Fontainebleau, waar hij in 1568 gestorven moet zijn.

Selio stond, als kenner der bouwkunst, reeds tijdens zijn leven, bij zijn vakgenooten hoog aangeschreven. In zijn geschriften is door hem Vitruvius werk als uitgangspunt gekozen, maar in zijn eigen ontwerpen volgde hij eigen inzichten en veroorloofde hij zich afwijkingen van de Vitruviaansche regels, die door zijn vakgenooten wel eens als ongeoorloofd werden afgekeurd. Evenwel vond zijn wel wat droge, maar over het algemeen strenge, opvatting bij zijn tijdgenooten gereedelijk instemming en navolging. Wat hem en anderen tot schrijven dreef was ongetwijfeld het inzicht van de noodzakelijkheid, om de bouwkunst aan regels te binden. Tot dit inzicht zal men ook toentertijd wel gekomen zijn door het aanschouwen van de resultaten daar verkregen, waar een ongebreidelde fantaisie met alle regels den spot dreef. Gelukkig waren de bouwheeren van Serlio's tijd verstandig genoeg, om zich niet altijd door de fantaisie van den kunstenaar te laten meeslepen en de meest fantastische ontwerpen zijn dan ook wel op het papier gebleven, ook omdat ieder vakman er onmiddellijk de constructieve onmogelijkheid van inzag.

Indien evenwel de bouwmeesters van den Renaissancetijd beschikt hadden over de constructieve hulpmiddelen, die ons thans ten dienste staan, zouden de gevolgen waarschijnlijk niet te overzien geweest zijn en zouden mannen als Serlio en zijn school, niet bij machte geweest zijn, de bouwkunst geruimen tijd in het rechte spoor te houden, zooals zij nu hebben gedaan.

Merkwaardig toch is de zich telkens herhalende terugkeer tot de regels der antieken, die altijd weder als reactie optreedt, wanneer de anarchie haar hoogtepunt bereikt heeft. Er moet toch wel iets van eeuwige waarheid zijn in die door velen gesmade en geminachte regels, waardoor de verhoudingen van een werk van bouwkunst worden bepaald.

Serlio en zijn tijdgenooten putten hun wijsheid uit Vitruvius en uit eigen waarneming der Romeinsche monumenten, maar toch heeft Serlio reeds een vermoeden gehad van de hoogere waarde der Grieksche bouwkunst, die, zooals gewoonlijk wordt aangenomen, het eerst door Winckelmann in het licht gesteld is.

Dit pleit zeker voor de groote scherpzinnigheid van den Italiaanschen bouwmeester, voor wien de Grieksche monumenten ontoegankelijk waren. Hij zag verder dan de meeste zijner tijdgenooten en verdient te worden aangemerkt als een der wegbereiders voor de wetenschap der antieke kunstopvattingen, die eerst in de negentiende eeuw, als zoodanig, tot ontwikkeling gekomen is.

(Slot volgt)

De Portland-Cement-Industrie.

(Slot.)

In aansluiting aan de in ons vorig nummer opgenomen mededeelingen is voorzeker nog van belang het rapport, dat door de Maatschappij van Nijverheid in haar Tijdschrift van 15 Juli j.l. werd gepubliceerd, waaraan het volgende is ontleend:

Sinds 1897 bestaat een cementfabriek te Vijlen-Vaals, in den zuid oostelijken hoek van de provincie Limburg. De inrichting aldaar is klein, maar kan, behoudens de aanwezigheid van fijn zand in de mergels, goede cement leveren, zooals werd medegedeeld na een deskundig en onpartijdig bezoek aan het bedrijf in 1910. De ligging is echter zeer ongunstig, daar niet alleen de mergel door een langen, betrekkelijk kostbaren tunnel moet worden aangevoerd en krijt uit Visé of klei uit Vaals voor de juiste reguleering moet worden toegevoegd, maar ook het emplacement bevindt zich in een laagte, zoodat het gereedgekomen cement door een kabelbaan omhoog moet worden gebracht, en dan per as over een zevental K.M. moet worden vervoerd naar den meest nabijzijnden spoorweg.

Door deze situatie is bovendien alle vervoer te water uitgesloten, welk gemis niet kan worden vergoed, ook al verlengt men de kabelbaan zoodanig, dat directe spooraansluiting wordt tot stand gebracht.

Om deze redenen baart het geen verwondering, dat deze cementfabriek niet tot bloei kon komen. In zeker opzicht kan het beschouwde geval dus zelfs tot waarschuwend voorbeeld dienen.

De oevers van den Rijn, welke stroom tot Straatsburg met schepen van 400 ton bevaren kan worden, zijn door de omstandigheden als 't ware vanzelf aangewezen tot bouwplaatsen van cementfabrieken. Kalksteen en mergel liggen in groote massa's langs de rivierboorden, terwijl nabijgelegen belangrijke steden en industrieele districten een goed terrein van afzet aanbieden. Niet het minst is ook de gelegenheid tot goedkoopen uitvoer naar Nederland en overzeesche gewesten een voordeelige omstandigheid. Soortgelijke factoren gelden evenzeer voor de Main tot Würzburg en de Neckar tot Cannstadt, benevens voor andere plaatsen in Duitschland, waarover als zijnde van minder belang ten opzichte van Nederland gezwegen kan worden.

Opvallend is echter, dat enkele fabrieken, welke technisch verdienstelijk waren ingericht, doch niet gelegen zijn in de onmiddellijke nabijheid der vindplaatsen van kalksteen, na verloop van eenigen tijd of gesloten moesten worden, dan wel een kwijnend bestaan bleven lijden, zelfs ondanks het feit, dat zij de klei uit de naaste omgeving konden verkrijgen, en door ligging nabij of aan den Rijn het voordeel der goedkoope watervrachten genoten.

Gunstige verhoudingen stellen België in staat om veel cement uit te voeren via Antwerpen naar andere wereld-deelen, bijv. naar Zuid-Amerika, waar goede prijzen betaald worden en dank zij de energie van het Belgische volk veel Belgisch kapitaal in verschillende ondernemingen gestoken is, hetgeen het ter markt gaan in het moederland zeer bevordert

De Belgische cementindustrie heeft zich snel ontwikkeld en tegenover de 4 fabrieken met opgeveer 20.000 ton jaarproductie in 1890, waren in 1904 reeds 13 fabrieken in werking, met Brussel als centrum.

Ongeveer gelijktijdig werd Doornik een tweede middelpunt van portland-cementindustrie met 10 fabrieken en telde men in de omgeving van Gent nog 4 fabrieken, die echter natuurcement leveren.

De productie van al deze inrichtingen overtreft verre de behoefte in het eigen land; en dus moet in export, ook naar Duitschland, hare bestaanbaarheid gezocht worden.

Voor het doel van dit rapport is de ligging der verschillende Belgische fabrieken zeer belangwekkend, want behalve de inrichtingen, welke gevestigd zijn onmiddellijk nabij de kalksteengroeven en daar ook een deel van de klei vinden, zijn ook fabrieken in bedrijf, die verder gelegen zijn van de vindplaats van de grondstof, welke voor het cement in de zwaarste hoeveelheden noodig is, en dus door het transport het meest de eventueele winst zal drukken. In het bijzonder kunnen in dit verband genoemd worden de cementfabrieken nabij Turnhout in de Belgische Kempen en te Hemixen aan de Schelde nabij Antwerpen. Door de laatste fabriek toch wordt het krijt van Haccourt aangevoerd, maar is de klei verkrijgbaar in de onmiddellijke omgeving, na het afhalen van de bovenlaag. Te Turnhout wordt eveneens krijt uit Visé aangevoerd met schepen van 300 ton.

Aangezien de weg Visé-Turnhout langs de kanalen gemeten ruim 100 K.M. bedraagt, moet een fabriek op niet grooteren afstand van Visé in Nederland gelegen niet alleen technisch maar ook financieel bestaanbaar zijn, indien ten minste de klei en steenkool in de naaste omgeving aangetroffen worden of billijk verkregen kunnen worden.

Rapporteurs stellen zich voor, dat aan de Zuid-Willemsvaart of in de toekomst aan de gekanaliseerde Maas een Nederlandsche Portland cementfebriek gebouwd kan worden, die de kalksteen met water- of spooraansluiting uit de omgeving van Visé (wellicht later uit Limburg zelve) tegen redelijken prijs zou kunnen verkrijgen; terwijl de klei op ongeveer gelijke wijze zou kunnen worden aangevoerd; evenzoo de steenkolen uit het Limburgsche bekken. Een niet te dure afvoer langs de kanalen naar Holland en over zee is met de bovengeschetste ligging gewaarborgd.

Echter is er bij de Portland-cement-industrie behalve de concurrentie, welke dreigen kan van de hoogoven- en natuurcementen, nog een omstandigheid, die niet over het hoofd mag worden gezien en welke een zeer grooten invloed uitoefent op de economische bestaanbaarheid van een cementbedrijf.

Door de vorming van het Belgisch-Duitsch sydicaat wordt de productie van de verschillende groote fabrieken in toom gehouden en worden de verkoopprijzen vastgelegd. Mocht echter die band breken, dan zal een verwoede strijd niet uitblijven, Verschillende bedrijven zullen dan de vrije hand hebben om met weinig meerdere kosten veel grootere hoeveelheden te produceeren, waarvoor een afzetgebied zal moeten worden gevonden, voornamelijk door de prijzen te drukken. Het gevolg daarvan zal wezen, dat verschillende fabrieken die onder ongunstige omstandigheden werken tot een zoogenaamde onderbalons zullen geraken of zullen moeten sluiten. Alleen die inrichtingen, welke bijzonder goed gesitueerd zijn en een behoorlijke reputatie genieten zullen op de markt blijven. Bij dien strijd is een Nederlandsche cementfabriek in het nadeel tegenover de bedrijven welke in de onmiddellijke nabijheid van de grondstoffen gebouwd zijn en mede over waterwegen voor den afvoer beschikken, doch geniet aan den anderen kant het voordeel dat ze met de modernste inrichtingen toegerust kan wezen en in dat opzicht een voorsprong heeft tegenover de bestaande min of meer reeds verouderde fabrieken.

Het fabriceeren van Portland cement in Nederland wordt

niet belemmerd door redenen van technischen aard, maar staat onder den invloed van de afwezigheid van de meest belangrijke grondstof in ons vaderland zelve.

Uit financieel oogpunt zal, bijzondere omstandigheden voorbehouden, een deskundig ingerichte en goed geleide cementfabriek aan de Zuid-Willemsvaart of gekanaliseerde Maas de kans opleveren om tot gunstige resultaten te leiden.

Versterking van werken, bestaande uit gegoten ijzer, door middel van gewapend beton.

„Eine neue Verwendung des Gusseisens bei Säulen und Bogenbrücken" Dr. Ing. F. van Emperger 1911.

Annales des Ponts et chaussées 1912. Mars-Avril.

Mogen de aangehaalde geschriften reeds van eenigelijke maanden her dateeren, toch is de quaestie van het versterken van ijzeren gietstukken door middel van gewapend beton zoo belangrijk, dat ik hierover één en ander wil mededeelen.

Reeds lang is door de trouwe aanhangers van gewapend beton het nut ingezien, dat dit materieel hebben kan, bij de versterking van ijzerconstructies, maar in het algemeen was het vertrouwen niet groot in de rol, welke het beton zou kunnen vervullen, bij de versterking van ijzeren gietstukken. De toepassing van het beton, als versterking van gietijzeren deelen is dan ook niet zoo uitgebreid geweest

Dit wantrouwen in de samenwerking van beide materialen was wel gerechtvaardigd, wanneer men bedenkt, dat én beton én gietijzer de eigenschap bezitten, dat de elasticiteitsgrens en breekgrens zeer dicht bij elkaar gelegen zijn. Buitendien zijn de vervormingen van het gietijzer zeer ongelijkmatig, terwijl de homogeniteit dikwijls veel te wenschen overlaat, tengevolge van de onregelmatige wijze, waarop het materiaal is afgekoeld.

Bovendien kan men bij een werk, bestaande uit gegoten onderdeelen, er niet op rekenen, dat daarin hetzelfde gelijkmatig verdeelde weerstandsvermogen voorkomt, als gewoonlijk bij werken, opgebouwd uit gewalst profielijzer, het geval is.

Het volgende voorbeeld kan dienen om het vorige duidelijk te maken.

De samenstellende onderdeelen van een gietijzeren boogbrug, vertoonen onder de inwerking van een mobiele belasting, zeer zeker geen continu-gebogen neutrale lijn. Elk der onderdeelen heeft een neiging, zich te gedragen als een balk, welke rust tegen de aansluitende boogdeelen en niet als een integreerend deel van de geheele constructie.

Door den ingenieur Rabut zijn bij de gietijzeren bogen van de brug te Eauplet (lijn van Parijs naar Havre) zeer nauwkeurige waarnemingen gedaan, om de vervormingen der onderdeelen vast te stellen. Daarbij bleek ook ten volle bovenstaande bewering.

Men begrijpt dat de omkleeding van een dergelijke constructie met gewapend beton, een buitengewoon lastige opgaaf is. Wil men de bewegelijkheid der verschillende boogstukken ten opzichte van elkaar doen verdwijnen, dan is men wel gedwongen, de berekening van de gewapend-beton omkleeding te berekenen, alsof deze de geheele belasting te dragen hadde.

Wil men nog verzekerd zijn, dat het gewapend-beton zijn uitwerking niet mist, dan is men genoodzaakt, tot het tijdstip, dat de beton geheel verhard is, de onderlinge beweging der brugdeelen, ten opzichte van elkaar, geheel onmogelijk te maken, wat een vrij bezwaarlijke conditie is, wanneer het verkeer niet kan gestremd worden.

In Frankrijk kan men slechts enkele belangrijke werken aanwijzen, waar men deze combinatie beproefd heeft.

Behalve de omkleeding van den onderbouw van verschillende machines, en de veel gebruikte omkleeding en versterking van gietijzeren kolommen, met gewapend beton en enkel beton, kan men enkele viaducten met bogen van 16 meter spanwijdte noemen in de lijn van Rennes naar Brest, welke dubbel spoor dragen.

Doch hierbij behoefden niet de dragende deelen (d.w.z. de bogen) versterkt te worden, maar was het er om te doen, juist de eigenlijke bovendeelen te versterken, wat noodig was, tengevolge van de toenemende mobiele belasting en een gewapend-betonnenbrug-dek te maken, zoodat hier geen sprake was van omkleeding der draagdeelen.

Bij het viaduct te Goas-Cadeau, waarvan de versterking bestudeerd werd door den ingenieur Hennebique, heeft deze uitmuntende beton-constructeur de bogen zelf niet versterkt, maar verdubbeld door middel van twee bogen van gewapend-beton, en deze erop berekend, desnoods de gansche belasting te kunnen dragen. Deze bogen waren van de gietijzeren draagdeelen ver genoeg verwijderd en hielden daarmede geen direct verband.

Men kan dus bij deze Fransche gevallen, niet bepaald spreken van een eigenlijke versterking van het gietijzer door middel van gewapend beton. Het was ons er om te doen hier aan te halen, dat men in dit land eenigszins huiverig was, dit idee te volvoeren.

Voor het eerst is eigenlijk de quaestie grondig onderzocht en bestudeerd door Dr. Ingenieur F. von Emperger (1). De resultaten van zijn studie zijn neergelegd in de brochure, waarvan men den titel boven dit artikel vinden kan. In „Beton und Eisen" heeft een resumé en een bespreking van dit boekwerkje gestaan, terwijl in de „Annales des Ponts et Chaussées", M. Goupil, Ingenieur en Chef des Ponts et Chaussées er een artikel aan wijdt, waaraan veel bijzonderheden, in dit stukje voorkomende, nog ontleend zijn.

Dr. Ingenieur von Emperger heeft eerst zijn stof begrensd tot die gevallen, waarin gietstukken loodrecht worden belast of samengedrukt en volgens den heer Goupil heeft dit deel van zijn werk zeer beslist practische waarde.

Van 24 onderzoekingen, volgens de plannen van von Emperger, uitgevoerd door de Oostenrijksche Gewapend Beton-commissie, zijn vooral die van belang, welke betrekking hebben op de versterking van gietijzer.

Zoo worden proeven beschreven, genomen met tot brekens toe belaste gietijzeren kolommen. Dezelfde soort kolommen werden vervolgens omhuld door een spiraal- gewapende beton-omkleeding en weder tot brekens toe belast.

Uit verschillende proeven, besluit de schrijver, dat een gietijzeren kolom, op behoorlijke wijze bekleed met een spiraal gewapende betonomhulling, ongeveer hetzelfde dragen kan als een gietijzeren kolom welke 3 à 4 maal zoo zwaar is.

De schrijver beweert ook, dat de bekleeding kan worden aangebracht zonder omkisting. Dr. Ingenieur von Emperger geeft regels voor de spiraalwapening. Hij geeft als eisch aan, dat de afstand tusschen de opvolgende ringen, minder is dan de dikte van de bekleeding.

Nu heeft Dr. von Emperger ook verder willen gaan. Hij stelt een type boogbrug voor, waarvan de boog zal bestaan uit gietijzeren buizen, omkleed door gewapend beton. Dit systeem zou bij de montage dezelfde voordeelen bezitten als constructies in profielijzer, en zou daarenboven

(1) Redacteur van het bekende orgaan „Beton und Eisen."

het lastige klinkwerk missen. Het systeem zoo goedkooper zijn en zelfs meer architectonische eigenschappen bezitten etc.

De schrijver stelt vóór, een brug van dit type over den Donau te construeeren te Weenen. Dit zou een boogbrug zijn met 3 openingen van 60 meter overspanning.

De bedenkingen tegen het systeem op zichzelf, behoeven wij niet te bespreken, daar wij deze in 't begin van dit artikel, reeds vermeld hebben.

De water aan- en afvoer in onze woningen.

De aanvoer. Wel het voornaamste doel eener waterleiding is: het huis op een of meerdere plaatsen van goed drinkwater te voorzien en een der eerste eischen, welke aan eene binnenleiding te stellen is, bestaat hierin, dat het water den bewoner bereikt, in den toestand, zooals het in de hoofdbuizen der straatleiding aanwezig is. Is dit niet direct het geval ,zoo benadeelt eene dergelijke leiding niet alleen de gezondheid der bewoners van de woning waarin de leiding gelegd is, doch kan bovendien het water in de hoofdbuizen der straatleiding schadelijk zijn.

Bij onze verdere beschouwingen behoeven wij geenszins op de kwaliteit van het water in te gaan; hiermede zouden we zeer zeker ons bestek overschrijden, terwijl aan dit gewichtig onderwerp door de stedelijke autoriteiten wel zooveel aandacht zal zijn gewijd, dat het leidingwater in de hoofdbuizen aanwezig, aan al de te stellen eischen zal kunnen voldoen.

Nog willen we aannemen, dat de stad van slechts een kwaliteit water is voorzien, dat alzoo tot velerlei doeleinden wordt aangewend, daar een dubbele waterleiding (zooals o.a. te Amsterdam) in ons land tot de zeldzaamheden blijft behooren. Wat de constante watervoorziening betreft, waarmede bedoeld wordt, dat zoowel bij dag als bij nacht over water uit de leiding kan worden beschikt, zoo mogen wij tot onze vreugde zeggen, dat vele steden zich in deze omstandigheid kunnen verheugen, en dat de uit meer dan een gezondheidsoogpunt af te keuren huisreservoirs meer en meer tot de zeldzaamheden gaan behooren.

Daar de aanleg eener warmwaterleiding in vele opzichten afwijkt van die van koudwateraanvoer, is het beter, indien wij aan dit eveneens zoo belangrijk onderwerp een afzonderlijk hoofdstuk wijden.

Als materiaal voor huisleiding worden naar gelang van omstandigheden, gegoten ijzeren buizen, getrokken ijzeren buizen, looden buizen, compositiebuizen en looden buizen met tinvoering gebruikt.

De gegoten ijzeren buizen moeten worden geasphalteerd terwijl de getrokken ijzeren pijpen meest galvanisch verzinkt worden. Alvorens echter een bepaald besluit te nemen aangaande het soort materiaal, dat men voor eene leiding denkt te gebruiken verdient het overweging te doen onderzoeken, welken invloed het water op het materiaal kan uitoefenen. In de meeste gevallen zullen wel voorschriften gegeven zijn, welke o.m. het gebruik van looden buizen verbieden, doch waar geen voorschriften gegeven zijn, bedenke de aanlegger welke verantwoording hij op zich neemt, zoo hij materiaal gebruikt, dat de kwaliteit van het water benadeelt. Bekend is toch, dat zacht water lood aantast, terwijl weder andere soorten water het zink van de gegalvaniseerde getrokken ijzeren pijp oplossen. Gegoten ijzeren buizen vinden slechts zelden aanwending bij grootere binnenleidingen en zoo zij gebruikt worden, dienen zij zoowel van binnen als van buiten goed te zijn geasphalteerd.

Zoo deze buizen mofbuizen zijn, zoo hebben de verbindingen door middel van schiemansgaren en lood plaats. Zijn het daarentegen flensbuizen, zoo verzuime men niet de flensverbindingen door middel van asbest of caoutchouc (met één of meerdere linnen inlagen) waterdicht te maken. Alhoewel er gegoten ijzeren buizen van 1½—2 Eng. duimen worden vervaardigd, schijnt het toch, dat dit materiaal voor huisleidingen geen bijval vindt. Verklaarbaar is dit doordat het ongewoon zwaar is en niet kan verbogen worden.

De getrokken ijzeren pijp vindt meerdere aanwending, vooral sinds men tot de galvanische verzinking is overgegaan (zelfs tegenwoordig met succes wordt geasphalteerd). Door deze zinkbedekking is dit materiaal minder aan roest onderhevig. Alhoewel bedenkingen, als het oplossen van zink, tegen dat materiaal zijn gemaakt, er gevallen zijn, die het afkeuren van dit materiaal wettigen; zoo schijnen deze bezwaren toch niet van een zoo algemeenen aard te zijn, omdat het overal veel wordt gebruikt. Tegen dit materiaal blijft echter een ander bezwaar bestaan en wel dat de vele fittings, welke soms worden vereischt, de leiding kostbaar maken. Bovendien is het drukverlies, dat eene leiding bij aanwending van vele fittings ondergaat, niet weg te cijferen.

De verbinding der rechte buizen onderling geschiedt door sockets, terwijl tot meerdere dichting geplozen hennep en vet (vetkaars) aangewend wordt. Ik vestig hierbij de aandacht op het paraffin als dichtingsmateriaal. Ofschoon het leggen eener leiding met getrokken ijzeren pijp de voorkeur verdient boven het gegoten ijzerwerk, zoo zijn tegen eerstgenoemde leidingen nog meerdere moeilijkheden dan bovenvermelde aan te voeren. Zoo o.m., indien het noodzakelijk is een eind pijp te buigen, waarbij de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat deze volgens den naad barst. Pijpen zonder naad, de z.g. Mannesmannische, zijn voor zoover bekend nog niet voor huisleidingen aangewend. De grootste aanwending voor huiswaterleidingen heeft zonder twijfel het lood (compositie) gevonden ,daar het zich gemakkelijk snijden en buigen laat, en zich in vele andere opzichten bij uitstek tot dit doel leent.

Wel zijn tegen dit materiaal sanitaire bedenkingen gerezen, in sommige gevallen niet van zeer grondige reden ontbloot, daar bij het gebruik van dit materiaal bij zacht water wel eens loodvergiftigingen voorkomen. Evenwel blijft zacht water veelal tot de uitzonderingen behooren. Min of meer zullen echter sommige soorten water steeds eenigen invloed op het lood hebben, niettemin is deze schadelijke invloed grootendeels weg te nemen, indien men de buizen gestadig met water gevuld houdt. Men voorkomt dan, dat het lood afwisselend aan den invloed van lucht en water is blootgesteld. Nog verdient het in vele dier gevallen steeds aanbeveling om de kraan eener zoodanige leiding een weinig te laten loopen, indien uit de leiding na een zeker tijdsverloop niets is gebruikt. Zoo heeft men aan vele bezwaren, welke tegen dit materiaal zijn geopperd, ook nog aangevoerd, dat het, wanneer het in den grond ligt, aan invloeden van buiten onderhevig is, zoo zijn er b.v. looden buizen getoond, welke door het koolzuur houdend grondwater gedeeltelijk verteerd waren. Niettegenstaande door een reeks van bezwaren, een ware strijd tegen het gebruik van looden (compositie)buizen is gevoerd geworden, hebben zij toch een algemeene aanwending mogen behouden. Dat dit meerendeels te danken is aan de gemakkelijke buigzaamheid, welke dit materiaal bezit, dat heeft een ieder uwer wellicht bij ondervinding. Wat nu het leggen der looden buizen, hare bevestiging aan de muren, het buigen en soldeeren aangaat, zoo zijn dit alle onderwerpen in de watervoorziening der woningen, welke

een zoo breed en veelzijdig vertakt gebied omvatten, dat zij elk op zich zelve eene afzonderlijke behandeling vereischen. Zooals reeds terloops vermeld is, worden hier en daar indien de watervoorziening uit zacht water bestaat, looden buizen met tinnen voering aangewend. Het tin voorkomt de nadeelige gevolgen door de inwerking van het zachte water op het lood. Deze leidingen kunnen en mogen niet worden gesoldeerd. Het niet kunnen is een gevolg van het verschillend smeltpunt van lood en het tin. Soldeert men een dergelijke leiding toch, dan kan een beschadiging van den tinnenmantel niet uitblijven en treedt een galvanische werking in, waardoor eene spoedige oplossing van het lood door het water volgt. De verbindingen geschieden dan ook door de alom bekende klemfittings, welke er evenwel niet weinig toe bijdragen den aanleg van eene dergelijke leiding kostbaar te doen worden. Verder zijn ook ijzeren buizen met een betrekkelijk dikken binnenmantel in den handel gebracht, ja, men heeft zelfs getracht leidingen in te voeren van ijzeren buizen, welke van binnen waren verglaasd. Alhoewel deze buizen zeer goed aan zachtwaterleiding zouden hebben voldaan, hadden zij het nadeel, dat bij het aandraaien der fittings de glazen voering door de knelling barstte en daar waar eenmaal een barstje zich bevond, had spoedig een verdere loslating der glazen voering plaats. Zelfs heeft men papieren buizen vervaardigd en men beweert, dat zij hier en daar goed hebben voldaan.

Nog zij toegevoegd, dat z.g.n. smeedbare ijzeren fittings tegenwoordig de aandacht verdienen, welke van wege hun hunne fraaie afwerking, zuivere draad en grootere duurzaamheid aanbeveling verdienen, evenwel verlieze men den prijs niet uit het oog. Daar waar onderscheidene metalen tot eene huisleiding worden benut, zullen de verbindingen van gietijzer en getrokken ijzer door lood met de grootste zorgvuldigheid worden gemaakt. Men vergete niet, dat dergelijke plaatsen, al is de verbinding deugdelijk, toch de zwakste punten in eene leiding vormen.

Men zou het als overbodig kunnen beschouwen hier algemeene regels aangaande de opstelling eener leiding weer te geven, doch het maakt een zoo gewichtig punt in het wezen der binnenwaterleidingen uit, dat wij het hier niet stilzwijgend mogen laten voorbijgaan.

Er kan niet genoeg op gewezen worden, om bij den aanleg toch van het beginsel uit te gaan alle leidingen zoo aan te brengen, dat zij ten allen tijde grondig en zonder groote kosten (tot in al hare deelen) nauwkeurig kunnen worden onderzocht.

Meermalen geldt toch de regel om de leiding, zooveel mogelijk aan het oog onttrekken, doch aan het „Uit het oog, uit het hart" diende hier wel eens meer te worden gedacht. Het is waar, dat soms het publiek eene buis als het meest afzichtelijke voorwerp beschouwt, doch eene toelichting van het prijzenswaardige zooeven genoemde beginsel, zal hun alras van deze meening doen veranderen.

Het is toch een niet te ontkennen voordeel, dat, daar waar zich lekkages vertoonen, zij direct worden ontdekt en eene spoedige herstelling daardoor mogelijk wordt gemaakt. Alleen uit een financieel oogpunt levert dit reeds voordeel op, daar het publiek alleen in de kosten der reparatie vervalt en geen gevolgen van waterschade ondervindt.

Alle leidingen en verdere toestellen dienen zoo gelegd en opgesteld te worden, dat zij mogelijk vorstvrij zijn en dat zij zich gemakkelijk laten ledigen, niet alleen om het invriezen te verhinderen, doch ook om bij eventueele herstellingen over eene droge leiding te kunnen beschikken.

Recht tegenover de mainkraan en liefst zoo dicht mogelijk bij de plaats waar de aansluiting plaats heeft, verdient het aanbeveling de hoofdkraan of hoofdafsluiter der binnenleidingen te plaatsen. Bij leidingen waar de afstand van de hoofdbuizen tot de woning nog al groot is, heeft men wel eens de hoofdafsluiter buiten het gebouw in een schacht geplaatst, doch afgezien van andere hieraan verbonden nadeelen, levert eene dergelijke plaats vooral in den winter veel bezwaar op en zoo zal het dus steeds raadzaam zijn, om den afsluiter niet buitenshuis, doch in den kelder te plaatsen. Hierna is de plaats van de aftapkraan te bepalen, welke dienstig is om in bepaalde gevallen de leiding te kunnen ledigen. In het algemeen dient te worden vermeden, dat eene dergelijke aftapkraan voor het huiselijk gebruik wordt benut. Is het aftapkraantje aan den afsluiter verbonden of zijn er automatisch aftappende afsluiters in gebruik gesteld, zoo zal men er al minder spoedig toe overgaan, om langs dezen weg water uit de leiding te verkrijgen.

Evenwel heerscht er wel verschil van meening omtrent de wenschelijkheid van zelftappende afsluiters, daar sommigen beweren, dat het voorkeur verdient, om de aftapkraan niet aan den afsluiter te verbinden; anderen daarentegen achten de automatische aftapping der hoofdkraan van bepaald nut.

In beide gevallen blijft er zeer zeker iets voor te zeggen. Raakt toch een afsluiter, zonder tevens een aftapgelegenheid te hebben, defect, dan blijft toch de gelegenheid om de leiding af te tappen bestaan. Daartegenover bestaat een bezwaar, en wel wordt de leiding afgesloten en is de aftapkraan niet in de onmiddellijke nabijheid van den afsluiter, zoo zal de leek al spoedig vergeten om door middel van de aftapkraan van de gelegenheid gebruik te maken de leiding af te tappen, iets dat vooral des winters van zeer veel belang is. De afsluiters met automatische aftapping voorzien zeer zeker in deze laatste omstandigheid, doch kunnen bij eene geringe stoornis aan de werking van den afsluiter oorzaak zijn, dat de leiding niet kan worden afgetapt. Evenwel moet worden geconstateerd, dat zij in vele gevallen aanbeveling blijven verdienen en wij hoe langer hoe meer deze zelfaftappende afsluiters zien aangewend. Het komt ons gewenscht voor hier terloops de aandacht te vestigen, dat deze aftapgelegenheden, van afvoerleidingen moeten worden voorzien, een en ander naarmate de grootte der leiding. Het is toch meermalen gebleken, dat dikwerf van de aftapgelegenheid geen gebruik wordt gemaakt, omdat eene loozing bij het kraantje ontbrak en men toch bezwaarlijk den kelder onder water kon zetten. Daar waar geen huisreservoirs in gebruik zijn gesteld, heeft de verdeeling der leidingen het geschiktst in den kelder plaats en zal het begrijpelijk van de grootte van het gebouw en van de ligging der van water te voorziene vertrekken afhangen of een of meer opgaande leidingen wenschelijk zullen worden geacht. Lange horizontale afstanden zijn in de leidingen zooveel mogelijk te vermijden en kan dit niet anders, dan dienen zij steeds zooveel mogelijk onder de vereischte helling (op afschot) te worden gelegd. Ook is het raadzaam de huisleidingen zoo in te richten, dat een volledige circulatie van 't water zoowel in de hoofd- als zijleidingen kan plaats hebben. Lange zijleidingen, alsmede alle vertakte stijgleidingen, zijn van afsluiters te voorzien, terwijl door het aanbrengen van de noodige aftapkraantjes het mogelijk wordt gemaakt ze zoo noodig te kunnen ledigen, waardoor men voorkomt, dat bij het noodzakelijk afsluiten van een gedeelte van het huis, men alle leidingen van den aanvoer van water onttrekt.

Grondleidingen dienen vorstvrij te liggen, dat is dus op 1 à 1.5 meter diepte onder den beganen grond.

De buizen moeten, waar het eenigszins mogelijk is, langs den binnen en niet langs den buitenmuur worden gelegd. Van ontsieren van het inwendig voorkomen van een gebouw door aan te brengen binnenleidingen, behoefde geen

sprake te zijn, indien bij den bouw eener woning houten kanalen in de muren werden ingebouwd, welke bij wijze van kastjes langs de lengte werden gesloten. Men zou dan ten allen tijde in de gelegenheid zijn de leiding nauwkeurig na te zien. In hoeverre dit zoo aanbevelenswaardige systeem in de practijk zou kunnen worden verwezenlijkt, is nog de vraag, alhoewel wij veronderstellen, dat wel geen ander bezwaar zou kunnen worden geopperd, dan een financieel, maar de latere voordeelen zouden zeer zeker tegen deze eerste uitgaven opwegen. Daar waar leidingen tusschen de vloeren moeten worden gelegd, vermijde men elken zak. Door de buizen o.a. op latten te bevestigen, kan men dit zeer zeker voorkomen en heeft dit bovendien het voordeel, dat met het meer in de handen heeft deze leidingen op afschot te leggen. Ook houde men er rekening mede, dat deze leidingen zonder groote kosten kunnen worden nagezien.

Wat de diameter der buizen aangaat, welke voor de watervoorziening der woningen worden aangewend, zoo is dit afhankelijk van het aantal te plaatsen tapkranen, alsmede van den in de hoofdbuizen aanwezigen druk. Steeds houde men echter in het oog, of eene woning voor meerdere uitbreiding vatbaar zou kunnen zijn, zoodat meerdere kranen zouden worden geplaatst en de doorsnede der buis dan toch in evenredigheid zal zijn met het aantal geplaatste kranen.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT VAN DE PRIJSVRAAG „1913".

uitgeschreven door de „Vereeniging tot Bevordering van Vreemdelingenverkeer" en door de Vereeniging „de Friesche Bouwkring" beide te Leeuwarden.

Ingekomen waren een 11-tal antwoorden met de volgende motto's:

Café — Wijn — Met zeggen is het niet te doen — M. K. — Apotheek — Vierhoek met punt in cirkel geteekend — Punt in cirkel geteekend zwart — Punt in cirkel geteekend blauw — Johanna Francisca M. J. — Pluto — V. V. V. en Volharding.

Motto: „Café".

In dit ontwerp is de bestemming duidelijk uitgedrukt. De roemer is hier een goed sprekend hoofdmotief. De verdeeling is klaar, de verhoudingen juist, de kleur helder. Het bord is opgehangen aan een gesmeed ijzeren arm en kan door den wind vrij bewogen worden.

In de constructie heeft de ontwerper zich van de verschillende samenstellingen rekenschap gegeven, hetgeen uit details en doorsneden blijkt.

Motto „Wijn".

Bij deze inzending ontbreekt de kleine schets.

De gedachte is op duidelijke en eenvoudige wijze verwerkt. Het ontwerp getuigt van goed decoratief inzicht. De drie flesschen zijn een flink sprekend hoofdmotief; de letters zijn juist geplaatst en de rand is goed van verhouding ten opzichte van het midden. De kleuren zijn levendig en helder, uit een oogpunt van reclame een groote verdienste.

Jammer is, dat het constructieve deel naar zich laat raden. De ontwerper heeft zich niet verantwoordelijk gesteld voor de uitvoering van de vormen die, in ijzer gedacht, in geen enkel opzicht een oordeelkundige ijzersamenstelling te zien geven. Hij had in zijn teekening, de constructie evengoed moeten verantwoorden als het ontwerp; het een is even onmisbaar als het ander.

Motto: „Met zeggen is het niet te doen".

Het doel is vrij goed uitgedrukt. De constructie is wel overdacht en met doorsneden verantwoord, maar nogal ingewikkeld. Aan de stangen van den arm is buitengewoon veel werk besteed, zonder dat het resultaat met de ingewikkelde bewerking in overeenstemming zal zijn. De letters, hoewel duidelijk, staan te beklemd in het vlak.

Motto: „M. K."

't Is een aardige gedachte, het roer en de scheepslantaarn te gebruiken als motief voor een uithangbord voor een koopman in scheepsartikelen.

De verwerking van de idee is echter niet geslaagd. De echte scheepslantaarn is niet in harmonie met het plaatijzeren roer. Het geheele silhouet is onrustig. De letters zijn leelijk geplaatst. De vormen zijn zwak van teekening. Uit het oogpunt van doelmatigheid zal het bord te veel windvang hebben. De constructie is op verschillende plaatsen niet voldoende overdacht.

Motto: „Apotheek".

Niet het voorwerp, maar de teekening, schijnt hier doel te zijn. In den bouw vertoont de arm het karakter van dragen en het bord van hangen; echter is de verbinding voor beide te vast, wat aan het hangend karakter schaadt.

Opvatting en vormen zijn zeer ouderwetsch. De vijzel en het roode kruis zullen niet voldoende op een afstand werken.

Motto: „Vierkant met punt in cirkel geteekend".

Het cirkelvormig bord, een goede vorm voor: „Hotel de Zon" is opgehangen aan twee haken. Daarmee is aangegeven, dat het bord vrij moet kunnen draaien; maar deze beweging wordt door een vertikale staaf aan den buitenkant weer belemmerd, wat met de eerste bedoeling in tegenspraak komt.

Het ijzerwerk van den arm is weinig bestudeerd; de lijnen zijn niet fraai en zeer gezocht. De kleur is niet aangenaam.

Motto: „Punt in cirkel geteekend zwart."

Het bord heeft den hoefijzervorm, een goeden vorm voor een uithangbord voor een dorpssmid. Wat betreft de constructie, den vorm en de kleur, kan van deze teekening hetzelfde gezegd worden als van de vorige.

Motto: „Punt in cirkel geteekend blauw".

Helder en sprekend van kleur. De letters vrij goed verdeeld en over 't algemeen goed van vorm. Het is meer „uitsteekbord" dan „uithangbord". De vormen zijn weinig fraai en weinig gevonden. De constructie, vooral de verbinding van bord en arm, is niet verantwoord.

Motto: „Johanna Francisca M. J."

De teekening is op het effect bewerkt, ten koste van de goede en fraaie oplossing van het vraagstuk. Bovendien is de oplossing van den arm weinig origineel. Het bord is hier bijzaak, de arm hoofdzaak geworden. De constructie is weinig overwogen.

Motto: „Pluto".

Hoewel deze teekening een samenstel is van zeer vele motieven, is het doel niet klaar tot uitdrukking gebracht, terwijl een weloverwogen samenhang der deelen en ontwikkeling dezer deelen uit het geheel, ontbreekt.

De kleur, een belangrijke factor bij reclame-werk, is niet aangegeven.

Het bord maakt den indruk door ringen gespannen te zijn, terwijl het spanraam ontbreekt, wat onlogisch is.

Motto: „V. V. V."

In den vorm van het bord is het karakter van hangen wel uitgedrukt. De letters zijn van gezochten vorm; de versiering, op zich zelf al niet fraai, doet bovendien schade aan de duidelijkheid van de letters. De kleur is slap. De vorm en de constructie van den arm zijn eenvoudig, wat een deugd beteekenen kon, als ze tevens vernuftig en

mooi waren. Doorsneden en aanzichten van onderdeelen zijn ter verklaring van de samenstelling noodig.

Motto: „Volharding".

Aan de teekening is niet te zien, op welke wijze de rechthoek voor uithangbord geschikt moet worden gemaakt. Letters en koekop drukken het doel wel uit, echter niet op fraai decoratieve wijze. Aan constructie is in het geheel niet gedacht.

De jury is van meening, dat aan hare eischen van doeltreffendheid, schoonheid en goede constructie het best voldoet de inzending onder het motto: „Café", aan hetwelk zij voorstelt, den eersten prijs toe te kennen met getuigschrift en verguld-zilveren medaille.

Daarna komen de inzendingen onder de motto's: „Wijn" en „Met zeggen is het niet te doen".

Aan deze beide inzendingen zou ze willen voorstellen achtereenvolgens den tweeden en derden prijs toe te kennen met getuigschrift, echter zonder medaille.

De Jury:

(w.g.) C. W. NIJHOFF.
W. PENAAT.
C. ROL.

Bij de opening der naambrieven bleek de ontwerper van het ingezondene onder motto: „Café" te zijn: de Heer Tj. Tjeerd, leeraar a. d. Quellinusschool te Amsterdam;

die van motto: „Wijn" den Heer K. J. Vegter, den Haag;

die van motto: „Met zeggen is het niet te doen", de Heer G. Boom te Amsterdam.

Namens het Bestuur van de Vereeniging „de Friesche Bouwkring te Leeuwarden."

G. C. MICHELL, Voorzitter.
G. J. VEENSTRA, Secretaris.

Leeuwarden, Augustus 1913.

De antwoorden zullen van den 17 tot en met de 29sten dezer in 't kunstzaaltje aan het Buitenkwartier te Leeuwarden tentoongesteld worden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 33. Permanente Prijsvraag-Commissie. Voorstel tot wijziging der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Bauberatung, door T. J. Kubatz.

Eene Critiek zonder zelfcritiek, door Valckenier Kips.

Ingezonden. Amsterdam en haar boomen, door Leonard A. Springer.

ARCHITECTURA No. 33. Het wezen van Kunst en in 't bijzonder van Bouwkunst, door C. J. de Haas.

Tentoonstelling Vereeniging «Quellinus» te Amsterdam, door J. J. Hellendoorn.

Verklaring der wandschilderingen van Mejuffrouw Wilhelmina C. Drupsteen in de Entréehal van de Tentoonstelling «De Vrouw» 1813—1913 te Amsterdam.

Ingezonden. De Jubileum-zegels van de Bazel, door Walter van Diedenhoven.

Verslag van het in Juni te Stuttgart gehouden 2de Internationaal Congres voor Heemschut, door A. W. Weissman.

DE BOUWWERELD No. 33. Rapport inzake uitbreiding Cement-fabricatie in ons land (slot).

De kerk te Wolvega en verwante gevallen door Frof. J. A. van der Kloes.

De Tentoonstellingen 1913 II (slot).

DE INGENIEUR No. 33. Verlofsweigering aan ingenieurs van den Rijks-Waterstaat tot het aannemen van technische tijdelijke opdrachten door R. A. van Sandick e. i.

(Vervolg 3de pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

8STE JAARGANG. ZATERDAG 30 AUGUSTUS 1913. No. 35

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XV. (Slot.)

(Nadruk verboden.)

Meer bekend nog dan Serlio's naam is in de bouwkunstscholen op academischen grondslag, zooals de vorige eeuw die gekend heeft, de naam van Vignola, in Frankrijk zoo populair, dat men daar met het woord „Vignole" in het algemeen een handboek voor een of andere kunst aanduidt, zelfs bestaat er onder den naam van „Vignole des Mécaniciens" een handboek voor machine-constructie.

Giacomo Barozzi genaamd Vignola naar de plaats aan het Garda-meer, waar hij in 1507 geboren werd, zou, ook al had hij geen boek over de vijf orden samengesteld, beroemd geworden zijn als veelzijdig kunstenaar en ontwerper en uitvoerder van vele bouwwerken. Zijn vader, Clemente Barozzio, was een Milaneesch edelman, die zijn vaderstad verlaten had, wegens de aanhoudende burgertwisten, die er het leven ondraaglijk maakten; zijn moeder was een Duitsche. Giacomo begon reeds vroeg te Bologna met de schilderkunst; hij had daarmede weinig succes, maar tot de perspectief gevoelde hij zich aangetrokken en door eigen studie vond hij de grondregels dezer wetenschap en stelde die tezamen tot een kleine verhandeling, die aan vele geslachten na hem als handleiding goede diensten heeft bewezen.

Door de studie der perpectief kwam hij tot die van de bouwkunst en het was het werk van Vitruvius, dat hij daarbij ter hand nam. Weldra begreep hij, dat men de bouwkunst niet uit een boek leeren kon. Rome trok hem aan, omdat daar groote meesters aan het werk waren en omdat daar een reusachtig studie-materiaal in de overblijfselen der oudheid aanwezig was. Hij trok er heen en vond er geestverwanten in de leden der Vitruviaansche Academie, die daar omstreeks 1540 was opgericht, en in haar programma ook een hernieuwde opmeting van de oude monumenten van Rome had opgenomen. Deze omstandigheid kwam hem goed te stade, want de jonge bouwmeester was arm en moest gedeeltelijk met schilderen in zijn onderhoud voorzien, wat hem slechts matig gelukte, zoodat een opdracht, om van zijn opmetingen teekeningen voor de Academie te leveren hem dubbel aangenaam was.

Omstreeks denzelfden tijd kwam Primaticcio, een Bologneesch schilder en bouwmeester, die sedert 1531 in dienst van Frans I, koning van Frankrijk, was, naar Rome, om antieke kunstwerken voor zijn meester te koopen. In Vignola vond hij een jonger kunstbroeder, die hij wellicht in Bologna reeds gekend had en die met de kunstwerken der Eeuwige stad vertrouwd was als weinig anderen. Primaticcio was dan ook in staat, meer dan 125 beeldhouwwerken, tal van borstbeelden, afgietsels en teekeningen te verzamelen en toen hij daarmede naar Parijs terugkeerde vergezelde Vignola hem, om er twee jaren te verblijven. Van zijn werkzaamheid gedurende die jaren is weinig bekend; wel schijnt hij verscheidene ontwerpen te hebben gemaakt, maar tengevolge der ongunstige toestanden in Frankrijk zijn die onuitgevoerd gebleven. Hij keerde terug naar Bologna, waar al sedert 1390 de domkerk S. Petronio in

aanbouw was, die alle andere kathedralen van Italië in grootte moest overtreffen. Vignola maakte een ontwerp van een gevel, dat de goedkeuring verwierf van twee bouwmeesters van den Dom te Milaan. De teekeningen worden nog te Bologna bewaard, maar de gevel zelf is onvoltooid gebleven. Wel bouwde hij de Paleizen Isolani en Bocchi, maar had daarbij met eigenwijze bouwheeren te doen, zoodat hij zijn beginselen en talenten niet ontplooien kon, gelijk hij dat wenschte. Beter gelukte hem dit aan de z.g. Portico de Banchi, de oude beurs, waar hij evenwel weder moeilijkheden had te overwinnen, voortvloeiend uit bestaande toestanden, die behouden moesten blijven. Ook utiliteitswerken werden den bouwmeester opgedragen o.a. een scheepvaartkanaal.

Op den duur vond hij zijn arbeid te Bologna, evenwel slecht beloond en hij vertrok naar Piacenza, waar hij voor Margaretha van Parma het Paleis Farnese ontwierp, een prachtbouw, waarvan hij later de uitvoering aan zijn zoon Giacinto toevertrouwde. Het bouwwerk is slechts gedeeltelijk tot stand gekomen en wordt thans als kazerne gebruikt. Het is eigenlijk het eerste groote bouwwerk, waaraan de meester zijn talenten kon ten toon spreiden. Rome had echter voor hem de aantrekkelijkheid van vroeger jaren nog niet verloren en hij vond spoedig gelegenheid, opnieuw daarheen te trekken, toen Vasari hem in aanraking gebracht had met Paus Julius III, die hem te Bologna gekend had. De paus belastte hem met werkzaamheden aan de waterwerken van de beroemde Fontana de Trevi. De bekende prachtvolle fontein van dien naam is geen werk van Vignola, maar behoort tot de achttiende eeuw. De evenzeer bekende villa, de z.g. Vigna di Papa Giulio, die Vignola voor den paus bouwde, behoort tot zijn beste werken.

Begrijpelijk is het, dat de relatie met het hoofd der kerk, den bouwmeester ten goede kwam. Met het tweede verblijf van Vignola te Rome begint een reeks van opdrachten, waarvan wij er slechts eenige kunnen vermelden.

Voor den Kardinaal Alexander Farnese bouwde hij een gedeelte van het paleis van dien naam te Rome en wel de galerij, die de beroemde fresco's der Carraci bevat en eveneens was het deze prelaat, door wiens bemiddeling hij de opdrachten verkreeg voor den portaalbouw aan de kerk St. Lorenzo in Damaso en voor den bouw der kerk del Gesù. Dit laatste bouwwerk wordt beschouwd als het prototype der z.g. Jezuietenkerken, die in den baroktijd in vele landen van Europa en zelfs in overzeesche gewesten in grooten getale gebouwd zijn overal, waar de rijke en machtige orde zich vestigde. De kerk del Gesù onderscheidt zich echter gunstig van de latere navolgingen door de strenge opvatting der architectuur en profileering, gevolg van de Vitruviaansche beginselen, die door Vignola nooit verloochend zijn. De voltooiing van dit bouwwerk, waarmede in 1568 begonnen werd, heeft hij niet beleefd, hij bracht het tot ongeveer de hoogte van de kroonlijst; het werd door zijn leerling Giacomo della Porta afgemaakt en deze heeft verscheidene wijzigingen aangebracht, die niet op Vignola's rekening mogen worden geschreven.

Met geen van genoemde werken, noch met andere, die wij onvermeld moesten laten, heeft Vignola zooveel eer ingelegd als met den bouw van het paleis, eveneens voor den Kardinaal Farnese te Caprarola gesticht. Caprarola ligt Noordwestwaarts van Rome niet ver van Viterbo in een heuvelachtig landschap. Het paleis is gebouwd op den top van den heuvel en met vijfhoekig grondplan met een centrale rotonde. Rondom een cirkelvormige arcadenhof zijn de vijf vleugels gegroepeerd, de hoofdgevel die het stadje domineert ziet op het Zuidoosten uit in de richting van Rome. Bij helder weder kan men vandaar den koepel van St. Pieter zien. Bij de inwendige versiering van dit paleis is Vignola, met anderen, ook nog als schilder opgetreden, waarbij hij ruimschoots gelegenheid vond zijn kennis van perspectief ten toon te spreiden.

Na den dood van Michel Angelo in 1564 begint Vignola's werkzaamheid aan den bouw der St. Pieterskerk, waarbij hem ook della Porta ter zijde stond. Als zijn werk moeten beschouwd worden de vier kleine koepels boven de inwendige hoeken van het kruis.

Het was omstreeks dezen tijd, dat bij Philips II koning van Spanje het plan opkwam, tot stichting van het Escuriaal, ter herinnering aan den slag bij St. Quentin en ter voldoening aan een gelofte aan St. Laurentius gedaan. Een Spaansch edelman Bernardino Martirani was in Italië gekomen, om plannen voor den bouw te verzamelen. Hij wendde zich daartoe tot de voornaamste bouwmeesters en kwam weldra in het bezit van 22 ontwerpen, waaronder er waren van Alessi, Tibaldi en Palladio. Ook Cosmo de Medicis had voor den Spaanschen koning een plan doen opmaken door Perugino en dit naar Spanje opgezonden.

De afgezant des konings legde toen aan Vignola zijn verzameling ter beoordeeling voor en deze toog aan het werk, om met gebruikmaking van het hem verstrekte materiaal, een definitief ontwerp samen te stellen, dat, naar men zegt, door den koning ten slotte voor uitvoering bestemd werd. Aan de uitnoodiging om naar Spanje te komen gaf de kunstenaar echter geen gevolg. Ofschoon hij nog slechts de 60 gepasseerd was, gevoelde hij zich te oud om dit vereerend aanbod aan te nemen en bovendien te veel gehecht aan zijn geliefd Rome en zijne relaties in die stad. Bij de hoogste kerkelijke overheid was hij steeds in de gunst gebleven en paus Gregorius XIII droeg hem b.v. op, het regelen van een grensgeschil met den hertog van Toscane, van welke taak hij zich met groote nauwgezetheid kweet. Kort daarop, in 1573, te Rome teruggekeerd overleed hij op 66-jarigen leeftijd. De leden der Academie van Rome bewezen hem de laatste eer en droegen zijn stoffelijk overschot grafwaarts.

Naast dat van vele beroemde kunstenaars werd het bijgezet in het Pantheon, zeker de waardigste rustplaats, die men kiezen kon voor een bouwmeester, die gerekend moet worden tot de grootste kenners en bewonderaars der antieken.

Critiek, wat betreft zijn opvatttingen, is hem ook tijdens zijn leven niet gespaard. Een opbruisend karakter als dat van Michel Angelo kon zich met de strenge Vitruviaansche beginselen niet vereenigen, maar Vignola liet zich daaraan weinig gelegen liggen en ging zijn eigen weg, waarbij hij steeds de regels in het oog hield, waarnaar volgens zijn overtuiging ook de ouden hadden gewerkt en die overtuiging berustte niet op fantasie, maar op een geheel leven van studie en arbeid.

Menigeen heeft in zijn jeugd den naam van Vignola gehoord, maar gewoonlijk weet men van hem niet meer, dan dat hij een boek over de vijf orden heeft samengesteld. Dat hij niet louter een theoriticus of schoolmeester was, zal, uit hetgeen hier medegedeeld werd, duidelijk genoeg aan het licht getreden zijn. Onder de beroemde bouwmeesters neemt hij een eereplaats in naast Andrea Palladio en den jongeren Vincenzo Scamozzi, die zich mede met het vastleggen van de regels der bouwkunst bezig gehouden en daardoor getracht hebben de ontaarding der kunst tegen te houden. Wel is dit hun niet gelukt, maar toch is het wel merkwaardig, dat later, telkens bij een terugkeer van willekeur en wetteloosheid, teruggegrepen is en zelfs in onzen tijd door velen, wien de grond onder de voeten ontzonken is, teruggegrepen wordt naar de oude boeken van Palladio en Vignola.

Friesland en de Woningwet.

Het nut van Congressen, zooals die tegenwoordig aan de orde van den dag zijn, wordt wel eens in twijfel getrokken en somtijds niet zonder grond. Directe resultaten zijn vaak niet aan te wijzen en de oplossing van de vraagstukken, die op deze bijeenkomsten behandeld worden, schijnt er meestal slechts matig door te worden bevorderd. Niettemin mag het indirecte nut, dat de congressen afwerpen, niet worden over het hoofd gezien. In vele gevallen toch wordt de aandacht er door gevestigd, in wijden kring, op vele belangrijke aangelegenheden; vele onderwerpen worden in studie genomen en aan die studie wordt een zekere leiding gegeven, die er aan ontbreken zou, wanneer iedereen daarin zijn eigen weg ging en men niet nu en dan eens gelegenheid vond, met gelijkgezinden zoowel als met andersdenkenden van gedachten te wisselen. De debatten op de congressen zelf zijn niet altijd even belangrijk, maar de rapporten, die er aanleiding toe geven, zijn dikwijls degelijke stukken werk van specialiteiten of althans van schrijvers, die zich goed in hun onderwerp hebben ingewerkt. Het materiaal, in deze rapporten en memories verzameld, heeft dan ook in den regel meer waarde, dan de verslagen der congresbijeenkomsten en men neemt daarbij gaarne het overige, wat de congressen opleveren op den koop toe. Heeft de officieele congresliteratuur aldus meermalen onze bibliotheken met waardevolle werken verrijkt, dezer dagen kwam ons een geschrift in handen, dat zich niet als officieel rapport presenteert, maar waarvan de samenstellers eenvoudig verklaren, dat het Internationaal Woningcongres, in September te 's Gravenhage te houden, hun een geschikte gelegenheid scheen, om er mede voor den dag te komen.

Het is getiteld „Friesland en de Woningwet 1902-1912", de schrijvers zijn Th. van Welderen baron Rengers en J. H. Faber en de uitgave is op alleszins royale wijze bezorgd door de firma Meijer en Schaafsma te Leeuwarden.

„Gedurende de 10 jaren na de uitvoering der Woningwet is in verschillende gemeenten des lands hare uitvoering krachtig ter hand genomen. Over het algemeen is in de stedelijke gemeenten meer aan de verbetering der volkshuisvesting gedaan dan op het platteland. In Friesland echter is nagenoeg over de geheele provincie de woningverbetering aangepakt; met weinige uitzonderingen hebben ook de landelijke gemeenten, de eene in meerdere de andere in mindere mate, zich aan de verbetering der volkshuisvesting gelegen laten liggen en niet zonder belangrijke resultaten".

„Systematische verbetering der volkshuisvesting op het platteland komt ongetwijfeld ook in andere provinciën van ons land en in het buitenland voor, maar waar vindt men elders, dat een geheele landstreek zich met overtuiging en uit eigen beweging op die verbetering toelegt?"

Zoo vragen de schrijvers in hun voorwoord en zij meenen, dat het nuttig kan zijn, eens een overzicht te geven van hetgeen in genoemd tienjarig tijdperk in Friesland gedaan is, en daardoor anderen op te wekken, zich voor de woningverbetering te interesseeren en het hier gegeven voorbeeld te volgen.

Wanneer men de werking eener sociale wet naar waarde wil schatten, is het noodig, dat men het milieu kent, waarin zij werkt. Daarom beginnen de schrijvers met eenige beknopte maar zakelijke mededeelingen over Friesland, zijn geographische en waterstaatkundige gesteldheid, bevolking, landbouw, scheepvaart, veenderij, onderwijs, enz. en geven daarmede een beeld van het land en zijn middelen van bestaan, dat velen welkom zal zijn, omdat het moeilijk is al de gegevens daaromtrent op te diepen uit allerlei bronnen, die niet iedereen ten dienste staan.

Ongetwijfeld zullen deze mededeelingen ook er toe bijdragen, deze provincie, die aan vele Nederlanders weinig of in het geheel niet bekend is, beter bekend te maken buiten hare grenzen, en het was een gelukkig denkbeeld, dit gedeelte van het boek en ook de volgende hoofdstukken op te luisteren met een groot aantal afbeeldingen, waarvan er vele alleen ten doel hebben, den lezer een denkbeeld te geven, hoe het er in en om de steden en dorpen van Friesland uitziet.

Na deze inleidende mededeelingen treft ons vooral hetgeen daar vermeld wordt aangaande de pogingen, die vóór de invoering der Woningwet in verscheidene plaatsen gedaan zijn tot verbetering der woningtoestanden. De resultaten zijn zeer uiteenloopend, maar waren toch over het algemeen niet ongunstig, ofschoon de coöperatieve bouwvereenigingen hier en daar niet aan het doel hebben beantwoord.

In het volgend hoofdstuk worden de redenen uiteengezet die een krachtige toepassing van de Woningwet in Friesland in de hand gewerkt hebben. Zij zijn in de eerste plaats te zoeken in het volkskarakter en in de tweede plaats in de omstandigheid, dat de wet de maatregelen tot woningverbetering nagenoeg geheel in de handen der gemeentebesturen gelegd heeft. De Friesche gemeentebesturen hebben de taak met ijver aanvaard, systematische woning-enquêtes werden ingesteld, bouwverordeningen uitgevaardigd of herzien, de moeilijkheden bij de toepassing daarvan en bij onbewoonbaarverklaringen onder de oogen gezien. Verschillende statistische opgaven, die op een en ander betrekking hebben worden in het boek medegedeeld en de cijfers spreken daarin voor zichzelf, maar het voornaamste moest nog volgen, de feitelijke verbetering van de toestanden door aanbouw van nieuwe woningen, welke door de Woningwet gemakkelijk gemaakt was door de toezegging van Rijkssteun aan gemeentebesturen en particuliere vereenigingen. Van dien steun is in Friesland een ruim gebruik gemaakt. Wanneer men de kaart beziet aangevende de Gemeenten, waar overeenkomstig de bepalingen der Woningwet woningvereenigingen zijn opgericht, dan blijkt dat er nog slechts een kleine minderheid in dit opzicht achtergebleven is en men neemt gaarne aan, dat, zooals de schrijvers verklaren, de Woningwet in Friesland inderdaad populair is.

„Dat resultaat is, zoo zeggen zij verder, niet bereikt zonder propaganda, maar propaganda geeft niets als de tijden niet rijp zijn, als niet de mannen gevonden worden, die zonder werk te schuwen zich geheel aan de zaak willen geven, indien niet ten slotte de gemeentebesturen, de tijden verstaande en met den durf die voortvloeit uit begrijpen, groote sommen hadden gevoteerd voor doeleinden die pas zeer onlangs binnen den kring van gemeentelijke bemoeienis waren getrokken."

Wij zijn nu genaderd tot de kern van de verhandeling, het overzicht van den woningbouw in de stedelijke gemeenten, in de kleibouwstreek, in de weidestreek en in de zoogenaamde wouden, de hoogere zand- en veenstreken, in een woord dus in de geheele provincie. Dit hoofdstuk is met talrijke afbeeldingen verlucht, voornamelijk betrekking hebbende op den woningbouw en af en toe ook een kijkje gevend van het landschap en de omgeving.

Het hoofdstuk besluit met een recapitulatie, waaruit blijkt, dat tot 26 Mei 1913 in Friesland voor woningbouw ingevolge de Woningwet is uitgegeven een bedrag van f 1.605.256.— voor 1012 woningen. Van dit bedrag werd ± 45 % verwerkt in de steden, het overige komt op rekening van het platteland.

Onder de bijlagen, die voorts nog aan het boek zijn

toegevoegd verdienen, behalve eenige belangrijke overzichtsstaten, nog vermelding, drie kaarten, aangevend den loop der bevolking van 1889 tot 1909 en ten slotte een uitvoerig alphabetisch register, dat het naslaan der vele bijzonderheden, in den inhoud vermeld, zeer gemakkelijk maakt.

Wij twijfelen er niet aan, dat ieder, die in het woningvraagstuk belang stelt, gaarne met dit boek zal kennismaken en het daarna nog menigmaal zal raadplegen, niet om te weten te komen, hoe men dit vraagstuk in het Noorden heeft opgelost, want zoover is men nog niet gevorderd, maar om na te gaan, hoe men daar, roeiend met de riemen, die men had, in verschillende omstandigheden gedaan heeft wat men doen kon.

Wanneer men de zaak uit dit oogpunt beschouwt, moet men erkennen, dat er werkelijk veel bereikt is in betrekkelijk weinige jaren. Het ware te wenschen, dat men overal in ons land op dergelijke uitkomsten konde wijzen; men zou tevreden mogen zijn en, zoo men meer verlangde, werkelijk te veel eischen.

Daarin zou men vervallen, indien men aan de woningen in Friesland gesticht ook hooge aesthetische eischen ging stellen. Zoo men daarmede begon zou hier en daar wel wat aan te merken zijn op het uiterlijk der woningen en op den aanleg der groepen en wijken. Maar het moet tevens erkend worden, dat er door verscheidene der, in het boek niet genoemde, ontwerpers naar gestreefd is, met de beschikbare middelen, ook in dit opzicht te bereiken, wat te bereiken was en dit verdient te meer waardeering, waar het doel gewoonlijk was, het verkrijgen van betere woningen voor veldarbeiders en paupers, wier middelen hen tot nog toe genoodzaakt hadden te leven in plaggenhutten, zeer schilderachtig voorzeker, maar alles behalve geschikt voor woonverblijven voor menschen.

Aan schilderachtigheid heeft het landschap wellicht hier en daar verloren door den aanbouw van nieuwe woningen en de verdwijning der oude. De voorzitter der vereeniging, Heemschut, behoort evenwel tot de invloedrijke ingezetenen van Friesland en wij meenen dus als zeker te mogen aannemen, dat deze vereeniging zich, zoo noodig, de aesthetische belangen van dit gewest wel zal aantrekken.

Moge zij even goede resultaten bereiken als degenen, die voor de economische belangen opkwamen en het werk leverden, dat in het boek van de heeren van Welderen Rengers en Faber beschreven is.

De opleiding van den Architect.

Op de onlangs gehouden huishoudelijke vergadering van het Civiel- en Bouwkundig Studentengezelschap „Practische Studie" te Delft, werd besloten tot het instellen eener enquête inzake vooropleiding en opleiding van den a.s. architect.

Het wordt onnoodig geacht uitvoerig uiteen te zetten de groote belangrijkheid van een zoo doelmatig mogelijke opleiding van den architect, zoowel voor de architectuur in het algemeen, als voor den architectenstand in het bijzonder.

Om een zoo volledig mogelijk overzicht te verkrijgen heeft het gezelschap zich met onderstaande vragenlijst gewend tot hen, die in ons land op eenig gebied der architectuur een plaats van beteekenis innemen.

1. Welke vooropleiding, zoowel van algemeenen als eventueel van bouwkundigen aard, acht u voor den aanstaanden architect de meest gewenschte?
(H. B. S., gymnasium, lyceum e.d.; beoefening van een ambacht, volgen van de bouwpraktijk of iets dergelijks).
2. Welke opleiding acht u de beste; die welke geheel in en voor de praktijk plaats vindt, of die welke aan een school of academie genoten wordt?
3. Acht u de artistieke en wetenschappelijke opleiding, zooals die te Delft plaats heeft, te verkiezen boven die aan een kunstacademie?
4. Wat is uw oordeel omtrent de opleiding voor architect te Delft en welke wijzigingen en aanvullingen acht u in deze wenschelijk?
5. Wat is uw meening omtrent de wenschelijkheid en de waarde van eventueel in te voeren hooger bouwkunstonderricht aan de rijksacademie voor beeldende kunsten?
Hoe moet naar uwe meening dit onderricht zijn?
6. Acht u het in belang van de architecten-opleiding in het algemeen, dat er in ons land twee inrichtingen van hooger bouwkunstonderwijs zouden zijn, n.l. een te Delft en een te Amsterdam (Rijksacademie voor Beeldende Kunsten):
a. met het oog op het karakter en de inrichting van beide instellingen;
b. met het oog op de financieele draagkracht van ons land;
c. met het oog op het aantal beschikbare goede docenten.
7. Welk toelatings-examen, daarmee gelijk te stellen examen, of welke voorwaarden in het algemeen acht u wenschelijk en zou u bij een eventueele invoering van hooger bouwkunstonderricht aan de Rijksacademie te Amsterdam voor de bouwkundige studenten dezer academie verplicht gesteld willen zien?
(Eindexamen H. B. S., gymnasium, lyceum e.d., toelatingsexamen Technische Hoogeschool, Kunstacademie, bekwaamheden door de praktijk verkregen of dergelijke).
8. Acht u wettelijke bescherming van den titel bouwkundig ingenieur en ook bescherming voor te Amsterdam gediplomeerde architecten gewenscht?

Wanneer men deze vragen leest, vraagt men zich af, of de stellers zich wel helder bewust zijn geweest van de portée van het vraagstuk, waarop zij betrekking hebben.

Er is over de opleiding van den architect reeds zooveel gesproken en geschreven, dat het wel moeilijk schijnt er nog iets nieuws van te zeggen.

Het komt ons dan ook zeer onwaarschijnlijk voor, dat deze enquête daarover een nieuw licht zal doen schijnen. Hoogstens zal men verkrijgen een verzameling zeer uiteenloopende meeningen en om te weten te komen, dat de meeningen verschillen, behoeft men geen enquête te beginnen. Doch laat ons niet op de toekomst vooruitloopen.

Men kan nooit weten welke oorspronkelijke denkbeelden hier of daar nog sluimeren.

Tentoonstelling op het gebied van Volkshuisvesting.

De tentoonstelling voor volkshuisvesting, welke door het Gezondheidscongres, ter gelegenheid zijner jaarlijksche conferentie en van het internationaal Woningcongres, in het Kurhaus te Scheveningen zal plaats hebben, belooft, zoo meldt het Tijd. v. Soc. Hygiëne, uitnemend te zullen slagen.

Zij zal 1 September door het comité van organisatie — dr. Ruijsch, mr. Mortier Hijmans, mr. Romeijn en W. van Boven — aan den voorzitter van het gezondheids-

congres, mr. baron v. Lijnden of bij afwezigheid van dien aan den ondervoorzitter jhr. mr. Rethaan Macaré, worden overgedragen en geopend, waarbij verschillende autoriteiten zullen worden uitgenoodigd tegenwoordig te zijn. Een der voornaamste inzendingen is van de gemeente Amsterdam, die in eene collectieve inzending een overzicht geeft van hetgeen door verschillende bouwvereenigingen en door het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht inzake woningonderzoek en woningverbetering daar is verricht. Deze inzending zal een afzonderlijk geheel vormen en ter plaatse nader worden gedemonstreerd.

De Centrale Gezondheidsraad heeft bouwplannen van arbeiderswoningen, statistieken en andere bescheiden betreffende de volkshuisvesting en septic-tank-installatie gezonden.

Arnhem zal modellen inzenden van de aldaar voltooide woningcomplexen, waarvan een in den vorm van een tuindorp is gebouwd, benevens uitbreidingsplannen en gegevens betreffende woningonderzoek en grondbedrijf.

Uit Breda worden door een naamlooze vennootschap twee bouwplannen van complexen van arbeiderswoningen ingezonden, terwijl de gemeente Schiedam haar uitbreidingsplan met gegevens betreffende grondbedrijf heeft toegezegd.

Utrecht zendt verschillende uitbreidingsplannen in, met een plan voor een kleine woningwijk. Ook Schoonhoven en Vrijenban, Enschede, Hoensbroek en Heerle hebben hnune uitbreidingsplannen ingezonden.

Vlaardingen, Enschede, Maasland en Haarlem zonden verschillende plannen in, betreffende bouwplannen en opruiming van slechte woningen.

Uit Delft wordt een bouwplan van arbeiderswoningen door een R. C. bouwvereeniging aldaar gesticht, ingezonden.

Uit Leiden worden afbeeldingen verwacht betreffende den bouw van arbeiderswoningen, in verband met krottenopruiming, van de Vereeniging tot bevordering van den bouw van werkmanswoningen. Wormerveer biedt plannen van complexen van woningen aan, gebouwd door de vereeniging „Goed Wonen".

's-Gravenhage stelt grafische voorstellingen betreffende woningonderzoek en uitbreidingsplannen ten toon.

Uit Enkhuizen worden door het Snouck van Loozenfonds teekeningen en modellen van gebouwde woningen aangeboden; de heer Stork uit Hengelo zal afbeeldingen van het door hem aldaar gestichte tuindorp inzenden.

Van de Hollandsche Stoomboot-Maatschappij wordt een model verwacht van het ontworpen woningcomplex te Nieuwendam.

Uit Vlissingen wordt een bouwplan van 180 woningen in vogelperspectief en photo's ingezonden.

De N.-Br.-Duitsche spoorwegmaatschappij biedt bouwplannen aan voor arbeiderswoningen te Gennep, de architect Lelieman plannen voor woningbouw en uitbreiding van Hoofddorp en Aalsmeer, terwijl de architect Kuypers bouwplannen en uitbreidingsplannen voor woningscomplexen aanbiedt.

De heer Philips zendt photografieën en teekeningen van Philipsdorp, nabij Eindhoven en de heer Ph. J. Hamers bouwplannen voor Watergraafsmeer en Zuylen en een plan voor pl.m. 700 woningen in vogelperspectief.

Bovendien hebben verscheidene gemeentebesturen en tal van gezondheidscommissies gegevens aangeboden betreffende woningonderzoek.

Het aantal aanbiedingen overtrof verre de beschikbare ruimte, zoodat de tentoonstellingscommissie eene keuze heeft moeten doen. Het geheel belooft een interessant beeld te geven van hetgeen hier te lande ingevolge de Woningwet is tot stand gebracht.

Prijsvragen.

NATIONALE STUDIE-PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN TUINSTAD-WIJK

uitgeschreven door
Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten.

Artikel 1.

Er wordt verlangd een ontwerp van een tuinstad-wijk in de onmiddellijke nabijheid van een Nederlandsche stad ± 200.000 inwoners, op een 40 H.A. groot terrein, waarvan de situatie blijkt uit de bij het programma behoorende schetsteekening.

Het terrein is vlak; de terreinsgesteldheid biedt geenerlei bijzonderheden, die aanleiding kunnen geven tot het daaraan passen van het stratenplan. De grond is zandgrond (heide).

De aanleg moet beantwoorden aan hooge hygiënische en aesthetische eischen. Gebouwd mogen uitsluitend worden arbeiders- en kleine burgerwoningen van f 2.25 tot f 5.— huurwaarde per week. Voor ten minste de helft der woningen mag de huurwaarde niet meer den f 3.50 bedragen.

In het plan moeten worden opgenomen ten minste twee plantsoenen, elk van ± ½ H.A., tenminste twee kinderspeelplaatsen, elk van ± ½ H.A., de voor de te verwachten bevolking noodige scholen, een vereenigings- en vergaderzaal en eventueel de verder door den ontwerper noodig geoordeelde gebouwen.

De kosten van het terrein bedragen inclusief de ophooging, doch zonder riioleering en bestrating f 4.— per M². De kosten van de scholen, van het vereenigingslokaal en van de andere openbare gebouwen, worden in begrooting en in het exploitatieplan buiten rekening gelaten.

Op de situatie-teekening zijn de bestaande straten met getrokken lijnen, de ontworpen bouwplannen met stippellijnen aangegeven; van deze laatste is wijziging mogelijk.

De ontworpen straten van 22 M. breedte rondom het terrein zijn voor het doorgaand verkeer voldoende. Het ontwerp behoeft derhalve alleen rekening te houden met het verkeer van de te ontwerpen wijke zelve.

De wegen rondom het terrein, voor zoover niet aan reeds bebouwde blokken gelegen kunnen worden omgelegd.

Artikel 2.

Het ontwerp moet bestaan uit:
a. een overzichtsteekening van het geheele plan, schaal 1 à 1000;
b. plattegrondteekeningen, schaal 1 à 200, gevende ten minste vier details van het plan, bij voorkeur domineerende punten als pleinen, straatkruisingen, enz.;
c. dwarsprofielen van de verschillende weg-typen, schaal 1 à 100;
d. schetsteekeningen schaal 1 à 1000 van enkele (ten minste vijf) types der te bouwen woningen (plattegronden en gevels);
e. een toelichting tot het plan, die o.m. moet bevatten:
1. een opgave van het aantal huizen, woningen en schatting van het aantal bewoners;
2. een opgave van de oppervlakte resp. ingenomen door wegen, gebouwen, tuinen en voortuinen, plantsoenen en speelplaatsen;
3. een overzicht van de huurprijzen;

4. een globale begrooting van kosten;

5. een plan van exploitatie, in de veronderstelling, dat het geheele complex door een centraal lichaam wordt geëxploiteerd. Hierbij is aan te nemen:

a. dat elk gezin gemiddeld bestaat uit 4½ persoon (2 kinderen beneden 12 jaar tellen voor één volwassene);

b. de bouwkosten per M³. woning bedragen f 9.—;

de kosten van de rioleering en van bestrating bedragen f 5.— per M². straat.

c. de bouwsom wordt vermeerderd met 10 pCt. voor honorarium architect, toezicht, teekenwerk, overdrachtskosten en renteverlies tijdens den bouw;

d. de exploitatie-rekening moet als volgt worden opgezet, zoowel voor de hofdtypen afzonderlijk als voor het geheel;

Rente en aflossing — bij wijze van annuiteit (50 jaar) — van grond en woningen 4.556 pCt.;
Waterleiding f 10.— per woning.
Brandassurantie f 0.45 per mille.
Administratie f 5.— per woning per jaar.
Onderhoud f 23.— per woning per jaar.
Grondbelasting en straatgeld 7 pCt. van d ebruto-huur
Huurderving 2 pCt. van de bruto-huur.

De sub a. t/m. c. bedoelde teekeningen moeten worden gegeven in zwarten inkt op wit papier; de sub d. bedoelde evenzoo of wel in potlood op wit papier.

De inzender kan voorts zoodanige schetsteekeningen, gekleurd of ongekleurd toevoegen, als hij voor de beoordeeling van het ontwerp wenschelijk zal oordeelen.

Alle teekeningen moeten zijn ongeëncadreerd, niet gerold en niet opgeplakt. Het formaat der teekeningen wordt vrijgelaten.

Artikel 3.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd f 350.—; als tweede f 150.—.

Mocht eventueel geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking komen, dan kan de jury voorstellen het totaal of een deel van de voor de prijzen beschikbare som onder de beste ontwerpen te verdeelen.

Artikel 4.

Eventueele inlichtingen betreffende het Programma moeten aangevraagd worden aan den secretaris der Jury.

De antwoorden worden gepubliceerd in „de Ingenieur", „het Bouwkundig Weekblad", „Architectura", „de Bouwwereld" en „de Opmerker".

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het Programma.

Het Bureau van inlichtingen wordt 1 Januari '14 gesloten.

Artikel 5.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en ingezonden worden onder een motto of ander kenteeken.

Op straffe van uitsluiting is het den inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak van de Jury te verbreken. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten enveloppe moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „....." verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is";

b. een correspondentie-adres.

De laatstgenoemde enveloppe zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Alle ontwerpen moeten vrachtvrij ingeleverd worden vóór of op 28 Februari 1914 aan den Secretaris der Jury.

Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan:

PRIJSVRAAG TUINSTAD-WIJK.

Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Niet op tijd ingeleverde ontwerpen blijven buiten beschouwing en worden onmiddellijk aan het opgegeven correspondentie-adres teruggezonden.

Artikel 6.

De Jury verplicht zich uitspraak te doen vóór 1 Mei 1914 en haar oordeel over alle ontwerpen in haar rapport mede te deelen. Het Jury-rapport zal worden gepubliceerd.

Artikel 7.

De ontwerpen worden tentoongesteld te Amsterdam en het Jury-rapport zal daarbij ter inzage liggen.

Gedurende het tijdperk, dat de teekeningen in het bezit zijn der Vereeniging, zullen deze door haar tegen brandschade verzekerd worden. De bekroonde antwoorden zullen door de Vereeniging gereproduceerd worden.

Van andere, daartoe door de Vereeniging geschikt geoordeelde ontwerpen, zullen slechts met goedvinden van den ontwerper en tegen vergoeding van f 50.— per ontwerp, reproductie's genomen worden. In elk geval zal de Vereeniging, bij eventueele reproductie, de voorkeur genieten.

De mededinging is voor alle Nederlanders opengesteld.

De Jury:

H. P. BERLAGE Nzn.
W. VAN BOVEN.
W. F. C. SCHAAP.
P. BAKKER SCHUT.
A. KEPPLER, Secretaris,
Wanningstraat 13, Amsterdam.

Programma's zijn op aanvrage kosteloos verkrijgbaar bij den Secretaris der Sociaal-Technische Vereeniging, W. C. VAN MANEN, Cornelis Jolstraat 88, Scheveningen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 34. Officieel gedeelte. Mededeelingen over de September-Vergadering. Excursie naar Haarlem. — Verslag der Hoofdbestuursvergadering van 5 Augustus 1913. — Vergadering der 3 Amsterdamsche Hoofdbestuurders met het Bestuur der Afd. Amsterdam op 5 Augustus 1913. — Permanente Prijsvraag-Commissie (Slot.)

Hoe door het Rijk op Walcheren de aesthetische belangen worden behartigd, door B. van Brucken Fock, met afbeeldingen.

Een betrekking waardoor veel invloed kan worden uitgeoefend op het behoud aan landelijk schoon.

Verweer, door F. J. Kubatz, b. i.

Ingezonden. Schoonheidscommissiën, door Aug. J. C. van Spaendonck, Architect.

ARCHITECTURA No. 34. Het wezen van kunst en in 't bijzonder van Bouwkunst, door C. J. de Haas (Vervolg).

De Jubileumzegels van de Bazel.

Christelijke Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus, gelegen aan de Moreelse- en Gabriël Metsustraat te Amsterdam, arch. E. A. Roest, met afbeeldingen.

De E. N. T. O. S., door Adr. Moen.

Een geschenk van Noord aan Zuid, door Adr. Moen.

Opleiding Architecten.

Ingezonden. Vaktoestanden door Herman Hanna en C. J. de Haas.

DE BOUWWERELD No. 34. Schennis van stedenschoon te Amsterdam, met afbeelding.

Een studie over Loevestein door W. J. Dingemans, met afbeeldingen.

Stedenbouw in Duitschland.

DE INGENIEUR No. 34. Het verband tusschen de belasting, het spoorstaafprofiel en het aantal dwarsliggers, door E. C. W. van Dijk c. i. met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeelingen voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 16 Augustus 1913.

Ingezonden stukken. De verbinding van de locomotief met den tender bij de sneltrein-locomotieven met twee cylinders, werkend met oververhitten stoom, bestemd voor het verwarmen van zware treinen met groote snelheid, door F. J. Klein w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 34. Leiding. — Uit de afdeelingen. — Godsdienst in verband met techniek. — Salarissen voor Indië (vervolg). — De vrije Zaterdagmiddag voor alle technici. — Opleiding Architecten. Correspondentie. — Iets over den Oud-Hollandschen windmolen (vervolg). — Ingezonden. — Het Taylor-stelsel. —Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 33. La Construction internationale.

Is wettelijke regeling der collectieve arbeidsovereenkomst noodig? I.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 8. De geschiedenis en ontwikkeling der Klei-Industrie. — De kerk te Wolvega en verwante gevallen. — Cementfabricatie in Nederland. — Het niet tijdig lossen van een schip. — Vragenbus. —

KLEI No. 16. Nationale Bouwkundige Studieprijsvraag. (Met 15 afb.) — Klinkerbetratingen. VI. (Met fig.) — De Keramiek in het Westerwald. — Het Steenbakkersbedrijf in Amerika. IV — Standaardprijzen van Waalsteen scheepsboord. —

DE NATUUR. uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 8:

Badende vogels, A. B. Wigman. — De bestrijding van industriestof, D. Stavorinus. — De Elberfeldsche paarden, Dr. R. A. Reddingius. — Mikroskopisch onderzoek van gesteenten met gepolariseerd licht, J. M. Burgers Jr. — Het procedé Schoop, Dr. Z. P. Bouman. — Wat kost ons het kunstlicht? P. J. G. Nell. — Het grootste stoomschip der wereld, D. S. S. — Iets over stoomcondensatie, Jan Gaillard, W. I. — Korte Mededeelingen. — Sterrekundige Mededeelingen voor den Herfst van 1913, I. V. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand Juli, W. van der Vegt.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Verbouw en bijbouw in en aan het Koninklijk zomerverblijf Het Loo.

Een wetsontwerp is ingediend tot verhooging van het 1ste hoofdstuk (Huis der Koningin) der Staatsbegrooting voor 1912 met f 31,110,25½.

Ter toelichting wordt door den minister van financiën o. a. het volgende opgemerkt:

De omstandigheid, dat de werkzaamheden bij de verbouwing van Het Loo in den loop van 1912 sneller zijn gevorderd dan bij de verdeeling over de vier werkjaren 1911—1914 kon worden voorzien, heeft ten gevolge gehad, dat binnen dat jaar twee opleveringstermijnen van den bouw, samen f 29,924 beloopende, meer opvorderbaar zijn geworden, dan waarop bij de vaststelling van het voor 1912 uitgetrokken bedrag was te rekenen, terwijl mede eenige verhooging boven het voor 1912 bepaalde bedrag is veroorzaakt door deskundige voorlichting inzake de rookkanalen, oplevering van de volledige koelkelderinrichting en reis- en verblijfkosten.

De strekking van de ingediende wetsvoordracht is aan de meerdere uitgaven te regulariseeren. Intusschen meent de minister de gelegenheid niet te mogen laten voorbijgaan om ten aanzien van de kosten van de werken ten paleize Het Loo de volgende mededeelingen te doen.

Gelijk werd opgemerkt bij gelegenheid van de oorspronkelijke aanvrage der gelden voor dezen ver- en bijbouw, had reeds de commissie van beoordeeling van het bouwplan gemeend nadrukkelijk te moeten constateeren dat de zuinigheid daarbij in elk opzicht was betracht.

Bij de verklaring, dat de raming niet zoude worden overschreden, is destijds een voorbehoud gemaakt voor het geval, dat zich onvoorziene omstandigheden voordeden.

Zulks — zegt de minister in zijn Mem. v. Toel. — blijkt terecht te zijn geschied. Tijdens de uitvoering toch bleek:

a. dat verschillende gedeelten der zijvleugels aan het bassecour als gevolg van in vroeger jaren daarin aangebrachte herhaalde wijziging van inrichting, ook ondergronds bij de tunnelaansluitingen afdoende voorziening eischten;

b. dat de groote eetzaal om aan haar doel te kunnen beantwoorden ruimere afmetingen, eene doelmatiger ligging, betere toegangen en de noodige dienvertrekken eischte;

c. dat daarbij tevens een ruime anti-chambre en een spijzenlift o. a. noodig waren en dat de anti-chambre der kleine eetzaal van een terras, uitkomende in het park, behoorde te worden voorzien.

d. dat tegelijkertijd beide zalen een gasleiding en de daarop uitkomende gangen, de hal en de kapel eene centrale verwarming niet zouden kunnen ontberen;

e. dat welstandshalve ook de met pannen gedekte zijvleugels, aanbouwingen enz., met leien dienden te worden gedekt.

Hoezeer nu natuurlijk bij de begrooting van het uit te voeren plan wel rekening was gehouden met de waarschijnlijkheid van bij verbouwing vaak noodig blijkende en ook hier niet uitgebleven kleinere wijzigingen en verschikkingen, is toch, zegt de minister, wegens het omvangrijke der hierbedoelde belangrijke voorzieningen en verbeteringen ten behoeve van dit oude zeer groote gebouw en zijne inrichting, het eindcijfer niet toereikend gebleken. De bijzondere omstandigheid dat eenerzijds onderbreking van den voortgang van het werk niet kon worden overwogen en dat anderzijds de uitvoering van onvermijdelijk geraden of onmisbaar te achten maatregelen bij den afdoenden verbouw en goede inrichting van het paleis niet mag worden achterwege gelaten, heeft den minister vrijheid doen vinden, — zij het na ampele besprekingen en correspondentie — daarin toe te stemmen, zulks in de hieruit voortgesproten overtuiging, dat het later onvermijdelijk geblekene ongetwijfeld reeds dadelijk in het plan zoude zijn omschreven zoo te voren de noodzakelijkheid en wenschelijkheid er van even duidelijk waren aan het licht gekomen als zij naarmate van de vordering van den bouw zich openbaarden.

De overschrijding van de aanvankelijke raming zal f 55.000 à f 60.000 bedragen, welke som over de jaren 1913 en 1914 zal moeten worden betaald.

Het Uitbreidingsplan te 's Gravenhage.

Door de gravin van Bylandt zijn indertijd bezwaren ingebracht tegen de beschikkingen, in het Uitbreidingsplan vastgelegd, ten aanzien harer eigendommen in de nabijheid der Residentie.

De Kroon heeft nu het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd, voor zoo ver dit het Uitbreidingsplan onzer Gemeente goedkeurde, ook ten opzichte van de bestemming van de gronden van de gravin van Bylandt e. a.

De overwegingen ten aanzien van de gronden van gravin van Bylandt, luiden als volgt:

Overwegende, wat betreft het beroep ingesteld door gravin van Bylandt

dat appellante bezwaar maakt, dat bij voormeld Uitbreidingsplan haar geheele bezitting is aangewezen tot park, villapark en water, uitgezonderd: een gedeelte in het midden harer buitenplaatsen, dat tot ziekenhuis werd bestemd;

overwegende te dien aanzien, dat een plan van uitbreiding van een gemeente naar zijn aard moet aangeven, voor welke doeleinden het grondgebied wordt bestemd, waarop de bebouwde kom der Gemeente zich in de naaste toekomst zal uitbreiden; dat de wet de aanwijzing van die doeleinden overlaat aan het inzicht van den Gemeenteraad, behoudens goedkeuring van Gedep. Staten;

dat de wet ten deze geene beperkende bepalingen behelst;

dat wel is waar in het eerste lid van artikel 28 der Woningwet is voorgeschreven, dat bij het plan van uitbreiding de grond wordt aangewezen, die in de naaste toekomst voor den aanleg van een straat, een gracht of een plein is bestemd, maar dat dit voorschrift niet is een beperking van hetgeen een plan van uitbreiding naar zijn aard moet zijn;

dat derhalve dit bezwaar van appellante op zichzelf niet gegrond is;

dat echter appellante voorts als bezwaar aanvoert, dat buiten haar terreinen, groot pl.m. 140 H.A., nog 260 H.A. van derden als villa-terrein worden aangewezen, tezamen dus ongeveer 400 HA., waardoor, wanneer 's Gravenhage zich op dezelfde wijze als tot nu toe zou blijven uitbreiden, voor bebouwing als villapark ruim vier eeuwen noodig zouden zijn, een tijdvak dat toch bezwaarlijk geacht kan worden de „naaste toekomst" te betreffen;

dat de juistheid van de door appellante ten deze verstrekte gegevens niet is betwist, zoodat die moet worden aangenomen; dat wel is waar aan de woorden van artikel 28 der Woningwet „in de naaste toekomst" een vrij ruime beteekenis moet worden gehecht, doch dat deze niet zoo ver kan worden uitgestrekt, dat een tijdvak van ruim vier eeuwen als de „naaste toekomst" kan worden beschouwd; en dat derhalve dit bezwaar van adressante gegrond moet worden geacht."

DEVENTER. De heer C. M. Frijlinck, civiel ingenieur te Deventer, heeft aan en in opdracht van de commissie tot onderzoek naar een betere communicatie met den linker IJsseloever thans overgelegd een ontwerp van een vaste brug over den IJssel nabij Deventer, benevens een globale raming der kosten. De plaats van de brug is ontworpen tegenover de Duimpoort, met twee afritten aan de Stadszijde één in Noordelijke en één in Zuidelijke richting.

De lengte der brug is 373 M. Het bestaande doorgaande verkeer op de Welle zal behouden blijven en eveneens de bestaande loswal.

De Welle wordt met 2 poorten, wijd 6 M. en 8 M. en hoog 4 M. tegen over de Duimpoort onder de brug doorgeleid.

De brug is ontworpen in gewapend beton. De rijwegen op de betonbruggen zijn gedacht afgedekt met granietkeien in asphalt gezet, de voetpaden afgedekt met gietasphalt. De kosten worden geraamd op f 300.000, zonder aankoop van terreinen en gebouwen.

Personalia.

— Julius Raschdorff, een der meest bekende bouwmeesters van Duitschland, is onlangs 90 jaar geworden. Zijn laatste groote werk was de Dombouw te Berlijn. Daarmede heeft hij de kroon gezet op zijn levensarbeid en daarmede is tevens een richting in de Duitsche bouwkunst afgesloten, waarvan eenmaal groote verwachtingen werden gekoesterd, omdat zij de herleving beoogde van de Duitsche Renaissance. Raschdorff was een der bekwaamste vertegenwoordigers van die richting. Daarvan getuigen de bouwwerken door hem als stadsbouwmeester te Keulen tot stand gebracht o. a. de om- en aanbouw van het Raadhuis.

Varia.

LINOLEUM.

Omtrent de vervaardiging van dit veelgebezigd materiaal bevat het vakblad „Onze Gids" de volgende beknopte, maar duidelijke beschrijving.

Linoleum bestaat uit een vast juteweefsel als ondergrond, waarop een dekmassa van geoxydeerde lijnolie, hars, kurkmeel en verfstof door persen vast opgebracht is. Het belangrijkste ruwe materiaal daarvoor is de lijnolie (oleum lini) vanwaar ook de naam is ontstaan. Jute is de bastvezel van verschillende, hoofdzakelijk in Oost-Indië en China aangetroffen plantensoorten. Het kurkmeel geeft het linoleum zijn zoo gewaardeerde elasticiteit. Daartoe wordt het afval van verschillende kurkfabrikaten gebezigd, welker materiaal van den in Spanje en Noord-Afrika inheemschen kurkeik afkomstig is. Als kleurende stoffen bezigt men natuurlijke aardverven en kunstmatige mineraalverven, zooals b.v. oker, ijzer-oxyde, chroomgroen, lithopone, en als bindmiddelen: twee harsen, n.l. het uit het terpentijn der Europeesche naaldboomen en vooral het uit Noord-Amerika gewonnen colophonium en een in Afrika voorkomende fossiele hars: kauricopal.

De vervaardiging van goed linoleum is alleen in het grootbedrijf mogelijk, daar het groote eischen stelt aan ruimte en tijd, want er gaan zes maanden heen eer het geheel voor aflevering vatbaar is.

Het voornaamste deel der geheele fabrikatie is de vakkundige oxydatie van lijnolie. Van alle oliën is deze, zooals bekend, de snelst drogende. Nadat de olie, door maanden stilstand volkomen bezonken en dus helder geworden is, wordt ze door verscheidene uren koken in ijzeren ketels, meestal op open vuur bij circa 200 graden, onder toevoeging van loodglid in vernis veranderd. Dit afgekoelde lijnolie-vernis pompt men in de op 30 graden verwarmde oxydeerlokalen, waarin honderden katoenen banden van 90 centimeter breedte en 5 meter lengte dicht bij elkaar

(Vervolg 3de pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Vervalsching van Antiquiteiten.

Vervolg. (Zie bladz. 234.)

De stijging van de handelswaarde van oude kunstwerken werd door ons in de allereerste plaats genoemd onder de oorzaken, die de vervalsching in de hand hebben gewerkt maar dit bedrijf zou nimmer de enorme uitbreiding van onzen tijd hebben gekregen, wanneer niet twee andere oorzaken hadden medegewerkt, namelijk de vaardigheid der vervalschers en de domheid van het publiek.

Er is geen middel door de moderne techniek uitgedacht geen uitvinding en geen ontdekking op wetenschappelijk gebied, die niet reeds bij de vervalsching van antiquiteiten in toepassing gebracht is. De daarbij gevolgde procedé's zijn vaak zeer ingewikkeld en de kunstgrepen, die bij het aan den man brengen van de producten in practijk gebracht worden, zoo listig bedacht, dat het constateeren van een vervalsching somtijds op onoverkomelijke moeilijkheden stuit en absolute zekerheid vaak uitgesloten blijft.

Deze moeilijkheden doen zich in het bijzonder gevoelen waar de strafrechter geroepen wordt, in vervalschingszaken uitspraak te doen. Het is alreeds niet gemakkelijk, duidelijk uit te drukken wat onder vervalsching te verstaan is, al gelijkt de definitie van Eudel, dat als zoodanig te beschouwen is „alle namaak van origineel werk met het doel ongeoorloofde winst te behalen", op zich zelf uiterst eenvoudig. In het namaken zelf is niets strafbaars, het kan met allerlei oogmerken geschieden en geschiedt ook op groote schaal b.v. ten bate van het kunstonderwijs en in het algemeen bij de kunstbeoefening en zelfs wanneer een ongeoorloofd doel wordt beoogd is het niet zeker, dat de namaker daarvan geweten heeft en is dit althans in vele gevallen onmogelijk in rechten te bewijzen.

Het gebied, waarop wel het meest omgaat, is dat van de vervalsching van schilderijen en het is niet overdreven aan te nemen, dat hier jaarlijks eenige millioenen aan onecht goed besteed worden.

Reeds in de tijden toen het nog niet zoo erg was, zijn er altijd schilders geweest, die zich bij voorkeur op oude meesters inspireerden en hun wijze van werken navolgden.

Het waren geenszins de minst begaafden, die het hierin ver brachten. Het was ook niet altijd met een bedrieglijke bedoeling, dat zij dan wel eens een copietje in den oven lieten uitdrogen en bruin worden, om een onervaren kenner een poets te bakken. De echte kenner zou het immers spoedig genoeg bemerkt hebben en aan een, om het zoo te noemen serieuze vervalsching zit heel wat meer vast.

Allereerst kent ieder het moderne schilderlinnen, zoodat de eerste zorg moet zijn, het echte oude doek te krijgen.

Het vlas groeit nog steeds als in de oudheid en wordt in het buitenland althans, op afgelegen dorpen nog geheel op dezelfde wijze gesponnen en geweven als 300 jaren geleden. Weet men slechts, waar het te krijgen is dan is deze moeilijkheid voor een deel overwonnen; voor een deel, want nu moet het nieuwe materiaal nog oud en vuil gemaakt worden. Daartoe wordt het eerst gekookt in een aftreksel van tabak met een weinig lijm, tot het de vereischte kleur

vertoont. Wat later de rugzijde moet worden wordt lichtelijk met harspoeder bestoven en vervolgens bestrooid met gewoon kamerstof, dat met de grootstte zorg met de hand moet worden ingewreven. Het resultaat is verrassend, op het oog is het doek dan niet van oud te onderscheiden, maar een geroutineerd vervalscher zou medelijdend neerzien op dengene, dien hij deze methode zag toepassen voor een geval, dat er op aankwam en geen oogenblik aarzelen, een oud minderwaardig schilderstuk te nemen, het geschilderde te verwijderen door middel van loog of een ander oplossingsmiddel en zich op die wijze een doek te verschaffen, waarvan de echtheid met eede gestaafd kan worden. Kan het oude spieraam behouden worden, des te beter, want om een kleinigheid te noemen die toch niet over het hoofd gezien mag worden, ook naar het oude, uit de hand gesmede, spijkertjes, waarmede het doek op het raam bevestigd is, wordt door de kenners gekeken. Met een paneel is men soms spoediger klaar. Oude eiken planken en deurpaneelen zijn courante handelsartikelen, ofschoon een oud schilderijpaneel de voorkeur verdient.

Is de ondergrond aldus gepreparеerd, dan komt de artistieke arbeid van den antiekschilder en daarna het oud maken van het schilderwerk, waarvoor een geheele reeks vernuftig uitgedachte middelen in toepassing wordt gebracht en dan, last not least, het handmerk van den ouden schilder Jan Steen, Dou of wien ook.

Nu moet de wetenschap te hulp komen, want de oude schilders hadden somtijds een, maar meermalen ook verschillende handmerken en monogrammen in de verschillende tijdperken van hun werkzaamheid. Bovendien moet men hun eigenaardigheden kennen, wat betreft de wijze waarop en de plaats waar zij hun handteekening aanbrachten. Al te duidelijk moet zij ook niet in het oog vallen, wat afkrabben en wat vuil lijmwater, dat een laagje schimmel veroorzaakt, kan hierbij zeer goed te pas komen, of wel men maakt het werk gedeeltelijk onzichtbaar met eenig roetwater en stof, om een eventueel kooper het genoegen te verschaffen dit zelf te verwijderen en zelf de handteekening geheel te voorschijn te brengen.

Het staat vast, dat op deze wijze, met talrijke variaties in zeer vele gevallen wordt te werk gegaan en het staat evenzeer vast, dat hier met recht van een reeks strafbare handelingen gesproken kan worden, maar het bewijs daarvoor te leveren is, ook met de middelen, waarover beschikt kan worden, te moeielijk, om den vervalschers niet een aanzienlijken voorsprong te waarborgen, dien zij wel zorgen te behouden.

De boven omschreven manier van werken bij namaak van oude kunst is een vrij omslachtige, waaraan nogal onkosten verbonden zijn, maar het werk wordt goed betaald, beter dan het eenvoudig aanbrengen van de valsche handteekening van een meester op een minderwaardig werk van een zijner leerlingen, uit zijn school, of alleen maar uit zijn tijd. Een echt oud schilderij, ook al is het van een tweede of derderangsschilder, moet vrij duur betaald worden en al kan het na verandering der handteekening misschien voor het tienvoudige van den inkoopsprijs worden verkocht, om deze practijk, die eigenlijk neerkomt op eenvoudige valschheid in geschrifte, in het groot te drijven is eigenlijk niet genoeg bruikbaar oud materiaal voorhanden. Gevallen, waarin het is voorgekomen, dat zooals b v. indertijd uit oude kerken en kloosters in Italië, zich een bepaalde neiging vertoonde tot opruiming, zoodat veel kunst aan de markt kwam, die gemakkelijk op naam van groote meesters gebracht kon worden, zijn betrekkelijk zeldzaam en worden steeds zeldzamer en het publiek is niet zoo onnoozel, dat men in het oogvallend minderwaardig werk voor dat van Fra Angelico, Poussin of Hals, kan laten doorgaan. Een geroutineerd vervalscher zal zich wel wachten, zich belachelijk te maken, door, zooals wij nog onlangs in Engeland zagen, een prullige Madonna, nota bene, als werk van Rembrandt te koop te hangen.

Daarmede kunnen alleen boeren en buitenlui beetgenomen worden, doch het is begrijpelijk, dat kenners er kunnen inloopen met het werk van de beste leerlingen van beroemde meesters. Die meesters hebben daar zelf meermalen aanleiding toe gegeven en het is bekend genoeg, hoe Rubens zich bij zijn werk door zeer talentvolle leerlingen helpen liet, zoodat het bij vele zijner werken een punt van twijfel uitmaakt, wat daarin eigenlijk door hemzelf geschilderd is.

Ook waar geen sprake van antieke kunst is, bij verschillende moderne schilders, komen praktijken voor, die eensdeels, strikt genomen, opzettelijke vervalschingen genoemd kunnen worden, anderzijds de uiterste grens van het geoorlootde bereiken, wat eigenlijk reeds zeggen wil, dat zij die grens overschrijden.

Prof. Gross haalt daarvan eenige sprekende voorbeelden aan, voornamelijk om aan te toonen, hoe moeilijk het is, koopers, ook van nieuwe kunst voor bedrog en schade te vrijwaren. Zoo b. v. brengt hij in herinnering hoe indertijd aan het licht gekomen is, dat de bekende Vlaamsche schilder Jan van Beers verscheidene talentvolle schilders in zijn dienst had, om copieën van zijn werken of ook origineele stukken te vervaardigen, welke dan door den patroon, zoo noodig een weinig geretoucheerd en van handwerk voorzien werden, om als echte van Beers de wereld in te gaan. Bleek het somtijds, dat enkele dezer producten zijn naam weinig eer aandeden, dan ontzag hij zich niet, later weder het vaderschap te ontkennen en op die wijze van zich te doen spreken, reclame te maken.

Maar er zijn andere gevallen, die zich kunnen voordoen en waarvan bekend is, dat zij niet tot de zeldzaamheden behooren. Een beroemd schilder heeft b.v. op zijn atelier een nieuw stuk onderhanden en ontvangt in het reisseizoen veel bezoek van buitenlandsche kunstliefhebbers. Zoo komt in den voormiddag een Engelschman bij hem, hij ziet het halfvoltooide stuk, koopt het en geeft het adres op, waarheen het na voltooiing moet worden gezonden. In den namiddag komt een Amerikaan en hetzelfde spelletje herhaalt zich. De schilder zet, wanneer zijn bezoekers verder gereisd zijn, een tweede doek op den ezel en begint een tweede exemplaar van hetzelfde stuk op te zetten. De Engelschman en de Amerikaan krijgen na eenigen tijd tehuis gestuurd war zij besteld hebben, beiden zijn voldaan over den aanwinst hunner verzameling, maar het lijdt geen twijfel of zij zouden minder voldaan zijn, wanneer zij wisten, dat hun nieuwe acquisitie geen unicum is. Beiden toch meenen, dat zij dat eene schilderij hebben gekocht, waaraan zij den meester in zijn werkplaats bezig zagen, zij zouden het wellicht niet, of het zeker tegen veel lager prijs gekocht hebben, indien zij van elkanders bezoeken geweten hadden, want een van beiden toch is slechts bezitter van een copie, al is die dan ook door den meester zelf vervaardigd Men kan diens handelswijze nu geoorloofd noemen, of moreel af te keuren of zelf in rechten strafbaar, dat is al naar men het neemt; maar wij zouden zeggen, waar dergelijke gevallen dagelijks voorkomen en als iets heel gewoons worden beschouwd, daar mogen wij er ons niet over verwonderen, dat over verschillende practijken in het vervalschersbedrijf zeer lichtgeoordeeld wordt en men zich verontschuldigt met het bekende «wat niet weet wat niet deert».

Indien men op een tentoonstelling aan een beeldhouwwerk het etiket «verkocht» of «10 maal verkocht» ziet hangen, dan weet de kooper, dat hij zich daar een reproductie van een origineel kan verschaffen die hij later ook

in alle details geheel gelijk, in de salon van een zijner kennissen kan aantreffen. Hij zal zich daarover geenszins verwonderen, maar wat moet hij denken van den beroemden schilder, die hem een reproductie leverde, hem in de meening latend, een unicum te ontvangen?

Hij zal wellicht voorgoed genezen zijn van zijn liefhebberij, om op zijn reizen ateliers te bezoeken en uit de eerste hand kunstwerken te koopen.

Het reizen is bij vroeger vergeleken, heel wat veiliger geworden, men behoeft geen pistolen meer mede te nemen om zich tegen een aanval van straatroovers te verdedigen daarentegen wordt men thans bestolen op de meest beschaafde en voorkomende wijze, vooral wanneer men zoo onvoorzichtig is onderweg oude kunst te gaan verzamelen. Ons ontwikkeld verkeerswezen legt daaraan geenerlei bezwaren in den weg; de omvangrijkste voorwerpen kan men zich laten nazenden naar het eind der wereld en om gewaarborgd te zijn, dat men het echte oude schilderstuk, dat men gekocht heeft ook krijgt plaatst men op de achterzijde zijn handteekening of een lakstempel met een geheim teeken er bij. Maar jawel, alles komt in de beste orde, ongeschonden, aan, behalve het echte oude schilderstuk. dat door den slimmen antiquaar bij den verkoop over een meer of minder waardelooze copie heengespannen was, maar dadelijk na het vertrek van den kooper verwijderd werd, om opnieuw te dienen voor dezelfde truc.

En laat de kooper nu maar eens beginnen den bedrieger in rechten te vervolgen. Nog afgezien van de moeilijkheid, die dan uit den afstand voortvloeit, heeft de klager alle kans, dat er hartelijk gelachen zal worden, om de geslepen manier, waarop hij beetgenomen is, terwijl bovendien het wettig en overtuigend bewijs van het bedrog zoek blijft.

Met het toenemend gevaar bedrogen te worden is de oplettendheid van museumdirecteuren, experts en eerlijke handelaars in oude kunst toegenomen, zoodat deze in het algemeen veel meer dan vroeger op hun hoede zijn en de vervalschers zeer goed weten, waar zij zeer weinig en waar zij meer kans op succes hebben. Met de schilderijen wordt het dus al moeielijker, maar de industrie heeft op velerlei ander gebied, met name op het zeer uitgebreide, dat men met den naam van kunstnijverheid aanduidt, tal van hulpbronnen om zich ruime winsten te verzekeren.

Op dit gebied brengt zij de oude spreuk «varietas delectat» in toepassing; zij weet dat het groote publiek van afwisseling houdt en brengt dus nu dit, dan weder dat aan de markt.

Het is bekend genoeg, dat er tal van ateliers en fabrieken bestaan, die zich stelselmatig op het namaken van oude kunstnijverheidswerken toeleggen, sommigen openlijk en dat strekt in zekeren zin de ondernemers tot eer, ofschoon het gevaar, dat zij opleveren er maar weinig door verminderd wordt.

Vele dier werkplaatsen zijn op verschillende takken van het bedrijf ingericht en zoo vindt men er in Italië, die gedurende een lange reeks van jaren steeds datgene geproduceerd hebben, waarnaar het meeste vraag was. Zoo maakten zij eerst kostbare boekbanden en toen hieromtrent, door de groote hoeveelheid, verdenking rees, fraaie gesneden houten schilderijlijsten en beschilderde koffertjes. Toen de vraag hiernaar wat verminderde, kwamen allerliefste triptieken en kleine altaren uit de dertiende eeuw te voorschijn, maar met het produceeren daarvan hield men ook langzamerhand op en nu zijn het Empirependules, tafeltjes, étagères, die vervaardigd worden en gretig koopers vinden.

Wanneer zich eenige argwaan openbaarde omtrent een of ander artikel, houdt men nog niet dadelijk met de fabricatie op, want de fabrikanten weten zeer goed, dat, mogen ook de kenners iets vermoeden, het publiek nog een tijd lang argeloos blijft koopen. Dit is o. a. ook gebleken bij de bekende Tanagra-figuurtjes, de Griekssche beeldjes, uit klei geperst, met pijpaarde overtrokken en beschilderd. Toen deze beeldjes indertijd in vrij groot aantal gevonden werden in Böotie, Klein Azië en Zuid-Italië, wilde ieder verzamelaar ze bezitten. Ze na te maken leverde hoegenaamd geen moeilijkheden op, want de materialen voor de vervaardiging waren gemakkelijk te vinden en modellen waren er te over. Daar de echte beeldjes gewoonlijk nog sporen van beschildering vertoonden, werden de nagemaakte na de beschildering zoolang met borstels bewerkt, dat er ook slechts sporen van verf op achterbleven, vele werden opzettelijk gebroken of lichtelijk beschadigd en netjes gelijmd, daarna voorzichtig met vochtige aarde een weinig wit gemaakt en vervolgens in grooten getale tegen ongehoorde prijzen verkocht. Het was algemeen bekend, dat de echte beeldjes wel in vrij groote, maar toch zoo beperkte, hoeveelheid gevonden waren, dat dadelijk de groote Museums en bekende particuliere verzamelaars zich er van meester gemaakt hadden, terwijl van nieuwe vondsten sedert niets vernomen werd en toch verwonderde zich aanvankelijk niemand er over, dat zij bij duizenden aan de markt kwamen. Weldra echter dwong de overproductie en de concurrentie de fabrikanten, de beeldjes als imitaties te presenteeren en thans is er naar echte hoegenaamd geen vraag meer, omdat men voor een honderdste deel van den oorspronkelijken prijs imitaties kon koopen, die door niemand van de echte beeldjes onderscheiden konden worden.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Afdeeling Voortgezet- en Hooger-Bouwkunst-onderricht.

De Afdeeling hervat hare colleges op den eersten Maandag in October a.s.; terwijl de lessen in bouwkunstig handteekenen op 13 September aanvangen. Met het oog hierop is de inschrijving van deelnemers sedert eenige dagen en tot 22 September a.s. geopend.

Het prospectus en volledige inlichtingen zijn op elken werkdag te bekomen bij den administratieur in „Parkzicht" aan de Hobbemastraat.

Belanghebbenden wordt in herinnering gebracht, dat de Cursus ingevolge de jongste herziening van het leerplan en de organisatie een vierjarige is, en dat volgens dit leerplan in het aanstaande cursusjaar de eerste twee jaren zullen zijn ingericht; terwijl in het derde jaar het vroegere leerplan wordt afgewikkeld en voltooid.

Elk cursusjaar telt 6 maanden, loopende van October tot April. De colleges worden in den regel drie maal, soms echter vier maal per week gegeven, des avonds van 7 tot 9 uur in de lokalen der Rijks Academie van Beeldende Kunsten en in die van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus"; terwijl de lessen in het bouwkunstig handteekenen regelmatig gedurende den geheelen cursus worden gegeven op Zaterdagavonden van 7 tot 10 uur in een lokaal van het gebouw „Parkzicht" aan de Hobbemastraat te Amsterdam.

De toelating tot den Cursus is, behoudens bijzondere

redenen ter beoordeeling van het Dagelijksch Bestuur en in verband met de door de candidaten genoten voor-opleiding, geregeld als volgt:

De candidaten moeten in het bezit zijn van een einddiploma van een der volgende inrichtingen van onderwijs, en bovendien genoegzaam ervaring in de practijk der bouwvakken hebben opgedaan, b.v. in de functie van teekenaar of opzichter; t.w.:

de Rijks-Normaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam.

de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam.

de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam,

de School voor Kunstnijverheid te Haarlem,

de Academie „Minerva" te Groningen en andere daarmee gelijkstaande inrichtingen.

Zij die in het bezit zijn van het einddiploma (voor bouwkunde) van een der Middelbare Technische Scholen of dat van Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam, en tevens als teekenaar of opzichter werkzaam zijn in de practijk der bouwvakken kunnen direct tot den cursus worden toegelaten.

Verder kunnen zij worden toegelaten die beschikken over:

a. het diploma Bouwkundig Opzichter of Bouwkundig Teekenaar uitgereikt door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

b. een der acten Middelbaar Onderwijs M.c. of M.d.,

c. het einddiploma, met vervolgklasse, van de Industrieschool van de Mij. voor den Werkenden Stand te Amsterdam; en bovendien de bewijzen kunnen overleggen van een voldoende algemeene ontwikkeling en ervaring opgedaan in de praktijk.

Tenslotte is aan hun de gelegenheid tot deelname aan den cursus opengesteld, die, hoewel niet in het bezit van eenig diploma, de bewijzen kunnen overleggen van voldoende ontwikkeling en ervaring opgedaan in eene veeljarige werkzaamheid in de praktijk.

Deze eischen zijn gesteld teneinde zooveel mogelijk de zekerheid te erlangen dat de candidaat-deelnemer over voldoende kennis beschikt om het onderwijs der Afdeeling met vrucht te kunnen volgen.

Over de toelating beslist, na verkregen inlichtingen, het Dagelijksch Bestuur.

Aan hen die den volledigen cursus met vrucht hebben gevolgd kan door het Genootschap op voordracht van het Bestuur der Afdeeling, gehoord de Docenten, een Diploma worden uitgereikt.

Omtrent het cursusgeld het volgende:

Voor het volgen van den volledigen vierjarigen cursus is f 60.— verschuldigd; waarvan voor het eerste jaar f 25.— betaald wordt, voor het 2e jaar f 15.— en voor het 3e en 4e jaar elk f 10.—. Met deze regeling verbindt elke deelnemer zich voor den geheelen vierjarigen cursus.

Voor het volgen van den cursus per jaar is f 25.— voor cursusjaar verschuldigd.

De leervakken zijn verdeeld in vier groepen, te weten: 1. technische vakken, 2. bouwkundige vakken, 3. vakken betreffende de kunstnijverheid, 4. vakken betreffende de versierende kunsten. De gelegenheid is geopend tot het volgen van de colleges dezer groepen afzonderlijk.

Voor de eerste groep is per jaar f 10.— verschuldigd, voor de tweede f 18.—, voor de derde f 15.— en voor de vierde f 6.—.

De lessen in bouwkunstig handteekenen kunnen eveneens afzonderlijk worden bijgewoond, waarvoor f 4.— per cursusjaar betaald wordt. Voor hen die zulks bij het bestuur van den cursus aanvragen, bestaat tot een beperkt aantal, de gelegenheid de lessen kosteloos te volgen.

De leerstof van den volledigen vierjarigen cursus omvat de volgende leervakken: Natuursteen, Baksteen, Hout, IJzer, Gewapend beton, Grafische Statica, Rioleering, Watenvoorziening, Verlichting, Verwarming, Ventilatie, Bouwvormenleer, Gebouwen voor Eere-diensten, Musea, Vergader- en Concertzalen, Theaters, Scholen, Badhuizen, Woonhuizen, Gebouwen voor Industrieele doeleinden, Proportiën en Stelsels, Stadsuitbreiding, Interieurkunst, Metaal en Glasschilderkunst, Keramische- en Textielkunst, Elementaire en toegepaste versiering, Decoratieve Schilder- en Beeldhouwkunst, Bouwkunstplastiek, Kunstgeschiedenis, Kennis der Bouwstijlen, Heraldiek en tenslotte Bouwkunstig Handteekenen.

Het Docenten-corps telt p.m. dertig leden, onder wie de leerstof zoodanig verdeeld is dat elk vak, in het bijzonder tot zijn recht kan worden gebracht.

10e INTERNATIONAAL WONINGCONGRES.

Het officieel programma van het Xe Intern. Woningcongres 's-Gravenhage-Scheveningen (8—13 Sept. 1913) luidt:

Zondag 7 September 1913.

9 uur n.m. Ontmoetingsavond in de Eetzaal van het Kurhaus te Scheveningen. (Kleeding naar verkiezing).

Alle reeds aangekomen leden en dames worden uitgenoodigd daarheen te gaan, het Bestuur zal hen daar ontvangen.

Ter bevordering van de goede regeling wordt aan de reeds aangekomen Congresleden dringend verzocht Zondag tusschen 12—4 uur in het Congres-informatiebureau in het Kurhaus hun Hotel-adres tijdens hun verblijf te 's-Gravenhage—Scheveningen op te geven en hunne stukken, correspondentie enz. af te halen. Lidmaatschapskaart daar te vertoonen, des avonds zullen de nog niet afgehaalde stukken in de Eetzaal liggen. (Lidmaatschapskaart vertoonen).

Maandag 8 September.

10 uur v.m. Openingszitting in de Kurzaal (de groote muziekzaal van het Kurhaus, toegang nabij halte lijnen 8 en 9 der electrische tram).

Na opening tot 12 uur. Na opening gaan de Congresleden naar de Eetzaal, waar de beraadslagingen een aanvang nemen.

1½—4½ uur n.m. Vergadering Eetzaal Kurhaus.

9 uur n.m. Ontvangst door de Nederlandsche Regeering in de Ridderzaal op het Binnenhof (avondtoilet).

Dinsdag 9 September.

9—12 uur v.m. Vergadering in de Eetzaalvan het Kurhaus.

1½—5 uur n.m. Vergadering als voren.

7 uur n.m. Banket, aangeboden door het Gemeentebestuur van 's- Gravenhage in de Kurzaal (avondtoilet).

Voor de deelneming zijn bijzondere kaarten vereischt, welke tot een bepaald aantal in verband met de beschikbare ruimte, verkrijgbaar zullen zijn: Maandag ± 12 uur in de Vergaderzaal na afloop van de zitting, tot Dinsdagmiddag 12 uur in het Congres-informatiebureau (Lidmaatschapskaart vertoonen).

Bij het in ontvangst nemen der kaarten kunnen plaatsen aan de verschillende tafels worden gereserveerd.

Woensdag 10 September.

9—11¾ uur v.m. Vergadering in de Eetzaal van het Kurhaus.

± 12 uur Excursie naar Rotterdam. Deze excursie vertrekt van het Station Kurhaus te Scheveningen dadelijk naar Rotterdam. Aankomst aan het Maasstation. Officieele ontvangst door het Gemeentebestuur en het regelingscomité.

Tocht over de rivier door de havens, aangeboden door het Gemeentebestuur.

Lunch aan boord, aangeboden door het Gemeentebestuur. Landing aan de Pelgrimskade.

Bezoek der woningen der Maatschappij voor Volkswoningen.

Voortzetting der boottocht.

Bezoek aan het Landverhuizershotel der Holland—Amerikalijn.

Maaltijd aan boord van het stoomschip „Nieuw Amsterdam", aangeboden door de Directie der Holland—Amerikalijn.

Terugreis per stoomboot naar het Maasstation, aangeboden door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer.

± 10 uur n.m. Extra trein naar Scheveningen—Kurhaus.

Kaarten naar volgorde der aanmelding voor den tocht naar Rotterdam verkrijgbaar aan het informatiebureau. De eerste driehonderd kaarten groen-wit-groen, de daarop volgende rood. De deelneming aan de excursie naar Rotterdam is beperkt tot een aantal van 500 personen. Aanmelding tot 9 Sept. 12 uur middag.

Kosten per persoon heen en terug etc. f 2.50.

Mochten er congressisten zijn, die bepaalde woning-typen wenschen te bezoeken, dan wordt hun verzocht dit enkele dagen te voren kenbaar te maken, en zal hun daartoe de gelegenheid verschaft worden.

Het regelingscomité bestaat uit de heeren:

Dr. J. M. Dutilh, Voorzitter. Mr. Dr. H. J. D. van Lier, Secretaris. A. C. Burgdorffer, Directeur der Gemeentewerken. G. A. M. de Bruijn. J. Hudig, Oud-Wethouder. Mr. K. P. van der Mandele. L. J. C. J. van Ravesteijn. A. Robertson W.Azn., Voorzitter der V. t. B. v. h. Vreemdelingenverkeer. Dr. A. Robertson. C. J. Struyk, Directeur v. h. Bouw- en Woningtoezicht. J. Rypperda Wierdsma, Direct. d. Holland—Amerikalijn.

Donderdag 11 September.

9 uur v.m.—1 uur n.m. Vergadering en sluiting der Congreszittingen in de Conversatiezaal van het Kurhaus. Na de sluiting begeeft men zich naar de eetzaal van het Kurhaus, waar geluncht wordt tot besluit van het Congres.

Deelneming vier gulden per couvert, alles inbegrepen; kaarten aan het loket in het informatiebureau vóór Woensdag 12 uur.

's Middags bezoek aan de Landbouwtentoonstelling en Volkswoningen.

Vrijdag 12 September.

Excursie naar Amsterdam op uitnoodiging van het Gemeentebestuur.

± 9 uur v.m. (het nauwkeurige vertrekuur zal op de excursiekaart gedrukt staan). Vertrek van Scheveningen (Station Kurhaus) via Den Haag ± 9 uur. Aankomst 10¼ v.m. Tocht per gemeentetram naar het Concertgebouw. Voordracht met lichtbeelden in de kleine zaal door den heer J. W. C. Tellegen, Civ. Ingenieur, Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht. Aanbieding van een geschrift over Amsterdamsche woningtoestanden door Mr. J. Kruseman, Voorzitter van den Amsterdamschen Woningraad.

12 uur. Lunch in de groote zaal van het Concertgebouw.

2 uur n.m. Rijtoer door de stad, bezoek aan woningen van verschillende Vereenigingen.

5 uur n.m. Thee ten huize van den Burgemeester, Amstel 218, aangeboden door den Burgemeester en Mevrouw Jonkheer Röell geb. Barones De Vos van Steenwijk.

5.45 uur n.m. Stoomboottocht van af het huis van den Burgemeester op den Buiten-Amstel en het Y. Bezoek aan het nieuwe stadsgedeelte aan de Noordzijde van het Y en aan de Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied (E.N.T.O.S.).

De deelneming aan de excursie naar Amsterdam is beperkt tot een aantal van pl.m. 400 personen, naar volgorde der aanmelding aan het loket excursies in het informatiebureau in het Kurhaus. Aanmelding tot Woensdag 10 September 12 uur middag.

Kosten per persoon heen en terug Amsterdam etc. f 2.50.

Na bezichtiging van de E.N.T.O.S. kunnen de congresleden met de gewone treinen, naar eigen keuze, naar Den Haag—Scheveningen terugkeeren op hun retourbiljet.

Zaterdag 13 September.

Congresleden, die deelnemen hetzij aan de excursie Twente (Enschede, Hengelo), hetzij aan de excursie Arnhem en na de excursie doorgaan naar Duitschland, worden er op attent gemaakt, dat het traject Scheveningen Hengelo of Scheveningen-Arnhem een deel is van hunne terugreis. Voor deze excursies bieden de spoorwegmaatschappijen extra treinen (zonder reiskosten) aan. Met het oog hierop, kunnen zij aan het Excursieloket in het informatiebureau in het Kurhaus vóór Woensdag 12 uur schriftelijk terugreisbiljetten bestellen, met Hengelo of Arnhem als beginstation van hun terugreis.

Zij ontvangen daar aanwijzingen naar welk grensstation hun groote bagage moet bevracht worden.

I. Excursie naar Twente.

± 8½ uur v.m. Vertrek van station Scheveningen—Kurhaus via den Haag, Amsterdam, Apeldoorn naar Enschede.

1.07 uur v.m. Aankomst te Enschede.

1.15 uur n.m. Lunch in de concertzaal van de Groote Societeit, aangeboden door de Gemeente Enschede.

2 uur n.m. Bezichtiging van het complex woningen van de Vereeniging „de Volkswoning" aan den Hengeloschen weg. De tocht daarheen (aanvangende 2 uur precies) geschiedt gedeeltelijk per electrische tram, gedeeltelijk te voet door het Volkspark.

3.30 uur n.m. Vertrek per extra trein van de fabriek Rigtersbleek via Boekelo naar het tuindorp „'t Lansink". De reizigers voor Duitschland—Hamburg (aankomst 12.09) die met trein No. 242 om 6.02 wenschen te vertrekken, begeven zich om 5.30 naar het station.

Voor de overige reizigers om:

5.30 uur n.m. Diner in het „Vereenigingsgebouw", aangeboden door de heeren Gebr. Stork & Co., Machinefabrikanten. Daarna muziekuitvoering van de Fabriekskapel. Reizigers voor de richting Amsterdam, Den Haag-Scheveningen vertrekken om 7.36 per Holl. Spoor naar Almelo, aankomst 7.52 en vandaar per trein D. 25 om 8.00 naar richting Holland. (Restauratiewagen).

Aan de excursie naar Twente kan door 150 personen worden deelgenomen ,naar volgorde der aanmelding. Voor de heenreis van Scheveningen via Den Haag-Amsterdam naar Twente wordt kosteloos reisgelegenheid aangeboden door de Hollandsche Spoorwegmaatschappij.

De terugreis moet door de deelnemers betaald worden, ieder neemt zijn eigen biljet.

De kaarten voor alle excursies moeten afgehaald worden aan het loket in het informatiebureau, waar tevens de kaarten voor het diner, aangeboden door de Heeren Gebr. Stork & Co., te Hengelo, uitgereikt worden.

Kosten dezer excursie f 2.50. Aanmelding vóór Woensdag 10 September, 12 uur 's middags.

Het ontvangstcomité te **Enschede** bestaat uit de Heeren: Edo J. Bergsma, Burgem. v. Enschede; H. B. Blijdenstein, fabrikant; L. ten Cate Wzn., Secretaris Commissie van Beheer over het Volkspark; J. H. van Heek, Fabrikant; W. H. van Heek, Voorzitter Commissie van Beheer over het Volkspark; N. G. Jannink, Voorzitter Vereeniging „de Volkswoning"; H. ter Kuile Jzn., Voorzitter Kamer van Koophandel; M. I. Menko, Bestuurslid Vereen. „de Volkswoning"; Jhr. A. H. Op ten Noort, Directeur Gemeentewerken; J. A. Scholten, Secretaris Vereen. „de Volkswoning".

Het ontvangstcomité te Hengelo bestaat uit de heeren: G. J. O. D. Dikkers, Lid van het Bestuur der Hengelosche

Bouwvereeniging; D. W. de Monchy, Bestuurslid der H. B. V.; Karel Muller, Architekt der H. B. V.; C. F. Stork, Bestuurslid van H. B. V.; D. V. Stork, President-Commissaris der H. B. V.; Mr. N. A. Tonckens, Burgemeester van Hengelo.

II. Excursie naar Arnhem.

9.30 uur v.m. Vertrek per Staatsspoor-stoomtram, tegenover het Palace Hotel van de Mij. Zeebad Scheveningen, naar 's-Gravenhage Staatsspoor.

De heenreis (Scheveningen—Arnhem) wordt aangeboden door de Staatsspoorwegmaatschappij.

Te 's-Gravenhage Staatsspoor wordt overgestapt in gereedstaanden trein, die van Utrecht ± 12 uur te Arnhem aankomt.

In gereedstaande rijtuigen naar Stadhuis, alwaar: Ontvangst door het Gemeente-bestuur. Daarna lunch, aangeboden door het Gemeentebestuur in het gebouw „Musis Sacrum", 1¾ uur n.m. tot ± 5 uur rijtoer, aangeboden door het Gemeentebestuur, tot het brengen van bezoeken aan de woningcomplexen van de woningvereenigingen „Openbaar Belang" en „Volkshuisvesting". Bezocht zullen worden de complexen: Lombok — stratenbebouwing — 191 woningen; Klarendal — stratenbebouwing — 204 woningen; Musschenberg — tuinstadaanleg — 115 woningen en Van Verschuerwijk — groote aaneengesloten bebouwing — 218 woningen.

Aantal deelnemers naar volgorde der aanmelding ± 150.

Kosten dezer excursie f 2.50. De terugreis is voor eigen rekening. Aanmelding vóór Woensdag 10 September, 12 uur 's middags aan het loket excursies in het informatiebureau.

Comité van ontvangst te Arnhem: Mr. A. J. A. A. baron van Heemstra, Burgemeester; F. H. Baron van Verschuer, Bestuurslid der vereeniging „Volkshuisvesting".

Jhr. Mr. P. J. A. A. M. van Nispen tot Sevenaer, Bestuurslid der Vereeniging „Openbaar Belang"; A. R. Jolles, Bestuurslid der vereeniging „Openbaar Belang"; R. J. C. T. Kolfschoten, Bestuurslid der vereeniging „Openbaar Belang"; Th. J. F. A. Liefrinck, Bestuurslid der vereeniging „Openbaar Belang"; Dr. J. B. A. Kipp, Bestuurslid der vereeniging „Volkshuisvesting"; B. P. de Waal, Bestuurslid der vereeniging „Volkshuisvesting"; W. F. C. Schaap, Directeur der Gemeentewerken.

Excursies voor de Dames.

Bij voldoende deelneming zullen onder geleide van eenige Nederlandsche dames enkele excursies gedaan worden. In het voornemen ligt Dinsdag 9 September een bezoek aan de Tentoonstelling „De Vrouw 1813—1913" te brengen.

Kosten 7 gulden, alles inbegrepen, per persoon; deze tocht duurt ongeveer van 9 uur v.m. tot 4 uur n.m. Kaarten aan het informatiebureau. Op den ontmoetingsavond zullen de dames van het Congres een Comité van Nederlandsche dames ontmoeten.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 35. Officieel gedeelte. Algemeene Septembervergadering.

In memoriam P. Kleiweg Dyserinck.

Over Architecten en Stadsschoon, door M. B. N. Bolderman, met afbeeldingen.

De Honorariumtabel der Mij. tot bev. der Bouwkunst in rechten erkend.

Gemeentelijke woningbouw, door A. Kappler, boekbeschouwing, door J. H. Schaad, met afbeeldingen.

Kubatz contra Valckenier Kips, of het uitbreidingsplan voor Alkmaar door J. H. Schaad.

Ingezonden. J. E. v. d. Pek centra J. C. van Spaendonck.

Varia. Technisch vertaalwerk, door C. J. Jung.

ARCHITECTURA No. 35. Afdeeling voortgezet en hooger bouwkunstonderricht.

Xe Internationaal Woningcongres.

Het wezen van kunst en in 't bijzonder van bouwkunst door C. J. de Haas (Slot).

De E. N. T. O. S. door Adr. Moen (Vervolg).

Nationale studieprijsvraag voor het ontwerp van een tuinstadwijk.

Tentoonstelling der ingekomen ontwerpen voor de prijsvraag der Nederl. Baksteenfabrikanten, door J. J. Hellendoorn.

Ingezonden. Tuinkunst

DE BOUWWERELD No. 35. Een studie over Loevestein, door W. Dingemans (Vervolg) met afbeeldingen.

Vuurbestendige omkleedingen van ijzerconstructies, door Bouwraad Wendt (Berlijn) ontleend aan Bautechn. Mitt. der Stahlwerksverb.

DE INGENIEUR No. 35. Nederlandsche aannemers in het Buitenland, door P. H. Kemper c. i.

50-Jarig bestaan der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij.

Ingezonden Stukken. Overspanning door resonnantie, door Dr. P. M. Verhoeckx w. i. met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 35. Eenige beschouwingen over het Taylor-stelsel. — Technisch personeel in Indië. — Opleiding architecten. — Ingezonden. — Iets over den Oud-Hollandschen windmolen (Vervolg). — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 34. Jan Visser Gzn. Overlijdensbericht.

Is Wettelijke regeling der collectieve arbeidsovereenkomst noodig? II.

Verslag der staatscommissie over de Werkloosheid.

Haagsche Grondwerkersstaking.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 9. De geschiedenis en ontwikkeling der Klei-Industrie. — Het ontdekken van storingen aan machines. — Inlichtingscursus voor steenonderzoek. — Ingezonden.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 8. De Augustus-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift wordt nagenoeg geheel gevuld door een artikel van de hand van den heer A. van Erven Dorens over het Nederlandsch Openluchtmuseum. Het schijnt schrijver's voornemen te zijn dit artikel nog door meerdere te laten volgen. Wat hij thans geeft is dan ook te beschouwen als een soort van inleiding, waarin het doel en het nut van een openluchtmuseum wordt uiteengezet en verschillende voorbeelden uit het buitenland worden aangehaald, om een en ander toe te lichten. Schrijver's mededeelingen zijn voorzeker niet onbelangrijk, maar zij hebben ons nog niet overtuigd van de noodzakelijkheid om in dit opzicht ook weder het buitenland, thans voor afwisseling eens Scandinavië, te gaan navolgen. Wij zouden altijd nog willen trachten op andere wijze het doel te bereiken, dat met de openluchtmuseums beoogd wordt en gelooven ook, dat dit zeer goed mogelijk zou zijn. Wij kunnen er in deze rubriek echter niet over in nadere beschouwingen treden.

In de «Toelichting bij de platen» vinden wij eenige fraaie Louis XVI- en Empire-meubelen afgebeeld.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION. De twaalfde aflevering van Alexander Koch's maandschrift is dezer dagen verschenen en daarmede is de zestiende jaargang voltooid. Wij lieten de laatste drie nummers van dezen jaargang nog onbesproken. Onbelangrijk zijn zij niet, ofschoon, wat de schilderkunst betreft, het wel eens den schijn heeft alsof het voortbrengingsvermogen der kunstenaars het reproductievermogen van den uitgever niet kan bijhouden.

No. 10. Wat b. v. de Juli-aflevering van de Berliner Sezession te zien geeft, had o. i. op enkele uitzonderingen na, ongeschilderd of althans in portefeuille kunnen blijven, maar des te belangrijker is, hetgeen dit nummer op architectonisch gebied geeft, nl. een monografie met fraaie afbeeldingen van het Duitsche gezantschapsgebouw te St. Petersburg, een paleisbouw van Prof. Peter Behrens in gemoderniseerden Empire-stijl, of zoo men wil, in modernen stijl, aansluitend aan het Empire. Wij vinden hier een werk van beteekenis, uitgevoerd door een man van beteekenis, dat gewis op een plaats van beteekenis in de moderne Duitsche kunst, aanspraak heeft. Welke invloed er van zal uitgaan, is evenwel nog moeielijk te voorspellen de richtingen loopen nog te veel uiteen, om aan die van Behrens een toekomst te kunnen voorspellen.

Fraaie voorbeelden van tuinaanleg, geeft een artikeltje: „der Absteta-Garten" van Leberecht Migge te Hamburg.

No. 11. De Augustus-aflevering biedt een aangename afwisseling, door een artikel van Dr. G. J. Wolf, over Fransche Schilderkunst in Duitschland, naar aanleiding van de Tentoonstelling van Fransche kunst der 19e eeuw uit de verzameling Heinemann te München. Verder treffen wij hier aan, eenige fraaie afbeeldingen van Metzendorf's schepping, de bekende arbeidersstad Margarethen-Höhe bij Essen, met een korte toelichting. De moderne Weener school is vertegenwoordigd door architect Dagobert Peche, meer decorateur dan bouwmeester, een talent, waaraan oorspronkelijkheid van opvatting niet ontzegd kan worden. Minder fantastisch, van meer studie ge-

tuigend is het werk van den Frankfurter schilder L. H. Jungnickel. Vooral diens dierenstudies en de wijze, waarop die tot decoratieve doeleinden verwerkt zijn, trekken zeer de aandacht.

Ten slotte vinden wij in Gottfr. Heinersdorff te Berlijn een glasschilder, die er blijkbaar naar streeft, de techniek der middeleeuwen te doen herleven.

No. 12 Het September-nummer, de slotaflevering van den jaargang, geeft eerst Zwitsersche schilderkunst, goed studiewerk, maar weinig, dat er op wijst, dat de moderne Zwitsersche school een baanbrekende zal worden.

In het werk van Prof. Eduard Körner, de villa Herrberg, kan men een poging zien de Darmstadtsche opvattingen naar Essen over te brengen.

Nieuwe gezichtspunten opent dit overigens niet onverdienstelijke werk niet. Hetzelfde kan men zeggen van Hugo Pal's Bioskoop-theater te Berlijn, een tamelijk bizarre compositie, waarin gekleurd marmer, Indische en Chineesche versieringsmotieven en draperieën verwerkt zijn tot een vreemdsoortig geheel, wanneer men het een geheel mag noemen.

Ten slotte vinden wij in dit nummer een paar afbeeldingen van het gebouw der Duitsche afdeeling op de Tentoonstelling te Gent van Curt Leschnitzer te Berlijn. Reeds is van dit werk gezegd, dat het gebouw een te monumentaal uiterlijk vertoont voor het doel. Dit is niet tegen te spreken en wij zouden zeggen, dat het in dit opzicht achterstaat bij het gebouw, waarmede Duitschland in 1910 te Brussel voor den dag kwam.

CENTRALE VERWARMING EN LUCHTVERVERSCHING VAN GBBOUWEN door T. G. Unger w. i., uitgegeven door het Genootschap «Architectura et Amicitia» Amsterdam L. J. Veen 1913.

De inhoud van dit werkje is reeds artikelsgewijze verschenen in het Weekblad «Architectura» en hij bestaat uit de aanteekeningen, door den schrijver te boek gesteld, voor den jaarlijkschen cursus aan de afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht. Het zal zeker menigeen aangenaam zijn dezen cursus thans in boekvorm te zien verschijnen. Daarin is alles behandeld wat de bouwmeester bij het maken zijner ontwerpen noodig heeft te weten, in detailberekeningen en speciale onderdeelen is de schrijver begrijpelijkerwijze niet afgedaald. Deze opvatting is zeker in dit geval de juiste en wij twijfelen er dan ook niet aan of dit werkje zal blijken, aan zijn doel te beantwoorden.

Varia.

BRANDVRIJ HOUT.

In het „Zentralbl. der Bauverw." van 26 April 1913 wordt een overzicht gegeven van de verschillende praeparaten tot het brandvrij maken van hout.

Legnolith (van de Legnolith Compagnie te Triëst) bestaande uit chloormagnesium hetwelk in zoetwater wordt opgelost, is voornamelijk aan te raden voor de bescherming van houten tooneelinrichtingen en heeft daarvoor evenals de Gautchinverf voldaan. Bij het laatstgenoemde procédé wordt het hout, na tot 60° C. verwarmd te zijn, behandeld met een mengsel van ammoniumboraat en ammoniumsulphaat dat caustisch ammoniak bevat. Deze behandeling beschermt zoowel tegen vuur als tegen rotting en wel gedurende zeer langen tijd omdat de gebruikte zouten zeer bestendig zijn. Het Gautchin is echter door de bouwpolitie van Berlijn niet toegelaten omdat in de praktijk niet te controleeren valt of het gebruikte hout wel op de voorgeschreven wijze behandeld is.

Voorts worden genoemd Spernazol (van de firma Baerle & Sponnagel te Berlijn). Dit is een waterglasverf. De kleuren bestaan in kiezelzuren en alkaliën in de juiste verhouding om eene verbinding aan te gaan. De behandeling met waterglas wordt aanmerkelijk sterker, wanneer men het in verbinding brengt met kalk of zwaarspaat. De zich vormende kiezelzure kalk of kiezelzure bariet is onoplosbaar en maakt dat de verflaag bestendig is. Het is gebleken dat zij aan vlammen weerstand kan bieden.

Bij de impregneering volgens het systeem Ernst Brinkmann, wordt het hout eerst gedroogd, daarna luchtledig gemaakt en achtereenvolgens in twee ketels gedompeld in verschillende vloeistoffen. Hiervoor worden voornamelijk kalk- en ammoniakverbindingen gebruikt die tot op de kern van het hout doordringen.. Proeven die op de keizerlijke werf te Kiel werden genomen, bewezen dat het behandelde hout tegen vlammen bestand wordt. Het is tevens harder geworden (de bewerking is echter niet moeilijker) en minder onderhevig aan rotting.

In den laatsten tijd is een nieuwe methode tot impregneering ingevoerd door G. m. b. H. Bauholzkonservierung te Berlijn (volgens patent Nickelmann). Hierbij worden de gebruikte zoutoplossingen in ketels onder druk in het hout geperst. Die zouten hebben de eigenschap dat zij onder den invloed der hitte smelten en het hout dan bedekken met eene onverbrandbare korst. Deze belet aan de zuurstof uit de lucht den toegang, zoodat het hout niet kan verbranden. Bij hoogere warmtegraden beginnen de zouten zich te ontleden, waarbij gassen ontstaan welke zelf niet branden maar verstikkend werken op de vlammen. Door het inpersen worden ook de poriën en fijne kanaaltjes in het hout met de zoutoplossing gevuld. Bij dit procédé wordt het aanzien van het hout niet veranderd; het is reukeloos en kan bewerkt en geschilderd worden. Het gewicht vermeerdert echter, daar 1 M³. dennenhout ongeveer 250 à 300 KG. vloeistof opneemt, waaruit het water geleidelijk verdampt. De vloeistof waarmede geïmpregneerd wordt heeft 25 pCt. vaste stoffen die in het hout blijven.

Dit procédé wordt te Berlijn door de bouwpolitie toegelaten voor tijdelijke gebouwen, tentoonstellingen en bazaars. De algemeene toelating werd echter bedenkelijk geacht omdat nog niet uitgemaakt is of het procédé ook op den duur afdoend werkt. Voorts is men geheel aangewezen op de betrouwbaarheid der fabriek wijl controle op de wijze van uitvoering zeer moeilijk is.

ZWART BEITSEN.

De belangrijkste verfstof voor zwarte beits is blauwhoutextract, dat met chroomcali of chroomnatrium, ook wel met salpeterzuur, een diepzwarte kleur geeft.

Het bereiden dezer beits geschiedt als volgt: 100 gram vast blauwhoutextract bindt men in een katoenen zakje en hangt dit in een geëmailleerden of verglaasden pot, waarin 2 liter water. Dan brengt men het water aan de kook en laat het zoo lang koken tot het op 1 liter verkookt is. Bij de heete, doch niet meer kokende oplossing doet men 20 gram gekristalliseerde soda, onder gestadig omroeren. Het schuim wordt met een schuimspaan afgeschept.

Met deze blauwhoutbeits bestrijkt men het hout eenof tweemaal, waardoor het een vuilrood-violette kleur aanneemt. Na het drogen grondt men het hout met een heete oplossing van 50 gram chroomcali in 1 liter water, waardoor de diepzwarte kleur te voorschijn komt.

Verlangt men een bepaald blauwzwart, dan wordt na de eerstgenoemde beitsing, inplaats van men chroomcali, met een koude oplossing van 350 gram houtazijnzuur ijzer, verdund met 650 gram koud water bestreken. Het blauwzwart komt slechts langzaam na ongeveer 24 uur te voorschijn.

Gebruikt men inplaats van het eerstgenoemde vaste, vloeibaar blauwhoutextract, dan is de dubbele hoeveelheid noodig, dus 200 gram op 1 liter water.

Een andere zwarte beits bereidt men met teerverfstof. Daartoe lost men 100 gram nigrosine in 1 liter kokend water op, filtreert de oplossing en beitst daarmede het hout. Om een krachtig zwart te krijgen, zal in den regel tweemaal gebeitst moeten worden.

De aangegeven verhoudingen kunnen natuurlijk met de helft vergroot of verdubbeld worden, naar gelang de hoeveelheid die men denkt noodig te hebben.

Door behandeling met deze beitsen wordt het hout vol-

doende diep gekleurd, n.l. dringt het minstens 1 millimeter diep in het hout in; doch is dit natuurlijk geen door en door beitsing; evenwel staat het hier medegedeelde daarmede in het nauwste verband. Het door en door beitsen, waardoor het hout in zijn geheele massa gekleurd wordt, kan natuurlijk slechts in aanmerking komen voor betrekkelijk kleine, niet te dikke voorwerpen en voor fineer tot hoogstens 5 millimeter dikte.

Voor het doorbeitsen heeft men dus in de eerste plaats noodig een pot of ketel van voldoende grootte en naar verhouding van die grootte, moet ook de hoeveelheid verfstof naar evenredigheid vergroot worden.

In deze oplossing van blauwhoutextract of nigrosine legt men de houten voorwerpen (dunne platen fineer moeten er heel los gerold, rechtop in gezet worden, opdat de vloeistof er overal gelijkmatig op kan inwerken) en brengt de oplossing dan weer aan het koken. De beits doordringt het hout geheel en al. Het hout is daarna wel door en door zwart geverfd, maar vertoont geen diep zwart. Dit laatste moet door de nabehandeling verkregen worden. Voor blauwhoutextract geeft men het zwartgekookte hout een nabeitsing met de genoemde heete oplossing van 50 gram chroomcali in 1 liter water en bij de nigrosinekoking en nabehandeling met nogmaals nigrosine als hierboven aangegeven, waarbij men dan met eenmaal opbrengen in den regel zal kunnen volstaan.

Een afwerking met zwartgekleurde was (wanneer matglans verlangd wordt) of met zwartgekleurde politoer (voor hoogglans) is een vereischte.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De restauratie van het Paleis te Amsterdam.

Zooals men weet, is eenige maanden geleden een commissie ingesteld «tot onderzoek en voorlichting betreffende den staat van het uitwendige van het koninklijk paleis». Die commissie bestaat uit de heeren prof. dr. jhr. J. Six, voorzitter, jhr. mr. V. E. L. de Stuers en de professoren Henri Evers, J. A. van der Kloes en A. W. M. Odé, van de Technische Hoogeschool te Delft.

Naar het «Hdbl.» verneemt, is de commissie het tot dusver niet eens geworden over de beste wijze van restauratie. In het rapport, dat aan de Koningin is uitgebracht, is daarom voorgesteld twee proefnemingen op kleine schaal te doen betreffende de wijze van restaureeren. Nabat die proefnemingen zouden zijn geschied, zou dan een nader rapport uitgebracht worden.

Hoewel de opvattingen van beide partijen nogal uiteenloopen, wordt de mogelijkheid geenzins uitgesloten geacht, dat na afloop der proefnemingen eenstemmigheid in de commissie zal komen.

Het is nog niet bekend, welke beslissing de Koningin heeft genomen.

De Hofvijver.

8 September a. s. zal voor het gerechtshof in den Haag aanhangig worden gemaakt het hooger beroep, ingesteld door de gemeente 's-Gravenhage tegen den staat der Nederlanden betreffende den eigendom van den Hofvijver aldaar.

Zooals men weet, heeft de rechtbank den Staat als eigenaar aangewezen.

Oude grafzerken te Weerselo.

Men schrijft aan de N. Rotterd. Courant.

Voor eenigen tijd werd melding gemaakt van oude grafzerken in de Ned. Herv. Kerk op het Stift in de gemeente Weerselo. We hebben dezer dagen aan dit interessante dorpskerkje een bezoek gebracht en zagen daar een negental zerken tegen de wanden der kerk geplaatst, om ze voor verder afslijten te behoeden. Een ambachtsman, die bij het opbreken dier zerken uit den vloer der kerk en het plaatsen tegen de muren een voornaam aandeel had gehad, vertelde ons, dat zich onder vier dier zerken gemetselde grafkelders hadden bevonden, elk met een drietal ten deele vergane geraamten; onder de overige zerken waren gewone graven geweest. Deze kelders en graven waren nu dichtgemaakt en met gewone Benheti-

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Te'. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 13 SEPTEMBER 1913. No 37.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Een ontbrekende factor.

Men heeft het dezer dagen druk gehad over onze Woningwet en hare gevolgen. Men meent over het algemeen tevreden te mogen zijn over hare werking, al zijn ook niet overal de uitkomsten even bevredigend, al zijn ook in de wet zelf leemten en gebreken aan het licht gekomen, die aanvulling en verbetering noodig maken. Inderdaad is de vooruitgang in vele opzichten groot.

„Aan de vroeger ongebreidelde vrijheid bij den bouw van woningen vooral op het platteland is thans door de verplichting aan de gemeente in art. 1 der Woningwet opgelegd, bouwverordeningen vast te stellen een einde gemaakt. Die verordeningen welke thans overal tot stand zijn gekomen, hebben dit groote voordeel gebracht, dat bij behoorlijk toezicht aan den z.g. revolutiebouw een einde is gemaakt. Doelmatige bepalingen zijn voorts in de wet opgenomen om voor de toekomst tegen te gaan dat bij uitbreiding van de gemeente, de eischen van de volksgezondheid worden verwaarloosd. De gunstige werking hiervan wordt bewezen door vele nieuwe gedeelten van 's-Gravenhage, waar gezorgd is dat het den bewoners niet aan licht en lucht ontbreekt."

Aldus sprak, niet zonder een zekere voldoening, jhr. mr. Rethaan Macaré, bij gelegenheid van de opening der tentoonstelling op het gebied van volkshuisvesting, welke ter opluistering van het Gezondheidscongres te Scheveningen is ingericht. Het was midden in de feestweek, die onmiddellijk gevolgd is door de opening van het Xde Internationale Woningcongres, dat nagenoeg onmiddellijk voorafgegaan werd door het Vierde internationaal congres voor Woning-hygiëne te Antwerpen. Het is wel wat veel ineens, om het behoorlijk te kunnen verteren, vooral wanneer men nog vol is van de indrukken van allerlei tentoonstellingen en andere feestelijkheden, stadsversiering, historische en andere optochten, Vredespaleis, Hagenbeck, Lunapark, enz.

Er behoort moed toe, om, wanneer men van dat alles een gedeelte heeft medegemaakt, zich met de noodige toewijding aan de behandeling van het woningvraagstuk te zetten en wij kunnen ons eenigszins voorstellen, dat er menschen zijn, die vragen of het tijdstip voor deze Congressen wel bijzonder goed gekozen is. Evenzoo hebben wij bemerkt, dat het sommigen verwondert, dat het Hoofdbestuur der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst in deze dagen voor den dag gekomen is met zijn praeadvies inzake de bekende fusieplannen.

Maar wordt er niet te veel uit het oog verloren, dat èn het woningvraagstuk èn de fusieplannen reeds gedurende geruimen tijd in behandeling zijn en dat men blijkbaar niet voorzien heeft, dat het met de feestelijkheden van het jubeljaar onzer onafhankelijkheid zulk een vaart zou loopen als thans het geval blijkt. In de Residentie, die het zeldzame voorrecht genoot, in dezen nazomer werkelijk residentie te zijn, kunnen wij het er mede doen en hebben wij er ons over verheugd, dat de volksgeest krachtiger dan ooit te voren gesproken heeft, dat men blijk heeft gegeven, wat aan te durven, al is dan ook niet alles evengoed van stapel geloopen, al is er voor Nurks en de andere stuurlui aan den wal dan ook stof genoeg voor critiek te vinden. In de kunst van feestvieren zijn wij beslist voor-

uitgegaan bij vijftig jaren geleden en dit wijst op een algemeenen vooruitgang, die ten slotte ook ten goede moet komen aan de oplossing van het woningvraagstuk, al hebben de Congressen daarop schijnbaar ook weinig directen invloed.

Moeilijke vraagstukken van wetenschap en kunst kunniet door congressen worden opgelost en allerminst door internationale, maar het internationaal verkeer en de internationale uitwisseling van gedachten wordt ongemeen bevorderd door deze instellingen van onzen tijd, waarbij het er in de eerste plaats op aankomt, het nuttige met het aangename te vereenigen en voor de noodige afwisseling te zorgen.

In dit opzicht meenen wij, dat het programma van het Internationale Woningcongres aan alle eischen voldoet. De deelnemers zullen ongetwijfeld in allen deele voldaan huiswaarts keeren, dankbaar voor het genotene. Ieder zal zijn gewone bezigheden, waarin die dan ook mogen bestaan, hervatten; de werkers zullen hun arbeid voortzetten. Ook zonder het congres zouden zij dit hebben gedaan en de binnenskamers door hen verrichte arbeid is wellicht meer waard dan al de congresdebatten bij elkander, maar voor de knapste koppen, geheel alleen in staat, de moeilijkste vraagstukken recht te zetten, is het toch wel eens goed in aanraking, zelfs in botsing, te komen met andere even knappe koppen, zoodat de inhoud eens even door elkander geschud wordt. Wat dan later bezinkt, bevat allicht nieuwe bestanddeelen, is allicht van een beter gehalte dan te voren. En zoo hebben wij dan ook van het Woningcongres maar weder de beste verwachtingen, te meer, omdat het zich beweegt op zuiver economisch en technisch terrein, waar wel eens spraakverwarring kan ontstaan, wat op een internationale bijeenkomst moeilijk te vermijden is, maar waarop slechts materieele uitkomsten worden beoogd.

Het is waar, de woningverbeteraars beweren, en wij gelooven gaarne, dat het hun heilige ernst is, dat zij met hun streven het volksgeluk op het oog hebben als eindddoel. Het is goed gezien, dat zij, als een der eerste factoren voor volksgeluk, de volkswelvaart beschouwen, de materieele welvaart. Maar volgens onze opvatting van volksgeluk is materieele welvaart alleen daartoe nog niet voldoende, maar moet ook het karakter ontwikkeld worden en zich weder openbaren in de woning, zooals wij dit in vroeger eeuwen van welvaart in zoo schoone vormen hebben zien uitkomen.

Daaraan kan een Woningwet, een bouwverordening, daaraan kunnen Heemschut- of Schoonheidscommissies weinig doen. Nu kan men wel de meening verkondigen, dat dit vanzelf moet komen, maar de materieele verbetering is ook niet vanzelf gekomen.

Zoo hier geen invloedrijke personen waren opgetreden, zoo de wetgever niet had ingegrepen, zouden wij nog even ver zijn als 25 jaren geleden.

Al is de uitspraak van Mr. Rethaan Macaré, die wij boven aanhaalden, niet vrij van optimisme, het zou ondankbaar zijn geen oog te willen hebben voor groote verbeteringen, alleen omdat nu niet alle nieuwe woningen aan aesthetische eischen voldoen. Maar daarom behoeven wij toch niet te verhelen, dat, al is dan in zekeren zin aan den z.g. revolutiebouw een einde gemaakt, een wandeling door de nieuwste straten der residentie een alles behalve hartverheffenden indruk teweegbrengt, terwijl, zoo hier als elders, in vele nieuw gebouwde arbeiderswijken en plattelandswoningen, hoe doelmatig ook ingericht, die eene factor ontbreekt, die wij met geen ander woord dan „karakter" weten aan te duiden.

Er zijn uitzonderingen, dat ontkennen wij niet, maar juist het feit dat het uitzonderingen zijn, geeft aanleiding tot de vraag of het niet tijd wordt dat ook in deze richting wat gedaan wordt en zoo men vragen mocht, wie hier zal moeten ingrijpen, dan kan het antwoord ons geen moeite kosten. Waar economen en ingenieurs het voorbeeld gaven met het ter hand nemen van het vraagstuk der woningverbetering en deden wat zij konden en dachten dat goed was, is het daar niet de plicht der bouwmeesters van Nederland, om een ander deel van die taak met kracht aan te vatten nu de omstandigheden daarvoor gunstig zijn, nu het Nederlandsche volk getoond heeft den Jan-Saliegeest te hebben afgelegd en zich vatbaar getoond heeft, naast het streven naar materieele welvaart, nog voor andere dingen van zuiver ideëelen aard.

Menschen die bij tienduizenden optrekken, om feest te vieren voor een idee, het idee der herwonnen nationale onafhankelijkheid, zou daar niets mede te beginnen zijn?

Is het al te gewaagd, uit hetgeen men in deze feestdagen heeft kunnen waarnemen, te constateeren, dat wij een goed eind op weg zijn naar een krachtig nationaal bewustzijn, dat op den duur uitdrukking kan vinden en, wij zouden zeggen, moet vinden in onze bouwkunst?

Al heeft het zich nu slechts geuit in feestbetoogingen, stadsversieringen, optochten, enz. meer en minder geslaagde pogingen, om deze feestdagen op te luisteren en een voorbijgaand genot teweeg te brengen, zou daar geen mogelijkheid bestaan, om ons volk weder te brengen tot het besef van de behoefte aan een blijvende opluistering of vermooiing van het dagelijksch leven en welke kunst vermag daartoe het meest direct bij te dragen? Immers de bouwkunst. Waren de bouwlieden daarvan slechts doordrongen, wij zouden ook in dit opzicht reeds kunnen wijzen op meerdere resultaten, dan de enkele die wij uitzonderingen noemden.

Maar om daarvan onze bouwlieden te doordringen, is het noodig, dat wij dezen thans nog te vaak afwezigen factor bestudeeren in zijn ontstaan. Dit is te lang verzuimd. Wij zijn verbazend knap in alle stijlen, wij weten ze na te maken tot in de kleinste détails, maar met dat al zijn er slechts weinigen, die het karakter in de bouwkunst van vroeger tijden hebben doorgrond en daardoor in staat zijn in hun werk een karakter te doen spreken, dat past bij onzen tijd.

Tiende Internationaal Woningcongres.

Het tiende Internationale Woningcongres is op 8 September j.l. te Scheveningen geopend met de gebruikelijke plichtplegingen, waarvan de dagbladen uitvoerige verslagen hebben gegeven.

Wij zullen onzen lezers een relaas van die plechtigheden besparen, evenals van de excursies en feestelijkheden, die elkander gedurende de geheele week onafgebroken hebben opgevolgd. Het programma, dat wij in ons vorig nummer afdrukten, geeft een denkbeeld van het welvoorziene menu, dat door de congresleden moet worden afgewerkt. Van de zaken die op het congres behandeld worden, deelt het evenwel weinig mede. Toch meene men niet, dat het doel der bijeenkomst alleen zou zijn, eens een week lang gezellig uit te zijn. Er zijn inderdaad gewichtige onderwerpen aan de orde gesteld en reeds voor de opening gaf de „Nieuwe Rott. Courant" daarvan een overzicht, waaraan wij het volgende ontleenen:

Het eerste onderwerp, in te leiden door mevr. L. van der Pek—Went, woningopzichteres en lid van de gezondheidscommissie te Amsterdam, is: „Verbetering en opruiming van ongezonde woningen." Door het aan de orde stellen van dit onderwerp, en vooral door de wijze waarop het schema van behandeling is geformuleerd, heeft het congresbestuur den handschoen opgeraapt, die, reeds in 1905, door den burgemeester van Luik aan het toenmalige woningcongres was toegeworpen. Het was bij de ontvangst op het stadhuis. De burgemeester gaf zijn sympathie voor het congres te kennen en wees er op, dat ook zijn stad reeds krachtig in het belang der volkshuisvesting was werkzaam geweest. Verscheidene woningen waren gebouwd door vereenigingen met geldelijken steun der gemeente en ook waren groote werken van stadsverbetering door de gemeente ondernomen.

Maar dit alles was toch bijna alleen ten goede gekomen aan de beter gestelde werklieden. Er is echter, vervolgde de magistraat, een ander deel der arbeidersklasse, de behoeftigen, gehuisvest in onmenschwaardige woningen, waar lucht, licht en ruimte ontbreken. Wat moet men doen om dezen misstand tegen te gaan, die in alle groote steden wordt aangetroffen? Ons bestuur is volkomen bereid tot werkdadig optreden. Maar hoe? Gij, mijne heeren, moest ons nu eens een nauwkeurige, praktische aanduiding geven omtrent de wijze van optreden; gij moest ons verschaffen, ik zeg niet een definitieve formule, maar althans een beslissende aanwijzing van den te volgen weg.

Die nauwkeurige aanduiding is niet gegeven, toen niet en later niet. Het was daarom niet overbodig, dat bij de voorbereiding van het Scheveningsche congres het vraagstuk der ongezonde woningen in zijn vollen omvang aan de orde werd gesteld. In zijn vollen omvang, d.w.z. de verschillende maatregelen, waardoor de gemeente ongezonde woningen kan opruimen, kennen wij nu wel; over schadevergoeding aan de eigenaars kan men wat debatteeren; maar het groote struikelblok ligt in de vraag: waar moeten de krotbewoners blijven? De tijd, dat men het centrum der steden ging verbeteren en verfraaien zonder te denken aan de verdreven bewoners van krotten en sloppen, is nu wel voorbij; overal wordt over hun belangen gesproken.

Maar dat spreken leidt in vele gevallen niet tot handelen. Wij denken hier niet zoozeer aan stadsbesturen, zooals er misschien ook thans nog enkele zijn, die, wanneer de verdreven bevolking maar niet op straat kampeert, meenen dat alles in orde is en zich niet de moeite geven om met behulp van een behoorlijke woningstatistiek na te gaan, of niet de overgebleven woningen in de oude stad op bedenkelijke wijze overvuld zijn geraakt. Er zijn besturen, die zich beter van de zaak rekenschap geven en toch nalaten bijzondere maatregelen te nemen in het belang der onthuisden. Dit zijn de verdedigers van het z.g. opschuivingsstelsel. Laten wij, zoo is de redeneering, den bouw van woningen voor de beter gesitueerde werklieden in de nieuwe wijken bevorderen. Zoodoende worden de oudere stadsgedeelten ontlast. De best betaalden trekken naar den buitenkant, de woningen, die zij verlaten, worden ingenomen door een iets lagere categorie en zoo vervolgens tot eindelijk de verdreven krotbewoners een woning vinden, iets beter dan de vroegere; zoo gaat elke groep één graad vooruit. Komt men later tot grooter welvaart en hooger eischen, dan kan weer één graad vooruitgeschoven worden. Wilde het gemeentebestuur daarentegen den bouw van woningen direct voor onthuisden ondernemen of financieel steunen, dan kwam men voor groote moeilijkheden. Die bouw zou moeten geschieden nabij hun oude woonplaats; want hen over groote afstanden te verplaatsen is onmogelijk; daarover is ieder het eens. Men zou dus moeten bouwen op zeer duren grond; een groot deficit ware onvermijdelijk en om dit deficit binnen eenigszins redelijke perken te houden, zou men genoodzaakt zijn niet anders te bouwen dan minimum-woningen; men zou zoodoende het aantal weinig begeerlijke woningen, waarvan men er zoo juist verscheidene is kwijtgeraakt, weer vermeerderen.

Deze redeneering klinkt aanlokkelijk; maar zij schijnt in de praktijk niet geheel op te gaan. Als er iets blijkt uit de rapporten, door deskundigen uit verschillende landen voor het woningcongres opgesteld, dan is het wel dit, dat men op de automatische opschuiving niet te veel mag rekenen. De stadscentra zijn verfraaid, hooren wij uit Italië, maar de slechte woningtoestanden zijn gebleven. Te Kristiania zorgt de gemeente niet voor de onthuisden; gevolg: woningnood. Te Hamburg is, toen het eerste deel van een groot verbeteringsplan werd uitgevoerd, de verdreven bevolking afgestroomd naar het gedeelte, dat daarna zou verbeterd worden, zoodat men bij de verdere uitvoering van het plan voor reusachtige moeilijkheden zal komen te staan: In Zwitserland, waar de gemeente niet zorgt voor de huisvesting van de bewoners der onteigende panden, wordt door particulieren veel bijgebouwd, maar toch gaan de huren voortdurend omhoog.

Stel daartegenover Liverpool, waar men, na jarenlange treurige ervaring met allerlei indirekte middelen, in 1896 begonnen is met het direkte middel van gemeentelijken bouw voor onthuisden in de nabijheid van hun oude woonplaats. Het resultaat is, als men den berichtgever gelooven mag, in alle opzichten goed. Niet minder dan 77 percent der verdreven bewoners zijn in de laatste jaren in de gemeentewoningen ondergebracht en deze menschen zijn in zindelijkheid, in zorg voor hun woning, in hun geheele levenswijze, merkwaardig vooruitgegaan. Het aantal overtredingen is sterk gedaald, het herbergbezoek zeer afgenomen. De cijfers voor sterfte en voor besmettelijke ziekten wijzen een treffende vermindering aan. Natuurlijk legt de stad veel op de huren toe; maar, gerekend op het totaal van het gemeente-budget, is het bedrag volstrekt niet overweldigend.

Wat men in de rapporten leest, maakt over het algemeen den indruk, dat bij omvangrijke verbetering der binnenstad niet is te ontkomen aan woningbouw voor de onthuisden op vrij groote schaal. Er is echter een leemte: wij vinden geen voorbeeld vermeld van hetgeen kan worden bereikt bij een ernstige, krachtige toepassing van het opschuivingsstelsel. Misschien bestaat zulk een voorbeeld niet. In vele gemeenten verwacht men zijn heil van opschuiving, zonder dat de eerste voorwaarden voor die opschuiving: zeer ruime aanbouw van arbeiderswoningen in de buitenwijken en snelle en goedkoope verkeersmiddelen, vervuld zijn. Mocht er wèl zulk een voorbeeld bestaan, dan is het te hopen, dat daarover bij het debat het een en ander wordt medegedeeld.

De bespreking van het tweede onderwerp: „Verbetering van woningtoestanden op het platteland" (in te leiden door Alderman W. Thompson van Richmond) verplaatst ons uit de sloppen en stegen der oude stadsdeelen naar de dorpen en hofsteden.

De tijd, dat men het leven der landbewoners afschilderde als idyllisch tegenover het lot der stedelingen, is voorbij. Dit geldt ook op het gebied der woningtoestanden. Ten onzent zijn, vooral sedert de Woningwet dwong tot onderzoek, plattelandstoestanden aan het licht gekomen, geheel anders, maar in vele opzichten niet beter, dan in de steden. Ook in andere landen is de belangstelling in het landelijk woningvraagstuk ontwaakt, niet het minst onder den invloed der (absolute of relatieve) ontvolking van het platteland, waarin de regeeringen groote gevaren zien. Laten wij de plattelandsbevolking in stand houden, zoo klinkt het ons uit Duitschland tegen, opdat de toekomst aan ons zij en niet aan de Slaven, en in zijn stellingen wordt door

den rapporteur op den voorgrond geplaatst, dat de verbering der woningen ten plattelande een geschikt middel is om de „landvlucht" tegen te gaan. Uitingen in denzelfden geest komen uit Finland en Hongarije, en merkwaardig is, dat de rapporteur uit Zweden is de secretaris der nationale commissiet ot bestrijding der landverhuizing.

De rapporten wijzen duidelijk uit, dat de stemming voor woningzorg ten behoeve der plattelandsbewoners, inzonderheid de rlandarbeiders, in de verschillende landen gunstig is. Geen wonder. Hierbij zijn niet alleen de belangen der arbeiders zelf betrokken, maar ook die van den staat (men denke aan de grootere Militärtauglichkeit der landbewoners) en van de werkgevers, die klagen over Leutenot. Bindt de menschen aan den grond, is het parool. Dit binden is tegenwoordig niet meer mogelijk in den vorm van grondhoorigheid; men moet dus andere middelen zoeken; men moet de menschen belang geven bij het verblijf op het land; men moet hun verschaffen een behoorlijke woning en ook (woningkwestie en grondkwestie loopen hier ineen) grond voor eigen gebruik, liefst in eigendom. Het willen maken van den landarbeider tot grondeigenaar (een streven, dat ook tot uiting kwam in een wetsontwerp van onze vorige regeering) zal men echter waarschijnlijk moeten opgeven. De ervaring in Engeland is weinig gunstig en de Duitsche rapporteur verklaart den „landhonger", die aan den landarbeider wordt toegeschreven, vrijwel voor een legende. Ook onze Nederlandsche rapporteur hecht aan eigendomsverkrijging niet veel.

Beschouwen wij nu echter het woningvraagstuk op het platteland nog even afgescheiden van het landvraagstuk, dan is wel het eerste, dat treft, dit, dat het arbeidsveld voor de openbare besturen hier zoo bijzonder dankbaar is. In de groote steden kan men den bouw van een menigte woningen ondernemen of bevorderen en toch nog achterblijven bij de behoefte, gewekt door de vereenigde werking van bevolkingsaanwas en cityvorming. Ook werkt men daar voor de onbekende massa en weet nooit geheel, of de hulp ten goede komt juist aan hen, die het meest voor hulp in aanmerking komen. Hoe geheel anders in vele dorpen. Als daar b.v. 20 bepaalde gezinnen van wie men alles weet aan een goede woning geholpen zijn, is de toestand, niet ideaal — dat is niets op aarde — maar behoorlijk. Ook de grondprijzen leveren, al zijn ook de boeren vaak „wijs" met hun grond, lang niet die moeilijkheden als in de steden. Op het platteland is men niet genoodzaakt tot den bouw van opeengestapelde minimum-woningen, die weliswaar aan zekere hygiënische eischen voldoen, maar een opwekkend verblijf bieden.

Intusschen is de oplossing van het woningvraagstuk ten plattenlande niet altijd eenvoudig. Er zijn uitgestrekte, verarmde en verwaarloosde gebieden, waar het gaat om de vervanging van tienduizenden gebrekkige woningen en om aanzienlijke bijdragen uit de publieke kas, omdat de bevolking voorloopig niet in staat is een huur te betalen, die de kosten van een behoorlijke woning dekt. Een voorbeeld van krachtig ingrijpen in zulk een toestand levert Ierland. Het verslag der Engelsche commissie, die naar het groene eiland is getogen, als naar een terra incognita, om een onderzoek in te stellen naar de werking der „Irish Labourers Acts", is wel een van de belangrijkste stukken, die aan het congres zijn overgelegd. Den inhoud weer te geven is hier niet mogelijk; maar toch willen wij even twee cijfers noemen: het aantal landarbeiderswoningen, door de openbare besturen gebouwd, is ruim 42.000 en de kosten zijn ongeveer 8 millioen pond sterling. Merkwaardig, zulk een groote hervormingsarbeid in Ierland, terwijl voor landelijk Engeland nag bijna niets gedaan is. Maar dit laatste zal, meenen de berichtgevers, weldra veranderen. De huisvesting der landbevolking staat op het program van de liberale regeering, van de conservatieven en van de arbeiderspartij en heeft ook de warme belangstelling van verschillende niet-politieke vereenigingen. Het laat zich aanzien, dat Engeland ook voor het platteland zal worden wat het voor de steden geweest is, de pionier in zake stelselmatige verbetering der woningtoestanden.

(Wordt vervolgd.)

De Rotterdamsche Volkshuisvesting.

Een zeer lezenswaardig boekje[1]) zal door het regelingscomité hier ter stede voor het Xde Internationaal Woningcongres te 's-Gravenhage aan dit congres aangeboden worden. Geschreven door een der comité-leden, den heer L. J. C. J. van Ravesteyn, bevat het de geschiedenis van de woningtoestanden in deze gemeente sedert den tijd, dat Rotterdam als stad eenige beteekenis begon te krijgen, men kan wel zeggen, sedert haar prille jeugd.

Het is belangwekkend van dien ouden tijd te lezen. Hoe o.a. de natuur met haar vernielende elementen niet alleen kwaad uitrichtte, maar een flinke brand ook de uitwerking had van een radicaal uitgevoerd doorbraakplan — zonder discussie en zonder critiek verwezenlijkt! — waardoor aan de bevolking, ongewenscht, een prachtig middel tot stadsverbetering werd opgedrongen in een tijd, dat de moderne eischen, uitbreidingsplan en woningwet nog onbekende zaken waren. Dat stedebranden bovendien een uitnemend correctief vormden tegen allerlei stedebouwkundige zonden, moet zelden duidelijker gebleken zijn, dan na den geweldigen brand van 1563, die meer dan 250 huizen (en 60 schepen) vernielde. Als een staaltje echter van wat ook voor die tijden „woningpolitiek" genoemd moet worden halen wij het volgende aan:

„De vijanden, waartegen beschermd moest worden, waren voornamelijk de mensch en het water buiten, het vuur binnen de vesten; want al was daar ook nog een andere geweldige vijand, de epidemie, die alléén meer slachtoffers maakte dan de anderen te zamen, deze was niet tastbaar en ontkwam voorloopig aan ernstige bestrijding. Als dan ook in het oudste keurboek, in zijn oorspronkelijken vorm dagteekenend uit het tijdvak tusschen 1408 en 1414, verspreide bepalingen voorkomen, die wij nu zouden samenvatten in een bouw- of woonverordening, dan is het motief der bepalingen een heel ander dan dat van woninghygiëne."

Intusschen, ook toen werd niet alleen de strijd tegen rieten daken en houten wanden aangebonden, maar zijn ook slechte rooilijnen verbeterd, nauwe doorgangen verwijd enz.

Een heel wat slechter tijd voor de huiseigenaren dan tegenwoordig heeft men in de zestiende eeuw beleefd, toen er „woningnood" was, niet voor de huurders, maar voor de verhuurders, zoodat in 1572, kort na het vertrek der Spanjaarden, de prijzen der woningen nog zoo gedrukt waren, dat een huis op de Meent verkocht werd voor f 30, te voldoen in jaarlijksche termijnen van f 2.50! Het is nu anders.

Het zou ook toen spoedig veranderen door de overkomst — ons uit de vaderlandsche geschiedenis welbekend — van talrijke koop- en handwerkslieden uit Brabant en Vlaanderen, gevolg der staatkundige en godsdienstige beroerten dier dagen, zoodat zelfs een belangrijke aanbouw ontstond. Hoe willekeurig het daarbij in den aanvang toeging, kan een resolutie van de vroedschap uit 1590 leeren, waarin bepaald werd, dat het aanleggen van straten voortaan niet meer zou mogen geschieden zonder haar voorafgaande toestemming en dat op dit stuk behoorlijk keur zou worden gemaakt. In nog geen drie kwart eeuw onderging de bebouwing een geweldige uitbreiding, en hoewel men gedurende de geheele 18de eeuw uit een oogpunt van stadsaanleg vrijwel geteerd heeft op wat de voorvaderen „met kloeken zin en dikwijls grooten durf" hadden ondernomen, heeft ook deze eeuw haar eigen stempel nog zoo op het stadsbeeld gedrukt, dat het overgebleven oud-Rotterdam schier uitsluitend achttiende-eeuwsch van uiterlijk is.

„Het is geweest de eeuw waarin de eerste schuchter opgezette woningen vervangen werden door de degelijke, vaak imponeerende koopmanshuizen, de eeuw waarin het deftige beursgebouw het eenvoudiger verving, de eeuw waarin de typische stadspoorten, meer of min verweerd in werkelijken dienst, werden omgebouwd in paleisachtige poorthuizen op nonactief, die naar buiten moesten uitbeelden den voorspoed die daar achter gevonden werd. Maar het was ook de eeuw waarin de huisvesting van het eigenlijke volk in gelijke mate achteruitging, als al het andere duidde op of liever den schijn gaf van economischen vooruitgang.

„Immers binnen de veste verdween het kleine eigen huis, om plaats te maken voor het huis met twee, drie en meer verdiepingen en door meerdere gezinnen bewoond; het huurhuis ging algemeen worden.

„Die ombouw werd doorgevoerd tot zelfs in de smalle stegen, welker breedte van luttele voeten voor den eersten lagen bouw nog toelaatbaar, voor verdiepingbouw ten eenenmale onvoldoend mocht heeten. Het gevolg was dat, terwijl Rotterdam in de eerste helft der 17e eeuw in 4500 huizen 26,000 menschen telde, dus nog geen 6 per huis, in het begin der 19e eeuw 72.000 inwoners werden gevonden in 7200 woningen, op een oppervlakte van ruim 162 Hectare, dus 10 per woning en ruim 440 per H.A." (Sedert 1900 is het gemiddeld aantal bewoners per woning alhier 4.5.)

Wij vernemen verder hoe slecht de woningtoestanden ook in de geheele eerste helft der 19de eeuw waren en hoe het langzamerhand weer beter geworden is, waarmede wij in den nieuwsten tijd gekomen zijn. Het zwakke punt van de woningtypen uit het latere gedeelte van de vorige eeuw blijft echter de alcoof, hoewel ter eere van den Rotterdamschen bouwondernemer wordt gezegd, dat hij met zijn tijd meegaat en zelfs, dien dikwijls vooruit is, zoodat hij, vóórdat de verordening hem daartoe verplichtte, het wenschelijke ingezien heeft van een eigen privaat in elke woning en daarvoor zelfs vrij algemeen als type is genomen het closet met waterdoorspoeling.

Met betrekking tot het vraagstuk van de wenschelijkheid van gemeentelijken woningbouw kan nog vermeld worden, dat ook deze schrijver van oordeel is, dat alleen de particuliere bouwnijverheid in staat is goedkoop te bouwen. Eenige bladzijden worden dan gewijd aan de taak der lichamen, die hier ter stede in het belang der volkshuisvesting werken; een chronologisch overzicht vindt men daarbij van wat zij tot stand hebben gebracht of nog voornemens zijn uit te voeren.

Ten slotte komt de heer Van Ravesteyn op het meest actueele terrein. Hij wijst er op, hoe het tegenwoordig hoofd der gemeente op het rechte tijdstip de eischen van de woonstad naar voren heeft gebracht en hoe hij het initiatief heeft genomen tot de verschillende, ons bekende, groote plannen. Opnieuw zullen echter in de toekomst uit op te ruimen woningen in te verbeteren stadsgedeelten de bewoners verdreven worden en hier wordt men in het vraagstuk der volkshuisvesting in haar meest enge beteekenis gewikkeld. Schr. zegt dienaangaande: „Hoe dit zeer moeilijke en urgente vraagstuk zal worden opgelost, is op dit oogenblik nog niet te zeggen, doch laten wij hopen, dat de oplossing geëvenredigd zij aan den breeden opzet van de plannen, waardoor het geboren werd."

Verschillende afbeeldingen, platte gronden en kaarten zijn in dit boekje opgenomen of er aan toegevoegd.

N. Rott. Courant.

1) Over de volkshuisvesting te Rotterdam, samengesteld voor het Xe Internationaal Woningcongres te 's-Gravenhage 1913. — Boek- en Kunstdrukkerij W. Zwagers, Rotterdam.

Vereenigingen.

BOND VAN VEREENIGINGEN VAN FABRIKANTEN VAN EN HANDELAREN IN MATERIALEN VOOR HET BOUWBEDRIJF.

Woensdag 3 dezer, hield bovengenoemde Bond eene bestuursvergadering in American-Hotel te Amsterdam, ter uitvoering der besluiten van de onlangs gehouden te algemeene jaarvergadering.

In de plaats van den heer N. C. Wefers Bettink, die statutair was afgetreden, werd tot vice-voorzitter benoemd de heer A. G. Verbeek te 's-Gravenhage (Kon. Rotterd. IJzerhandel, Röder & Verbeek.)

Het reglement voor het bonds-informatie- en incassobureau werd definitief vastgesteld.

Het bureau is uitsluitend bestemd voor de leden van de bij den Bond aangesloten Vereenigingen, te weten:

Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten;

Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland;

Nederlandsch Cement-syndicaat;

Bond van Houthandelaren in Nederland;

Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten;

Nederlandsche Vereeniging van IJzerhandelaren.

De leden dezer Vereenigingen hebben het recht, van de diensten dezer instelling gebruik te maken.

De leden-deelnemers zijn verplicht, elke maand aan den directeur eene opgaaf te verstrekken van de namen dergenen, die op onregelmatige wijze hunne financieele verplichtingen nakomen of wel in het geheel niet nakomen, en van chicaneurs.

Ook de namen van met keuring van materialen belaste personen, wier wijze van keuring en, of optreden tegenover fabrikanten van en handelaren in materialen voor het bouwbedrijf, aanleiding tot ernstige bezwaren hebben gegeven, zullen onder vermelding van de feiten, aan het informatiebureau worden medegedeeld.

Cessie-, pand- of hypotheekbekoming, zal door de deelnemers verplichtend aan het Bureau worden medegedeeld.

De directeur van het informatiebureau bericht elke maand aan de leden-deelnemers van alle lid zijnde Vereenigingen, de namen en adressen der bij het bureau ingeschrevenen. Ook tusschentijds worden aan leden die zulks verzoeken, inlichtingen omtrent aangevraagde personen verstrekt, voor zoover omtrent die personen gegevens in het archief aanwezig zijn.

Deze dienst, die in de jaarvergaderingen der aangesloten organisaties besproken werd, en waarvan het plan tot spoedige invoering algemeene instemming vond, belooft een zeer belangrijke instelling te worden, die het ledental der aangesloten vereenigingen belangrijk zal doen stijgen.

Het secretariaat van den Bond is gevestigd Saxen Weimarlaan 14, Amsterdam.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG »DORPSSCHOOL«[1])

De Jury van bovengenoemde prijsvraag deelt ons mede, dat de volgende ingezonden stukken en opmerkingen zijn ontvangen:

Het Jury-rapport lezende der ingekomen ontwerpen op de prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten, onderwerp: School benevens onderwijzerswoning, werd ik teleurgesteld door het feit, dat er van de 83 ingekomen projecten slechts over 8 critiek is gegeven. (1.)

Juist wat ik en waarschijnlijk anderen met mij op prijs stellen, n.l. het oordeel over het ingezonden werd door personen welke een hoofdtoon in de nieuwe richting der bouwkunst aangeven, blijft achterwege, waardoor het gedane werk zoo goed als nutteloos is.

Mijns inziens werkt men toch niet aan een Studieprijsvraag in hoofdzaak voor eene geldelijke belooning, maar voor ontwikkeling. (2.)

Na deze prijsvraag ben ik weer eens niets wijzer geworden omtrent mijn werk.

De critiek in dezen is leerzaam en dus hoofdzaak voor jonge krachten, welke ze in 't belang der toekomstige bouwkunst moeten leeren van grootere mannen op dit gebied. (3.)

Hopende een volgende maal niet weer teleurgesteld te worden en onder dankzegging voor de opname, teeken ik

Met hoogachting.

Uw dw. dn.

(w.g.) JAAP MOLENAAR.

Geachte Redactie!

Naar aanleiding van den uitslag van de prijsvraag der Ned. Baksteenfabrikanten, wenschten wij gaarne eenige opmerkingen openbaar te maken.

Het wil ons voorkomen, dat de groote belangstelling, getoond van de zijde der inzenders voor dit vraagstuk, getuigende „het vele serieuse werk" (gelijk de Jury erkent) niet geëvenredigd is aan de belangstelling der Jury.

Het ligt niet op onzen weg, critiek uit te oefenen op de beloonde ontwerpen, maar toch meenen wij te mogen protesteeren tegen de oppervlakkige manier, waarop door de Jury de superioriteit van deze ontwerpen is aangetoond en het welwillend „dank je" tegenover de overgroote meerderheid der inzenders.

Wat toch o.i. iedere betrokkene bij eene studieprijsvraag mag verwachten, dat is: een door de Jury met nadruk naar voren brengen van de essentieele punten, waarvan het slagen van het gevraagde ontwerp afhangt, m. a. w.: eenige nadere aanduiding van haar standpunt, hetwelk zij bij de beoordeeling als maatstaf aanlegt. (4.)

Waar de Jury zelfs bij een der door haar uitverkoren ontwerpen aantoont, „hoe ver de ontwerper afgedwaald is van zijn doel: het ontwerpen van eene dorpsschool", treft het ons als willekeur tegenover alle inzenders, dat daarbij tegelijkertijd niet zijn aangevoerd de gronden, waarop zij dit ontwerp — ondanks deze afdwaling — toch nog eene belooning waardig keurde. (5.)

Integendeel heeft zij bovendien tegen dit plan nog meerdere bedenkingen.

Ook rijst de vraag, waarom de verschillende schiftingen niet bekend zijn gemaakt, gelijk toch bij meerdere prijsvragen gebruikelijk is, o.a. ook bij die der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", zoodat de inzenders ten minste eenigszins kunnen nagaan, in hoeverre hun werk geslaagd en de aandacht waard is. (6.)

Het slot van het Jury-rapport wil zooveel zeggen, dat ongeveer alle inzenders, op enkele uitzonderingen na, onbevoegd zijn tot het ontwerpen van goede dorpsarchitectuur. (7.) Welnu, Geachte Redacteur, zou het dan niet wenschelijk zijn, de 75 niet beloonde ontwerpen maar zoo spoedig mogelijk terug te zenden en vooral niet publiek ten toon stellen? Dit zou waarschijnlijk het tegenovergestelde zijn van een werkzaam middel tot verheffing der bouwkunst. (8.)

Iets heeft ons — en misschien meerderen met ons — deze prijsvraag wederom geleerd, n.l. om het in het vervolg maar niet zoo heel erg nauw met de bepalingen van het programma te nemen. (9.)

Met dank voor de plaatsing.

(w.g.) Eenige inzenders.

Verder werd opgemerkt, dat de plattegrond van het bekroonde ontwerp „Plutarchus" niet geheel voldoet aan de eischen van het programma, daar niet ten volle is rekening gehouden met de op de situatie voorkomende boomenrij. De boomen, op 2 M. afstand geplaatst, benemen totaal het licht aan de klasselokalen.

De inzender van „Plutarchus" heeft de boomenrij genegeerd, alleen aan de zuidzijde is een afstand van 3 M. bewaard, wat volgens meening van den schrijver niet voldoende is. (10.) Gevraagd werd daarom, waarom het Juryrapport ten opzichte van dit ontwerp zoo gunstig luidt. (11.)

Ten slotte werd door een inzender verzocht, alsnog eenige op- of aanmerkingen te mogen vernemen omtrent zijn ontwerp. (12.)

Wij antwoorden daarop het volgende:

(1.) De heer Molenaar zal het met ons eens zijn, dat het niet noodig en ook niet wenschelijk is, alle 83 projecten door ons te doen beoordeelen. Niet wenschelijk, omdat, wil de beoordeeling van een project werkelijk waarde hebben, zij niet in enkele woorden kan worden samengevat, maar vrij uitvoerig moet zijn, te meer, daar het hier een studieprijsvraag betreft. Wij hebben daarom gemeend een 8-tal dusdanig te moeten bespreken, dat daaruit voldoende ons oordeel over deze projecten en het standpunt, door ons ingenomen ten opzichte van het vraagstuk der dorpsschool, blijkt.

In eene dergelijke bespreking vinden zij, wier werk niet besproken is, voldoende punten van vergelijking om hun project er aan te toetsen; zoodoende kunnen zij, daarbij tevens kennis nemend van het werk hunner mededingers, wel degelijk veel van deze prijsvraag leeren.

(2.) en (3.) zijn hiermede tevens beantwoord.

In verband met het groot aantal gelijksoortige oplossingen en de kwaliteiten van het ingezonden werk, vonden wij geen aanleiding meer dan 8 projecten te bespreken. Waar echter blijkt, dat voor enkele inzenders de gevolgde wijze van beoordeelen niet voldoende is, verdient het aanbeveling, bij een volgende gelegenheid de beoordeeling over meer projecten uit te strekken.

(4.) De maatstaf, welken wij hebben aangelegd bij de beoordeeling, namelijk de eischen van een dorpsschool met landelijk karakter, goede baksteen-architectuur en goede planindeeling, komt in ons Rapport op verschillende punten naar voren. Hierbij zij opgemerkt, dat de prijsvraag is uitgeschreven door de Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten, dat het programma baksteenbouw voorschrijft, zoodat wij aan aesthetische kwaliteiten van een ontwerp veel waarde hebben gehecht.

(5.) De goede en minder goede eigenschappen van dit project worden door ons genoemd in het Rapport; gewaardeerd wordt, dat de architectuur naar verrijking streeft. Verder wordt van de architectuur niets meer gezegd, wat dus beteekent, dat, naar ons oordeel, zij noch slecht, noch bijzonder goed is.

(6.) Er heeft één schifting plaats gehad, en deze wordt door ons vermeld.

(7.) Het slot van het rapport wil inderdaad zeggen, dat er veel onrijp werk is onder de 83 inzendingen; hiervoor is het dan ook een studieprijsvraag.

Verder is de bedoeling van het slot, autoriteiten, die dorpsscholen laten bouwen, er op te wijzen, dat het bouwen van dorpsscholen niet aan onbevoegden moet worden overgelaten (hetgeen gemeenlijk wel geschiedt), aangezien dit ontwerpen moeilijk is, hetgeen ook uit deze prijsvraag kan blijken.

(8.) Het tentoonstellen is nuttig voor bouwkundige ontwikkeling der deelnemers; ook het onrijpe werk moet worden opgehangen als studie-object, als voorbeeld van minder goede oplossing.

(9.) Deze opmerking is niet duidelijk; in een studieprijsvraag wordt het programma ruim gesteld (zooals ook hier het geval was, waar o. a. geen bouwsom genoemd was), waardoor de mededingers niet te zeer gebonden worden.

(10.) Op de situatie in het programma is een boomenrij aangegeven. Dit wil echter niet zeggen, dat de ontwerper niet vrij was deze rij te wijzigen of weg te laten, wanneer een goede situatie van de dorpsschool hiertoe leidt. Dit heeft „Plutarchus" gedaan. Ook in de werkelijkheid worden boomenrijen gewijzigd of gedeeltelijk opgeruimd, wanneer de nieuwe bouw dit eischt.

(11.) In het rapport worden de goede kwaliteiten van dit project wel genoemd; vooral de plattegrond heeft verdienste.

(12.) Waar wij onze taak beëindigd hebben, kunnen wij als Jury niet alsnog beschouwingen over het een of ander project geven. Natuurlijk zijn de Jury-leden persoonlijk vrij, dit wel te doen, wanneer hun daarom verzocht wordt.

De Jury:

H. P. BERLAGE.
J. GRATAMA.
TH. M. KETELAAR.
G. VERSTEEG.
L. ZWIERS.

[1]) Wegens uitstedigheid van enkele Jury-leden was het niet mogelijk, eerder het antwoord der Jury op de opmerkingen te publiceeren.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 36. Officieel Gedeelte. Alg. September-Vergadering-excursie. Voorloopig programma. — Praeadvies van het Hoofdbestuur der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst inzake Concept Statuten en Huish. Reglement der Fusie-Commissie, met de adviezen der rechtskundige adviseurs Mrs. T. A. Molster, H. de Ranitz en F. W. Bakker, en verdere bijlagen.

Van Nederlandsche klokkenstoelen en Zweedsche klokkentorens door D. J. van der Ven, met afbeeldingen

Van Karnebeek-bron, door Willem Brouwer, met afbeelding.

Ingezonden: Amsterdam en zijn boomen, door J. P. E. Petri. — August J. van Spaendonck contra Van der Pek.

ARCHITECTURA No. 36. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het misbruik van den historischen stijl in de meubelkunst, door Corn. van der Sluijs.

Gebouw «De Ruyter» aan de De Ruyterkade te Amsterdam, arch G. Rutgers en J. Roosing Jr., met afbeeldingen.

De van Karnebeekbron, met afbeelding.

Typisch Hollandsch.

Ingezonden. Over de prijsvraag Dorpsschool met onderwijzerswoning, door A. C. A. Rotgans.

Met gebruik van loodwithoudende verven.

DE BOUWWERELD No. 36. Eene studie over Loevestein, door W. J. Dingemans (slot).

Vuurbestendige omkleedingen van ijzerconstructies, door Bouwraad Wendt (slot).

Losse plaat. Factorij van Gend & Loos te Groningen, arch. P. M. A. Huurman.

DE INGENIEUR No. 36. De tegenwoordige stand van het vraagstuk der zuivering van stedelijk afvalwater. Voordracht gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 24 Mei 1913, door Jhr. A. H. Op ten Noort, met afbeeldingen.

Droge Elementen, door J. Æ. van der Ploeg w. i., met afbeeldingen.

Nationale studieprijsvraag voor het ontwerp van een tuinstadwijk.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 36. Genootschap Architectura et Amicitia. — Salarissen voor Indië (slot). — Ambtenaren-reglement der gemeente Haarlem. — Ingezonden. — Het Vredespaleis. — Kijkjes in de praktijk. — Examens. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 35. Een huiselijk feest.

Is wettelijke regeling der collectieve arbeidsovereenkomst noodig? III (Slot).

Oplossing van een arbeidsgeschil te Amsterdam.

Verslag der Staatscommissie over de Werkloosheid II.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 10. De geschiedenis en ontwikkeling der Klei-Industrie. — Tentoonstelling der ingekomen ontwerpen voor de prijsvraag der Nederl. Baksteenfabrikanten in de zaal der Maatschappij tot Bevord. der Bouwkunst te Amsterdam. — Onderlinge brandverzekeringmaatschappij voor Industrieelen. — De Octrooiwet. — De Schutsluis te St. Andries. —

GEWAPEND BETON No. 1 (2de jaargang). Het gebruik van gewapend beton voor den bouw van magazijnen voor ontplofbare stoffen, door B. A. Verhelj c. i. — Gewapend beton in Ned. Indië, door Peka. — Gewapendbetongebouwen vervaardigd van vooraf gereed gemaakte onderdeelen. — Natuur- en scheikundige beschouwingen over de verharding van beton. — Literatuuroverzicht. — Cementfabricatie in Nederland. —

KLEI No. 17. Officieele Mededeeling.

Nationale Bouwkundige Studieprijsvraag (Met 6 afb.)

Klinkerbestratingen. VII (Slot). (Met fig.)

Verscheidenheden.

DE ADMINISTRATIE VAN DEN UITVOERDER VAN BOUWWERKEN door J. Hoffman, Leeraar M. O. Boekhouden te Amsterdam, uitgave Van der Laan & Co., Den Haag.

Verscheen reeds vroeger van denzelfden schrijver een uitvoerig werk over de Boekhouding der Bouwbedrijven, het thans aangekondigd werkje is in de eerste plaats bestemd voor hen, die met de uitvoering van bouwwerken belast zijn, in dienst van den aannemer of bouwondernemer. Blijkbaar met groote kennis van zaken is ook dit werkje samengesteld en voor velen zal het meer kunnen zijn dan de bescheiden titel aangeeft, want gelijk de heer Hoffman wel zal weten, ziet het er bij menig aannemer en uitvoerder met de administratie bedroevend uit en deze eenvoudige handleiding kan, mits goed gebruikt, op menig werk reeds groote verbetering aanbrengen.

Gaat men den inhoud na, dan is men geneigd te vragen of den uitvoerder niet wat veel administratief werk wordt toegedacht, maar bij nadere beschouwing komt men spoedig tot het inzicht, dat er toch maar weinig in behandeld is, dat misschien overbodig geacht zou kunnen worden, terwijl de administratie, zoo zij goed opgezet wordt, maar weinig tijd in beslag behoeft te nemen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Demping van het Rokin te Amsterdam.

Gelijk men zich herinnert, had de Vereeniging Het Rokin in het begin van dit jaar van het gemeentebestuur op haar verzoek, om zoo spoedig mogelijk over te gaan tot demping van een gedeelte van het Rokin, ten antwoord gekregen, dat de gemeente hiertoe bereid was, indien genoemde vereeniging ervoor beschikbaar stelde een bedrag van f 65,000, zijnde de rente over 10 jaar van het bedrag, hetwelk demping van het gedeelte tusschen den Dam en de Langebrugsteeg kosten zal.

B. en W. motiveerden dezen eisch met de mededeeling, dat het Rokin

toch over 10 jaar gedempt zal worden in verband met de dan tot stand gekomen verbreeding van de Vijzelstraat.

Men verbaasde zich een weinig over het aanbod der gemeente, doch daar het verdwijnen van dit nergens toe dienende vuile water als een dringende behoefte gevoeld werd in ruimeren kring dan in dien der Rokinbewoners, vormde zich in genoemde vereeniging een commissie, om te trachten het geld bijeen te krijgen. Zij is reeds onmiddellijk niet zonder succes aan het werk gegaan, en vond onder belanghebbenden veel sympathie voor het doel, welke zich ook veelal in toezeggingen van geldelijke bijdragen uitsprak.

Naar wij thans vernemen, is spoedig demping van het Rokin tot het Spui zoo goed als verzekerd, wanneer slechts alle belanghebbenden (men denkt hier vooral aan die uit den z.g. Tabakshoek) ertoe medewerken.

De Groote of St. Jacobskerk te Vlissingen.

Naar Ds. C. L. V(oorhoeve) in het Vlissingsch Predikbeurtenblad schrijft, is een van de moeilijkste vraagstukken bij de restauratie van de op 5 September 1911 afgebrande Groote of St. Jacobskerk de kwestie geweest, wat er moest gebeuren met de oude grafsteenen. Zij hebben bijna allen insgelijks veel van den brand geleden, dat ze ook bij zeer voorzichtige verplaatsing in stukken vallen. En toch is 't zoo gewenscht, dat er van deze merkwaardige overblijfselen van Vlissingen's historie nog zooveel mogelijk gered wordt.

Gelukkig hebben wij door de goede zorg — aldus Ds. V. — van onzen oud-archivaris der stad Vlissingen, Ds. P. K. Domisse, geen vrees, dat er iets verloren gaat van 't geen deze grafsteenen beteekenen voor genealogie en oudheidkunde, van alle grafschriften is de inhoud nauwkeurig opgenomen. Maar H.H. kerkvoogden hebben bovendien bij het opmaken van het bestek der restauratie gezorgd, dat een 20-tal oude steenen in de kapellen worden neergelegd als een herinnering aan wat eens van 't voorgeslacht, zijn grootheid, maar bovenal van zijn vergankelijkheid getuigde.

Bovendien zal aan de commissie van de oudheidskamer der stad worden gevraagd om de steenen of brokstukken van steenen, die merkwaardig zijn en geen plaats meer kunnen vinden in de kapellen, in haar nieuwe bewaarplaats een toevlachtsoord te bereiden.

Opgravingen in Zuidelijk Limburg.

De ontgraving van de Romeinsche villa nabij het station Bocholtz, welke daar in de laatste weken plaats heeft gehad onder leiding van dr. Goossens uit Roldue en dr. J. W. Holwerda, onder-directeur van het Rijksmuseum van oudheden te Leiden, is thans beeindigd.

Men heeft de fundeering van een groote villa met bijgebouwen blootgesteld en bij de ontgraving vele wetenswaardige vondsten gedaan.

Door een overdreven eisch van den grondeigenaar kon echter de ontgraving niet opengehouden worden. Nadat de aanleg met kelders en bijmuurtjes zoo nauwkeurig mogelijk is opgemeten, gefotografeerd en in teekening gebracht, heeft men alles weer onder de aarde moeten bedekken, zoodat ter plaatse van den omvangrijken en zorgvollen arbeid, welke met steun van het Leidschen museum en het Provinciaal Genootschap van Limburg mogelijk was, niets meer te zien is en er het volgend jaar weer als vroeger de haver en de tarwe zal groeien. N. R. Ct.

— De firma Tietz, die, gelijk bekend is, in vele groote steden van Duitschland en ook te Brussel en te Antwerpen, groote warenhuizen exploiteert, is door aankoop eigenares geworden van het café-restaurant „'t Vergulde Spinnewiel" aan de Hoofdsteeg en enkele belendende perceelen aan den Houttuin te Rotterdam, teneinde aldaar een warenhuis te bouwen.

Tietz heeft zich een goeden naam verworven in bouwkunstkringen door zijn opdrachten aan bekwame architecten van moderne richting en dit heeft hier en daar tot schitterende uitkomsten geleid. De plaats in het Centrum van Rotterdam, is goed gekozen en wij hopen, dat daar een bouwwerk zal verrijzen, de tweede stad des Rijks waardig, als het kan van een Rotterdamsch of althans Nederlandsch bouwmeester. Of zal men weder moeten zien, dat een buitenlander de Rotterdammers een lesje in grootestads-bouwkunst komt geven?

Varia.

VOOR- EN NADEELEN VAN HET GEBRUIK VAN BETON VOOR WEG—CONSTRUCTIE.

Het schijnt, dat men in deze richting ook weder overdreven heeft met de toepassing van beton. Het is een

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 20 SEPTEMBER 1913. No 38.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Nog eens de ontbrekende factor.

Het artikeltje »Een ontbrekende factor» in ons vorig nummer was juist ter perse, toen ons No. 37 van «de Bouwwereld» in handen kwam met een hoofdartikel, gewijd aan het Xde Internationale Woningcongres. Het verwonderde ons geenszins, dat deze gewichtige aangelegenheid den redacteur naar de pen had doen grijpen, maar wel trof het ons, aan het slot van de in het artikel gedane mededeelingen een paar opmerkingen te vinden, waaruit ten duidelijkste blijkt, hoezeer ook de schrijver gevoelt, dat er bij al het, over het algemeen lofwaardig, streven tot verbetering van woningtoestanden, waarvan wij getuige zijn, een factor ontbreekt.

Inzonderheid, wat betreft landelijke woningen constateert de schrijver nog eens de verregaande architectonische smaakverwildering, die hierbij aan den dag treedt en wijst hij erop, dat met dezelfde financieele middelen en zonder de gebruikswaarde der huizen te verminderen, de geestdriftige en krachtige beweging tot verbetering der volkshuisvesting tevens aanleiding had kunnen geven tot smaakvoller bouw in eenvoudige, bij het landelijk type passende vormen.

Wij en velen met ons zullen het op dit punt ongetwijfeld geheel met den schrijver eens zijn. Onder de middelen, om het euvel in den vervolge werkzaam te keeren, meenen wij echter van het Rijk, op welks weg het misschien gelegen had, als geldschieter, ook in aesthetischen zin meer leiding te geven, veel minder te mogen verwachten, dan van meerdere belangstelling der architecten in het woningvraagstuk.

Dit laatste is, gelooven wij, vooralsnog het eene noodige.

Met die belangstelling is het nog maar zoo zoo, een opwekking is hier alles behalve overbodig.

Maar, zal men vragen, stellen de architecten dan werkelijk zoo weinig belang in een zoo gewichtige aangelegenheid? Gelukkig kunnen wij deze vraag ontkennend beantwoorden, er zijn er, wij durven niet zeggen velen, maar ongetwijfeld verscheidenen, die het vraagstuk der woningverbetering, ook in aesthetisch opzicht, al is het dan ook, vergeleken bij het ontwerpen van kathedralen en andere monumenten, wat laag bij den grond, hun aandacht niet onwaardig achten en overal waar zij gelegenheid vinden metterdaad hun beste krachten daaraan wijden.

Daarnevens is er een groot aantal, blakend van belangstelling, die zich echter helaas niet anders uit dan in schoone woorden, zich veeltijds ook niet anders uiten kan, omdat hun de gelegenheid ontbreekt, hun denkbeelden in tastbare vormen om te zetten

Inderdaad, wanneer men een statistiek of eene graphische voorstelling van de belangstelling kon geven, dan zou het nog meevallen. Het ongeluk wil echter, dat door de omstandigheden, waarin wij leven, de belangstelling te dikwijls lijdelijk moet blijven, terwijl hier slechts actieve belangstelling baten kan.

De omstandigheden, waarin wij leven, het is, wij erkennen het een ordinaire gemeenplaats. Het ligt niet op onzen weg, de beteekenis, die men aan deze uitdrukking heeft toe te kennen, te analyseeren; dat mogen wij aan de beoefenaars van de philosophie der kunst overlaten. Wij

meenen evenwel, hier te mogen opmerken, dat in de omstandigheden, waarin wij leven, de oorzaak ligt van het ontbreken van een factor, niet alleen in onze bouwkunst, maar in al ons doen en laten.

Willen wij dezen factor noemen smaak, karakter, of in het algemeen de aesthetische factor, de naam doet er weinig toe, zijn afwezigheid kenmerkt onzen tijd en de historieschrijvers zullen later niet veel moeite hebben, dit met de stukken te bewijzen, ofschoon voor hen de schier wanhopige worsteling, om uit het moeras van karakterloosheid en smaakverwildering te komen, daarnevens stof genoeg tot beschouwingen zal opleveren.

Wanneer bedoelde historieschrijvers zich over een honderdtal jaren aan den arbeid zetten zal wel opgehelderd zijn, wat ons thans duister is. Het zal onzen nazaten gaan, zooals het ons nu gaat met de dagen van 1813, waaraan wij nog pas op allerlei wijzen herinnerd zijn.

Of men dan weder zal feestvieren, weten wij niet, maar in elk geval zal men het dan weer heel anders doen. Misschien zijn tentoonstellingen dan geheel afgeschaft en is de wereld met openlucht-museums bezaaid, misschien zijn historische maskerades dan dingen, waarmede alleen de schooljeugd zich nog vermaakt, misschien geeft men dan in plaats van vuurwerken voorstellingen van zeeslagen met echte dreadnoughts. Allicht hebben wij dan ook een ministerie van Sport met referendarissen voor de afdeelingen voetbal, hardloopen, enz en laat ons niet vergeten, een hoogeschool voor mortelbereiding, waar opperlieden den doctorsgraad kunnen behalen en een kunstacademie met een afdeeling voor machinaal schilderen en een professor voor de constructie en versiering van dameshoeden en in al deze instellingen zal dan ongetwijfeld de aesthetische factor niet meer ontbreken.

Doch laat ons ophouden met fantaseeren, wij zullen toch immers van al dat schoons niets meer aanschouwen Voor ons heeft slechts het tegenwoordige waarde en wij kunnen er niets aan doen, wanneer onze nazaten weder zullen afbreken, wat wij opgebouwd hebben al zouden wij ook liever zien, dat zij het met dezelfde piëteit bewaarden, die wij koesteren voor al wat oud is.

Wij kunnen het toch eigenlijk niet helpen, dat wij niet meer bij machte zijn, iets voort te brengen op het gebied der kunst, dat de beroemde meesterwerken van vroeger tijden nabij komt. Het is een ijdel pogen, dat telkens en telkens weder faalt, omdat wij het veel te hoog zoeken. Onze smaak is verwilderd door overlading met een hoeveelheid voedsel, die wij onmogelijk kunnen verteren. De koks, die ons dit voedsel bereiden, gaan steeds voort, ons al maar meer voor te zetten, doch alleen het terugkeeren tot een eenvoudig menu kan ons onze gezondheid teruggeven.

Dit is evenwel gemakkelijker gezegd dan gedaan, een gastronoom of fijnproever te overtuigen van het noodzakelijke der matigheid in het algemeen is wellicht te doen; met eenige welsprekendheid is het nut van geheelonthouding niet moeilijk aan te toonen, maar al heeft men ook met woorden de menschen overtuigd, dan heeft men hen nog niet zoover, dat zij door daden van die overtuiging doen blijken.

Het waren schoone woorden van den redacteur van «de Bouwwereld» maar voor en aleer zij het gewenschte effect zullen hebben en kunnen hebben, voordat er werkelijk sprake zal kunnen zijn van actieve belangstelling in het woningvraagstuk, moet er zooveel veranderen in de wijze van beoefening der bouwkunst, in het kunstonderwijs, in het ambachtsonderwijs en in alles wat verder met die beoefening in verband staat, dat men werkelijk niet weet waar men beginnen zal.

Laat ons beginnen met vereenvoudiging! Het is gemakkelijk gezegd, maar waar en hoe? Van bovenaf of van benedenaf, of beide tegelijk? Kan hier geheelonthouding de gewenschte verbetering brengen, wij zouden haar gaarne aanbevelen indien niet reeds te vaak gebleken was dat daarbij gewoonlijk het kind met het badwater wordt weggeworpen.

In den eenvoud ligt het geheim van de schoonheid, hij is het criterium. Wij moeten dit dikwijls genoeg hooren, maar even vaak kunnen wij waarnemen, dat armoede en nuchterheid ons als eenvoud worden voorgediend, en dan komen wij tot het besef, dat wij eigenlijk het juiste begrip van eenvoud zijn kwijt geraakt.

Om weder tot dit begrip te kunnen geraken, zullen wij den logischen eenvoud in de natuur moeten bestudeeren en trachten dit beginsel weder toe te passen in onze kunstuittingen, zooals dit ook in vroeger tijdperken gelukt is.

Dan zal ongemerkt de thans ontbrekende factor in onze kunstuittingen weder teruggevonden zijn.

Wie zal ons den weg wijzen?

Tiende Internationaal Woningcongres.

Vervolg. (Zie bladz. 292.)

Het derde onderwerp, dat op de zittingen van het internationaal woningcongres zou worden behandeld, is: „Overbevolking van woningen," in te leiden door Ministerialrat dr. Neuschler, uit Stuttgart.

Bij dit onderwerp, het is aan de rapporten te merken, voelt de statisticus zich in zijn element. Gegevens over het aantal personen per vertrek zijn vrij gemakkelijk te verkrijgen en in grooten getale beschikbaar. En wil men nog nauwkeuriger den toestand nagaan, wil men weten hoeveel luchtruimte aan elk der bewoners toevalt, ook dit is te onderzoeken ,doordat men de woningen opmeet, zooals b.v. over het geheele gebied der stad München is geschied, een werk dat aan de gemeente niet minder dan 130.000 mark heeft gekost.

Heeft men nu echter deze cijfers, dan staat het nog niet vast, waar de „overbevolking" begint. Hoeveel bewoners per vertrek moet men toelaatbaar achten? Moet men keukens als vertrekken meetellen? En als men de luchtruimte tot maatstaf neemt, hoeveel moet die bedragen per bewoner? Moet men voor kinderen lagere eischen stellen dan voor volwassenen, en zoo ja tot welken leeftijd? Altemaal open vragen. De statistische bureau's stellen dan ook de meest uiteenloopende normen, zoodat de cijfers der verschillende steden omtrent het aantal overbevolkte woningen niet goed vergelijkbaar zijn. Daarom is de wensch te billijken, door den Oostenrijkschen rapporteur geuit, naar vastlegging van het begrip „overbevolking" bij internationale afspraak en naar een overal gelijke wijze van opneming en verwerking der statistische gegevens.

Maar ook zonder dat dit ideaal bereikt is, weten wij reeds nu, door hetgeen in den loop der jaren is onderzocht, wel zooveel, dat er in alle landen toestanden voorkomen van overvulling van woningen, die een beschaafde maatschappij onwaardig zijn. Het klinkt bijna ongelooflijk, wanneer wij vernemen, dat te Rome 70 gevallen zijn geconstateerd, waarin meer dan 20 personen in één vertrek moesten huizen. Doch ook in de noordelijke landen komt overbevolking, zij het niet in zoo krassen vorm, veelvuldig voor. Bepalen wij ons tot ons vaderland, dan leeren wij uit de laatste volkstelling, dat er te Rotterdam (dat onder de groote steden een slecht figuur maakt) ruim 9000 één- en twee-kamerwoningen waren met meer dan 3 bewoners per vertrek, waarbij onder vertrekken zijn medegerekend alle mogelijke ruimten: keukens, alkoven en geregeld beslapen kelders, zolders en stallen. En onder die woningen waren er bijna 900, die meer dan 6 personen per vertrek herbergden. Het is duidelijk, dat in dergelijke gevallen, zelfs de eerste materieele eischen van het leven — om van geestelijke niet eens te spreken — niet tot hun recht komen.

Het euvel der overbevolking heeft in verscheidene landen de aandacht van den algemeenen of plaatselijken wetgever getrokken en talrijk zijn de bepalingen, die overvulling van woningen trachten tegen te gaan. Merkwaardig vaak treft men het voorschrift aan, dat per bewoner 10 kub. M. luchtruimte moet aanwezig zijn. Waarom juist 10, is men genelgd zich af te vragen; misschien omdat 10 een rond getal is? In elk geval kan men niet zeggen, dat de eisch onbescheiden is. In een éénkamerwoning van matigen omvang mogen dan wonen 5 volwassenen of bijv. (als men de kinderen voor halve personen telt) 2 volwassenen en 6 kinderen.

Treffend is het nu echter, te vernemen, dat zelfs deze en dergelijke bescheiden eischen over het algemeen niet kunnen worden doorgevoerd. „Deze voorschriften worden niet gehandhaafd", zegt de Nederlandsche rapporteur en hij bewijst het uit tal van ambtelijke stukken. En in de rapporten uit Duitschland, uit Italië, uit Noorwegen, uit Zwitserland wordt, hier meer, daar minder onomwonden, hetzelfde erkend. De gemeente is wettelijk bevoegd, de overbevolking te doen ophouden door het gezin uit de woning te verdrijven; maar zij ziet daar tegen op, omdat voor de groote gezinnen, waarom het hier gaat, een ruimere woning niet verkrijgbaar is. Weliswaar zijn er verschillende gevallen, waarin men langs minnelijken weg verbetering kan verkrijgen. Dit blijkt uit een speciaal rapport over Charlottenburg, waar het woningtoezicht, met de gegevens der gemeentelijke woningbeurs in handen, zeer vaak er in slaagde de bewoners te overreden tot het betrekken van een ruimere, zij het iets duurdere woning. Met een zoo zorgvuldige, liefderijke behandeling der afzonderlijke gevallen ware ook in andere steden wellicht het een en ander te bereiken. Maar toch, als wij goed zien, blijft ook dan de moeilijkheid voor de groote gezinnen, die meer ruimte noodig hebben, maar minder huur kunnen betalen dan anderen, in hoofdzaak bestaan. Het groote middel tegen overbevolking — dezen indruk krijgt men sterk uit de rapporten — is bijzondere overheidszorg voor de huisvesting der kinderrijke gezinnen; zonder deze zorg zijn de politievoorschriften niet te handhaven. In de laatste jaren, vernemen wij uit Italië, zijn door gemeenten en vereenigingen tal van woningen gebouwd en eerst nu kan men er aan denken, reglementen, die bedoelen het overvullen der woningen tegen te gaan, door te voeren. En van gelijke meening bleek de gemeente Amsterdam, toen zij zeer kort geleden, geldelijken steun toezegde aan een vereeniging die den bouw beoogt van woningen voor groote gezinnen met minder dan f 15 weekverdienste. Aan de uitvoering der verordening ten opzichte van overbevolkte woningen, zoo betoogde het gemeentebestuur, kon tot heden niet gedacht worden; maar dit kon nu anders worden.

Wij staan hier aan het begin van een voorziening in een noodtoestand, die sedert tal van jaren als zoodanig erkend is. Wellicht zullen voor een volgend congres aanmerkelijk meer gegevens kunnen worden verschaft over het resultaat der zorg voor de groote gezinnen dan het weinige dat thans te vermelden is.

Het vierde onderwerp, dat ingeleid zal worden door den Utrechtschen wethouder Mr. J. P. Fockema Andreae, is: „Wettelijke regeling der stadsuitbreiding". Het aan de orde stellen van dit onderwerp bewijst wel, dat het congres zijn Franschen naam: congrès international des habitations à bon marché, ten onrechte draagt. Het geldt hier volstrekt niet alleen de goedkoope woningen; het geldt hier de behuizing der geheele bevolking en zelfs niet alleen hare behuizing, maar haar verzorging ook met de openbare gebouwen, parken, nijverheidsinrichtingen, verkeersmiddelen en zooveel meer.

Er bestaat een reusachtige literatuur over de vraag, aan welke eischen de nieuw te vormen stadsgedeelten moeten voldoen. Deze vraag is door de ontwerpers van het congresprogram met opzet terzijde gelaten. Zij vonden het wenschelijk, hun aandacht voor ditmaal eens geheel te concentreeren op deze andere vraag: gegeven zekere eischen van technischen, hygiënischen, aesthetischen en socialen aard, hoe moet dan het wettelijk apparaat worden ingericht, met behulp waarvan men zal trachten die eischen te verwezenlijken? Tal van middelen om de stadsuitbreiding te regelen staan aan de overheid ten dienste. Vooreerst de bouwverordening, waarbij vooral te denken is aan de bouwverordening in den modernen zin, die verschillende eischen stelt al naar het karakter van elk stadskwartier; ook aan het opkomende streven om het aesthetische element, dat sedert eenige tientallen van jaren was verwaarloosd, in de verordening weer tot zijn recht te doen komen. Verder het uitbreidingsplan, waarbij het beloop van straten en andere ruimten voor het publiek verkeer wordt vastgesteld, of wel (verder gaand) de bestemming der nieuwe terreinen wordt aangewezen. Hierbij komen vragen ter sprake als deze. o faanstonds een gedétailleerd plan moet worden vastgesteld, dan wel een schematisch plan, dat bij gedeelten, naar de behoefte, nader wordt uitgewerkt. Zeer belangrijk is ook de vraag naar de financieele verhouding tusschen gemeente en grondeigenaar: hoe kan men voorkomen, dat de laatste onbillijk behandeld wordt, toch tevens dat hij al de lusten en de gemeente enkel de lasten der stadsuitbreiding krijgt? Voorts de moeilijke vraag: moet de eigenaar het recht hebben zijn grond ten allen tijde in exploitatie, waarvoor zij den tijd nog niet gekomen ach, kunnen stuiten?

Deze vragen gelden voor het geval, dat de bouwgrond door particulieren wordt geëxploiteerd. Maar tegenwoordig treedt zeer vaak de gemeente zelf als exploitant op. Ook hierbij rijzen allerlei vragen. In hoeverre moet de gemeente vrij zijn grond aan te koopen? Hoe ver moet haar bevoegdheid strekken tot onteigening van grond in het uitbreidingsgebied? Hoe moet het grondbezit worden beheerd (grondbedrijf)? Hoe moet de grond worden uitgegeven (verkoop of erfpacht), en in hoever is het gewenscht, uit sociaal motief grond uit te geven beneden den marktprijs? Welke contrôle van hooger bestuur moet er zijn op het grondbedrijf der gemeente?

Het schijnt niet wel doenlijk, beknopt weer te geven, hoe de wetgeving der onderscheidene landen staat tegenover al deze en dergelijke vragen. De rapporten bevatten hierover tal van gegevens, die als bouwstoffen kunnen dienen voor den Nederlandschen wetgever, wanneer deze er zich toe zet, de tegenwoordige, al te beknopte bepalingen omtrent stadsuitbreiding door een meer uitgewerkte regeling te vervangen. Hij zal daarbij zijn voordeel kunnen doen met onderscheidene, in jarenlange praktijk beproefde wetgevingen van Duitsche staten. Maar ook, hier willen wij tot slot nog even op wijzen, met de Engelsche wet van 1909. Engeland heeft op dit punt een eigenaardige ontwikkeling gehad. De Engelsche wetgever had reeds lang zijn belangstelling gewijd aan den woningbouw;

maar niet aan den aanleg der stadswijken als geheel. Het gevolg was: goede woningen maar slechte wijken (met eenige overdrijving gezegd). Men heeft toen gezien naar Duitschland en daar gevonden (ook met overdrijving gezegd): slechte woningen (kazernebouw) en goede wijken. Toen heeft men besloten: laten wij het goede, dat wij hebben, het behoorlijke eengezinshuis, met alle kracht vasthouden; maar laten wij daarnaast onze maatregelen zoo treffen, dat de stadswijken, die nu voortaan verrijzen, een goed geheel vormen. Deze gedachte ligt ten grondslag aan de wet van 1909. Het uiterlijk der Engelsche steden zal nu voortaan beter worden verzorgd; dit heeft men van Duitschland geleerd. Zou het een al te stoute voorspelling zijn, dat de Duitschers (en anderen) op hun beurt van Engeland zullen leeren, dat het uiterlijk niet alles is; dat een monumentale stad met een slecht behuisde bevolking niet voldoet aan de rechtmatige verlangens van dezen tijd?

De verbetering der Volkshuisvesting te Amsterdam.

Ook in de hoofdstad is men niet achtergebleven, om bij gelegenheid van het Scheveningsch Woningcongres een en ander bekend te maken, omtrent den stand van het woningvraagstuk aldaar.

De Amsterdamsche Woningraad is, zooals bekend, een vereeniging van particulieren, wier doel is de verbetering van de volkshuisvesting in de hoofdstad te bevorderen. Reeds menig geschrift over en in verband met het woningvraagstuk deed zij verschijnen en thans bij gelegenheid dat het internationaal woningcongres te 's-Gravenhage bijeenkomt is de vereeniging wederom niet achtergebleven.

Toen bij den Raad het bericht inkwam dat de leden van het congres ook een bezoek aan Amsterdam zouden brengen, rees bij het bestuur het denkbeeld te hunnen behoeve een geschrift samen te stellen, dat een samenvattend overzicht zou behelzen van hetgeen hier ter stede ter verbetering der volkshuisvesting werd en wordt verricht. Het gemeentebestuur stelde een crediet ter beschikking van het bestuur en zoo kon de uitgave in de Fransche en in de Nederlandsche taal geschieden.

Van den directeur der Publieke Werken en den ingenieur, hoofd der afdeeling grond-exploitatie, van den hoofdcommies van het Gemeentelijk Statistisch Bureau en van den directeur van het Bouw- en Woningtoezicht ontving het bestuur belangrijke gegevens, terwijl de inspecteur van het Woningtoezicht zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt door tal van photographieën en statistische tabellen te verschaffen. De vertaling in het Fransch werd bezorgd door mej. A. E. M. E. Kruys, adj.-commies aan het Statistisch Bureau.

Op deze wijze is een fraai werkje ontstaan, op de Stadsdrukkerij keurig gedrukt, dat, zooals het bestuur van den Woningraad hoopt, wel geschikt is om een duidelijk inzicht te geven in de ontwikkeling en den stand van het woningvraagstuk te Amsterdam.

Nadat in een inleiding het noodige is medegedeeld over de ontwikkeling der stad, zooals zij in den loop der tijden geworden is, wordt in het tweede hoofdstuk de volkshuisvesting te Amsterdam vóór de invoering van de Woningwet geschetst, een toestand die inderdaad zeer treurig genoemd mag worden. Vermeld wordt hetgeen ter verbetering is verricht door eenige particuliere woningvereenigingen, waarvan er na 1850 verscheidene zijn opgericht. Er blijkt uit hoe gering de invloed was, welke van die vereenigingen uitging.

Daarna wordt in het derde hoofdstuk „Het nieuwe tijdperk" gesticht, dat is voorbereid doordat er twee belangrijke maatregelen tot stand kwamen, nl. de invoering van de Woning- en de Gezondheidswet en de instelling van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

Na een bespreking van deze drie instituten wordt in het hoofdstuk achtereenvolgens behandeld: het grondbezit der gemeente, de erfpacht, bouwkosten en bouwtypen, onbewoonbaarverklaring, verbetering van woningen, woningstatistiek, aanbouw door overeenkomstig de Woningwet toegelaten woningvereenigingen (van welke er op 31 Dec. 1912 zeventien waren) en onteigening ten behoeve der volkshuisvesting.

Aan het slot van dit boekje — dat voorzien is van tal van tabellen, statistieken en photographieën — spreken de samenstellers den wensch uit, dat het geschrift den indruk zal vestigen, dat, al overtreffen sommige buitenlandsche steden Amsterdam, hetzij waar het de „Saneerungen" van oude stadsgedeelten, hetzij waar het den aanbouw van woningen betreft, te dezer stede alle beschikbare middelen worden aangewend, ten einde op stelselmatige wijze de verbetering in de zeer gebrekkige woningtoestanden te verkrijgen.

N. v. d. D.

Onze straatklinkers.

Het Bestuur van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten heeft het noodig geoordeeld de hier volgende open brief te publiceeren.

Het heeft daarbij natuurlijk in de eerste plaats het belang der baksteenindustrie op het oog, maar het wil ons voorkomen, dat het algemeen belang in genoegzame mate bij de zaak betrokken is, om een verspreiding van het schrijven in wijden kring te bevorderen.

Aan het Bestuur van den A. N. W. B.

Toeristenbond voor Nederland.

In de „Kampioen" No. 22 van 30 Mei 1913 komt onder het hoofd: „Mededeelingen van de Wegencommissie" een bericht voor, dat wij niet zonder wederwoord mogen laten.

Bedoeld bericht begint met de zinsnede: „Naar men weet, is men tegenwoordig maar matig tevreden over onze straatklinkers, waar het wegen betreft met een eenigszins druk verkeer."

In de eerste plaats achten wij het onjuist om van „men weet" te gewagen; men weet het hier gestelde niet, doch wordt door de Wegencommissie met 30000 man tegelijk gesuggereerd het wel te weten. Het op deze wijze afbreken van een belangrijk product der vaderlandsche industrie is — afgezien voor een oogenblik van alle overige gronden voor bestrijding van het standpunt der Wegencommissie — niet slechts onbillijk, maar ook in de hoogste mate unfair. Nimmer toch heeft de Kampioenlezer gelegenheid gekregen om zich uit dat blad, met behoorlijke overweging van tegen en voor, een oordeel te vormen over de meening, die men heeft over den klinker in ons land. Zoodat aan niet deskundigen eene meening wordt opgedrongen, waarvan juist bij de minst tot oordeelen bevoegde het meest zal blijven hangen!

Nemen wij de uitdrukking van de Wegencommissie in iets engeren zin, en beperken wij m e n tot de wegentechnische kringen, dan weten wij en dat weet ook de Wegencommissie, dat men niet maar matig tevreden is over den klinker, doch over den daarvan gemaakten weg, „waar het wegen betreft met een zwaar verkeer." Op dien grond heeft dan ook de A. N. W. B. destijds een request gezonden aan den Minister van Waterstaat om proeven te nemen met een gefundeerden klinkerweg!

In de tweede plaats eischt — ook naar de letter genomen — de uitdrukking van de Wegencommissie, dat men maar matig tevreden is over den kilnker, dezerzijds protest. Wel is het ook ons niet onbekend, dat er inderdaad technici zijn, die over den klinker niet best te spreken zijn, maar zoo als de Wegencommissie het den Bondsleden voorstelt, alsof „men" (dat is immers zoo ongeveer iedereen!) weinig ingenomen is met den straatklinker, is de ware staat van zaken niet. Wij willen daaromtrent, om niet al te uitvoerig te worden, thans niet in nadere details treden, doch merken in het voorbijgaan op:

1°. dat het ook de Wegencommissie bekend kan zijn, dat in eene vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs in 1910 te Apeldoorn gehouden (uit het verslag van welke vergadering steeds zoo gaarne het afkeurend oordeel van sommigen der aanwezigen over den klinkerweg wordt aangehaald) zeker evenveel stemmen vóór den klinker en den klinkerweg opgingen;

2°. dat ook de Secretaris van Wegencommissie de voordracht van den heer Van den Steen van Ommeren over „Klinkerbestratingen" bijwoonde en het dus de Wegencommissie alweer niet onbekend kan zijn, dat deze ingenieur zeker niet tot de „maar-matig-over-den-klinker-tevredenen" behoort, al heeft ook hij zijne op- en aanmerkingen niet verbloemd. Toch wordt diens oordeel, steunend op stelselmatig onderzoek en ruime ervaring als ingenieur-chef der afdeeling „bestrating" van de gemeente 's-Gravenhage immer door de Wegencommissie verzwegen; zij steunt hare beschouwingen en mededeelingen liever op het indertijd in de Kampioen zelf aanvechtbaar genoemde rapport „Wentholt" of, — erger nog — „op hooren zeggen". Want over ervaring beschikt de Wegencommissie in dezen allerminst, evenmin als Dr. Ing. Wentholt toen hij zijn veel geciteerde en voor den Rijks-klinkerweg zoo weinig gunstig rapport schreef.

Uit de bedoelde voordracht van den heer Van den Steen van Ommeren willen wij, ten bewijze van onze bewering, enkele citaten aanhalen.

1°. Sprekende over zware belastingen bij stadsstraten zegt de heer v. d. S. v. O.: „Klinkerbestratingen op de gewone wijze in zand verwerkt, zijn daarvoor beslist te zwak te achten, zooals de praktijk bewijst. In verband met de veel gunstiger statische verhoudingen, waaronder ditzelfde materiaal in aan elkaar gegoten vakken verkeert, behoeft voorshands nog niet hetzelfde van de voorgestelde toepassing te worden gezegd". M.a.w. de heer v. d. S. v. O. is van meening, dat een ander bestratingssysteem den klinkerweg draagkrachtiger maakt — hij veroordeelt voor bepaalde lasten den bestaanden weg en wenscht door aaneenkitting met bitumineuse stoffen verbetering aan te brengen, maar hij veroordeelt niet den klinker qua materiaal.

2°. „Het is duidelijk, dat dit product (de straatklinker) een der belangrijkste takken van nijverheid uit ons land vertegenwoordigt en dat het ook werkelijk een eisch van sociale economie is te achten dit product zoo goed mogelijk in ons land te verwerken.

„In het buitenland vindt men slechts zelden klinkers van kwaliteiten als de hier te lande voorkomende; in de overige landen van Europa zijn mij geen gevallen bekend, dat straatklinkers in rijwegen worden gebruikt; een enkele maal ziet men ze elders in voetwegen en mijn ervaring is dat een vreemdeling, die hier komt en opmerkzaam op dit materiaal wordt gemaakt, er zich steeds over verwondert."

3°. „Uit het bovenstaande moge volgen, dat wij in zake „klinkerbestratingen" nog lang niet aan het e i n d e eener thans reeds eeuwenoude ontwikkeling staan". (Spatieering van den heer v. d. S. v. O.)

4°. „Talrijke wegen, tegenwoordig met veel duurder materiaal belegd, komen stellig voor deze bevloering (met klinkers n.l.) in aanmerking, al kan deze bij nieuwen aanleg wegens het nazakken der aardebanen en het opbreken voor leidingen enz. niet dadelijk geschieden, maar eerst nadat een meer belegen toestand is ingetreden.

„Op deze wijze zal het mogelijk blijken, om gepaard aan een belangrijk omlaagdrukken der onderhoudskosten, dezen echt vaderlandschen tak van nijverheid het volle recht te doen wedervaren dat hem toekomt."

Zelfs in het buitenland gaat de roep over onzen klinkerweg, getuige een artikel in het Bulletin no. 8 van de Internationale permanente vereeniging voor de Wegencongressen. Daar schrijft de hoofdingenieur M. Sallé te Douriez. (Pas de Calais) in Frankrijk o.a.

„Het is dus van belang, zooals de heer Heude inspecteur-generaal van bruggen en wegen aangeeft in de conclusies van zijn doorwrochte studie over de aanpassing van de wegen aan de eischen van het moderne verkeer, om voor de meerderheid van onze wegen of wel goedkoop plaveisel, óf een steenslagverharding, die niet wordt losgewoeld door automobiel snelverkeer, te zoeken.

Na ampel onderzoek (mûr examen) zijn wij van oordeel, dat de eerste en de beste van deze beide zoo gewenschte oplossingen zou kunnen worden verwezenlijkt door onze wegen met geteerde klinkers te bestraten."

„Onze klinkers hebben een zeer geringe drukvastheid. Deze bedraagt niet meer dan 350 à 500 Kg. per vierk. cM., terwijl in het buitenland klinkers worden gefabriceerd met een drukvastheid van 800 tot 2000 Kg. per vierk. c.M." aldus luidt verder de mededeeling van de Wegencommissie.

Ook dat klinkt ons van die Commissie nieuw noch vreemd. De mededeeling is absoluut juist en leidt niettemin tot een buitengewoon scheeve voorstelling van zaken. Men is immers geneigd uit de algemeene stelwijze van de Wegencommissie (al staat het er niet!) te lezen dat de Nederlandsche Baksteenfabrikant dan toch wel een erge achteraankomer is en dat men in het buitenland slechts, of althans als regel klinkers maakt van een zoo hooge drukvastheid! En die opvatting is zeer beslist geheel en al onjuist; als regel kan zelfs gesteld worden, dat men in het buitenland in het algemeen op de steenbakkerijen een met onze klinkers overeenkomend product niet kent. De producten met zoo hooge drukvastheid zijn speciaal fabrikaten, welke worden vervaardigd als éénig of voornaamste fabricageproduct en waarvoor dientengevolge veel hooger prijzen worden bedongen dan hier te lande voor de allerbeste klinkers ooit te noteeren zullen zijn!

Afgezien daarvan wordt evenwel uit het feit, dat bij onze klinkers de drukvastheid is als de Wegencommissie vermeldt en dat er hier en daar in het buitenland klinkers worden gemaakt van veel hooger drukvastheid zelfs dan de Commissie noemt, allerminst bewezen noch aannemelijk gemaakt, dat onze klinkers in doelmatigheid verre achter moeten staan bij die buitenlandsche extra vaste producten. De gedachte aan het gezegde dat het „betere de vijand is van het goede" kan er hoogstens door worden opgewekt. De vraag, die bij dit schermen met drukvastheidcijfers rijst, is: hoeveel is de minimum drukvastheid, die

kan worden toegelaten. En dan blijkt 350 à 500 Kg. per cM². ruimschoots voldoende, waar in een artikelenreeks in „Klei", welke alweer de Wegencommissie niet onbekend kan zijn gebleven, becijferd werd, dat de bij § 330 van de A. V. van Waterstaat geëischte minimum drukvastheid van 335 Kg. per cM². toelaat, dat een gelijkmatig belaste vierwielige wagen met wielbanden van 5 cM. breedte kan worden beladen tot een totaal gewicht van 135000 Kg. Niet alleen is de velgbreedte bij zwaar lastverkeer meestal grooter maar komt een dergelijke last wel nimmer voor. Om andere redenen echter hechtten wij ter zelfder plaatse, en hechten wij nog, minder groote waarde aan de overdreven eischen van drukvastheid, dan men — thans ook blijkbaar de Wegencommissie — pleegt te doen.

In het onderhoud, waarop het gewraakte artikel doelt, werd ook door de Wegencommissie de meening geuit, dat „vele leveranciers minderwaardig materiaal trachten te doen doorgaan voor eerste klas klinkers", een zware beschuldiging, die de Wegencommissie thans evenmin nader staaft als destijds. In bedoeld onderhoud werd der Wegencommissie geantwoord, dat mogen er al gevallen voorkomen, waarin hare beschuldiging een grond van waarheid schijnt te hebben, het toch niet aangaat in dezen fabrikant-leverancier met leverancier-aannemer te verwisselen.

Wanneer een wegbestuur direct met den fabrikant zaken doet; wanneer het deskundig personeel heeft, dat keurt volgens de A. V. en wanneer het klinkers ook met den prijs van klinkers wil betalen, dan bestaat er geen moeilijkheid om goede klinkers te verkrijgen en is er voor niemand aanleiding om te trachten minderwaardig materiaal voor goed te leveren.

Er wordt echter, hetzij door tusschenpersonen om der wille van extrawinst, hetzij door wegbesturen zelf, uit verkeerd begrepen zuinigheid, vaak wat gegeven en genomen met de prijzen en het gevolg daarvan kan wel niet anders zijn dan eene onbevredigdheid, welke waarlijk niet als grief tegen den fabrikant kan gelden.

Dit alleen is echter voor de Wegencommissie een aanloop tot het eigenlijke betoog, dat in het kort neerkomt op de volgende drie punten:

1°. de Wegencommissie heeft de wenschelijkheid betoogd, dat „de Vereeniging van Baksteenfabrikanten de levering van klinkers onder eigen verantwoordelijkheid zoude nemen;"

2°. eenige Bestuursleden der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, die met de Wegencommissie confereerden over hare destijds veronderstelde en thans tot zekerheid geworden anti-klinker-actie, „meenden evenwel, dat de Vereeniging van Baksteenfabrikanten nimmer tot zulk eene keuringswijze zoude overgaan en vonden haar ook minder gewenscht;"

3°. toch is een dergelijke Vereenigingsgarantie voor de levering harer leden mogelijk, hetgeen blijkt uit het feit, „dat de leden van de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten een contrôle door derden hebben ingesteld van het fabrikaat der leden van evengenoemde Vereeniging.

Uit de wijze, waarop een en ander in de Kampioen wordt voorgesteld en uit de conclusie van het artikeltje blijkt overduidelijk, dat de Wegencommissie stemming wil maken voor haar idee. Maar naast het gebrek aan courtoisie, dat spreekt uit het doen van eenzijdige en onvolledige mededeelingen uit eene conferentie, blijkt bij de Wegencommissie gebrek te bestaan aan bevoegdheid op het gebied, waarop zij thans ook nog hare deskundigheid in de schaal werpt; gebrek aan de meest elementaire en algemeene kennis van zaken en toestanden op het gebied der bouwstoffen-industrie.

Wij willen trachten zeer in het kort deze ernstige beschuldigingen nader toe te lichten en zullen daartoe achtereenvolgens ontwikkelen,

a. dat de parallel, getrokken tusschen het wél aanvaarden van Vereenigingsgarantie voor kalkzandsteen en de ongewenscht en onnoodig verklaring daarvan voor den baksteen door enkele Bestuursleden onzer Vereeniging, absoluut onjuist is.

b. dat eene garantie, zooals de Wegencommissie die als gewenscht decreteert, ook om andere redenen dan bij de behandeling van punt a besproken zullen worden, ten eenenmale overbodig is.

c. dat eene garantie, als onder a en b bedoeld, het doel mist en feitelijk onmogelijk is, in tegenstelling met die voor kalkzandsteen.

Ad a. Het is voor de kalkzandsteenindustrie sinds jaren een bezwarende omstandigheid geweest, dat kalkzandsteen in de algemeen als keuringsnorm aangenomen Algemeene Voorschriften van den Waterstaat ten eenenmale niet voorkomt, en dat dus geen in breeden kring geaccepteerde keuringsnorm bestond. Het koopen van kalkzandsteen geschiedde feitelijk op goed geloof in de betrouwbaarheid van den fabrikant en in de deugdelijkheid van het fabrikaat.

Zulks kan begrijpelijkerwijs al zeer gemakkelijk aanleiding geven tot minder aangename toestanden tusschen leverancier en afnemer.

Sedert het vorig jaar bestaat de gewenschte, eenigermate officieele en door elken afnemer te accepteeren, norm voor kalkzandsteen op andere wijze wel, namelijk in de resultaten en conclusies van het systematisch onderzoek uitgevoerd door de Kalkzandsteen-commissie (Staatscommissie), die hare bevindingen en meeningen in een rapport ter zake publiceerde.

Wat de baksteen heeft in de voorschriften der A.V. wil nu de Vereeniging van Kalkzandsteenfabrikanten verkrijgen door het aanvaarden van de cijfers, welke de Staatscommissie als normen heeft voorgeslagen, doch die Vereeniging is nu ook wel genoodzaakt daaraan het instellen van Vereenigingsgarantie en contrôle-onderzoek door een proefstation te verbinden.

Is dus eenerzijds de behoefte aan Vereenigingsgarantie, op de wijze als bij kalkzandsteen gewenscht bleek, voor den baksteen totaal overbodig, anderzijds is contrôle-onderzoek of bepaalde leveranties voldoen aan de eischen der A. V. sinds reeksen van jaren niet slechts gemakkelijk mogelijk, doch ook zeer gebruikelijk.

De parallel wordt derhalve door de Wegencommissie ten onrechte getrokken.

Ad b. De moeilijkheid bij het beoordeelen of een kalkzandsteen al dan niet goed is bestaat voor den bouwtechniker daarin, dat de voor baksteen gebruikelijke eenvoudige beoordeelingsmiddelen hem in den steek laten.

Wanneer men vluchtig en niettemin voldoende betrouwbaar onderzoek wenscht — z.g. keuring op het werk — dan geven klank en kleur, benevens dichtheid van de breuk, afsplintering bij het strijken over andere steenen enz. bij baksteen reeds een zeer voldoende basis om op te oordeelen. Bij kalkzandsteen niets of buitengewoon weinig van dit alles, daar is eigenlijk alléén laboratorium-onderzoek doeltreffend. Kan men dus voor baksteen haast alles laten aankomen op deze keuring op het werk met de bovengenoemde eigenschappen als grondslag en met onderzoek door een proefstation als contrôle in de achterhand, voor kalkzandsteen zou álles op onderzoek door een proefstation moeten aankomen. Dat is tijdroovend en duur, zoo dat het voor de hand ligt, dat daar aanleiding bestaat, dat de fabrikant of — gelijk nu geschiedt — de Vereeniging van fabrikanten zegt: wij garandeeren, dat het product van x, y of z goed is en ge kunt bij twijfel

dat product op onze kosten en verantwoording doen onderzoeken.

Wat voor den kalkzandsteen als noodige maatregel mag worden beschouwd is derhalve voor den baksteen ten eenenmale overbodig te achten.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

Ter gelegenheid van de thans gesloten Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling te 's-Gravenhage zijn verleden jaar twee prijsvragen uitgeschreven, waarvan men de programma's kan vinden in ons nummer 9 van 1 Maart 1912.

Ofschoon daarbij slechts een matig bedrag voor beloo-ningen beschikbaar was gesteld, dachten wij, dat de mededinging, vooral daar er ruim tijd was, zeker zeer groot zou zijn en de bekroonde ontwerpen op de Tentoonstelling, in de afdeeling Gebouwen, een belangrijke groep, zoo niet de kern van die afdeeling zouden vormen.

Het met de prijsvragen verkregen resultaat heeft echter veler verwachtingen teleurgesteld en zoo het misschien onjuist zou zijn te zeggen, dat zij mislukt zijn, het is blijkbaar ook naar de meening dergenen, die de Tentoonstelling organiseerden niet belangrijk genoeg geweest, om er op eenigszins in het oog loopende wijze mede voor den dag te komen.

Wij hebben moeite gehad, de bekroonde ontwerpen in een hoek van het hoofdgebouw te vinden; zij zijn daar aan veler aandacht ontgaan. Na eenig verder zoeken is het ons evenwel gelukt, het Verslag der Keuringscommissie (een aanbevelenswaardige naam voor Jury-rapport) machtig te worden. Daaruit kan blijken, dat de keurmeesters hun taak zeer ernstig hebben opgevat, zoodat, al is de uitkomst niet schitterend geweest, de lezing van dit verslag toch de moeite loont.

VERSLAG der keuringscommissie voor de prijsvraag van woningen voor landarbeiders met klein grondgebruik uitgeschreven door de Kon. Ned. Landbouwvereeniging ter gelegenheid van de Nationale en Intern. Landbouwtentoonstelling 1913.

In verband met de indiening van een wetsontwerp tot het verstrekken van grond aan landarbeiders werd door de Commissie voor de Afdeeling Gebouwen der Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling 1913, een voorstel aan het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging gedaan tot het uitschrijven van een prijsvraag van woningen voor landarbeiders met klein grondgebruik. De Commissie werd hiertoe geleid door de overweging, dat, ook afgescheiden van bovengenoemd wetsontwerp, de bouw van landelijke arbeiderswoningen van groote en toenemende beteekenis moet worden geacht. Het allerzins loffelijke streven, dat zich in de laatste jaren openbaart om in het algemeen dergelijke woningen te verbeteren en meer in overeenstemming te brengen met de eischen van hygiëne en behaaglijkheid, heeft ook op het platteland zijn invloed doen gelden. Op grond der woningwet zijn thans in alle gemeenten bouwverordeningen ingevoerd, waardoor men gedwongen werd de oude sleur van bouwen in menig opzicht te herzien. Daarbij komt in meerdere deelen van het land een streven der landarbeiders om een stukje grond te pachten, waarmede bij nieuw-bouw rekening gehouden moet worden. Terwijl elders menig landbouwer er toe overgaat uit eigen beweging grond in gebruik te geven en nieuwe woningen te bouwen om zich op deze wijze voldoende personeel in zijn bedrijf te waarborgen. Een en ander heeft er toe geleid, dat in de laatste jaren veel arbeiderswoningen zijn gebouwd, en mag verwacht worden, dat daarmede in toenemende mate zal worden voortgegaan.

De bouw van dergelijke woningen laat echter nog in menig opzicht te wenschen over. De indeeling is dikwijls weinig doelmatig en met de eischen, die het klein-landbouwbedrijf stelt, wordt gewoonlijk niet voldoende rekening gehouden. De bouwkosten beginnen meer en meer redelijke grenzen te overschrijden, terwijl het uiterlijk der nieuwe woningen dikwijls in schrille tegenspraak is met het omringend landschap. Een en ander maakte het gewenscht, pogingen te doen om eenige goede ontwerpen van landarbeiderswoningen te verkrijgen, die er toe konden meewerken, dat de bouw van dergelijke woningen in goede banen werd geleid. Daartoe werd het uitschrijven van een prijsvraag als het meest geschikte middel beschouwd. De Commissie heeft er zich niet mede gevleid, op deze wijze ontwerpen te verkrijgen, die in alle opzichten aan haar opvattingen zouden voldoen en zonder meer voor navolging geschikt zouden zijn. Maar wel mocht verwacht worden, dat algemeen de aandacht op dit hoogst belangrijk onderwerp werd gevestigd en dat zich allicht nieuwe gezichtspunten zouden voordoen.

Voor verdere ontwikkeling in zake den bouw van woningen voor landarbeiders kan een dergelijke prijsvraag goede grondslagen opleveren.

Het voorstel der Commissie mocht de instemming van het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging verwerven, dat een bedrag van vijfhonderd gulden alleen voor prijzen beschikbaar stelde. In overleg met de Commissie der Afdeeling „Maatregelen ter verbetering van den toestand ten plattelande, inzonderheid voor den landarbeider" en met de Permanente Prijsvraag-Commissie der **Bouwkundige Vereenigingen** werd onderstaand programma voor de prijsvraag ontworpen en na verkregen goedkeuring in het voorjaar van 1912 algemeen bekend gemaakt.

PRIJSVRAAG voor ontwerpen van woningen voor Landarbeiders met klein grondgebruik, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, ter gelegenheid van de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling te 's-Gravenhage in September 1913.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel ontwerpen van woningen voor landarbeiders met klein grondgebruik voor de verschillende deelen des lands, naar keuze van den mededinger, te verkrijgen. De ontwerpen moeten zoowel in doelmatige inrichting als in goedkoope uitvoering en landelijk voorkomen bijzonder uitmunten.

2. De deelname aan deze prijsvraag staat voor een ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.

3. Ter beoordeeling der ontwerpen is een keuringscommissie benoemd bestaande uit de heeren: Th. Verheggen te Buggenum, Voorzitter. H. Steketee, te Wageningen, Secretaris, W. van Boven te 's-Gravenhage, Jac van der Koogh, te Middelharnis, L. H. Mansholt te Westpolder, J. Obbink te Aalten, alsmede de heeren J. Limburg, bouwkundig ingenieur te 's-Gravenhage en Karel Muller, Architect te Amsterdam, voorgesteld door de Permanente Prijsvraagcommissie. Aanvragen om verdere inlichtingen dienen voor den 1en October 1912 schriftelijk gericht te worden aan den Secretaris der Keuringscommissie. De antwoorden zul-

len uitsluitend worden medegedeeld aan de vakbladen.

4. Voor deze prijsvraag is beschikbaar een bedrag van vijf honderd gulden, te verdeelen onder die inzenders (ten hoogste vijf) wier ontwerpen, in verband met de streek waarvoor zij bestemd zijn, het best voldoen aan het in art. 1 genoemde doel.

5. De woning moet ten minste bevatten een woonvertrek van 18 M². oppervlakte, een slaapvertrek van 10 M². oppervlakte, een keldertje, bovendien nog twee afzonderlijke slaapgelegenheden, verder dient al of niet onder hetzelfde dak, aanwezig te zijn een privaat, een stookplaats voor veevoeder, stalling, bij voorkeur voor enkele geiten en varkens, een kippenhok, bergruimte voor veevoeder en brandstoffen. Overigens is de ontwerper geheel vrij wat betreft indeeling en ligging van de woning.

Met redelijke hygiënische eischen, gering brandgevaar en geringe onderhoudskosten, dient rekening gehouden te worden. De ontwerpen moeten voldoen aan de meest algemeene voorschriften der bouwverordeningen en zich aanpassen aan de in de betreffende streek heerschende gebruiken.

6. De inzending voor de deelnemers aan deze prijsvraag moet bestaan uit:

a. een teekening van het ontwerp, 1 : 50 met platten grond en de verschillende doorsneden en gevels;

b. een gedetailleerde opgave der benoodigde bouwmaterialen;

c. een beknopte toelichting van het ontwerp met nadere verklaring der indeeling en opgave van de landstreek en de bedrijfstoestanden, voor welke het ontwerp gemaakt is.

7. De volledige inzendingen moeten vrachtvrij vóór den 1sten Januari 1913 worden toegezonden aan het Kantoor der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, Buitenhof 42 te 's-Gravenhage, onder vermelding van een motto en met opgave van een correspondentie-adres in gesloten omslag en van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met een verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is, zoo noodig met vermelding zijner medewerkers. Eerstgenoemde omslag mag door de Keuringscommissie geopend worden om met den inzender in briefwisseling te treden, laatstgenoemde omslag slechts met diens uitdrukkelijke toestemming. Op straffe van uitsluiting is het den inzenders verboden zich voor de uitspraak der Keuringscommissie bekend te maken.

8. De Keuringscommissie zal met in achtname van de hierboven gestelde eischen, de verschillende ontwerpen zorgvuldig overwegen en prijzen met getuigschriften toekennen aan die inzenders, welke het best aan de prijsvraag hebben voldaan.

9. De bekroonde ontwerpen zullen op passende wijze op de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling in 1913 te 's-Gravenhage tentoongesteld worden, terwijl ze voorts vanwege de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, waartoe deze door het enkele feit der inzending het recht krijgt, geheel of gedeeltelijk gepubliceerd zullen worden. Aan deze publicatie worden de namen der ontwerpers, alsmede het verslag der Keuringscommissie, voor zooverre dat op de bekroonde ontwerpen betrekking heeft, toegevoegd.

10. Het verslag der Keurmeesters zal op de tentoonstelling voor belanghebbenden ter inzage zijn; het wordt, zoo mogelijk reeds gedurende de tentoonstelling, in druk verkrijgbaar gesteld.

In het geheel werden 21 ontwerpen voor deze prijsvraag ingezonden onder de volgende motto's: Landarbeider, A.V., Achterhoek A., Achterhoek B., Achterhoek C., Simplicitas,

(Vervolg 3de pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1087. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. -- Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 27 SEPTEMBER 1913. No 39

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

„Den tijd gekomen".

DE ZUIDERZEE-PARAGRAAF DER TROONREDE.

DOOR

R. A. VAN SANDICK c. i.

»Tout vient au point, à qui sait attendre!»

Zouden wij een bevestiging van dit spreekwoord mogen zien in de zinsnede uit de Troonrede, die voorzeker in technische en economische kringen het allermeest de aandacht heeft getrokken?

Zou de Nederlandsche Leeuw zich werkelijk aangorden zijn erfvijand, den geduchten waterwolf te lijf te gaan om hem een prooi te ontrukken, waarvan hij zich reeds voor eeuwen heeft meester gemaakt, of zou het ook nu nog bij brullen blijven?

Dat kan haast niet na een zoo positieve verklaring, als zelden in een troonrede werd afgelegd, eene verklaring, waarop men reeds gehoopt had, vijftien jaren geleden, bij gelegenheid van de inhuldiging van H. M de Koningin, maar die thans daarom niet minder welkom is aan de voorstanders der grootsche onderneming. Zij hebben daarvan onmiddellijk blijk gegeven in welsprekende bewoordingen en de Redactie van het weekblad »de Ingenieur« heeft meer gedaan. Zij heeft zich de moeite gegeven, in zeer beknopten, doch daardoor overzichtelijken, vorm een overzicht te geven van het geheele Zuiderzee-vraagstuk en zijn geschiedenis, en daardoor zeker velen aan zich verplicht.

Het stuk, dat wij hier, ten gerieve onzer lezers, in zijn geheel overnemen is getiteld:

»Ik acht den tijd gekomen om de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee te ondernemen. Verbetering van den waterstaatkundigen toestand der omliggende provincien, uitbreiding van grondgebied en blijvende vermeerdering van arbeidsgelegenheid zullen daarvan het gevolg zijn. Een wetsontwerp tot uitvoering van die afsluiting en gedeeltelijke droogmaking zal U worden aangeboden.« (Troonrede 1913.)

Met spanning hebben wij de Troonrede tegemoet gezien. Het was toch wel te verwachten, dat de benoeming van Dr. C. Lely c. i., voor de derde maal als Minister van Waterstaat opgetreden, beteekende, dat het Zuiderzeevraagstuk, waaraan hij in verschillende tijdperken van zijn werkzaam leven zooveel arbeid en denkkracht heeft gegeven, in de ingetreden legislatieve periode op een of andere wijze naar voren zou komen.

Een verrassing was echter de wijze, waarop door H. M. de Koningin het Zuiderzeevraagstuk in de Troonrede werd te berde gebracht. In dat geheele Staatsstuk worden nergens zoo positieve bewoordingen gebezigd. H. M. spreekt van „nieuwe voorstellen, die de aandacht vragen", van „wegneming van belemmeringen, die onverwijld worden voorbereid", van „wetsontwerpen, die in den loop der zitting kunnen worden tegemoet gezien", van „voornemens om spoedige indiening van ontwerpen te bevorderen" en van „herzieningen, waarop de aandacht blijft gevestigd".

Maar nergens klinkt zoo'n forsch geluid als bij de Zuiderzeeparagraaf. Wij herhalen die woorden: „Ik acht den tijd gekomen om de drooglegging en afsluiting der Zuiderzee te ondernemen". Daaruit spreekt durf en zelfbewustheid, en daarenboven zijn die woorden wel overdacht en goed gekozen. Er wordt niet gesproken van het uitvoeren of ter hand nemen van dit werk, maar van ondernemen. Welnu, het is inderdaad een onderneming, een onderneming zelfs met risico, maar er ligt moed en ondernemingsgeest in deze kloeke woorden. Men is zich blijkbaar volkomen bewust van de groote verantwoordelijkheid, die de onverwijlde opneming van de algeheele oplossing van het Zuiderzeevraagstuk in het program voor het eerste zittingsjaar meedraagt.

De woorden „Ik acht den tijd gekomen . . ." hebben ons daarbij bijzonder getroffen.

Het Zuiderzeevraagstuk behoort tot de problemen, die technisch, economisch en financieel gedurende een lange reeks van jaren zoo van alle kanten zijn bekeken, dat er inderdaad een oogenblik komt, waarop onverbiddelijk een eindbeslissing moet worden genomen. Koningin en Ministerie achten dien tijd thans aangebroken.

Mogen wij Nederland daarmee gelukwenschen.

De tweede zinsnede uit de Zuiderzeeparagraaf der Troonrede onderlijnt in enkele woorden de gevolgen van de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee voor Nederland, terwijl in de derde zinsnede een wetsontwerp, tot uitvoering van die afsluiting en gedeeltelijke droogmaking, wordt afgekondigd.

Daarmede is het Zuiderzeevraagstuk in de sfeer der volle actualiteit gekomen en de vraag over het hoe en waarom dringt zich bij velen op den voorgrond.

* * *

Het Zuiderzeevraagstuk is al zoo oud, dat men al een zeer goed geheugen moet hebben om het zich in zijn verschillende phasen in juiste volgorde voor den geest te stellen.

Nu heeft men ten deze te beschikken over een reusachtige hoeveelheid literatuur. Er is b.v. schier geen jaargang van »De Ingenieur«, waarin ten deze geen bouwstoffen worden aangetroffen.

Het is nu een zeer gelukkige omstandigheid te noemen, dat een volkomen juist en zeer beknopt overzicht van de geheele Zuiderzeezaak op uitnemend deskundige wijze is vervaardigd. Wij bedoelen het overzicht van het Zuiderzeevraagstuk, dat door de zorgen der Zuiderzee-Vereeniging is tentoongesteld op de Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied (E. N. T. O. S.) te Amsterdam 1913.

Het is zeker een groote voldoening voor de Zuiderzee-Vereeniging, dat thans in de Troonrede wordt aangekondigd de verwezenlijking van het doel, dat zij met zooveel energie heeft nagestreefd en dat zij met zooveel liefde heeft toegelicht op de E. N. T. O. S, zonder ook maar in de verste verte te vermoeden, dat die inzending na de Troonrede zoo bijzonder actueel zou zijn.

Het voorstel tot die inzending ging uit van den heer W. F. Leemans c. i., staatsraad in buitengewonen dienst, oud-hoofdinspecteur generaal van den Rijkswaterstaat, voorzitter der Zuiderzee-Vereeniging, en werd goedgekeurd in een bestuursvergadering dier Vereeniging, gehouden in December 1912.

De inzending bestaat uit 2 kaarten op de schaal 1 : 25.000, waarvan de eene het Verleden (1840) voorstelt, en de andere Nu (IJ en Haarlemmermeer drooggemaakt) en Toekomst (afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee) aangeeft.

Ter zijde der kaarten vindt men op afzonderlijke kaartjes allerlei historische gegevens.

Bovendien is een werkje verschenen in het Nederlandsch Fransch, Duitsch en Engelsch, dat een beknopt overzicht geeft van het vraagstuk.

Aan het geschiedkundig overzicht in telegraafstijl ontleenen wij hier het volgende.

In 1849 verscheen het werk van den ingenieur Van Diggelen over de afsluiting en drooglegging van de geheele Zuiderzee.

Algemeen plan slechts in groote trekken. Bevatte voornamelijk een uiteenzetting van de groote economische en andere voordeelen van zulk een werk voor ons land.

Dit werk trok zeer de aandacht. De Regeering deed er rapport over uitbrengen door twee inspecteurs van den Waterstaat.

1865. De Maatschappij van Grondcrediet doet maken een plan tot droogmaking van het zuidelijk gedeelte door J. A. Beyerinck.

1866 Plan Beyerinck. Droogmaking t. z. van een lijn Enkhuizen — Urk — t. z. van den IJselmond.

1870. Gewijzigd plan Beyerinck in overleg met den technischen adviseur Stieltjes van het Comité Rochussen, Bosch, van Randwijck.

1870. Benoeming Staatscommissie tot beoordeeling van het indijken van het Zuidelijk deel der Zuiderzee,

Rapport: Niet winstgevend en medewerking van den Staat noodzakelijk.

1872. Plan Opperdoes Alewijn.

Met insluiting van den IJsel en een groot meer binnen den afsluitdijk, waarin die rivier uitkomt.

1875. Voor het eerst eenige gelden op de Staatsbegrooting gebracht en gebruikt voor de Zuiderzee-zaak (f 10.000 voor boringen).

1877. 18 April, 1e Wetsontwerp (Ministerie-Heemskerk) Bedijking en droogmaking van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee en het maken van een waterweg van Amsterdam naar de rivier de Waal.

(Alsluitdijk nog zuidelijker, van Blokkerhoek t. z. van het Enkhuizerzand om, enz. Oppervlak der droog te maken gronden: 157000 H.A., waarvan 144000 H.A. klei. Raming van kosten: 116 millioen gulden, zonder de interesten).

November. Ingetrokken door Ministerie-Kappeijne.

1884. Afgevaardigde ter Tweede Kamer Staten-Generaal Buma stelt wetsontwerp voor:

»Er zal een onderzoek, enz. worden ingesteld naar:

a. het dichten der zeegaten en het vormen daarbinnen van een zoetwatermeer;

b. het drooglegggen en kanaliseeren daarvan van Staatswege of door particulieren».

1885. Circulaire Buma en Van Diggelen.

Deze werd gezonden aan een groot aantal provinciale-gemeente en waterschapsbesturen, aan invloedrijke en deskundige personen en daarin werd, met verwijzing naar de aanzienlijke voordeelen die in het algemeen van een afsluiting en droogmaking te wachten waren, in hoofdzaak betoogd, dat nog zeer veel gegevens ontbraken om over de gevolgen van een dergelijk werk te kunnen oordeelen uit waterstaatkundig, economisch, maatschappelijk en geldelijk oogpunt. m. a. w. uit een oogpunt van algemeen landsbelang.

De schrijvers zetten uiteen, dat ook de Regeering zich tot nu te veel gebonden had aan de droogmaking van het zuidelijk gedeelte en zich dus op een veel te nauw standpunt geplaatst had. Zij riepen daarom belanghebbenden en belangstellenden tot een bijeenkomst op:

1886. Voorloopige vergadering, waarin besloten werd een vereeniging te stichten, die zich ten doel stelde:

«Het instellen van een technisch en financieël onderzoek omtrent de afsluiting, mede ter voorbereiding en

latere gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee».

28 April. Constitueering der Zuiderzee-Vereeniging.

16 Aug. Koninklijke goedkeuring.

Het Dagelijksch Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging werd samengesteld als volgt:

Buma, voorzitter; Van Diggelen, onder-voorzitter; Wertheim, penningmeester; Van der Houven van Oordt, secretaris. Ingenieurs de heeren Van der Toorn en Lely. Daar de eerste kort daarna ontslag verzocht, werd het technisch onderzoek geheel geleid door den heer C. Lely.

Als uitkomsten van het onderzoek zijn achtereenvolgens verschenen: 1887 tot Augustus 1891. Acht Technische Nota's, met tal van berekeningen, graphische voorstellingen, platen en kaarten, en waarin de invloed werd nagegaan die afsluiting en droogmaking zouden uitoefenen op de scheepvaart, visscherij, enz. en waarin ten slotte werd voorgesteld het Plan van Afsluiting en Droogmaking der Zuiderzee Vereeniging.

Dit plan is opgemaakt in verband met den aard van den bodem, die gebleken is uit 2128 Grondboringen.

Het onderzoek der grondsoorten uit scheikundig-landbouwkundig oogpunt door Prof. Van Bemmelen zuidelijk gedeelte en Prof. Mayer toonde aan, dat minstens $^{3}/_{4}$ van de gronden der toekomstige polders zal zijn bouwgrond van groote waarde en slechts een ondergeschikt gedeelte van geen onmiddellijke waarde.

1892. 8 September. Benoeming van een Staatscommissie van 30 leden, ter beantwoording der vragen:

1. Of een afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee op een wijze als door de Zuiderzee-Vereeniging is voorgesteld in 's Lands belang behoort te worden ondernomen.

2. Op welke wijze dit werk moet worden uitgevoerd.

1894. 14 April. Verslag uitgebracht door de Staatscommissie.

De eerste vraag werd bevestigend beantwoord door 21 van de 27 leden.

De tweede vraag door alle leden beantwoord:

»Door den Staat op den voet in het Verslag vermeld«.

De Staatscommissie bracht in het plan der Zuiderzee-Vereeniging eenige wijzigingen aan, die haar wenschelijk voorkwamen, voornamelijk ten aanzien van de grootte en den vorm der vier droog te maken deelen.

1901. 7 Mei. 2de Wetsontwerp (Minister C. Lely) tot afsluiting der Zuiderzee en droogmaking van de Wieringermeer en den Z.W. Polder.

1907. 4 November. 3de Wetsontwerp (Minister J. Kraus) voor den aanleg van een gedeelte van de afsluiting der Zuiderzee en indijking en droogmaking van de Wieringermeer.

Sedert het opmaken van bovenstaand historisch overzicht is de Zuiderzeezaak in een nieuw stadium gekomen. Wij kunnen het historisch overzicht dan ook nu als volgt aanvullen.

1913. 29 Augustus. Dr. C. Lely c. i. wordt (voor de 3de maal) benoemd tot Minister van Waterstaat.

11 September. Brief aan den Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en onderteekend door de Ministers Lely (Waterstaat), Treub (Landbouw, Nijverheid en Handel) en Bertling (Financiën), meldende, krachtens machtiging van H. M de Koningin van 6 September 1913, No. 58, de intrekking van het bij Kon. Boodschap van 4 November 1907 ingediende wetsontwerp »tot aanleg van een gedeelte van de afsluiting der Zuiderzee en indijking en droogmaking van de Wieringermeer«.

16 September. Uit de Troonrede:

»Ik acht den tijd gekomen om de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee te ondernemen. Verbetering van den waterbouwkundigen toestand der omliggende provinciën, uitbreiding van grondgebied en blijvende vermeerdering van arbeidsgelegenheid zullen daarvan het gevolg zijn. Een wetsontwerp tot uitvoering van die afsluiting en gedeeltelijke droogmaking zal U worden aangeboden«.

Laten wij nu de inzending van de Zuiderzee-Vereeniging op de E.N.T.O.S nog eens nader in oogenschouw nemen.

Behalve het historisch overzicht krijgen wij in de tweede plaats een korte beschrijving van het Plan van afsluiting en drooglegging der Staatscommissie in 1894, zijnde een gewijzigd plan der Zuiderzee-Vereeniging, waaraan wij weer het volgende ontleenen.

Afsluitdijk van Ewijksluis (Anna-Paulownapolder) — Wieringen — Piaam (Friesl.).

Lengte 29300 Meter.

Hoogte kruin + 5.20 M. tot + 5.63 N.A.P.

Door water dat gemiddeld 3.60 M. diep is (onder Laag Water). De diepste geul die gesneden wordt, het Amsteldiep tusschen Wieringen en de vaste kust, is diep ongeveer 11 M. beneden Laag Water.

Breede binnenberm met kunstweg en spoorweg met dubbel spoor.

Droogmakerijen binnen den afsluitdijk.

In 4 gedeelten:

De Noordwestelijke, groot 21.700 H. A., na aftrek van dijken, wegen, vaarten, enz. 21.200 H.A., waarvan klei- en zavelgronden 18.700 H.A.

De Zuidwestelijke, groot 31 520 H.A., na aftrek van dijken, wegen, vaarten, enz. 30 800 H.A., waarvan klei- en zavelgronden 27.820 H.A.

De Zuidoostelijke, groot 107.760 H.A., na aftrek van dijken, wegen, vaarten, enz. 105.500 H.A., waarvan klei- en zavelgronden 98.990 H.A.

De Noordoostelijke, groot 50.850 H.A., na aftrek van dijken, wegen, vaarten, enz. 49.700 H.A., waarvan klei- en zavelgronden 48.900 H.A.

Geheele oppervlakte 211.830 H.A., na aftrek van dijken, wegen, vaarten, enz. 207.200 H.A., waarvan klei- en zavelgronden 194.410 H.A.

De overige zijn veen- en zandgronden (12.790 H.A.). De vruchtbare landen hebben dus een oppervlakte van 11 à 12 Haarlemmermeerpolders.

Bodemdiepte tot 4 à 5 M. beneden **A. P.**, gemiddeld iets minder diep dan de Haarlemmermeerpolder.

IJsselmeer.

Overblijvende plas binnen den afsluitdijk met een bodem die grootendeels uit zand bestaat.

Grootte 145.000 H.A. Deze grootte is noodig om den grootsten waterafvoer van den IJssel enz. tijdelijk te kunnen bergen bij stremming der afwatering door hooge zeestanden.

Afwatering van het meer door middel van een zeer wijd kanaal door Wieringen met 5 × 6 uitwateringssluizen.

Gezamenlijke sluiswijdte 300 M.; diepte der sluizen —4.40 A. P

Hierdoor kan het meer in gewone omstandigheden gehouden worden op een peil van —0.40 A. P., d. i. zooals nu de gemiddelde eb in den Z. W. hoek der Zuiderzee.

Naast de genoemde 30 uitwateringssluizen op Wieringen 2 schutsluizen, een groote en een kleine, voor de verbinding met de zee ten behoeve der scheepvaart.

Kanalen voor scheepvaart en afwatering langs de kusten in Noord-Holland, langs de Geldersche kust Eem—Ketel) eu langs de Friesche kust Piaam—Harlingen).

Werktijd 33 jaar

1e tot 9e jaar afsluitdijk.

In het 14e jaar vallen de eerste gronden (in de N. W. droogmakerij) droog en worden in het 17e jaar, geheel voor bewoning en cultuur geschikt, uitgegeven.

In het 36e jaar de laatste gronden.

Begrooting van kosten: f 189.000.000.—, zonder bijberekening van rente.

Met inbegrip van kosten voor de militaire verdediging, de verbetering van het Zwolsche Diep, de vorming van een kapitaal voor het wegbaggeren van zand en slib in het IJselmeer, de schadeloosstellingen voor de visscherij, enz.

De Zuiderzee-Vereeniging geeft vervolgens een beschouwing over de Gevolgen van de Afsluiting.

Vorming van een zoetwatermeer, waaruit de omliggende gewesten zich ten allen tijde van versch water zullen kunnen voorzien.

Noord-Holland laat nu in tijden van watergebrek 's zomers alleen brak en vuil water in uit het Noordzeekanaal of in het Noorden ook zeewater uit de Zuiderzee (van 15 à 25 pro mille zoutgehalte). Het gebruik van brak water veroorzaakt bij veel runderen ziekte en is nadeelig voor de kaasbereiding.

Friesland heeft in droge tijden geen enkele bron om zijn zoetwater aan te vullen. Wegens gebrek aan voedsel en drinkwater moet dan het vee in de stallen gehaald worden, de melkproductie wordt veel geringer. De scheepvaart lijdt dan door te lage waterstanden.

De geringe waterhoeveelheid in de kanalen, vaarten, enz. verzout dan sterk vooral in het Westen der Provincie door het groot scheepvaartverkeer door de schutsluizen te De Lemmer, Stavoren en Harlingen. Dit heeft een minder goeden invloed op het vee en de zuivel, is schadelijk voor de nijverheid, omdat de stoomketels meer moeten worden gereinigd dan bij het gebruik van geheel zoet water en is ook zeer nadeelig voor de visscherij in de binnenwateren.

Als men uit een groot zoetwatermeer ten allen tijde water kan inlaten, als dit noodig is, dan wordt daardoor ook de afwatering gebaat in dien zin, dat men alsdan in het voorjaar het water flink laag durft te laten afstroomen. Dit is nu dikwijls niet het geval met het oog op de droge tijden die komen kunnen.

Door de vorming van een altijd beschikbaren zoetwatervoorraad in het IJselmeer stijgt de waarde van honderdduizenden hectaren grasland in de omliggende gewesten door:

verbeterde afwatering;

opheffing van watergebrek;

verbetering van de zuivel door volkomen zoet drinkwater voor het vee;

(waarschijnlijk f 5 à f 10 pachtwaarde de H.A.)

Voorts zullen door de afsluiting worden verkregen:

Voordeel voor de afwatering van sommige streken door een minder sterk veranderend en gemiddeld laag peil van het IJselmeer.

Verbetering voor de scheepvaart door kalmer vaarwater, een verbeterd Zwolsche Diep, enz.

Vermindering der kosten voor de waterkeering door het vervallen van een groote lengte zeedijken en het wegnemen der schadelijke gevolgen van hooge vloeden op ongelegen tijden in Overijsel en het Noorden van Gelderland.

Een spoorwegverbinding tusschen Noord-Holland en Friesland (over den afsluitdijk).

Doch de Gevolgen van de Droogmaking vragen nu onze aandacht.

Het geldt ditmaal niet de technische zijde van het vraagstuk der Zuiderzee-droogmaking. Die zijde is al zoo heel lang bekeken, en in »De Ingenieur« is er ettelijke malen over gehandeld.

De inzending beoogt een blik in de toekomst van wat op grond der ervaring van drooggemaakte gronden in Nederland, inzonderheid de Waard- en Groetpolders, de Ypolders en de Haarlemmermeerpolder op het gebied van den Landbouw in groote lijnen mag worden verwacht van de vier droogmakingen in de Zuiderzee achter den afsluitdijk, te zamen een aanwinst ven ongeveer 200.000 H.A. grond.

Hieromtrent zegt de Zuiderzee-vereeniging:

Er komt jaarlijks veel grond te kort, doordat de toeneming der bevolking, dus ook van de landbouwers, betrekkelijk veel sterker is dan die van den bruikbaren grond.

Aannemende dat van de kleigronden der Zuiderzee-polders evenals van de Waard- en Groetpolders en van de IJpolders zeer weinig blijvend grasland zal zijn, zoo zullen er minstens 40.000 landbouwers (waaronder de arbeiders) noodig zijn. Met hun gezinnen zullen dus in den landbouw zeker 200.000 menschen, en, de neringdoenden, handwerkslieden, enz. meegerekend (zie hieronder), in 't geheel 250.000 menschen in de nieuwe Zuiderzee-provincie een goed bestaan kunnen vinden.

(Zeeland, groot 181.000 H.A. — nagenoeg geheel kleigrond met 19 percent grasland — had 31 December 1909 234.191 inwoners.)

In de Waard- en Groetpolders bedroeg in 1907 de pacht van kleigronden f 100 à f 120, van zavelgronden f 70 à f 90 de H.A.; in den Anna Paulownapolder van lichte zavelgronden f 50, van zware zavelgronden tot f 90 de H.A. Voor de Zuiderzeegronden, die het meest op de gronden van de Waard- en Groetpolders zullen gelijken, de gemiddelde pachtprijzen slechts f 75 stellend, komt men tot een netto opbrengst van f 15 millioen 's jaars.

De vergelijking van de genoemde bestaande droogmakerijen, wat betreft de bruto opbrengsten met de 4 toekomstige Zuiderzee droogmakerijen, inzonderheid wat betreft granen, grasland, groenvoeder- en andere wortelgewassen, aardappelen, suikerbieten, land- en tuinbouwzaden, handelsgewassen en peulvruchten, is samengesteld onder medewerking van den directeur-generaal van landbouw P. van Hoek en den inspecteur van den landbouw F. B. Löhnis.

Zij is op zeer duidelijke wijze graphisch voorgesteld door de oppervlakte van sectoren van cirkels, wier inhoud de totale bruto opbrengst aangeeft.

De inzending is vervaardigd onder leiding van den bekenden A. A. Beekman, lid van het Algemeen Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging.

Ten slotte geeft de Vereeniging nog eenige algemeene gevolgen van de drooglegging aan.

In plaats van de tegenwoordige Zuiderzee-Visscherij met een gemiddelde bruto-opbrengst van ruim 2 Millioen gulden 's jaars, een Landbouw op de Zuiderzee-gronden met een bruto-opbrengst van ongeveer 70 Millioen Gulden 's jaars.

Inplaats van een sober of armoedig bestaan van 3017 Zuiderzee-Visschers met hun gezinnen (1730 vaartuigen met volledig bedrijf) een goed bestaan van minstens 40000 landbouwers met hun gezinnen en van 50000 neringdoenden, handwerkslieden, enz., die in de nieuwe provincie noodig zijn (in Zeeland waren er 31 December 1909 in nijverheidsbedrijven, handel en verkeer, enz. 47.734, waarvan 11.836 vrouwen.

In plaats van de tegenwoordige Zuiderzee-visscherij een zoetwatervisscherij op 155.000 H.A. van het IJselmeer en in de nieuwe polders, d. i. meer dan de oppervlakte voor de zoetwatervisscherij nu in geheel Nederland (134.000 H.A.)

Behalve het werk, dat in de Zuiderzee-provincie zelve aan vele duizenden zal worden verschaft, zullen ook buiten het nieuwe gewest door de afsluiting en droogmaking voordeelen genieten:

Onze Nijverheid (cultuur grienden, boschbouw, gebakken steen, enz.)

Het verkeer (vervoer van ong. 70 millioen gulden aan landbouwproducten 's jaars, enz).

De omliggende steden als marktplaatsen en plaatsen van doorvoer voor het nieuwe gewest.

Ten slotte samenvattend:

Uitbreiding der bestaansmiddelen in Nederland op zeer groote schaal.

In algemeenen zin:

Verhooging der beteekenis van Nederland als Natie.

Onze straatklinkers.

(Slot.)

Ad c. Ten slotte zou eene garantie als de Wegencommissie wenschelijk acht practisch onmogelijk zijn voor den baksteen, gelijk die Commissie in meergenoemde conferentie is medegedeeld. Deze mededeeling ging vergezeld van eene toelichting in der voege als onderstaand zal volgen: evenwel werd destijds de thans noodig geworden vergelijking met kalkzandsteen natuurlijk niet te berde gebracht.

Er is namelijk een sterke tegenstelling tusschen de producten baksteen en kalkzandsteen, waarvan blijkbaar het bestaan en de immer blijvende reden van bestaan de Wegencommissie geheel en al onbekend is.

Goed toegepaste techniek van het maken van kalkzandsteen geeft aanleiding tot het fabriceeren van steeds één en hetzelfde product; met eenige overdrijving kan men zeggen: een kalkzandsteen is goed of hij is dat niet,. er bestaat geen tusschenling.

Daartegenover staat, dat eveneens goed toegepaste techniek in de baksteenindustrie een geheele reeks van producten doet ontstaan, bekend onder de namen klinker, hardgrauw, boerengraauw en rood, met tal van tusschenschakeeringen. Weet men nu, dat de overgang van de eene in de andere soort zeer geleidelijk is, dat veel afhangt van persoonlijke zienswijze bij het sorteeren en dat op eene en de zelfde fabriek bij gelijke grondstof en onveranderde stoomethode toch van het eene op het andere „gebak" andere verhoudingscijfers voor de verschillende soorten worden verkregen, dan is het duidelijk, dat hier van een te garandeeren norm geen sprake kan zijn. Want dat is juist de tegenstelling met kalkzandsteen; elk der baksteensoorten is, binnen de grenzen aan die soort gesteld, goed en bruikbaar. De huishoudelijke begrippen, die bij beide fabrikaten als bedrijfsnaam voorkomen, illustreeren kort en bondig wat wij met veel meer woorden hebben trachten duidelijk te maken: de kalkzandsteen wordt „gestoomd" en is dan „gaar" of is dat niet; de baksteen wordt „gebakken" en is na afloop meer of minder „hard" gebakken, terwijl het hier eveneens bestaande ongare product (dat óók niet deugt) in het geheel niet aan de markt te brengen is.

Practisch onuitvoerbaar mogen wij dus het idee van de Wegencommissie voor den baksteen zeer zeker noemen. Het is onmogelijk om er als Vereeniging voor in te staan, dat een partij geleverd als klinkers niet inderdaad uit scherp hardgrauw zou bestaan; het is aan den anderen kant zeer goed denkbaar, dat een partij goed doorbakken harde metselklinkers van een fabrikant, die scherp laat sorteeren, beter kwaliteit zou zijn, dan een partij straatklinkers, welke toch nog volle recht op die benaming hebben, van een anderen fabrikant.

Wat beteekent op die wijze een garantie van de Vereeniging tegenover den afnemer? Keuring blijft, voorloopig althans nog, een grootendeels van persoonlijk inzicht en opvatting afhankelijke zaak en het eenige, dat in de richting van hetgeen de Wegencommissie wenscht tot een resultaat kan leiden — en ook inderdaad in de praktijk veelvuldig wordt toegepast — is, dat men van den fabrikant levering verlangt volgens monster.

Of het monster aan de normen, gesteld bij de A. V. voldoet of niet is dan de zaak van den afnemer en hangt af van zijn speciale wenschen en van den prijs, dien hij gelieft te besteden. De fabrikant beoordeelt dit niet en heeft slechts te zorgen, dat de geleverde partij overeenkomt met het monster, waarop besteld is. Bij twijfel omtrent dit laatste punt beslisse dan een proefstation voor bouwmaterialen en men heeft meer en beter garantie dan wanneer de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten zich garant stelt voor hare leden, over wier sorteeringswijze of commercieel beleid zij niet de minste contrôle vermag te voeren, zonder op elke fabriek een eigen vertrouwensman te stationneeren.

Wij zouden de vraag willen stellen of de Wielrijdersbond er ooit aan denken zou zich tegenover wetgevende lichamen garant te stellen voor het zich richten naar verkeerswetten door zijne leden — zelfs al was zijn ledental eens het één tweehonderdste gedeelte van thans?

En ook wenschen wij te vragen of ooit de vereeniging de Ned. Automobiel- en Rijwielindustrie, er zich door den A. N. W. B. toe zou laten brengen om tegenover derden te garandeeren, dat hare leden slechts prima rijwielen verkoopen, al zal zij evenals onze Vereeniging alle krachten gaarne inspannen om zuivere toestanden in hare branche zooveel mogelijk te bevorderen. De Wegencommissie werpt ons niet tegen, dat de Bondsgarantiecommissie een dergelijke garantie van de genoemde Vereeniging overbodig maakt. Want méér daadwerkelijk nut dan de Bondsgarantiecommissie in hare sfeer van bemoeiing heeft, doet voor onze branche de normbepaling van de Algemeene Voorschriften en het contrôleonderzoek van proefstations of eventueele arbitrage.

De Wegencommissie eindigt hare mededeeling aldus: „Mochten onze Baksteenfabrikanten hunne vermeende bezwaren ter zijde kunnen stellen en een dergelijk besluit willen nemen, dan zouden zij zelve en onze wegen daar wel bij varen. De kalkzandsteenfabrikanten hebben bewezen, dat tegen invoering van een dergelijken maatregel geen overwegende bezwaren bestaan.

Hierover nog een enkel woord, tevens onze conclusie. De Wegencommissie spreekt van „vermeende" bezwaren, zonder de minste moeite te hebben genomen zich te vergewissen of voor haar, als niet-deskundig, die uitdrukking niet ongemeen boud is. Dit pleit o. i. niet voor den ernst dier Commissie bij het zich meer en meer bewegen op een terrein, dat de meerderheid dier Commissie oorspronkelijk volkomen vreemd was.

Even ondoordacht is ook de laatste zin neergeschreven. Immers, dat de kalkzandsteenfabrikanten voor hun materiaal doen, wat de Wegencommissie voor den klinker noodig decreteert, bewijst niet het minste omtrent het al of niet mogelijke van een dergelijken maatregel in een geheel andere Vereeniging van fabrikanten van een geheel ander materiaal. Kalkzandsteen heeft met baksteen slechts het formaat en de toepassing als bouwmateriaal gemeen.

— overigens niets! Toch noemt de Wegencommissie in haar mededeeling de kalkzandsteen(fabricatie) een „gebied, zeer nauw verwant aan de baksteenfabricatie"!

Niet genoeg kan naar onze meening op grond van dit alles de handelwijze van de Wegencommissie van den A. N. W. B. gelaakt worden om te trachten in het door tal van niet-deskundigen gelezen orgaan van den Bond hare inzichten op te dringen en ten onrechte stemming tegen de klinkers te maken.

En de fabrikanten én onze wegen zouden er — naar onze meening — wel bij varen, wanneer onder het stellen van rechtmatige eischen aan het materiaal ook een welbewust streven mocht naar voren komen om op den toestand van den ondergrond, op de wenschelijkheid van fundeering en het waterdicht maken van de voegen te letten.

Wij zouden er wel bij varen als de vrij stelselmatige en niet voldoende gemotiveerde actie tegen ons materiaal door de Wegencommissie gevoerd, gestaakt werd en wanneer de belanghebbende wegbesturen naar billijkheid en onbeinvloed en dus onpartijdig een keus doen uit de verschillende systemen, wanneer zij verbetering hunner wegen overwegen.

Naar onze meening kan eene Commissie van in meerderheid buitenstaanders, die wegenvraagstukken bestudeert in hare functie van vertegenwoordigster eener categorie van gebruikers van den weg, slechts dan nuttig en onder waardeering voor haren arbeid werkzaam zijn, als zij billijk is en onpartijdig en mits zij blijft op haar terrein. Wij onderschrijven in dit verband hetgeen de heer Van den Steen van Ommeren aan het slot van zijn meergenoemde voordacht opmerkte: „Welke materialen een gemeente voor wegbedekking in ieder bepaald geval toepast, is uitsluitend haar zaak, omdat zij eeuwigdurend met de onderhoudskosten belast wordt; zij mag bij de vaststelling dezer keuze geen interventie, van welken kant ook, dulden."

Wij hebben in het voorgaande aangetoond, dat de Wegencommissie thans onbillijk optreedt en wij kunnen gronden bijbrengen, die bewijzen, dat zij ook partijdig handelt. Dat de Wegencommissie zich buiten haar terrein begeeft is mede uit het voorgaande duidelijk, evenals daaruit blijkt hoe weinig succesvol zulks in dat geval geschiedde. Blijft de Wegencommissie volharden bij hare pogingen om meer en meer te worden een gratis technisch adviesbureau op wegengebied, dan zal zij naar onze overtuiging meer en meer ondervinden, dat de schoenmaker zich nergens beter bij kan houden dan bij zijn leest!

Wij erkennen te gaarne het goede werk reeds door die Commissie gedaan en zijn te zeer overtuigd, dat zij nog zeer nuttig verder werkzaam kan zijn, dan dat wij haar voor de overdrijving die schaadt niet zouden willen waarschuwen.

Wij verbinden daaraan de verklaring — ten antwoord aan eene nog eerst kortelings van de Wegencommissie ontvangene van gelijke strekking — dat wij steeds bereid zijn met de Commissie samen te werken in het belang van goede wegen. Maar — de omstandigheden dwingen ons tot dit „maar" — dan moet de Wegencommissie zulk eene samenwerking ook loyaal mogelijk maken, hetgeen zij op dit oogenblik tot onze spijt nalaat.

Voor het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten,
de Bestuurs-commissie voor de wegen:
C. J. HENDRICKS.
M. J. VAN LÖBEN SELS.
A. SMITS Az.
J. H. JANSON, Secretaris.

Prijsvragen.

(Slot.)

(Zie bladz. 3. Bijblad No. 38.)

Algemeen was men van oordeel, dat de bouwkosten een bedrag van tweeduizend gulden niet belangrijk mochten overschrijden. Door het vooropzetten van dit oordeel werden reeds meerdere inzendingen van de mededinging naar een prijs uitgesloten, daar er zelfs bij waren, die bijna vierduizend gulden zouden moeten kosten. Het viel de commissie moeilijk enkele ontwerpen, keurig in uitvoering en teekening, verder buiten beschouwing te laten. Er waren er onder, waaraan veel zorg was besteed, maar die al te duur zouden komen.

Er bestaat tegenwoordig in meerdere streken van ons land ten plattelande, ook onder de arbeiders een streven om bij het bouwen uiterlijke „versieringen" toe te passen, ontleend aan den revolutiebouw der steden, die bovendien de bouwkosten nog geheel onnoodig verhoogen. De een schijnt voor den ander niet te willen onderdoen en behalve, dat daardoor de arbeider zich dikwijls onnoodig in schulden moet steken, heeft deze onderlinge naijver nog dit nadeel, dat het landelijk voorkomen dier woningen ten eenenmale verdwijnt. De commissie heeft gemeend ook dit punt terdege naar voren te moeten brengen, tot behoud van het landelijk schoon en ook in het belang der bewoners. Wanstaltige vormen en schreeuwende kleuren schijnen hoe langer hoe meer in den smaak te vallen.

Door het aanbrengen aan den straatkant van zoo groot mogelijke ramen, wordt aan de bepalingen der bouwverordeningen, wat het lichtoppervlak in dezen gevel betreft, veel meer dan noodig is voldaan, terwijl deze verordening ten opzichte van de verdere inrichting slechts morrend wordt nagekomen, of wel ontdoken.

Het is dikwijls moeilijk in een klein bestek de inrichting zoo te maken, dat ze in elk opzicht doelmatig is. Zooals algemeen bekend is houden buitenmenschen er niet van op zolder te slapen. Toch is dit een gewoonte, waarmede gebroken zal moeten worden, daar, vooral als van een groot gezin allen beneden zullen slapen, een te groote ruimte in beslag wordt genomen en dit de bouwkosten onnoodig verhoogt. Daarom is het gewenscht boven de woning steeds een beschoten dak aan te brengen met een borstwering van voldoende hoogte. Verder moet de zolderruimte goed verlicht zijn en goed gelucht kunnen worden. Er wordt daarmede tevens voorkomen, dat men door gebrek aan ruimte maar ergens een hokje zonder ventilatie of licht aftimmert en dat voor bedstede gebruikt. Het blijft echter wenschelijk, dat minstens één slaapplaats gelijkvloers wordt aangelegd, ook om zoo noodig dadelijk bij de hand te zijn, als het vee hulp of verzorging noodig heeft.

Als algemeene opmerking blijft nog te bespreken de plaatsing der veevoederpotten. Deze zijn grootendeels zoodanig geplaatst, dat zij een voortdurend brandgevaar opleveren. Heel dikwijls is in het voor schuur bestemde gedeelte van het huis een hokje gemaakt met de ijzeren kachelpijp door den houten zolder, waar dan een zeer primitief schoorsteentje van enkele steenen of van een ijzeraarden buis begint. Dat brandgevaar bestaat in meer dan een opzicht. Vooreerst hebben vele van de arbeiders de gewoonte 's avonds na volbracht werk de veevoederpot te stoken en dit te doen met allerhanden rommel, dat anders niet kwijt te raken is. Dat brandbare materiaal vlak om den vuurhaard van den voederpot vormt een niet gering te achten brandgevaar, vooral als de wind sterk in den meest te lagen schoorsteen blaast en het vuur onder uit den vuurhaard doet slaan. Het vuur onder den pot is dikwijls bij lange na niet gedoofd als het gezin zich ter ruste begeeft, en dan vinden de katten vlak bij dien pot een lekker warm plaatsje en helpen op hun wijze het brandgevaar vergrooten. De geheel verkeerde en ondoelmatige rookafvoer door den met hooi of stroo beladen zolder maakt het brandgevaar nog grooter en men kan veilig zeggen dat negentig procent van de branden ten plattelande, bij welker vermelding men steeds het stereotype „oorzaak onbekend" gegeven vindt, aan die veevoederpotten zijn toe te schrijven.

Het is misschien niet overbodig er eens den nadruk op te leggen, dat de commissie bij dit soort woningen de gewoonte afkeurt van meerdere plattelandsbewoners om ten minste eene kamer speciaal voor pronkkamer te houden, welke nooit dan bij bijzonder plechtige gelegenheden gebruikt wordt. Het goed wonen is van zooveel gewicht, dat aan een beperkte woning niet uit een soort pronkzucht een meestal zeer goed vertrek onttrokken mag worden. Bepaald noodig is het eindelijk er op te wijzen, dat in geen geval in het woonvertrek bedsteden mogen worden gemaakt, ook geen alkoven, zooals men die nog geregeld aantreft, zelfs bij nieuw gebouwde huizen. Hoewel het maken dier alkoven in misschien wel alle gemeenten verboden is, worden ze toch nog, tenminste in sommige streken, zeer veel gemaakt. Die ontduiking der bouwverordeningen is alleen te voorkomen door de eenmaal voor bewoning geschikt verklaarde woningen later nogmaals aan een inspectie te onderwerpen.

Bij de beoordeeling der ingezonden stukken vond, zooals reeds werd opgemerkt, de commissie veel, dat wel direct kon uitvallen. Op zich zelf soms verdienstelijke teekeningen beantwoordden te weinig aan het doel om voor een prijs in aanmerking te komen. Geheel voldoen deed geen enkel ontwerp. Trouwens dit was nauwelijks te verwachten. De Commissie besloot na grondige beoordeeling en bespreking aan een vijftal een premie toe te kennen, afhankelijk van de meer of minder gunstige beoordeeling, en daarnaast in het rapport op te nemen de wijzigingen en aanvullingen, die naar haar oordeel de plannen meer volmaken zouden.

De premiën werden als volgt toegekend:

Achterhoek B. f 175.—; Sub Sperati f 100.—; K. N. L. V. f 75.—; Vesta f 75.—; Cato f 75.—.

Achterhoek B. (Platen I en II)). Dit ontwerp is zeer goed uitgevoerd. De commissie meent echter, dat het geheel er door zou winnen als de keuken zooveel werd ingekort, dat de achtermuur gelijk kwam met de achtermuur der slaapkamer. In de vrijkomende ruimte kon dan de trap worden geplaatst en de tegenwoordige trapruimte bij de keuken aangebouwd. Als dan verder de muur achter de keuken en slaapkamer werd opgetrokken tot in den nok, waardoor een brandmuur verkregen werd en de toegang tot de trap in het achterhuis kwam, de veevoederpot tenslotte zoodanig werd geplaatst, dat de rookafvoer door den keukenschoorsteen kon plaats hebben, dan komt dit ontwerp vrijwel nabij aan de eischen, die men aan een voortreffelijke arbeiderswoning stellen mag. De architectuur van dit ontwerp is zeer passend voor den aard van het gebouw en de vierkante hoofdvorm maakt een eenvoudige overkapping mogelijk. Bij het toekennen der premie voor deze plannen is, wat den inzender van „Achterhoek B" betreft, de bekroning feitelijk toegekend aan de geheele inzending, dus aan A. B. en C., zij het ook dat B. der Commissie het meest sympathiek was. Echter leken ons enige opmerkingen met betrekking tot A en C. hier niet misplaatst.

Achterhoek A. (Platen III en IV). Ook dit ontwerp is niet onaardig. Het komt echter duurder dan B. en kost meer aan onderhoud wegens den uitbouw aan de kap. Het kippenhok is hier practischer dan bij B., omdat het daar wel iets te warm geplaatst is.

Achterhoek C. (Plaat V). De inrichting is zeer eenvoudig en niet duur. Toch meende men, dat het in enkele opzichten, ook wat het uiterlijk betreft, achter gesteld moest worden bij B. Het privaat kon gevoegelijk onder hetzelfde afdak als het kippenhok geplaatst worden.

Deze drie ontwerpen zijn schetsmatig, maar vaardig en smaakvol geteekend. De inzender is blijkbaar goed met den bouw van landelijke woningen vertrouwd.

Sub Sperati. (Platen VI en VII). Een vrij goed ontwerp. De indeeling der woning is wel wat primitief. De architectuur is droog en stijf. De verhoudingen zijn niet gunstig. Het achterhuis is goed ingedeeld en blijkbaar met kennis van zaken ontworpen. Als men nog eenige bezuiniging wil toepassen is dit mogelijk zonder belangrijke schade voor de ruimte. Het achterhuis kan n.l. met eenig voordeel op de breedte van het woonhuis worden gebracht, door de hooibergplaats beneden te laten vervallen, daar de zolder daarvoor voldoende ruimte biedt. De lengte van den dorschvloer is daarvoor ook geen beletsel, deze blijft lang genoeg.

Bij het behoud der aangegeven ruimte kon de stookplaats wel binnenshuis worden aangebracht en het kippenhok onder een afdak aan het huis, waardoor het afzonderlijke gebouwtje kon vervallen.

Veranderd dient nog te worden de plaatsing van het privaat, dat meer op zijn plaats is bij het varkenshok, terwijl de toegangsdeur naar het achterhuis misschien beter in de keuken dan in de gang komt. De brandmuur is aanbevelingswaardig.

Cato. (Platen VIII en IX). Dit is een vriendelijk uitziend huisje. De slaapkamertjes op zolder zijn al te nauw. Het achterhuis is wat klein en een deel ontbreekt geheel. Een pomp is ook niet aanwezig en geen plaats daarvoor vrijgehouden. Het kippenhok heeft weinig licht. De kippen zullen 's avonds niet op stok willen, daar het in het nachthok veel te donker is. Voor de geitenstal is geen ruimte om te voederen. Om daarin te voorzien zou de bergplaats voor voeder en brandstoffen moeten vervallen, waardoor plaats verkregen werd voor het voederen der geiten en het plaatsen van een pomp. Een afdak boven een gedeelte van het bleekveld kon dan worden gebruikt voor bergplaats van veevoeder en brandstoffen.

K. N. L. V. (Platen X en XI). Dit onderwerp onderscheidt zich door bijzonder artistieke behandeling, zoowel in hoofdvormen als in details en in wijze van voordracht. Overigens bevat het belangrijke tekortkomingen. Het woonvertrek is wat hokkig met veel verloren ruimte. De slaapkamertjes op zolder zijn te klein, terwijl de dakramen hoogst onpractisch zijn geplaatst. De bedrijfsruimten zijn blijkbaar niet met voldoende kennis van zaken ontworpen. Voor het kippenhok bijvoorbeeld is een al te bescheiden plaats ingeruimd, wat betreft de ruimte, en een te royale plaats, wat de ligging aangaat. Het is veel te donker en te warm en kan maar enkele kippen bevatten. Een kippenhok kan in dit ontwerp gemakkelijk gemaakt worden achter de bergplaats voor brandstoffen, waar ook voor het verkrijgen van het noodige licht beter gelegenheid is.

Als bij K. N. L. V. het kippenhok van den voorgevel verdwijnt, kan de vrijkomende ruimte bij de woonkamer getrokken worden, het aanrecht wat naar voren gebracht tot bij de voordeur, en in de door het aanrecht vrijgemaakte ruimte de trap geplaatst, die nu een wel wat groote plaats inneemt. De geitenstal heeft verder in dit

ontwerp geen voederplaats en geen deur voor het uitmesten.

Vesta. (Platen XII en XIII). Het kippenhok is ook hier te klein. Een afdakje daarvoor was gemakkelijk in voldoende ruimte te maken. De stookplaats heeft aan de deelzijde geen deur, wel een naar het kippenhok, wat in elk geval gewijzigd moet worden. Het hok is veel te warm in de onmiddellijke nabijheid van de stookplaats en heeft te weinig licht. Een pomp is niet aanwezig en moet derhalve nog aangebracht worden. Dit ontwerp is overigens heel aardig en eenvoudig uitgevoerd. Het gebouw eischt niet veel onderhoud. De voorgevel is bijzonder geslaagd, de achter- en zijgevel daarentegen minder door de segment- en half-cirkelbogen, die niet bij het karakter van dit gebouw passen.

Wat de andere niet bekroonde ontwerpen betreft, zoo werden de volgende beslist te duur in uitvoering geacht en daarom aanstonds van verdere beoordeeling uitgesloten:

Landarbeider, A.V., Simplicitas, Centenaire Centenarium, Veluwzoon, Polderland en Moor.

Om meerdere gebreken, zoowel wat indeeling als uiterlijk betreft, vielen af:

Oostelijk Brabant, Hunzingo, Lanmansynthus, en Goed Wonen. De ontwerpen Nihil 1, Gelderland en de Lymers werden vrij goed geacht, maar moesten toch om verschillende reden, bij de bekroonde inzendingen worden achtergesteld.

De Keurings-Commissie heeft hiermede aan haar taak voldaan en meent verder te mogen verwijzen naar de achter het verslag opgenomen afdrukken der bekroonde ontwerpen met als bijlagen de toelichtingen en een vergelijkende staat der bouwkosten.

Om de voor deze prijsvraag ingezonden ontwerpen te kunnen vergelijken met de gebruikelijke inrichting van dergelijke arbeiderswoningen in de verschillende deelen des lands, werd van de bestaande typen een vrijwel volledige verzameling ontwerpen bijeen gebracht, die mede zeer belangwekkend mag heeten. Daarom hoopt de Keurings-Commissie, indien eenigszins mogelijk, ook deze teekeningen ten toon te**kunnen** stellen en naderhand in een afzonderlijke uitgave algemeen bekend te maken.

De Keurings-Commissie:

TH. VERHEGGEN, Voorzitter.
W. VAN BOVEN.
J. v. d. KOOGH.
L. M. MANSHOLT.
J. OBBINK, Rapporteur.
J. LIMBURG.
KAREL MULLER.
H. STEKETEE, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 38. Willem Hamer† Levensbericht.

Het nieuwe Tehuis voor Militairen in den Helder door W. Dudok. Ingenieur der Gemeentewerken te Leiden, met afbeeldingen.

Godefroy's uitersten wil.

Natuurlijk stedenschoon, door Dr. W. B. Petri c. i.

Bouwvakken 1912.

Een paar opmerkingen. Bauberatung. — Boomen in steden door J. H Schaad.

Het Notariaat en de Woningwet.

Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht van het Genootschap Architectura et Amicitia.

Ingezonden Leonard A. Springer contra Dr. Petri.

(Vervolg 3de pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 4 OCTOBER 1913. No. 40

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Indrukken uit Zuid-Engeland.

(Met een plaat.)

Toen in het jaar 43 van onze jaartelling de Romeinsche keizer Claudius het plan opvatte tot een hernieuwden aanval op het eiland der Britten, had zijn veldheer Aulius Plautus groote moeite, daarvoor de benoodigde manschappen bij elkander te krijgen. Sedert door Julius Caesar, ongeveer honderd jaren te voren, een veldtocht in dit onherbergzame eiland was ondernomen, waarbij vele menschenlevens en schepen verloren gegaan en slechts twijfelachtige voordeelen behaald waren, had zich van de Romeinen in Gallië, die anders wel wat aandurfden, een geheimzinnige vrees meester gemaakt voor het land aan de overzijde van het Kanaaal en zijn bewoners. Allerlei vreeselijke verhalen waren daaromtrent in omloop en beproefde krijgslieden achtten het een roekelooze onderneming te gaan oorlog voeren in zulk een verafgelegen, onbekend land, voor hen het einde der wereld.

In den loop der tijden is er heel wat veranderd, thans hebben de bewoners van datzelfde eiland de rol, die de Romeinen destijds speelden, overgenomen en beheerschen zij voor een groot deel den loop der wereldsche zaken, terwijl hun macht en invloed zich uitstrekt over een gebied, dat, in grootte, de geheele in de oudheid bekende wereld verre overtreft.

De eertijds afgelegen eilanden liggen thans in het centrum der beschaafde wereld en zijn met het meeste gemak te bereiken; er woont een hoog ontwikkeld volk, dat er zich het leven zoo aangenaam mogelijk weet te maken, de plichten der gasvrijheid kent en gaarne den vreemdeling een kijkje gunt in zijn mooi vaderland, waarop het trotsch is en welks oude zeden en gebruiken in hooge eer gehouden worden.

Wel hebben de eilanders eigenaardigheden, die hen van de vastelanders onderscheiden, maar hinderlijk voor den vreemdeling zijn die allerminst. Integendeel zij zijn somtijds interessant als gevolgen van de, nu weliswaar denkbeeldig geworden, geïsoleerde ligging van het Britsche eilandenrijk, waardoor vreemde invloeden lang niet die uitwerking hebben gehad, die men in andere landen, bijvoorbeeld in niet geringe mate in de Nederlanden, kan waarnemen.

Engeland en de Engelschen hebben daardoor in vele dingen iets aparts behouden, dat elders reeds is verloren gegaan of dreigt te verdwijnen, zoodat men er overgaat tot het inrichten van openlucht-museums, om het weinige te bewaren, dat er nog van overgebleven is.

En toch is er in die dingen veel, dat ons Nederlanders sympathiek moet zijn, omdat wij in afkomst de Engelschen nader staan, dan de andere ons omringende volken, omdat ons volkskarakter in vele opzichten met het hunne overeenkomt.

En toch bestaat er altijd, naar het schijnt, nog iets van die vrees, een zekere angstvalligheid bij velen, die er anders wel van houden uitstapjes in het buitenland te maken, tegen die zeereis en dat vreemde land en die rare Engelschen.

De zeereis beteekent niets, zij is heel wat aangenamer

dan het zitten in een Parijschen of Berlijnschen trein. Engeland is zoo weinig een vreemd land, dat men er zich veel spoediger tehuis en op zijn gemak gevoelt dan in menig ander land en de Engelschen zijn heel verstandige menschen. Als zij ons raar toeschijnen is het meestal, omdat wij op reis ons wel eens vreemd gedragen en dan kijken zij natuurlijk wel eens raar.

De zeereis met de nachtbooten der Maatschappij Zeeland, is van hier uit de kortste en bovendien de mooiste.

Het aankomen in Engeland is veel mooier geworden sedert die booten op Folkestone inplaats van op Queenborough varen. Reeds ruim een uur voor de aankomst krijgt men South-Foreland in het gezicht en vaart men, dicht onder de kust, langs de haven van Dover met haar schilderachtige omgeving en de grauw witte, steile krijtrotsen tot Folkestone voor ons ligt als een amphitheater, waarvan de haven de arena vormt. Een kleurig panorama, getemperd door een lichten morgennevel, vertoont zich aan het oog. Nog is alles zeer rustig in de anders levendige badplaats, het is nog geen zes uur in den morgen, de groote hotels langs de strandpromenade staan nog met gesloten oogen te dommelen, de winkels in het oude stadsdeel bij de haven zijn nog dicht, maar boven op de begroeide cliff in de bovenstad begint al eenig teeken van leven te komen. Daar staat een aardig oud kerkje, oorspronkelijk uit den tijd toen Folkestone blijkbaar nog slechts een vischersdorp was, maar later verbouwd en nu niet den indruk van een oud gebouw makend, dan alleen door zijn Gothische vormen en lagen dikken toren, te midden van moderne huizen en villa's, waarvan de tuinen onmiddellijk aan het kerkhof grenzen, zoodat zij daarmede een parkaanleg schijnen uit te maken, waarin de grafsteenen een eigenaardige stoffeering vormen.

Rondom dit middelpunt is een kleine stadskern van aaneengebouwde huizen en daaromheen een wijder uitgestrekte villastad met prachtige wegen.

Bij de kerk ontmoetten wij de eerste wandelaars, de vroege badgasten, die in kleine clubjes, in luchtig morgengewaad en blootshoofds, zich naar het strand begaven.

Na het bad gaat men naar de Playgrounds in Radnorpark, zich een half uurtje met een of ander balspel vermaken en dan wordt het tijd, om te gaan ontbijten, zeker een gezonde manier, om de eerste uren van den dag door te brengen, een manier, die vrijwel gewoonte is in alle zeeplaatsen aan het Kanaal.

Overigens verschilt het badleven in die plaatsen niet bijster veel van dat in andere zeebaden, alleen is hier regel, wat aan onze kust uitzondering is, vele vrij groote steden liggen onmiddellijk aan zee, zoodat het strandleven zich met het stadsleven vermengt op een wijze, zooals men dat bij ons in Scheveningen, niettegenstaande de onmiddellijke nabijheid der groote stad nog niet ziet. De Hagenaar die van het badleven en van de zee genieten wil, moet zich altijd nog naar Scheveningen begeven, ook al duurt de reis maar tien minuten. De bewoners van Folkestone, Hastings, Brighton en al die andere plaatsen, te veel om te noemen, hebben de zee bij zich thuis, voor de deur en zetten zelfs geen pet op, om er heen te gaan.

Hoewel het ons voorkwam, dat het in Folkestone heel goed een paar dagen zou zijn uit te houden, lag het niet in onze bedoeling, daar lang te verblijven. Wij hadden die plaats als uitgangspunt gekozen, om eenige merkwaardige steden van Kent en Sussex te bezoeken en de merkwaardigste daarvan is ongetwijfeld Canterbury, de hoofdstad van het eerstgenoemde graafschap, bij onze voorvaderen bekend onder den naam van „Kantelberg".

Canterbury wordt door de Engelschen zelf beschouwd als de moederstad van het Britsche Rijk, het is de metropolis van de Engelsche kerk. Of het zijn oorsprong dankt aan een nederzetting der Romeinen, dan wel aan de Angelen en Saksers, die in de vijfde eeuw in Engeland kwamen, ligt in het duister, maar het is als vrij zeker aan te nemen, dat het reeds in de eerste tijden van de invoering van het Christendom eenige beteekenis kreeg; men treft er overblijfselen aan, die naar die tijden terug wijzen, en hoezeer het in later eeuwen meer bepaald in kerkelijke beteekenis is toegenomen, daarop wijst inzonderheid de beroemde kathedraal, het voornaamste monument der stad, misschien zelfs het voornaamste monument van middeleeuwsche Engelsche bouwkunst.

Canterbury zelf is niet meer dan een welvarende provinciestad, hooge huizen vindt men er niet, wel tal van oude gebouwen en gebouwtjes, die een zeer schilderachtig aanzien geven aan de overigens vrij regelmatig aangelegde straten. Het stadsplan is vrijwel een cirkel, doorsneden door een vrij breede hoofdstraat, die niet anders is dan een stuk van den ouden heerweg van Dover naar Londen. Op deze hoofdstraat komen eenige dwarsstraten uit en zij wordt gesneden door het riviertje de Stour dat gedeeltelijk overkluisd is. Nu wordt een quadrant van den cirkel nagenoeg geheel ingenomen door de kathedraal en de daarbij behoorende gebouwen. Deze wijk is een stad op zichzelf, gedeeltelijk begrensd door de oude stadswallen en overigens voorzien van poorten, die des avonds op een bepaald uur gesloten worden. Midden in deze wijk staat de reusachtige kerk, omgeven door ruime pleinen met

SITUATIE VAN DE KATHEDRAAL VAN CANTERBURY EN EEN GEDEELTE DER BIJGEBOUWEN.

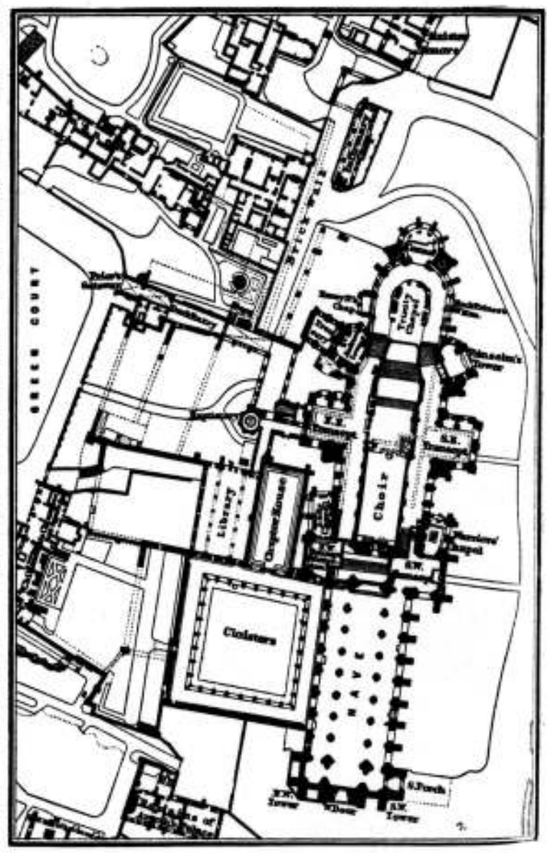

CANTERBURY.

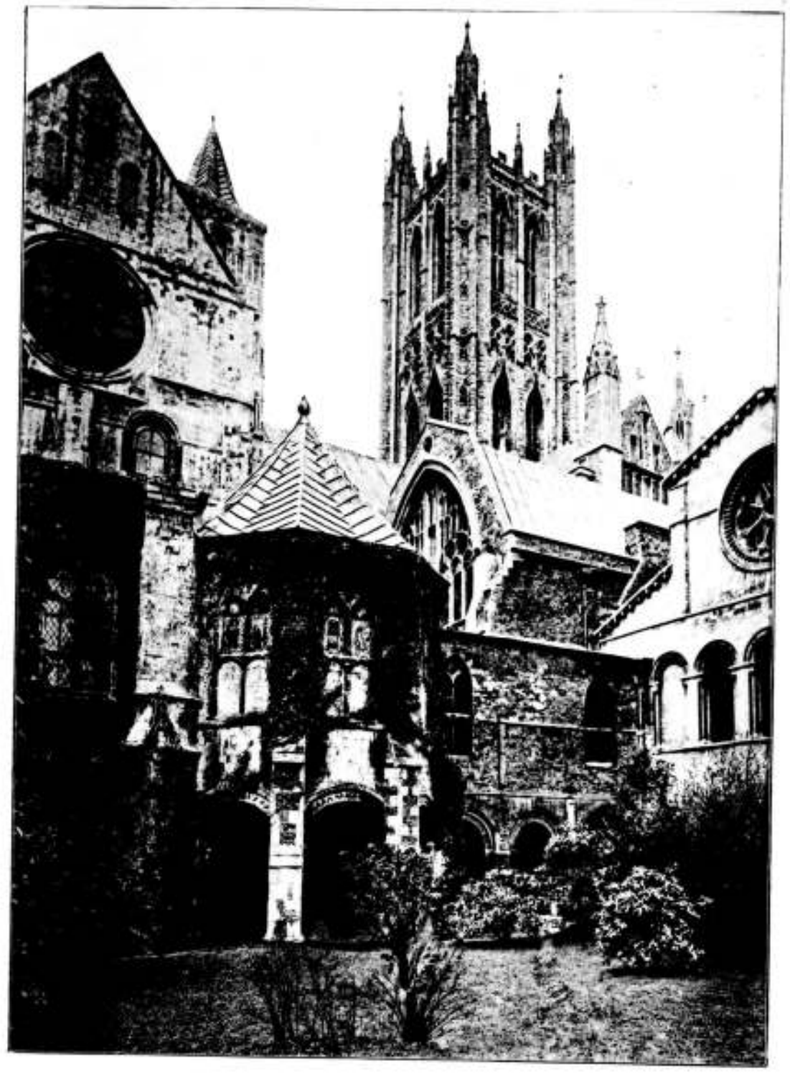

Gedeelte der Kathedraalgebouwen,
van de Noordzijde gezien.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
48ste Jaargang No. 40.

fraaie grasvelden en hoog opgaand geboomte. Aan die pleinen grenzen de woningen van geestelijken en kerkelijke beambten met hun woelderige tuinen en hier en daar treft men daartusschen de met klimop begroeide bouwvallen aan van vroegere kloostergebouwen. Een en ander vormt een geheel, waarvan het schilderachtig effect met geen pen te beschrijven is. Een weldadige rust heerscht hier alom, slechts nu en dan verstoord door eenig levensteeken uit een der woningen, door het krassen van eenige der kauwen, die in grooten getale in de boomen en in de vele torens nestelen, of door zeer gedempte orgeltonen die uit de kerk naar buiten doordringen, maar storend werken deze geluiden eigenlijk niet. Het eenige geluid, waarvan men dit zou kunnen zeggen was het kloppen van eenige steenhouwers in een loods bij een der westelijke torens, die in restauratie is, doch ook dit geluid viel niet uit den toon, omdat men er aan gewoon is het te hooren in de nabijheid van elke kathedraal, die in restauratie is, en welke is dat tegenwoordig niet?

Alle quaesties van restaureeren ter zijde latend, kan het bij die geweldige bouwwerken der middeleeuwen niet anders. Men is er nooit aan uitgebouwd en wanneer men denkt aan, een eind klaar te zijn, doen zich aan een ander eind ouderdomsgebreken voor, die dringend voorziening eischen.

Hoe kan het ook anders, aan de kathedraal van Canterbury zooals zij er nu staat is minstens gedurende vier eeuwen gebouwd; men kan er de Engelsche bouwkunst der middeleeuwen in hare geheele ontwikkeling aan bestudeeren. Die ontwikkeling is een zeer eigenaardige geweest, die in de geschiedenis der bouwkunst min of meer op zichzelf staat.

De Normandische vorsten, geestelijken en edelen, die zich in de elfde eeuw van het gezag in Engeland hebben meester gemaakt, voerden daar bij den bouw hunner kasteelen en kerken de Normandisch-Romaansche bouwwijze in, die gewoonlijk nog als „Norman Style" wordt aangeduid. Uit den Angelsaksischen tijd is slechts zeer weinig overgebleven, dat weinige herinnert hier en daar aan het oudste Romaansche werk in Duitschland, maar is eigenlijk van geen beteekenis voor de geschiedenis der bouwkunst in Engeland, die feitelijk met den inval van Willem den Veroveraar begint.

Van het midden der elfde eeuw tot het eind der twaalfde is de Normandische stijl met verschillende variaties toegepast, somtijds ruw en zwaar buiten verhouding, maar in zijn beste uitingen aan het hem eigen forsche karakter een zekere elegance paarend, die aan zijn Fransche afkomst herinnert.

Toen de spitsboog zijn intrede deed in de bouwkunst van geheel Europa, begon hij zich ook in Engeland te vertoonen en ook daar treft men tegen het einde der twaalfde eeuw een periode van overgang aan, die betrekkelijk van korten duur, daarom wellicht dubbel belangrijk genoemd mag worden en waaruit zich de Engelsche vroeg-Gothiek, kenbaar aan den lancetboog, ontwikkelde, een stijl door de Engelschen gaarne „Early English" genoemd, alsof zij daarmede wilden te kennen geven, dat hun bouwkunst zich van toen af van vreemde invloeden had losgemaakt. Strikt genomen was dit natuurlijk niet het geval, maar in zekeren zin zijn de Engelsche bouwmeesters sindsdien hun eigen weg gegaan. Uit de smalle lancetvensters, tot groepen vereenigd, ontstonden de door traceeringen verdeelde vensters van allengs grootere, tot reusachtige, afmetingen. De geometrische verdeeling der venstervullingen maakte meer en meer plaats voor een vrijere decoratieve, de profileeringen werden fijner, het ornament meer naturalistisch, maar het meest kenmerkend verschijnsel in de Engelsche Gothiek op het toppunt harer ontwikkeling is de overheersching van de verticale lijn, waarnaar de stijl der dertiende eeuw den naam „Perpendicular Style" heeft ontvangen. Van het eigenaardige van dien stijl kan men zich geen goed denkbeeld vormen, wanneer men alleen de Fransche en Duitsche Gothiek kent, maar men behoeft slechts eenige Engelsche kerken te hebben bezocht, om te gevoelen hoe juist de naam gekozen is.

Ook de gewelfbouw der Gothiek heeft het in Engeland tot prestaties gebracht, die nergens anders zijn aan te wijzen. Na den gewonen constructieven ontwikkelingsgang, die men ook elders kan opmerken, daarin te hebben doorgemaakt, hebben de bouwmeesters zich toegelegd op het verkrijgen van decoratieve effecten van grooten rijkdom en hebben die bereikt met hun vaak kunstvol geconstrueerde waaier- en stergewelven, die voorkomen in het tijdperk van het „Perpendicular", de veertiende eeuw en ook nog later. Hierbij was het niet om het decoratieve effect alleen te doen, maar openbaart zich ook een streven naar een meer horizontale ruimte-afdekking, waarmede een wijziging in den boogvorm gepaard ging, die voerde tot de typisch Engelsche Tudorboog.

De combinatie van het perpendiculaire systeem met de gedrukte boog- en gewelfvormen geeft ook aan de Engelsche laat-Gothiek een eigenaardig karakter, geheel afwijkend van hetgeen men in andere landen aantreft. In vele monumenten heeft deze combinatie een zeer gelukkige oplossing gevonden, zij heeft de ruime toepassing der Gothische vormen, ook op profane bouwwerken, in de hand gewerkt en er het hare toe gedaan, dat de Gothiek zich in Engeland veel langer dan elders heeft staande gehouden, zoodat zij, niet zonder grond, door velen als de Engelsche nationale bouwwijze bij uitnemendheid beschouwd wordt.

(Wordt vervolgd.)

Rideau.

Het gordijn is gevallen, het laatste bedrijf van een tooneelstuk, door sommigen voor een treurspel aangezien, door anderen als een lachwekkende comedie beschouwd, is afgespeeld. Het eerste bedrijf speelde ongeveer dertien jaren geleden en men zag er achtereenvolgens een zoo groot aantal gewichtige en gewichtig-doende personen in optreden, de intrigue werd zoo gecompliceerd, dat de toeschouwers nu en dan ongeduldig naar de ontknooping verlangden, al begrepen zij niet, waarop die zou neerkomen. Dan trad te rechter tijd een grappenmaker ten tooneele en meende men, dat alles in een ongehoorde klucht zou eindigen. Wanneer, na een der lange pauzen, het scherm dan weder werd opgehaald, had het publiek nieuwen moed verzameld en luisterde het weder geduldig, naar de vaak hoogdravende declamatie der tooneelspelers, bijna van het begin tot het einde begeleid door het luiden der brandklok achter de schermen.

Dit laatste behoorde zoo bij de mise-en-scène, waarvan in dit stuk ontzaglijk veel werk gemaakt is en waarvoor zelfs buitenlandsche specialiteiten zijn te hulp geroepen, namelijk voor het bedrijf, dat naar de bedoeling der auteurs en acteurs het laatste had moeten zijn en een schitterende apotheose had moeten worden. Maar het publiek toonde zich, reeds voor het zoover kwam, ontevreden en het geheele stuk zou in het water gevallen zijn, wanneer men er niet nog een laatste bedrijf aan toegevoegd had en

nieuwe acteurs had doen optreden, ter vervanging der hoofdpersonen uit de eerste bedrijven, die men vervelend begon te vinden en begon te verdenken, dat zij achter de schermen af en toe een kaartje legden en hun rol in den steek lieten.

Ook de souffleur kreeg nu en dan een veeg uit de pan, omdat hij te hard schreeuwde en te ver uit zijn hokje kwam. Maar de nieuwe acteurs gaven hem zijn congé, zij kenden hun rol goed en zij hebben het stuk ten slotte gered. Met een zucht van verlichting is het publiek huiswaarts gekeerd, want hoe mooi het ook was, op den keper beschouwd was het toch wel wat taai.

De ontknooping is wel niet geweest, zooals velen dat hadden verwacht, na de fantastische tooneelen, die men aanschouwd had, maar over het algemeen is men er mede tevreden.

Het tooneel in het laatste bedrijf stelde voor de Raadzaal in de Residentie. Daar kwam in behandeling het

Voorstel-Hoejenbos c. s.

Door de heeren L. Hoejenbos, de Meester, J. C. Streng, A. C. A. van Vuuren en J. Ankerman, leden van den Gemeenteraad, is voorgesteld:

1°. den Kon. Schouwburg te 's-Gravenhage te doen verbouwen volgens het door de commissie van deskundigen opgemaakt en gepubliceerde ontwerp van de meerderheid dier commissie, met inachtneming, voor zooveel noodig ter beoordeeling van B. en W., van het rapport van den directeur der Gemeentewerken van 31 Juli 1913 en daarvoor het noodige krediet beschikbaar te stellen onder voorbehoud van nadere regularisatie;

2°. dat na bedoelde verbouwing het Schouwburggebouw opnieuw zal worden geexploiteerd.

Daarnevens had de heer Couvée een motie gesteld, ten doel hebbende de zaak voor de laatste maal nog eens in de war te sturen en het stuk nog langer te rekken, maar met verpletterende meerderheid werd die poging verijdeld.

In 't openbaar sprak de Voorzitter een woord van dank jegens de vijf deskundigen, die wel zitting hebben willen nemen in de laatste Schouwburg-commissie. (Applaus.)

Het voorstel-Hoejenbos c.s. werd daarna aangenomen met 31 tegen 9 stemmen.

Tegen stemden de heeren Deen, Jurriaan Kok, Bourdrez, van Malsen, Couvée, van Raalte, Varenkamp, Jansen en Verbroek.

De heer Van Pallandt bracht ten slotte een woord van hulde aan de oude Schouwburgcommissie, in 't bijzonder aan de heeren Van Malsen en Van Raalte, hoofdpersonen uit de vorige bedrijven. (Applaus.)

De Voorzitter sloot zich bij die hulde aan.

Dat de commissie niet geslaagd is, ligt niet aan haar, maar aan de situatie vàn het vraagstuk. De commissie verdient den dank van de geheele burgerij. (Donderend appl.)

Rideau.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De alg. Septembervergadering-excursie dezer maatschappij is 16 en 17 September gehouden. Den eersten dag werd Haarlem bezocht, waar onder leiding van de afd. Haarlem en Omstreken der Maatschappij verschillende gebouwen bezichtigd werden; o.a. het stadhuis, de vleeschhal, waar de heer Gonnet, archivaris, de excursie ontving en het gebouw inwendig geheel liet zien, de Oude St.-Bavo, het Frans Hals-Museum, waarna de lunch gebruikt werd in Hotel Roozen. 's Middags werd een wandeling gemaakt door het Haarlemmerhoutpark, langs het Zuiderbuitenspaarne naar de nieuwe St.-Bavo, op welken tocht voornamelijk de nieuwe gebouwen en de St. Bavo in oogenschouw werden genomen.

De excursie eindigde met een gemeenschappelijken maaltijd in het Groote Badhuis te Zandvoort.

Den volgenden dag werd in het gebouw der maatschappij de vergadering van architect-leden onder leiding van den voorzitter, den heer A. Salm G. Bz., gehouden. Besproken werden de volgende onderwerpen:

Door de Permanente Prijsvraagcommissie voorgestelde wijzigingen en aanvullingen in de nationale Prijsvraag-regels, welke alle werden goedgekeurd; de volgende door het hoofdbestuur voorgestelde wijzigingen en aanvullingen in de programma's van eischen voor de examens voor bouwkundig-opzichter, bouwkundig-teekenaar en uitvoerder van burgerlijke werken (onderbaas), alle ingesteld door de maatschappij.

De wijzigingen en aanvullingen zijn:

Vrijstelling van een vak wordt alleen verleend, wanneer de candidaat in dat vak minstens het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (5) heeft behaald.

Art. 15 van het programma van eischen voor het examen van bouwk.-opzichter te veranderen en te lezen: Uitsluitend bekwaamheid in het timmervak wordt vereischt, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder in art. 16 van dat programma van eischen te bepalen: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens 2 jaar bij bouwwerken opzicht heeft gehouden; de wijze waarop dit heeft plaats gehad, wordt nader beoordeeld door de commissie van onderwijs, die de leiding van de examens heeft. Deze bepaling treedt eerst in werking in 1915, in dien zin dat voor het examen in 1915 een jaar practische werkzaamheid als bovenbedoeld geëischt wordt, en voor het examen in 1916 en volgende jaren de volle twee jaar.

Bepaald werd, dat de candidaat verplicht is, wanneer hij zich aanmeldt voor het examen, direct het examengeld te storten. Hem wordt dat niet teruggegeven, wanneer hij zich voor of tijdens het examen terug trekt, behoudens bijzondere gevallen. Ten slotte werd besloten de examens volledig te splitsen in een schriftelijk en mondeling gedeelte.

In verschillende hoofdplaatsen van Nederland zal dan tegelijkertijd schriftelijk examen worden afgenomen. Het mondeling examen zal daarna te Amsterdam plaats vinden.

Hierna werden de concept-statuten en het huish. reglement voor de samen te smelten vereenigingen, Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en Bond van Nederlandsche Architecten, opgesteld door de fusie-commissie, uitvoerig besproken, in verband met het praeadvies, door het hoofdbestuur hierover uitgebracht.

In hoofdzaak werd dit praeadvies goedgekeurd, en met applaus werd dit resultaat begroet, omdat hierdoor van de zijde der maatschappij krachtig werd medegewerkt om het door beide vereenigingen zoo gewenschte doel te bereiken: één krachtige en groote vakvereeniging van architecten.

Een bezoek aan de Entos besloot deze geslaagde Septembervergadering-excursie. (N. v. d. D.)

Prijsvragen.

VERSLAG der keuringscommissie omtrent de prijsvraag voor ontwerpen van boerderijen op heideontginningen, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, ter gelegenheid van de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling te 's-Gravenhage in September 1913.

De toenemende belangstelling voor heideontginning, die zich, vooral in de laatste tiental jaren heeft geopenbaard, leidde tot den bouw van een groot aantal boerderijen op nieuw ontgonnen terreinen. Al spoedig bleek, dat voor de rentabiliteit van dergelijke ontginningen eene doelmatige inrichting der bedrijfsgebouwen, maar vooral lage bouwkosten, van groote beteekenis geacht moeten worden. Tal van ondernemingen op dit gebied worden gedrukt door een te hoog gebouwen-kapitaal, waarvan rente en afschrijving een belangrijk deel der inkomsten van het bedrijf opeischen en daarmede voor lange jaren zelfs de kans op een matige rentabiliteit onmogelijk maken.

De hooge arbeidsloonen en de dikwijls onoverkomelijke bezwaren om voldoend stalpersoneel te verkrijgen, maken verder een zóódanige inrichting der gebouwen gewenscht, dat de verschillende werkzaamheden met een meer of minder ver doorgevoerde besparing van handenarbeid kunnen geschieden.

Waar bij voorbaat moeilijk te bepalen is, tot welke afmetingen het bedrijf zich op den duur zal uitbreiden, terwijl toch vooral de fout vermeden moet worden om met te groote en te kostbare gebouwen te beginnen, dienen deze voor verdere uitbreiding geschikt te zijn.

De behoefte aan eene voortdurende krachtige bemesting der ontgonnen gronden, vereischt ten slotte eene zorgvuldige behandeling van stalmest en gier. Ook in dit opzicht laat de inrichting van tal van boerderijen op heideontginningen te wenschen over en tracht men wel op den bouw van mestvaalt en gierkelder nog zooveel mogelijk uit te sparen, wat te veel aan de woning of door minder oordeelkundige keuze der bouwmaterialen besteed is.

Het landelijk voorkomen van dergelijke nieuwe boerderijen laat over het algemeen ook nog veel te wenschen over. Een toenemende pronkzucht, gepaard met een gebrek aan smaak, en aan gevoel voor passende verhoudingen, heeft tot de ontsiering van menig fraai landschap geleid. — Door oordeelkundige voorlichting zou hier besparing van bouwkosten en verbetering van het uitwendig voorkomen, hand in hand kunnen gaan.

Op grond van bovenstaande overwegingen heeft het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke-Nederlandsche Landbouwvereeniging op advies van de Commissie voor de Afdeeling Gebouwen der Nationale- en Internationale Landbouwtentoonstelling 1913 gemeend een prijsvraag voor ontwerpen van dergelijke boerderijen te moeten uitschrijven.

Daarbij werd uitgegaan van de overweging, dat men niet alleen ontwerpen van reeds uitgevoerde boerderijen moest toelaten, maar bovendien de gelegenheid moest geven om plannen in te dienen, die, volgens uitvoerig omschreven eischen, eveneens voor het gestelde doel geschikt konden zijn.

Zoodoende zou men eene verzameling van goede ontwerpen kunnen verkrijgen en bovendien de gelegenheid geven om nieuwe denkbeelden op dit gebied bekend te maken.

Maar in ieder geval moesten als hoofdeischen op den voorgrond staan:

doelmatige inrichting, goedkoope uitvoering en landelijk voorkomen der gebouwen.

In overleg met de Permanente Prijsvraag Commissie der Bouwkundige Vereenigingen hier te lande, werd onderstaand programma voor de Prijsvraag opgesteld en in het voorjaar van 1912 algemeen bekend gemaakt.

PRIJSVRAAG voor ontwerpen van boerderijen op heideontginningen, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouw-Vereeniging ter gelegenheid van de Nationale en Internationale Landbouw-Tentoonstelling te 's-Gravenhage in September 1913.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel de aandacht te vestigen op ontwerpen van boerderijen op heide-ontginningen, die zoowel in doelmatige inrichting als in goedkoope uitvoering en landelijk voorkomen uitmunten.

2. Daartoe worden de volgende inzendingen gevraagd:

Klasse A. Teekeningen van boerderijen op ontginningen zooals die in hoofdzaak werkelijk zijn uitgevoerd, maar die op grond van practisch gebleken verbeteringen of ter voldoening aan de hieronder gestelde voorwaarden in geringe mate van het oorspronkelijk ontwerp mogen afwijken.

Klasse B. Ontwerpen van boerderijen volgens de hieronder gestelde voorwaarden.

3. De deelname aan klasse A staat uitsluitend open voor hen, die het in artikel 2 bedoelde oorspronkelijk ontwerp vervaardigd hebben.

De deelname aan klasse B staat voor een ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.

4. Ter beoordeeling der ontwerpen is een Keuringscommissie benoemd, bestaande uit de heeren: C. S. van Beuningen te Maarsbergen, Voorzitter; H. Steketee te Wageningen, Secretaris; J. Elema te Assen; H. Masselink te Utrecht; G. J. van Poppel te Gilse, alsmede de heeren J. Limburg, architect te 's-Gravenhage en Karel Muller, architect te Amsterdam, voorgesteld door de Permanente Prijsvraag-Commisie.

Aanvragen om nadere inlichtingen dienen voor den 1sten October 1913 schriftelijk gericht te worden aan den Secretaris der Keuringscommissie. De antwoorden zullen uitsluitend ter publicatie worden medegedeeld aan de vakbladen.

5. Voor de prijsvraag is beschikbaar een bedrag van duizend gulden tot toekenning van prijzen aan die inzenders, wier ontwerpen het meest aan het in artikel 1 gestelde doel beantwoorden.

6. De inzendingen voor deze prijsvraag zullen aan de volgende voorwaarden moeten voldoen.

De boerderij moet in het bijzonder voor eene heide-ontginning geschikt zijn en zal bestaan uit eene woning voor een huisgezin met het noodige dienstpersoneel, stalling voor koeien, jongvee, paarden en varkens, de noodige bergruimte voor den oogst, stalmest, gier, wagens en werktuigen. De meeste waarde zal gehecht worden aan eene doelmatige inrichting en aan eene goedkoope, doch degelijke uitvoering van de boerderij. De woning en de stallingen moeten aan redelijke hygiënische eischen voldoen. De geheele inrichting van de boerderij zal zoodanig zijn, dat een gemakkelijk overzicht, voldoende afscheiding der verschillende bedrijfsruimten en besparing aan handenarbeid verkregen wordt. Het ontwerp dient zich te leenen tot verdere uitbreiding van het bedrijf. Men verlangt een aangenaam landelijk voorkomen van de boerderij, met vermijding van belangrijke afwijkingen van de hier te lande gebruikelijke bouwwijzen.

De inzendingen voor klasse A moeten geschikt zijn voor eene heide-ontginning met 20 tot 50 H.A. gras- en bouwland; die voor klasse B voor eene heide-ontginning met 15 H.A. grasland en 15 H.A. bouwland, waartoe in het ge-

heel een bergruimte van 800 M³. noodig is. Verder dient gerekend te worden op stalling van 15 stuks melkvee, 5 stuks jongvee, 20—30 varkens en 3 paarden.

7. De inzending van de deelnemers aan deze prijsvraag moet bestaan uit:

a. een teekening van de boerderij ,schaal 1 : 100 met platten grond en de verschillende doorsneden en gevels;

b. enkele détailteekeningen, schaal 1 : 20 van de verschillende stallen;

c. een perspectiefteekening van het uitwendig voorkomen der boerderij, gezien van de voorzijde, ter grootte van ongeveer 0.50 bij 0.75 meter. Voor klasse A kan volstaan worden met eenige fotografieën, minstens 0.24 bij 0.32 meter van het uit- en inwendig voorkomen der boerderij.

d. eene beknopte toelichting van de teekeningen, en wel voor klasse A met vermelding der volledige bouwkosten en van de afwijkingen van het ingezonden ontwerp ten opzichte van het ter aan te geven plaatse uitgevoerde oorspronkelijke ontwerp en van klasse B met een gedétailleerde opgave der benoodigde bouwmaterialen.

8. De volledige inzendingen moeten vrachtvrij vóór of op den 1en Januari 1913 onder duidelijke vermelding van de prijsvraag worden toegezonden aan het Bureau der Koninklijke Nederlandsche Landbouw-Vereeniging, Buitenhof 42 te 's-Gravenhage ,voor klasse A met opgave van den naam en het adres van den inzender, voor klasse B onder vermelding van een motto en met opgave van een correspondentie-adres in gesloten omslag en van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met eene verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is, zoo noodig met vermelding zijner medewerkers. Eerstgenoemde omslag mag door de Keuringscommissie geopend worden om met den ontwerper in briefwisseling te treden, laatstgenoemde omslag slechts met diens uitdrukkelijke toestemming. Op straffe van uitsluiting is het den inzenders in deze klasse verboden zich vóór de uitspraak der Keuringscommissie bekend te maken.

9. Ter beoordeeling van eene inzending in klasse A kan de Keuringscommissie nadere inlichtingen aan den ontwerper vragen en met hem een bezoek brengen aan de boerderij ,die volgens het oorspronkelijke ontwerp is uitgevoerd.

10. De Keuringscommissie zal met inachtname van de hierboven gestelde omschrijving en voorwaarden de verschillende ontwerpen zorgvuldig overwegen en prijzen met diploma's toekennen aan die inzenders, welke het best aan de prijsvraag hebben voldaan.

11. De bekroonde ontwerpen zullen op passende wijze op de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling in 1913 te 's-Gravenhage tentoongesteld worden, terwijl ze voorts vanwege de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, waartoe deze door het enkele feit der inzending het recht verkrijgt, geheel of gedeeltelijk gepubliceerd zullen worden. Aan deze publicatie worden de namen der bekroonden alsmede het verslag der Keuringscommissie, voorzooverre dat op de bekroonde ontwerpen betrekking heeft, toegevoegd.

12. Het verslag der keurmeesters zal op de tentoonstelling voor belanghebbenden ter inzage zijn; het wordt, zoo mogelijk reeds gedurende de tentoonstelling, in druk verkrijgbaar gesteld.

Aldus vastgesteld in de vergadering van het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke Nederlandsche Landbouw-Vereeniging op 18 Dec. 1911.

(w.g.) Jhr. Mr. G. L. M. H. RUYS DE BEERENBROUCK,
2de Voorzitter.

(w.g.) V. R. Y. CROESEN, Secretaris.

In haar eerste vergadering van 4 April 1913, nam de Keuringscommissie kennis van de ingekomen ontwerpen. Het bleek, dat voor klasse A, teekeningen van werkelijk uitgevoerde boerderijen, geen enkele inzending was ontvangen, terwijl voor klasse B de volgende ontwerpen waren ingezonden:

„Nebthi", „Ad Libitum", „Glück Auf", „Economie"', „Oostelijk Brabant", „Eenvoud" en „de Ontginning".

Daar de Keuringscommissie het ten zeerste betreurde, dat voor de zoo belangrijke klasse A, geen enkele inzending was ingekomen, werd besloten, om het Dagelijksch Bestuur der Kon. Ned. Landb. Vereen. te verzoeken, daartoe alsnog de gelegenheid open te stellen. Dit verzoek werd ingewilligd en de volgende oproep in het begin van Mei 1913 in meerdere tijdschriften openbaar gemaakt:

„Het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging maakt bekend, dat alsnog de gelegenheid wordt opengesteld tot inzending van ontwerpen voor boerderijen voor ontginningen op zand- en dalgronden volgens Klasse A van de Prijsvraag voor Ontwerpen van Boerderijen op Heide-ontginningen, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging in verband met de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling te 's-Gravenhage in 1913. Het is voldoende een exemplaar der Bouwteekening (mits schoon en ongevouwen) in te zenden met opgave der bouwkosten en met een korte beschrijving van het landbouwbedrijf, waarvoor de boerderij is uitgevoerd. Desgewenscht kan daarbij een fotografie van het gebouw worden gevoegd en een opgave der wenschelijk gebleken veranderingen.

De keurmeesters voor deze prijsvraag stellen zich voor, doelmatig gebleken ontwerpen te bekronen met prijzen van twintig tot honderd gulden, waartoe een totaal bedrag van vijf honderd gulden beschikbaar is. In het bijzonder zal gelet worden op practische indeeling en goedkoope uitvoering der boerderij.

De inzending kan uitsluitend geschieden door den ontwerper der teekening al of niet in samenwerking met den gebruiker der boerderij en moet vóór 1 Juni a.s. met duidelijke vermelding van naam en adres van den afzender franco gezonden worden aan de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, Buitenhof 42, Den Haag."

In de vergadering der Keuringscommissie van den 2en Juli 1913, bleek, dat op grond van dezen oproep waren ingezonden: zeven ontwerpen, waarvan één als niet werkelijk uitgevoerd, niet voor Klasse A in aanmerking kon komen.

De Keuringscommissie besloot, dit ontwerp bij Klasse B te beoordeelen, maar het alleen dan voor een prijs in aanmerking te doen komen, wanneer van het beschikbare bedrag nog gelden over zouden blijven.

In deze zelfde vergadering werd overgegaan tot eene beoordeeling der ontwerpen voor beide klassen en kwam de Commissie tot de volgende overwegingen:

Voor klasse A werden aangenomen zes ontwerpen.

Daar één dezer ontwerpen niet op eene ontginning maar in een Zuid-Hollandsche polder was uitgevoerd, en dus buiten beoordeeling moest blijven, bleven slechts vijf ontwerpen ter beoordeeling over.

Van deze ontwerpen kwamen voor nadere beschouwing in aanmerking: 2 ontwerpen van den architect A. H. Kleinenberg te Musselkanaal, benevens 2 ontwerpen van den architect C. J. Wierda te Heerenveen.

Eene andere inzending, evenals die van den architect Kleinenberg, eene boerderij op Groninger dalgronden betreffende, werd mede in overweging genomen, doch moest afvallen, omdat de woning uiterst primitief was en de inrichting van de schuur in geen enkel opzicht uitmunte boven de gewone bouwwijze; bovendien toonde de kapconstructie meerdere fouten evenals andere onderdeelen van het gebouw. Het uitwendig voorkomen, vooral van de woning, moest minder geslaagd genoemd worden. Daartegenover dient vermeld, dat deze boerderij, die voor ± 30 H.A. bestemd is, ter stalling van zeven stuks rundvee, het noodige jongvee, 3 stuks paarden en 1200 M³. bergruimte, slechts f 5400.— gekost heeft.

In vergelijking met dit ontwerp, steekt de inzending van den architect Kleinenberg, voor ongeveer dezelfde bedrijfstoestanden, gunstig af, inzonderheid zijn ontwerp voor den heer D. Moorslag, wonende te 2e Exloërmond.

Na rijpe overweging meende de Keuringscommissie dit ontwerp als goed voorbeeld voor eene boerderij der Veenkoloniën te mogen aanbevelen.

De bouwkosten, ten bedrage van f 5556.— voor 20 H.A. zijn niet te hoog; de woning is geriefelijk ingericht en in overeenstemming met de leefwijze in de betreffende streek. De stallingen zijn voldoende, hoewel de plaatsing van het vee met de koppen tegen den muur aan de Commissie minder gewenscht voorkwam, waar voldoende ruimte aanwezig is om een afzonderlijke voedergang te maken. Maar hierbij mag niet vergeten worden, dat op genoemde gronden weinig vee gehouden wordt.

Het uitwendig voorkomen der boerderij voldoet aan redelijke eischen en zou met enkele kleine wijzigingen gemakkelijk nog eenigszins verbeterd kunnen worden. Inzonderheid werd de plaatsing der ramen en het onderling verschil in vormen minder passend geacht. Ook de sprongen in de zijgevels bederven eenigszins het landelijk karakter van eenvoud en rust.

Dit ontwerp kwam volgens de Commissie in aanmerking voor eene bekroning van f 50.—, waarbij in overweging wordt genomen, dat het betrekkelijk weinig nieuws bevatte.

Een even groote prijs werd toegekend aan het ontwerp van den architect C. J. Wierda, voor eene boerderij, gebouwd te Appelscha. De Keuringscommissie meende dit ontwerp zoowel voor eene boerderij op heideontginning in de Noordelijke provinciën, als op dalgronden, waarbij de aardappelbouw minder op den voorgrond treedt dan in de Veenkoloniën, te mogen aanbevelen; toch bevat ook dit ontwerp meerdere fouten. De koeien en paardenstal dienen van plaats te verwisselen, terwijl het uitwendig voorkomen van de boerderij door vereenvoudiging aanmerkelijk verbeterd zou kunnen worden.

In de zijgevels zouden de deuren, niet teruggeplaatst moeten worden en de daklijn zou moeten doorgaan. Deze wordt nu verbroken wat jammer is.

(Slot volgt.)

FRIJSVRAAG TUINSTADWIJK.

uitgeschreven door de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten.

Vraag 1.

Zijn de straten ten Noord-Oosten van de gevraagde tuinstadwijk te beschouwen als uit gewone rijenhuizen bestaande, of dragen ze reeds eenigszins het karakter van tuinstad?

Antwoord.

De straten ten Noord-Oosten van de gevraagde tuinstadwijk zijn bebouwd met rijenhuizen, hoog 3 verdiepingen, (huis, één hoog, twee hoog en zolder).

Vraag 2.

Kan de tuin-aanleg zoo ruim ontworpen worden, dat de jaarlijksche netto-huuropbrengst gelijk zal zijn aan 4.556 pCt. van de totale aanlegkosten, dus dan klaarblijkelijk zonder eenige winst voor het exploiteerende lichaam?

Antwoord.

Door het exploiteerend lichaam behoeft inderdaad geen winst gemaakt te worden. Van de totale aanleg- en bouwkosten wordt per jaar aan rente en aflossing gevorderd 4.556 %. Voor de berekening der bruto huur, welke gevraagd wordt, geven artt. 1 en 2, onder 5, alle gegevens.

Namens de Jury:

De Secretaris,

A. KEPPLER.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 39. Officieel Gedeelte. — De Algemeene Administratieve Voorwaarden. — Algemeene Septembervergadering-Excursie op 16 en 17 September 1913.

Natuurlijk Stedenschoon, door Dr. W. B Petrí c.i. (vervolg)

Ingezonden. Wijzigingen in het Examen voor Bouwkundig Opzichter, door E. J. Rothuizen.

ARCHITECTURA No. 39. Verslag van de Ledenvergadering van 12 Sept. 1913.

Kantoorgebouw van de Ned. Heidemaatschappij te Arnhem, arch. K. de Bazel, met afbeelding.

Eenige mededeelingen over het Xe Internationaal Woningcongres, door Willem van der Pluym.

Het Silogebouw en pakhuispand «St Job» te Rotterdam, arch. J. J. Kanters, met afbeeldingen.

Ingezonden. De Administratieve Voorschriften.

DE BOUWWERELD No. 39. Het oude Raadhuis te Kampen, door A. J. Reijers, met afbeeldingen.

Wat Overheid en burgerij voor ons stadsschoon kunnen doen, door A. W. Weissman (vervolg).

DE INGENIEUR No. 39. Louis Sloot †. Levensbericht met portret, door A. G. de Koningh, w. i.

Het geschil tusschen de Indische Regeering en de Hollandsche Aannemings-Maatschappij, door R. A van Sandick c. i.

Het relativiteitsbeginsel in de mechanica, door G. J. van de Well w. i. (vervolg) met afbeelding.

Overdracht van het Rectoraat der Technische Hoogeschool.

XIIIde Internationaal Scheepvaartcongres te Stockholm, 1915.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 39. Officieel gedeelte. — De Troonrede. — Verslagen van vergaderingen. — Examens, ingesteld door de Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst. — Eenige beschouwingen over het Taylorstelsel. — Ambachtsschool te 's-Gravenhage. — De A.N.O.T.B. en zijn wintercampagne. — Arbeidscontract. — Ingezonden. — De aanleg en constructie van strandhoofden (slot). — Prijsvraag. — Vragenbus. — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 38. Bond van Oud-Leerlingen der Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

Internationale Federatie.

Verslag der Staatscommissie over de Werkloosheid V.

Nederlandsche aannemers in het Buitenland (vervolg).

Afdeelingsverslagen — Dordrecht 18 September 1913.

Ingezonden. — Nabetrachting door H. C. v. Benthem.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 13. Onze straatklinkers — Klinkerbestratingen. — Het begrip: Paardekracht. — De steenfabrieken aan den Holl.-IJsel. — Mededeelingen. —

HET HUIS OUD & NIEUW No. 9. In de September-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift treffen wij een hoofdartikel aan getiteld: Het Prinsdom Oranje door H. M. Werner. De schrijver verklaart beschei-denlijk met zijn geringe gaven te willen trachten, de leemte van kennis en belangstelling in het prinsdom Oranje aan te vullen en levert daarover een zeer lezenswaardige en fraai geïllustreerde studie. Natuurlijk vinden daarbij de bekende antieke monumenten van Oranje, de Triomfboog en het Theater een ruime plaats, maar het artikel bevat overigens vele belangrijke en weinig bekende bijzonderheden, vooral van geschiedkundigen aard.

Verder treffen wij in dit nummer aan een artikeltje over Gedenkdamast, d. w. z. tafellinnen, met een patroon van motieven, betrekking hebbende op Neerlands' honderdjarige onafhankelijkheid terwijl ten slotte eenige goede afbeeldingen worden gegeven van mooie oude stoelen.

Varia.

DE UITVINDER VAN DE LOGARITHMEN.

Voor driehonderd jaar is op het gebied der wiskunde een uitvinding gedaan, waarvan de waarde niet kan worden overschat en waarvan de uitvinder niet genoeg geroemd kan worden. Over enkele maanden zal in Schotland, waar de uitvinder woonde en werkte, de uitvinder worden herdacht.

Wij bedoelen de vinding der Logarithmen door John Neper, die in 1550 het levenslicht aanschouwde. In 1614 maakte John Neper zich in één slag beroemd door de ontdekking — of uitvinding, hoe wil men het noemen? — van de z.g. natuurlijke Logarithmen, die een onontbeerlijk hulpmiddel voor de mathematici, de techici, de physici en de astronomen zijn geworden. Zijn uitvinding publiceerde hij in zijn hoofdwerk „Mirifici Logarithmen Canonis Descriptio.

Terwijl Schotland zich voor het jubileum opmaakt, wordt door de Zwitsersche pers beweerd dat reeds vóór John Neper de Zwitser Joost Burgi uit Lichtensteig de Logarithmen vond. De astronomen van de zestiende en zeventiende eeuw vermenigvuldigden en deelden groote getallen, zij verhieven deze tot de derde macht of trokken er den derde-machtswortel uit. Dat gecijfer kostte natuurlijk enormen tijd. Toen kwam Michael Stifel, een algebraïst van naam, die langen tijd naar de eenvoudiger methode van vermenigvuldigen, machtsverheffen enz. heeft gezocht. Practische resultaten verkreeg echter het eerst Burgi, die feitelijk de Logarithmische berekening invoerde.

Personalia.

† J. KALFF.

Den 17den September 1913 overleed te Oosterbeek Jan Kalff, op bijna 82-jarigen leeftijd.

Hij werd geboren te 's-Gravenhage den 19den September 1831, werd kadet der genie aan de Militaire Academie, die hij in 1852 als 2de luitenant-ingenieur verliet. In 1864 werd hij bevorderd tot kapitein der genie te Zutphen. In 1865 verliet hij den militairen dienst en werd benoemd tot eerstaanwezend ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen ter standplaats Zwolle. Hij was o. a. werkzaam bij den bouw van de spoorbrug over den IJsel te Zutphen. In 1867 werd hij benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. Van 1871—1873 was hij als eerstaanwezend ingenieur in dienst der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij voor den aanleg van den Oosterspoorweg, ter standplaats Hilversum. Van 1873—1882 was Kalff directeur der publieke werken van Amsterdam en na dien trad hij op als hoofdingenieur, chef van Weg en Werken van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, uit welke betrekking hij in 1896 werd gepensionneerd. In 1908 vestigde hij zich te Oosterbeek. «De Ingenieur».

Gemengd Nieuws.

Een vluchthaven aan Frieslands Westkust.

Op het eerste Nederlandsche Binnenscheepvaartcongres, onlangs in het Americanhotel te Amsterdam gehouden, sprak de heer E. J. Tjeerde uit Workum over «Een vluchthaven aan de Westkust van Friesland.» Spreker wees er, volgens het verslag in het «Hbl.» op, dat op het traject Harlingen—Stavoren, een afstand van 50 K.M., slechts drie kleine havens zijn

(Vervolg 3de pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR M'j. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUWVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 11 OCTOBER 1913. No 41.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling: » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.2:
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

J. J. VAN NIEUKERKEN.

Onder bijzondere groote belangstelling is Woensdag j.l. op de begraafplaats Oud-Eik en Duinen ter aarde besteld, het stoffelijk overschot van J. J. van Nieukerken, die een paar dagen tevoren in het ziekenhuis „Bronovo" te 's-Gravenhage was overleden.

Een zeer bekende figuur is hiermede uit den Haagschen architectenkring verdwenen, een persoonlijkheid, die ook gezien was in alle andere kringen, waarin hij zich gedurende zijn werkzaam leven bewogen heeft.

Johannes Jacobus van Nieukerken, Zeeuw van geboorte, was in den loop der jaren in de Residentie geheel ingeburgerd, ofschoon hij nooit Hagenaar geworden is.

Destijds werkzaam op het bureau der Landsgebouwen voor onderwijs, onderscheidde hij zich reeds door zijn groote werkkracht, die hem in staat stelde, na afloop van zijn dagtaak, nog een tweede dagtaak van studie en arbeid af te werken, dikwijls vruchtbaarder dan de eerste. In het geheel niet voor een ambtenaarsloopbaan in de wieg gelegd, bereidde hij zich voor op een onafhankelijken werkkring en trachtte hij particuliere relaties te verkrijgen, tot hij op zekeren dag, misschien nog wel met eenige bezorgdheid voor de toekomst, maar zeker met een zucht van verlichting, het ambtenaarsleven voor goed kon vaarwel zeggen.

Het geluk dient de stoutmoedigen, inzonderheid, wanneer zij bovendien werkezels zijn en niet over één nacht ijs gaan. Van Nieukerken wist de aandacht op zich te vestigen en kwam aardig in het werk. Zelfs van regeeringswege werden hem opdrachten gegeven en wij herinneren ons het toenmaals nog uiterst zeldzame geval, dat hem, als particulier architect, het ontwerpen van de uitwendige architectuur van het gebouw der Cadettenschool te Alkmaar werd toevertrouwd.

Later is het hem ook vergund aan eene inwendige verbouwing van het Paleis het Loo zijn krachten te wijden en een zijner laatste groote werken, het Academisch Ziekenhuis te Groningen, waarvoor hem een decoratieve onderscheiding ten deel viel, was een Rijkswerk, maar het liefst was hem de particuliere architectenpractijk, waarin hij vrijelijk zijn hooge idealen kon nastreven en waarin hij ook zijn beste werken geleverd heeft.

Daartoe behooren om slechts enkele uit de lange reeks te noemen, talrijke woonhuizen en villa's, het Huis Wittenburg onder Wassenaar, de Huishoudschool, de Industrieschool voor Meisjes en een Gebouw voor Eigen Hulp te 's-Gravenhage, het kasteel Duin- en Kruidberg bij Santpoort, het Huis te Voorst bij Zutphen, enz.

Van Nieukerken's oudere werken kenmerken zich door een bepaalde voorliefde voor een vrije toepassing van Hollandsche Renaissance-vormen, in sommige zijner latere zijn ook moderne opvattingen met succes gehuldigd, maar al zijn werken hebben niettemin een sterk persoonlijk cachet door de degelijkheid der samenstelling en de liefdevolle verzorging van het détail.

De zonen van den overledene zullen ongetwijfeld in vele opzichten het voetspoor hums vaders volgen, maar zeker

nog dikwijls den zoo kundigen en in de practijk des levens zoo uitnemend geschoolden raadsman missen, die steeds rechtuit zijn meening zeide en steeds bereid was, anderen met zijn ervaring van dienst te zijn.

In vele kringen zal de man gemist worden, die zich, door zijn hoog ernstige levensopvatting, zoo veler achting had weten te verwerven en tevens in den gezelligen vriendenkring een opgewekte, vroolijke gast was, niettegenstaande hem het hoofd vol zaken zat en zware beproevingen hem niet zijn gespaard.

Maar daarom kan met te meer recht van zijn leven gezegd worden, dat het rijk geweest is in alle opzichten.

Zijn asch ruste in vrede!

Indrukken uit Zuid-Engeland.

Vervolg. (Zie bladz. 315.)

Even eigenaardig als de Engelsche laat-Gothiek is de daarop gevolgde vermenging van Gothiek en Renaissance haar te lande. Een fraai vroeg voorbeeld daarvan levert Christchurch gate, de poort, die van de zijde van het stadscentrum toegang geeft tot de „Precincts" van de kathedraal. De architectuur dezer poort is een verfijnd Perpendicular, waarin reeds de horizontale lijnen sterk beginnen te spreken en het beeldhouwwerk, hier en daar, voor zoover men zien kan, want het is zeer beschadigd en verweerd, Renaissance-trekken begint te vertoonen.

De zware eikenhouten deuren, die de beide poortopeningen, een groote en een kleine, afsluiten, vertoonen geen spoor meer van de Gothische vormen maar herinneren aan Fransche Renaissance. De poort werd gebouwd op de plaats, waar vroeger een Normandische poort stond, in 1517, de deuren zullen wel van wat later tijd zijn. Het is jammer, dat het bovengedeelte van het poortgebouw indertijd verknoeid is, toen eenige daartegenover wonende burgers zich beklaagd hadden, dat zij niet op de klok van de kathedraal konden zien. Het is te hopen, dat bij de herstellingswerken ,die blijkens het steigerwerk, dat voor de poort geplaatst is, thans onderhanden genomen worden, ook het bovengedeelte zoo goed mogelijk teruggebracht zal worden in zijn oorspronkelijken staat, die nog met juistheid bekend kan zijn.

Van de hoofdstraat der stad loopt men recht op deze poort aan, door een straatje, dat nog vrij goed zijn middeleeuwsch karakter behouden heeft, de schilderachtige Mercery-lane. De eigenaars der huizen, allen winkeliers, hebben het mogelijke gedaan om te behouden wat te behouden was en hoogstens de benedenverdiepingen voor hun zaken verbouwd. De op elke verdieping overspringende bovengevels laten slechts een klein stukje van de lucht zichtbaar. Ook de vakwerkconstructie van die gevels is zooveel mogelijk behouden of hersteld en het bovenbeschreven poortgebouw, waarboven zich in het verschiet een der westelijke torens van de kathedraal verheft, vormt een prachtige afsluiting. Het geheel verdient een eerste plaats onder de beroemde stadsgezichten.

Wanneer men Christchurch gate doorgaat (de poort heet zoo, omdat de kathedraal aan Christus gewijd is) komt men op een van de pleinen van de gewijde stadswijk en staat men eensklaps voor den langen zuidgevel van de kathedraal. De indruk is overweldigend, ofschoon men het gebouw nog niet eens in zijn volle lengte overziet, want het achterste gedeelte van het koor verdwijnt achter den zuidelijken arm van het oudste der beide dwarsschepen. Zooals uit den plattegrond zichtbaar is zijn hier eigenlijk twee kerken aan elkander gebouwd. Wat nu koor heet is een volledige kerk met transept en daaraan is een tweede transept met een schip aangebouwd. Op de geweldige kruispijlers van dit tweede transept verheft zich de Engelen-toren ook „Bell Harry" genaamd, naar Hendrik VIII, die hem bouwen liet. Mooi in verhouding tot het geheel verheft zich dit gevaarte tegen een nevelig blauwe lucht, mooi contrasteeren de nagenoeg niet onderbroken verticale lijnen van dezen toren met de sterk sprekende horizontale noklijnen der daken, mooi in evenwicht is ook deze kruistoren met de westelijke torens, die veel lager en minder slank van vormen zijn, daarbij overdreven breed aangelegd en van geweldige steunbeeren op de hoeken voorzien. Die steunbeeren vormen de zijwanden van het wester- en zuiderportaal. Dit laatste is als hoofdingang van de stadszijde het rijkst behandeld en wanneer men daardoor het schip der kerk binnentreedt, krijgt men opnieuw den indruk van twee aan elkander gebouwde kerken. Het koor is toch geheel van het schip afgescheiden, men mist den open doorkijk uit het schip in het koor, zooals men dien in vele andere Gothische kerken gewoon is, slechts door enkele openingen o.a. in de zijschepen ziet men in het koorgedeelte en een nevelachtig perspectief geeft eenigszins een denkbeeld van de groote afmetingen der geheele ruimte. In het schip treft ons de groote hoogte der zijschepen in verhouding tot die van de middenruimte, die men ook reeds buiten kan opmerken. Daardoor vormen de zijschepen, meer dan anders ,een geheel met het middenschip en wordt de ruimte-indruk verhoogd.

Het gemis van het inzicht in het koor wordt eenigszins vergoed daardoor, dat het kruis van het transept licht ontvangt door de onderste vensters van den kruistoren. Het gewelf van het kruis ligt boven die vensters en verheft zich hoog boven dat van het middenschip, gelijk men kan opmerken, wanneer men de trappen bestijgt die naar den ingang van het koor voeren. Overziet men van die trappen, zich omkeerend, eerst nog eens het schip met zijn sterk perpendiculaire bundelpijlers, zijn spitse bogen en stergewelven, dan ziet men zich bij het betreden van het koor plotseling geplaatst in een geheel ander interieur, dat men dadelijk herkent als het oudere gedeelte, waar men den bundelpijler wel terugvindt, doch in ouderen vorm, naast den cilindrischen pijler met bladkapiteel. Ook treft men hier, naast den spitsboog, den rondboog nog aan, terwijl menig detail ons herinnert, dat wij hier met den Engelschen overgangsstijl, het Early English te doen hebben. Eenvoudige kruisgewelven met zware ribben dekken deze ruimte af. Hooge trappen voeren naar het altaar en daarnaast naar het achterste gedeelte van het koor de Drieeenheidskabel die aan de Oostzijde wordt afgesloten door de zoogenaamde Corona, een cirkelvormige kapel, die geheel afzonderlijk tegen de afsluiting van het koor aanstaat en waarvan het gewelf zeer hoog geplaatst is. Van buiten maakt deze Corona een zeer eigenaardig effect, ingesloten tusschen twee vierkante traptorens, maar het geheel schijnt onvoltooid te zijn gebleven en men zou zeggen, dat de bedoeling van den bouwmeester geweest is, deze Corona torenvormig op te trekken en te bekronen.

Men zegt, dat de thans bestaande kathedraal de derde kerk is, die op deze zelfde plaats gebouwd werd. De eerste moet van Romeinsch-Saxischen oorsprong geweest zijn en daarin moet reeds in 690 het eerste orgel geplaatst zijn, dat in Engeland gehoord werd, terwijl toen ook reeds een school bij de kerk gesticht werd.

In 1011 werd Canterbury door de Noormannen geplunderd en in brand gestoken, terwijl de aartsbisschop door hen vermoord werd. Maar twaalf jaren later werd de kerk, die bij de plundering veel geleden had door koning Canut hersteld. In 1067, een jaar na den inval der Normandiërs, toen Willem de Veroveraar bezit nam van het kasteel van Canterbury werd de kathedraal andermaal door brand geteisterd en waarschijnlijk onherstelbaar vernield, althans is het bekend, dat de Normandische aartsbisschop een algeheelen herbouw ondernam, die zeven jaren duurde van 1070 — 1077. Deze bouw, waarvan nog vele deelen over zijn, o.a. een groot gedeelte van de crypt, waar zelfs nog resten van den Saxischen bouw worden aangewezen, werd van 1107 — 1130 belangrijk uitgebreid en verfraaid door de priors Ernulf en Conrad. Na voltooiing werd de nieuwe kathedraal gewijd in tegenwoordigheid van Hendrik I, koning van Engeland, David, koning van Schotland en alle Engelsche bisschoppen. In 1174 werd de kerk nog eens door een geweldigen brand grootendeels vernield en bleef zij geruimen tijd gedeeltelijk een bouwval, totdat Willem van Sens, een Fransch bouwmeester, den wederopbouw ter hand nam. Vijf jaren later werd deze bouwmeester het slachtoffer van een ongeluk. Willem den Engelschman volgde hem op en aan dezen, die den spitsboog invoerde naar het voorbeeld van zijn voorganger, dankt men het behoud van vele gedeelten van den Normandischen en vroeg-Engelschen bouw, die wellicht, zoo de Fransche bouwmeester in het leven gebleven ware, verdwenen zouden zijn.

(Wordt vervolgd.)

Het Stadhuis te Rotterdam.

Het volgende adres is verzonden:

26 September 1913.

Aan den Raad der Gemeente Rotterdam geeft met den meesten eerbied te kennen, het Algem. Bestuur van het Verbond van Ned. Kunstenaars-Vereenigingen,

dat het met groote belangstelling heeft kennis genomen van het resultaat der Prijsvraag, uitgeschreven voor den bouw van het Stadhuis te Rotterdam,

dat het in het algemeen ten zeerste gewenscht is alle gebouwen, maar natuurlijk vooral zulke monumentale als het Rotterdamsche Stadhuis, te doen zijn de uitdrukking van het gedachtenleven der cultuurperiode van hun ontstaan en dus als het ware te doen dragen den datum van hun bouw, niet door cijfers maar door het wezen hunner vormen zelve; dat dit wel in het bijzonder geldt voor het groeiend en bloeiend Rotterdam, stad bekend om den durf, den ondernemingsgeest en de werkkracht harer burgers en bestuurders, en om hare snelle ontwikkeling, waardoor zij een stad der toekomst bij uitnemendheid is;

dat echter, afgezien van de goede hoedanigheden van het voor uitvoering aangewezen project van den bekroonde, wel algemeen erkend wordt, dat dit project, wat het uitwendige betreft, voor een groot deel is een navolging van Hollandsche en Vlaamsche bouwkunst, toegepast gedurende de 17de eeuw terwijl het interieur ook weinig modern genoemd kan worden; dat het Alg. Bestuur op grond van deze overwegingen het betreurt, dat de omstandigheden er toe geleid hebben, dat een ontwerp bekroond werd, welks karakter weinig van onzen tijd getuigt, en dat het daarom Uw college ernstig in overweging geeft, het welbewust daar heen te leiden, dat volgende nieuwe gebouwen meer het wezen van eigen tijd zullen weerspiegelen.

Bovenstaand adres werd met algemeene stemmen goedgekeurd, behalve die van het schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio", dat zich met de strekking er van niet kon vereenigen.

't Welk doende, enz.

Voor het Alg. Bestuur van het Verbond voornoemd:

w.g. HERM. ROBBERS, Voorzitter.

w.g.' L. GRATAMA, Secretaris.

Tot toelichting diene, dat het Verbond bevat de volgende Kunstenaarsvereenigingen:

Architectura et Amicitia; — Arti et Industriae; — Bond van Nederl. Architecten; — Genootschap van Nederl. Componisten; — Haagsche Kunstkring; — Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; — Moderne Kunstkring; — Pictura Veluvensis; — Pulchri Studio; — St. Lucas; — Alg. Nederl. Toonkunstenaarsvereeniging; — Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; — Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst; Vereeniging van Letterkundigen.

* * *

Mosterd na den maaltijd!

Als zoodanig zal ongetwijfeld het adres door den achtbaren Raad der Gemeente Rotterdam worden terzijde gelegd en niemand zal het bij nieuwe bouwplannen voor den dag halen.

Waarom geen actie gevoerd toen het tijd was?

Thans slaan de vereenigingen met dit futlooze protest een miserabele figuur en moet men wenschen, dat het maar zoo spoedig mogelijk vergeten wordt.

Bij een volgende gelegenheid toch zal het een slechte introductie zijn voor een nieuwe actie, en zal men beter doen er de Rotterdammers maar niet meer aan te herinneren.

De Hofkapel gesloopt.

In de Haagsche „Avondpost" leest men:

Achter de schutting op 't Binnenhof, naast het gebouw der Eerste Kamer, wordt een arbeid verricht, waarvan èn oud-minister Regout èn minister Lely de niet te benijden verantwoordelijkheid dragen.

Het Hofkapel wordt gesloopt.

Een oud historisch monument wordt definitief vernield.

In deze kapel lagen vele der Hollandsche graven en hun familieleden begraven, en ook Oldenbarneveldt is er na zijn executie ter aarde besteld.

Reden dus te over om het gebouw, als we een wet ter bescherming van historische en kunstmonumenten bezaten — welke we reeds te lang ontberen — dit gebouw te classificeeren onder de te beschermen monumenten.

Tot nog toe is de stem welke om zoo'n wet riep, die geweest van den roepende in de woestijn.

In 1889 begon men met de vernieling. Van de kapel werd archiefbergplaats voor Waterstaat gemaakt. Op de gaanderijen werden zolders gelegd, fundeeringen gemaakt om die zolders te dragen, en daardoor ettelijke graven, waarin de oude heerschers over Holland de laatste rust hadden genoten, brutaalweg geruimd. Of er toen zerken zijn opgeruimd, weten we niet — lang niet alle graven waren daarmede gedekt.

En nu is 't weer Waterstaat dat aan deze schennis debet is.

De wet, waarmede minister Regout de verbouwing van 't Binnenhof doordreef, geeft er aanleiding toe, want Waterstaat moet uitgebreid worden.

Dus moeten kelders worden uitgediept, omgewerkt en tot ambtenaarsvertrekken worden veranderd.

En onder die kelders .... is de Hofkapel gerekend.

Hoewel ze geheel rez de chaussée staat.

En zoo zijn de sloopers bezig om de oude gewelven door te breken of te sloopen en te vervangen door de zware ijzeren balken. De kolossale hardsteenen zerken, haast ongeschonden nog en uitstekend bewaard, zonder uit- of afslijting, zijn los gehakt en opzij gezet. Naar 't heet worden ze overgebracht naar de kelders van de Grafelijke zalen. Om er soms de archiefstukken te bedekken, welke Waterstaat daar nu bewaart? Om er tegen den muur gezet te worden?

De graven? Wat gebeurt daarmede?

Ze zouden gespaard worden, zei een opzichter. Maar .... de vertrekken komen een heel eind onder den grond te liggen, daar is nog zooveel over te doen geweest dat er geen voldoende licht zou toetreden enz.? Krijgt de ambtenaar dan soms in zijn kamertje een afgezonderd heuveltje met 't bordje: Graf van vermoedelijk een graaf van Holland" er op?

Die graven zullen ook wel verdwijnen. Wat er na de 800 jaar, welke sinds den graventijd verloopen zijn, nog van de overblijfselen rest, gaat denzelfden onbekenden weg op, als in 1889 is gebeurd.

Dat alles — de vernieling van 't laatste wat aan den Graventijd herinnert, aan de prille jeugd van ons land, wordt vernietigd onder de hooge goedkeuring van onze regeering.

't Is fraai!

Wil men na 1913 weten hoe die Hofkapel er na de renaissance heeft uitgezien, dat moet men gaan naar 't gemeentemuseum en naar de Waalsche kerk in 't Noordeinde. Op museum kan men dan 't schilderijtje van C. Behr bekijken, waaruit blijkt, dat 't orgel midden op de rechtsche gaanderij stond en het altaar aan den vijverkant, tusschen twee ramen in tegen een bedekt raam.

In 't midden was een groote open ruimte — waar in 1889 de steunpijlers zijn geplaatst onder den archiefzolder.

De Waalsche kerk is een copie van de Hofkapel. Deze laatste was nl. aan Louise de Coligny afgestaan als kapel, en zoodoende de Fransche kerk geworden. Toen Lodewijk Napoleon nu hier als koning resideerde, wilde hij die kapel voor zijn eigen R. K. eeredienst als hofkapel terug hebben en om de Walen, die op die manier hun kerk zouden verliezen, ter wille te zijn, liet hij voor hen een getrouwe copie van de hofkapel bouwen in het Noordeinde.

De copie blijft, het origineel, de Hofkapel, wordt gesloopt.

En de duivel van 't noodlot grijnst van vreugde. Want de slooper is de rijksbouwmeester Knuttel, die .... voorzitter is van de afd. Den Haag der „Mij. tot bevordering van de Bouwkunst" en voorzitter van de „Vereeniging ter bescherming van Den Haag."

Tiende Internationaal Woningcongres.

In aansluiting aan de vorige mededeelingen omtrent dit congres laten wij thans hier nog een en ander volgen uit de verslagen zooals die zeer uitvoerig, o.a. door de „Nieuwe Rott. Courant", zijn gegeven.

Ter inleiding van het onderwerp: Verbetering en opruiming van ongezonde woningen, lichtte mevrouw Van der Pek—Went, als algemeen rapporteur over dit onderwerp, haar rapport als volgt toe.

Zij constateerde, dat alle rapporteurs het belang in het licht stellen van de opheffing van den woningnood en dat in alle referaten de noodzakelijkheid van een rijkswet ter verbetering van de slechte woningen op den voorgrond wordt gesteld. Zulk een wet bestaat reeds in Groot-Britannië, Holland, verschillende Duitsche, Noord-Amerikaansche Staten en Zwitsersche kantons. In andere landen bestaan geïsoleerde voorschriften, welke echter niet het gewenschte effect sorteeren, doordat vele gemeentebesturen niet voldoende medewerken. Daarom dient het optreden der gemeenten wettelijk te worden geregeld. In alle gemeenten dienen de arbeiderswoningen systematisch opgenomen te worden, om tot statistieken te komen. Noodig is een woning-inspectie, een woning-bureau, volgens sommigen ook een woningbeurs. Het onderzoek der woningen, waartoe in 1909 de Engelsche Local Government Board werd verplicht, heeft tal van misstanden aan den dag gebracht. Deze onderzoekingen leveren de bouwstoffen voor woonverordeningen. Sommigen der referenten eischen een jaarlijksche, anderen een driemaandelijksche, enkele zelfs een maandelijksche woninginspectie. Daardoor valt de onbillijkheid weg, dat slechts enkele gebreken van sommige huizen worden verbeterd en andere onverbeterd blijven. De woninginspectie heeft ook groote sociale beteekenis. Daarom is de medewerking van de vrouw daarbij noodig, niet omdat spr. niet aanneemt dat man en vrouw gelijk zijn, maar omdat de vrouw en de man elkander hebben aan te vullen. De vrouw naast den man — ziedaar het ideaal.

In steden waar een woningtoezicht is ingesteld, wordt veel meer gedaan voor verbetering der woningen dan waar dit ontbreekt. Zeer moeilijk is de grens te trekken tusschen gevallen waarin verbetering nog mogelijk is en die waarin onbewoonbaarverklaring zal moeten volgen. Het is gebleken, dat vaak door het wegnemen van betrekkelijk kleine gebreken groote verbetering viel te verkrijgen. Spr. gaat vervolgens na, hoe de huiseigenaren kunnen worden geholpen door geldleeningen, vrijstelling of vermindering van belastingen, enz. ter verbetering van hunne woningen. Waar nu echter de woningen bezwaarlijk voor verbetering vatbaar zijn, is het veel moeilijker, tot een oplossing van het vraagstuk te geraken. Spr. meent, dat oude gezinswoningen zooveel mogelijk verbeterd moeten worden, alvorens tot onbewoonbaarverklaring over te gaan. Maar de niet verbeterde woning moet onverbiddelijk onbewoonbaar worden verklaard. De huiseigenaar lijdt op den duur anders slechts schade. Zeker — ook de onbewoonbaarverklaring brengt hem schade. Maar waar groote sociale belangen in het spel zijn, daar mag tegen schade aan particuliere belangen niet worden opgezien.

Men denke eens aan de ontzettende schade die aan de gezondheid van de bewoners van die krotten en aan hun kinderen door het verblijf in zulke woningen wordt toegebracht. Het leven in dergelijke krotten is menschen onwaardig. De absoluut slechte woning moet onbewoonbaar verklaard worden. Het is nu de vraag of dit ook moet geschieden als er geen woningen beschikbaar zijn voor de onthuisden. Spr. beantwoordt die vraag bevestigend. Want anders komt men niet tot voldoenden nieuwbouw. Daartoe is de onbewoonbaarverklaring in elk geval een prikkel. Wat de schadevergoeding aangaat aan den huiseigenaar, deze wordt in Holland en Engeland niet gegeven als de woningen niet voor andere doeleinden zijn te bezigen.

Spr. acht dit niet onbillijk. Ook de Duitsche referent is tegen schadevergoeding. Een andere vraag is, of men tot onteigening of aankoop moet overgaan om stadswijken met krotwoningen te verbeteren. Spr. acht aankoop in de meeste gevallen te bezwaarlijk voor de gemeentebesturen of woningvereenigingen. In verschillende landen zijn dergelijke wijken opgeruimd alleen ter wille van verkeersverbetering, in andere landen ook in het belang der volkshuisvesting. Spr. acht schadevergoeding die belangrijk hooger is dan de werkelijke waarde in dergelijke gevallen, waarin onteigening noodig is, beslist ongewenscht.

In verscheidene Duitsche steden worden de onbehuisden, die een nieuwe woning zoeken, door woningbeurzen bij hun zoeken geholpen. Vindt de onthuisde geen nieuwe woningen, dan neemt natuurlijk de overbevolking in de bestaande woningen toe. Wat heeft de gemeente daartegen te doen? De opvattingen daaromtrent verschillen zeer. De bevolking der groote steden neemt steeds toe, speciaal de arme bevolking. Zijn er nu geen leegstaande woningen dan kan men den bouw van nieuwe, duurdere woningen bevorderen, in de hoop dat zoodoende het opschuivingssysteem in werking zal treden; dan wel den bouw van goedkooper woningen. Spr. gelooft wel aan de evolutie, maar zij gelooft niet, dat deze zoo snel zal gaan, dat men zich kan gerust stellen met den bouw van duurder woningen. De evolutie immers heft de armoede niet met een tooverslag op en de arme lieden moeten geholpen worden. Men bouwe dus goedkoope woningen met subsidie van staat of gemeente, en zorge, dat zich daarin niet meer gegoede arbeiders vestigen. Dit is in Liverpool mogelijk gebleken. Daar zijn uitnemende gemeentelijke woningen gebouwd, met het gevolg, dat het sterfte- en ziektecijfer verminderde, de misdaden afnamen, netheid en orde toenamen. Waar moeten nu de nieuwe woningen gebouwd worden? Op de plaatsen der oude of aan den rand der stad?

Spr. beveelt het laatste warm aan. Maar er zijn steden waar de arbeiders zich door den aard van hun werk niet kunnen verplaatsen. De havenstad Napels levert daarvan een treffend voorbeeld. De autoriteiten en woningvereenigingen zullen daar steeds met plaatselijke toestanden moeten rekening houden bij hun plannen tot aanbouw van nieuwe woningen. Spr. eindigde haar zeer toegejuicht referaat met de woorden van Goethe, toegepast op het woningvraagstuk; was du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es um es zu besitzen.

De voorzitter, mr. Fock, de rapportrice dankend voor haar referaat, meende dat zijzelf het best bewezen had, dat de vrouw naast den man behoort te arbeiden.

Dr. Emerich (Straatsburg), een der rapporteurs over dit onderwerp, wees op het verband tusschen het woningvraagstuk en het grond- en credietprobleem. Inzake de bouwpolitie en de woningverbetering neemt Duitschland thans een der eerste plaatsen in. Maar inzake den bouw van kleine woningen staat Duitschland bij Engeland en Holland en België ten achter. Dit is het gevolg van de huurkazernen en den hoogen grondprijs. Daarom beveelt spr. aan, het toekennen aan de gemeenten van een recht tot onteigening per zone. Dit bestaat nog slechts in Saksen en Wurtemberg. Of de Pruisische wetgeving dit toelaat, is twijfelachtig. Een andere moeilijkheid is het onderbrengen der onthuisde bewoners uit de krotten gepaard gaan met daarmede gelijken tred houdenden nieuwbouw. Slechts Saksen en Wurtemberg zorgen daarvoor. Ook staat Duitschland ten achter bij andere landen, speciaal bij Oostenrijk, inzake het verstrekken van crediet voor den bouw van volkswoningen, waarvoor Oostenrijk een garantiefonds bezit.

Dr. G. Baumert (Spandau) achtte betaling van schadeloosstelling aan den eigenaar billijk. Bovendien achtte hij het onjuist gezien, de belasting voor bouw van arbeiderswoningen in het centrum der stad te verlagen. In het centrum der stad bevindt zich de meest waardevolle grond. Men bevoordeelt met een dergelijke politiek niet de arbeiders, maar de werkgevers, die er belang bij hebben dat de arbeiders in de buurt van hun fabriek of werkplaats wonen. Ook acht spr. het ongewenscht, eenig voorrecht te verleenen bij het geldleenen op hypotheek voor den nieuwbouw van arbeiderswoningen. Verder had hij bezwaar tegen het verleenen van dergelijke voorrechten in het beheer van woningvereenigingen. Spr. is vóór den bouw van goede woningen, maar evenzeer voor rechtvaardigheid. En daarom is spr. het oneens met den algemeenen rapporteur, waar deze had bepleit, op schadevergoeding eenigszins te beknibbelen.

Alderman Wilkens (Darby), lid van het bestuur van de National Housing and Tower Planning Council, ging de oorzaken na van het ontstaan van krotten en ongezonde wijken. De autoriteiten moeten inzien dat zij staan voor historisch geworden toestanden, die niet zoo zouden zijn geworden als hun voorouders beter hun plicht hadden begrepen. Zij moeten dus inzien dat het verbeteren der woningen geen weldadigheid maar hun plicht is. Zij moeten tegen lager rente geld leenen voor nieuwbouw van woningen en de gelden van spaarbanken daarvoor beschikbaar stellen. Als de gemeente eigenares van de woningen is moet het reservefonds voor vernieuwing enz. niet uit de huren maar uit de belasting gevormd worden. Voorts dient men de arbeiders onafhankelijker te maken van de ondernemers door hun grooter huizen te geven tegen lager huur met een stukje grond. Dan zullen zij gemakkelijker hun loon kunnen verhoogen door de vakactie en alsdan zal ook de huur, die zij betalen, verhoogd kunnen worden.

Mr. Wilhelm Walther (Berlijn) was van oordeel dat de oplossing van het woningvraagstuk niet zoo eenvoudig is als sommigen denken. De quaestie is meer van staathuishoudkundigen dan van etischen aard. Een woninghervorming moet beginnen met een crediethervorming. De bouwondernemer moet goedkoop aan geld kunnen komen, wil hij in staat zijn, goedkoop te bouwen. De woningen in Duitschland verouderen daarbij te snel, omdat de bouwverordeningen telkens gewijzigd worden. Spr. zou daarom een algemeene bouwwet wenschen, die minimumeischen stelde, waaraan alle woningen moesten voldoen. Ook is de trek naar de groote steden een factor die veel moeilijkheden in het leven roept bij den bouw van arbeiderswoningen. In Berlijn is twee derde der bevolking van buiten afkomstig. Daardoor neemt de overbevolking voortdurend weder toe.

Daarbij komt dat te Berlijn gebleken is, dat drie vierde van de woningen door slechte bewoning gebreken hebben gekregen. Men moet daarom de huurders opvoeden en hun leeren, de woning goed te behandelen. Spr. achtte het onbillijk de huiseigenaars van hun woning te berooven zonder schadeloosstelling.

De heer Eddelbüttel (Hamburg) deed mededeelingen omtrent het groote werk ter verbetering der volkshuisvesting, sinds de cholera van 1892 te Hamburg ondernomen, waarbij 3 groote stadswijken zijn afgebroken en door andere vervangen. De nieuwe wijken zijn echter niet op dezelfde plaats ontstaan. Men heeft dit aanvankelijk te Hamburg beproefd, doch zonder resultaat. Het woningvraagstuk is niet op te lossen zonder het scheppen van nieuwe verkeersmiddelen. In Hamburg is het vraagstuk opgelost door middel van den spoorweg, waardoor de arbeiders met de stad in verbinding zijn gebracht. De city, het middelpunt van de stad, is niet bestemd voor de arbeiderswoningen; deze moeten aan den omtrek der stad of in voorsteden gebouwd worden. Een afzonderlijke tuinstad, los van de groote stad, kan niet geschapen worden, omdat men de arbeiders niet zonder verbinding met de stad en haar aan-

trekkelijkheden kan laten. Bij de opruiming der ongezonde stadswijken hebben de belanghebbende burgers met de autoriteiten samengewerkt, hetgeen zeer heeft bijgedragen tot het verkrijgen van een goede oplossing.

De heer Soenens (Brussel) verklaarde zich een beslist voorstander van het woningtoezicht, dat het leven is van elke gezondheidswetgeving. Vóór alles dient het woningtoezicht verzorgd, anders baat de beste wetgeving niets. Het is een schande, dat de arme krotbewoners dag aan dag vervolgd worden voor de kleinste overtredingen, terwijl zij dagelijks voor zich zien hoe de grootste overtredingen ongestraft begaan worden door de huiseigenaren. De gemeentelijke overheid durft vaak niet krachtig optreden wegens „electorale overwegingen". Daarom moet zij het woningtoezicht achter zich hebben, met niet te veel paperasserie, maar een helderen blik op de toestanden, en de wet in de hand. Liefst ziet spr. inspectrices met dit werk belast. Wij hebben de inspectie noodig, een ernstige en doeltreffende inspectie; anders bereiken wij niets..

Spr. bepleitte voorts het aftrekken van de kosten, noodig om het onroerend goed in staat van bewoonbaarheid te brengen; van de aan den van zijn eigendom ontzetten huiseigenaar uit te keeren schadeloosstelling. Dit is èn billijk èn grondwettig. Met een vurige peroratie ten gunste van het streven van het congres om de menschen te verlossen van huisvestingen, slechter dan de huisvesting van dieren, eindigde spr. (Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

Uitreiking der prijzen aan de bouwkundigen, welke gedurende het tijdvak 1910—1912 hebben deelgenomen aan den gevelwedstrijd, uitgeschreven door het gemeentebestuur van Leiden.

„Leiden wordt een wereldstad" zoo was de titulatie van de geestige revue, waarop wij Leidenaars werden onthaald, aan den avond van den bekenden 3 Octoberfeestdag. Zóó ver zal 't nu wel niet komen, doch dat er hier ter stede een geest van vooruitgang merkbaar is, bewees ook het feit dat deze wedstrijd was uitgeschreven en voor de eerste maal vrijwel geslaagd mag heeten.

Aan de uitreiking der preijzen ging vooraf een werkelijk gloedvolle rede van onzen wethouder van fabricatie den heer H. W. Fischer, oud-genieofficier van het O.-I. Leger. Door Z.Ed. werd gewezen op het stedenschoon van Leiden, terloops releveerende een uitspraak van den Franschman, die 200 jaren terug „het Rapenburg" het mooiste plekje der aarde vond, terwijl een paar jaar geleden een enthousiast Franschman bij de sluiting van het Godsdienstig congres zeide, dat Leiden de mooiste stad was die hij kende. Zeer zeker behoeven we dit niet als een vaste waarheid te beschouwen, d.w.z. zeker — het Rapenburg te Leiden is ten alle tijde een zeer bijzonderen kijk waard geweest — doch buiten dat heeft Leiden toch in 't bijzonder voor vreemdelingen veel aantrekkelijks, juist op 't gebied van stedenbouw. Niettegenstaande dat, tracht 't gemeentebestuur met loflijken ijver de stad nog steeds meer te verfraaien, getuige de nieuwe Blauwpoortsbrug met daaraanpassende, al even sierlijke Prinsessekade. Door spreker werd een woord van bijzondere waardeering gesproken aan het adres van zijn ambtsvoorganger, den heer Korevaar, die zeer veel heeft gedaan voor Leiden ook in 't bijzonder voor de uitvoering van voornoemde werken.

Vanzelf heeft het toenemend verkeer ook in onze gemeente zijn eischen, en verdwijnen er successievelijk van die typisch ouderwetsche punten die we als Leidenaars liever wilden behouden, doch, het daghet in het oosten, immers, ons huidig gemeentebestuur toont veel te gevoelen voor de verfraaiing der stad, en vooral voor het behoud van het oude-mooie. Unaniem hadden de prijswinners bepaald, liever een eerepenning te ontvangen, dan een geldelijke belooning en 't was de heer Fischer, wien de eer tebeurt viel voor 't eerst deze bekroningen uit te reiken. Van de juryleden waren aanwezig de heer Jan de Quack van 's-Gravenhage, indertijd als zoodanig afgevaardigd door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst alhier, benevens den heer G. L. Driessen, Directeur van Gem.-werken, die door de gemeente was benoemd. De heer Verheul, die door „Vreemdelingenverkeer" was aangewezen, kon niet aanwezig zijn. Van de bekroonden waren verhinderd Mevrouw Nieuwenhuis, Prof. Nieuwenhuis, en de heer H. J. Jesse. Wat betreft de Villa van Prof. Nieuwenhuis, ontworpen door diens echtgenoote, werd door den wethouder opgemerkt, dat zoo alle 65 collega's van dezen hooggeleerde zijn voorbeeld volgden, Leiden een ware tuinstad zou worden.

't Is dan ook een fraai huis daar in die omgeving aan de Jan v. Goyenkade door deze hoogbegaafde dame ontworpen, en voorwaar een teeken des tijds, wat zelfs een vrouw op dit gebied kan presteeren. Zoo ontving dan allereerst mevrouw Perquin een 1en prijs en een eervolle vermelding. 't Was mevrouw aan te zien, met welk een vreugde zij deze prijzen ontving, immers waar de heer P. J. Perquin op 't oogenblik in Indië vertoeft, was het een dankbaar werk, de prijzen voor den afwezigen echtgenoot in ontvangst te mogen nemen. Ook de heer W. Fontein, architect, nam den hem toegewezen 2en prijs in ontvangst. 't Was goed gezien van het gemeentebestuur ook de eigenaars der perceelen te beloonen, immers, een van de hoofdoorzaken van het meer of minder slagen van een bouwwerk, heeft toch ten nauwste verband met de te verstrekken bouwsom, en een intens knappe bouwmeester doet toch met al zijn kunde niets zoo de portemonnaie te veel gesloten blijft. De aanwezige principalen, de heeren J. J. v. Hoeken en v. Linden (firma Biesiot) ontvingen dan ook hun gedenkpenning. Deze penning, ontworpen door den heer W. van Rossum du Chattel, juwelier alhier, en vervaardigd in de fabriek van de firma v. Kempen, geeft een fraaie gravure te aanschouwen van het avant-corps van ons beroemd raadhuis. Ten slotte dankte de heer Fischer de Jury voor den omvangrijken arbeid, en de Vereenigingen „Tot bevordering van Bouwkunst" en „Vreemdelingenverkeer" voor haren bijstand in dezen wedstrijd. De heer Jan de Quack met den Secretaris van „Bouwkunst", genoemde vereeniging vertegenwoordigende, herinnerde den wethouder aan het adres door Bouwkunst aan den gemeenteraad gezonden, inzake het benoemen van een permanente schoonheidscommissie, en beval genoemd adres in de welwillendheid des wethouders aan, waarmede deze plechtigheid wederom tot het verleden behoorde.

FRED. A. WEMPE,
Secretaris der Ver. t. b. der Bouwkunst.
te Leiden.

PRIJSVRAAG voor ontwerpen van boerderijen op heideontginningen, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouw-Vereeniging ter gelegenheid van de Nationale en Internationale Landbouw-Tentoonstelling te 's-Gravenhage in September 1913.

(Slot.)

De verhoogingen boven de deuren, die het geheel ook sieren, zouden dan vervallen. In de verlichting van de gang zou gemakkelijk op andere, niet hinderlijke, wijze voorzien kunnen worden.

De voorgevel zou veel winnen door het dakje boven den erker weg te laten en dezen horizontaal af te dekken, en dan tevens de lijst minder zwaar te maken. Daardoor blijft er meer muurvlakte zichtbaar onder de beide ramen der slaapkamers, die dan ook iets zouden kunnen zakken. Indien dan nog de beide zijramen van de verdieping vervallen en ook de houten bekleeding onder de daklijst, wordt een nog beter geheel verkregen.

In het licht op de zolders zou voorzien kunnen worden door een paar dakvensters in de zijgevels.

Voor een bedrijf van 30 H. A. bedroegen de bouwkosten f 6700.—, er is plaats voor stalling van 6 stuks rundvee, 4 stuks paarden en een bergruimte van 650 M³. Ook bij dit ontwerp treft men weer de minder doelmatige Friesche stalinrichting aan.

Het tweede ontwerp van denzelfden architect, voor eene boerderij te Fochteloo, werd meer geschikt geacht voor een Friesch greid-bedrijf dan voor een heide-ontginning. Er is aanmerkelijk meer stalruimte dan op het andere ontwerp, maar weer is dezelfde inrichting van den runderstal gevolgd, die toch zeker voor een bedrijf op heide-ontginning, waar uit den aard der zaak veel krachtvoer en groenvoeder wordt gegeven, heel lastig moet zijn.

De Keuringscommissie besloot de beide bekroonde ontwerpen van klasse A, zoo mogelijk vergezeld van fotografische opnamen der boerderijen, in het verslag op te nemen.

Wat klasse B. betreft werd begonnen de ingekomen ontwerpen te toetsen aan de in het programma op den voorgrond gestelde eischen; doelmatige inrichting, goedkoope uitvoering en landelijk voorkomen. Mocht reeds aanstonds bij de beschouwing van eenig ontwerp blijken, dat in ernstige mate tegen één van genoemde hoofdeischen werd gezondigd, dan moest deze inzending verder buiten beschouwing blijven.

Inderdaad kreeg men reeds bij de eerste kennismaking met de ingezonden ontwerpen den indruk, dat het groote meerendeel in ernstige mate afweek van één of meer der hoofdeischen.

Een der ontwerpen, onder het motto „Ad Libitum", hoe fraai geteekend ook, kon wel onmiddellijk ter zijde worden gelegd, omdat de bouwkosten minstens een twintigduizend gulden zouden bedragen. Een en ander, genaamd „Oostelijk Brabant", was zoo onpractisch ingericht, zoo geheel in strijd met de eerste beginselen van hygiëne voor mensch en dier, dat het zonder verdere overweging moest afvallen.

Wat betreft de overblijvende ontwerpen bestond bij de Keuringscommissie het vermoeden, dat ook deze te duur in uitvoering zouden komen. Daarom werd besloten, dat allereerst ramingen der bouwkosten opgesteld zouden worden. In verband daarmee werd de vraag besproken, hoeveel eene boerderij, als omschreven voor klasse B van het programma ten hoogste kosten mocht onder normale omstandigheden. De algemeene opvatting was deze, dat bij eene dergelijke grootte van het bedrijf het gebouwenkapitaal f 200.— tot ongeveer f 250.— per H.A. mocht bedragen. Als toelaatbaar maximum moest dus ongeveer f 7500.— gesteld worden.

De gedétailleerde ramingen der bouwkosten werden aan de hand van gemiddelde eenheidsprijzen, voor allen even hoog, uitgerekend aan het Instituut voor landbouw-werktuigen en- gebouwen te Wageningen. Hieronder volgen de de uitkomsten:

Motto: „Nebthi". Ontwerp met stalling voor 15 stuks melkvee, 6 stuks jongvee, 12 varkenshokken voor 36 varkens totaal, 3 paarden, één gierkelder van 10 M³. inhoud, één mestvaalt van 60 M². oppervlak en 700 M³. bergruimte als maximum. Bouwkosten f 11.000.— tot f 12.000.—

Motto: „Glück Auf" voor 15 stuks melkvee, 5 stuks jongvee, 5 kalveren, 15 tot 20 varkens, 3 paarden, met een gierkelder van 30 M³. inhoud, een mestvaalt van 110 M². oppervlakte en een bergruimte van 1400 M³. als maximum. Bouwkosten f 12000 tot f 13.000.

Motto: „Economie" met stalling voor 15 stuks melkvee, 1 stier, 6 stuks jongvee, 6 kalveren, 30 varkens, 3 paarden, met 35 M³. gierkelders, 45 M². mestvloer en een bergruimte van 700 M³. zou f 11000.— tot f 12000.— moeten kosten.

Motto: „Eenvoud" voor 15 stuks melkvee, 5 stuks jongvee, 24 varkens, 3 paarden, zonder mestvaalt met een gierkelder van 30 M³. inhoud en een bergruimte van 800 M³. Bouwkosten f 10.000 tot f 11.000.

Motto: „De Ontginning". Dit ontwerp bevat weer een stalling voor 15 stuks melkvee, 5 stuks jongvee, 10 tot 12 varkens, 3 paarden. De gierkelder heeft een inhoud van 45 M³., een mestvaalt ontbreekt, de bergruimte bedraagt als maximum 1200 M³. Bouwkosten f 8000.— tot f 9000.—

Het nagekomen ontwerp in klasse A, dat naar klasse B overgebracht werd, had een bekrompen stalruimte voor slechts 6 stuks melkvee, 6 stuks jongvee, 3 kalveren, 9 tot 12 varkens en 3 paarden. Gierkelder zoowel als mestvaalt ontbraken. De bergruimte bedroeg ten hoogste 500 M³. Niettemin zouden de bouwkosten nog f 6500.— tot f 7500.— bedragen.

Waar met de genoemde ontwerpen in zoo ernstige mate gezondigd werd tegen een hoofdeisch van het programma, heeft de Keuringscommissie eenstemmig gemeend, den inzenders wel eene vergoeding ten bedrage van f 25.— voor de gedane moeite te moeten aanbieden, maar goen enkel der ingezonden ontwerpen voor klasse B te mogen bekronen noch tot de Tentoonstelling toe te laten.

De Keurmeesters:

C. S. v. BEUNINGEN, Rapporteur.
J. ELEMA.
H. MASSELINK.
G. J. v. POPPEL.
J. LIMBURG.
KAREL MULLER.
H. STEKETEE, Secretaris.

EERE-PRIJSVRAAG GENOOTSCHAP A. ET A. 1914.

Vraag 6. Het terrein wordt ondersteld groot te zijn 100000 M²., kan ook een ongeveere lengte- en breedteafmeting opgegeven worden, daar dit van belang kan zijn voor de plaatsing der gebouwen?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 1.

Vraag 7. Kunnen de ongeveere oppervlakten der gehoorzalen elk afzonderlijk opgegeven worden?

Antwoord. Neen.

Vraag 8. Mogen de plattegronden in O.-I. inkt gezet worden, zooals gebruikelijk is?

Antwoord. Deze moeten in potlood al of niet in kleuren.

Vraag 9. Is het geoorloofd motieven aan historische stijlen ontleend voor de gevels aan te wenden zonder in, wat soms door sommigen wordt genoemd, stijlnamaak te vervallen, daar toch niet alleen de ouderen, maar ook onder vele jongeren van de generatie der architecten er gevonden worden, die werkelijk schoone overgebleevene architectonische vormen nog niet verwerpen en die meenen dat de toekomst architectuur zich in de eerste plaats aanpassen moet aan het bestaande en daar geleidelijk uit voort moet komen? Mij refereerende aan de ideeën van „Heimatschutz", „Heemschut", „Nehalennia" enz.

Antwoord. Geoorloofd is alles wat binnen de grenzen van het begrip gezonde bouwkunst ligt. De Jury.

Met de beantwoording van deze laatste vraag, sluiten wij, overeenkomstig de bepaling der prijsvragen, deze rubriek.

Amsterdam, 2 October 1913. DE JURY.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 40. Algemeene Septembervergadering-Excursie op 16 en 17 September 1913. (slot).

Landbouwtentoonstelling te 's Gravenhage, arch. J. Limburg b. i. met afbeelding en losse plaat.

De verbetering der volkshuisvesting te Amsterdam, uitgave: de Amsterdamsche Woningraad, door J. H. Schaad, met afbeeldingen.

Gemeentelijke Woningbouw, door A. Keppler.

ARCHITECTURA No. 40. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Overzicht van het gesprokene ter 1331ste Gewone Ledenvergadering van 24 September 1913.

Adres Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen

Kantoorgebouw van de Ned. Heidemaatschappij te Arnhem, arch. K. P. C. de Bazel, met afbeeldingen.

Eere-prijsvraag. Genootschap 1914.

Ingezonden.

Voorschriften voor het aanleggen van bliksemafleiders. (Slot)

Een belangrijke ontdekking.

DE BOUWWERELD No. 40. Wat overheid en burgerij voor ons stadsschoon kunnen doen, door A. W. Weissman (slot).

Een dreigend vandalisme te Alkmaar.

Photo's uitgegeven door de Vereeniging «de Friesche Bouwkring» te Leeuwarden, door G. J. Veenstra, met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 40. De werken van de Yeso (Chili) door Dr. G. de Gelder w. e. i., met afbeeldingen.

Het relativiteitsbeginsel in de mechanica, door G. J. van de Well w. i. (slot), met afbeelding.

Schets van de ontwikkeling van technische hemoeienis met irrigatie in Indië. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleeraar in de Waterbouwkunde aan de T. H. S. te Delft, door C. W. Weijs c. i.

Het 50-jarig bestaan der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 40. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Wenken voor den utiliteitsbouw. — Vragenbus. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 39. Verzekering tegen het risico, voortvloeiend uit de artt. 1638c en 1638d B. W. (Arbeidscontract).

Het Vde Nationaal Congres der Belgische aannemers.

Nederlandsche aannemers in het Buitenland IV. (Slot).

Verslag der Staatscommissie over de werkloosheid VI. (Slot).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 14. Het ontstaan van de klei, de ligging en verbreiding ervan. — Onze Baksteen. — Droogmaking der Zuiderzee. — Klinkerbestratingen. — De krachtbronnen der toekomst.

KLEI No. 19. Het hoofdgebouw van de Javasche Bank te Batavia. (Met 7 afb.) — De Engelsche Woning. VI. — Het Steenbakkersbedrijf in Amerika. (Vervolg.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Sint-Janskerk te Gouda.

De Commissie voor de restauratie van de Sint-Janskerk te Gouda zegt o. a. in haar verslag over 1912:

Nadat in het voorjaar de zuidelijke transeptgevel, op dezelfde wijze als

(Vervolg 3de pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 18 OCTOBER 1913. No 42

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Indrukken uit Zuid-Engeland.

Vervolg (zie bladz. 323).

Hoe ver de tijden van bouw van verschillende gedeelten ook uiteenliggen, hoe groot de verscheidenheid van vormen ook is, die men aan de kathedraal van Canterbury aantreft, toch is de totaalindruk van een groote bekoring en vallen nergens storende overgangen in het oog. Het geheele monument is, als 't ware, een onafgebroken geschiedenis in steen, waarin wel enkele momenten meer op den voorgrond treden dan andere, maar die bijna overal even boeiend is.

Bij een rondwandeling zoo buiten als binnen deze merkwaardige gebouwencomplex vertoont zich bij elke schrede een verscheidenheid van tafereelen, waarbij men telkens staan blijft, om de schilderachtigheid te bewonderen van composities, die door kunstenaars van den eersten rang in elkander schijnen gezet en die toch geheel ongezocht ontstaan zijn, door de samenwerking van natuur en kunst.

Zoo b.v. geeft de plaat in ons nummer van 4 October j.l. een der mooiste hoeken van het uitwendige te zien, namelijk een gedeelte van den Normandischen kloostergang. Behalve deze sluit tegen het laat-Gothische Schip een tweede Gothische kloostergang aan. Daartusschen liggen de kapittelzaal en de bibliotheek, welker gevels in de afbeelding zich aan de rechterzijde verheffen.

Op de plaat ziet men voorts gedeelten van het oud-Engelsche transept met de typische Normandische traptoren en het Gothische transept, waarboven zich op den achtergrond de Bell-Harry verheft. Het middelpunt van het tafereel wordt ingenomen door het z.g. „Monks Lavatory" de waschplaats der monniken, half achthoekig aan de kloostergang uitgebouwd in den forschen Normandisch-Romaanschen stijl met haar eenvoudige en toch fijngevoelde versiering. Daarboven bevindt zich een Gothische doopkapel, waarvan de vloerhoogte overeenkomt met die van de kerk hier ter plaatse. De vloer van de crypt ligt wellicht nog anderhalven Meter beneden het grasveld van de kloostergang. Hieruit kan men dus eenigszins nagaan, dat hier voor de crypt een buitengewone hoogte beschikbaar was, welke hoogte aan het uiterst einde van het koor nog belangrijk grooter wordt. De crypt van Canterbury is dan ook de grootste en hoogste van Engeland en wanneer men in aanmerking neemt, dat zij zich onder het geheele oudere gedeelte der kerk, dus tot den middentoren, uitstrekt kan men zich eenigszins een denkbeeld vormen van den indruk, die deze enorme ruimte maakt met hare zware pijlers en daartusschen rijen slanke Romaansche zuilen met gevarieerde kapiteelen, die de kruisgewelven dragen, waarop de kerkvloer rust. Onder de Drie-eenheidskapel (Trinity-Chapel) treft men verhoogde gewelven aan die door spitsbogen worden gedragen. Gewoonlijk stelt men zich een crypt voor als een een vrij donkere ruimte en oorspronkelijk schijnt ook deze slechts door kleine lichtopeningen te zijn verlicht, maar indertijd moet een bisschop op het, hier letterlijk, luminеuze idee gekomen zijn de vensters te doen vergrooten, zoodat thans overal ruimschoots licht doordringt en het effect der ruimte goed tot zijn recht komt.

In den loop der eeuwen is van den inwendigen luister der kathedraal veel verloren gegaan, maar wat nog overbleef of later werd aangebracht is nog zooveel, dat de meest beknopte beschrijving reeds de perken onzer ruimte zou te buiten gaan. Vermelding verdienen de koorafsluitingen uit de veertiende en vijftiende eeuw, benevens overhuivingen van bisschopsgraven in het koor, uit dezelfde eeuwen met hun fijn gecheveerd en goed geconserveerd Gothisch beeldhouwwerk, vermelding verdient ook de fraaie koperen lezenaar met het bekende pelikaanmotief.

Alle aartsbisschoppen van het jaar 759 af, waaronder verscheidene heiligen van de Engelsche kerk, liggen, op een enkele uitzondering na binnen de muren der kathedraal begraven en voorts ook alle Primaten van de Anglicaansche kerk na de Hervorming. Daarnevens vindt men er de graftomben van Koning Hendrik IV en zijn gemalin Johanna van Navarre en van een der Engelsche nationale helden Edward, bijgenaamd de Zwarte Prins, die na den slag bij Poitiers in 1327 de kerk bezocht met zijn gevangene, den Franschen Koning en wiens huwelijk met Johanna „the fair Maid of Kent", dochter van den Graaf van Kent, hier voltrokken werd. Ter gedachtenis aan deze plechtigheid bouwde de Zwarte Prins een fraaie kapel in de crypt van de kathedraal, men ziet daar in een sluitsteen van het gewelf de beeltenis zijner gemalin uitgehouwen. Deze kapel is later in gebruik gegeven aan naar Engeland uitgeweken Hugenoten en doet thans nog dienst als kerk voor de Fransche Gemeente. Een ander nationaal held, Richard Leeuwenhart, had reeds vroeger de kerk bij herhaling bezocht, twee Engelsche koningen zijn hier gehuwd en nagenoeg alle Engelsche souvereinen hebben af en toe officieele bezoeken aan Canterbury gebracht en dan natuurlijk niet verzuimd den dienst in het nationale heiligdom bij te wonen.

Eenmaal zelfs zijn de straten van Canterbury het tooneel geweest van een processie, waarin een der machtigste koningen van Engeland de hoofdpersoon was, doch als boeteling.

Het was in 1174, toen Hendrik II zich, om boete te doen voor den moord op den aartsbisschop Thomas a Becket in 1170, en zich met den paus te verzoenen, op het graf van den inmiddels heilig verklaarden martelaar in de crypt deed geeselen.

Men wijst in het Noord-West transept nauwkeurig de plaats aan, waar de prelaat van het leven werd beroofd en de geleider der talrijke bezoekers van het heiligdom, hangt een tafereel op van deze treurige gebeurtenis, zoo roerend, alsof hij er zelf getuige van geweest ware.

Hij weet dit op onderhoudende wijze in te vlechten in de overigens zeer zakelijke toelichting, die hij op elk eenigszins belangrijk punt geeft, van de talrijke merkwaardigheden, die men voor zich ziet, want behalve de plek, die het tooneel van den moord moet zijn geweest, is er nog veel meer, dat aan den hoogvereerden martelaar herinnert, ofschoon van het prachtige en overdadig rijk versierde monument, dat voor Becket in de Drie-eenheidskapel werd opgericht niets is overgebleven dan de fraaie mozaiekvloer en zelfs het gebeente van den heilige verbrand en de asch naar alle windstreken verstrooid werd.

Deze ongehoorde heiligschennis werd in 1538 door Hendrik VIII gepleegd, die zich niet ontzag den naam van Thomas a Becket uit de lijst der heiligen van de Anglicaansche kerk te schrappen. Evenwel, trots deze krasse en naar men zeggen zou afdoende maatregelen, wordt St. Thomas van Canterbury daar blijkbaar nog heden met dezelfde piëteit als voorheen vereerd, al hebben dan ook de bedevaarten naar Canterbury uit alle oorden der wereld, die gedurende vier eeuwen plaats vonden, met de Hervorming allengs opgehouden. Die bedevaarten brachten jaren achtereen heel wat vertier in de stad, maar moeten ten slotte in een soort van nationale pleizierreizen ontaard zijn, waarbij de plechtige stemming geheel ontbrak. Tegenwoordig zijn er zeker onder de vele bezoekers ernstige pelgrims, die nog met ware devotie, de uitgesleten trappen beklimmen en het duidelijk in den vloer zichtbare spoor volgen, dat voert naar de plaats, waar eenmaal het monument van den heilige stond en langs de put, waaruit de vroegere pelgrims nooit verzuimden in eigenaardig gevormde kruikjes, de z.g. pilgrim bottles, die men nog in Canterbury verkoopt, een weinig water mede te nemen. Aan dit water werd een wonderdadige kracht toegeschreven: of die er ook door Hendrik VIII aan ontnomen is vermeldt de geschiedenis niet.

OVERDEKT BORDES BIJ KINGS-SCHOOL.

Maar ook al behoort de tijd der bedevaarten tot het verledene, al loopen de meeningen omtrent de persoonlijkheid en het karakter van Thomas a Becket uiteen, men kan zich voorstellen, dat Canterbury zijn nagedachtenis in eere houdt, want zijn geschiedenis is onafscheidelijk aan die van de stad en kerk, en zelfs aan die van Engeland verbonden. Wij kunnen er een der eerste ernstige conflicten in zien tusschen kerk en koning, zooals zij zich later meermalen hebben voorgedaan, om ten slotte te leiden tot een definitieve afscheiding der Engelsche kerk van die van Rome.

Thomas a Becket was evenmin als Tolstoi een heilige van huis uit. Uit een Angelsaksische familie te Londen geboren, werd hij wel voor den geestelijken stand bestemd, maar gevoelde daarvoor aanvankelijk weinig roeping. Zijn groote bekwaamheden trokken spoedig de aandacht van koning Hendrik II, die hem aan zijn hof ontbood, hem de opvoeding van zijn oudsten zoon opdroeg en wiens vriendschap en vertrouwen hij in die mate wist te winnen, dat hij hem ten slotte tot zijn kanselier benoemde. Dit

was de hoogste waardigheid in het koninkrijk, behalve die van den koning zelf en van den aartsbisschop van Canterbury en Becket wist aan die waardigheid den noodigen luister bij te zetten. Hij hield er zelf een hofhouding op na en rustte zelfs op eigen kosten een regiment ruiters uit, waarmede hij den koning in den oorlog tegen Frankrijk ter zijde stond; ook deed hij veel voor de opvoeding van jongelieden van aanzienlijken huize. Geen wonder, dat de koning in zulk een verdienstelijk man, een beproefd vriend en vertrouweling zag.

Zoo iemand had de koning noodig in zijn strijd tegen de macht der kerk van Rome, die toen ter tijd op haar hoogste punt gekomen was en groot gevaar voor het koninklijk gezag deed vreezen, daar de bisschoppen zich hoe langer hoe meer van het bestuur der wereldsche zaken hadden meester gemaakt. Toen dus de aartsbisschop van Canterbury stierf, meende Hendrik aan den toenemenden invloed der geestelijkheid op geen beter manier paal en perk te kunnen stellen, dan door de benoeming van Thomas a Becket in de aartsbisschoppelijke waardigheid. Merkwaardig moet de verandering geweest zijn, die toen bij den ex-kanselier werd opgemerkt. Hij ontzegde zich alle weelde en wereldsche vermaken, kleedde zich in een monnikspij, leefde als een boeteling en scheen geheel op te gaan in devote meditatie.

Zijn houding tegenover den koning veranderde eveneens geheel, zijn kanseliersambt had hij opgegeven als onvereenigbaar met zijn nieuwe waardigheid, maar hij sneed ook allen vertrouwelijken omgang met den koning af en in plaats van diens belangen met raad en daad voor te staan, trad hij met allengs grooter beslistheid en heftigheid voor de belangen der kerk tegen den koning in 't krijt.

Zoo moest de koning dan wel tot het inzicht komen, dat hij zich deerlijk in het karakter van zijn voormaligen vriend en gunsteling vergist had en wie zal het onnatuurlijk vinden, dat hij zich eens in mismoedige stemming de woorden liet ontvallen „Is er dan niemand, die mij van dezen lastigen priester verlost?" Deze woorden werden wat al te letterlijk opgevat door vier ridders van 's konings hofhouding, die in de meening hun meester een grooten dienst te bewijzen, met den meesten spoed van Bayeux in Normandië, waar het hof verblijf hield, naar Engeland reisden, vast besloten den wederspannigen prelaat dood of levend in handen te krijgen. Te Canterbury aangekomen zochten zij hem eerst in zijn paleis, doch daarna in de kerk op, waarheen hij de.. wijk genomen had en toen zij hem gevonden hadden en hij zich niet gevangen wilde geven, ontzagen de lafaards zich niet, hem op de trappen van het altaar te vermoorden.

Groot was de ontsteltenis van den koning, toen hij bericht kreeg van deze wandaad, die geenszins door hem bedoeld was. Hij sloot zich drie dagen achtereen op en wilde niemand zien, zoodat men zich ten slotte met geweld toegang tot zijn vertrekken moest verschaffen. Als zoenoffer voor het deel van de schuld aan den moord, dat hij onwillekeurig op zich geladen had, deed hij de prachtige graftombe voor Thomas a Becket oprichten en trok hij, zooals reeds boven vermeld werd als boetvaardig zondaar naar Canterbury.

Ziehier in het kort het verhaal van het drama, dat in de kathedraal werd afgespeeld en dat niet nalaat, wanneer het op de plaats zelf wordt voorgedragen, bij de bezoekers een diepen indruk achter te laten.

Er zijn weinig oude gebouwen in Engeland, waaraan niet een of andere historische roman verbonden is.

In den Tower van Londen vertelt bijna ieder plekje er een, elk Engelsch kasteel heeft een gang waar het spookt. Historie en legende zijn hierbij waarschijnlijk dooreengemengd, maar er is in deze oude Engelsche architectuur iets, dat ieder, die eenigszins dichterlijk is aangelegd moet inspireeren en iets, dat aan het historische feit een buitengewoon levendigen en kleurigen achtergrond geeft. Inderdaad, hier in de omgeving der kathedraal, in het gedempte licht der kloostergangen, over de rustige pleinen, omgeven door schilderachtige middeleeuwsche gebouwen, waartusschen hier en daar welig begroeide bouwvallen, waren nog de geesten rond uit lang vervlogen eeuwen. Men gevoelt zich hier verplaatst in een der middelpunten van middeleeuwsche cultuur, waarvan wel eens vergeten wordt, hoeveel latere eeuwen daaraan te danken hebben, en inzonderheid wat bouwkunst betreft wordt men vervuld van diepen eerbied voor hetgeen door de menschen in die lang vervlogen eeuwen werd bereikt. Men gevoelt daar, dat er aan onze hedendaagsche cultuur iets ontbreekt, maar wat het is blijft een raadsel, zoolang wij niet weder leeren verstaan de taal, die in een dergelijk milieu de steenen tot ons spreken.

Niet alles is echt, niet alles is oud in deze omgeving, maar de Engelsche bouwmeesters verstaan van ouds de kunst om het oude voor veranderde behoeften in te richten en het nieuwe op harmonische wijze bij het oude te doen aansluiten. Men kan dit reeds gewaar worden aan de bibliotheek, waarvan de gevel gedeeltelijk op onze plaat zichtbaar is, maar beter nog is men er in geslaagd bij de schoolgebouwen aan het groote plein (Green Court) Noordwaarts van de kathedraal.

Reeds in de zevende eeuw werd de zoogenaamde Kings School gesticht, voornamelijk voor de studie van Griecksche taal en wetenschap. Hendrik VIII hervormde, tegelijk met de inrichting der kerk, ook die van deze school, welke nog heden onder de scholen van Engeland gunstig bekend staat.

De gebouwen zijn grootendeels nieuw, maar er zijn nog eenige oude gedeelten uit de twaalfde eeuw o.a. een overdekt bordes, dat een juweeltje van Normandische architectuur is.

Het dient tot toegang naar de gerestaureerde aula der school, die evenals vele andere gebouwen rondom het plein voorheen gebruikt werd tot huisvesting der talrijke pelgrims, die ter bedevaart naar Canterbury kwamen.

Nabij de school is de westelijke poort der Precincts, die ons weder in de stad voert, doch voor wij het Green Court verlaten verzuimen wij niet den blik nog even zuidwaarts te wenden waar de kathedraal in haar volle lengte zichtbaar is, zij het ook hier en daar door gebouwen of geboomte gedeeltelijk voor het oog verborgen.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG „TUINSTADWIJK"

Vraag. Is het mogelijk, dat de prijs per M³. woning zoodanig veranderd wordt, dat er prijsverschil is tusschen vrijstaande en aangebouwde woningen. B.v. prijs per M³. vrijstaande woning bepalen, voor dubbele woningen zeker percentage minder, voor drie aan elkaar gebouwde woningen nog iets minder, totdat zeker minimum bedrag bereikt is.

Antwoord. Volgens het programma is aan te nemen, dat de bouwkosten per M³. f 9.— bedragen.

Dit is een gemiddelde.

Er mogen woningen gebouwd worden, waarvan de bouwkosten meer dan f 9.— per M³. bedragen, mits de bouwkosten van de geheele bebouwing gemiddeld niet hooger worden dan f 9.— per M³.

Tiende Internationaal Woningcongres.

(Vervolg).

De heer Wibaut, lid van den gemeenteraad van Amsterdam, bestreed de stelling van een der sprekers: een slechte woning is beter dan geen woning. De onbewoonbaarverklaring werkt als prikkel tot nieuwbouw; daarom moet men ermede doorgaan, ook als er niet voldoende nieuwe woningen zijn. Bovendien kan men den ontruimingstermijn in afwachting van den nieuwbouw verlengen.

Als men de huuropbrengst tot basis neemt voor de schadevergoeding aan eigenaars van onbewoonbaarverklaarde woningen, dan betracht men niet de billijkheid, maar geeft men den huiseigenaar een overmatig voordeel, een bevoorrechting welke berust op het feit, dat de huiseigenaar tengevolge van het plichtsverzuim der overheid, jarenlang een te hooge huur heeft kunnen eischen. Men moet den huiseigenaar eenvoudig vergoeden wat men hem ontneemt. Welnu, zulk een huiseigenaar ontneemt men, behalve de waarde van den grond, eenvoudig wat half onbruikbare planken en steenen.

Wat overigens de door arbeiders te betalen huren betreft, deze bedragen een te groot deel van hun loon; vaak een vijfde, ja zelfs een vierde of meer. De staat en de gemeente moeten die duurte der arbeiderswoningen met alle mogelijke middelen tegengaan. Spr. acht dus den wensch van den heer Wilkins, dat de arbeider een wat grooter bedrag aan huur zal kunnen betalen uit zijn loon, wel eenigszins voorbarig.

Dr. G. Saymeester (Weenen) deed eenige mededeelingen omtrent stichting van betere woonwijken in Weenen.

De gemeente heeft de woningbouwvereenigingen in staat gesteld, door een voorschot tegen lagen rente, op de vrij dure bouwterreinen goedkoope woningen te stichten.

Prof. Dernburg (Berlijn) bepleitte het verleenen van het onteigeningsrecht aan vereenigingen in het belang de volkshuisvesting. Spr. bracht voorts een woord van bijzondere hulde aan de algemeene-rapportrice voor haar wel overwogen, met volkomen kennis van zaken samengesteld referaat. Spr. kwam op tegen de stelling van een zijner landgenooten op dit congres: gerechtigheid tegenover de huiseigenaren staat hooger dan woningverbetering. Wij straffen den verkooper van bedorven vleesch, maar wat verkoopt de huiseigenaar, die zijn huurder een hol levert? Wat is de schadevergoeding, die de huiseigenaar moet krijgen? Niet de huurwaarde, maar de waarde van de zaak, die men hem ontneemt. Men moet niet gelooven dat zijn landgenoot, die de gerechtigheid stelde boven de belangen der huurders, de meerderheid van de Duitschers vertegenwoordigde.

De meerderheid in ons land staat op hetzelfde humane standpunt als alle anderen, hier aanwezig.

Dr. Lansberger (Charlottenburg) sloot zich aan bij het betoog, dat verbetering der verkeersmiddelen en opvoeding der huurders van het grootste belang zijn ter verbetering der volkshuisvesting. Maar daarnaast moet de staat beslist een minimum van hygiënische eischen voor alle woningen stellen en handhaven, in het belang niet alleen der individueele bewoners, maar vooral in 't belang der gemeenschap. De quaestie van de huisvesting der onthuisden is niet onoplosbaar. Voor de armsten kan men „gezinstoevluchten" bouwen, waar zij tijdelijk een onderdak vinden, totdat in hun woningbehoeften is voorzien.

Prof. Fuchs (Tübingen) deelde mede, dat men te Hamburg te veel betaald heeft bij de onteigening voor verbetering der volkshuisvesting en die verbetering niet, evenals Liverpool, zelf ter hand heeft genomen, maar ze aan particuliere bouwnijverheid heeft overgelaten.

Het ware gewenscht geweest voor de dokwerkers enz. arbeiderswoningen in de nabijheid van de Hamburgsche haven te bouwen. Ook spr. bracht hulde aan het referaat van de algemeene rapportrice, dat niet alleen voor haar hart, maar tevens voor haar hoofd en haar verstand pleit.

De heer Haberland (Berlijn) verdedigde het standpunt van de grondbezitters. Dezen staan geenszins vijandig tegenover de woningvorming maar wenschen, dat het groot eigendom, dat zich historisch ontwikkeld heeft, bescherming geniet. In de laatste 40 jaar is de Duitsche bevolking met 26 millioen menschen toegenomen; en wie heeft dien menschen woningen verschaft? De particuliere bouwnijverheid. Goed of slecht, dat is niet de hoofdzaak. Zonder ons hadden de menschen geen woning. Maar wat hebben de woninghervormers gedaan? Zij begonnen eerst de laatste jaren en hebben nog zeer weinig uitgevoerd. Tot dusver is de gansche bouwnijverheid in Duitschland een resultaat van de werkzaamheid van het privaat kapitaal en de private eigenaars. Wij willen gaarne met u samenwerken, maar verwachten dan practische adviezen van u te hooren. Tot nu toe hebben wij die echter niet vernomen.

De heer Classen (Hamburg) deelde mede hoe men te werk is gegaan met de uitgifte van bouwterrein te Hamburg bij de verbetering der volkshuisvesting. Men heeft een belangrijk deel van den bouwgrond uitgegeven aan vereenigingen in het belang der volkshuisvesting, die zeer goedkoope en goede woningen hebben gebouwd.

Over het onderwerp: verbetering van woningtoestand en op het platteland, trad als algemeen rapporteur op de heer W. Thompson, alderman, president van den National Housing and Town Planning Council te Richmond (bij Londen), die een overzicht gaf van den inhoud der rapporten van de heeren Tibaut (België), Martin Nyrop (Denemarken), dr. Stieger (Duitschland), den National Housing and Town Planning Council (Engeland), dr. Gebhard (Finland), Fessard (Frankrijk), J. Ipolyi-Keller (Hongarije), J. H. Faber (Nederland), dr. Löstak (Oostenrijk), Elmar S. Forbes (Vereenigde Staten van Amerika), Molin (Zweden) en F. Reverdin (Zwitserland).

De rapporteur verklaarde o. a. bezwaar te hebben tegen de toepassing van eischen, welke voor stadswoningen geschreven zijn, op den bouw van woningen ten platte-lande, en wees op hetgeen in Oostenrijk op het gebied van woningbouw ten plattelande door het particulier initiatief is tot stand gebracht. Voorts beval hij zeer aan, de lezing van een rapport van het Engelsche ministerie van landbouw omtrent den bouw van cottages in Engeland.

De eischen, daar aan een goede arbeiderswoning te plattelande gesteld, zijn vrij hoog. Er moeten ten minste een woonkamer en drie slaapkamers in zijn, bovendien een keuken en andere inrichtingen.

Uit de rapporten blijkt, dat wat voor het eene land geschikt is, niet steeds voor het andere land past. In sommige landen wenscht men, dat de bewoners der huizen eigenaars daarvan worden.

In Engeland daarentegen is men daarop niet gesteld; men wenscht zijn spaargeld aan te wenden om zijn persoonlijken toestand te verbeteren. Wat de vraag aangaat, hoe de woningbouw bevorderd moet worden, en de slechte woningtoestanden moeten worden weggenomen, wees spr. erop, dat in Engeland bijna alles is overgelaten aan de plaatselijke autoriteiten, en het levert bezwaar op, dat de eigenaars van slechte woningen als kiezers invloed oefenen op de gemeentebesturen. Spr. zou wenschen, dat evenals de verkooper van bedorven visch ook de verhuurder van slechte woningen werd gestraft.

Spr. hecht meer waarde aan een goede wet met het woord „moet" er in dan aan tal van wetten, die slechts de bevoegdheid verleenen aan de plaatselijke overheid om in te grijpen, gelijk deze in Engeland bestaan.

Er moet een krachtige centrale autoriteit zijn op het gebied van de woningverbetering, die behoorlijk wordt ingelicht omtrent de plaatselijke toestanden en, waar noodig, terstond ingrijpt. Spr. hecht overigens meer waarde aan den bouw van goede nieuwe woningen dan aan afbraak van de slechte. Want indien er geen voldoende nieuwbouw is, kruipen de uit de slechte woningen verdreven lieden in andere huizen, waar zoodoende overbevolking ontstaat. Men moet geen slechte huizen afbreken zonder iets beters er voor in de plaats te stellen. In Ierland zijn bij de woningverbetering te plattelande, de oude huizen dan ook niet afgebroken, voor dat de nieuwe gereed waren.

Op die wijze zijn in de laatste jaren daar 42.000 cottages gebouwd. Veel goeds is in Ierland gedaan door de Small Holding Act, die aan den landarbeider de gelegenheid geeft een stuk grond te krijgen om er een cottage op te bouwen, indien hij daarom vraagt. Als gevolg van deze wet zijn tweemaal zooveel arbeiderswoningen te plattelande gebouwd als onder de Engelsche Woningwet.

Spr. verklaarde voorts, zich volkomen te vereenigen met de positieve conclusies der verschillende rapporten en hoopte dat dit congres veel zal bijdragen om aan de landarbeiders betere verblijven te verschaffen, waarin zij kunnen uitrusten van hun moeizamen dagelijkschen arbeid.

De voorzitter, mr. D. Fock, dankte den heer Thompson hartelijk voor diens helder overzicht, waarvan mej. Martina Kramers op verzoek van het congres vervolgens een vertaling in het Fransch en het Engelsch gaf.

Vervolgens deelde de voorzitter mede dat Donderdag half drie in de zaal van de huizententoonstelling voor volkshuisvesting voordrachten met lichtbeelden zullen worden gehouden.

Hij opende daarop de discussiën.

Prof. Fuchs (Tübingen) wees erop, dat de agrarische wetgeving drie verschillende vormen vertoont, naar gelang zij staat onder den invloed van de overwegende aanwezigheid van het grootbedrijf en het groot grondbezit, onder dien van het overwegen van de groote boerenbedrijven die ongedeeld vererfd worden of onder dien van het overwegen van het kleinboerenbedrijf. Bij den eersten vorm is de oplossing van het woningvraagstuk te vinden in het verschaffen van eigen woningen aan de landarbeiders, in de „inwendige kolonisatie". Bij den tweeden vorm is het woningvraagstuk eigenlijk meer de vraag van het huisvesten van boerenknechts. Bij den derden vorm is er geen arbeidersvraagstuk maar is er een woningvraagstuk voor de kleine boeren zelf, die vaak in veel te kleine woningen huizen. Hier echter is de oplossing het moeilijkst. Want we kunnen wel de groot-industrieelen grootgrondbezitters en heerenboeren dwingen, voor huisvesting van hun arbeiders of knechts te zorgen; maar hoe kunnen wij zorgen dat de kleine boeren betere woningen krijgen?

Stellen wij aan hun woningen de hooge eischen van ruimte per bewoner, licht en lucht, enz. die terecht voor woningen in de steden gesteld worden, omdat men daar niet voortdurend in de open lucht leeft, dan werken wij den trek naar de steden in de hand. Veel beter acht spr. het, doeltreffende maatregelen te nemen, om de gezondheid der landbevolking in het algemeen te bevorderen, door bestrijding van het alcoholisme, en van andere oorzaken van degeneratie, dan overdreven voorschriften te maken om overbevolking der boerenwoningen tegen te gaan. Men zij dus voorzichtig met het stellen van eischen op dit gebied.

De heer A. Rey (Parijs) was van oordeel dat men overal het gronddenkbeeld moet doen doordringen, dat elk gezin een eigen huis, een eigen tuin, een eigen veld moet hebben. Er is geen afzonderlijke hygiëne voor het land en voor de stad. Elke woning moet rechtstreeks door de zon verlicht worden en dat licht moet er vrijen toegang hebben.

De duisternis is verderfelijk. De huizen moeten op het oosten gebouwd worden. Overvloedig licht is een bron van gezondheid en geluk. In alle bouwverordeningen diende voorgeschreven te worden, dat alle nieuwe woningen op het oosten gebouwd moeten worden. Op het punt van de meest eenvoudige wetten der gezondheidsleer verkeeren wij echter in een toestand van barbaarschheid. Wij hebben een achterstand van 27 milliard in te halen op het gebied van den bouw van woningen ten plattelande. Maar laat men bij de lofwaardige pogingen tot inhaling van dien achterstand toch gedachtig zijn aan de noodzakelijkheid dat alle vertrekken op het oosten moeten zijn bebouwd. Zelfs in Engeland, waar men op het gebied van den woningbouw ten plattelande zoo voorbeeldig werkzaam is, heeft men tot dusver niet acht geslagen op dezen allerbelangrijksten eisch der gezondheidsleer.

De heer Ferenzci (Hongarije) wees er op, dat Hongarije het land is van het groot grondbezit. Daarmede hangt samen, dat daar tienduizenden arbeiders geen of geen behoorlijke woning hebben.

Van de 20 millioen inwoners zijn 9 millioen land-proletariërs. Van het particulier kapitaal of van de eigenhulp van de arme, weinig ontwikkelde landbevolking viel ter verbetering niets te verwachten. Vandaar een wet van 1907, waarbij de landarbeiders de gelegenheid verkregen een huisje met een kamer, een keuken en tuintje in eigen bezit te krijgen. De wet berust op het initiatief van de gemeentebesturen, die den bouw uitvoeren voor de arbeiders die zich voor de woningen aanmelden en van hun groot communaal grondbezit bouwterrein tegen lagen prijs beschikbaar stellen. De staat keurt de plannen goed, verleent 20 jaar vrijdom van belasting en draagt 2 pct. bij voor de jaarlijksche aflossing van het geleend kapitaal. Op deze wijze zijn de laatste jaren f 12.000 cottages gebouwd. De bouw van nieuwe woningen heeft de salarissen der arbeiders niet doen dalen. Weleer zijn deze door de groote emigratie van landarbeiders gestegen. Met den bouw van nieuwe woningen dient een krachtig woningtoezicht gepaard te gaan, aangezien vele gezinnen geneigd zijn in één woning bijeen te gaan hokken. Ook is elementair onderricht in de gezondheidsleer aan de landbevolking zeer gewenscht.

Zoo bestaat de dwaling, dat het binnendringen van de frissche lucht in de woningen ziekte veroorzaakt. En het is een feit dat de tuberculose onder deze bevolking groote verwoestingen aanricht.

Mej. Cochrane (Engeland) betoogde het nut van de medewerking der vrouw om te zorgen voor een practische inrichting der nieuw te bouwen cottages en stelde in het licht, dat men de bewoners niet aanstonds te zware lasten moet opleggen, en dat men voor hun opvoeding in hygiënisch opzicht en in het behoorlijk bewonen van hun woningen moet zorgdragen. Zij gaf daarop een overzicht van inhoud en werking der Engelsche housing and tower planning acts van 1909, die reeds in 46 districten ten plattelande haar nuttig effect heeft doen gevoelen. In deze wet is vooral op de landelijke districtsraden de plicht gelegd om te voorzien in de behoefte aan woningen in gemeenten ten plattelande. Toen de wet pas in werking trad, werd nog niet veel gebruik ervan gemaakt. Maar in 1911 bedroeg het aangevraagd crediet voor den bouw van nieuwe woningen reeds 15.000 pond sterling, in 1912 66.000 pond, en tot Juni 1913 reeds 66.500 pond. Spr. bepleitte voorts afschaffing van de schoolbelasting, om de landbouwers in staat te stellen, hun arbeiders hooger

loon te betalen, waardoor het hun gemakkelijker zal vallen, zich een betere woning te verschaffen.

De heer Löstàk (Praag) legde er den nadruk op, dat de verbetering der woningtoestanden op het platteland tevens bijdraagt tot de oplossing van de moeilijkheden, waartoe de opkomst der groote steden en der industrie heeft geleid. Men heeft hierbij te doen met het verschil tusschen industrie en akkerbouw en de daarmede samenhangende verschillen in behandeling op fiskaal en ander gebied. In Oostenrijk wordt in vele plaatsen, die tot het platteland gerekend worden, en waar het eigen huis overweegt, een woningbelasting geheven; in andere plaatsen, die tot de steden gerekend worden en waar het huurhuis overweegt, een huurbelasting geheven. Om dit verschil op te heffen, dient men op het platteland evenzeer huurhuizen te bouwen als omgekeerd in de steden ook eigen huizen worden gebouwd. Men moet echter het volk aan het land binden, door de landarbeiders niet alleen een huis, maar ook een stuk grond daarbij te verschaffen. Ook handwerkslieden en andere personen, die niet bepaald landarbeiders zijn, maar op het land leven, zullen gaarne een stukje grond bij hun woning hebben, om hun inkomsten te vergrooten.

De volgende sprekers kregen slechts 5 minuten.

Dr. Baumert (Spandau) sloot zich aan bij het betoog van prof. Fuchs en wees voorts op de uitstekende regeling van het hypotheekwezen in Denemarken, welke navolging verdient, om de landkolonisatie te bevorderen. Tevens dient het flouwverbod op het platteland te worden opgeheven, aangezien dit het bouwen op het platteland bemoeilijkt. Alle maatregelen tot woningverbetering dienen voorts bezien van uit dit standpunt: werken zij den trek naar de steden al dan niet in de hand?

Alles wat den bouw van woningen in de steden vergemakkelijkt en goedkooper maakt, werkt helaas den trek naar de steden en de ontvolking van het platteland in de hand. Men moet daarom in de eerste plaats het woningvraagstuk op het platteland oplossen.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 41. De Algemeene Administratieve Voorwaarden.

Archiefgebouw van de Levenverz. Mij. Utrecht te Utrecht, Arch. A. J. Kropholder en J. T. Staal, met afbeeldingen.

Bauberatung, door L. H. E. van Hylckama Vlieg.

Van Nederlandsche Klokkenstoelen en Zweedsche klokkentorens, door D. J. van der Ven (slot) met afbeeldingen.

Tries'

ARCHITECTURA No 41. Mededeelingen betreffende het Genootschap

Verslag van de Ledenvergadering van de Club van Utr. Leden v. h. Gen. A. et A. van 3 October 1913.

J. J. van Nieukerken.

Over een paar reclameplaten verschenen in 1913, door Adr. Moen, met afbeeldingen.

'n Nieuwe Verkeersweg te Amsterdam, met kaart.

Ingezonden.

DE BOUWWERELD No 41. Afbrijzelingen aan den toren te Steenwijk, door Prof. J. A. van der Kloes, met afbeeldingen.

De bouwvakken, de handel en de fabricatie, van bouwmaterialen in 1912.

Een Museum van Stedenbouw.

Losse plaat. Voorgevel van het Hoofdgebouw der Rijks-Psychiatrisch-Neurologische kliniek te Utrecht.

DE INGENIEUR No 41. Gewapend beton in den spoorweg-bovenbouw door V. Jockin c. i. met afbeeldingen.

Het onderzoek van Prof. Dr H. G. van de Sande Bakhuijzen c. i. over het dalen of rijzen van den bodem van Nederland en de daarover door R. F. J. Tutein Nolthenius c. i. gemaakte opmerkingen, door Prof. Dr. H. A. Lorentz en Dr. C. Lelij c. i. met afbeelding

Opdracht van de Regeering van Peru aan een Nederlandsch Ingenieur, door R. A. van Sandick c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 41. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Reisherinneringen uit het land der Farao's. — Snelheidsmeter „Spiritoso". — Kijkjes in de praktijk. — Prijsvragen. — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No 40. Orgaan der Internationale Federatie.

Het geding voor scheidslieden.

DE NEDERLANDSCHE KLEI - INDUSTRIE No 15. Het onstaan van de klei, de ligging en verbreiding daarvan. — Klinkerbestratingen. — Dr. Diesel en de Dieselmotor. —

GEWAPEND BETON. No. 2. De Internationale Bouwvaktentoonstelling te Leipzig, door B. A Verheij c. i. — Omwikkeld Gietijzer. Neuere Bogenbrücken aus umschnürtem Guszeisen, Systeem Dr. Ing. E. Edler von Emperger. — Boekbespreking. — Literatuuroverzicht. —

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 5. In het Septembernummer van dit kleine tijdschrift treffen wij het slot aan van de voordracht van den civiel-ingenieur V. d. Steen van Ommeren over Schoonheid in Techniek. Daarin spreekt de schrijver o. a. over de schoonheid der windmolens, om te besluiten met eenige beschouwingen over stedenschoon. Terecht wordt daarbij opgemerkt, dat men, om stedenschoon te bewonderen, niet ver van huis behoeft te gaan en onder meer gewezen op de schoonheid van vele onzer marktpleinen, waarbij dat van Groningen als voorbeeld wordt aangehaald. Vooral wordt op de geslotenheid van dit plein gewezen en daarbij gezegd, dat de vele zijstraten «er met vooropgezet bedoelen op zoodanige in uitmonden, dat zij den indruk van geslotenheid niet verstoren. Om dit doel te bereiken zijn zij kort voor de uitmonding op het plein geknikt of is hun toegang door een klein gebouw plaatselijk eenigszins versperd.»

Wij waardeeren de geslotenheid van het plein als een goede eigenschap maar meenen toch, dat de spreker, bevangen door Camillo Sitte's denkbeelden hier zijn hoorders, zonder het te willen, op een dwaalspoor heeft gebracht. Wij meenen, dat hier geen sprake kan zijn van een vooropgezet bedoelen, om een bepaald aesthetisch effect teweeg te brengen, zooals dat b. v. wel in Amsterdam het geval is geweest. De nuchtere Groningers hebben, zeer waarschijnlijk reeds in de middeleeuwen, de uitmondingen der straten op het marktplein zoo gemaakt, met de zuiver praktische bedoeling de toegangen tot dat plein zoo noodig met weinig moeite te kunnen barricadeeren en verdedigen. De geschiedenis van Groningen gewaagt van veelvuldige burgertwisten, die dergelijke maatregelen noodig gemaakt kunnen hebben en ook elders heeft de geslotenheid van het stadsbeeld, meestal zijn oorzaak in practische overwegingen, die met Camillo Sitte's moderne aesthetische beschouwingen absoluut niets hebben uit te staan en hoegenaamd genaamd geen verband mede houden.

De schoonheid onzer oude steden is juist een gevolg van het ongezochte in den aanleg. Poglogen, om haar in nieuwe steden weder te voorschijn te brengen, falen meestal, wanneer men daarbij kunstmiddelen gaat toepassen en niet de eenvoudige practische overwegingen op den voorgrond stelt. Onze moderne straten zijn vaak zoo hopeloos leelijk, omdat onze stedenbouwers zoo hopeloos onpractisch zijn.

Dat een civiel-ingenieur blijk geeft, wat te gevoelen voor stedenschoon moeten wij zeer op prijs stellen.

Over hetgeen verder door hem in de voordracht ten aanzien van oude en nieuwe bouwwerken wordt in het midden gebracht zal deze en gene met hem van meening verschillen, daarover wenschen wij niet in debat te treden, doch eene o. i. onjuiste voorstelling meenden wij niet onopgemerkt te mogen laten.

Wij meenen, dat er in hetgeen gezegd wordt van het oude logement der afgevaardigden van Amsterdam op 't Plein ook een onjuistheid voorkomt.

Zeer beslist beweert de heer V. d. S. v. O. van dat gebouw: «De deur stond namelijk vroeger in het midden, dáár en dáár alleen mocht zij staan.»

Uit een oude teekening, aanwezig op het Gemeente-Museum, die hoogstwaarschijnlijk den oorspronkelijken toestand weergeeft, blijkt dat de thans gemaakte deur staat op de plaats, waar zij behoort, maar dat een tweede deur, met bordes, geheel gelijk aan deze aanwezig was aan de andere zijde, twee deuren dus symmetrisch geplaatst ten opzichte van de middenas van den gevel.

Gemengd Nieuws.

»Antiquiteiten«.

F. A. H. verhaalt in het Zondagsblad van Het Volk:

In de kranten circuleerde onlangs een verhaaltje over nagemaakte

Egyptische antiquiteiten, mummies en meer van dat spul. Het herinnerde mij aan onze eigen Drentsche antiquiteiten, waarmee dezelfde streken worden uitgehaald.

Zooals bekend is, vindt men in Drente de hunnebedden, waarbij dikwijls gebruiksvoorwerpen van de oude bewoners dezer streken worden opgegraven: steenen, speerpunten, bijlen, hamers en andere wapens, urnen, enz.

Deze voorwerpen uit het steentijdvak zijn zeer in trek bij liefhebbers van oudheden. Er worden soms vrij hooge bedragen voor besteed. Voora de urnen, waarin soms nog een beetje vuiligheid, volgens de deskundigen de asch voorstelt van de verbrande lijken onzer Keltische voorgangers, zijn gewild. Vandaar, dat de tegenwoordige Drentenaren nog een slaatje trachten te slaan uit de hebbelijkheden hunner voorzaten. De urnen worden en worden vervalscht, nagemaakt, en dan voor goed geld bij de »deskundige« liefhebbers aan den man gebracht.

Tegenwoordig gaat het echter niet zoo gemakkelijk meer. Een van de fabrikanten van dit oud Keltisch aardewerk (zijn fabriek bestaat uit een woonkeet, waarschijnlijk weinig minder primitief dan die van de oorspronkelijke firma, plus een oven voor het bakken van Drentsche stoet) vertelde me de oorzaak hiervan. Hij en een neef van hem hadden er indertijd goede zaken mee gedaan. Van de leem uit de esch, waarvan b.v. ook de dorschdelen vervaardigd worden, werden de urnen eerst gevormd. De groote kunst hierbij was, er zorgvuldig voor te waken, dat ze niet symmetrisch werden. Waren ze maar een beetje scheef geformeerd, dan kon de meest deskundige kritiek er geen greintje onechtheid in aanwijzen. Daarna werden ze in den stoetoven gebakken, en dan bleef alleen nog de moeilijkheid over, ze een oud aanzien te geven. Daartoe werden ze in den grond gestopt en daarin eenige dagen gelaten. Soms werd er, om elken twijfel aan de echtheid radicaal te voorkomen, een beetje asch of ook wel een varkensbotje in gedaan. Vervolgens toog men naar Assen en elders naar de bekende adressen van rijke liefhebbers, en de belangrijke »vondsten« werden in klinkende munt omgezet.

Soms ook kwamen de antiquairs persoonlijk het terrein van de »opgravingen« bezoeken. Van tevoren waren dan de noodige maatregelen getroffen. Een of meer urnen werden vóór de komst van de heeren begraven, en dan begon men het terrein om te spitten. Na lang graven, 't duurde soms wel een halven dag, stootte men dan »toevallig« op de oer-oude herinneringen aan de Keltische voorzaten. Gelukkig togen de heeren, belast met hun kostbare schatten en ontlast van wat aardsch slijk, huiswaarts.

Zoo, vertelde me de fabrikant, hebben we beste tijden gehad. En met zekeren trots voegde hij eraan toe, dat het bekende museum van oudheden te Assen, voor een groot deel door hem van zijn kostelijke collectie Keltisch aardewerk was voorzien.

Varia.

HET SPOORWEGNET DER AARDE.

Het spoorwegnet der aarde heeft volgens een in het „Archiv für Eisenbahnwesen" gepubliceerd overzicht 1911 een toeneming ondergaan van 27.663 kilometer en aan het einde van genoemd jaar een totale lengte van 1.057.809 K.M. bereikt, de buurtspoorwegen niet mede gerekend. Van de toeneming komen — in ronde getallen — op de Vereenigde Staten van Amerika 8700 K.M., Argentijnsche Republiek 3000 K.M., Canada 1000 K.M., Europa 5000 K.M., Afrika 3600 K.M., China 1100 K.M., Britsch-Indië 1200 K.M., Australië 1400 K.M. De toeneming van de totale lengte van het spoorwegnet bedraagt tegenover den stand van 1910 2.7 pct.

In Europa is meer dan de helft der spoorwegen staatsbezit; de overhand heeft het staatsspoorwegstelsel in Duitschland, Italië, Oostenrijk, Hongarije, Rusland, Roemenië en Bulgarije, terwijl Groot-Brittanië, Spanje, Griekenland en Europeesch-Turkije in het geheel geen staatsspoorwegen hebben; ook in Azië bevindt zich een groot deel der spoorwegen in staatsbezit, in het bijzonder in Britsch-Oost-Indië, Japan, Siam en Nederlandsch-Indië, terwijl in China staatsspoorwegen nog ontbreken. In Noord-Amerika is slechts een klein gedeelte van het Canadeesche spoorwegnet in de handen van den Staat, de groote netten van de Vereenigde Staten van Amerika en Mexico zijn particuliere spoorwegen. In Zuid-Amerika is het staatsspoorwegstelsel meer verbreid dan in Noord-Amerika; in Peru en Chili behoort ongeveer de helft van alle spoorwegen, in Brazilië en de Argentijnsche Republiek zeer aanzienlijke trajecten aan den Staat. In Afrika is het staatsspoorwegstelsel zeer ontwikkeld in de Duitsche en Engelsche bezittingen, terwijl de bezittingen van Frankrijk (afgezien van Algerië en Tunis), België, Italië en Portugal geen staatsspoorwegen hebben.

Het grootste spoorwegnet bezitten de Vereenigde Staten van Amerika met 396.860 K.M.; vervolgens volgen Duitschland met 61.936 K.M.; Europeesch Rusland met Finland 61.078 K.M.; Britsch-Oost-Indië met 52.838 K.M.; Frankrijk met 50.232 K.M.; Oostenrijk-Hongarije met 44.820 K.M.; Canada met 40.869 K.M., Groot-Britannië en Ierland met 37.649 K.M.; Argentijnsche Republiek met 31.575 K.M.; Mexico met 24.717 K.M.; Brazilië met 21.778 K.M.; Italië met 17.228 K.M. en Spanje met 15.097 K.M. De andere landen hebben spoorwegnetten van minder dan 15.000 K.M. Perzië een van slechts 54 K.M.

De dichtste spoorwegnetten hebben België met 29.3 K.M. spoorwegen op 100 K.M². oppervlakte, 't Koninkrijk Saksen met 21.2 K.M. spoorwegen op 100 K.M². oppervlakte, Luxemburg met 19.9 K.M. spoorwegen op 100 K.M². oppervlakte, Groot-Britannië met 12 K.M. spoorwegen op 100 K.M². oppervlakte, Zwitserland met 11.5 K.M. spoorwegen op 100 K.M². oppervlakte, Duitschland in het geheel met 11.4 K.M. spoorwegen op 100 K.M². oppervlakte.

De minste spoorwegen bezit onder de landen van Europa Turkije met 0.9 K.M². en onder de landen der aarde Perzië met 0.003 K.M. op 100 K.M². vlakte-inhoud. Van de buiten-Europeesche landen hebben de Vereenigde Staten van Amerika het dichtste spoorwegnet met 4.3 K.M. op 100 K.M.² oppervlakte. In West- en Zuid-Australië komt op 100 K.M². vlakte-inhoud nog niet 1 K.M. spoorweg. Daarentegen geven deze dunbevolkte landen de gunstigste getalverhouding, wanneer de spoorweglengte met het bevolkingsgetal vergeleken wordt. Op iedere 10.000 inwoners vallen aan spoorwegen: in West-Australië 183.9 K.M., in Zuid-Australië 78.4 K.M., in Queensland 71.4 K.M., in de Vereenigde Staten van Amerika 43.1 K.M., in Luxemburg 31 K.M., in Zwitserland 14.2 K.M., in België 11.7 K.M., in Duitschland 9.5 K.M., in Groot-Britanië 8.3 K.M., in Saksen 6.6. K.M. Op de laatste plaats staat ook bij deze vergelijking in Europa Europeesch-Turkije met 2.5 K.M., onder alle landen der aarde Perzië met 0.6 K.M. spoorweg op iedere 10.000 inwoners.

Voor de vijftigjarige tijdsruimte 1907—1911 bedraagt de toeneming der spoorweglengte over de geheele aarde 10.5 pct. en wel in Afrika 37.3 pct., in Azië 15.9 pct., in Australië 13.3 pct., in Amerika 18 pct., in Europa 5.6 pct. Voor de afzonderlijke landen is de vermeerdering in die tijdsruimte geweest in Belgisch Congo 91 pct., de Duitsche bezittingen in Afrika 87.2 pct., de Engelsche bezittingen in Afrika 50.7 pct., Paraguay 47.4 pct., China 47.2 pct., Servië 53.4 pct.; in België 10.4 pct., in Oostenrijk-Hongarije 7.7 pct. in Duitschland 6.7 pct., in Frankrijk 5 pct. in Rusland met Finland 4.6 pct., in Italië 3.8 pct., in Groot-Britannië en Ierland 1.3 pct.

Het aanlegkapitaal van alle spoorwegen der aarde wordt tot einde 1911 berekend op 144.000 millioen gulden.

DE PAPIERFABRICAGE IN DE OUDHEID.

Het papyrus is, langen tijd geleden, het eerst in het oude Egypte vervaardigd, maar bleef lang een geheim van dit land. In 't bijzonder wijdde de van 305—285 v. Chr. regeerende koning Ptolemaeus Soter veel aandacht aan de vervaardiging van dit nuttige artikel, en, om de wijze van vervaardiging voor 't buitenland geheim te houden en dit zoo van Egypte afhankelijk te maken, vaardigde hij een uitvoerverbod uit, dat streng gehandhaafd werd.

Het papyrus was echter reeds toen zoo'n noodzakelijke behoefte geworden, dat andere volken naar een vervangende stof begonnen te zoeken. Dit had tengevolge, dat in Pergamon, Klein-Azië, het perkament uitgevonden werd. Maar het gebruik van het perkament, hoe lang het zich ook heeft staande gehouden, breidde zich in het begin slechts langzaam uit. De oevers van den Euphraat waren, evenals die van den Nijl, sterk met papyrusriet begroeid, en spoedig was het den hier wonenden volkeren gelukt, papyrus te vervaardigen, al was het ook zoo goed niet als het Egyptische. Ten tijde van den ouden Plinius werd veel papier uit Syrië betrokken; ook Klein-Aziatische volkeren vervaardigden het. Heden ten dage groeit het papyrus in het wild in Silicië; ook aan de oevers van den Jordaan en in Gondar en Abessinië. De oude Egyptenaren bezaten groote papyrusplantingen in de moerassen, zoowel als op alle plaatsen, waar de buiten de oevers getreden Nijl het land bespoelde. De plant diende echter niet alleen tot de papierfabricage; de hiervoor niet te gebruiken zijnde wortels, een arm dik, leverden een prachtig brandmateriaal; ook tot de vervaardiging van huishoudelijke voorwerpen werden zij gebruikt. Van de in elkaar gevlochten stengels bouwde men zeer sterke en lichte booten, en het binnenste diende tot vervaardiging van zeilen, matten, dekens, enz. Het weeke, eetbare onderste gedeelte bevatte overvloedig een aangenaam sap en het weeke vleesch werd reeds vroeger tot een smakelijk gerecht bereid. Een beroemde Fransche ontdekkingsreiziger maakt melding, dat de Egyptenaren in hieroglyphen hun ouderdom door een papyrusbundel voorstelden, daar papyrus hun eerste voedsel geweest is.

De stengels kunnen niet in hun geheel tot de vervaardiging van het papier dienen. Men nam vroeger het middengedeelte, dat bijna ronde hoeken had. De stengels werden dan in stukken gesneden, zoolang, als het papier dat men hebben wilde breed moest zijn. Dan nam men met een naald alle huidjes weg, die over elkaar den papyrusstengel vormen. Met de buitenste huidjes verkreeg men slechts een minderwaardig product, het binnenste gedeelte bevatte echter die huidjes, die het beste voor mooi papier geschikt waren. Ze werden daarna gewasschen en op elkaar gelegd, opdat zij zich samen verbonden. Dan legde men ze even onder hoogen druk, legde er nieuwe dwars op en perste ze weer, tot de gewenschte dikte verkregen was. Daar in de vliesjes nog genoeg sap overgebleven was, was dit voldoende en bleven de vliesjes op elkaar kleven. Om daar echter van verzekerd te zijn en om het papier meer stevigheid te geven, werd het nog zeer dun gelijmd.

Men verkreeg deze lijm uit weitenmeel, dat in licht gezuurd water gekookt werd; elders gebruikte men de broodkruimels die men in kokend water weekte en dan op een paardenharen zeef bracht. Volgens Plinius mocht de hiervoor te gebruiken lijm slechts één dag oud zijn. Nadat het papier voor het eerst gegomd was, werd het met een hamer geslagen, opnieuw gegomd, voor de tweede maal geperst en geslagen, opdat het glad werd. Dikwijls wreef men, om het gladder te maken en zoo meer aanzien te geven, het met een paarlemoeren of ivoren staaf, maar dit was niet aan te bevelen, daar dan op den duur de letters er af weekten.

Men onderscheidde in dien tijd negen soorten papyrus. Het beste papyrus, dat ongeveer 13 duim breed was, werd oorspronkelijk door de Egyptenaren slechts voor de heilige boeken gebruikt; slechts op dit papier mochten de namen der goden neergeschreven worden. Toen de Romeinen Egypte overheerschten, werden de keizers voor de goden in de plaats geschoven en spoedig hadden de hovelingen aan dat soort papier den naam Augustus gegeven.

(Vervolg 3de pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR M-J. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. - Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 25 OCTOBER 1913. No 43.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Victor de Stuers.

Er is dezer dagen zooveel gesproken en geschreven over den man, wiens naam hierboven staat, dat wij slechts aarzelend de pen opnemen, de pen, die wij wel eens als wapen tegen hem gebruikt hebben, om ook onzerzijds blijk te geven van belangstelling in de welverdiende hulde, die hem uit alle oorden des lands en uit het buitenland gebracht is, ter gelegenheid van zijn zeventigsten geboortedag op 20 October j.l.

De ooren moeten hem wel tuiten van het geschetter der loftrompetten, die gestoken zijn, de oogen wel pijn doen van het Bengaalsch vuur, dat ontstoken is op zijn feest, maar de jubilaris zal toch hebben moeten erkennen, dat het aangenamer is, met rozen te worden bestrooid, dan met slijk gesmeten, verkieslijker, om in de hoogte te worden gestoken dan onderste boven geloopen, te meer, daar de verheffing op een hoog voetstuk hier geen gevaar voor veder naar beneden tuimelen oplevert, want de heer de Stuers heeft dit voetstuk zelf gebouwd op een breede fundeering en niemand denkt er thans meer aan, het te ondermijnen of er mijnen onder te leggen.

Hoe vaak is dit niet tijdens den bouw beproefd, met alle denkbare middelen, eerlijke en gemeene. Gelijk weleer de Romeinen hun vestingen bouwden, de spade in eene hand, het zwaard in de andere, moest hier gewerkt worden, maar ten slotte kwam het bouwwerk tot stand.

En de bouwmeester, die aanvankelijk bij herhaling moest vreezen, hoe weinig een profeet in zijn vaderland geëerd wordt moet thans, dunkt ons, een vreemde gewaarwording hebben ondervonden, toen hij zelfs zijn tegenstanders zag medehelpen, om hem op zijn voetstuk te verheffen.

Op zeventigjarigen leeftijd kent men gewoonlijk zijn Pappenheimers. Weinigen zijn zoo in de gelegenheid geweest, de menschen te leeren kennen, als de heer de Stuers in zijn actieve loopbaan. Zijn scherpe blik, die hem reeds vroeg in de kunst het ware van het valsche deed onderscheiden, heeft hem zonder twijfel ook op elk ander gebied daartoe in staat gesteld.

Hij was nimmer geworn, zich iets wijs te laten maken. Wie dit eenmaal beproefd had deed het geen tweeden keer. Zijn eerlijke tegenstanders achtten hem daardoor hooger als man van karakter, de minder eerlijke werden zijn vijanden.

Evenwel is deze verdeeling niet correct, want de heer de Stuers heeft ook vijanden, wier eerlijkheid allerminst in twijfel getrokken mag worden, dat zijn degenen, die hem en zijn bedoelingen nooit begrepen hebben en nooit begrijpen zullen.

Dat deze categorie geenszins als quantité négligeable mag worden beschouwd ,ook hiervan zal de jubilaris menigmaal de onaangename ondervinding hebben opgedaan, maar eerbied moet bij elk eerlijk man gewekt zijn door de volharding, waarmede hij den strijd heeft volgehouden tot het tijdstip der overwinning.

Het weldenkend Nederland heeft terecht een groot man gehuldigd, die gewoekerd heeft met de talenten, die hem waren toebedeeld, ten bate van zijn vaderland, die niet

versaagde in het nastreven van een schoon ideaal, trots alle tegenwerking, die niet met woorden alleen, maar met daden de zaak steunde, die hij voorstond. Bevoorrecht door geboorte en fortuin kon hij dat doen, stonden hem middelen ten dienste, waarover niet iedereen beschikken kan, maar hoevelen in overeenkomstige positie brengen tot stand, wat hij deed? Ook in de meest bevoorrechte positie is 't dagelijksch leven niet altijd couleur de rose, maar wisselen de zonnige en de sombere dagen elkander af. Met het klimmen der jaren vervliegen de illusies, verflauwt de belangstelling in zooveel, waar men zich vroeger warm voor maakte en het verwondert ons niet, dat wij bij vooraanstaande persoonlijkheden de energie zien verminderen en zij, op een zeker oogenblik, zich uit het openbare leven terugtrekken.

Maar in alle levensomstandigheden heeft deze merkwaardige persoonlijkheid den strijd voor het ideaal gevoerd, met inspanning van alle krachten en dat de energie nog niet is uitgeblusscht, is nog betrekkelijk kort geleden duidelijk gebleken.

Victor de Stuers behoort tot die naturen, die zichzelf gelijk blijven tot het einde, die zich niet laten sloopen, al gevoelen zij, dat zij zelf langzamerhand een oud monument geworden zijn. Wanneer zij eenmaal den tol aan de natuur moeten betalen, dan verrast hen de onverbiddelijke deurwaarder te midden van hun arbeid, vaak zonder een waarschuwing en aanmaning aan zijn dwangbevel te doen voorafgegaan. Er is altijd iets heroïeks in het sneuvelen met de wapenen in de hand ter verdediging van het vaandel, waaraan men trouw gezworen heeft.

Maar met dit al is een levende held meer waard dán een doode en hoezeer de heer de Stuers een rust moge hebben verdiend, waarin hij met voldoening op zijn levensarbeid kan terugzien, hij zal ongetwijfeld gaarne dien arbeid, die immers geen einde heeft, liever voortzetten zoolang hij kan.

Wij zullen dan ook de vraag laten rusten dezer dagen gedaan, wie eenmaal zulk een man vervangen moet.

Die vraag is ontijdig en ongepast. Al is het verklaarbaar, dat men haar deed, een figuur als die van de Stuers kan niet en behoeft niet vervangen te worden. 't Eenige, waarop men bedacht moet zijn, wanneer eenmaal de verdediger onzer nationale kunstbelangen van het tooneel zijner werkzaamheid zal zijn afgetreden, is, dat het door hem opgerichte bouwwerk niet afbrokkele en in verval gerake. Immers de beste wijze, waarop een natie hare groote mannen eeren kan, is het voortzetten van de door hen begonnen arbeid, in hun geest.

Toen de heer de Stuers zijn taak aanvaardde moet hij wel spoedig tot het besef gekomen zijn van haren omvang en bij vele gelegenheden wel getwijfeld hebben of hij ooit iets bereiken zou. De uitkomst heeft zeker de verwachting verre overtroffen, maar wie zal beweren, dat nu de tijd gekomen is, om op de behaalde lauweren te gaan rusten?

Wij mogen helpen den oogst binnen te halen en de vruchten te plukken, mits wij beloven daarna opnieuw te gaan ploegen en zaaien, naar het voorbeeld van den zaaier, die het vruchtbaar veld, dat door verwaarloozing en onverschilligheid een wildernis geworden was, opnieuw voor ons ontgonnen en in cultuur gebracht heeft.

Dat wij hem daarvoor dankbaar zijn en onze hulde brengen, is niet meer dan plichtmatig, het zou schande zijn, als wij het niet deden.

Ongevoelig zal de jubilaris voor dit huldebetoon, wij willen niet zeggen vertoon, zeker niet zijn; hij zal het op zijn juiste waarde weten te schatten. Maar de grootste voldoening, die wij hem geven, de schoonste hulde, die wij hem brengen kunnen, zal daarin bestaan, dat wij hem in de jaren, dat het hem nog vergund zal zijn, in ons midden te arbeiden, door daden toonen, te hebben ter harte genomen, wat hij ons geleerd heeft.

Wanneer er gesproken kan worden van een herleving van ons nationaal bewustzijn in onzen tijd, dan hebben wij die, waar het onze kunst betreft, zeker voor een zeer groot deel te danken aan Victor de Stuers.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN
door de vereeniging
„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP"
TE ROTTERDAM.
Uitgeschreven in 1913.

1ste Prijsvraag.
ONTWERP VOOR EEN DORPSKERK.

Gevraagd wordt het ontwerp van een dorpskerk met bijgelegen, eventueel aangebouwde, predikantswoning. Het geheel moet op den beschikbaren bouwgrond zóó geprojecteerd worden, dat aan de hoofdstraat een gedeelte van het terrein als plein vrij blijft, ten einde hinder van het straatverkeer te vermijden.

Het ligt in de bedoeling dezer opgave, dat, met de gevraagde gebouwen, de aanleg van dit plein als intiem dorpsplein en tuinen om kerk en woning mede worden ontworpen; bij de beoordeeling zal bijzondere aandacht geschonken worden aan de aansluiting van deze niet bebouwde gedeelten, hetzij door beplanting of anderszins met de te stichten gebouwen tot een harmonisch geheel.

Het kerkgebouw moet bevatten:

1e. kelder:
onder een gedeelte van het gebouw met ruimten voor centrale verwarming en kolenbergplaats.

2e. begane grond:
a. ruime tochtvrije ingang.
b. 300 vaste zitplaatsen (0.50 × 0.80 M¹) waarvan een gedeelte op galerijen kan worden ondergebracht.
c. galerij voor orgel.
d. consistoriekamer (± 35 M².), tevens ontvangkamer kerkelijke plechtigheden (als doop of huwelijk) met aparten uitgang, toilet en kasten.
e. een kleedkamer voor den predikant met kasten (deze ruimte kan vervallen indien de predikantswoning door een overdekte ruimte met het kerkgebouw in verbinding is gebracht.
f. een toren met uurwerk en gelui.

De predikantswoning moet bevatten:
Entrée, salon, eet-huiskamer, 3 slaapkamers, logeerkamer, werkkamer, badkamer, keuken en bijkeuken, minstens 2 W.-C.'s, kasten, enz.; provisie- en brandstoffenkelder.

De werk-, bad- en slaapkamers kunnen op eene verdieping en ook gedeeltelijk in de kap worden ontworpen.

Gevraagd wordt te teekenen:
Het plan der gebouwen en omgevende tuinen en dorpsplein met plans van kelder en verdiepingen op schaal 1 à 100. Minstens 2 gevels van het complex met lengte- en breedte-doorsnede van het kerkgebouw op dezelfde schaal. Een perspectiefteekening van het geheel, overgebracht van deze schaal.

De teekeningen kunnen — met uitzondering van de plattegronden — schetsmatig behandeld zijn.

Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift, benevens f 80.—.

Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift, benevens f 50.—.
Een derde prijs: Getuigschrift benevens f 25.—.
Een vierde prijs: Getuigschrift.

2e Prijsvraag.
ONTWERP VAN EEN COTTAGE.

Gevraagd wordt het ontwerp van een Cottage (tijdelijk buitenverblijfje) in baksteen of hout-architectuur of een combinatie daarvan. Toepassing van natuursteen is uitgesloten met uitzondering van traptreden en deurdorpels.

De begane grond, die twee treden boven den tuingrond gelegen zal zijn, moet bevatten: een ingang met tochtafsluiting, kleine hal met cauzy-corner en trap naar de verdieping, toilet met privaat, keuken groot ± 16 M², met zijingang en keldertoegang, bijkeuken groot ± 6 M²., woonetkamer groot ± 40 M²., een kleine serre en een groote veranda. De verdieping, die gedeeltelijk in de kap kan worden gebouwd, zal vier slaapkamers bevatten van verschillende grootte, een badkamer, een privaat en een dienstbodenkamertje, hetwelk ook op den zolder gelegen kan zijn. In het laatste geval moet de verdieping een afsluitbaar zoldertrapje bevatten.

Gevraagd wordt te teekenen minstens twee plattegronden, twee gevels en eene doorsnede. Op schaal van 1 à 100.

Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift, benevens f 50.—.
Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift, benevens f 25.—.
Een derde prijs: Getuigschrift.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch niet in houten lijsten gespannen zijn.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 15 December 1913 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Nieuwehaven N.Z. 115. Zij mogen niet in kisten of op andere wijze in hout verpakt worden.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling, tenzij aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper en van een tweeden dito, waarin een correspondentie-adres vermeld is.

Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:
G. Diehl, B.-I., Architect te Rotterdam.
Jac. v. Gils, Architect te Rotterdam.
H. A. Reus, Architect te Dordrecht.
A. P. Smits, Architect te 's-Gravenhage.
G. Versteeg, Architect, Adjunct-Directeur van Gemeentewerken te Arnhem.
J. P. Stok Wz., Architect te Rotterdam, (plaatsvervangend).

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.

De vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de „N. R. Ct." en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1914 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,
ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.

Rotterdam, October 1913.

Tiende Internationaal Woningcongres.

(Vervolg.)

De heer Aldridge (Londen) betoogde, dat niet gebrek aan geld, maar gebrek aan lust om goede woningen ten plattelande te bouwen, oorzaak is, dat op vele plaatsen niet genoeg op dit gebied gedaan wordt. Voor oorlogsuitgaven is steeds geld genoeg beschikbaar. Spr. keurde scherp af, dat in vele gemeenteraden personen gekozen worden die gekant zijn tegen de verbetering van woningtoestanden ten plattelande. Voorts zette spr. uiteen, dat het particulier initiatief in gebreke is gebleven in de behoeften op dit gebied te voorzien. Als men den menschen betere woningen geeft, verheft men het peil der individuen en daardoor dat der natie. Dat de salarissen dientengevolge dalen, is onjuist. Het bouwen van goede woningen kost ongetwijfeld veel. Maar de nalatigheid op dit gebied kost veel meer; want we hebben de armen toch te verzorgen, te voeden en te kleeden. Door dit internationaal probleem op te lossen, verricht men een zegenrijk werk.

De heer Badtka (Charlottenburg) achtte het zeer gewenscht, dat ook in het Oosten van Duitschland, waar het groot-grondbezit overweegt, woningverbetering op groote schaal zou plaats hebben. Men moet de landarbeiders zoo opvoeden dat zij hooger eischen stellen aan hun woningen, dan zullen de arbeiders in de stad evenzeer aan hun woningen hooger eischen gaan stellen.

De heer Wibaut (Amsterdam) kwam op tegen de laatste stelling van het rapport van den heer Faber, dat het op het platteland geen bezwaar oplevert als de ondernemer eigenaar is der arbeiderswoningen. Spr. achtte het bezwaar daarvan evengroot als in de steden. Daardoor wordt een nieuwe band gelegd tusschen den ondernemer en den arbeider en worden de landarbeiders verzwakt in hun strijd voor hooger salaris en lotsverbetering. Daardoor wordt de

versterking der thans nog zwakke landarbeidersorganisatie tegengewerkt. Immers dan kan de patroon den landarbeider, die hem door zijn organisatie tegenwerkt, uit zijn woning zetten. Spr. was het voorts oneens met den heer Baumert, die op maatregelen scheen te zinnen om een economisch verschijnsel als de trek naar de steden tegen te gaan. Laten wij ons bepalen tot de verbetering der plattelandswoningen, zonder bijoverwegingen.

De heer Costinesco (Roemenië) betoogde, dat in zijn land elke boer met eigen materiaal zijn eigen huis bouwt, men kent ten plattelande geen huurwoningen. Alle boerenwoningen worden naar den zonnekant gebouwd. Bovendien zijn die woningen zeer zindelijk. Spr. protesteert er tegen dat onzindelijkheid een uitvloeisel van armoede zou zijn. Het is veeleer een uitvloeisel van gewoonte, slechte opvoeding en slechte voorbeelden. Vandaar dat ook in de steden de woningen van kleine ambtenaren nimmer zoo onzindelijk zijn als van werklieden. Op het platteland slaapt de bewoner meestal buiten de woning in een open veranda. De inrichting der woning is ten plattelande van minder beteekenis dan de omgeving; de aanwezigheid van een boomgaard, van een zindelijk erf, van goed drinkwater, enz. Men moet den plattelandsbewoners door goed onderwijs betere hygiënische begrippen bijbrengen. Dat is beter dan het bouwen van enkele nieuwe woningen ten plattelande.

De algemeene rapporteur, de heer Thompson, zag van repliek af.

Aan de orde was daarop het derde onderwerp: overbevolking van woningen.

Algemeen rapporteur was de heer Neuschler (Stuttgart). Hij gaf een overzicht van de rapporten der heeren Soenens, Mercx, Van Billoen (België); dr. Morgenroth, dr. Seydel (Duitschland); National Housing and Town Planning Council (Engeland); Lindgren (Finland); Wibaut (Nederland); Svane (Noorwegen); dr. Illing (Oostenrijk)); dr. Virgin (Zweden); Reverdin (Zwitserland).

De algemeene rapporteur legde er den nadruk op dat van overbevolking alleen kan gesproken worden wanneer er naar de evenredigheid van de beschikbare woonruimte te veel personen in die ruimte aanwezig zijn, in verband met de behoefte aan ruimte van ieder der aanwezige personen. Wanneer dus in een ruimte twee personen van verschillend geslacht of een zieke en een gezonde samen moeten slapen, kan men dit wel uit zedelijkheids- of gezondheidsoogpunt afkeuren, doch men kan niet van overbevolking spreken. Het maakt ook veel verschil of de personen, in zekere ruimte bijeen, zindelijk zijn, niet rooken, enz. Ook de leeftijd maakt veel verschil. Men kan dus niet met 'n ellemaat uitmeten of er al dan niet sprake kan zijn van overbevolking; de grenzen zijn moeilijk te trekken. Vast staat alleen dat wanneer de aanwezige luchtruimte voldoende is voor de physiologische behoeften der daarin aanwezigen, overbevolking aanwezig is. Maar dit hangt weder samen met de vraag of de beschikbare hoeveelheid zuurstof voldoende is, hetgeen afhangt van de ventilatie, de vraag, hoelang de woonruimte gebruikt wordt, of erin gekookt wordt of geslapen enz. De kubieke inhoud op zichzelf is dus niet beslissend. Maar wel is beslissend de vraag of de bewoner nog zooveel bewegingsvrijheid heeft, dat hij zich in zijn woning behagelijk kan gevoelen. Spr. hecht daarom niet zoo bijzonder aan een groote hoogte van de kamers. Een hoogte boven de 2.7 meter biedt voor de minder-bemiddelden geen bijzondere voordeelen.

Uit de rapporten blijkt dat in geen enkel land een wettelijke definitie of omgrenzing is gegeven van het begrip „overbevolking van woningen", dat voor het geheele land geldt, met uitzondering in zekeren zin van Oostenrijk, waar in de wet minimum-maten voor woonruimten zijn gesteld. In enkele Zwitsersche kantons is hetzelfde geschied.

Ook in enkele Duitsche bondsstaten bestaan dergelijke woningwetten, maar niet in Pruisen, laat staan in het geheele Duitsche Keizerrijk.

De Nederlandsche Woningwet draagt in art. 1 de vaststelling van voorschriften nopens behoorlijke bewoning aan de gemeenteraden op en bepaalt in art. 2 dat de bedoelde voorschriften eischen kunnen (niet moeten) inhouden omtrent het aantal bewoners in verband met de ruimte der vertrekken. De gemeente den Haag is in Nederland de eenige der groote steden, die 10 M³. per bewoner verlangt. Spr. geeft vervolgens een beknopt overzicht van het rapport van den heer Wibaut over overbevolking van woningen. Het is gewenscht, dat, evenals in verschillende Nederlandsche gemeenten en in Wurtemberg, ook eischen gesteld worden omtrent het aantal personen in een slaapplaats; want de „bedden-nood" is overal groot.

Vervolgens gaat spr. na, wat in de verschillende Staten is gedaan op het gebied der woning-telling en woningopname, ten einde betrouwbare woningstatistieken te verkrijgen.

In verschillende landen heeft men de volkstellingen tevens aan dit doel dienstbaar gemaakt, o. a. bij de volkstellingen in Nederland. De statistiek in verschillende landen heeft een andere opvatting gehuldigd van het begrip „overbevolking" dan de bouw- en woonverordeningen. Zij gaat in vele gevallen niet na, hoe groot de kubieke ruimteinhoud der woonruimte is, maar alleen, hoeveel personen in een bepaalde woonruimte te zamen huizen. Een internationale statistische vergelijking der overbevolking blijkt zoodoende vrijwel onmogelijk.

Verder blijkt, dat de overbevolking en andere misstanden op het gebied der volkshuisvesting vaak zeer onvoldoende onderzocht zijn. Maar wat op dit gebied bekend is geworden is in elk geval voldoende om ieder te overtuigen van de noodzakelijkheid, den strijd tegen dit euvel aan te binden. Welke nu zijn de middelen om deze overbevolking tegen te gaan?

De woningnood en woning-overvulling zijn ongetwijfeld een deel van de algemeene armoede, welke ook tot gebrek op ander gebied, met name op dat van voeding en kleeding leidt. Maar dit mag geen reden voor ons zijn, de handen in den schoot te leggen tegenover dit euvel, te meer waar woning-misstanden en epidemieën zoo nauw samenhangen. Nieuwe woningen van overheidswege te bouwen voor de allerarmsten, waarin zij gratis of bijna kosteloos gehuisvest worden, levert echter het bezwaar op, dat deze lieden, die toch reeds geneigd zijn, op de weldadigheid te drijven, zedelijk nog dieper zinken. Veeleer dient men een goed woningtoezicht uit te oefenen. Spr. beveelt deze drie middelen aan: statistiek, woningtoezicht, politie. Zonder een algemeen overzicht aangaande eenigen misstand en een inzicht in de oorzaken daarvan, kan men daartegen niet optreden met die gelijkmatigheid, welke het optreden der overheid behoort te kenmerken. Daarom dient de statistiek, die dit inzicht verschaft, vooropgesteld te worden. Daarnaast en daarna komen dan het toezicht en de politiezorg, tot het tegengaan der geconstateerde misstanden. Het bouwen van nieuwe goedkoope woningen baat op zichzelf niets. De ervaring heeft geleerd, dat daardoor het luieren, het liegen en bedriegen, en andere ondeugden bij de aldus beweldadigden in de hand wordt gewerkt. De menschen moeten den Staat onderhouden, niet de Staat de menschen. Spr. is dus tegen weldadigheid op het gebied van woningbouw, tenzij ten hoogste als overgangsstadium, dat spoedig verlaten wordt. In het verhuren van woningen tegen een huur die met de draagkracht verband houdt, gelijk de Amsterdamsche Vereeniging tot verschaffing van arbeiderswoningen doet, ziet spr. iets kunstmatigs, dat misschien past in een communistischen staat, maar niet in de tegenwoordige maatschappij.

Gezinnen met veel kinderen moeten stellig een grooter woning betrekken, welke uit den aard der zaak duurder is; maar spr. is er tegen, dat men door weldaden en geschenken zulke woningen verschaft. Dit leidt slechts tot onbillijkheid.

In tegenstelling tot de weldadigheid beveelt spr. het optreden van de politie aan, dat gelijkmatiger en daardoor billijker werkt. Spr. is ongetwijfeld voor de persoonlijke vrijheid, doch verwacht blijvender vooruitgang van politiemaatregelen dan van weldadigheid. Vóór alles is noodig een omschrijving van het begrip „overbevolking", waarbij op den voorgrond dient gesteld een scheiding van slaap- en woonruimten. Dit begrip van overbevolking moet noch te eng, noch te ruim gesteld worden. Men moet echter de overbevolking niet maken tot een onderwerp van onmiddellijke strafwetgeving, maar veeleer aan de politie de bevoegdheid verleenen, aan de overbevolking door haar optreden een einde te maken. Iets dergelijks bestaat reeds in Holland. In het rapport van den heer Wibaut leest men wel: „deze voorschriften worden niet gehandhaafd", maar men moet het de politie-autoriteiten tot plicht stellen, de voorschriften na te leven, en daarbij is een krachtig woningtoezicht het beste hulpmiddel om de politie daartoe in staat te stellen. De Staat moet daarbij de gemeenten in haar toezicht behulpzaam zijn door een centrale inspectie. Op iedere woning diende voorts, na ambtelijk onderzoek, te worden aangegeven hoeveel bewoners daarin ten hoogste mogen verblijven.

Ten slotte betoogde spr., dat vele gezinnen beter zouden kunnen wonen, indien zij hun inkomen beter wisten te besteden en minder uitgaven voor weelde-artikelen en alcohol. Spr. erkent de behoefte aan weelde-uitgaven ook bij de arbeiders, maar deze mogen niet onevenredig hoog zijn in verhouding tot hun totaal-uitgaven. Goed volksonderwijs kan hier veel nut stichten.

De heer Ferenczi (Hongarije) kwam op tegen de opvatting van den algemeenen rapporteur, dat men alles heeft te verwachten van de eigen-hulp der belanghebbenden om aan de overbevolking een einde te maken. De reusachtige overbevolking in Boedapest en de daaruit voortvloeiende sociale gevaren hebben den Staat gedwongen, in te grijpen om aan die overbevolking een einde te maken, door in 1908 in de nabijheid van Boedapest een tuinstad te stichten van 6000 woningen voor 30.000 bewoners en de gemeente te verplichten om kleine woningen te stichten. Al deze woningen zijn vrijgesteld van belasting. Zoo zijn in de laatste 3 jaar 10.000 woningen gesticht, die 50 pct. goedkooper zijn, dan de particuliere woningen in de omgeving; zoowel doordat zij belastingvrij zijn als doordat de grond, waarop zij gebouwd zijn, zeer goedkoop is.

Deze woningen zijn nog niet als ideaal-woningen te beschouwen, maar zij hebben een eind gemaakt aan den ergsten woningnood en hebben de overbevolking in Boedapest doen afnemen. Tal van gezinnen met 6 tot 14 kinderen hebben in die woningen hun toevlucht gevonden. Waar overbevolking aanwezig is, welke voor de gemeenschap gevaarlijk is, moeten derhalve staat en gemeente in eigen beheer woningen bouwen. Overigens verwacht spr. het meest van het wegnemen van belemmeringen voor de particuliere bouwnijverheid.

De heer Wibaut (Amsterdam) zou niet trachten systematisch of wetenschappelijk te zijn, maar wenschte alleen tegenover den algemeenen rapporteur zijn eigen conclusiën nogmaals te onderstreepen. De eerste conclusie is deze: dat alle maatregelen tegen de overbevolking een doode letter blijven zoolang niet gezorgd is voor voldoende woningen voor de groote gezinnen. De algemeene rapporteur acht dit alleen in een communistische maatschappij mogelijk.

Des te erger voor de kapitalistische maatschappij! De algemeene rapporteur vreest voor demoraliseering dier gezinnen, door hun gdoedkoope woningen te geven. Maar de tegenwoordige wijze, waarop deze lieden gehuisvest zijn, is veel demoraliseerender. Dat wordt door aller ervaring gestaafd. Spr. zegt dus: óf uw maatregelen zullen scheurpapier blijven, óf gij zult uw huizen beschikbaar hebben te stellen tegen een prijs, welke zich beweegt binnen de grenzen van de loonen die deze gezinnen verdienen. Spr. gelooft aan de oprechtheid van den algemeenen rapporteur, maar als hij geen rekening met de werkelijkheid houdt, komt van zijn idealen niets terecht. De algemeene rapporteur heeft als panacee de politie aangeprezen. Maar alle politie ter wereld baat niets, zoolang deze lieden geen voldoende gelegenheid tot huisvesting hebben. De huiseigenaren willen thans geen groote gezinnen huisvesten. Goed. Maar waar moeten die menschen dan blijven? Als men ze niet in de open lucht wil laten huizen, dan moet de gemeenschap wel zorgen dat er voldoende woongelegenheid voor hen beschikbaar is, die hun niet dubbel zoo duur kost als de woningen waarin zij thans moeten verblijven? Spr. bepleit noch groote, noch kleine gezinnen. Daarover hebben de ouders te beslissen. Maar hij houdt rekening met de werkelijkheid. Als men voor de bestaande groote gezinnen woningen wil bouwen met afgescheiden slaapgelegenheid voor beide geslachten, dan wordt de huurprijs zóó hoog, dat het loon der armen niet toereikend is om die woningen te huren. Vandaar dat in Nederland alle bepalingen en voorschriften tegen overbevolking een doode letter blijven, zoolang in deze behoeften niet is voorzien. Het dilemma blijft dus: óf politie die niets uitwerkt, óf woningbouw door de gemeenschap in het belang van menschelijkheid en gezondheid.

Prof. Dernburg (Berlijn) meende, dat de heer Wibaut bij zijn betoog wel wat te veel het oog had gehad op de allerellendigste woningtoestanden te Amsterdam, met haar overtalrijke vochtige kelderwoningen. In andere plaatsen dient nog te worden onderzocht, in hoeverre er overbevolking bestaat. De overbevolking is zeker een groot euvel; maar men grijpe niet te energiek in, waar dit niet noodig is. Zeer vaak kan het woningtoezicht door vredelievende inmenging aan misstanden op dit gebied een einde maken. Alleen waar andere middelen falen, dient de staat in te grijpen. Dit is geoorloofd, want de woningverbetering is in het belang van den staat. Deze heeft alleen te waken tegen demoralisatie van de menschen, door hun weldadigheid te bewijzen. Maar het is een feit, dat men de groote lasten der moderne sociale verzekeringswetgeving belangrijk zou kunnen doen verminderen, als men zorgde voor betere woningen. De staat en de gemeente maken dus inderdaad goede zaken door een dergelijk preventief optreden. In en door de woning wordt invloed geoefend op de geestkracht, den werklust en de moraliteit der inwoners. Geen goede zaken kan men maken zonder moraal; en de moraal is altijd een goede zaak.

Dr. Hans Kampffmeyer (Karlsruhe) was van oordeel, dat zonder systematisch ingrijpen van staat en gemeente de overbevolking niet kan worden opgeheven. Want de overbevolking van woningen ontstaat door de groote gezinnen, die geen geld hebben om een ruimer woning te huren. Indien men niet in de huur van zulke woningen op welke wijze dan ook, bijdraagt, kunnen de bedoelde gezinnen hun woningtoestand nimmer verbeteren. Spr. hoopte, dat men het op dit gebied niet bij woorden zal laten, maar tot daden zal overgaan.

De heer Nijpels, lid van den gemeenteraad te 's-Gravenhage, was in het bijzonder getroffen door de conclusie van het rapport van den heer Wibaut, waarmede de algemeene rapporteur zich niet had vereenigd. Deze achtte de verwezenlijking van die conclusie slechts mogelijk in

een communistische maatschappij. Spr. nu is noch communist, noch socialist, maar meent, dat men voor de personen, die niet kapitaalkrachtig zijn, voor de dakloozen, voor de weezen, de zwakken en ouden van dagen, voor de armen, die geen woning hebben, welke den naam van woning kan dragen, andere middelen moet toepassen dan voor de meer gegoeden, kapitaalkrachtiger personen. Men moet arme lieden met een gezin, dat vijf kamers noodig heeft, vijf kamers geven voor denzelfden prijs, waarvoor een ander gezin met minder kinderen slechts twee of drie kamers krijgt. Dit stelsel moet men in onze hedendaagsche maatschappij reeds trachten te verwezenlijken en niet wachten op de komst van een toekomststaat.

De heer Wilkens (Darby) verklaarde zich bereid aan diegenen der Congressisten, die dit mochten wenschen, eenige statistische gegevens ter beschikking te stellen omtrent overbevolking in Engeland, speciaal in Londen en verschillende graafschappen. Er waren in 1901 430.000 woningen met 3 millioen inwoners, of 9 procent van de bevolking, overbevolkt. Thans is de overbevolking eenigszins verminderd; in de 10 jaar, sinds 1901 verloopen, is het aantal woningen met 3 of meer kamers toegenomen. Maar wij moeten nog heel veel doen, voordat iedereen de noodige frissche lucht en zonneschijn zal genieten.

De heer A. Rey (Parijs) gaf eenige statistische cijfers ten betooge, dat in Frankrijk de overbevolking niet minder groot is dan elders. Met name in Parijs is er een overbevolking van 24 pct. of 750.000 inwoners. Het eenige geneesmiddel ziet spr. in de beschikbaarstelling van terrein tegen lagen prijs. Maar daartoe dient de bouwgrond aan alle speculatie onttrokken te worden en door Staat en gemeente angstvallig verdedigd tegen de winzucht van particuliere maatschappijen. Het bouwgrondvraagstuk dient wettelijk geregeld te worden. In Duitschland wordt grond, die in handen der gemeenschap is, niet verkocht, maar in erfpacht uitgegeven.

De gemeenschap moet zooveel mogelijk eigenares van den grond worden. Men moet met name de gemeenten in het bezit daarvan stellen en een beroep doen op het „locaal patriotisme" der gemeentenaren om te zorgen voor de behoorlijke aanwending en bebouwing van den bouwgrond. Men moet voorts het aantal bewoners, welke op een bepaalde oppervlakte mogen wonen, limiteeren door voorschriften van wet en verordening. Zoo alleen kan men het vraagstuk der overbevolking oplossen.

De heer Haberland (Berlijn) stelde evenals de vorige spreker vast, dat de overbevolking van woningen een internationaal verschijnsel is. Bij de behandeling van dit vraagstuk moet men twee zaken uiteen houden: of de overbevolking veroorzaakt wordt door slechte gewoonten der bewoners (waar dezen hun geld uitgeven voor nuttelooze zaken), dan wel door armoede. De woninginspectie moet uitmaken, welke in een bepaald geval de oorzaak is van de geconstateerde overbevolking. Daarbij is de hulp en steun van de politie zeer nuttig, o.a. in die gevallen, waarbij de man, die een groot deel van zijn loon verdrinkt en zijn vrouw niet genoeg geld geeft om de huur van een ruimere woning te kunnen betalen, slechts door dwang aan zijn plicht kan worden herinnerd. Waar echter armoede tot overbevolking leidt, dient men, naar plaatselijke omstandigheden op verschillende wijze, in de behoefte aan woningen te voorzien. Het is gewenscht, te zoeken naar een goedkoop woningtype voor arbeiderswoningen en zorgen dat het terrein niet te veel kost in verhouding tot de totaalkosten.

De heer Seydel (Charlottenburg), deelde mede dat in Charlottenburg de toestand inzake de overbevolking verre van schitterend is, ondanks de uitnemende woninginspectie en de eisch van 4 M². oppervlakte per volwassen persoon.

Spr. meende dan ook dat het materiaal dat ten grondslag had gelegen aan het rapport van den algemeenen rapporteur onvoldoende was om diens conclusies te motiveeren. Met name is de statistiek op het oogenblik niet voldoende om vast te stellen of en in hoeverre overbevolking aanwezig is. Men moet komen tot uniforme vaststelling volgens een bepaalde methode van statistische gegevens over een groot gebied. Spr. acht overigens een goed woningregister het beste middel ter oplossing van het vraagstuk der overbevolking.

(Wordt vervolgd.)

L. A. Sanders.

Naar aanleiding van de onderscheiding, dezer dagen ten deel gevallen aan een onzer meest eminente beton-technici, schrijft de heer R. A. van Sandick in de „Ingenieur" het volgende:

Voor zoover ons bekend is, is het nog nimmer geschied, dat een Nederlandsch technicus aan een buitenlandsche Technische Hoogeschool benoemd is tot Doctor honoris causa. Nu deze zeldzame eer is te beurt gevallen aan onzen landgenoot Ludwig Adrian Sanders, meenen wij hier niet te kunnen volstaan met een bloote vermelding van het feit. Daarom laten wij allereerst eenige biografische bijzonderheden volgen.

Het technisch leven van Sanders ging niet langs den gebruikelijken gebaanden weg: Hoogere Burgerschool, Polytechnische School, civiel-ingenieur, practijk.

Hij werd geboren te Rotterdam, den 31sten Augustus 1867, en ontving zijn technische opleiding aan de Ambachtsschool te 's-Gravenhage. Na het verlaten dezer inrichting, de eenige technische school, die hij ooit bezocht heeft, kwam hij gedurende korten tijd op een bouwkundig bureau en werkte vervolgens aan de Pletterij Enthoven & Co. te 's-Gravenhage. Na zijn militaire plichten te hebben voldaan, trad hij in 1889 in dienst van de Nieuwe Afrikaansche Handelsvennootschap en vertrok naar de Congo voor het maken van gebouwen en het in elkaar zetten van booten. Na een 4-jarige werkzaamheid bleek het, dat er op dit gebied in Afrika niets meer voor hem te doen was. Hij keerde naar het vaderland terug.

1893 was een jaar van beteekenis voor Sanders. Hij trad toen in dienstbetrekking bij de gemeente 's-Gravenhage als teekenaar-opzichter. Als zoodanig werd hij te werk gesteld onder den toenmaligen ingenieur bij de gemeentewerken A. J. M. Stoffels c. i., thans directeur van het Bouw- en Woningtoezicht aldaar. Stoffels was getroffen door den buitengewonen aanleg van Sanders en raadde hem aan zich toe te leggen op de studie der toegepaste mechanica. Hij bepaalde zich tot een platonischen raad, doch hij heeft een grooten invloed uitgeoefend op Sanders' verdere technische ontwikkeling door hem persoonlijk les te geven in dat vak, later speciaal in de grafostatica.

In 1895 werd Sanders benoemd tot technisch ambtenaar bij de Amsterdamsche fabriek van cement-ijzerwerken systeem Monier (later Amsterdamsche Cementijzerfabriek „Wittenburg"), alwaar hij 14 jaar als ingenieur werkzaam was, tot hij in 1909 optrad als directeur der Naamlooze Vennootschap Nederlandsche Beton-IJzerbouw te Amsterdam.

Uit deze korte opsomming blijkt, dat Sanders uitsluitend een particulieren practischen werkkring heeft gehad: dat hij, zuiver autodidact, zonder academische voorbereiding en zonder officieele titel of betrekking in geen enkel opzicht

voorbestemd scheen een wetenschappelijke reputatie te verwerven.

In 1898 echter verschenen in „De Ingenieur" van zijn hand studiën getiteld: „Onderzoek naar de theorie der beton- en cementijzerconstructiën", die eensklaps de aandacht van de technische wereld op hem vestigden. Zij werden gevolgd door een reeks van artikelen in „De Ingenieur", en wel: 1899. „Empirische gegevens betrekkelijk de toepassing van cementbetonijzer voor vloeren en balken"; 1900, Systeem Matrai"; 1900, „De ⊥ in de cementijzerconstructie"; 1901, „Cementijzerconstructies"; 1902, „Theorie van cementijzerconstructies"; 1902, „Doorbuiging van cementijzeren platen"; 1903, „Elasticiteits-coëfficient voor druk bij beton-ijzer-berekeningen"; 1905, „Het Zuiderzeevraagstuk uit technisch-, economisch- en nijverheidsoogpunt". In hetzelfde jaar verscheen een boek van hem getiteld: „Het cementijzer in theorie en praktijk", en in 1908 „De toekomst van cementijzeren putten en platen".

Intusschen had de studie van 1898 in „De Ingenieur" buiten de grenzen van Nederland in hooge mate de aandacht getrokken van deskundigen op het gebied van gewapend beton. Hij werd een getrouw medewerker aan het bekende Duitsche tijdschrift „Beton und Eisen", dat onder redactie staat van Dr. Ing. F. Edler von Emperger. Deze deskundige schreef in 1904 een reeks artikelen onder den titel „Zur Geschichte des Verbundes von Beton und Eisen". Hij behandelde deze geschiedenis landsgewijze en er verscheen dan ook een opstel onder den titel „Die Entwicklung des Eisenbetonbaues in Holland". Hoe hoog Sanders toen reeds in Duitschland werd geschat, moge blijken uit het feit, dat deze geschiedenis van de ontwikkeling van het gewapend beton in Nederland hoofdzakelijk bestaat uit Sanders' biografie met een portret. De schrijver wijst vooral op de groote beteekenis van het reeds meermalen genoemde artikel in „De Ingenieur" 1898. Uit Von Emperger's opstel vertalen wij het volgende:

Van de werkzaamheid van Sanders (bij de Amsterdamsche firma, in zake proefnemingen) wist de buitenwereld weinig of in het geheel niets, tot Sanders in 1898, opgewekt door de studiën van Bach, zijn eerste studie in „De Ingenieur" deed verschijnen. Toch vermoedde men toen nog niet, wat de beteekenis daarvan was, omdat Sanders destijds nog niet de vergunning had bekomen om ook de proeven te publiceeren, op grond waarvan hij tot zijn beschouwingen was gekomen. De studie zelf, die thans als algemeen bekend mag worden verondersteld, bestond in een poging om de berekening eerst nauwkeurig op de wet van Bach-Schüle op te bouwen en dan tot een benadering te komen, die rekening houdt met de medewerking van de trekspanning van het beton. De terughouding, die aan Sanders door de directeuren van zijn fabriek werd opgelegd, is zeer begrijpelijk en helaas in het gebied van 't gewapend beton een algemeene regel. In Nederland werd zij daarenboven nog vereischt door de omstandigheid, dat in dat land geen patenten bestonden, zoodat er daar te lande geen mogelijkheid bestond om zijn intellectueelen eigendom te beschermen. Men vreesde door een ontijdige openbaarmaking niet slechts zich bloot te stellen aan ongerechtvaardigde aanvallen, maar ook aan den roofbouw van concurrenten, die zonder moeite zich de vruchten van langjarige en kostbare werkzaamheid zouden kunnen toeëigenen.

Von Emperger merkt dan verder op dat Sanders zijn weg alleen gezocht en gevonden heeft, en hij roemt de buitengewoon goede hoedanigheid van de onder diens leiding uitgevoerde werken. Bovendien legt hij er den nadruk op, dat de proefnemingen, te Amsterdam verricht, op een schaal zijn uitgevoerd, waarvan destijds nog weinig sprake was. Het zijn geen laboratoriumproeven, maar belast ingproeven van geheele bouwconstructies tot aan de breuk. Von Emperger verklaart verder, dat hij eigenlijk eerst vertrouwen heeft gekregen in het gewapend beton als bouwconstructie door de onder Sanders' leiding uitgevoerde werken en proefnemingen.

Wij citeeren het volgende uit het opstel van Von Emperger:

Man kann es einer kritischen Ader, wie ich sie ja leider besitze, nicht verübeln, wenn ich sage dass ich erst nach dem Studium dieser Bauten jedes Bedenken beiseite setzte und ein unbegrenztes Vertrauen zu der Armierung auch mit nicht selbsttragenden Formen von Eisen fasste und mich verpflichtet fühle, Holland als die Wiege dieser Erkenntniss zu bezeichnen.

De Technische Hoogeschool te Dresden heeft, ter gelegenheid van de inwijding der nieuwe gebouwen van die Hoogeschool, het eere-doctoraat uitgereikt aan Sanders.

De doctorsbul luidt als volgt:

Die Königlich Sächsische Technische Hochschule in Dresden unter dem Rektorat seiner Magnificenz des Geh. Hofraten Prof. Max Foerster verleiht auf einstimmigen Antrag der Bauingenieur-Abteilung und durch Beschluss von Rektor und Senat

Herrn Ingenieur Ludwig Adrian Sanders,

Mitglied des Königlich Holländischen Instituts der Ingenieure, Direktor der Amsterdamer Eisenbetonwerke, dem bahnbrechenden und hervorragenden Pionier in Wissenschaft und Praxis aus der Entwickelungszeit des Eisenbetonbaues, die Würde eines Doktor-Ingenieurs Ehrenhalber.

Dresden, am 11 October 1913.

Rektor und Senat der K. S. Hochschule
M. FOERSTER.

Het feit op zichzelf, dat een Nederlander het eere-doctoraat verkrijgt van een zoo beroemde buitenlandsche Technische Hoogeschool als die van Dresden, is zeker merkwaardig te noemen. Het wordt echter een feit van beteekenis, omdat deze onderscheiding werd verleend op eenstemmig initiatief van de Bauingenieur-Abteilung, die onder haar leden mannen telt van Europeesche vermaardheid, zooals Foerster en Engels. De waardeerende bewoordingen, waarin de doctorsbul gesteld is, maken de onderscheiding bijzonder eervol.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 42 Jubileum C. Muysken.

Het verkeer, door F. J. Kubatz b. i. met afbeeldingen.

Bauberatung, door J. N. Landré.

Het negende congres voor Verwarming en Ventilatie van 25 Juni—2 Juli te Keulen en in Nederland, door L. B. Huygens c. i.

Gemeentelijke woningbouw.

Ingezonden. Voorbereiding tot vaststelling eener nieuwe A. V. door W. J. de Groot.

ARCHITECTURA No. 42. Jhr. Mr. Victor de Stuers, geschetst door P. J. H. Cuypers, Mr. J. B. Kan, J. Six, Jan Brom, C. L. Dake, H. P. Berlage Nzn., Jac. van Gils, E. A. von Saher, J. Ingenohl; met portret.

Mededeelingen betreffende het Genootschap.

DE BOUWWERELD No. 42. De bouwvakken, de Handel en de Fabrikatie van Bouwmaterialen in 1912. (Slot.)

Theoretische theorie. Boekbeschouwing.

DE INGENIEUR No. 42. Vergadering der Internationale Commissie voor Verlichtingstechniek te Berlijn, 27—30 Augustus 1913.

Dr. Ing. h. c. L. A. Sanders, door R. A. van Sandick met portret.

Een radio-telegrafische gemeenschap tusschen Nederland en Nederlandsch Oost-Indië door Prof. C. L. van der Bilt c. i. met afbeeldingen en kaart.

De Conferentie der Internationale Electrische Commissie te Berlijn, 1—6 September 1913.

Vergadering der afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw en van de afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 8 October 1913.

Ingezonden stukken. Overspanning door resonantie door J. A. Schouten c. l., met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 42. Officieel gedeelte — W. J. des Bouvrie Jr. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden — Praktische wenken. — Vragenbus. — Mededeeling. — Een nieuwe Technische Vereeniging. — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. — Iets over de beteekenis van het dak in de bouwkunst. —

DE AANNEMER No. 41. Een Informatie-Bureau.

Een nadere toelichting.

Departementaal verslag.

Officieele erkenning.

Dr. L. A. Sanders.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 16. Het ontstaan van de klei, de ligging en de verbreiding ervan. — Klinkerbestratingen. — Smeren van machines. —

KLEI No. 20. Verouderde Rechtspraak.

Kerkgebouw met Pastorie en Catechiseerlokaal der Chr. Geref. Gemeente te Haarlem. (Met 5 afb.)

De Engelsche Woning. VII.

Het Steenbakkersbedrijf in Amerika (Vervolg.)

Verscheidenheden.

DE NATUUR, Uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 10: Een merkwaardig Museum: C. Vreedenburg Jr. — Iets over stereoscopie: Dr. A. L. W. E. van der Veen. — De Hop: H. E. Kuyiman. — 18e Eeuwsche Papierfabricage: Dr. H. — Over Geobionten: Dr. Paul van Oye. — Afzondering van homogene stralen en het uviol-filter (vervolg). — De grauwe vliegenvanger, Muscicapia grisola, J. Vijverberg. — Het A.G.A-licht en het Zonneventiel: F. C. J. Scheurleer. — Eenvoudige proeven, Terugkaatsing door gebogen oppervlakten: holle spiegels: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie Maandelijksch Weerbericht over de maand September: W. van der Vegt.

HET HUIS, OUD & NIEUW, No. 11. De October-aflevering van Eduard Cuypers' Maandelijksch Prentenboek opent met een Studie over de Nieuwe Kerk te Amsterdam waarin de bouwgeschiedenis van dit monument in het kort gememoreerd wordt, doch overigens de meeste aandacht wordt geschonken aan de kunstwerken, die de kerk bevat.

In een volgend artikel verplaatst ons de heer U. G. Dorhout naar het Noord-Hollandsche dorp Broek in Waterland, misschien bij de jaarlijks ons land bezoekende Engelsche en Amerikaansche toeristen beter bekend, dan bij onze eigen landgenooten. Al is van de fabelachtige rijkdom van vroeger wellicht niet veel meer overgebleven, als typisch Waterlandsch dorp is het plaatsje nog wel een bezoek waard.

In de rubriek »Toelichting bij de platen« is de boerderij van het kasteel »Eckart« te Woensel afgebeeld, terwijl aan het slot eenige fraaie afbeeldingen van antieke stoelen worden gegeven.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION, No. 1. Met het nummer van October begint een nieuwe, de zeventiende jaargang, van Alexander Koch's maandschrift. Schilder- en beeldhouwkunst nemen een ruime plaats in, zonder dat er nochtans veel geboden kan worden, dat zich boven het algemeen peil van middelmatigheid verheft, een enkel werk van Lovis Corinth uitgezonderd.

Ook de architectuur is in dit nummer niet op buitengewoon gelukkige wijze vertegenwoordigd door den Munchener architect Eduard Pfeiffer met zijn Cabaret »Jungmühle« te Dortmund. Misschien voldoet dit interieur uitstekend aan zijn bestemming, maar met 't bizarre samenraapsel van allerlei motieven is o. i. geen bevredigend totaal effect bereikt. Beter voldoen de afbeeldingen van moderne woonkamers, ingericht door het bekende Warenhuis A. Wertheim te Berlijn. Verschillende kunstenaars hebben daarvoor ontwerpen geleverd en daar burgerlijke inrichtingen bedoeld zijn is bij allen een gepaste eenvoud op te merken, die ongemeen aan de verkregen resultaten ten goede komt.

Wat kunstnijverheid betreft verdienen in dit nummer de aandacht eenige borduurwerken en ontwerpen voor gedrukte stoffen en ten slotte het zilversmidswerk van de Wiener Werkstätte.

NIJVERHEID EN OVERHEID. Tijdschrift voor de Nederlandsche Nijverheid onder redactie van het Bureau voor Staats- en Administratiefrechtelijke Adviezen (Mrs. Blaupot ten Cate en Mesdag) te 's Gravenhage. Wij ontvingen de eerste aflevering van dit tijdschrift, dat eenmaal 's maands verschijnen zal, en treffen daarin artikelen aan o.a. over:

(Vervolg 3de pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 1 NOVEMER 1913. No 44

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Indrukken uit Zuid-Engeland.

Vervolg (Zie bladz. 331).

Canterbury zou een stad van zeer weinig beteekenis zijn, wanneer het zijn kathedraal en al wat daarbij behoort miste. De stad is lief gelegen te midden van golvend terrein met vele groene weiden en verspreide groepen van oude boomen, maar de ligging is niets bijzonders en het staat in dit opzicht ver achter bij de onmiddellijk aan zee gelegen steden van de Zuidkust. Buiten de Precincts, het gebied van de kerk, vindt men er b.v. lang niet zooveel belangrijke oude bouwwerken als in Delft of Deventer, maar de bezoeker, die er eenmaal is, komt er vanzelf toe áán de stad nog verder rond te kijken en al zijn het niet allemaal wonderwerken van bouwkunst, die hij daar vindt, hij kán er tal van aardige oude huizen en huisjes opmerken, aardige doorkijkjes, schilderachtige hoekjes, waar men zou gaan zitten om ze na te teekenen, wanneer men er den tijd voor had. Men doet het niet, omdat men er niet den tijd voor heeft, doch zet zijn wandeling voort en honderd schreden verder blijft men weder staan met een: kijk, dat is nog aardiger!

Het mooist zijn wel de meestal nog uit de vijftiende eeuw dateerende half-timber (vakwerk) huizen met hun overgebouwde verdiepingen, uitpuilende erkervensters en overstekende daken, meestal gedekt met roode min of meer bemoste leipannetjes, want Kent bezit wel leem, maar geen leigroeven.

Ook de gevels zijn hier en daar somtijds met die pannetjes bekleed. Het is wel jammer, dat de onderpuien dezer huizen veelal verdwenen zijn, om plaats te maken voor modern werk, maar op enkele plaatsen zijn zij nog aanwezig, hetzij eveneens in vakwerk of in massief metselwerk en sommige nieuwe onderpuien, weinig opzichtig of met tact aangebracht zijn inderdaad ook weinig hinderlijk. Het oude Engelsche eikenhout, waarvan de vakwerken zijn samengesteld, schijnt wel onaantastbaar voor den tands des tijds, meestal is het blank, d.w.z. ongeverfd, gelaten, want blank is het niet meer en zelfs eerder zwart dan bruin te noemen. Somtijds is het met de vullingen, die meestal bepleisterd zijn, mede overgekalkt.

Een waarborg voor de duurzaamheid der constructie van deze gevels, is blijkbaar gelegen in het overbouw-systeem, waardoor zij in den regel ook bij regen grootendeels droog blijven ,maar tevens in de wijze van aanbrengen van de vulling, die altijd minstens in hetzelfde vlak met het regelwerk gemetseld is, in sommige oude voorbeelden een paar centimeter voor het regelwerk uitsteekt, zooals wij dit opmerkten bij een der mooiste voorbeelden van deze bouwwijze, de welbewaarde Wevershuizen, die langs het riviertje de Stour onmiddellijk uit het water oprijzen en met een gevel aan St. Petersstreet, zoo heet het Noordwestelijk deel der hoofdstraat, uitkomen.

De weverij van zijde, fluweel en brocaat, alsmede van linnen en wollen stoffen werd door Fransche en Vlaamsche réfugiés in Canterbury ingevoerd en op het eind der zeventiende eeuw moeten er wel 1000 weefgetouwen in ge-

bruik zijn geweest. Die industrie is later weer teniet gegaan, maar in 1897 is men op het denkbeeld gekomen, de handweverij in eere te herstellen en thans kan men in de Wevershuizen, de getouwen weder in werking zien en wordt daar inzonderheid een soort van linnen geweven, dat een zeer mooi materiaal voor stoffeering oplevert.

Een ander zeer mooi voorbeeld van vakwerkbouw is de poort van het St. Johns hospitaal, een soort van oude mannen- en vrouwenhofje voor een vijfentwintigtal verpleegden. De stichting dagteekent reeds uit het laatst der elfde eeuw, maar de tegenwoordige gebouwen, inwendig ook zeer bezienswaardig, om het typische van de interieurs en het vele antieke huishoudgerei, dat er bewaard gebleven is, moeten in de vijftiende en zestiende eeuw gesticht zijn.

Men houdt de oude vakwerkgebouwen zooveel mogelijk in stand, zooals het Fleur-de-Lis-Hotel en Falstaffs Inn, beide van ouds herbergen, en nog tot huisvesting van den vreemdeling ingericht.

Eerstgenoemd gebouw is nog gedeeltelijk middeleeuwsch het laatstgenoemde staat buiten de oude stadswallen in de voorstad buiten de Westpoort, de eenig overgeblevene van de vijf poorten, een uitstekend bewaard voorbeeld van militaire bouwkunst van 1380, een verdedigingswerk, dat er uitziet, tegen alle aanvalsmiddelen van dien tijd volkomen bestand te zijn geweest.

De poort werd gebouwd of ten minste voltooid door den aartsbisschop Simon van Sudbury, in een onrustigen tijd, toen het wel noodig scheen, dat de kerkvorsten, tot behoud van hun overwicht in de wereldsche zaken, alle maatregelen te baat namen, om zich tegen de steeds toenemende macht der burgers te weer te stellen.

Sudbury, die evenals Thomas a Becket het ambt van kanselier vervulde, had van den toenmaals elfjarigen koning Richard II vergunning gekregen de wallen en poorten van zijn stad, welke min of meer in verval schijnen te zijn geweest, weder in goeden staat te brengen.

Geld was echter schaarsch, maar Sudbury wist wel raad. Hij voerde een belasting in, een soort van hoofdelijken omslag, van twaalf stuivers van ieder persoon boven den vijftienjarigen leeftijd.

Hij had wel kunnen voorzien, dat zulk een krasse maatregel gereedelijk aanleiding tot verzet of oproer zou geven, maar schijnt zich de gevolgen toch niet te hebben voorgesteld, zooals zij later uitkwamen. Te Dartford had een der deurwaarders, met de invordering belast, de onvoorzichtigheid gehad, de belasting te eischen voor een meisje onder de vijftien jaren oud. De beleedigde vader van het kind sloeg de ongelukkigen ambtenaar op de plaats dood en die vader droeg den naam van Wat the Tyler of kortweg Wat Tyler. 's Mans buren namen de partij voor hem op, wapenden zich en in weinige dagen was de geheele landelijke bevolking van Zuid-Oost-Engeland in openlijken opstand.

De valdeur van de Westpoort werd door de burgers neergelaten en zij verschansten zich achter de wallen van de bisschoppelijke vesting, tegen hun eigen heer en meester, die ze had laten herstellen, om hen in bedwang te houden. Het was dus anders uitgekomen, dan de aartsbisschop verwacht had. Canterbury was de vesting der rebellen geworden, die het stadsbestuur hadden gedwongen hun zijde te kiezen, maar erger dingen stonden nog te gebeuren.

Vele burgers trokken met Wat Tyler en John Ball, een uitgeworpen priester, en hun aanhangers, een ongeregeld leger van een honderdduizend man, naar men zegt, naar Londen.

Daar plunderden zij des nachts het Lambeth-paleis, het Londensch verblijf van den aartsbisschop en een paar andere gebouwen aan den rechteroever van de Theems. Den volgenden morgen trok de woeste bende over London

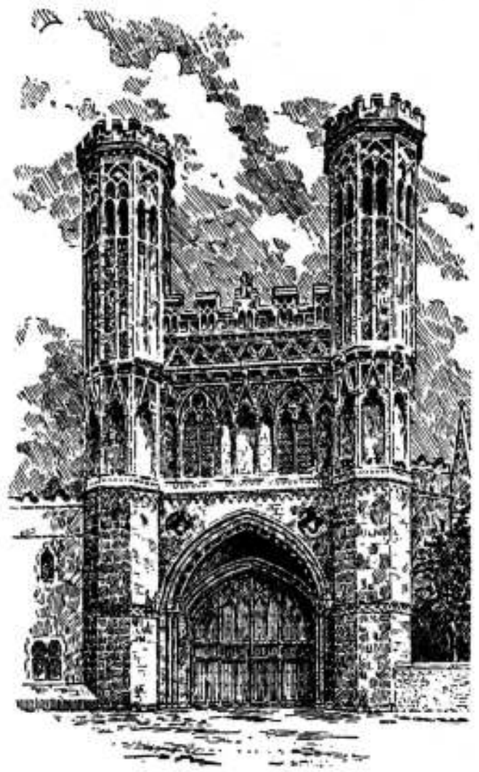

HOOFDINGANG VAN St. AUGUSTINE'S ABDIJ TE CANTERBURY.

Bridge, verwoestte Newgate, stak het paleis van den hertog van Lancaster en de gebouwen van den Temple in brand en vermoordde ieder, die haar in den weg trad. Wat Tyler drong met zijn volgelingen zelfs in den Tower door en vond daar de Koningin-moeder Johanna, die niemand anders was dan de reeds vroeger genoemde „fair maid of Kent", maar het was niet op deze dame, dat zij het gemunt hadden. Zij zochten den aartsbisschop-kanselier Simon van Sudbury en 's Konings thesaurier Sir Robert Hales, die zij als uitvinders der gehate belasting beschouwden. Zij vonden hen en onthoofdden hen op staanden voet op Tower-Hill. Daarna wilde Wat Tyler den koning zelf te lijf gaan, doch deze verregaande stoutmoedigheid kostte hem het leven en de jonge Richard II wist van de verslagenheid der opstandelingen over den dood van hun aanvoerder op handige wijze gebruik te maken, om een oproer te bedwingen, waarbij ternauwernood aan het lot van zijn kanselier ontkomen was.

De geschiedenis van Engeland is in sommige tijdperken een aaneenschakeling van dergelijke dramatische episodes, waaraan men telkens door een of ander monument herinnerd wordt.

Gelukkig zijn het niet altijd geschiedenissen van roof en moord, maar heeft ook de vreedzame beschavingsgeschiedenis nog hare zichtbare sporen achtergelaten.

Wanneer men door de Westpoort de stad weder ingaat en de hoofdstraat geheel ten einde loopt, ontwaart men oostwaarts aan een zijstraat de gebouwen der St. Augustinusabdij, thans gedeeltelijk gerestaureerd en tot een school voor zendelingen ingericht. Deze gebouwen beslaan een groot terrein, dat aan de naar de de stadswal gekeerde zijde afgesloten is door een muur, waarin twee groote poor-

ten, in hoofdaanleg gelijk, doch in détails eenigszins van elkaar verschillend. Een dezer poorten is dichtgemetseld en in min of meer verwaarloosden staat, maar daardoor schilderachtiger dan de andere, die gerestaureerd is en thans tot hoofdingang der school dient. Beide zijn fraaie voorbeelden van half-profane Engelsche gothiek. Van de hoofdpoort is bekend, dat zij in 1300 werd gebouwd en dat de toenmalige abt in 1309 van den koning vergunning kreeg, om haar van kanteelen en wachttorentjes te voorzien. Blijkbaar is dadelijk van die vergunning gebruik gemaakt en ziet men de poort thans voor zich, zooals zij er in het begin der veertiende eeuw uitzag. Nog in het begin der negentiende eeuw was zij betrekkelijk weinig vervallen, zooals uit oude afbeeldingen blijkt en de herstelling leverde dus geen groote moeilijkheden op.

Geheel anders is het met het gebouwencomplex, waartoe de poort toegang geeft. Bij een enkel bezoek krijgt men wel een oppervlakkig denkbeeld van hetgeen deze abdij in welstand geweest moet zijn, maar een klare voorstelling zou slechts door langdurige bestudeering der bouwvallen verkregen kunnen worden en men is nog steeds met opgravingen op het uitgestrekte terrein bezig, die wel veel, maar toch nog lang niet alles, hebben opgehelderd.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

FRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP", ROTTERDAM.

1e Prijsvraag.

Ontwerp voor een Dorpskerkje, enz.

De volgende vragen kwamen in; de antwoorden worden er onder gegeven:

Vraag 1. Moeten de zijden van 67 en 40 M. beslist aangebouwd worden of mag de kerk met annexe gebouwen verrijzen midden op het beschikbaar terrein?

Antwoord: De ontwerper is vrij in de plaatsing van het gevraagde complex op het aangegeven „beschikbaar terrein".

Vraag 2. Zijn de geärceerde perceelen langs de straten bebouwd, of moeten die nog worden bebouwd?

Antwoord: De geärceerde contour langs de aangegeven straten moet worden opgevat als bestaande gesloten bebouwing.

Vraag 3. Zoo ja, moet deze bebouwing ook worden aangegeven?

Antwoord: Van deze bebouwing behoeft niets anders te worden aangegeven dan de gegeven begrenzingen, ter bepaling van „het beschikbaar terrein in de gevraagde plattegronden".

Vraag 4. Is de bebouwing langs de, op de situatie aangegeven straten een gesloten bebouwing?

Antwoord: Zie antwoord op vraag 2.

Wij geven hieronder de situatieschets van het beschikbaar terrein, behoorende bij de 1ste der bovengenoemde Prijsvragen „Ontwerp voor een Dorpskerk".

(Op deze schets is geen Noordpijl aangegeven, zoodat men veronderstellen moet, dat de bovenzijde der teekening de Noordzijde is. Red.

Tiende Internationaal Woningcongres.

(Slot.)

De heer Walther (Berlijn) achtte het beste middel tegen overbevolking niet den bouw van nieuwe woningen, maar de zorg, dat die woningen ook inderdaad betrokken worden. En dan blijkt dat dit vraagstuk inderdaad ook een vraagstuk van opvoeding is.

Men kan daarbij de hulp der politie niet missen. Met emphase heeft de heer Wibaut uitgeroepen; in welk land ter wereld heeft ooit de politie haar taak vervuld? Maar dan kan men evengoed het vangen van misdadigers nalaten, omdat de politie er wel eens niet in slaagt, een misdadiger op te sporen. Spr. verzekert, dat in Berlijn de politie ook meermalen onwillige huiseigenaren tot hun plicht heeft gebracht.

De heer Bloch (St. Petersburg) verklaarde, dat Rusland aan hetzelfde euvel leidt als andere landen op het gebied van overbevolking van de woningen, ja, dat die overbevolking in Moskou en St. Petersburg grooter is dan in Londen, Parijs, Berlijn of Weenen. Zoo leven in St. Petersburg gemiddeld 8 personen in een woning.

De woningtoestand in Rusland zijn zoo slecht, dat men eigenlijk niet van woningen kan spreken. De menschen hokken er bijeen in ellendige krotten, in kamers, waarin geleefd, gekookt en geslapen wordt. Onwetendheid is de hoofdoorzaak van deze slechte woningtoestanden. Want het land is vruchtbaar, er is zon en frissche lucht in overvloed, de bouwgrond is in onbeperkte hoeveelheid voorhanden. Men gaat echter in Rusland vooruit. Men leert speciaal van Engeland het aanleggen van tuinsteden en het maken van uitbreidingsplannen. Spr. vertrouwde, dat de Russen op dit congres nog veel zouden leeren.

De heer prof. Mahain (Luik) betoogde, dat persoonlijke belangen bij het vraagstuk der overbevolking geen rol mogen spelen. Het is niet voldoende, particuliere belangen te behartigen om te geraken tot de gewenschte

harmonie. De woninghervorming, de oplossing van het vraagstuk van de overbevolking dient onafhankelijk te zijn van de particuliere belangen. De particuliere belangen moeten ondergeschikt gemaakt worden aan het algemeen belang.

De heer Horace Thivet (Parijs) drong aan op voldoende huisvesting voor de dienstboden, bedienden en boerenknechts, die thans vaak moeten slapen op den hooizolder of in een hoekje van de schuur. De dienstmeisjes geraken door de onvoldoende huisvesting en slaapgelegenheid op den slechten weg. Vele winkelbedienden moeten op de toonbank slapen. Spr. zou wenschen, dat bij gemeentelijke verordening de huisvesting van de bedienden beter geregeld werd, en dat een beroep werd gedaan op het hart der architecten om bij het maken van hun woningontwerpen rekening te houden met de behoeften der dienstbodenklasse.

De algemeene rapporteur, de heer Neussler, diende vervolgens van repliek. Een groot deel der door hem ondervonden bestrijding schreef hij toe aan misverstand. Hij zeide, bij zijn referaat vooral het oog gehad te hebben op de in zijn land bestaande betrekkelijk gunstige woningtoestanden. De toestanden te Amsterdam waren hem niet bekend. Het was ook zijn bedoeling niet, een oordeel over bepaalde ondernemingen ter verbetering van woningtoestanden uit te spreken. Spr. heeft niet willen zeggen dat weldadigheid op dit gebied steeds verwerpelijk is, doch alleen dat men steeds moet nagaan of aan die weldadigheid niet ook tevens slechte gevolgen verbonden zullen zijn.

Aan de orde was daarop het onderwerp: wettelijke regeling der stadsuitbreiding. Algemeen rapporteur zou daarover geweest zijn mr. M. W. F. Treub, maar wegens diens benoeming tot minister van landbouw, nijverheid en handel, werd hij vervangen door mr. J. P. Fockema Andreae, wethouder van Utrecht.

Hij gaf een overzicht van de rapporten der heeren Velghe (België); Philipsen (Denemarken), Stübben (Duitschland), Aldridge (Engeland), Moring (Finland), Risler (Frankrijk), Harrer (Hongarije), Gambigliani-Zoccoli (Italië), mr. Nieboer en jhr. mr. van Berensteyn (Nederland), Svane (Noorwegen), prof. Brockhausen en prof. Sith (Oostenrijk), Costinesco (Roemenië), Meurling (Zweden), en Reverdin (Zwitserland).

Spr. constateerde, dat van de best bedoelde wettelijke bepalingen op dit gebied vaak niets terecht komt door plaatselijke omstandigheden, b.v. onverwacht, snelle stadsuitbreiding, onwil der gemeentebesturen of nog niet voldoende inzicht in het nut dier bepalingen. Anderzijds — getuige Kopenhagen, Parijs en verschillende Duitsche steden — is zeer veel tot stand gekomen op dit gebied, ondanks een gebrekkige wettelijke regeling. Ook de Engelsche tuinsteden getuigen hiervan.

Men moet dus de beteekenis der wettelijke regeling weliswaar niet te hoog, maar evenmin te laag aanslaan. Een vergelijking van de toestanden b.v. hier te lande vóór en na de totstandkoming der Woningwet is in dit opzicht zeer leerzaam en bewijst den gunstigen invloed der wetgeving op de stadsuitbreiding. Spr. achtte het zeer nuttig, dat dit congres dit onderwerp op zijn agenda had geplaatst. De beraadslagingen ten congresse kunnen bijdragen tot het verkrijgen van wenschelijke wijzigingen in de wetgeving der verschillende landen. Die verschillende wetgevingen op het gebied der stadsuitbreiding vertoonen thans een veelkleurig beeld, samenhangende met de economische, staatkundige en ethische verschillen tusschen de bevolking der verschillende landen.

Zoo is er ook in de verschillende Duitsche staten de meest bonte verscheidenheid op dit gebied.

Bijna overal zijn de gemeenten bevoegd, uitbreidingsplannen vast te stellen, maar in vele landen zijn deze aan hoogere goedkeuring onderworpen.

In vele landen zijn zij verplicht tot die vaststelling, maar daaraan wordt vaak niet de hand gehouden. Wat den inhoud betreft der uitbreidingsplannen, deze bevatten tegenwoordig, onder de nieuwere wetgeving, veel meer dan in vroegere jaren. De bouwverordeningen geven de gemeenten een krachtig wapen tot handhaving van haar plannen. Bovendien kan men met met de eigenaren overeenkomsten treffen om een bepaalde wijze van bebouwing te verzekeren. Door bouw-verboden kan de gemeente beletten dat gebouwd of herbouwd wordt op terrein, voor nieuwe straten of wijken bestemd. Maar positief kan de gemeente slechts optreden om de exploitatie van nieuwe terreinen te verzekeren door middel van onteigening. Slechts in enkele landen hebben de gemeenten dit recht.

Tegen de particuliere eigenaars moeten de gemeenten kunnen optreden zonder daarin te veel door de wet gehinderd te worden. Spr. wijst op den aankoop van groote terreinen in Finland voor stadsuitbreiding die men in erfpacht kan uitgeven.

Welke rechtsregeling is nu op dit gebied het meest gewenscht? Spr. constateert in de verschillende wetgevingen een tendenz in dezelfde richting: ter verzekering van goede en gezonde woningen. Men wenscht in Denemarken, Frankrijk, Oostenrijk-Hongarije de verplichting aan groote gemeenten op te leggen om uitbreidingsplannen vast te stellen die op gezette tijden herzien worden. Ook wordt allerwegen de wensch vernomen naar ruilverkaveling en krachtiger, doeltreffender bevoegdheid tot onteigening. Waar die bevoegdheid al reeds bestaat — als in Nederland — dringt men aan op onteigening van alle terreinen, in het uitbreidingsplan begrepen.

Voorts wenscht men overal verband te zien gelegd tusschen bouwverordening en uitbreidingsplan en de gemeenten de bevoegdheid te zien toegekend om de wijze van bebouwing in verschillende wijken of deelen der gemeente vast te stellen. Ook valt een algemeene wensch waar te nemen om den eigenaar te doen bijdragen in de kosten voor stratenaanleg e.d.; om de gronden uit te geven in erfpacht en om de rechten van den eigenaar tegenover die van de gemeenschap scherper af te bakenen. In verschillende rapporten wordt aangedrongen op eenige matiging in het recht van bouwverbod, maar algemeen is men van oordeel, dat de gemeenten het recht moeten hebben aan de vroegere onregelmatige en wanordelijke wijze van bouwen een eind te maken. Spr. begroet in dit alles de uiting van een algemeene strooming in de goede richting.

Het Congres heeft tot taak deze denkbeelden gemeen goed te maken.

De voorzitter deelde mede, dat verschillende sprekers na dit heldere, volledige rapport van het woord hebben afgezien. Hij bracht den algemeenen rapporteur hartelijk dank voor diens uitnemend rapport.

In de sluitingszitting van het Congres werd de discussie geopend over het vierde onderwerp van behandeling: wettelijke regeling van de stadsuitbreiding.

Dr. Pribam (Weenen) deelde mee, dat Oostenrijk nog geen voorschriften bezit tot onteigening van terreinen in het belang van de uitbreiding van steden. Spr. meende, dat men bij bebouwde terreinen veel voorzichtiger moet zijn met onteigening dan bij onbebouwde. Bij de laatstbedoelde onteigening onderscheidt spr. onteigening ten behoeve 1°. van straten (waarbij hij onteigening per zône bepleit); 2°. van openbare parken (waarbij een bouwverbod alleen vaak onvoldoende is), 3°. van openbare gebouwen (alleen waar het beslist noodig is, dat op een bepaald punt zulk een gebouw wordt gesticht); 4°. van kleine woningen. Spr. acht een onteigening in het belang van den bouw van kleine woningen beslist noodig, wanneer in een stad woningnood bestaat, alsmede wanneer men een gemeente verplichten wil, woningen te stichten voor personen, die uit onbewoonbaar verklaarde woningen gezet zijn.

Onteigening van bebouwde terreinen is noodig, wanneer men een geheele wijk wil opruimen. De onteigening moet kunnen worden aangevraagd door den staat, de gemeenten en openbare vereenigingen. In het uitbreidingsplan der gemeenten moet de onteigening van bepaalde terreinen, welke de gemeente noodig heeft voor de uitvoering van haar plan, worden opgenomen. De schadevergoeding voor de terreinen mag niet hooger zijn dan hun werkelijke waarde. In elk geval moet de onteigening steeds de ultima ratio blijven.

Dr. Harrer (Boedapest) was van oordeel, dat de algemeene strooming de richting uitgaat, aan de groote steden de verplichting te willen opleggen om een uitbreidingsplan vast te stellen. De gemeente mag echter niet door particulieren gedwongen kunnen worden, haar plan vast te stellen of uit te voeren op een oogenblik, waarop zij dit minder geschikt acht. De uitbreidingsplannen mogen zich niet beperken tot de hoofdlijnen van de straten, doch moeten in détails afdalen. De gevallen, waarin onteigening mogelijk is, dienen uitgebreid te worden, maar aan den anderen kant dienen die gevallen niet te algemeen te worden omschreven, daar dit in de practijk vaak aanleiding geeft tot beperking van het onteigeningsrecht.

Bij de bepaling van de schadevergoeding dient de eventueele waardevermeerdering van het overblijvende terrein te worden afgetrokken van het toe te kennen bedrag. En wanneer de gemeente door haar uitbreidingsplan de waarde van terreinen verhoogt, dient zij terstond door verordeningen te zorgen, dat die meerdere waarde als betterment aan de gemeenschap ten goede komt. De gemeente moet ook de beschikking zien te verkrijgen over de tusschen gelegen perceelen, die bij den aanleg of het doorbreken van straten vrijkomen, daar deze een groote waarde krijgen. Wij moeten zorgen, dat de meerwaarde, die door de stadsverbetering ontstaat, aan de steden ten goede komt.

De heer Aldridge (Londen) wees er op, dat de oude steden gebouwd werden ter verdediging tegen de vijanden van buiten. Thans echter gaat de strijd tegen de vijanden van binnen, de sloppen en krotten. De tweede periode van stedenbouw was die van vorstelijke mildheid, toen de vorsten groote parken om hun paleizen aanlegden; de derde periode die van de rijke burgerij, die voor mooie groote huizen voor zichzelf zorgde. Maar de tegenwoordige periode is de periode, waarin men voor allen wil zorgen, en men de beperking van het aantal woningen per hectare beschouwt als het eerst noodige. De z.g. tuinsteden moeten het normale type worden van alle gemeenten, waar men de arbeiders op behoorlijke wijze wil huisvesten. In de Duitsche uitbreidingsplannen is een kolossale fout gemaakt; de architecten hechten daar veel te veel waarde aan den gevel van het huis en verwaarloozen de gezondheid der inwoners. De drie fundamenteele voorwaarden voor een gezonde stadsuitbreiding zijn: 1°. de beperking van het aantal huizen per hectare.

Dit kan in strijd zijn met particuliere belangen. Maar spr. is er verontwaardigd over, dat op dit congres personen komen om particuliere belangen te verdedigen instede van de belangen der menschheid; 2°. de stichting van een juist soort van gezinswoning; 3°. een gezonder straataanleg, waarbij in de woonstraten niet keienbestrating, maar groen de hoofdrol speelt, hetgeen ook veel goedkooper uitkomt.

Prof. Fuchs (Tubingen) achtte hoofdzaak, dat in de uitbreidingsplannen een onderscheid gemaakt worde tusschen woonstraten met lage huizen en breede verkeerswegen. Voorts moet de Staat meer dan tot dusver tot de vaststelling van uitbreidingsplannen medewerken en het recht bezitten, de gemeenten desnoods daartoe te dwingen. Ten onrechte wordt dit denkbeeld bestreden uit naam van de autonomie der gemeenten. De autonomie der gemeenten, die uit Engeland is overgenomen, beteekent alleen, dat de inwoners het recht hebben, hun eigen zaken zelf te regelen in het belang der gemeenschap, niet van een bepaalde klasse.

Spr. legt er den nadruk op, dat dit congres, waarop zooveel vertegenwoordigers van private belangen zijn opgetreden, een congres is van woninghervormers, en dat het tot niets zou leiden de argumenten van die vertegenwoordigers van particuliere belangen, die reeds zoo vaak weerlegd zijn, hier nogmaals te gaan bestrijden. Deze heeren, die zich als zoo bij uitstek practisch voordoen en ons theoretici noemen, zijn practici van den geldzak; zij vertegenwoordigen private en klassebelangen; hun platonische liefde voor de woninghervorming kan niet krachtig zijn, want een platonische liefde is meestal ongelukkig. Trouwens, de woninghervorming moet op hun kosten worden uitgevoerd. Wij vertegenwoordigen geen particulier belang, maar het algemeen belang, het staatsbelang, dat nimmer identiek kan zijn met het belang van één klasse, maar de resultaten trachten wij onpartijdig te vinden door krachtige samenwerking van theoretici en practici van de woninghervorming. En zoo moet het blijven.

Dr. Fuchs (Weenen) deelde mee, dat alleen vereenigingen, die het ministerie van arbeid erkend heeft als te werken in het algemeen belang en wier statuten door dit ministerie zijn goedgekeurd, in Oostenrijk crediet kunnen krijgen voor woningbouw uit het garantiefonds van den Staat.

Toekenning van het onteigeningsrecht aan dergelijke vereenigingen zou ongetwijfeld een indirecten dwang tot verbetering opleveren. Zonder dit recht zal in vele gevallen een gezonde rationeele stadsuitbreiding onmogelijk blijken.

De heer Elgood (Londen) deelde mee, wat op het gebied van stadsuitbreiding wordt gedaan in een der voorsteden van Londen, in het district Northwood. Er is daar een tuinstad ontworpen. Door onderhandeling en overreding weet men daar de belangen van de gemeenschap en van den grondeigenaar met elkander in overeenstemming te brengen.

Er worden thans arbeiderswoningen gebouwd tot een aantal en niet meer dan 20 per hectare. Eerst worden wegen aangelegd, dan spoorwegen; zorg wordt gedragen voor voldoende groen tusschen de woningen en voor een niet te dichte bebouwing. De normale breedte der straten is 12 meter; de breedste wegen zijn 18½ meter; maar er zijn ook smalle wegen tusschen de woningen, van 6—9 meter. Het maximum aantal woningen bedraagt 40 per hectare.

De heer Abbott (Londen) gaf eenige financieele bijzonderheden betreffende het zooeven medegedeelde plan. De gemeente Northwood draagt een bedrag van 600 pond sterling bij in de kosten daarvan. Dat is niet veel, maar vooreerst is de gemeente arm; en bovendien is met de grondeigenaars vrijwel volledige overeenstemming verkregen omtrent de uitvoering van het plan; schadevergoeding wordt hun niet gegeven, waartegenover de gemeente zich verbond van de grondeigenaars de meerwaarde die de grond verkrijgt door de uitvoering van het plan, niet in te vorderen.

Zoodoende heeft de gemeente gratis 48 H.A. weten te verkrijgen voor openbare parken; en de meest gunstige voorwaarden bedongen voor den aanleg van de nieuwe tuinstad, waarvan hij een overzicht gaf. Slechts twee van de driehonderd eigenaars hadden bezwaar tegen de voorgestelde bepalingen. Men heeft op deze wijze door samenwerking van de gemeente en de particuliere eigenaars de gunstigste resultaten weten te verkrijgen.

De heer Bartack (Weenen) deelde mee, hoe de stad Weenen thans haar grond in erfpacht uitgeeft, na de laatste jaren voor 40 millioen kronen nieuwe terreinen te hebben aangekocht. Door de uitgifte van den grond in erfpacht wordt het voor fabrikanten veel gemakkelijker en goedkooper, groote fabrieksgebouwen op te richten dan indien zij den grond hadden moeten koopen. En hetzelfde geldt natuurlijk bij den bouw van arbeiderswoningen. Spr. rekende een en ander in bijzonderheden voor.

Daarbij kan de gemeente tegen lager rente crediet verschaffen dan eenige bank.

Dr. Hans Kampffmeyer (Berlijn) meende, dat na den stads-ingenieur, die mooie straten weet aan te leggen en na den stads-architect die fraaie gevels weet te ontwerpen, thans ook de stadsbouwhuishoudkundige aan het woord behoorde te komen. Men moet de bouwkosten zooveel mogelijk zien te verminderen, zonder daarbij de hygiëne te schaden. Maar de leus: „licht en lucht" heeft vaak geleid tot veel te breede straten, veel te duren bouw. En hetzelfde geldt de voor het platteland te dure rioleering. Wij woninghervormers kennen behalve de waterclosets nog andere idealen (gelach). Spr. zou wenschen dat op een volgend congres de quaestie van den stratenaanleg en de rioleering eens uit staathuishoudkundig oogpunt zou worden bezien.

De heer Sagmeister (Weenen) stelde vast, dat te Weenen de samenwerking van het ambtelijk en het burgerlijk element bij de stadsuitbreiding de gunstigste resultaten heeft gehad.

De laatste drie jaar heeft Weenen daarbij voor 40 millioen kronen grond aangekocht, speciaal gronden die gevaar opleverden voor bouwspeculatie. Bij den bouw van nieuwe woningen heeft Weenen het goede voorbeeld gegeven ter bestrijding van slechte „bouwzeden". De architecten moeten leeren dat rechtstreeks verlichte kamers en keukens zeer goed te bouwen zijn. De laatste 3 jaar heeft Weenen 3000 goede woningen gebouwd voor 8 millioen kronen en daardoor op de particuliere bouwnijverheid een gunstigen prikkel uitgeoefend.

Hiermede was de discussie over het vierde vraagpunt afgeloopen.

Over het vijfde onderwerp der agenda: de ontwikkeling op woninggebied gedurende de laatste jaren, werd niet beraadslaagd. Alleen werden nog enkele punten besproken, die met de behandelde onderwerpen geen direct verband hielden. Wij laten die dus onvermeld, evenals de bijzonderheden van de excursies en feestelijkheden, die tijdens het congres plaats hadden.

De voorzitter mr. Fock hield een korte sluitingsrede.

De eere-president, de heer Lepreux, dankte den voorzitter voor diens uitnemende, krachtige, maar tevens hoffelijke leiding van het congres. Wat het resultaat van dit congres is geweest, zal de toekomst leeren. Wij hebben getracht eenig licht te werpen op gewichtige vraagstukken.

Onze taak voor heden is geëindigd, een nieuwe taak vangt aan. Spr. verzekerde den voorzitter, dat de leden van het Permanente Comité een aangename herinnering zullen behouden aan zijn persoon en zijn leiding.

Het congres werd daarop gesloten.

Uittreksel uit de Staatsbegrooting voor 1914.

Hoofdstuk I (Huis der Koningin).

De verbouwing van Het Loo vordert sneller dan verwacht werd. De kosten zullen de aanvankelijke raming overschrijden met f 55.000 à f 60.000.

In 1913 zal zijn uitgegeven in totaal f 554.274.91.

Vermits de totaalkosten thans worden geraamd op f 635.000 à f 640.000 wordt voor 1914 het overblijvend bedrag ad f 85.000 geraamd.

Hoofdstuk IV (Justitie).

De hoofdingenieur voor de gevangenissen en rechtsgebouwen heeft het voornemen te kennen gegeven met 1 Januari 1914 eervol ontslag uit den dienst te vragen.

Voor zijn opvolger, die den titel van rijksbouwmeester zal dragen, is een salaris van f 4000 uitgetrokken.

De gemeente Ter Neuzen heeft thans voor den bouw van een kantongerecht kosteloos een goed gelegen terrein aangeboden in het midden der stad, en de minister stelt zich voor, dat terrein voor bedoelden bouw te bestemmen.

Bij de beide strafgevangenissen te 's Gravenhage zullen nog drie ambtswoningen worden gebouwd.

Hoofdstuk V (Binnenlandsche Zaken).

De posten voor stichting van gebouwen moesten zelfs bij de uiterste spaarzaamheid met pl.m. f 592,500 worden verhoogd, omdat er nog geen uitzicht bestaat op spoedige verwezenlijking van de plannen tot het nemen van maatregelen in den geest van wat als een bouwfonds pleegt te worden aangeduid. Voor het vakonderwijs is ruim f 216.500 meer geraamd.

Voor de verbouwing van het Provinciaal Gouvernementsgebouw te Groningen met stichting van een nieuw Rijksarchiefgebouw wordt een eerste termijn aangevraagd van f 25.000. Totale kosten f 288.334, behalve f 27.940 in verband met een bij deze zaak betrokken transactie.

Voor het archief bij het provinciaal gouvernementsgebouw te Maastricht wordt een perceel aangekocht; kosten f 9200; voor electrische verlichting van het griffiegebouw aldaar f 2800.

Een tweede termijn van f 8000 is uitgetrokken voor de kosten van een hydro- en geologisch onderzoek voor eene intercommunale waterleiding voor Midden Noord-Holland; een subsidie van f 700 voor de vereeniging Ons Limburg te Heerlen (vereeniging tot bevordering der Volkshuisvesting); een subsidie voor éénmaal van f 2000 voor de Wijkvereeniging Filadelfia te Groningen ten behoeve van de stichting eener tuinbouwkolonie voor bedelaars, landloopers, werkloozen enz., een subsidie van f 10.000 voor de Mr. Jan Pieter Adolfsvereeniging te Arnhem (vereeniging met ongeveer gelijk doel).

Rijksuniversiteiten. Leiden. Aangevraagd wordt een eerste termijn van f 25.000 voor den bouw van een nieuw laboratorium voor anorganische scheikunde (totaal kosten f 327.000); en eveneens als eerste termijn f 25.000 van een totaal van f 345.000 voor verbouwing van de universiteitsbibliotheek.

Voor de uitbreiding van het natuurkundig laboratorium en bouw van een loods wordt f 11.500 uitgetrokken; voor herstelling van het Groot-Auditorium f 17.400

Utrecht. Voor de uitbreiding van het Tandheelkundig Instituut wordt voorloopig een memoriepost uitgetrokken, en een bedrag van f 13.000 voor uitbreiding van het physisch laboratorium.

Groningen. Een som van f 6100 is uitgetrokken om het oude gebouw van de sterrekunde te doen betrekken door de philologische instituten.

Technische Hoogeschool te Delft. De gelden worden aangevraagd voor: 1e. een hoogleeraar in de toegepaste mechanica, om onderwijs te geven in de aerodynamica, ventilatie en verwarming; 2e. verhooging van de jaarwedde van den buitengewoon hoogleeraar in de waterbouwkunde.

Middelbaar onderwijs. Voor den bouw van een nieuwe rijks hoogere burgerschool te Gouda wordt als eerste termijn f 30.000 uitgetrokken.

Voorgesteld wordt het subsidie voor de Middelbare Technische School te Dordrecht te verhoogen met f 3000; en voor de school te Utrecht met f 10.000 en voor de afdeeling zeevaartschool der academie Minerva te Groningen met f 800.

Ambachtsscholen. Voor de volgende ambachtsscholen wordt verhooging van het rijkssubsidie voorgesteld.

Amersfoort met f 6300; Amsterdam (derde ambachtsschool der Mij. voor den Werkenden Stand) met f 4000; Amsterdam (St. Josephgezellen-vereenigin) met 750; Apeldoorn met f 5400; Appingedam met f 750; Deventer met f 2000; Doetinchem met f 100; Dordrecht met f 15.740; Eindhoven met f 1250; Gorinchem met f 500; Haarlem met f 18.300; Helmond met f 1450; Hoogeveen met f 900; Hoorn met f 500; Hulst met f 500; Leeuwarden met f 5100; Leiden met f 1800; Maastricht met f 1200; Middelburg met f 1150; Middelharnis met f 500; Roermond met f 1000; Tilburg met f 4000; Utrecht met f 4000; Windschoten met f 500; Winterswijk met 1475, en Zwolle met f 2120.

Teekenscholen. Verhooging van het rijkssubsidie wordt voorgesteld voor de scholen te:

Amsterdam, 3de Av. Teekensch. Mij. W. S. met f 2035; Amsterdam Dag teeken- en Kunstamb. v. m. met f 500; Barneveld met f 200; Brielle met f 200; Doesburg met f 400; Druten met 75; Eindhoven met f 1200; Enschede, gem. amb. av. school met f 1500; Gennep met f 130; 's-Gravenhage, H. Vincentius van Paulo met f 300; Gulpen met f 50; Haarlem, St. Jozefs Gez. Vereen., vroeger R. K. V. met f 200; Heusden met f 300; Horst met f 100; Hulst met f 250; Kerkrade met f 125; Leek met f 50;

Lemmer f 325; Maarssen met f 225; Medemblik met f 50; Oosterbeek met f 300; Rotterdam (Charlois en Katendrecht) met f 500; Steenbergen met f 230; Voorburg met f 60; Voorschoten met f 100.

Nieuwe subdidies worden voorgesteld voor de scholen te: Amsterdam, 2de Av. Amb. school Mij: W. S. f 3572; Bocholtz f 335; Ede f 600; 2de Exloërmond f 200; Leidschendam f 400; Odoorn f 200; Oudenbosch f 355; Reuver f 350; St. Annaland f 250 en St. Anna Parochie f 380. Bovendien wordt nog voorgesteld aan de volgende scholen over 1914 een bijdrage voor eens in de inrichtingskosten uit te keeren: Bocholtz f 75; Ede f 100; 2e Exloërmond f 50; Leidschendam f 50; Odoorn f 50; Oudenbosch f 50; Reuver f 50; St. Anna Parochie f 75; en Steenbergen f 100.

Voor 6 patroonsleergangen voor schilders f 2100 uitgetrokken.

Nieuwe subsidiën worden voorgesteld o.a. voor de: patroonscursussen voor de bouwbedrijven te Geertruidenberg f 600; en vakschool voor de boekbinderij te Utrecht f 4200.

Kunsten en wetenschappen. Bij de opsomming van de alsnog te besteden termijnen van voor herstelling van monumenten toegestane subsidiën, wordt door den minister opgemerkt, dat voor de algeheele voltooiing van de herstelling der Ned. Herv. kerk te Goes, ten behoeve waarvan in het loopende jaar de laatste termijn van de toegestane serie was uitgetrokken, het noodig zal zijn, het rijkssubsidie nog gedurende enkele jaren (4 maal f 3000) voort te zetten.

Uitgetrokken is een subsidieverhooging van f 4000 tot f 5500 per jaar voor restauratie van de Ned. Herv. te Zutphen.

Voor restauratie van de Ned. Herv. kerk te Doesburg ware volgens den minister een rijkssubsidie van f 25000 te verleenen, te verdeelen over 5 jaren. Als eerste termijn wordt f 5000 uitgetrokken.

Voor restauratie van de Drommedaris te Enkhuizen is uitgetrokken f 2000 als eerste som van drie termijnen.

Voor de werken aan de Kloosterkerk te 's-Gravenhage, ware naar 's ministers meening een rijkssubdie te verleenen van f 67.500, te verdeelen over 7 jaren Voor 1914 een eerste termijn, groot f 10.000.

Verder is voor heretellingswerken aan de R. K. kerk te Horssen f 2000; aan het raadhuis te De Rijp f 2000 en aan de Domkerk te Utrecht f 4000 uitgetrokken.

Voorgesteld wordt een verhooging tot f 20.000 van den post voor het Mauritshuis tot het doen van aankoopen en tot f 7000 voor het prentenkabinet.

Voorgesteld wordt het subsidie van het Nederl. Instituut te Rome voor geschiedkundig en kunst-historisch onderzoek, thans definitief te bepalen op f 5000, zoodat deze post met f 1000 is verhoogd.

Subsidieverhooging met f 1500 is uitgetrokken voor de school voor kunstnijverheid te Haarlem.

Een tweede termijn ad f 60.000 is uitgetrokken voor uitbreiding van den z.g. Drucker-uitbouw. (Rijksmuseum te Amsterdam.)

Voor aanstelling van twee technische beambten voor de electrische installaties, een in het Chemisch Laboratorium der Tech. Hoogeschool te Delft en een in het Leidsche ziekenhuis, wordt 2 × f 1200 uitgetrokken.

Ook wordt voorgesteld den electricien-monteur voor de gebouwen te Groningen een vaste aanstelling te verleenen, eveneens op een aanvangswedde van f 1200.

Hoofdstuk VI (Marine.)

Een bedrag van f 15,000 wordt aangevraagd voor de electrische verlichting van magazijnen te Willemsoord en Amsterdam en een gelijk bedrag voor een accumulatorenwerkplaats te Willemsoord.

Voorgesteld wordt de bouw van een kazerne voor den onderzeedienst te Nieuwediep.

Voor dien bouw en voor de inrichting van het spoorwegbassin is een totaal bedrag noodig van f 270.000, waarvan een eerste termijn, groot f 152.900 op deze begrooting wordt aangevraagd.

Een som van f 60.000 wordt aangevraagd voor de verbouwing der marinierskazerne te Willemsoord, en een som van f 25000 voor de inrichting van een seinpoot op het commandementsgebouw te Willemsoord.

Voorgesteld wordt de verbouwing van het hospitaalgebouw te Willemsoord, kosten f 66.000. Thans wordt als 1e termijn aangevraagd f 43,600.

Hoofdstuk VIII (Oorlog).

Voor verbetering en uitbreiding der kazerneering is evenals ten vorigen jare weder een bedrag van f 300.000 uitgetrokken, welk bedrag ware te besteden als volgt:

f 65.800 als laatste termijn voor den bouw van de kazerne te Arnhem; f 28.900 als laatste termijn voor den bouw van het kazernement te Apeldoorn; f 88.000 als laatste termijn voor den bouw van de kazerne te Heerlen; f 8400 als laatste termijn voor den bouw van eene kazerne te Veenwouden; f 82.100 voor aankoop van grond en den bouw van eene kazerne te Veghel; f 21.000 voor den bouw van eene kazerne te Zevenbergen, en f 39.000 voor aankoop van grond en als 1ste termijn voor den bouw voor kazernes te Heythuizen en te Roosendaal

Voorts is een bedrag van f 118.000 uitgetrokken voor den aankoop van grond en als 1ste termijn voor den bouw van twee kazernes nabij Amsterdam.

De totale kosten voor grondaankoop en den noodig geachten kazernebouw nabij Rotterdam, 's-Gravenhage en Amsterdam, worden geraamd op f 390.000.

Sedert jaren bestaat te Amersfoort een te tekort aan stallingruimte van ongeveer 70 standplaatsen, terwijl ook de rij- en hoefsmidschool zeer noodig uitbreiding behoeft en verschillende onderdeelen van het kazernement voor bereden wapens dienen te worden verbeterd. Voorts is uitbreiding van het kazernement noodig om gevolg te geven aan het voornemen het geele escadron ordonnansen te Amersfoort in garnizoen te brengen. De totale kosten worden geraamd op f 450.000.

De kazerneering van de infanterie en de vesting-artillerie te Amsterdam vereischt sedert jaren in vele opzichten dringend verbetering. De totale kosten der noodige verbetering worden geraamd op f 340.000, welke uitgaven echter over verschillende jaren kunnen worden verdeeld. Thans wordt aangevraagd f 104.300.

Een eerste termijn is uitgetrokken voor het bouwen van een graansilo met meelmolen op een rijksterrein bij de Hembrug. De totale kosten voor dien bouw worden geraamd op f 785.000

De tegenwoordige veldartillerie-kazerne te 's-Hertogenbosch is zeer slecht, terwijl ter plaatse ruimte ontbreekt om de voor dat garnizoen bestemde mitrailleurafdeeling daar onder te brengen. De minst kostbare oplossing wordt geacht het bouwen van een nieuw kazernement voor twee bataljons infanterie op het fort Isabella en het bestemmen van de St. Jacobskazerne en de kazerne Groot Tuighuis voor de veld-artillerie en de mitrailleurafdeeling. De totale kosten der voor deze oplossing noodige voorzieningen worden geraamd op f 460.000.

Hoofdstuk IX (Waterstaat.)

De uitgaven worden voor 1914 geraamd op f 43.629.555.96, waarop f 569.303.33 in mindering moet worden gebracht wegens bijdragen van gemeenten of provincièn in verschillende werken, zoodat als eindcijfer blijft f 43.060.222.63, alzoo f 2.397.768.75 voor 1914 hooger dan voor 1913.

Voor voltooiing van de normaliseering van de Waal moet een bedrag van 3 ton worden besteed.

Met het oog op de mogelijkheid, dat nog hinderlijke verondiepingen op de Waal zullen kunnen voorkomen, is f 30.000 uitgetrokken voor de instandhouding der vaargeul op die rivier door eveutueel uit te voeren baggerwerk.

Voor de voortzetting van de verbetering van den IJsel wordt de vijfde termijn ad 2 ton uitgetrokken, en voor baggerwerk voor den Ketelmond in de Zuiderzee enz. f 30.000.

De verbetering van de Boven-Merwede zal met het daarvoor aangevraagde bedrag van f 150.000 in 1914 kunnen worden voltooid.

Voor verbetering van de Dortsche Waterwegen is wederf 25.000 uitgetrokken.

Uitvoering van bakkerwerk in de Noord is geraamd op f 85.000, welke som over twee dienstjaren zal kunnen worden verdeeld.

Voor een voorziening in de behoefte aan meer ankerruimte bij Dordrecht is geraamd f 60.000 te verdeelen over 2 jaren.

Evenals in het loopende jaar wordt ook nu een bedrag en wel van f 100.000 noodig geacht tot onderhoud der diepte van den Waterweg tusschen Krimpen en Hoek van Holland, welk bedrag vermoedelijk in hoofdzaak zal moeten worden besteed voor het onderhoud der diepte in het riviervak »het Zaidene. Voor verbetering van den leidam aan het Zuiderhoofd is f 240.000 uitgetrokken.

Wat de verbeteringswerken van de Vecht in Overijsel betreft, wordt f 20.000 aangevraagd voor afbouw eener stuw tusschen Mariënburg en Ommen, terwijl voor oevervoorzieningswerken van het riviervak tusschen Ommen en Dalfsen f 70.000 wordt geraamd. Het ligt in de bedoeling hiervoor jaarlijks f 10.000 aan te vragen, totdat deze werken voltooid zullen zijn.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 43. Officieel Gedeelte. Jubileums Muijsken en Victor de Stuers.

J. J. van Nieukerken. Levensbericht door Joh. Mutters Jr., met portret, afbeeldingen en losse plaat.

Kroniek door J. Gratama. Victor de Stuers.

Bauberatung, door J. H. E. van Hylckema Vlieg II.

De Volkshuisvesting-Tentoonstelling te Scheveningen, door J. H. Schaad.

Barberatung, door J. D. Landré.

Verslag van het Xe Internationaal Woning-congres te Scheveningen 8—13 September 1913.

ARCHITECTURA No. 43. Overzicht van het gesprokene ter 1332ste Gewone Ledenvergadering van 8 October 1913.

Kort verslag der 1333ste Ledenvergadering van 22 October 1913.
Adressen over prijzen van lood- en zinkwerk en van verfwerk.
Over een paar Reclameplaten, verschenen in 1913 door Adr. Moen (Vervolg, met afbeeldingen.
Het Gemeentehuis te Spaarndam, arch. A. R. Hulshoff, b. i. en A. A. Kok, met afbeeldingen.
Dr. L. A Sanders.
Ingezonden. Een huisstand, door H. Hana
DE BOUWWERELD No. 43. Bouwverordeningen, door J. van der Breggen c. i.
De Examens der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.
DE INGENIEUR No. 43. Beschouwingen over de rationeele bepaling van het voor een willekeurige boven-rivier of een willekeurig vak van zoodanige rivier passend normaalprofiel, met toepassing op het deel van de Boven-Maas tusschen Venlo en Mook, door H. Doyer c. i., met afbeeldingen.
Vereenvoudigde stroomvoorziening voor telegraaftoestellen, door C. H. de Vos w. i., met afbeeldingen.
De irrigatiewerken in de vlakte van Konia in Klein-Azië. Particuliere correspondentie, door A. L. Baron Sint-Yoost de Kruijff.
TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 43. Officieel gedeelte. — Mededeelingen. — Vrienden in den nood, enz. — Verslagen van vergaderingen. — Dr. L. A. Sanders. — Ingezonden. — Vragenbus. — Prijsvragen. — Iets over de beteekenis van het dak in de bouwkunst (slot). — Gemengd. — Boekbespreking.
DE AANNEMER No. 42. Nabetrachting.
Arbitrage-Commissie.
Uit het Buitenland.
Individueele arbeidsovereenkomst en scheidsrechterlijke uitspraak.
DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 17. Het schmauchen met lucht. — Klinkerbestrating. — Toezicht in de stokerij en de machinekamer. — Een Informatiebureau. — Vijfde Meestercursus aan de Steenbakkerschool te Lauban. — Vragenbus.

Varia.

HET EERSTE ROTTERDAMSCHE TUINDORP.

Aan de „Nieuwe Rott. Courant" ontleenen wij het volgende:

Als men, met den trein van Dordrecht komende, zich in de onmiddellijke nabijheid bevindt van de eerste Rotterdamsche huizenrijen, stoomt men door den Varkenoordschen polder, die zich aan weerszijden van de spoorbaan uitstrekt. Naar de linkerzijde ligt dan achter dezen polder, tegen den Groenen Hilledijk aan, het Karnemelksland, en daar waar de Groene Hilledijk den Dordtschen Straatweg begint te naderen, moet in het land van dien naam het eerste Rotterdamsche tuindorp verrijzen.

Tot verwezenlijking van dit plan is de Naamlooze Vennootschap Eerste Rotterdamsche Tuindorp opgericht en het het bericht hiervan komt juist in een tijd, dat het vraagstuk der volkshuisvesting aan de orde is gesteld. Ook het doel van de vennootschap toch is (art. 2 van haar statuten): „het stichten en exploiteeren van een of meer tuindorpen, bijzonderlijk ten behoeve der minder gegoede bevolkingsklasse der gemeente Rotterdam, en al hetgeen met a dit doel verband houdt". — „Het is," zoo lezen wij nog in den prospectus, „wellicht niet uitgesloten, dat ook enkele woningen van hoogeren huurprijs, bijvoorbeeld voor ambtenaren of onderwijzers, zullen worden gebouwd naast een aantal woningen van eenigszins lageren prijs, dooreens genomen zal de gemiddelde huur echter f 3.50 per week naderen." Hoewel dus met de stichting van dit tuindorp niet voorzien zal worden in de meest dringende behoefte aan woningen tegen een huurprijs van f 2.50 of minder, waaraan juist hier ter stede groot gebrek bestaat, zal ook met den aanbouw van goede woningen van hoogere huurwaarde een nuttig werk verricht kunnen worden. Ter sta-

(Vervolg 3de pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUETdeuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 8 NOVEMBER 1913. No 45

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Indrukken uit Zuid-Engeland.

Vervolg (Zie bladz. 347).

Met vrij groote zekerheid kan worden aangenomen, dat men zich hier bevindt op het terrein, waar het Christendom in Engeland het eerst vasten voet heeft gekregen. Wel was het reeds in de laatste eeuwen der Romeinsche overheersching daar ingevoerd, maar na het vertrek der Romeinen stond Engeland aan alle zijden bloot aan de invallen en strooptochten van verschillende barbaarsche volksstammen en toen de Britten zelf daartegen de hulp der Saksers hadden ingeroepen en deze met kracht van wapenen, het geheele land aan hun gezag onderwierpen, werd het Christendom er weder zoo goed als uitgeroeid.

Meer en meer werd de oorspronkelijke bevolking westwaarts gedreven en een gedeelte nam zelfs de wijk naar Noord-Frankrijk, waar het zich nederzette in de streek, die nog heden Bretagne heet.

De Saksers verdeelden het land in zeven vorstendommen, waarvan Kent er een was, dat door zijn ligging nabij de kusten van het vasteland een zeker overwicht over de andere verkreeg. Omstreeks het jaar 600 was Ethelbert koning van Kent en deze was gehuwd met een christenvrouw, Bertha, de dochter van een Frankischen koning. Deze omstandigheid was gunstig voor een poging om het bekeeringswerk der Saksers in Engeland ter hand te nemen en de apostel Augustinus maakte daarvan dan ook gebruik, om met een veertigtal volgelingen het Kanaal over te steken.

Dank zij den invloed der koningin slaagde Augustinus in zijn onderneming, Ethelbert liet zich doopen en bevorderde de stichting van een klooster nabij de plaats, waar toen reeds een kerkje stond aan St. Pancratius gewijd.

Van dit kerkje zijn nog overblijfsels te vinden aan de oostelijke grens van het terrein en van den hoogen ouderdom dezer fragmenten spreken de sporen van Romeinsche techniek, die men hier en daar nog in het metselwerk kan opmerken.

In dit kerkje moet Augustinus aanvankelijk voor den koning en zijne hofhouding den dienst hebben gehouden, doch de overlevering verhaalt, dat Ethelbert ook begonnen is met den bouw van een grootere abdijkerk, de kern van die, welker ligging en omvang men uit de bestaande bouwvallen nog duidelijk kan waarnemen. Vergrooting van abdij en kerk moet nog voor 978 hebben plaats gevonden en andermaal tusschen 1070 en 1087 toen een nieuw priesterkoor gebouwd werd met een crypt aan de H. Maagd gewijd beneden en het grafmonument van St. Augustinus daarboven, waarschijnlijk voor het altaar.

Van deze kerk staat de Noordelijke muur van het hoofdschip en het onderstuk van een toren nog grootendeels overeind, overigens zijn de fundamenten aanwezig, terwijl men de crypt heeft ontgraven.

De kerk bestond blijkbaar uit een driescheepig koor met omgang en drie cirkelvormige kapellen, alles boven de crypt, verder een centrale toren op het kruis, een dwarsschip zonder zijschepen en een driescheepig ruim van tien traveeën met twee westelijke torens.

In dezen vorm is de kerk in wezen gebleven tot 1538, toen de abdij, die eenmaal tot de rijkste stichtingen der Benedictijner orde had behoord en waar meermalen vorstelijke personen als gasten verblijf hadden gehouden, het lot van alle geestelijke goederen in Engeland deelde en aan den koning verviel.

De voornaamste gebouwen en daaronder ook de kerk, werden van hun looden daken beroofd en al naar men de materialen elders meende te kunnen gebruiken, gedeeltelijk afgebroken. Hetgeen gespaard bleef, werd door den koning tot een paleis voor eigen gebruik ingericht en ofschoon het daarna in leen gegeven werd aan verschillende edellieden, hield koningin Elisabeth er in 1573 haar hof en vertoefden er ook later de Engelsche koningen af en toe voor korter of langer tijd. In de zeventiende eeuw ging de bezitting achtereenvolgens in verschillende handen over, maar geen der opvolgende eigenaars liet zich veel aan het behoud der historische gebouwen gelegen liggen. Sommigen zetten zelfs het slooperswerk voort met een niets ontzienden ijver, om alles weg te halen wat eenige waarde had en zoo was de eerwaardige oude abdij in het begin der negentiende eeuw gedegradeerd tot een theetuin, die den naam droeg van „Old Palace Tea Gardens". Men herinnerde zich dus blijkbaar niet eens meer de oorspronkelijke bestemming. De groote hoofdpoort diende tot ingang van een brouwerij; op de kamer boven de poort, waar de vorstelijke gasten der abdij eertijds logeerden, stonden de groote koelvaten. De groote hal voor andere gasten, thans weder ingericht als eetzaal voor de studenten, was een danslokaal, waar ook hanengevechten werden gehouden, in de keukens werd bier geschonken en in den tuin werden publieke vermakelijkheden gegeven af en toe door vuurwerk opgeluisterd.

De torens der abdijkerk stonden nog gedeeltelijk overeind, maar werden in 1822 zoodanig door storm geteisterd, dat men veiligheidshalve genoodzaakt was, ze op enkele brokstukken na omver te halen.

Zoo was deze stichting allengs in een staat geraakt, dat men er over dacht het geheele ruinenveld voor bouwterrein te verkoopen.

Dit zou natuurlijk algeheele verdwijning van alle overblijfselen ten gevolge hebben gehad, maar gelukkig begon er toen eenige belangstelling te ontwaken en een schitterend bewijs daarvan werd gegeven door het parlementslid A. J. B. Hope, die in 1844 het geheele terrein met de bouwvallen kocht voor 36000 gulden voor een combinatie van belangstellenden, waarvan o.a. Lord Northbourne en de burgemeester van Canterbury deel uitmaakten. Deze nieuwe eigenaars droegen het later over aan de Zendelingenschool, onder bepalingen, waardoor het behoud van alle historische overblijfselen gewaarborgd is en de stad Canterbury zich den eigendom verzekerd heeft in geval het terrein van bestemming of van eigenaren mocht veranderen.

Voor de zendelingenschool heeft men van de gebouwen weder bruikbaar gemaakt, wat nog te gebruiken was en dit is in hoofdzaak de mooie ingangspoort met de reeds genoemde eetzaal der studenten en de crypt onder de vroegere hal der abten, die tot museum is ingericht. Overigens zijn de schoolgebouwen en de woongebouwen nieuw, maar in zeer passend karakter ontworpen en op schilderachtige wijze gegroepeerd om het groote voorplein der voormalige abdij, zoodat zij met de bouwvallen en de tusschengelegen hoven en tuinen een zeer aantrekkelijk geheel uitmaken, belangrijk zoowel voor de studie der middeleeuwsche als voor moderne Engelsche architectuur.

Ofschoon het oude in vele opzichten van allen luister beroofd is, biedt het toch op vele punten ruimschoots stof tot studie, o.a. wat betreft de structuur der oude bouwkunst. Men vindt in deze bouwvallen b.v. zeer oud betonwerk, baksteen-metselwerk, dat wellicht nog uit den Romeinschen tijd afkomstig is en verder drie soorten van metselwerk, die men alom in Kent bij afwisseling aan oude gebouwen aantreft, namelijk werk in „Flint", „Ragstone" en „Ashlar blocks".

Flint is de gewone vuursteen, die zooals bekend is zeer veelvuldig in de natuur voorkomt, doch inzonderheid in het kalkgesteente, waaruit de bodem van Zuid-Engeland over een groote uitgestrektheid bestaat. In dit gesteente komt de vuursteen echter niet anders voor dan in grootere of kleinere, onregelmatige brokken of knollen. Het materiaal is zeer hard en moeilijk te bewerken, verweert aan de lucht in het geheel niet, doch kan alleen geen groote hitte verdragen. De kleur varieert van witgrijs, en bruin tot zwart. Als bouwmateriaal is het in ons land geheel onbekend, maar in Engeland speelt het van ouds een groote rol voor een duurzame bekleeding van buitenmuren, waartoe de onregelmatige stukken, zoo goed mogelijk samengevoegd, in de metselspecie worden gedrukt. Zij vormen dan een zeer ruwe, maar zeer sterke bekleeding, daar de onregelmatige vorm het goed hechten in de specie bevordert en de kleur brengt ook veelal een zeer eigenaardig effect teweeg. Wij zagen dit werk aan zeer oude bouwwerken als de Normandische kasteelen nog in uitstekenden staat en konden aan splinternieuwe cottages gewaar worden, dat de hedendaagsche bouwmeesters deze techniek niet versmaden en ook de metselaars haar nog verstaan. In de St. Augustines-abdij zagen wij evenwel Flintwerk uit de veertiende eeuw, dat bestond uit zeer zuiver, in den vorm van kleine baksteentjes, behakte vuursteen, zeer merkwaardig als proeve van het geduld en de vaardigheid van den steenhouwer, maar toch hoeveel eerbied wij gevoelden voor den middeleeuwschen gildebroeder, wij moesten erkennen, dat hij in zijn ijver toch het materiaal wel eenig geweld had aangedaan.

Het mooist komt het vuursteenwerk tot zijn recht, wanneer men donkerkleurig materiaal toepast in verband met witte Caen- of grauwe Portlandsteen voor hoekstukken en constructiedeelen.

De diepe kleur en de schelpachtige breuk geven iets bijzonder levendigs aan de oppervlakte, dat bij andere soorten van brute-werk niet bereikt wordt, althans zeer spoedig verloren gaat.

Rag-stone is de gewone breuksteen, onregelmatig in de dikte, zooals men die in alle landen, welke natuurlijke bouwsteen opleveren, veelvuldig vindt toegepast aan oude en nieuwe bouwwerken. Ook deze techniek is feitelijk in ons land onbekend; zij heeft voor ons Nederlanders, die reeds zooveel eeuwen lang gewend zijn met regelmatig gevormde baksteentjes te werken, iets barbaarsch, maar in Engeland vindt men haar ook in de latere middeleeuwen zeer veelvuldig toegepast en geheele gebouwen in breuksteen opgetrokken met een tot het uiterste gedreven spaarzaamheid in bewerkte onderdeelen.

In dit opzicht heeft het uiterlijk der oude Engelsche kasteelen veel overeenkomst met dat van de burchten langs den Rijn en de werking van Germaansche invloeden is hier o.i. dan ook in geenen deele uitgesloten. Ashlar-work is het metselwerk van regelmatig behakte blokken, dat in Frankrijk, waar de antieke traditiën nog voortleefden, nooit geheel buiten gebruik geraakt is en in de middeleeuwsche bouwkunst reeds vroeg tot een hoogen graad van volmaking kwam. De Normandische vorsten brachten de Fransche werkwijze naar Engeland over, lieten meermalen Fransche bouwmeesters en werklieden overkomen en gebruikten zelfs, daar zij in Zuid-Engeland geen voor de hand liggend bouwmateriaal van goede qualiteit vonden, dikwijls de Fransche steen van Caen, die eerst later meer door de Portlandsteen verdrongen schijnt te zijn.

Wanneer men zich een denkbeeld van de ontwikkeling der Engelsche bouwkunst wil maken en een verklaring wil vinden voor haar eigenaardig karakter, dan dient men wel terdege rekening te houden met de vreemde invloeden, die van verschillende zijden en in verschillende tijden op de Engelsche beschaving hebben ingewerkt, maar men zou zich toch vergissen, wanneer men in de Engelsche kunst alleen een resultaat van de vermenging van Germaansche en Romaansche beginselen wilde zien. Een dergelijke samenvloeiing van twee of meer stroomingen heeft ook elders plaats gehad, b.v. in Spanje, maar zoowel hier als in Engeland zou men tot verkeerde opvattingen komen, wanneer men geen acht sloeg op sommige eigenaardigheden, die door geen vreemde invloeden te verklaren zijn en toch duidelijk aan den dag treden. Dergelijke origineele karaktertrekken zijn doorgaans zeer oud, zij hebben zich in den regel reeds bij de oudste bewoners van een land, bij een eenigszins langdurig ongestoord verblijf, onder den invloed van ligging, klimaat en levensvoorwaarden, ontwikkeld in hun meest primitieven vorm en zij zijn in later tijden nooit geheel uitgewischt.

Het is vooral de geïsoleerde ligging geweest, die de bevolking der Britsche eilanden in voorhistorische tijden gevrijwaard heeft voor velerlei onaangename ervaringen, waaraan de bewoners van het vasteland bloot stonden. Daarentegen heeft later de gemakkelijke toegankelijkheid van de zeezijde, de invallen van zeevarende volken in de hand gewerkt. Dat de Romeinen er na een langdurig verblijf toch niet bereikten, wat in Gallië verkregen was, maar in zekeren zin het land verlieten in den toestand, waarin zij het bij hun komst gevonden hadden, moet zeker voor een groot deel aan het volkskarakter der oorspronkelijke bewoners worden toegeschreven en nu wordt van de Saksers wel bericht, dat zij die oorspronkelijke bewoners grootendeels hebben uitgeroeid, maar het is de vraag hoe men die berichten moet opvatten. Een volk, dat de Romeinen aanvankelijk wist te weerstaan en dat door Caesar beschreven wordt als dapper en moeilijk te bedwingen, moet al zeer gedemoraliseerd geweest zijn, dat de Saksers bij machte geweest zouden zijn, alle sporen van zijn bestaan te doen verdwijnen.

Wij zullen ons niet verder verdiepen in raadsels, die slechts door langdurig wetenschappelijk onderzoek nader tot de oplossing kunnen worden gebracht en ook niet trachten te definieeren, waarin het specifiek Engelsche bestaat, dat men telkens in de bouwkunst van dit land aantreft, maar waarvan de oorsprong ons ontgaat.

Voor wij Canterbury verlaten, dat in zoovele opzichten specifiek Engelsch is, mogen wij niet verzuimen nog een bezoek te brengen aain de oude St. Martinskerk, een kwartiertje, buiten de stad gelegen, die er, naast de kerk van het kasteel te Dover, aanspraak op maakt, de oudste, nog in wezen en in gebruik zijnde, Christenkerk van Engeland te zijn. Ook te haren opzichte beroepen de archeologen zich op het voorkomen van metselwerk van ontwijfelbaar Romeinschen oorsprong in een gedeelte der muren, als bewijs van hoogen ouderdom. Men meent dan ook, dat hier reeds voor den komst van Augustinus een kleine gemeente vergaderde en de overlevering verhaalt, dat koningin Bertha en later Ethelbert, in deze kerk begraven zijn. Men vertoont er ook een zeer oude doopvont waarin, naar men zegt, Ethelbert gedoopt zou zijn.

Het kleine gebouw heeft meer oudheidkundige dan architectonische waarde, maar om zijn ligging alleen is het reeds een bezoek waard.

Met zijn stompen vierkanten toren, grootendeels met klimop begroeid, staat het oude bescheiden gebouwtje midden op een weelderig begroeid kerkhof, aangelegd op een heuvel, vanwaar men een fraai uitzicht op de stad en de torens van de kathedraal heeft. Een typische zoogenaamde Lych-gate, een overdekte poort waarin bij begrafenissen de baar wordt nedergezet, waarop de lijkkist grafwaarts wordt gedragen, geeft tot het kerkhof toegang. De poort is in eikenhout geconstrueerd en wellicht af en toe gedeeltelijk vernieuwd, maar zij heeft volkomen haar middeleeuwsch cachet behouden. Het kerkhof zelf is een grooten bloementuin met fraaie boomgroepen hier en daar; het „Requiescat in pace" spreekt hier wel in zijn meest liefelijken vorm tot den bezoeker, te meer, daar de grafmonumenten over het algemeen zeer eenvoudig van vorm zijn, alleen de opschriften wel eens wat wijdloopig, maar die behoeft men niet te lezen, wanneer men niet wil.

Een oud-model grafsteenen, in den regel zonder opschrift trok hier onze aandacht door zijn vorm, die min of meer herinnert aan het deksel van een Egyptische mummiekist.

Ongetwijfeld heeft men hier met een zeer ouden vorm te doen, wellicht niet zonder belang voor de studie der grafkunst, waarvoor men misschien nergens dan in Engeland een zoo groote verscheidenheid van materiaal aantreft.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Genootschapsprijsvragen 1911.

Rapport der Jury.

I. Ontwerp van eene Ambtswoning met Representatiezalen voor den Burgemeester eener Groote Gemeente.

Uitgeloofd zijn een eerste prijs ad f 100.— en een tweede ad f 50.—; beide met het diploma van het Genootschap.

Ingekomen zijn 7 antwoorden, t.w.:

1. „Hoop" bestaande uit 8 teekeningen.
2. „Memento Vivere" bestaande uit 12 teekeningen.
3. „Architectuur v. d. Heerengracht" bestaande uit 13 teekeningen.
4. „Vita" bestaande uit 11 teekeningen.
5. „A. W." (monogram) bestaande uit 10 teekeningen.
6. „12" bestaande uit 5 teekeningen.
7. „Studie" bestaande uit 8 teekeningen.

Na een globaal overzicht over de geheele inzending kwam de Jury overeen de ontwerpen te beoordeelen in 5 hoofdzaken met toepassing eener waardeschaal, die zich beweegt tusschen de cijfers 1 en 6, in welke schaal 1 slecht, 2 onvoldoende, 3 middelmatig, 4 voldoende, 5 goed en 6 zeer goed voorstelt. De vijf hoofdzaken werden aangeduid door 1°. plattegronden-indeeling, 2°. buitenarchitectuur, 3°. binnenarchitectuur, 4°. constructie en 5°. teekenwerk.

De voor elk ontwerp in 't bijzonder geldende overwegingen zijn als volgt samen te vatten.

1. „Hoop". In 't plan is het woongedeelte te stiefmoederlijk behandeld tegenover het representatief gedeelte, de halverlichting is onvoldoende, verschillende vertrekken zijn ongunstig gelegen (zie boudoir en toiletten). De architectuur vertoont een te overvloedige en ongebreidelde fantasie, zich uitende in een meer decoratief dan architectonisch karakter (zie de verscheidenheid van venstertypen b.v.; waardoor de teekeningen noodzakelijk meer aan plaatjes dan aan een gebouw-ontwerp doen denken.

De uit het geheel sprekende goede wil verdient appreciatie. In de genoemde volgorde werden aan dit ontwerp de volgende cijfers toegekend: 2a, 3, 2, 2, 2 en 4.

2. „Memento Vivere". Ten opzichte van het plan werd opgemerkt dat de balzaal te klein is, en dat in 't algemeen te veel muren op balken zijn opgetrokken, waaruit valt af te leiden dat de ontwerper zich te gemakkelijk van de indeeling heeft afgemaakt.

De architectuur vertolkt een matige kracht, 't zwakst in het détail; terwijl het interieur beter is dan het exterieur. Toegekend werden de cijfers 4, 3, 4, 2, 4.

3. „Architectuur van de Heerengracht". De neiging naar het isoleeren van het woongedeelte van het representatief gedeelte heeft hier tot zeer bedenkelijke gevolgen geleid. (Zie de dsitributie). De architectuur is zwak; inzonderheid die van den achtergevel. In de waardeschaal kon dit ontwerp niet boven 2—3 gebracht worden.

4. „Vita". Het plan vertoont meerdere gebreken. De groote en kleine eetzaal zijn bijna even groot. Verschillende kamerafmetingen zijn slecht. De architectuur is beter geschikt voor een café-chantant dan voor dit representatief gebouwt. De waardeschaal vertoont de cijfers 2, 1, 1, 3 en 1.

5. „A.W." (Monogram). Dit ontwerp bevat veel goeds, zoowel in plan als in opstand; doch vooral in de plans; echter is 't niet geheel zonder bedenkingen. De kinderslaapkamer boven de balzaal is b.v. niet gelukkig gelegen. Deze zaal munt niet uit door fraaiheid. De architectuur vertoont eenige zwakheden. De topgevels, in 't algemeen de bekroningen, zijn niet mooi te noemen.

De waardeschaal bestaat hier in 5 vieren.

6. „12" is een in bijna alle opzichten uitmuntend ontwerp. De ontwerper is klaarblijkelijk op gezonde overwegingen begonnen en is daardoor tot een zeer bevredigend resultaat gekomen.

De geïsoleerde ligging van de groote zaal is een zeer gelukkige. Eveneens bezit de verdeeling en de ligging van het representatief gedeelte tegenover het woongedeelte zeer te waardeeren eigenschappen. De architectuur in den tuin is het uitvloeisel eener gelukkige inventie.

In de architectuur, zoowel uit- als inwendig, is veel goeds te waardeeren. Het teekenwerk getuigt van bijzondere geoefendheid. Aan deze inzending kende de Jury de volgende cijfers toe: 5, 5, 5, 4, 6.

7. „Studie". Het plan van deze studie vertoont veel ongunstigs, is alles behalve een organisch in elkaar gezet geheel. De afmetingen van verschillende kamers zijn zeer slecht en niet in overeenstemming met hun doel. Blijkbaar heeft de ontwerper geen duidelijk beeld van den opzet gehad, waaraan ook moet worden toegeschreven dat er geen harmonie ontstaan is tusschen plan en opstand, welke laatste bovendien een zeer armoedig aanzien vertoont.

Conclusie.

Als het beste en zonder bedenking voor den eersten prijs in aanmerking komende ontwerp is No. 6, motto „12"; terwijl voor den tweeden werd aangewezen No. 5, motto „A.W." (monogram). Inzender van het eerstgenoemde ontwerp bleek te zijn de heer Maurits Plate, die van het tweede de heer Th. Philippi, beiden te Amsterdam.

II. Ontwerp van een Ontvanggebouw voor eene Bloemententoonstelling.

Uitgeloofd zijn een eerste prijs ad f 60.— en een tweede ad f 30.—, beide met het diploma van het Genootschap.

Ingekomen zijn 4 antwoorden, t. w.:

1. „Zonnebloem", 2. „H", 3. „Flora", 4. Sneeuwklokje".

„Zonnebloem" heeft behalve door zijn smaakvolle teekening, verschillende goede eigenschappen. Het bezit het karakter: „tentoonstellingsgebouw" en heeft iets onmiskenbaar feestelijks. Minder gelukkig geslaagd zijn echter de bekroningen. Een perspectivisch aanzicht zou bovendien wel eenige minder goede dingen in de uiterlijke distributie aan 't licht gebracht hebben.

„H" heeft een geheel ander, doch niettemin een goed plan. Het denkbeeld van een middenterrein is zelfs zeer goed. De toegangen zijn echter minder geslaagd. De architectuur is niet die voor een gebouw met deze bestemming. Ze is te zwaarmoedig. Daarbij zijn eenige motieven niet opgelost; zooals de bogenreeks, die geen bewust einde gekregen hebben. Het teekenwerk getuigt van een gemakkelijke vaardigheid.

„Flora" is een onvolledig plan. Het ontbreken eener korte doorsnede (er zijn twee lange) bemoeilijkt de beoordeeling, maakt zelfs onmogelijk te zien hoe de ontwerper de overkappingen gedacht heeft. Het plan heeft zekere verdienste. De hal ligt echter te ver van den voorgevel verwijderd.

„Sneeuwklokje" toont de onmacht van den ontwerper al te zeer. Hij late zich hierdoor niet ontmoedigen. Papier en potlood zijn o zoo gewillig, doch slechts voor de geoefende hand heeft deze willigheid waarde.

De Jury aarzelde niet den eersten prijs toe te kennen aan „Zonnebloem", den tweeden aan „H". Ontwerper van het eerstgenoemde plan bleek te zijn de heer N. Lansdorp, die van het tweede was nog niet bekend wegens het ontbreken van den naambrief.

III. Ontwerp van een Hoofdingang met aansluitende détails voor een deftig Heerenhuis.

Uitgeloofd zijn een eerste prijs ad f 40.— en een tweede ad f 20.—, beide met het diploma van het Genootschap.

Ingekomen zijn 5 antwoorden t. w.:

1. „Februarie 1912", 2. „Aquarius", 3. „Studie", 4. „Esperance", 5. „Poging".

„Februarie 1912" heeft iets aantrekkelijks; doch daartegenover onmiskenbaar bedenkelijke elementen (b.v. leelijke consoles). Hoe wil de ontwerper de zware markies maken en van welk materiaal? Profielen als de geteekende in graniet zou menig protest van den bewerker uitlokken.

„Aquarius" vertoont op eenvoudige wijze zeer te waardeeren hoedanigheden. De behandeling van den binnenwand in verband met de buitenverdeeling is bijzonder goed. De slecht gekozen kleur op het buitenaanzicht werkt zeer ongunstig, de behandeling der teekeningen laat te wenschen over.

„Studie" en „Esperance" zijn beide van zoodanige kwaliteiten dat nadere bespreking beter achterwege te laten is. De ontwerpers mogen dit als een aansporing beschouwen voor een volgende gelegenheid!!

„Poging" heeft het karakter goed vertolkt; echter ontbreekt de onmisbare samenhang tusschen onder- en bovengedeelte, 't geen zich vooral in het binnen aanzicht sterk demonstreert. De rechthoekige ramen boven de getoogde schaden hier zeer. Den ontwerper komt een bijzondere lof toe voor de wijze waarop hij het vraagstuk in détails behandelde, 't geen hem bracht tot een respectable quantum arbeid. Eenparig kwam de Jury tot de overtuiging dat de eerste prijs toekwam aan „Aquarius", de tweede aan „Poging". Ontwerpers bleken te zijn respectievelijk de heeren C. J. Blaauw en C. A. C. Rotgans, beiden te Amsterdam.

IV. Ontwerp van een Glas-in-lood-Venster voor een Trappenhuis.

Uitgeloofd zijn een eerste prijs ad f 45.— met het diploma en een tweede prijs bestaande uit het diploma van het Genootschap.

Ingekomen zijn 2 antwoorden, t. w.:

1. „Adelaar", 2. „Primum Mobile".

De Jury achtte termen aanwezig om geenerlei bekroning toe te kennen.

V. Ontwerp van een patroon voor Behangselpapier.

Uitgeloofd zijn een eerste prijs ad f 30.— met het diploma en een tweede prijs bestaande uit het diploma.

Ingekomen zijn 4 antwoorden, t. w.:

1. „De Brug", 2. „Meander", 3. „Zigzag", 4. „Landra".

„De Brug". Het ornament is saai, het kleurverschil tusschen de twee groenen te groot.

„Meander", ornament en teekening zijn mooier en beter dan de gekozen kleuren. Ook hier is het verschil te groot om het gewenschte effect te verkrijgen.

„Zigzag" is mooi van kleur, fijn en gevoelig, het ornament is goed; doch dreigt in de fijne deelen wat slap te worden.

„Landra", verdeeling noch kleur zijn geslaagd te beschouwen. Het ornament doet te mager op het fond, waartoe de kleur meewerkt.

De eerste prijs wordt toegekend aan het ontwerp „Zigzag", de tweede aan „Meander", die beide blijken te zijn van den heer W. Bogtman, te Haarlem.

De Jury:
H. P. BERLAGE Nzn.
JAN STUIJT.

Amsterdam, April 1912.

Naschrift.

Bij het buitensporig laat verschijnen van bovenstaand Juryrapport merkt het Bestuur op dat gebleken is dat het concept niet lang na de beoordeeling werd opgesteld. Het werd goedgekeurd en onderteekend door twee der drie leden van de Jury; terwijl de heer Baanders, het derde lid, er het volgende onder aanteekende: „Ik ben niet heel gerust over dit Juryrapport en voel zekeren drang om het aan de hand der teekeningen nog eens na te gaan. Maar indien mijne collega's er tevreden mee zijn, dan leg ik mij er bij neer."

Deze aanteekening gaf het toenmalig Bestuur aanleiding de publicatie uit te stellen, terwijl den heer Baanders het rapport werd ter hand gesteld.

Uit latere, veel latere, correspondentie blijkt dat de heer Baanders zich met den vorm van het rapport niet heeft kunnen vereenigen, al droeg de gepubliceerde conclusie geheel zijne goedkeuring weg. „Aan mijn voornemen, schrijft de heer B., om het Juryrapport om te werken, waarbij ik vooral meerdere uitvoerigheid en nauwkeurige détailleering der motieven die de Jury leidden, beoogde, heb ik niet meer dan een begin van uitvoering kunnen geven. In het volvoeren van mijn plan werd ik verhinderd, doordat mijne omgeving mij, meer dan ik had kunnen vermoeden, noopte een mij verstrekt medisch advies op te volgen. Nu ik mij eenigen tijd geleden wederom er toe zette het rapport te voltooien, bleeken mijne indrukken te veel vervaagd, zoodat ik mij thans — hoewel noode — gedwongen zie U het rapport in zijn oorspronkelijken vorm in handen te stellen. Het spijt mij zeer dat door mijn toedoen de publicatie zooveel vertraagd is geworden en ik hoop dat U bij het beoordeelen van mijne houding, behalve mijn goeden wil tot beter doen, ook mijne omstandigheden in aanmerking zult brengen."

HET BESTUUR.

Uittreksel uit de Staatsbegrooting voor 1914.

(Slot.)

Verder is voorloopig f 32.000 uitgetrokken voor verbetering van het riviervak tusschen de Haandrik en de Pruisische grens; f 12.000 voor verbetering van de haven te Veere; f 41.000 voor de verruiming van het Kanaal onder de gemeente Weert. Voor het Wilhelminakanaal is f 200.000 meer uitgetrokken. De bedoeling is de werken zoo krachtig aan te pakken en voort te zetten, dat deze in 1918 zullen kunnen zijn voltooid, terwijl het gedeelte Oosterhout—Tilburg, met zijkanaal naar de Mook, behoudens onvoorziene omstandigheden één jaar vroeger gereed zal kunnen zijn.

Voor een waardige verbetering van het buiten toeleidingskanaal te IJmuiden met inbegrip van den bouw van een nieuwen steiger voor betonblokken met toebehooren, wordt geraamd op f 250.000 waarvan een bedrag van f 50.00 binnenkort toch noodig zou zijn voor steiger-vernieuwing. De uitvoering zal over 2 jaren kunnen worden verdeeld; in verband waarmede op de begrouting een bedrag van 1 ton wordt uitgetrokken. Voorts zijn gelden uitgetrokken voor verwisseling van deuren der groote schutsluis te IJmuiden; voor verdieping van de vaargeul buiten de Hooge sluizen; voor afgravingswerken ten behoeve van de Visschershaven te IJmuiden; voor aanschaffing van toestellen voor automatischen vischafslag; voor aanleg van spoorwegwerken aan de N.-O. zijde van die Visschershaven, zoomede voor spoedigen afbouw van een nieuwe vischhal en vergrooting van de havenkom; verder voor verschillende haven- en kadewerken enz. te Ter Neuzen, zoomede voor aanlegplaatsen voor diepgaande zeeschepen daar ter plaatse.

Laatstbedoeld plan beoogt het maken van een havenemplacement, waarin twee havenbassins, in de gemeente Neuzen, gelegen tusschen het stationsemplacement aldaar en de staalfabriek, aan de oostzijde van het kanaal. De raming van het geheele werk bedraagt f 600.000.

Een wetsontwerp ten behoeve der verklaring van het algemeen nut van het werk zal worden ingediend.

Met het oog op de mogelijkheid, dat in 1914 met den aankoop van de benoodigde terreinen zal kunnen worden aangevangen, is een bedrag van f 60.000 uitgetrokken.

De prov. Zeeland heeft een bijdrage in de kosten toegezegd van f 10.000 gedurende 12 jaar. De eerste termijn dier bijdrage zal in 1914 worden betaald.

Met de spoorwegmaatschappij Mechelen—Ter Neuzen is eene overeenkomst gesloten, volgens welke deze de exploitatie der kaden, steigers en andere werken op zich neemt.

Verder zijn gelden uitgetrokken voor den bouw van derde schutsluizen voor het kanaal door Zuid-Beveland; voor vernieuwing van de beschoeiing langs den Peperdijk te Vlissingen; voor vernieuwing van de 12 ducdalven in de schutkolk aan de groote schutsluis te Katerveer (Willemsvaart in Overijsel); voor verbetering enz. van de Drentsche Hoofd- en Bellervaarten en beschoeiing te Assen.

Een bedrag van f 10.900 is uitgetrokken als verhooging van de rijksbijdrage aan de commissie in zake den aanleg van straatwegen in Emmen; in de kosten van straatwegen van Erica over Klazienaveen en Emmercompascuum naar Munstersche Veld en van Noordborgs over Angelsloo en Nieuw-Dordrecht naar Dortschebrug.

Voorts zijn gelden uitgetrokken voor bijdrage aan de provincie Limburg in de kosten van verbetering aan den rijksweg der 2e klasse van Heerlen naar Sittard, en wel wordt voorgesteld een rijkssubsidie te verleenen van f 90.000. Daartoe is ½ gedeelte of f 30.000, op deze begrooting uitgetrokken, van welk bedrag alleen gebruik zal worden gemaakt, als door de overige belanghebbenden aan de door de provincie gestelde voorwaarden wordt voldaan.

Uitgetrokken zijn o.m. verder gelden voor een bijdrage aan Helmond in de kosten van aanleg van een voetbrug over de Zuid-Willemsvaart aldaar; voor een bijdrage aan Krabbedijke in de kosten van het herstellen van den westelijken havendijk aldaar; voor bijdrage aan Winterswijk in de kosten van aanleg van wegen van Lintum naar de Rutgeschans en van genoemden weg naar de halte van de Geld.-Overijs.-Locaalspmij. te Miste voor een bijdrage aan Winterswijk in de kosten van wegverharding zoomede aan de gemeenten Lichtenvoorde en Ruurlo in de kosten van aanleg van een kunstweg van Lichtenvoorde door de buurtschap Zieuwent naar Ruurlo; voor een bijdrage aan de commissie van belanghebbenden bij den aanleg van een straatweg van Ansen naar Uffelte; voor bijdrage aan Schiermonnikoog voor het maken van een aanlegplaats en wegenaanleg; verder voor wegharding tusschen Venray en Oploo.

Nog zijn gelden uitgetrokken voor onderhoud, herstel en verbetering van de landsgebouwen te 's-Gravenhage. Hieronder valt een bedrag van f 24.500 wegens de inrichting van bureelvertrekken op de zolderverdiepingen in het gebouw van het dep. van financiën. Voor de tribunes in de zittingzaal van de Eerste Kamer is geen bedrag in de uitgetrokken som begrepen, aangezien in deze aangelegenheid nog geen oplossing is verkregen en het door, den minister beter wordt geacht de noodige gelden bij suppl. begrooting aan te vragen, zoodra de zaak rijp is.

Posterijen. Voor gebouwen ten dienste der posterijen is f 324.00 meer uitgetrokken dan in 1913.

De onteigening van perceelen aan de Coolvest te Rotterdam voor de stichting van een stadhuis en een post- en telegraafkantoor heeft plaats gehad, en tevens de aanwijsing van het terrein, dat voor laatstbedoelden bouw wordt bestemd. De overeenkomst van ruil met de gemeente zal aan de goedkeuring der Kamer worden onderworpen. De voorbereiding van den bouw is nog niet ver genoeg gevorderd om daarvoor thans reeds een aanvraag van gelden te kunnen doen, zegt de minister.

Hoofdstuk X (Landbouw, Nijverheid en Handel.)

Het eindcijfer van de begrooting wijst op een vermoedelijk accrès van f 4.708.287.50.

O. a. wordt dit accès veroorzaakt door hoogere raming van:
een bedrag van f 30.000 als eerste gedeelte van de stichtingskosten van een centraalinstituut voor het contrôle-onderzoek van veevoedermiddelen te Wageningen; de uitgaven van het staatsmijnbedrijf met f 1.400.000; de uitgaven voor het tweede gedeelte van het subsidie tot een bedrag van ten hoogste f 375.000 aan de centrale commissie voor de internationale tentoonstelling te San Francisco in 1915 met f 300.000.

Afdeeling Nijverheid.

Op 't gebied van het Mijnwezen is voor woningbouw in 't geheel geraamd f 346.200. Voorts is uitgetrokken f 125.000 voor proefboringen tot verkenning van het Staatsmijngebied en f 8.800 voor diversen.

De verdere verkenning in 1912, zal geschieden ten behoeve van de vijfde Staatsmijn.

Voor 1914 is voor aanleg (Staatsmijn Wilhelmina) weder f 50.000 uitgetrokken.

In de electrische centrale van Staatsmijn Emma zal het aantal turbines met één van 4000 kilowatt worden vermeerderd.

Als nieuwe post komt voor een bedrag van f 500.000 voor cokesovens.

Een bedrag van f 150.000 is onder het hoofd »vierde staatsmijn« uitgetrokken voor aankoop van terreinen voor spoorwegaansluiting en mijnemplacement en f 90 000 voor aanleg koolwinning.

De raming van ontvangsten van het Staatsmijnbedrijf geeft een overschot van f 400.000.

Een bedrag van f 2000 is hooger uitgetrokken voor het veiligheidsmuseum.

Hoofdstuk XI (Koloniën).

Op dit hoofdstuk is f 3800 meer uitgetrokken voor eene herziening van de inkomsten van het technisch personeel bij het Technisch Bureau aan het Departement, welke kosten eveneens aan de staatsbegrooting worden gerestitueerd. Dat personeel diende in de rangen van ingenieur, technisch ambtenaar of opzichter, heeft een op zuiver technisch gebied liggenden werkkring, welke in aard overeenkomt met dien van de technici, ressorteerende onder andere departementen van algemeen bestuur.

Waar voor de bezoldiging en bevordering van de laatstbedoelde technici afzonderlijke regelingen zijn getroffen, afwijkende van die, welke voor de administratieve ambtenaren der departementen zijn vastgesteld, komt het den minister gewenscht voor om denzelfden weg in te slaan voor de technici voor het dep. van koloniën en te hunnen aanzien regelen te stellen, die zich zooveel mogelijk aansluiten aan die voor hunne vakgenooten van de andere departementen.

Het ligt in de bedoeling de nieuwe regeling voor het Technisch Bureau op 1 Januari 1914 in werking te doen treden en dan tevens aan 3 adjunct-ingenieurs, 1 technisch ambtenaar 2e kl. en 1 opzichter 1e kl. eene rangsverhooging toe te kennen en 2 thans in tijdelijken dienst zijnde ingenieurs tot ingenieur 3e klasse te benoemen.

De restauratie van de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Een schrijver, die zich „Hogel" noemt, gaf dezer dagen in het „Nieuws van den Dag" een aantal historische bijzonderheden over dit gebouw, welke wel grootendeels bekend zijn, doch die, in dit overzicht samengevoegd, voor onze lezers waarschijnlijk niet onbelangrijk zijn.

De zijde van de Nieuwe Kerk aan den Voorburgwal, waar tot dusver niemand aangetrokken werd door den somberen, loodkleurigen muur, die het gebouw aan den westkant afsloot, verheugt zich dezer dagen in een ongewone belangstelling. Velen, die uit de Raadhuis- en Paleisstraten komen, of uit het Postkantoor, of die daar op een der trams staan te wachten, kijken nieuwsgierig naar boven, om te zien, hoe langzaam aan een heldere spitse gevel door torentjes geflankeerd, oprijst boven de nog donkere massa aan den voet, dit toch reeds aantrekkelijke stadsgezicht nog verlevendigend. Het is de restauratie van het westfront der Nieuwe Kerk, waarmede de kerk-architect Posthumus Meyjes, hiertoe in staat gesteld door een aanzienlijke gift van anonyme stadgenooten, sinds eenigentijd bezig is.

Amsterdammers kennen hun Nieuwe Kerk gemeenlijk slechts van binnen, waar de beroemde praalgraven ook den vreemdeling trekken. Het is hun niet kwalijk te nemen dat zij weinig weten van, en ook weinig belangstelling toonen àn de ordonnatie en het uitwendige van het bouwwerk zelf, want — gelijk met zoovele belangrijke kerken ten onzent (en ook in 't buitenland) het geval is —: de Nieuwe Kerk is dicht bezet met onoogelijke bouwsels, half verscholen achter winkels en nog ingeklemd tusschen hooge huizen aan twee of drie kanten, zoodat slechts de Damzijde behoorlijk te zien is, en men nergens een goed overzicht krijgt van hare structuur, tenzij dan van een uitkijkpunt van boven af.

De kerk zelve en hare geschiedenis zijn echter merkwaardig genoeg. Het gebouw is een gedenkteeken uit den tijd van Amsterdam's snelle opkomst, en hoewel geen schitterend product van Gothischen kerkbouw — ons land bezit die helaas niet: zelfs de St. Janskerk in Den Bosch mag ternauwernood op dien titel aanspraak maken — toch een der zeldzame vertegenwoordigers van den laat-middeleeuwschen bouwtrant.

Tot in het begin der 14e eeuw bezat Amsterdam slechts één groote kerk (de St. Nicolaas- of Oude Kerk), benevens een aantal kapellen, waarvan de Heylige Stede de beroemdste was.

In November 1408 bewilligde de Utrechtsche bisschop in de vorming van een zelfstandig kerspel; de kerk, die daar opgericht zou worden, werd aan de H. Maagd gewijd. Met den bouw moet men kort na 1408, in elk geval vóór 1414, aangevangen zijn. De maker van het plan is onbekend: het is trouwens bijna regel, dat de ontwerpers en architecten van de ontzagwekkende monumenten uit de middeleeuwen — waaronder er zijn die tot de grootste kunstenaars behooren — onbekend gebleven zijn, of dat slechts hun naam aan het nageslacht werd overgeleverd. Wat beteekenden in dien tijd, behalve de geestelijke en wereldlijke vorsten, de individuen? En vooral voor deze grootsche architectuur geldt, dat ze de uitdrukking was van de vroomheid en het onbewuste kunstbesef van een volk; echte gemeenschapskunst deze, waarbij ook in de eeuw of eeuwen, dat de bouw duurde, het oorspronkelijke plan zelden strikt gevolgd werd, en generatiën van kunstenaars elkaar opvolgden, zoodat een betrekkelijke mate van eenheid slechts bewaard kon blijven, zoolang de kunstsmaak der intelligente massa zich zoo ongeveer aan dezelfde normen hield.

Drie eeuwen lang, nadat die wondere opbloei van den spitsbogenstijl op mysterieuse wijze was ontstaan in Frankrijk's noorden en midden, en totdat een minder geloovig, minder zelfstandig, minder artistiek voelend geslacht den vreemden schimpnaam „Gothisch" overnam en bleef toepassen op de oorspronkelijkste kunstuiting die het noorden heeft voortgebracht — drie eeuwen achtereen heerschte deze stijl oppermachtig, zich verspreidende over Duitschland en tot in Italië, Spanje en Schotland, en ook in ons land. Doch hier blijkt weer, welk een jonge volksgemeenschap die van het eigenlijke Holland toch is. Limburg en Gelderland bezitten zéér oude monumenten, maar toen Holland oprees uit een onbeduidend bestaan en machtig werd, toen was de grootste bloei der Gothiek reeds voorbij. De kathedraal van Amiens stond al meer dan een eeuw en was zelfs voorzien van haar massieve torens, toen men te Amsterdam de hand aan het werk sloeg om naar 't voorbeeld van dat pronkstuk der Gothiek, een „nieuwe kerk" te laten verrijzen.

Naar het voorbeeld van Amiens — maar slechts uit de verte, minder rijk aan versiering en heel wat minder groot

ook[1]). Toch toont het zestiende-eeuwsche schilderij, dat nog in de kerkeraadskamer bewaard wordt en dat zeer waarschijnlijk de bedoelingen der bouwmeesters uit de 15e eeuw weergeeft, dat het oorspronkelijke plan was, de kerk aan de westzijde van het kruispand langer te maken dan ze thans is; het grondplan zou dus inderdaad veel overeenkomst gehad hebben met dat van Picardië's hoofdkerk. Natuurlijk werd bij den bouw de Gothische stijl gevolgd, een bouwtrant welks oorsprong misschien wortelt in de „groene kerk", het woud met hoog-opgaande stammen waar de oude Germanen hun goden vereerden:

Het Woud moest de eerste tempel zijn,
En straks, toen Christenkunst den Duitschen geest bezielde,

Wat anders werd haar kathedraal,
Dan 't Woud, verhoogd tot Ideaal?
Helaas, het scheppen van een grootsch monument lieten de nog vrij geringe rijkdom en offervaardigheid dezer landen niet toe. Wel werd de Nieuwe Kerk van binnen rijk verzorgd en in de 16e eeuw moet het inwendige met zijn 35 altaren een schitterenden aanblik vertoond hebben, maar het grootste deel van dien rijkdom is na de Hervorming verdwenen. Opmerkelijk is het dat de nissen in de steunbeeren wel voor 250 beelden plaats geven, maar dat er waarschijnlijk nooit één op zijn console heeft gestaan. Zelfs de balustrade met pinakeltjes, die de groote lijnen van het bouwwerk zoo goed versiert, dagteekent van de restauratie der 17e eeuw.

Evenals nagenoeg alle groote kerken, heeft de Nieuwe Kerk zijn lotgevallen gehad. Reeds in 1421 werd hetgeen wat er toen reeds gereed was, grootendeels vernield bij den grooten brand, die de stad in asch legde: in 1452 volgde een nieuwe dergelijke ramp. Bij den wederopbouw werd de kerk aan de H. Catharina gewijd. Wat er thans van het oorspronkelijke over is, werd in hoofdzaak in de laatste helft der 15e eeuw, dus naar de laat-Gothische opvattingen, gebouwd, ook de kapellen die den koortrans omringen,[2]) maar de later (1e helft 16e eeuw) vergroote noorder-kruisbeuk vertoont reeds détails uit de renaissance, niet alleen de karakteristieke schelpen, maar ook Korinthische zuilen op voetstukken, welke in de nissen der zware steunbeeren zeer misplaatst zijn, want ze dragen niets.

De ramen hebben natuurlijk laat-Gothische traceeringen, maar dit ornament is nergens bijzonder mooi. In de hooge vensters der kruisbeuk-gevels is de middenzuil zeer zwaar, en vertakt zich naar boven rechtstreeks tot in de zijden van den grooten spitsboog, hetgeen aan 't luchtige van de boogversiering schade doet en de losse traceeringen der rijkere periode belet.

(Slot volgt.)

1) De Kathedraal van Amiens is 145 M. lang en 70 M. breed over het transept; de Nieuwe Kerk meet 87 bij 58 meter. De St-Bavo te Haarlem is veel langer: 138 M.

2) Toen eenige jaren geleden het hoekhuis van Gravenstaat en Egger straat afgebroken was, heeft Wenckebach voor de premie-uitgaaf van Het Nieuws: „Oud-Amsterdam" een teekening van de koorzijde gemaakt, zooals men die anders nooit zien kan (pg. 3). Een fotografie vindt men in de „N.-Holl. Oudheden". pg. 38.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 44. Vergadering van Architect-Leden der Mij. t. b. d. B. van 21 October 1913.

Verslag van de Hoofdbestuursvergadering op 21 October 1913.

Indrukken van een Duitsche reis, door Willem C. Brouwer, met afbeeldingen.

Bauberatung, door J. D. Landré (Slot).

De nieuwe Verkeersweg te Amsterdam, door Jan Stuijt, met afbeelding.

Het verkeer, door P. A. Timmers.

Ingezonden. Over de herstelling der abdij te Middelburg, door B. von Brucken Fock.

ARCHITECTURA No. 44. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Kort Verslag van een buitengewone Vergadering van den Bond Heemschut van 25 October 1913, te Amsterdam.

De harmonische ontwikkeling van het denkbeeld der Open-Lucht Musea, door D. J. van der Ven, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD, No. 44. De Toren te Schillaard en de verwaarlooizing van Friesche kerken, door G. J. Veenstra, met afbeeldingen.

Het nieuwe Heliopolis, door Willem van der Pluijm, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 44. Statistiek van Electriciteitsbedrijven in Nederland voor 1912.

Het ontwerp van wet inhoudende regeling in zake electriciteitsvoorziening, door E. Flesseman Jr. w. e. i.

Beschouwingen over de rationeele bepaling van het voor een willekeurige boven-rivier of een willekeurig vak van zoodanige rivier passend normaalprofiel, met toepassing op het deel van de Boven-Maas tusschen Venlo en Mook, door H. Doijer c. i. (Vervolg) met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie v. h. K. I. v. I. van 25 October 1913.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 44. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Wenken voor den utiliteitsbouw. — Vragenbus. — Gemengd. — Boekbespreking. — De brochure van de Bouwkundige Vakgroep van den Bond van Technici. — Uit technische bladen en Tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 43. J. Visschedijk. Overlijdensbericht. § 495 der A. V.

Aansprakelijkheid van taxateurs.

Eenige cijfers uit de Indische Begrooting.

Afdeelingsverslagen. Groningen 21 October 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 18. De gasoven in de keramische industrie. — Het maken van een dichte, matglanzende, roode deklaag op kleiproducten. — Cementsyndicaat. — Ingezonden. — Mededeelingen.

KLEI No. 21. Officieele Mededeeling.
Woonhuis te Aalsmeer (Met 4 afb.)
De Engelsche Woning VIII.
Het Steenbakkersbedrijf in Amerika. (Vervolg en Slot.)
Verscheidenheden.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No 2. In het Novembernummer van Alexander Koch's maandschrift vinden wij na een aantal proeven van Duitsche Schilderkunst van zeer gemengd gehalte, eenige proeven van binnendecoratie van woonhuizen door den Parijschen modekunstenaar Paul Poiret. Men zou het tuinkunst, toegepast op binnendecoratie kunnen noemen. Poiret beschildert de huizen met naturalistische klimplanten en laat in zijn kamers ook echte planten, in bakken geplaatst, tegen latwerk opgroeien, een allerzonderlingste combinatie, waarbij dan nog met draperie- en spiegeleffecten gewerkt wordt en waaruit o. i. alleen blijkt, dat Duitschland niet het eenige land is, waar kunstenaars zijn, die niet meer weten, waar zij het moeten zoeken.

Gelukkig komt een seriens werk van Em. von Seidel, Brakls Kunsthaus te Munchen, bewijzen, dat er toch ook nog werk van meer waarde gemaakt wordt.

Een aantal kijkjes in de Weener Behangseltentoonstelling geeft een denkbeeld van de handige wijze, waarop men daar in het kunstnijverheidsmuseum met dit in zeker opzicht lastige materiaal toch een goed geheel heeft weten te verkrijgen. Men heeft een systeem van verdeeling der beschikbare ruimte toegepast, waarbij een serie van kamertjes met veel wandvlak verkregen is, welke kamertjes alle met verschillende papieren behangen zijn. Hier en daar zijn in die kamertjes enkele bijpassende meubelen geplaatst.

De volgende artikelen handelen over de Koninklijke Porceleinfabriek te Berlijn en eenige van hare jongste producten, over nieuwe poppen voor het marionettentheater gemaakt door Richard Teschner en over Ex-libris van Willi Geiger, terwijl ten slotte nog afbeeldingen worden gegeven van grafkunst en rietvlechtwerk. Aan verscheidenheid ontbreekt het dus niet en deze maakt zeker dit tijdschrift voor velen aantrekkelijk.

ELECTRISCHE TRACTIE door E. F. Suringar, Werktuigkundig en Electrotechnisch Ingenieur, uitgave van Van Mantgem & De Does te Amsterdam.

Dit lijvig boekdeel van ruim 400 bladzijden tekst met 538 figuren is het derde deel van De Electrotechnische School, een werk in 5 deelen, door verschillende schrijvers bewerkt, dat nu reeds zijn derden druk beleeft. Electrische trams en spoorwegen worden in dit deel in al hun onderdeelen uitvoerig behandeld. Daarover bestaan wel verschillende buitenlandsche werken, doch in de meeste gevallen behandelen deze, gelijk de schrijver in zijn voorwoord opmerkt, slechts een enkel gedeelte van het zeer uitgebreide onderwerp, terwijl zij bovendien buiten het bereik vallen van vele Nederlandsche technici, die zich een algemeene kennis op het gebied der electrische tractie willen eigen maken. Theoretische beschouwingen vindt men in de andere deelen van de leerschool. Het hier besprokene beweegt zich uitsluitend op practisch terrein en de gegevens, waarmit het is opgebouwd, zijn aan de practijk ontleend. Daardoor kan het ook voor hen, die buiten het vak der electrotechniek staan, doch zich van het een of ander, betreffend electrische tractie, op de hoogte willen stellen, een nuttige vraagbaak zijn.

Varia.

HET EERSTE ROTTERDAMSCHE TUINDORP.

(Slot.)

Ter verzekering nu van betere woningtoestanden hebben de oprichters van de Naamlooze Vennootschap Eerste Rotterdamsche Tuindorp zich allereerst afgevraagd, welke de voorwaarden zijn, die vervuld moeten worden, om een tuindorp te kunnen bouwen en met succes te exploiteeren. Zij meenden toen als resultaat van die overweging te moeten zoeken naar een terrein, dat uit de stad gemakkelijk genoeg te bereiken is, om den gang van huis naar het werk niet bezwaarlijk te maken, en dat tevens ver genoeg af ligt, om aan het hoofddoel van het tuindorp, het leven buiten te beantwoorden. Zij waren van oordeel, dat men met reden moest kunnen verwachten, dat het wonen in een tuindorp door de daarvoor in aanmerking komende klassen in onze stad zeer zal worden begeerd. En eindelijk moest het plan behoorlijk financieel opgezet kunnen worden.

Zijn zij hierin geslaagd? Aan den eisch van een schoone ligging en van het „buiten" zijn is redelijk wel voldaan. Wij hebben onszelf daarvan aan den Groenen Hilledijk nog eens overtuigd, omdat wij bevreesd waren, dat de spoorlijnen het terrein een weinig beklemmen zouden en het uitzicht bederven. Maar dat viel zeer mee. Het is werkelijk wel een aardige streek en men voelt er zich ook „buiten".

De huisjes langs den Dordtschen Straatweg zijn niet fraai, maar zij gaan gelukkig nogal schuil achter geboomte. In dit opzicht dus geen ongelukkige keuze.

Alleen zijn de oprichters in hun prospectus wel wat optimistisch met betrekking tot de „zeer centrale ligging voor de verschillende bedrijven aan den linker-Maasoever, zoowel boven als beneden de Koningsbrug", zooals het daar heet, en is ook het voordeel van de aanwezige verkeersmiddelen gering. Men kan trouwens in dit opzicht voor een buitenaf aan te leggen tuindorp niet zooveel verwachten. De stoomtram der R.T.M. zal hier weinig kunnen bieden, en lijn 9 der R.E.T.M. en het spoorwegstation IJsselmonde nog minder. Men zou dus naar verbetering van de verkeersomstandigheden moeten streven, een punt, dat blijkens het jongste praeadvies van burgemeester en wethouders in het algemeen de aandacht van het college heeft voorzoover het juist de tramaanleg en het tramverkeer in verband met de behoefte van de arbeiders betreft.

Van het plan deelen wij nog mede, dat het terrein voor dit tuindorp ruim 16 HA. groot is — zoo groot als Parkhaven, St. Jobs- en Schiehaven bij elkaar — en dat men den grond voor een billijken prijs heeft kunnen verkrijgen. On-

(Vervolg 3de pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. **A. SINGELS Azn.,**
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 193-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen **G. VAN HEERDE.**
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 15 NOVEMBER 1913. No. 46

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Indrukken uit Zuid-Engeland.

Vervolg (Zie bladz. 355).

De Zuidkust van Engeland heeft, vooral daar, waar het Kanaal zich vernauwt, altijd veel van de elementen te lijden gehad. Sterke stroomen schuren voortdurend langs den voet der krijtrotsen en bij Zuid-Wester stormen kan de zee hier geducht te keer gaan, al is het gevaar van ver landwaarts inbreken hier dan ook gering.

Overal waar de rots onmiddellijk uit zee oprijst, zooals bij de Shakspeare-cliff bij Dover en bij Beachy-Head kan men duidelijk zien, hoe hier voortdurend aan het zachte gesteente geknabbeld wordt, hoe de zee voortdurend bezig is de rots te ondermijnen. Afschuivingen behooren dan ook niet tot de zeldzaamheden en met ten onrechte worden sommige punten als gevaarlijk aangeduid. Bovenop toch staat men bloot aan het gevaar den grond onder zijn voeten te zien wegzinken, beneden maken de afgeschoven massa's de kust ongenaakbaar voor vaartuigen en hier en daar vormen zij smalle strookjes strand, die veelal slechts bij laag water begaanbaar zijn voor hen, die niet opzien tegen een wandeling over steenbrokken en vuursteenknollen en niet bevreesd zijn voor mogelijk neervallende stukken van den verweerden rotswand.

Op vele plaatsen wijken de cliffs landwaarts in terug en vindt men natuurlijke havens of bochten. Daar is het strand breeder en gemakkelijker te genaken, daar moet men dan ook de landingsplaatsen zoeken, waar de Romeinen voet aan wal gezet hebben en later menigmaal, van het vasteland uit, vijandelijke invallen zijn beproefd.

Nabij deze landingsplaatsen bleken het allereerst verdedigingswerken noodig en onder bescherming daarvan ontstonden nederzettingen, waaruit de oudste havenplaatsen van Engeland ontstaan zijn. De oude havenplaatsen van Kent en Sussex hebben een bijzondere beteekenis voor de ontwikkeling van het Britsche rijk als zeemogendheid gehad en wel met name die, welke het dichtst bij de Fransche kust gelegen zijn, namelijk Sandwich, Dover, Hythe, Romney en Hastings. Deze vijf plaatsen werden reeds door Eduard den Belijder tot vrije steden gemaakt, maar Willem de Veroveraar scheidde ze geheel van de graafschappen Kent en Sussex af en maakte van de vijf havens met de geheele kuststreek onder den naam van „Cinque Ports" een afzonderlijke jurisdictie onder zijn onmiddellijk oppergezag en onder beheer van een bewaarder of „warden", die op het kasteel te Dover resideerde. Reeds te voren in den Saksischen tijd was er een kustgraaf geweest die voornamelijk met de bewaking van de kust belast was. Dit was ook een der voornaamste zorgen van den lord-warden der Cinque Ports, die overigens, behoudens het oppergezag des konings, in zijn gebied te land en ter zee heer en meester was. De vijf steden genoten groote voorrechten, hare vertegenwoordigers in het parlement voerden den titel van baronnen en deze voorrechten werden later nog uitgebreid tot de oude steden Rye en Winchelsea, Noordwestwaarts van Hastings gelegen. Daartegenover stond de verplichting, aan de Cinque Ports op

gelegd, om schepen te leveren en uit te rusten ten dienste van den Staat, zoo dikwijls dit noodig was, want voor de regeering van Hendrik VII had de koning van Engeland geen geregelde vloot tot zijn beschikking. Eduard I bijvoorbeeld eischte eenmaal niet minder dan 57 schepen, geheel uitgerust en bemand op kosten der Cinque Ports, maar matigde zijn eisch in zooverre, dat deze vloot slechts 15 dagen zonder vergoeding dienst zou doen. Het spreekt vanzelf, dat deze verplichting medebracht, dat de betrokken havensteden op het uitrusten van schepen voor oorlogsdoeleinden werden ingericht enbijna geregeld oorlogsschepen onderhielden. Hierdoor van hun kracht bewust geworden, ondernamen de Cinque Ports niet alleen af en toe rooftochten ter zee voor eigen rekening, maar ontzagen zij zich niet, ook op eigen gezag oorlog te voeren en verdragen te sluiten. De lord-warden benoemde bovendien eigenmachtig de vertegenwoordigers in het parlement, niet minder dan zestien. In de zeventiende eeuw werd evenwel definitief aan deze misbruiken een einde gemaakt en sedert 1832 is het bestuur der vijf havensteden geschoeid op dezelfde leest als dat van alle andere Engelsche gemeenten. Wel is er nog een lord-warden, die thans op het kasteel te Deal woont, maar deze waardigheid is een eerebaantje en van de oude voorrechten der baronnen van de Cinque Ports is niet veel anders overgebleven, dan dat zij bij de kroning van een koning van Engeland den troonhemel boven diens hoofd mogen dragen.

Wanneer men van Canterbury naar Hastings spoort volgt de lijn tot Ashford de vallei van de Stour, aan weerszijden door hooge heuvels begrensd, maar voorbij Ashford daalt het land aan de linkerzijde tot een uitgestrekte vlakte, waardoor het riviertje de Rother stroomt. Aan de uitmonding van dit riviertje in een delta, welke zich gevormd heeft in een inham, die vroeger door de zee bespoeld werd, ligt op een heuvel de reeds genoemde oude stad Rye, vroeger een belangrijke havenplaats, maar thans eenige kilometers van de zee verwijderd en geheel landstad geworden. Wel vormt een der geulen in de delta nog een soort van haven, maar zeeschepen kunnen niet meer nabij de stad komen.

In de vroege middeleeuwen moet zij door Eduard den Belijder aan de abdij van Fécamp in Normandië in leen zijn gegeven, doch Hendrik III meende in het midden der dertiende eeuw de rechten der abdij weder te moeten overnemen en de stad beter mede te kunnen laten bijdragen in het onderhouden zijner oorlogsschepen, terwijl hij eveneens overwoog dat Rye en het meer zuidwestwaarts gelegen Winchelsea twee belangrijke punten waren voor de bescherming der kust tegen vreemde invallen. Daaraan had van ouds deze landstreek blootgestaan. De overlevering verhaalt o.a. dat de Denen in 893 met 250 schepen de Rother zijn opgevaren. In de veertiende eeuw hebben de Franschen de stad menigmaal geteisterd en in 1378 nagenoeg geheel verbrand. In de vijftiende eeuw vinden wij nogmaals een grooten brand vermeld en in de zestiende is het vooral de pest geweest, waarvan de stad bij herhaling veel te lijden heeft gehad.

Omstreeks de veertiende eeuw moet reeds de verzanding van de baai en haven van Rye begonnen zijn en dit is wel de voornaamste oorzaak van den achteruitgang in de welvaart der stad geweest, maar toch was zij tot in het begin der negentiende eeuw nog een garnizoensplaats van eenige beteekenis met kazernes voor infanterie en cavalerie en een artillerie-arsenaal. In 1818 zijn de kazernes afgebroken en is het artillerie-materieel weggevoerd en thans is Rye een „ville morte", zooiets als den Briel of Monnikendam, met glorieuze historische herinneringen, een groot aantal oude gebouwen, het een al schilderachtiger dan het andere, naast elkander geschaard in nauwe straatjes, waar het gras tusschen de puntige keitjes groeit, muren en daken met mos en klimplanten hier en daar welig overtogen, een openluchtmuseum vormend, zooals er misschien zelfs in Engeland geen tweede wordt aangetroffen.

Tot de oudste gebouwen behooren de kerk, een paar kloosterkapellen en hetgeen van de vestingwerken is overgebleven. Dit is in hoofdzaak de eenig overgebleven stadspoort aan de landzijde voerend op den weg naar Londen en een kleine bastille aan de zeezijde, bekend als Ypres Castle, als observatiepost en ter bescherming van haven en kust gebouwd in 1135. Het is een vierkant gebouw met ronde torens op elken hoek. Van de tinnen dezer torens kan men de kust waarnemen van Fairlight bij Hastings tot de Cliffs bij Dover en ook de Fransche kust bij Boulogne sur Mer. Van welk een beteekenis deze wachtpost voor Engeland geweest is, kan men nagaan, wanneer men bedenkt, dat eeuwen lang het gevaar voor vijandelijke invallen voornamelijk van deze zijde te duchten was.

In de nabijheid van het kasteel was in een klokkenstoel de alarmklok opgehangen, waarmede, zoodra de torenwacht onraad bemerkte, de bevolking gewaarschuwd werd en te wapen liep, om een mogelijken aanval te kunnen weerstaan. Aan den voet van de muren van het kasteel was een ommuurd terras, dat tot artilleriepark was ingericht en den naam van Gungarden droeg.

Nog staat er een paar kanonnen, die dreigend hun monden zeewaarts richten, maar de borstwering is verlaagd zoodat men thans van dit terras een wijd uitzicht heeft over de breede strook land, die thans Rye van de zee scheidt en ook vandaar in de verte de schepen kan waarnemen, die het Kanaal passeeren. Er groeit niet veel op het aangeslibde land, dat in verschillende richtingen met geulen en kreken doorsneden is. Wel vertoonen zich groene plekken, maar daartusschen ook weder groote zandvlakten. Bij hooge vloeden wordt zeker een groot gedeelte van deze vlakte overstroomd, maar sedert 1823 is, naar wij meenen, het zeewater toch niet meer gekomen aan den voet van den heuvel waarop Rye gebouwd is.

Een vrij breed kanaal, dat nieuwe haven heet, is in de achttiende eeuw gegraven, met het doel Rye weder tot een zeestad te maken, maar reeds spoedig moet toen gebleken zijn, dat de voordeelen op verre na niet toereikend waren, om de kosten van het onderhoud der nieuwe haven te dekken en thans schijnt men aan dergelijke pogingen, om de oude stad tot meerder welvaart te brengen, niet meer te denken, maar er integendeel meer op uit te zijn haar zooveel mogelijk te conserveeren in den staat, waarin zij zich bevindt, als een curiositeit voor landgenoot en vreemdeling, als een zomervacantieoord voor liefhebbers van schilderachtigheid, als een openlucht-atelier voor jonge en oude schilders en architecten, die hier hun onderwerpen overal voor het grijpen hebben, hun artistieke studiën kunnen afwisselen met archeologische en historische en, zoo zij dichterlijk zijn aangelegd, inspiratie te over voor hun verbeelding kunnen vinden.

Ypres Castle ontleent zijn naam aan zijn stichter Willem van Yperen, graaf van Kent.

Niet ver van het kasteel is het kerkhof, een vrijwel vierhoekig plein, het hoogste punt en ook ongeveer het centrum van de oude veste.

Hier staat de kerk, een groote drieschepige kruiskerk met rechthoekig gesloten koor, gedeeltelijk met een open houten kap afgedekt, gedeeltelijk gewelfd. De kerk is ruim, maar niet zeer hoog. Op het kruis staat een vierkante toren, die zich slechts weinig boven de nok verheft. De toren is niet hoog genoeg, om den slinger van het daarin geplaatste uurwerk te bergen, men heeft daarvoor een sleuf in het gewelf moeten maken en zoo beweegt zich nu de slinger in de kerkruimte en herinnert den bezoeker voortdurend, dat de tijd vervliegt. Zoo heeft men

de noodzakelijkheid tevens dienstbaar gemaakt tot stichting der gemeente. De kerk is gedeeltelijk van Normandischen oorsprong, maar in hoofdzaak vroeg-Engelsch van stijl. Van binnen levert zij niet veel merkwaardigs op, van buiten is de koor-afsluiting gesteund door een paar luchtbogen, die ontspringen uit een paar geheel vrijstaande steunpijlers, zoodat tusschen deze pijlers en den koormuur een passage open blijft. Deze luchtbogen, zoo nabij den beganen grond, maken een zeer eigenaardig effect.

Het kerkhof rondom is een weelderig begroeide bloementuin; het ziet er uit alsof het nog gebruikt wordt, maar dit zal wel niet zoo zijn.

Aan het kerkhof staat nog een kleine kapel, die voorheen tot een Carmelietenklooster schijnt te hebben behoord, overigens is het omzoomd door oude gevels in baksteen of in vakwerk uitgevoerd, waartusschen ook minder oude, die echter in het geheel niet uit den toon vallen, omdat de bouwers de oude bouwwijze in eere hebben gehouden. Van het kerkplein loopen verscheidene oude straten bergafwaarts, een draagt den naam van Watchbell street naar de alarmklok, waarvan wij boven melding maakten, een andere heet Mermaidstreet en daar staat de oude Mermaid-Inn, vroeger wellicht een der herbergen, waar zeeroovers en smokkelaars te zamen kwamen om den buit te verdeelen en te verdobbelen. Nog is dit oude vakwerkhuis met zijn overgebouwde gevels en typische achterplaats een toevluchtsoord voor den vermoeiden en hongerigen reiziger. Men kan er uitrusten in de antieke drawing-room, goed eten in de oude gelagkamer met zijn tot boven opgaande eikenhouten betimmering en balkzoldering, men kan er zich in een ander vertrek warmen bij den grooten open haard, die een geheele wand in de breedte beslaat, men kan er ook logeeren in aardige, maar wat meer van modern comfort voorziene slaapkamers.

Als vele andere huizen in Rye heeft Mermaid-Inn zijn geschiedenis. Het is thans eigendom van een maatschappij en wordt gedirigeerd door een vriendelijke dame, mogelijk wel een afstammelinge van de zeemeermin, waarnaar het huis genoemd is. Blijkbaar kent men ook hier de zeemeerminnenlegende, die in de geschiedenis van vele oude zeesteden een rol speelt.

Het zou ons te ver voeren al de oude huizen te beschrijven die men hier aantreft, maar wij werden in dezelfde straat getroffen door een prachtig bewaard type van ouden vakwerkbouw in het huis bekend als Old Hospital. Het scheen, ofschoon in goeden staat, onbewoond te zijn, althans er was geen teeken van leven te bekennen, maar dit was, behalve in de hoofdstraat der stad, bijna overal het geval.

Behalve eenige schilders en hunne meestal vrouwelijke leerlingen, die er aan het werk waren, zag men in sommige straten totaal niets, in andere een oud vrouwtje of een paar schamele kindertjes, typen van zeerooverskinderen meenden wij er in te zien, als eenige stoffage. In de Gungarden konnen oude zeelieden op een bank een pijpje zitten rooken, maar zij weten niet meer te vertellen van de betere dagen, die Rye weleer gekend heeft. Wat zij er van weten is hun slechts bij overlevering bekend en mogen zij ook de zee bevaren hebben, van het avontuurlijk bestaan van den zeeman in een tijd toen het ambacht van zeeschuimer nog als een eerzaam beroep werd beschouwd, kunnen zij zich geen voorstelling meer maken. In dezen tijd is de opkomst der Cinque Ports te stellen en wie weet hoevele malen in de kerk van Rye den zegen van God en de Heiligen is afgesmeekt op ondernemingen, die niet anders dan rooftochten waren en hoe daar in diezelfde kerk de vrouwen gebeden hebben voor de behouden thuiskomst der koene roovers en smokkelaars. Later, in de zeventiende eeuw, zijn de burgers van Rye fatsoenlijke kooplieden geworden, maar bij verscheidene was het 't best maar niet te vragen, hoe hun voorvaderen aan het grondkapitaal voor hun handelsonderneming waren gekomen, en voor liefhebberij liet menigeen zich tusschen de gewone zaken a' en dan nog wel eens in met een voordeelig smokkelpartijtje.

(Wordt vervolgd.)

De restauratie van de Nieuwe Kerk.

Slot (Zie bladz. 359).

Ons interesseert thans vooral het westelijke deel van kerk. Oorspronkelijk waren daar de zware torens, die den trots uitmaken van den hoofdingang der beroemde Gothische kathedralen, niet geprojecteerd. Maar in 1645 vernielde een hevige brand — te wijten aan de ook in onzen dagen telkens nog voorkomende, achteloosheid van loodgieters, die hun vuurpot onbeheerd achterlieten in de dakgoot op het koor — een groot deel der kerk, gelukkig niet de muren.

> Dit schoon gespan, dat eeuwen zou verduren
> Verzinkt, gelijk een heerlijk schip in 't Y

klaagde Vondel. En toen men tot den wederopbouw besloot, vatte de toenmalige stadsregeering een grootsch plan op. Op het kruis zou weder het sierlijke spitsje komen te staan, dat we er thans nog zien, maar voor het westfront moest een zware toren verrijzen, wel viermaal zoo hoog als de kerk zelf! Ondertusschen, de schatkist was „onvoorsien van penningen tot zoodaenigh een groot werck vereyscht"; dus werd een financieele commissie aan het werk gezet, en op haar voorstel een extra-belasting geheven o.a. van tabak en fruit.

De omvangrijke herstellingen aan de kerk zelf waren reeds in 1648 voltooid. Maar met den beraamden toren zou het minder vlot gaan.

In den loop van 1646 en 47 werden daartoe zesduizend palen in den grond geslagen, en voor den laatsten paal, op 6 Juni 1647, waren er — zoo kan men bij Witkamp lezen — „een menichte van burgers kinderen, so groot als kleyn, bijeen, die tot gedachtenisse mede aan de Hey trocken en op 26 Juni legde een zoon van burgemeester Backer den eersten steen voor den torenbouw. Vijf of zes jaren later was men tot den eersten omgang gevorderd, toen werd de bouw gestaakt, de opening met planken, waar een ijzeren leuning omheen liep, overdekt, en zoo bleef de toestand, totdat men in 1783 den „Onvolmaakten Toren" gelijk hij in den volksmond heette, geheel wegbrak. Het gevaarte was als een staain-den-weg lastig, te dicht bij het water (men moet zich den N. Z. Voorburgwal natuurlijk als een gracht denken). Hoe de westkant der kerk zich in die anderhalve eeuw vertoond had, kan men nog zien op een teekening door Jan de Beyer (ong. 1758), gereproduceerd in „De Nieuwe Kerk, historische overzicht".

Het Nieuwe Westerfront met de spitsbogen, gelijk we dit in zijn kaalheid tot dusver kenden (de wel aardige plaat van Hekking bij Witkamp is wat fantastisch), dateert van 1847.

Waarom is de toren der Nieuwe Kerk altijd onvolmaakt gebleven? Voornamelijk omdat de Amsterdammers van 1646 dien tijd van geestdrift voor groote dingen, te veel hooi op

hun vork genomen hadden. En dan ook, uit oneenigheid in de vroedschap. Terzelfder tijd immers was men met het Raadhuis-plan bezig — de eerste steen daarvan werd 1 Mei 1848 gelegd —; terwijl burgemeester Backer voor den toren ijverde, wilde burgemeester De Graef het Raadhuis laten voorgaan. Backer stierf in 1652, en toen was meteen het lot van den toren beslist. De diepere oorzaak lag natuurlijk hierin, dat de tijd voor zulke kerkelijke praalwerken niet geschikt meer was: het jonge, practische calvinistische volk verlangde een monument voor zijn burgerzin.

Achteraf beschouwd, mogen wij ons gelukwenschen dat de toren onvoltooid is gebleven. Jacob van Campen, aan wien het ontwerp was opgedragen heeft er twee plannen voor gemaakt [3]): het eene zoowat in den Palladio-stijl, het andere . . . quasie-Gothisch. 't Eerste heeft, in weerwil van de overladen ornamenteering in 't middendeel, veel moois, maar past niet bij de kerk en dat was zeker ook de reden, dat men tot uitvoering van het andere besloot. Ongelukkigerwijze begreep v. Campen het wezen der Gothiek klaarblijkelijk volstrekt niet — geen wonder bij den man, die, zooals Huygens zeide: „de vuyle Gotsche schell" van de oogen der Nederlandsche bouwkunst had weggenomen, om „'t staetigh Roomsch" er voor in de plaats te stellen — gelijk Weissman in herinnering brengt. Ware zijn ontwerp voltooid, dan zou onze stad ontsierd zijn door een zonderling product van bouwkunst, dat niets Gothisch bezat dan de spitsbogen en fialen.

Van Lennep geeft van de staking van den bovenbouw deze vreemde verklaring, dat men wellicht onbewust door hooger invloed geleid werd om aan de kerk geen feodaal en middeleeuwsch karakter te verleenen, waarbij zij opgehouden zouden hebben te zijn, wat zij was en blijven moest: de vertegenwoordigster der vrije burgerij. (!)

Hoe 't zij, een hooge toren vlak naast 's werelds achtste wonder zou op dat punt ook wel wat te druk gestaan hebben. En al zong Ten Kate: „Maar toch, daar faalt iets aan uw schoon; Waar, fiere hoofdkerk, bleef uw toren?"
— 't lijkt beter zóó.

De heer Posthumus Meyjes heeft bij de thans onderhanden genomen restauratie het oude plan gevolgd. De achthoekige torentjes ter weerzij van den spitsen gevel ziet men niet op de teekening van De Beyer, maar wèl op het bekende schilderij van Corn. Anthonisz op het Archief. Het spreekt vanzelf dat de afwisseling van baksteen met horizontale banden natuursteen ook hier aangebracht moest worden, als elders aan deze kerk, al is ze eigenlijk in strijd met de omhoogstrevende lijnen der gothiek. Jammer, dat het onderstuk, aan den ouden toren herinnerend, is blijven staan. Vooral van ter zijde gezien, springt dat zoo ver vooruit dat de gevel geen geheel vormt, en het bovenstuk is niet hoog genoeg om het aan weerskanten te laten afsluiten door zich naar boven verjongende steunbeeren, gelijk men er boven het massieve portaal van sommigen kathedralen wel aangebracht ziet. In deze omstandigheid was daar niet veel van te maken.

De uitwerking, die de voltooide restauratie zal teweegbrengen, dient afgewacht. Sommige bouwkundigen veroordeelen a priori elke vernieuwing op deze schaal, maar de zaak kan ook uit een ander dan streng-architectonisch oogpunt beschouwd worden, en dan schijnt de kerk nu meer een geheel, en zal bovendien dit stadsdeel door den nieuwen gevel worden opgevroolijkt en in lijnenrijkdom en kleurigheid winnen. [4]).

HOGEL.

[3]) De maquetten zijn te zien in de afgietsels-bewaarplaats van het Rijksmuseum; beide zijn afgebeeld in het prachtwerk „Amsterdam in de XVIIe eeuw, III, p. 46.

[4]) Ziehier eenige literatuur over de Nieuwe Kerk:

G. van Arkel en A. W. Weissman — Noord-Hollandsche Oudheden, I, Amsterdam, Ten Brink en de Vries 1891.

A. W. Weissman, art. „Bouwkunst", in Amsterdam in de XVIIe eeuw. Den Haag, v. Stockum, 1901—04.

A. J. M. Brouwer Ancher. — Een paar aanteekeningen betreffende de Nieuwe Kerk.

„Barth. Penn". — De Nieuwe Kerk. Historisch overzicht. Amsterdam Ruysendaal, 1900.

P. H. Witkamp. Amsterdam in schetsen, 2e dr. 1862.

Wagenaar, Amsterdam, II. 2e deel.

J. J. L. ten Kate. De Nieuwe Kerk, Amsterdam, D. B. Centen, 1885.

A. W. Weissman. Geschiedenis der Ned. Bouwkunst, Amsterdam, v. Looy 1912.

Hervorming der Rotterdamsche Academie tot Middelbare Technische School.

Omtrent deze belangrijke aangelegenheid werd onlangs in de „Nieuwe Rotterd. Courant" het volgende medegedeeld:

Reeds sedert enkele jaren, zeggen B. en W. in een schrijven aan den gemeenteraad, is het plan aanhangig, om van de in deze gemeente bestaande Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, als instelling van onderwijs, partij te trekken, ten einde te komen tot de oprichting hier ter stede van een Middelbare Technische School, een inrichting, waarvan het onderwijs staat tusschen dat van de Technische Hoogeschool en dat hetwelk thans in de avonduren aan de Academie gegeven wordt

In beginsel ontmoette dit denkbeeld bij het bestuur der Academie geen bedenking. Vastere vorm kon daaraan intusschen eerst gegeven worden, nadat in de vergadering van den gemeenteraad van den 23sten Maart 1911 was besloten tot reorganisatie van het vakteekenonderwijs voor aanstaande ambachtslieden. Het doel van die reorganisatie was het verkrijgen van een meer uniforme regeling van het geheele voorbereidende vakteekenonderwijs te dezer stede, opdat voor de leerlingen, die de verschillende daartoe bestaande en gesubsidieerde scholen hebben doorloopen, de gewenschte aansluiting aan het verder strekkende onderwijs op de Academie kon worden verzekerd. Daartoe werden ingevolge die voordracht en het daaraan voorafgegane overleg met het rijkstoezicht de voorwaarden vastgesteld, waaraan de verschillende scholen voor de verkrijging van subsidie zouden moeten voldoen. Voor de Academie was het gevolg, dat het meer elementaire theoretische onderwijs, hetwelk aldaar tot dusverre in de drie eerste klassen van de afdeelingen B (bouwkunde) en C. (werktuigkunde) werd gegeven, naar afzonderlijke, onder het beheer der Academie blijvende vakteekenscholen werd overgebracht. Nadat de zaak aldus haar beslag had gekregen, was de tijd aangebroken, om de regeling van het onderwijs op de Academie zelve onder oogen te zien en na te gaan, welke uitbreiding en wijziging noodig waren, ten einde tot de hervorming van deze in een Middelbare Technische School te geraken.

Allereerst was daartoe vereischt, dat het reglement der Academie „zooals dit door den gemeenteraad is goedgekeurd, met den beoogden nieuwen toestand in overeenstemming werd gebracht.

B. en W. hebben daartoe van het bestuur bij schrijven van 6 Februari 1912 het ontwerp van wijziging ontvangen. Voor zooveel de eigenlijke regeling van het onderwijs aangaat, was bij die wijziging uitgangspunt, dat, overeenkomstig de besprekingen, welke te voren tusschen het bestuur en den inspecteur van het middelbaar onderwijs, den heer H. J. de Groot, ter zake hadden plaats gehad, werd voorgesteld de hoogere klassen van de meergenoemde afdeelingen B (bouwkunde) en C. (werktuigkunde) in eene Middelbare Technische School te veranderen, zoodanig dat, evenals ook thans reeds het geval is, de laagste klasse dier school zal aansluiten aan het onderwijs, hetwelk aan de Ambachtsschool en aan den 4jarigen cursus der Vakteekenscholen wordt gegeven, terwijl daarnaast de afdeelingen A (beeldende kunsten) en D. (decoratieve kunst), zoomede de machinstencursus op den bestaanden voet zouden worden gehandhaafd. Voorts werd overeengekomen, dat de cursussen in bouwkunst, welke thans aan de Academie zijn verbonden, zouden blijven bestaan.

Over dit onderwerp is tusschen het bestuur der Academie eenerzijds en den minister van binnenlandsche zaken en B. en W. anderzijds langdurige correspondentie gevoerd. Die correspondentie had in de eerste plaats betrekking op verschillende wijzigingen van meer of minder formeele beteekenis, mede verband houdende met de voorwaarden, waaronder de minister van binnenlandsche zaken rijkssubsidie in uitzicht had gesteld. Daarbij kwam verder ter sprake de salarisregeling en de wensch van het bestuur om in het reglement een bepaling neer te leggen omtrent de penisonneering van het personeel, een bepaling, wier opneming B. en W., aangezien het hun bekend was, dat men van rijkswege meer algemeen op de regeling van deze zaak het oog had gericht, op dit oogenblik niet raadzaam oordeelden en waartoe in elk geval niet aldus terloops kon worden besloten. Hoofdzaak was echter de regeling van het onderwijs zelf en de vraag of evenals tot dusverre met avondlessen zou kunnen worden volstaan, dan wel in hoofdzaak aan dagonderwijs moest worden gedacht. Het overleg daarover leidde tot de uitkomst, dat voor de beide eerste leerjaren de avonduren voor het geven van onderwijs voldoende werden geacht. Voor de beide hoogere leerjaren stond echter de inspecteur van het middelbaar onderwijs, de heer De Groot, met beslistheid een andere regeling voor, omdat hij zich overtuigd hield, dat men zonder het benutten van de daguren niet zou kunnen komen tot het bijbrengen van de ruimere technische ontwikkeling, die in onze dagen noodig is en welke de Middelbare Techinsche School zal behooren te geven.

B. en W. schrijven, dat zij, aangezien door den deskundigen rijksadviseur aldus werd geoordeeld en men trouwens ook elders die richting is opgegaan, begrepen hebben, zich te dien opzichte aan zijn zijde te moeten scharen. Zij overwogen daarbij, dat, indien het mocht blijken, dat een cursus met dag- en avondlessen op den duur niet voldoet en de ervaring alzoo zou leeren, dat de verwachtingen van den inspecteur omtrent de behoefte en doelmatigheid van een zooveel ruimer strekkend theoretisch onderwijs niet in vervulling gaan, de mogelijkheid van andere regeling natuurlijk niet zal zijn uitgesloten. De betrokken vereeniging heeft zich ten slotte naar den gestelden eisch geschikt en de daartoe noodig geoordeelde redactie van art. 27 van het reglement aanvaard, zij het, dat zij in haar begeleidend schrijven een voorbehoud maakt omtrent mogelijke latere wijziging in den geest van de zooeven reeds medegedeelde beschouwing van B. en W.

Volgens de voorgestelde wijzigingen zal nà de reorganisatie aan de Academie onderwijs worden gegeven in 5 hoofd-afdeelingen, n.l.:

Afdeeling A: Middelbaar Technisch Onderwijs voor bouwkundigen en waterbouwkundigen, onderwijs in bouwkunst.

Afdeeling B: Middelbaar Technisch Onderwijs voor werktuigkundigen, scheepsbouwkundigen en electro-technici.

Afdeeling C: Onderwijs voor machinisten ter koopvaardij.

Afdeeling D: Onderwijs in beeldende kunsten.

Afdeeling E: Onderwijs voor kunstnijveren.

De onder A en B genoemde afdeelingen (in het tegenwoordige reglement aangeduid met B en C) zullen hiervan vormen de Middelbare Technische School, terwijl het onderwijs aan de overige afdeelingen zal overeenkomen met dat, hetwelk aan de thans bestaande afdeelingen A en D en den machinisten-cursus wordt gegeven.

Ten aanzien van de financieele gevolgen, welke de voorgestelde hervorming van het onderwijs voor de gemeente zal hebben, brengen B. en W. in herinnering, dat de kosten van het onderwijs op de Academie tot enkele jaren geleden nagenoeg geheel ten laste der gemeente kwamen. In het jaar 1908 werd voor het eerst door rijk en provincie subsidie toegekend, terwijl in verband met de reorganisatie van het vakteekenonderwijs in 1911 een belangrijke verhooging van die beide subsidiën is verkregen en volgens de gevoerde correspondentie thans bij de voorgestelde hervorming van het onderwijs op de Academie zelve nadere regeling deswege te wachten is.

Daartegenover staat, dat de uitbreiding van het onderwijs en de toerusting van de inrichting met de middelen, die zij zal behoeven voor de gemeente nieuwe uitgaven zal brengen. Daarop zal o.m. van invloed zijn de salarieering van het personeel, die reeds eerder door het bestuur der Academie was aangevraagd. Hangende het overleg over de inrichting van het onderwijs, hebben B. en W. de beslissing omtrent die regeling nog opgeschort. Wat de verhooging van uitgaven betreft, volstaan zij daarom met de mededeeling, dat naar een aanvankelijke berekening de dadelijke verhooging van de kosten van het onderwijs voor de Academie en de onder haar beheer staande vakteekenscholen op omstreeks f 15.000 zou zijn te stellen. Dit cijfer wordt slechts vermeld, om eenigermate een beeld van de zaak te geven, doch B. en W. merken nadrukkelijk op, dat zij daaraan geen bindende beteekenis kunnen hechten. Van de zijde van de regeering is bij de gehouden besprekingen het standpunt geweest, dat onze stad door haar ligging en haar verbindingen met de omgeving in bijzondere mate voor de vestiging van een inrichting voor verder strekkend technisch onderwijs in aanmerking moest komen. Nu als gevolg van het gevoerde overleg is verkregen, dat de gemeente zich op billijken voet van het mededragen in de lasten door rijk en provincie verzekerd mag achten, meenen B. en W., dat ook harerzijds tegen het doen van de noodige uitgaven niet mag worden opgezien. Bij de verkrijging van een onderwijs-inrichting als de bedoelde, die op ruimer schaal dan de tegenwoordige Academie voor de technische opleiding zal dienen, is h.i. ongetwijfeld een meer algemeen belang betrokken, terwijl zij zich overtuigd houden, dat met de verkrijging daarvan de burgerij in ruimen kring zal zijn gebaat en dat alzoo die inrichting tot bevordering van kennis en daardoor tot verdere ontwikkeling het hare zal bijdragen.

Onder mededeeling, dat het bestuur zich vleit, de nieuwe regeling in haar geheel op 1 September 1914 in werking te doen treden en onder overlegging van het omvangrijke dossier van de ter zake gewisselde stukken, doen daarom B. en W. het voorstel tot hervorming van de Academie in een Middelbare Technische School en goedkeuring van het gewijzigde reglement dier inrichting.

Prijsvragen.

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vijfde Gevelwedstrijd, te houden in het begin van November 1913, in de gemeenten Haarlem, Heemstede, Bloemendaal, Schoten en Haarlemmerliede en Spaarnwoude.

De wedstrijd wordt uitgeschreven door de Afdeeling Haarlem en Omstreken van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Deze Afdeeling belast zich ook met de regeling en heeft, teneinde eenige tegemoetkoming in de belangrijke kosten te krijgen, zich gewend tot de besturen van bovengenoemde gemeenten ,tot de besturen van verschillende vereenigingen, die daarvoor in aanmerking komen, terwijl tevens in de bladen een oproep aan particulieren werd gericht, om eveneens hun steun te willen verleenen. Alle gemeenten hebben bijgedragen, hetzij financieel, hetzij door medailles beschikbaar te stellen. Voor Heemstede moet de goedkeuring van den Raad nog volgen. Van de Vereenigingen is tot nog toe „Bloemendaals Bloei" de eenige, die een medaille beschikbaar stelde, doch verwacht wordt, dat nog andere vereenigingen en particulieren en bv. maatschappijen tot exploitatie van bouwterreinen met hunne bijdragen zullen volgen.

Als juryleden zullen optreden de heeren:

J. Limburg, B.I., (aangewezen door den Burgemeester van Haarlem), te 's-Gravenhage.

A. P. Smits, (aangewezen door den Bond van Nederlandsche Architecten) te Heemstede.

Alb. Otten, (aangewezen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst), te Rotterdam.

H. J. M. Walenkamp, (aangewezen door het Genootschap Architectura et Amicitia), te Amsterdam.

W. F. C. Schaap, C. B. I., (aangewezen door de afdeeling Haarlem en Omstreken van de Mij. t. B. d. B.) te Arnhem.

Beoordeeld zal worden de bouwkundige waarde van alle gevels en gebouwen (hetzij openbaar gebouw, woonhuis, winkelhuis, villa, arbeiderswoning, enz.), voltooid tusschen 1 Januari 1908 en heden.

Bij deze beoordeeling zal er tevens op gelet worden, of het gebouw door zijn vormen, kleur en materiaal past in zijn omgeving.

Het doel dat met het uitschrijven van dezen wedstrijd beoogd wordt, is:

Het bevorderen der bouwkunst, als zijnde de kunst bij uitnemendheid uit cultuurhistorisch oogpunt.

Het gevolg van dergelijke wedstrijden is, dat regeeringen en particulieren gaan inzien, van hoeveel belang het ons omgevende schoon is uit een oogpunt van volksontwikkeling.

Tevens worden de bewoners van stad en omgeving door de uitspraken van een deskundige jury attent gemaakt op werkelijke schoonheid, terwijl dikwijls ijdele pronk en opschik met schoonheid verward worden.

Ten slotte worden toekomstige eigenaars van gebouwen, door in het vooruitzicht gestelde bekroningen, er wellicht toegebracht meer aandacht te gaan schenken aan de bouwkundige waarde hunner gebouwen.

Als hoofdprijs wordt uitgeloofd de groote gouden medaille, geslagen op den stempel van de Afdeeling Haarlem en Omstreken van de Mij. t. B. d. B. Deze medaille valt ten deel aan den eigenaar of eigenares van het gebouw door de(n) schoonste(n) gevel(s) afgesloten.

Daar enkele gemeenten bij hunne bijdragen den eisch stelden, dat de door hen uitgeloofde prijzen in de respectieve gemeenten moeten blijven, zullen de verdere bekroningen voor elke gemeente afzonderlijk plaats vinden, waarbij al naar gelang de bouwkundige waarde der gebouwen, in elke gemeente een aantal medailles zal toegekend worden aan de respectieve eigenaars dier schoonste gebouwen, zooals de jury dit zal wenschen. De bouwmeesters der bekroonde perceelen zullen getuigschriften ontvangen.

Haarlem, 27 October 1913.

Namens de Afdeeling H. en O. van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst.

Jb. VAN DEN BAN, Voorzitter.
J. B. VAN LOGHEM, Secretaris.

Ingezonden Stukken.

Monument voor Rotterdams Handel en Scheepvaart.

Nu er pogingen zijn gedaan om aan een der maquetten van de ontwerpen als antwoorden op de prijsvraag van het Rotterdamsche Raadhuis (n.l. het ontwerp Aquarius van de Bazel) eene bestemming te geven als blijvende tentoonstelling in het Rijks-Museum, afdeeling voor Geschiedenis en Kunst, te Amsterdam, welke pogingen echter door B. en W. van Rotterdam, door afwijzing van het desbetreffend verzoek zijn verijdeld, wil ondergeteekende een denkbeeld opperen, dat hem bij het bezichtigen der keur-ontwerpen destijds onmiddellijk voor den geest stond, doch dat hij tot nu alleen in zich omdroeg.

Mogelijk kan, door dit denkbeeld openbaar te maken, het door steun van meerderen en wel door steun van groote handelshuizen en reederijen, die aan de welvaart van Rotterdams handel en scheepvaart ook hunne welvaart te danken hebben, werkelijkheid worden.

Amsterdam bezit aan den kop van de Handelskade een gebouw met twee torens, waarin gevestigd een filiaal-inrichting van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

In no. 17 van het weekblad „De Prins" van 25 October j.l. afgebeeld, leest men wat tot de werkzaamheden dezer zeer nuttige instelling behoort, als: het geven van inlichtingen op praktisch wetenschappelijk gebied ten dienste van de scheepvaart; verificatie van zeevaartkundige en meteorologische instrumenten; verbeteren van zeekaarten; compenseeren van kompassen; opmaken en verkrijgbaar stellen van weerberichten; het geven van tijdseinen; onderzoek van scheepslantaarns, enz. Ten behoeve van den dienst worden 's middags en 's avonds weerkaarten geteekend en ontvangen de Amsterdamsche dagbladen dagelijks geschreven overzichten van den weerstoestand.

Ongeveer 5 minuten vóór 12 worden de tijdkleppen op den N. W. toren opgezet en juist ten 12 ure Middelbare tijd Amsterdam vallen de kleppen neer; op dit sein regelen de schepen in de haven de tijdmeters, terwijl ook tal van andere bedrijven er gebruik van maken.

De Directeur aldaar is belast met de leiding van den stormwaarschuwingsdienst in Nederland.

Een soortgelijke inrichting zal ook Rotterdam voor de scheepvaart wel bezitten, doch is die gehuisvest in een monumentaal gebouw of toren waaruit de fierheid en de

macht van Rotterdams handel en scheepvaart spreken? Wij meenen van niet.

Welnu, het denkbeeld, hierboven aangehaald, bestaat in het oprichten van den geniaal ontworpen toren van het ontwerp „Representatief" (Kromhout) op de westelijke punt van het Noordereiland, het Prinsenhoofd; daar, tusschen de Maas en den mond van de Koningshaven zou bedoelde toren, (zoo noodig op eenigszins verkleinde schaal) opgericht en dienstbaar gemaakt voor bovenomschreven doeleinden den roem en den trots van Rotterdams welvaart kunnen uitspreken aan de volkeren der aarde, die de Rotterdamsche haven met hunne schepen aandoen; daarmede zou Rotterdam een monument rijker worden, dat de zichtbare getuigenis zou afleggen van de grootschheid, van de energie en van de welvaart van Rotterdam als groot wereldhandelsstad; een monument dat wellicht het bekende monument van New-Yorks havenlichttoren met zijn vrijheidsbeeld in grootschheid en schoonheid nog verre zou overtreffen.

Moge dit tot stand komen door de vereende krachten van de Rotterdammers; het zou tevens een waardig monument kunnen worden ter herinnering aan het jaar 1913, het eeuwfeest van Neerlands onafhankelijkheid.

's-Gravenhage, November 1913.

M. A. VAN WADENOIJEN,
Oud-Rijksbouwkundige.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 45. Afdeeling 's Gravenhage der Mij. t. b. d. B. Vergadering van 24 October 1913.

Afdeeling Haarlem en Omstreken der Mij. t. b. d. B. Gevelwedstrijd.

Bauberatung, door L. H. E. van Hylckama Vlieg III (Vervolg).

Indrukken van een Duitsche reis, door Willem C. Brouwer (vervolg) met afbeeldingen.

De aktueele kwestie, door F. J. Kubatz b. i.

Verslag van het Xe Internationaal Woning Congres te Scheveningen 8—13 September 1913 (slot).

Ingezonden. Een korte bespreking van het bouwkundig studieblad, gen „Het Zoeklicht", 1 October 1913 verschenen, door A Baart.

ARCHITECTURA No 45. Kort Verslag van het gesprokene ter 1334ste gewone ledenvergadering van 5 November 1913.

De harmonische ontwikkeling van het denkbeeld der Open-Lucht-Musea door D. J. van der Ven (vervolg) met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No 45 Handelijke Bouwkunst, met afbeeldingen. Een moderne fabel.

DE INGENIEUR No 45. Het vervaardigen van scheepsschroeven met radiaal veranderlijken speed, door A. Knape w.i., met afbeeldingen.

Beschouwingen over de rationeele bepaling van het voor een willekeurige boverrivier of een willekeurig vak van zoodanige rivier passend normaal profiel, met toepassing op het deel van de Boven-Maas tusschen Venlo en Mook, door H Dayer c. i., met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Het ontwerp van wet inhoudende regeling in zake electriciteits-voorziening door M. Bongaerts c. i. — Het onderzoek van Prof. Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen c. i. over het dalen of rijzen van den bodem van Nederland, door E. P. J. Tutein Nolthenius c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD. (B. v. T.) No 45. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Loflied. — De brochure van de Bouwkundige Vakgroep van den Bond van Technici. — Gemengd. — Bericht. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER. No 44. Belooning van den arbeid I.

Uit eigen kring.

Jubileum der Firma Gebrs. Terlingen.

Ingezonden. Een Informatie-Bureau.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 19.

Het schmauchen met lucht. — Het loodvraagstuk in de keramische industrie. — Klinkerbestratingen (vervolg). — Overligdagen. — Nieuwe manier van rails-verbindingen. — Verwijdering van ketelslib. — Wijziging van de Stoomwet. — Mededeelingen. —

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Naar aanleiding van het ingrijpen van den Duitschen Keizer in de zaak van den gezantschapsbouw te Washington, merkte de Berlijnsche «Morgenpost» op:

«De geschiedenis van de Koninklijke Pruisische Kabinet-Kunst is opnieuw met een buitengewoon kras feit vermeerderd. Over het hoofd van 272 Duitsche architecten heen, die hadden deelgenomen aan den concurrentiewedstrijd voor het te bouwen paleis te Washington, is de opdracht aan een architect gegeven, die in het geheel niet meegedaan heeft aan den prijskamp.

«De concurrentie was reeds zéér eigenaardig begonnen. Eerst wilde men Peter Behrens, die het prachtige gezantschapspaleis te Petersburg gebouwd heeft, ook het paleis te Washington opdragen. Allerlei ouderkruipers hebben dit belet en men maakte Behrens onaschadelijk door hem in de jury te benoemen. De prijskamp eindigde met een resultaat, dat algemeen goedgekeurd werd. De beste bouwkunstenaars in Duitschland hadden hun werk ingezonden, en hoewel hun namen geheim waren gehouden, wist men uit de ontwerpen ongeveer wie er aan meegewerkt hadden. Doch wat geschiedt thans? «Iemand» trekt eenvoudig een streep door den gewelddigen arbeid van bijna 300 Duitsche kunstenaars en een beroemd architect met name Bruno Möhring, die den eersten prijs verwierf, wordt achteloos terzijde geschoven, terwijl men een buitenstaander, die steeds des keizers gunst genoten heeft, er met de haren bijsleept.

«Deze man heeft op grond van een ontwerp thans de opdracht ontvangen. Men wist reeds lang, dat er teekeningen voor dit paleis van zijn hand bestonden. Hij was eigenlijk het spook, dat achter de prijsvraag stond. De uitstekendste Duitsche architecten hebben hun ontwerpen ingezonden, de keuze is op een der bekwaamsten gevallen, en nu zal het nieuwe Duitsche paleis te Washington een prooi worden van den koude, historische «Schablone» en de nimmer interessante nuchterheid van de officieele Pruisische hofkunst.

«Alle architecten moeten tegen een dergelijke verachting van hun arbeid met den meesten nadruk protesteeren. Wie zijn stem verheft, zal gehoord worden! Op deze daad van absolutisme in de kunst-politiek kan slechts één antwoord volgen: dat de Rijksdag de gelden weigert, om dit nieuwe paleis in Washington, volgens «schema X», te laten bouwen.»

Aan de «Nieuwe Rotterd.Courant» schreef men nopens deze aangelegenheid o. a. nog het volgende:

Met de vele gebouwen, die in Duitschland herhaaldelijk in modernen stijl gebouwd worden, lijkt het of een nieuwe periode in artistieken zin gaat beginnen.

Men voelt de beteekenis van dit nieuwe feit zeer wel en onder de gezaghebbende regeeringspersonen zijn er verscheidenen, die deze beweging krachtig steunen. Men wil den nieuwen stijl van goed-Duitsch karakter, uitgesproken in bouw- en toegepaste kunst ook gaarne door het buitenland erkend zien.

In Duitschland, zooals in andere landen, hebben de oude, Fransche koningsstijlen nog zeer veel aanhangers en het gewicht van deze voorkeur blijkt, ook voor niet artistieke toeschouwers, uit het feit, dat de Fransche invoer de Duitsche steeds met millioenen overtreft, een groot deel van dezen import gevormd wordt door zoogen. stijlartikelen.

Hier als elders wordt d'eigen kunst eerder erkend, als het buitenland voorgaat, en vandaar, dat men in deze Duitsche beweging het buitenland niet vergeet.

Om dezen stijl van den eigen tijd te ondersteunen heeft men reeds lang op de gezantschapsgebouwen van het Duitsche Rijk gewezen, die, in stee van nationaal karakter te toonen, uitmunten in karakterloosheid. Van buiten een saamgeraapt geheel, van binnen een Fransch milieu. Hoe kan men van het buitenland verwachten, dat het de groote firma's, die zich met kunstenaars in verbinding stellen, ondersteunt, wanneer het Rijk zelf voor de namaak van Franschen stijl propaganda maakt?

Onder den sterken invloed van Geheimraad Hermann Muthesius te Berlijn is deze overtuiging te Berlijn ook tot de andere Ministeries doorgedrongen en het beste bewijs, dat men gaat slagen, is wel, dat Prof. Peter Behrends het nieuwe gezantschapsgebouw te St. Petersburg heeft gebouwd, dat van binnen en van buiten Duitschen kunst en kunstnijverheid laat zien.

Een tweede bewijs is wel, dat men voor het nieuwe gebouw te Washington een prijsvraag heeft uitgeschreven, waaruit Prof. Bruno Möhring als prijswinner te voorschijn trad. Wel was eerst Prof. Behrens aangewezen als bouwmeester, maar met dien bouwmeester is iets onaangenaams voorgevallen, zoodat men hem als mededinger écarteerde door hem als prijsrechter te kiezen.

Doch de hofklick heeft evenmin stilgezeten en toen de gezant bij de Vereenigde Staten, graaf Bernstorff, in Duitschland vertoefde, is dezen door den Keizer verzocht, een voordracht over de stichting van het nieuwe gebouw te houden.

Het resultaat daarvan is verblaffend! De prijsvraag wordt geheel genegeerd en de Keizer heeft aan den »Wirklich Geheimen Oberhofbaurat von Ihne« den bouw van het nieuwe paleis opgedragen. De vele titels toonen hoe deze architekt ik de gunst staat; zijn Keizer-Friedrich-Museum, de bibliotheek en meer andere gebouwen te Berlijn toonen daarentegen, hoe krachteloos zijn bouwwerk is.

Het loopt zoo in het oog, dat de pers, die zich anders niet warm loopt voor artistieke belangen, ditmaal het ingrijpen van den Keizer ten scherpste veroordeelt.

Daarbij komt, dat deze artistieke zaak een politiek kantje heeft. Men vraagt zich af, of een dergelijke beslissing zonder medewerking van den Rijksdag mag geschieden!

BINNENLAND.

De Haagsche Schouwburg.

B. en W. hebben den gemeenteraad voorgesteld op de gewonebegrooting voor 1914 een post te brengen voor kosten van verbouwing van den koninklijken schouwburg ad f 166,300, te vinden door geldleening Dit bedrag is het door den directeur der gemeentewerken noodig gerooerdeelde voor een verbouwing op den grondslag van het rapport van de meerderheid der commissie van deskundigen, met inbegrip van eenige herstellingen aan stoffeering, meubilair enz.

In verband met de verbouwing van den schouwburg en ten einde die verbouwing met kracht te kunnen aanvangen en voortzetten, hebben B. en W. voorts voorgesteld, het raadsbesluit van 1 April 1912, waarbij goedgekeurd werd, dat een persoon, met de bewaking van het schouwburggebouw belast, in dat gebouw wone, te wijzigen in dien zin, dat bedoelde persoon een ander perceel van de gemeente, in de Schouwburgstraat, als woning krijge, opdat hij niet het schouwburg-gebouw zoo spoedig mogelijk kunne verlaten.

Droogmaking van de Zuiderzee.

De minister van Waterstaat heeft een commissie ingesteld, die heeft te onderzoeken, welke wijzigingen in de begrootingen, voorkomende in hoofdstuk VII van het verslag der Staatscommissie in zake afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee van 14 April 1894, zullen zijn aan te brengen, tengevolge van stijging van arbeidsloon en van prijzen van materialen, alsmede van toepassing van nieuwe aerkwijzen, bij de uitvoering van groote werken.

Tot lid en voorzitter dier commissie is benoemd de heer H. Wortman, hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat 1ste klasse te Haarlem, en tot leden de heeren V. J. P. de Blocq van Kuffeler, ingenieur van den Rijkswaterstaat 2de klasse te Hoorn, tevens secretaris; J. M. W. van Elzelingen, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat, te 's Gravenhage; G. A. van Hattem, aannemer te Sliedrecht; M. Volker Azn., aannemer te Sliedrecht.

Varia.

LÜNEBURGERHEIDE.

D. J. van der Ven geeft in Aarde en haar Volken het vervolg en slot van een interessant opstel over de Lüneburgerheide. Er zijn goede afbeeldingen bij.

Hij schrijft o.m.:

De Lüneburgerheide, zooals ze daar ligt tusschen Weser en Elbe, bleef duizenden jaren het onveranderde beeld van het oer landschap, dat na de gletscher-periode in Noord-Duitschland ontstond, maar de menschelijke behoefte aan brood gat den mensch machtige wapenen in de hand, om dit woeste karakter te veranderen in een, dat den stempel zou dragen van menschelijke cultuur.

De ploeg effende de zwakke golvingen, die zooveel te zeggen hebben voor hem, die de morphologie van het diluvium verstaat; kruit en dynamiet deden de grootste zwerfsteenen springen en het verkeer vond in de uitgestrekte heidebanken welkom materiaal voor straat- en landwegen. En met deze opruiming van veel dat ons de werking van gletscher eind- en stuwmoraine leerde kennen, sloeg men de hand aan een monument, dat ons de levensgeschiedenis der aarde als in een spiegel vertoont.

Maar gelukkig is ook hier de overtuiging doorgedrongen, dat de mensch bij brood alleen niet leven kan, en zoo

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granieltegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 198-III. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leverd
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 22 NOVEMBER 1913. No. 47

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan. – 31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Onafhankelijkheid.

Onafhankelijkheid, het groote woord, dat in dit jaar meer dan anders op veler lippen is geweest, uit veler pen is gevloeid, onafhankelijkheid, 't tooverwoord, dat het anders niet zoo gemakkelijk in beweging te brengen Nederlandsche volk in geestdrift heeft doen ontvlammen en alom met opgewektheid eendrachtig heeft doen feestvieren, wanneer wij de beteekenis van dit woord eens wat nauwkeuriger nagaan en ons rekenschap trachten te geven van het begrip, dat er door uitgedrukt wordt, dan bemerken wij spoedig, dat het daarmede gesteld is als met zoovele andere begrippen, bijvoorbeeld waarheid, schoonheid, vrijheid, die niet anders zijn dan ideale voorstellingen, welke met de werkelijkheid om ons heen al zeer weinig overeenstemmen.

Onafhankelijkheid is hetzelfde als anarchie, zeggen de rationalisten want in de bestaande wereldorde staat alles met elkaar in verband en heerscht dus afhankelijkheid. De maatschappelijke orde eischt onderwerping; in tijden van onkunde is men overgeleverd aan den sterkste en waar beschaving ingang gevonden heeft gehoorzaamt men aan het gezond verstand, maar zoomin er absolute vrijheid bestaat voor het individu, is absolute onafhankelijkheid denkbaar voor een volk.

Het denkbeeld van onafhankelijkheid is dus zeer relatief, doch dit neemt niet weg, dat wij alle reden hadden, dit jaar feest te vieren, ter herdenking van de groote gebeurtenissen, die honderd jaren geleden het begin geweest zijn van de herstelling van eigen nationaliteit, en het doet niets af van de beteekenis dier gebeurtenissen, dat er nu wellicht pessimisten zijn, die beweren, dat wij die onafhankelijkheid slechts herkregen hebben, dank zij de krachtdadige hulp van vreemde legermachten en haar slechts behouden kunnen, door vreemde diplomaten naar de oogen te zien.

Zij die zulke dingen beweren miskennen ons volkskarakter, zooals het zich in dagen en jaren van strijd en worsteling gevormd heeft en zooals het zich in vele episoden uit onze geschiedenis getoond heeft.

Men maakt zich echter ook een verkeerde voorstelling van de zaak, wanneer men meent, dat de omwenteling van 1813 ons plotseling weder tot een onafhankelijke natie gemaakt heeft. De mannen, die haar bewerkten, ondernamen een stout stuk, een gewaagden stap, niet slechts tegenover de vreemde overheerschers, maar tegenover het volk zelf, dat hen aanvankelijk alleen liet staan. Eerst langzamerhand hebben wij begrepen, wat zij voor ons gedaan hebben, eerst langzamerhand zijn wij begonnen ons de onafhankelijkheid waardig te maken, waaraan zij ons geholpen hebben.

Daarvoor is wel een halve eeuw noodig geweest en thans zijn wij zoover, dat wij weten, wat wij waard zijn en wat het waard is een eervolle positie in de wereld in te nemen, al hebben wij ook onze vooraanstaande van voorheen moeten prijsgeven.

Wij zijn zoover, dat wij gelukkig niet meer uitsluitend behoeven te teren op de grootheid van weleer, op onze oude adelbrieven, ook daarvan hebben wij ons in zekeren zin onafhankelijk gemaakt en wat wij thans als beschaafde natie praesteeren kan de vergelijking doorstaan, zoowel met

vroeger dagen, als met hetgeen het buitenland te voorschijn brengt. Wij beleven inderdaad in vele opzichten een gouden tijd en als wij verschijnselen opmerken, die nu niet juist in overeenstemming zijn met het begrip „gouden tijd", dan zien wij dat die zich ook elders voordoen en een algemeen karakter dragen.

Voor de kunst en den kunstenaar in het algemeen beweert men, dat de tijden niet gunstig zijn, en inzonderheid niet voor de bouwkunst en hare beoefenaars.

Maar wij hebben wereldvermaarde musici, tooneelspelers van den eersten rang, schilders die in Amerika hoogelijk gewaardeerd worden, bouwmeesters, wier namen in verre gewesten met eere bekend zijn en onder al die kunstenaars zijn er niet veel, die gebrek lijden, integendeel de musici sluiten schitterende contracten af, de tooneelspelers zijn er misschien wat minder aan toe, maar de schilders van naam weten daarentegen weder hun arbeid op prijs te houden en wie beweren zou, dat ook in de bouwkunst geen geld wordt verdiend, zou blijk geven al zeer slecht op de hoogte te zijn van de toestanden in dat bedrijf.

En toch zijn er kunstenaars en kunstvrienden, die klagen, dat de bouwkunst in de laatste honderd jaren in de verdrukking is gekomen en alle kans heeft, in onze in zoovele opzichten benijdenswaardige eeuw geheel te gronde te gaan en . . . zij hebben in zekeren zin gelijk en staan dan ook met hun meening niet alleen. Zij hebben hun geestverwanten in alle landen, waar gebouwd wordt, en zij vinden hun meeste aanhangers in die landen, welke op een nationale bouwkunst van vroeger tijd kunnen wijzen.

Wat wij en andere Europeesche volken met het herstel hunner onafhankelijkheid mogen hebben teruggekregen, een nationale bouwkunst niet.

Dit is te opmerkelijker, omdat men zich gedurende minstens een halve eeuw lang voor niets zooveel moeite heeft gegeven, als juist voor die bouwkunst; maar alle pogingen hebben tot heden gefaald.

Onzes inziens is er echter nog geen reden, om aan een herleving onzer nationale bouwkunst te wanhopen, wanneer het ons gelukt, ook daarin ons een onafhankelijk volk te toonen, wat wij blijkbaar thans nog niet zijn.

Wij hebben van de achttiende eeuw af, zooveel Fransche denkbeelden en Fransche kunst, Fransche modes en manieren ingevoerd, dat de geringe tegenstand, waarmede wij ons indertijd het geheele Fransche régime hebben laten opdringen, gemakkelijk te verklaren is. Hoe lang de Fransche invloed nog heeft nagewerkt weten de ouderen onder ons nog uit hun eigen herinnering.

Nog tot in het laatste vierde deel der negentiende eeuw was Parijs het ideaal voor de meeste Nederlandsche architecten, wier middelen veroorloofden, dat zij eenige jaren op buitenlandsche ateliers konden gaan studeeren en zij, die niet zoo gelukkig waren, zij schaften zich de plaatwerken aan door Fransche architecten uitgegeven, waaruit naar hartelust gestudeerd, of juister gezegd, gecopiëerd werd. Toen kwam de Fransch-Duitsche oorlog, die allengs een wijziging in de toestanden op velerlei gebied teweegbracht. Duitschland begon ons land met zijn producten te overstroomen en die producten waren, voor zoover het ons hier aangaat, serieën van plaatwerken, die men zich op gemakkelijke voorwaarden verschaffen kon. De stroom hield jaren achtereen aan, onze boekenkasten vulden zich, er was geen houden aan, gewoonweg en slechts met geweld kon men zich ten slotte losmaken van de tyrannie der uitgevers, die voortgingen jaar op jaar hun colporteurs met kisten vol nieuwe uitgaven op de weerlooze architecten af te zenden.

De gevolgen bleven niet uit. Zooals men vroeger uit de Fransche plaatwerken copieerde, deed men het toen uit de Duitsche. Men had zich ja, van de Fransche overheersching losgemaakt, maar was van den regen in den drop gekomen, volgens veler meening van kwaad tot erger.

Er waren echter enkele bouwmeesters, die wel inzagen, dat men op deze wijze niet tot een herleving der nationale bouwkunst zou geraken en het is wel eigenaardig, dat het twee Duitschers en een Belg waren, die ons er aan herinnerd hebben, dat wij in vroeger eeuwen een eigen nationale bouwkunst van beteekenis hadden gehad. Galland maakte hier te lande zijn studiën, Ewerbeck reisde met zijn leerlingen en van IJsendijck met zijn photograaf het land af, toen nog maar zeer enkele Nederlanders zich bezighielden met opmeten en teekenen van Nederlandsche monumenten. Toen de regeering zich die monumenten begon aan te trekken, werd een Duitscher, Redtenbacher met het opmeten belast.

Daarna is de periode gevolgd, waarin men zich verbeeldde, de sleutel van het raadsel te hebben gevonden en waarin ieder rechtgeaard Nederlandsch architect zich geroepen voelde, te gaan bouwen in Oud-Hollandschen stijl, maar bij de meeste was de hand nog zoo gewend aan de Fransche en Duitsche krullen, dat in hun werken het nationaal cachet ver te zoeken is.

De meest begaafden brachten het tot een min of meer persoonlijk cachet, maar slechts bij hooge uitzondering was ook hun werk geheel van vreemde smetten vrij.

Intusschen werden onze kunstenaars door nieuwe theorieën, uit het buitenland geïmporteerd, weder langzamerhand van hun nationaal streven afgeleid. Wat het meest origineel scheen vond het gereedelijkst navolging en ieder koos zijn eigen stokpaardje, met dit gevolg, dat wij nu met onze nationale bouwkunst nog precies even ver zijn als in de laatste jaren der negentiende eeuw.

Men behoeft de bouwwerken en ontwerpen van den allerlaatsten tijd slechts oppervlakkig te beschouwen, om het volslagen gemis aan eenheid op te merken in het streven onzer hedendaagsche bouwmeesters. Ziet men iets, dat daarop schijnt te wijzen, dan bemerkt men bij onderzoek spoedig, dat men te doen heeft met navolging in uiterlijkheden en waar dit niet het geval is en men werkelijk onafhankelijke uitingen voor zich meent te hebben, daar blijkt die onafhankelijkheid inderdaad niet anders te zijn dan anarchie.

Zij die zich onafhankelijken, futuristen, cubisten of hoe ook noemen kunnen gerust met den algemeenen naam van anarchisten bestempeld worden.

In de bouwkunst kan men met anarchistische beginselen niet veel uitrichten, maar wellicht kan de anarchie, die zich ten taak stelt al het bestaande af te breken en te vernietigen, onze bouwkunst zuiveren van de vreemde smetten, waarmede wij haar beeld bezoedeld hebben en zoo dit gechieden kan, zonder dat met het badwater ook het kind wordt weggeworpen, zoo wij tot het besef komen, dat orde en regel in de bouwkunst tot hare levensvoorwaarden behooren, zullen wij wellicht tegelijkertijd tot het inzicht zijn gekomen van de noodzakelijkheid om ons van vreemde invloeden vrij te houden.

Laat ons blijk geven werkelijk onafhankelijk te zijn geworden in datgene, waarin ook een klein volk onafhankelijk kan zijn, zijn nationale kunst.

Scoriae-bricks.

Het debat over de voor- en nadeelen van de Scoriae-bricks, heeft een aantal jaren geleden vele pennen in beweging gebracht, zonder tot een positief resultaat te hebben geleid. Dit was wel voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat het een concurrentiestrijd was. De fabrikanten van het toenmaals nieuwe bestratingsmateriaal deden natuurlijk

hun uiterste best, de voortreffelijke eigenschappen daarvan in het licht te stellen en de steenfabrikanten en eigenaars van keiengroeven spanden al hun krachten in om de invoering tegen te werken. Van beide kanten werd natuurlijk sterk overdreven, en van een beslissende overwinning van het nieuwe op het oude, of omgekeerd, was dan ook geen sprake. Het kwam tot een soort van vergelijk en zoo werd o.a. in de Residentie een vrij ruim gebruik gemaakt van Scoriae-bricks voor straten met niet al te zwaar wagenverkeer, waarvoor men het materiaal, dat belangrijk goedkooper was dan keien, niet ongeschikt achtte.

De tijden zijn evenwel veranderd. In weinige jaren is het verkeer zeer toegenomen; het aantal motor-rijtuigen is grootelijks vermeerderd en daaronder zijn er zeer zware, terwijl de veel grooter snelheid van beweging gevaren schept, die vroeger niet bestonden. Een en ander heeft aanleiding gegeven tot een wederopvatten van den strijd tegen de Scoriae-bricks, waarin de handelsconcurrentie misschien nog wel eenigszins de hand heeft, maar dat anders uitgaat van personen, die daar buiten staan en gesteund worden door anderen, die als geheel onpartijdige tegenstanders kunnen worden beschouwd.

Het volgende adres is aan den gemeenteraad van den Haag gezonden.

Geven eerbiedig te kennen:

P. W. Kamper en A. W. C. de Greef, voorzitter en secretaris van de Koninklijk goedgekeurde 's-Gravenhaagsche Stalhouders-Vereeniging, secretariaat Bezuidenhout 42,

dat zij de vrijheid nemen om met den meesten nadruk onder uwe aandacht te brengen, dat het verkeer hier ter stede, zoowel met rijtuigen, vrachtwagens, als het verkeer te paard, zeer veel last ondervindt van de aanwezigheid van het bestratings-materiaal scoriae-bricks;

dat de reden hiervan uitsluitend gelegen is in de zéér groote gladheid van deze scoriae-bricks;

dat het voor paarden zeer moeilijk is op deze bestrating staande te blijven, daar zij op scoriae-bricks bij het uitglijden geen tegenstand ondervinden en doorgaans geheel onderuit schuiven;

dat dientengevolge ongelukken ontstaan, waaronder van zeer ernstigen aard, zoowel voor menschen als dieren en zeer aanzienlijke schade aan paarden, tuigen en vervoermiddelen wordt geleden, zóódanig, dat de paarden sterk aan waarde verliezen; in die mate zelfs, dat het vaak voorkomt, dat een paard na één val, meer dan de helft in waarde achteruitgaat en verder dat groote herstellingskosten voor het materiaal gevorderd worden;

dat al onze leden, de een meer, de ander minder, jaarlijks een paar honderd gulden schade hebben te boeken, welke te wijten is aan de scoriae-bricks bestrating;

dat het eenvoudig onmogelijk is om paarden op dergelijke bestrating behoorlijk te besturen, temeer daar het verkeer, vooral van auto's en trams, steeds drukker en sneller wordt, zoodat een plotseling ingrijpen door den koetsier, wat dikwijls noodig is, niet kan plaats hebben;

dat zelfs straten met scoriae-bricks zijn aan te wijzen, die bijkans als onberijdbaar moeten worden beschouwd, met name: de Parkstraat, de Mauritskade, de Kanaalstraat, de Laan van Meerdervoort, de Javastraat en de Koninginnegracht;

dat het Staldepartement van Hare Majesteit de Koningin steeds met angst en vreeze vervuld is, wanneer zij Hare Majesteit door een dezer straten moet vervoeren, welk feit wij van Harer Majesteits Opperstalmeester, baron Bentinck, mochten vernemen;

dat dit zelfs in die mate het geval is, dat naar wij van het Staldepartement van Hare Majesteit de Koningin-Moeder vernamen, dit departement de verantwoordelijkheid niet op zich durft nemen Hare Majesteit door de Parkstraat te vervoeren en dat het dus zelfs zoover is gekomen, dat Hare Majesteit per rijtuig achterwegen moet volgen, teneinde dezen gevaarlijken hoofdverkeersweg te ontgaan;

dat overigens algemeen mag worden genoemd de vrees van rijtuig- en equipage-houders voor scoriae-bricks-bestrating;

dat wij o.a. ten bewijze daarvan zelfs kunnen vermelden, van den Heer Burgemeester, jhr. mr. dr. H. A. van Karnebeek, te hebben vernomen, dat het Z. E. A. ten volle bekend was, hoe gevaarlijk de scoriae-bricks-bestrating is;

dat wij verder o.a. kunnen noemen de onderstaande heeren, bekend met het gebruik van paard en rijtuig, waarvan wij weten, dat zij volkomen instemmen met het streven, om de scoriae-bricks uit het wegennet der gemeente te verwijderen; te weten: baron C. A. Bentinck, opperstalmeester van H. M. de Koningin; jhr. van Reigersberg Versluys, opperstalmeester van H. M. de Koningin; jhr. J. M. de Beaufort, ordonnance-officier van H. M. de Koningin; jhr. mr. R. E. W. van Weede, opperstalmeester van H.M. de Koningin-Moeder; mr. J. A. N. baron van Zuylen van Nyevelt, lid van den gemeenteraad, lid van de commissie van Plaatselijke Werken;

alle zeven en veertig stalhouders hier ter stede;

dat ruiters zich niet wagen op een scoriae-bricks-bestrating en daarom eveneens zeer tegen die bestrating gekant zijn; wij noemen o.a. de volgende namen van personen, die ons mededeelden, als ruiters ernstige bezwaren tegen het gebruik der scoriae-bricks te ondervinden: N. Bosboom, minister van Oorlog; W. A. F. de Meester, luit.-generaal, commandant van het veldleger; A. van Seters, generaal-majoor, inspecteur der bereden artillerie; H. Mathon, generaal-majoor, inspecteur der cavalerie; R. D. Punt, generaal-majoor, directeur van het remonte-wezen; Twis, kolonel, commandant van het 3e regiment huzaren; baron van Tuyll van Serooskerken, voorzitter van de 's-Gravenhaagsche vereeniging ter beoefening van het jachtrijden; de directeuren van alle 's-Gravenhaagsche manéges;

dat de klachten over scoriae-bricks overigens algemeen zijn;

dat het toch niet behoort voor te komen, dat de straten niet bruikbaar zijn, of aan het gebruik daarvan groot gevaar verbonden is, omdat de aard der verharding niet geschikt is;

dat, naar wij vernamen, scoriae-bricks óók verwerpelijk moeten worden geacht uit een oogpunt van reinheid, techniek, financieele en economische overwegingen;

dat wij ons ten aanzien van het eerste beroepen op de Openbare Reiniging hier ter stede;

dat dus van de voornaamste zijden bezien, de scoriae-bricks-bestrating verwerpelijk is;

redenen, waarom wij uwen Raad beleefdelijk doch met aandrang verzoeken, de onderwerpelijke aangelegenheid bij de behandeling van de gemeente-begrooting voor 1914 ter sprake te brengen en het daarheen te willen leiden, die wegen, welke met scoriae-bricks zijn voorzien te verbeteren in dier voege:

dat de scoriae-bricks in de Parkstraat nog in den loop van het jaar 1914 door een geschiktere bestrating worden vervangen en vervolgens zoodanig te handelen met de scoriae-bricks-bestrating in de Mauritskade, Kanaalstraat, Laan van Meerdervoort, Javastraat, Koninginnegracht en in de andere hoofdverkeerswegen, verder het gebruik in de andere straten van lieverlede in te krimpen, om op den duur tot een geheele opruiming van scoriae-bricks te geraken en dienovereenkomstig, noch voor nieuwe werken en na beëindiging van het loopende desbetreffende contract, noch voor onderhoudswerken, scoriae-bricks meer te bezigen.

* *

Welke waarde aan de argumenten der adressanten moet worden toegekend is vooralsnog moeilijk uit te maken, wan-

neer zij hun beweringen niet wat uitvoeriger toelichten.

Met alle respect voor de groote namen, in het adres genoemd, zal een Gemeentebestuur in onzen tijd, enkel op grond van dergelijke klachten, niet overgaan tot ingrijpende en kostbare maatregelen, maar tot een onderzoek zal allicht moeten worden besloten en dan verwachten wij een zakelijk onderzoek, volgens een methode, welke berust op feiten.

Dan toch zal moeten worden nagegaan, of de ongevallen, die door adressanten als een der gewichtigste bezwaren van de bestrating met scoriae-bricks worden gereleveerd, werkelijk op die soort bestrating meer voorkomen, dan op andere soorten en dit kan niet anders worden aangetoond, dan door een, zich over een zoo groot mogelijk aantal jaren uitstrekkende verkeersstatistiek, waarin ook aan de ongevallen op de verschillende soorten van bestratingen voorgekomen, de noodige aandacht is gewijd.

Door adressanten wordt geen dergelijke statistiek overgelegd en wij weten niet, of zij van gemeentewege geproduceerd zal kunnen worden. Zoo niet, dan bestaat er ook nu nog weinig kans, dat de quaestie, omtrent het al of niet doelmatige van de bestrating met scoriae-bricks, uitgemaakt zal kunnen worden en voorzien wij van een eventueele behandeling van het adres niet anders dan tijdroovende discussies met herhaling over en weer van oude argumenten op onvoldoende gegevens berustend.

Wij kunnen ons evenwel vergissen. Er zijn weinig steden, waar de scoriae-bricks zoo langdurig en op zoo groote schaal toepassing hebben gevonden als te 's-Gravenhage, dank zij, voor een deel, de ijver, waarmede indertijd door de fabrikanten en hun vertegenwoordigers gewerkt is om het materiaal ingang te doen vinden. Men heeft hier dus ruimschoots de gelegenheid gehad, het materiaal in al zijn eigenschappen zoo goede, als minder goede, te leeren kennen en wij kunnen ons niet voorstellen, dat men die gelegenheid geheel ongebruikt zou hebben gelaten, en evenmin, dat men naar aanleiding van een adres als het bovenaangehaalde ineens zou besluiten tot afschaffing van een bestratingssysteem, waarvan, al zijn er ernstige bezwaren aan verbonden, toch ook de goede eigenschappen in den loop der jaren wel aan het licht gekomen zijn.

De steenhouwerswet en hare gevolgen.

Onder dit hoofd spreekt de Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland zijn meening uit over de werking van genoemde wet op de volgende wijze:

Zoo ooit een wet in 't leven is geroepen, die door de moeilijkheid harer toepassing bewezen heeft te zijn samengesteld door mannen, die van het wezen en den aard van ons bedrijf niet het minste begrip hadden, dan zeker is het onze nooit volprezen Steenhouwerswet.

Als een bewijs hiervoor kan toch zeker wel dienen, dat voor de uitvoering der wet een maatregel van bestuur noodig was van niet minder dan 47 artikelen, dus nog 14 artikelen meer dan de wet zelve.

Door het in uitzicht stellen van dezen bestuursmaatregel tijdens de behandeling der wet in de Tweede Kamer, schoof men de moeilijkste punten van zich af met de gedachte: ziezoo, de arbeidsinspectie zal dat later wel met de werkgevers uitvechten.

Niet zonder reden heeft onze Bond indertijd bij de Regeering geprotesteerd tegen een dergelijke machtsverleening aan de arbeidsinspectie, die ons willens of onwillens veel moeilijkheden kan berokkenen.

Toen werden wij gepaaid met de woorden: „Nu ja, de arbeidsinspectie is zoo kwaad niet en kan nog wel met de patroons overleggen".

Dat overleg kwam dan ook; meermalen is onze Commissie gehoord vóór het vaststellen van den bestuursmaatregel (Steenhouwersbesluit) en veel heeft zij in goede banen weten te leiden. Maar toch zijn de last en de gevolgen der wet van dien aard, dat wij hopen dat een voorstel tot wetswijziging niet te lang moge uitblijven.

Onder den last mogen wij in de eerste plaats wel noemen de verschillende opvattingen die heeren inspecteurs omtrent de uitvoering van de wet en het Steenhouwersbesluit er op na houden.

Ten tweede het onmogelijke wetsartikel 9 IVa, dit reuzenstruikelblok, 't welk aldus luidt:

„Geen arbeid mag verricht worden vóór een kwartier voor zonsopgang en ná een kwartier na zonsondergang."

Door dit allerzotste voorschrift heeft men de productie van ons bedrijf gedurende de wintermaanden zoodanig aan banden gelegd, dat de toestand in de centra, waar een beetje werk aan den winkel is, gewoonweg onhoudbaar is geworden.

Ook het voorschrift van niet langer dan 3 uur achtereen te mogen arbeiden, want alhoewel een onafgebroken werktijd zelden langer dan 3½, hoogstens 4 uur duurde, zijn wij thans door de eigenaardige indeeling onzer winterdagen genoodzaakt schafttijden in te voeren, geheel afwijkend van de schafttijden bij de andere bouwvakken gebruikelijk, waardoor wij ook op de bouwwerken last ondervinden, doch niet alleen wij, maar allen die op zoo'n bouwwerk met ons samenwerken.

Tot klusver bespraken wij slechts enkele der vele lasten, thans de gevolgen.

Dan kunnen wij in de eerste plaats noemen de moeilijkheid om nieuwe krachten voor ons bedrijf aan te kweeken. Tengevolge der behandeling in de Tweede Kamer en de beschouwingen in de dagbladen, waar met overdreven toelichting van voor een groot deel denkbeeldige gevaren ons bedrijf in discrediet werd gebracht, kunnen de ouders niet besluiten hunne kinderen aan zoo'n gevaarlijk (?) bedrijf over te leveren. Verschillende pogingen om jongens bij het vak te krijgen faalden reeds, slechts de Amsterdamsche Patroons-vereeniging mocht er in slagen een 6-tal jongens op de ambachtsschool te krijgen, waarvoor echter, behalve het leergeld, aan de jongen beneden 13 jaar één gulden en aan de jongens van 14 jaar twee gulden per week toelage wordt gegeven uit de kas der Vereeniging. Voorwaar een kostbare vakopleiding, die buiten het bereik van vele patroonsvereenigingen ligt.

Een tweede en niet minder ernstig gevolg is de zucht der architecten om, uit vrees voor hoogere kosten tengevolge der wet, zooveel mogelijk de bewerkte zandsteen uit het buitenland geheel klaar te betrekken en, waar vroeger in ons land met z'n vochtig klimaat bij uitsluitend solide zandsteensoorten werden gebezigd, ziet men er thans niet tegen op, om zelfs belangrijke bouwwerken van minderwaardige steensoorten op te bouwen.

Thans blijkt het wat ijdele woorden het waren die Minister Talma tijdens de behandeling der wet sprak, toen hij de noodzakelijkheid erkende van een beschermend recht voor ons bedrijf.

En wanneer nu de officieele lichamen ook den weg opgaan door sommige architecten reeds ingeslagen en de zandsteenwerken geheel gereed van buiten doen komen, dan mogen wij wel zeggen dat van hoogerhand ons bedrijf aardig in bescherming wordt genomen.

En dat het dien weg opgaat, doen de geruchten omtrent den bouw van het nieuwe stadhuis te Rotterdam ons vreezen.

Volgens medeeling uit zeer geloofswaardige bron is men voornemens ook de zandsteen van dat gebouw van eene steensoort te nemen, die voor bewerking in Holland niet in aanmerking kan komen. Had men hiervoor een zachte kalksteen op 't oog, dan kon men veronderstellen dat de keuze was gedaan met het oog op het voor de gezondheid schadelijke karakter der harde steensoorten. Doch de steen die er voor genoemd wordt is minstens zoo hard, ja, harder dan de bekende Obenkirchner, terwijl de steen in fraaiheid ver bij Oberkirchner en andere bekende zand- en kalksteensoorten ten achter staat.

Hopen wij, dat de Rotterdamsche Steenhouwers-Patroonsvereeniging door tijdige maatregelen de heeren tot andere gedachten kan brengen en ze zoodoende een mooi werk voor Holland moge behouden. De bouw toch van het Vredespaleis, waar ongeveer 1700 M³. Oberkirchner verwerkt werd door Hollandsche steenhouwers, heeft bewezen, dat ook wij tot het daarstellen van dergelijke werken in staat zijn.

Tweede Heemschut-Conferentie.

Het Bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft de eer, U uit te noodigen tot het bijwonen der Tweede Heemschut-Conferentie welke gehouden zal worden op Maandag 29 en Dinsdag 30 December 1913 in de groote feestzaal van het American-Hotel te Amsterdam.

De belangstelling, die de in 1911 gehouden Eerste Heemschut-Conferentie mocht ondervinden, doet het Bestuur vertrouwen, dat ook thans het getal deelnemers groot zal zijn.

Evenals bij de Eerste Conferentie is ook nu het doel, om op populaire wijze in ruimen kring propaganda te maken voor de beweging tegen de ontsiering van ons land. Heeft de eerste Conferentie zich echter beperkt tot de bouwkunst, thans wenscht het Bestuur de Heemschut-beweging in haar vollen omvang op het programma te brengen, dat als volgt werd vastgesteld.

Maandag 29 December 1913.

3 uur n.m. Opening der Conferentie door Prof. Dr. H. Brugmans, Voorzitter van den Bond Heemschut.

Voordracht met Lichtbeelden door den heer A. W. Weissman: „Heemschut in 1912 en 1913".

8 uur n.m. Voordracht door Mr. J. W. Frederiks: „Bestrijding van inbreuken op Natuurschoon en Stadsschoon".

Voordracht met Lichtbeelden door den heer Jac. P. Thijsse: „Het behoud van Natuurmonumenten".

Dinsdag 29 December 1913.

10 uur v.m. Voordracht met Lichtbeelden door den heer J. H. W. Leliman: „Schoonheidscommissies en Commissies van Advies".

Voordracht met Lichtbeelden door den heer K. P. C de Bazel: „Landelijke Bouwkunst en het Onderwijs".

2 uur n.m. Voordracht met Lichtbeelden door den heer Dr. Jan Kalf: „Restaureeren van Bouwwerken".

Voordracht met Lichtbeelden door den heer J. Gratama: „Volkskunst en Heemschut".

6 uur n.m. Gemeenschappelijke Maaltijd.

De Contributie bedraagt:

Voor Deelnemers f 2.50.

Voor deelnemende Vereenigingen, aangesloten bij den Bond Heemschut, die het recht hebben, drie afgevaardigden te zenden f 5.—.

Voor deelnemende Vereenigingen, niet aangesloten bij den Bond Heemschut of Corporaties, die het recht hebben, drie afgevaardigden te zenden f 7.50.

Voor Donateurs, minstens f 10.—.

De deelnemers ontvangen een uitvoerig Geïllustreerd Verslag der Conferentie.

In het bijzonder wordt gewezen op het nut, dat de Conferentie voor Bestuurscolleges heeft.

Het Bestuur is er van overtuigd, dat het behoud der Schoonheid van Nederland velen ter harte gaat, en dat zij door het deelnemen aan de Tweede Heemschut-Conferentie daartoe zullen willen medewerken.

Deelnemers kunnen zich opgeven aan het Secretariaat van den Bond Heemschut, Heerengracht 247 te Amsterdam.

PROF. DR. H. BRUGMANS te Amsterdam, Voorzitter.
D. F. TERSTEEG te Naarden, Onder-Voorzitter.
A. W. WEISSMAN te Haarlem, 1e Secretaris.
J. H. W. LELIMAN te Amsterdam, 2e Secretaris.
G. A. POS te Baarn, Penningmeester.
MR. G. A. P. M. VAN DER AA te Amsterdam.
K. P. C. DE BAZEL te Bussum.
MR. W. B. BUMA te Huizum.
W. CROOCKEWIT W.A.Z. te Amersfoort.
D. FOCKEMA te Arnhem.
MR. K. HAZELHOFF ROELFZEMA te Amsterdam.
DR. JAN KALF te 's-Gravenhage.
C. R. F. BARON KRAIJENHOFF te Utrecht.
JHR. MR. F. J. J. M. VAN RIJCKEVORSEL te 's-Hertogenbosch.
MR. P. G. VAN TIENHOVEN te Heemstede.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG TUINSTADWIJK.

Vragen en Antwoorden.

1. Is het de bedoeling dat het onderhoud van wegen en beplantingen komt ten laste van het administreerend lichaam. Zoo ja, hoeveel daarvoor te rekenen?

Antwoord: Het onderhoud van wegen en beplantingen komt ten laste van de Gemeente.

2. Is de eenheidsprijs van f 5.— per M². genoemd in Art. 2, sub 5. b, bedoeld als gemiddelde van voet- en rijwegen?

Antwoord: Ja.

3. Uit het vermelden van f 10.— waterleiding per woning, moet zeker worden afgeleid, dat deze kosten voor het administreerend lichaam zijn.

Antwoord: Ja.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 46. Berechting van geschillen tusschen architect en opdrachtgever, door Mr. G(oseling).

Indrukken van een Duitsche reis, door Willem C. Brouwer (Vervolg) met afbeeldingen.

Handvorm of machinale steen? door A. W. Weissman.

ARCHITECTURA No. 46. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Kort verslag der 37e Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche Leden van het Gen. Architectura et Amicitia van 7 Nov. 1913.

Ontwerpen voor den bouw van Een-gezins Arbeiderswoningen bij Utrecht voor de Bouwvereeniging «Zuilen» arch. Ph. J. Hamers met afbeeldingen.

Hedendaagsche Bouwkunst, door A. W. Weissman.

Tweede Heemschut-Conferentie.

Prix de Rome, graveerkunst.

DE BOUWWERELD No. 46. Verwante Bouwkunst. Alt-Westfalen door E. von Kerckerinck zur Borg en R. Klapheck. Boekbeschouwing, met losse plaat.

De kerk te Wolvega en aanverwante gevallen en Afbrijzelingen aan den toren te Steenwijk.

De Dam te Amsterdam.

DE INGENIEUR No. 46. De rioleering van Amsterdam. Vier voordrachten, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 3 Mei 1913, I en II, door W. W. Bos, F. s' Jacob c. i. met afbeeldingen.

Een opmerking over stoomketelbemetselingen, door J. de Kuyser w. i. met afbeeldingen.

Beschouwingen over de rationeele bepaling van het voor een willekeurige bovenrivier of een willekeurig vak van zoodanige rivier passend normaal profiel, met toepassing op het deel van de Boven-Maas tusschen Venlo en Mook, door H. Doyer c. i. (Slot) met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 46. J. J. Limpens. † — Officieel gedeelte. — Verklaring. — Commissie M. T. O. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Wijziging en aanvulling van het Stoombesluit. — Onderzoek naar de oorzaak van de ontploffing van een stoomketel op 25 Juli 1913 te Amsterdam. — Wenken voor den utiliteitsbouw (vervolg.) — Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1912. — Gemengd. —

DE AANNEMER No. 45. Kort verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 4 November 1913.

Een fraaie besteksbepaling.

Belooning van den arbeid III (vervolg).

Tienjarig bestaan der Afdeeling Delft feestelijk herdacht.

Uit het Buitenland.

Een onderhandsche besteding.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 3 Nov. 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 20. Het schmauchen met lucht. — Klinkerbestratingen. — Bezandingsmachine. — Afschaffing van Watertollen. — Droogmaking van de Zuiderzee. — Metselmateriaal voor vuurvaste steenen. —

KLEI No. 22. Officieele Mededeeling. — Onze Klinkers en de Wegencommissie van den A. N. W. B., Toeristenbond voor Nederland. I. — Het landhuis „De Hooge Vuursche", te Baarn. I. (Met 8 afb.) — De Engelsche Woning. IX. — Het gevaar van bestraten met Scoriae-bricks. —

GEWAPEND BETON No 3. Dr. ing. L. A. Sanders, door B. A. Verheij c. i. — Het gebruik van gewapend beton bij militaire verdedigingswerken, door P. W. Scharroo. — Gewapend beton in Nederlandsch Indië. — Het gebruik van puimsteen en puimsteenzand. — Betonsteen en het afwerken van betonoppervlakken. — Boekbespreking. —

DE NATUUR. uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 11: Nog iets over reproductie-techniek: A. Slingervoet Ramondt. — De Veiligheidsgasmeter: D. Stavorius. — Het begrip „massa": Dr. Z. P. Bouman. — Wat zijn Monerzn, en bestaan zij? H. R. Hoogenraad. — De Sievert-vensterglasmachine: D. S. S. — Afzondering van homogene stralen en het uviol-filter (slot). — Brandbluschmiddelen aan boord van schepen: W. P. van Zon. — Oölogische Ditjes en Dat jes: D. J. van der Ven. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Winter van 1913—1914: L. Y. — Eenvoudige proeven. De bolle spiegel; misvormde beelden: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging: — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand October: W. van der Vegt.

Varia.

HET ZUIDERZEEPLAN.

Naar aanleiding van de benoeming van een commissie, om het twintig jaren oude plan voor droogmaking der Zuiderzee in overeenstemming te brengen met de eischen der nieuwere techniek, wordt door den heer A. L. H. Obreen in de „Arnhemsche Ct." de meening uitgesproken, dat twintig jaren geleden de afsluitdam Wieringen—Piaam veel te goedkoop geraamd en het geheele werk te laag geschat is.

„Die grootsche afsluitdam van de Noord-Hollandsche kust over Wieringen naar Piaam op den Frieschen oever der Zuiderzee, waartoe dient hij eigenlijk, en wat zal zijn nut zijn? vraagt de schrijver.

„Wij hebben reeds herhaaldelijk getracht uiteen te zetten, dat die dijk groote schade zal aanrichten aan den Frieschen oever. Zijn aanwezigheid zal het Zuiderzeewater veel hooger dan thans opzetten tegen den Frieschen wal, zoowel ten Noorden als ten Zuiden van Piaam. Voorts bestaat er overgroote kans, dat het IJselmeer achter dien afsluitdijk nooit of nimmer een zoetwatermeer wordt, waarvan Friesland s boezem voor waterverversching dus nooit eenigen dienst zal hebben.

„En ten andere zal dat IJselmeer als ingesloten plas van bijna honderd vijftig duizend hectaren oppervlakte achter den afsluitdijk, dat is in den boezem van ons vaderland, steeds een zeer onwelkome gast blijven, waarvan wij niet anders dan schade en overlast kunnen hebben.

„Bedenken wij nu daarbij, dat die vermaarde afsluitdijk minstens zestig of zeventig millioen guldens, maar hoogst waarschijnlijk wel honderd millioen guldens zal kosten, dan rijst natuurlijk onwillekeurig dezelfde vraag, welke bij iedereen opwelt, die de pyramiden in Egypte ziet: Waarom zullen wij ons eigenlijk te buiten gaan aan het maken van zulk een volslagen onnut reuzenwerk?

„Willen wij gedeelten van de Zuiderzee droogmaken, er is niets, wat ons belet om dadelijk aan het werk te tijgen. Maken wij vooral geen afsluitdijk van Wieringen naar Piaam dan zullen wij de ringdijken der afzonderlijke polders iets zwaarder moeten maken, ziedaar het geheele technische onderscheid der beide methoden. Maar dan zullen wij ten minste niet de uitgaven van honderd millioen op onze maag hebben, welke als niet anders dan rein verlies te boeken is, omdat wij ze geheel noodeloos in het water werpen."

„Het is wel mogelijk," schrijft de heer Obreen verder, „dat er vooral in Friesland eenige warme voorstanders zijn van het plan der Staatscommissie van 1892. Wellicht dat velen aldaar zich vleien met de gedachte, dat er door den afsluitdijk minder onderhoudskosten zullen zijn aan de zeedijken, en dat er zoetwater beschikbaar zal komen voor den boezem. Welnu, wij stellen er prijs op, het met eenigen nadruk te zeggen, in de hoop, dat zulks onze Friesche vrienden bereike moge: Het tegendeel is waar, de afsluitdijk zal voor Friesland een oorzaak zijn van hárden achteruitgang, van hoogere onderhoudskosten aan zeedijken en van geenerlei verbetering van het boezemwater. Is die grootsche dijk ooit tot stand gekomen, wat wij betwijfelen dat ooit gebeuren zal, dan zullen de Friezen de eersten zijn, om te zuchten: „Waren wij maar van die ramp ontslagen."

„Ten zuiden van Piaam, waar de ontworpen dam met een Noordwaarts gekeerden scherpen hoek zal aansluiten aan de Friesche kust, zal de Zuidwesten wind het water van het IJselmeer daarin voortdurend opwaaien, wel twee of twee-en-een-halven meter hoog, en daar ter plaatse is in den afsluitdam geen uitweg voor het water voorzien.

„Ten Noorden van Piaam zal het tusschen de eilanden binnenstroomende Noordzee-water veel hooger dan thans opzetten tegen de Friesche kust, om de goede reden, dat de vloedgolf, met dezelfde kracht als voorheen, naar binnen druischende, zich zal moeten bergen op het halve oppervlak. Voorheen kon hij doorgaan tot Urk, Thans zal hij moeten stand houden bij Wieringen. Er zijn menschen, die beweren, dat dit onjuist is, en dat de Noordzee uit beschei-

denheid, om ons niet te benauwen, van zelf zal buiten blijven, maar helaas, de Noordzee weet niets af van dien afsluitdijk, en rolt naar binnen alsof wij niets hadden aangelegd.

„Zoo heeft de Noordzee reeds vele eeuwen gedaan. Er dientengevolge een harmonisch verband ontstaan tusschen de kracht van de instroomende vloedgolf, de afmetingen van de vier openingen tusschen de eilanden, waardoor dat water binnenkomt, en het oppervlak der Z iderzee, waarin dat ingestroomde Noordzeewater zich tijdelijk bergen moet. Die drie cijfers hangen aan elkaar, maar de kracht van de Noordzee blijft steeds dezelfde. Gaan wij dus de afmetingen van een der beide andere factoren moedwillig veranderen, dan zal de natuur noodzakelijk den vroegeren toestand herstellen. Wij zullen geen veranderingen aan een der twee laatstgenoemde factoren tot stand kunnen brengen, tenzij wij ook de openingen tusschen de eilanden wijzigen, zoodat minder Noordzee-water naar binnen kunne stroomen.

„Maken wij de opening tusschen de eilanden nauwer, dan zal de Noordzee met verdubbelde woede zich elders een doortocht willen banen, wat door onderscheidene technici, de heeren van der Vecht, Welcker, dr. Lorié reeds terdege is uiteengezet. Maken we dus de openingen tusschen de eilanden geheel dicht, zooals door ons wordt voorgesteld, dan moeten wij een harden aanval van de Noordzee afwachten en ons daartegen wapenen. Maar dan houden wij ten minste het Noordzee-water buiten, en blijven meester in ons eigen huis.

„Gaan wij daarentegen den derden factor verkleinen, en de Noordzee toch toelaten in een Zuiderzee, welke de helft kleiner gemaakt is, dan veroorloven wij aan de Noordzee haar woede te koelen op de binnenzijde der vier eilanden, welke wij helaas zonder genade zullen zien wegwasschen. En als de eilanden weg zijn, dan liggen de Friesche dijken en de afsluitdam het eerst aan de beurt, om ook te verdwijnen. Wij wenschen met aandrang dat de vrienden in Friesland zich van dit alles behoorlijk rekenschap mogen geven. Willen wij de Zuiderzee ooit droog krijgen, dan bestaat daartoe slechts één rationeel middel, dat is om regelrecht de Noordzee aan te vallen, en haar terug te dringen tot buiten onze landpalen. Al wat wij trachten langs anderen weg, moet noodzakelijk meer nadeel dan voordeel geven."

„Het zij verre te beweren, dat het sluiten der openingen tusschen de eilanden een gemakkelijk werk zal wezen. Maar het moet toch worden opgemerkt, dat wij daar in veel gunstiger omstandigheden zijn, dan om de laatste opening dicht te maken van den afsluitdam tusschen Wieringen en Piaam. Op de eilanden hebben wij vasten bodem onder de voeten, hebben wij zand beschikbaar, zooveel wij wenschen, en voorts al de plaats, om werkvolk en materialen bijeen te brengen, zooveel als noodig is. Bij het dichtmaken van den afsluitdijk daarentegen, zijn wij in volle zee, en wij mogen den goeden hemel danken, als het water niet de twee nog niet aaneengesloten einden van den dam wegsleept, waarop wij werken moeten om ze tot één te brengen."

De schrijver besluit:

„Wanneer Friesland zich bij voorbaat vergast heeft op het zoete water van het IJselmeer, dan moet het wel hard zijn, op eenmaal te zien aangetoond, dat dit alles niet anders is dan een droombeeld, een luchtspiegeling in de woestijn, dat voor den dorstenden zwerver nooit te bereiken is. Maar het is toch beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald, vooral wanneer honderd millioen op het spel staan, zooals hier het geval is. Waarom te blijven volharden bij een oud plan, dat door den drang der tijden volslagen kaduuk geworden is?"

INDISCH KOPERGIETWERK.

Wij lezen in de Nieuwe Rott. Courant:

Eenige maanden geleden hadden wij aanleiding om te schrijven over de verzameling Sumatraansch en Javaansch koperwerk in het ethnologisch museum aan de Willemskade. Sinds dien tijd zijn daarbij gekomen een aantal koperen voorwerpen van het eiland Boeton, ten zuidoosten van Celebes, tegelijk met ethnografica van anderen aard, afgestaan door Dr. P. Cool, off. v. gez. bij het N. O.-I. L. ter hoofdplaats Boeton.

Zooals Cool in den aanvang van dit jaar in „Het Nederl. Zeewezen" mededeelde, is het eiland ruim 6 jaar geleden aan het onbeperkt gezag van den sultan — terwijl diens gezag in naam bleef bestaan — onttrokken en tot een zelfbesturend landschap gemaakt, met eigen rechtspraak. De adel en de middenstand, en tot dezen behooren bekwame kopersmeden en timmerlieden, wonen hoofdzakelijk in één district, Bolio, om en binnen de meterdikke, van kanteelen voorziene en met kanonnen bewapende kratonmuren. Misschien heeft het thans in het museum aangelande kanon, dat met een daarop gegoten krokodil prijkt, eenmaal gediend om des sultans kraton te verdedigen.

Het gouvernement hecht niet veel aan deze produkten eener inlandsche nijverheid; in 1911 zijn met het stoomschip Dog een twintigtal koperen kanonnen, van een halve tot 2 meter lengte en van Kendari op de Z.O. landtong van Celebes afkomstig, naar Soerabaja vervoerd, om versmolten te worden tot metaal, dat ten behoeve van de landskas zou verkocht worden. Te Boeton lag indertijd een hoop van deze kanonnen te wachten op hetzelfde lot.

Van Boeton is veel gered door den civiel-gezaghebber G. J. van Walraven, die dit ambt bekleedde tijdens de Sunda-Expedition onder leiding van Dr. Elbert, o.a. antieke opgegraven, bronzen, met draken versierde vazen en bronzen lampen uit den kraton. De genoemde Frankfurter expeditie heeft ook zeer gelukkig gewerkt; men kan daarover nalezen het verslag over dien tocht, precies nagaan, uit beschrijving en afbeeldingen, wat voor onzen Hollandschen neus weggehaald is door een buitenlandsch reisgezelschap, dat weer eens naar hartelust aan 't grasduinen was op een onzer nog weinig bekende koloniale eilanden, beschermd door militaire dekking en op hoog bevel geholpen door de ambtenaren.

Men moet maar eens gaan zien hoe in buitenlandsche musea onze koloniën vertegenwoordigd zijn, en men zal zich verbazen over de vrijgevigheid dezer instellingen en over de activiteit harer correspondenten ter plaatse. Een op Celebes aanwezig Oostenrijksch officier van gezondheid in Nederlandschen dienst had een onbeperkt krediet van het K. K. naturhistorisch Hofmuseum te Weenen voor het verzamelen van ethnografica. Welk Nederlandsch museum doet aldus? Een onbeperkt krediet — 't is om flauw te vallen!

Wat Dr. Cool zond, zijn voorwerpen van plaatselijk gewonnen koper vervaardigd: kalkdoozen, opiumlampjes, vele staande lampen, die in vorm gelijken op onze ouderwetsche keukenlampen, onder den naam snotneuzen bekend, een hanglamp, kommen, waterketels, een groot kanon en verscheidene kleinere.

Een aanwinstmede uit den laatsten tijd is een voorwerp uit een periode toen de gietkunst de glorie van de Bataklanden was, een tabakspijp, geschenk van den heer M. C. van der Zwet te Medan, die al meermalen van het Museum een goed vriend bleek te zijn: een prachtstuk van koper, driekwart meter langer, versierd aan kop en steel door een goed overdacht ornament. Welk een moeite het gekost heeft — ongerekend de ringgits — om zulk een zeldzaamheid, die stellig meer dan honderd jaar oud is, machtig te worden ginds in het land zelf — bescheiden zwijgt de gever

daarover. De verzameling uit deze streek telt thans drie Batakpijpen, die gezamenlijk een groote waarde vertegenwoordigen.

Nu kan men in een afzonderlijke vitrine zien hoe dit koopergieten en de bras Soengei Poear (Padangsche Bovenlanden) in zijn werk gaat. Het koperwerk uit dat landschap is even bekend als het goud- en zilverfiligraanwerk van Kota Gedang en van Soengei Poear zijn de nijveren overal heengezworven. Er is over deze industrie heel wat geschreven, maar tot het naadje van de kous kwam men niet; óf de schrijver kwam niet zoover, óf de lezer niet: door des schrijvers schuld.

Ziehier de oude manier, van Benvenuto Cellini: men maakt een binnenkern gereed, van pijpaarde vermengd met beenzwart en gemalen steen, boetseert in was op die kern het te gieten voorwerp, bedekt deze waslaag met een huid van dezelfde samenstelling als de kern. „En dit gedaan hebbende, moet de geheele toestel geplaatst worden in een steenen fornuis, zoodanig ingericht, dat als men het vuur aanmaakt om de was eruit n.l. uit den vorm) te smelten, deze was uit openingen kan wegloopen en, door een gat in den grond kan opgevangen worden." Nu de was eruit is, kan men in de ledige ruimte het metaal gieten, en als dit hard geworden is, den buitenmantel en die binnenkern verwijderen.

De manier waarop men in den Archipel koperen voorwerpen giet is een andere, beter gezegd: er zijn twee manieren te onderscheiden. Kleine massieve voorwerpen boetseert men geheel in was, en dit wasmodel omkleedt men geheel met een mantel van een zacht mengsel van zand, leem en aarde, dat hard wordt in het vuur; wordt de mantel verwarmd, dan smelt het wasmodel, en de was loopt weg langs een daartoe vooraf gemaakte opening. In de holte aldus ontstaan, giet men het metaal en als dit bekoeld is slaat men den mantel stuk en vindt van binnen het koperen voorwerp. Aldus zijn de kleine meubeltjes gegoten, stoeltjes en een tafel, die men hier tentoongesteld ziet: men kan het procédé volgen, want de van was gemaakte voorwerpen zijn aanwezig, die nog omkleed moeten worden, zoomede de gietvormen waarin het koperen voorwerp reeds besloten zit, en de voltooide, uitgepelde meubeltjes.

Een andere methode volgt de geelgieter bij het maken van schenkkannen, waterketels, kwispedoors en sirihstellen. Ziehier het voorwerp dat hij gieten wil nagebootst van massief hout, een ketel b.v. maar voorloopig zonder deksel, tuit en hengsel. Hij brengt daarop een laag was aan zoo dik als de metalen wand van den ketel moet worden, en op en in die waslaag brengt hij al de versieringen aan die de metalen ketelwand zal vertoonen; dan snijdt hij de waslaag door en neemt haar af van den houten vorm, soldeert de naad weder toe met een warm soldeerboutje en ziet dan vóór zich staan een ketel van was, even dun van wand als later de metalen ketel zal zijn; en deze ketel van was was besmeert hij van binnen en van buiten met een brei van houtskool en water en legt daarover, nauw aansluitend, een laag van klei en zand, samen vermengd. Het overige is bekend: drogen, was uitsmelten, vorm bakken, gieten. Tuit, hengsel en deksel worden afzonderlijk gegoten, de tuit wordt aangesoldeerd.

De mate van afwerking daarná houdt verband met het min of meer zuivere werk dat voorafging. Onzuiver werk b.v. is het bij de verzameling aanwezige ovale plaatje, waaraan een stuk ontbreekt omdat er te weinig metaal in de gietkroes was.

Door tusschenkomst van den heer L. C. Westenenk, assistent-resident ter Sumatra's Westkust, is het Museum in het bezit gekomen van deze voorwerpen die het gieten van

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granettegels, Trottoirbanden.
Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 29 NOVEMBER 1913. No. 48

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Indrukken uit Zuid-Engeland.

Vervolg (Zie bladz. 363).

Ook de dagen, waarin Rye nog beteekenis had als handelshaven zijn voorbij. Wel is er aan de landzijde nog eenig vertier van automobielen, omdat daar een stuk van den grooten weg ligt, die nagenoeg onafgebroken langs den geheelen kust van Zuid-Engeland loopt, maar voor het overige ligt het oude stadje, als een echte „ville morte" op zijn heuvel te droomen, tusschen de begroeide hoogten van het vriendelijke moderne tuinstadje Plaiden en de wijdige zandige vlakte, die weleer door de zee overspoeld werd. Toeristen en schilders komen en gaan en vullen op het etensuur de schilderachtige eetkamer van Mermaid-Inn, om daarna weder in verschillende richtingen te verdwijnen, enkele menschen logeeren er eenige dagen, eenige weken, anderen bezitten of huren er een van de oude huisjes en richten zich daar in op de gezellige wijze, zooals de Engelschman dat verstaat, ook in zulk een tijdelijk optrekje, maar anders bemerkt men, behalve in de eenige winkelstraat, bijna niet, dat het stadje inwoners heeft. Waar een deur openstaat en men, naar het uiterlijk der woning te oordeelen, een typisch zeemans- of visschersinterieur zou verwachten, ontwaart men een kleine met smaak en weelde aangekleede hall, waar de vrouw des huizes, die er volstrekt niet uitziet als een visschers- of zeemansvrouw, morgenbezoek ontvangt van een paar elegante kennissen. Zoo men een weinig vrijpostig is, iets, waaraan de Engelsche gentleman terecht een hekel heeft, maar wat hij den vreemdeling, als het niet te ver gaat vergeeft, en hier en daar eens voor een half geopend raam blijft staan, of tusschen de gordijntjes tracht naar binnen te gluren; dan verbaast het ons aanvankelijk te bemerken, dat vele kamers in somtijds schijnbaar vervallen huizen, op comfortabele wijze met fraaie antieke meubelen gemeubileerd zijn. Maar wanneer wij wat scherper het uiterlijk van het huis opnemen, dan wordt het ons duidelijk, dat van bouwvalligheid geen sprake is en men alleen voor de schilderachtigheid en doorgezakte kap met roode pannetjes gedekt, laat in den toestand zooals zij is en om dezelfde reden, een muur, die alle kleuren van de regenboog vertoont, niet nieuw bepleistert of opvoegt, om dezelfde reden het oude verweerde eikenhout zijn vaal-zwarte kleur laat behouden.

De tegenwoordige bewoners toch zijn in het geheel geen aan lager wal geraakte zeeschuimers of verarmde kooplieden, veeleer het omgekeerde, d.w.z. gegoede burgers, die wellicht hun zaken elders hebben of gehad hebben en zich de weelde kunnen veroorloven in zulk een schilderachtig nest als Rye een optrek of ook een ruimere woning te hebben en er een automobiel op na te houden, om als 't noodig is naar Brighton, Dover of Londen te tuffen voor de zaken of om boodschappen te doen.

Zooiets is alleen in onzen tijd mogelijk en op deze wijze profiteert deze ville morte, die eenmaal tot algeheele ondergang gedoemd scheen, van de ontwikkeling van het moderne verkeer, die aanvankelijk een der oorzaken van haar

verval was. Zij heeft daaraan haar behoud te danken en zal blijven bestaan, zoolang hetzelfde verkeer in de groote centra toestanden schept, die ze als woonsteden hoe langer hoe meer ongeschikt maakt en zoolang er menschen zijn, die behoefte gevoelen, het voorgeslacht na te volgen in zijn kalmere levenswijze, ontdaan van de ongemakken die daaraan verbonden waren. Aan beide voorwaarden is misschien nergens beter voldaan dan in het tegelijkertijd vooruitstrevende en conservatieve Engeland, en zoo is hier een oplossing gevonden, die een antwoord geeft op de vraag: Wat moeten wij eigenlijk met onze „villes mortes" uitvoeren?

Moeten wij ze op enkele monumenten na, die zich toevalligerwijze in eenige meerdere belangstelling mogen verheugen, aan een steeds voortwoekerend verval prijs geven; moet de Staat ze in haar geheel onder zijn bescherming nemen en in stand houden, of moet er op welke wijze dan ook nieuw vertier, nieuwe materieele welvaart in het leven geroepen worden?

Wanneer het om behoud van het oude typische stadsbeeld te doen is, dan moet deze drieledige vraag ontkennend beantwoord worden. Wij kennen voorbeelden genoeg van de treurige gevolgen van een algeheel laisser-aller; wat is er bijvoorbeeld van Veere overgebleven? Hoeveel is in dit thans bijna vergeten stadje niet ongemerkt verdwenen? Men kan ze bij tientallen opnoemen, de plaatsen, waar, wanneer men er af en toe komt, telkens aardige oude dingen, die men zich van vroeger herinnerde, blijken te zijn opgeruimd. Ofschoon er in de grootere, meer aan den weg gelegen steden thans wat meer op gelet wordt, het is eigenlijk overal hetzelfde. Das Alte stürzt, het oude zakt in elkaar, maar meestal bloeit er geen nieuw leven op uit de ruïnen, doch treedt een of ander misbaksel in de plaats, dat dikwijls op een allermiserabelste manier de geheele omgeving bederft.

Moet de Staat zich de zaak aantrekken? Ook bij een wet tot bescherming der monumenten gelooven wij niet, dat dit practisch mogelijk zou zijn en een herschepping onzer oude steden of stadskernen in Rijks-Openlucht-Musea komt ons zeer ongewenscht voor. En nieuwe materieele welvaart, waar wij die zien optreden, daar is gewoonlijk het lot van al het typisch oude veel spoediger beslist, in ongunstigen zin, dan daar, waar men alleen de tand des tijds stilletjes laat knabbelen.

Het behoort hier tot de groote zeldzaamheden, dat een vermogend kunstliefhebber, een oud huisje in een afgelegen oord koopt, om het voor ondergang te bewaren. Wie het doet heeft bovendien groote kans nog door zijn vrienden uitgelachen te worden, om een zoo zonderlinge geldbelegging. Maar in Engeland schijnt zooiets meer voor te komen, daar vindt men het heelemaal niet dwaas. Zoo zagen wij in Canterbury een heel oud huisje te koop staan, naar schatting uit de zestiende eeuw, waarvan iets alleraardigst te maken zou zijn geweest, zooals men het thans niet meer koopen kan of slechts tegen hoogen prijs kan laten maken. Dat huisje was voor weinig geld te krijgen, want het diende maar voor meubelpakhuis, maar het zou ons niets verwonderen, als het spoedig een kooper gevonden had, die het liet inrichten op de wijze, als waarvoor de Engelschen een bijzonder orgaan schijnen te hebben, tot een gezellige en gerieflijke woning. Het kan zijn, dat er vroeger een nijver handwerksman woonde, en nu een gentleman, die niet met zijn handen behoeft te werken voor den kost, maar dit doet er weinig toe; het huisje blijft gespaard, het blijft bewoond, er blijft leven in en daardoor blijft hetzelf een levend element in het stadsbeeld. Het blijft wat het was en wordt niet een dood ding, dat er alleen staat, om het snijwerk aan den gevel of het ornament aan de windveeren van de overstekende kap, alleen voor de vreemdelingen, om even naar te kijken. Neen, het wordt voor den eigenaar en voor menig voorbijganger, wat de Engelschman zoo karakteristiek noemt „a joy for ever," een ding waar men zijn leven lang pleizier van kan hebben. En tot zooiets heeft men blijkbaar in Rye vele huizen gemaakt, tot zooiets is daardoor het geheele oude stadje geworden en hierin ligt, gelooven wij, de beste waarborg voor zijn behoud, ofschoon het ook, dit mag niet verzwegen worden, ongetwijfeld zeer veel dankt aan een plaatselijke vereeniging, die op voorbeeldige wijze alles doet, wat strekken kan, om de groote aantrekkelijkheid te behouden, die Rye aan zijn antiek karakter ontleent.

Men kan nu wel zeggen, dat dit oude karakter toch eigenlijk voor een groot deel verloren gegaan is, omdat men de oude bewoners niet meer uit hun graven kan oproepen, om ze weder in hun bedrijf aan het werk te zetten in huis en op straat. Dat moge zoo zijn, maar het tooneel, waarop zich het leven en bedrijf der vroegere bewoners heeft afgespeeld is dan toch zooveel mogelijk bewaard, met vele der echte, oude requisiten. Liever dan dit tooneel weder te bevolken met nagemaakte poorters, zooals men dit gewoon is op tentoonstellingen, blijve aan ieder overgelaten, dit met behulp van zijn eigen verbeelding te doen.

(Slot volgt.)

De Paleis-Raadhuisquaestie.

Men weet dat de stadsadvocaat mr. J. Kappeyne van de Copello, in opdracht van B. en W. rapport heeft uitgebracht omtrent de quaestie of, van juridisch standpunt bezien, de Regeering te recht het paleis op den Dam beschouwde als Rijkseigendom: „dat niet zonder meer aan de gemeente kon worden afgestaan."

Omtrent den inhoud van dat rapport en de conclusies, waartoe de stadsadvocaat komt, vermeldt „De Tel." o.a. dat mr. Kappeyne van meening is, dat niet alleen nergens en door niemand van eigendomsoverdracht (van de zijde van de stad) gesproken is, doch dat daarenboven blijkt, uit verschillende documenten, dat beide partijen alleen hebben gedacht aan gebruiks-rechten.

De stadsadvocaat meent, dat Amsterdam onder de regeering van koning Lodewijk den eigendom van zijn stadhuis niet heeft verloren, maar dit, vrijwillig of gedwongen, als ware het een Kroondomein, aan den Souverein ter bewaring heeft afgestaan. Want alléén als zóódanig heeft de Koning het in bezit genomen en is het geadministreerd.

En vast staat z.i. ook dat Amsterdam het Stadhuis van den Souvereinen Vorst terugkreeg. En dit was en teruggave van een in gebruik gehad hebbend gemeentelijk eigendom.

Door beide partijen wordt, in de stukken waarnaar mr. Kappeyne verwijst, uitdrukkelijk erkend: dat de bestemming tot vorstelijk verblijf slechts tijdelijk, immers „provisioneel" is, en dat het raadhuis „vooralsnog" in denzelfden staat dient ingericht te blijven.

De vraag zou nu reizen, of wellicht het onafgebroken bezit der Oranjevorsten den eigendom door verjaring heeft doen overgaan.

Artikel 1992 Burgerlijk Wetboek bepaalt, dat, om door middel van verjaring den eigendom eener zaak te verkrijgen, vereischt wordt een voortdurend en onafgebroken, ongestoord, openbaar en niet dubbelzinnig bezit als eigenaar.

Aan bijna alle vereischten, in dit artikel genoemd, voldoet het bezit van het paleis; alleen kan niet worden aangenomen, dat de opvolgende souvereinen het paleis als eigenaars hebben bezeten, daar den Vorsten, aan wie het raadhuis als paleis werd opgedragen, slechts gebruiksrechten werden toegekend en dat de aard van hun bezit dus al dadelijk dat als eigenaar uitsluit.

Koning Lodewijk en Willem I hebben het paleis, ten gebruike ontvangende, voor de stad als eigenaars ter bede bezeten, en ook de opvolgende Oranjevorsten moeten geacht worden, dat bezit onder denzelfden titel te hebben voortgezet.

Waar artikel 592 B. W. uitdrukkelijk voorschrijft dat men noch door eigen wil, noch door enkel tijdsverloop voor zichzelven de oorzaak en het beginsel van zijn bezit kan veranderen, moet dus worden aangenomen, dat alle genoemde souvereinen het paleis ter bede voor den eigenaar zijn blijven bezitten. Kan dit niet betwijfeld worden, dan staat tevens vast, dat aan eigendoms-verkrijging door verjaring niet mag worden gedacht omdat deze door artikel 1996 B. W. uitdrukkelijk wordt uitgesloten.

Artikel 1996 B. W. toch bepaalt, dat zij, die voor een andere bezitten, mitsgaders hunne erfgenamen, nimmer iets door verjaring kunnen verkrijgen, door welks tijdsverloop zulks ook zou mogen wezen, terwijl in de tweede alinea van hetzelfde artikel ter verduidelijking wordt vermeld, dat dus de huurder, bewaarder, vruchtgebruiker en alle anderen, die het goed van den eigenaar ter bede onder zich hebben, hetzelve niet door verjaring kunnen verkrijgen.

Artikel 2001 B. W. bepaalt, dat alle rechtsvorderingen, zoowel zakelijke als persoonlijke, door dertig jaren verjaren, zonder dat hij, die zich op verjaring beroept, verplicht is eenigen titel te toonen, of dat men eenige exceptie, uit zijn kwade trouw ontleend, kan tegenwerpen.

Daarop grondt mr. Van Brakel, hoofdcommies ten stadhuize, in zijn aan den burgemeester uitgebracht rapport, zijn betoog, dat het paleis reeds meer dan dertig jaren in het bezit der vorstelijke familie is geweest. Mr. Kappeyne meent, dat, hoe duidelijk art. 2004 B. W. ook is, al dadelijk dient gevraagd, van welk tijdstip de verjaringstermijn begint te loopen.

Algemeen wordt thans aangenomen, dat de verjaring begint te loopen, zoodra, maar ook eerst wanneer een rechtsvordering ingesteld kan worden.

De vraag is dus: welk vorderingsrecht heeft de gemeente en wanneer had dit kunnen zijn ingesteld?

Zooals mr. Kappeyne meent te hebben aangetoond, werd bij de aanbieding van het paleis op 28 Jan. 1814 door de stad aan Willem I het gebruik van het gebouw afgestaan, met de kennelijke bedoeling om dit later, als de staat een rijksgebouw ter disposite van den souverein zou hebben gesteld, als stadhuis terug te ontvangen.

Te recht werd dan ook uitdrukkelijk van „provisioneel" gebruik gesproken.

Het stadhuis werd dus in bruikleen gegeven en tusschen partijen ontstond een overeenkomst van bruikleening. Artikel 1777 B. W. definieert de bruikleening als een overeenkomst, waarbij de eene partij aan de andere een zaak om niet ten gebruike geeft onder voorwaarde, dat degene, die deze zaak ontvangt, dezelve, na daarvan gebruik te hebben gemaakt, of na bepaalden tijd, zal teruggeven.

Wat in 1814 geschiedde, voldoet aan alle in laatstvermeld wetsartikel opgesomde vereischten.

Daar volgens artikel 1780 B. W. de uit bruikleening voortspruitende verbintenissen overgaan op de erfgenamen van de contracteerende partijen en in elk geval de verleende gebruiksrechten op elken nieuwen Souverein stilzwijgend zijn overgegaan, bestaat thans nog tusschen de Koningin en de stad Amsterdam een overeenkomst van bruikleen.

Waar nu bruikleening altijd slechts een tijdelijk gebruik medebrengt, moet worden aangenomen, dat de uitleener door artikel 1787 B. W. en in het algemeen in zijn recht van terugvorderen niet wordt beperkt en dus hiertoe bevoegd is, wanneer het hem behaagt.

Mr. Kappeyne concludeert: „dat het Amsterdamsche stadhuis, van oudsher stedelijk eigendom, noch onder koning Lodewijk Napoleon, noch onder keizer Napoleon, noch onder de regeerende vorsten uit het Huis van Oranje, van eigenaar is veranderd; dat het integendeel, hoewel met gewijzigde bestemming en ingericht tot vorstelijk verblijf nog steeds behoort tot de stadsgebouwen, en dus ook thans nog is het eigendom van de gemeente Amsterdam."

De Utrechtsche Schouwburgquaestie.

Utrecht heeft thans ook zijn schouwburgquaestie gekregen en ook een commissie, om haar op te lossen, althans het besluit is gevallen, een dergelijke commissie in het leven te roepen, die, naar men zich schijnt voor te stellen, in een jaar tijds het zaakje wel zal opknappen.

Met de eerste stappen, door B. en W. op de planken gedaan, zijn niet bijzonder gelukkig geweest en dadelijk over verschillende moeilijkheden gestruikeld. Het is dan ook een moeilijk terrein voor dengene, die er niet op tehuis is, men weet daar b.v. in Den Haag van mede te spreken en de te benoemen commissie zal wijs doen, zich in de Residentie eens op de hoogte te stellen, hoe men dergelijke quaesties vlug en practisch behandelen moet. Zij zal daar een schat van wijsheid kunnen opdoen, maar wij zouden er niet voor durven instaan, dat een jaar tijds voldoende is, om alles wat betrekkelijk de Haagsche Schouwburgquaestie aan het geduldig papier is toevertrouwd, alleen maar te lezen; en dat zou toch minstens noodig zijn, om te weten hoe men te Utrecht niet moet doen. Hoe het zij, wij meenen Utrecht met zijn schouwburgvraagstuk te mogen gelukwenschen, in het bijzonder de plaatselijke pers, die nu er geen oorlog meer is en geen onafhankelijkheidsfeesten en tentoonstellingen, zeker er voor vele kolommen stof in zal kunnen vinden.

Men kan er lang pleizier van hebben, dat heeft Den Haag bewezen en dat ook de Utrechtsche quaestie wat belooft, meenen wij te mogen opmerken uit het jongste raadsverslag, dat de „Nieuwe Rott. Courant" publiceerde en waarin men leest:

De gisteren gehouden vergadering van den gemeenteraad van Utrecht was, na afhandeling van een paar voorstellen van weinig beteekenis geheel gewijd aan de behandeling van het voorstel van B. en W. betreffende de verbouwing van den schouwburg en den daarbij door de gemeente te verleenen financieelen steun.

De heer Van Leeuwen juichte het toe, dat B. en W. meenen de schouwburgplannen financieel te moeten steunen, doch de plannen zelf noemt hij onbevredigend. In dit verband laakte hij het, dat bij de gevels-teekeningen geen technische voorlichting is gegeven, en zelfs de naam van den ontwerper niet is bekend gemaakt.

Spr. critiseerde uitvoerig het ontworpen plan, en meende, dat een andere oplossing gezocht had moeten worden, desnoods door samenvoeging van schouwburg en museum, over

welk laatste ook plannen in de lucht hangen. Dergelijk monumentaal gebouw zou op het Vreeburg kunnen verrijzen, welk plein dan tevens tot een architectonisch plein gemaakt zou kunnen worden.

Spr. oefende voorts critiek op de financieele zijde van het voorstel. Hij was van meening, dat er waarborgen moeten zijn, dat het geld goed besteed wordt en er contra-praestaties moesten zijn, die nu ontbreken.

Het allerbeste acht spr., dat B. en W. het voorstel terugnemen, om alsnog advies in te winnen van deskundigen op het gebied van tooneeltechniek. Een andere oplossing is, dat de raad uit zijn midden een commissie benoemt, om het voorgelegde ontwerp te bestudeeren, en wil men ook dit niet, laat men dan het voorstel verwerpen. Indien het voorstel van B. en W. verworpen wordt, zal spr. een voorstel indienen om een commissie te benoemen om het schouwburgvraagstuk in zijn geheelen omvang te bestudeeren.

De heer Werker achtte het verkeerd, dat niet onderzocht is, of er voor f 150.000 niets beters zou te bereiken zijn, door die bijdragen aan een ander aan te bieden. Men heeft hier niet de vrije concurrentie laten gelden. Bovendien keurde hij het af, dat men de tegenwoordige exploitatiewijze van het schouwburgbestuur heeft aanvaard. Hij kwam tot de slotsom, dat bij vrije mededinging een nieuw onderzoek der zaak zou moeten plaats hebben.

De heer Van Dijk wees op het artikel in de N. Rott Ct., waarin het ontwerp zoodanig is becritiseerd, dat er feitelijk niets van is overgebleven. Wat den architect betreft, spr. twijfelde er niet aan, of deze zou er heel wat beters van terecht gebracht hebben, indien hij vrij ware gelaten, maar het schouwburgbestuur heeft zelf aan de plannen medegewerkt. Spr. wees er verder op, dat de architect vermoedelijk zelf niet in de gelegenheid zal zijn den bouw uit te voeren, en drong ten slotte aan op het uitschrijven eener prijsvraag, of althans beoordeeling der plannen door eenige architecten buiten Utrecht.

De heer Van Bolhuis wees er op, dat hetgeen de heer Van Leeuwen betoogd heeft, zeer juist is, doch voor Duitschland geldt en niet voor Utrecht, waar de toestanden zoo geheel anders zijn. Spr. betoogde voorts, dat steun gewenscht is, en waarschuwde er voor, het voorstel niet af te stemmen, voordat men weet, welken weg men op wil.

De wethouder, de heer Van Zijst, gaf de voorgeschiedenis der plannen en wees er op, dat er zich een misverstand heeft gevestigd als zouden de voorgelegde plannen definitieve plannen zijn, welke niet meer voor wijziging vatbaar zouden zijn. Het voorgelegde plan is niet meer dan een avant-projet, zeide spr., een leidraad, en het voornemen bestaat dan ook, deze plannen aan een deskundig onderzoek te onderwerpen, nadat de raad zich over den gemeentelijken financieelen steun heeft uitgesproken. De te ontwerpen definitieve plannen zullen dan in de betrokken commissies komen, ook in de schoonheidscommissie, terwijl bovendien tooneeltechnikers zullen worden gehoord.

Spr. zette voorts uiteen, dat de bouw van een nieuwen schouwburg te groote kosten met zich zou brengen, waarvoor B. en W. zijn teruggeschrikt, te meer waar door restauratie ook zeer bevredigende uitkomsten kunnen worden bereikt. De brandweer-commandant acht de veiligheid in dit avant-projet zeer voldoende verzekerd. Wat het aesthetisch aanzien betreft, dit gold niet in de eerste plaats. Men mag een modernen schouwburg wenschen, het Vreeburg is daar niet de plaats voor; de omgeving is er niet naar.

Spr. bepleitte voorts het verleenen van financieelen steun. Het voorgesteld renteloos voorschot komt neer op een jaarlijksche subsidie van ongeveer f 4500. Eigen exploitatie van een nieuwen schouwburg zou veel te duur komen, terwijl verpachting ook geen voordeel zou bieden.

Spr. wees er op, dat in ieder geval nog adviezen ingewonnen zullen worden ter goedkeuring van B. en W., en mocht hieruit blijken, dat de verbouwing meer kosten, dan geraamd, met zich zal brengen, dit dan weer aan den raad ter beoordeeling zal worden overgelegd.

In de avondzitting verdedigde wethouder Fockema Andreae de aesthetische zijde van het voorstel. Spr. wees er op, dat de zaak groote belangstelling heeft opgewekt, zoowel in als buiten de stad, hoewel velen van hen, die zich over de plannen uitgesproken hebben, sloopers waren. Over het denkbeeld om vrije mededinging open te stellen voor den bouw van een nieuwen schouwburg voor een som van f 150.000, zijn B. en W. niet optimistisch gestemd; men is dan ook in den raad in gebreke gebleven aan te toonen, dat zakenmenschen tot dien bouw bereid zouden zijn. Spr. kwam dan ook tot de conclusie, dat men de gedachte om een nieuwen schouwburg te bouwen, welke aan de noodige eischen voldoet voor nu en later, moet laten varen.

Spr. wees er verder op, dat op vele detailpunten in het plan nog verbeteringen kunnen worden aangebracht. Hij kan verzekeren, dat in den aldus verbouwden schouwburg tegen het brandgevaar goed zal zijn gezorgd. Door de verbouwing zal, zoowel binnen als uiterlijk de bestaande toestand aanmerkelijk verbeterd worden.

Het denkbeeld van den heer Van Leeuwen om van het Vreeburg een aesthetisch mooi plein te maken, achtte spr. in de bestaande omstandigheden niet voor uitvoering vatbaar.

Spr. legde er ten slotte den nadruk op, dat er een oplossing gevonden moet worden om een beteren schouwburg te krijgen zonder storing van het schouwburgbedrijf, en B. en W. meenen deze gevonden te hebben in hun voorstel.

Bij de voorgestelde besprekingen wees de heer Van Leeuwen er op, dat hem de verdediging van de voorstellen van B. en W. door den heer Van Zijst heeft geërgerd, die z.i. tegenover den raad in hooge mate ongepast was. Is het voorgelegde plan slechts een avant-projet, dan kan het voorstel van B. en W. niet aangenomen worden. Spr. diende een voorstel in, beoogende dat B. en W. zich in verbinding zullen stellen met het schouwburgbestuur om het bestaande contract voorloopig met een jaar te verlengen, en dat de raad een commissie zal benoemen om de zaak in haar geheelen omvang in studie te nemen.

De heer Werker kwam ook tot de conclusie, dat de zaak heden onderzocht moet worden.

De heer Kettlitz diende een motie in, waarin de raad, zich kunnende vereenigen met het aan het voorstel van B. en W. ten grondslag liggende denkbeeld om met financieelen steun der gemeente een verbouwing van den schouwburg mogelijk te maken, van oordeel, dat over het voorstel van B. en W. niet definitief kan worden beslist zonder nader technisch advies van een deskundige of deskundigen, besluite de verdere behandeling van het voorstel aan te houden en B. en W. op te dragen een nader technisch advies over het onderwerp in te winnen en dit met de daarbij behoorende teekeningen aan den raad over te leggen.

De wethouder, de heer Van Zijst, protesteerde tegen de door den heer Van Leeuwen gebezigde woorden naar aanleiding van spr.'s verdediging van het voorstel. Hij wees er op, dat de behandeling van dit voorstel als door hem geschetst, volstrekt geen novum in dezen raad is.

Spr. wees er op, dat ook bij deze behandeling van het voorstel betreffende de Typografische Vakschool en de Openbare Leeszaal dezelfde methode is gevolgd; bij deze voorstellen werd ook een avant-projet overgelegd, en werd bepaald, dat de definitieve plannen door B. en W. zouden moeten worden goedgekeurd. Reeds uit de bepaling, dat de plannen en de bestekken de goedkeuring van B. en W. behoeven, blijkt reeds, dat bij het voorstel overgelegde plan

een avant-projet is. Wenscht de raad echter zelf te beslissen over de definitieve plannen, dan is daartegen geen bezwaar en B. en W. verklaren zich daarom bereid de motie van den heer Kettlitz over te nemen.

De wethouder, de heer Van Engen, wees er op, dat de gemeente juridisch aan het schouwburgbestuur gebonden is door de overeenkomst van 1881 en daarom de aanneming van de motie van den heer Kettlitz de voorkeur verdient boven die van den heer Van Leeuwen.

Naar aanleiding van ingebrachte bezwaren wijzigde de heer Kettlitz zijn motie in dien zin, dat het eerste gedeelte van den considerans vervalt en dus begint met de woorden „van oordeel".

Ten slotte is met 21 tegen 15 stemmen de motie van den heer Van Leeuwen aangenomen, waarin de Raad besluit het voorstel in handen te stellen van een raadscommissie en B. en W. verzoekt aan de Utrechtsche Schouwburgmaatschappij een verlenging der contractueele termijnen met één jaar voor te stellen. De in den loop van den avond ingediende motie van de heeren Van Dijk en Schaap, beoogende dat B. en W. zich met het schouwburgbestuur in verbinding zal stellen tot vaststelling van het naastingbedrag van den schouwburg, kwam daardoor niet in verdere behandeling.

Staatsbegrooting voor 1914.

Uit het Voorloopig Verslag.

Volgens het z.g. Voorloopig Verslag over de Staatsbegrooting voor 1914 zijn in de Afdeelingen der Tweede Kamer door verschillende leden o. a. de volgende opmerkingen gemaakt, bij de Algemeene Beschouwingen.

Sommige leden vroegen instelling van een afzonderlijke inspectie voor het middelbaar technisch onderwijs. Dit denkbeeld vond bij anderen bestrijding.

Als plaatsen, waar eene middelbare technische school groot nut zou kunnen stichten, werden genoemd Arnhem, Haarlem, Groningen en Maastricht. Vooral echter werd de aandacht op de Haagsche Academie gevestigd, die reeds jaren op steun der regeering wacht.

Ook zouden verschillende leden gaarne de oprichting van eene middelbare technische school te Haarlem verzekerd zien.

Van verschillende zijden werd een wettelijke regeling van het vakonderwijs bepleit, ook in verband met de regeling der subsidie en de daaraan te verbinden voorwaar den.

Op wettelijke regeling werd ook vooral aangedrongen met het oog op de pensionneering der leeraren.

Betoogd werd, dat de te verwachten wettelijke regeling ook betrekking zal moeten hebben op het leerlingwezen.

Op eenige verhooging van het subsidie voor de middelbare technische school te Utrecht werd aangedrongen.

Gevraagd werd om een wettelijke regeling tot bescherming van monumenten Scherpe afkeuring werd uitgesproken over de verdwijning van de wandteekeningen in het z.g. zweetkamertje» van het Academiegebouw te Leiden.

Eenige leden verzochten 's ministers meening omtrent van Rijkswege te nemen maatregelen ten einde ontsiering van stad en land door hinderlijke reclame en geïllustreerde aankondigingen tegen te gaan.

Verschillende leden spraken hun bevreemding uit over de bekrompen wijze waarop de regeering gehandeld had ten aanzien van een verzoek der Nederlanders die bij de kunsttentoonstellingen in Venetië belang hebben.

Gewezen werd op het feit, dat bij de restauratie van monumenten niet steeds oordeelkundig wordt te werk gegaan. Als treffend voorbeeld werd genoemd dat in den gevel van het stadhuis te Middelburg de beeltenis van onze Koningin met de Prins zou zijn geplaatst. Voor dergelijke anachronisme behoorde men zich te hoeden.

In dit verband werd de aandacht gevestigd op de werkzaamheden in de vroegere slotkapel welke thans bij verbouwing van het Binnenhof plaats vinden.

Gevraagd werd een nieuw subsidie voor den toren te Zaltbommel en geldelijke steun voor afwerking van de restauratie der Ned. Herv. Kerk te Langerak.

De subsidieering van de restauratie der Kloosterkerk te 's-Gravenhage met f 67.500, waarvan thans f 10.000 op de begrooting is geplaatst, ontmoette bij eenige leden bezwaar. Men wenschte zekerheid, dat het voorgenomen subsidiebedrag later niet tot hoogere sommen uitdijt.

Verder werd subsidieering gevraagd voor de restauratie van de Nieuwe Kerk te Delft en van het kerkgebouw der Ned. Herv. Kerk te Voorhout.

Opnieuw werd aangedrongen op de stichting van een museumfonds.

Eenige leden, die met ingenomenheid hadden kennisgenomen van het voornemen om de aan jhr. mr. Victor de Stuers aangeboden buste te doen plaatsen in het Rijksmuseum, meenden, dat in het vervolg plaatsing in het museum van bustes en beeltenissen, die ter huldiging van een persoon worden aangeboden, moest worden geweigerd. Immers het Rijksmuseum is een kunstmuseum en geen Pantheon of Ruhmeshalle. Men gaf in overweging een besluit te nemen in den geest van den maatregel van de National Portrait Gallery te Londen, die een termijn stelt van ten minste tien jaren, welke na den dood moet verloopen, voordat aan de beeltenis van den overledene een plaats wordt ingeruimd.

Bij het Hoofdstuk Waterstaat werd o. a. het volgende opgemerkt en gevraagd:

Opnieuw werd geklaagd over de trage afdoening van zaken betreffende den waterstaat.

Gewezen werd op het feit, dat in sommige van den waterstaat uitgaande bestekken minimum-loonen zijn genoemd, die lager zijn dan de loonstandaard in de gemeente waar de werken moeten worden uitgevoerd. Vernomen was dat de vroeger in de bestekken opgenomen bepalingen tot beperking van het gebruik van loodhoudende verven en tot bevordering van het gebruik van zinkwit, daarin niet meer voorkomen. Men vroeg hieromtrent inlichting.

Opnieuw werd aangedrongen op verbetering van de waterstaatstoestanden in Noord-Holland en Utrecht, in het bijzonder in de Vechtstreek. Men hoopte dat de plannen tot droogmaking der Zuiderzee niet ten gevolge zullen hebben, dat van die verbetering wordt afgezien.

Tot verbetering van de afwatering in het Lindegebied is nog steeds niets gedaan. Men vroeg of er nog geen voorstellen van de provincien zijn ingekomen en of de minister bereid is eventueele aanvragen om subsidie te steunen. Aangedrongen werd op aanleg van een kanaal ter verbinding van de Linde en de Tjonger, waardoor langs den kortsten en goedkoopsten weg een verbinding van het belangrijke dorp Noordwolde met de groote waterwegen van Friesland zou worden verkregen.

Gevraagd werd naar nadere mededeelingen met betrekking tot maatregelen ter verbetering van de Oostermoersche vaart; of uitzicht bestaat op spoedigen aanleg van het kanaal Oranjekanaal—Weerdingerveen; naar inlichtingen omtrent een vluchthaven op de Zuidhollandsche en Zeeuwsche stroomen. Het wekte teleurstelling dat hiervoor geen krediet is aangevraagd.

Opnieuw werd aangedrongen op aanleg van het kanaal door de Geldersche vallei. Gevraagd werd, of voor den aanleg van een kanaal Twenthe-Geldersche Graafschap op steun van de regeering gerekend kan worden en of de minister financieelen steun wil verleenen voor verbetering van de haven te Huizen; of thans zekerheid bestaat omtrent de plaats waar de brug over de Waal bij Nijmegen zal worden gelegd en of in verband met de motie-Patijn met de gemeente overleg is gepleegd over het in het leven roepen van een sleepdienst.

Men vroeg naar de meening des ministers omtrent de door de commissie voor de overbrugging van den IJssel bij Katerveer gedane vraag of de regeering bereid is aan de Staten-Generaal voor te stellen dat het rijk een brug zal bouwen, bedienen en onderhouden. Men meende dat overbrugging van rijkswege met steun van direct belanghebbenden aanbeveling verdient.

Met betrekking tot de waterbemaling op het eiland Marken werd de aandacht van den minister op den treurigen toestand van dit eiland gevestigd.

Gevraagd werd: of het niet wenschelijk is wettelijke bepalingen vast te stellen, waarbij voor het aanleggen van havenwerken door particulieren en door gemeenten, althans door gemeenten met minder dan b. v. 20.000 zielen, een rijksconcessie wordt geeischt; voorts of de minister het niet noodig acht maatregelen te nemen tegen het woeste rijden met automobielen langs de openbare wegen.

Geklaagd werd over het veelvuldig verbieden van baggeren van grind op de rivieren. Ook bij de schipperij bestaat hier tegen bezwaar, omdat het verbod kan leiden tot verontdieping.

Gevraagd werd of reeds civiel-ingenieurs tijdelijk zijn aangesteld, ten einde hen na een proeftijd van 2 jaren bij gebleken geschiktheid tot ingenieur 3de klasse te benoemen, en welke de voorloopige resultaten daarvan zijn. Anderen drongen aan op afschaffing van het waterstaatsexamen; zij achtten voor indienststelling bij den waterstaat het bezit van het diploma van civiel-ingenieur voldoende en vreesden dat het waterstaatsexamen het min of meer exclusief karakter van het korps ingenieurs bevordert.

Opnieuw werd betoogd, dat f 200 niet hoog genoeg is voor vergoeding van huishuur voor de opzichters, voor wie geen dienstwoning beschikbaar is.

Met betrekking tot den ouden Rijnmond werd gevraagd hoe het thans staat met de onderhandelingen met de Pruisische regeering omtrent de dichting van den overlaat bij Lobith.

Gevraagd werd welke maatregelen genomen worden voor eventueele ijsopruiming op de Nieuwe Merwede en of de diepte voldoende is voor ijsbrekers.

Sommigen leden wenschten de diepte van den waterweg van Rotterdam naar zee op 13 meter gebracht te zien. Anderzijds achtte men dit niet noodig, aan den Hoek van Holland, dat met Rotterdam staat vereenigd te worden, kunnen de grootste schepen gelost en geladen worden.

Gevraagd werd, of de minister bereid is om afdoende maatregelen te nemen tot verbetering van den toegang naar het Zwolsche Diep, en om een wetsontwerp in te dienen, waarbij het onderhoud van het strand, en den duinvoet over 250 meter bezuiden de Hondsbossche zeeweringen aan het hoogheemraadschap de Hondsbossche zeeweringen wordt overgedragen.

Aangedrongen werd op opruiming van de zandplaat bij de brug te Moerdijk.

Gevraagd werd of de minister gevolg wil geven aan het verzoek van den gemeenteraad van den Haag aan de Koningin gericht om door wijziging der wet van 24 Juli 1899 verbetering van de haven te Scheveningen mogelijk te maken: wat gedaan is ter opruiming van de wrakken in de Zuiderzee; en aangedrongen werd op meer baggerwerk tot verbetering van de haven te Delfzijl.

Eenige leden wenschten dat aan de Zuid-Willemsvaart in de nabijheid van 's-Hertogenbosch een andere richting werd gegeven, zoodat het kanaal niet meer door de stad zou loopen.

Opnieuw werd geklaagd over den tragen gang van den aanleg van het Wilhelminakanaal; en aangedrongen werd op verdieping van het kanaal van Dieren naar Hattem. Men wenschte te vernemen hoe het staat met de onderhandelingen tusschen het rijk en het bestuur der provincie Zuid-Holland over de verbetering van de Mallegatsluis.

Noordhollandsch kanaal. Aangedrongen werd op verbetering van den onvoldoenden toestand van de beide kanaaloevers te Alkmaar.

Gevraagd werd, welke de meening des ministers is omtrent de werken, door de staatscommissie tot bevordering van den toegang tot het Noordzeekanaal voorgesteld. Is de minister bereid het noodige te doen voor den bouw van een nieuwe sluis te IJmuiden overeenkomstig de plannen dier commissie? Is reeds overeenstemming verkregen met de gemeente Amsterdam ten aanzien van het aandeel dier gemeente in de kosten van den bouw dier sluis? Kan de indiening der onteigeningswet ter zake van dien bouw spoedig worden verwacht.

Gevraagd werd naar den stand der onderhandelingen omtrent den verbindingsweg tusschen Noord-Brabant en Zeeland.

Waarom zijn geen gelden uitgetrokken voor de verbreeding van den rijksweg Amsterdam—Haarlem? Zijn plannen ontworpen tot verbreeding van den weg Haarlem—Leiden? aldus werd gevraagd.

Wanneer zullen voorstellen ingediend worden betreffende de verbouwing van het gebouw der Kamer? Nu omtrent die verbouwing overeenstemming tusschen den vorigen minister en de commissie uit de Kamer was verkregen en de onderhandelingen met de gemeente inzake het perceel Meddens tot een goed einde zijn gebracht, schijnt er geen reden meer te zijn, langer te wachten met voorstellen tot verderen aankoop of onteigening van de voor die verbouwing benoodigde perceelen.

De aandacht van eenige leden was getrokken door artikelen vsn dr. H. E. van Gelder in «Het Vaderland» van 2 en 14 October. Naar het schijnt is bij de verbouwing van de graven van graven en gravinnen van Holland niet de piëteit in acht genomen, welke verwacht mocht worden. Men wenschte omtrent deze zaak inlichtingen te ontvangen. Ook vroeg men of het niet gepast ware de gedachtenis aan die graven in het leven te behouden door het aanbrengen van een gedenksteen binnen het gebouw.

Verschillende bezwaren werden geopperd tegen het nieuwe Algemeene Reglement voor den dienst op de spoorwegen.

Van verschillende zijden werd geklaagd over het te laat vertrekken en aankomen van de meeste treinen. Vooral in den jongsten zomer was een geregelde treinenloop uitzondering.

Eenige leden meenden, dat de spoorwegmaatschappijen meer behoorden te doen tot vermindering van de bezwaren, die voor sommige gemeenten uit de uitbreiding der bebouwde kom over spoorweglijnen voortvloeit. Men wees hierbij o.a. op toestanden bij den Schenkweg te 's-Gravenhage, den Dubbeldamscheweg te Dordrecht, verschillende wegen te Rotterdam en te Utrecht.

Men vroeg naar het standpunt des ministers t.a. van de verbetering der onhoudbare spoorwegtoestanden in en om Amsterdam; op welke wijze naar zijn oordeel verbetering moet worden aangebracht en of hij, en zoo ja met welk resultaat, zich te dezer zake in verbinding heeft gesteld met het gemeentebestuur van Amsterdam.

Sommigen leden vestigden de aandacht des ministers op het groote gevaar, dat op vele stations voortvloeit uit het loopen van de reizigers over de lijnen tot het bereiken van hun trein. In het bijzonder werd hierbij gewezen op de stations Leiden, Dordrecht en Bussum.

Ten aanzien van Dordrecht werd betoogd, dat om in de uit plaatsing van het rangeerterrein en de beide overwegen voortvloeiende bezwaren te voorzien en te zorgen voor de veiligheid der reizigers, het noodig is het emplacement van dit station te doen rijzen en voor den toegang tot verschillende treinen tunnels te maken. Naar men meende zouden de kosten der verhooging van het emplacement niet zeer bezwarend zijn, daar het terrein reeds hellend is.

Vernieuwing en uitbreiding van het station Assen werd noodig geacht in verband met den aanleg van tramlijnen.

Ten behoeve van de reizigers, die van Amsterdam naar het Noorden reizen, werd op verbetering van den bestaanden toestand in het Centraalstation te Amsterdam aangedrongen. Op het derde perron zijn geen loketten voor het nemen van plaatskaarten, geen wachtlokalen en geen urinoirs. Ook werd geklaagd over de slechte inrichting van het vierde perron, dat men daar heeft aangelegd.

Gevraagd werd of op spoedige verbetering van het Centraalstation te Utrecht uitzicht bestaat; en hoe het staat met het plan tot den bouw van een nieuw station te Rilland-Bath; of aan het bezwaar tegen het maken van goedereninrichtingen op de halte Glanerbrug niet ware tegemoet te komen door de uit Duitschland komende goederen door te zenden naar Enschede voor de douaneformaliteiten en dan naar Glanerburg terug te zenden. Op het maken van verschillende halten werd aangedrongen. Gewezen werd op de wenschelijkheid van een halte aan den Laan van Nieuw-Oost-Indië aan de lijn den Haag—Leiden.

Betreffende nieuwe lijnen werd o.m. opnieuw ter sprake gebracht de aanleg der lijn Sliedrecht—Rotterdam. Men vroeg naar het resultaat van het onderzoek omtrent de beteekenis en de kosten dier lijn.

Geklaagd werd over den tragen gang der Drentsch—Friesche lijnen. Men hoopte dat de regeering zal zorgen voor naleving der gemaakte voorwaarde, dat de lijnen Gorredijk—Assen, Steenwijk—Oosterwolde en Meppel-Smilde vóór 1 Nov. 1914 gereed zijn.

De aandacht van de regeering werd verzocht voor den aanleg van een localaalspoorweg van Apeldoorn naar Arnhem, met een zijtak van Hoenderloo naar Lunteren, waarvoor reeds concessie is gevraagd. Gehoopt werd dat het rijk en de provincie tezamen f 1.200.000 zullen bijdragen.

Gevraagd werd of spoedige totstandkoming van een electrische verbinding tusschen Den Haag en Voorburg is te verwachten en hoe het staat met de onderhandelingen tusschen een concessionaris en de gemeente en de gemeente en de wenschelijkheid werd betoogd van eene spoorwegverbinding tusschen Hilversum—Nieuwersluis en van de aansluiting van de gemeente ter Aar aan het spoorwegnet.

Gevraagd werd of streng wordt vastgehouden aan de regelen, door de hiervoor benoemde commissie gesteld voor den bouw van postkantoren ten platte lande; op welk bedrag de totale kosten van den bouw van een centraal-magazijn voor telegraaf- en telefoonmateriaal te 's-Gravenhage zijn geraamd; hoe het staat met den bouw van het nieuwe postkantoor te Utrecht.

Eenige leden wenschten de verzekering, dat bij den bouw de 17e eeuwsche gevel van het muntgebouw behouden zal blijven. Anderen hebben vernomen, dat zou afgezien zijn van het plan om het kantoor te bouwen op het terrein van het vroegere rijksmuntgebouw. Is dit zoo? Zoo ja, wat is hiervan de reden?

Men vroeg, wanneer met den bouw van het pakketpost- en expeditiegebouw op het stationsemplacement te Amsterdam zal worden begonnen en welke huur naar schatting verschuldigd zal zijn voor het terrein en voor het gebouw; of het in de bedoeling ligt voor het pakketpost- en expeditiegebouw te Rotterdam het zelfde beginsel te huldigen als voor de stichting van dergelijk gebouw te Amsterdam is aanvaard.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 47. Indrukken van een Duitsche reis, door Willem C. Brouwer (Slot) met afbeeldingen.

Bauberatung door L. H. E. van Hijlckama Vlieg IV.

De Nieuwe Verkeersweg te Amsterdam, door Th. K. van Lohuizen.

Een interessant verslag.

ARCHITECTURA No. 47. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Kort Verslag van het gesprokene ter 1334ste gewone ledenvergadering van 19 November 1913.

Verslag van de 37ste ledenvergadering van de club van Utrechtsche leden van A. et A. van 14 November 1913.

Hedendaagsche Bouwkunst door A. W. Weissman (slot.)

Boekbespreking.

DE BOUWWERELD No. 47. Oud-Amsterdam, met afbeelding.

Verbetering der Volkshuisvesting in Nederland I, door P. Bakker Schut c. i.

Augsburg en zijn bouwmeester Elias Holl.

Landhuis aan den Engelweg te Laren, arch. H. A. Pothoven, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 47. De rioleering van Amsterdam.

Vier voordrachten gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 3 Mei 1913. III.

Persbuis, door W. A. de Graaf c. i., met afbeeldingen.

IV. Mechanische inrichting van het hoofdrioleeringsgemaal, door P. Lohw. i., met afbeeldingen.

De opleiding van de genie-officieren.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 47. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Enschede vóórnam. — Ingezonden. — Stemmen uit de pers over het Taylor-systeem. — Wenken voor den utiliteitsbouw (vervolg). — Vragenbus. — Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1912 (vervolg) — Gemengd.

DE AANNEMER No. 46. Hendrik Jan Nederhorst, overlijdensbericht.

Belooning van den arbeid III (slot).

Collectieve arbeidsovereenkomst.

Een uitspraak van den Raad van Beroep te Rotterdam.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 21. Welke is de juiste ligging van het schmanchkanaal? — Klinkerbestrating. —

Varia.

HET ZUIDERZEEPLAN.

Een andere meening over de afsluiting der Zuiderzee en den invloed daarvan op den waterstaatkundigen toestand van Friesland.

In het „Friesch Weekblad" heeft de heer Th. van Welderen Rengers nog eens de beteekenis van de afsluiting der Zuiderzee voor Friesland uiteengezet.

Hij wijst er in de eerste plaats op, dat Nederlands grondgebied met ongeveer 200.000 H.A. vruchtbaar land vergroot worden zal. Verder zal onze provincie in driederlei opzicht van de afsluiting der Zuiderzee voordeelen genieten: ten opzichte van hare veiligheid, van den waterafvoer en van de waterverversching.

„De veiligheid. Door de afsluiting van de Zuiderzee wordt de Friesche kust van af Piaam tot aan Schoterzijl van de zee afgesloten. De zeedijken worden over een lengte van ruim 60 K.M. meerdijken, die aanmerkelijk minder watergeweld zullen hebben te keeren. De kosten van het onderhoud dier dijken zullen aanzienlijk minder zijn en een groot deel der provincie heeft een dubbele beveiliging tegen overstrooming gekregen.

„De Staatscommissie zegt (verslag pag. 15), dat benoorden den afsluitdijk geen beteekenende verhooging van de stormvloedshoogten is te verwachten. Voor alle zekerheid stelt zij echter een kleine verzwaring van den dijk van af Piaam tot Zurich voor.

„De waterafvoer. Voor den waterafvoer zal Friesland van de afsluiting van de Zuiderzee voordeel genieten. Wel is waar zullen de zeer lage waterstanden, die nu bij aanhoudenden oostelijken wind voorkomen, na de afsluiting in het IJselmeer niet in die mate verwacht kunnen worden, maar daar staat tegenover, dat, waar de te verwachten stand van het water in het IJselmeer gemiddeld lager zal zijn dan de waterstanden in de open Zuiderzee, de zuidelijke sluizen vaker kunnen stroomen. Toch zullen er perioden voorkomen, misschien zelfs vrij langdurige, dat het peil in het IJselmeer zoo hoog wordt opgezet, dat de zuidelijke sluizen onbruikbaar zijn. Het ontworpen gemaal te Tacozijl is ook na de afsluiting van de Zuiderzee onmisbaar; maar na die afsluiting zal het gemaal minder dikwijls dienst behoeven te doen, omdat de stroomgelegenheid zal toenemen. en de kans, dat ooit een tweede gemaal noodig zal zijn, wordt door de Zuiderzee-indijking nog geringer dan zij nu reeds is.

„Het peil in het IJselmeer is voorloopig vastgesteld op 26 cM. plus Z.P.; maar hoogstwaarschijnlijk zal er vooral in den winter geen bezwaar tegen bestaan, om, indien het mogelijk is wegens de zeestanden bij de Wieringer uitwateringssluizen, iets lager af te stroomen, wat aan de loozing door de zuidelijke sluizen aan de Friesche kust ten goede zou komen.

„Ook de loozingscapaciteit van het gemaal te Tacozijl zal winnen, omdat de waterstand vóór het gemaal na de indijking gemiddeld lager zal worden.

„Ofschoon dus bemaling van den Frieschen boezem ook na de afsluiting noodzakelijk zal blijven, mag men toch verwachten, dat de waterafvoer aanmerkelijk voordeel daarvan zal ondervinden.

„Een voordeel voor den Frieschen boezem zal ook zijn, dat volgens het plan der Staatscommissie tusschen de Friesche kust en den Noordoostelijken polder een binnenmeer zal ontstaan ter grootte van 1550 H.A., dat in gewone omstandigheden in open verbinding zal staan met den Frieschen boezem. Maar dit voordeel ligt in een zoo ver verschiet, immers het ontstaat eerst met de laatste inpoldering, dus op zijn vroegst na 30 jaar, dat men dit slechts pro memorie op de balans mag zetten.

„De waterverversching. Het groote voordeel, dat Friesland van de afsluiting van de Zuiderzee zal ondervinden, is de mogelijkheid tot inlaten van zoet water.

Bijna elken zomer daalt de boezem beneden het gewenschte peil. Het Friesche boezemgebied beslaat een oppervlakte van ongeveer 300.000 H. A.; de eigenlijke boezem is op 10 c.M. plus Z.P., ongeveer 26.000 H.A. groot. Deze boezem wordt slechts gevoed door den toevoer van het overtollig hemelwater, dat op de landerijen valt en aangezien de ontwateringsmiddelen telken jare verbeteren, komt dit overtollige water steeds sneller op den boezem, waaruit het dan weer door middel van de zeesluizen moet worden geloosd.

„Vroeger kreeg de boezem tot laat in den zomer voeding door het water, dat uit het hoogere Oosten en Zuidoosten der provincie langzaam door de onvoldoende watergangen naar den boezem afvloeide. Maar in de laatste kwarteeuw zijn in dit deel der provincie zoowel de hoofdafvoerkanalen als de kleinere zoodanig verbeterd, dat nu het overtollige water zeer snel den boezem bereikt.

„Daar de boezem ter wille van de lagere streken in den zomer geen hoog peil mag hebben, wordt in April en Mei vrij laag afgestroomd; in de hoogere streken is geen aanvullingsreserve meer voorhanden en het gevolg is in droge zomers een daling van het boezemwater, die aan allerlei belangen groote schade toebrengt.

„De schadelijke lage standen van den Frieschen boezem komen veel vaker voor dan de schadelijk hooge; maar, hoewel de schade, die de lage stand veroorzaakt, ongetwijfeld aanmerkelijk grooter is dan die van het te hooge water, hoort men uit landbouwkringen over de droogte toch minder luide angstkreten.

„Dit is wel verklaarbaar. In de eerste plaats gaat de lage waterstand gepaard met droog en dus mooi zomerweer en de gemoederen zijn dan optimist; hoog water daarentegen is een gevolg van nat, donker en neerdrukkend weer. In de tweede plaats bederft hoog water, althans in den voorzomer en zomer, een reeds verkregen vrucht, terwijl gebrek aan water de vruchten belet te gedijen; verlies nu van het reeds verkregene treft toch meer dan derving van mogelijk voordeel. Hoog water heeft bovendien iets angstwekkends en bezorgt sommigen veel persoonlijk ongemak.

„Maar moge de landbouw dan ook minder luid klagen over het lage water dan over het hooge, hoe langer hoe meer dringt toch het besef door, dat de lage boezemstanden niet mogen voortduren en in zeer vele streken van ons gewest, met name in de bouwstreek, heeft men zich herhaaldelijk uitgelaten, dat watervoorziening minstens even noodig was als verbetering van den waterafvoer.

„De schadelijk lage waterstanden komen, zooals reeds is gezegd, zeer dikwijls voor. Van af 1895, dus in 19 jaren, is de boezemstand slechts in 2 jaren, n.l. in 1903 en 1910, niet beneden Z.P. gedaald, terwijl in deze periode in 6 zomers de boezem daalde beneden 15 cM. — Z.P. en

daaronder 3 maal beneden 30 cM. — Z.P., in 1911 zelfs tot 41 cM. — Z.P.

„Deze laatste stand is de laagste, die nog ooit in den Frieschen boezem is voorgekomen. Het is waarschijnlijk, dat dit in verband staat met de verkleining van den boezem op Z.P. eenerzijds en de verbetering der ontwateringsmiddelen aan den anderen kant. Er is reden om te veronderstellen, dat de boezemstand in droge zomers in de toekomst neiging heeft om nog lager te worden."

De schrijver besluit:

Voor drie der meest belangrijke takken van volksbestaan in Friesland, voor landbouw, scheepvaart en visscherij, zal de afsluiting der Zuiderzee van groot belang zijn.

„Men kan hier zonder nader onderzoek gerust bijvoegen: handel en industrie.

„Immers ieder die de dagbladen leest, weet hoe dikwijls Kamers van Koophandel en andere belanghebbenden bij handel en industrie hunne nooden op het gebied van gebrekkig verkeer te water in den zomer tot een punt van bespreking maken. Pro memorie kan men nog aanstippen kleine ongerieflijkheden van den lagen waterstand, zooals vervuiling van stoomketels door gebruik van brak water, mindere geschiktheid van het water voor sommige industrieën, enz.

„Waar bovendien de volksgezondheid niet anders dan voordeel kan hebben van de verversching van het water, daar mag men de mogelijkheid van zoetwaterinleiding in Friesland met het volste recht een algemeen blang van den eersten rang noemen.

„Wanneer de Zuiderzee wordt afgesloten, zal Friesland met behulp van het te stichten watergemaal, dat voorziet in de behoefte der perioden, gedurende welke de afvoer op de Zuiderzee onvoldoende zal wezen, ten opzichte van den waterstaat in een zoodanig gunstigen toestand worden gebracht, dat de economische gevolgen daarvan zeer hoog kunnen worden geschat: met grond kan dan verwacht worden, dat het peil in den Frieschen boezem nooit lager dan ± 15 dM. + Z.P. zal dalen en niet hooger den ± 60 cM. + Z.P. zal rijzen.

„De productiviteit van een oppervlakte van 200.000 H.A. Friesche grond zal zeer belangrijk worden verhoogd en de voorwaarden voor handel en bedrijf zullen zeer aanmerkelijk gunstiger worden. Voel ik dus in de eerste plaats als Nederlander de grootste sympathie voor het grootsche ondernemen, dat aan het vaderland de oppervlakte eener twaalfde provincie zal toevoegen, in de tweede plaats spreek ik als inwoner van Friesland den hartelijken wensch uit, dat dit werk binnen afzienbaren tijd moge tot stand komen, omdat de bijkomende voordeelen der afsluiting voor onze provincie van uitnemend belang zullen zijn."

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Ondheden.

Men schrijft uit Oud Vossemeer aan de N. Rott. Courant.

Dezer dagen is men alhier aangevangen met de restauratie van het oude kerkgebouw der Nederl. Hervormde Gemeente; de inventaris van deze kerk is opgeborgen ter plaatsing na de restauratie. Tot den inventaris behooren een tweetal koperen kronen, waarvan de een is aangekocht bij resolutie der Ambachtsheeren in 1737 uit de te gelde gemaakte zilveren sieraden van het in die dagen te niet gegane schuttersgilde van de Broeders van St. Bastiaan, terwijl de grootste kroon de volgende inscriptie bevat: „Johannes van Rosevelt, in leven schoolmeester te Scherpenisse, zoon van wijlen Pieter van Rosevelt, schoolmeester en koster te Oud-Vossemeer, offreert dit aan en ten gebruike van deze kerk, sterft den 26 October 1787." Toen

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, **ONT**IJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen **G. VAN HEERDE.**
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 6 DECEMBER 1913. No. 49

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XVI.

(Nadruk verboden.)

Over Palladio en zijn kunst bestaat een uitgebreide literatuur, die in de laatste jaren nog met verscheidene studieën is aangevuld. Ook in de „Opmerker" is indertijd menig artikel aan dezen bouwmeester en zijn invloed gewijd, omdat die invloed zich ook hier te lande heeft doen gevoelen, inzonderheid in de werken van Jacob van Campen.

Andrea Palladio werd in 1518 te Vicenza geboren. in zijn jeugd legde hij zich toe op de letteren en de wiskunde en vervolgens op de bouwkunst aan de hand van Vitruvius en Alberti. Ook hij verzuimde niet herhaaldelijk Rome te bezoeken, waarbij zijn oudere landgenoot, de dichter Trissino, die tevens dilettant-bouwmeester was, hem meermalen vergezelde.

Zijn werk te Rome bestond, zooals begrijpelijk is, hoofdzakelijk in het opmeten en teekenen der antieke monumenten, waarvan hij niet alleen de détails bestudeerde maar ook vooral den geheelen aanleg der bouwwerken, in verband met de bestemming, die zij oudtijds hadden vervuld.

In zijn vaderstad teruggekeerd was een zijner eerste belangrijke werken de ombouw van het oude nog middeleeuwsche raadhuis, meer bekend als de Basilica; het was een ombouw in letterlijken zin, want Palladio bouwde rondom het oude gebouw een Renaissance-paleis van grootsche verhoudingen in twee verdiepingen beneden met Dorische, boven met Jonische orde. Dit werk werd zeer bewonderd en maakte den naam des bouwmeesters bekend, ook buiten Vicenza. Paus Paulus III ontbood hem naar Rome met de bedoeling, hem de voortzetting van den bouw der St. Pieterskerk op te dragen, doch de paus stierf, voordat Palladio in Rome was aangekomen en deze keerde onverrichter zake huiswaarts.

Te Vicenza teruggekomen vond hij echter ruimschoots vergoeding voor deze teleurstelling in de talrijke opdrachten, die hem daar en elders in den omtrek ten deel vielen. Slechts zijn meest bekende werken kunnen hier genoemd worden, zij zijn het Palazzo Tiene, dat in 1558 gebouwd werd, het thans tot stedelijk Museum ingerichte Palazzo Chieregati, dat niet ten onrechte voor een der beste werken van den meester doorgaat, het Palazzo Valmarano, een der meest typische voorbeelden van de toepassing der reuzen-pilasterorde, het Palazzo Porto-Barbarano, allen in, en de beroemde Villa Rosonda nabij de stad. Niet minder vermaard is het Teatro Olimpio, waarin de antieke beginselen van theaterbouw den bouwmeester tot richtsnoer hebben gediend, maar dat toch als een zeer merkwaardig voorbeeld van modernen schouwburgbouw te beschouwen is. Dit was het laatste werk waarvoor Palladio de plannen geleverd heeft, de voltooiing in 1584 heeft hij niet beleefd.

Te Venetië bouwde hij de kerken St. Georgio Maggiore en del Redentore en voerde hij nog meerdere werken uit, ook moet hij een ontwerp voor de Rialto-brug hebben gemaakt, dat niet uitgevoerd is, doch Vicenza en de naaste

omgeving zijn het eigenlijk gebied van zijn werkzaamheid gebleven en in 1580 is hij ook in die stad overleden en in de Dominicanerkerk Santa Corona begraven.

Men beweert, en wellicht niet zonder grond, dat Palladio de meeste zijner bouwwerken niet zelf heeft geleid en sommige zijner ontwerpen eerst na zijn dood zijn uitgevoerd.

In verscheidene gevallen kan dit op goede gronden worden aangetoond en men kan het begrijpen, wanneer men weet, dat deze bouwmeester tevens schrijver over bouwkunst alsook op archeologisch en litterarisch gebied was en beter bekend in de geleerde kringen van zijn tijd dan in die der metselaars en steenhouwers. Met den kardinaal Barbaro werkte hij o.a. samen aan een uitgaaf van Vitruvius, waarvoor hij de figuren teekende en eveneens aan een studie over de Romeinsche theaters. Hij illustreerde de Commentaren van Cesar met veertig kopergravures en schreef ook een boek over Polybius, maar zijn meest bekende werk is zijn Architectura, een werk in vier deelen, dat in de meeste Europeesche talen overgezet is. Onder zijn nagelaten papieren, manuscripten en teekeningen moet nog zeer veel belangrijks geweest zijn over de antieke theaters, triomfbogen, thermen en aquaducten en ook over de versterking van steden en zeehavens. Dit alles is na zijn dood in het bezit gekomen van een zijner vrienden en beschermers, den Senator Jacopo Contarini, die een fraaie bibliotheek had, maar na diens plotselingen dood moet deze kostbare verzameling en daarmede ook de nalatenschap van den bouwmeester verspreid geraakt zijn. Een Engelsch kunstliefhebber, Richard graaf van Burlington is echter later zoo gelukkig geweest, er een gedeelte van terug te vinden en te koopen, dat voornamelijk betrekking had op de Romeinsche badinrichtingen en waaraan alleen het plan der Thermen van Agrippa ontbrak. Dit gedeelte is toen afzonderlijk uitgegeven.

Niet alleen op het papier heeft Palladio de kunst en het leven der oudheid geïllustreerd, maar eenmaal moet hij zelfs, door een troep als Romeinen gekleede en uitgeruste soldaten, een met zorg ingestudeerde voorstelling hebben doen geven van verschillende krijgsverrichtingen, zooals die in de oudheid werden uitgevoerd; hetzelfde dus, wat onlangs door den Duitschen Keizer op de Saalburg bij Homburg gedaan is. Dergelijke retrospectieve vertooningen zijn dus feitelijk niets nieuws en wij kunnen ons wel inbeelden, dat wij beter dan de kunstenaars der zestiende eeuw in staat zijn, ze in elkaar te zetten en ons veel laten voorstaan op onze meer uitgebreide en nauwkeurige kennis, de juistheid der voorstelling blijft toch steeds twijfelachtig en uit een zuiver artistiek oogpunt stonden wellicht de praestaties der zestiende eeuw hooger dan die der twintigste.

Zonder twijfel is dit ook op het gebied der bouwkunst het geval en wat er ook op Palladio's opvatting moge zijn aan te merken, in grootschheid van uitdrukking en schoonheid van verhoudingen kunnen weinigen met dezen meester op een lijn gesteld worden. Aan deze beide eigenschappen van zijn werk dankt hij in hoofdzaak den grooten invloed, dien zijn kunst in Noord-Europa en inzonderheid in Engeland heeft uitgeoefend.

Jacob van Campen moet als een zijner vurigste bewonderaars worden beschouwd, Christopher Wren en Inigo Jones volgden hem na en nog telt Engeland onder zijn voornaamste bouwmeesters verklaarde voorstanders der Palladiaansche richting.

Palladio had drie zonen Leonida, die hem in de bouwkunst ter zijde stond, Horatio, die de rechtspractijk koos en Silla, die eveneens de bouwkunst beoefende. Alleen de laatste overleefde zijn beroemden vader, doch geen van hen schijnt het tot een groote vermaardheid te hebben gebracht en dat hun namen ons overgeleverd zijn danken zij dus aan huns vaders naam.

Vincenzo Scamozzi, de laatste der groote bouwmeesters van de Vitruviaansche school, werd in 1552 te Vicenza geboren. Zijn vader Giovanni Domenico moet ook ervaring in de bouwkunst hebben gehad en zijn zoon de eerste opleiding daarin hebben gegeven. Vincenzo moet wel een begaafd jongmensch zijn geweest, want, naar verhaald wordt, maakte hij op zeventienjarigen leeftijd een ontwerp voor een paleis voor graaf Oddi, waarmede deze zeer ingenomen was, doch dat niet tot uitvoering gekomen is.

Naar Venetië verhuisd, gevoelde de jonge Scamozzi zich het meest aangetrokken door de daar in uitvoering zijnde bouwwerken van Sansovino en Palladio. Vooral den laatste bewonderde hij en wilde hij overtreffen. Daarom studeerde hij ijverig in Vitruvius en beoefende hij grondig de perspectief, schreef daarover zelfs een uitvoerige verhandeling en wist door een en ander in die mate de aandacht op zich te vestigen, dat de kanunniken van San Salvatore den nog slechts twee-en-twintigjarigen bouwmeester, raadpleegden over de verbouwing van de koepels hunner kerk. Scamozzi begon zich bouwmeester te gevoelen en met een zekere minachting over oudere collega's te spreken; evenwel was hij verstandig genoeg om in te zien, dat er voor hem ook buiten de stad zijner inwoning nog wel wat te leeren viel en natuurlijk trok hij het eerst naar Rome om op zijn beurt de oude monumenten op te meten en te teekenen, waarbij hij bijzondere studie maakte van het Coliseum en van de Thermen van Antoninus en van Diocletianus. Vervolgens reisde hij naar Napels, om ook daar en in de omstreken de overblijfsels der oudheid te bestudeeren. In Venetië teruggekeerd, vestigde hij zich daar voor goed en ontving hij van den Senator Marc-Antonio Barbaro de opdracht voor een graftombe, ter nagedachtenis van den doge Niccolo da Ponte. Belangrijker evenwel was de voortzetting van den bouw der bekende Bibliotheek van S. Marco, begonnen door Sansovino. Ofschoon als een meesterwerk der Venetiaansche Renaissance bekend, werd dit bouwwerk nog tijdens Sansovino's leven sterk gecritiseerd. Scamozzi's aandeel schijnt zich bepaald te hebben tot den vleugel, die langs het St. Marcusplein tegen de bibliotheek is aangebouwd, de zoogenaamde Procuratie Nuove, welke thans tot Koninklijk Paleis dient.

Dat Scamozzi inmiddels een man van aanzien was geworden blijkt daaruit, dat hij deel uitmaakte van een gezantschap, door de Venetiaansche republiek afgevaardigd, om Sixtus V met zijn verheffing tot paus geluk te wenschen. Hij had toen gelegenheid, te Rome kennis te nemen van de maatregelen, die daar beraamd waren en de werktuigen, die men had uitgedacht, om de obelisk van Heliopolis op het St. Pietersplein op te richten. Hoeveel vernuft hieraan ook ten koste gelegd was, zooveel belang stelde hij in die dingen niet, dat hij vergat nogmaals de oude monumenten der Eeuwige stad te gaan bestudeeren, een oogmerk waarmede hij later nog eenige malen Rome bezocht.

Toen keizerin Maria van Oostenrijk in 1585 door Vicenza trok, werd Scamozzi andermaal door de Venetianen met een zending belast en hem opgedragen de stad te versieren en de feestelijkheden ter eere der vorstin te regelen. Daartoe behoorde een opvoering van den Oedipos van Sophocles in het Teatro Olimpico, waarvoor hij de monteering ontwierp en waarmede hij een groot succes inoogstte. Op het toppunt der glorie wachtten hem evenwel teleurstellingen. Geen zijner beide plannen voor de Rialtobrug werd aangenomen en dat van de Kloosterkerk Della Caelestia bleef in het begin der uitvoering steken. Het ontwerp voor deze kerk was geïnspireerd op het Pantheon. Nauwelijks was met den bouw begonnen of, naar men zegt, tengevolge van de intrigues eener vrouw, moest het gemaakte werk weder worden afgebroken. Wie de dame was, die den bouwmeester

zoozeer dwarsboomde, vonden wij niet vermeld, maar wel staat Scamozzi bekend als een kunstenaar, die bij zijn groote begaafdheid in bedenkelijke mate hoogmoedig en ijdel was en de ondervonden teleurstellingen als zoovele vernederingen beschouwde. Hij was echter te veel kunstenaar om niet in zijn werk en zijn vele studiereizen vergoeding daarvoor te vinden. Met den bouw der Venetiaansche vesting Palma in Frioul legde hij weder eer in en in Vicenza, Padua en vele andere plaatsen in het gebied der toenmaals nog machtige republiek zijn vele bouwwerken te vinden, die ongetwijfeld op zijn naam geschreven moeten worden, ofschoon besliste aanwijzingen daaromtrent ontbreken. Met verschillende gezantschappen bereisde hij Frankrijk, Lotharingen, Duitschland en zelfs Hongarije en de op deze reizen opgedane kennis zal hem ongetwijfeld te stade zijn gekomen bij den omvangrijken literairen arbeid, waarvan zijn boeken getuigenis afleggen. Voor zijn tijd was hij iemand van universeele kennis, maar zijn verhandelingen dragen ook het kenmerk van zijn tijd door een vaak onnoodigen wijdloopigheid en gezwollenheid van stijl, hetgeen echter niet wegneemt, dat zij nog na vier eeuwen worden gewaardeerd. Zal men dat ook van de werken der schrijvende bouwmeesters van onzen tijd kunnen zeggen?

De Panamakanaal-Tentoonstelling.

Het Publicatie-bureau van de Panama-Pacifictentoonstelling heeft eenige nadere bijzonderheden gepubliceerd over die tentoonstelling, welke van 20 Februari 1915 tot 4 December van dat jaar in San Francisco zal gehouden worden. De N. Rott. Courant ontleent er het volgende aan:

Tot nu toe hebben zeven-en-twintig van de natiën de uitnoodiging der Vereenigde Staten tot deelneming aanvaard, en de toegezegde deelneming van vele andere mogendheden laat voorzien dat de feestviering aan de hooggestelde eischen der Vereenigde Staten zal voldoen.

De plek voor het gebouw der Nederlanden werd met indrukwekkende en schilderachtige ceremoniën ingewijd op 11 December 1912. Na een revue van de troepen van het garnizoen op de Militaire Paradeplaats van het „Presidio" waar de vertegenwoordigers van Nederland, bestaande uit jhr. dr. J. Loudon, gevolmachtigd minister der Nederlanden bij de Vereenigde Staten, H. A. van Coenen Torchiana, en anderen, geëscorteerd door de vice-presidenten der tentoonstelling, de heeren R. B. Hale en H. M. de Young, den burgemeester van San Francisco, den heer James Rolph jr. en officieren der land- en zeemacht der Vereenigde Staten aanwezig waren, ging men over tot de inwijding van het Nederlandsche terrein op de tentoonstelling. Bij het aanvaarden van de eigendomsbewijzen van het terrein, uitte dr. Loudon eene welsprekende rede en werd de Hollandsche vlag geheschen door een jong meisje in de nationale klederdracht.

Al spoedig gedurende de voorbereidingen tot de tentoonstelling werd een bedrag van meer dan vijftig millioen gulden, het grootste grondkapitaal ooit ingeschreven voor eene algemeene tentoonstelling, door de ingezetenen van San Francisco en den staat Californië verzekerd. Verscheidene millioenen werden ingeschreven door de verschillende staten der Unie en iedere staat der Unie zal vertegenwoordigd worden. De belangrijkste inschrijving door een Amerikaanschen staat gedaan is die van den staat New-York, 1.750.000 gulden; Massachusetts heeft ingeschreven voor 625.000 gulden; Illinois 750.000 gulden, New-Yersey 500.000 gulden; Oregon en Washington ieder 437.500 gulden. De gemiddelde inschrijving der staten is 432.500 gulden. San Francisco schreef in voor de som van 10.250.000 gulden als een voorloopig fonds; dit werd bewerkstelligd in twee uren op 28 April 1910, bijna vier jaren na de groote ramp waardoor meer dan 1.750.000.000 gulden in eigendom werd vernietigd.

Het plaatselijk bestuur der tentoonstelling is in handen van een raad van bestuur, mannen die allen grondig op de hoogte zijn van den handel, verkeer, bankwezen, nijverheid, beroepsbedrijf en het algemeene welzijn van de westkust van Amerika. Deze dertig directeuren, ten volle beseffende de belangrijkheid van hunne taak en de omvangrijke verantwoordelijkheid die zij met zich brengt, wijden hun beste krachten en energie aan deze onderneming. Het opperbestuur van de tentoonstelling staat onder toezicht van het ministerie van binnenlandsche zaken der Vereenigde Staten.

Alle administratieve afdeelingen, de uitvoerende divisiën en departementen der tentoonstelling staan onder het gezag van den president der expositie. De leden van het uitvoerend comité der onderneming en de controleur der tentoonstelling vormen te zamen de onmiddellijke raadgevers van den president. De uitvoerende staf van den president bestaat uit een directeur-generaal, een directeur van divisie van inzendingen, een directeur van exploitatie, een directeur van concessies en toegangen.

Onder deze hoofd-ambtenaren staan ondergeschikte afdeelingen voor het toezicht van inzendingen, voor constructie en onderhoud, ieder departement hebbende zijn persoonlijk hoofd of chef.

De president van de Panama-Pacific Internationale Tentoonstelling is de heer Charles Cadwell Moore, president van de firma Charles C. Moore & Co., Ingenieurs, Incorporated; hij is eveneens bestuurslid van verscheidene financieele instellingen.

De directeur-generaal der tentoonstelling is dr. Fred. J. V. Skiff, die eveneens directeur van het Field Museum te Chicago is. Dr. Skiff was gedeputeerd directeur-generaal van de universeele Columbia-tentoonstelling te Chicago in 1893; zooals men zich herinneren zal, vierden de Vereenigde Staten door die tentoonstelling, de ontdekking van Amerika door Columbus. Dr. Skiff was directeur-generaal van de inzending der Vereenigde Staten op de Parijsche tentoonstelling in 1900, en directeur van inzending op de Louisiana expositie te St. Louis in 1904.

Het terrein der tentoonstelling is door zijne ligging uitstekend geschikt tot eene groote maritieme tentoonspreiding. De terreinen der expositie bevatten 625 acres (270 hectaren) in een gedeelte van San Francisco dat een natuurlijk amphitheatre vormt en een vrij uitzicht geeft over de baai en haar uitstrooming in de Stille Zuidzee door de „Gouden Poort". De terreinen strekken zich uit langs de havenkaden over een afstand van bijna drie mijlen en liggen gedeeltelijk tusschen twee militaire posten, terwijl zij een gedeelte van een dezer posten insluiten.

Door den president der Vereenigde Staten is eene uitnoodiging gericht aan de groote mogendheden om bij de opening der expositie door vlootafdeelingen zich te laten vertegenwoordigen. Uit ontvangen officieuse berichten verwacht men dat meer dan tweehonderd oorlogsschepen der zeemacht van alle natiën der wereld voor het front der expositie-terreinen vertegenwoordigd zullen zijn.

Het werk op de tentoonstellings-terreinen vordert snel, en naar schatting zijn ongeveer vierduizend man daar nu aan het werk. Dit getal, zal naar men verwacht tot tienduizend opgevoerd worden voor en aleer het uiterste punt der constructie bereikt is. Alle expositie-gebouwen van de

hoofdgroep, ten getale van veertien, zullen voltooid zijn en gereed voor het installeeren der inzendingen ten minste acht maanden voor den dag der opening der tentoonstelling.

Het doel der tentoonstelling is de krachten in inspanningen der wereld gedurende de laatste tien jaren te zamen te brengen voor onderzoek en studie door deskundigen en voor onderwijs en inlichting van alle klassen der maatschappij.

Het is een treffende gebeurtenis in de geschiedenis der Staten. Naar de schatting van den controleur der exposite zullen tweehonderd millioen gulden voor de geheele onderneming benoodigd zijn, niet inbegrepen de belangrijke bedragen door de inzenders te bekostigen.

Voordrachten.

Tusschen 29 Nov. en 15 April e.k. zullen wekelijks in de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage wederom voordrachten en tentoonstellingen gehouden worden. Vooreerst een serie van 11 voordrachten door den hoofdleeraar aan de Rotterdamsche Academie Huib Luns, die dit ook de twee vorige seizoenen tot algemeene voldoening heeft gedaan.

Zaterdag a.s. heeft hij tot inleiding gekozen een beantwoording van de volgende vragen: Waarom zal de kunstenaar studie maken van kunstgeschiedenis (verschillende vooroordeelen tegen die studie)? hoe zal hij in verband met de algemeene cultuurgeschiedenis zijn stof indeelen? Vervolgens iets over den oorsprong der kunsten en manifestaties bij natuurvolken.

Volgende Zaterdagmiddagen zal de heer Luns spreken over opvolgende perioden in de bonwkuns', schilderkunst en beeldbouwkunst. Tot de bekoring van zijn voordrachten werken de lichtbeelden in hooge mate mee.

De cureus van Luns zal worden afgewisseld met voordrachten van den architect S. de Clercq (de Sint Pieterskerk te Rome), Dr. R. Jacobsen (het theater bij de Grieken en Romeinen), D. J. Slothouwer (Egyptische bouwkunst) en C. W. Lunsingh Scheurleer (Grieksche beeldbouwkunst van het einde der VIIe eeuw tot omstreeks 480 v. Chr.).

De tentoonstellingen zullen gewijd zijn aan het werk van de oud-leerlingen der Academie, aan de tuinbouwkunst, de Nederlandsche middel-eeuwsche bouwkunst, architectuur, schetsen aquarellen enz. van wijlen den stadsgezichtschilder Cornelis Springer en plaatwerken uit de rijke portefeuilles derAcademie.

Deze cursussen en tentoonstellingen komen ten bate van de leerlingen, maar ook van de leden der Academie en van het publiek in 't algemeen.

Ook het bestuur der Rotterdamsche Academie heeft besloten gedurende de maanden Januart, Februari en Maart a.s. opnieuw een serie namiddagvoordrachten te laten houden. Wederom in Boneski

De volgende heeren zijn bereid bevonden een dier voordrachten op zich te nemen: W. Kromhout, W. Steenhoff, Dr. P. A. A. Boeser, Cornelis Veth, J. Gratama, H. W. Mauser, Jan Kalf, Jan Toorop en Dr. J. van der Valk; nog wordt met andere sprekers onderhandeld. In hoofdzaak zullen de voordrachten zich weder bewegen op het gebied der beeldende kunst en technische wetenschappen.

Vereenigingen.

KON. INSTITUUT VAN INGENIEURS.

De afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs hield dezer dagen in de meubelfabriek »Onder den Sint Maarten« te Haarlem een leden vergadering onder voorzitterschap van den heer J. van Hasselt.

Ter vervanging van de aftredende en niet dadelijk herkiesbare bestuursleden R. P. van Royen en prof A. G. Lamminga werden als zoodanig benoemd de heeren F. R. van Ooyen en J. W. Th. van Oijen.

Als inleiding voor het bezoek aan bovengenoemde fabriek gaf de heer J. A. Pool b.i. een overzicht van de Engelsche meubelkunst, dat door een groot aantal lichtbeelden en illustraties verduidelijkt werd

Sinds eenige jaren hebben de Engelsche meubelen, nauw verwant aan onzen oud-Hollandschen stijl, de modern Hollandsche verdrongen. De verwantschap der beide stijlen ontstond in het tijdperk van onzen Stadhouder-Koning Willem III, die gehuwd was met een Engelsche prinses. Het Koninklijk echtpaar interesseerde zich warm voor de meubelkunst en Willem III bracht vele Hollandsche ideeën, ontwerpen en meubelen naar Engeland over, waar inmiddels groote architecten als Inigo Jones, Kent, Christopher Wren, enz., nieuwe richtingen schiepen en grootsche werken volvoerden, ook wat binnenarchitectuur betrof.

Zoo ontstond de bloeiperiode van »The Age of Oak«: op meubelen, schouw en deuren rijk snijwerk, reeds meer dan 100 jaar te voren in Italië toegepast en vandaar naar Holland overgebracht. In dezen tijd staat vooraan het prachtige snijwerk van den bekenden Grinling Gibbons (1670—1700), dat zooveel latere beeldhouwers geinspireerd heeft. Dan zijn nog te noemen de rijke, sierlijke kaarsenkronen, in Engeland tot veel grooter ontwikkeling gekomen dan ten onzent. Als hoofdmeubel: het Cabinet, een commode op pooten met vele laden en laatjes, waaronder de bekende geheime vakjes! Voor versiering wordt van fineer gebruik gemaakt voor inlegwerk in vogel- en arabeskenmotieven. Ook knap draaiwerk komt voor, dat echter eerst tot vollen bloei komt in de volgende periode: »the age of walnut«, waarin het notenhout al spoedig het eikenhout verdringt. Hierin ontwikkelt zich allereerst de stoel uit de eenvoudiger stools, bankjes zonder rug, die onder de tafel werden opgeborgen. De tafels werden toen ook van sierlijk gedraaide pooten voorzien. In deze periode vinden wij ook lakwerk, door Willem uit Holland geimporteerd, zwart van fond met decor van goud en rood.

Omstreeks 1702, kort na de regeering van Willem III, verdwijnt het zoo sierlijke draaiwerk — wel jammer eenerzijds — en ontstaat een nieuw tijdperk, de Queen Anne Periode, gekenmerkt door de »Gabriole-leg«, de bokkenpoot. De meubelen meer elegant en verfijnd, minder massief en eenvoudig. Het bureau ontwikkelt zich naast de porseleinkast, alle voorzien van de karakteristieke pooten, waarbij — naast vele ontaardingen — de leeuwenklauw-met-bal-poot domineerend wordt. Banken ontstaan als de vereeniging van meerdere stoelen met smaakvolle versiering van rug en pooten. Thans is de tijd gekomen voor de toepassing van kostbare stoffen, door Fransche zijdewevers overgebracht, naast de prachtvolle tapestries, door Engelsche dames uit de hoogste standen vervaardigd, waarvan nog zooveel moois bewaard is gebleven in Hampton Court Place. Als dankbare materialen worden ook toegepast marmer en spiegelglas. Ook deze periode gaat voorbij om gevolgd te worden door »The age of Mahogany«, ingeluid door Thomas Chippendale, die zich inspireerde, behalve op de Gothiek, op Fransch en Chineesch werk en dat veelal zoowel in stoffen als in meubelen toepaste, b. v. in kostbare bespanningen. Boekenkasten nemen een voorname plaats in, naast Sidetables, de voorloopers der latere buffetten, en dan speeltafels.

Door Chippendale, den schrijver van „The Gentleman's Cabinetmakers Director", zijn vele sierlijke voorbeelden van meubelkunst ontworpen en uitgevoerd. De stoelen worden nog rijker versierd in deze periode en met kostbaar beeldhouwwerk voorzien. Naast de typische Queen Anne pooten komen aan rechte voor. Prachtig werk van Chippendale is te vinden in de collectie Soanes (1800) te Londen, een merkwaardig intact gebleven verzameling, alsook in het Victoria en Albert Museum te Kensington (Londen).

Ten nauwste sluit zich aan deze periode aan die van Adam, want Chippendale heeft veel belangrijk werk in opdracht van de gebroeders Adam gemaakt. Robert Adam in 1762 tot hofarchitect benoemd, introduceerde nieuwe vormen, geinspireerd op de klassieken, naar gegevens, op zijn reizen in Italië verzameld en door naar Londen overgekomen Italiaansche kunstenaars uitgevoerd.

Een verfijnde decoratiekunst ontstond aldus in deze sierlijkste aller Engelsche stijlen, door Adam gedurende een 50-tal jaren geleid. Naast het koeldeftige werk van Adam vinden we individueele uitingen van meubelkunstenaars als Hepplewhite & Sheraton, zich nauw hierbij aansluitend. In dezen tijd ontstaan lage buffetten, geflankeerd door piedestals aan weerszijden en die niet als bergruimte doch als dienmeubel fungeeren.

Voor de fijne wanddecoraties werd een uit Italië ingevoerd materiaal, Compo genaamd, gebruikt; de wanden der statige vertrekken werden met vlakke reliëfs versierd, kostbare beelden en marmerwerk naast porcelein en geschilderde ornamenteering, waarbij we van zelf denken aan den kunstvollen arbeid van Angelica Kaufmann, van een Pergolesi, een Zucchi en zooveel andere groote decorateurs dier periode. Adam's tijdgenoot Hepplewhite werkte van 1760 1786 en was de maker van de lichte, sierlijke meubelen, vooral in stoelen en Settee's tot uiting gekomen Op deze herleving der klassieke opvattingen heeft, naast den grooten invloed van den bekenden Italiaanschen architect Piranesi, ook de weder ontdekking van Herculanum en Pompei tegen het midden der 18de eeuw beslist invloed gehad; zoo b. v. op het bekende Wedgwood porcelein.

Lichte, fijne tinten, osk in de houtsoorten, werden meer en meer voor de verfijnde details een eisch. En zoo kwam men dan van eikenhout, over noten- en mahonie-hout tot Satinwood tegen het einde der 18e eeuw. Hier vinden wij een rijke toepassing van fineer van zeldzame hootsoorten, als sycamore, rosewood, kingwood, enz. Maar ook op satinwood versieringen door klassiek schilderwerk, in de karakteristieke Adam Pergolesi wijze, heerlijk toegepast door Angelica Kaufmann.

Dan volgde de 19de eeuw met hare langzame decadentie naar het midden toe en de oplossing naar het einde totdat het tijdperk van heden ons terug heeft gebracht tot een opnieuw zorgvuldig bestudeeren van oude voorwerpen en kunstvormen, waar het moderne meubel slechts zeer kort de waardeering van het kunstminnend en koopend publiek vermocht te wekken en een herleving der Engelsche stijlen gevraagd wordt.

Na afloop van de vergadering werd door de aanwezigen gebruik gemaakt van de geboden gelegenheid tot bezichtiging van de fabriek „Onder den St. Maarten".

N. R. Ct.

WIJZIGINGEN EN AANVULLINGEN IN DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER, BOUWKUNDIG TEEKENAAR EN UITVOERDER VAN BURGERLIJKE BOUWWERKEN, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de vergadering van architect-leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden 17 September 1913, zijn de volgende wijzigingen en aanvullingen in de examens, bovengenoemd vastgesteld, welke wijzigingen en aanvullingen door den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn goedgekeurd:

Vrijstelling van een vak wordt alleen verleend, wanneer de candidaat in dat vak minstens het waardecijfer voor „goed", vastgesteld (5) heeft behaald. De bepaling treedt in werking bij de examens in 1915.

Art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter te veranderen en te lezen: „Uitsluitend bekwaamheid in het timmervak wordt vereischt, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon." De bepaling treedt in werking bij de examens in 1915.

Verder in art. 16 van dit Programma van Eischen te bepalen:

De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens 2 jaar bij bouwwerken opzicht heeft gehouden, de wijze waarop dit heeft plaats gehad wordt nader beoordeeld door de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de examens heeft. Deze bepaling treedt in werking in 1915, in dien zin, dat voor het examen in 1915 één jaar practische werkzaamheid als bovenbedoeld geeischt wordt en voor het examen in 1916 en volgende jaren, de volle twee jaar.

Bepaald werd, dat de candidaat verplicht is, wanneer hij zich aanmeldt voor het examen, direct het examengeld te storten. Hem wordt dit niet teruggegeven, wanneer hij zich vóór of tijdens het examen terugtrekt, behoudens bijzondere gevallen.

Ten slotte werd besloten de examens volledig te splitsen in een schriftelijk en een mondeling gedeelte. In verschillende hoofdplaatsen van Nederland zal dan tegelijkertijd het schriftelijk exame. worden afgenomen.

Het mondeling examen zal daarna te Amsterdam plaats vinden.

Prijsvragen.

VIJFDE GEVELWEDSTRIJD.

gehouden in November 1913, in de gemeenten Haarlem, Heemstede, Bloemendaal, Schoten en Haarlemmerliede en Spaarnwoude, en betreffende de gevels van gebouwen, welke voltooid zijn tusschen 1 Januari 1908 en 1 November 1913.

Door de Jury, bestaande uit de architecten, de heeren: J. Limburg, B. I. (aangewezen door den burgemeester van Haarlem), te 's-Gravenhage, A. P. Smits, (aangewezen door den Bond van Nederlandsche Architecten) te Heemstede, Alb. Otten (aangewezen door de Maatsch. tot Bevordering der Bouwkunst), te Rotterdam, H. J. M. Walenkamp, (aangewezen door het Genootschap „Architectura et Amicitia"), te Amsterdam, en W. F. C. Schaap C. B. I. (aangewezen door de afd. Haarlem en omstreken van de Maatsch. tot Bevordering der Bouwkunst) te Arnhem, zijn de volgende onderscheidingen toegekend:

De gouden medaille, uitgeloofd door de afd. Haarlem en Omstreken, van de Maatsch. tot Bevordering der Bouwkunst, voor den besten gevel van alle gebouwen in bovengenoemde vijf gemeenten, aan villa Van Merlenlaan No. 4, te Heemstede, eigenaar de heer F. van Heel, architect de heer K. P. C. de Bazel, te Bussum.

Vijf zilveren medailles, voor de beste gevels in de gemeente Haarlem, inplaats van één gouden medaille, door de gemeente Haarlem uitgeloofd voor den besten gevel, als:

a. een zilveren medaille aan winkelgebouw „Eigen Hulp", Zijlstraat, eigenaar het district Haarlem en Omstreken ver-

eeniging Eigen Hulp, architect J. van der Ban, te Haarlem.

b. een zilveren medaille aan woonhuis Van Eedenstraat No. 7, eigenaar dr. C. Jonges, architect K. P. C. de Bazel, te Bussum.

c. een zilveren medaille aan Gereformeerd Weeshuis, Olieslagerslaan, bestuur Regenten Weeshuis, architect J. A. G. van der Steur, te 's-Gravenhage.

d. een zilveren medaille aan Stationsgebouw, Stationsplein, eigenaar Hollandsche IJzeren Spoorweg-Mij. architect D. A. N. Margadant, te Amsterdam.

e. een zilveren medaille, aan schoolgebouw, Parklaan, eigenaresse de gemeente Haarlem, architect L. C. Dumont, te Haarlem.

Drie zilveren medailles voor de beste gevels in de gemeente Haarlem, uitgeloofd door de gemeente, als:

a. een zilveren medaille aan villa Van Merlenlaan No. 6, eigenaresse mevr. R. C. de Voogt-Voogel, architect K. P. C. de Bazel, te Bussum.

b. een zilveren medaille aan Huize „de Steenhaag", Zonnelaan Haarlemmerhoutpark, eigenaar en architect J. B. van Loghem.

c. een zilveren medaille aan huize „Singapoor", Oosterhoutlaan, Haarlemmerhoutpark, eigenaar A. C. Verloop, architect J. B. van Loghem, Heemstede.

Zes zilveren medailles voor de beste gevels in de gemeente Bloemendaal, uitgeloofd door de gemeente en door de vereeniging „Bloemendaal's Bloei", als:

a. een zilveren medaille aan villa Koepellaan, Bloemendaalsche Bosch, eigenaar A. G. Everts, architect H. Th. Wijdevelt, te Amsterdam.

b. een zilveren medaille aan villa „de Heerd", Rijperweg, Bloemendaalsche park, eigenaar C. N. J. Moltzer, architect Jos. Cuypers, te Amsterdam.

c. een zilveren medaille aan villa „Duinrand", Midden Duin en Daalscheweg, eigenaar Ch. W. Heijbroek, architect H. J. Baanders, te Amsterdam.

d. een zilveren medaille aan villa „Maria", Zandvoortschelaan hoek Doodweg, Aerdenhout, eigenaar A. J. H. Reynders, architect J. van den Ban, te Haarlem.

e. een zilveren medaille aan villa „Klein Hartenlust", eigenaar E. C. C. Dekker, architect Jan Stuyt, te Amsterdam.

f. een zilveren medaille aan huize „de Elshof", Zuidlaan Aerdenhout, eigenaar Roorda, architect te Bussum.

Een zilveren medaille voor den besten gevel in de gemeente Schoten, uitgeloofd door de gemeente, aan het Landhuis Rijksstraatweg C 5, eigenaar F. Fr. F. Fuhrop, architect L. Tuynman, te Haarlem.

Een zilveren medaille voor den besten gevel in de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, uitgeloofd door de gemeente, aan villa „Turicum", te Halfweg, eigenaar K. Bürkli, architect Adr. Moen, te Amsterdam.

In de gemeente Haarlem zijn voorts eervol vermeld de gevels van: Koninginneweg 90, eigenaar Th. M. Hoog, architect J. Wolbers, Bloemendaal; Groote Houtstraat 173, eigenaar T. Hellingman, architect J. C. v. d. Berg, Haarlem; Tempelierstraat hoek Stolbergstraat, eigenaar H. Koning, architect J. J. v. Noppen, Haarlem; Schotersingel 143, eigenaar A. G. v. Waveren, architect J. Wolbers, Bloemendaal; Sonnenhoeck, Schotersingel 163, eigenaar G. A. Ootmar, architect G. Meppelink, Haarlem; Stolbergerstraat 9, eigenaar S. P. Swart, architect H. Koringa te Heemstede; Stolbergstraat 2 en 4, eigenaar J. Koper Jr., architect J. Welsenaar, te Haarlem.

St. Josephschool, Nieuwe Gracht, architect C. L. M. Robbers, te Haarlem; Heerensingel 135-39 van Metselaar en Paus; Machinegebouw Zuider-Buitenspaarne 74. Gebr. Merens, architect J. v. d. Ban, Haarlem; Julianastraat 1 en 3, eigenaar P. H. Craandijk, architect J. B. v. Loghem, Heemstede.

In de gemeente Heemstede zijn eervol vermeld de gevels van:

Hofje Res-Novaplein, architecten Jos. Cuypers en Jan Stuyt, te Amsterdam, en Jac. Etmans, te Haarlem. Politiepost Boekenrodestraat 9, eigenares gemeente, architect J. Schelling, te Heemstede; Oranjeplein No. 7, 9 en 11, eigenaresse mevr. Brummer van Oosterzee, architect P. Kuyper Jr., te Heemstede; Zomerlusstraat 12, eigenaar A. W. Torwy Duwel, architect A. de Maaker, Heemstede; Vijverlaan 9, Haarl.houtpark, eigenaar W. J. Adriani, architect J. B. v. Loghem, Heemstede; Wilhelminalaan 20, eigenaresse mevr. van Waveren, architect J. B. v. Loghem, Heemstede.

In de gemeente Bloemendaal zijn eervol vermeld de gevels van:

Tuinmanswoning J. C. Bunge, Aerdenhout, architect Lonberg; „Eikenheuvel", Kweekduin, eigenaar N. Buhning, architecten Mulder en v. Asdonk, te Bloemendaal; Stationsweg 14, Hartenlust, eigenaar A. J. Domis, architect A. Broese v. Groenou, te Den Haag; „De Dennen", Duinlustpark, eigenaar mr. Tuymelaar, architect J. H. Leliman, te Amsterdam; Laag Duin en Daalscheweg 4a en 4b, eigenaren Putz en Lissing, architect Putz, te Bloemendaal; Potgietersweg, „Hoog Hartenlust", eigenaar P. Verschuyl, architect E. Verschuyl Hilversum; Katholiek gesticht „Duinrust" Overveen, architect G. Hulsebosch, Haarlem, „Buitenwist", Bloemendaalscheweg, eigenaar P. Vuijk Jr., architect J. van den Ban, te Haarlem.

In de gemeente Schoten zijn eervol vermeld de gevels van:

Portierswoning „Lighal", Rijksstraatweg, architect A Korringa, te Heemstede; Woonhuis, met bollenschuur, Rijksstraatweg (dorp), eigenaar B. Teeuwen, architect J. C. C. Voorvelt, te Schoten.

In de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude zijn eervol vermeld de gevels van het Schaftlokaal, met 120 schapplaatsen op het terrein der suikerfabriek „Holland", de Halfweg, directeur A. van Rossum, architect J. van den Ban, te Haarlem.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 48. Bauberatung V, door L. H E. van Hylckama Vlieg (Slot).

De Volkshuisvesting te Gennep, door P. van der Weiden, met afbeeldingen.

Verkeersberekening, door A. W. C. Dwars c. b. i.

Landhäuser van Hermann Muthesius, boekbeschouwing door J J. P. Oud, met afbeeldingen.

Wiskunde — Onderwijs aan middelbare technici door Van de Wijnpersse.

Het rythmische en het naturalistische element in de schilderkunst.

ARCHITECTURA No. 48. Jubileum postzegels, arch. K. de Barel, met afbeeldingen.

Mededeelingen, betreffende het Genootschap.

Het levenswerk van Jhr. Mr. Victor de Stuers.

Prijsvraag Koninklijke Nederl. Landbouwvereeniging, met afbeeldingen.

De Paleis-Raadhuiskwestie.

Ingezonden. Open brief aan den heer A. W. Weissman, door E. J. van Schaick Jr. met naschrift van A. W. W.

DE BOUWWERELD No. 48. Verbetering der Volkshuisvesting in Nederland II, door P. Bakker Schut c.i. (Vervolg).

De examens der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Augsburg en zijn bouwmeester Elias Holl met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 48. Buitenlandsche ingenieurs in Nederlandsch-Indischen Staatsdienst, door R. A. van Sandick c.i.

Stedenbouw, een arbeidsveld van den ingenieur bedreigd, door J. H. E. Rückert.

Ontploffing van den stoomketel eener heimachine, tengevolge van droogstoken, door A. C. van de Stads w.i., met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Overspanning door resonnantie, door Dr. P. M. Verhoeckx w.i. met afbeeldingen.

TECHNISGH WEEKBLAD (B. V. T.) No. 48. Officieel gedeelte. — Nog eens »Meer actie«. — Aankondiging van vergaderingen — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Het veiligheidsbesluit 1913. — Ingezonden. — Reisherinneringen uit het land der Pharao's. — Vragenbus. — Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1912 (vervolg). — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 48. Collectieve arbeidsovereenkomst II (Slot). Een interessant verslag.
De Werkloosheidsverzekering in Engeland. I.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 22. Toestel voor het automatisch stoken van ovens met continueerend bedrijf. — Geëmailleerde steenen. — Klinkerbestratingen. — Handvorm of machinale steen. — Raad van Beroep. — Mededeelingen.

KLEI No. 23. Officieele mededeeling.
Onze klinkers en de Wegencommissie van den A.N.W.B., Toeristenbond voor Nederland. II.
Het Landhuis »De Hooge Vuursche«, te Baarn. II. (Met 7 afb.)
Het zalveren van Klei langs electrischen weg.
De Engelsche Woning. X.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Onze Waterstaatskaart.

De heer A. A. Beekman geeft in het Tijdschr. v. h. Aardrijksk. Genootschap weer zijn bewerking uit het verslag aan de Koningin over de openbare werken in het jaar 1912.

Als bijlage van dit verslag komt o.a. voor een overzichtskaartje, aangevend den stand der werkzaamheden aan de waterstaatskaart op 31 December 1912.

Het is hier misschien de plaats om het volgende omtrent de uitvoering van die zoo nuttige en fraaie kaart op te merken.

De waterstaatskaart toch begint — het is niet langer te ontkennen — voor sommige deelen des lands onbruikbaar te worden, voor andere gedeelten is zij het zelfs reeds lang.

Op dit overzichtskaartje zijn door verschillende kleuren aangeduid de bladen (overeenkomende met die van de Topografische kaart 1 : 50,000, die in druk zijn verschenen, de herziene bladen die ook zijn verschenen en de herziene bladen, in bewerking bij den algemeenen dienst van den waterstaat en bij de Topografische inrichting. Nu zou men allicht meenen, dat die »herziene« bladen niet al te zeer verouderd zijn; maar dan zou men deerlijk bedrogen uitkomen. Daaronder zijn b.v. de bladen Amsterdam, Utrecht en Gorinchem, die resp. dagteekenen van 1878—1879, 1881—1882 en 1881—1882 en waarop dus het Merwedekanaal nog niet voorkomt, dat n.l. in 1892 t. N. van de Lek en 1893 t. Z. van de Lek is opengesteld. Dat hoofdkanaal, dat meer dan 20 jaar bestaat, is nog niet op de waterstaatskaart van Nederland te vinden!

Op het herziene blad Rotterdam (1882—'84) is de Rijnhaven, laat staan de Maas- en de Waalhaven, nog niet geteekend. Nu is dat wat die havens betreft zoo erg niet, daarin wordt nagenoeg geheel voorzien door de bladen der Topografische kaart 1 : 25,000 en 1 : 50,000, maar bij een Merwedekanaal b.v. behooren vele waterstaatkundige gegevens en het is een groot gemis dat deze op onze waterstaatskaart niet voorkomen. Gelukkig zijn in verband met de verlegging van de Maas in Noord-Brabant de bladen Willemstad (1911—1912), Geertruidenberg (1907—1910) en de twee westelijke kwartbladen van 's-Hertogenbosch (1911—1912) nog kort geleden herzien en verschenen. Maar jammer is het dat blad Ter Neuzen in 1893-1894 herzien en verschenen is, terwijl het nieuwe (verbeterde) kanaal Gent—Ter-Neuzen, dat in 1901—1909 uitgevoerd werd, er niet op staat. Nu zal dit waarschijnlijk eerst over zeer veel jaren op de kaart gebracht worden.

Van de nog niet herziene bladen (het grootste gedeelte) zijn vele stokoud! Het best zijn Groningen (1887—1888) en Limburg (1887—1891) er nog aan toe. Maar o.a. Friesland (1873—1877), dat 40 jaar oud is, en de Zuiderzeekusten (Steenwijk van 1875—1883, Zwolle van 1880—1882, Hattem van 1880—1882) — wat heeft men daaraan? Aan de herziening van Friesland is nu begonnen met een kwartblad Leeuwarden (maar wanneer zal dan geheel Friesland herzien zijn?

Zeker mag men omtrent kaarten als deze, die gestadig bijgehouden moeten worden, zijn eischen niet te hoog stellen, wil men niet het onmogelijke verlangen. Maar een waterstaatskaart van Nederland met hare dui zenden bijzonderheden en waarvan groote gedeelten 30 à 40, andere 20 à 30 jaar oud zijn, is voor een groot deel althans niet meer bruikbaar.

Men begrijpe wel, dat ik in deze niemand of niets beschuldig. De algemeene dienst van den waterstaat zou misschien antwoorden: Wel mogelijk! Maar wij hebben voor een spoediger »bijhouden« geen personeel meer beschikbaar; onze waterstaatsingenieurs hebben nog belangrijker dingen te doen, enz.

Ik constateer alleen het feit, dat onze eenmaal zoo terecht geroemde waterstaatskaart zich zelve aan 't overleven is, en dat er dus op een andere wijze aan gewerkt zal moeten worden om ze te verjongen en daardoor weer bruikbaar te maken. Anders gaat ze een geschiedkundige kaart worden, waarop men zien kan hoe Nederland er in den onden tijd uitzag.

Welke maatregelen daartoe te nemen te zijn, hebben de bevoegde autoriteiten te bepalen. Als deze maar inzien dat 't zóó niet langer kan duren.

's-Gravenhage.

De commissie, die, met het oog op de plannen tot bouw van een nieuw gemeente-ziekenhuis hier ter stede, verschillende buitenlandsche ziekeninrichtingen heeft bezocht, en met dat doel te Hamburg, Berlijn, Dresden en Essen a.d. Rijn is geweest, is alhier teruggekeerd. Zij heeft het plan, later nog eenige groote ziekenhuizen in ons land te bezoeken.

Kanaal door de Geldersche vallei.

Ten raadhuize te Amersfoort is een drukbezochte vergadering gehouden, waarin definitief werd opgericht de Kanaalvereeniging De Geldersche vallei, welker doel is het bevorderen van de totstandkoming van scheepvaartwater van den Rijn door de Eem naar de Zuiderzee, gepaard met afdoende maatregelen tot verbetering van den waterafvoer.

Vertegenwoordigd waren de gemeentebesturen van Amersloort, Amerongen, Baarn, Bunschoten, Leurden, Nijkerk, Rhenen, Scherpenzeel, Veenendaal en Wageningen, tal van waterschappen uit dit deel des lands, de staatscommissie voor de binnenschipperij, de commissie voor de Rijnvaart, de schippersvereeniging Schuttevaer, de Vereeniging voor stoomvaartbelangen, Kamers van Koophandel, landbouwgenootschappen, handelsvereenigingen, enz., en ook enkele groote fabrikanten wonden de bijeenkomst bij.

De statuten werden vastgesteld, en er is een definitief bestuur gekozen, dat later aanwees als voorzitter mr. J. C. graaf Van Randwijk, burgemeester van Amersfoort; als onder-voorzitter mr. A. C. van Daalen, te Beenekom; als secretaris de heer J. G. Sandbuik, te Veenendaal, en als penningmeester de heer H. H. Prakken, aldaar.

Daar de plannen nauw verband houden met de Zuiderzee-plannen, zal de heer A. A. Beekman in de betrokken gemeenten lezingen houden.

In het licht werd ook gesteld, dat het kanaal een einde zal maken aan de geschillen tusschen de waterschappen en den overlast, dien daardoor de aanwonenden hebben van zeer wisselvallige waterstanden.

De kloostergang in den Dom te Utrecht.

Gedeputeerde Staten der provincie Utrecht deelen aan de Staten van dat gewest mede, dat zij nog geen gevolg hebben kunnen geven aan de hun in de zomerzitting gegeven opdracht om een voorstel tot subsidieverleening aan het College en kerkvoogden der Nederl. Herv. gemeente te Utrecht in de zomerzitting der tafel te brengen, wijl de omvang van het rijkssubsidie nog niet vaststaat. Daar hieromtrent eerst na vaststelling der rijksbegrooting voor 1914 zekerheid zal bestaan, achten Gedeputeerde Staten het noodzakelijk de definitieve behandeling der aanvrage tot zoolang op te schorten.

Voorts doet zich de vraag voor welke voornemens bij het rijk — den eigenaar van Kloostergang, Vrijhof en doorgang — bestaan ten aanzien van het scheppen van een toestand, die in overeenstemming is met de architectonische waarde van het geheel. Gebleken is dat vooralsnog te dezen aanzien geen zekerheid bestaat. Tot den minister van binnenlandsche zaken hebben Gedeputeerde Staten zich gewend met de vraag om omtrent het voornemen der regeering nader te worden ingelicht. Verder zal moeten worden afgewacht of de gemeente Utrecht zich met de voornemens der regeering vereenigt.

Om vorenvermelde redenen stellen Gedeputeerde Staten mitsdien voor bedoeld voorstel tot subsidieverleening te doen indienen in de zomerzitting van 1914.

Paleis-Raadhuis.

De »Tel.« publiceert den inhoud van een geheime missive, door B. en W. aan de Raadsleden gezonden betreffende de Paleis-Raadhuiskwestie.

Daarin wordt gereleveerd dat de langdurige weg eener gerechtelijke procedure zou kunnen worden ingeslagen. Afgezien nog van het feit, dat zulk een procedure een definitieve oplossing der kwestie voor een aantal jaren verschuiven en daardoor allerminst zou tegemoetkomen aan den drang, in den Raad herhaaldelijk ter bespoediging eener bevredigende eindoplossing geoefend, achten B. en W. het niet raadzaam regeering en hoofdstad in een proces als partijen tegenover elkaar te stellen. Aan den anderen kant acht het dagelijksch bestuur eveneens noodzakelijk, zulks in het belang van de hoofdstad, te voorkomen, dat de vorstelijke bezoeken aan Amster

dam minder talrijk zouden worden en het recipieeren van vreemde staatshoofden niet meer in de hoofdstad des rijks zou geschieden.

B. en W. meenen den weg tot een definitieve oplossing, die zoowel de regeering als Amsterdam bevredigen zal, te hebben gevonden.

Zij vragen den Raad machtiging overleg te plegen met de regeering op den volgenden grondslag:

1e. dat het Paleis op den Dam weder aan Amsterdam wordt afgestaan, opdat het aan zijn oorspronkelijke bestemming kan worden teruggegeven;

2e. B. en W. tevens te machtigen met de regeering te beraden, om voor gemeenschappelijke kosten van rijk en hoofdstad, binnen Amsterdam een nieuw waardig Koninklijk Paleis te doen oprtekken.

Dit voorstel wordt door B. en W. gedaan, nadat in besprekingen tusschen minister Cort van der Linden en den burgemeester als hoofd der gemeente Amsterdam, de tegenwoordige minister van binnenlandsche zaken heeft te kennen gegeven, zich in beginsel met deze oplossing te kunnen vereenigen en zijnerzijds, gaat de raad met het voorstel van B. en W. mee, deze afwikkeling der quaesties te zullen bevorderen.

Varia.

WATERBEZWAAR IN BRABANT TE VERWACHTEN VAN DE KANAL SATIE VAN DE MAAS.

De hoofdingenieur van den provincialen waterstaat van Noord-Brabant heeft een rapport uitgebracht omtrent de gevolgen voor de provincie Noord-Brabant, welke zijn te verwachten van eene doortrekking van de kanalisatie van de rivier de Maas tot beneden Grave en van eene in uitzicht gestelde herziening van het Maastractaat, waarbij de aftappingen van water uit de Maas niet onaanzienlijk worden vergroot. In een zestal hoofdstukken behandelt de hoofdingenieur daarin de verschillende belangen, welke voor Noord-Brabant aan een Maaskanalisatie verbonden zijn.

A. Bevaarbaarheid van de Maas boven Grave.

De voordeelen van goede scheepvaartverbinding zullen ook aan de Noordbrabantsche gemeenten Maashees, Vierlingsbeek, Sambeek, Boxmeer, Beugen, Oeffelt, Cuyk, Linden, Gassel, Escharen en Grave ten goede komen.

Voor de gemeenten Beugen en Boxmeer, die een gemeenschappelijke losplaats hebben, zal dit voordeel echter eenigermate worden opgewogen door het nadeel, dat de afsnijding, waarin de te bouwen schutsluizen worden geplaatst aan den rechter of Limburgschen oever wordt aangelegd, waardoor voor de verbinding van die losplaats stroomopwaarts een omweg van ongeveer 3 K.M. zal moeten worden gemaakt.

Bij totstandkoming van het Maas-Waalkanaal zullen Grave, Gassel en Escharen als het ware aan den dooden arm van de bevaarbare rivier komen te liggen.

B. Bevaarbaarheid van de Maas beneden Grave. Wordt aan de Maas, die in droge seizoenen beneden Maastricht ongeveer 40 M³. water per seconde afvoert, nog 11½ M³. meer water voor de bevloeiingen onttrokken en verliest zij bovendien nog een deel van de 11 M³. gereserveerd water, voor hoogere kwel en intrekking van water in de aangrenzende oeverlanden, dan geschat is, dan is geen nadere uiteenzetting noodig om duidelijk te maken, dat de bevaarbaarheid der Maas beneden Grave in die seizoenen wel gering zal ophouden.

Reeds thans is het voorgekomen, dat, o.a. in 1911, in enkele riviervakken beneden Grave schepen van nauwelijks 0.50 M. diepgang niet meer konden varen.

Bij een nog te verwachten verlaging van de laagste standen der Maas zal de aandacht gevestigd dienen te blijven op de veerovergangen, opdat ook het landverkeer met Gelderland niet verbroken worde.

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 13 DECEMBER 1913. No. 50

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

De najaarsstorm giert over de Drentsche heide en de motregen zweept je in het gezicht, wanneer je buiten komt. Erg gezellig is het er niet en toch kan ik het hier in de jaarlijks wederkeerende donkere dagen voor Kerstmis, waaraan 'k altijd min of meer het land heb gehad, beter vinden, dan destijds in Rotterdam, waar ik wellicht de donkerste dagen van heel mijn leven gesleten heb. Dat is al vrij wat jaren geleden. Rotterdam had toen nog de reputatie, de vuilste stad van Nederland te zijn en het hield die reputatie met eere op. Als het er een dag geregend had zat men er een week lang in de modder, tot over zijn ooren. Sedert de dagen, waarvan ik spreek, is er veel verbeterd en het was ook wel noodig, dat er verbetering kwam, want een zeker deel der bevolking begon neiging te gevoelen de geheele stad onbewoonbaar te verklaren en liet het niet bij de verkondiging van deze meening, doch verhuisde naar den Haag, om nooit weerom te komen. Toen heeft men dan toch ingezien, dat er wat gedaan moest worden en er is, zooals ik zeide, veel gedaan en veel verbeterd, maar het schijnt nog niet bijster veel te hebben geholpen, om de neiging tot deserteeren bij vele gegoede ingezetenen te keer te gaan. Ik zeg dit niet op grond van de statistiek, maar op gezag van eenige mijner Rotterdamsche kennissen, die 't mis kunnen hebben, maar er toch ook wel iets van weten kunnen.

Rotterdam verkeert, zooals U natuurlijk ook bekend is, reeds sedert een aantal jaren in het teeken der groote plannen. Dat is niets buitengewoons, elke stad doorleeft nu en dan van die tijdperken, dat plannen smeden, de grootste liefhebberij is, zoowel van het stadsbestuur als van particulieren. In zulk een tijdperk wordt in de raadsvergaderingen over millioenen gesproken, alsof het peulschilletjes waren en wordt er een wijsheid uitgekraamd, waarvan de rustige burger dikwijls versteld staat. De debatten werken aanstekelijk, de zakenmenschen laten hun zaken, de winkeliers hun winkels, de dokters hun patiënten, de werkbazen hun klanten in den steek en allen grijpen naar de pen, om ingezonden stukken te gaan schrijven en daarin nieuwe denkbeelden en nieuwe plannen uiteen te zetten. Zelfs architecten laten hun bouwheeren op schetsontwerpen en hun aannemers op détails wachten, om nog gauw voor de aanstaande raadsvergadering een plannetje op te schrappen en pakkende argumenten, ter aanbeveling daarvan, bij elkaar te slepen en aan elkaar te lijmen tot een artikel of brochure, waarin nu eigenlijk eerst eens recht de spijker op den kop wordt geslagen. Het algemeen belang staat op het spel, daarvoor moeten alle particuliere belangen wijken.

Na zulk een storm- en drangperiode keert dan veelal de rustige rust wel weder terug, maar men kan er lang mee sukkelen en in Rotterdam zit men er nu zoowat midden in.

Men heeft wel niet de geheele oude stad onbewoonbaar verklaard, maar het scheelt toch niet veel. Wanneer men ziet, wat er reeds begonnen is tusschen den Coolsingel en het Haagsche Veer en op de plannen, die zoo nu en dan publiek gemaakt worden, wat men verder nog wel zou willen doen, dan is dit eerste begin nog maar een op zichzelf staande

kleinigheid en kan men zich voorstellen, dat er in het vooruitstrevende Rotterdam, waar men niet voor een kleintje vervaard is, menschen zijn, die meenen, dat het sommigen huzner stadgenooten in het hoofd geslagen is. Eerst heeft men jaren lang den boel verwaarloosd, omdat men alleen aandacht had voor hetgeen aan handel en zeevaart ten goede moest komen. Wat men daarvoor gedaan heeft is mooi en bewonderenswaardig en heeft rijke vruchten afgeworpen maar velen, die van die vruchten medegeplukt hebben, verlieten de stad, omdat het er zulk naar wonen is. Had men dit intijds opgemerkt, dan zou men met betrekkelijk geringe middelen geleidelijk hebben kunnen tegemoet komen aan de eischen en behoeften van een deel der ingezetenen en het verblijf wat prettiger en gemakkelijker hebben kunnen maken.

Met de verhoogde welvaart zijn die eischen en behoeften vergeleken bij vroeger, ook al op een vrij wat hooger peil gekomen.

Wat iedereen zich vroeger liet welgevallen, omdat het nu eenmaal in Rotterdam zoo was en niet anders, daar wil men nu niet meer van weten, men ontloopt het, of juister gezegd, men ontvlucht het in een auto of electrischen spoorwagen.

Ik herinner mij toch nog uit mijn kinderjaren, gij moet weten, dat ik familie te Rotterdam had en er toen reeds wel eens kwam, dat iedereen het drinkwater uit de havens schepte en alleen filtreerde. Men was er tevreden mee, omdat men geen ander had. Of ieder, die van buiten kwam er de gevreesde „Rotterdammer" van kreeg, daar bekommerde men zich weinig om, hoogstens waarschuwde men den vreemdeling, zoo weinig mogelijk water te drinken.

De zorgzame oude tante, waar ik logeerde was zoo vriendelijk het water voor mij te koken; dat schijnt echter niet eens afdoend te hebben geholpen, want ik herinner mij een geval, dat ik toch niet vrij gebleven was van de zuiverende werking van het Maaswater en hals over kop naar huis moest op een telegram van mijn vader. Een telegram was een heel ding in die dagen en ik veronderstel dus, dat het geval zich nogal ernstig liet aanzien.

Ik herinner mij ook nog, dat er toentertijd vermogende familles woonden op de Nieuwe Haven en zelfs op de Blaak, in mooie groote huizen, waar evenwel bij hoogen vloed, zooals die een paar malen in het jaar straten en kaden soms een voet hoog, en meer, onder water zet, de kelderverdiepingen geregeld onderliepen. In zulk een Rotterdamsche kelderverdieping zijn dikwijls woonkamers en zelfs slaapkamers en meestal keukens. Men kan zich het ongeriefl voorstellen uit deze periodieke overstroomingen en het daaropvolgend weder uitpompen van water en modder voortkomend en toch, men dacht niet over verhuizen, omdat er nog geen nieuwe wijken waren en getroostte zich de ongemakken, richtte er zich zooveel mogelijk op in, omdat het nu eenmaal in Rotterdam niet anders was. Verhuizen naar een andere stad, daar dacht geen rechtgeaard Rotterdammer aan, daarvoor zat hij veel te vast aan de zaak, die met het huis, misschien al sedert een paar eeuwen van vader op zoon was overgegaan.

Maar het is anders geworden, ofschoon een mijner Rotterdamsche kennissen mij verzekerde, dat er ook nu nog conservatieve stadgenooten zijn, die het gewenschte van sommige verbeteringen wel zouden erkennen, maar groote opofferingen van kapitaal daarvoor toch hoogst bedenkelijk, zoo niet onzinnig, zouden vinden. Deze vinden tegenwoordig gelegenheid genoeg zich te ergeren en het hoofd te schudden, want niet alleen willen de plannenmakers de oude stad zoowat geheel onderst boven keeren, maar aan den buitenkant ontwerpen zij allerlei uitwassen in den vorm van woonwijken, tuinsteden, bosschen, parken, enz ne al die plannen, op de kaart der stad bijgeteekend, vertoonen dan niet juist een bijzonder fraai, samenhangend geheel, integendeel iets, dat heel weinig heeft van een ideaal stadsplan. Het is dan ook begrijpelijk, dat een paar raadsleden een voorstel hebben ingediend om eindelijk toch eens over te gaan tot het samenstellen van een algemeen uitbreidingsplan. Kwaad zou dat zeker niet kunnen, al zijn mij reeds voorbeelden bekend, waaruit men tot het besluit zou komen, dat uitbreidingsplannen alleen vastgesteld worden, om er van af te wijken.

Mijn Rotterdamsche vrienden zijn niet conservatief, maar zij loopen toch ook niet weg met al die groote plannen. Zij meenen er een neiging in te speuren, om ineens te willen doen, al wat men jaren lang verzuimd heeft en zij vermoeden, dat dit toch niet gaan zal, hoeveel handigheid sommigen alreeds door oefening hebben gekregen in het redeneeren over verkeerseischen, woningtoestanden en dergelijke onderwerpen en in het jongleeren met millioenen alsof het sinaasappelen waren.

Zij meenen en ik geloof, dat zij gelijk hebben, dat de achterstand, die het gevolg is van jarenlange verwaarloozing, slechts door jarenlangen arbeid kan worden ingehaald. Zij wezen mij op de toestanden, die ontstaan wanneer zulke reuzenplannen tot uitvoering komen. Wandel maar eens langs den Coolsingel en stel je voor hoe mooi het daar worden kan, maar zie eens hoe het er nu uitziet en bedenk eens, hoe lang het er nog alles behalve fraai en gezellig zal uitzien eer alles weer netjes en ordelijk geworden is. Wanneer wij Rotterdammers er af komen met een kwart eeuw in den rommel te zitten mogen wij blijde zijn. Wij hebben de Viaduct over de Binnenrotte zien bouwen indertijd en weten, wat er aan vast is, wanneer men te Rotterdam millioenen gaat verwerken.

Maar Parijs dan, bracht ik in het midden, daar heeft Haussmann toch dingen gedaan, waar jelui plannen nog niet mee te vergelijken zijn.

Dat wisten zij natuurlijk wel, maar zij wilden niet begrijpen, hoe ik er toe komen kon Rotterdam met Parijs te vergelijken, immers Parijs was Parijs. Tegen dit laatste argument, hoe sober ook gemotiveerd, of eigenlijk in het geheel niet gemotiveerd, kon ik niets inbrengen en ik moest hun gelijk geven.

Maar nu ik zie, dat deze brief al weder een fatsoenlijke lengte gekregen heeft bemerk ik eerst, dat ik geheel van mijn chapiter ben afgedwaald.

Ik had een Decemberbespiegeling willen houden en ziet, nu heb ik U misschien verveeld met een verhandeling over Rotterdamsche dingen, waarin uwe lezers mogelijk maar matig belangstellen.

Een andermaal kom ik wel eens op mijn Decemberstemming terug, die mij dezen keer onwillekeurig naar Rotterdam voerde, maar toch in dit jaar waarschijnlijk niet meer. De dagen van 1913 zijn geteld, over drie weken is dit gedenkwaardig gedenkjaar bij zijn voorgangers verzameld en zijn wij ook weder over het doode punt in de natuur. Wanneer zullen wij in de bouwkunst toch eens over het doode punt komen.

10 December 1913.

PIET VAN DIEVER.

Een Dichter over Arbeiderswoningen.

„Een prachtig geschreven, aardig geïllustreerd boekje van den reus der Vlaamsche schrijvers, zoo kondigde het weekblad „Architectura" een paar weken geleden een uitgaafje aan van L. J. Veen te Amsterdam, namelijk De Landsche Woning in Vlaanderen, door Stijn Streuvels. Met deze woorden is het boekje vrij juist gekarakteriseerd; reeds in de inleiding is de dichter aan het woord en hij blijft aan het woord tot en met de slotregels:

„Nu komt men de dingen maken waar ze voortijds groeiden. Adieu de schoonheid als de vakmannen er zich mede bemoeien". In die laatste regels ligt de strekking van het geschrift besloten een pleidooi voor het behoud der landelijke woning, zooals de landarbeider zich die zelf bouwde en tevens voor het behoud der schoonheid van het landschap, waarin die woning zoo schilderachtig doet, waarvan zij een zoo onmisbaar onderdeel uitmaakt.

„In vreemde streken zijn er landschappen met schoonheid van anderen aard — bergen en rotsen en oerwouden, van grandiose, ontzaglijke en indrukwekkende schoonheid; — watervallen, zeeën en meren, kronkelende rivieren, grillige heuveling en lachend verschiet met boschage en sierplanten bezet, liefelijk als een tooverhof. — Maar over heel de wereld, over alle streken ontbreekt dat ééne en onmisbare dat de opperste schoonheid geeft aan alle landschap: de mensch, de menschelijke woning, de dichte bevolking waarzonder de schoonste streek doodsch en zielloos lijkt."

„Nergens is er een landschap zoo dicht bevolkt, zoo gelijkig bewoond, zoo vol, zoo levend als het Vlaamsche".

De liefde tot zijn land is ieder ingeboren, zong een ander dichter, en de waarheid van deze uitspraak wordt wel door de bovenaangehaalde woorden van den Vlaamschen schrijver bevestigd. Wij gevoelen er veel voor en onze sympathie voor den schrijver vermindert niet, wanneer wij de afbeeldingen beschouwen van de woningen, welker aanblik hem inspireerde tot zijn, in vele opzichten treffende ontboezeming.

Toch zijn niet alle kunstenaars het met hem eens en wij kennen tal van schilders, die een hartgrondigen hekel hebben aan het gestoffeerde, het bevolkte landschap, die de natuur liefst opzoeken, daar, waar de mensch nog weinig of geen sporen van zijn aanwezigheid heeft achtergelaten of waar die sporen weder zijn uitgewischt. Zoo verschillen de smaken.

Zij, die zich ware beminnaars der natuur achten, meenen in elk ingrijpen van den mensch, op hoe primitieve en weinig storende wijze dan ook, een ontwijding te moeten zien, of althans een begin van ontwijding, dat onvermijdelijk voeren moet tot bederf, vernietiging der schoonheid.

Immers niets is bestendig in het ondermaansche. De vooruitgang, het verkeer, woorden, die den dichter een nachtmerrie op 't lijf kunnen jagen, het zijn geen woorden, maar verschijnselen, die zich overal voordoen, waar menschen wonen. Het baat niet, of de dichter al op boeiende wijze ons doet gevoelen de poëzie van de landelijke woning, haar groote kunstwaarde, vergeleken bij de producten van den modernen bouwondernemer; het baat niet, of hij ons al schildert het hoogst eenvoudig leven van den bewoner, met zijn lief en leed, zijn tevredenheid in den sleurgang van arbeid en rust, dat leven, waarvan die woning een zoo stijlvolle uitdrukking is. Wij gelooven het wel, maar wij weten, dat het zoo niet blijven zal en ook niet blijven kan en wij meenen, dat de dichter het zelf ook voelen moet, wanneer wij bemerken, dat hem een enkele maal een woord ontvalt dat, misschien zonder dat hij het bedoelde, de stemming van liefelijkheid verstoort, gelijk het snerpend getoeter van een automobiel het gezang van den nachtegaal.

Zoo bijvoorbeeld waar wij het interieur van zulk een hutje beschreven vinden:

„Maar door het groen langs boven en het groen der bloemen die in potten op de vensterbank staan, valt de zon toch vlak op de dresse of schapraai die aan den wand tusschen den schoorsteen en het venster in den voormuur den hoek vervult. Die kast bevat het keukengerief, de eetwaren en het naaigereedschap en duizend dingen erbij. Maar boven op het blad der kast, die halfhoogte de zoldering komt, is het een wemeling, een fonkeling van kleur en vergulдsel. Daar staat het Mariabeeld tusschen de bloemenkransen onder glazen stolp. Daar staan de koperen kandelaars te blinken; de tasjes en kopjes in gleier of porcelein die nooit gebruikt worden. Daar hangen tegen den muur in koperkleurige lijstjes de godsdienstige printjes tusschen de portretten van den zoon in soldatenkleeren en de dochters die dienen in de stad."

Daar hebben wij het. De zoon die soldaat is, en de dochters die in de stad dienen, zij brengen de nieuwe begrippen naar het land, zij zijn daar niet meer tevreden, en zoo zij terugkeeren voegen zij zich niet meer naar de oude levenswijze. Het oude geslacht moge nog zoo daarin vastgegroeid zijn, met hand en tand aan zijn gewoonten vasthouden, gehecht zijn aan den grond en aan zijn primitieve woning, dat alles moet veranderen nu het jongere geslacht het betere heeft leeren kennen.

Hoe zeer ook de vrouwtjes van het Vlaamsche land op orde en netheid gesteld zijn, wordt door den schrijver in een kleurrijk beeld geschetst, maar hoe treft het ons dan onmiddellijk daarna te lezen:

„Wat de slaapkamer en de bedding betreft, daar schaft men minder op. Men kruipt er donkerling in en donkerling uit en 's avonds is men zoo moe gewerkt, dat men aan zachtheid van wol of reinheid van dekens geen behoefte heeft. De gedwongene zuinigheid ook en de overgeërfde armoede met de overlevering der onbeholpenheid uit aartsvaderlijke tijden, maken dat alles blijft gelijk men 't altijd gevonden heeft en men slaapt voort in het nest van kaf en stroo, met brolgoeds en oude kleeren als dekens, zoo zacht en zoo gerust als op een bedde van dons."

Indien Vlaanderen een Noord-Nederlandsche provincie was zou deze schilderachtige beschrijving allicht aanleiding geven tot een interpellatie in de volksvertegenwoordiging en de betrokken Inspecteur van de Volksgezondheid ter verantwoording worden geroepen. Wie weet wat er dan misschien nog meer aan het licht zou komen van dingen, waarover de dichter zwijgt. En zouden er dan, wij vragen het in gemoede, werkelijk nog stemmen opgaan, pleitende voor het behoud van dergelijke toestanden, omdat zij honderde jaren niet anders geweest zijn? Zou Stijn Streuvels zelf er zich voor op de bres durven stellen? Wij betwijfelen het al schildert hij de levensopvatting van den landarbeider met zulke mooie kleuren, dat wij niet kunnen nalaten er nog een stukje van over te nemen.

„Een begeerte om iets te verbeteren om 't anders te hebben komt bij den landman zelden in 't gedacht; — aan rijkdom of sparen moeten ze nooit denken; maar anderzins hebben ze 't gevoel der levensvolheid, de geruste gewaarwording en 't genot van te bestaan, zonder meer — zonder eenige andere bijgedachte."

„Dat leven is lastig en het weinige geld dat ze verhandelen moeten om land- en huishuur te betalen en kleeren en huisgerief te koopen, is dikwijls duur om te bemachtigen. Door tegenspoed en rampen en de lastige jaren van den kinderkweek komt men wel dikwijls nakend in den nood en van 't hoogdringende moet men zich veelal wat ontzeggen."

„Maar de genoegens van dat vrije en onbekommerde leven, tusschen de boomen en vruchten, in de opene lucht, zijn ook van heel bijzonderen aard en met geen andere

genoegens te vergelijken. Elke dag ook brengt zijn bestaan en het leven komt rechtstreeks uit het werk hunner handen. ..... „Het brood dat er op tafel komt hebben zij zelf gebakken van de terwe die zij zaaiden. De aardappelen die boven 't heerdvuur hangen te brutselen hebben ze zelf geplant en gekweekt."

„Daardoor is elke maaltijd in het landsche huis als iets heiligs, iets als eene godsdienstige plechtigheid, omdat men de weerde kent der dingen die men in den mond steekt, omdat men beseft welke moeite en arbeid het gekost heeft die vruchten op te brengen. Daarbij komt nog de herinnering aan de stemming der uchtenden en avonden dat men de dricht deed en het werk op het land van de vruchten die nu tot voedsel dienen; — het vreugdegevoel bij voordeelig en groeizaam weer, herinnert men zich nog, gelijk de angsten nog herleven in hun gemoed voor de rampen van 't themelsch geweld, die dreigden heel hun have en opbrengst te vernoozelen en te vernielen. Zij ondergaan het leven door den gang der dagen als iets dat onmerkelijk voortschuift in een eeuwige begoocheling van jeugdherrijzenis."

„Bij elke lente ontwaakt in hen een nieuwe blijheid alsof het leven telkens herbegon en zij zien de blaren weer groeien aan de boomen, alsof 't de volmaking gold van hun eigen wezen."

„Een begeerte naar 't onbekende bekoort nooit hun gemoed en 't ongewone schrikt hen af als iets dat uit den booze is — omdat zij met 't bekende en 't gewone alleen, zoo vertrouwelijk omgaan en er mede vergroeid zijn."

Of de schrijver hier niet zijn eigen opvatting aan den landman toedicht, meer dan met de werkelijkheid in overeenstemming is, laten wij in het midden. Als schoonheidszoeker ziet hij misschien te veel den mooien kant der dingen. Doch wij achten ons gelukkig, dat er nog zulke menschen zijn, die eenvoudig alle begrippen van moderne economie, van socialisme, van gezondheidsleer negeeren en onbevangen hun hart luchten over datgene wat hun aan 't hart gaat. Verstrikt als wij zijn in allerlei gecompliceerde vraagstukken, die het moderne maatschappelijke leven op den voorgrond heeft gebracht, hebben wij nu en dan wel eens een opfrissching noodig en voor ons is de lezing van een boekje als het hier besprokene een welkome verkwikking.

Wij zien er uit hoe een dichter denkt over het woningvraagstuk, meer bepaald waar het de woning van den landarbeider betreft. Wij vinden hier geen geleerd betoog, geen historische studie, geen technische verhandeling, maar in hoofdzaak een pleidooi voor het behoud van schoonheid en een klacht over het schenden daarvan, als de vakmannen zich met de verbetering gaan bemoeien.

Laat de schrijver wat eenzijdig zijn, die klacht, wij weten het maar al te goed hoeveel grond daarvoor is. In ons welvarend Noord-Nederland misschien nog wel veel meer dan in Vlaanderenland.

Wij mogen haar wel ter harte nemen en trachten daar, waar oude schoonheid verdwijnen moet er nieuwe voor in plaats te geven.

Oude toestanden kunstmatig in 't leven te houden, den landman zelf zijn huis te laten bouwen, gelijk hij het in vele streken eeuwenlang deed, is in onze hedendaagsche maatschappij niet mogelijk.

Op goede gronden hebben wij het noodig geacht, dat het woningvraagstuk juist aan vakmannen ter behandeling zou worden toevertrouwd, maar het is niet te ontkennen, dat zij het, met hoeveel energie ook, tot heden te eenzijdig hebben opgevat.

Naast de eischen van het materieele leven vraagt ook de schoonheid bescherming, de schoonheid van onze steden, zoo goed als de schoonheid van het landschap.

Meer en meer dringt het besef van de noodzakelijkheid daarvan door in beperkte kringen weliswaar, waarin misschien ook nog niet iedereen precies het gewicht van de aangelegenheid begrijpt, waarin misschien velen worden aangetroffen, die door modezucht gedreven aan de schoonheidsbeweging mededoen. Laat dit zoo zijn, maar laten wij ons daarom niet te zeer bekommeren. Naar opleving van het schoonheidsbegrip in alle kringen moeten wij streven, maar van cursussen in aesthetica is niet veel te verwachten. Veel meer kunnen geschriften als dat van Stijn Streuvels uitwerken, omdat de schrijver zijn lezers doet gevoelen, wat hijzelf gevoeld heeft, den lezer in zijn gedachtengang medevoert, ongemerkt en zonder hem met klemmende argumenten te lijf te gaan en ten slotte even wijs te laten staan als hij was.

Wanneer het op die wijze gelukt het schoonheidsbegrip te doen doordringen in alle kringen, dan zullen de vakmannen toch zeker niet de laatsten zijn, die er weder wat voor beginnen te gevoelen.

Laat ons daarom nog niet wanhopen.

Bestratingen.

De discussies in den Haagschen Gemeenteraad zijn niet altijd zeer belangrijk, zelfs niet, wanneer een zoo belangrijk onderwerp aan de orde is als de Gemeentebegrooting. Evenwel is hetgeen bij deze gelegenheid onlangs over het onderwerp „Bestrating" verhandeld is de aandacht waard en de Haagsche Courant wijdde aan deze zaak een lezenswaardig hoofdartikel. B. en W. hadden namelijk voor gesteld, en de Raad had zich daarmede bereids vereenigd, een groot deel van het belangrijk overschot op de rekening over 1911 te besteden aan uitbreiding der asfalteering, die gelijk bekend is in de Residentie nog steeds op beperkte schaal is toegepast.

Er werd dan ook in den Raad, door sommigen eenigszins schamper opgemerkt, dat den Haag met z'n asfalteering achterstaat bij tal van steden in het buitenland, met name in Duitschland, zelfs steden met veel geringer zielental dan onze stad.

De burgemeester maakte toen met grooten nadruk de opmerking, dat onze stad — al moge zij dan ook al minder asfalt in haar straten hebben dan de bedoelde buitenlandsche steden — daarentegen met haar overig plaveisel voor den dag mag komen en in dat opzicht de vergelijking met de buitenlandsche steden glansrijk kan doorstaan, ja die steden zelfs „slaat", oftewel overtreft.

Voor zoover we er over kunnen oordeelen — uit eigen ondervinding en op anderer gezag — zegt de Redactie van de Haagsche Courant, is die opmerking juist, niet alleen voor buitenlandsche maar ook voor andere binnenlandsche steden.

Waarlijk, de Hagenaars behoeven zich met hun plaveisel over 't algemeen niet voor vreemdeling of landgenoot te schamen. Wat er aan asfalt tot dusver ontbreekt wordt vrij aardig vergoed door de hoedanigheden van het overig plaveisel, al is er natuurlijk op menige plaats nog heel wat te verbeteren. De volmaaktheid is ook in dit opzicht nog niet bereikt! En het laatste woord nog geenszins gesproken!

De argelooze wandelaar, en nog méér de wielrijder, laat met welgevallen het oog rusten op de bestrating met scoriaebricks, welke men in verschillende straten met niet te

zwaar wagenverkeer aantreft. Wie b.v. per fiets enkele straten op de welbekende kinderhoofdjeskeien heeft doorgeschud en -geschokt, heraemt als hij op de mooi vlakke, gelijkliggende scoriae-bricks aanlandt, waar hij zonder schokken en trillen voortglijdt op de zacht ruischende luchtbanden.

Op zoo'n oogenblik kost het eenige moeite, zich voor te stellen, dat er om het vóór en tegen van deze scoriaebricks, in vergelijking met de keien, een vreedzame strijd gaande is.

En toch is het zoo.

Het is zelfs de vraag of de gelden, door B. en W. op de Gemeentebegrooting gebracht voor uitbreiding van de scoriae-bricks-bestrating, inderdaad voor deze soort plaveisel zullen worden besteed. Want de Raad wist gedaan te krijgen, dat B. en W. de resultaten van hun onderzoek in te stellen naar aanleiding van de ingediende klachten der 's-Gravenhaagsche Stalhoudersvereeniging over de scoriaebricks, aan den Raad zullen mededeelen, opdat dit lichaam kunne beoordeelen of al dan niet met de toepassing van dit materiaal moet worden voortgegaan.

***

Het adres der Stalhouders hebben wij in een onzer vorige nummers in zijn geheel opgenomen. Daartegenover is het, zooals de Haagsche Courant terecht opmerkt, niet meer dan billijk, ook degenen te hooren, die vóór de scoriae-bricks pleiten.

Zoo betoogt het dagelijksch bestuur van den A. N. W. B. (den Alg. Ned. Wielrijdersbond), dat een goede bestrating van scoriae-bricks voor automobielen, motorrijwielen en rijwielen een bijna ideale stadsbestrating is en hun vervanging door een ander materiaal, behalve door asphalt of hout, voor die voertuigen dus zeer te betreuren zou zijn.

Deze adressant betwijfelt of rij- en voertuigen met paardetrekkracht ten deze den doorslag behooren te geven, aangezien op 1 Januari jl. alhier reeds niet minder dan 750 automobielen en motorrijwielen en ongeveer 22.000 rijwielen aanwezig waren, waarbij dan nog gerekend kunnen worden die, welke te Voorburg, Rijswijk en Wassenaar thuis behooren, omdat deze vrij geregeld de Haagsche straten berijden, en deze getallen, op het oogenblik reeds hooger, nog voortdurend toenemen, terwijl den Haag in deze ook het voorbeeld volgt van alle groote steden, waar het aantal rij- en voertuigen met autotractie gestadig toeneemt en het aantal rij- en voertuigen met dierlijke trekkracht voortdurend afneemt.

De nadeelen, welke paarden ondervinden van de scoriaebricks, zouden minder aan dit materiaal moeten geweten worden, dan wel aan de sterke tonrondte van vele straten, aan welk bezwaar bij herstrating ware tegemoet te komen, en aan het nog veelal gebruiken van onoordeelkundig hoefbeslag.

De bewering, dat ruiters zich niet wagen op een bestrating met scoriae-bricks zou niet geheel juist zijn, aangezien men dagelijks het tegendeel kan waarnemen.

Een goed gelegde bestrating van scoriae-bricks zou niet gladder behoeven te zijn dan een asphaltbestrating, waartegen in den beginne ook zeer groote bezwaren werden ingebracht door eigenaren en gebruikers van paarden.

Ten slotte zouden uit een financieel oogpunt de scoriaebricks een uitstekend materiaal zijn voor straten, waar het verkeer te druk is voor de uit den aard der zaak zwakkere klinkerbestrating en niet druk genoeg om de veel hoogere uitgaven van een kostbaarder bestrating te rechtvaardigen.

Zoodat de A. N. W. B. het Gemeentebestuur verzoekt, te doen doorgaan met het gebruik van scoriae-bricks in straten, waar het verkeer zulks gewenscht maakt, waarbij echter gezorgd dient te worden, dat niet meer dan de noodzakelijke tonrondte wordt toegepast.

Ook een aantal eigenaren van automobielen, woonachtig in of nabij deze Gemeente, en die deze krachtwagens houden voor privaatgebruik, als middel van vervoer in hun bedrijf of om uit de verhuring daarvan een bestaan te vinden, benevens een aantal eigenaren van huizen aan met scoriaebricks en klinkers geplaveide straten, in 't geheel 63 man, hebben 't vóór de scoriae-bricks opgenomen.

Zij meenen, dat in de toekomst het vervoer uitsluitend of althans bijna uitsluitend met mechanisch gedreven voertuigen zal geschieden, en hebben opgemerkt, dat bij onderscheidene takken van het Gemeentebedrijf (telefoon, brandweer, reiniging) vervoer per krachtwagen is of wordt ingevoerd.

Door bestrating met keien, gelijk die in een groot deel van de Gemeente is, hebben deze adressanten een grooter dan noodzakelijke slijtage van rubber-banden, terwijl ook de wagenveeren en andere onderdeelen der motorisch gedreven voertuigen aan grooter slijtage onderhevig zijn, waardoor velen weerhouden worden automobielen voor eigen gebruik te houden en zij, die als beroep automobielen verhuren, bij voortduring daardoor groote schade in hun bedrijf lijden.

Bewoners van met keien geplaveide straten trekken veelal, wegens het overgroote leven en gedruisch, dat het vrachtverkeer veroorzaakt, naar die woonwijken en straten, waar bestrating met scoriae-bricks en straatklinkers bestaat, of verzoeken althans den huiseigenaren stappen te doen, dat op eenigerlei wijze door wijziging der bestrating aan den onhoudbaren toestand een eind worde gemaakt, beweren adressanten, die ontkennen, dat voor het rijtuigvervoer eenig bezwaar bestaat in andere bestrating dan die met geraasverooraakende keien, al erkennen zij, dat voor ruiters en onder den man gereden paarden in bedoelde bestrating eenig gevaar bestaat.

Doch het nadeel voor deze adressanten zou in ieder geval honderden malen het geringe nadeel der verhuurstalhouders overtreffen, en de belangen der enkele paardensportliefhebbers moeten bij een algemeen belang van een groote meerderheid der gemeentenaren achterstaan.

Het niet gebruik maken van straten als de Parkstraat door de Koningin zal, meenen adressanten, toch veeleer te wijten zijn aan de moeilijkheden om de trams voldoende te ontwijken en aan de te tonronde bestrating, terwijl voorts uit een oogpunt van hygiëne, bestratingstechniek en algemeen belang de voordeelen van bestrating met scoriae-bricks en straatklinkers voor 99 pCt. van de bevolking onzer Gemeente de nadeelen zouden overtreffen.

Deze adressanten verzoeken nu, de straten met keibestrating, in den loop der tijden, maar bij voorkeur zoo spoedig mogelijk, van een ander plaveisel te voorzien; voorts de bouwgrondmaatschappijen, die tot aanleg van straten overgaan, voor te schrijven het gebruik van scoriae-bricks en straatklinkers, welke soorten van plaveisel het minst schadelijk zijn voor op rubberbanden zich voortbewegende krachtwagens, voor de aanwonenden het minste gedruisch veroorzaken en voor het hoofdverkeer het beste plaveisel opleveren; en tenslotte: nóóit over te gaan tot bestrating van de thans beter geplaveide hoofdwegen met voor auto-verkeer, aanwoners en voetgangers nadeelige keien, dit alles te meer, „daar in de groote buitenlandsche centra het gebruik van keien onbekend wordt, behalve voor tijdelijke straten en kers op bijna alle stedententoonstellingen bijzonder in den reparatiewerk, en daarentegen scoriae-bricks en straatklinsmaak vallen, terwijl de inzenders daarvan steeds onderscheidingen verwierven."

Vereenigingen.

ALGEMEENE NEDERL. O. ZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

OPEN BRIEF aan het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Weled. Geb. Heeren.

Het zal bij U wel geen verwondering wekken, dat wij verplicht zijn terug te komen op het tusschen Uw Bestuur en onzen Bond verhandelde ter zake van het ontslag van ons lid C. de Vries bij den bouw van het Vredespaleis te 's-Gravenhage. Wij zeggen, dat wij **verplicht** zijn op de zaak terug te komen, omdat U met ons het recht en den plicht zult erkennen van onze organisatie om de belangen van ons lid te **blijven** behartigen — voor een terugkomen op de zaak is te meer aanleiding, daar het door U naar voren gebrachte op ons, en naar wij niet zeer goede redenen mogen aannemen, ook op anderen, een hoogst onbevredigenden indruk heeft gemaakt.

Laat ons nog eens even in 't kort het verloop nagaan:

Medio Juli 1912 werd ons lid C. de Vries door den heer J. A. G. v. d. Steur, architect bij den bouw van het Vredespaleis — hij was daar toen werkzaam vanaf Januari 1908 — als opzichter ontslagen. Tot Mei 1909 liet de verstandhouding tusschen architect en opzichter hoegenaamd niets te wenschen over, integendeel: gedurende het maken van den onderbouw heerschte de meest wenschelijke toestand, die op een werk heerschen kan, de toestand van onderling vertrouwen en waardeering van elkanders goede eigenschappen.

Dat ook die waardeering bestond aan de zijde van den heer v. d. Steur mocht de Vries ondervinden, toen hem nà 1½ jaar dienst eene salarisverhooging werd toegekend van f 240.— per jaar.

Zooals bekend, had in 't laatst van Mei 1909 de besteding van den bovenbouw plaats, welke werd gegund aan den heer H. F. Boersma te 's-Gravenhage, met voorbijgaan van zeven respectabele, ter goeder naam bekende aannemers en voor een som, die niet minder dan f 44.400.— was boven de som, van den aannemer, die het laagste had ingeschreven.

Wij hebben in onze brochure aan de hand der stukken, aan de hand van correspondenties, met tal van gegevens aangetoond, dat het zeer beslist onnoodig ware geweest deze meerdere f 44.400.— uit te geven. Wij hebben vervolgens het vermoeden uitgesproken, dat van stonde af aan de bedoeling heeft voorgezeten een bepaalden aannemer en dientengevolge bepaalde firma's te bevoordeelen, dat het daardoor vanzelf spreekt, dat tijdens den bouw de bevoorrechting is doorgezet geworden ten koste van minderwaardig werk.

Het is ons bekend, dat U zich op het standpunt stelt, dat de beoordeeling van al deze zaken niet is aan den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, aan welk gevoelen door U wordt uiting gegeven in Uw schrijven d.d. 27 Mei j.l. aan ons, waar U zegt, dat het was „om een schijn van meerdere algemeene beteekenis aan dit ontslag te geven, dat kritiek werd uitgeoefend over de plaats gehad hebbende aanbesteding en andere onderwerpen, die niets met het ontslag te maken hebben."

Daarin mijne Heeren ligt nu juist een cardinaal verschil tusschen U en ons. Zeker, het betreft hier in 't algemeen zaken, die ons niet aangaan, doch dit kan slechts in zoover juist zijn, waar niet vaststaat, dat de door ons gesignaleerde onregelmatigheden de oorzaak zijn van het ontslag. En dat is hier onweersprekelijk het geval!

Wij hebben in onze brochure naar onze meening zeer duidelijk het verband tusschen oorzaak en gevolg aangetoond en het is onze grootste grief tegen U, dat dit verband, wat door elk vakman staande in de praktijk wordt gezien, door U zoo ten volle wordt genegeerd.

Duidelijk is toch, wanneer op een werk onregelmatigheden plaats grijpen, dat er voor den opzichter slechts twee wegen open staan, òf zich scharen bij hen, die profiteeren van die onregelmatigheden òf zich onzijdig houden met de zeer groote kans het slachtoffer te worden van deze onzijdigheid, die een voortdurend gevaar oplevert voor hen, die bij de onregelmatigheden belang hebben.

Het eerste standpunt — wij twijfelen er niet aan — zal door U niet in bescherming worden genomen — het tweede, het eenig mogelijke — het is door de Vries geschied met het gevolg, dat hij inderdaad als slachtoffer daarvan viel.

Dàt is dus onze eerste groote grief tegen U n.m. dat U niet kunt komen tot de erkenning, dat er verband gelegd dient te worden tusschen de door ons gepubliceerde feiten en het ontslag.

Er is evenwel meer!

Waar Uw Hoofdbestuur gemeend heeft de verdediging van den heer v. d. Steur op zich te moeten nemen, daar is het onze taak na te gaan hoe die verdediging is gevoerd en dan moet door ons al dadelijk worden gezegd, dat zij ons bitter heeft teleurgesteld.

Op onze brochure kwam een schrijven van Uw Hoofdbestuur bij ons in, dat de naam van verdediging geenszins dragen mag, waar toch door Uw Hoofdbestuur niet wordt ingegaan op zeer belangrijke punten van aanklacht.

Hoe is b.v. het oordeel van Uw Hoofdbestuur ter zake van de weigering van den heer v. d. Steur op ons verzoek om een onderhoud, een verzoek, dat in vorm en inhoud toch niets aan verschuldigde beleefdheid overliet?

Hoe durft U in Uw schrijven d.d. 22 Mei j.l. te spreken van een „onwaardig geschrift" waar U het allereerste, wat zoo'n qualificatie wettigen zou, nalaat n.m. aantoonen waarin het onwaardige zou gelegen zijn.

Van tweeën één: òf U bent niet in staat om dat aan te toonen en dan wordt door U bewust eene insinuatie neergeschreven, met de vooropgezette bedoeling Uwer Maatschappij, stemming tegen ons te maken, daarbij rekenende op het prestige, dat Uwe Maatschappij bezit, òf U kunt dat wel, doch laat het om de een of andere voor ons niet duidelijke reden na.

Wij spreken als onze meening uit, dat het eerste het geval is en gelooven zelfs niet aan een onderzoek, waar wij als aanklagers niet eens zijn gehoord geworden.

Ziet, waarop ook uwe qualificatie berust, ze is dàarom al zeer lichtzinnig, waar beide partijen niet zijn gehoord — de beschuldigde was hier eigen rechter! Er is door U zelfs geen poging gedaan het licht in deze zaak te vergrooten — gij hadt naar Uwe meening genoeg aan de gegevens, die de heer v. d. Steur U verschafte. Zal ook de publieke opinie zóó de zaak zien? Wij weten beter, wij weten, dat bij alle weldenkenden de meening postgevat heeft en mòèst post vatten, dat de Mij. tot Bev. der Bouwkunst een zaak verdedigde harer onwaardig, dat zij althans verzuimde de partijen te hooren en haren toorn den vrijen loop liet, zonder te overwegen, of het zin had vertoornd te zijn en bovenal niet overwegende, dat toorn een bij uitstek slechten leider is.

Gij Hoofdbestuur van de Mij. t. B. d. B., gij zijt in gebreke gebleven uwe beweringen waar te maken, gij hebt den schijn op U geladen een zoo belangrijke zaak als door ons aanhangig gemaakt, te willen afdoen door een maximum van oppervlakkigheid en door het naar voren brengen van onbewezen en niet te bewijzen beschuldigingen.

Dat gij niet sterk staat, waaruit zou het duidelijker spreken dan door de niet-aanvaarding van ons voorstel om een commissie van onderzoek te benoemen — wel verschuilt ge U achter het voorwendsel, dat het voorstel eerst dàn in overweging zou zijn genomen, wanneer het uw Hoofdbestuur gedaan was vóór het publiceeren onzer brochure, doch een ieder zal inzien dat zulks een voorwendsel is en nog wel een, waarvan de waarde niet hoog is aan te slaan. Het is inderdaad al te doorzichtig!

Hoe nu? vroegen wij ons af. Ten opzichte van alle zaken: Arbeidscontract — Engelsche Zaterdag — Vacantie in één woord ten opzichte van elke aangelegenheid, liggende op het terrein van de economische verhouding tusschen architecten en opzichters en teekenaars, die wij bij U aanhangig maakten, stuurdet gij ons met een kluitje in het riet — gij kunt immers Uwe leden nergens toe verplichten, noch liet de vorm van uwe organisatie toe, dat gij ook maar iets kondt doen voor de belangen der opzichters en teekenaars, en met dàt voor oogen vergt gij van ons, dat wij onze actie niet zouden voeren en bij Uw bestuur ware gekomen met ons verzoek om een commissie, met de wetenschap voor ons, dat ons verzoek zou worden afgewezen.

Mijne Heeren gij zijt al te naïef!

Het georganiseerde opzichters- en teekenaarscorps weet, dat het van U niets te verwachten heeft, het weet, dat het voor betere arbeidsvoorwaarden, voor het verkrijgen van recht bij onbillijke, onrechtvaardige bejegening zal moeten strijden, dat het aangewezen is op eigen krachten, dat het zich vooral door den schijn van welwillendheid, die steeds en aldoor Uwe houding was, niet moet laten afhouden van den strijd voor betere maatschappelijke verhoudingen.

Hoogachtend,

HET BONDSBESTUUR VAN DEN
A. N. O. en T. B.

's Gravenhage, December 1913.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 49. **Officieel gedeelte.** Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 25 November 1913. — Vijfde Gevelwedstrijd, uitgeschreven door de Afd. Haarlem en Omstreken van de Mij. t. b. d. Bouwkunst.

Het Verkeer Amsterdam-Zuid-West, door J. D. Landré C.Fzn., met afbeeldingen.

De Fusie, door Jan Stuit.

De Prijsvragen voor woningen van landarbeiders met klein grondgebruik, en voor boerderijen op heide-ontginningen, uitgeschreven door de Kon. Ned. Landbouwvereeniging, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 49. **Mededeelingen der Redactie.**

Kort Verslag der 1335ste Ledenvergadering van 3 December 1913

St. Bernardus-Gesticht te Amsterdam, arch. Paul J. de Joogh met afbeeldingen.

Zou iemand dat gezegd kunnen hebben in 1913; het jaar der z.g. onafhankelijkheidsherdenking?

Nederl. Hervormde Kerk te Voorhout, door J. C. Overvoorde, met naschrift van C. de Graaff, overgedrukt uit het Bulletin van den Ned. Oudheidk. Bond.

DE INGENIEUR No. 49. De Middelbaar Technische School te Dordrecht en het Middelbaar Technisch Onderwijs. Voordracht gehouden in de gecombineerde vergadering van de Afdeelingen van Werktuigen Scheepsbouw en voor Electrotechniek op 8 October 1913 door H. de Groot c. i.

De Nederlandsche Handelshoogeschool, door A. W. A. Iacometti c. i.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 29 November 1913.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 2 December 1913.

Ingezonden Stukken. De opleiding van genie officieren, door F. N. Houwing, 1ste Luit. der Genie N. I. L.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 49. Verslagen van vergaderingen. — De 's-Gravenhaagsche vakschool voor meisjes. — Ingezonden. — Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1912 (slot). — Een bezoek aan enkele Fransche kalksteengroeven. — Vragenbus — Prijsvragen — Gemengd — Correspondentie. — Boekbespreking.

DE AANNEMER No. 48. Uit Breda.

Het Aannemersbedrijf in Indië.

De Werkeloosheidsverzekering in Engeland, II (Slot).

Afdeelingsverslagen. Haarlem 26 November 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 23. Onze straatklinkers. — Het Zuiderzeeplan. — Afschaffing van persoonlijke borgstelling. — Electriciteit tegen loodvergiftiging. — De hoogste schoorsteen in Nederland.

GEWAPEND BETON. Maandblad voor Beton en Gewapend Beton No. 4. Montagewerkplaats te Haarlemmerliede voor de Kon. Ned. Grofsmederij te Leiden, door C. M. Lugten c. i. — Vloerconstructies van Gewapend Beton. — Gietijzer in Gewapend Beton. — Aangevraagde Octrooien. — Literatuur Overzicht. — Handelsberichten. — Aanbestedingen

Varia.

WATERBEZWAAR IN BRABANT TE VERWACHTEN VAN DE KANALISATIE VAN DE MAAS.

(Slot.)

Mocht nader blijken ,dat als gevolg van de Maaskanalisatie van het waterschap N.O. Noord-Brabant, nadeel ondervindt en dus de voordeelen, die voor de openstelling van de Belgische Maas zijn verkregen, grootendeels verloren gaan, dan zou z.i. de billijkheid vorderen, dat de bijdrage, door dat waterschap in de kosten der Maasmondwerken betaald, geheel of gedeeltelijk worden teruggegeven.

2°. Dat met het openzetten der stuwen eerst wordt begonnen, nadat het hoog water de Nederlandsche grens heeft bereikt.

In dit geval is een **vervroegd** intreden van de gevaarlijke hooge Maasstanden niet te vreezen, en kunnen de belanghebbenden bijtijds voorzorgsmaatregelen nemen, maar er zullen hoogere waterstanden voorkomen dan thans het geval is. Zijn door een doelmatige regeling voor het openzetten der stuwen de bezwaren niet op te heffen, dan dient z.i. het rijk op andere wijze de schade, die door de kanalisatie ontstaat, te voorkomen of te vergoeden.

F. Wateraftappingen. Volgens de voorgestelde wijziging van het Maastractaat zal het maximum van de hoeveelheid water, die voor kanalen en bevloeiingen beschikbaar wordt gesteld, worden gebracht op 17½ M³. ten allen tijde, waarbij nog is te voegen 1½ M³., die aan de rivier de Jeker mag ontleend worden. Het wordt dus ongeveer verdubbeld. Hoewel in het oorspronkelijke Maastractaat van 1863 was bepaald, dat het van de bevloeiingen afkomstige water in de kanalen moet teruggevoerd worden en dat beken of waterleidingen door de te maken werken doorsneden, hun natuurlijken loop zullen behouden, is later van dat beginsel afgeweken door mode te werken tot verbetering van de kleine riviertjes in deze provincie, welke dat water hadden af te voeren.

In de kosten van verbetering van de Dommel en van andere waterloopen, waarlangs Belgisch bevloeiingswater zou worden afgevoerd, zou door België o.a. een bijdrage worden verleend van frs. 250.000.

De weinige gunstige gevolgen van deze regeling hebben zich later doen gevoelen.

Welke gevolgen de hoogere wateraftappingen uit Maas en Jeker voor deze provincie dus zullen hebben, is niet twijfelachtig. En die wateroverlast zal zich over het grootste deel der provincie doen gevoelen. Aan een verruiming van alle betrokken waterlopen valt niet te denken.

Het lijdt, naar de meening van den hoofdingenieur, geen twijfel, dat voor de provincie Noord-Brabant zeer groote schade en waterrampen het gevolg zullen zijn van een wijziging van het Maastractaat in den zin als wordt voorgesteld, en dat het eenige middel om dit te voorkomen, zal zijn een terugkeeren tot het beginsel neergelegd in art. 6 van het tractaat van 12 Mei 1863 met uitbreiding van den in dat artikel genoemden termijn „van den 15den Mei tot den 15den Juli minstens" tot „ten allen tijde".

Dit rapport is ook aan den minister van waterstaat gezonden met verzoek om tot de uitvoering van kanalisatiewerken niet over te gaan, dan nadat de regeering zekerheid zal hebben gegeven, dat zij de in het rapport bedoelde bezwaren zal ondervangen.

JAPANSCH EIKENHOUT.

De firma H. en P. van Schaik te Rotterdam geeft in haar „Maandbericht" de volgende belangwekkende inlichtingen:

Japan, voor een groot deel (c.a. 75 pCt.) met bosschen bedekt, voert naast Tamo en Sen hoofdzakelijk uit het Hakaido-district, (Noord-Japan), Nara-eiken uit.

Zes jaren geleden werd deze houtsoort voor het eerst aangevoerd en — zooals het gewoonlijk gaat met nieuwe soorten — veroordeeld, alvorens men er al eenige ondervinding mede had opgedaan. Dit was voor een groot deel aan de afladers zelf te wijten, die door onbekendheid met de Europeesche eischen, gebrek aan ondervinding en de zucht hun hout zoo spoedig mogelijk in geld om te zetten, boomen op ongeschikte tijden van het jaar velden. Het gevolg hiervan was, dat heele scheepsladingen half verstikt en verscheurd aankwamen, hetgeen afladers op beduidende verliezen te staan kwam.

Het spreekwoord „door schande en schade wordt men wijs", bleek in het verre Oosten ook van toepassing, want de tegenwoordige zendingen laten niets te wenschen over, integendeel wordt de kwaliteit door oordeelkundige verzorging steeds beter.

Het Japansche eiken is zeer zacht, voor enkele doeleinden zelfs te zacht, en nu is het een merkwaardig feit, dat het reeds genoemde Hakaido-district op denzelfden breedtegraad ligt als Slavonië (Hongarije) en West-Virginia in Amerika, beide streken bekend om hun zachte eikensoorten.

De boomen groeien dicht op elkaar, doch bereiken geen groote hoogte, integendeel is de gewone lengte van het uitgevoerde hout vrij kort, n.l. 2,5 tot 4,5 M., enkele iets langer. Het hout zaagt meerendeels goed op (veel beter dan het tegenwoordige Slavonische), is zeer fijn van nerf, gewoonlijk iets witter van kleur dan de zoo even genoemde soort, doch komt er ook veel hout voort met rossige tint, dat veel doet denken aan het Virginia-eiken.

Het eischt een zeer zorgvuldige en oordeelkundige behandeling na het zagen, maar eenmaal goed droog, zouden wij niet weten, waarom het minder in kwaliteit zou zijn dan andere soorten.

Wat betreft de veelvuldige geuite klacht, dat het slecht rookt, bleek ons bij onderzoek, dat men dikwijls Slavonisch of Russisch eiken met Japansch verwerkt had en

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUETdeuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgels.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 20 DECEMBER 1913. No. 51

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan. — 31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Het Paleis-Raadhuisvraagstuk in de doofpot.

Volgens het „Nieuws van den Dag" is de Paleis-Raadhuisquaestie dood en was zij al dood, nu reeds bijna twee jaren, zonder dat men zich daarvan rekenschap gaf.

„Ze overleed op 14 Februari 1912, toen, tot verbazing en ontsteltenis van de helft der vóórstemmers, de meerderheid van den Raad zich vereenigde met het voorstel van sociaal-democratische zijde, strekkende om het Raadhuis terug te e i s c h e n, zonder meer. Op dien gedenkwaardigen dag had het kwakkelende beestje misschien nog in 't leven gehouden kunnen worden, indien men den heer Lambrechtsen van Ritthem ware bijgevallen, die aandrong op bereidverklaring om een deel der kosten te dragen van een nieuw koninklijk paleis te Amsterdam. De eenige houding, die loyaal was."

„Maar toen werd 't verschil weer duidelijk tusschen ware geestdrift, niet terugdeinzende voor een noodzakelijk offer, en stroovuur-enthusiasme, dat in de schulp kruipt bij een greep naar de portemonnaie. De Paleis-Raadhuisbeweging bleek, althans bij de meesten van hen die de beslissing moeten geven en de verantwoordelijkheid moeten dragen, een enthusiasme te zijn van laatstgenoemde soort."

„Men ging niet mee met den heer Lambrechtsen, maar met d,en heer Vliegen."

„Dat verwondert ons eigenlijk niet."

„In een tijd waarin de gemeente niet kan rondkomen met haar geldmiddelen zonder de belastingschroef nog een rukje toe te draaien, zoodat ze àl pijnlijker wringt: in zulk een tijd millioen of wat uit te leggen ter wille van een bedrijf van twijfelachtige kieschheid: de Koningin te nopen tot ontruiming van een paleis en het gemeentebestuur te dwingen dat te betrekken, met tegenzin van beide partijen — dat schijnt, wel-beschouwd, aan eenige bedenking onderhevig, als de motiën verklonken en de persartikelen in de papiermand zijn en het op handelen aankomt."

„De oplossing van den heer Lambrechtsen was loyaal maar te royaal ook. In dubbelen zin royaal: voor de socialisten te koningsgezind, voor anderen te kwistig."

De zaak is precies uitgekomen, zooals wij in ons nummer van 13 Mei 1911, dus ruim 2½ jaar geleden, voorspeld hebben. Toen reeds had een oppositie, die voor de overwegend artistieke zijde van het vraagstuk zeer weinig gevoelde, reeds zooveel terrein gewonnen, dat de zaak o.i. vrijwel hopeloos stond.

Het verwondert ons niet, dat men nu van stroovuur-enthousiasme durft te spreken, ofschoon deze qualificatie geenszins mag worden toegepast op het adres, destijds door den Bond van Nederlandsche Architecten ingezonden, noch op menig met warmte geschreven pleidooi, afkomstig uit den kleinen kring, waar men wel begreep, waarom het eigenlijk ging. Het groote publiek begreep dit niet en in den Raad gevoelden het slechts enkele leden en die weinigen is het natuurlijk niet gelukt, dit achtbaar college warm te maken voor een quaestie van eer.

De brochure van Victor de Stuers „Amsterdam's en Nederland's eer", heeft hoegenaamd geen uitwerking gehad. Blijkbaar behoort het artikel „eer" tot de incourante fondsen.

De lijvige studie van Professor Brugmans heeft een aan-

gename verpoozing tusschen de debatten gegeven, het vernuftig in elkaar gezette advies van den st dsadvocaat mr. Kappeyne van de Coppello heeft de rechtsquaestie vrijwel uitgemaakt; aan beide geschriften is de noodige waardeering ten deel gevallen, maar zij hebben niets tot de oplossing van het Paleis-Raadhuisvraagstuk bijgebracht. Zij was nog ongeveer op hetzelfde punt als twee jaren geleden, toen nu in den avond van 10 December j.l. de raad in zoogenaamd geheime zitting bijeenkwam, om het, onzen lezers reeds bekende zoogenaamd geheime voorstel van B. en W. te behandelen, om in verband met het rapport van den stadsadvocaat, mr. Kappeyne van de Coppello, in zake de Paleis-Raadhuisquaestie, aan de regeering te berichten, dat de raad meegaat met het denkbeeld: 1°. om in het Paleis op den Dam weer den zetel van het gemeentebestuur te vestigen, en 2°. om tot deze verandering van de bestemming van het Paleis alleen dan over te gaan, wanneer een waardig Koninklijk verblijf binnen Amsterdam is verrezen.

De verwachting, dat de raad met dit voorstel, dat een vergelijk bedoelde te zijn, zou medegaan is niet verwezenlijkt.

Omtrent de gevoerde debatten vernam het „Handelsblad" o.a. dat de heeren Hendrix en Posthumus Meyjes hun ingenomenheid te kennen gaven met het feit, dat nu een oplossing voor de kwestie gevonden was.

De heer Vliegen stelde namens de soc.-dem. fractie een motie voor, waarvan de strekking was het Paleis, dat volgens het advies van mr. Kappeyne stadseigendom is, terug te vragen.

Wethouder de Vries meende, dat de sociaal-democraten zich nu eens duidelijk moesten uitspreken, of zij al dan niet bereid waren in ruil voor het Paleis een bijdrage te geven voor den bouw van een nieuw koninklijk verblijf.

Van verschillende zijden werd dit betoog van den wethouder ondersteund. Daarbij werd opgemerkt, dat in de openbare raadszitting van 14 Februari 1912, aan de Paleis-Raadhuiskwestie gewijd, niet duidelijk was uitgekomen, hoe de sociaal-democraten dachten over een bijdrage voor een nieuw verblijf.

De heer Vliegen, repliceerend, gaf daarop te kennen, dat het inderdaad niet in de bedoeling lag van de sociaal-democraten om een dergelijke bijdrage te geven. Spreker wijzigde zijn motie in dien zin, dat aan Burg en Weth. werd opgedragen het Paleis van de regeering terug te eischen, zonder meer.

De motie-Vliegen werd verworpen met 26 tegen 14 stemmen. Met de aanwezige sociaal-democraten stemde de heer Nolting voor.

Daarna kwam aan de orde het voorstel van Burg. en Weth.

Verschillende bezwaren werden daartegen geuit. Zoo waren er leden, die handhaafden hun vroeger ingenomen standpunt, dat het Paleis niet geschikt was om als Raadhuis te worden ingericht.

Andere leden opperden bezwaren van financieelen aard.

Zoo gaf de heer Asscher in overweging te volstaan met een eenvoudig ingericht verblijf voor de koninklijke familie.

Dit denkbeeld vond evenwel geen bijval.

Weer andere leden, o.a. de heer Boissevain, wezen op de traditie van het Paleis op den Dam als verblijf der koninklijke familie.

De heer Lambrechtsen hield een krachtig pleidooi tot verdediging van het voorstel.

Ten slotte werd het voorstel in stemming gebracht en verworpen met 22 tegen 17 stemmen.

Ieder groepje in den raad, schijnt inderdaad zijn oud stokpaardje weder uit den hoek te hebben gehaald en ten slotte heeft men deze beestjes voor den lijkwagen gespannen, waarmede de Paleis-Raadhuisquaestie naar hare laatste rustplaats is gebracht.

Wel heeft de burgemeester nog iets gezegd, omtrent nadere overweging van hetgeen nu gedaan zou kunnen worden, maar vrij algemeen schijnt men het er over eens te zijn dat er niets kan en dus ook niet zal worden gedaan. Wat zou het ook moeten zijn, wanneer iemand dood en begraven is? De doodsoorzaak is bekend genoeg en er bestaat geen de minste aanleiding tot wederopgraven. Wie zou ook voor dit luguber werkje te vinden zijn?

Het eenige, wat men nog zou kunnen doen, is een bescheiden monumentje plaatsen op het graf van de betreurde doode. Dat zou niet veel behoeven te kosten, wanneer men het materiaal van Naatje's voetstuk, desnoods van Naatje zelf, daarvoor gebruikte.

Tetar van Elven zou dan ten slotte toch niet tevergeefs geleefd hebben en de namen der heeren Vliegen, Boissevain, Lambrechtsen en anderen zouden er op gebeiteld kunnen worden. Voor Prof. Brugmans en Mr. Kappeyne is dit niet noodig. Deze heeren hebben zich door hunne geschriften over de zaak reeds een onsterfelijken naam verworven.

Ieder van hen deed wat hij kon en dat heeft ook in den raad ongetwijfeld ieder van zijn standpunt gedaan, maar ofschoon er nu waarschijnlijk niets meer aan de zaak te doen is en het thans levend geslacht er wellicht niet meer van hooren zal, meenen wij toch alvorens er van af te stappen een vraag te mogen doen en wel deze: Zou het niet mogelijk geweest zijn de zaak in het goede spoor te leiden, en nader bij het doel te brengen, indien de voorstanders van de teruggave van het Paleis aan Amsterdam, tot herstelling van het monument in zijn oorspronkelijke bestemming, zich de laatste twee jaren, gedurende welke de quaestie op het doode punt heeft gestaan, hadden ten nutte gemaakt, om de publieke opinie voor hunne bedoeling te winnen? Die jaren zijn nu besteed aan een historische en een juridische studie, van welke beide de resultaten vooruit te voorspellen waren en die beide feitelijk bijzaken betroffen. De hoofdzaak heeft men laten rusten.

Een krijgsman wint genoeg,
Al wint hij niets dan tijd.

Waarom hebben de strijders voor de goede zaak deze woorden niet beter ter harte genomen en de laatste kans, om iets te bereiken, laten voorbijgaan?

Het „Nieuws van den Dag" betreurt den afloop blijkbaar niet, omdat er nu toch twee quaesties blijven: een Paleiskwestie en een Raadhuiskwestie.

„De eerste bestaat hierin, dat Van Campen's trotsche bouwwerk, het ware Nationale Monument op den Dam, voor geleidelijk verval behoed worde. En tegen den tijd dat de balkenversiering aan den Dam-gevel eens weggebroken of althans gebruikt wordt, vrage het Gemeentebestuur ten Hove aan, het daarheen te leiden dat de voor feesten en plechtigheden zoo geschikte ruimten in het Paleis bij gelegenheid ook ter beschikking van het Gemeentebestuur worden gesteld. In de practijk zal dat wel geen ernstige bezwaren kunnen opleveren."

„De Raadhuiskwestie blijft urgent. Goed besteed zal de som gelds zijn die men beschikbaar stelt om het Prinsenhof, volgens een reeds bestaand plan, zóó te verbouwen, dat Amsterdam daar een mooi en waardig Raadhuis verkrijgt, zonder de traditie van het Koningschap, thans verbonden met het onverbouwbare gebouw op den Dam, geweld aan te doen."

„Wellicht is het oogenblik daartoe gunstig."

Wij hopen het voor Amsterdam, maar hadden het toch anders gewenscht en zeker velen met ons.

Het Monopolie.

In studentenkringen had men in vroeger jaren debating-clubs, waarin het gewoonte was de meest paradoxale en veeltijds onzinnigste stellingen te verdedigen. Dat was niet alleen een goede oefening, maar tevens zeer vermakelijk, want begaafde jonge lieden wisten menigmaal met een ernst, die het geheele auditorium medesleepte, die verdediging op te vatten, om dan op een welgekozen oogenblik de ernst overboord te gooien en in enkele geestige slotopmerkingen het belachelijke van den toestand plotseling in een helder licht te stellen.

Brullende bijvalsbetuigingen beloonden den spreker en een andermaal trachtte een ander lid hem in spitsvondigheid en welsprekendheid te overtreffen.

Tegenwoordig bestaan er nog wel debating-clubs, maar onze hedendaagsche studenten zijn voor een groot deel hopeloos ernstige wezens geworden, die zich met dergelijke ijdele vermaken niet meer inlaten en liever boomen opzetten over sociale vraagstukken.

Bovendien zijn debating-clubs, die voorheen in een bestaande behoefte voorzagen, een weinig uit den tijd geraakt. De gelegenheid, om zich te oefenen in spreken in het publiek, was destijds schaarsch.

Thans bestaat die gelegenheid in ruime mate, overal vindt men vereenigingen, die vergaderingen houden, waarin men zijn wijsheid ten algemeenen nutte ten beste kan geven.

Wat men vroeger in de debating-clubs hoorde, hoort men nu daar: zelfs in de deftigste vereenigingen en de hoogste colleges worden af en toe stellingen opgeworpen en verdedigd, zoo gewaagd en onzinnig mogelijk, en dat wel met een ernst en een hardnekkigheid, waaruit men zou besluiten, dat werkelijk voor een overtuiging wordt gestreden, hoe absurd die overtuiging dan ook schijnen moge.

Bewijs maar eens, dat het niet zoo is, wordt iedereen toegevoegd, die tegenspreekt en daarmede wordt aan het verstandig deel der vergadering de zware taak opgelegd, overtuigingen te bestrijden, die zelf op onbewijsbare grondslagen berusten; dat heeft dus veel van een strijd tegen windmolens, een vechten tegen de bierkaai. Daar wordt helaas veel tijd en arbeid aan verknoeid, maar toch heeft het ook zijn goede zijde, dat er altijd menschen zijn, die niet de bestaande orde van zaken geen vrede hebben, betweters, die u vertellen, dat dit niet deugt en dat niet deugt, die b.v. beweren, dat het verkeerd is misdadigers te straffen of krankzinnigen in gestichten op te sluiten.

Al geven zij geen middelen aan de hand, om de zaken, die door hen gecritiseerd worden te verbeteren, zij vestigen de aandacht op de onvolmaaktheden in de bestaande orde van zaken en wekken diegenen uit den dommel, die in de meening voortleven, dat de volmaaktheid bereikt is en de menschheid op hare lauweren kan gaan rusten.

Wij laten nu buiten beschouwing, de gevallen, waarin de pogingen, om een of ander bestaande instelling ondersteboven keeren, alleen moeten dienen, om de aandacht te vestigen op den persoon, die liefst onverwachts en op een ongelegen tijd met een zoogenaamd nieuw idee of verzinsel voor den dag komt. Het is een bekende manier van reclame maken, die zelfs door volksvertegenwoordigers niet beneden hun waardigheid wordt geacht.

In het geval, dat dezer dagen onze aandacht trok, gelooven wij evenwel niet met reclame te doen te hebben. De namen van de heeren, die onlangs een actie op touw hebben gezet tegen het artsen-monopolie, sluiten elke gedachte aan reclame uit, ofschoon niet uitgesloten is, dat er bij zijn, die toch gaarne weder eens van zich doen spreken. Ook voor iemand, die het niet voor zijn zaken noodig heeft, is het wel eens streelend, zijn naam in alle dagbladen vermeld te zien in verband met een of ander vraagstuk van maatschappelijk belang, en als zoodanig wordt de zaak natuurlijk voorgesteld.

De heeren wenschen niets meer of minder dan opheffing der wetsbepalingen inhoudende, dat in ons vaderland tot de uitoefening der geneeskunst bevoegd zijn alleen de gediplomeerde artsen. In Engeland en in Duitschland bestaan dergelijke bepalingen niet of zijn zij afgeschaft, reden genoeg, vinden zij, om hier te lande, als goedgedresseerde apen, maar weer na te doen, wat men in Duitschland deed.

De uitoefening der geneeskunst moet vrij zijn voor alle beunhazen, kwakzalvers, piskijkers, gezondbidders, enz.

Maar nu de tegenstelling.

Het is misschien wel echt twintigste-eeuwsch, dat het mogelijk is, voor een zaak, als door deze heeren beoogd wordt, eenige belangstelling te vinden, al bestaat er ook zeer weinig kans, dat die belangstelling algemeen zal worden, maar toch is het opmerkelijk dat zoo iets mogelijk is in den tijd, waarin door een andere categorie van personen in hetzelfde vaderland met ijver het tegenovergestelde wordt voorgestaan. Voor de geneeskunst vraagt men onbeperkte vrijheid, voor de bouwkunst beperking van de vrijheid in de uitoefening. Wij zullen de debatten, over de eerste zaak gevoerd, buiten beschouwing laten als liggende buiten ons terrein en voor ons van geen direct belang. Alleen zij gaven ons te denken en wij meenden er eenige gevolgtrekkingen uit te kunnen maken. Wat thans tegen het bestaande artsen-monopolie wordt aangevoerd, zou in principe ook tegen een architecten-monopolie in het midden gebracht kunnen worden. De artsen staan in hun van staatswege beschermde positie zeer sterk tegenover een aanval, zij verweren zich natuurlijk, maar geen hunner zal zich ernstig bezorgd maken over een poging, om de beunhazerij en kwakzalverij weder, als in de middeleeuwen, vrij spel op hun terrein te laten. De architecten evenwel staan zwak in hun onbeschermde positie; voor hen zal nog een zware strijd te strijden zijn eer zij bereikt hebben iets, dat eenigszins gelijkt op datgene, waarin de artsen zich reeds zoo geruimen tijd hebben verheugd, dat de meeste menschen niet anders weten of het is altijd zoo geweest en het behoort zoo.

Maar waarom zal de meening, dat bouwkunst uitgeoefend behoort te worden, niet anders dan door bevoegden algemeen ingang hebben gevonden? Degenen die thans voor deze meening strijden zullen dat waarschijnlijk niet meer beleven en zich moeten tevreden stellen met hetgeen de overheid doet, om al te groot geknoei tegen te gaan en verder met lapmiddelen als schoonheidscommissies en Bauberatung, alweder een instelling, made in Germany, waarmede wij wellicht binnenkort blij gemaakt worden.

Een kinderhand is gauw gevuld en architecten kunnen soms erg kinderlijk zijn, doch laat dit voor hen geen beletsel zijn kennis te nemen van den loop der thans aangevangen actie over het artsen-monopolie. Zij kunnen daaruit leering trekken met het oog op een eventueel aan te binden strijd voor hun eigen rechten, wanneer de tijden daarvoor rijp zullen zijn.

De Kloostergang van den Dom te Utrecht.

In de dezer dagen gehouden vergadering van de Provinciale Staten van Utrecht is na uitvoerige besprekingen het voorstel van de heeren Van Bolhuis en Van Zijst aangenomen, om f 4000 subsidie te verleenen aan het college van kerkvoogden van de Nederd. Herv. Gemeente voor de verbetering van de Kloostergang van den Dom.

Het verslag dezer vergadering, zooals het door de „N. Rott. Courant" gegeven werd, is bijzonder merkwaardig als bewijs, hoezeer in de laatste jaren, dank zij vele gunstige invloeden, het inzicht van bestuurscolleges en hare leden, ter zake van instandhouding onzer nationale monumenten ten goede gewijzigd is. Het is ons werkelijk een groote voldoening, dit hier te kunnen constateeren.

Gedeputeerde Staten stelden voor, het in de zomerzitting genomen besluit, waarbij het adres van kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente om subsidie voor de verbetering van de Kloostergang aan Gedeputeerde Staten werd teruggezonden, met verzoek in de wintervergadering een voorstel tot subsidieverleening ter tafel te brengen, in dien zin te wijzigen, dat dit college wordt uitgenoodigd bedoeld voorstel eerst in de zomerzitting van 1914 te doen.

De meerderheid van de commissie van rapporteurs deelde blijkens haar verslag het gevoelen van vele leden, die voor het verleenen van een subsidie gunstig gestemd zijn en kan tot op zekere hoogte de meening onderschrijven, dat niet juiste tijdstip tot het verleenen van een subsidie gekomen is, doch had bezwaar het te verleenen, zonder dat vooraf de voorwaarden definitief kunnen vaststaan, weshalve zij de Staten voorstellen te besluiten overeenkomstig het voorstel van Gedeputeerde Staten.

De heeren mr. G. H. van Bolhuis en mr. W. A. van Zijst konden zich echter met het voorstel van Gedeputeerde Staten niet vereenigen en hadden een voorstel aan de Staten gedaan om de gevraagde subsidie te verleenen. Zij oordeelden het voorts onnoodig, dat de provincie nog bijzondere voorwaarden aan hare subsidie zou verbinden.

De heer Van Zijst uitte zijn verwondering, dat er hier in deze vergadering voor deze zaak nog zooveel moet worden gevochten, waar het hier gaat om verbetering van een belangrijk bouwwerk, welks schoonheid toch wel algemeen zal worden erkend.

Spr. zette uiteen, dat in de vorige zomerzitting feitelijk reeds is beslist, dat men in beginsel subsidie zou verleenen en eigenlijk reeds tot subsidieverleening werd besloten. Het geldt hier een zeldzaam schoon architectonisch werk, dat gerestaureerd kan worden. Rijk en gemeente geven daarvoor ook subsidie; onzekerheid omtrent de houding van rijk of gemeente behoeft dus niet meer te bestaan. Op de binnenplaats van de Kloostergang komt een fontein, wel een bewijs, dat het geheele bouwwerk zal worden hersteld in zijn oude pracht. Alle waarborgen heeft men, dat het monument zal worden hersteld volgens hooge eischen onder leiding van dr. Cuypers.

Wat de sluiting van de Kloostergang aangaat, zei de spr., de gemeente is tegen deze sluiting, nu voortaan, ook in verband met het verdwijnen der oude stovenhokken, beter tegen beschadiging zal kunnen worden gewaakt.

Spr. betoogde, dat het thans noodzakelijk is, een beslissing te nemen; nemen de Staten geen besluit, dan zullen kerkvoogden het restauratiewerk niet ter hand nemen en blijft alles stil liggen. Ook zal de gemeente het aanbod van een fontein niet kunnen uitvoeren en men zal dus groote storing in de zaken te weeg brengen. Bevreesd voor de toekomst behoeft men niet te zijn, meende spr., want er is in de geheele provincie niet één monument van zoo schoon karakter als de Kloostergang. Victor de Stuers noemt die gang een bouwwerk van den eersten rang.

De heer Bosch van Oud-Ameliswaard, lid van Gedeputeerde Staten, wees er op, dat sedert 1882 geen subsidies van dien aard meer door de Staten verleend worden, omdat zoo moeilijk de grens tusschen wat architectonisch schoon en wat architectonisch niet schoon is te achten, te trekken is. Dit standpunt nemen Gedeputeerde Staten nog steeds in. De motie-Molengraaff besliste volstrekt niet om wel subsidie te verleenen, zij hield alleen in, om voorwaarden te ontwerpen voor een eventueele subsidie-verleening en in dien zin kregen Gedeputeerde Staten opdracht. Vele moeilijkheden zijn thans opgeheven, doch het bezwaar blijft bestaan, dat men niet weet of de Kloostergang op den duur goed bewaard zal blijven. Bovendien is het standpunt van Gedeputeerde Staten altoos nog hetzelfde: zij wenschen geen subsidies van dezen aard te verleenen en op dezen regel geen uitzonderingen te maken; van hunnentwege is dus geen voorstel te wachten. Er is verder h.i. geen reden om in dit geval subsidie te verleenen. Spr. betoogde voorts nog, dat men in verband met den eigendom van den grond geen zekerheid zal hebben, dat afschuwelijke stovenhokken als nu in de Kloostergang staan, in de toekomst niet weer opnieuw zullen verrijzen.

De heer Van Ittersum, lid van Gedeputeerde Staten, wees er op, dat het hier niet betreft de instandhouding van de Kloostergang, doch het wegbreken van stovenhokken enz. Spr. was voorts van meening, dat, door deze subsidie te verleenen, men onbillijk zou zijn tegenover andere monumenten waarvoor subsidie geweigerd werd. Voor een uitzondering bestaat z.i. geen reden; destijds heeft men ook geld geweigerd voor de restauratie van den toren te Amersfoort, het schoone werk van Van Campen. Wil men in het algemeen voor monumenten subsidie verleenen, dan moet dit z.i. vooraf beslist worden. Spr. diende daarom een motie in, waarin de Staten verklaren van oordeel te zijn, dat het in het algemeen gerechtvaardigd is, dat uit de provinciale geldmiddelen subsidie wordt verleend voor de restauratie of instandhouding van in de provincie gelegen bouwwerken, die uit een oogpunt van kunst of geschiedenis waarde hebben.

De heer Van Bolhuis ontraadde, dit voorstel thans te behandelen. Dit voorstel heeft een buitengewoon verre strekking, waarover de Staten thans niet kunnen oordeelen. Spr. wees er verder op, dat dergelijke restauraties als die van de Kloostergang zelden voorkomen, en vroeg, als er nu eens zoo'n gewichtige restauratie aan de orde komt, wat voor bedenking er dan toch is om van de tot nu gevolgde gedragslijn af te wijken. De Staten zijn geheel vrij en er staat hier een groot belang op het spel, waarvan het gewicht door niemand ontkend is.

De heer Van Zijst merkte nog op, dat, wat betreft de vrees, dat later weer nieuwe stovenhokken zouden kunnen verrijzen, de wijze waarop de kerk nu medewerkt, waarborg genoeg is voor de instandhouding van het monument, en z.i. dus kleingeestige waarborgen daarnevens niet behoeven te worden gesteld.

De heer Siccama achtte die waarborgen niet overbodig. In verschillende tijden kan men over bouwmonumenten verschillend denken en daarom moet men waarborgen eischen, dat in de toekomst geen nieuwe stovenhokken zullen worden gebouwd.

De heer Van Bolhuis diende vervolgens op het door hem en door den heer Van Zijst gedane voorstel een wijziging in, bedoelende, dat de openvallende ruimte in de Kloostergang niet zal mogen worden bebouwd zonder goedkeuring van Gedeputeerde Staten.

De heer Van Ittersum diende daarop op het voorstel van de heeren Van Bolhuis en Van Zijst een amendement in, waarin wordt uitgesproken, dat de Staten het wenschelijk achten subsidie voor monumenten beschikbaar te stellen.

Na bestrijding door de heeren Van Zijst en Van Bolhuis, ook de voorzitter verklaarde zich daartegen, werd het amendement-Van Ittersum verworpen met 20 tegen 15 stemmen.

Eveneens werd verworpen — met 29 tegen 7 stemmen — het voorstel van Gedeputeerde Staten (aanhouding tot de zomerzitting).

Het voorstel van de heeren Van Bolhuis en Van Zijst, om f 4000 subsidie te verleenen, werd daarop aangenomen met 30 tegen 5 stemmen.

Centrale Drinkwatervoorziening in de provincie Groningen.

In zijn rapport over een centrale drinkwatervoorziening in de provincie Groningen komt de heer J. Kooper, ingenieur bij het rijksbureau voor drinkwatervoorziening, tot de volgende conclusies:

1. Aan de technische uitvoering van eene drinkwatervoorziening voor de geheele provincie (buiten de gemeenten Groningen, Haren en Winschoten) staan geen bezwaren van beteekenis in den weg. Met inbegrip van onvoorzien. toezicht, rente tijdens den bouw, enz. zal deze een uitgave van hoogstens 6 millioen gulden vorderen.

2. Ook uit oeconomisch oogpunt is de onderneming zeer wel uitvoerbaar in dier voege, dat bij niet abnormaal lange verbruikstoename een reserve van (afhankelijk van den opzet) 750.000 à 1000.000 gulden voldoende zal zijn om de verliezen der aanvangsjaren te dekken en dus verhooging van belastingdruk te vermijden, terwijl dan ongeveer van af het 15de bedrijfsjaar geregeld winst is te verwachten en de kans groot is, dat die winsten reeds belangrijk vroeger optreden (verkoop van water in de aanvangsjaren tegen zeer gereduceerde prijzen aan de grootindustrie, diverse veiligheidsposten in de ramingen, enz.)

3. Voor het welslagen der onderneming is het noodzakelijk, dat de opzet zoodanig worde geregeld, dat bij den aanleg van het leidingnet in een bepaald gebied, zulks aanstonds voor het gebied in zijn geheel kan plaats vinden, en dus niet een of meer gemeenten daarin voorloopig of definitief buiten de exploitatie blijven.

Te wachten is dat zulks alleen te bereiken zal zijn wanneer de provincie de zaak ter hand neemt.

4. In laatstbedoeld geval zal het ter verkrijging van zoo gunstig mogelijke bedrijfsresultaten niettemin gewenscht zijn, dat de provincie zoo mogelijk eene regeling treffe, waarbij het mogelijk is, dat de gemeenten, die zulks wenschen, medezeggenschap in het beheer krijgen en in het risico der onderneming deelen en dat zulks voor die gemeenten ook aanlokkelijk worde gemaakt.

5. Mede ter verkrijging van gunstige bedrijfsresultaten is het van belang, dat de aanleg zoo spoedig mogelijk over de geheele provincie worde uitgebreid om de algemeene onkosten over zoo groot mogelijk verbruikerstal te verdeelen.

(Het voorloopig uitzonderen van dunner bevolkte streken in het Zuidwesten en Zuidoosten der provincie behoeft echter geen bezwaar op te leveren, vooral wanneer mocht blijken, dat de neiging tot aansluiting aldaar gering zou zijn).

Zelfs zal het van belang zijn eventueel de eigenlijke uitvoering niet te doen aanvangen dan na zorgvuldige gedetailleerde voorbereiding, zoodanig, dat de exploitatie den bouw zooveel mogelijk op den voet kan volgen om de renteverliezen tijdens den bouw (begroot op ¼ millioen) zoo gering mogelijk te doen zijn.

6. Mocht eene eenigszins belangrijke groep van de daarvoor in de gunstigste omstandigheden verkeerende gemeenten eerlang afzonderlijk eene waterleiding tot stand brengen dan zal voor de overige gemeenten in de naaste toekomst het stichten van eene drinkwaterleiding niet of niet dan met financieele offers mogelijk zijn. Om die reden moet het dan ook, gelet op de zeer ongunstige drinkwatertoestanden in een groot deel der provincie, in hooge mate wenschelijk worden geacht, om thans, nu de omstandigheden in dat opzicht nog gunstig zijn, over te gaan tot het stichten van één centrale drinkwatervoorziening.

7. Onder de vormen, waaronder eventueel het rijk op zoo min mogelijk bezwarende wijze aan de onderneming steun zoo kunnen verleenen, komen in de eerste plaats in aanmerking:

a. Medewerking tot het beschikbaar stellen van de benoodigde gelden tegen zoo laag mogelijke rente;

b. garantie van een renteloos voorschot voor het (weinig-waarschijnlijke) geval, dat de kosten der aanvangsjaren een zeker bedrag alsvoren bedoeld overschrijden mochten;

c. (voor het geval van een vennootschap) ontheffing van grond- en bedrijfsbelasting c. q. door het verleenen van een daaraan gelijke subsidie.

De sub-commissie der staatscommissie voor drinkwatervoorziening, komt in haar advies, eveneens aan Ged. Staten wat den juridisch-economischen vorm betreft, tot de volgende slotsom:

1. Op de gronden, in het rapport-Kooper aangevoerd, is een centrale waterleiding in de provincie Groningen gewenscht en uitvoerbaar te achten;

2. Prov. Staten van Groningen noodigen de gemeentebesturen uit tot de oprichting van een naamlooze vennootschap en tot deelneming in het aandeelenkapitaal;

3. De organisatie zij zóó, dat het bedrijf op den duur zooveel mogelijk het karakter aanneemt van een intercommunaal bedrijf.

4. Teneinde de gemeenten het toetreden gemakkelijk te maken, zorge de provincie voor het benoodigde kapitaal, af te lossen door de gemeenten in annuiteiten.

5. Tot dekking der in den aanvang te verwachten tekorten diene een reserve van 10 pct. van het kapitaal. De regeering stelle, zoodra de reserve mocht zijn uitgeput, zooveel noodig rentelooze voorschotten beschikbaar tot een gezamenlijk maximaal bedrag gelijk aan het oorspronkelijk bedrag der reserve.

6. De gemeenten-oprichters genieten speciale voorrechten boven de later toetredende gemeenten.

7. De gemeenten-aandeelhouders genieten voordeelen boven de andere gemeenten. Hun worde overgelaten onder goedkeuring van Ged. Staten, binnen zekere grenzen de plaatselijke tarieven vast te stellen, hun worde een reductie verleend naar mate de aansluitingen toenemen, en hun waterverbruik voor publieke doeleinden worde tegen verlaagd tarief berekend.

8. De bezwaren tegen de naamlooze vennootschap worden zooveel mogelijk, opgeheven door voorschriften in de statuten nopens toezicht van Ged. Staten.

De heeren L. W. Havelaar, J. M. K. Pennink en C. P. E. Ribbius, leden der centrale commissie, hebben op verzoek der sub-commissie hun oordeel uitgesproken in het

bijzonder betreffende de technische zijde. Eerstgenoemde betwijfelt niet, of de waterleiding voor de prov. Groningen een winstgevende onderneming zal worden.

De Prov. Staten trokken voor de kosten van onderzoek f 5000 uit, het rijk verleende een crediet tot een maximum van f 10,000, terwijl 37 betrokken gemeenten met ruim 150.000 inwoners zich ook bereid verklaarden in de kosten bij te dragen.

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Door bovengenoemde Vereeniging is het volgend schrijven verzonden:

Aan
Burgemeester & Wethouders van Rotterdam.

Edelachtbare Heeren!

De vergadering van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- & Nijverheidskunst op 29 November l. l. te Amsterdam gehouden heeft aan het Bestuur dezer Vereeniging de opdracht gegeven het onderstaande ter Uwer kennis te brengen.

In het jury-rapport betreffende de prijsvraag voor een nieuw Stadhuis te Rotterdam wordt van het ontwerp van den Heer H. Evers het volgende gezegd:

„De binnen-architectuur en met name die van het Hoofdtrappenhuis, de groote hal en de feestzaal zijn evenwel minder geslaagd, niet wijl de ontwerper in verband met de bouwsom naar loffelijke soberheid streefde, maar doordien zij groot van detail en, ondanks de feestzaal een samenvoeging van velerlei motieven vertoont, arm van vinding is.

Toch heeft het college van B. en W. terecht ingezien dat ook aan het interieur van dit monument hooge eischen moeten worden gesteld, zooals blijkt uit de toelichting bij het voorontwerp en nader voorstel van 1 Sept. 1911 waarin o.a. de volgende zinsnede voorkomt.

„.....een voorbouw die het representatieve gedeelte omvat en waaraan dus zoowel inwendig als uitwendig hoogere architectonische en decoratieve eischen mogen worden gesteld."

De vergadering bovengenoemd stemt ten volle in met de afkeurende kritiek door de jury op de inwendige architectuur en versiering van het plan Evers uitgeoefend en meent dat het tot stand komen van dit of soortgelijk interieur ten zeerste zou zijn af te keuren, wijl het volstrekt niet beantwoordt aan den stand der ontwikkeling der huidige Ambachts- & Nijverheidskunsten.

Zij meent dat er niet de minste kans is, dat door een samenvoeging van velerlei motieven eenig resultaat ten goede bereikt zal worden en acht opzet en verloop dezer prijsvraag niet alleen schadelijk voor de ontwikkeling der Ambachts- en Nijverheidskunsten maar ook een belemmering voor het streven van hen, die meenen, dat alleen door de innige samenwerking van de beste architectonische met de beste Nijverheidskunstige krachten een waarlijk monumentaal levend en aesthetisch bevredigend geheel verkregen zal kunnen worden.

Namens het Bestuur der Nederl. Verg.
voor Ambachts- & Nijverheidskunst
w.g. W. PENAAT, Voorzitter.
w.g. CORN. VAN DER SLUYS, Secr.

's Hage, Dec. 1913.

Verder deed de vereeniging de volgende motie toekomen:

Aan
den WelEd. ZeerGel. Heer Dr. A. PIT,
Directeur v/h. Ned. Museum voor Geschiedenis & Kunst
AMSTERDAM.

WelEd. Heer!

In de algemeene vergadering van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- & Nijverheidskunst op den 29sten Nov. 1913 werd met algemeene stemmen de navolgende motie aangenomen:

„De vergadering spreekt haar volle sympathie uit met het voornemen om een copie van de prijsvraag maquette van den architect K. P. C. de Bazel van het Raadhuis te Rotterdam, aan te koopen ter plaatsing in het Rijks Museum.

Zij hoopt, waar de Museum-Directie een dusdanig blijk van belangstelling in de moderne architectuur geeft, deze belangstelling zich moge uitbreiden tot de moderne Ambachts- en Nijverheidskunsten en acht het ten zeerste gewenscht dat het Bestuur der V. A. N. K. al die stappen doet welke noodig mochten blijken om het prijzenswaardig plan mede te helpen verwezenlijken."

w.g. W. PENAAT, Voorzitter.
w.g. CORN. VAN DER SLUYS, Secr.

's Hage, Dec. 1913.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 50. Het verkeer. Amsterdam Zuid-West, door J. D. Landré C.Fzn. (Slot).

Het gewapende en ongewapende beton op de Internationale Bouwvaktentoonstelling te Leipzig door D. Kruyf Jr. c. i. met afbeeldingen.

De Prijsvragen voor Woningen voor landarbeiders met klein grondgebruik en voor boerderijen of heideontginningen, uitgeschreven door de Kon. Ned. Landbouwvereeniging (Slot) met afbeeldingen.

De Leidsche straat te Amsterdam.

Een fraaie prijsvraag.

Theorie en praktijk.

Losse plaat. Afbeeldingen Haarlemsche Gevelwedstrijd.

ARCHITECTURA No. 50. Mededeelingen betreffende het Genootschap' De Paleis-Raadhuisquaestie.

Over »Acoustiek« in verband met den bouw van zalen, door Jan de Meijer

Openluchtmuseum te Arnhem.

Ingezonden Stukken. K. P. C. de Bazel over de Jubileumzegels. — Paul J. de Jongh over Stedenbouw.

De Nieuwe Verkeersweg.

DE INGENIEUR No. 50. Het derde Internationaal Koeltechnisch Congres te Washington en Chicago September 1913. Verslag van Prof. Dr. J. P. Kuenen

Het ontwerp eener nieuwe Duitsche patentwet, door Mr. Dr. C. A. Vaillant.

Ingezonden Stukken. Voordracht van den heer A. W. Bos over de rioleering van Amsterdam, door A. S. van Reesema. — Stedenbouw een arbeidsveld van den ingenieur bedreigd, door G. P. Nijhoff c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 50. Officieel gedeelte. — Herziening statuten en reglementen. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden — De brochure van de Bouwkundige Vakgroep van den Bond van Technici. — Staatsbegrooting voor 1914. — Gemengd. — Boekbespreking. — Mededeeling. — Rectificatie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 49. Boete of korting.

Middelbaar technisch onderwijs.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 24. Ovens voor dakpannen. — Onze straatklinkers. — De hoogste schoorsteen in Nederland — De uitvoer van straatklinkers naar Duitschland. — Catalogus. Drying inrichtingen en ovens van Rudolf Witte te Osnabrück. —

KLEI No. 24.

Officieele Mededeeling.

Onze klinkers en de Wegencommissie van den A. N. W. B., Toeristenbond voor Nederland. III. (Slot).

Hotel-Pension te Lochem. (Met 3 afb.)

De Engelsche Woning. XI. (Slot.)

Ontwerp van een Watertoren. (Met 4 afb.)

De aesthetiek van den Baksteenbouw.

Het vergiftigingsgevaar in de Keramiek.

Een vraag.

DE NATUUR, Uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 12, Over »Waterfietsen»: Redactie. — Oölogische Ditjes en Datjes (slot): D. J. van der Ven. — Iets over Kapok en haar gebruik: Mimosa. — De tegenwoordige hoogovenindustrie: Dr. A. J. C. Snijders. — Over de rol, die uiterst kleine hoeveelheden van chemische verbindingen spelen in het landbouwbedrijf: Dr. W. Schut. — In de Eendenkooi: J. Daalder Dz., — Eenvoudige proeven. Beelden in een cylindervormigen spiegel: Dr. A. J. C. Snijders. — Ingezonden; P. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

BETON-KALENDER 1914. Bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam is verschenen de tweede jaargang van de Beton-kalender, waarin thans ook opgenomen zijn de Gewapend-Beton-Voorschriften, vastgesteld in 1912 door de afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, terwijl in de bijlage o.a. de nieuwe bepalingen op het bouwen van scholen volgens Kon. besluit van 25 Juni 1912 zijn opgenomen. Bij het gestadig toenemend gebruik van beton en gewapend beton, twijfelen wij er niet aan of dit gemakkelijke zakboekje zal hoe langer hoe minder gemist kunnen worden en zich spoedig een geregeld debiet hebben veroverd.

LEIDDRAAD VOOR DE KENNIS VAN BOUWMATERIALEN, ten dienste van Ambachts- en Avondvakscholen, door E. Riepma, Directeur der Ambachtsschool te Groningen. Amsterdam S. L. van Looy 1913.

Een derde verbeterde druk van dezen «Leiddraad» is dezer dagen verschenen, en wij meenen daarin een bewijs te mogen zien van de bruikbaarheid van dit boek voor het doel, waarvoor het geschreven werd. Het onderwerp, de bouwmaterialen, is zeer veelomvattend en daaruit datgene te kiezen en te behandelen, dat voor den leerling eener Ambachts- of Avondvakschool nuttig en noodig geacht moet worden kan alleen iemand, die groote ervaring heeft in het onderwijs aan dergelijke inrichtingen. Niemand zal voorzeker de bevoegdheid van den schrijver in dit opzicht betwisten. Evenwel mag niet uit het oog verloren worden, dat het voor een deel ook van de geschiktheid van den leeraar afhangt of een dergelijke handleiding gebruikt wordt, zooals dat behoort.

WAT IEDER «EIGENAAR» WETEN MOET. door J. Rietsema (Oud landmeter van het kadaster) gedrukt te Almelo voor rekening van den schrijver.

In dit geschriftje van 10 bladzijden zet de schrijver uiteen betgeen de titel aangeeft, in zeer beknopten vorm dus, wat erg beknopt voor menschen, die er niets van weten en tot voorlichting van zoodanigen schijnen toch deze inlichtingen te moeten dienen. Wij meenen echter, dat zij, die omtrent eigendomsverkrijging voorlichting noodig hebben, door de lezing niet veel wijzer zullen worden, doch beter zullen doen een vertrouwd notaris te raadplegen.

Varia.

OUDHEIDKUNDIG ONDERZOEK OP HET DIENGPLATEAU.

Men schrijft aan het „Bat. Nbl.":

Bij de ontgravingen op het Dieng-plateau zijn aldaar opnieuw vele overblijfselen van Hindoe-oudheden ontdekt, als: tempels of tjandi's en overblijfselen van oude woningen of tijdelijke verblijfplaatsen. Verder vond men Hindoebeelden voor de Siwa-vereering, benevens vele brokstukken van bas-reliefs en ornamenten, bij bedoelde Hindoewoningen behoorende. Deze zijn gemaakt van grofkorreligen zandsteen.

Op het achtererf van den pasangrahan vindt men een niet onaanzienlijk aantal geschonden Hindoe-beelden en fragmenten, welke van roode nummers zijn voorzien. Een en ander is van de verschillende Dieng-tempels of woningen naar den pasangrahan overgebracht.

In de Dieng-vlakte zijn de z.g. tjandi- of Hindoe-steenen bij duizenden verspreid en hier en daar tot hoopen opgestapeld. Er zijn er zoovele, dat men die steenen ook gebruikt heeft voor omm'uring van kamppongs, huizen, tuinen enz., terwijl ze voor het hotel Dieng-koelon en den pasangrahan als onderbouw zijn gebezigd.

Uit de nog overgebleven groote langwerpige woningfondamenten en fraai bekapte steenen neuten, blijkt duidelijk, dat het Dieng-plateau bewoond is geweest. Waarschijnlijk hielden Hindoepriesters er hun verblijf.

Zooals prof. Veth in zijn bekend werk heeft beschreven is de Dieng-vlakte peervormig; de grootste lengte bedraagt 8000, de grootste breedte 800 M. De hoogte boven de zee is 2062 M. of 6566 voet.

Het is op het Dieng-plateau zeer koud; in den regentijd is het er guur, kil en onheimisch. De streek lokt niet tot een langdurig verblijf uit. Het plateau is bijna geheel omsloten door een randgebergte, waaruit de Goenoeng Pangonan in het westen en de G. Praoe in het oosten hun hooge ruggen verheffen. De eerstgenoemde berg is op de hellingen met gras begroeid, de Praoe daarentegen met bosch.

Het middendeel van het plateau was in het vorige jaar nog moerassig; de waterafvoer geschiedt in noordelijke richting naar een door de Hindoes aangelegd onderaardsch kanaal, door de Javaansche bewoners van het plateau genaamd Gangsiran Aswatama, in zuidelijke richting door verschillende riviertjes als de Toelis, Telaga Baleh-Kambang; vervolgens westelijk naar Telaga Toeroes, om tenslotte in de kali Sejaroe te vallen, die eveneens op den G. Paroe ontspringt.

De vlakte was zoo moerassig, dat de heer Leijdie Melville, belast met het oudheidkundig onderzoek, onmogelijk zijn werk kon aanvangen. Hij moest beginnen met het laten graven van afvoerleidingen voor moeras- en regenwater, terwijl voetpaden naar de verschillende Hindoeruines moesten worden aangelegd.

In de middenvlakte van het plateau ontwaart men de groep Ardjoeno-tempels; zij bestaan uit 5 tempels of tjandis, waarvan er 4 van het noorden naar het zuiden naast elkaar staan, met den ingang naar het westen gekeerd. De eerste tempel wordt door de bevolking „tjandi Ardjoeno", de laatste „tjandi Semar" genoemd. Zij bevinden zich niet ver van den pesangrahan; het dak is een weinig beschadigd en de spits ingestort.

Op eenigen afstand van de Ardjoeno-groep, op de beneedenhelling van den G. Pangonan verrijst de „tjandi Gatot-Kadja", eveneens met den ingang naar het westen gekeerd. Ook hier zijn dak en spits ingestort.

Vanaf den pasangrahan volgt men den weg langs Telaga Warna naar dessa Semboengan, en vervolgens bereikt men de „tjandi Bima". Deze staat op een hoogen heuvelrug.

Van alle Diëngtempels is de Tjandi Bima de hoogste en de schoonste. Het bewerkte en samengestelde dak verheft zich op een omgaande lotusblad-lijst met vijf, naar boven in omvang afnemende verdiepingen tot aan de ingesterte topbekroning en de spits. Ieder der verdiepingen draagt nissen met halve bogen waarin menschenhoofden zijn gebeiteld, terwijl aan elken hoek der verhooging is aangebracht een lotusknopvormig piédestal. Het geheel is met lofwerk bebeiteld.

Drie der buitenwanden springen een weinig uit en tegen den vierde is een voorportaal aangebouwd. Het middenstuk van den oostenlijken gevel is een Kala-kop, die zich tot aan de kroonlijst verheft. Het schoone Hindoe-gebouw is thans echter zonder beelden evenals alle tjandis aldaar.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Nieuwe uitvindingen aangaande de Caoutchouc.

Men schrijft ons uit Antwerpen:

De vierde internationale Tentoonstelling van caoutchouc, die te Londen zal plaats hebben in 1914, richt verschillende prijskampen in, die zeker de belangstelling der Belgische uitvinders zullen verwerven.

De prijskamp no. 3 stelt eenen prijs van Fr. 1250 voor, en eene gouden medaille voor de verbeteringen aangaande den oogst en het bereiden van de caoutchouc.

De prijskamp no. 6 stelt eenen prijs van Fr. 1250 voor en eene gouden medaille aan dengene, die een nieuw gebruik voor de caoutchouc vindt.

De Mincing Lane Tea & Rubber Chair Brookers Association heeft nog twee prijzen ingesteld, de eerste van 75 guinees (Fr. 2000), de tweede 25 guinees, voor de beste gedachten of nieuwe en practische uitvindingen, waarvan de handelsbewerkstelling het gebruik van groote hoeveelheden caoutchouc zal aanbrengen.

Het komiteit der Tentoonstelling heeft de voorwaarden van deze prijskampen gezonden aan J. Gevers & Co., 70, Sint Jansstraat, Antwerpen.

De uitvinders kunnen er kosteloos alle inlichtingen bekomen of zich rechtstreeks wenden tot de Manager Mr. A. Staines Manders.

BINNENLAND.

Waterstaatsexamen.

De minister van waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in de maanden Februari en, zoo noodig, Maart van het jaar 1914, een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben van candidaten, dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat, volgens het in 1903 vastgestelde programma.

Tot deelneming worden alleen toegelaten zij die op 1 Januari 1914 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden.

Zij, die aan het vergelijkend onderzoek wenschen deel te nemen, moeten zich vóór 1 Januari 1914 aanmelden aan het ministerie van waterstaat. Zie voorts Stct. no. 287.

's-Gravenhage. Verbouwing — Tweede Kamer.

De Nieuwe Ct. schrijft, dat, volgens de plannen van verbouwing van het gebouw der Tweede Kamer, aan het front Binnenhofzijde niets veranderd wordt. Daar blijft de hoofdingang tot de Kamer. In het bouwplan zijn echter nog twee andere toegangen begrepen, o.a. aan de Hofstraat. De tegenwoordige vergaderzaal wordt ingericht, voor lees- en rookzaal. Ongeveer in het midden van het door de uitbreiding beschikbaar wordende grondvlak komt de nieuwe vergaderzaal, door een ruime wandelgang gescheiden van de oude zaal. Zij wordt ingericht voor 150 leden, blijkbaar met het oog op de vereenigde zittingen van de Staten-Generaal. Het geheele gebouwencomplex wordt opgetrokken met twee etages. Op de eerste verdieping aan de Hofstraat bevinden zich de commissie- en sectiekamers en gelijkvloers de vertrekken voor de stenografen en de bewerkers van het analytisch verslag. Aan de zijde van de vergaderzaal aan den kant der Hofstraat is de perstribune ontworpen en daarbij aansluitende de overige vertrekken voor de pers. Aan de Hofstraat zal dus in het nieuwe gebouw de toegang voor stenografen en pers zijn.

Ruime wandelgangen omringen van de vier zijden de nieuwe vergaderzaal en voor toestrooming van licht zal in het gebouwen-complex zeer voldoende gezorgd worden door open binnenplaatsen.

Veel werk zal worden gemaakt van den gevel aan de Spui-zijde. Het gebouw zal aan die zijde bekroond worden door een zeer fraaien gevel. Daar zal aan de verbreede Kapelsbrug een restaurant komen. Het plan bestaat om de eerste verdieping te bestemmen voor «koffiekamers» ten behoeve van de Kamerleden en het benedengedeelte te verpachten voor publiek restaurant.

De firma Meddens gaat, als de Staten-Generaal het wetsontwerp goedkeuren, aan de zuidzijde van den Nieuwen Verkeersweg naast de firma Voss haar nieuwe magazijnen optrekken.

Aan de noordzijde van den Nieuwen Verkeersweg, aansluitende aan en met dezelfde rooilijn van het gebouw der Tweede Kamer, komt het nieuwe gebouw van den Raad van State, een breede gevel, met een vooruitspringend middenfront.

Industrie- en Handelsadressen.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR M.ij. „VULKAAN", v/h. J. de Boer & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1651.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

48STE JAARGANG. ZATERDAG 27 DECEMBER 1913. No. 52

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Apeldoornsche Prijsvraag?

De Permanente Prijsvraag-Commissie heeft dezer dagen aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen het volgend schrijven doen toekomen:

WelEdelgeboren Heeren!

De P. P. C. heeft de eer U bij deze te berichten dat in haar handen kwam een programma voor een prijsvraag voor een kerk voor de Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn en het Loo, uitgeschreven door de kerkvoogdij aldaar. Dit programma voldoet in geen enkel opzicht aan de Algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

De Commissie wendde zich tot genoemde Kerkvoogdij met een daarop wijzend schrijven, en het verzoek om alsnog het programma in overeenstemming met de A. R. te willen brengen.

Zij moet inmiddels deelneming aan genoemde prijsvraag ontraden en verzoekt U dit in Uw orgaan te willen kenbaar maken.

Hoogachtend namens de P. P. C.
A'dam 15 Dec. 1913. C. N. VAN GOOR.

* * *

De heer J. G(ratama) schrijft in het Bouwkundig weekblad omtrent deze prijsvraag, onder het hoofd:

EEN FRAAIE PRIJSVRAAG.

De kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn en het Loo hebben voor enkele weken een prijsvraag uitgeschreven onder de bouwkundigen in de Gemeente Apeldoorn ter verkrijging van een schetsontwerp voor een kerk met kleinen toren, annex consistoriekamer en kosterswoning, te stichten op een vrij terrein aan den Arnhemschen straatweg te Apeldoorn.

Waar de voorwaarden van deze prijsvragen op vrijwel alle belangrijke punten in strijd zijn met de Nationale Prijsvraag Regelen, vastgesteld door de vier bouwkundige vereenigingen, meenen wij deze prijsvraag te moeten signaleeren als geheel onvoldoende. In de voorwaarden vinden wij o.a.:

Het gebouw zal ruimte moeten bieden voor ongeveer 700 plaatsen gelijkvloers en 150 op de gaanderij. De bouwsom mag f 33000— niet te boven gaan; in deze bouwsom is alles begrepen: centrale verwarming, een toren-uurwerk, enz., ook „de kosten van architectuur", met welke eigenaardige term het programma vermoedelijk het architecten-honorarium bedoelt.

Verlangd wordt een plan begane grond, de voornaamste gevels en twee doorsneden beide zoodanig, dat daaruit de constructie van gebouw en toren is na te gaan. De hoofdgevel schaal 1 op 50; de andere teekeningen schaal 1 op 100.

Verder: een memorie van toelichting en een gespecificeerde begrooting. En dit noemen de kerkvoogden een schetsontwerp!

De beoordeeling zal geschieden door het College van Kerkvoogden, onder adviseering der overige kerkelijke colleges; van deskundigheid in de Jury is dus geen sprake.

Verder wordt medegedeeld dat f 33000, de maximum bouwsom is, doch dat bij de beoordeeling der ingezonden

ontwerpen de bouwsom zeer zeker van grooten invloed zal zijn bij de keuze van het ontwerp. De volgende bepaling is wel de kroon op de minderwaardigheid van de voorwaarden: »Indien de ontwerper van het gekozen ontwerp, om welke reden ook, verhinderd is als bouwmeester van dat ontwerp op te treden, of Kerkvoogden om redenen die niet genoemd behoeven te worden hem het bouwtoezicht niet wenschen op te dragen, zal hem voor het gekozen ontwerp worden uitbetaald een som van f 250.—, bij acceptatie van dit bedrag wordt het ontwerp het eigendom van Kerkvoogden en verkrijgen zij het recht dit ontwerp voor haar te doen uitvoeren.«

Dus: geen prijzen, geen spoor van deskundigheid van de Jury, volkomen onzekerheid, dat de bekroonde de opdracht voor den bouw krijgt; een eventueele schadeloosstelling aan den bekroonde van f 250.— wat natuurlijk in dit geval veel te weinig is. In een advertentie werden bouwkundigen uitgenoodigd plannen in te leveren; over de voorwaarden zouden Kerkvoogden uitsluitend m o n d e l i n g toelichting geven op twee bepaalde dagen.

Het geeft wel een merkwaardigen kijk op de beschaving van deze heeren Kerkvoogden, dat zij zich, waar het hier toch niet het eerste het beste schuurtje maar een kerkgebouw betreft, niet gewend hebben tot de architectenvereenigingen bij de voorbereiding van deze prijsvraag, maar door deze schandelijke voorwaarden listiglijk architectonische krachten willen uitbuiten.

Kerkvoogden willen, zonder eenige belooning uit te keeren, verschillende bouwkundigen arbeid laten verrichten en tegen elkaar laten concurreeren; zij zullen dan daaruit zelf het beste kiezen; en krijgen dus het beste van veel arbeid voor niets. De mededinger, die de zekerheid heeft, dat zijn project n i e t door deskundigen wordt beoordeeld, zoodat allerlei willekeurige invloeden de bekroning zullen bepalen, heeft alleen de wel zeer schrale troost, dat, w a n n e e r hij no. é é n mocht zijn, zijn ontwerp m i s s c h i e n voor uitvoering wordt aangewezen, of anders voor f 250.— wordt afgekocht.

Natuurlijk zal geen architect, die zich zelf respecteert, aan deze prijsvraag meedoen; alleen beunhazen en onbevoegden zullen misschien hun krachten er aan wagen, met het vrij wel zekere gevolg, dat op deze wijze een kerk wordt verkregen, die den naam »bedehuis« volkomen onwaardig zal zijn, en die Apeldoorn zal ontsieren.

***

De heer Gratama heeft het mooi gezegd, maar toch vreezen wij, dat zijn woorden weinig effect zullen hebben, noch bij de kerkvoogden, noch bij de Apeldoornsche bouwkundigen.

De eersten zullen zich van de beleedigende qualificatie van gebrek aan beschaving weinig aantrekken, de laatste zullen wellicht gronden kunnen aanvoeren, om te bewijzen, dat hier geen sprake is van een prijsvraag in den zin der Prijsvraagregelen. Hoe dit zij, in elk geval, komt ons de houding der P. P. C. in het onderhavig geval correcter voor, ofschoon, naar hetgeen ons van de zaak bekend is, wij zouden zeggen, dat zij het doel, het programma in overeenstemming met de A. R. te zien gebracht, niet bereiken zal.

Al bijna een jaar geleden werd voor een eventueel te bouwen kerk voor de Ned. Herv. Gemeente terrein aangekocht en zoodra dit bekend was gingen zich de beoefenaars der edele bouwkunst, rijp en groen, bij kerkvoogden aanmelden, om, zoo mogelijk, de opdracht voor den bouw of iets van een toezegging te bemachtigen.

Trots alle eere-codes en fatsoenlijkheids-voorschriften voor architecten is het te Apeldoorn al evenals elders vrijwel usance, dat de collega's hun diensten gaan aanbieden bij iedereen die grond koopt of op andere wijze de verdenking op zich laadt, met bouwplannen rond te loopen. Zelfs collega's met zeer moderne opvattingen moeten in dit opzicht groote activiteit aan den dag te leggen en met hun welbespraaktheid veel weten te bereiken.

In deze omstandigheden is het te verklaren, dat anderen, die het als regel beneden hun waardigheid achten zich persoonlijk aan te bevelen, gedachtig worden aan het spreekwoord, dat bescheidenheid een sieraad is, maar dat men verder komt met een zekere dosis brutaliteit en wel genoodzaakt zijn, dit aan te herinneren, dat zij misschien aan hun reputatie en hunne uitgevoerde werken ook eenige aanspraak kunnen ontleenen om in aanmerking te komen.

Kerkvoogden moeten in dit geval wel op een wijze bestormd zijn, waarvan men zich buiten Apeldoorn moeilijk een denkbeeld kan vormen. Een bouwmeester heeft ongevraagd alvast twee plannen gereedgemaakt; een rijksambtenaar deed het aanbod gratis een plan te leveren; de gemeente-architect, wiens instructie hem n. b. verbiedt particulier werk aan te nemen, bood zich aan; is het wonder, dat toen ook de Directeur en een of meer leeraren van de Ambachtsschool een kans waagden? zoodat ten slotte de kerkvoogdij, ten einde raad, niet wist wat zij doen zou en er niet aan dacht, zich om uitkomst tot de Permanente Prijsvraag-Commissie te wenden.

Gelukkig was zij niet op een der vele belangelooze aanbiedingen ingegaan. Zij besloot nu, alle Apeldoornsche bouwkundigen in de gelegenheid te stellen, schetsplannen in te leveren en stelde de voorwaarden daarvoor vast, terwijl zij zich bovendien beschikbaar stelde, mondeling aan de gegadigden inlichtingen te verschaffen.

Omtrent die mondeling verstrekte inlichtingen zijn wij in staat nog het een en ander mede te deelen.

Daarbij is natuurlijk de quaestie van de beoordeeling der ontwerpen ter sprake gekomen en toen bleek, dat de kerkvoogdij zich nog zeer goed de misère herinnerde, die zij zich indertijd met de prijsvraag der eerste kerk op den hals had gehaald. Deze destijds zeer geruchtmakende geschiedenis is reeds lang geleden, wij zullen er de weinig verkwikkelijke bijzonderheden niet weder van te voorschijn halen, maar wij kunnen ons voorstellen, dat de schrik, om nu weder met een deskundige jury te beginnen er bij het kerkbestuur nog inzit, dat men toenmaals gezegd heeft, zoo iets nooit weer, en tevens, dat de geschiedenissen van volgende prijsvragen, beter opgezet dan de hierbedoelde en beter geslaagd, toch de bezwaren tegen een prijsvraag in optima forma, nog afgezien van de kosten daaraan verbonden, bij het college niet hebben opgeheven.

Toch hebben Kerkvoogden er nog wel over gedacht, een of meer prijzen uit te loven, maar zij meenden zich daardoor de bevoegdheid toe te eigenen, het ingezonden werk naar zijn artistieke waarde te kunnen klassificeeren. Zij bedoelen alleen, uit de ingezonden ontwerpen datgene te kiezen, wat h.i. het meest geschikt is, inzonderheid met het oog op de beschikbare bouwsom.*)

Hoe de heeren nu tot een juiste beoordeeling zullen geraken is wel eenigszins raadselachtig en het verifieeren der begrootingen zal voor hen zeker geen gemakkelijke taak zijn, maar in de verschillende colleges van diakenen, notabelen, enz. zitten aannemers en bazen met wier hulp zij meenen de zaak toch wel te zullen opknappen.

In elk geval hebben zij, na rijp beraad, besloten zoo te handelen en al moet hier inplaats van „na rijp beraad" misschien gelezen worden „ten einde raad" er zal waarschijnlijk aan de zaak niets meer veranderd worden.

*) Deze is sedert tot f 34000 verhoogd, terwijl het getal plaatsen tot 800 werd teruggebracht en het tijdstip van inlevering der plannen tot 30 December werd verlengd.

Dat is zeer te betreuren en er zijn zeker collega's te Apeldoorn, die zich wel tegen een dergelijke behandeling van zaken zouden willen verzetten, maar de eensgezindheid laat nog zooveel te wenschen over, dat zij er niets tegen kunnen uitrichten. Wie eenigszins bekend is met de toestanden in de provincie zal moeten toegeven, dat de behartiging van de vakbelangen der architecten in de kleinere plaatsen, zoowat alles te wenschen overlaat. Zij kunnen eenvoudig niet optreden, zooals de collega's in de groote steden, en nog maar in enkele groote steden, die kunnen doen, aan de voordeelen van het vereenigingsleven hebben zij zoo goed als niets, in plaats van steun te vinden in het lidmaatschap eener vakvereeniging, belemmert hen dit somtijds nog in hun vrijheid van handelen. Slechts zelden maken zij hun grieven wereldkundig, een optreden in het openbaar heeft meestal direct nadeelige gevolgen.

De positie van den architect in de provincie is een zeer eigenaardige, waaraan in het algemeen belang van der architectenstand wel eens wat meer aandacht mocht worden gewijd. Het gaat niet aan, hem alle self-respect te ontzeggen, of hem direct bij de beunhazen en onbevoegden in te deelen, zooals de heer Gratama gelieft te doen, wanneer hij zich verstout te betwijfelen of de collega's, die in de vereenigingen de lakens uitdeelen, het recht hebben, hem een bepaalde gedragslijn voor te schrijven.

Wij zullen thans over deze dingen niet in nadere beschouwingen treden en willen alleen een artikeltje in herinnering brengen in de „Opmerker" van 6 Juli 1912, dat deze aangelegenheid betreft.

Tot de Apeldoornsche prijsvraag-quaestie terugkeerend en in het midden latend, of een wedstrijd, waarin geen prijzen uitgeloofd zijn, strikt genomen een prijsvraag kan worden genoemd, merken wij op, dat vooral de schadeloosstelling van f 250.— waarvan de voorwaarden spreken, ergernis heeft gewekt en wij kunnen ons dit ook wel voorstellen maar toch verschijnt ook dit punt in een eenigszins ander licht, wanneer men nauwkeurig de bedoeling daarvan nagaat.

Kerkvoogden zullen, ingeval zij den ontwerper van het gekozen plan niet de uitvoering willen opdragen, f 250.— voor het schetsplan betalen en i n d i e n d i t g e a c c e p t e e r d w o r d t, doch ook dan alleen, het recht verkrijgen, dat plan te doen uitvoeren.

Zij bedoelen daarmede, het recht aan zich te houden, om zoo te kunnen handelen, wanneer die ontwerper niet capabel geacht wordt, om de uitvoering naar den eisch te verzorgen. Om deze overweging goed te begrijpen moet men alweder met de plaatselijke toestanden bekend zijn; voor den architect, die zichzelf respecteert, kan zij weinig bezwaar opleveren, immers hij kan weigeren zijn plan voor f 250.— af te staan; de bepaling opent hem den weg tot een schitterenden aftocht.

Ofschoon wij benieuwd zijn naar den loop, dien de zaak verder nemen zal, gelooven wij toch, dat die al vrijwel te voorspellen is. Kerkvoogden zullen waarschijnlijk alle inmenging van de hand wijzen en de critiek laten praten en in de bestaande omstandigheden, waarvan ook zij afhankelijk zijn is dit misschien de wijste partij.

Wij willen daarmede volstrekt niet zeggen, dat wij ingenomen zijn met de wijze van behandeling, door hen „na rijp beraad" gekozen of die, ook bij inachtneming der omstandigheden, kunnen goedkeuren, maar wij hebben getracht haar, zoover ons dit mogelijk was, uit de omstandigheden te verklaren, om daarmede aan te toonen, dat het gemakkelijker is Prijsvraagregelen vast te stellen, dan ze in practijk te brengen. De P. P. C. heeft haar plicht gedaan, zoo zij eerder had kunnen ruiken, wat er te Apeldoorn gaande was, zou zij voorzeker eerder werk van de zaak hebben kunnen maken, misschien met wat meer succes. Thans vreezen wij, dat zij, buiten haar schuld te laat gekomen is.

Evenwel, het geval kan ons leeren, dat het met de regeling der prijsvragen en met de behartiging der vakbelangen van den architect nog lang niet is zooals het wezen moet en het kan bijdragen ons aan te sporen tot het aansturen op verbetering van beide zoo belangrijke aangelegenheden.

Vereenigingen.

»NIJVERHEID« TE LEEUWARDEN.

In de laatste vergadering van het departement Leeuwarden e. o. van de Maatschappij van Nijverheid, hield de heer D. Blanson Henkemans een voordracht over »G e m e e n t e r e i n i g i n g,« meer speciaal in verband met de toestanden te Leeuwarden.

Aangezien evenwel op andere plaatsen overeenkomstige toestanden bestaan, kunnen de beschouwingen van den spreker in vele opzichten als van algemeene strekking worden aangenomen.

Gemeentereiniging is een bedrijf, dat, zooals spreker uitlegde, sinds langen tijd de menschen veel zorg veroorzaakt, daar zij er een puzzle van hebben gemaakt, die hoe langer hoe moeilijker is geworden.

Rivier en zee, en vaak ook niet stroomend water, zijn al voor eeuwen voor afvoer van overcompleet vuil benut, maar vooral het laatstgenoemde is daarvoor niet altijd geschikt. Zoo zou het b.v. geen aanbeveling verdienen, al het Leeuwarder vuil (faecaliën en urine incluis) op de grachten te loozen, omdat deze — spreker illustreerde het met eenige cijfers — niet in staat zijn, dat te verwerken. Hij gaf een staalkaartje van wat op het gebied der gemeentereiniging hier en daar zooal wordt toegepast.

Steden aan groote rivieren zijn in dat opzicht bevoorrecht. Zoo kan Arnhem zonder eenig bezwaar haar vuil aan den Rijn afgeven. Rotterdam heeft een riool op de Maas en met zulk een succes, dat in de Schiedamsche waterleiding van het geloosde vuil eigenlijk nooit wat is terug te vinden. Amsterdam en Den Haag voeren af — een dure geschiedenis — naar zee, laatstgenoemde stad door middel van een kanaal, dat zeer ten onrechte den naam van ververschingskanaal draagt.

Waar zulk een verwijdering van het vuil niet mogelijk is, daar komt men hoe langer hoe meer in de richting der biologische reiniging, die op verschillende manieren is uit te voeren. Spreker liet verschillende stelsels de revue passeeren, w.o afvoer naar septictanks (langzamerhand uitgeschakeld, omdat het effect niet in verhouding staat tot de kosten), het tegenwoordig in Engeland in gebruik zijnde systeem, dat echter ook zijn bezwaren heeft, en de verbeterde toepassing daarvan in Duitschland, waar het niettemin een groote lastpost op de gemeenterekening is.

In de thans te Leeuwarden ingevoerde beerputten met overstorting gaat het gewone natuurlijke procedé van vernietiging geregeld zijn gang. Als van die putten een verstandig gebruik wordt gemaakt en we behouden voor het overige de tonnetjes, dan kunnen we veilig het menagewater in de grachten laten loopen.

Behalve het natte en vloeibare is er nog het droge vuil, dat betrekkelijk weinig minder last veroorzaakt dan het andere. Vooral het sorteeren is een lastig werk en alles wat er kan worden gedaan, om daarvan af te komen, is in het algemeen belang.

Doch wat er ook gebeure, een groot deel van het vaste vuil moet men wel behouden voor de bewerking van den compost, waarvoor evenwel, sedert de boer zich met kunstmest kan helpen, de gulden dagen voorbij zijn. In den compost blijft, ook bij zorgvuldige sorteering, altijd veel rommel achter en dat is onaangenaam op het land. Een vrij goede compost verkrijgt men door vermenging van ier met turfstrooisel, dat bovendien de eigenschap bezit, gassen min of meer vast te houden.

Wat de bewerking van den inhoud van tonnen en beerputten betreft, behandelde spreker nog het Liernuurstelsel, dat te Amsterdam niet heeft voldaan en de verwerking tot zwavelzure ammoniak, die naast haar goede zijde ook verschillende nadeelen heeft. Het vaste vuil naar zee te brengen en het daarin te werpen is al evenmin een oplossing bij uitnemendheid, daar een groot deel op het strand terug komt, wat voor de badplaatsen te hinderlijk is.

Zoo is men steeds weer in de richting gekomen, om zooveel mogelijk alles te verbranden, waarmee al jaren lang proeven zijn genomen, die maar een matig succes hebben gehad. Een groote verbetering op dit gebied is ongetwijfeld het nieuwe systeem vuilverbrandingsoven, waarvan de waarde schuilt in het aanblazen van het vuur met verhitte lucht. Maar dan moet ook de rookontwikkeling zooveel mogelijk worden tegengegaan. Een zeer lastige, en nog niet volkomen opgeloste kwestie is, dat de achtergelaten asch zoo licht en vluchtig is dat zij zich over een betrekkelijk grooten omtrek verspreidt. Door een zeer gecompliceerd systeem kan dat worden verhinderd en dan blijft er bij de verbranding een slak over, die diverse goede eigenschappen bezit en voor verschillende doeleinden gebruikt kan worden, zelfs voor het bakken van steenen.

Om voor Leeuwarden een vergelijking te hebben, heeft spreker den thans op kleine schaal gebouwden verbrandingsoven te Leiden in oogenschouw genomen, die betrekkelijk eenvoudig is samengesteld en de voordeelen biedt, dat geen opeenhooping van vuil ontstaat, wat bij het uitbreken van epidemieën van groot belang is, terwijl per dag van 16 uren 30.000 K.G. vuil wordt verwerkt; in het gunstigste geval de verbrandingswaarde 1/8 van die van steenkool is en dat, als alles meeloopt, electrische energie kan worden geproduceerd. Die oven staat vrijwel binnen de grenzen der gemeente en tegen verspreiding der fijne asch over de stad wordt gewaakt.

Of vuilverbranding te Leeuwarden het gewenschte succes zou hebben, durfde spreker nog niet met zekerheid beslissen. Te Rotterdam b.v. gaat het schitterend, maar het vuil wordt daar met een groot aantal brandende sintels vermengd, wat in andere plaatsen lang niet altijd kan geschieden. En zelfs als de installatie er eenmaal is en de warmte in electriciteit kan worden omgezet, dan is de zaak nog niet zoo eenvoudig. Het komt spreker voor, dat het Leidsche voorbeeld in dit geval alleszins aanbeveling zou verdienen. Daar heeft men den oven direct tegen de electrische centrale aangebouwd. Men verwacht dientengevolge een besparing aan kolen van f 7000, wat, naar verhouding van het inwonersgetal berekend, voor Leeuwarden ongeveer f 5000 zou zijn. Kon dat resultaat inderdaad worden bereikt, dan zou men hier nog niet zoo slecht uit zijn.

Alles bij elkaar genomen: een vuilverbrandingsoven achter de electrische centrale, een vuil-compostinrichting buiten de stad en Leeuwarden ware van het vuil af. Onze grachten zouden schoon blijven, als . . . Huizum er niet was. Reiniging van het afvalwater uit stroocarton- en aardappelmeelfabrieken is echter, zonder toepassing eener buitengewoon dure methode, wel mogelijk. Wanneer bij de fabriek te Huizum een tank werd gemaakt, waarin het water eenige dagen kon blijven en er werd dan een hoeveelheid kalk aan toegevoegd, dan zou het bezwaar te overwinnen zijn. Wie weet, of Leeuwarderadeel, als het aschland eenmaal uit de Schrans verdwenen is, niet uit vriendelijkheid tot een wederdienst bereid is. En zoo niet, dan moesten de Leeuwarders maar een tank cadeau geven.

Er volgde eenige discussie, waaraan ook wethouder Oosterhoff deelnam.

Prijsvragen.

JAARVERSLAG VAN DE PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE OVER 1913.

A a n d e C o n s t i t u e e r e n d e V e r e e n i g i n g e n.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft de eer U bij deze verslag te geven van hare werkzaamheden in het afgeloopen jaar (1 Dec. 1912—1 Dec. 1913).

Ditmaal kan het verslag kort zijn, daar er geen aanleiding bestaat tot meer uitvoerige principieele beschouwingen zooals bij de samenstelling der beide vorige jaarverslagen het geval was, zoodat kan worden volstaan met een kort résumé van den arbeid der Commissie.

Deze bestond in:

1°. het geven van adviezen aan prijsvraag uitschrijvers, die hare bemiddeling inriepen;

2°. het aanbieden van de diensten der Commissie aan prijsvraag uitschrijvers;

3°. het uitbrengen van adviezen aan de besturen der Constitueerende Vereenigingen over uitgeschreven prijsvragen, en

4°. het ondernemen van een herziening der Algemeene Regelen en van het Huishoudelijk Reglement der Commissie.

Ad 1. Om advies werd gevraagd:

a door de Amsterdamsche Commissie plan 1813 over eene uit te schrijven prijsvraag voor een monument op den Dam te Amsterdam. In eene correspondentie zette de P. P. C. hare denkbeelden omtrent het inrichten van een zoodanige prijsvraag uiteen, doch de Commissie meent dat de prijsvraag niet doorging, althans haar kwam daaromtrent niets meer ter kennis;

b. door de Sociaal technische Vereeniging van democratische Ingenieurs en Architecten omtrent een prijsvraag voor een »Tuinstad«. De P. P. C. gaf, ofschoon het hierbij een studieprijsvraag gold, eenige inlichtingen, met inachtneming waarvan de prijsvraag werd uitgeschreven;

c. door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten over een prijsvraag van een schoolgebouw met onderwijzerswoning.

Ook hier gold het een studieprijsvraag, waarbij echter met het advies der Commissie bij de uitschrijving werd rekening gehouden.

d Door de Vereeniging »het Oosten« te Rotterdam inzake een uitgeschreven gevelwedstrijd, welke wedstrijden geheel buiten de bemoeienissen der P. P. C. vallen, wat aan de betrokken Vereeniging werd medegedeeld.

e. Door de Commissie voor het stichten van een »Verzorgingshuis« te Hilversum; de P. P. C. confereerde herhaaldelijk met deze Commissie en adviseerde haar omtrent de samenstelling van het concept-programma, de keuze der juryleden, enz. Volgens besluit van den Gemeenteraad d.d. 23 Sept. j.l. is definitief tot een prijsvraag besloten. Is deze belangrijke prijsvraag nog niet uitgeschreven, zoo mag verwacht worden dat dit eerlang zal geschieden.

f. door het gemeentebestuur van Hilversum in zake het uitschrijven van een prijsvraag voor een Raadhuis van die gemeente. De P. P. C. bezocht daartoe die gemeente om het dagelijksch bestuur te adviseeren bij de keuze van een terrein voor dien bouw, en gaf haar advies omtrent de inrichting der prijsvraag, de uit te loven prijzen, de samenstelling der jury, enz.

De P. P. C. acht het een verblijdend teeken, dat haar tusschenkomst van zoo velerlei zijden werd gevraagd en meent daarin een langzaam doorwerken en gewaardeerd worden der Algemeene Regelen te mogen zien.

Ad 2'. Aanbieding van de diensten der P. P. C. had plaats op het bij geruchte vernemen van het mogelijk uitschrijven van prijsvragen:

a. aan een ingezetene van Schiedam, voor een prijsvraag voor een Ziekenhuis aldaar. Bericht werd echter ontvangen dat van zoodanige prijsvraag geen sprake was;

b. aan de Steenkolenhandelsvereeniging te Rotterdam voor een prijsvraag voor een kantoorgebouw voor die Vereeniging. Ook van deze Vereeniging werd bericht ontvangen, dat geen voornemen bestond een prijsvraag uit te schrijven

Later is gebleken dat de Vereeniging eene besloten mededinging onder een aantal architecten voor zulk een gebouw heeft uitgeschreven.

Waar echter nog niet is geregeld de verplichting der leden van de C. V. ingeval van uitnoodiging tot zulk eene mededinging, en de P. P. C., gezien het geval koloniaal Instituut, niet bevoegd is tot ingrijpen, heeft zij gemeend zich niet verder met deze mededinging te moeten inlaten.

Ad 3.° Adviezen aan de besturen der C. V. werden uitgebracht, behalve over bovengenoemde prijsvragen waar daartoe aanleiding bestond, omtrent de besloten mededinging voor een tentoonstellingsgebouw voor de Hollandsche afdeeling der tentoonstelling te San Francisco.

Hierbij bleek wederom de wenschelijkheid eener regeling, waarnaar in dergelijke concurrenties, besturen en leden der constitueerende Vereenigingen zich konden richten.

Ad 4°. In aansluiting met de algemeene beschouwingen in het jaarverslag der P. P. C. over 1912 heeft de Commissie gemeend eene herziening der A. R. te moeten ondernemen, waarbij getracht werd tegemoet te komen aan de bezwaren, die bij de toepassing der A. R. aan den dag waren getreden.

Den 15en Juli 1913 mocht de Commissie hare wijzigings-voorstellen met toelichting aan Uwe Vereeniging doen toekomen, en in hoofdtrekken door de vergaderingen zien goedkeuren.

Slechts één punt, n.l. de wijze, waarop het beginsel der bekende »motie Van der Pek« in de A. R. behoorde te worden verwerkt, gaf aanleiding tot de Commissie het verzoek te richten hare aandacht nader aan dat punt te wijden en nieuwe voorstellen daaromtrent te doen.

Door verschillende omstandigheden kon de Commissie daaraan niet zoo tijdig gevolg geven als zij wenschte, doch zij vertrouwt, dat spoedig de belemmerende oorzaken uit den weg zullen zijn geruimd en zij aan de haar gegeven opdracht zal kunnen voldoen.

De samenstelling der Commissie werd gewijzigd door het aftreden van den heer P. J. de Jongh, die zich niet herkiesbaar stelde en vervangen werd door den heer H. G. Jansen, zoodat de Commissie is samengesteld als volgt:

A. Salm G.Bzn, voorzitter, aftr. 1914.
C. N. van Goor, secretaris, aftr. 1915.
H. G. Jansen, penningmeester, aftr. 1916.

Rekening over 1913.

Ontvangsten.

Verkoop van exemplaren der A. R.	f 0.50
Door de Constitueerende Vereenigingen aan te vullen tekort (art. 11 huish. Reglement)	„ 66.52
	f 67.02

Uitgaven.

Bureaubehoeften	f 3.—
Copieerwerk.	„ 27.25
Reiskosten ten behoeve der gewone Commissievergaderingen	„ 22.80
Porti f 10.— + f 0.50 + f 3.47 = ...	„ 13.97
	f 67.02

De Penningmeester H. G. JANSEN.

Amsterdam, December 1913.

De Permanente prijsvraag Commissie:

A. SALM G.Bzn., Voorzitter
C. N. VAN GOOR, Secretaris
H. G. JANSEN, Penningmeester.

PRIJSVRAAG TUINSTADWIJK.

Ingekomen Vragen en Antwoorden.

Vraag 1. Moet de grond voor de scholen, vereenigings- en vergaderlokaal en andere gebouwen, plantsoenen en kinderspeelplaatsen aan de begrooting van kosten onttrokken worden?

Antwoord. De kosten van den grond bestemd voor den bouw van scholen, van het vereenigingslokaal en van andere openbare gebouwen vallen buiten de begrooting en het exploitatieplan. De kosten van den grond bestemd voor plantsoenen, kinderspeelplaatsen e.d. moeten in rekening gebracht worden.

Vraag 2. Omtrent aanleg van voortuinen en plantsoenen wordt niets in het program vermeld; moet hiermede rekening worden gehouden? Zoo ja, wat is de kosten per M².

Antwoord. De kosten van aanleg der plantsoenen zijn te stellen op f 1.50 per M². De kosten van aanleg van voortuinen en van tuinen achter de perceelen zijn begrepen in de bouwkosten per M³. woning, vermeld onder 5 b.

Vraag 3. Wordt met vereenigings- en vergaderlokaal één en hetzelfde lokaal bedoeld?

Antwoord. Het kan één lokaal zijn, het mogen er ook twee zijn.

De Secretaris der Jury,
KEPPLER.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De ingekomen antwoorden op de Prijsvragen 1913 zijn van 26 tot en met 31 December, van 10 tot 4 uur tentoongesteld in het Academiegebouw, Coolvest, Rotterdam.

Een centrale drinkwaterleiding voor de provincie Groningen.

In ons vorig nummer deelden wij alleen de conclusies mede van het rapport, ter zake van bovengenoemde aangelegenheid uitgebracht. De zaak is evenwel van genoegzaam gewicht om, aan de hand van hetgeen de „Prov. Groninger Courant" daarvan mededeelde een en ander uit het belangrijk rapport zelf mede te deelen.

Bij besluit van de Staten der provincie Groningen, d.d. 18 Juli 1911, werd, overeenkomstig de voordracht van Ged. Staten en o.a. naar aanleiding van het rapport van de heeren Oosterbaan en Goester besloten f 3000 te geven

in de kosten van een onderzoek naar de mogelijkheid en wenschelijkheid van oprichting eener drinkwatervoorziening in de provincie, onder voorwaarde dat de betrokken gemeenten een even groot bedrag gaven. 37 gemeenten hebben zich te zamen daartoe verbonden, waarna het Rijk f 10.000 toestond — dus evenveel als gemeenten en gewest samen — onder voorwaarde dat dit bedrag wordt terugbetaald indien de arbeid van de commissie van onderzoek tot het stichten eener waterleiding den stoot mocht geven; in 't andere geval was men tot geen terugbetaling verplicht.

Na overleg van Ged. Staten met den Minister van Binnenl. Zaken en met de Staatscommissie voor Drinkwatervoorziening, werd de heer J. Kooper, kapitein der genie, ingenieur bij het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening met de leiding van het onderzoek en het opmaken van een project voor een centrale drinkwatervoorziening belast, zulks in overleg en met medewerking van de evenvermelde Staatscommissie en haar technisch bureau. Het onderzoek werd gehouden in alle gemeenten der prov. Groningen, met uitzondering van den drietal, welke reeds van een waterleiding profiteeren, n.l. Groningen, Haren en Winschoten.

Het rapport nopens dat onderzoek is thans verschenen en aan Ged. Staten uitgebracht.

Na grondige beschouwing van de cijfers der volkstellingen over den groei der bevolking, werden de Groninger gemeenten ingedeeld in 4 groepen, t.w.:

1°. die bezuidoosten het Eemskanaal;
2°. de gem. Delfzijl. Appingedam en Loppersum;
3°. de gem. Marum, Leek, Grootegast en Hoogkerk; en
4°. de overige gemeenten.

De bevolkingstoename wordt voor deze vier groepen van gemeenten aldus geschat:

Groep no.	Getal inw. op 1 Jan. 1910	10 jarige toename in %	Getal inw. op 1 Jan. 1945.
1	129772	10	175192
2	16987	15	25905
3	19852	15	30274
4	69400	2.5	75474
Totaal	236011	pl.m. 8.7	306845

Verondersteld wordt dat het volgende procent inwoners in de toekomst aan het leidingsnet zal worden aangesloten: van Delfzijl, Appingedam, Loppersum, Veendam, Wildervank, Sappemeer en Nieuwe Schans 90 pct.; van Leek, Marum, Grootegast, Hoogkerk, Slochteren, Finsterwolde, Bellingwolde, Vlagtwedde en Wedde 50 pct.; de overige gemeenten 70 pct.; op dien voet wordt voor de warmste dagen van 1945 een totaal waterverbruik van pl.m. 13000 M³. per dag noodig geoordeeld. Voor allerlei doeleinden als verbruik voor vee en industrie, brand enz. wordt nog pl.m. 2000 M³. per dag geraamd, zoodat in het geheel een waterverbruik van 15000 M³. per dag wordt noodig geoordeeld in het jaar 1945, als de bevolking den verondersteldn aanwas heeft ondergaan en de aansluitingen naar het geraamd percentage zijn tot stand gekomen.

Vooreloopig werd aangenomen, dat het pompstation zou zijn gelegen ter plaatse waar de pompproef plaats had, dus in den Oostpolder van Noordlaren. Het leidingsnet zou in onderscheiden wijdten varieerend van 0.6 M.—0.12⁵ M. een totale lengte hebben van 369.72 K.M. De plaatselijke leidingnetten zijn hieronder niet begrepen.

Voor de begrooting van de plaatselijke leidingnetten werden door de opzichters van den prov. waterstaat overal de speciale opnamen gedaan. Voor die leidingen, waarin plaatsing van brandkranen noodig zou kunnen zijn, is gerekend op een buiswijdte van 0.10 M., samen lang 184.8 K.M. en overigens ter wijdte van 0.10 M., samen lang 17,6 K.M. Voor de plaatselijke netten zijn dus in het geheel 202.4 K.M. buizen noodig.

Watertorens zullen gebouwd worden te: Zuidhorn, Wehe, Uithuizen, Appingedam, Oostwold (Old.), Veendam en Stadskanaal (ter hoogte van den Onstwedderweg).

Inkomsten voor waterlevering.

Ter verkrijging van eene betrouwbare raming van de te verwachten inkomsten voor waterlevering meent men, niet te mogen uitgaan van een gemiddelden verkoopprijs per M³., doch behoort te worden nagegaan op welke voorwaarden aan verschillende categorieën van verbruikers kan worden geleverd, en hoe de verdeeling der verbruikers over verschillende categorieën vermoedelijk zal zijn.

In den regel toch wordt een andere eenheidsprijs gesteld, naar gelang het water uitsluitend voor huishoudelijke doeleinden dan wel voor de industrie, veeteelt of landbouw wordt gebezigd, terwijl voor de laatste doeleinden de eenheidsprijs bij grooter verbruik in den regel daalt.

Voorts wordt van de verbruikers voor huishoudelijke doeleinden als regel gevorderd, dat een minimum-afname wordt gegarandeerd; het minimum wordt gewoonlijk afhankelijk gesteld van woningrootte, huurwaarde en dergelijke factoren, terwijl eindelijk nog voor de aansluiting van zoogenaamde arbeiderswoningen een zeer gereduceerde prijs gesteld is, in den regel onder bepaalde voorwaarden nopens een zuinig waterverbruik.

Zonder in het minst te willen vooruitloopen op de later eventueel vast te stellen tarieven, heeft men voorloopig aangehouden het tarief van de waterleidingsmaatschappij Zuid-Beveland, omdat dit een overeenkomstig verzorgingsgebied omvat, een — naar het oordeel van den heer Kooper — alleszins aannemelijk tarief vormt en blijkens de reeds verkregen aansluitingen zeer gunstig werkt, terwijl eindelijk de omstandigheid, dat daarin het aantal vertrekken per woning als maatstaf dient voor de te garandeeren minimum-verbruiken, het gemakkelijk maakt dan aan de hand van de woningstatistiek 1909 eene betrouwbare raming van inkomsten te maken.

Volgens dit tarief — dat in maximum per M³ water f 0.30 vraagt en in het gemiddelde dus ongeveer overeen zal komen met de bij den aanvankelijken opzet voor Groningen in doorsnede aangehouden eenheidsprijs van f 0.25 wordt het water geleverd:

a. voor huish. doeleinden in arbeiderswoningen:
met 1 vertrek f 5.20 per jaar (10 ct. p. w.);
met 2 vertrekken f 6.76 per jaar (13 ct. p. w.);
met 3 vertrekken f 8.32 per jaar (16 ct. p. w.);

b. voor idem in andere woningen, tegen f 0.30 per M³., met verplicht minimum:
met minder dan 4 vertrekken f 10, met 4 vertrekken f 12, met 5 vertrekken f 15, met 6 vertrekken f 18, met 7 vertrekken f 21, met 8 vertrekken f 24, met 9 vertrekken f 27, met 10 of meer vertrekken f 30.

c. voor industrie enz.:
van 1 — 249 M³. per jaar à f 0.20 per M³.;
van 250 — 499 M³. per jaar à f 0.19 per M³.;
van 500 — 999 M³. per jaar à f 0.18 per M³.;
van 1000 — 1999 M³. per jaar à f 0.17 per M³.;
van 2000 — 4999 M³. per jaar à f 0.16 per M³.;
van 5000 M³. en meer per jaar à f 0.15 per M³.

Voor het verkrijgen van het benoodigde water staan in de prov. Groningen volgens het rapport twee wegen open, n.l.: a. het gebruik van grondwater; en b. het gebruik van oppervlaktewater, hetzij uit beekjes, die in de hoogere gronden ten zuiden van de provincie hun ontstaan vinden,

hetzij uit de meren, zooals het Zuidlaarder- en het Leekstermeer, waarvan o.a. het eerstgenoemde als klaarbassin werkt voor een der evenbedoelde stroompjes, t.w. de Oostermoersche vaart.

Ofschoon voor vele groote steden op uitstekende wijze oppervlaktewater wordt gebruikt o.a. te Rotterdam, Leeuwarden en deels te Groningen en een dergelijke voorziening in het onderhavige geval waarschijnlijk zeer wel uitvoerbaar zou blijken, toch is deze wijze van waterwinning eerst in de tweede plaats aan te bevelen, n.l. eerst dan, wanneer de andere wijze niet of bezwaarlijk mocht blijken. Want het meer en meer in cultuur komen van de oeverlanden dier open wateren en de zich in hunne omgeving verrassend snel uitbreidende industrieën moeten doen verwachten, dat op den duur ernstige verontreinigingen niet zullen uitblijven en de vrees is niet ongewettigd dat deze straks van zoodanigen aard zouden worden dat reiniging te bezwaarlijk zou blijken. Terwijl ook mag verwacht worden, dat indien al de reiniging technisch geen enkel bezwaar mocht opleveren, de gebruikers toch aan het, van huis uit, zuivere grondwater, de voorkeur zouden schenken.

Het grondwater nu, zal in de prov. Groningen, door middel van bronnen aan de diepere aardlagen onttrokken moeten worden.

Een bronwaterleiding heeft het voordeel, dat met belangrijk kleine terreinen volstaan kan worden, dat het water kiemvrij gewonnen wordt en dus filtratie tot bacteriologische zuivering onnoodig wordt. Het optreden van bijzondere ziekten, acht men daarbij uitgesloten.

Met twee belangrijke omstandigheden moest rekening worden gehouden: 1°. moet voldoende waarborg worden verkregen, dat ter plaatse ook op den langen duur groote hoeveelheden water aan den bodem onttrokken zouden kunnen worden, zonder dat de kwaliteit van het water achteruitgaat; en 2°. moest zoo mogelijk een punt gekozen worden, dat eenigszins centraal in het verzorgingsgebied gelegen was.

Daafr het zoutgehalte in het noordelijke deel van den provincie-bodem een rol speelt, moest een prise d'eau in het zuidelijke deel der provincie gezocht worden. In aanmerking kwamen terreinen gelegen te Noordlaren en de hooge terreinen in de omgeving van Onstwedde.

De samenspreking welke met Ged. Staten werd gehouden, waarbij o.m. ook de hoogleeraren in de Geologie te Groningen, wijlen prof. van Calker en prof. Bonnema, aanwezig waren, werd besloten in de eerste plaats in de omgeving van Noordlaren te proefboren en gegevens te verzamelen omtrent de geaardheid op verschillende tijden van het jaar van het water van de Zuidlaarder- en Leekstermeren.

Door den heer N. Hoogendoorn te Giessendam werden 13 boringen verricht, 4 op terreinen, eigen aan den heer mr. C. C. Geertsema, Comm. der Koningin in de prov. Groningen, daartoe welwillend in bruikleen afgestaan en de andere 9 tegen betaling van billijke vergoedingen aan de betrokken eigenaren.

Uit onderzoekingen werd geconcludeerd dat voor wateronttrekking op groote schaal van de onderzochte terreinen, die aan het Zuidlaardermeer, het meest geschikt zijn. En de na voldoende voorbereiding te Noordlaren en in den Oostpolder verrichte bacteriologische onderzoekingen leverden de meest gunstige resultaten op. Het gehalte aan organische stoffen is over het geheel laag en ook blijkens de cijfers voor ammoniak, salpeterigzuur en salpeterzuur niet herkomstig van dierlijke afvalproducten. Het ijzergehalte was niet hoog, bij sommige boringen kwam het slechts sporadisch voor en het zoutgehalte was overal gering.

Op grond van de chemische en bacteriologische onderzoekingen van het water bij de proefboring in den Oostpolder verkregen, schreef prof. Klein: „Dit water is, van een hygiënisch standpunt beschouwd, een uitnemend drinkwater".

Ten aanzien van het onderzoek naar het water der beide hiervoren genoemde meren, concludeerde prof. Klein: dat het Leekstermeer ten eenemaal ongeschikt is als prise d'eau; en dat er van hygiënisch standpunt geen bezwaar bestaat het Zuidlaardermeer daarvoor te benutten, mits onder voortdurende bacteriologische contrôle van het daarbij onvermijdelijke kunstmatige reinigingsprocedé.

Voor waterwinning — wordt in het rapport geconcludeerd — kunnen in aanmerking komen:

1°. bronwater, gepompt onder de kleilaag, die in de omgeving van het Zuidlaardermeer op pl.m. 20 M. beneden het maaiveld wordt aangetroffen; en

2°. oppervlaktewater aan genoemd meer onttrokken en wel ter plaatse waar blijkens het bacteriologisch onderzoek de zelfreiniging het krachtigst blijkt op te treden.

Gezien de conclusies van prof. Klein, wordt echter aan bronwatervoorziening verre de voorkeur gegeven.

***

De begrooting van aanlegkosten sluit met een totaal cijfer van f 5.750.000, als volgt verdeeld over de hoofdonderdeelen:

Aankoop van terreinen f 50.000, diverse oprichtingskosten f 40.000, waterwinning f 95.000, machines f 82.000, machinegebouw f 55.000, ontijzering f 107.500, reinwaterkelder f 12.000, woningen, leidingen, wegen en verdere werken op het pompstation f 40.000, kantoorgebouw f 18.500, watertorens f 440.000, electrische waterstandsaanwijzer en telefonische gemeenschap f 71.000, leidingnetten in het verzorgingsgebied f 4.409.000, gereedschappen f 7000, samen f 5.427.000, voor mogelijke stijging van eenheidsprijzen en c.q. reductie op dienstleidingen, bij directe aansluiting f 323.000, totaal f 5.750.000.

De kosten van plannen, teekeningen, toezicht bij den bouw en onvoorziene uitgaven etc. zijn hierbij mede in rekening gebracht.

Vol vertrouwen werd de verwachting uitgesproken, dat bij de eventueele uitvoering het eindcijfer niet overschreden zal worden.

In het lijvige rapport is uitvoerig geschreven over de rentabiliteitsberekening die drieledig is geformuleerd voor de gevallen, dat a. de aanleg en exploitatie van het geheele net direct in zijn vollen omvang door de provincie geschiedt; b. dat zulks door een vennootschap wordt verricht; en c. dat de provincie hetzelfde doet, doch in stede van ineens verdeeld over 10 jaren.

Voor het geval van geleidelijken aanleg is het geheele verzorgingsgebied in 4 groepen verdeeld gedacht. Van die groepen zal telkens na 3 jaren eene in exploitatie komen, zoodat na het 10de bedrijfsjaar het geheele verzorgingsgebied wordt geëxploiteerd.

De verdeeling in groepen is als volgt verondersteld: I omvat de gem. Hoogezand, Sappemeer, Noord- en Zuidbroek, Muntendam, Veendam, Wildervank, Oude- en Nieuwe Pekela, zoomede de streken Nieuw-Stadskanaal, Musselkanaal en Ter Apel; II omvat het gebied van de torens te Uithuizen en Appingedam (Oostelijk tot Heveskes) en van de toevoergeleidingen naar die torens vanaf Foxham (benevens Harkstede en Scharmer); III omvat het tusschen de beide vorige groepen gelegen gebied met uitzondering van dat bezuiden den weg van Stroobos over Blijham, naar Bellingwolde; en IV omvat de overschietende deelen t.w. het gebied van de torens te Zuidhorn en Wehe met toevoerleiding vanaf Ruischerbrug benevens Wedde, Onstwedde en Vlagtwedde.

Geconcludeerd wordt, dat in alle drie beschouwde ge-

vallen de onderneming alleszins voldoende levensvatbaarheid bezit.

En — ofschoon mag worden aangenomen, dat de onderneming zonder steun van buitenaf zeer wel rendabel is in dier voege, dat de verliezen der aanvangsjaren een zoodanig bedrag zullen overschrijden, dat deze niet zonder bezwaar uit eene geleende reserve bestreden zouden mogen worden, en dat dus verhooging van belastingdruk niet behoeft te worden gevreesd, zoo mag ten slotte bovendien, op grond van het voorbeeld van Zuid-Beveland, van de regeering verwacht worden, dat zij, evenals ten aanzien van die waterleiding, bereid zal zijn, dit laatste (met het oog op het groote volksbelang van deugdelijk drinkwater) nog nader te garandeeren door een renteloos voorschot toe te zeggen, ongeveer gelijk aan bedoelde reserve voor het geval deze laatste ontoereikend mocht zijn om in de verliezen der aanvangsjaren te voorzien.

Het uitgebreide rapport, aangevuld met een groot getal kaarten en bijlagen, eindigt met de bekende conclusiën.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 51. Officieel Gedeelte. — Verslag Hoofdbestuursvergadering van 9 December 1913. — Permanente Prijsvraag-Commissie. — Jaarverslag over 1913.

Diepe fundeeringen te Amsterdam, door M. B. N. Bolderman, met afbeeldingen.

Het aesthetisch gedeelte van Stedenbouw. Verslag der lezing, gehouden door H. P. Berlage voor het Civ. en Bouwk. Studenten Gezelschap «Practische Studie" te Delft, door C. H. Schwagermann.

De nieuwe Verkeersweg te Amsterdam, overgenomen uit de N. Rt. Ct.

Commissie voor het Stadsschoon.

Sociale Techniek in het Zuiden.

Ingezonden. Wiskunde-Onderwijs aan Middelbare Technici, door Van de Wijnpersse.

Losse plaat. De Haarlemsche Gevelwedstrijd.

ARCHITECTURA No. 51. Verslag der 1337ste Gewone Ledenvergadering, tevens 58ste Algemeene Vergadering van 17 December 1913.

Een tweetal adressen van de Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

Een belangrijke Tentoonstelling, door Adr. Moen.

Over Akoustiek, in verband met den bouw van zalen, door Jan de Meijer. (Vervolg).

Ingezonden. Aan wien een opdracht van beteekenis? door L. Ronner. — Commissie van Stadsschoon.

Mededeelingen betreffende het Genootschap.

DE INGENIEUR No. 51. Het 10de Internationale Woningcongres te 's-Gravenhage (8—13 September 1913). — Verslag van den officieelen afgevaardigde v.h. K. I. v. Ingenieurs J. van Hasselt c.i.

Belastingsproeven met palen in zandgrond, door W. Brouërius Meyboom c.i. (met afbeeldingen).

Shipping Engineering and Machinery Exhibition te Londen (25 Sept.—17 Oct. 1914).

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 13 December 1913.

Ingezonden Stukken. Stedenbouw, door A. Keppler c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (Ir. v. T.) No. 51.

Officieel gedeelte. — Mededeelingen. — Ons Technisch Weekblad — Verslagen van vergaderingen. — Nieuwe tractementsregeling hoofdopzichters en opzichters van fortificatiën. — Examens. — Een bezoek aan enkele Fransche kalksteengroeven (vervolg). — Staatsbegrooting voor 1914 (slot). — Vragenbus — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 50. IVe Internationaal Congres voor Bouwwijverheid en Openbare Werken te Bern (23—27 Augustus 1914).

Een interessant stukje geschiedenis uit het Aannemersbedrijf.

Gunning.

(Vervolg zie pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.